Alex Mihai Stoenescu

ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA vol. 4 (I)

„Revoluția din decembrie 1989" – o tragedie românească

RAO

În spatele fiecărei fraze din acest volum se află o investigaţie făcută pe durata mai multor ani. În acest timp am întîlnit, provocat la dialog sau înregistrat sub forma interviului, diferite personaje ale evenimentelor de la sfîrşitul anului 1989 şi începutul anului 1990. Totodată, am studiat documente, am citit şi fişat cărţi, am răsfoit mii de pagini de ziar. Atît în cazul laşilor, al Timişoarei, cît şi al Bucureştilor am operat şi reconstituirea evenimentelor cu martori la faţa locului. Cu această ocazie au fost parcurse distanţele rezultate din mărturiile revoluţionare şi au fost cercetate locaţii şi fapte, acolo unde s-au petrecut. Am fotografiat sau filmat diferite ipostaze edilitare, urbanistice, umane. Peste tot m-am lovit de preponderenţa legendei.

Am încercat să o demontez.

Alex Mihai Stoenescu

rao
international
publishing
company

49.90

ISBN 973-576-720-1
9 789735 767204
www.raobooks.com

biblioteca rao

ALEX MIHAI STOENESCU

ISTORIA LOVITURILOR DE STAT ÎN ROMÂNIA

vol. 4, partea I

„Revoluţia din decembrie 1989“ –
o tragedie românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
STOENESCU, ALEX MIHAI
Istoria loviturilor de stat în România: „Revoluția din decembrie 1989" – o tragedie românească / Alex Mihai Stoenescu
București: RAO International Publishing Company, 2004

ISBN 973-8077-27-3
Vol. 4. 2004 ISBN 973-576-720-1

323.276(498) 1821/1999
94(498) 1821/1999

RAO International Publishing Company
Grupul Editorial RAO
Str. Turda nr. 117-119, București, România

ALEX MIHAI STOENESCU
Istoria loviturilor de stat în România
vol. 4, partea I
„Revoluția din decembrie 1989" – o tragedie românească

© RAO International Publishing Company, 2004

Tiparul executat de
R.A. „Monitorul Oficial"
București, România

2004

ISBN 973-576-720-1

Cuprins

Cuvînt înainte / 9

Capitolul I
DE CE S-A PRĂBUŞIT SISTEMUL COMUNIST? / 15

Capitolul II
SUA ŞI URSS DECID SCHIMBAREA
REGIMULUI DIN ROMÂNIA / 70

Capitolul III
IAŞI – 14 DECEMBRIE 1989
ÎNCEPUTUL REVOLUŢIEI / 176

Capitolul IV
DIVERSIUNE ŞI REPRESIUNE
Timişoara, 16-17 decembrie 1989 / 250

Capitolul V
REVOLTA POPULARĂ
Timişoara, 18-20 decembrie 1989 / 606

Capitolul VI
CÎT DE PREGĂTIŢI AU FOST
ROMÂNII PENTRU O REVOLUŢIE?
Gradul de informare al cetăţeanului
român în decembrie 1989 / 729

Mulţumiri

Acest volum ar fi fost mai sărac fără ajutorul lui Sorin Roşca Stănescu, Marius Tucă şi Petre Mihai Băcanu, care mi-au pus la dispoziţie cu generozitate fondul de documente aflat în arhiva redacţiilor pe care le conduc.

Gratitudine pentru conducerea Secţiei Parchetelor Militare, în special domnului general Samuilă Joarză.

Mulţumiri prietenului Ulm Spineanu pentru sprijinul tehnic acordat.

Mulţumiri deosebite Grupului de firme NIRO pentru sponsorizarea activităţii de cercetare şi documentare.

Cuvînt înainte

În spatele fiecărei fraze din acest volum se află o investigaţie făcută pe durata mai multor ani. În acest timp am întîlnit, provocat la dialog sau înregistrat sub forma interviului, diferite personaje ale evenimentelor de la sfîrşitul anului 1989 şi începutul anului 1990. Totodată, am studiat documente, am citit şi fişat cărţi, am răsfoit mii de pagini de ziar. Atît în cazul Iaşilor, al Timişoarei, cît şi al Bucureştilor am operat şi reconstituirea evenimentelor cu martori la faţa locului. Cu această ocazie au fost parcurse distanţele rezultate din mărturiile revoluţionare şi au fost cercetate locaţii şi fapte, acolo unde s-au petrecut. Am fotografiat sau filmat diferite ipostaze edilitare, urbanistice, umane. Peste tot m-am lovit de preponderenţa legendei. Problema unor concluzii oficiale va rămîne mult timp nerezolvată, din cauza interferenţei politice. Concluziile autorului au fost dificil de formulat la tot pasul, deoarece cantitatea de informaţie despre revoluţie difuzată în ultimii 15 ani este pe cît de mare pe atît de haotic prezentată public. Pentru a pune o anumită ordine în construcţia acestui volum am ales sintetizarea informaţiei în jurul a două criterii: *evenimente decisive* şi *personalităţi determinante*. Mă simt obligat să revin în acest loc asupra unui principiu al cercetării istoriografice prezentat în primul volum, pentru a înţelege felul în care a fost condusă investigaţia autorului şi este expusă analiza de faţă. Specialiştii în ştiinţa istoriografică, precum şi criticii literari care s-au aplecat asupra primelor trei volume din *Istoria loviturilor de stat în România* au observat că atît metoda de analiză cît şi stilul lucrării urmăresc un model de cercetare compus din principii şi metode ale unor înaintaşi de valoare. Din păcate ei sunt foarte puţin cunoscuţi cititorilor români.

Principiile ideologice şi doctrinare de la care a pornit scrierea acestor volume se găsesc în opera ştiinţifică şi literară a marelui scriitor şi istoric francez Ernest Renan (1823-1892), autor al lucrărilor fundamentale *l'Avenir de la science* şi *l'Histoire des origines du christianisme*, ambele întemeiate pe studii şi practici aprofundate de sociologie, istorie, arheologie şi lingvistică. Renan a fost un strălucit teoretician al naţionalismului luminat şi cel dintîi care a dat un sistem modern coerent şi logic de înţelegere a Vechiului şi Noului Testament. Ernest Renan a fost anatemizat de toate Bisericile, dar faptul că după mai bine de două secole Papa şi Patriarhul ortodox de la Constantinopol au ajuns la concluzia că opera lui Renan conţine mai multe adevăruri decît erori îl face pe autorul acestor rînduri să considere, păstrînd proporţiile, că volumul de faţă este o moştenire ce va fi înţeleasă mai degrabă peste ani decît acum. „Oamenii cred că ceea ce rămîne după ei este numai Binele şi Adevărul – scria Renan în 1869 –, că numai Binele şi Adevărul se capitalizează. În realitate, ceea ce rămîne după oameni este numai ceea ce serveşte unui ideal." Dacă idealul cititorilor mei este libertatea, viaţa în democraţie şi într-o economie prosperă pe teritoriul întregit al României atunci şi volumul de faţă trebuie raportat la măsura în care slujeşte atingerea acestui ideal – o naţiune română civilizată care trăieşte în prosperitate, care nu-şi uită trecutul, dar îl judecă lucid. Scriu conştient că nu voi apuca acest moment.

În privinţa modului de abordare a unui astfel de subiect complex şi dificil cum este revoluţia „din decembrie 1989", autorul consideră că metodologia de aplicare a logicii în cercetarea unui eveniment istoric este cel mai bine ilustrată de filozoful român Anton Dumitriu (1905-1992), care a fost şi cel mai important logician român. În operele sale *Logica* şi *Culturi eleate şi culturi heracleitice* (aceasta din urmă mult mai accesibilă) se găsesc explicaţii asupra felului în care poate fi atacat un subiect istoric cu ajutorul logicii, prin labirintul de documente, mărturii, informaţii publice sau reacţii culturale. De exemplu, Anton Dumitriu oferă peste timp un răspuns la haosul informaţional şi sentimental care domină opiniile despre revoluţie: „În logica obişnuită se dau premisele şi se caută apoi concluzia. În logica sau, mai bine zis, ilogica sentimentelor

se dă mai întîi concluzia şi se caută premisele care i se potrivesc. Concluzia este dorită, căutată şi se impune prin premise artificiale sau particulare". Este ceea ce se întîmplă în presa română în fiecare decembrie, cînd se comemorează sau se sărbătoreşte revoluţia, iar ziarele, posturile de radio şi televiziune găzduiesc aceiaşi actori principali sau secundari ai evenimentelor, aceiaşi autori sau impostori, prezentîndu-şi fiecare versiunea sentimentală, subiectivă şi mereu deformată a întîmplărilor trăite. Cărţile despre revoluţie, cu excepţia volumelor de documente (care au şi ele limitele lor ştiinţifice), sunt de la un capăt la altul o pledoarie ilogică pentru o concluzie trasă dinainte: poporul român este autorul revoluţiei. Şi cu asta totul se termină. Toate celelalte teme pot fi uşor identificate de la primele rînduri ale unor articole sau cărţi despre revoluţie şi, aşa cum arăta Anton Dumitriu, sunt impuse prin premise artificiale sau particulare pînă la sfîrşitul textului. Există cărţi despre revoluţie publicate în România a căror dominantă este isteria, aşa cum există cărţi despre revoluţie care ocolesc orice concluzie şi nu se ocupă decît cu o falsă filozofie despre omenire, Istorie, guverne mondiale şi destin pe suprafaţa a cîtorva sute de pagini.

În sfîrşit, metodologia de lucru pentru documentarea şi scrierea volumului 4 din *Istoria loviturilor de stat în România* este inspirată de opera teoretică a lui Demostene Russo (1869-1938). Foarte puţin cunoscut de cititori, Demostene Russo a fost profesorul şi mentorul lui Constantin C. Giurescu şi a lăsat o singură carte de mare valoare metodologică: *Studii istorice greco-române*. Rămas în umbra istoriografiei noastre, la fel ca şi un Barbu Cîmpina, un P.P. Panaitescu sau Mihail Polichroniade, Demostene Russo a fost un istoric român valoros prin metodologia expusă în *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, adevărat manual de scriere şi publicare a unei opere de Istorie. Am reţinut din opera lui Demostene Russo un citat exemplar: „În lucrări ştiinţifice, cea mai importantă parte a expunerii şi din nenorocire cea mai nebăgată în seamă e *dispoziţia ideilor*. După ce am pus pe hîrtie orice avem de spus asupra unui subiect, după ce am privit subiectul nostru din toate punctele de vedere, am pătruns în cele mai adînci părţi şi am constatat cele mai ascunse legături ale lui, trebuie să aşezăm ideile noastre în înlănţuirea logică cea mai strînsă, aşa încît

trecerea de la una la alta să se facă nu printr-o legătură forțată sau meșteșugită, ci în mod firesc și necesar". Acesta este și proiectul meu.

În consecință, stilul volumului de față urmărește evoluția evenimentelor pornind de la ideea că Adevărul nu se cunoaște și trebuie încercată aflarea lui împreună cu cititorul. Uneori, dar foarte rar, anumite informații foarte cunoscute vor apărea din viitor în prezentul analizei pentru a atrage atenția asupra unui proces, a unei evoluții, a unei legături între cauză și efect. O opinie a istoricului Moses I. Finley, profesor la Universitatea Cambridge, m-a urmărit mult timp înainte să încep scrierea acestor cărți: „Un istoric care crede că meseria sa constă numai în descoperirea faptelor ar putea la fel de bine să colecționeze fluturi, timbre sau cutii de chibrituri. Acestea sunt activități private care pot procura o plăcere personală (ceea ce eu nu critic cîtuși de puțin), dar care nu îndeplinesc nici o funcție socială. În realitate orice istoric pune faptele în relație unele cu altele. Chiar și cei mai pozitiviști dintre istorici, cei care neagă că s-ar interesa de altceva decît de simpla descoperire de fapte, nici ei nu fac și nu se pot mulțumi să facă doar asta. Trebuie să punem capăt iluziei că un istoric pleacă de la fapte (sau – cu o eroare conexă – de la surse). Singurul criteriu pe care-l dețin este de a afla dacă o lucrare de istorie explică mai bine, adică dacă stabilește relații mai coerente, mai complete și, în consecință, mai convingătoare". Eu sunt adeptul comentariului istoric, al genului literar care încearcă să explice cititorului faptul istoric și să-i ofere o versiune cu care poate fi de acord sau nu. Prin urmare, ea tinde a fi credibilă, rezistentă în timp sau se dovedește o simplă opinie pasageră care se va umple de praf în rafturile bibliotecilor. Deși comportă riscuri mari, această opțiune mi se pare cel puțin onestă în confruntarea cu judecățile de valoare ale publicului. De aceea, începînd această carte nu mă interesează poziția politică la zi, nici realitatea că i-am cunoscut personal, admirat sau detestat pe unii dintre actorii revoluției române.

Ca român implicat în fenomenul de presă (1990-1991), în actul de guvernare (1997) și în structurile superioare ale Armatei (1992-1998), dar mai ales ca scriitor, am înțeles că acum trăim momentul în care putem încerca încă o dată să rupem cursul nefericit al istoriei noastre și să construim din România un stat democratic și prosper.

De aceea, înțelegerea comentariilor din volumul 4 nu poate fi deplină decît după parcurgerea comentariilor din primele trei volume, pentru că ceea ce i s-a întîmplat națiunii române în timpul revoluției din 1989-1990 i s-a mai întîmplat de cîteva ori în istorie. Aceste volume reprezintă, prin expunerea nedisimulată a erorilor și defectelor politice făcute în trecut și repetate astăzi, contribuția mea la efortul actual al națiunii române.

Autorul

Capitolul I
DE CE S-A PRĂBUŞIT SISTEMUL COMUNIST?

Moto:

Deseori, desfăşurarea crizei scapă voinţei conducătorilor organizaţiilor implicate, iar criza degenerează, mecanic, într-o înfruntare pe care nimeni nu o gîndise iniţial în planurile strategice.

THIERRY DE MONTBRIAL

La 15 ani de la revoluţia întîmplată între decembrie 1989 şi mai 1990 întrebările pe care şi le pun românii sunt atît de numeroase încît chiar simpla lor înşiruire pe o listă i-ar face să abandoneze interesul pentru un răspuns. Unii ar vrea să cunoască tot adevărul. Alţii ar prefera să li se răspundă măcar la una din întrebări: a fost revoluţie sau lovitură de stat? În realitate, întrebarea provine dintr-o confuzie. Nu numai diversitatea şi numărul întrebărilor, dar şi tentativele politice insistente de a răspunde la ele în timpul scurt care s-a scurs de la evenimente, precum şi folosirea excesivă a lor în scopuri partizane, produc un fenomen dintre cele mai nocive: *chiar dacă se spune adevărul, acesta nu mai poate fi crezut de generaţiile contemporane*. Apoi, chiar şi cel care spune adevărul cu toată credinţa riscă să rostească doar adevărul lui. Istoricii nu se încumetă încă, pentru că este prea devreme şi pentru că nu au acces la documente. Mai există şi dezavantajul că anumite documente esenţiale au fost definitiv distruse, pot fi distruse în momentul unei schimbări a puterii politice sau vor fi distruse în viitor, înainte să le treacă termenul de prescripţie. Cititorilor din viitor trebuie să li se spună că în momentul acesta nici o mare bibliotecă a României nu poate pune la dispoziţie presa anilor 1990-1992, fie pentru că nu a colectat-o, fie pentru că o depozitează în magazii impenetrabile. O mentalitate înapoiată şi cumva iresponsabilă alimentează ideea că informaţia despre adevăr trebuie ascunsă acum, deoarece aparţine generaţiilor

viitoare, Istoriei. Nimic mai periculos. Adevărul are funcție continuă și devine inutil pentru Istorie, pentru istoria care se creează în fiecare clipă, dacă este aflat atît de tîrziu încît să nu mai poată influența evenimentele în curs. Lecția Istoriei s-ar reduce în fapt la o arheologie mentală. Acestea sunt simptomele unei națiuni moarte, nu ale unei națiuni vii. Sunt simptomele unei națiuni care, pe măsură ce evoluează în Istorie, o și îngheață imediat, sedimentînd-o în straturi sterile sau, mai grav, propagandistice, motiv pentru care națiunii române va continua să i se întîmple evenimente neprevăzute, produse de alții sau apărute aleator. Este încă unul din motivele pentru care România trăiește astăzi la întîmplare, chinuindu-se să gestioneze o sumedenie de probleme țîșnite aparent din senin. Ele provin în realitate din trecut și se desfășoară ciclic în istoria noastră modernă și contemporană. De ce? Pentru că România nu a rezolvat la timp nici una din problemele sale structurale și în primul rînd cea a raportului armonic între societate și stat, astfel că, la soluții improvizate, Istoria a răspuns cu improvizații politice, economice și sociale, lăsînd mereu, la sfîrșitul fiecărei fraze despre destinul națiunii române, în loc de punct un semn de întrebare. Este, așadar, datoria scriitorului să intervină, punînd cu temeritate *cuvîntul* acolo unde Istoria a lăsat doar un rînd de *puncte-puncte*.

De ce folosim cuvîntul „revoluție"?

Mai întîi o precizare necesară. Așa cum am arătat la începutul volumului 1, atunci cînd folosim cuvîntul *revoluție* ne referim de obicei la partea violentă a evenimentelor. Însă evenimentele sociale, politice sau militare concentrate în termenul de *revoluție* sunt în realitate un proces politic sau politico-militar care se întinde pe o anumită perioadă de timp. Este perioada în care se produc transformări decisive, fundamentale, de trecere de la un sistem politic la altul, de la un regim la alt regim. De aceea, mai corect este a considera că ceea ce numim convențional „revoluția din decembrie 1989" a fost, din punct de vedere strict teoretic, *un proces revoluționar* în care s-au regăsit cîteva subcategorii istorice: *subversiunea, diversiunea, greva generală, revolta populară, puciul, constituirea unui*

nou centru de putere, contrarevoluția, lovitura de stat, contralovitura de stat. Prin urmare, cei care întreabă mereu dacă a fost revoluție sau lovitură de stat fac în primul rînd o confuzie noțională. Lovitura de stat este de cele mai multe ori parte a unei revoluții, nu echivalentul ei. Bineînțeles, evenimentele vor rămîne în istorie sub formula deja consacrată și comodă de „revoluția din decembrie", cu toate că procesul revoluționar poate fi corect limitat între 14 decembrie 1989 și 20 mai 1990. La 14 decembrie a avut loc la Iași prima tentativă de revoltă populară legată direct de schimbarea regimului politic. Nu discutăm deocamdată cum a fost pregătită și de cine, dar în mod cert a fost legată de același fenomen care s-a produs cu succes la Timișoara și s-a finalizat la București. La 20 mai 1990 starea de legitimitate revoluționară – care înlocuiește legitimitatea politică a unui stat pentru o scurtă perioadă de timp – a încetat o dată cu primele alegeri confirmate oficial ca libere și simultan cu formarea primului Parlament, adică a primei instituții legitime a noului regim.

Unii comentatori români și cîțiva analiști străini refuză termenul de revoluție, deoarece definiția sa, ca proces istoric, ar fi marxistă. Ei fac acest lucru de cele mai multe ori din dorința de a convinge că în decembrie 1989 a avut loc o lovitură de stat dată de Ion Iliescu și de acoliții săi prosovietici. Numai că, în teoria lui Marx, revoluția la care se referă autorul este mai degrabă economică („Revoluția comunistă înseamnă ruptura cea mai radicală cu relațiile de proprietate moștenite din trecut"). În decembrie 1989 nu am avut o revoluție comunistă în sensul dat de Marx, chiar dacă puterea revoluționară instalată cu ocazia evenimentelor a lansat programatic teza schimbării relațiilor de producție. În realitate, procesul de trecere de la proprietatea de stat comunistă la cea privată, capitalistă, nu s-a încheiat nici astăzi, fapt care distanțează încă o dată revoluția din decembrie de ideea „rupturii" radicale. Pentru că avem de-a face cu un proces total diferit – trecere de la comunism la capitalism, nu de la capitalism la comunism – revoluția din decembrie 1989 are în primul rînd un caracter politic, de răsturnare a unui regim totalitar. În mijlocul avalanșei de păreri și aproximații cu preponderență politice și politicianiste, care continuă să se prăvale de pe înălțimile Adevărului în larga vale a Minciunii, o voce profesionistă a

identificat din perspectivă istorică imaginea de ansamblu a evenimentelor din decembrie 1989, cea a istoricului şi politologului de la Institutul de Studii Sud-Est Europene din München, doamna Anneli Ute Gabanyi: „În contextul acestor revoluţii de tip nou, revoluţia română este cea care se apropie cel mai mult de modelul revoluţiilor europene clasice, de la glorioasa revoluţie engleză la revoluţia franceză, revoluţia americană şi pînă la revoluţia rusă a anului 1917"[1]. Alte afirmaţii ale A.U. Gabanyi nu rezistă, alternanţa opiniilor lucide cu cele politizate împiedicînd-o pe autoare să emită o doctrină coerentă a revoluţiei „din decembrie 1989". Pe fond, teoria revoluţionară din jurul evenimentelor decembriste transferă anacronismul unui astfel de eveniment petrecut la sfîrşitul secolului al XX-lea anacronismului semantic al termenului de revoluţie. În istoriografia mondială, cu excepţia cîtorva istoriografii rigide din Est, *revoluţia* nu mai defineşte astăzi decît evenimente din trecutul îndepărtat: Revoluţia Franceză, Revoluţia din 1848, Revoluţia americană, Revoluţia din Octombrie. Din păcate, în mentalitatea cetăţeanului de rînd din România *revoluţie* continuă să însemne actul violent de răsturnare a Puterii. Reducţionismul acesta permite şi ideea simplă că revoluţia a avut un conducător, că fusese planificată de acesta, că a beneficiat de sprijinul unor forţe militare şi prin urmare trebuie învestit cu puterea politică a legitimităţii. Şi tot din păcate, căutarea unor definiţii şi analiza diferitelor terminologii ale unor categorii istorice sunt considerate sterile, forme de teoretizare complicată şi inutilă, de filozofare pe marginea unor acţiuni făcute de alţii, de cei care „au fost în stradă".

Este o mare eroare să încerci construcţia unei societăţi fără bazele sale teoretice, doctrinare. Voi alege un singur exemplu pentru a demonstra necesitatea încadrării corecte a unor evenimente istorice în definiţii logice; se fac frecvent două afirmaţii: „poporul român este autorul revoluţiei" şi „revoluţia a însemnat înlăturarea violentă a regimului comunist". Numai că revoluţionarii contestă *in corpore* că ei ar fi fost autorii violenţelor din decembrie, astfel încît

[1] Anneli Ute Gabanyi, *Revoluţiile europene ale anului 1989. Încercare de analiză tipologică* în *O enigmă care împlineşte şapte ani (Timişoara, 1989-1996)*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 47.

represiunea forțelor de ordine să fie considerată ca nejustificată. În aceste condiții, violențele au aparținut altora, și teza conform căreia revoluția, care este prin definiție violentă, a fost făcută de poporul român, cade. Aceeași capcană este întinsă multor teze revoluționare, inclusiv celei care atribuie totul unei lovituri de stat. Cum aceasta nu se poate da decît *din interiorul Puterii* – de asta se și numește lovitură *de stat* –, înseamnă că ceea ce numim „revoluție" a fost o lovitură dată de Securitate, ceea ce însă o scoate pe aceasta complet din represiune și o amplasează pe postamentul eroic al marelui eveniment istoric. Dacă preluăm teza că o grupare contestatară din interiorul PCR a dat lovitura de stat iarăși ajungem într-o fundătură logică, pentru că trebuie demonstrată implicarea acesteia în declanșarea revoluției la Iași, în tulburările civile de la Timișoara și de la București pînă în 22 decembrie la prînz. Or, așa cum am arătat în volumele precedente, membrilor unei conspirații poate să le crească o barbă de doi coți tot conspirînd, atît timp cît nu trec la o acțiune se pierd în istorie ca o barcă fără pînze. A existat ocazia Congresului al XIV-lea și apoi a CPEx-ului din 17 decembrie – nu s-a mișcat nimic în partid. Nu se poate identifica nici măcar o implicare a grupului Iliescu înainte de 22 decembrie 1989. În sfîrșit, pentru a epuiza tezele cele mai frecvente, este o speculație afirmația că Securitatea, Armata și Miliția puteau deveni peste noapte prooccidentale, că economia socialistă a României s-ar fi putut transforma în cîteva luni în economie capitalistă și, în sfîrșit, că populația țării și-ar fi schimbat radical mentalitatea socialistă sau naționalistă „înapoiată" și ar fi legitimat o Putere anticomunistă care să judece și să condamne vinovații de represiune, să oprească prin lege accesul comuniștilor la funcții în aparatul de stat, să împiedice votul alegătorilor în favoarea unui partid comunist regrupat în partid social-democrat, populist și unitar. Acum știm că toate proiecțiile acestea uchronice erau și imposibile.

Cauzele revoluției

Fenomenul politico-militar din decembrie 1989, privit *numai* prin faptul că s-a petrecut *anume* în decembrie 1989 cu desfășurarea sa relativ cunoscută, nu a avut cauze multiple, așa cum de regulă se

începe o analiză despre un proces atît de complex, ci o singură sursă directă şi decisivă: hotărîrea conducătorilor Uniunii Sovietice de a reforma sistemul comunist astfel încît el să se integreze sistemului politic mondial fără a afecta statutul de Mare Putere al URSS şi fără o modificare semnificativă a graniţelor de la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Eventual cu pierderi minime, dar oricum prin folosirea deplină a moştenirii celor 45 de ani de ocupaţie sovietică. Acest proiect a eşuat în cea de-a doua parte, însă are consecinţe atît de importante încît eşecul său a devenit nesemnificativ. El a folosit din plin cauzele interne, pe care le putem numi însă „aparent interne", deoarece aparţineau sistemului. Uniunea Sovietică, prin Mihail Gorbaciov, a optat pentru o eliberare bruscă, neaşteptată a lanţului cu care înconjurase lagărul său comunist european, convinsă că acesta fusese suficient de prezent şi de vizibil încît să fie imaginat în continuare ca încă existent sau gata să se pună la loc în orice moment. Este teza prăbuşirii subite. Cealaltă teză este a unei eliberări gradate: „Gorbaciov a adoptat pentru Europa de Est o politică de schimbare prudentă, graduală şi limitată. Ea urma să atingă două obiective: să integreze aceste state economic, militar şi politic; să constituie un sprijin pentru propriul său plan de reforme"[2]. Această a doua teză se referă ipotetic numai la ideologia schimbării, nu şi la metodă, nu şi la factologie, izolîndu-se în timpi istorici mici. O seamă de legături, mai ales economice, o serie de considerente geografice şi geostrategice i-au făcut pe liderii moscoviţi să creadă probabil că, cerînd din partea Occidentului garanţii ale neintervenţiei, mai ales economice, vechiul lagăr va rămîne ataşat de fostul său gardian într-o relaţie de prietenie care abandona dintr-o dată tot trecutul. Simptomul previzionat pare împrumutat din cîteva situaţii paradoxale şi totodată aberante petrecute la sfîrşitul războiului, cînd deţinuţii din lagărele de exterminare naziste, abia eliberaţi, nu şi-au părăsit barăcile, încercînd să reorganizeze funcţionalitatea lagărului ca adăpost împreună cu unii din foştii lor gardieni şi kappo. Aceeaşi Anneli Ute Gabanyi face o observaţie de bun-simţ: „În cazul revoluţiilor din anul 1989 nu este vorba numai

[2] Stelian Tănase, *Miracolul revoluţiei*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 109.

de procese în cadrul fiecărui stat național, ci și de *revoluționarea întregului sistem* multistatal din Estul european, dominat de Uniunea Sovietică. Peste tot în statele din sfera sovietică avem de-a face cu mai multe niveluri de revoluție care decurg paralel: revoluții *naționale* împotriva unei puteri dominante din afară, revoluții *politice* împotriva propriilor regimuri dictatoriale și revoluții *sociale* de eliberare de sub sistemul comunist represiv"[3]. Revoluția română nu a izbucnit izolat; a fost parte a procesului de revoluționare a întregului Est și din acest motiv își are principala cauză în decizia conducerii URSS de a revoluționa sistemul. Tentative de revoluție au mai fost în Ungaria, în Cehoslovacia și în Polonia, dar pînă nu a decis Moscova că sistemul trebuie schimbat, nimic din structura regimurilor comuniste nu s-a clintit. Ca și în România, cauzele interne ale Ungariei, Cehoslovaciei sau Poloniei ar fi pierit sub șenilele tancurilor, dacă nu apărea cauza internă a Uniunii Sovietice, transferată întregului sistem. Să lăsăm la o parte statele din Centrul Europei și să răspundem la o întrebare simplă, lipsită de orice ireverență: își poate imagina cineva o revoluție bulgară fără această decizie?

În încercarea de salvare a Rusiei prin renunțarea la Vechiul Imperiu pentru a putea construi în viitor, prin mijloacele politicii internaționale și prin condiționări generate de rezervele sale naturale, un spațiu nou al sferei sale de interese, România a fost încă o dată un caz special. Ea mai fusese caz special în timpul revoluției din 1848, cînd a deviat de la proiectul francmasonic și s-a apucat să spargă unitatea procesului european de reformă politică prin cereri și acțiuni strict naționaliste (cazul Avram Iancu); a mai fost caz special cînd trebuia să lupte alături de Puterile Centrale, și ea a luptat alături de Antantă, a semnat o pace separată cu Puterile Centrale, pe care apoi a anulat-o, obținînd de la învingători România Mare (cazul Ionel Brătianu); a fost caz special și în timpul celui de-al doilea război mondial, salvînd cea mai mare comunitate de evrei din Europa în timp ce era aliată a Germaniei naziste (cazul Ion

[3] Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția română – o revoluție neterminată?* în *Întrebări cu și fără răspuns. Decembrie 1989*, Centrul Național de Documentare, Cercetare și Informare Publică despre Revoluția din Decembrie 1989, Timișoara, 2001, p. 37.

Antonescu); caz special s-a numit România şi cînd a refuzat să rupă relaţiile cu China şi Israelul atunci cînd i-a cerut-o Moscova, pentru ca tot un caz special să fie atunci cînd a reuşit să scoată din ţară trupele sovietice (cazul Gheorghiu-Dej). Şi în perioada destructurării sistemului comunist din Europa, România a rămas singura ţară fără nici un gest de reformă şi ultima „eliberată" de programul gorbaciovist (cazul Ceauşescu).

Dar a fost eliberată România sau a hotărît ea în ultima clipă să se elibereze? Iată o întrebare fundamentală la care autor şi cititor trebuie să răspundă astăzi. Volumul de faţă îşi propune să pornească de la următoarea ipoteză:

Întîrzierea reacţiei la reformele gorbacioviste avea nişte cauze atît de profunde încît nu pot fi căutate decît în naţiune. Deoarece naţiunea română nu reacţiona la schimbările din Europa (adică „mămăliga nu făcea explozie"), este perfect posibil ca:

1. Naţiunea să fi fost identificată ca solidară cu conducătorul ei sau

2. Era prea terorizată de Securitate ca să reacţioneze sau

3. Era prizoniera unei nostalgii naţionaliste, de izolare, total neconforme cu mersul politicii internaţionale.

Pentru toate cele trei puncte ale ipotezei există ipotetice răspunsuri identificabile în timpul evenimentelor pe care le vom numi convenţional „revoluţia din decembrie 1989":

1. Revolta a fost provocată din afară.

2. Principalul inamic a fost arătat şi găsit în persoana (juridică) a Securităţii.

3. S-a dezlănţuit o campanie furibundă împotriva naţionalismului românesc pentru a ajuta naţiunea să se integreze noului curs internaţional, globalizant.

Această ipoteză are rolul unui aparat teoretic de lucru, motiv pentru care cercetarea va căuta să obţină (şi) alte răspunsuri la cele trei întrebări, dacă ele există. Analizînd-o în detaliu, ne putem forma o opinie, fiecare dintre noi. Istoria nu este un sanatoriu, nici un

azil de binefacere. Istoria creează uneori eroi, popoare şi naţiuni, alteori distruge, striveşte sau mutilează destine colective sau individuale. Istoria este făcută de anumiţi indivizi, de anumite structuri şi forţe, în locuri diferite şi în circumstanţe diverse şi se compune din Istorie creată şi Istorie trăită. Corespunzător acestor două fenomene, există oameni, structuri şi Puteri care fac istorie şi indivizi sau popoare care o trăiesc pe cea creată de primii. Teoria este mai veche, însă ea pare a se fi aplicat perfect în timpul schimbării de regim din România, astfel că merită a fi menţionată aici. În consecinţă, pe parcursul acestui volum ne vom întîlni cu personalităţi şi structuri care au creat sau influenţat decisiv cursul evenimentelor şi cu mulţi cetăţeni care doar le-au trăit.

Din această perspectivă, Ion Iliescu, figura cea mai controversată a revoluţiei, este în realitate un personaj marginal, alte personaje fiind determinante şi creatoare ale evenimentelor decisive.

Probleme de fond ale sistemului comunist

Cel mai simplu răspuns la întrebarea „De ce s-a prăbuşit sistemul comunist?" este că marxismul şi prelungirile sale istorice – socialismul, comunismul, fascismul, nazismul şi terorismul arab – au fost opera unui dement. Karl Marx, un individ tarat de repetatele sale ratări literare, sociale şi politice, urmărit de complexul originii iudaice şi de instabilitate sufletească, a formulat o doctrină materialistă ale cărei origini s-ar afla în satanism[4]. Alţi cîţiva indivizi bolnavi de ratare şi care îşi etalau maladia în domeniul ateismului – Mosses Hess, Proudhon, Bakunin, Kropotkin – au fundamentat o teorie a revoluţiei care va arunca omenirea în aer. Despre colegul său Proudhon, Bakunin scria: „Atunci cînd nu era obsedat de doctrina metafizică, era un revoluţionar din instinct; îl adora pe Satan şi proclama anarhia"[5]. Resortul lor sufletesc ar fi fost răzbunarea pe un Dumnezeu nedrept. Ei au pornit însă de la o falsă premisă. Căutînd în materialism o abordare ştiinţifică, antireligioasă a lumii ei au

[4] Vezi, cu o argumentaţie foarte convingătoare, Richard Wurmbrand, *Marx şi Satan*, Ed. Stephanus, Bucureşti, 1994.
[5] George Crowder, *Anarhismul*, Ed. Antet, Bucureşti, 1997, p. 160.

produs de fapt o utopie, o formă de idealism excentric. Ernest Renan a explicat încă din 1869 de unde vine eroarea: „Ideea unui Dumnezeu sau a unor divinități protectoare ale inocenței, răzbunătoare ale crimei, este antiștiințifică. Dezvoltarea umanității provine exclusiv de la libertatea care este în om și de la fatalitatea care se găsește în natură"[6]. Și pentru această afirmație a fost înjurat atunci Renan, dar cît de mult adevăr conține!

Problema nu este însă Marx, ca individ, mesager al unui curent care specula slăbiciunile societății umane și gravele erori ale Bisericii, ci faptul că sute de milioane de oameni l-au urmat. Doctrina lui a fost atît de atractivă pentru sute de milioane de indivizi urmăriți de idealul egalității, al păcii și bunăstării generale – adică de ceea ce definește *massa* în umanitate –, încît la un moment dat poți să crezi că dacă nu era Marx, ar fi fost un alt degenerat s-o formuleze. Marx a apărut pe fondul unei stări de așteptare. Ceea ce se aștepta era rezolvarea problemei sociale prin intermediul societății. Marx a promis că societatea care poate rezolva problema socială este societatea comunistă. Asupra acestui aspect, Constantin Noica scria în exilul său de la Cîmpulung Muscel că socialismul nu vrea să admită pe față că nu luptă contra bogatului, ci împotriva săracului, pentru că, în timp ce bogatului îi confiscă bunul, săracului îi fură idealul. Or, istoria comunismului ca sistem politic a demonstrat că tocmai problema socială a fost aceea pe care comunismul n-a rezolvat-o. Statele comuniste au rămas subdezvoltate, dependente de schimburile economice cu statele capitaliste dezvoltate, de furtul sau importul de tehnologie și de legătura ombilicală cu marea finanță internațională. Statele comuniste s-au ocupat cu gestionarea sărăciei celor mulți. Cunoscutul disident rus, Vladimir Bukovski a arătat că „ideea fundamentală a socialismului este «justa repartizare a producției» și nu crearea ei, ceea ce face că orice «model» duce la epuizarea resurselor și «repartizează» atîta vreme cît există ceva de repartizat"[7]. Pe acest fond, liderii comuniști se bucurau de toate

---

[6] Jean Pommier, *La pensée religieuse de Renan*, Ed. F. Rieder et Cie, Paris, 1925, p. 25.

[7] Vladimir Bukovski, *Judecată la Moscova*, Ed. Albatros, București, 1998, p. 373.

privilegiile în numele *massei*. Activiştii comunişti ai României nu au făcut excepţie, începuturile acestor atitudini putînd fi localizate timpuriu, încă de pe vremea cînd se aflau în lagărul de la Vapniarka. În acel lagăr în care fuseseră deportaţi aproximativ 1 100 de comunişti periculoşi, conducerea grupului deportat se bucura de toate privilegiile, reţinînd pentru membrii săi de vîrf alimentele, îmbrăcămintea, obiectele personale, banii arestaţilor. Întrebaţi la un moment dat cum se face că liderii grupului comunist dintr-un lagăr încalcă principiul comunist al egalităţii şi îi deposedează pe membrii de rînd de bunurile lor în folos propriu, răspunsul a fost elocvent: „Interesul clasei muncitoare cere ca, în condiţiile grele ale detenţiei, în lagăre sau închisori, vîrfurile partidului să fie menţinute în condiţii cît se poate de bune, de muncă şi de hrană, fiindcă ei sunt de neînlocuit"[8].

Comunismul a promis desfiinţarea statului şi eliberarea societăţii; comunismul a fost nevoit să apeleze la statul supercentralizat şi la dictatură, sufocîndu-şi societatea. Eşuînd în principiul de bază al doctrinei sale, comunismul a eşuat pe toate planurile. Pentru cititorul român, scriitorul francez Thierry Wolton este cel care a concentrat cel mai bine într-o pagină eşecul marxismului: „Încă de la sfîrşitul secolului al XIX-lea proletariatul, nemaiavînd de pierdut, după Marx, decît lanţurile, purtător presupus al tuturor speranţelor revoluţionare, nu mai sărăceşte din cauza capitalismului, ci se îmbogăţeşte. Burghezia nu se proletarizează din cauza concentrării de capital, muncitorul se îmburghezeşte, obligînd organizaţiile însărcinate cu apărarea lui să aleagă mai curînd calea reformismului decît pe cea a revoluţiei. Organizat în sindicate, în partide sau în grupuri de presiune, proletariatul este din ce în ce mai conştient că democraţia îi poate servi interesele. Scăderea neîncetată a ratei de profit, care ar fi trebuit să condamne capitalismul la autodistrugere, se dovedeşte şi ea a fi o falsă lege. Pentru un motiv foarte simplu: munca omenească nu este singura sursă de bogăţie, şi nici etalonul oricărei valori, cum gîndeau Smith şi Richardo, doi economişti anglo-saxoni care l-au influenţat pe Marx din acest punct de vedere.

---

[8] Marius Mircu, *Dosar Ana Pauker*, Ed. Gutenberg-Casa cărţii, Bucureşti, 1991, p. 103.

Nici legea materialismului istoric nu este confirmată de istorie: India nu a cunoscut feudalismul, capitalismul nu s-a arătat în Rusia, burghezia germană şi-a ratat revoluţia etc. Cît despre revoluţia anunţată, ea nu va izbucni în ţările europene mai dezvoltate, cele în care legile marxiste despre capitalism ar fi trebuit să se aplice, ci în cele mai înapoiate. În sfîrşit şi mai ales, lupta de clasă nu a fost niciodată motorul istoriei, o dovedesc marile evenimente ale secolelor al XIX-lea şi al XX-lea. Învins de logica gîndirii, marxismul nu reuşeşte să domine o realitate care-i scapă, ba mai rău, care îi este străină. Adepţii săi se vor strădui să construiască o altă realitate, intrînd într-o fantasmagorie socială care se va dovedi cea mai sîngeroasă din istoria omenirii"[9]. În anul 1990, multe publicaţii – şi din Vest, şi din Est – titrau: „Comunismul a fost învins!". Realitatea politică imediată le dă dreptate. Poate cu o singură excepţie: comunismul a rămas neclintit în minţile oamenilor din componenţa *massei* ca un mare regret după o mare încercare existenţială pe care anumiţi duşmani: banul, arma nucleară şi computerul au ajutat-o să eşueze. Cine este *massa? Massa* este cea care a strigat „Baraba!" Apoi l-a aclamat pe Robespierre, pe Lenin, pe Mussolini, pe Hitler, pe Stalin, pe Ceauşescu şi pe Saddam. *Massa* este cea care, odată eliberată, continuă să-i înjure pe Soljeniţîn, pe Goma şi mai ales pe Bukovski pentru că ei vor să existe un vinovat. Aceşti aşa-numiţi radicali refuză teoria conform căreia Istoria se petrece într-un moment, se scrie apoi şi după aceea se stochează într-o bibliotecă. Ei sunt cronicarii celui mai profund paradox uman – în timp ce Istoria este o ştiinţă despre trecut, i se cere omenirii să privească numai în viitor şi să nu se întoarcă la Istorie. Motivul este unul singur: Istoria nu cunoaşte doar eroi, ci şi vinovaţi. Şi cînd e vorba de vinovaţi în viaţă sau de state vinovate teza „să nu ne întoarcem în trecut, să-l lăsăm pe seama Istoriei" devine foarte activă. În realitate, nepedepsirea vinovaţilor produce ea însăşi Istorie, de cele mai multe ori nedreaptă. Este cazul României şi al românilor. Probabil că nu întîmplător, în limba română – una dintre cele mai subtile în domeniul antifrazei şi al sensurilor conotative – există un cuvînt care

[9] Thierry Wolton, *Roşu-brun. Răul secolului*, Ed. Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 2001, p. 209.

sintetizează tot acest fenomen: *înainte*. Înainte în limba română înseamnă şi viitor (în faţă) şi trecut (de demult).

Mult înaintea lui Soljeniţîn, un scriitor român fascinat de succesul comunismului în Rusia s-a dus să vadă cum arată acea minune, să pipăie societatea egalităţii, libertăţii şi prieteniei şi să întîlnească *massa* în starea ei de fericire. Întors la Paris, Panait Istrati publică la 15 octombrie 1929 cartea *Spovedanie pentru învinşi*, operă şocantă pentru materialiştii occidentali, care erau în realitate cei mai naivi idealişti. „Nu-i deloc vorba, aici, de socialism – scria Panait Istrati –, ci de o teroare care tratează viaţa umană ca material bun pentru război social. Se serveşte de el pentru triumful unei noi şi monstruoase caste, căreia îi plac la nebunie fordismul, americanizarea în economie, produsele cosmetice Coty, toaletele pariziene; castă crudă, avidă de dominaţie şi atît de belicoasă încît este gata să sară în grumazul Chinei, vinovată de a fi cutezat să se debaraseze de o concesiune datînd din perioada ţaristă." Şi, mai departe, Istrati pictează un tablou realist al comunismului: „Această castă, ignorantă, vulgară, perversă este alcătuită în majoritate dintr-o generaţie venită pe lume la începutul acestui secol. Ea nu ştie şi nu vrea să ştie nimic despre ceea ce a făcut grandoarea şi forţa idealismului revoluţionar rus de altădată, astăzi obiect de muzeu, zdreanţă roasă de molii, catalogată printre lucrurile moarte. Ea nu cunoaşte decît *cuvintele de ordine* ale unei puteri căreia îi este ciment şi armătură. Desfăşurări de steaguri; Internaţionala ascultată în picioare; *colţuri* ale lui Lenin; difuzoare; imense pancarte; stambe acoperite de fraze; fraze judecînd viaţa; fraze confecţionate toate pentru a înlocui ideile; GPU-ul pentru a înlocui argumentele; cenzura pentru a evita critica; un vid universal, despre care ea gargariseşte şi de care se serveşte pentru a domina"[10]. Dar în 1929 iluzia nu pierise, ci abia se ambala. I-au trebuit încă şase decenii pentru a se epuiza instituţional şi cîteva zeci de milioane de victime pentru a-şi arăta adevăratul chip: o speculaţie intelectuală care a folosit din plin prostia omenească. Comunismul a arătat în plan biologic cît de vulnerabil este omul dotat cu un creier ceva mai dezvoltat decît al urangutanului. Niciodată ca în cazul comunismului, intelectualii care au crezut în

[10] Panait Istrati, *Spovedanie pentru învinşi*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 130.

el nu au dat fără să vrea mai multă dreptate sfîntului Toma din Aquino, care, după o operă monumentală şi după ce a condus omenirea din Evul Mediu în Renaştere, a rostit aceste cuvinte: „Şi cu toate astea, nu ştiu nimic". Important însă pentru contemporanii prăbuşirii sistemului comunist este că, mulţi ani înainte de prăbuşire, liderii comunişti sovietici au ştiut că se prăbuşeşte.

Criza de sistem a Uniunii Sovietice

Mircea Eliade a arătat că la originea fiecărui mare eveniment se află un mit. Conform unei legende recente, în vara anului 1972, un ofiţer KGB, ministru de Interne al Georgiei comuniste, apoi prim-secretar al Partidului Comunist din Georgia, l-a invitat în vacanţă pe un foarte bun prieten al său, tot ofiţer KGB acoperit, însă rus şi la acea dată responsabil cu agricultura, apoi lider al organizaţiei de partid din Stavropol, pentru a petrece cîteva zile împreună. Cu această ocazie, georgianul l-a dus pe rus să vadă ferma ţăranului Nadareşvili din centrul raional Abas. Deşi era interzis prin lege, el îşi cultiva pămîntul în sistem privat sub protecţia ministrului de Interne local. Ţăranul georgian proprietar producea de trei ori mai mult decît colhozul din localitate. Şase ani mai tîrziu, cînd rusul a devenit secretar cu agricultura în Secretariatul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, i-a dat un telefon prietenului său georgian şi i-a spus doar atît: „Ai avut dreptate – totul este o putreziciune!". După încă şase ani, într-o seară de iarnă, georgianul îi va spune rusului: „Totul este stricat. Trebuie să schimbăm". Pe georgian îl chema Eduard A. Şevardnadze, iar pe rus Mihail S. Gorbaciov. În 1972, Şevardnadze avea 45 de ani; Gorbaciov avea 41 de ani. În 1972 doctrina Brejnev era în plină acţiune şi Uniunea Sovietică îşi dezvolta expansiunea spre Orientul Apropiat, Asia şi Africa, sistemul de rachete balistice şi programul nuclear, precum şi programul de control prin mijloace politice a comerţului internaţional cu petrol, cheltuind miliarde de dolari pentru a susţine toate aceste proiecte. În timpul ăsta, cetăţenii sovietici nu prea aveau ce mînca, dar erau convinşi că Uniunea Sovietică apără pacea în lume şi construieşte cea mai bună dintre societăţi.

Realităţile lagărului comunist european. Privind retrospectiv peste istoria acestei contradicţii vom observa că un lider comunist anume a avut mereu în faţa ochilor realitatea ineficienţei economice a sistemului comunist şi a inevitabilului său colaps. Acel om a fost Iuri V. Andropov. Unul din marii asaşini comunişti, Iuri Andropov (1914-1984) a fost numit – în 1957, după episodul lui criminal din Ungaria – şeful aparatului de legătură şi control al URSS pentru ţările din lagărul comunist subordonat Moscovei. În această calitate, Andropov a organizat o consfătuire a partidelor comuniste şi muncitoreşti cu scopul de a stabili un sistem *concret* de conducere a lagărului comunist de către URSS (octombrie 1957), apoi a emis la un moment dat şi într-un mod cu totul neaşteptat (1960) doctrina „specializării economice" a statelor din lagărul comunist. Pentru a pune în aplicare proiectul unei integrări economice transfrontaliere, între diferite regiuni ale lagărului comunist european, el l-a folosit, peste încă patru ani, în 1964, pe un oarecare Valev. Se cunoaşte acum că România a fost una din ţările care s-au opus vehement acestor proiecte. În privinţa consfătuirii din 1957, Paul Niculescu-Mizil afirmă că „sovieticii iau această decizie datorită faptului că linia naţională îşi crea loc tot mai larg în mişcarea comunistă. Ei se temeau de tendinţele centrifuge, de slăbirea rolului lor de conducător al mişcării"[11]. Cînd dă exemple însă, fostul lider comunist român nu poate cita decît China. Despre aşa-zisa „linie naţională" nici nu se putea discuta în România anului 1957, decît dacă Niculescu-Mizil se referă la epurarea evreilor. El crede că era naţionalismul în sine care s-a opus, însă „globalizarea" comunistă propusă de Andropov pornea de la raţiuni strategice de supravieţuire a sistemului sovietic. Prin „specializarea între ţări în domeniul agriculturii", URSS viza organizarea unui nou tip de repartiţie între ţările lagărului comunist a producţiei agricole, dar nu numai, pentru că specializarea agricolă urmărea în plan secundar şi specializarea industrială. Unele ţări – RDG şi Cehoslovacia, de exemplu – trebuiau să acopere, împreună cu URSS, nevoile industriale ale celorlalte

[11] **Paul** Niculescu-Mizil, *De la Comintern la comunism naţional*, Ed. Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2001, p. 54.

state, specializîndu-se în agricultură doar pe produse animaliere, în timp ce țări ca România, Bulgaria sau Ungaria deveneau mari producătoare de cereale, furaje și, secundar, de produse industriale specifice. Într-o discuție cu Andropov, Gheorghiu-Dej a reușit să amîne decizia asupra acestui proiect[12]. A fost vorba de vizita lui Iuri Andropov la București, în 3 aprilie 1963, ocazie cu care a încercat să pledeze pentru „Uniunea interstatală pe ramuri de producție", precizînd că „problema creării unui stat unic" nu este de actualitate, dar că „va veni vremea cînd se va pune această problemă"[13]. Cu această ocazie, Gheorghiu-Dej a fost foarte ferm, iar Nicolae Ceaușescu și Alexandru Bîrlădeanu au fost de-a dreptul violenți. Emil Bodnăraș a avut o intervenție categorică: „Noi suntem de acord cu ce a spus tovarășul Hrușciov despre suveranitate, decît că suveranitatea nu trăiește din declarații, ci prin fapte, acte concrete și trebuie adus numai un acord perfect între declarații și între actele concrete"[14]. Era o iluzie; se iluzionau și unii, și alții. La începutul anului 1964, Iuri Andropov testează din nou „terenul" integrării economice și îl pune pe geograful E.B. Valev să publice articolul *Probleme ale dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și URSS* în nr. 2/1964 din „Analele Universității din Moscova". Proiectul viza un teritoriu de 150 000 km^2, cu o populație de 12 milioane de locuitori, din care „România contribuia cu 42%, Bulgaria cu 33% și URSS cu 0,05%"[15]. Cunoscutul istoric Dan A. Lăzărescu își va aminti că, în 1964, abia ieșit din închisoare, l-a întîlnit pe Costin Murgescu, cel desemnat să răspundă articolului lui Valev. Omul politic liberal va enunța peste timp o opinie șocantă față de acel proiect: „Mă văd silit însă, ca economist, nu ca patriot, să recunosc că Valev formulase o teză care se putea susține pe plan economic. Și, de altfel, îmi pare mai actuală ca oricînd"[16].

---

[12] *Ibidem*, p. 96.
[13] Mihai Retegan, *Război politic în blocul comunist*, Ed. RAO, București, 2002, p. 194.
[14] *Ibidem*, p. 211.
[15] Paul Niculescu-Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, Vol.1, Ed. Enciclopedică, București, 2002, p. 145.
[16] Dan A. Lăzărescu, *Confesiuni. Dialoguri realizate de Radu Țoancă*, Ed. Hestia, Oradea, 1997, p. 190.

Este clar că URSS căuta să-şi asigure un spaţiu agricol dimensionat după necesităţile sale economice, în sensul structural tipic unui imperiu sau a unui mare stat multinaţional. Şi la acest proiect România s-a opus cu vehemenţă, optînd pentru dezvoltarea economică multilaterală şi „independentă". De aici a început, mai întîi sub Dej, apoi sub Ceauşescu, industrializarea forţată a României. Modelul industrializării era chiar cel sovietic, dar fără resurse proprii. Ea a reprezentat un proiect benefic pentru ţara noastră, dar care s-a terminat cu delirul autarhiei economice în care economia românească trebuia să producă tot, să nu mai importe tehnologie şi resurse, iar agricultura să raporteze producţii gigant. Nu acesta este subiectul nostru aici. Nu povestea reacţiei corecte a liderilor comunişti români punem în discuţie, a necesităţii dezvoltării industriei româneşti şi a tentativei de a construi independenţa statului, ci anume acea particularitate a cazului care arată că analiştii sovietici înţelegeau involuţia economiei ţărilor din lagărul comunist şi căutau soluţii. Dincolo de gestul de rezistenţă al conducerii comuniste de la Bucureşti trebuie să vedem, în profunzime, realitatea înapoierii politice şi economice a României, realitatea nefinalizării proceselor tipice capitalismului pe timpul regimului monarhic, realitatea preponderenţei agricole a economiei româneşti şi perspectiva nedepăşirii nici după război a stadiului de economie agricolă, eventual reformabilă.

Se pune întrebarea: erau inconştienţi şi ahtiaţi după Imperiu liderii Uniunii Sovietice? Aveam de-a face cu nişte potentaţi irresponsabili care, dărîmînd un imperiu ţarist feudal, încercau să-l refacă pe temei marxist? Umblau ei să-şi subjuge colonial statele satelite pentru a da de mîncare cetăţenilor sovietici, înfometîndu-i pe cei ai lagărului? Oricît i-am urî pe acei potentaţi comunişti, trebuie să căutăm identificarea mecanismului raţional al gîndirii lor, chiar dacă logica lor imperială era de natură criminală. După felul cum a acţionat Iuri Andropov pe subiectul economic şi, în particular, agrar, într-o continuitate pe care o ştiau înainte de 1989 doar liderii comunişti, din rolul important pe care l-a jucat în istoria comunismului (şef al KGB între 1967 şi 1982, apoi secretar general al PCUS între 1982 şi 1984), dar şi din informaţiile pe care le-am primit de la cei care l-au cunoscut, fostul asasin de la Budapesta nu

era un cretin. Şi cu atît mai puţin iresponsabil. Problema curentă a analiştilor de astăzi este că nu au simţul dimensiunii la care se raporta Andropov. În spatele proiectelor sale integratoare se aflau raţiuni pe care astăzi doar le putem intui. Iuri Andropov a fost printre primii şi puţinii care au ştiut, din interior, care erau slăbiciunile sistemului comunist. În primul rînd cele economice. Chiar şi faptul că doi elevi ai săi, Şevardnadze şi Gorbaciov, erau convinşi în 1972 că economia comunistă este un fiasco, constituie un argument în favoarea acestei teze. Andropov a înţeles de timpuriu că Uniunea Sovietică nu putea supravieţui economic – fără a fi obligată la o dependenţă letală faţă de Occident –, decît printr-o reorganizare a spaţiului economic de care dispunea în zona europeană cucerită şi obţinută apoi prin tratate la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Pentru asta avea nevoie de specializări agrare şi industriale, cu caracter complementar, care nu corespundeau geografic statelor comuniste din componenţa lagărului comunist european şi în nici un caz „tendinţei spre independenţă" a acestora. Mai mult, sub acoperirea vechii teze marxiste a „internaţionalismului proletar", Uniunea Sovietică era obligată nu numai doctrinar, dar şi economic să-şi extindă sfera de influenţă. De aici, „apariţiile" neaşteptate ale comunismului în Mozambic, Angola, Cambodgia, Irak, Yemen etc. Uniunea Sovietică ajunsese la statutul de Mare Putere prin intermediul unui război şi pe un program financiar inflaţionist (ca şi Germania nazistă), avînd în faţă mereu doar două soluţii pentru rezolvarea crizei sale de sistem economic: un nou *război* (pe care era gata să-l declanşeze „cald" în 1962, dar pe care l-a obţinut prin Războiul rece) sau *expansiunea*, lărgirea sferei sale de influenţă.

Liderii statelor comuniste europene s-au opus mai mult sau mai puţin categoric hegemoniei sovietice, iar opoziţia lor avea două direcţii principiale: 1. Considerau în sens marxist-leninist că sistemul comunist este victorios în ţara lor, în mod definitiv; 2. Exista deja un aranjament economic al sistemului, numit CAER, care fusese agreat prin consens. Pe aceste principii, liderii comunişti credeau că pot dezvolta aşa-numitul „comunism naţional" fără a leza rolul central şi istoric al URSS-ului, contribuind individual şi ocazional în grup la victoria comunismului în lume. Se înşelau

total. Comunismul a fost formulat ca doctrină de către Marx şi de ceilalţi membri ai grupului său satanist/anarhist drept un sistem internaţionalist, drept o utopie care unifica economia mondială într-o construcţie condusă de muncitorii din întreaga lume. În al doilea rînd, este evident astăzi că ce urmărea Andropov la consfătuirea din octombrie 1957 era *unificarea politică*, mişcare preliminară şi absolut obligatorie pentru a reorganiza spaţiul *economic* al lagărului. În al treilea rînd, aşa-numita dezvoltare naţională a comunismului era o himeră din punct de vedere economic – toate ţările lagărului depindeau, în primul rînd energetic, de URSS. România, care a avut pentru un timp privilegiul petrolului, va fi nevoită din 1984 să importe masiv petrol şi gaze de la sovietici. Altfel spus, *liderii comunişti ai lagărului european înţelegeau să dezvolte multilateral economia ţării lor cu resursele materiale, minerale, energetice şi financiare ale URSS*. Din acelaşi punct de vedere CAER-ul era un acelaşi tip de ficţiune economică. URSS furniza petrol şi gaze – sînge economic, adică – la preţuri sub cota pieţei, înregistrînd pierderile în contul ei. Uniunea Sovietică exporta minereu, oţel şi prefabricate către toţi sateliţii săi la preţuri preferenţiale, necomerciale. Primea în schimb loialitate politică. URSS susţinea financiar, prin credite preferenţiale şi pe sistemul ireal al rublei, căderile economice ale sistemului propriu şi ale lagărului comunist. Economiile statelor comuniste nu aveau voie să se prăbuşească. În interiorul CAER-ului, ţările comuniste europene făceau schimburi fals comerciale, ajungînd într-un final să fie dominate de procedeul *barter*, denumire modernă a trocului din comuna primitivă. Pentru a-şi putea menţine sistemul lagărului comunist în funcţiune, pentru a asigura supravieţuirea lui politică, URSS a fost nevoită să susţină timp de patru decenii costurile economice uriaşe ale utopiei lui Marx, Engels şi Lenin. *Fără să-şi dea seama, liderii comunişti europeni contribuiau la slăbirea sistemului comunist cu fiecare gest de „independenţă", obligînd URSS fie să intervină militar pentru a cîrpi găurile, fie pompînd în continuare tot mai multe resurse.* Aşa cum arată şi Paul Niculescu-Mizil în memoriile sale, anul 1957 a fost extrem de greu pentru lagărul comunist. Era imediat după revolta ungurilor, era perioada epurărilor în conducerea URSS şi din

a statelor satelite, era după prima criză agrară cerealieră majoră din Ucraina. Deşi se întrecea cu Statele Unite pentru cucerirea spaţiului cosmic şi în cursa înarmărilor nucleare, Uniunea Sovietică începea să importe grîu din Canada şi din America, apoi carne din Argentina. Iuri Andropov trebuie să fi înţeles încă de la Budapesta că sistemul nu mai poate fi susţinut doar cu teroare. Nu a încetat nici o clipă, pînă la moartea lui din 9 februarie 1984, să aplice teroarea, pentru că mental şi instituţional nu mai avea alte mijloace, dar a murit convins că mai trebuia ceva. Christopher Andrew va aduce la lumină în ultimii ani un amănunt semnificativ din biografia lui Andropov: „Ca ambasador sovietic la Budapesta în timpul revoluţiei din Ungaria din 1956, el a văzut cu groază de la fereastra ambasadei cum ofiţeri din detestatul serviciu ungar de securitate erau spînzuraţi de felinare. Andropov avea să fie obsedat tot restul vieţii de iuţeala cu care începuse să se prăbuşească un aparent atotputernic stat comunist condus de un partid unic"[17]. Cînd a ajuns şeful KGB, realităţile dezechilibrelor economice i-au fost confirmate prin date şi informaţii certe mai mult decît oricărui alt lider comunist. La numai cinci ani de la moartea lui, sistemul comunist european s-a dezintegrat în cîteva luni prin cîteva telefoane precise date de la Kremlin.

În plan structural, Uniunea Sovietică a instituit în propriul său teritoriu şi a impus în ţările ocupate un sistem de putere întemeiat pe teroare. După primele două decenii de asasinate sistematice şi de gulag generalizat, atît Moscova cît şi celelalte capitale ale sistemului comunist au trecut la gestionarea spaţiului comunist cu generaţiile de „oameni noi". Din acest moment, sub acoperirea programului demagogic al descentralizării, structurile statelor comuniste s-au diversificat, fiind în continuare controlate de partidul unic şi de poliţia politică. Convinşi că aparatul de partid şi serviciile secrete interne pot stăpîni birocraţia sistemului comunist, liderii sistemului nu au reuşit să-l observe la timp şi să găsească apoi soluţii la un fenomen care a evoluat fulgerător în anii '70: fărîmiţarea, suprapunerea şi blocajul autorităţii. Marc Ferro, profesor la Colegiul Universitar

[17] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *Arhiva Mitrokhin. KGB în Europa şi în Vest*, Ed. Orizonturi, Ed. Sirius, Bucureşti, 2003, p. 17.

Francez de la Moscova, definește acest fenomen prin faptul că „regimul a trecut de la o putere polimorfă la un polimorfism instituțional"[18]. În memoriile sale, Gorbaciov va descrie birocrația de partid în termeni realiști. „Toate funcțiile esențiale de gestionare economică se găseau concentrate în mîinile direcției politice. Rolul aparatului executiv era cum nu se poate mai hipertrofiat. Cuprinzînd aproape *o sută* de ministere la nivelul Uniunii și *opt sute* la nivelul republicilor, în mod practic acesta dicta în economie și politică."[19] Degenerența acestui paradox – statul supracentralizat golește de autoritate multitudinea segmentelor structurii sale – a dus la blocajul birocratic. Pentru a-l depăși, funcționarii partidului au fost nevoiți să ocolească legea și să apeleze tot mai mult la corupție și la traficul de influență. Neexistînd organismele democratice care să regleze procesele degenerative și să gestioneze autoritatea spre atingerea echilibrului politic și social, sistemul comunist a pornit pe panta prăbușirii. „La vîrful Statului, Comitetul Central a devenit ostatic al membrilor săi, toți comuniști, dar reprezentînd Guvernul, KGB-ul, diferitele republici, ministerele etc."[20]. S-a adăugat la ritmul accelerat al crizei decizia lui Brejnev de a încerca să o gestioneze prin apelul la activiștii de partid, adică la corpul incompetent al societății. În mai puțin de un deceniu activiștii de partid, încadrați în fenomenul numit „stabilitatea cadrelor", au sufocat orice posibilitate de reformă. Este unul din motivele pentru care proiectul reformist al lui Gorbaciov – *perestroika* – a eșuat încercînd să reformeze ceea ce era ireformabil. Un alt motiv a fost arătat de Emil Cioran: „Cu cît un imperiu se umanizează, cu atît sporesc contradicțiile ce-i vor fi fatale"[21].

Statele comuniste europene, încercînd să copieze modelul sovietic pentru a-l aplica la „specificul național", au suferit de aceleași boli. La un moment dat mecanismele defectuoase ale sistemului comunist au devenit în țările lor mai distructive decît hegemonia URSS. Utopia marxistă, atingînd psihologic *massa* cu tentațiile

---

[18] Marc Ferro, *Naissance et effondrement du régime communist en Russie*, Ed. Livre de poche, Paris, 1997, p. 104.
[19] Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Ed. Nemira, București, 1994, p. 9.
[20] Marc Ferro, *op. cit.*, p. 111.
[21] Emil Cioran, *Istorie și utopie*, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 36.

„umaniste", egalitariste, a produs suficiente resurse mentale pentru ca mult timp să se creadă că dorința Moscovei de a controla și dirija în continuare statele comuniste, tendința hegemonică, este cea care frînează evoluția, în timp ce sursa reală a crizei era chiar sistemul comunist din țările respective.

Capcana expansionismului. URSS și-a extins sfera de influență în lume cu argumentul strategic că își asigură protecția și securitatea, opunîndu-se expansionismului imperialist american. În realitate, Statele Unite nu erau o putere colonială, în sensul clasic, vest-european al cuvîntului. SUA acționau economic și, rareori, politico-militar (Cuba, Vietnam, Chile), ca reacție la intervenții sovietice oculte. Uniunea Sovietică a ajuns să exporte comunism în țări africane unde colonialismul produsese o exploatare irațională a resurselor naturale, dar generase și o emancipare, o modernizare a teritoriilor respective, aducîndu-le inclusiv la statutul de națiuni. Toate acele republici comuniste din Africa, ieșite din colonialism direct în haos, trasate cu rigla și în fruntea cărora fusese pus un sergent major sau un intelectual de mîna a doua școlit la Moscova, s-ar fi alterat ca orice banană, în cîteva zile, fără ajutorul URSS. Resursele lor naturale, fie pentru că erau pur exotice, fie pentru că se împuținaseră, fie pentru că exploatarea lor costa prea mult, nu acopereau nici pe departe investiția masivă tehnologică și financiară pe care sovieticii o făceau acolo. În plus, unele state uriașe, ca Angola, Libia sau Sudanul, erau încă tribale. Ca exemplu pentru realitatea acestor enclave comuniste din Africa, voi folosi cazul primei delegații de specialiști aeronautici români care s-a deplasat în vara anului 1978 în Angola, pentru aplicarea unui contract de livrare a avionului BN-2. Pe clădirea Comitetului Central din capitala Luanda trona o lozincă roșie mare pe care scria: „Să spunem un nu hotărît canibalismului!", în portugheză. Avînd în vedere că triburile din țară nu știau portugheza, este evident că îndemnul se adresa comuniștilor angolezi. În Asia, succesul autentic din Vietnam nu a putut fi repetat. Următoarea încercare, Cambodgia, a devenit un cimitir gigantesc și monstruos.

Orientul Apropiat este locul unde URSS s-a jucat cu focul. A înființat un partid politic arab, care poartă și astăzi denumirea de Partidul BAAS Arab Socialist, și l-a construit pe același principiu

internaţionalist marxist: un partid unic, cu denumire identică în mai multe ţări. Mişcarea a reuşit în Irak, în Libia, în Siria, în Palestina (OEP), dar a eşuat în Iordania, Egipt şi în celelalte state din regiune. Eşecul emancipării economice sub regimul socialismului arab, ca şi eşecul folosirii petrolului ca şantaj internaţional în timpul „crizei petrolului" din anii 170, au împins statele comuniste arabe spre terorism. Consecinţele sunt clare. Periculozitatea acestei mişcări în lumea arabă a împiedicat continuarea procesului de emancipare socială şi culturală a milioane de arabi, lăsîndu-le pradă războiului devastator, bombardamentului strategic sau fundamentalismului islamic. În sfîrşit, ultima aventură expansionistă sovietică s-a terminat cu eşecul din Afganistan – 1979-1989, zece ani de coşmar –, care a costat cîteva zeci de miliarde de dolari şi imense pierderi în vieţi omeneşti.

Factorul advers – Statele Unite ale Americii. Sistemul comunist (URSS + sateliţii săi) s-a putut dezvolta în Europa şi în lume inclusiv din cauza faptului că a surprins America într-o fază doctrinară neintervenţionistă, cu o viaţă politică dominată de beţia victoriei în război, de parteneriatul militar cu URSS-ul lui Stalin – cu care împărţea statutul de Mare Putere într-un nou aranjament mondial, bipolar –, precum şi ca urmare a convingerii că în spatele forţei militare pe care o arătase URSS în război s-ar fi aflat un sistem social puternic. Viteza cu care URSS a intrat în era nucleară imediat după Statele Unite a fost încă un semnal că marele conglomerat sovietic este un partener egal, în ciuda diferenţelor evidente de sistem politic. Să nu uităm că lovitura nucleară de la Hiroshima a fost dată în primul rînd pentru a pedepsi Japonia, nu pentru a impresiona URSS. Povestea intimidării Uniunii Sovietice prin bomba atomică a fost inventată de propaganda de la Moscova pentru a-şi ţine cetăţenii în tensiunea permanentă şi necesară a „luptei internaţionale împotriva imperialismului american". Teza folosirii bombei nucleare în scopuri politice a fost preluată la începutul Războiului rece de diverşi politicieni disperaţi din Estul căzut sub ocupaţie sovietică. Într-un manifest al PNŢ din 1947 se scria: „Români, ca arme avem sufletele noastre şi armele care încă ni le păstrăm şi mai avem Bomba Atomică a prietenilor noştri care ne vor ajuta imediat".

Ştim cît de imediat ne-au ajutat prietenii. Apoi, sovieticii au luat un avans iniţial în domeniul cosmic. Totodată, propaganda pe timp de război a permis o largă publicitate ideii de alianţă cu Rusia sovietică, dar şi o infiltrare masivă a spionajului sovietic pînă în Salonul Oval. Adjutantul preşedintelui Roosevelt, directorul executiv al OSS, precursoarea CIA, consilierul secretarului de stat au fost pe rînd descoperiţi de FBI ca agenţi. Una din amantele preşedintelui Kennedy, Ellen Rometsch, a fost îndepărtată din SUA după ce s-a descoperit că era agentă STASI. Nu numai aici povestea Americii a cunoscut un episod de slăbiciune extrem de periculos.

Apariţia CIA. America a intrat în al doilea război mondial fără a avea un serviciu de spionaj structurat, fără o agenţie de informaţii care să se poată compara cu instituţiile decisive care acţionaseră în Europa: Abwehr, Intelligence Service, GRU. Pe timpul angajării sale în război, Statele Unite au înfiinţat Office of Strategic Services (OSS), o agenţie aflată în subordinea Statului Major al Armelor Întrunite. Odată debarcaţi în Europa, americanii au constatat că propriile structuri militare de informaţii, organizate în serviciul categoriilor de forţe armate (aviaţie, marină, trupe terestre) nu pot face faţă complexităţii acţiunilor din teatrul de război. Erau prea limitate la cercetarea militară şi interogarea prizonierilor, în timp ce serviciile de spionaj germane, britanice şi sovietice conduceau acţiuni pe scară largă, complicat planificate şi sofisticate tehnic, combinate cu diversiuni şi intoxicări informative, cu sabotaje şi terorism (partizani), cu „propagandă neagră" şi aplicarea torturii în interogatorii, cu bombardamente de pedepsire şi represalii civile. Aşa ceva era total în afara principiilor şi practicii americane.

Se pare că americanii au înţeles importanţa serviciilor de spionaj extern o dată cu iniţierea tratativelor secrete din Elveţia, între Allen Dulles şi generalul SS Karl Wolff. Negocierile vizau capitularea Germaniei înainte de invadarea Europei de către trupele Armatei Roşii şi salvarea tehnologiilor germane (Operaţiunea *Sunrise*), însă condiţia ca Hitler să fie predat aliaţilor pentru a fi judecat şi condamnat, precum şi protestul violent al lui Stalin au făcut ca tentativa să eşueze. Stalin a aflat imediat de negocierile americano-germane datorită faptului că NKVD-ul „penetrase OSS încă din momentul

înființării lui"[22]. Negocierile au dus însă la o înțelegere privind predarea structurilor de informații germane și pentru transportul clandestin spre America de Nord și de Sud a unor lideri naziști (Operațiunea *Amadeus*). Naziștii contactau inamicul american în toate subiectele sensibile, mai ales în cele economice. La 10 august 1944, cu ocazia unei conferințe secrete a industriașilor germani ținută la Strasbourg, s-a hotărît că „războiul trebuie încheiat imediat pe baza unui acord separat cu SUA și Marea Britanie"[23]. Reprezentanții grupurilor Thyssen și Farbenindustrie au contactat companiile americane DuPont și Rockfeller, punîndu-le la dispoziție accesul la tehnologia germană. Prin intermediul papei Pius al XII-lea, Allen Dulles și generalul SS Wolff s-au putut întîlni la Zürich. În sfîrșit, după eșuarea tentativei de a obține capitularea Germaniei numai în Vest, la 19 martie 1945 generalul Wolff își continuă tratativele, dar de această dată cu generalii serviciilor de informații departamentale americani. Povestea romanțată a acestui episod al istoriei serviciilor secrete de la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial a fost cunoscută de români prin excelentul serial sovietic de televiziune *17 clipe ale unei primăveri* (1974, cu Viaceslav Tihonov în rolul principal).

Marele cîștig strategic al OSS la terminarea războiului prin Operațiunea *Sunrise* a fost capturarea rachetelor germane A-4 și A-10, a arhivei proiectelor de tehnologie avansată, precum și identificarea, racolarea și deplasarea în Statele Unite a peste 300 de tehnicieni și ingineri germani. „A-4 va deveni *Redstone* și A-10 *Saturn*. La 16 iulie 1969, acest monstru de 110 metri l-a lansat pe Apollo-11 spre Lună"[24]. În aprilie 1945 recuperatorii americani descoperă existența bombardierului german „invizibil", aflat în faza de serie mică (3 exemplare din care numai unul zburase). Un exemplar este trecut peste ocean și depozitat în hangarul unei baze militare de lîngă Washington. După mai multe încercări nereușite de a-l copia (inclusiv prin motorizare cu 8 turbopropulsoare), o dată cu

---

[22] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *op. cit.*, p. 135.
[23] G. Rozanov, *L'agonie du Troisième Reich*, Ed. Du Progrès, Moscou, f.a., p. 95.
[24] Victor Débuchy, *Strania istorie a armelor secrete germane*, Ed. Politică, București, 1983, p. 301.

dezvoltarea tehnologiei ultramoderne a deceniului nouă, la 17 iulie 1989 Statele Unite efectuează primul zbor de 112 minute, între Palmdale şi baza Eduards, a bombardierului „invizibil" B-2 *stealth*. Sub acelaşi ordin de racolare, dar prin Operaţiunea *Amadeus*, au fost identificaţi şi aduşi în SUA numeroşi înalţi ofiţeri SS, din Gestapo şi Abwehr, mai ales dintre aceia care activaseră în spionajul şi contraspionajul german îndreptat împotriva URSS. Unul dintre aceştia, generalul Reinhard Gehlen, fusese şeful Serviciului de informaţii nazist pentru Europa de Est. El a fost transportat în Statele Unite împreună cu întreaga sa organizaţie. Aici, conform unei teze foarte răspîndite, Gehlen a contribuit decisiv la transformarea OSS în CIA. Deocamdată, pe timpul procesului Carl Oglesby vs. Guvernul SUA, CIA a recunoscut oficial – după 13 ani de proces – că l-a folosit pe Gehlen la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Lui Gehlen i se atribuie apariţia postului de radio *Europa liberă* şi, mult mai important, funcţia de şef al BND (Serviciul de informaţii externe al RFG) între anii 1956 şi 1968. Dacă l-a racolat cineva în Germania pe spionul român Pacepa, acela a fost ex-generalul nazist Reinhard Gehlen, un perfect cunoscător al României, al mentalităţilor şi moravurilor de la Dunăre. El cunoştea direct, încă din timpul războiului, mecanismele corupţiei din ţara noastră. În aceeaşi ordine de idei – fără a fi încă recunoscut oficial –, Statele Unite au continuat unele experienţe medicale făcute în Germania nazistă cu ajutorul unor medici germani racolaţi la sfîrşitul războiului. Testele s-au făcut pe bază de voluntariat, însă fără ca subiecţii să fie informaţi asupra efectelor. De fapt, tocmai aflarea efectelor se căuta. Toate aceste eforturi tehnologice şi organizatorice în materie de informaţii secrete, dincolo de aspectul lor iniţial imoral, au permis stăvilirea expansiunii comuniste şi a exploatării de către URSS a imensului succes politic, teritorial şi imagologic de la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. America se trezea din izolaţionism, mai ales după ce a constatat că „somnul" său fusese folosit pentru o masivă infiltrare comunistă în cele mai adînci şi solide instituţii democratice. Alexandre de Marenches, cunoscutul consilier de taină al Puterii, avea să caracterizeze astfel Marile Puteri anglo-saxone la sfîrşitul războiului: „În 1945 britanicii erau epuizaţi. Nu exista o

tradiție militară americană, forțe aeriene, terestre, navale, așa cum le concepem noi în țările europene. Americanii n-aveau decît un singur gînd: să se demobilizeze cît mai repede. La capătul unor evenimente atît de tragice, o imensă dorință de bunăstare pusese stăpînire pe mințile tuturor. Cîștigasem războiul. Cu toate acestea, am pierdut pacea. Casa Albă încuraja opinia publică americană să aibă atitudine favorabilă față de punctul de vedere sovietic. Nimeni nu vorbea de dictatura roșie"[25]. După cincizeci de ani de la declanșarea Războiului rece, o mare personalitate a diplomației americane avea să declare: „Dacă America nu ar fi organizat rezistența cînd un imperiu comunist plin de încredere în sine acționa ca și cum ar fi reprezentat valul viitorului făcînd popoarele și conducătorii lumii să creadă că ar putea fi așa, partidele comuniste, care pe atunci erau deja cele mai mari partide unice din Europa postbelică, ar fi putut foarte bine învinge"[26].

Pentru acele operații de racolare, OSS a găsit un partener neașteptat, dar și foarte bine pus la punct în privința rețelelor informative, gata structurat și foarte cooperant: Vaticanul. Sfîntul Scaun, cel care declarase la sfîrșitul războiului că „Adolf Hitler, fiul Bisericii Catolice, a murit apărînd creștinătatea", a oferit întreaga sa structură anticomunistă, cerînd în schimb distrugerea francmasoneriei „roșii" care susținuse comunismul. O dată cu intrarea Statelor Unite în faza de Mare Putere, în sistem bipolar cu URSS, și o dată cu apariția statului Israel (1948), structurile francmasonice sunt dezmembrate, pozițiile dominante ca Centre private de Putere mondială fiind preluate de URSS, pe de o parte, SUA, Israel și Vaticanul, de cealaltă parte, însă în calitate de state și nu de organizații private oculte. De fapt, de la organizații oculte s-a trecut la state care acționau ocult. Fiecărui Centru de Putere mondial, URSS i-a căutat un antidot: pentru SUA a folosit amenințarea nucleară și programul cosmic, pentru Israel a inventat Organizația pentru Eliberarea Palestinei, pentru Vatican a folosit infiltrarea informativă și apoi asasinatul. Un timp, pînă la începutul anilor '70, Uniunea

[25] Christine Ockrent, Contele de Marenches, *Consilier de taină al Puterii*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 69.
[26] Henry Kissinger, *Diplomația*, Ed. All, București, 1998, p. 725.

Sovietică a reuşit să le facă faţă, mai ales prin performanţele remarcabile ale spionajului său, prin folosirea slăbiciunilor de construcţie ale ONU şi prin agresivitatea militară (Ungaria 1956, Cuba 1962, Cehoslovacia 1968).

Declanşarea ofensivei generale. La sfîrşitul celui de-al doilea război mondial „America a oscilat între două poziţii extreme. Să făurească lumea după chipul şi asemănarea sa sau să se izoleze. Numai faptele petrecute în Europa au constrîns-o să iasă din nesiguranţă. Trebuia reacţionat cu fermitate pentru a limita înaintarea sovieticilor spre Vest"[27]. Preşedinţii Truman, prin doctrina *containment* (stăvilire), Eisenhower, prin doctrina care îi poartă numele (ajutor militar statelor atacate de puteri comuniste), Kennedy, prin programul combinat de arme nucleare şi convenţionale (*strike command*), şi Richard Nixon, prin conceptul de *intercondiţionare* (politic-militar) de la începutul mandatului său (1969-1970), nu au reuşit să destabilizeze sistemul comunist, care înregistrează în toată această perioadă succese expansioniste.

Ofensiva generală împotriva sistemului comunist sovietic a fost declanşată în al doilea mandat al preşedintelui Ronald Reagan (1911-2004). Al 40-lea preşedinte american rămîne pentru Istorie expresia deplină a superiorităţii – nu şi a perfecţiunii – societăţii democratice şi economiei capitaliste. Anii din urmă, o dată cu clarificarea rolurilor principale jucate în procesul de distrugere a sistemului comunist, au dezvăluit o situaţie pe cît de dramatică, pe atît de semnificativă pentru filozofia acestei cotituri istorice. Ronald Reagan suferea de *boala lui Alvarez*, afecţiune care îi ataca memoria, medicii depistînd maladia timpuriu, încă din timpul mandatului. În cîteva ocazii publice, Reagan şi-a uitat discursul, a uitat unde se află, nu a ţinut minte ce întrebare i s-a pus, a vorbit incoerent sau a improvizat fără nici o legătură cu subiectul. Medicii care i-au analizat cazul aveau să consemneze: „Pierderile de memorie sporeau, în aşa măsură încît uita numele colaboratorilor, ba chiar confunda prenumele intimilor săi. Astfel, în 1982, pe cînd era primit în Brazilia de generalul Joao Batista Figueiredo, el a ţinut un

[27] Stelian Ţurlea, *CIA, „Compania" cu uşile deschise*, Ed. Fundaţiei PRO, Bucureşti, 2000, p. 32.

toast pentru poporul Boliviei. În 1983, consilierii săi l-au surprins de mai multe ori dormind în timpul şedinţelor restrînse ale cabinetului american. Uneori i se întîmpla să se lase copleşit de idei aberante"[28]. A fost în permanenţă ajutat cu infinită atenţie de soţia sa, Nancy, inclusiv în probleme politice, multe din deciziile de politică internă şi internaţională fiindu-i atribuite. Dar, mai ales, Nancy Reagan, ea însăşi măcinată de un cancer, şi-a ajutat soţul cu multă dragoste. Fost actor şi informator al FBI, cu numele de cod T-10, pe timpul cînd era preşedinte al sindicatului actorilor de la Hollywood, Reagan a avut o imagine timpurie şi destul de precisă asupra simptomelor comuniste ale indivizilor, trăind între grupurile „roşii" ale industriei cinematografice. A fost folosit de FBI ca sursă – ca informator, cum se spune în România – în anchetele îndreptate împotriva comuniştilor americani infiltraţi în industria filmului. A prezentat pe micul ecran videoclipuri de propagandă cu subiect anticomunist, devenind astfel mult mai cunoscut. Acest actor mediocru avea însă o mare credinţă creştină, suport care l-a făcut să treacă senin prin teribila boală de care a fost lovit în ultimii ani de viaţă – *Alzheimer*. Conform lui Henry Kissinger „Reagan nu ştia aproape deloc istorie, iar puţinul pe care-l ştia îl adaptase pentru a-i susţine prejudecăţile ferme. El trata referirile biblice la Armaghedon drept previziuni operaţionale"[29]. Aşa cum nu vom putea înţelege pe deplin acţiunile unui Gorbaciov sau Ceauşescu decît făcînd apel şi la adîncimile personalităţii lor, tot aşa nu vom înţelege ofensiva anticomunistă a lui Ronald Reagan fără a intra în coordonatele minţii sale. Reagan credea cu putere că lumea se îndreaptă spre autodistrugere nucleară şi că declanşatorul Armaghedonului va fi Uniunea Sovietică. Aceasta era simbolul Diavolului, al Îngerului negru şi al altor reprezentări satanice din patrimoniul sectelor creştine pe care preşedintele american le frecventa doctrinar. În mod inexplicabil, altfel decît prin inspiraţie divină, Reagan, cel care nu ştia istorie şi avea o cultură generală aproximativă, intuia perfect sursa anticreştină, satanică şi inumană a marxismului din care se

[28] Pierre Accoce, doctor Pierre Rentchnick, *Bolnavii care ne conduc*, Ed. Z, Bucureşti, 1998, p. 71.
[29] Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 691.

născuseră revoluţia rusă, fascismul, nazismul şi sistemul comunist mondial. Paradoxal, tocmai lipsa de cultură l-a făcut să interpreteze ateismul şi anticreştinismul colegilor săi comunişti din lumea cinematografului drept o atitudine satanică. Într-o altă ipostază, preşedintele american previziona o pedeapsă divină pentru întreaga umanitate, dacă nu se face ceva împotriva diavolului. Oricît ar părea de frivol şi mai degrabă extras din fanteziile hollywoodiene, biografii lui Reagan insistă pe realitatea că aceasta era gîndirea profundă a omului ce va schimba istoria. În consecinţă, stilul de conducere pe care l-a imprimat acest om singuratic şi egocentric echipei sale a fost acela al „cruciadei şi convertirii", cum ne mărturiseşte tot Henry Kissinger.

Ce nu spune marele diplomat, dar dezvăluie biografii şi istoricii perioadei, este că politica externă a Statelor Unite sub Ronald Reagan a fost influenţată decisiv de gruparea radicală a Partidului Republican – Dreapta Conservatoare, sau *neoconservatorii*, cum sunt numiţi de presa nord-americană şi vest-europeană. Ei formau de mult un grup elitist doctrinar şi economic, ce îşi extrăgea programul ideologic din vechiul conservatorism britanic, dublat însă de o forţă financiară uriaşă şi de principii morale inflexibile. Evrei asociaţi cu texani, petrolişti, bancheri, dar mai ales conducători ai ceea ce Gorbaciov va numi la Reykjavik „complexul militaro-industrial", liderii grupului republican neoconservator se pronunţau invariabil pentru combaterea ofensivă şi dură a comunismului. Este acelaşi grup care organizase intervenţia în Cuba din Golful Porcilor, care a finanţat şi inspirat asasinarea lui Kennedy, care a acţionat neoficial în America Centrală şi de Sud, care forma „cabinetul din bucătărie" al lui Nixon şi care nu a încetat să vadă în Uniunea Sovietică şi în celelalte ţări comuniste decît un singur lucru – inamicul. În timp ce preşedinţii americani recunoşteau existenţa URSS şi a lagărului comunist, legau relaţii economice sau diplomatice în calitate de parteneri, grupul neoconservator republican critica aceste acţiuni constant şi cu acelaşi ton radical. Pe de altă parte, ameninţarea sovietică, pe care o mai şi exagerau, reprezenta un pretext economic pentru investiţii, cercetare şi producţie de sute de miliarde de dolari în domeniul înarmării. Cu toate că

pacifiştii nu încetează să critice această politică, ea se dovedeşte corectă, dezvoltarea tehnologiilor militare de vîrf fiind un suport atît pentru atingerea supremaţiei mondiale, cît şi pentru modificarea substanţială a doctrinei războiului în lume. Legătura acestui grup select cu interese economice uriaşe va conta inclusiv în momentul apariţiei proiectului gorbaciovist.

În urma conflictului din Irak (2003), postul de radio BBC a difuzat în ziua de 31 mai o excelentă emisiune *Arena* a jurnalistului Traian Ungureanu. Importanţa acestei emisiuni pentru români este covîrşitoare, nu numai prin calitatea postului unde a fost difuzată, ci şi prin concentrarea informaţiei despre una din temele predilecte ale viziunii cetăţeanului român asupra lumii – ideea unui guvern mondial care dirijează evenimentele. Avînd în spate informaţii furnizate de presa americană (*The New York Times, Boston Globe*) şi vest-europeană (*Frankfurter Allgemeine Zeitung, Le Monde, The Guardian, La Republica* – toate, publicaţii de mare prestigiu), Traian Ungureanu dezvăluie românilor secretele puterii americane: „În elita de la Washington locuieşte o a doua elită. Neoconservatorii. Noii conservatori. Aceşti oameni se află peste tot în ministerele-cheie ale administraţiei americane, gîndesc la fel, iar ideile lor sunt mai eficiente decît toate prafurile şi toţi viruşii din trusele teroriştilor de serviciu. Pînă aici faptele. De aici interpretarea: viziunea acestui grup ar fi pătruns pe sub uşile şi prin filtrele de aer ale Casei Albe, ar fi găsit acolo un preşedinte singur cu rugăciunile lui şi ar fi dictat mersul politicii externe americane. Adică mersul lumii. Cucerind Casa Albă, după ce au pus în buzunar Pentagonul, CIA şi chiar Departamentul de Stat, neoconservatorii învîrt lumea pe degete"[30]. Cine sunt liderii neoconservatori? Traian Ungureanu extrage din presa occidentală o listă semnificativă: **Paul Wolfowitz**, ministru adjunct al Apărării, „un politician neguros şi dur, abil şi perfid, uns cu toate alifiile, inclusiv catran"; **Donald Rumsfeld**, secretarul de stat al Apărării, „lider al partidei războinice, are la inimă ideile neoconservatorilor şi face cu ele prăpăd"; **Richard Perle**, fost şef al

[30] Traian Ungureanu, *Neoconservatorii americani*, BBC secţia română, stenograma emisiunii *Arena* din 31 mai 2003, p. 1.

consilierilor Pentagonului, „trimis itinerant şi secret peste tot unde e de discutat ceva cu pumnul în masă". Mai face parte din grupul neoconservatorilor o categorie de consilieri neoficiali care „trăiesc în afara unui sistem politic la care au însă acces nemijlocit". Cîţiva dintre ei sunt: **David Frum**, „fost autor de discursuri prezidenţiale, omul care i-a pus în gură lui George Bush *axa răului*"; **Michael Ledeen**, „politolog şi arheolog al gîndirii lui Machiavelli, omul care a scris şi a explicat convingător de ce merită Machiavelli să fie scos din flăcările Iadului pentru a fi recitit şi urmat în toată înţelepciunea lui cinică"; **William Kristol**, „veteran al gherilei ideologice de Dreapta"; **James Woolsey**, fost şef CIA.

Ce vor neoconservatorii americani? „Ei sunt anticomunişti şi procapitalişti. Doresc reducerea rolului statului în societate şi luptă pentru revenirea la valorile tradiţionale: distincţia clară între bine şi rău, primatul familiei, respectul faţă de credinţele religioase şi stăvilirea ideilor prin care Stînga atrage generaţiile noi la relativism, primatul plăcerii, indiferenţa faţă de tradiţie şi cedare a demnităţii naţionale. Aceste idei au apărut în dezbaterile americane încă din anii '60. Care e totuşi noutatea? Ei bine, noutatea e că neoconservatorii fac exact ceea ce spun. Ei au despărţit clar statele străine în răi şi buni, au răsplătit răul cu tratamentul B52, nu cu negocieri sau ajutoare şi spun în gura mare că dacă democraţia este un lucru bun, atunci acest lucru trebuie dus şi chiar impus peste tot în lume". Cît de importante sunt aceste informaţii pentru români? În perspectiva imediată, orice guvern din România trebuie să ţină cont de existenţa acestei grupări pentru orientarea politicii externe. Faptul că marea majoritate a liderilor neoconservatori americani este formată din evrei nu este relevantă, pentru că – arată presa internaţională – „cei mai mari duşmani ai neoconservatorilor sunt tot evrei". Este o chestiune de doctrină politică, de ofensivă mondială a Dreptei, care mai are cîteva locuri (Franţa, Olanda, Austria) unde acţionează în primul rînd doctrinar. Pe noi ne interesează aici echipa neoconservatorilor care a acţionat sub administraţia Reagan, cînd actualii lideri erau încă în formare şi cînd gruparea doctrinară era atunci dominată de nume ca Henry Kissinger, Lawrence Eagleburger, George Shultz. Aceste personalităţi s-au aflat într-o legătură confidenţială cu Nicolae

Ceauşescu şi ne vom întîlni cu ele într-un moment decisiv al destinului şefului statului român comunist.

Ronald Reagan a fost preşedintele ideal pentru această grupare[31]. Uşor absent, simplu şi profund credincios, el va întruni condiţia de cruciat omnipotent a marilor lideri din istorie. Cînd în 1983 preşedintele Reagan numea Uniunea Sovietică „imperiul răului", dincolo de viziunea sa strict apocaliptică se aflau programul „Războiul stelelor", amplasarea rachetelor nucleare americane în Europa, embargoul economic asupra statelor europene occidentale care nu-şi reduc sau opresc aprovizionarea cu petrol şi gaze din URSS, campania internaţională pentru respectarea drepturilor omului. Sistemul comunist nu a putut face faţă acestei ofensive generalizate, dure, rapide şi fără echivoc, al cărei suport principal a fost dezvoltarea tehnologică. Sufocată de cheltuielile necesare ţinerii pasului cu noul val de arme americane, Uniunea Sovietică a fost nevoită să se aşeze la masa tratativelor, negociind chiar fundaţia casei sale: „Arsenalul nuclear sovietic era cheia de boltă a structurii întregii superputeri a Uniunii Sovietice"[32]. URSS trebuia să reacţioneze pe măsura statutului ei internaţional şi, mai ales, să găsească o soluţie de supravieţuire pe termen mediu şi lung a statutului ei de Mare Putere. Deşi, în calitate de lideri ai sistemului comunist, au fost înfrînţi în Războiul rece, în războiul din Afganistan, deşi contestaţi de naţionalităţile şi statele cuprinse în conglomeratul sistemului comunist, deşi au pierdut repede supremaţia cosmică, ruşii nu trebuie subestimaţi niciodată sau batjocoriţi. Rusia a avut întotdeauna gînditori de mare anvergură şi anvergura gîndirii lor a fost pe măsura lumii. Ei au gîndit o ieşire din criză cu pierderi minime şi cu rezultate pe termen mediu şi lung, şi au gîndit-o responsabil prin prisma strictă a interesului naţional rus. Occidentul a văzut în acelaşi proiect o ocazie de eliberare a naţiunilor de sub comunism şi a acţionat în consecinţă. A făcut-o însă cu prudenţă,

---

[31] În seara zilei de 23 iulie 2003, postul de televiziune *Discovery* a prezentat şi în România filmul documentar *Altered Statesmen* în care este expusă în detaliu starea dramatică în care se afla preşedintele Reagan, precum şi faptul că „din raţiuni politice" Constituţia SUA a fost încălcată de mai multe ori prin faptul că deciziile preşedintelui bolnav erau luate practic de asistenţii săi.

[32] Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 703.

deoarece prăbuşirea Uniunii Sovietice putea genera un dezechilibru în bipolaritatea împărţirii mondiale a Puterii şi, mai ales, conducea automat la o modificare radicală a întregului sistem de gîndire politico-militară. Exact asta a fost şi miza cea mai importantă a surprinderii sovietice.

Al doilea factor advers – Marea Britanie. Anglia avea de mult, profund şi de relevanţă pentru ea, o relaţie specială cu spaţiul ocupat sau dominat de URSS după al doilea război mondial. Pierderea Imperiului la sfîrşitul conflagraţiei mondiale dintre 1939 şi 1945 a fost un şoc de proporţii pentru Marea Britanie, obligînd-o la o dependenţă de neocolit faţă de fosta sa colonie, Statele Unite ale Americii. A fost vorba de preţul exorbitant plătit pentru ajutorul militar şi economic din timpul războiului, de sprijinul pentru intrarea sa în era nucleară, apoi de pierderea supremaţiei tehnologice în domeniul aeronautic. A mai intervenit un fenomen, extrem de sensibil, care a pus Marea Britanie într-o relaţie defensivă faţă de SUA şi anume ofensiva naţionalismului irlandez – criza Irlandei de Nord, care pare o confruntare între catolici şi protestanţi, dar care este pe fond o mişcare de unificare naţională, mişcare susţinută neoficial de comunitatea irlandeză din Statele Unite, considerată a fi nu numai întemeietoare, dar şi cea mai puternică de peste Ocean.

În raporturile cu Rusia devenită stat comunist, Marea Britanie a pierdut în primul rînd un aliat pentru jocul său de Putere în Europa, împotriva Franţei sau Germaniei, apoi influenţa şi accesul său la cîmpurile petroliere din zona Baku. A mai pierdut pe continent în favoarea URSS-ului influenţa sa în Polonia şi Ungaria, state aflate în interiorul cercului său de interese – de la acest spaţiu în cercuri concentrice desenat de Foreign Office în secolul al XIX-lea provin expresiile „cercuri" sau „sfere" de influenţă –, şi în favoarea Statelor Unite influenţa sa în Grecia, pierdere determinată de incapacitatea de a gestiona mişcările comuniste elene susţinute de Moscova în primii ani de după război. România nu a beneficiat de interesul şi sprijinul britanic la sfîrşitul bătăliei (Războiul rece), lipsind astfel la împărţirea victoriei.

Dar Marea Britanie avea în primul rînd un război ideologic cu Uniunea Sovietică, un război continuu şi plin de înfrîngeri, care s-a

materializat dramatic mai ales în domeniul spionajului. URSS a reuşit să penetreze vîrfurile serviciilor de informaţii britanice – cazurile Kim Philby, MacLean, Burgess –, producînd distrugeri incalculabile securităţii naţionale şi intereselor sale externe. La sfîrşitul războiului, Anglia nu s-a împăcat cu poziţia sa serios diminuată şi a încercat să pună în aplicare un plan mai vechi, cel al debarcării în Balcani, plan care eşuase în timpul conflagraţiei din cauza opoziţiei lui Stalin şi a nehotărîrii americane. Încă din 1946, SIS a lansat o operaţiune de pregătire informativă şi de teren pentru o intervenţie militară în Albania, zona cea mai vulnerabilă a spaţiului european ocupat de URSS. În regiunea centrală Mati a Albaniei exista o comunitate regalistă care rezista comunizării ţării printr-o atitudine unitară şi coerentă, provenită dintr-o veche tradiţie locală şi dintr-un raport direct între cutume feudale ale proprietăţii private şi privilegii politice incompatibile cu comunismul. Încercarea britanică de a canaliza rezistenţa acestei comunităţi, prin paraşutarea în regiune a 12 agenţi albanezi antrenaţi în Malta, s-a soldat cu cîteva sabotaje economice şi cu identificarea unei realităţi locale derutante: bărbaţii şi femeile regiunii Mati din Albania, aparţinînd comunităţii catolice *malesori*, înzestraţi cu moralitate şi temeritate ieşite din comun, refuzau să folosească armamentul englezesc modern, în care nu aveau încredere. Ei erau gata să-şi dea viaţa în lupta cu trupele sovietice de ocupaţie prin număr şi folosind armele tradiţionale: bîta, coasa, furca. Operaţiunea a trenat pînă în 1949 cînd a fost adoptată ca acţiune bilaterală a SIS şi CIA. Planul comun anglo-american viza producerea unei revolte populare în Albania, cu aspecte de gherilă şi apoi de război civil, acţiune care *să provoace represalii din partea trupelor sovietice* şi, ca urmare a unui protest internaţional, nevoia unei *intervenţii militare* din partea Statelor Unite şi a Marii Britanii[33]. Ea nu s-ar fi limitat doar la Albania şi ar fi evoluat pe suprafaţa Balcanilor, atît pe direcţia Macedonia-Grecia, cît şi pe direcţia Iugoslavia–România, prin simultaneitatea acţiunilor de revoltă antisovietică din ţările respective. Pentru operaţionalizarea acestui plan au fost contactaţi liderii comunităţilor macedonene,

[33] Bruce Page, David Leitch şi Phillip Knightley, *Philby. The Spy who Betrayed a Generation*, Ed. Sphere Books Ltd., London, 1982, p. 212.

cunoscute pentru naţionalismul lor robust, a fost contactat Iosip Broz Tito, care avusese instructori britanici în perioada de partizanat din timpul războiului, precum şi Iuliu Maniu în România (pînă în 1947). În timpul procesului Popp-Bujoiu-Manu din 27 octombrie-2 noiembrie 1948 de la Bucureşti, inculpatul Gheorghe Manu avea să dezvăluie – ca urmare a anchetei însoţite de tortură – fazele incipiente ale operaţiunii anglo-americane în România:

„**Preşedintele**: Cum credeaţi dvs. că trebuia să acţioneze acest comitet?

Ac.(uzat) Manu: Acest comitet trebuia să acţioneze, să zicem, în două faze deosebite. Prima fază pregătitoare, înainte de o eventuală trecere la acţiune, faza de contact, de informaţii, atît cu reprezentanţii anglo-americani, cît şi cu celelalte elemente din ţară; acesta era începutul, plus pregătirea pentru acţiune a unor grupuri subversive. În al doilea rînd era prevăzut ca, după intrarea în acţiune, comitetul să acţioneze cu un comitet de directive, efectiv, astfel încît să fie o acţiune coordonată. Prin urmare, tot prin comitet urma să se ia legături cu străinătatea, cu anglo-americanii şi pentru coordonarea acţiunii, şi pentru ajutorarea indispensabilă pentru o acţiune.

Preşedintele: Pe ce sprijin vă bazaţi dvs. în această acţiune?

Ac. Manu: Pe sprijinul englezilor şi americanilor, care urma să se producă în cazul unei intrări directe în acţiune, prin paraşutare de materiale, tehnicieni...

Preşedintele: În ce constau aceste materiale?

Ac. Manu: Ajutoarele erau concepute pe două tipuri: primul în faza pregătitoare şi ajutorul în faza de acţiune. În faza pregătitoare – sfaturi şi directive, aparate de radio sau telecomunicaţie, depozite eventuale, dacă se puteau face, iar ulterior, în trecere la perioada de acţiune, aceste ajutoare urmau să fie mai complete, şi anume, armament, muniţiuni, echipament, aparate de transmisiune, tehnicieni.

Preşedintele: La dispoziţia cui şi cînd trebuia să se acţioneze?

Ac. Manu: Aceasta încă nu fusese decis"[34].

---

[34] *Procesul grupului de complotişti, spioni şi sabotori (de la 27 Octombrie la 2 Noiembrie 1948)*, Editura de Stat, Bucureşti, 1951, pp. 103-104.

În Grecia și România interesul anglo-american s-a îndreptat către capacitatea combativă a rezistenților anticomuniști, motiv pentru care atît liderilor democrați români cît și celor eleni li s-a cerut să sondeze și să organizeze rețele în interiorul armatelor celor două state sau să formeze grupuri militare în munți. În cazul Iugoslaviei, acest obiectiv era asigurat chiar prin persoana lui Tito.

Acesta a fost planul real și autentic anunțat pe canalele Intelligence Service-ului anticomuniștilor români legionari, țărăniști sau liberali, membrilor rezistenței anticomuniste din munți, plan așteptat de ei pentru a fi pus în aplicare și rămas în memoria colectivă drept „mitul așteptării anglo-americanilor".

Astăzi putem afirma fără să greșim că nu a fost nimic ridicol și deșert în speranțele acelor români, nimic ficționar în acea așteptare. Pentru succesul misiunii „americanii au însărcinat pe unul din cei mai buni agenți CIA să acționeze în calitate de controlor aliat al operației, un om care astăzi se prezintă cu numele Christopher Felix. Reprezentantul britanic era omul lor de legătură cu CIA, Kim Philby"[35]. În continuare, a fost contactat fostul rege Zog al Albaniei, aflat în exil la Cairo, care a acceptat să cedeze garda sa personală taberei de instructaj și antrenament stabilită în Insula Cipru. S-a format o „mică armată" albaneză bine instruită. Tot din Cipru, americanii monitorizau spațiul rămas dincoace de Cortina de fier și făceau legătura cu diferitele grupări anticomuniste pregătite să ia inițiativa în țara lor. O serie de emisari și operatori radio racolați pe bază de voluntariat din rîndurile refugiaților în Occident – de regulă legionari, în cazul României – au fost parașutați sau introduși în țările balcanice pe Dunăre pentru a contacta și verifica grupurile de rezistență.

Pentru a înțelege cum arată un teatru de război secret în etapa de confruntare a serviciilor de spionaj și contraspionaj, perioadă care este premergătoare confruntării militare pe teatrul de război deschis, vom arăta că, drept răspuns la planul anglo-american, sovieticii au elaborat propriul plan de invadare a Iugoslaviei. Este vorba de

[35] Bruce Page, David Leitch și Phillip Knightley, *op. cit.*, p. 213.

cunoscuta campanie împotriva „călăului Tito" declanşată în URSS, România, Bulgaria şi Ungaria, care avea rolul să pregătească opinia publică internaţională şi din ţările comuniste pentru justificarea intervenţiei militare. „Cel care a dezvăluit, pentru prima oară, planurile de intervenţie ale URSS şi ale sateliţilor săi împotriva Iugoslaviei a fost un înalt ofiţer din armata ungară, Bela Király, emigrat în Occident după evenimentele din 1956 şi condamnat la moarte în contumacie în Ungaria (sentinţa a fost revocată în 1989). Afirmaţiile sale se bazează pe documente pe care le-a luat cu el la plecarea din ţară. Potrivit acestora, în prima etapă a operaţiunii, URSS prevedea *organizarea de tulburări în masă* în Iugoslavia, îndeosebi acolo unde opoziţia cominternistă faţă de Tito era mai puternică – *în oraşe*, în special în marile întreprinderi."[36] Drept consecinţă a tulburărilor interne se forma apoi un „Comitet Naţional" prosovietic care urma „să ceară din partea *poporului insurgent* ajutor guvernelor comuniste din ţările vecine, în primul rînd din România şi Ungaria". Privind peste atîtea decenii asupra cazului iugoslav cititorul nu va fi surprins doar de actualitatea scenariului, ci şi de amănuntul neobişnuit că forţe opuse, SUA şi Marea Britanie din Occident, URSS din Est foloseau acelaşi scenariu, cu aceleaşi scheme diversioniste şi cu aceleaşi procedee de provocare a intervenţiei militare. Folosirea Ungariei pentru propaganda anti-România din 1989 a fost o metodă aplicată şi cu România împotriva Iugoslaviei în trecut.

Cum a fost posibil ca două Mari Puteri occidentale să copieze şi să încerce să folosească un scenariu sovietic? Secretul acestei situaţii paradoxale a fost dezvăluit în anii '60 de un grup de doctoranzi ai Universităţilor Stanford (SUA) şi Oxford (Marea Britanie) care şi-au pus întrebări în legătură cu modificarea neaşteptată şi total atipică a comportamentului serviciilor secrete britanice din timpul celui de-al doilea război mondial, asupra trecerii activităţilor de spionaj britanice de la mentalităţile vechi, ale spionajului clasic, la atitudini ofensive şi violente – asasinate, sabotaje, propagandă

[36] Lilia Traci, *Al treilea război mondial a bătut la poarta Balcanilor*, *Lumea Magazin*, Nr. 3 (119) 2003, p. 27 (comentariu la dezvăluirile fostului consilier al lui Tito, Vladimir Velebit, apărute în săptămînalul rusesc *Soverşenno Sekretno*).

neagră (minciuni despre adversar, informații false, grosolane, despre Hitler și aliații săi), înarmarea „partizanilor"(terorism) –, care nu fuseseră niciodată, nici măcar imaginate de spionajul britanic. Începînd cu anul 1942, Uniunea Sovietică a furnizat instructori și agenți operativi structurilor de informații britanice. Aceștia au fost folosiți pentru instructaj și operațiuni de gherilă, asasinate, sabotaje, provocarea intenționată de represalii în țările unde activau vechi rețele ale partidelor comuniste occidentale. Conlucrarea anglo-sovietică în domeniul diversiunii și gherilei a excelat în Olanda, Franța (*maqui*-sul) și Italia. Oricum, cazul colaborării pe timp de război între serviciile de informații occidentale și sovietice, mai ales în acțiuni diversioniste, demonstrează că o colaborare de același gen în decembrie 1989 nu era o premieră. Cercetătorii britanici asupra „cazului Philby" nu se feresc să arate că „operațiunea din Iugoslavia a fost construită pe sistemul campaniilor de subversiune conduse de SOE (Special Operations Executive) în timpul războiului"[37]. Ceea ce ni s-a povestit prin diferite mijloace de propagandă despre paraşutările din munții României, despre legionarii „fasciști" veniți să facă sabotaje împotriva regimului „de democrație populară", despre teroriștii aflați în slujba anglo-americanilor era în realitate reflexul confruntării serviciilor de informații sovietice și române cu planul intervenției militare în Balcani elaborat între 1946 și 1949 de SUA și Marea Britanie. El a fost pus în aplicare în primăvara anului 1950, printr-o operație combinată aero-navală, cu lansarea prin paraşutare a primelor grupuri de comando albaneze regaliste în regiunea Mati, simultan cu debarcări în zona litoralului la Marea Adriatică de pe nave și submarine ale altor grupuri de comando.

Toate grupurile de comando erau aşteptate la locul de debarcare sau în zona preconizată pentru paraşutare de trupe de securitate sovietice și de poliția comunistă albaneză! Planul fusese trădat încă de la început. Unele grupuri au fost decimate, altele au fost preluate informativ și puse să lucreze pentru serviciul secret sovietic, aducînd în capcană și alte grupuri, altele au fost capturate și membrii săi judecați și condamnați prin procese publice, organizate în stil

[37] Bruce Page, David Leitch și Phillip Knightley, *op. cit.*, p. 212.

comunist cu mult zgomot internațional. Aceeași soartă au avut-o și agenții români parașutați în munți, la un loc cu grupurile de rezistență stabilite acolo. Cel care a trădat se numea Kim Philby, reprezentantul britanic în conducerea operației, spion sovietic încă din anii tinereții, racolat la Viena pe filieră ungaro-evreiască[38]. El a avut pe conștiință nu numai cele cîteva mii de victime implicate în operațiunea din Balcani, ci și zecile de milioane de cetățeni ai statelor rămase sub ocupație sovietică. În România povestea spionului Kim Philby a fost făcută publică doar prin piesa de teatru a lui Ion Rațiu, „Clive și Ana", fără însă ca românilor să li se explice semnificația dramatică a legăturii între acest text și realitatea cunoscută în detaliu și de aproape de către Ion Rațiu încă din Anglia. Insistența literară a omului politic și patriotului român pe dedesubturile ungaro-evreiești ale acestei afaceri nu a permis prezentarea explicită a cazului, pentru a nu atinge sensibilități politice în primii ani de după revoluția din decembrie 1989. Însă Ion Rațiu știa foarte bine cîtă dorință de revanșă acumulase Marea Britanie împotriva Uniunii Sovietice.

Avînd în spate această încărcătură de aversiune ideologică și politică, Marea Britanie va privi spre criza Uniunii Sovietice ca spre o înfrîngere a unui adversar temut. Spre deosebire de Statele Unite, care au căutat colaborarea sovietică în anumite perioade, Anglia a respins-o mereu, așteptînd clipa revanșei. Nu a făcut-o stînd cu mîinile în sîn, ci pregătind minuțios atît infiltrări bine calculate la vîrfurile structurilor sovietice, cît și o logistică mediatică menită să dezvăluie fără menajamente adevărurile criminale ale serviciilor de informații sovietice. Toată această situație explică atitudinea categorică, inflexibilă a primului-ministru britanic Margaret Thatcher în relațiile directe cu Mihail Gorbaciov. Public, îi aducea elogii, dar numai pentru faptul că servea dorinței britanice ca vechiul adversar comunist să fie definitiv doborît. La întrevederea de la Kremlin din 30 martie 1987, liderul politic conservator a făcut un rechizitoriu Rusiei sovietice pe care Gorbaciov o conducea în acel moment: „Uniunea Sovietică susține doctrina dominației mondiale a comunismului, doctrina Brejnev. Despre acest lucru nu am vorbit

[38] *Ibidem*, p. 82.

în cuvîntarea mea, însă această politică stîrneşte firesc nelinişti în Occident. Desigur, faptul că trebuie să ne confruntăm ideologic este cît se poate de natural. Însă lucrul acesta trebuie să se refere la forme. Or, noi constatăm aspiraţia comunismului de a-şi instaura hegemonia pretutindeni. Ca de pildă în Yemen, Etiopia, Mozambic, Angola, Nicaragua, prezenţa trupelor cubaneze în anumite ţări africane. Dar Vietnamul? Abia s-a eliberat de trupele americane şi s-a năpustit asupra Cambodgiei în loc să-şi vadă de treburile interne. Dar Afganistanul? Iată de ce spunem că politica externă comunistă tinde către o hegemonie mondială"[39]. Gorbaciov a încercat să explice că această doctrină este depăşită şi, mai ales, că între ideologie, propagandă şi realitate ar exista o diferenţă. Bineînţeles, Margaret Thatcher nu l-a crezut nici o clipă. Pe durata întregii întrevederi, „Doamna de fier" şi-a urmărit cu perseverenţă programul de mesaje dure către interlocutorul său, nelăsîndu-i spaţiu pentru divagaţii, dominîndu-l cu fraze scurte, seci, precise. În nici un text politic cunoscut pînă acum din activitatea lui Mihail Gorbaciov, acesta nu a fost atît de slab, atît de secundar. Nicăieri, în vasta sa activitate internaţională, nu s-au văzut limitele sale politice şi culturale ca în relaţia cu primul-ministru britanic. Spre final, Gorbaciov ajunsese să se plîngă de propaganda antisovietică de la posturile britanice de televiziune şi de radio, cerîndu-i omului de Dreapta britanic, în stil tipic comunist, să intervină pentru cenzurarea emisiunilor. Thatcher i-a răspuns sec: „Radioul şi televiziunea nu primesc la noi nici un fel de directive de acest fel. În general, în domeniul acesta trebuie respectate şi aplicate cu stricteţe acordurile de la Helsinki"[40]. Tonul acelui dialog rămîne pentru analişti un subiect de nedumerire şi alimentează anumite speculaţii pe care le vom analiza şi noi la timpul potrivit. Probabil că Mihail Gorbaciov şi-a întărit şi cu această ocazie convingerea că partenerul său de dialog trebuie să fie în primul rînd Statele Unite şi în al doilea rînd Franţa şi Germania. Citîndu-l pe Lenin, Vladimir Bukovski îi consideră pe liderii acestor state „imbecilii utili" ai sovieticilor, urmaţi de milioane de

[39] Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1994, p. 35.
[40] *Ibidem*, p. 42.

„imbecili utili" care confundă manevra de salvare a Rusiei cu o liberalizare umanistă[41]. În plan personal, Gorbaciov nu se putea aştepta de la Anglia decît la o încurajare, pe fondul unei vagi impresii că este tratat doar ca un instrument al prăbuşirii comunismului. În complexitatea expresiei „perfidul Albion" există şi conceptul de folosire a oricărui prilej şi a oricărei persoane pentru atingerea intereselor Marii Britanii. De data asta, pozitiv.

Ultima eroare – lupta pe trei fronturi. Invadarea Afganistanului din 1979 a fost o eroare strategică de proporţii. URSS nu a evaluat corect dimensiunea implicării occidentale în sprijinirea luptătorilor afgani şi nu a intuit nici o clipă că americanii vor vedea în acest caz o revanşă pentru Vietnam. În plus, la numai un an distanţă URSS a avut probleme în Polonia, în imediata sa apropiere. Chiar dacă se pare că implicarea occidentală a fost destul de redusă în această criză, interesul american şi german pentru spaţiul polonez a permis larga informare a comunităţii mondiale asupra mişcărilor revendicative din Polonia, precum şi aplicarea în practica internaţională a principiilor de la Helsinki. Moscova ar fi rezolvat criza poloneză cu aceleaşi metode intervenţioniste, brutale, dar experienţa din Afganistan, precum şi convingerea că de data asta polonezii se vor apăra, ca şi calculul strategic care arăta că invadarea Poloniei va conduce la un conflict militar de durată, au determinat-o să se descopere neaşteptat de rapid în situaţia de a lupta pe două fronturi. Pierzînd iniţiativa în criza poloneză, URSS a înţeles că într-o durată scurtă de timp sistemul comunist instalat în Polonia va fi iremediabil slăbit şi apoi rupt de centrul moscovit. Andropov, care s-a implicat cel mai mult în criza poloneză, va fi şi primul care va înţelege că procesul de desprindere al acestui stat mare şi important este ireversibil. Un al treilea front, deschis în iulie 1979 în Nicaragua, adică în zona caldă a sferei de influenţă americane, a întărit convingerea Washingtonului că poziţia sa trebuie să fie inflexibilă. Deşi se află în puncte geografice extreme una faţă de cealaltă, cele trei „fronturi" sovietice – Polonia, Afganistan şi Nicaragua – se vor transforma în subiect de negociere cu influenţă indirectă asupra soartei României, aşa cum vom vedea.

---

[41] Vladimir Bukovski, *op. cit.*, p. 327.

Cernobîl. Catastrofa de la Cernobîl a pus cea mai grea problemă cuplului sovietic de creatori de imagine – Gorbaciov & Şevardnadze. Tocmai lansaseră în forţă teoria transparenţei (*glasnost*) şi cereau cu insistenţă să fie crezuţi, asta în timp ce sporeau substanţial fondurile pentru spionaj în SUA şi în Vest. Conform unor surse militare româneşti din echipa repartizată Tratatului de la Varşovia, accidentul s-a produs în timpul unei aplicaţii militare, la nivel nuclear (simularea avariei în caz de lovitură asupra centralei) şi pe fondul unor erori individuale, generate de consumul de alcool. Odată avaria produsă, Gorbaciov a fost informat şi, bineînţeles, a acceptat cenzurarea informaţiilor. Abia cînd lumea civilizată a semnalat prezenţa norilor radioactivi şi Eduard Şevardnadze a pus problema credibilităţii echipei reformatoare, a *glasnost*-ului în ultimă instanţă, liderul sovietic a recunoscut catastrofa şi şi-a prezentat scuze. Acest fapt s-a produs însă după 1 mai, dată la care în toate ţările comuniste europene s-a ieşit cu milioanele de oameni pe stradă, la manifestaţiile de Ziua Muncii, şi cu milioanele de oameni au fost iradiaţi. Urmările acestui act criminal de neprevenire, la care Mihail Gorbaciov a fost părtaş, se întîlnesc astăzi în spitalele din Ucraina, Polonia, România, în cazurile crescînde de tulburări tiroidiane. Vladimir Bukovski subliniază fără echivoc: „Pentru un astfel de comportament, orice om politic ar fi fost blamat şi chiar arestat în Occident, deoarece întîrzierea informaţiei expusese la radioactivitate mai multe victime decît ar fi fost în mod normal. Să ne închipuim un moment un preşedinte american sau un premier britanic încercînd să treacă sub tăcere o scurgere dintr-o centrală nucleară, şi scandalul care ar urma! Or, în cazul Cernobîlului, nu a fost anulată nici măcar defilarea de 1 Mai de la Kiev, în speranţa că nimeni nu va afla evenimentul. Totodată, patronii comunişti din Ucraina îşi expediau familiile la Moscova pentru a le îndepărta de Cernobîl"[42].

În sfîrşit, ultimul factor care a contribuit la prăbuşirea comunismului a fost Timpul. Cetăţenii spaţiului comunist controlat de Moscova au avut timpul necesar pentru a se convinge că marxismul este

[42] *Ibidem*, p. 384.

o utopie şi să simtă că sistemul politic generat de acesta nu le oferă nici bunăstare, nici pace. Încă o dată este de subliniat că eşecul social al socialismului a fost cauza determinantă pentru ruptura între societate şi statul comunist. Credinţa că statele capitaliste dezvoltate vor putea fi ajunse din urmă s-a spulberat şi, în consecinţă, propaganda despre reducerea decalajelor n-a mai fost crezută; măcina în gol sau era ridiculizată de cetăţeni. În faţa eşecului perceput la nivel cotidian, un fenomen previzibil din punctul de vedere al sociologiei şi al psihologiei *massei* a pornit a se manifesta subteran, neoficial, atît în rîndul cetăţenilor cît şi la nivelul activiştilor comunişti din ţările lagărului: cauza crizei nu este neapărat comunismul local, „naţional", ci faptul că este în continuare dirijat de la Moscova. Altfel spus, naţiuni şi lideri au considerat că este mai comod a da vina pe Centru ca sursă istorică şi reziduală a crizei. Această dare a vinei pe URSS a permis nu numai supravieţuirea vremelnică a comuniştilor „naţionali" pe timpul perioadei de tranziţie, dar a potenţat şi toate sentimentele naţionaliste autentice. Apoi, computerul, această „capsulă a Timpului", a dat peste cap orice previziuni despre victoria pe care societatea comunistă o va obţine împotriva societăţii capitaliste.

De ce Gorbaciov?

Evenimentele petrecute după 1986 în Europa au fost influenţate substanţial de strategia pe termen mediu şi lung a URSS. În lume sunt cîteva state care îşi proiectează interesele strategice pe intervale lungi de timp (între 10 şi 100 de ani), cum sunt Rusia, China, Turcia, iar unul dintre ele, Israelul, îşi gîndeşte viitorul în termenii eternităţii. Conducătorii spirituali ai evreilor judecă viitorul lor astfel încît, cîndva, indiferent peste cît timp (decenii, secole sau milenii), Israelul îşi va atinge configuraţia pe care a avut-o după Moise şi va trăi din nou în Pămîntul Făgăduinţei. Din acest motiv, timpul imediat – războaiele, atentatele teroriste, negocierile cu palestinienii, instalarea unui nou preşedinte la Casa Albă – nu contează, pentru că reprezintă doar evenimente trecătoare, motiv pentru care nu vor negocia niciodată o abdicare de la scopul final.

Generații după generații vor lupta și muri pînă cînd destinul biblic al evreilor va fi împlinit. Cînd un mare lider evreu, Yitzak Rabin, a încercat să închidă acest ciclu, a fost asasinat în mijlocul poporului său. China a așteptat 99 de ani pentru a reintra în posesia teritoriului Hong Kong și așteaptă, în continuare, cine știe cîte decenii, pentru a se reîntregi și cu Taiwanul. China nu concepe o pierdere a Taiwanului, nici a Tibetului și nu va face nici o concesie în privința liberalizării regiunii, deoarece știe că, în timp, procesul liberalizării va duce la desprindere. Turcia nu va renunța niciodată să-și extindă influența (economică) în jurul Mării Negre, unde se află mari comunități turcofone. Turcia are nevoie de un spațiu economic mai vast pentru a compensa raportul dezechilibrat între dimensiunile teritoriului său, resursele sărace și dezvoltarea economică de perspectivă. Rusia, în ce o privește, întocmește și reactualizează ocazional proiecte secrete care privesc felul în care trebuie să arate statul rus peste mai multe decenii. Aici intră și asigurarea sferei de influență, adică atingerea unui nivel de control asupra unor teritorii (state) din vecinătatea sa prin diferite mijloace: ocupație militară, alianță militară, spionaj la cel mai înalt nivel și lideri locali racolați, sistem politic internațional cu centrul la Moscova (cum a fost comunismul), diplomație activă (uneori agresivă), obținerea unei dependențe economice prin accesul unilateral al țărilor din spațiul de protecție la resursele sale energetice și materiale. Strategii ruși evaluează viitorul politic, economic și social al țării lor, precum și tendințele sferei sale de influență, a zonelor de protecție, și emit prognoze. Primul care a făcut acest lucru a fost Petru cel Mare. În perioada comunistă, aceste date se aflau sub controlul strict al vîrfurilor KGB-ului. Astfel se explică și atitudinea aparent ciudată a lui Iuri Andropov, atît în calitate de șef al KGB, cît și din funcția de conducător suprem al URSS. Mai ales în ultimele două decenii, cînd KGB-ul a devenit singurul Centru de Putere lucid al Uniunii Sovietice, imaginea veridică asupra realității se concentrase într-un dosar ultrasecret pe care nu-l putea consulta decît șeful instituției.

Timpii acestor state se măsoară altfel decît înțeleg statele mici, altfel decît percep românii, în cercul strîmt al naționalismului lor.

Ele au cunoscut şi faze imperiale, multinaţionale. Asta înseamnă pentru un stat să aibă destin istoric, să creeze Istorie. Aşa au gîndit cîndva şi marii oameni politici români, Ion Brătianu, Ionel Brătianu, Barbu Catargiu sau Petre Carp, înţelegînd modelul francez, britanic sau german, atunci cînd proiectau crearea României Mari, pe căi diferite, e adevărat, dar cu acelaşi scop final. Ion Brătianu a transmis fiului său Ionel misiunea de a transforma România în statul dominator din Balcani. A reuşit pe cale militară şi religioasă; a eşuat economic şi politic. Astăzi această proiecţie a dispărut, nici nu mai este viabilă. Am pierdut trenul Istoriei. Realitatea este implacabilă: conducătorii români nu ştiu ce vor face anul viitor, iar românii de rînd, cum se vor descurca a doua zi. Aşa cum a spus vizionar Nicolae Iorga, şi astăzi România nu face ceea ce vrea, ci numai ceea ce poate.

Prefigurînd adîncirea crizei sistemului comunist şi pierderea în 10-15 ani a calităţii de Mare Putere, prin anularea supremaţiei militare, prin blocajul economico-financiar intern şi izolare externă, prin desprinderea pe cale revoluţionară a republicilor unionale şi a statelor comuniste europene, KGB-ul i-a convins pe liderii politici ai URSS de necesitatea *cedării din timp şi calculat* a unor atribute ale sferei sale de influenţă astfel încît procesul de tranziţie spre o nouă formă de regim să poată fi *controlat* de instituţiile existente. Aparenta prăbuşire bruscă a sistemului comunist ca urmare a pierderii Războiului rece a fost în realitate o măsură strategică de protecţie luată de URSS pentru a-şi conserva importanţa şi influenţa în politica internaţională. Aleksandr Iakovlev, mîna dreaptă a lui Gorbaciov, avea să recunoască încă din 1991 care era proveniența deciziei de reformare a URSS: „Dacă erau menţinute metodele în baza cărora funcţiona atunci economia sovietică – metode dirijiste, centralizatoare, planificate – pe scurt modelul care a existat dintotdeauna, ţara noastră avea să se vadă împinsă printre puterile economice de mîna a doua, iar la sfîrşitul secolului avea să coboare poate la nivelul ţărilor sărace din lumea a treia"[43]. Teza unui Gorbaciov tînăr şi reformist care se hotărăşte într-o zi să modernizeze Uniunea

[43] Aleksandr Iakovlev, *Ce vrem să facem din Uniunea Sovietică*. Convorbire cu Lilly Marcou, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991, p. 25.

Sovietică este de strictă suprafață mediatică. El nu putea ajunge la conducerea partidului și a statului fără ca această ascensiune să nu fi fost decisă înainte de bătrînii Comitetului Central, de KGB și de Armată. Într-un sistem de putere cum era cel sovietic, unde Stalin a manevrat ocult pentru a prelua poziția lui Lenin, Hrușciov și-a eliminat adversarii, apoi Brejnev i-a eliminat pe-ai lui Hrușciov, pentru ca aceleași grupări de interese să-l aducă pe Andropov înaintea lui Cernenko, care fusese desemnat de Brejnev drept succesor, apariția lui Gorbaciov la conducerea URSS nu putea fi rodul unei întîmplări. El a fost propulsat de gruparea Andropov și cu scopul precis de a găsi o soluție la problema pe care Andropov o lăsase nerezolvată. „Era de ajuns totuși să te uiți la Gorbaciov, să asculți în original discursurile sale incorecte, bolovănoase și absurde, acele interminabile baliverne de mic funcționar al partidului – puternic înfrumusețate de traduceri – pentru a fi dintr-o dată eliberat de iluzii și fantasme. Era suficientă chiar o cunoaștere superficială a sistemului sovietic pentru a scăpa de la bun început de aceste iluzii. Haide, haide, un liberal reformator nu putea să fi urcat, unul cîte unul, eșaloanele partidului. Nu există miracole."[44] Liderii bătrîni, KGB-ul și Armata au acceptat soluția *perestroika-glasnost* pentru că nu aveau alta. Semnalul că în spatele programului de reforme se află nucleul dur al partidului a fost dat în 1986, cînd televiziunea sovietică a difuzat un interviu al lui Andrei Gromîko luat de directorii celor două publicații centrale, *Izvestia* și *Pravda*. În acest interviu – reluat de două ori de canalul oficial sovietic și tot de atîtea ori de către televiziunea bulgară, unde l-au văzut și românii –, Gromîko afirma el însuși că sistemul este blocat și susținea public programul lui Gorbaciov, probabil cu scopul de a împiedica o rezistență din partea structurii politice. Pentru structură lucrurile păreau periculoase: reforma lui Gorbaciov ducea într-o direcție de neacceptat – pierderea rolului conducător al partidului. Dar, cum spunea Bukovski, toată lumea aștepta un miracol. Andrei Gromîko, la acea dată președintele Sovietului Suprem al URSS, coborîse în ziua de 21 ianuarie 1986 în stradă și vizitase magazinele. În urma

[44] Vladimir Bukovski, *Judecată la Moscova*, Ed. Albatros, București, 1998, p. 208.

vizitei a înaintat Comitetului Central un raport confidențial în care scria, printre altele: „Ni s-a remarcat că produsele industriale nu ajung să satisfacă comenzile trimise de magazine, nici cererile și necesitățile consumatorilor. Contractele sunt adesea anulate unilateral. Foarte adesea produsele nu întîlnesc nici un interes din partea consumatorilor". „Pe timpul perioadei de mare îngheț nu se puteau găsi pe galantare decît sandale de vară. Absență totală a încălțămintei confortabile pentru persoanele în vîrstă." „Au fost acceptate scăderi de prețuri (rabat), de asemenea, la produsele importate, în particular cele de proveniență din Bulgaria, Polonia și RDG. Acest fapt provine în bună parte din faptul că produsele pe care le importăm din aceste țări sunt produse de calitate joasă, cele care nu au putut fi vîndute în Occident." În legătură cu produsele alimentare, Gromîko informa Comitetul Central: „Produsele lactate, brînzeturile, cîrnații afumați sunt în absență. Carnea de oaie și părțile bune de porc apar rar la vînzare. Carnea de vită a lipsit total de la 2 la 9 ianuarie 1986, și asta în ciuda comenzilor trimise". „În prezența noastră, clienții s-au plîns de chiftele din carne (semipreparate) că sunt practic făcute numai din pîine." „Lipsesc constant legumele, trufandalele, diverse sorturi de fructe și asta chiar vara și toamna."[45] Parcă ar fi coborît pe străzile Bucureștilor. De altfel, Andrei Gromîko chiar coborîse pe străzile Bucureștilor un an mai tîrziu, în 1987, și a vizitat Piața Unirii. „Tejghelele erau de o abundență rabelaisiană: munți de carne, legume și fructe spălate cu grijă, vînzătoare tinere cu șorțuri albe ca zăpada... După ce înalții oaspeți au părăsit complexul într-un *Renault* bleumarin, oamenii care-i aclamau de pe trotuar, ascunzînd în spate sacoșele, au întreprins o încercare disperată de a lua cu asalt magazinul plin de alimente, însă ușile le-au fost închise în nas fără milă."[46] Păcăleala trasă îl va costa pe Ceaușescu, care s-a crezut foarte deștept după șmecheria asta ieftină, și îl va costa pierderea unui prieten important din rîndurile vechii gărzi moscovite, acolo unde s-a și decis soarta lui.

---

[45] Nicolas Werth, Gael Moullec, *op. cit.*, pp. 635-636 (*Rapport d'inspection de A. Gromyko sur la situation du comerce, de l'alimentation et des services dans la ville de Moscou*).

[46] Nikolai Morozov, *Corespondentul Agenției TASS care a văzut totul*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2002, p. 38.

Faptul că sistemul comunist nu era obişnuit cu reforma, asigurările date de KGB că totul este sub control, dar şi mentalitatea birocratică au fost factori liniştitori care au permis declanşarea reformei fără ca structura să se alarmeze prea mult. Cînd a înţeles, a încercat lovitura de stat din 1991. Dar era prea tîrziu şi pentru o lovitură de stat.

Procesul de prăbuşire a Uniunii Sovietice s-a pus în mişcare după semnarea Actului final de la Helsinki. Liderii sovietici şi cei ai lagărului au crezut atunci că au obţinut o mare victorie. Helsinki însemna pentru ei confirmarea, după 30 de ani, a frontierelor sistemului comunist european. A urmat investiţia inutilă în conferinţele de securitate, care ar fi avut menirea să ofere garanţia că Occidentul nu va acţiona pentru distrugerea sistemului. Occidentul însă a declanşat o campanie insistentă şi tenace pe tema respectării drepturilor fundamentale ale omului, care era de fapt un atac indirect la sistemul politic condus de URSS. În spatele acestei campanii s-au aflat toate atuurile politice, economice şi militare de care dispunea lumea liberă, programul „Războiul stelelor" şi controlul asupra circulaţiei internaţionale a monedei. În scurt timp, din cauza slăbiciunilor de sistem, comunismul sovietic a devenit nu numai *vulnerabil*, dar şi foarte *dependent* de centre ale Puterii aflate în alte capitale decît Moscova. Ca răspuns la această ameninţare, Echipa Gorbaciov a imaginat o ieşire din criză pe termen mediu şi lung, care implica o mişcare de reformă a sistemului în scopul evitării unei prăbuşiri catastrofale. Consecinţele acestei catastrofe – o prăbuşire în interior a URSS, combinată cu o destructurare rapidă a sferei sale de influenţă – au fost prefigurate şi de Occident. Acesta a decis să sprijine procesul de reforme declanşat în U.RSS sub denumirea generică de *perestroika* şi să-i dea lui Mihail Gorbaciov o aură de erou mondial. Astfel, procesul de destructurare a sistemului comunist a părut mai degrabă o acţiune a unui lider moscovit luminat, decît un proiect dirijat pînă la un punct, eşuat în 1989 şi pierdut de sub control în iulie 1991, chiar de către Uniunea Sovietică.

Aşa cum am arătat citîndu-l pe Iakovlev, URSS pierduse războiul economic. Constatările ştiinţifice s-au materializat în anul

1984, cînd Comitetul de Stat al Planificării al URSS a comandat Institutului de Economie Mondială şi Relaţii Internaţionale al Academiei de Ştiinţe un studiu asupra perspectivelor economiei sovietice. Acel document a stat la baza *perestroikăi*. De la 1986 încoace toate dezvoltările politice din fostul lagăr comunist poartă amprenta tentativei de a păstra echilibrul între atuurile pe care încă le mai deţine Rusia şi cu care condiţionează sau presează internaţional, şi continua ofensivă occidentală pentru democratizarea lumii. Rusia a dovedit că, deşi substanţial slăbită, mai are încă resurse pentru a acţiona în vederea condiţionării mediului internaţional şi ar fi poate suficient să amintim felul cum a folosit ameninţarea cu proliferarea materialelor şi tehnologiilor nucleare prin aşa-zise „scurgeri" de substanţe radioactive dintr-un complex industrial-strategic sovietic aflat, pare-se, în mare dificultate. Simbolul acestei diversiuni a fost o informaţie de presă din 1994 conform căreia ogivele unor sisteme de rachete nucleare ruseşti au ruginit, ele fiind în realitate din titan. A venit apoi ameninţarea cu furnizarea de tehnologii nucleare în Iran, precum şi reactivarea reţelelor de spionaj din spaţiul de influenţă cedat. În fostele state comuniste au apărut tulburări interne şi fenomene politice parazitare care nu au făcut altceva decît să întîrzie desprinderea de fostele legături cu URSS. Ele se puteau desprinde politic şi economic, dar numai cu un preţ negociat de URSS. Aceste cîteva exemple au menirea să ilustreze, anticipativ, legătura între proiectul iniţial care a permis declanşarea liberalizării din Est şi felul în care Rusia a exploatat apoi acel schimb.

Este perfect posibil ca, în momentul luării deciziei de a-l alege pe Gorbaciov drept şef al statului, nucleul dur al partidului asistat de vîrfurile KGB să fi mizat şi pe un aspect strategic bine studiat şi cunoscut în sferele Puterii sovietice. Sistemul de Putere sovietic ştia că lasă în urmă un fenomen aparent secundar, în comparaţie cu libertatea oferită, dar care se dovedeşte astăzi cît se poate de important: *moştenirea politică, economică, socială şi în mentalităţi a întregii arii teritoriale dominate de URSS după al doilea război mondial*. URSS a lăsat în urmă economii falimentare, structuri anchilozate, o birocraţie furibundă şi disperată, probleme etnice

nerezolvate sau incitate şi mai mult de către stalinism, mentalităţi egalitariste imposibil de schimbat, zeci de milioane de ratati profesional şi zeci de milioane de oameni fără perspectivă, teritorii ciuntite şi frontiere artificiale, sute şi mii de cetăţeni ai statelor respective, politicieni, militari, funcţionari, oameni de cultură, a căror calitate ascunsă este aceea de spion al Rusiei. La Malta, Occidentul a acceptat *status-quo*-ul teritorial ca pe un preţ al ocaziei numite Gorbaciov. URSS a lăsat în urmă state arabe socialist-dictatoriale care sprijină terorismul internaţional şi a căror alternativă statală, după prăbuşirea comunismului, este fundamentalismul islamic. Toată această moştenire grea rămasă de la comunism oferă Rusiei timpul de care are nevoie pentru a-şi reface statutul de Mare Putere. În al doilea rînd, cum a intuit la un moment dat presa britanică „Occidentului i se dă de lucru şi de cheltuială" (45 de miliarde de dolari pînă în 1991 numai Uniunii Sovietice), costurile imense ale liberalizării fiind plătite de statele puternic industrializate, pe de o parte, şi de statele eliberate, pe de altă parte. Este suficient să privim cu luciditate, fără emoţii, sumele fabuloase ce se cheltuiesc pentru supravieţuirea NATO, atît de membrii săi cît şi de candidaţi, în condiţiile în care singura ameninţare care se prefigurează este cea a terorismului, aspect internaţional pe care Statele Unite îl tratează în exteriorul NATO.

În afara autorului acestui volum, un alt analist român a observat neobişnuitul apariţiei lui Gorbaciov la conducerea statului sovietic în chip de reformist, ca urmare a unei strategii de evitare a catastrofei. Radu Portocală are o teorie foarte apropiată de percepţia unui anume plan sovietic de supravieţuire a Rusiei la ieşirea din criza sistemului comunist. Conform informaţiilor sale, încă din 1958, şeful KGB de atunci, Aleksandr Şelepin, „reuşea, în plus, să-l convingă pe Hruşciov de necesitatea unor prefaceri radicale în cadrul imperiului sovietic: restructurări ideologice, falsă emancipare prin crearea unei opoziţii infiltrate şi controlate care să fie, la un moment dat, asociată puterii, liberalizare economică"[47]. Este, în logica istorică, greu de crezut că

[47] Radu Portocală, *Sistemul sovietic: strategia morţii aparente* în *O enigmă care împlineşte şapte ani. Timişoara, 1989-1996*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 53.

această strategie, numită de Radu Portocală foarte inspirat a „morții aparente", a fost elaborată atît de timpuriu. Nu trebuie să confundăm „destalinizarea" lui Hruşciov cu o reformă liberală. Comportamentul internațional al Uniunii Sovietice din 1958 şi pînă în 1985, atît în interiorul lagărului său cît şi în lume, nu lasă nici o clipă să transpară vreuna din acele măsuri false de liberalizare. Nu trebuie să confundăm nici programele de imagine cu programe reale de reformă. Ele apar o dată cu Gorbaciov, ceea ce nu exclude ca acestea să fi fost gîndite, aşa cum am arătat în privința lui Andropov, cu mult înainte. Uniunea Sovietică a insistat mult timp pe „integrarea" sistemului comunist într-un fel de Comunitate a Statelor Comuniste, cu centru la Moscova, dar s-a lovit de opoziția dură a Chinei şi de rezistența „naționalistă" a statelor ocupate din Europa. În ultima decadă dinaintea găsirii soluției Gorbaciov, Uniunea Sovietică a fost nevoită să gestioneze dur, prin „doctrina Brejnev" şi prin condiționări economice, permanenta tentativă a sateliților săi de a se desprinde din hegemonie. Să nu uităm că în 1983, ca răspuns la intenția americană de a amplasa rachete cu rază medie de acțiune în Europa de Vest, URSS a încercat să-şi extindă dislocarea rachetelor pe teritoriul sateliților săi – care se făcuse pînă atunci ca acțiune secretă – şi nu a creat decît o realimentare a sentimentelor antisovietice, o dată cu trecerea campaniei de reamplasări în planul public. Ceauşescu, printr-un protest zgomotos, dar şi prin sprijinul american imediat – apariția urgentă la Bucureşti a unor înalți funcționari ai administrației SUA, care au făcut declarații explicite în sprijinul lui –, a fost liderul politic cel mai vehement împotriva acestui plan de proliferare nucleară în Europa. Trebuie să ne fie însă foarte clar că orice desprindere a unui stat comunist de sub controlul URSS pentru a face „comunism național", orice încercare de a construi independent comunismul conducea inevitabil la eşecul statului comunist respectiv şi la căutarea salvării în lumea pieței libere.

Un personaj sovietic meteoric bîntuie analizele celor care s-au aplecat asupra tezei luării prin surprindere a Vestului. Gheorghii Arbatov, director al unei agenții guvernamentale numite „Institutul pentru Studii despre SUA şi Canada" va transmite Occidentului un

avertisment glumeț prin intermediul numărului din 23 mai 1988 al revistei *Time*: „Suntem pregătiți să vă facem un mare rău. Suntem pregătiți să vă deposedăm de un inamic". În iunie același an el va explica noul concept, de data asta sovieticilor, prin intermediul revistei *Kommunist*: „Pentru politica externă și militară a Statelor Unite și a aliaților lor, abolirea treptată a imaginii unei Uniuni Sovietice ostile a fost absolut vitală. Distrugerea acestui stereotip este arma lui Gorbaciov. Nici cursa înarmărilor, nici politica în lumea a treia, nici blocurile militare nu pot fi concepute în absența inamicului și a amenințării sovietice"[48]. Nu este exclus ca mecanismul luării prin surprindere a Vestului să fi fost într-adevăr gîndit la Institutul pentru Studii despre Statele Unite și Canada avînd în vedere că „cel mai important agent KGB din institut era directorul său, Gheorghii Arbatov, nume de cod VASILI, care construise un cerc larg de contacte de înalt nivel în Statele Unite și căruia i se cerea cu regularitate să le cultive"[49]. Arbatov a fost implicat un timp și în „Comisia Palme", organizație folosită pentru a da impresia că URSS este foarte îngrijorată de soarta lumii. Șocul ofertei neașteptate a fost fără îndoială una din mizele reformei gorbacioviste. În teoria „morții aparente" sunt multe observații pertinente, îndeosebi cele care fac o legătură directă între rapiditatea cu care au hotărît sovieticii să-și prăbușească sistemul și reacția cam năucă a Occidentului: „Recurgînd la profeții catastrofiste cu accente amenințătoare (foamete, revolte, război civil putînd să degenereze în conflict mondial etc.), el (*Gorbaciov*, n.a.) a reușit să obțină din Vest sume considerabile – care, de altfel, nu au folosit la îndreptarea situației interne, ci au fost fie reinvestite în Occident, fie injectate în vasta și secreta operație de modernizare a arsenalului militar"[50]. De cealaltă parte „Occidentul reacționa imediat. Cornul abundenței se revărsa, mai generos ca oricînd, asupra Uniunii Sovietice, capitalul de încredere acordat lui Gorbaciov era fără precedent. Imitîndu-l pe secretarul general sovietic, responsabilii occidentali deveniseră dușmanii

[48] *Ibidem*, p. 54.
[49] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *op. cit.*, p. 219.
[50] Radu Portocală, *op. cit.*, p. 55.

declarați ai oricărei forme posibile de dezmembrare a URSS"[51]. Fenomenul „captării" Occidentului a fost real – l-am trăit noi toți cei din Est, disperați în fața acestei păcăleli –, însă zecile de miliarde de dolari băgați în portofoliul lui Gorbaciov pentru procesul de destructurare a sistemului comunist, acceptarea *status-quo*-ului teritorial, aprobarea dreptului URSS de a manevra în continuare prin spațiul său de influență (dotarea Ucrainei cu teritorii care nu i-au aparținut niciodată) enclava Kaliningrad, enclava Tiraspol, enclava Nagorno-Karabah etc., precum și mîna liberă pentru a organiza „revoluțiile" din Est au fost un preț plătit pentru a nu scăpa o ocazie istorică unică. Cei eliberați în Est sunt beneficiarii acestei plăți, care însă s-a făcut, ca în orice negociere comercială, cu un preț plătit și de alții, adică de noi. *Novoe mîșlenie*, această expresie rusească și care sună atît de caraghios în română înseamnă „noua gîndire", adică proiectul de salvare a Rusiei ca Mare Putere cu acceptul celorlalte Mari Puteri, abandonînd în dezastru statele pe care le-a ocupat URSS pînă în 1989. În această ecuație, mai degrabă decît să vedem un Occident, în special un Washington, naiv, trebuie să identificăm precis un Occident pragmatic, învingător, dar și aburit de ceața victoriei, dispus la o negociere de pace, cum s-au mai întîmplat în istorie între Marile Puteri avînd ca obiect interesele lor majore, în primul rînd, iar în al doilea rînd, soarta țărilor mai mici. În plus, nu trebuie să uităm că în spatele mandatelor președinților republicani Reagan și Bush s-au aflat oameni de Dreapta care, insistînd pentru o distrugere categorică și imediată a URSS, n-au reușit să obțină decît o cădere programată, dar totuși o cădere.

Principala cauză a vitezei cu care Uniunea Sovietică a renunțat la statele sale satelit din Europa a fost faptul că, fiind o stăpînire artificială, aceste state satelit o costau prea mult în ecuația propriei sale liberalizări. Iar cînd a luat decizia strategică de a acționa, trebuia să scape și foarte repede de ele. Românii nu au înțeles acest proces istoric fulgerător. Nicolae Ceaușescu l-a perceput instinctiv

[51] *Ibidem*, p. 57.

şi i s-a opus. Graba sovieticilor a determinat acţiunea de la sfîrşitul anului 1989, ca şi cum exista o dată fixă cînd trebuia să se termine cu sistemul comunist, iar Ceauşescu o tot amîna. Înghesuită şi pripită, blocată cu încăpăţînare de la Bucureşti, acţiunea din decembrie 1989 nu a atins, din păcate, numai sistemul comunist din ţara noastră, ci şi bazele statului.

Capitolul II
SUA ŞI URSS DECID SCHIMBAREA REGIMULUI DIN ROMÂNIA

Moto:

Popoarele împrumută. Succesul le ispiteşte, dar nu-şi dau seama de unde vine taina lui.

NICOLAE IORGA

La 4 iunie 1984, secretarul general al CC al PCUS, Konstantin Cernenko, îi acorda lui Nicolae Ceauşescu înaltul ordin „Revoluţia din Octombrie" şi îi adresa următoarele cuvinte: „Doresc să subliniez că aceasta simbolizează bunele noastre sentimente faţă de dumneavoastră, respectul profund faţă de Partidul Comunist Român, faţă de întregul popor român frate, tovarăşul nostru de luptă comună pentru continuarea cauzei Marelui Octombrie, pentru construirea societăţii socialiste şi comuniste, pentru asigurarea unei păci trainice pe pământ. Oamenii sovietici dau o înaltă apreciere realizărilor prietenilor lor români şi le doresc noi succese"[52]. Ceremonia s-a desfăşurat la Kremlin în dreptul unei mese stil cu entarsii din aur, având în spate o scară străjuită de coloane. Sus pe trepte, înghesuit printre cei 24 de participanţi sovietici abia se observă cu lupa un individ aparent oarecare, dacă n-ar fi fost însemnat pe chelie de o lungă pată roşiatică. Era Mihail Sergheevici Gorbaciov, pierdut în grupul aparatcikilor aduşi să umple sala la decorarea lui Nicolae Ceauşescu. Nimeni dintre români nu-şi putea închipui că peste 9 luni, ca după o naştere grea, cel mai tînăr membru al Biroului

---

[52] *Întîlnirea şi convorbirile dintre tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii Socialiste România, şi tovarăşul Konstantin Cernenko, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS*, Ed. Politică, Bucureşti, 1984, p. 16.

Politic va deveni stăpînul Uniunii Sovietice. Dacă ar fi să ne luăm după memoriile sale, la ceremonia decorării lui Ceauşescu cel puţin unul din „oamenii sovietici" nu dădea nici o apreciere „realizărilor prietenilor români" şi nici nu le dorea „noi succese". În ciuda aparenţelor, la acea dată Mihail Gorbaciov era o piesă-cheie a sistemului de Putere sovietic. Născut în 1931 la Stavropol, el studiase Dreptul la Moscova în anii '50 şi apoi devenise activist de partid în domeniul agriculturii. În această calitate răspundea şi de staţiunile de agrement din regiunea Stavropol, între care şi cea de băi termale cu circuit închis, de grad 0, destinată vîrfurilor Biroului Politic al PCUS. La fel ca în România comunistă, la proprietăţile rezervate nomenclaturii de la Neptun, Predeal sau Snagov, tînărul responsabil de club select are şansa să fie remarcat direct de potentaţii partidului, să-i slujească cu devotament şi să fie promovat. „Stavropol nu era doar o regiune agricolă importantă, ci, totodată reprezenta un loc de vilegiatură termală predilectă pentru nomenclatură. Mihail Gorbaciov avusese, astfel, ocazia să primească, frecvent, vizita înalţilor demnitari, dintre care mai ales pe a lui Mihail Suslov, secretarul Comitetului Central, şi pe a lui Iuri Andropov, pe atunci şeful KGB şi membru al Biroului Politic."[53] Gorbaciov va urca în funcţii ca activist de partid mai întîi cu sprijinul lui Mihail Suslov, ultimul stalinist în viaţă, apoi va fi preluat de echipa lui Iuri Andropov şi promovat în aparatul superior de partid. „La moartea lui Brejnev, în noiembrie 1982, a sprijinit candidatura lui Andropov, născut, ca şi el, la Stavropol, împotriva aceleia a lui Cernenko. Îndată ce Andropov a fost instalat în postul de prim-secretar, responsabilităţile lui Mihail Gorbaciov au crescut (economie, organizarea Partidului)."[54] „Organizarea partidului" este în terminologia comunistă o altă denumire, mai elegantă, a atribuţiilor şefului Secţiei Organizatorice a PCUS, prima şi cea mai influentă structură a partidului. La nivelul conducerii superioare de partid, şeful Secţiei Organizatorice era cel mai puternic activist din rîndul doi, omul aflat în capul coloanei vertebrale a Partidului. Şi peste tot în sistemul

[53] Pascal Lorot, *Perestroika*, Ed. Corint, Bucureşti, 2002, p.10.
[54] *Ibidem*, p. 11.

comunist, şeful suprem al Secţiei Organizatorice a fost mereu un candidat privilegiat la funcţia de secretar general al partidului. Aşa fusese şi Ceauşescu sub Gheorghiu-Dej. De altfel, apariţia surprinzătoare a tînărului Gorbaciov la conducerea URSS are foarte multe similitudini cu ascensiunea neaşteptată a celui mai tînăr membru din Comitetul Central al PCR la funcţia supremă, amîndoi avînd beneficiul controlului asupra osaturii Puterii – ierarhia partidului. Conform unor versiuni recente, Gorbaciov a fost desemnat drept succesor de Iuri Andropov încă înainte ca fostul şef al KGB să moară. Pentru a se evita o confruntare între clanuri, Gromîko a negociat cu aripa KGB, care îl sprijinea pe Gorbaciov, venirea lui Cernenko la Putere, împreună cu vetusta sa echipă brejneviană, în schimbul dreptului de a conduce şedinţele Biroului Politic în absenţa lui Cernenko. Cum acesta, datorită stării sale grave de sănătate, lipsea mult, putem afirma că partidul era condus neoficial de Gorbaciov, fapt acceptat de ceilalţi şi care doar i-a întărit candidatura pentru momentul morţii bătrînei slugi a lui Brejnev.

Un magistrat şi un scriitor emigraţi în SUA din URSS au lansat în 1983 un scenariu întemeiat pe fapte reale, care dezvăluie tentativa lui Iuri Andropov de a prelua puterea de la Brejnev printr-o lovitură de palat. Mai degrabă era vorba de cîştigarea succesiunii, însă faptele relatate de Edward Topol şi Fridrikh Neznansky în cartea lor „Piaţa Roşie" au fost confirmate de informaţii apărute în presă, precum şi de hotărîri judecătoreşti definitive. Pentru a înţelege contextul ascensiunii lui Gorbaciov, dar şi al lui Eduard Şevardnadze, va trebui să arătăm că prezenţa lui Leonid Brejnev la conducerea PCUS, după Hruşciov, a marcat o schimbare de atitudine în modul de exercitare şi mai ales de reprezentare a puterii sovietice. Brejnev a introdus în ceremonii luxul exorbitant al ţarilor ruşi, folosind de multe ori mobile, accesorii şi elemente de protocol ţariste, a încurajat fastul pentru a demonstra măreţia Uniunii Sovietice şi a adoptat o atitudine superioară, distanţată şi nu o dată încărcată de dispreţ faţă de oaspeţii străini, de preşedinţii altor state aflaţi în vizită la Kremlin. Acest aer de superioritate şi măreţie era prezent mai ales la întîlnirile cu liderii statelor comuniste, pe care de multe ori îi

umilea punîndu-i în postura de vasali, făcîndu-i să simtă puterea Sovietelor asupra micilor lor popoare. Pe Ceauşescu, de exemplu, atitudinea asta îl scotea din sărite şi îi accelera crizele de orgoliu. Brejnev a acceptat cultul personalităţii ca mijloc de promovare pentru diferiţi activişti – cult al personalităţii brejneviene în care a excelat Eduard Şevardnadze –, şi a introdus sistemul vilelor de protocol luxoase, moderne sau rustice, dar cu tot confortul şi, bineînţeles, dotate cu tehnologia occidentală de ultimă generaţie. Vilegiatura în staţiuni termale selecte era iarăşi un obicei al perioadei brejneviene. Această situaţie a permis penetrarea şi dezvoltarea spre straturile superioare ale Puterii sovietice a reţelelor clandestine de contrabandă (cu obiecte de lux, cu alimente rare, cu confecţii şi încălţăminte de import, cu ţigări şi băuturi americane etc.) şi implicit a mafiei sprijinite de corupţia administraţiei centrale. Topol şi Neznansky arată că în 1982 mafia penetrase deja pînă lîngă Brejnev, atît prin fiica sa Galina cît şi prin cumnatul său, Semion K. Ţvigun, prim-vicepreşedinte al KGB, ambii aflaţi în legături directe cu reţelele de traficanţi active din Georgia sovietică. De altfel, scandalul intern din Biroul Politic a pornit de jos, de la investigaţiile făcute de KGB-ul georgian, care luase urma reţelei şi descoperise că la capătul ei se află, la Moscova, fiica lui Brejnev. Cel care conducea investigaţia era şeful KGB-ului georgian, nimeni altul decît Eduard Şevardnadze, care, lovindu-se de obstacolul insurmontabil al prezenţei Galinei Brejneva în reţeaua mafiotă, se vede nevoit să-i raporteze direct lui Iuri Andropov. Acesta găseşte ocazia de a controla anturajul lui Brejnev şi de a anula avantajul la succesiune pe care îl avea Cernenko. În consecinţă, îl autorizează pe Şevardnadze să continue investigaţia şi îi aprobă instalarea unui comandament KGB georgian pe un etaj al Hotelului Rossia din Moscova. La 25 mai 1982, la etajul al nouălea al hotelului izbucneşte un incendiu violent: „Întregul echipament al Secţiei de Informaţii a fost distrus, inclusiv sistemul lor de evidenţă şi date, echipamentul de supraveghere şi, de asemenea, au murit 14 oameni din Ministerul de Interne al Georgiei şi din KGB-ul moscovit, care se aflau de serviciu în acea noapte. Separat de aceste pierderi, şi-au pierdut viaţa 27 de cetăţeni străini (turişti)

şi 71 au suferit arsuri şi răni grave"[55]. Mafia reacţionase violent şi contracarase într-un mod care atestă gradul înalt de penetrare şi periculozitatea fenomenului pe care îl reprezenta. Şevardnadze a făcut o criză de furie. Andropov însă a adus cazul în Biroul Politic şi l-a folosit pentru a-şi pune adversarii în defensivă, dar şi pentru a compromite clanul brejnevian. Ţvigun s-a sinucis sau sinuciderea a fost înscenată de KGB pentru ca moartea acestuia să confirme şi seriozitatea cazului şi pînă unde duceau firele reţelei de contrabandă. Topol şi Neznansky vorbesc despre pregătirea unei lovituri de palat care să-l aducă pe Andropov la conducerea URSS. Cum toate datele coincid, scenariul celor doi autori, extras din investigaţiile Procuraturii Generale a URSS, pare foarte credibil: în loc să urmeze Cernenko, a urmat Andropov. Este însă interesant că, lansîndu-şi cartea în 1983, autorii nu aveau cum să cunoască evoluţia unui personaj negativ al cărţii lor, un politruc din echipa lui *Andropov – Mihail Gorbaciov. Într-un final, scandalul de corupţie* va izbucni în public şi chiar noul secretar general al PCUS, Mihail Gorbaciov, va lua măsurile de arestare a rudelor lui Brejnev. Acesta însă era mort de patru ani.

Mecanismul desemnării lui Gorbaciov drept succesor a fost pus la punct chiar de Iuri Andropov, o dată cu preluarea puterii. El a constituit împreună cu Gromîko şi mareşalul Ustinov, şeful suprem al Armatei, o „troikă" la vîrf, la care l-a asociat şi pe omul său de la KGB – Viktor M. Cebrikov. Este echipa care va încerca numirea lui Gorbaciov la moartea lui Andropov şi care, prin medierea lui Gromîko, va accepta scurtul *rendez-vous* cu Puterea al lui Cernenko la Kremlin. Apoi, o dată cu moartea acestuia, alegerea lui Gorbaciov a fost o formalitate, deşi pentru opinia publică a reprezentat o surpriză. Este însă semnificativ că, în ciuda lansării zgomotoase a noii politici, reformiste, mai ales în privinţa deschiderii spre Occident şi a dezarmării nucleare, cu toate că Gromîko şi Ustinov au ieşit rapid din scenă, Mihail Gorbaciov nu s-a atins de şefii KGB, Cebrikov şi Kriukicov (şeful Serviciului de Informaţii Externe), decît abia în

[55] Edward Topol, Fridrikh Neznansky, *Red Square*, Ed. Corgi Books, London, 1984, p. 237.

1988, cînd l-a înlocuit pe primul cu al doilea. Fidelitatea lui Gorbaciov față de KGB nu trebuie privită în sensul frivol, propagandistic în care se dezbate în România relația cetățeanului de rînd sau a demnitarului cu fosta Securitate, ci în termenii unei dependențe obligatorii față de serviciul de informații al URSS pentru a putea deține și gestiona Puterea. Așa cum arătam înainte, în perioada în care Gorbaciov ajunge la conducere, KGB-ul devenise probabil singura instituție care încă mai funcționa în termenii eficienței. Televiziunea franceză TV5 – spre exemplu – a dezvăluit în martie 1990, cu ocazia unui reportaj la sediul KGB din Minsk, că poliția politică sovietică avea peste 600 000 de agenți numai în interiorul Armatei URSS. Dar „abia cînd vastul aparat al controlului social KGB a început să fie demontat, a devenit evidentă importanța lui pentru supraviețuirea Uniunii Sovietice"[56]. Fără forța și performanțele KGB-ului nu se putea pune în aplicare planul de relaxare a relațiilor externe, de „adormire" a vigilenței americane, de liberalizare a Estului și, mai ales, de introducere a unei reforme economice în interior. Problemele care au apărut, disfuncționalitatea diferitelor structuri ale KGB-ului care n-au reușit să gestioneze planul, s-au datorat sistemului de Putere în sine, paralizat și greoi, faptului că, odată lansată *perestroika* ea nu mai putea fi oprită, că nimeni nu era în stare a evalua precis consecințele ei în schema birocrației sovietice, că fenomenul naționalist din URSS și din țările satelite a fost prea amplu și greu de stăpînit, că proiecțiile KGB pentru controlul spațiului eliberat erau pe termen mediu și lung, iar procesele de liberalizare s-au desfășurat extrem de rapid scăpînd de sub control. Cioburile adunate de analiști pentru a înțelege cauzele acestui fenomen de proporții încep să compună imaginea unei Uniuni Sovietice adunate în jurul Echipei Gorbaciov, supraviețuind prin aceasta și căutînd cu ea o cale de salvare a măreției fostului Imperiu. Teza unei mișcări programate, provenind din perioada kagebistă a lui Iuri Andropov, devine tot mai plauzibilă: „Gorbaciov a fost primul conducător sovietic de după război care a obținut accesul la statistici relativ corecte privind performanțele

[56] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *op. cit.*, p. 559.

economiei sovietice"[57]. Pentru aşa ceva trebuiau îndeplinite două condiţii: 1. Situaţia să fie disperată. 2. Conducătorul să se bucure de încrederea totală a KGB sau să fie unul de-al lor.

La început, Gorbaciov nu a dat semne că ar produce o schimbare a sistemului de Putere. Dmitri Volkogonov nu-i atribuia nici o intenţie reformatoare: „Nu, Gorbaciov nu a avut nici un *plan*, orice ar scrie astăzi biografii săi, nici o strategie, în afara liniei oficiale leniniste a CC, a hotărîrilor congresului, a principiilor programatice ale PCUS. Şi este firesc să fie aşa. Nimeni în locul lui nu putea să treacă deschis la demontarea sistemului comunist. Iar el nu a vrut şi nu a intenţionat să o facă. Dar cineva trebuia s-o înceapă! Şi asta a făcut-o fără să vrea Gorbaciov – liderul perioadei de tranziţie, care interpreta schimbările începute ca un proces de *perfecţionare*, *îmbunătăţire*, *accelerare*, în sfîrşit ca *perestroika* sistemului comunist. Niciodată Gorbaciov, nici chiar după august 1991, nu a pus problema lichidării sistemului socialist sovietic: el dorea doar îmbunătăţirea lui"[58]. Aici este un punct de vedere pertinent, care însă nu pune în discuţie valoarea mesajului şi gradul său de percepţie. De la Lenin încoace toţi liderii sovietici au vorbit despre perfecţionare, îmbunătăţire, accelerare, au fost aplaudaţi, însă nu s-a produs nici o restructurare (*perestroikă*). Dacă s-a produs schimbare, aceea a fost numai în ierarhia cadrelor. Conform sovietologului britanic Archie Brown sistemul de putere sovietic se va mişca abia atunci cînd „politica lui Gorbaciov va prelua ştafeta lui Andropov, declanşînd astfel sfîrşitul *stabilităţii cadrelor*, atît de dragi lui Brejnev şi Cernenko, şi introducerea de reforme importante, mai ales în economie"[59]. Gorbaciov însuşi reconstituie procesul de trecere la *perestroika* astfel: „Ne gîndisem efectiv la *perestroikă*, înainte de a o începe, doar ca la o reformă economică. Dar după ce am avut parte de nu puţine decepţii, ne-am convins repede că, fără o schimbare a sistemului politic şi *a fortiori* fără schimbarea regimului, transformările economice

[57] *Ibidem*, p. 555.
[58] Dmitri Volkogonov, *Mihail Gorbaciov – ultimul secretar general al PCUS* în rev. *MEMORIA*, Nr. 29, Bucureşti, 1999, p. 68.
[59] Pascal Lorot, *op. cit.*, p. 12.

erau pur şi simplu imposibil de realizat în ţara noastră"[60]. În această uriaşă şi riscantă manevră, Gorbaciov a fost ajutat de doi oameni, reformişti convinşi amîndoi, pe care i-a ales cu aceeaşi doză de curaj şi determinare cu care a hotărît reformarea sistemului. Primul era Aleksandr Iakovlev, fost ambasador la Otawa, dar pe care tîrziu, în 1991, şeful KGB, Kriucikov, l-a identificat drept agent american: „Cel mai important agent al CIA, l-a informat el pe Gorbaciov, era şi cel mai apropiat consilier al său, Aleksandr Iakovlev, despre care se pretindea că fusese recrutat pe cînd se afla la Universitatea Columbia, în cadrul unui schimb de studenţi, fapt petrecut cu peste treizeci de ani în urmă"[61]. Nu punem în discuţie veridicitatea informaţiei, chiar dacă „Arhiva Mitrokhin" este foarte convingătoare – mai puţin absenţa activităţilor de informaţii americane şi vest-europene, care parcă nici n-ar fi existat –, însă atitudinea deschisă, transparent proamericană a lui Iakovlev, era suficientă pentru a fi considerat suspect, chiar şi fără a fi spion. Cert este că exact această atitudine a primului său consilier a produs zvonul, care a circulat şi în România, că Mihail Gorbaciov a fost agent american, altfel nu s-ar explica lovitura pe care a dat-o sistemului comunist. Teza nu pare încă solidă, cauzele interne fiind mult mai importante şi decisive pentru planul său de înnoire. Pe de altă parte, felul neobişnuit de direct şi categoric al declaraţiilor lui Iakovlev a atras atenţia mai multor servicii de informaţii străine, care l-au cultivat sub diferite acoperiri, astfel încît anumiţi conducători de state interesate în fenomenul sovietic – între care şi Nicolae Ceauşescu – au primit suficiente semnale despre intenţiile lui Mihail Gorbaciov pe diferite domenii şi teme, cît de hotărît este să aplice unele măsuri şi care este tendinţa în abordarea unor probleme de politică externă. Iakovlev va rămîne probabil în istorie ca un tip de radical ciudat, excelent în materie de prăbuşiri, nul în domeniul creaţiei. El a fost capabil de declaraţii antisovietice categorice şi în acelaşi timp să fie autorul unor afirmaţii aberante: „Niciodată în istoria omenirii nici o naţiune

[60] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 8.
[61] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *op. cit.*, p. 230.

nu a avut o idee națională. Ea nu poate exista. Toate ideile naționale sunt gîndite de oamenii în putere, pentru a rămîne la putere"[62]. Cu toate că-i va publica la Editura *Humanitas* cartea *Ce vrem să facem din Uniunea Sovietică*, Gabriel Liiceanu îl citează pe Alexandr Iakovlev și îi încadrează declarațiile în domeniul „prostiei ca încremenire în proiect"[63]. S-ar putea să fie semnificativă pe undeva, din vreun punct de vedere ocult, prezența unui individ cu opinii extravagante în calitate de prim sfătuitor al lui Gorbaciov. Dar, cum spune un proverb scandinav, „nici un om nu este atît de bun încît să facă gaură în cer și nici unul atît de prost încît să nu găsești la el o fărîmă de inteligență", astfel că Aleksandr Iakovlev a spus și lucruri interesante: „Șocul psihologic generat de trecerea la economia de piață nu este teama de șomaj sau de scăderea nivelului de trai, ci groaza de a trebui să muncești cu adevărat. Oamenii s-au obișnuit să nu facă nimic și să aibă totuși necesarul: locuință, asistență medicală, creșe și grădinițe gratuite, educație tot gratuită. Fapt care a dezvoltat continuu un spirit de revendicare, bazat pe sentimentul că statul trebuie să ofere mereu mai multe servicii"[64]. În planul mentalității, aceste vorbe erau definitorii.

Al doilea aliat a fost Eduard A. Șevardnadze. *Memoriile* sale, care spun la fel de puțin ca și *Memoriile* lui Gorbaciov, sunt dominate de la un capăt la altul de sentimente naționaliste. Cînd închizi cartea, nu-ți poți reprima impresia că a dorit dărîmarea Uniunii Sovietice pentru a-și elibera poporul, ceea ce este remarcabil. La un moment dat, simptomatic pentru distanțarea de Imperiu care îl caracterizează pe fostul ministru de Externe al URSS, el o afirmă clar: „Orice ar spune despre mine criticii mei georgieni, problema obținerii suveranității reale a republicii noastre, potrivit Constituției URSS, ca stat independent, a fost întotdeauna preocuparea mea"[65]. El va cădea simptomatic de la Putere la 22 noiembrie 2003 în urma

---

[62] Aleksandr Iakovlev, *Contrarevoluția rusă* în *Sfera politicii*, Nr. 68/ martie 1999, p. 38.
[63] Gabriel Liiceanu, *Apel către lichele*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 56.
[64] Aleksandr Iakovlev, *Ce vrem să facem din Uniunea Sovietică. Convorbire cu Lilly Marcou*, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 96.
[65] Eduard Șevardnadze, *Opțiunea mea*, Ed. Presa Națională, București, 2003, p. 67.

unei lovituri de stat, strigînd ca şi Ceauşescu că „legea trebuie respectată". Amară pagină de Istorie pentru el! Dar cu un deceniu şi jumătate în urmă, liderul georgian va avea misiunea să conducă operaţiunea cea mai grea a proiectului gorbaciovist – asigurarea securităţii externe a URSS pe timpul tranziţiei.

Premisele destinderii

În momentul în care echipa lui Mihail Gorbaciov a hotărît să declanşeze reformarea Uniunii Sovietice, după un prim an de tatonări şi mici eşecuri politice, au fost puse în calcul cîteva acţiuni de anvergură şi s-a făcut o evaluare a consecinţelor lor. Schema logică pe care o putem reconstitui astăzi este următoarea:

Reforma aducea fără îndoială o slăbire vizibilă a forţei şi importanţei Uniunii Sovietice pe scena politică mondială, de aceea era absolută nevoie de o înţelegere cu statele NATO, în primul rînd cu SUA, pentru ca acestea să nu profite de avantajul strategic creat. În consecinţă, URSS trebuia să facă o ofertă substanţială, şocantă prin proporţii în domeniul dezarmării nucleare, subiect care aducea iniţiatorului, oricare ar fi fost el – dintre cei doi Mari; propuneri lansa şi Ceauşescu – mai multe avantaje: uşura bugetele militare, subiect sensibil în Statele Unite; scădea tensiunea internaţională în privinţa pericolului de catastrofă planetară, temă care produsese deja isterie în mai toate statele lumii; asigura poziţia ofensivă în negocieri şi privilegiul dozajului între cedări şi interese strategice; oferea o monedă de schimb pentru avantaje financiare şi geostrategice. În plus, scăderea ameninţării nucleare din partea URSS obliga, prin efectele principiilor democratice aplicabile în statele occidentale, la modificări ale programelor de înarmare şi ale sistemelor de securitate colectivă ale acestora. Era vizată slăbirea dacă nu chiar desfiinţarea NATO prin dispariţia inamicului. A contribuit la succesul acestei operaţii de imagine şi faptul că, pentru a potenţa exerciţiul democratic, mass-media americană şi în primul rînd cinematografia au insistat timp de decenii pe tema pericolului intern constituit de tendinţele Armatei americane de a încerca, de a folosi arsenalul uriaş acumulat prin dezvoltarea tehnologică. Neavînd conflicte interne,

media americană avea nevoie de o amenințare. S-a creat și un stereotip mediatic: sunt bani puțini la asistența socială, se percep mai multe taxe de la cetățeni pentru ca banii să se ducă la Armată. Au fost create condițiile unui reflex. Sunt numeroase filmele americane în care apar generali nebuni sau structuri militare care complotează pentru a putea folosi bomba nucleară, care se înțeleg cu generalii sovietici pentru a declanșa un nou război, care au intrat în legătură cu extratereștrii pentru a face experiențe pe cetățenii pașnici, generali care caută să controleze sistemul democratic al Statelor Unite. Această campanie întinsă pe decenii, picurată cu fiecare film tematic, privită cu detașare ca o simplă fantezie cinematografică a contat în psihologia pacifistă a alegătorului simplu, fapt ce a permis succesul programului sovietic de adormire a vigilenței. Identificarea populară a pericolului intern pentru democrație în persoana juridică a CIA sau a Armatei a mai contat și în surprinderea națiunii americane cu atacul din 11 septembrie 2001.

În al doilea rînd, URSS a oferit o relaxare substanțială în spațiul european, mai întîi prin reducerea propriilor arsenale convenționale, domeniu în care Moscova deținea o supremație covîrșitoare și avea de unde să scadă, iar apoi prin componenta de sistem comunist european a reducerilor de armament. Deținînd controlul asupra statelor comuniste din sfera sa de securitate, URSS a impus acestora reduceri de armament și specializări pe categorii de forțe armate prin Tratatul de la Viena, astfel încît *a redus inteligent și potențialul militar al unei zone pe care intenționa să o abandoneze, lăsîndu-și fostul spațiu de securitate mai puțin înarmat.* Ceaușescu s-a bucurat, pentru că se potrivea cu propaganda lui pacifistă, și nu și-a dat seama din timp că își lasă propria armată într-o configurație care nu se potrivea intereselor naționale de securitate. Deși mulți îl consideră în continuare pe Ceaușescu un mare patriot, această eroare demonstrează contrariul. A făcut atîta zgomot cu dezarmarea nucleară, s-a apucat să reducă efectivele și armamentele Armatei României, fără să modernizeze forțele rămase și fără să înțeleagă lumea în care trăiam și cît de profund se va transforma ea.

În continuare, Echipa Gorbaciov a hotărît să-și retragă sistemul de control politic asupra statelor comuniste europene pe principiul:

„Dacă începem democratizarea propriei noastre țări, atunci nu avem dreptul de a pune obstacole în calea acestui proces în alte țări"[66]. Ceea ce se poate înțelege astăzi din decizia de a liberaliza Estul este că URSS a oferit statelor comuniste ocazia de a copia reformele gorbacioviste, pentru a trăi într-un sistem socialist evoluat, „cu față umană", mizînd pe faptul că națiunile respective erau aproape complet transformate de comunism în națiuni puternic etatizate, mai mult sau mai puțin convinse de doctrina marxistă, dar substanțial legate de ideea de stat și de practica etatistă a acestuia. Gorbaciov nu a încetat să vorbească despre „cuceririle" socialismului, sugerînd „avantajele" pe care le-ar fi adus un socialism în care statul asigură locuri de muncă, asistență medicală gratuită, libertate de creație și de expresie, în contextul *glasnost*-ului, programe continue de construcții de locuințe, investiții în infrastructură. Mai mult, Echipa Gorbaciov știa că singura alternativă la socialismul reformat era subordonarea economică a acestor state la finanța mondială și eventual la una sau două state capitaliste dezvoltate – de regulă Statele Unite și Germania. Cu forțe proprii nu puteau trece de la comunism la capitalism și oricum nu aveau capacitatea să străbată etapele istorice ale capitalismului în cîțiva ani. URSS nu a crezut atunci că forța urii acelor națiuni împotriva hegemoniei sovietice precum și dorința de libertate erau atît de mari încît erau dispuse la ruperea de acel trecut cu orice preț. Ele sunt astăzi state controlate financiar și politic de Marea Finanță Internațională, de Marile Puteri industrializate, dar cetățenii lor sunt liberi. Chiar și Șevardnadze își dezvăluie limitele înțelegerii acestei realități dramatice declarînd: „Mă doare sufletul cînd aud asemenea afirmații din care rezultă că Armata Sovietică nu a eliberat cîteva țări din Europa Răsăriteană, ci doar le-a ocupat ca pe niște trofee de război"[67]. Teoria apărării Uniunii Sovietice de „invazia fascistă" a rămas puternic imprimată în mințile oamenilor sovietici, care în fapt uită că URSS a semnat cu Germania nazistă, Pactul Ribbentrop-Molotov, că a invadat în înțelegere cu Germania nazistă aceste țări, pe care apoi le-a ocupat și

[66] *Ibidem*, p. 17.
[67] *Ibidem*, p. 200.

condus cu sprijinul anglo-american. Între aşa-zisa eliberare a ţărilor din Europa Răsăriteană şi semnarea păcii care consfinţea încheierea războiului, URSS a impus cu tancurile guverne comuniste în aceste ţări, a aruncat în puşcării şi asasinat pe opozanţii ocupaţiei sovietice, a deportat în Siberia milioane de oameni „eliberaţi". Ca ministru de Externe şi general KGB, Şevardnadze nici nu putea gîndi altfel, atît timp cît planul de liberalizare a Estului implica o negociere de securitate, un schimb, un preţ, în ultimă instanţă un şantaj. Cartea principală, asul de treflă, s-a numit unificarea germană. Pornind de la teza „experienţei tragice a istoriei", adică de la pericolul pe care îl reprezintă Germania, ca posibil viitor agresor împotriva Rusiei, teză nerealistă şi demult depăşită, Gorbaciov şi Şevardnadze vor pune în discuţie „interesele legitime ale URSS", traduse printr-o înţelegere cu Statele Unite asupra unificării Germaniei. Diplomaţia rusă, care a excelat totdeauna, fiind cea mai evoluată din lume, a reuşit să pună pe masă o miză atît de mare încît Statele Unite au fost nevoite să accepte că, existînd un interes strategic sovietic în blocarea unei viitoare agresiuni militare a Germaniei împotriva sa, acest interes strategic chiar este legitim şi, în plus, ar fi valabil şi asupra celorlalte state aflate între Germania şi URSS. Genial gîndit! În consecinţă, cînd s-au aşezat la masa tratativelor americanii nu au pus întrebarea de ce liberalizarea Estului nu oferă şi dreptul la opţiune liberă al acestor ţări, de ce nu sunt aplicate prevederile dreptului internaţional – care nu mai este cel din 1946, de la semnarea păcii –, de ce nu apelează URSS la instrumentele internaţionale existente în domeniul dezarmării, de ce nu se adresează Organizaţiei Naţiunilor Unite, ci au acceptat ca procesul liberalizării să fie controlat de URSS, pentru a nu afecta interesele strategice ale acesteia. Astfel se face că fiecare retragere de trupe dintr-o ţară ex-comunistă a fost mai întîi negociată cu Occidentul (de fapt, cu SUA şi Germania), nu cu statele respective, şi a fost plătită de Occident. Jucînd perfect cartea ameninţării germane la securitatea europeană, URSS va cere trei garanţii: „Prima – o reducere substanţială a armamentelor în Europa, inclusiv pe teritoriul german. A doua – combinarea procesului de edificare a unităţii germane cu formarea unor structuri europene de securitate. A treia – reformarea NATO şi

noi relații între alianțe"[68]. Americanii vor accepta toate aceste garanții, pe care Șevardnadze le definește fără echivoc „garanții politice, juridice și materiale". Al doilea șah-mat dat de diplomația sovietică a fost „disponibilitatea Germaniei unificate de a recunoaște frontierele existente în Europa", subiect la care americanii au reacționat la fel de pozitiv și conciliant, acceptînd și extinderea continentală a acestei probleme printr-un *status-quo* teritorial, care de fapt interesa Uniunea Sovietică în cel mai înalt grad. Este evident că Germania unificată nu avea cum să aibă vreo legătură cu frontierele României cu Uniunea Sovietică, de exemplu, ale Poloniei cu URSS, alt exemplu, sau cu granița dintre Bulgaria și Turcia. Dar pentru URSS era important ca redeschiderea inerentă a problemei frontierelor de către statele naționale, problemă aparent închisă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, să-i asigure stabilitatea configurației pe care și-o cîștigase atunci în zona sa de ocupație. Așa a rămas în picioare Republica Moldova, teritoriu românesc ocupat în 1940 prin înțelegere cu Hitler, așa a rămas pe teritoriul Poloniei enclava Kaliningrad, așa a putut da URSS Ucrainei alte teritorii românești – sudul Basarabiei, Ținutul Herța și Insula Șerpilor, brațul nordic al Dunării.

În sfîrșit, Echipa Gorbaciov a primit dreptul, aparent firesc, de a gestiona singură transformările politice din Estul Europei, fără a i se crea piedici, greutăți internaționale și chiar ajutînd-o acolo unde se împotmolea. Acesta din urmă este și cazul României.

Mecanismele liberalizării

Gorbaciov a făcut un tur al capitalelor statelor comuniste europene și a explicat pe larg procesele de reformă pe care intenționează să le aplice URSS-ului. Totodată, a atras atenția că aceste procese vor produce și o modificare a raporturilor cu statele respective, mai întîi pe cale ideologică și apoi pe cale economică. Liderii comuniști nu s-au alarmat, pentru că mai trecuseră prin astfel de vizite în care li se prezentase o nouă viziune a unei noi conduceri sovietice.

[68] *Ibidem*, p. 216.

Povesteşte Şevardnadze: „Interlocutorii ascultau politicos, dădeau din cap ca răspuns, dar evitau orice referire concretă". Dacă s-ar fi trecut atunci la discuţii concrete, liderii comunişti est-europeni ar fi aflat din gura secretarului general al PCUS două concepte mortale pentru puterea lor politică: *dezideologizarea* relaţiilor între statele lagărului comunist şi *parteneriatul comercial* pe baze reale. Dezideologizarea relaţiilor între statele comuniste însemna abandonarea doctrinei internaţionalismului proletar, adică a rolului conducător al Moscovei în existenţa şi eventuala dezvoltare a sistemului comunist. Mai popular spus, URSS îşi lua aparent mîna de pe ele şi le lăsa să-şi rezolve problema politică fundamentală prin apelul la propria societate şi naţiune, estimate a fi deja serios tarate de mentalităţile etatismului. Asta însemna şi trecerea la un fel de pluralism politic prin dezvoltarea unor aripi reformiste sau specializate (cum erau partidele agrare) din trunchiul partidului comunist. URSS nu-şi *punea prea mari probleme cu apariţia unor partide burgheze sau a* unor formaţiuni radicale de Dreapta pentru că acestea nu aveau o bază economică şi socială. Aripile politice urmau să se constituie din nucleele diferitelor grupuri sau clanuri interne ale partidului, cei vizaţi fiind în primul rînd membrii eşaloanelor doi şi trei, mai permeabile la modernizarea gorbaciovistă. Parteneriatul comercial pe baze reale însemna un lucru şi mai grav pentru statele comuniste, deoarece pornea de la principiul anulării costului exorbitant plătit de URSS pentru întreţinerea lagărului comunist. Altfel spus, URSS nu intenţiona să mai subvenţioneze economic, material şi financiar aceste state, urmînd să le aplice două principii devastatoare: preţul mondial real la materii prime, în dolari, şi obligaţia de a negocia contractele, altădată stabilite prin CAER şi pe bază de ordin politic, cu firmele sovietice direct. În acest fel produsele fostelor ţări comuniste, de obicei de foarte proastă calitate, pierdeau piaţa sovietică fie pentru că nu mai erau comandate de firmele sovietice, fie pentru că acestea preferau să cumpere de pe piaţa occidentală, oricum de mai bună calitate. În al doilea rînd, dacă voiau să cumpere produse sovietice, trebuiau să plătească preţul real, nesubvenţionat politic. Murise francul, cum spunea Caragiale!

Lipsa de reacție a liderilor comuniști est-europeni a produs îngrijorare la Moscova. Cauza ei era necesitatea ca procesul de abandonare a lagărului să fie rapid, astfel încît efortul valutar să fie orientat imediat spre nevoile de reformă ale *perestroikăi*, pe de o parte, iar pe de altă parte întîrzierea să nu producă perturbații grave ale tranziției țărilor respective, pe fondul crizei economice agravate de retragerera sprijinului sovietic. De aceea, la mesajul deschis al lui Mihail Gorbaciov s-a adăugat contactul nemijlocit între KGB, GRU și structurile lor amplasate în țările respective, între KGB, GRU și rețelele lor de agenți „ilegali" (cetățeni ai statelor respective aflați sub contract informativ cu KGB), între Centrală și agenturile amplasate de mult acolo. Cum agenții sovietici erau infiltrați în primul rînd în straturile puterii comuniste din statele respective, aceștia au fost cam primii care s-au mișcat. Bineînțeles, în interiorul partidului. Așa cum arătam, pentru a putea controla procesul, era absolut obligatoriu ca partidul să conducă reforma. S-a dezvoltat recent o opinie conform căreia Echipa Gorbaciov a prevăzut o tranziție în două etape: prima, de ruptură față de vechile legături leniniste, cu sacrificarea liderului inițiator după ce ruptura s-a produs, și a doua cu plasarea la conducerea reformei a unui al doilea lider, de orientare pur gorbaciovistă. Cu o singură excepție, România, schema a fost aplicată în toate statele foste comuniste. Peste tot însă, pierderea controlului asupra procesului de reformă chiar de către URSS a generat fie o cădere prea rapidă a primilor înlocuitori ai vechilor lideri, fie evoluția accelerată a statelor respective către alte opțiuni politico-economice: democrația de tip occidental și economia de piață. Deschiderea spre pluralism politic nu a permis doar apariția diferitelor aripi reformatoare din trunchiul partidelor comuniste, ci și a unor formațiuni politice radicale, în sensul că erau anticomuniste și antisovietice, susținute logistic de Occident. URSS-ul, fie că înțelegem prin aceasta KGB-ul, Armata sovietică sau Echipa Gorbaciov, nu a putut gîndi că un partid politic se poate forma cu puțini membri, că se poate impune printr-un lider charismatic, fără a fi nevoie de o *massă* care să-l compună mai întîi și apoi să-l lanseze în lupta politică. Așa se face că organizații minuscule formate din anticomuniști au ajuns foarte repede la putere mizînd pe euforia

eliberării, pe încurajările Occidentului şi, ocazional, pe redeşteptarea vulcanică a sentimentului naţionalist curat, de demnitate naţională şi de identitate culturală.

Comisia Bogomolov. În anul 1999 istoricul român Mihai Retegan are şansa singulară de a citi cîteva documente de planificare strategică ale Echipei Gorbaciov. Cu ocazia unei sesiuni ştiinţifice ţinute la Varşovia pentru a celebra 10 ani de la victoria forţelor democratice, doi diplomaţi ruşi, foşti membri ai Echipei Gorbaciov în cadrul Departamentului de Relaţii Internaţionale, îi permit să-şi ia notiţe după ele, fără dreptul de a le copia sau reproduce în facsimil. Erau prezenţi ambasadorul SUA în Polonia, responsabilul cu supravegherea Sindicatului „Solidaritatea" din cadrul fostei poliţii politice poloneze, istorici şi politologi din fostele ţări comuniste şi din Statele Unite. Documentele erau traduse în engleză. Primul document era o „Notă pregătitoare" a consilierului G.H. Şahnazarov, transmisă de acesta lui Mihail Gorbaciov înaintea unei şedinţe a Biroului Politic din octombrie 1988. În Notă se afirma: „Noi am descoperit slăbiciunile acestui model (socialist, n.n.) şi am început să le schimbăm sistematic. De fapt acesta este scopul final al *perestroika* – să confere socialismului o nouă calitate. Un număr de ţări ne urmează şi au început, chiar înaintea noastră, procesul unor adînci reforme. Altele, RDG, România, Coreea de Nord nu admit această necesitate, mai ales din motive politice, pentru că *leadership*-ul lor nu doreşte să schimbe nimic. În realitate, toţi au nevoie de schimbări, dar noi nu putem să le-o spunem în mod public pentru a nu fi criticaţi că încercăm să impunem prietenilor noştri *perestroika*"[69]. În februarie 1989, Departamentul Internaţional din cadrul CC al PCUS şi o comisie specială numită după numele şefului ei, Comisia Bogomolov, i-au înaintat lui Aleksandr Iakovlev două memorandumuri: „Despre strategia relaţiilor cu ţările socialiste europene" şi „Schimbările din Europa Răsăriteană şi consecinţele lor asupra URSS". Documentele făceau aprecieri asupra evoluţiei – de fapt a involuţiei – partidelor

[69] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *1989 – Principiul Dominoului. Prăbuşirea regimurilor comuniste europene*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 18.

comuniste din Est, analizau perspectiva pierderii Puterii de către acestea în favoarea unor formaţiuni de Opoziţie şi prezentau în sinteză cazurile de rezistenţă la schimbare: Cehoslovacia se mişca prea lent, Bulgaria simula *perestroika* şi nu schimba mai nimic, RDG şi România se opuneau categoric. „În România domină un regim opresiv – notează Mihai Retegan –, iar şeful regimului, care «caută să îndepărteze influenţa noastră», se «îmbracă în hainele luptătorului pentru puritatea socialismului». Datorită regimului autoritar şi cultului personalităţii în «ţară sunt posibile explozii de nemulţumire, dar este puţin probabil că acestea vor avea acum o largă răspîndire». Dar, continuau specialiştii din Departamentul Internaţional al CC al PCUS, lucrurile se pot schimba «numai prin plecarea lui Ceauşescu, care poate să aducă cu sine evenimente dureroase»"[70]. Asupra acestor aspecte vom reveni.

Comisia Bogomolov şi Departamentul Internaţional al CC al PCUS au pus la dispoziţia lui Mihail Gorbaciov un scenariu al derulării evenimentelor în trei ipoteze:

1. Mişcarea lină spre democratizare, cu formarea unei republici socialiste parlamentare sau prezidenţiale şi care „este pentru noi preferabil".

2. Minicrize care obligă partidele conducătoare să facă unele concesii Opoziţiei, situaţie care „în final pregăteşte terenul abandonării socialismului".

3. Menţinerea sistemului şi suprimarea activităţii politice şi sociale a opiniei publice, drum care „nu exclude în viitor rezolvarea violentă a situaţiei de criză printr-o explozie socială cu consecinţe de nebănuit pentru politica internă şi externă a ţării"[71].

Cu ocazia desfăşurării lucrărilor „Şcolii de sociologie franco-română" de la Iaşi (2004), o personalitate a sociologiei din Republica Moldova, prof. Vladimir Gh. Guţu, a arătat că în 1989, cînd era consilier al ministrului de Externe, a lucrat în aceeaşi clădire cu Comisia Bogomolov. Activităţile „Secţiei România" ale comisiei erau secrete, protejate de serviciul de securitate, iar în

[70] *Ibidem*, p. 19.
[71] *Ibidem*.

cadrul ei erau angajaţi cetăţeni sovietici de origine română, între care şi un anume Muntean. Încercînd să intre în dialog cu acesta, a fost refuzat brutal.

În practică, fenomenul liberalizării Estului a evoluat foarte rapid, punerea în aplicare a primei situaţii generînd imediat mini-crizele celei de-a doua situaţii estimate de raportul Comisiei Bogomolov. În cazul Cehoslovaciei, RDG-ului, Bulgariei şi României s-a întîmplat cea de-a treia situaţie. Au evoluat rapid spre desprindere doar Polonia şi Ungaria, din motive distincte: în Polonia fenomenul desprinderii era mult avansat datorită activităţii eroice a sindicatului „Solidaritatea", a perseverenţei şi tenacităţii Bisericii Romano-Catolice, precum şi datorită atenţiei speciale arătate de SUA prin marea sa comunitate poloneză, ataşată în marea ei majoritate Partidului Republican, Dreptei conservatoare. Polonia era, cum se spune „deja pe jumătate plecată" şi a fost de altfel şi una din cauzele externe ale crizei sovietice. În cazul Ungariei a funcţionat instinctul istoric remarcabil al acestei naţiuni mici, care nu-şi poate asigura independent supravieţuirea şi are nevoie în permanenţă de un protector, fapt pentru care îşi schimbă cel mai repede orientarea spre cel puţin o nouă Mare Putere ocrotitoare, atunci cînd cea prezentă cu interesele sale slăbeşte. A mai contat puternicul lobby maghiar din America şi Marea Britanie, precum şi legătura liderilor politici şi ai serviciilor de informaţii maghiari, în majoritate evrei, cu lobby-ul evreiesc din Statele Unite[72].

Reacţia la semnalul liberalizării gorbacioviste

Cercetarea atentă, după o perioadă de 15-20 de ani de la evenimente, a fenomenelor politico-sociale declanşate în Est de liberalizarea sovietică arată că scenariul Echipei Gorbaciov a fost pus în aplicare conform datelor sale iniţiale, dar a evoluat inegal atît între diferitele state eliberate, cît şi pe scena strict naţională. S-au

---

[72] Vezi *Arhiva Mitrokhin*, pp. 276-277, unde se afirmă că influenţa evreiască în partid şi în AVH (KGB-ul maghiar) se extinsese, iar în Serviciul de Informaţii Externe al Ungariei „treisprezece din cei şaisprezece şefi de departamente erau evrei".

conturat trei direcţii ale dezvoltărilor politice, precum şi o a patra subdirecţie, colaterală, cumva neaşteptată, dar pe deplin legitimă. Patentul acestor evoluţii din sfera fragmentării partidelor comuniste şi din corpul societăţii civile a fost observat destul de precis de cîteva ambasade ale României în ţările fostului lagăr comunist. Ambasada de la Praga (ambasador George Homoştean) transmitea la Bucureşti în octombrie 1989 schema evoluţiei politice generate de liberalizare[73], schemă despre care noi ştim astăzi că era previzibilă. Ea a fost confirmată şi de la Budapesta de ambasadorul Traian Pop şi de la Varşovia de Ion Teşu. În statele foste comuniste se constituiau de regulă trei tipuri de formaţiuni politice:

1. Vechiul Partid Comunist, care încerca să supravieţuiască o dată cu renunţarea formală la doctrina marxist-leninistă, adopta o poziţie flexibilă doar în planul vizibilităţii publice, mulată strident după realităţile schimbărilor europene, dar căuta în permanenţă să-şi păstreze privilegiul Puterii, folosind toate mijloacele oferite de instituţiile statului comunist încă existent.

2. Gruparea social-democrată, care se pronunţa pentru democratizarea accelerată a ţării şi trecerea la economia de piaţă dar sub controlul statului, grupare provenită din Partidul Comunist şi care era expresia locală a Echipei Gorbaciov de la Moscova. Ea considera că „reforma nu se poate aplica fără participarea comuniştilor", dar respingea orice colaborare cu Partidul Comunist, pentru a nu se compromite şi pentru a accentua existenţa unei diferenţe doctrinare faţă de acesta.

3. Opoziţia democratică, formată în principal din personalităţi ale societăţii civile, foşti deţinuţi sau opozanţi politici, foşti membri de partid de circumstanţă, tineri prooccidentali sau naţionalişti (antisovietici), oameni cărora li se făcuse o nedreptate sau care fuseseră striviţi de sistem mai demult sau mai recent, numeroşi colaboratori ai serviciilor de informaţii infiltraţi în noile structuri sub masca luptătorului anticomunist sau din oportunism, agenţi KGB „ilegali". Opoziţia s-a constituit peste tot dintr-o multitudine de grupări, concentrate în jurul unui lider charismatic, în jurul unei idei sau al unui fond

[73] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 252.

provenit din Vest. De altfel, grupările de opoziție erau ajutate logistic și relativ modest financiar de Occident, prin intermediul unor fundații autentice sau mascate, principalul sprijin material constînd în aparatură și echipamente mass-media care să le permită să se facă cunoscute și să-și popularizeze platformele.

Cea de-a patra, o subdirecție, avea „ca numitor comun ideologia religioasă și clericalismul politic militant", sursa mișcării fiind Vaticanul. Ieșite de sub opresiunea comunistă, episcopiile catolice din țările respective au devenit foarte active, atît în privința demolării vechilor structuri totalitare, cît și în medierea diferitelor divergențe apărute între Putere și Opoziție. Aceste patru tipuri de evoluții politice corespundeau într-un fel voinței și depindeau într-o măsură sau alta de Centrele de Putere mondială angajate în procesul de liberalizare: formațiunile social-democrate de Moscova, Opoziția de Statele Unite, grupările clericale de Vatican. Doar partidele comuniste mai depindeau de Karl Marx, mort de mult, și de fosta URSS încă nedesființată, mare și aparent amenințătoare.

Atît Securitatea română cît și Nicolae Ceaușescu, după cum vom arăta, au cunoscut din timp faptul că decizia de liberalizare nu este o farsă, ci un act politic deliberat, precum și felul în care se destructura sistemul comunist în celelalte țări prin dezvoltarea unor formațiuni politice în sistem pluralist. Faptul că românilor nu li se dădeau informații despre ce se întîmpla în jurul lor nu însemna că Ceaușescu nu le avea. Mai este interesant de semnalat, dincolo de patentul liberalizării gorbacioviste care poate fi identificat mai întîi în principalele state reformatoare, Polonia și Ungaria, apoi și în celelalte, scoase din comunism prin intervenția solidară a Uniunii Sovietice și a Statelor Unite ale Americii, că una din temele liberalizării transmise de Moscova a fost *abandonarea preocupării pentru trecut*, renunțarea la orice formă de resentiment antisovietic și concentrarea atenției spre viitor. Ungaria a rezolvat fără ezitări problema, printr-o mare manifestație dedicată revoltei din 1956, îngropînd cu această ocazie trecutul, ridicîndu-i o statuie și trecîndu-l în sarcina exclusivă a cărții de Istorie. Pentru Polonia a fost acordată satisfacția recunoașterii masacrului de la Katyn. S-au ținut cîteva slujbe și s-a difuzat filmul necenzurat al masacrului. Cu Cehoslovacia

a fost mai greu, mai ales pentru că reforma gorbaciovistă semăna pînă la identitate cu „Primăvara de la Praga" pe care tancurile sovietice o zdrobiseră atunci, pentru ca acum să o impună cu insistente diligenţe politice. A fost nevoie de o tîrzie şi formală recunoaştere a greşelii din partea URSS, dar cazul s-a închis sub acoperirea „Revoluţiei de catifea", pe care Moscova nu a mai întîrziat să o declanşeze. Cu Bulgaria nu avea ce trecut să rezolve, dar a obligat-o să permită emigrarea a peste 300 000 de etnici turci, unii dintre ei ameninţînd ridicol: „Ne vom întoarce pe tancuri!". La recomandarea Statelor Unite, Turcia a potolit entuziasmul foştilor cetăţeni bulgari. În următorii 10 ani, imigranţii vor fi expulzaţi înapoi din Turcia în Bulgaria, pe avioane şi autobuze. RDG-ul nu avea istorie, aceasta fiind scrisă exclusiv de Marile Puteri, atît la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial, cît şi la sfîrşitul Războiului rece. S-au pus în discuţie crimele de la Zidul Berlinului, dar dărîmarea acestuia a produs un entuziasm mult mai puternic decît dorinţa de revanşă. Doi-trei ofiţeri au fost anchetaţi şi nu se mai ştie dacă au fost condamnaţi sau dacă mai sunt prin închisoare.

Subtilitatea acelor recunoaşteri ale greşelilor istorice din partea sovietică provine din faptul că ele au avut un caracter strict formal, de relaţii publice, fără a se pune în discuţie *consecinţele* acelor abuzuri şi nedreptăţi. Recunoaşterile formale sovietice au semănat cu mulţimea de scuze transmise în Asia de Japonia, ba pentru prostituatele din timpul războiului, ba pentru masacrele din Manciuria, ba pentru fiecare distrugere a barierei de corali provocată în puzderia de insule din Pacific, scuze pline de solemnitate, dar atît de multe încît pînă şi sensul lor moral s-a diluat. A fost recunoscut masacrul de la Katyn, dar folosirea acestui eveniment pentru a „justifica" epurările din rîndul Armatei poloneze naţionale este trecută sub tăcere, la fel ca şi efectul minciunii – că masacrul a fost făcut de germani – asupra pretenţiei sovietice de la sfîrşitul războiului că a eliberat teritoriile poloneze pe care de fapt le-a încorporat. S-a recunoscut eroarea din 1968, dar despre cît a fost dată înapoi Cehoslovacia economic şi politic prin invazia sovietică nu se spune nimic, ca să nu mai luăm în calcul posibilitatea unei compensaţii.

La fel şi pentru revolta ungară din 1956, la fel şi pentru zidul ridicat la Berlin între familii de germani.

Singura care n-a intrat în acest program al pacificării morale şi istorice a fost România. Ea este şi ţara cu cele mai multe pierderi istorice, în primul rînd teritoriale: Basarabia, nordul Bucovinei, Insula Şerpilor, un braţ al Dunării, dar este şi naţiunea fără nici o reparaţie morală: nu se recunoaşte agresiunea sovietică din 1940, nu i se recunosc demersurile diplomatice din Occident pentru ieşirea din război, nu i se recunoaşte salvarea celei mai mari comunităţi evreieşti din Europa, nu i se recunoaşte martirajul din timpul perioadei comuniste şi nici măcar anumite merite în medierea unor conflicte internaţionale, în Orientul Apropiat şi în Orientul Îndepărtat. Toate acestea sunt consecinţe ale cramponării de Putere a clanului Ceauşescu, a ambiţiei nesăbuite a lui Nicolae Ceauşescu de a muri conducător al României comuniste, ale limitelor sale intelectuale şi ale gravelor greşeli de politică externă pe care le-a făcut în ultimii ani de conducere, în principal sfidarea Americii. Este paradoxal pentru Nicolae Ceauşescu, ca mai tot ce făcea în ultimii ani, faptul că în timp ce nu credea în succesul reformei gorbacioviste, nici nu intuia că eşecul *perestroikăi* va avea consecinţe diplomatice asupra reglementării problemelor istorice, morale şi teritoriale între URSS şi ţările ocupate din Europa estică. Probabil că a identificat la un moment dat reflexul tîrziu al acestui fenomen şi a încercat o manevră firavă de repunere în discuţie a problemei Basarabiei, dar într-un context care a fost fără îndoială penibil, la Congresul al XIV-lea.

Estimăm că întreg acest scenariu al liberalizării controlate a Estului comunist s-a destrămat în faţa reformei economice. Dacă liberalizarea politică exterioară a evoluat accelerat, soluţiile economice au fost extrem de limitate. Trecerea de la comunism la capitalism implica adoptarea unei formule social-economice pe care Occidentul o exersa de două sute de ani, după Epoca Luminilor şi Revoluţia Franceză, o purtase prin meandrele Istoriei cu războaie şi păci convenabile, a unui model care avea deja o istorie proprie, cu etape, succese şi eşecuri. În faţa pericolului comunist Occidentul a reacţionat la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial cu infuzii enorme de capital, cu Planul Marshall, cu protecţionism vamal, apoi

cu proiectul Pieței Comune. Iar stabilizarea economiei occidentale a durat oricum 20-30 de ani, a avut o cădere în anii „crizei petrolului", apoi s-a redresat din nou și a țîșnit pe calea dezvoltării tehnologice. În fața liberalizării sovietice, inclusiv pe baza înțelegerii cu URSS, Occidentul a intervenit prudent în reformele Estului european, oferind o singură soluție: deschiderea pieței și ocuparea acesteia de firmele occidentale, singure sau în societăți mixte. Un pachet de legi anume, care să consființească instalarea regimului democratic și a pieței libere, promulgat de Parlamentul țării respective, avea menirea să deschidă larg porțile ajutorului economic direct și indirect. Chiar dacă nu au dorit expres acest lucru, țările occidentale dezvoltate nu au oferit decît soluția controlului asupra economiei statului estic respectiv, a transformării sale mai întîi în piață de desfacere. Guvernele comuniste, chiar dacă intenționau să aplice reforma gorbaciovistă, nu aveau nici voința, nici mijloacele să producă o ruptură atît de violentă în mentalități și în mecanismele economice. De aceea a existat un timp al tranziției pînă s-au dezmeticit că URSS i-a abandonat pentru a se salva pe ea și că n-au încotro decît spre Occident. Grupările și partidele prooccidentale s-au înscris pe acest ultim curent și, în fața spectrului crizei economice, precum și pe fondul derutei sau disperării populației, au avansat rapid la Putere. Acolo au aplicat reforma radicală, au deschis piața, au primit capitalul occidental, l-au instalat pe bazele economiei de piață, apoi au plecat în Opoziție fără teama că „își vînd țara". De fapt, așa cum am arătat, nu exista altă soluție. Fenomenul a fost favorizat de aspectul fundamental al procesului de liberalizare și anume că reforma sovietică internă a lui Gorbaciov a dat foarte repede semne că va eșua. Cauzele eșecului au fost provocate atît de rezistența sistemului, cît și de greșelile de tactică ale Echipei Gorbaciov. Pe fond, ceea ce i se reproșează liderului reformist sovietic este că s-a apucat de toate o dată, încercînd să declanșeze *perestroika* în toate domeniile de activitate, lipsindu-se de posibilitatea de a gestiona întregul, toate consecințele confruntării între ideile noi și vechiul aparat, de a răspunde la cele două grave probleme ale tranziției: imposibilitatea de a reforma comunismul, ca sistem politic și economic, și naționalismul cu tendință centrifugă al republicilor

unionale şi autonome. În al doilea rînd, remarcă analiştii, a fost indecizia lui Mihail Gorbaciov, neabandonarea credinţei sale în restructurarea pe principii leniniste a societăţii, precum şi „atitudinea păstrată constant de conducătorul sovietic pe parcursul celor şase ani şi nouă luni cît a deţinut puterea, anunţînd măsuri radicale şi amînîndu-le, aproape concomitent, pentru date ulterioare şi nedeterminate"[74]. Mai mult decît atît, conform partenerului său fidel, chiar prima măsură a *perestroikăi* – prohibiţia la alcool, adică lăsarea sovieticilor fără votcă – a fost o „eroare devastatoare". „Pagubele materiale aduse ţării de lupta cu alcoolismul au depăşit 15 miliarde de ruble. Şi nu a adus nici un folos. Dar a sporit suferinţele"[75]. Nu este o replică din teatrul comic, este expresia unei erori politice, a lipsei de realism, a necunoaşterii psihologiei *massei* la un moment istoric dat. În sine, este eroarea tipică de a porni o reformă de sus, fără ca cetăţeanul de jos să aibă cultura schimbării, mizîndu-se pe adoptarea mecanică a ordinului. Ceea ce a trăit Gorbaciov între 1986 şi 1989 nu a fost o conducere în armonie a *perestroikăi* (a schimbării) prin *glasnost* (transparenţă), ci o întoarcere a *glasnost*-ului împotriva *perestroikăi*. Cu cît devenea mai transparent procesul de reformă, cu atît schimbarea părea mai ameninţătoare, mai nesigură, mai imposibilă pentru cei chemaţi să o aplice. China n-a făcut greşeala asta.

Dar, privind cu luciditate evoluţia *perestroikăi* nu putem să nu observăm că Gorbaciov nu avea mijloacele pentru a introduce o restructurare radicală, la care trebuie adăugată şi fragilitatea puterii sale, dependentă primordial de KGB, de Armată, care ţinea statul pe baionete, şi de eficienţa Ministerului de Externe (adică tot de KGB), blocată de aparatul politic şi de birocraţia administrativă speriată, cramponată pe structuri. Tot ce a putut face, spre binele omenirii, a fost să întîrzie momentul scadenţei, să ofere naţiunilor ocupate în URSS şi în Europa, chiar URSS-ului însăşi, poate fără să vrea, timpul necesar pentru a se dezmetici şi a nu se mai întoarce la formele anterioare. Aşa cum spunea foarte amărît Şevardnadze: „Eu, produsul

[74] Pascal Lorot, *op. cit.*, p. 16.
[75] Eduard Şevardnadze, *op. cit.*, p. 35.

și apărătorul sistemului care m-a ridicat pînă sus, am devenit în ochii aceluiași sistem un renegat, care nu poate fi iertat"[76]. Drama personală a lui Gorbaciov este că, în timp ce Șevardnadze avea ceva în spate, o rădăcină – țara lui natală, Georgia –, în timp ce Iakovlev avea sprijinul moral al apartenenței ebraice, el nu avea în urmă nimic decît visul unei Uniuni Sovietice democratice, proiecție iluzorie. Idealul unei Rusii Mari îi aparținea lui Elțîn. Iar cînd Raisa a murit, ca urmare a șocului produs în timpul loviturii de stat din 1991, lui Mihail Gorbaciov nu i-a mai rămas decît singurătatea premiului său Nobel pentru pace, mînjit cu sînge de gruzin, de eston, de român.

Esențial în înțelegerea procesului în care a fost antrenată și România este că *în decembrie 1989, în momentul revoluției, perestroika sovietică eșuase vizibil de cîteva luni*. Toate previziunile sumbre și avertismentele pe care comunistul Ceaușescu i le prezentase comunistului Gorbaciov cu ocazia fiecărei întîlniri bilaterale la nivel înalt se întîmplaseră. Pe urma Echipei Gorbaciov rămînea o singură reformă victorioasă, dar monumentală: eliberarea Europei de comunism.

Conflictul sovieto-român

Vom analiza comportamentul României comuniste și cu ajutorul unor texte anterioare, dar apropiate cronologic revoluției din 1989 și care ilustrează punctul de vedere sovietic asupra situației din țara noastră. Lipsa de acces la arhivele sovietice va întîrzia încă mulți ani înțelegerea corectă, sigură, a modului în care a tratat URSS perioada de regim Ceaușescu, dar anumite dezvăluiri făcute în ultima perioadă permit să ne formăm o opinie, care însă nu poate fi definitiv fixată. De regulă, în astfel de situații există exagerări, fie dînd unor informații o greutate sporită, fie tratînd alte informații ca minore, nesemnificative, lăsînd la mijloc un spațiu vast pentru speculație. De aceea, anumiți autori, care studiază de ani de zile relațiile

[76] *Ibidem*, p. 14.

româno-sovietice, care s-au specializat în istoria serviciilor secrete, sunt mai importanți pentru orice sinteză decît impresiile unui analist politic al momentului, deoarece au avut posibilitatea să observe în timp și să coreleze puținele informații cu metodologiile activității informative pe care le cunoșteau. Un astfel de autor este profesorul universitar Cristian Troncotă. Cu ocazia unui seminar despre Cortina de fier, ținut la București în 9-10 mai 2000, el a prezentat un studiu asupra evoluției relațiilor între Securitate și KGB în perioada 1969-1989. Troncotă surprinde cîteva detalii ale unei confruntări subterane care era percepută la nivel public prin relativa independență ostentativă a lui Ceaușescu față de Moscova. Găsind în mediul românesc un imens potențial antisovietic și chiar unul anormal antirusesc, o rusofobie veche, adînc imprimată în conștiința vechilor generații și insistent cultivată în rîndurile noilor generații, proiecția de imagine a liderului comunist român a reușit. Departamentul Securității Statului considera că acel conflict URSS–România era major, că nu a fost o joacă de suprafață. După moartea lui Stalin conflictul a escaladat treptat prin rezistența lui Dej la coordonarea sovietică destinată încadrării României în sistemul economic al URSS, adică partea aceea a relațiilor în care URSS dorea să orienteze, de fapt să limiteze, economia românească după necesitățile URSS. Declanșatorul aversiunii lui Ceaușescu față de sovietici a fost Brejnev. Acesta își trata de sus subordonații din țările comuniste. Ceaușescu, care era foarte orgolios, a fost cel care a reacționat violent la acest tratament. El a combinat propriul său orgoliu cu ideea că țara lui este umilită. Momentul de cotitură a fost anul 1968, cînd România condamnă oficial și public invazia sovietică în Cehoslovacia. „După episodul cehoslovac din 1968 și intenția planificată (dar neaplicată) în legătură cu o posibilă invazie în România și Iugoslavia, se pare că Brejnev nu a renunțat la dorința de a face regimul de la București obedient la cerințele sale. Pentru atingerea acestui scop, liderul de la Kremlin a amplificat acțiunile serviciilor secrete sovietice. Au fost finalizate prin *Operațiunea Dniestr* (Nistrul) în iulie 1969, care țintea la aducerea la conducerea României a unei noi persoane, loiale Kremlinului, care trebuia să

fie membru al Partidului Comunist Român."[77] Pe timpul lui Brejnev s-a declanşat un val de recrutări masive în România. Au fost vizaţi minoritari, ţigani, evrei şi unguri din structuri, apoi şi români cu convingeri marxiste, pe care naţionalismul lui Dej sau Ceauşescu îi speria, ca abatere de la internaţionalism. Apoi, erau oportuniştii, indivizi daţi afară din funcţii importante pentru incompetenţă sau trecuţi la pensie. Securitatea română a simţit relativ devreme că a fost pusă în aplicare o operaţiune de răzbunare pentru atitudinea din 1968. De altfel, însuşi Ceauşescu, de frică pentru consecinţele actului său curajos, a ordonat o intensificare a activităţii de culegere de informaţii pe linia URSS şi a luat o serie de măsuri cunoscute (înfiinţarea Gărzilor patriotice, înfiinţarea sau reamplasarea unor unităţi militare la flancul estic, intensificarea activităţilor de ascultare radioelectronică, importul de nave de minare, tentativa de a importa submarine din China ş.a.). Activitatea de informaţii pe relaţia URSS a întîmpinat dificultăţi încă de la început. Conform generalului Nicolae Pleşiţă, în acea perioadă şef al Direcţiei de Securitate şi Gardă, „după ce-am înfiinţat acest sector cu rezultate bune, cînd l-am prezentat un material, deşi era un om fricos, chiar dacă nu tremura în faţa ruşilor, cînd a văzut tentaculele noastre spre Est, a zis: Mai uşurel că dacă află!..."[78]. Zona cu rezultate modeste a fost Basarabia, teritoriul românesc ocupat în 1940, teren ideal pentru culegerea de informaţii cu caracter preventiv şi spaţiu limitrof esenţial pentru securitatea României. Ocupaţia sovietică timp de decenii, dar mai ales deportările de sute de mii de români din Basarabia şi aclimatizarea unor minoritari alogeni pe acest teritoriu au făcut ca activitatea de informaţii românească să fie extrem de riscantă. KGB-ul putea identifica foarte repede acţiunile româneşti, lucru pe care de altfel l-a şi făcut, folosind cu abilitate tentaţia ideii că în Basarabia mai există patrioţi români şi oameni dispuşi să riste

[77] Cristian Troncotă, *The evolution of the relations between Romanian and Soviet Intelligence and Security Agencies (1969-1989)* în *On both sides of the Iron Curtain*, Ed. Militară, Bucureşti, 2001, p. 49.

[78] Viorel Patrichi, *Ochii şi urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleşiţă*, Ed. Ianus Inf SRL, Bucureşti, 2001, p. 30.

pentru idealul unității naționale. Aceștia existau, erau foarte puțini, dar și foarte greu de verificat. În plus, fapt semnificativ pentru evenimentele din decembrie 1989, Basarabia a devenit principalul centru de operații al KGB-ului pentru teritoriul României. Instalarea la Giurgiulești, în Basarabia, a unei stații puternice de interceptie a comunicațiilor l-a determinat pe Nicolae Ceaușescu să dezvolte trei servicii speciale de asigurare și protecție a transmisiunilor telefonice, radio și cifrate[79] cu care să contracareze activitatea stației de la Giurgiulești, precum și a stațiilor puternice, cu rază de acțiune pînă în nordul Africii, existente deja pe Insula Șerpilor. Ceaușescu a mai acționat pe cîteva căi, pentru a se putea proteja, prima fiind apropierea multiplă și foarte strînsă de China, a doua fiind o deschidere surprinzătoare spre Statele Unite ale Americii. „Arhiva Mitrokhin" aduce unele lămuriri: „În cursul anului 1971, în afară de *ilegalii* pentru Operațiunea PROGRESS în Cehoslovacia și Polonia, au mai fost plasați treisprezece în România, nouă în Iugoslavia, șapte în Germania de Est, patru în Ungaria și trei în Bulgaria. Deși toți aveau obiective asemănătoare, existau și sarcini specifice în fiecare țară. Prioritatea dată României în 1971 reflectă nemulțumirea sovietică crescîndă față de politica externă a lui Nicolae Ceaușescu, care combina o versiune a neostalinismului în interior cu o independență crescîndă față de Pactul de la Varșovia în străinătate. După ce a condamnat invadarea Cehoslovaciei, Ceaușescu a fost răsplătit în anul următor cu o vizită a lui Richard Nixon, prima făcută de un președinte american în Europa de Răsărit comunistă. În 1970 Ceaușescu a făcut prima din cele trei vizite în Statele Unite. Moscova și-a arătat nemulțumirea față de vizita la Beijing, din 1971, desfășurînd manevre ale Pactului de la Varșovia la frontierele României"[80]. Unitatea Militară 0920/A a fost transformată în UM 0110, încadrată cu ofițeri și subofițeri din valul nou și destinată contrainformațiilor pe spațiul estic. Ea a fost în stare să identifice majoritatea acțiunilor secrete sovietice, să preia sub control mai multe rețele de spionaj

[79] Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 53.
[80] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *op. cit.*, p. 274.

după ce acestea au fost construite şi puse în acţiune, să destructureze alte reţele pe care nu le identificase din faza de construcţie. Succesele Securităţii române au semnalat KGB-ului că în spaţiul românesc are un „aliat" pe care nu poate conta, că au fost impuse anumite limite în relaţiile dintre structurile de informaţii şi că, la un semn, poate de alarmă, poate de pericol real, Securitatea şi suprastructura politică ale României nu vor răspunde orbeşte, cu devotament, cu spirit internaţionalist. În primul raport înaintat de Serviciul Român de Informaţii către Senatul României se afirmă: „Aşa cum rezultă din instructajul făcut, încă din 1982, de un cadru de informaţii sovietic venit din centrală în ţara noastră, *România era «lucrată» la nivelul unui stat inamic*, mod de abordare care s-a păstrat, chiar s-a accentuat, după venirea la conducere a lui Mihail Gorbaciov"[81]. Ultimul şef al UM 0110, general-locotenent Victor Neculicioiu, avea să confirme în faţa Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989 această realitate: „Vă raportez că din 1983, cînd am preluat conducerea acestei unităţi, cel puţin pe linia serviciului de informaţii URSS–KGB, lucrurile erau foarte clare din punctul de vedere al concepţiei de lucru şi al poziţiei faţă de ţara noastră. *Ei ne socoteau pe acelaşi plan al intereselor informative ca pe oricare ţară occidentală*. Asta era concepţia de bază de la care plecau ei în organizarea acţiunilor pe teritoriul nostru"[82]. Tot din 1969, KGB îşi intensifică şi tentativele de penetrare a Securităţii, cu rezultate relativ modeste, baza pătrunderii sale fiind în continuare ofiţeri superiori şi generali din vechea gardă (tip Doicaru, Caraman, Pacepa), formaţi de consilierii sovietici. Într-o singură zonă, cea a acţiunii politice, Securitatea nu a putut contraataca în forţă din cauza „obsesiei lui Ceauşescu că pe frontul secret totul trebuie făcut cu maximă prudenţă, pentru a evita orice provocare sau acţiuni diversioniste care ar fi oferit Kremlinului orice motiv – cît de mic –

---

[81] Arhiva Senatului României, *Punct de vedere preliminar al Serviciului Român de Informaţii privind evenimentele din decembrie 1989*, p. 27 (Vezi şi ediţia specială a ziarului *Ordinea*, p. 13). În continuare se va cita Arh. SR.

[82] Arh. SR, *Stenograma nr. 33, 26 ianuarie 1994, audierea generalului-locotenent Neculicioiu Victor*, p. 5.

pentru o intervenție în România"[83]. Mai era un motiv, probabil mult mai important pentru Ceaușescu, și anume teama de a diminua fizic vreun agent sovietic astfel încît KGB să-i organizeze asasinarea. Teama personală a fost foarte puternică, el fiind un lider care se deplasa mult în străinătate, inclusiv în țări nesigure, cum erau cele africane sau arabe, unde înscenarea unui asasinat era destul de facilă. Așa se face că agenții sovietici din spațiul politic, contactați sau racolați prin Operațiunea *Nistrul*, au fost puși sub observație fără a fi eliminați. Credința că această amenințare există – realitate greu de controlat astăzi prin informații sigure – a degenerat apoi în măsurile exagerate, niciodată sigure, de protecție a șefului statului. Un alt aspect parazitar a fost acela că inclusiv în cazul unor disidenți români autentici, obsesia manevrei sovietice a funcționat, Ceaușescu fiind convins că manifestările acestora (de exemplu, un Paul Goma) nu pot avea o sursă românească, întrucît poporul îl iubea, ci trebuie să fi fost inspirate de Moscova. Chiar și în situațiile în care Securitatea îi raporta că nu se poate face o legătură între actul de disidență și KGB, Ceaușescu aducea argumentul că protestul respectivului disident „face jocul Moscovei". Generalul Nicolae Pleșiță arată că „Ceaușescu era totuși fricos, chiar dacă a făcut dovada demnității în 1968. Nici el nu m-a cruțat pe mine și nici eu nu-l cruț. Pe cît a părut de curajos în 1968, se temea de ruși. Acceptase să ne ocupăm contrainformativ de ei, dar ne-a interzis să dezvoltăm munca de informații în Uniunea Sovietică și să ne mulțumim numai la nivelul ambasadelor. După ce am constituit sectorul contrainformativ pe linia Uniunii, am făcut un bilanț. Rezultatele nu-mi plăceau. Am comparat potențialul de luptă contra Estului cu potențialul de luptă împotriva Vestului. Am constatat că sectorul estic este mult mai subțire încadrat. Și Estul era atunci mai periculos ca Vestul. Am propus să dezvoltăm aparatul (...) Am vrut să semnalez că nu avem potențial de luptă cu acest colos care-și păstrează rețeaua încă din timpul țarismului..."[84].

---

[83] Cristian Troncotă, *op. cit.*, p. 51.
[84] Viorel Patrichi, *op. cit.*, p. 76.

La un bilanț actual se poate afirma că, pînă spre sfîrșitul anilor '80, Securitatea a reușit să gestioneze în bună măsură monitorizarea activităților de spionaj sovietice în zona politică a României și a avut activități modeste pe teritoriul URSS. Securitatea, fiind condusă autoritar și controlată instituțional de partid, nu a putut trece la nici o acțiune concretă de contracarare pe teritoriu inamic, decît în măsura în care primea un ordin explicit de la Nicolae Ceaușescu. Acest amănunt va conta în decembrie 1989. În schimb sovieticii au reușit să penetreze foarte adînc în eșaloanele superioare ale Armatei române. În Armată – discutăm de anii '70-'80 – exista o situație greu de modificat, generată de faptul că majoritatea ofițerilor superiori și a generalilor proveneau din oameni simpli, țărani sau muncitori, intrați sau aduși în Armată în anii '50, mulți dintre ei școlarizați în URSS sau antrenați în programele Tratatului de la Varșovia. Tehnica de luptă fiind sovietică, activitatea lor fiind legată de această tehnică, influența unei anumite imagini de forță a URSS a contat în psihologia multora dintre ei. Armata URSS a fost mult timp un model. În plus, militarii știau cel mai bine ce însemna Armata sovietică, forța ei uriașă, incapacitatea Armatei române de a-i face față. Chiar și în anii '90, adică cît se poate de recent, în Academia Militară se studiau tematicile agresiunilor potențiale pe cele patru direcții strategice și, în cazul unui atac sovietic, profesorii concluzionau că nu se poate rezista. În Armată mai existau în anii '70 ofițeri de proveniență basarabeană, români căsătoriți cu rusoaice sau evreice, partide care, împreună cu „originea sănătoasă", asigurau ascensiunea fără probleme în ierarhia militară. Infiltrarea fiind timpurie și organizată metodic în anii de debut ai regimului comunist, posibilitățile de a-i depista sau îndepărta pe adevărații spioni au fost întotdeauna reduse. Pe de altă parte, în mod inexplicabil, cea mai slabă structură era cea de contrainformații, subordonată, după sistemul sovietic, Securității, corp străin și bîntuit de mari probleme de cadre. Deși ofițerii angajați în acea Direcție proveneau, mai ales în ultimii ani, din rîndul militarilor cu rezultate foarte bune – fără însă a atinge vreodată nivelul de racolare a intelectualilor reușit de Securitate –, sistemul de lucru era total defectuos. În loc să predomine protecția cadrelor, contraspionajul, ofițerii CI se implicau în

tot felul de incidente şi conflicte mărunte, în partizanat regimental, în turnătorii ieftine. Mulţi proveneau din ofiţeri racolaţi în prealabil ca informatori ai Securităţii. Erau de regulă urîţi de ofiţerii de carieră, CI-ştii la rîndul lor se comportau de multe ori discreţionar, prin efectul posibilităţii legale de a supraveghea orice grad, oricît de mare, şi din aceste motive colaborarea firească între cele două tipuri de ofiţeri era defectuoasă. Cercetarea celor mai importante mărturii asupra acelui complot militar din 1983, pe care îl vom analiza mai tîrziu, ne conduce spre o poziţie echilibrată faţă de acest subiect, poziţie care se sprijină atît pe cunoaşterea procedurilor de lucru ale serviciilor de informaţii din lagărul comunist, cît şi pe tipologia comploturilor din România modernă şi contemporană.

Se poate considera certă informaţia conform căreia după 1968 serviciile de informaţii sovietice au căutat să evalueze şi să pună în acţiune nemulţumirea unor activişti de partid din structurile politice şi militare ale ţării cu scopul de a-l înlătura pe Nicolae Ceauşescu. Ca orice serviciu profesionist, KGB şi GRU au apelat în primul rînd la reţelele proprii de informaţii şi spionaj formate pe teritoriul României încă din primii ani ai ocupaţiei, coordonate de la ambasadă sau din centre organizate din timp sub acoperirea unor firme sau organizaţii româno-sovietice. Aceste reţele au identificat *zone* ale structurilor de Putere din România în care se manifestau nemulţumiri, *cauza* acestora, precum şi *persoanele* nemulţumite. În ultimă instanţă, dar mai ales în deceniul opt, motivaţia personală a nemulţumiţilor era mai puţin importantă, ceea ce conta fiind curajul de a-şi expune nemulţumirea, înclinaţia spre a o împărtăşi colegilor sau prietenilor şi măsura în care persoana era dispusă „să facă ceva". Profilul nemulţumiţilor poate fi identificat şi de noi cu oarecare uşurinţă:

Foşti activişti de partid din epoca stalinistă cărora „le trecuse vremea" şi care, fiind protejaţi şi asistaţi social în calitate de foşti ilegalişti şi agitatori ai perioadei „preluării puterii", trăiau sentimentul şi îşi alimentau convingerea că mai reprezintă ceva în istoria şi construcţia comunismului în România. Unii dintre aceştia erau dominaţi de sentimentul contrar că au fost înlăturaţi de gruparea Ceauşescu prea devreme, avînd încă vîrsta să mai activeze în structuri,

sau că au fost îndepărtați pe nedrept, printr-o epurare forțată, ruptă de mecanismul curent al rotirii cadrelor. Marea majoritate a acestor „dinozauri" staliniști rămăsese fidelă Uniunii Sovietice, unică autoare a destinului lor politic în România și considerau politica lui Ceaușescu o deviație periculoasă de la axa internaționalismului controlat de Moscova. Proveniți din pleava fostei societăți românești democratice sau din rîndurile păturilor sărace ale minorităților, mai ales evreiești, ieșiți peste noapte din zona mahalalei și, nu în puține cazuri, din lumea interlopă, acești foști activiști de partid staliniști fuseseră făcuți peste noapte „cineva", aduși la conducerea statului și la privilegii. Lipsa lor de caracter, de cultură, precum și brutalitatea născută din promiscuitate au fost folosite din plin împotriva populației. Tot ce deveniseră și tot ce dobîndiseră aveau o singură origină: URSS.

Activiști de partid români și minoritari speriați de politica „independentă" față de Moscova, de unele acțiuni curajoase explicit antisovietice și de legăturile prea avansate cu „inamicul" – Occidentul și în particular Statele Unite, în sensul că aceste atitudini nu puteau dura, nu puteau fi admise de URSS și că mai devreme sau mai tîrziu aceasta va reacționa printr-o schimbare de echipă la București. Calculul lor implica prudența, criticile voalate la adresa cuplului Ceaușescu, jocul dublu, asigurarea unui alibi pentru momentul schimbării. Frica de URSS îi făcea să delimiteze în mediul lor atașamentul formal față de politica oficială de sentimentele personale față de URSS. Principala temă a mesajului lor confidențial era critica la adresa promovării Elenei Ceaușescu și a rudelor clanului în funcții politice, aspect ce lovea indirect în Nicolae Ceaușescu. În aceeași categorie de nemulțumiți intrau și activiști români sau minoritari din valul nou, îndepărtați pentru incompetență, din cauza vreunui incident, sau care își manifestau oportunismul și mediocritatea pentru a susține, cu declarații de devotament în paralel cu bîrfe politice, ideea stabilității cadrelor. O categorie aparte, dar și interesantă din punctul de vedere al serviciilor de informații sovietice, era aceea a activiștilor de partid căsătoriți cu rusoaice sau evreice, părinți ai unor fii declarați oficial români, dar pe care aparatul superior de partid românesc al Echipei Ceaușescu,

Securitatea şi Biserica Ortodoxă sub control comunist nu încetau să-i considere neoficial copii ruşi sau evrei. Pentru această categorie există o abordare distinctă şi nu lipsită de importanţă care analizează una din cele mai eficiente direcţii ale spionajului sovietic în România şi anume reţelele de soţii, secretare şi amante organizate de Ana Pauker încă din 1945, femei care au rămas alături de soţii lor sau au fost promovate în structurile de partid pe baza serviciilor profesionale sau „private" pe care le-au oferit timp de mai mulţi ani liderilor mai mici urcaţi apoi în conducere de valul Ceauşescu. Aceste femei au păstrat o influenţă naturală asupra părintelui copiilor lor, asupra bărbatului de care şi-au legat viaţa, chiar şi fără copii, au rămas legate discret şi intim de foştii şefi sau amanţi, folosind intimitatea relaţiei consumate pentru a menţine un contact sau chiar un canal informativ deschis. Pe de altă parte, să te trezeşti peste noapte cu ordinul de a-ţi abandona soţia, mama copiilor tăi sau consoarta iubită – şi nu trebuie să neglijăm că unii activişti îşi iubeau sincer sau inconştienţi soţia rusoaică sau evreică – nu este o situaţie comodă. În sfîrşit, o altă categorie – altfel, foarte importantă – era aceea a activiştilor care priveau cariera politică drept o ascensiune naturală în ierarhie. Pe ei îi deranja sistemul de muncă în domeniul cadrelor practicat de Ceauşescu, fostul lider comunist avînd un mecanism de rotire a cadrelor foarte ingenios, trecînd activiştii importanţi prin mai multe funcţii, cu responsabilităţi diverse, în susul şi în josul ierarhiei, astfel că de multe ori o plasare într-o funcţie mai mică, dar cu o anumită specializare, părea o degradare politică, deşi în gîndirea lui Ceauşescu nu reprezenta decît o etapă de acumulare a cunoştinţelor pentru a fi plasat într-un alt loc, mai sus. Evident, un astfel de sistem lăsa impresia că orice carieră politică importantă din România depindea de voinţa personală a secretarului general, nu de partid. Chiar aşa era. Cultul personalităţii, iniţiat de Ceauşescu, la fel ca şi sistemul său de rotire a cadrelor pentru a-i asigura conducerea partidului şi a ţării pînă la moarte, îl avea ca model pe Stalin şi reprezenta o altă motivaţie pentru privirea aruncată cu interes de aceşti activişti spre URSS-ul poststalinist.

Militari nemulţumiţi de un complex de factori specifici carierei militare, între care funcţia şi ierarhia contau cel mai mult, au

reprezentat o altă categorie. Penetrarea structurilor militare, în general, este un proces care vizează atît ofiţeri superiori cu funcţii de comandă, cît şi grade mai mici, dar care ocupă o poziţie cheie în sistemul militar respectiv. În cazul nostru erau vizaţi generali în funcţii de comandă, ajunşi în vîrful ierarhiei militare şi care aveau o nemulţumire politică sau profesională. Cariera unui general al Armatei române sub comunism era extrem de grea şi plină de privaţiuni – ne referim aici la ofiţerii de carieră, de „linie", nu la activiştii de partid din armată – pentru că pornea de jos, de la o condiţie socială foarte modestă, cunoştea dificultăţile gradelor inferioare, subordonaţi unor şefi abuzivi sau obtuzi, obligaţi să-şi continue pregătirea militară în paralel cu completarea studiilor, transferaţi de mai multe ori în cursul carierei în diferite colţuri ale ţării, unii împreună cu familiile sau rupţi de acestea, trăind în situaţii de izolare şi în condiţii mizere, fiind nevoiţi să urce în ierarhie prin diverite servituţi faţă de şefi ierarhici discreţionari. Erau în permanenţă urmăriţi de Securitate şi de politrucii unităţilor, turnaţi pentru orice abatere sau pedepsiţi pentru orice insubordonare. De aceea, în momentul în care oamenii aceştia ajungeau generali deveneau ei înşişi discreţionari, abuzivi şi cu preponderenţă privilegiaţi ai sistemului. La comandă căutau să se asocieze unei aripi de lideri politico-militari, să transforme vechea unitate de corp a specialităţii militare într-o sectă de armă, să se sprijine unul pe altul prin relaţii şi corupţie pentru a-şi asigura protecţia. La acest nivel bîntuia alcoolismul şi aventura sexuală, fapte ce îi făceau vulnerabili nu numai în faţa controlorilor lor interni, ci şi în vizorul GRU. O schimbare din funcţie sau o destituire echivala pentru aceşti generali cu o dramă personală, în care se pierdea totul şi se iroseau decenii de privaţiuni şi vise.

Un alt aspect important pentru a avea o idee mai clară asupra cazurilor de trădare – pentru că în domeniul militar nu există echivoc asupra acestei teme – a fost situaţia înzestrării şi dotării cu tehnică militară. În momentul în care a hotărît distanţarea de URSS, dar şi pe baza experienţei proprii ca politruc, Nicolae Ceauşescu a înţeles un lucru simplu: dotată şi înzestrată cu armament sovietic, Armata română depindea total de echipamentele, reperele şi piesele de schimb sovietice, ceea ce crea dependenţa tehnică şi logistică pe

care Armata română o mai pățise în războaiele din trecut, de la Turtucaia la Stalingrad, cu rezultate dezastruoase. Pentru a da un exemplu voi preciza că anvelopele unui avion de luptă se schimbau după șase decolări și aterizări, ceea ce presupunea, în condițiile în care vrei să ai o aviație adevărată, un import masiv și constant de anvelope. Poate avionul respectiv să fie ultramodern, să fie armat cu cele mai moderne rachete, dacă „n-are roți", cum se spune popular, nu se ridică și nu este decît o mașinărie de tablă rămasă la sol. Situația atingea toate categoriile de arme și avea efecte directe, fundamentale, asupra comandanților a căror activitate era constituită din mișcare – instrucție, aplicații, manevre. În perioada critică a transferului de tehnologie de la cea sovietică la cea autohtonă românească, a formării Industriei Naționale de Apărare, Armata română a trecut printr-o criză generată atît de încetarea importurilor – de furtunuri pentru conductele tancurilor, de exemplu –, cît și de calitatea mai proastă a produselor românești (cel puțin în primii ani). În 20 de ani de existență a Industriei Naționale de Apărare toate acțiunile de sabotaj petrecute în întreprinderile de producție militară și înregistrate în dosarele Direcției de Contrainformații Militare îi aveau ca ultimi autori pe sovietici. Scopul era multiplu: obligarea României să cumpere în continuare echipament sovietic, împiedicarea apariției unei fabricații românești independente, sabotarea dezvoltării tehnologiilor occidentale într-un stat comunist, scoaterea României de pe piața concurențială a armamentelor. Acest lucru l-au obținut imediat după 1989. Dependența de armamentul sovietic crease o mentalitate „tehnică" prosovietică, astfel că deciziile „antisovietice" ale lui Ceaușescu puteau fi criticate din considerente strict profesionale și abia mai apoi politice. În plus, aliatul sovietic era mereu cu un pas înainte, lupta mereu cu o generație superioară de arme, la care ofițerii români doar tînjeau. O dată cu decizia românească de a construi o industrie națională de apărare, sovieticii au încetat să mai modernizeze tehnica militară din România cu noi generații de arme, astfel că toate statele comuniste din jurul nostru dețineau armament sovietic superior (tancuri T-72, MIG-uri 29, nave de luptă, sisteme de radiolocație). Bulgaria, o țară mai mică și într-o permanentă competiție cu România, era privilegiată

din acest punct de vedere. Situaţia năştea frustrare şi sentimentul de inferioritate.

În faţa acestui minitablou al subiecţilor interesului serviciilor de informaţii sovietice ne rămîne obligaţia de a estima felul în care s-au petrecut racolările cazului nostru. Credem că primii contactaţi au fost vechii activişti prosovietici (de tip Silviu Brucan), pentru care nu era nevoie de operaţiuni prea complicate de convingere şi nici de înscenări pentru şantaj. Oamenii aceia credeau că Ceauşescu este un naţionalist antisemit, un antisovietic şi un deviaţionist din pragul aventurii, motiv pentru care în momentul cînd li s-a spus că Moscova vrea să-l schimbe pe Ceauşescu n-au avut nici o clipă de ezitare. Ei au primit misiunea să sondeze mediile politico-militare pentru a identifica nemulţumiţii. În anumite situaţii li se indica de către agentura sovietică pe cine să sondeze, respectivul fiind în lucru prin altă reţea. Persoanele sondate erau apoi verificate şi evaluate de către reţelele de spionaj sovietice, astfel că se renunţa la cei nesiguri şi erau cultivaţi cei foarte nemulţumiţi, slabi sau şantajabili. Una din metodele de sondare era discuţia în grup select despre un subiect care să conducă la „problema" Ceauşescu. Cam pe acest moment a picat Securitatea prin tehnica de ascultare şi prin denunţuri. În funcţie de gravitatea şi de evoluţia discuţiilor, a întîlnirilor şi a atitudinii individuale informaţia a fost prezentată lui Ceauşescu. În ce-i priveşte pe militari, subiecţii au fost contactaţi direct în virtutea racolării din perioada cît studiaseră în URSS, reactivaţi sau supuşi unor înscenări bahice sau sentimentale. Ulterior, în cazul unui răspuns pozitiv, agenţii de influenţă civili – care vor reprezenta mereu baza acţiunii, pentru că ocupau spaţiul politic al acesteia – erau puşi în legătură cu militarii. Cam astfel se explică contactele lui Brucan cu Militaru. La ministrul Ion Ioniţă s-a ajuns indirect, speculîndu-se nemulţumirile sale de altă natură, profesionale şi personale. Deoarece este exclus să credem că Uniunea Sovietică putea planifica schimbarea unui lider comunist fără să-i pregătească un înlocuitor, va trebui să acceptăm ideea că persoana indicată de agenţii de influenţă din România drept cel mai bun succesor era Ion Iliescu. Dar, atenţie!, marginalizat mult timp, Iliescu nu mai putea face parte din prim-planul scenariului schimbării din

1989, fiind nevoie de altcineva, de un lider comunist român din Comitetul Politic Executiv, unde trebuia să aibă loc şi schimbarea lui Ceauşescu. Abia după înlocuirea acestuia cu un lider provizoriu, disidenţa creată de Iliescu în partid urma să crească în popularitate şi forţă şi să instaureze la conducerea statului un partid socialist reformist, în condiţii de pluralism şi de tranziţie economică. Ion Iliescu nu avea nevoie să fie spion – în sensul peiorativ pe care îl adoptă oponenţii săi –, atît timp cît îl ataca pe Ceauşescu public. El era un disident clasic şi autentic al Partidului Comunist Român, pe care mizau nu numai comunişti români nemulţumiţi, ci şi liderii de la Moscova. Cazul lui va fi analizat separat.

Dincolo de intriga acelei încercări sovietice de îndepărtare a lui Ceauşescu prin intermediul unor militari, avem convingerea că operaţiunea a existat. O vom analiza separat, o dată cu evaluarea disidenţei. Securitatea a reuşit să o depisteze încă din faza de contacte. Probabil că au fost mult mai mulţi contactaţi, dar nu toţi au fost dispuşi la o aventură. Oricum, diferitele grupuri civile şi militare care au încercat să participe la o eventuală îndepărtare a lui Ceauşescu de la Putere au acest numitor comun al relaţiei cu serviciile secrete sovietice. Practic, indiferent cît de direct sau indirect era contactul cu acestea, revolta lor împotriva lui Ceauşescu nu ieşea din coordonatele unei atitudini prosovietice. Altfel spus, din amănuntele dezvăluite pînă acum de diverşi actori ai comploturilor anticeauşiste, nu rezultă nici o clipă o motivaţie strict românească, o dorinţă de a-l îndepărta pe Ceauşescu pentru că era nociv naţiunii române, ci numai îndeplinirea unei cerinţe venite de la Moscova în concordanţă cu nemulţumirea personală. Aceasta ar putea fi doar o impresie, din cauza faptului că nu exista alternativă.

Sovieticii nu au renunţat niciodată la presiunile asupra României. Au practicat şantajul economic în unele momente, simultan cu anumite evenimente politice internaţionale, ca să obţină votul României la diferite reuniuni ale partidelor comuniste sau cu caracter internaţional, închideau gazul, reduceau livrările de petrol sub diferite pretexte tehnice sau climaterice, întîrziau deliberat livrările de minereu de fier, de cocs, echipamente militare etc. După eliminarea din competiţie a campioanei URSS la fotbal de către echipa

Steaua circula deja un banc: în noaptea victoriei echipei române, liderul URSS i-a trimis lui Ceauşescu o telegramă: „Felicitări pentru victorie. STOP. Petrol. STOP. Gaze. STOP"... Dacă trupele sovietice rămîneau în ţară, le-ar fi folosit ca factor de presiune, dar nu mai erau din 1958, adică de un timp extrem de lung. De aceea, intensificarea spionajului în ţara noastră, combinată cu măsuri la nivel politic şi economic, încerca să compenseze eroarea de neiertat a lui Hruşciov. Ceauşescu a adîncit ura faţă de ruşi a românilor, ca factor de protecţie. A făcut-o deliberat, cît se putea, mai mult subversiv, prin informaţii strecurate în populaţie, prin instigatori, prin zvonuri şi diversiuni, prin stimularea unor oameni de cultură naţionalişti la acte de „curaj" antisovietic. A fost răspîndit zvonul că sovieticii sunt autorii accidentului naval în urma căruia a eşuat vasul „Independenţa", apoi că drept replică Securitatea a produs deraierea deliberată a trenului Moscova-Sofia, accident soldat cu zeci de morţi şi sute de răniţi din rîndul turiştilor sovietici (fapt inexistent), a fost transmisă spre populaţie informaţia că incendierea Teatrului Naţional din Bucureşti a fost provocată de sovietici drept represalii pentru vizita şefului comunist chinez Huo Guafeng în Capitala României (fapt se pare autentic), că Ceauşescu a mediat între americani şi chinezi pe timpul lui Nixon (medierea principală s-a făcut prin Varşovia), dînd o lovitură dureroasă Moscovei etc. Neavînd trupe aici, ca în toate celelalte ţări, mijloacele de control (de exemplu interceptările şi ascultările telefonice) şi de intervenţie erau mult scăzute, mai ales că experienţa cehoslovacă produsese grave pierderi de imagine Uniunii Sovietice. Una este să intervii cu trupele aflate la faţa locului şi alta să trebuiască să le treci peste Prut sau peste Dunăre în faţa unei Armate care nu va rămîne în cazărmi, ca în Cehoslovacia. La relaţiile privilegiate pe care le dezvoltase Ceauşescu în China şi Statele Unite, la reapropierea vizibilă de Franţa, *trei state membre ale Consiliului de Securitate*, o invazie militară sovietică în România în acei ani era practic imposibilă. Spre deosebire de Cehoslovacia – 1968, o lovitură militară sovietică în România după Actul Final de la Helsinki risca un vot majoritar negativ la ONU. Chiar dacă URSS ar fi folosit argumentul unei cereri venite din interiorul PCR, existau suficiente forţe

„naționaliste" și antisovietice în același partid care să acționeze public în țară și în străinătate pentru a împiedica acțiunea.

Dezvoltarea atît de amplă a relațiilor internaționale în timpul regimului Ceaușescu avusese un triplu rol: *legitima internațional* existența statului comunist român (cu toate abuzurile și crimele sale), stabilea multiple *legături politice cu finalitate economică* și asigura o *protecție* statului și conducătorului împotriva unei ingerințe majore sovietice. Chiar și manevrele militare din cadrul Tratatului de la Varșovia erau limitate pe teritoriul României, din teama că trupele odată intrate nu vor mai pleca, fapt care se petrecea în celelalte țări comuniste, cu scopul de a reînnoi efectivele staționate acolo. Un exemplu tipic, bine cunoscut de români de la televiziune, era al Bulgariei, cu ocazia manevrelor *Știt* (Scut) sub acoperirea cărora se împrospătau trupele sovietice din sudul Dunării. În sfîrșit, prin politica iritantă a lui Nicolae Ceaușescu, România dădea exemplul unei rezistențe încăpățînate, dar mai mult dovedea că URSS are slăbiciuni, este vulnerabilă, are probleme în propriul sistem. *Timpul* a fost factorul cel mai important în acest conflict surd, pentru că numai în *timp* s-au creat condițiile pentru ca Ceaușescu să rămînă izolat de națiunea care se solidarizase cu el în 1968, să o aducă la disperare cu paranoia cultului personalității, cu frigul din case și cu magazinele goale în care nu găseai decît celebrii creveți vietnamezi, mai mult aer decît hrană. În acest *timp* al gravelor erori făcute împotriva propriei sale națiuni, românii l-au abandonat pe Nicolae Ceaușescu și au început să vadă în Mihail Gorbaciov pe primul sovietic neamenințător. Într-un excelent volum colectiv, adevărată panoplie a comunismului mîncat de carii văzut prin ochii unor copii și apoi adolescenți, Paul Cernat descrie starea lui sufletească din septembrie 1989: „Îmi surîdea, pe atunci, și venirea sovieticilor lui Gorbaciov, iar în momentele de exasperare maximă speram «să intre ungurii peste noi» (singura problemă în acest caz, îmi ziceam eu, era învățarea limbii), speranța mea era în «dușmanii poporului», în tot ce înfiera propaganda"[85].

---

[85] Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *O lume dispărută*, Ed. Polirom, Iași, 2004, p. 129.

Părerea KGB-ului despre regimul Ceauşescu

Ceauşescu ar fi fost îndepărtat de mult de sovietici dacă liderul comunist român nu ar fi ştiut să obţină un larg sprijin popular, combinat cu o uşoară creştere a nivelului de trai provenită din împrumuturi externe. Forţa care l-a apropiat pe Ceauşescu de poporul român, ca nucleu majoritar al naţiunii române, şi i-a asigurat pînă în ultima clipă un grup important de oameni fideli în ierarhia superioară a ministerelor de forţă, mai ales în Armată şi Securitate, a fost naţionalismul. Sentimentul existase latent în rîndul populaţiei, fusese cultivat timp de un secol şi jumătate şi se accentuase o dată cu ocupaţia sovietică. În realitate, ceea ce este *naţionalismul* prin definiţie – un sentiment de apartenenţă, de identitate şi o atitudine *raţională* de dragoste faţă de naţiunea ta – fusese redus la o serie de reacţii schematizate. În primul rînd era sentimentul de nedreptate făcut României, continuu timp de un secol şi jumătate, apoi cenzura sovietică asupra istoriei şi culturii române, latinitatea educată nu numai prin limbă, dar şi prin şcoală, complexul de inferioritate spart prin actul de curaj al lui Ceauşescu din 1968, interpretat ca un gest de demnitate naţională, apoi sentimentul de admiraţie pentru deschiderea internaţională a politicii româneşti, iluzia că România joacă un rol important pe scena politică mondială (garanţie că nu va mai fi luată prin surprindere) şi nu în ultimul rînd industrializarea forţată care a schimbat destinul agrar cîtorva milioane de ţărani. Toate acestea sunt de fapt vulgarizări, speculaţii ale naţionalismului şi din acest motiv naţionalismul lui Ceauşescu a fost fals, o înşelătorie. Au fost speculaţii, în primul rînd pentru că principiile de bază ale naţionalismului sunt *tradiţia* şi *realismul*. Aşa le-au definit britanicii, cei mai mari naţionalişti ai lumii. În materie de tradiţie, România avusese politici economice liberale, o democraţie aproximativă, dar suficientă cît să ofere cetăţenilor sentimentul libertăţii, avea monarhie „bine temperată", controlată de factorul politic. Tradiţia a fost dată peste cap de dictaturi, iar ele, aşa cum am arătat pe lungimea a trei volume, nu au fost generate de comunism; comunismul a fost doar a treia dintre dictaturi. Conflictul permanent între

tradiție și adoptarea unui model străin s-a suprapus cu conflictul între societate și stat. Comunismul a fost un model străin. Ideea că în perioada de final a lui Dej și pe timpul lui Ceaușescu s-a revenit la tradiție este superficială, pentru că mișcarea de reconsiderare a tradiției naționale a fost voit incompletă, voit superficială. Se reconsidera opera lui Eminescu, dar fără „Doina" și fără opera politică (pe care autorul acestor rînduri continuă să o considere mai importantă decît cea poetică). În cartea de Istorie îi regăseai pe Iorga, pe Pîrvan, chiar și pe P.P. Panaitescu, apoi sporadic pe oamenii politici din Stînga democrată – Ion Mihalache, Iuliu Maniu, Lucrețiu Pătrășcanu, dar lipsea contribuția fundamentală a Brătienilor, lipseau Carp, Nicolae Filipescu, Lascăr Catargiu, toată elita Dreptei conservatoare românești. Lipsea regina Maria. O singură pată de lumină pentru mareșalul Antonescu (*Delirul* lui Marin Preda), nici o pată de lumină pentru Mișcarea legionară. Oare chiar n-a existat și așa ceva în umbra neagră a dușmanului înfierat în toate cărțile de Istorie? Se poate vorbi de naționalism autentic în România fără Mișcarea legionară a lui Corneliu Z. Codreanu? În literatură se publica Eliade, Ionescu, Blaga, dar întotdeauna fragmentar. Sunt nenumărate citatele deformate sau interpolate. În nici un caz nu se poate numi revenire la tradiție alterarea folclorului tradițional românesc cu așa-numitul „folclor nou".

Despre ce realism putem vorbi în „naționalismul" perioadei Ceaușescu? Independența națională era o iluzie, prinși în mijlocul sistemului comunist european și cu Puterea dependentă de culoarea Moscovei. Unitatea României era consecința juridică a unei înțelegeri între Marile Puteri la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, iar cînd Ceaușescu vorbea despre integritate teritorială se referea la ce ne mai rămăsese după pierderea României Mari. Au fost realiste cifrele realizărilor din economie? A fost realistă umplerea României cu mari combinate industriale, energofage? Problema „naționalismului" a fost definită mai mult din exterior, prin critica sovietică la tendința românească de marginalizare a internaționalismului proletar, în care se vedea din ce în ce mai mult un instrument de imixtiune, și mai puțin din interior, de către acei vechi

activiști ai partidului aduși sau puși de sovietici în funcții pentru că proveneau din rîndul minorităților. Cînd Ceaușescu a început să-i scoată din funcții, minoritarii nu au recunoscut că a fost îndepărtat un instrument sovietic, ci că s-a lansat o politică „naționalistă" împotriva etnicității lor. „Naționalism" în epoca Ceaușescu nu a însemnat însă altceva decît o deviere de la linia Moscovei, o formă mascată de rusofobie, o horă veselă în curtea lagărului de concentrare. Într-un moment de mare tristețe, parcă previzionînd diversiunea cea mai păguboasă pentru sufletul poporului român, Iuliu Maniu a spus: „Un drapel ridicat deasupra unui lagăr de sclavi nu arată independența lor, ci numai naționalitatea sclavilor".

Același tip de interpretare se găsește și în documentele KGB și în alte acte sovietice, atunci cînd este descrisă partea deviaționistă a politicii lui Nicolae Ceaușescu. Într-un raport KGB de la începutul anilor '80 se scria: „Exploatînd linia antisovietică a Partidului Comunist Chinez și a guvernului Chinei, conducerea română a pornit pe calea așa-zisei autonomii și independențe față de Uniunea Sovietică... Naționalismul înflorește în România. Autorii și apărătorii lui sunt chiar conducătorii partidului și guvernului"[86]. Teza naționalismului României comuniste a fost susținută ca motivație pentru eșecul înlocuirii lui Ceaușescu. În gîndirea sovietică *massa* determina atitudinea statelor, ori *massa* la sfîrșitul anilor '70 și începutul deceniului nouă era cu Ceaușescu împotriva Uniunii Sovietice. Asta însemna pentru doctrina hegemonistă a Uniunii Sovietice naționalism. Cînd *massa* s-a săturat de excesele liderului său și a început să trăiască prost, independența față de Moscova n-a mai ținut de cald și de foame. Cînd Statele Unite au început să trateze destinderea direct cu Uniunea Sovietică și și-au adus aminte brusc de nerespectarea drepturilor fundamentale ale omului în România, Ceaușescu a rămas gol în fața Moscovei. Generalul Pleșiță, probabil martorul cel mai apropiat de existența cotidiană a lui Ceaușescu dintr-o anumită perioadă, îl numește „naționalist în vîrful picioarelor".

---

[86] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *op. cit.*, p. 274.

Analiza prezentată lui Aleksandr Iakovlev şi Mihail Gorbaciov de „Comisia Bogomolov" în februarie 1989 dovedeşte că opinia Moscovei despre situaţia din România nu se schimbase prea mult în timp. Istoricul Mihai Retegan şi-a notat partea care privea evaluarea şanselor de schimbare a regimului Ceauşescu, compusă din două scenarii:

„**Scenariul favorabil.** Au loc schimbări în conducerea politică a ţării. Ca rezultat, N. Ceauşescu este înlocuit de politicieni rezonabili capabili să îndeplinească reformele radicale şi ideile reînnoirii socialismului. În România există premise bune pentru folosirea relaţiilor de piaţă, pentru restructurarea relativ dinamică şi modernizarea economiei şi o reală descătuşare a iniţiativei economice şi creării unui macrosistem economic competitiv.

Scenariul pesimist. Prezenta conducere a ţării rămîne pe loc şi continuă politica. Dacă resursele care sunt eliberate pentru plăţile datoriei externe sunt folosite pentru a reduce tensiunea socială, este posibil să se menţină pentru un timp stabilitatea politică generală, fără însă a rezolva problemele politice şi, în plus, se încetineşte progresul tehnico-ştiinţific. Dacă însă conducerea alege să ignore obiectivul îmbunătăţirii nivelului de trai al populaţiei şi deturnează resursele obţinute pentru realizarea unor noi proiecte ambiţioase, nu se poate exclude o explozie socială. În acest moment în care procesele reînnoirii din celelalte ţări socialiste nu au dovedit încă fezabilitatea politicii de reformă, atunci poate *exista pericolul unei decisive întoarceri a ţării, a cărei populaţie s-a eliberat de valorile socialiste şi care tradiţional a fost educată în spiritul destinului comun cu lumea latină, spre Vest (inclusiv ieşirea din OTV)* (subl. n.) Sprijinul material şi financiar din Vest, cel mai probabil în condiţiile unui schimb real, poate fi efectiv pentru o ţară care posedă resurse economice şi naturale îndestulătoare"(...).

Concluzie: „Atît timp cît regimul nu şi-a epuizat resursele şi recent a acumulat experienţă prin combinarea măsurilor represive şi manevre sociale pentru menţinerea stabilităţii, al doilea scenariu poate fi cel mai probabil. În favoarea lui vorbeşte şi un *nivel scăzut al conştiinţei naţionale* (subl. n.) şi absenţa unei opoziţii organizate în România. În acelaşi timp, o evidentă iraţionalitate a conducerii

produce o nemulţumire continuă nu numai la nivelurile de jos, dar şi în clasa conducătoare. De aceea, posibilitatea unor schimbări «de la vîrf» nu poate fi exclusă"[87].

Documentul sovietic are nevoie de o interpretare, chiar dacă este vorba de fragmente, altfel deosebit de interesante, şi nu cunoaştem restul conţinutului său. În primul rînd se observă că „scenariul favorabil" este foarte subţire. Nu există vreun indiciu despre felul în care puteau avea loc schimbări în conducerea politică a ţării şi înlocuirea lui Ceauşescu cu politicieni rezonabili. „Politicieni rezonabili capabili să îndeplinească reforme radicale" în preajma lui Ceauşescu nu prea existau. Erau un grup de oportunişti fără coloană vertebrală şi lipsiţi de orice orizont politic coerent. Excepţie făcea relicva istoriei comuniste, Gogu Rădulescu, individ care avea un ascendent asupra lui Ceauşescu prin trecutul său de ilegalist, dar care nu depăşea un prag al opiniei separate nuanţate pentru a nu-şi pierde privilegiile. Cel pe care au încercat sovieticii să mizeze la un moment dat, însă foarte prudent – Constantin Dăscălescu – era un individ obtuz şi limitat. Alţi doi, Niculescu-Mizil şi Ştefan Andrei, erau: primul un „naţionalist intratabil", al doilea un om deja uzat şi blazat. Ştefan Andrei părea singura soluţie viabilă prin deschiderea culturală pe care o afişase şi prin anvergura internaţională, dar nu ar fi acţionat niciodată din proprie iniţiativă. Imobilismul lui Andrei, de departe cea mai bună alternativă la Ceauşescu, rămîne un mister. Întrebat de Vladimir Tismăneanu ce anume aşteptau în 1989 „Andrei răspunsese că aşteptau să moară Ceauşescu. Şi atunci ar fi început, pe faţă, rivalitatea dintre «grupul Lenuţei» – nu ştiu care era acesta – şi «grupul lui Nicuşor»"[88]. La asta se reducea responsabilitatea politică pentru destinul României?

Referirile la potenţialul economic al României din „scenariul favorabil" sunt mai interesante. În viziunea sovietică, ţara noastră putea trece relativ uşor la economia de piaţă, însă nu sunt precizate cele două condiţii obligatorii pentru ca acest fapt să se producă: o

---

[87] Mihai Retegan, *Introducere* la Dumitru Preda, Mihai Retegan, *1989. Principiul Dominoului*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 20.

[88] *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001, p. 253.

infuzie masivă de capital occidental pentru retehnologizare şi un import masiv de energie din URSS. Analiştii sovietici credeau că o politică echilibrată a eventualului lider reformist român, în condiţii de linişte socială – ceea ce era imposibil o dată cu îndepărtarea lui Ceauşescu – ar fi menţinut România postcomunistă în zona unei dependenţe economice de Moscova şi ar fi întărit rolul ei de sursă importantă de produse pentru piaţa sovietică eliberată de chingile economiei comuniste. Ar fi fost, trebuie să recunoaştem, poate nu un viitor ideal, dar măcar unul realist. Din păcate, chiar dacă Nicolae Ceauşescu ar fi cunoscut şi înţeles pînă la urmă avantajele „scenariului favorabil" elaborat de „Comisia Bogomolov" – pe care Gorbaciov i le-a prezentat lui Ceauşescu de la primele lor întîlniri, dar în limba de lemn a relaţiilor între partide comuniste – ar fi fost imposibil ca sovieticii să fie crezuţi. Nu neapărat prejudecăţile, cît istoria de secole a intervenţiilor ameninţătoare şi a nedreptăţilor făcute de Rusia şi URSS asupra României îl obligau pe orice lider român al momentului să creadă că oferta generoasă este o nouă formă de dependenţă, mai subtilă.

„Scenariul pesimist" este mult mai fascinant, privit din perspectiva timpului, prin apropierea sa de ce s-a întîmplat atît la nivelul statului cît şi la nivelul percepţiei sociale. Putem constata că analiştii sovietici observaseră în februarie 1989 atent şi clar condiţia Puterii din România lui Ceauşescu. Mai întîi, teza reorientării rezervelor valutare către îmbunătăţirea condiţiilor de trai. S-a comentat mult după 1989 în legătură cu eroarea lui Ceauşescu de a nu fi „băgat" nişte bani în produsele alimentare de bază, astfel încît populaţia să aibă ce mînca. Atunci – se aprecia după '89, dar mai înainte scrisese „Comisia Bogomolov" – răsturnarea lui Ceauşescu nu s-ar mai fi produs. Sovieticii estimau însă că, în ciuda stabilităţii politice relative, nu s-ar fi rezolvat „problemele politice" – adică trecerea la pluralism – şi s-ar fi încetinit progresul tehnico-ştiinţific. Adică, sursele valutare în loc să susţină tranziţie economică prin investiţii s-ar fi epuizat la consum. Este ceea ce s-a întîmplat după revoluţie în anul 1990. În continuare „scenariul pesimist" este şi mai interesant pentru că previzionează încăpăţînarea lui Ceauşescu de a nu liberaliza societatea şi economia românească şi de a folosi

resursele valutare şi potenţialul financiar al ţării în proiecte ambiţioase. Nu era vorba doar de finalizarea construcţiei „Casei Poporului", ci şi de ambiţia fantasmagorică a lui Ceauşescu de a deveni bancherul Lumii a treia. Informaţia despre acest proiect a fost confirmată de specialistul în finanţe care se ocupa cu astfel de operaţiuni, Theodor Stolojan. În acest caz era previzibilă o explozie populară violentă, care, în contextul nefinalizării cu rezultate a *perestroikăi* din lagărul comunist – adică neexistînd încă un model copiabil – şi prin particularitatea orientării slabe către socialism, dar şi prin tradiţia latină a poporului român, ar fi condus la ieşirea din Tratatul de la Varşovia şi la apropierea rapidă de Vest. Concluzia „Comisiei Bogomolov" era că „scenariul pesimist" va fi cel aplicat în România.

Concluzia logică este că Uniunea Sovietică dorea liberalizarea vieţii politice şi economice a României, cu evitarea desprinderii din Tratatul de la Varşovia şi cu împiedicarea trecerii ei în tabăra occidentală. Revolta socială iminentă, neputînd fi gestionată de echipa Ceauşescu, conducea spre această evoluţie nedorită pentru URSS. În consecinţă, URSS trebuia să gestioneze ea revolta pentru a putea controla menţinerea ţării noastre în spaţiul său de influenţă.

O afirmaţie neclară merită a fi supusă analizei. Problema cu absenţa unei opoziţii politice este simplă şi va fi cercetată în detaliu mai tîrziu, dar afirmaţia documentului sovietic cum că românii ar avea un „nivel scăzut al conştiinţei naţionale" poate naşte o legitimă nedumerire. Am fost şi suntem obişnuiţi cu ideea că naţiunea română are o conştiinţă înaintată, dar conceptul se rezumă la noţiunea de patriotism, de dragoste de ţară, de interes major pentru unitatea, independenţa şi identitatea sa istorică şi culturală. În domeniul abordării ştiinţifice a acestui subiect, un tratat bine structurat nu am avut pînă în 1998, cînd un grup de cercetători militari a atacat frontal problema. Ion Dinu remarca imposibilitatea evaluării corecte şi precise a conştiinţei unei naţiuni, deoarece „conştiinţa de sine a oricărei naţiuni se manifestă prin intermediul a numeroase interpretări produse de oameni, fiecare dintre ele se referă la aspecte disparate, conţine erori sau simplificări deformatoare. Aşadar, conştiinţa

de sine a naţiunilor se manifestă în modalităţi care decurg din proprietăţile procesorilor de informaţii ce susţin naţiunea"[89]. În februarie 1989 – ca să ne raportăm numai la momentul întocmirii raportului „Comisiei Bogomolov" – procesorii de informaţii ai naţiunii române erau cetăţenii, organizaţiile şi socio-organizările României, precum şi alte naţiuni. Să îi luăm pe rînd.

Cetăţenii erau supuşi unui regim opresiv, trăiau închistaţi într-un sistem politic, economic şi juridic restrictiv, letargic şi cu atît mai nociv cu cît murea urît, dominat de figura centrală a liderului, Nicolae Ceauşescu. Deşi nu atingea dimensiunile tragediei din anii '50, starea de fapt a societăţii româneşti părea mai sumbră în anii '80, pentru că venea după relativa liberalizare din anii '60-'70, după ce se consumase speranţa. Sistemul politic era perturbat în plus la vîrf de figura secundară a soţiei acestuia, Elena Ceauşescu. Imaginea cetăţeanului român despre propriul stat era deplorabilă. Simbolurile naţionale erau compromise de propaganda regimului comunist şi mai ales de folosirea lor cu intensitate şi zgomot în cultul personalităţii. Ordinea naţională – caracterizată, aşa cum am arătat în repetate rînduri, prin raţiune – era dominată de distrugerea prin diluare şi compromitere a semnificaţiei profunde a simbolurilor naţionale. Una din personalităţile de anvergură ştiinţifică ale Armatei, doctor în sociologie Ion Chiciudean, constata: „Un element cu pondere mare în funcţionarea statului naţional, cu implicaţii directe asupra imaginii sociale a naţiunii este afirmarea şi promovarea simbolurilor naţionale. *Decăderea ordinii statale se anunţă prin decăderea simbolurilor prin care se afirmă identitatea şi specificitatea naţiunii.* Ordinea care se obţine prin forţă şi nu prin simbolurile sale se goleşte de autoritate"[90]. Cetăţenii mai erau agresaţi prin decăderea accentuată a sistemului de îngrijire medicală, cu efect asupra stării de sănătate a naţiunii, prin degradarea condiţiilor de muncă şi viaţă, precum şi prin cartelarea hranei. În plan extern, izolarea din

---

[89] Ion Dinu, *Conştiinţa de sine a naţiunilor în Investigarea naţiunilor. Aspecte teoretice şi metodologice*, Ed. Licorna, Bucureşti, 1998, p. 76.

[90] Ion Chiciudean, *Imaginile sociale despre naţiune; de la imaginile constituite spontan la posibilitatea manipulării lor. Oportunitatea gestionării imaginii sociale despre naţiune*, *loc. cit.*, p. 220.

ultimii ani a statului, precum şi interzicerea dreptului de circulaţie şi informare a cetăţenilor români i-a plasat într-o poziţie inferioară, nu numai prin felul cum erau văzuţi, ci şi prin felul cum se vedeau ei înşişi.

Organizaţiile, fie la nivel local, fie la nivel central, erau blocate de acute disfuncţionalităţi ale comportamentului birocratic. Aparatul birocratic comunist se caracteriza prin *evitarea responsabilităţii* – „Un conducător care trebuie să ia o anumită decizie, pentru a nu-şi asuma responsabilitatea acesteia se prevalează de reglementările oficiale ale organizaţiei, invocînd respectarea acestora"[91] –, prin *dispersarea responsabilităţii* – apelul la forme vechi sau constituirea de comitete şi comisii noi pentru a se evita identificarea responsabilităţii individuale –, prin *formalism şi ritualism* birocratic, „adică transformarea regulilor şi normelor din mijloace de realizare în scop în sine", ceea ce se numea şi se numeşte „păstrarea scaunului" prin preocuparea exclusivă pentru aceasta. Un caz aparte l-au constituit organizaţiile aşa-numite „specializate", cum erau uniunile de creaţie în domeniul culturii, cooperaţiile în economie şi comerţ, consiliile cetăţenilor români de alte etnii. Ele au reprezentat refugii improvizate pentru activităţi care să evite sistemul birocratic al statului, dar şi pentru a conserva drepturi şi privilegii mărunte, izolate sau de grup restrîns. Conştiinţa naţională în toate aceste tipuri de organizaţii nu se contura ca o creaţie proprie, componentă a conştiinţei generale a naţiunii, ci adopta formal mesajele Puterii politice şi, neoficial, le ignora. În uniunile de creaţie predominau omagiile şi compromisurile la adresa Puterii, simultan cu interpretarea lor în sens derizoriu. În cooperaţii sentimentele naţionale se capsulau în principii şi mecanisme strict comerciale, iar în organizaţiile „naţionalităţilor conlocuitoare", cu excepţia cîtorva mici grupuri salvate în România de la catastrofe istorice – evrei şi slovaci –, conştiinţa naţională românească nu exista.

Socio-organizările româneşti, adică complexe cu caracter instituţional – guvern, judeţe, FDUS, presa centrală, piaţă etc. –, erau

[91] Autor colectiv, *Teoria organizaţiilor* în *Buletinul Învăţămîntului Militar*, Anul III, Nr. 1-2, Bucureşti, 1996, p. 51.

paralizate de sistemul politic comunist şi de ideologia vetustă a cuplului prezidenţial. Criza economică le transformase în aparate birocratice greoaie, în structuri de locuri de muncă pentru un post stabil şi prost plătit, în structuri inutile, ineficiente, de propagandă. În faţa pericolului de a pierde acest loc, dar şi în contextul mediocrităţii comode pe care o oferea el, conştiinţa naţională era blocată – poate în gîndul fiecărui individ, rareori în comunicare de grup – şi nu avansa către un curent sănătos. Marile instituţii ale statului cunoşteau schimbări repetate pe intervale mici de timp ale conducătorilor lor fără a se mişca, fără a se transforma, fără a-şi îmbunătăţi performanţa. Piaţa era dominată de comerţul „pe sub mînă".

Alte naţiuni, în calitate de procesori ai informaţiei prin intermediul statelor lor, priveau naţiunea română fie cu compătimire, fie cu indiferenţă, fie cu dispreţ. Din acest context a apărut compararea naţiunii române cu „o mămăligă care nu face explozie", pentru că întîrzia să se elibereze de comunism şi de Ceauşescu. Ca regulă, statele, adică reprezentanţa oficială a naţiunilor, au luat atitudine publică împotriva situaţiei României, fie deplîngînd soarta naţiunii române, fie găsind un vinovat pentru acesta în regimul Ceauşescu şi în Securitate, fie protestînd pe cale diplomatică sau chemîndu-şi ambasadorii. În privinţa categoriei *alte naţiuni*, trebuie subliniată separat atitudinea fostelor state comuniste din jurul României, care se treziseră peste noapte democratice – deşi procesul de democratizare era abia la început – şi se simţeau deranjate de supravieţuirea unui stat comunist printre ele. Această atitudine aparent firească era în realitate nu numai ipocrită, ci şi o modalitate de a se legitima ele drept democratice, prin accentuarea diferenţei, ca deja desprinse din cătuşa comunistă şi aliniate curentului reformist. Ele făceau în continuare jocul Moscovei, la fel ca atunci cînd au invadat Cehoslovacia în 1968. Rolul comandat de URSS era acela de presiune. Oricum, conştiinţa naţională a românilor privită prin ochii sovieticilor, a ungurilor, bulgarilor, iugoslavilor era derizorie. Singurul popor din apropiere care păstra o imagine pozitivă şi respectuoasă naţiunii române era micul popor slovac din componenţa Cehoslovaciei, eliberat de Armata română în timpul războiului şi „găzduit" – evident prin cei cîţiva turişti şi refugiaţi ocazionali – cu ocazia

înăbuşirii „Primăverii de la Praga". Mai înţelegea drama românilor micul grup de evrei rămaşi în ţară, mereu şi pînă la moarte recunoscători, dar mut, pentru salvarea din anii războiului.

Concluzia pe care o putem trage din folosirea de către „Comisia Bogomolov" a sintagmei „nivel scăzut al conştiinţei naţionale" este că sovieticii intuiau existenţa prăpastiei uriaşe între societatea românească şi statul său, nu numai faţă de regim, că nivelul conştiinţei naţionale scăzuse atît de mult, fie din inerţie, fie de frică, încît nu mai reprezenta o resursă pentru forţa internă care să înlăture regimul opresiv. Totodată, o canalizare a nemulţumirii spre o explozie socială ar putea, în loc să reînvie conştiinţa naţională, să o transforme într-un abandon în braţele Occidentului – un alt aspect, la cealaltă extremă, al lipsei conştiinţei naţionale. Aici sovieticii s-au înşelat crezînd că explozia românească va avea şi o orientare doctrinară precisă: partea de revoltă populară din decembrie 1989 a avut un caracter social, unul anticeauşist, apoi şi anticomunist, în absenţa unui calcul despre ce va urma. Teza că ceea ce înţelegeau sovieticii prin „naţionalism" era exclusiv abaterea de la linia Moscovei este dovedită de logica faptului că nu poţi acuza pe cineva de naţionalism şi în acelaşi timp să afirmi că n-are conştiinţă naţională! Este un nonsens. În planul conştiinţei naţionale, la nivelul celui 1,5-1,8% din populaţie care a participat la revoluţie în stradă, a existat o dorinţă puternică de înlăturare a clanului Ceauşescu şi o acţiune directă vizînd obţinerea libertăţii, fără o definire sau dimensionare a acesteia. În sufletul fiecărui individ din restul de 98,5-98,2% din populaţie, care se uita la televizor sau afla foarte vag despre ce se întîmplă în marile oraşe, vor predomina îngrijorarea, nesiguranţa. Doar cîţiva diplomaţi, ofiţeri superiori de Securitate şi de Armată, adică 0,003%, ştiau ce urmează. Fenomenul de orientare spre Occident sau, mai corect, de căutare a scăpării, a apărut tîrziu, în primăvara anului 1990.

Evoluţia relaţiilor sovieto-occidentale

Planul ieşirii Uniunii Sovietice din criză prin asocierea voluntară sau involuntară a Statelor Unite la oferta destinderii după proiectul

Echipei Gorbaciov poate fi reconstituit prin analiza atentă a evenimentelor majore şi a actelor decisive petrecute între 1985 şi 1989. Nu este normal să vedem în el un plan malefic sau o încercare trivială de a păcăli un vechi inamic. A fost o planificare raţională, determinată de perspectiva declanşării unui colaps intern al URSS care ar fi generat război civil, dezmembrarea prin violenţă armată a sistemului unional, desprinderea statelor comuniste europene din sistem, în frunte cu Polonia, instabilitate continentală. Să nu fim naivi şi să credem că o criză majoră care ar fi zdruncinat Marea Putere vecină ar fi adus pacea în Basarabia şi în România sau unirea lor. Numai Dumnezeu ştie pe lîngă ce am trecut noi, generaţiile de sacrificiu ale acestei aberaţii umane care a fost marxismul. Cu toate acestea, un aspect imoral tot a existat, ca o ultimă speculaţie murdară a unei doctrine murdare, şi anume folosirea democraţiei americane drept vehicul al planului sovietic. Minţile inteligente ale KGB-ului cunoşteau perfect mecanismul sistemului democratic american şi felul în care acesta reacţionează la stimuli exteriori puternici. Ei au ştiut cît de important este răspunsul din partea administraţiei la oferta dezarmării nucleare şi a liberalizării Estului, cît de sensibilă este relaţia între administraţie şi alegător în apropierea alegerilor, cît de serioasă este intercondiţionarea dintre puterea politică şi interesele economice în Statele Unite. În faţa ofertei sovietice, administraţia americană a lui Reagan nu avea decît două posibilităţi: să intre în joc sau să declanşeze o uriaşă campanie internaţională prin care să încerce să convingă opinia publică de faptul că destinderea oferită de sovietici este o înşelătorie. Putea alege alternativa la implicare, avînd destule mijloace şi argumente, dar mai mult ca sigur că URSS ar fi acţionat imediat în plan european, *oferind destinderea Franţei şi Germaniei şi arătînd cu degetul* spre Ocean. Statele Unite riscau atunci să aibă mari probleme în Europa, în interiorul NATO. Sentimentul antiamerican nu datează de la războiul din Irak, s-a format începînd din anii '60, cînd vest-europenii au început să simtă costurile reale ale intervenţiei americane în Europa de pe timpul celui de-al doilea război mondial. Temătoare faţă de evoluţiile imprevizibile ale Germaniei, Franţa ar fi cedat prima unei înţelegeri separate. Germania, în faţa ofertei de

reunificare, nu știm cît ar fi rezistat, mai ales dacă avea la putere un guvern socialist. De altfel, vom observa retrospectiv că, de cîte ori administrația americană a ezitat pe timpul negocierilor destinderii, URSS și-a îndreptat atenția spre celelalte două Mari Puteri, ademenindu-le cu proiectul „Casei comune – Europa", cu dezarmarea nucleară și convențională, cu proiecte energetice tentante (noi magistrale de gaz și petrol transcontinentale). O altă manevră de extremă inteligență a fost fluturarea drapelului unei înțelegeri bipolare, numai între URSS și SUA, peste capul Franței și al Germaniei. Îngrijorați, liderii vest-germani și francezi – dar în special François Mitterrand – căutau să-l convingă pe Gorbaciov să-și conducă ofensiva de politică externă prin intermediul CSCE, un organism formal și ineficient. Mitterrand s-a deplasat în decembrie 1989 la Kiev, unde a avansat o contraofertă franceză generoasă, de fapt o supralicitare politică. În telegrama trimisă la București în 11 decembrie 1989, ambasadorul Petre Gigea informa: „François Mitterrand a spus că CSCE este singurul loc în care toți europenii, împreună cu SUA și Canada, își pot vorbi"[92]. Practic, clădirea aceea înaltă de la New York în care se întîlneau reprezentanții tuturor națiunilor și pe care scrie ONU nu mai exista ca instituție încă de pe atunci. Mitterrand a ținut tot cu acea ocazie să-i dea asigurări lui Mihail Gorbaciov că „CSCE se bazează pe definițiile de la Helsinki privind inviolabilitatea frontierelor, ceea ce înseamnă că nu se poate aduce atingere acestor frontiere". După mai puțin de un an (3 octombrie 1990), prin voința Marilor Puteri învingătoare la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial dispare granița dintre Germania Federală și RDG, graniță declarată inviolabilă la Helsinki. După cîteva luni începe războiul din Iugolavia care va duce la apariția unei puzderii de granițe noi, între care unele sunt de-a dreptul antigeografice. Germania va recunoaște unilateral, fără să se consulte măcar cu aliații săi, granițele Croației. Ca state, Cehoslovacia va fi ruptă în două, iar Iugoslavia va fi pulverizată.

[92] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *1989. Principiul Dominoului*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 425.

Politicienii francezi nu vor înțelege probabil niciodată și vor trata mereu ca nerealistă opinia românilor că la Kiev Franța s-a mai înțeles o dată cu Rusia, ca și în trecut, peste capul României în legătură cu Basarabia. De fapt, Franța făcea în 1989 ceea ce făcuse și în 1848, 1858, 1876, 1919, 1936 în timp ce politicienii români continuau stupid să aclame marea prietenie și frățietate cu Franța.

Presat de urgența reformelor interne și de nevoia coordonării lor cu destinderea sovieto-americană, Gorbaciov se întîlnește la 19-21 noiembrie 1985 cu Reagan la Geneva. Scriitorul Stelian Tănase consemnează sec: „La Geneva, pozițiile radical diferite au apărut de netrecut. Gorbaciov a insistat ca SUA să renunțe la proiectul SDI, cunoscut și sub numele de «Războiul stelelor». Pentru americani, acest punct era nenegociabil și trebuia lăsat în afara tratativelor. Cum URSS era interesată mai mult ca orice ca SUA să renunțe la SDI, negocierile s-au blocat"[93]. Cei doi lideri se întîlnesc din nou la Reykjavik, în 11-12 octombrie 1986, convenind la o reducere cu 50% a forțelor strategice, dar în momentul în care Gorbaciov insistă pentru blocarea dezvoltării „Războiului stelelor", „Reagan a răspuns într-o manieră pe care nu ar fi recomandat-o nici un profesionist în politică externă: pur și simplu s-a ridicat și a părăsit încăperea"[94]. Pentru a nu pierde dinamica inițiativei – esențială în planul sovietic –, Mihail Gorbaciov îi va răspunde lui Reagan cu un gest la fel de nediplomatic, declarînd presei că întîlnirea a eșuat din cauza „complexului militar-industrial american" și sugerînd că acesta îi dictează președintelui atitudinea din interese economice care sunt legate nemijlocit de cursa înarmărilor. Pe tabla de șah a jocului planetar Moscova reformistă va mișca atunci un pion adevărat – retragerea din Afganistan. Bineînțeles că era o decizie luată de mult, după cum ne confirmă Eduard Șevardnadze în *Memoriile* sale, dar ea trebuia să primească o încărcătură diplomatică și să cîntărească o valoare mai mare decît prețul material și uman exorbitant plătit în munții arienilor. Retragerea din Afganistan avea un

[93] Stelian Tănase, *Miracolul Revoluției*, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 36.
[94] Henry Kissinger, *Diplomația*, Ed. All, București, 1998, p. 708.

scop particular sovieto-american prin faptul că, neoficial, dar foarte adevărat în realitate, în Afganistan Uniunea Sovietică şi Statele Unite se confruntau militar prin intermediul celor două fracţiuni afgane, cum se confruntaseră şi în Coreea, şi în Vietnam, şi în Angola, şi în Nicaragua. Pentru comunitatea internaţională, aceste confruntări între cele două Mari Puteri erau indirecte, „reci"; pentru SUA şi URSS ele erau cît se poate de „calde". Era aşadar normal ca mai întîi să înceteze confruntarea militară şi apoi să se aşeze din nou la masa tratativelor. URSS trebuia să facă primul gest şi l-a făcut. Americanii, surprinşi în plină campanie publică de sprijinire a mujahedinilor prin Pakistan, au fost nevoiţi să recunoască importanţa gestului sovietic şi să revină la masa tratativelor. Calculul făcut de Gorbaciov în legătură cu raportul democratic între opinia publică şi administraţia americană a fost corect, Reagan fiind nevoit să asigure continuitatea Partidului Republican la Putere pe o platformă a păcii, nu a războiului. Pe acest fond, Gorbaciov înmulţeşte nu numai întîlnirile cu Reagan şi George Bush – puternic mediatizate şi foarte bine folosite imagologic –, dar sporeşte şi paleta problemelor puse în discuţie. Se estimează că pe la jumătatea anului 1988, Statele Unite s-au convins că este vorba de schimbarea lumii. Vizita lui Reagan la Moscova a fost gestul prin care Washingtonul a acceptat că Declaraţia de politică externă din 15 ianuarie 1986 a lui Gorbaciov chiar nu era „o încercare vicleană îndreptată asupra părţii opuse"[95].

Gorbaciov era în grafic pe plan extern. În timp ce surîdea prietenește americanilor, părerea lui despre ei era alta. Iată ce dialog avea loc în şedinţa Biroului Politic din 22 octombrie 1986:

„**Gorbaciov**: (...) Evoluţia evenimentelor de după Reykjavik ne arată că «prietenii noştri» din Statele Unite nu au nici un program pozitiv şi fac totul pentru a spori presiunea. Şi, în plus, cu o extremă brutalitate, comportîndu-se ca nişte adevăraţi bandiţi.

Solomenţev: Da, se poartă ca nişte bandiţi de drumul mare.

---

[95] Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Ed. Nemira, Bucureşti, 1994, p. 198.

Gorbaciov: Imposibil să aşteptăm de la administraţia americană cea mai măruntă acţiune sau propunere constructivă. În situaţia actuală, trebuie să cîştigăm puncte cu propaganda (...)"[96]

Pe de altă parte, în Europa se produceau deja schimbări vizibile. Gorbaciov vizitează cele două ţări cu „probleme" – Cehoslovacia în aprilie şi România în mai 1987. Este interesant de subliniat că, înainte de vizita lui Gorbaciov, şeful Partidului Comunist Cehoslovac organizează o plenară (18 martie) şi prezintă un program de reforme inspirat de Moscova, fapt ce sugerează că mesajul reformist venise anterior, pe linia relaţiilor politice, în structurile partidului. În aprilie Gorbaciov îl vizitează pe Husak, ocazie cu care cehii manifestă în favoarea *perestroikăi*. La 11 mai Ceauşescu se duce la Husak, probabil pentru a se informa asupra mesajelor Moscovei şi pentru a se convinge de cum va reacţiona conducerea comunistă cehoslovacă la ele. După două săptămîni, între 25 şi 27 mai 1987, are loc vizita lui Gorbaciov la Bucureşti. „În cursul ei se vor manifesta deschis diferenţele de păreri asupra construcţiei socialismului, liderul sovietic cerînd aplicarea şi în România a principiilor restructurării."[97] Cu această ocazie Ceauşescu îi va spune că el a făcut *perestroika* de mult şi că ce face Gorbaciov acum pune în pericol socialismul. Raisa, plimbîndu-se liber pe străzile Bucureştilor, încearcă să-i convingă pe diferiţi cetăţeni (unul dintre ei era fost deţinut politic) de intenţiile bune ale URSS. Românii îi rîd în nas. Se lansează zvonul diversionist că Gorbaciov are în România un fost coleg de facultate pe nume Ion Iliescu, iar din acel moment postul de radio *Europa liberă* începe, alături de preocuparea constantă pentru opozanţii prooccidentali, să dea informaţii şi despre biografia disidentă a acestuia. Ajuns la Timişoara şi ştiind bine pentru ce a fost îndepărtat din Capitală – pentru a nu se întîlni cu Gorbaciov –, Ion Iliescu îşi face un program lejer, vizitînd prieteni şi prietene. A fost filmat şi înregistrat audio.

---

[96] Vladimir Bukovski, *op. cit.*, p. 385.

[97] Cristina Păiuşan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Ed. Tritonic, Bucureşti, 2002, p. 324.

Într-un interviu acordat autorului la 30 octombrie 2003, generalul Ştefan Alexie a descris cîteva probleme pe care le-a avut în timpul vizitei lui Gorbaciov: „Am fost şeful, comandantul operaţiunii la vizita lui Gorbaciov din 1987, am răspuns de vizită. Securitate, Miliţie, asistenţă medicală, pompieri, traseu, avioane etc., tot. În pregătirea vizitei, secretarul ambasadei URSS, un colonel KGB, venea la mine permanent pentru programul vizitei. Îl interesau foarte mult maşinile, cerea ca Gorbaciov să circule cu maşina proprie, adusă cu avionul şi în care avea staţii de comunicaţii, geanta pentru alarma nucleară. M-a chemat Postelnicu (pe vremea aceea Postelnicu era şef DSS) şi mi-a cerut să limităm posibilităţile sovieticilor de a asigura securitatea lui Gorbaciov, că ne asumăm întreaga responsabilitate pentru securitatea lui. Evident, era ordinul lui Ceauşescu. Au venit foarte multe echipe ale serviciilor sovietice de protecţie, cazate la Hotelul Tolstoi. Insistau pe problema lor. Atunci m-am dus eu acolo şi, într-o sală mare, unde se tot discuta problema am bătut cu pumnul în masă, m-au luat dracii, că sunt oltean, şi am bătut cu pumnul în masă: «Pe teritoriul României, Securitatea română răspunde de securitatea tovarăşului Gorbaciov!» Nu se folosea un astfel de ton. Între noi şi ei nu erau relaţii tensionate, ostile, nu erau nici amicale, dar, oricum, un ofiţer român nu prea avea ocazia să strige la generalii sovietici. Atunci m-a chemat separat un general, care era şeful Direcţiei de securitate personală a lui Gorbaciov (a fost implicat în puci mai tîrziu). I-am explicat că avem forţe suficiente şi bine instruite pentru protecţia lui Gorbaciov şi am apucat să-i vorbesc de USLA. Eu foloseam de atunci cuvîntul *brigadă* şi spuneam «brigada antitero», cum se spune acum, iar el a fost surprins, oarecum impresionat. Aflînd astfel că avem o brigadă antitero, a devenit foarte insistent şi a schimbat subiectul, cerîndu-mi să colaborăm pe această temă. Eram eu şi generalul Bucurescu şi chestiunea ni s-a părut suspectă. El lăsase deoparte problema Gorbaciov şi insista ca pe viitor să colaborăm în probleme antitero, să vină la ei o delegaţie condusă de mine pentru cooperare. Situaţia, mi-am dat seama abia la birou, era foarte suspectă, pentru că şeful gărzilor lui Gorbaciov era foarte insistent pe tema «ce e cu trupele astea româneşti antitero». Cred că bănuia că lucrăm cu israelienii şi

nu erau făcute după standardul lor. Adică, imprevizibile. În sfîrșit, lucrurile rămâseseră așa cum stabilisem eu, cînd, cu o oră înainte să aterizeze aeronava, sunt sunat din avionul lui Gorbaciov și mi se transmite: «Tovarășe general Alexie, tovarășul Gorbaciov este lîngă mine și vă roagă personal să fiți de acord să meargă cu mașina personală». Eu am sfeclit-o, am raportat, însă nimeni nu avea curajul să mai ia o decizie. Și, în ultimul moment, cînd Gorbaciov ieșea la peron, mașinile noastre s-au băgat în față și a fost nevoit să meargă cu ele de la aeroport. Au fost foarte nemulțumiți, enervați, au considerat-o un afront. La plecare generalul mi-a făcut cu degetul «mai vedem noi». În timpul vizitelor, Gorbaciov se oprea să vorbească cu oamenii și le spunea mereu același lucru: «Trebuie să faceți *perestroika*, *perestroika* este cel mai important lucru pentru dumneavoastră acum, trebuie s-o faceți». Oamenii îl ascultau, îl aplaudau, însă nu păreau a înțelege prea bine ce vrea. După vizită au început să curgă telegramele de la Moscova, de la generalul ăla cerînd deplasarea mea la Moscova, pentru a începe discuțiile pentru cooperarea în probleme antitero. Curgeau telegramele, una după alta, Postelnicu rîdea de mine, mă lua peste picior. Am discutat cu colegii mei, cu Vlad, și toți spuneau că mă mănîncă ăia dacă mă duc la Moscova. Mi s-a făcut frică, fiindcă mă așteptam să se răzbune. În timpul vizitei existase o tentativă de a lui Gorbaciov de a ieși din program, dar Ceaușescu a răspuns că nu are timp pentru că trebuie să viziteze șantierul din Centrul Civic"[98]. Raisa Gorbaciova a încercat și ea să facă propagandă sovietică pe străzile Bucureștilor, a oprit mașina undeva pe Calea Victoriei, cîțiva oameni i-au răspuns cu amabilitate, dar unul i-a cerut Basarabia. Pentru ei, pentru Mihail și Raisa Gorbaciov, vizita a fost un fiasco. Nu s-a adunat nimeni ca în celelalte țări comuniste să strige „Gorby! Gorby!". De fapt, după numai cîteva ore de la debutul vizitei oficiale, Gorbaciov a devenit nervos, agitat, provocator. La întreprinderea 23 August a vorbit muncitorilor despre calitatea proastă a produselor românești trimise în URSS, iar la un moment dat chiar și-a pierdut

[98] Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluție*, Ed. RAO, București, 2004, p. 101.

controlul: „Tot ce nu merge în Apus se trimite în Răsărit. Ca într-o ladă de gunoi!"[99]. În anturajul său a fost auzit referindu-se la Nicolae şi Elena Ceauşescu cu expresia „nişte ucenici", la care, informată, Elena Ceauşescu a înscenat o criză cu efect asupra soţului ei, dar şi asupra vizitei. Mihail Gorbaciov trebuie să fi înţeles atunci că schimbarea regimului în România va fi foarte greu de făcut, chiar şi pentru Uniunea Sovietică.

Vom rămîne încă o clipă la amănuntele puse la dispoziţie de generalul Alexie, fostul secretar de stat al Departamentului Securităţii, deoarece acesta leagă întîmplările prin care a trecut în 1987 de un incident straniu petrecut la începutul anului 1989: „Cu o săptămînă înainte de evenimente, cam la 8 sau 9 decembrie (intraseră primele coloane de turişti sovietici pe la Ungheni) a venit la mine generalul Macri. Fusesem colegi, dar acum eu eram superiorul lui şi dialogul nostru avea de obicei un aspect formal, oficial. De data asta a intrat, a stat pe un scaun fără să-mi ceară voie şi mi-a spus direct: «Dispari!». Eu n-am înţeles, plus că era şi atitudinea lui foarte directă şi neprotocolară. «Dispari. Îţi spun o treabă, dispari imediat!», a repetat. «Ce înseamnă imediat?», l-am întrebat. În munca noastră se poate întîmpla oricînd, orice. «Mîine-poimîine, dispari», insistă. «De ce?», îl întreb. «Pentru că vei fi ucis. Dacă nu dispari, o să dispari.» «Unde dracu' să mă duc?», l-am întrebat, pentru că eram şocat, îmi vorbea pe un ton neobişnuit, iar el însuşi era răvăşit de veste. Aflase ceva, nu voia să-mi spună mai mult, dar în 8 sau 9 decembrie 1989 a venit, s-a trîntit pe scaun şi mi-a spus asta. «Unde să mă duc?», l-am întrebat din nou. «Unde vrei, dar nu în Bucureşti sau la Craiova». Şi a plecat. Mi-am dat seama că se precipita ceva. Oricum ştiam ce se întîmplă în jur. Aveam un fişet cu ordine, documente, dosare. Am chemat şeful de cabinet şi am restituit tot, am triat, am trimis cu adresă, am înapoiat la arhivă toate lucrările mele. În momentul în care au venit evenimentele nu mai aveam nici o lucrare în fişet"[100]. Generalul Alexie a interpretat această întîmplare ca pe o posibilă răzbunare, însă faptul mult mai

[99] Boris Buzilă, *În prezenţa stăpînilor. Treizeci de ani de jurnal secret la* România liberă, Ed. Compania, Bucureşti, 1999, p. 269.
[100] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 103.

interesant este atitudinea lui Macri. În zilele de 8 şi 9 decembrie intrau pe la Ungheni primele coloane de „turişti" sovietici, iar generalul Macri trebuie să fi ştiut ceva. Era unul din înalţii ofiţeri ai Securităţii cu studii la Moscova, însă nu există nici un temei pentru o suspiciune. Gestul său de prevenire implică însă cunoaşterea unor amănunte ale operaţiunii sovietice din decembrie. Este posibil să fi fost contactat şi prevenit la rîndul său. Macri a luat secretul cu el în mormînt şi este posibil să nu-l aflăm niciodată.

La 17 decembrie 1987 este pusă în aplicare prima etapă a planului de înlocuire a vechilor lideri comunişti cu conducători controlaţi de Moscova, oamenii de sacrificiu ai celui dintîi val de reforme. În Cehoslovacia Gustav Husak este înlocuit de Miloş Jakes. La 22 mai 1988 liderul comunist maghiar Janos Kadar demisionează din postul de secretar general al Partidului Muncitoresc Socialist Ungar şi va fi înlocuit de Karoly Grosz. În Polonia, liderul comunist reformist Mieczyslaw Rakowski preia conducerea guvernului la 29 noiembrie 1988. În Cehoslovacia, RDG şi România liderii comunişti se opun schimbării; în Bulgaria Jivkov dă impresia că se aliniază, dar întîrzie şi ajunge să convingă Echipa Gorbaciov că nu va fi în stare să aplice el *perestroika*. În toate aceste ţări, KGB va avea nevoie de un factor de presiune internă – *massa*, mulţimea nemulţumită într-atît încît să-şi învingă teama şi să iasă în stradă, să protesteze, eventual să recurgă la violenţă pentru a provoca sau a răspunde la violenţele forţelor de ordine. Occidentul ajută în primul rînd prin mediatizarea intensă a transformărilor din Polonia şi Ungaria, precum şi prin proiecţia de imagine supradimensionată a personalităţii lui Mihail Gorbaciov. Opiniile pesimiste la adresa posibilităţii reale de reformare a lagărului comunist, estimările asupra şanselor lui Gorbaciov de a mai rămîne mult timp la conducerea URSS sunt cenzurate sau combătute cu valuri de contraargumente. Statele Unite salută înlocuirea lui Honecker cu omul Moscovei, Egon Krenz, la 18 octombrie 1989, şi a lui Todor Jivkov cu alt om al Moscovei, Petăr Mladenov, la 10 noiembrie 1989.

Cercul primului val de schimbări controlate nu se închide din cauza lui Ceauşescu. Nici astăzi nu se înţelege de ce! Singura explicaţie rezonabilă este că Moscova nu avea un înlocuitor viabil în

CPEx pentru primul val al schimbării româneşti şi nu controla situaţia de la Bucureşti. Teza unui scenariu care viza înlocuirea de către sovietici a lui Nicolae Ceauşescu direct cu Ion Iliescu nu este serioasă, nu corespunde realităţii scenariului moscovit şi nici practicii politice comuniste. Ideea că, sub presiune sovietică, liderii comunişti din CPEx l-ar fi ales secretar general pe directorul de la Editura Tehnică nu este realistă. Este de subliniat încă o dată: rolul lui Ion Iliescu era să creeze o aripă disidentă în partidul comunist pe care să o conducă *împotriva* vechii conduceri a partidului comunist spre constituirea unui partid social-democrat gorbaciovist. Pentru asta, sovieticii aveau nevoie mai întîi de o marionetă a lor în CPEx. N-o aveau. Lui Ceauşescu i se oferea pe rînd opţiunea alinierii la reformele gorbacioviste şi, dacă nu poate, o retragere liniştită. Evident, Ceauşescu a refuzat. În aceste condiţii, datorită relaţiei privilegiate pe care Ceauşescu o stabilise în timp cu americanii, sovieticii sunt ajutaţi pe cale diplomatică de Washington. În plină criză comunistă europeană, la Bucureşti se perindă delegaţie după delegaţie americană, vin mesaje neoficiale şi oficiale, inclusiv scrisori personale de la Reagan şi Bush. Care este secretul acestei campanii?

Marea greşeală de politică externă a lui Nicolae Ceauşescu

Relaţiile româno-americane, pînă atunci preferenţiale, unice în legăturile politice şi economice dintre Est şi Vest, se degradează accelerat la începutul anilor '80. Unii analişti au văzut în fuga lui Pacepa în America un semnal al încheierii lunii de miere dintre Ceauşescu şi preşedinţii americani. Alţii au legat deteriorarea unor relaţii de invidiat de modificarea spre ofensivă a politicii externe americane şi de renunţarea la compromisurile care le permiseseră. Omul care cunoaşte foarte bine subiectul „relaţia privilegiată România – Statele Unite" din perioada Ceauşescu era generalul Iulian Vlad. Acesta considera că deteriorarea relaţiilor a avut drept cauză modificarea atitudinii lui Ceauşescu faţă de americani, mai ales prin pierderea flexibilităţii cu care tratase pînă atunci raporturile bilaterale, devenind ostil şi în unele momente arogant în faţa unor

probleme pe care altă dată le rezolvase cu abilitate. Oricît de orgolioşi am fi, trebuie să acceptăm că o ţară mică, lipsită de argumente strategice – o resursă naturală majoră, o armată foarte puternică, o poziţie cheie geostrategică – nu-şi poate permite să fie ostilă în acelaşi timp şi Statelor Unite, şi Uniunii Sovietice decît printr-o viziune nerealistă şi iresponsabilă asupra lumii. Ori joci cu abilitate între cele două Puteri, cum a făcut Tito, ori nu te bagi şi mergi cu blocul tău politic încercînd să obţii cît mai multe avantaje din această situaţie. Ceauşescu nu a avut o imagine realistă asupra lumii. El credea în stabilitatea nucleară a relaţiei între cele două Mari Puteri şi că această stabilitate poate fi menţinută inclusiv prin diminuarea reciprocă a arsenalelor. Mai credea că stabilitatea lumii îi permite să evolueze ca lider charismatic prin ceea ce el numea „relaţii multilateral dezvoltate", dar mai ales trăia cu credinţa că lumea se îndreaptă spre o societate socialistă la care vor adera şi popoarele statelor capitaliste după ce aceasta va învinge în ţările comuniste, oferind un exemplu. Dezvoltarea tehnologică i se părea un bun al umanităţii, un produs al minţii omeneşti fără identitate naţională şi care trebuie să intre într-un circuit universal al valorilor de care să beneficieze întreaga lume. În simplitatea lui culturală şi ideologică Nicolae Ceauşescu rămăsese blocat în mentalitatea umanistă cu care marxismul păcălise milioane de oameni cu un secol şi jumătate înainte. El cumpăra sau fura tehnologie convins că luptă împotriva unei practici nedrepte a capitalismului. Aceasta este o ipoteză care priveşte lucrurile prin prisma trăsăturilor personale de caracter ale liderului român, însă situaţia statului român şi a naţiunii sale asta era – ajunsese din nou să depindă, ca şi în cazul Carol al II-lea, ca şi în cazul Ion Antonescu, de viziunea politică şi de autoritatea unui singur om, fapt tipic regimurilor autoritate paroxistice.

Analiza relaţiilor româno-americane din ultimii ani ai regimului comunist ilustrează o astfel de situaţie paroxistică. La 15 decembrie 1985 secretarul de stat George Shultz vine la Bucureşti şi este primit de Nicolae Ceauşescu. Mihail Gorbaciov era secretar general de 9 luni şi dădea semne că va imprima un nou curs politicii sovietice. Vizita lui Shultz a avut caracterul unui sondaj periodic, americanii fiind preocupaţi constant de poziţia României faţă de URSS.

Folosind formule diplomatice, secretarul de stat american s-a interesat dacă România intenționează să-și păstreze independența relativă față de Moscova, avînd în vedere apariția unui nou lider la Kremlin. În subtext a fost identificată și îngrijorarea pentru situația economică a țării, în special cea din domeniul energetic. La 18 octombrie fusese decretată starea de necesitate în sectorul energetic și se instituise un control militarizat asupra sistemului de producere și transport al energiei. Ceaușescu îi dă asigurări că nu s-a modificat nimic din poziția României și îi cere să contribuie la dezvoltarea schimburilor comerciale. Fostul ambasador american la București, David B. Funderburk, va scrie într-una din cărțile sale că „scopul principal al vizitei era fără îndoială restabilirea relațiilor «normale» anterioare prin continuarea laudelor aduse «curajosului Ceaușescu» pentru «politica sa externă de independență»"[101].

În martie 1987 vine la București o delegație de oameni de afaceri americani reprezentînd peste 80 de firme. Plutea în aer punerea în discuție a reînnoirii clauzei națiunii celei mai favorizate, determinată de schimbarea poziției Statelor Unite față de respectarea drepturilor omului și de alinierea regimului la prevederile Acordului final de la Helsinki. Oamenii de afaceri americani – între care Securitatea a identificat și agenți acoperiți ai CIA – erau preocupați, în parte, de evoluția afacerilor lor în România – cu predilecție în industria încălțămintei și confecțiilor –, pe fondul scăderii producției, iar pe de altă parte de liberalizarea pieței românești. Cu această ocazie se discută agenda consiliului economic româno-american care urma să-și desfășoare lucrările la București în octombrie, astfel că o parte din problemele ridicate sunt pasate pentru acel moment. Nicolae Ceaușescu nu își schimbă discursul, deși oamenii de afaceri americani se așteptau ca în ultimul moment să apară un amănunt care să indice revenirea lui la flexibilitatea dinainte. În august același an o delegație de deputați și senatori ajunge la Ceaușescu. Nu era o vizită bilaterală, ci parte a unui turneu informal prin mai multe state comuniste europene. Cu această ocazie politicienii americani

[101] David B. Funderburk, *Un ambasador american între Departamentul de Stat și clanul Ceaușescu*, Ed. Jon Dumitru, München, 1989, p. 230.

pun problema drepturilor omului şi, în particular, a întregirii unor familii prin eliberarea de vize. Ceauşescu le oferă un argument şocant: „Sunt peste 2 000 de cetăţeni români care aşteaptă viza americană pentru a putea vizita America sau pentru a emigra". Informaţia era reală şi i-a pus în mare cumpănă pe oamenii politici americani, mai ales că ştiau, fuseseră informaţi că aceşti români sunt persecutaţi, daţi afară din serviciu, că sunt obligaţi să-şi vîndă casele pe nimic, că unii dintre ei au ajuns în stradă. Cu cît întîrzia mai mult viza americană cu atît se prelungea nenorocirea acestor oameni în România. Ştim astăzi că Statele Unite au un program destul de restrictiv al emigrărilor, iar în 1987 Departamentul de Stat era mulţumit de programul emigrărilor aprobat de Ceauşescu. Pe vremea aceea, situaţia era de neînţeles pentru cetăţeanul român; astăzi înţelegem mai bine. În momentul în care ambasadorul Funderburk abordează acest subiect în cartea citată scapă şi unele afirmaţii ciudate: „Unii dintre români cărora li se acordă aprobarea de plecare nu întrunesc condiţiile americane de adoptare, iar alţii sunt indezirabili. Statele Unite respectă dreptul la liberă emigrare, dar nu îşi asumă obligaţia să accepte pe fiecare emigrat din Haiti, Vietnam ori România, care vrea să-şi îmbunătăţească situaţia economică şi nivelul de trai"[102]. Argumentul este atît de grosolan că nu mai are nevoie de comentarii, dar atunci, cu ocazia vizitei grupului de politicieni americani s-a făcut şi o evaluare a disponibilităţii la liberalizarea vieţii politico-sociale a ţării din partea lui Nicolae Ceauşescu. Povestea reîntregirii familiilor, ca parte de mare interes american din domeniul respectării drepturilor omului, arăta a gogoaşă umflată. În consecinţă, Ceauşescu a ripostat dur.

Suntem în 1987, cînd în Polonia şi Ungaria lucrurile avansaseră vertiginos iar în URSS Gorbaciov trecuse la *glasnost* şi *perestroika*. Între 19 şi 20 octombrie 1987 se desfăşoară sesiunea consiliului economic româno-american, ocazie cu care Ronald Reagan îi adresează lui Ceauşescu o scrisoare personală. Dincolo de forma protocolară Ceauşescu vede în ea o presiune. Starea de nervozitate şi aversiune faţă de americani creşte o dată cu informaţia primită de la

[102] *Ibidem*, p. 167.

Securitate că Statele Unite sunt hotărîte să suspende clauza. La 28 februarie 1988 Guvernul SUA emite o declarație prin care anunță retragerea clauzei națiunii celei mai favorizate României, începînd cu data de 3 iulie același an. Ceaușescu face o criză de furie amestecată cu orgoliu și dispune ca a doua zi să fie dat publicității un comunicat prin care anunță că România renunța *ea* la clauză, fără să fie nevoie să mai aștepte 3 iulie. Acesta nu mai este un simplu act de politică externă, ci o sfidare. Nu avem informații că ar fi consultat vreun for oficial al statului și, chiar dacă asta s-a întîmplat, este clar că hotărîrea i-a aparținut și anturajul său n-a avut nici o reacție contrară. Oricum, părăsind pentru o clipă argumentul de factură personală și revenind la diplomație, chiar și prin criteriul diplomatic un astfel de gest nu se face.

Iată însă că, în mod inexplicabil pentru omul de rînd, la 3 mai vine la Ceaușescu o nouă delegație masivă, reprezentînd 65 de firme cu care șeful statului discută „dezvoltarea relațiilor comerciale româno-americane", ca și cum clauza ar fi continuat să existe. Oamenii de afaceri americani pleacă siderați de fantezia liderului comunist român, îngheață activitățile firmelor lor și așteaptă schimbarea lui din funcție pe scenariul care se petrecea deja în Est, urmînd a reveni pe o piață liberalizată rapid. Este greu să găsim o explicație la reacția lui Ceaușescu, dacă o privim în termeni raționali. Trebuie însă arătat că, înainte de această sfidare, Statele Unite mai suspendaseră o dată clauza la 30 aprilie 1987 pe o perioadă de 6 luni, după care Departamentul de Stat s-a înțeles din nou cu Ceaușescu. Cînd mecanismul condiționării a revenit peste un an, Ceaușescu și-a pierdut răbdarea. Asta i-a fost fatal.

Ar fi la îndemînă să găsim o explicație pentru deciziile irresponsabile ale lui Nicolae Ceaușescu în starea lui de sănătate – serios deteriorată, în fapt – și în accesele lui de orgoliu naționalist cu care suntem obișnuiți. Putem afirma fără să greșim și că pierduse orice simț al realității, că nu se mai manifesta decît prin boala lui cea mai gravă – paranoia. Există însă, cel puțin în cazul relației privilegiate cu americanii, și o altă explicație pentru schimbarea bruscă a atitudinii față de Statele Unite. Cercetarea făcută de autor în legătură cu acest subiect, prin consultarea unor diplomați și ofițeri de Securitate

implicați în relațiile româno-americane, conduce la concluzia că au existat cîteva detalii parazitare ce s-au acumulat rapid, pe de o parte, precum și un fenomen mai amplu în care s-a înscris răcirea relațiilor dintre Washington și București, pe de altă parte. Un fost ofițer DIE acoperit a relatat autorului următoarele: „Ceaușescu a simțit că o dată cu plecarea lui Nixon și a lui Ford, prin venirea lui Carter, în care vedea un sectant – aparent inofensiv, dar foarte inteligent în realitate –, s-a produs o schimbare. De la venirea lui relația n-a mai funcționat. Tentativa de racolare a fratelui lui Carter de care vorbește Pacepa este falsă. A fost o acțiune de influență, o operațiune de lobby, cum fac toate țările din lume. Făcusem la fel cu fratele șahului Iranului, cu sora lui, se face asta peste tot unde vrei să fii mai bine cunoscut sau ajutat cu o vorbă. Regele Hussein al Iordaniei a cerut să vină la București pentru ca Nadia Comăneci să repete exercițiul de la Montreal numai în fața lui. Ce trebuia să-i spunem? Nu, majestate, Nadia evoluează numai în concursuri. Duceți-vă s-o vedeți acolo". Există în această declarație și argumente logice, și amănunte neclare. Racolarea fratelui lui Jimmy Carter era absurdă pentru simplul fapt că fratele președintelui american nu avea nici un acces la vreo informație secretă. Apropierea de el nu se poate explica decît prin lobby. La acest capitol este greu să ne dăm seama dacă a avut vreun efect, dar știm sigur că a existat o invitație oficială din partea președintelui Carter pentru ca Nicolae Ceaușescu să facă o vizită la Washington, fapt care nu se putea întîmpla pe fondul descoperirii „unei acțiuni de spionaj" la adresa fratelui președintelui. În plus, cu ocazia vizitei, Jimmy Carter a avut numai cuvinte elogioase la adresa liderului comunist român, declarații publice cu care Statele Unite nu se joacă, fapt care a trezit deznădejdea lui Pacepa: „Capacul l-a pus președintele Carter care, într-un discurs public, l-a proclamat pe Ceaușescu drept un *mare conducător național și internațional*, care *a adus un nemaipomenit progres României*"[103]. Într-adevăr, nu părea a fi portretul unui comunist care tocmai îi racolase fratele! Un diplomat român care se afla la post în

[103] Ion Mihai Pacepa, *Moștenirea Kremlinului*, Ed. Venus, București, 1993, p. 19.

1970, cînd Ceauşescu a făcut prima vizită în America, păstrează următoarea amintire: „Ceauşescu nu a urît America, n-a fost antiamerican prin gîndire. Atunci cînd a cunoscut direct ce înseamnă America a trăit o admiraţie intimă. A fost impresionat. Chiar a exclamat: «Iată unde au ajuns!». La sfîrşitul vizitei ne-a spus la ambasadă: «Sunt atîtea lucruri pe care le putem învăţa de la ei». Două domenii l-au interesat: importul de tehnologie şi sprijinul politic. Din acel moment Ceauşescu a dus o politică premeditată de apropiere, a dorit o apropiere sinceră de americani. Sigur, cu duplicitate de ambele părţi. Pacepa vorbeşte de Operaţiunea *Orizont*, care n-a fost ce scrie el acolo, dar uită de racolările făcute de americani în timpul ăsta, în frunte cu el". Şi totuşi, cotitura s-a produs pe timpul administraţiei Carter. Nicolae Ceauşescu a mai făcut cîţiva paşi „flexibili" şi pe timpul administraţiei Carter, permiţînd, de exemplu, o adevărată explozie numerică a cultului baptist şi înmulţirea vizitelor ecumenice ale românilor baptişti peste Ocean. Faptul artificial că permitea acest fenomen trebuie văzut în limitele stricte ale regimului comunist, unde cultele religioase erau ţinute sub un sever control, împiedicate să-şi desfăşoare activităţile cultice în condiţii de liberate, dar şi prin realitatea percepută la nivelul cetăţeanului că numeroşi români se trezeau tocmai în acel moment baptişti, deşi pînă atunci se declarau atei sau ortodocşi. O serie de secte mici s-au afiliat tot atunci baptismului pentru a putea avea o legătură privilegiată cu Statele Unite. Ca semn al „libertăţii", o celebră frizerie de pe Bulevardul Ştefan cel Mare din Bucureşti afişa un portret mare al preşedintelui american, fapt fără precedent. Apăruse un întreg program de excursii în Statele Unite pentru membrii cultului baptist, fapt speculat de mulţi români care nu aveau nici o legătură cu baptismul.

Mai avem în faţă trei motive ale scăderii intensităţii relaţiilor româno-americane. Primul ar fi de natură personală. Cu ocazia vizitei în Statele Unite la invitaţia lui Jimmy Carter a avut loc o manifestaţie a emigraţiei maghiare, unii demonstranţi aruncînd cu ouă şi cu roşii în maşina preşedintelui Ceauşescu. Nu se mai întîmplase aşa ceva. Cu ocazia vizitelor în Marea Britanie, Franţa, Germania Federală şi Canada fuseseră organizate astfel de proteste

ale emigrației, dar de fiecare dată autoritățile acționaseră cu prudență, fie autorizînd manifestația în locuri pe unde Ceaușescu nu trecea, fie în zile sau la ore cînd acesta nu se afla acolo. De regulă se permitea afișarea unor pancarte în dreptul ambasadei. De această dată protestul s-a produs sub ochii lui și cu o violență (gestică și verbală) care l-a șocat pe Ceaușescu. El a interpretat acest fapt ca un afront personal, ca un atac organizat cu acordul lui Carter, avînd în vedere că măsurile de securitate ale vizitei erau extrem de severe. Același diplomat român avea să declare: „Ceaușescu a considerat acest incident ca un act de subminare a lui, de discreditare. El se considera garantul relațiilor cu ei, garantul corectitudinii. Asta l-a convins că sentimentele americane erau de suprafață, pe interese. Atunci a văzut în Carter un sectant periculos. Apoi, vizita a fost în aprilie; Pacepa fuge în iulie. Ceaușescu a interpretat fuga asta (*ca fiind*, n.a.) în spiritul lui Carter". Este un punct de vedere unilateral, deocamdată. Fără a ignora importanța acestei mărturii venite de la o persoană implicată în procesul pe care îl analizăm, să ne îndreptăm atenția spre cel de-al doilea motiv al răcirii relațiilor româno-americane.

Suntem la cîțiva ani după semnarea Actului final de la Helsinki, moment de la care statele democratice au primit permisiunea legală, conform dreptului internațional, de a se implica în problemele interne ale țărilor comuniste. Este vorba de respectarea drepturilor fundamentale ale omului, subiectul fiind evident situația din statele cu regimuri totalitare. Nu discutăm acum aplicarea acelorași principii la Turcia sau Coreea de Sud, unde funcționau dictaturi militare de Dreapta, membră în NATO și, respectiv, organizatoare a Jocurilor Olimpice. Nu analizăm aici nici relația privilegiată a Statelor Unite cu dictaturile militare din America de Sud. La o evaluare lucidă, dimensiunea practică a aplicării principiilor respectării drepturilor omului în relațiile dintre Vest și Est s-a redus la sprijinirea opozanților anticomuniști prin propagandă și azil, precum și prin liberalizarea emigrărilor. Semnatarul american al Actului final de la Helsinki, președintele Gerald Ford, a venit la București, gest pe care nu-l putem încadra în politica americană referitoare la drepturile omului. În memoriile sale, președintele american va resimți șocul acelei vizite: „De fapt, am vizitat Polonia, Iugoslavia și România

pentru a da asigurări că popoarele acestor țări au înțeles că președintele Statelor Unite și poporul Statelor Unite sunt dedicați independenței lor, autonomiei și libertății lor. Carter a sărit peste toate astea. El spunea: «Aș dori să-l văd pe domnul Ford convingîndu-i pe polonezii americani și pe cehii americani, și pe ungurii americani din această țară, că acele state nu trăiesc sub dominația și supravegherea Uniunii Sovietice în spatele Cortinei de fier»"[104]. Cînd vorbea de România, Carter făcea apel la emigrația maghiară. În realitate, Ford venise la București pentru problema palestiniană. Schimbarea de atitudine se produce pentru prima oară la președintele Carter. Acesta „a făcut din drepturile omului piesa centrală a politicii sale externe și a promovat-o atît de intens în relațiile cu aliații Americii încît apelul său pentru respectarea acestor drepturi a amenințat uneori coeziunea internă a statelor respective"[105]. De altfel, Nicolae Ceaușescu primise un semnal direct și public, considerat la vremea lui foarte ciudat și nepotrivit, cu un an înaintea vizitei în America. La 4 martie 1977 avusese loc în România marele cutremur de pămînt (peste 1 000 de morți și peste 6 000 de răniți) în urma căruia, la 10 martie, președintele României a organizat o conferință de presă. Cu această ocazie a răspuns și la întrebările corespondenților presei străine. Toate întrebările, cu excepția uneia, s-au referit la bilanțul cataclismului, la felul cum decurg operațiunile de salvare și la ajutoarele pe care le primește din străinătate. În mijlocul unei serii de întrebări care se cam repetau în conținut, corespondentul Companiei de televiziune CBS-SUA a pus următoarea întrebare total neașteptată: „Cum apreciați gestul președintelui Carter, în sensul exprimării solidarității cu popoarele din Europa Răsăriteană în privința drepturilor omului?". Autorul acestor rînduri, care a surprins scena la televizor, își amintește că Ceaușescu a avut un moment de derută, apoi a răspuns bîlbîindu-se: „După cum știți, am organizat conferința de presă în legătură cu cutremurul din România. Aștept să văd cum înțelege președintele Carter să

[104] Gerald Ford, *The autobiography of, A time to heal*, Berkley Books, New York, 1980, p. 409.
[105] Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 698.

acţioneze umanitar atunci cînd un popor a avut atît de suferit şi după aceea să apreciez dacă gestul este bun sau nu. Pînă atunci îi mulţumesc pentru telegrama de compasiune, inclusiv pentru promisiunea de ajutor. Deocamdată mai mult nu am de spus"[106]. A doua zi, jurnalistul american a fost insultat în presa română pentru că şi-a permis să pună o astfel de întrebare în mijlocul doliului naţional. Rămîne pentru noi să observăm că Nicolae Ceauşescu făcea o confuzie între drepturile omului şi gesturile umanitare sau că a evitat cu abilitate un răspuns la o întrebare grea.

Un alt factor a intervenit apoi în cursul spectaculos pînă atunci al relaţiilor dintre Washington şi Bucureşti. Clauza naţiunii celei mai favorizate fusese condiţionată de Amendamentul Jackson-Vanick. Acesta, deşi se referea la ansamblul drepturilor fundamentale încălcate de statele comuniste, se concentrase mult timp pe un singur aspect: emigrarea evreilor din spaţiul estic. România reacţionase cel mai bine la această condiţionare din mai multe motive: Ceauşescu mai scăpa de un număr de evrei din ţară; se înscria şi el pe o foarte veche tradiţie favorabilă emigrării, făcîndu-şi imagine proprie; îşi asigura sprijinul lobby-ului evreiesc american; înscria România ca placă turnantă pentru emigrarea evreilor din spaţiul estic, în special din URSS, cucerind în acest fel o poziţie de avangardă. După ce România a extins negocierea emigrărilor – după modelul adoptat de URSS, adică prin plata unei despăgubiri – şi asupra etnicilor germani, conţinutul Amendamentului Jackson-Vanick a revenit la forma sa iniţială, de condiţionare a reacordării clauzei naţiunii celei mai favorizate de respectarea *tuturor* drepturilor fundamentale ale omului. Indiferent de oscilaţiile consistenţei aplicării Amendamentului, Jimmy Carter aplica principiile drepturilor fundamentale ale omului din convingere politică şi religioasă. Asta nu a putut fi înţeles de Ceauşescu, care credea că sistemul democratic american este o faţadă în spatele căreia se desfăşoară tot felul de abuzuri politice, din cele pe care le făcea şi el. Altfel spus, cum Henry Jackson era membru al Partidului Democrat,

[106] Mihai Ştoian, *21h.22'. Seism. 4 martie şi după...*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1977, p. 287.

Ceaușescu credea că președintele Carter îi dă ordine senatorului pe linie de partid.

Al treilea motiv este și cel mai simplu: rolul României se consumase. Statele Unite încheiaseră pe timpul lui Nixon problema din Vietnam, normalizaseră relațiile cu China – nu numai prin intermediul României –, ajunsese la un acord între Egipt și Israel, între Israel și palestinieni, intraseră cu URSS într-un nou dialog pe tema dezarmării nucleare. O dată cu liberalizarea gorbaciovistă evreii sovietici începuseră să emigreze direct din URSS în Israel. Bunele oficii ale României, ca de altfel și ale altor state mici, nu mai aveau un scop, iar URSS începuse să condiționeze orice fel de contacte de ocolirea Bucureștilor. La acest curs firesc al evenimentelor s-a adăugat și insistența Moscovei de a-l denigra pe Ceaușescu în străinătate. Este posibil ca propunerea de candidatură a lui Nicolae Ceaușescu la Premiul Nobel să fi fost nu numai o himeră, dar chiar o glumă proastă. Nu știm, dar ce nu lasă loc pentru dubii este că în plină campanie românească și iugoslavă pentru acordarea celei mai înalte distincții lui Ceaușescu, la București a venit un agent sovietic din Mozambic, președintele Mariam, care a declarat public că România transportă spre Africa arme în navele comerciale, înarmînd gherilele tribale din țările instabile. Cu asta subiectul Premiul Nobel pentru Pace a dispărut. Apoi, cartea *Orizonturi roșii* (1987) și, mai ales, dramatizarea ei artistică la *Europa liberă* au pus capăt mitului Ceaușescu, om politic de anvergură internațională și au relansat mitul Dracula. Nicolae Ceaușescu, liderul incult și cu reacții primitive, credea în filme și în cărți ca în expresii absolute ale realității. Nu de puține ori a intervenit cu cenzura propriilor sale limite în conținutul unor filme sau cărți cu argumentul „că nu a fost așa", deși ceea ce i se părea lui că „a fost" nu corespundea de cele mai multe ori realității. Cartea lui Pacepa nu putea fi decît „o minciună în falș" și nu se putea publica decît cu aprobarea președintelui SUA.

Se pare că ultima vizită oficială a lui Ceaușescu la Washington a avut un secret pe care nu l-au cunoscut decît cîțiva membri ai delegației române. Eugen Florescu, unul dintre consilierii lui Ceaușescu și participant la vizită, a avut un dialog plin de surprize cu autorul:

„**Eugen Florescu**: Dorința de a schimba lucrurile a apărut cu deosebire pe timpul lui Carter. Am fost în vizita la Carter din 1977. Atunci Ceaușescu a fost primit extraordinar, iar Carter a ținut o cuvîntare incredibilă despre Ceaușescu. S-a întîmplat ceva care mi-a atras atenția prima dată asupra atitudinii reale a americanilor: eram în camera de hotel cu Constantin Mitea cînd a intrat Celac, translatorul, și ne-a spus: «Uitați-vă și voi ce face Carter!». Celac primise schița discursului lui Carter, a toastului, care începea așa: «Sunt informat că sunteți un mare vînător și eu vreau să vă urmez exemplul și să vînez Marele Urs». Ce facem? Celac ne cerea să-l anunțăm pe tovarășul. Și ne-am dus toți trei la el. Stăteam la Hotel Blair House. Ceaușescu a venit spre noi, în apartamentul lui, purtînd obișnuitul lui pulovăr gri pe gît. Celac i-a dat textul.

AMS: Textul tradus.

EF: Ceaușescu a citit textul de pe foi, s-a oprit și le-a aruncat prin cameră. «Ce vrea ăsta, e nebun?». Vorbea tare, cu gura spre perete, fiindcă știa că este înregistrat. «Vă duceți urgent la el și să-i spuneți – Ceaușescu dădea soluții întotdeauna, nu crea conflicte –, să-i spuneți să vorbească liber, cum ne-am înțeles». În holul Casei Albe, la scară, a coborît Carter cu Rosalin și i-a spus: «Dle președinte, vă invit mai întîi în salonul de muzică, la un scurt moment artistic, și apoi mergem la dineu». Atunci s-a petrecut un lucru extraordinar: cînd a apărut prezentatorul, Carter s-a ridicat, a făcut semn să nu înceapă și a spus: «Domnilor, avem un invitat atît de important, încît nu-mi permit să las pe altcineva să prezinte spectacolul. Voi prezenta eu spectacolul». Și a prezentat... era muzică Gershwin. La dineu a ținut apoi unul dintre cele mai onorante toasturi pe care le-am auzit vreodată despre Ceaușescu. Situația era atît de ciudată încît Elena Ceaușescu ne-a chemat și ne-a cerut să nu cumva să transmitem la București, că o să rîdă lumea de Carter că a făcut pe prezentatorul de muzică.

AMS: Era chiar atît de proastă?

EF: O nenorocire! Apoi, la sfîrșitul vizitei, i-am văzut pe cei din conducere înnegriți, seara, spre plecare, la terminarea vizitei. Burtică mi-a spus atunci: «S-a dat decizia – Ceaușescu falit!». Mesajul era transmis prin FMI. Se luase hotărîrea...

AMS: Cine «se luase»?

EF: Americanii, evident, dar şi europenii... Se luase hotărîrea să răstoarne sistemul comunist, iar americanii au nădăjduit multă vreme că se vor putea folosi de Ceauşescu în această acţiune. Dar el, nenorocitul, credea de-adevăratelea în ideea de socialism. Pe parcursul discuţiilor cu Carter, Ceauşescu a înţeles că americanii intenţionau să-l folosească pe el pentru răsturnarea URSS. Atunci, după refuzul lui Ceauşescu, au trecut la polonezi, l-au folosit şi pe papă şi a fost instrumentul polonez preferat decît cel românesc. Asta ne-a costat o revoluţie. Ceauşescu n-a sesizat acest moment uriaş, istoric, la care el fusese invitat direct, pe o discuţie pe care era pregătită salvarea lui. S-a opus ca prostul. S-a plecat de acolo cu sancţiunea cea mai dură asupra noastră – «Ceauşescu, falit!», adică şi noi, că Ceauşescu era România atunci pe plan internaţional. Falit, prin FMI. Urma vizita în Anglia şi probabil că încă nu se puseseră de acord, pentru că regina nu ştia decizia şi l-a plimbat cu trăsura. Dacă vă uitaţi atent, gesturile de curtoazie făcute la cel mai înalt nivel faţă de Ceauşescu au fost repetate identic faţă de Gorbaciov. Îşi găsiseră omul.

AMS: Este tulburător ce spuneţi, deşi eu privesc lucrurile din perspectiva poporului român. Pe vremea cînd se întîmplau aceste lucruri şi Ceauşescu făcea acea gravă greşeală, eu eram poporul român. Nu ştiam nimic.

EF: V-am spus astea ca să aflaţi acum că nu au fost doar defectele şi erorile comunismului. Peste tot pe unde ne duceam nu se mai rezolva nimic. Vizite inutile, din cauza ordinelor primite de la FMI.

AMS: Îl mai trimitea pe Dăscălescu în cîte un tur de vizite... Nu se întorcea cu vreun rezultat. Am văzut nişte rapoarte de politică externă.

EF: El a fost boicotat şi de Occident, nu numai de ruşi. Nu mai găsea nicăieri nici o posibilitate – credite, relaţii economice, pieţe, toate se închideau în faţa noastră. Iar Ceauşescu a făcut prostia să menţină acumularea de 33%... O prostie".[107]

[107] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 76-78.

Trebuie aşadar să vedem în cuvintele elogioase ale lui Jimmy Carter adresate lui Nicolae Ceauşescu la Washington nu numai un act de politeţe, ci şi un gest final de mulţumire pentru rolul pe care îl jucase în negocierile din Orientul Apropiat sau în apropierea relaţiilor chinezo-americane, poate chiar şi o încercare de a-l pregăti pentru marea misiune: amplificarea naţionalismului său antisovietic afişat, pînă la desprinderea de URSS cu ajutorul americanilor, creînd o criză în sistem. Se încheia un fragment de Istorie şi începea un altul. În acel moment politica externă a României trebuia să pornească pe altă cale, să găsească noi mijloace de a rămîne activă, pentru că o Mare Putere ca Statele Unite se poate întoarce spre alte probleme şi spre alţi parteneri, dar nu uită niciodată binele pe care i l-ai făcut. Washingtonul dăduse suficiente semnale că păstrează România ca „un canal diplomatic deschis", ceea ce pentru o ţară comunistă era foarte mult. Din această perspectivă, nu te certi cu America, ci cauţi să-i cîştigi din nou interesul. Mai ales cînd ştii că orice întoarcere spăşită spre URSS este însoţită de umilinţe.

Din toatele punctele de vedere, şi intern, şi extern, anul 1977 a fost un an de cotitură în istoria României: cutremur devastator de pămînt, greva minerilor, respingerea ofertei americane de salvare a României, apariţia disidenţei.

Cazul Funderburk. David B. Funderburk, fost ambasador al Statelor Unite în România (1981-1985), a avut o atitudine constant anticeauşistă şi anticomunistă. Cartea lui despre perioada mandatului la Bucureşti este însă extrem de derutantă. Ea se prezintă ca operă a unui american anticomunist convins, a unui neoconservator, a unui partizan al Dreptei americane nedispuse la compromisuri cu regimul dictatorial din România, dar care nu-şi poate înfrîna frustrările, în primul rînd împotriva propriului Minister de Externe. Străbătută de la un capăt la altul de acuze grave la adresa Departamentului de Stat, cartea lui Funderburk nu-şi ascunde ura pe Ceauşescu şi pe Securitate. Ura aceasta ilogică îl face suspect. Fostul ambasador este astfel capabil să afirme că în România mai existau trupe sovietice, că în timpul agresiunii împotriva Cehoslovaciei din 1968, România a fost doar cu puţin în urma liniei sovietice, că Ceauşescu avea o colaborare foarte strînsă şi secretă cu Uniunea

Sovietică în domeniile militar şi de spionaj. Tezele acestea nu pot sta în picioare, în schimb le găsim în operaţiile sovietice de intoxicare dezvăluite de Gordievski, Mitrokhin şi alţii. David B. Funderburk, lipsit de calităţi diplomatice, a căzut în această plasă şi astfel o opinie valoroasă devine mai puţin credibilă. Cazul Funderburk este însă important din multe puncte de vedere. El a acordat o atenţie concentrată asupra cultelor şi sectelor religioase din România, fiind principalul agitator al acestor probleme în America, călcîndu-l pe nervi pe Ceauşescu. Cu toate acestea, cu toate că Ceauşescu avea o relaţie privilegiată la Departamentul de Stat – care el însuşi nu-l mai suporta pe Funderburk –, România comunistă nu protesta faţă de acţiunile ambasadorului american, de foarte multe ori neconforme cu statutul diplomatic. Aici persistă un mister care trebuie lămurit. Pentru a încerca să lămurim acest mister, am discutat la 8 ianuarie 2004 cu un ofiţer de Securitate care l-a avut în lucru:

„AMS: Domnule colonel, aţi citit cartea fostului ambasador american Funderburk «Între Departamentul de Stat şi Clanul Ceauşescu»?

CFN: Nu, am auzit că a scris o astfel de carte, dar nu am citit-o, nici măcar nu am căutat-o.

AMS: De ce? Nu vă mai interesează trecutul activităţii dvs.?

CFN: Nu e vorba de asta. De altfel nici nu aş dori să discutăm despre el. Întrebaţi-mă altceva.

AMS: Dar nu vreau să vă întreb altceva. Mă interesează acest ambasador american, care arată o atitudine categorică împotriva lui Ceauşescu şi a comunismului. Este un tip radical, pe gustul meu, dacă vreţi, un neoconservator care nu s-a lăsat păcălit de legendele ceauşiste. Negaţi acest fapt.

CFN: Nu, nu-l neg.

AMS: Aşadar, un adversar... A fost bun, tenace, a creat probleme Securităţii, încăpăţînat?...Cartea lui conţine într-adevăr nişte erori de informaţie surprinzătoare. Vă dau nişte exemple: în România mai erau trupe de ocupaţie sovietice! În 1968 poziţia României a fost foarte aproape de cea a URSS la invadarea Cehoslovaciei! Ceauşescu lucra mînă în mînă cu sovieticii şi le transfera mereu tehnologie americană!

CFN: Păi numai ce ați spus pînă acum îl descalifică. Cine poate să creadă prostiile astea? Oricine își pune întrebarea ce fel de ambasador era ăsta?

AMS: Păi, asta vreau, să-mi spuneți ce fel de ambasador era.

CFN: Funderburk mai fusese în România înainte să fie numit ambasador, fusese la Cluj cu o bursă, învățase ceva românește, dar stricat.

AMS: Vă întreb acum: în perioada în care a fost la Cluj, Securitatea i-a înscenat ceva, a încercat să-l racoleze, a ratat vreo acțiune împotriva lui? Vă întreb, pentru că din carte se degajă o anumită ură.

CFN: Această ură are un caracter strict personal. Însă noi vorbim aici de un ambasador. În perioada cît a fost la Cluj, Funderburk a intrat în colimatorul unui grup iredentist maghiar, a unui cerc unguresc ostil, radical, care ura România și căuta să acționeze pentru ruperea Transilvaniei. Îl foloseau.

AMS: Și dvs. ce păzeați? Putea exista un astfel de cerc ostil în țară fără să luați măsuri?

CFN: Ar fi mult de povestit. Era sub observație. Dar trebuie să precizez că existau cercuri maghiare care nu erau ostile României, care se ocupau de supraviețuirea minorității maghiare, de păstrarea tradițiilor, de o relație firească, normală cu Ungaria. Cu ăștia noi nu aveam nimic. Al doilea mediu la care gravita Funderburk era cel extremist religios, pentru care libertățile oferite de statul comunist, atît cît se puteau da în mijlocul lagărului comunist, erau o adevărată pacoste. Ei aveau nevoie de martiri, de luptători, de victime și provocau mereu astfel de cazuri. În sfîrșit, Funderburk era baptist și avea impresia că baptiștii sunt tratați prost în România. Adevărul este că fuseseră foarte puțini pînă în timpul administrației Carter, stăteau la locul lor, apoi cultul a explodat în România cu acceptul lui Ceaușescu.

AMS: Eu tot cred că este insuficient pentru frustrările recunoscute de Funderburk în carte. A mai fost ceva.

CFN: Funderburk a fost prost ales pentru diplomație. Era un om dominat de slăbiciune, lipsit de stil, nerasat. Chiar lipsa unei culturi elevate, precum și frustrările pe care le trăia față de colegii lui diplomați, nu mai vorbesc față de oamenii, de intelectualii români cu

care intra în contact, îi alimentau această ură. Era apoi autorul unor acțiuni negîndite, lipsite de logică și nu pentru a ne surprinde pe noi, ci pur și simplu își lăsa Departamentul de Stat cu gura căscată. Știu că îl durea foarte mult chestiunea asta, motiv pentru care s-a lansat furibund în probleme marginale, de multe ori incitînd oameni, și din biserică, și din rîndul maghiarilor, asigurîndu-i că au în spate sprijinul Americii, al președintelui Reagan personal. Erau lucruri pe care le poate face un ziarist sau un turist oarecare, dar nu un ambasador. Omul acesta încălca norme diplomatice, reguli care țin de etichetă, nu de regimul politic.

AMS: Și cum se face că România nu a protestat? Este suspectă această atitudine.

CFN: Statele Unite au avut ambasadori serioși la București, oameni de anvergură, care îți impuneau respect și ca diplomat, și ca agent. Funderburk nu știa să comunice, avea contacte slabe, era inactiv și de multe ori interceptam nemulțumiri ale Departamentului de Stat.

AMS: Domnia sa afirmă că avea dușmani la Departamentul de Stat, oameni care făceau compromisuri grave cu Ceaușescu.

CFN: Statele Unite își urmăreau o politică de interese, cu caracter global, făceau și gafe enorme, făceau și prostii, dar își urmăreau scopurile pînă la capăt. Nu te poți juca cu astfel de lucruri și să vii să spui că administrația americană era păcălită, înșelată, furată de Ceaușescu. Astea sunt bancuri. Se făcea un joc în care aveau nevoie de Ceaușescu, iar acesta a tras toate foloasele pe care le-a putut trage. Punct!

AMS: Se referă și la înțelegerea secretă cu sovieticii pentru păcălirea americanilor.

CFN: Altă prostie! Dar Germania, dar Franța, dar Anglia, toți aștia care colaborau cu Ceaușescu erau orbi? Păi dacă Ceaușescu a păcălit toate marile puteri înseamnă că a fost un geniu. Hai să fim serioși!

AMS: Să revenim la domnul Funderburk. L-ați cunoscut personal.

CFN: Foarte personal. Cînd vorbea, te împroșca cu salivă.

AMS: Eh, asta e...

CFN: Domnule, asta e omul. Avea și un caracter urît, incapabil de prietenii trainice și din cauza asta nu avea ușurința de a-și crea relații.

AMS: Revin la întrebarea dinainte: a existat un motiv anume pentru care să urască Securitatea, dincolo de faptul că era american şi conservator?

CFN: Da, a existat, dar nu vi-l spun, pentru că este o chestiune personală".

Nu ştim cît de personală era această problemă, dar ambasadorul Funderburk, cu toate inabilităţile sale profesionale, a fost un constant duşman al regimului comunist din România. El a reuşit pînă la urmă, cu tenacitate, să mobilizeze o serie de oameni politici americani pentru a opri compromisurile făcute cu regimul comunist din România, dar a fost ajutat şi de greşelile grave făcute de Ceauşescu. Problema mandatului său a fost – şi cred că acesta este misterul – că a favorizat o avalanşă de legături neconvenţionale şi entuziaste, dar mai ales necontrolate ale cîtorva mii de cetăţeni români care se declarau persecutaţi, preoţi sau pastori baptişti, credincioşi ai unor secte obscure, disidenţi şi opozanţi, care profitau de uşurinţa şi credulitatea ambasadorului american. *În perioada mandatului lui David B. Funderburk, Securitatea română a reuşit cele mai numeroase şi mai ample penetrări în sistemul de interese şi de informaţii american în România, inclusiv plasarea unui număr important de agenţi în Statele Unite proveniţi din rîndurile pseudosectanţilor şi pseudoluptătorilor pentru drepturile omului cultivaţi de inabilul ambasador.* Din acest motiv regimul Ceauşescu nu protesta la atitudinea „duşmănoasă" a lui David. B. Funderburk.

Ce voiau americanii care veneau în delegaţii, una după alta, la Ceauşescu în anii de sfîrşit ai sistemului comunist? Americanii îi dădeau semnale lui Ceauşescu asupra oportunităţii care se deschidea în Est prin reformele lui Gorbaciov. Probabil că nu o făceau din sentimentalism, dar în mod sigur o făceau din interese economice imediate. Pe de altă parte, dincolo de interesele economice, o liberalizare a vieţii politice şi sociale crea premisele manifestării unor curente critice, a unei opoziţii, fie şi individuale, cu perspectiva constituirii unei alternative mai democratice sau chiar pe deplin democratice. Pentru americani, un sistem cu libertăţi democratice şi cu eliberarea pieţei de ideologie reprezenta scopul cel mai important.

Şi ei pierdeau bani prin amendamentul Jackson-Vanick. Probabil că le era indiferent cine conduce ţara, dacă e nebun sau marxist. În faţa acestei oferte, Nicolae Ceauşescu nu s-a limitat la obişnuitele lui fraze golite de conţinut, ci a devenit arogant. O etapă plină de greutate în care Statele Unite, prin reprezentantul celui mai înalt for decizional, a început să-şi retragă sprijinul faţă de Ceauşescu a fost vizita vicepreşedintelui american George Bush la Bucureşti din 18-19 septembrie 1983. Ceauşescu s-a purtat grosolan cu această ocazie, folosind dintr-o dată un limbaj foarte dur: „Vii aici să pui condiţii?". Vizita lui Bush a marcat căderea abruptă a relaţiei lui Ceauşescu şi a României, în ultimă instanţă, cu America. După episodul âsta, Ceauşescu n-a mai încercat să reîncălzească relaţiile cu americanii, lăsîndu-le reci. Colonelul Traian Stambert, fost ofiţer CIE în acea perioadă, a cunoscut bine detaliile vizitei vicepreşedintelui Bush în România: „Iniţial, acesta a sosit în România cu gînduri curate, intenţii lăudabile şi speranţe în mai bine, aşa cum primise asigurări şi ambasadorul Mircea Maliţa, o personalitate de prim rang în domeniu"[108]. George Bush senior nu avea motive personale să adopte o atitudine ostilă faţă de Ceauşescu sau faţă de români, dimpotrivă, fiind oarecum simpatizant al românilor. Acest sentiment îl dobîndise în timpul misiunii sale diplomatice în China, unde avusese drept partener de tenis un diplomat român de la care aflase o serie de informaţii pozitive despre ţara noastră. „Din păcate, socoteala din tîrg nu s-a potrivit cu cea de acasă! – îşi continuă relatarea colonelul Stambert. Ceauşescu, în megalomania lui, l-a sfidat, pur şi simplu, pe G. Bush, respingîndu-i aproape toate propunerile de îmbunătăţire a relaţiilor bilaterale. Unele probleme punctuale abordate de vicepreşedintele Americii ca: anularea taxelor de studii pentru cetăţenii români care solicitau emigrarea din ţară; acordarea unei mai mari libertăţi de practicare a cultelor neoprotestante; de emigrare şi liberă circulaţie; abandonarea practicii de a impune înregistrarea la autorităţi a maşinilor personale de scris; îmbunătăţirea balanţei comerciale prin creşterea importului de

[108] Colonel (r) Traian Stambert, *Escală pe strada „cîrtiţelor"*, Ed. Paco, Bucureşti, f.a., p. 52.

produse americane etc. Au fost taxate de Ceauşescu ca fiind încercări de amestec în treburile interne ale României! Capacul pe oala în clocot l-a pus în momentul în care a respins creditul guvernamental, în valoare de cîteva sute de milioane de dolari, oferit cu generozitate şi cu bună intenţie de G. Bush, pentru a mai slăbi din presiunea datoriei."[109] În sfîrşit, Ceauşescu i-a spus lui Bush că România nu mai împrumută bani şi că în curînd el va deveni un important creditor pentru ţările în curs de dezvoltare. Probabil că George Bush l-a considerat pe Ceauşescu irecuperabil.

Cu toate că pînă atunci celelalte întîlniri cu George Bush se desfăşuraseră într-o atmosferă destinsă, de data asta intervenise, practic, un alt context. Pe de o parte, Ceauşescu nu admitea să primească ultimatumuri, iar, pe de altă parte, vicepreşedintele american nu intenţiona să discute destins fără să i se îndeplinească nişte condiţii. Era şi un vicepreşedinte tînăr – 59 de ani şi arăta foarte tînăr datorită vieţii sale sportive. Apoi, vicepreşedintele din faţa lui fusese şeful CIA, autoare a racolării lui Pacepa şi inspiratoare a duplicităţii faţă de el, a punerii sale la colţ, în locul neînsemnat care i se cuvenea. Pasionat de secrete, încrezător în capacitatea sa de analist şi hîrşîit prin treburile murdare ale spionajului, Nicolae Ceauşescu vedea în George Bush pe rivalul care îl învinsese, aruncînd la gunoi într-o clipă toate speranţele şi visele sale. Vedea în el spionul. Degradarea puterii de înţelegere şi de anticipare a lui Ceauşescu se vede şi din acest caz. Cu ani în urmă îl primise pe Richard Nixon cînd nu era nimic, pentru ca apoi să profite din plin de gestul său premonitoriu. În ianuarie 1989 tocmai George Bush, cel jignit la Bucureşti, devenea preşedinte al Statelor Unite ale Americii.

Două note scurte

Reconstituirea imaginii pe care şi-o făcuse Nicolae Ceauşescu despre procesul politic ce se desfăşura în Europa nu trebuie judecată numai prin prisma schematismului primitiv al gîndirii sale. De exemplu, şeful statului comunist român credea că Mihail Gorbaciov

[109] *Ibidem*, p. 53.

este spion american. Cu această convingere a cerut Securității să-i ofere în iarna 1988-1989 probe care să confirme impresia sa despre conducătorul Uniunii Sovietice. Oricît ar părea de neverosimil, ordinul acesta a existat, iar Securitatea a condus acțiuni pentru îndeplinirea acelei misiuni.

În cadrul operațiilor de exploatare a unei rețele, în seara zilei de 3 decembrie 1989 o sursă directă și sigură, cetățean străin cu acces la informația primară, a transmis legăturii sale din Securitate mesajul că la Malta Gorbaciov și Bush au hotărît înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu simultan cu Noriega din Panama. În fața gravității și importanței acestei informații, precum și pe baza valorii persoanei care o difuza, un general de Securitate s-a deplasat de urgență într-o locație specială – nu se știe dacă pe teritoriul României sau în afară – pentru a face personal operația de verificare a informației. Sursa a confirmat datele înțelegerii de la Malta și a furnizat alte cîteva amănunte. Ca urmare a acestei întîlniri, dar și pe baza informațiilor obținute din surse certe, conducerea Departamentului Securității Statului a întocmit două note cu caracter ultrasecret. Prima avea următorul conținut: „În cursul discuțiilor din Malta, secretarul general al PCUS, Mihail Gorbaciov, și președintele american George Bush au hotărît înlăturarea regimului socialist din România". O a doua notă dădea a doua informație: „Cu ocazia convorbirilor de la Malta între secretarul general al PCUS, Mihail Gorbaciov, și președintele american George Bush s-a convenit intervenția militară a Statelor Unite în Panama". În aceeași seară notele au fost prezentate lui Nicolae Ceaușescu. Șeful statului a avut un moment de tristețe și apatie, rezervîndu-și o singură replică: „M-au condamnat!".

Relația Ceaușescu-Securitate. Pentru a înțelege greutatea acestor informații și efectul lor asupra destinului regimului comunist, precum și asupra națiunii este nevoie de o explicație mai detaliată. Mai întîi, se dovedește necesar să descifrăm, chiar și numai pe bază de mărturii, care a fost valoarea informațiilor pe care le-a avut Nicolae Ceaușescu despre procesul prăbușirii comunismului și despre propria sa soartă. Explicația implică o abordare treptată, motiv pentru care autorul va reface aici etapele judecăților de valoare care l-au condus la aflarea acestui secret.

Se pun în discuţie trei posibile ipostaze ale şefului Departamentului Securităţii Statului, o dată cu numirea acestuia în funcţie la 5 octombrie 1987. Cele trei posibilităţi ale generalului Iulian Vlad erau:

1. Fidelitate faţă de Ceauşescu, ca urmare a propriilor credinţe în valorile comuniste, apoi din admiraţie pentru personalitatea şefului statului, precum şi datorită faptului că la acea dată cunoştea care sunt duşmanii acestuia pe care mizau sovieticii.

2. Inactivitate din prudenţă, retragere în interiorul legii, ca funcţionar şi ofiţer apolitic, rezumîndu-se la a-l informa pe şeful statului şi nimic mai mult, protejîndu-se în faţa unor evenimente previzibile.

3. Decizia de a trece la o acţiune care să scutească poporul şi ţara de o intervenţie militară, nu neapărat prin favorizarea unei lovituri de stat, dar cu luarea unor măsuri care să permită o schimbare a conducerii statului fără victime.

Pe baza cercetării felului în care se desfăşura relaţia Ceauşescu-Vlad, putem formula trei răspunsuri. În primul rînd, generalul Vlad îl admira pe Ceauşescu în calitate de şef de stat, îi admira experienţa de activist al partidului şi abilitatea speculativă în probleme internaţionale. Ca individ, Ceauşescu era extrem de ordonat, riguros, avea un birou de pe care obiectele se mişcau şi reveneau în acelaşi loc cu precizie geometrică, dar era şi foarte suspicios la nou. De aceea, modul de abordare a unei probleme de securitate naţională era foarte important. Teama de Ceauşescu venea în primul rînd din puterea absolută de care dispunea şi din faptul că o cădere în interiorul sistemului era cu atît mai dureroasă cu cît se petrecea mai de sus. O cădere în afara sistemului era o catastrofă, iar pentru un şef de serviciu secret şi foarte periculoasă fizic. Ataşamentul generalului Vlad de Ceauşescu ţinea şi de faptul că şeful DSS vedea în şeful statului expresia de vîrf a forţei naţionale şi încarnarea unui mare patriot. Se va înşela amarnic. Momentul adevărului a fost revolta de la Braşov.

Ea merită o abordare specială.

Consecinţe ale revoltei de la Braşov

În ziua de 15 noiembrie 1987, duminică, zi în care se desfăşurau alegerile pentru Consiliile populare, dar şi zi în care se lucra pentru

îndeplinirea planului, muncitorii de la Uzinele „Steagul Roşu" (Autocamioane Braşov), plecaţi spre centrul oraşului, au transformat această deplasare într-un marş de protest. În oraş se răspîndise de cîtva timp zvonul că vor urma concedieri masive determinate de lipsa de productivitate a unităţii economice şi de scăderea comenzilor. Produsele uzinei – camioane – erau slabe calitativ şi depăşite tehnologic. Din aceste cauze muncitorii nu-şi mai luau salariile sau le ridicau serios diminuate. În plus, o particularitate a muncitorimii braşovene făcea ca situaţia acesteia să fie şi mai dramatică: erau foarte mulţi oameni aduşi din satele Moldovei, rupţi de căminele lor şi „plantaţi" în blocuri insalubre, lipsite de serviciile utilitare minime – apă rece, apă caldă, termoficare, gaze, avînd în faţă doar spectrul reîntoarcerii în Moldova, unde nu îi aştepta decît un proces invers, de reruralizare. Vasile Bădin, participant la manifestaţie, şi-a prezentat motivaţia într-o carte de interviuri: „Cînd am ajuns la serviciu şi am văzut fluturaşul lăsat în dulap de schimbul meu cu banii pe care trebuia să-i ridic, cînd am văzut că nu-mi ajung nici pentru hrana copiilor, darămite pentru hainele lor, am spus că nu mai dau drumul la maşină. Nu mai aveam de ce să lucrez, nu mai aveam nici o motivaţie"[110]. Conform unui martor ocular care a descris scenele din oraş lui Silviu Brucan, „pentru prima dată s-au auzit în România oameni strigînd pe stradă: *Jos cu dictatura!*, *Vrem pîine!*, *Jos cu Ceauşescu!* Furia mulţimii s-a dezlănţuit cînd o maşină a Miliţiei a ameninţat pe cei care mărşăluiau şi atunci aceştia au azvîrlit cu pietre şi sticle în maşină, oprind-o, dînd-o peste cap şi punîndu-i foc. Dintr-o dată, lumea a început să cînte *Deşteaptă-te, române!* şi s-a îndreptat spre sediul judeţean al Partidului Comunist care adăpostea şi Consiliul Popular. Ei au pătruns în clădire şi ceea ce au văzut în marele *hall* de la intrare i-a scos din sărite: o masă lungă plină de tot felul de bunătăţi, delicatese, fripturi şi vinuri pregătite pentru un ospăţ menit să celebreze victoria în alegeri asigurată cu 99 la sută din voturi. Asta era prea mult pentru protestatarii înfometaţi. Ei au ras tot ce era pe masă, au luat cu asalt

[110] Marius Oprea, Stejărel Olaru, *Ziua care nu se uită. 15 noiembrie 1987*, Braşov, Ed. Polirom, Iaşi, 2002, p. 16.

întreaga clădire şi au început să arunce pe geam, în piaţă, tablourile lui Nicolae şi ale Elenei Ceauşescu, împreună cu dosare şi documente, aprinzînd în mijlocul pieţei un foc ale cărui flăcări se vedeau pînă la 2 kilometri"[111]. Reconstituirea evenimentului arată că nu s-a strigat „Jos Ceauşescu!" (este o informaţie falsă) şi nu s-a dat foc la nici o maşină. Nu s-a intrat în Consiliul Judeţean de Partid, ci în Consiliul Municipal (Primăria), unde au devastat şi incendiat bufetul organizat pentru funcţionarii angajaţi în procesul electoral. Aşa cum este descris evenimentul din mai multe surse în presa română postrevoluţionară, protestul a pornit cu caracter economic şi social. Gabriela Chivi, un alt participant la eveniment, a explicat: „Cînd am ajuns la uzină, lucram în primul schimb, vedeam oamenii cum refuză să intre în secţii. Aşteptam afară, nu să facem grevă, nici pe departe aşa ceva. Noi, practic, ne ceream banii. Aveam salariile înjumătăţite şi nu mai puteam accepta această situaţie. Nu pot să spun că am făcut gesturi ieşite din comun, nu am spart nimic, dar am intrat în Consiliul judeţean pentru că îl urmam pe fratele meu"[112]. Agitaţia şi apoi furia muncitorilor au fost amplificate şi de informaţia că liderii politici ai uzinei luaseră prime, deşi planul nu era îndeplinit. Cu toate acestea, este semnificativ amănuntul că manifestanţii s-ar fi deplasat în oraş în frunte cu secretarii lor de partid a căror atitudine din momentul transformării protestului sindical în protest politic nu este descrisă de nimeni. La fel cum se va întîmpla şi în alte situaţii ulterioare, intervenţia brutală şi nepotrivită a Miliţiei a incitat spiritele, agresiunea autorităţii, fie şi numai verbală, constituindu-se în declanşator pentru exprimarea nemulţumirii politice, care avea o esenţă economică. Muncitorii au fost învăţaţi în România că ei conduc ţara, că Partidul Comunist este reprezentantul lor şi că, în particular, Miliţia există pentru a-i apăra. Scenele de la Braşov sunt confirmate şi de fostul general de Securitate Neagu Cosma: „A fost nevoie doar de o scînteie pentru a se aprinde vîlvătaia, transformîndu-se dintr-un protest economic, într-unul politic.

---

[111] Silviu Brucan, *Generaţia irosită. Memorii*, Ed. Universul şi Calistrat Hogaş, Bucureşti, 1992, p. 166.

[112] Marius Oprea, Stejărel Olaru, *op. cit.*, p. 26.

Nu s-a strigat numai «Achitați-ne drepturile bănești – vrem salarii mărite»... ci și «Jos dictatura, Jos Ceaușescu»... «Hoții»... «Vrem lumină»..."[113]. Dacă s-a strigat într-adevăr de către muncitori *Jos dictatura*, atunci lucrul e straniu pentru că, cel puțin formal, era vorba de dictatura lor, în numele căreia elitele țării fuseseră îngropate prin închisori sau sub malurile de pământ ale canalului Dunăre-Marea Neagră, sub autoritatea căreia aveau prioritate la case, la mașini, la rate și pentru care fiii lor erau admiși în facultăți și alte instituții de învățământ pe bază de dosar! Este, de asemenea, semnificativ pentru deruta și dezordinea corpului muncitoresc român faptul că cei pe care urmau să-i voteze pentru Consiliile populare erau oameni dintre ei, pe care ar fi trebuit, conform propagandei oficiale, să-i învestească cu puterea de a-i reprezenta în forurile de decizie. În plus, rămîne de neînțeles încetarea lucrului pentru a nu „le face planul ălora", ălora fiind chiar ei! Avînd în vedere că România era stat comunist, orice demers economic avea implicit un sens politic. Din aceste motive, caracterul economic al protestului de la Brașov devine din perspectivă istorică secundar, chiar dacă a fost unica sursă reală a mișcării de protest și singurul scop țintit. El exprimă situația de cerc vicios în care ajunsese în acel moment sistemul de putere de jos, ficționar, al regimului comunist.

Informațiile despre evenimentele din Brașov au ajuns la presa occidentală prin intermediul unor turiști și ziariști străini aflați întîmplător în localitate, prin mijlocirea lui Silviu Brucan, care a descris directorului Bibliotecii Americane din București faptele aflate, și din investigațiile jurnaliștilor francezi trimiși ulterior în capitala județului Brașov. „Relatarea cea mai completă a răscoalei de la Brașov a fost publicată în săptămînalul *L'Événement du Jeudi* (Nr. 167 din 14-20 ianuarie 1988). Cei doi trimiși speciali ai publicației pariziene, Michel Labro și Alexandra Lavastine, au pătruns în România, și apoi la Brașov, cu vize de simpli turiști."[114] Calitatea mediocră a acestor ziariști nu are importanță. Sursa principală a

[113] General de divizie (r) Neagu Cosma, *Securitatea, poliția politică, dosare, informatori*, Ed. Globus, București, 1998, p. 172.
[114] Monica Lovinescu, *Pragul/Unde scurte V*, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 245.

jurnaliştilor francezi a fost scriitorul braşovean Vasile Gogea. Cîţiva intelectuali care au încercat să ia apărarea muncitorilor arestaţi la Braşov – Doina Cornea, Radu Filipescu, Gabriel Andreescu – au fost contactaţi de Securitate şi intimidaţi. În legătură cu implicarea Securităţii în anchetarea evenimentelor de la Braşov, colonelul (r) Gheorghe Cotoman din cadrul Direcţiei VI a DSS avea să afirme în 1999: „Desigur, se poate pune întrebarea: a fost justificată implicarea organelor de cercetare ale Securităţii în cazul respectiv, în raport cu competenţele prevăzute pentru acestea de Codul de Procedură Penală? Răspunsul este simplu: această implicare a fost legală, deci, justificată, întrucît trebuia să se stabilească dacă faptele nu reprezentau cumva preludiul unor acţiuni violente de o mai mare amploare, de natură a slăbi puterea de stat, cu alte cuvinte, dacă întruneau sau nu elementele constitutive ale unei tentative la infracţiunea de subminare a puterii de stat (a cărei urmărire penală era dată în competenţa organelor de cercetare ale fostei Securităţi). Dar, *s-a dovedit că acţiunea respectivă nu putea fi încadrată în acest articol de lege* (subl. aut.), şi, chiar în ipoteza că s-ar fi încadrat, sunt sigur că soluţia era aceeaşi, fiindcă Nicolae Ceauşescu nu ar fi acceptat că în România se pot declanşa acţiuni de natură a periclita puterea pe care o deţinea. Şi asta chiar în ziua alegerilor!“[115]. Deşi corectitudinea afirmaţiei colonelului Cotoman pare protejată de prevederile legilor de atunci, fostul ofiţer al Direcţiei VI nu explică implicarea sa şi a colegilor săi în paza inculpaţilor şi în judecarea cazului, acţiune pe care o descrie tot el în continuarea pasajului citat.

Securitatea ştia că Braşovul are cauze profunde, de sistem. Ofiţerii din întreprindere informaseră conducerea DSS asupra posibilităţii unei greve iminente, iar generalul Vlad îl pusese în gardă pe primul-secretar al judeţului. Acesta însă nu a luat nici o măsură pentru redresarea situaţiei, fiind mai mult preocupat ca informaţiile cunoscute de Securitate să nu ajungă la CC. El se prevala de rolul conducător al partidului asupra Securităţii. În România funcţionează Institutul Român de Istorie Recentă, condus de tînărul istoric

[115] Colonel (r) Gheorghe Cotoman, *Dosarele Securităţii. Dezvăluirile unui anchetator de la Direcţia VI a DSS*, Ed. Obiectiv, Craiova, 1999, p. 89.

Marius Oprea, care se ocupă cu studierea crimelor comuniste. Este însă interesant de observat că, după mai mulți ani de cercetare în arhive, Marius Oprea ajunge la o concluzie care diminuează rolul Securității în acel caz: atunci cînd analizăm și judecăm Securitatea nu trebuie să scăpăm din vedere nici o clipă Partidul: „Activiștii comuniști au fost aceia care, în genere, i-au dictat prioritățile și i-au supravegheat acțiunile – și nu invers, cum s-a acreditat public în lumea postcomunistă"[116]. Este opinia lui Marius Oprea.

Informațiile din domeniul economic venite pe linia Securității (Direcția a II-a) erau raportate și miniștrilor de resort. Pe acest traseu informațiile despre gravele erori de conducere de la Brașov au ajuns și la Constantin Dăscălescu. Văzînd că primul-secretar de la Brașov nu ia nici o măsură, generalul Vlad l-a informat personal pe primul-ministru, înaintîndu-i și un raport detaliat care conținea statistici relevante pentru situația salarială, a producției și a aprovizionării cu alimente din Brașov. Dăscălescu nu a făcut nimic. Atunci generalul Vlad i-a înaintat lui Ceaușescu un raport asupra situației explozive de la Brașov. Atît Dăscălescu, cît și Preoteasa, primul-secretar, s-au apărat afirmînd că n-au știut nimic și că situația nu este în realitate atît de gravă. Au dat vina amîndoi pe Securitate că exagerează. După cum se cunoaște, autoritățile politice și executive nu au fost în stare să facă nimic pentru îmbunătățirea vieții cetățenilor din Brașov. Manifestația și protestul s-au produs ca fenomene inevitabile. Deja în noiembrie venise frigul, parte din instalațiile și utilajele întreprinderilor nu mai puteau funcționa, iar în case nu se mai putea trăi. O epidemie de gripă izbucnește în oraș în prima decadă a lunii, pe fondul lipsei de medicamente – au fost cazuri cînd părinții luau noaptea trenul la București pentru a cumpăra medicamente din gară, după care se întorceau pentru a le administra copiilor –, iar în spitalele brașovene începe să se înmulțească numărul pacientelor cu afecțiuni ale aparatului genital, generate de frig.

---

[116] Marius Oprea (coordonator), Nicolae Videnie, Ioana Cîrstocea, Andreea Năstase, Stejărel Olaru, *Securiștii partidului. Serviciul de Cadre al PCR ca poliție politică. Studiu de caz: arhiva Comitetului Municipal de partid Brașov*, Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 12.

Potolirea manifestațiilor s-a făcut cu trupe de securitate-miliție, dotate cu căști și scuturi, imagine neobișnuită pentru români. Au fost inculpate 64 de persoane, în majoritate tineri[117]. Cazul Brașov este important în analiza noastră, chiar dacă a fost o problemă de politică internă, nu numai prin faptul că ilustrează situația dramatică a cetățenilor și o primă tentativă serioasă de revoltă, ci și prin consecințele sale în planul raporturilor dintre Nicolae Ceaușescu și șeful Departamentului Securității Statului.

Momentul Brașov a reprezentat un semnal de alarmă pentru generalul Vlad și l-a determinat să facă primul pas înapoi, privind cu mai multă circumspecție raporturile sale cu Ceaușescu și admirația pe care i-o acorda. Atunci Ceaușescu i-a ordonat să găsească agenții străini care au pregătit revolta de la Brașov, fapt care l-a pus în gardă pe șeful DSS. Agentul provocator era criza socială. Constatînd periculozitatea situației și reacția autorităților politice generalul Vlad a hotărît să adopte poziția militarului care își face datoria, foarte atent asupra implicării politice și a respectării legilor. A doua ipostază a sa. După ce s-a consultat cu subalternii săi, generalul Alexie, generalul Macri și colonelul Gheorghe Rațiu, generalul Vlad a luat decizia de a pune la dispoziție conducerii superioare de partid și de stat, în principal lui Ceaușescu, informația adevărată și cît mai amplă asupra situației economice din țară. A fost înființat un sistem de buletine informative conținînd în exclusivitate probleme economice, insistîndu-se pe iminența unor evenimente de tip Brașov. Între decembrie 1987 și decembrie 1989 Securitatea a dezamorsat alte zece cazuri de proteste și greve asemănătoare celor de la Brașov.[118]

Autorul acestui volum își tratează toate personajele, oricît de nocive sau benefice au fost, fără pasiune, cu cît mai multă obiectivitate, asumîndu-și riscul de a se crede că nu acceptă criminalitatea regimului comunist și avantajele infinite ale democrației. De aceea, nu judecă acțiunile unor personalități implicate în acest salt istoric decît în măsura în care au fost determinante. Pe Nicu Ceaușescu,

---

[117] *Ibidem.*

[118] Viorel Patrichi, *Ochii și urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleșiță*, Ed. Ianus Inf SRL, București, 2001, p. 101.

beţivul, asasinul şi destrăbălatul notoriu, îl ştim din zvonuri, şi ele erau în bună măsură adevărate, dar în faţa tribunalului individul s-a apărat ca un om inteligent şi cult. Altfel spus, capabil de un gest precum cel dezvăluit de generalul Pleşiţă care afirmă, alături de colonelul Burlan, că Nicu Ceauşescu a fi organizat un complot împotriva tatălui său. Dacă privim o cronologie politică a perioadei ceauşiste vom constata că a existat un interval de o lună (11 septembrie-13 octombrie 1987) în care Nicolae Ceauşescu operează o cascadă de destituiri şi numiri. La 11 septembrie sunt afectaţi de schimbări Ştefan Andrei, Lina Ciobanu, Dimitrie Ancuţa, Ion C. Petre, Aneta Spornic, un oarecare Ion Constantinescu de la Planificare, un altul, Cornel Pînzaru numit la Ministerul Comerţului Exterior. La 29-30 septembrie Gheorghe Petrescu, Ion Avram, Gheorghe Cazan sunt destituiţi şi pe locurile lor apar nişte necunoscuţi. Barbu Petrescu este numit ministru secretar de stat la Planificare. La 3 octombrie sunt destituiţi Petre Preoteasa (aşa ajunge la judeţul Braşov), George Homoşteanu, ministrul de Interne, Gheorghe Chivulescu, ministrul de Justiţie, Alexandru Necula, ministrul Industriei Electrotehnice. Funcţii importante, mai ales cele de la Interne şi Justiţie, nu îşi schimbă titularul decît într-o situaţie de criză. După două zile, la 5 octombrie, are loc o nouă serie de eliberări şi numiri din/în funcţie pe structura Guvernului. La 13 octombrie Nicu Ceauşescu este eliberat din funcţia de prim-secretar al CC al UTC şi numit prim-secretar la Sibiu[119]. După versiunea generalului Pleşiţă, Tudor Mohora, un personaj din anturajul lui Nicu Ceauşescu, a fost „trimis la un sector al Capitalei, că era şi el în socoteală, prieten cu Nicu"[120]. Tudor Postelnicu, cel care îl ţinea sub observaţie pe fiul preşedintelui, este numit ministru de Interne. Într-un singur loc scenariul acesta nu se potriveşte: înlocuirea generalului Constantin Olteanu cu generalul Vasile Milea la conducerea Ministerului Apărării Naţionale a avut loc în decembrie 1985, nu în 1986.[121]

---

[119] Toate informaţiile cronologice după Cristina Păiuşan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Ed. Tritonic, Bucureşti, 2002, pp. 325-327.

[120] Viorel Patrichi, *op. cit.*, p. 103.

[121] *Ibidem*, p. 47.

Planul aducerii lui Nicu Ceauşescu la conducerea partidului a aparţinut tatălui său, Nicolae Ceauşescu. Acesta l-a discutat cu Elena Ceauşescu şi, dintr-o raţiune care pare străină imaginii pe care o avem despre ea, mama a căutat să împiedice compromiterea fiului prin viaţa destrăbălată pe care o ducea. Elena Ceauşescu a rămas şi va rămîne în Istorie ceea ce românii numesc o femeie de prost-gust, arţăgoasă, primitivă şi periculoasă, însă în cazul lui Nicu Ceauşescu este vorba de condiţia ei de mamă, dublată de un calcul politic. Nici o mamă nu acceptă ca fiul ei să fie alcoolic încă de tînăr, să omoare oameni cu maşina, să-şi trăiască viaţa sexuală din întîlniri ocazionale şi probabil că cele mai multe mame doresc o partidă bună pentru băiatul lor. În gîndirea primitivă a Elenei Ceauşescu o partidă bună însemna ca soţia să nu fie evreică şi să fie, tot cum spune românul, „la locul ei". În ambele aceste criterii sentimentale se citeşte şi calculul politic. În România soţia evreică însemna, mai ales la nivelul structurilor partidului, o posibilă spioană sovietică sau israeliană. O femeie „la locul ei" lîngă Nicu Ceauşescu însemna viitoarea soţie a şefului partidului sau statului, care îl va însoţi în vizitele oficiale, care poate va fi primită ca şi ea, ca Elena Ceauşescu, de regina Angliei, de regina Spaniei sau de vreo împărăteasă ca Farah. Însemna imaginea de cuplu pe care o va prezenta poporului mai tîrziu şi, nu în ultimul rînd, însemna mama unor copii ai secretarului general sau preşedintelui. În logica ei simplă, dar naturală, Elena Ceauşescu atingea o serie de atitudini pe care noi, cei de jos, le cunoşteam foarte bine. Contemporanii ar putea să-şi amintească felul în care părinţii îşi ascundeau sau protejau fetele atunci cînd Nicu Ceauşescu era prin oraşul sau cartierul lor, cum îşi schimbau hotelul la mare, cînd aflau că Nicu este în staţiune, cum chiar fetele serioase evitau zonele pe care acesta le frecventa. Fete sau femei gata de o aventură cu „prinţişorul" se găseau oricînd. Nu o astfel de noră voia să aibă Elena Ceauşescu. Fără îndoială că au existat multe exagerări în privinţa personajului public Nicu Ceauşescu, însă finalul său este înnobilat de relaţia sentimentală adevărată cu talentata artistă Daniela Vlădescu.

Surse serioase din anturajul cuplului prezidenţial confirmă că ideea pregătirii lui Nicu Ceauşescu pentru preluarea Puterii la un

moment dat a fost discutată mai întîi în familie. Apoi, Nicolae Ceauşescu a discutat aluziv cu apropiaţii săi politici despre cariera lui Nicu. Problemele au apărut în momentul în care Nicu Ceauşescu a lansat această informaţie în cercul său de prieteni pe fondul unor trăsături de caracter – teribilismul, voluntarismul, frivolitatea – accentuate de obişnuinţa de a consuma alcool în exces. Unii activişti, mai experimentaţi, au tras toate învăţămintele dintr-o astfel de ipoteză şi probabil că au calculat perspectiva. Alţii, mai tineri, s-au crezut deja o echipă nouă pentru viitoarea conducere a statului şi au început să-l cultive pe Nicu Ceauşescu, cultivînd în acelaşi timp şi tema aranjamentului cu un aspect de complot. O informaţie anume oferă detaliul semnificativ: pînă la momentul lansării proiectului aducerii lui Nicu Ceauşescu la conducere acesta avea doar cîţiva prieteni, între care Ion Traian Ştefănescu părea cel mai apropiat. După primele discuţii s-au înmulţit „peţitorii", ei fiind şi principalii colportori ai zvonului despre complot. Pe de altă parte, trecerea lui Nicu Ceauşescu de la UTC la conducerea judeţului Sibiu nu a fost o retrogradare. Numai oamenii slab informaţi credeau atunci, ca şi acum, că din funcţia de prim-secretar UTC se poate ajunge secretar general al PCR. Traseul prin UTC era mult mai lung decît cel de la conducerea unui judeţ. În plus, ştim sigur că judeţul Sibiu a fost ales de Nicolae Ceauşescu personal pe următoarele criterii: avea industrie de calitate, era populat de oameni cu un nivel ridicat de civilizaţie, era un judeţ „liniştit" din punct de vedere politic şi ceva mai puţin neliniştit social – Nicu se va ocupa intens de acest aspect –, avea unităţi militare de elită, avea cele mai importante minorităţi – unguri, germani, ţigani. Pe scurt, judeţul Sibiu era un fel de Românie mică. O altă poveste susţine că acele întîmplări şi în primul rînd decizia lui Nicu Ceauşescu de a-şi îndepărta tatăl de la conducere au fost generate de revolta de la Braşov. Imposibil cronologic. Însă criza de la Braşov a reprezentat pentru liderii comunişti de la conducerea partidului, pentru comuniştii prosovietici, de tip Silviu Brucan, pentru cîţiva conducători din Armată sau din Securitate, semnalul clar că Ceauşescu a pierdut susţinerea *massei* şi că trebuie să se îndepărteze discret de liderul care pierduse noţiunea timpului.

În acest loc se poate identifica cea de-a treia ipostază a generalului Vlad: evitarea implicării instituțiilor de forță (Armată și Securitate) în lupta lui Nicolae Ceaușescu de a se menține la Putere cu orice preț. Refuzînd să admită că la Brașov s-au revoltat muncitorii și insistînd pe teza agenturilor străine, Nicolae Ceaușescu pregătea argumente pentru bazele legale ale unei represiuni. Mai există un argument important: Nicolae Ceaușescu avea obiceiul să-și arunce în crize apropiații pentru a le rezolva – mai ales după experiența din 1977 din Valea Jiului –, apoi îi făcea responsabili și îi sancționa. La un interval de timp, care ținea de calculele lui politice, îi reabilita, punîndu-i în diferite funcții, întotdeauna altele. Se poate observa o adevărată metodă de a plasa anumiți activiști în locurile despre care avea informații că există probleme, urmărind rezultatul: se descurcă, îl promovează, nu se descurcă, îl sancționează. Din toate aceste motive, ideea unei tentative a generalului Vlad de a-și proteja structura și de a se proteja pe el în fața unei evidente înclinații spre discreționar a lui Ceaușescu, dar mai ales în fața crizei sociale propriu-zise nu trebuie ignorată. În ce-l privește pe Vlad, ca prim șef al DSS care nu era activist de partid, ca intelectual și om foarte inteligent, a crede că stătea și aștepta pasiv să fie amestecat într-o represiune sîngeroasă este o naivitate.

Relația Ceaușescu-Vlad. Pentru operațiunea de protejare a instituției, generalul Iulian Vlad a reușit să instituie un sistem de lucru cu șeful statului, de care l-a informat și pe ministrul de Interne, superiorul său ierarhic. Vlad a început să-i furnizeze lui Nicolae Ceaușescu trei tipuri de informații:

1. **Informări curente**, printr-un buletin dactilografiat care conținea informații despre starea de spirit a populației, despre cauzele nemulțumirilor (în permanență erau informații despre criza socială și economică) și despre întinderea teritorială a fenomenului (toată țara). Buletinul era trimis de trei ori pe săptămînă în plic sigilat. După cîteva săptămîni, plicurile au început să se întoarcă nedesfăcute, sigilate așa cum fuseseră trimise. Ceaușescu refuza realitatea.

2. **Informații deosebite**, obținute pe linie de spionaj și contraspionaj. Notele erau scrise de mînă, nu mai mult de 3-4 pagini, exemplar unic, și introduse într-un plic sigilat. Ceaușescu deschidea

plicul, citea raportul, făcea unele notații (foarte schematice), apoi sigila personal plicul și îl trimitea printr-un curier special înapoi la Securitate. Informațiile deosebite erau trimise lui Ceaușescu o dată la două zile și numai în cazuri speciale zilnic, atunci cînd informația prezentată era în progresie rapidă.

3. Informații ultrasecrete, urgente, care erau prezentate personal de generalul Vlad, în exemplar unic fie sub formă de notă întocmită chiar de șeful DSS, fie în original, așa cum venise de la rețea. După ce le citea și le comenta cu Vlad, Ceaușescu înapoia documentul care era apoi arhivat într-un fond special.

Cele două note din 3 decembrie 1989, care anunțau decizia lui Gorbaciov și a lui Bush de a lichida regimul comunist din România, precum și înțelegerea în privința intervenției în Panama, au făcut parte din categoria a treia, „informații ultrasecrete". Nicolae Ceaușescu a reținut ambele note și le-a luat cu el la Moscova.

Înțelegerea de la Malta

Cum a ajuns Securitatea română să obțină acele informații și cum a reușit să penetreze un sistem de protecție ultrasofisticat, un sistem de protecție conjugat, al celor două Mari Puteri ale lumii? În primul deceniu de după Revoluția din decembrie 1989 s-a comentat pe larg în presa română valoarea Securității, unii considerînd-o prea puternic politizată și, în consecință, foarte slabă, alții aducînd argumente că era foarte eficientă și excelent profesionalizată. Adevărul este că Securitatea nu era o structură omogenă din punct de vedere al calității oamenilor și că unele Direcții aveau fluctuații de performanță, în timp ce altele ar putea fi caracterizate prin munca brută exploatată inteligent și rațional doar la nivelul conducerii. Posibilitățile Securității de a obține informații din apropierea celor doi lideri ai lumii trebuie analizate obligatoriu în contextul evenimentelor din ultimii ani ai deceniului nouă. Mai toate cărțile și articolele de presă care tratează procesul de liberalizare a Estului european prin programul lui Mihail Gorbaciov – fie că îl consideră un miracol, fie că se apleacă asupra rolului KGB – par copleșite de valul schimbărilor și, mai ales, de viteza cu care s-a deplasat acesta. O privire

distanțată va observa cum scena publicistică este dominată de mișcările și deciziile reformatorilor, de valoarea incontestabilă a curajului și a determinării lor, de importanța reacției națiunilor în fața primei adieri de libertate. S-au mișcat popoare, s-a dărîmat un sistem politic, au dispărut lideri abominabili, s-a îndepărtat pericolul războiului nuclear. De-abia cînd citim memoriile lui Mihail Gorbaciov și ale lui Eduard Șevardnadze aflăm cît de greu a fost. Paradoxul evaluărilor istorice contemporane provine din faptul că se apleacă exclusiv asupra învingătorilor și *nu spune mai nimic despre învinși*. Or, liberalizarea Estului a avut mulți dușmani. Am descoperit vîrfurile acestui curent potrivnic abia în momentul tentativei de lovitură de stat de la Moscova din 1991, dar mulți comuniști și funcționari simpli nu au acceptat cu entuziasm – sau nu au acceptat deloc – mișcarea de liberalizare declanșată la Kremlin.

În timpul operațiunii de penetrare a structurilor de decizie ale URSS, agenții Securității române s-au întîlnit cu două situații neașteptate. În primul rînd, nu erau singurii spioni din Est. Acționau în culegerea de informații, atît din structurile KGB, cît și din nivelurile superioare ale partidului, serviciile secrete din Cehoslovacia și RDG. La un moment dat, agenturile s-au „simțit" una pe alta și astfel s-a aflat că urmăreau aceleași scopuri. În al doilea rînd, disponibilitatea surselor sovietice se mărise la dimensiuni surprinzător de mari, mai ales după 1986. De unde înainte penetrarea structurilor sovietice era extrem de dificilă și riscantă, acum numărul înalților funcționari sau al ofițerilor cu acces la diferite niveluri de informație care acceptau să furnizeze informații foștilor aliați crescuse simțitor.

Cine erau aceste surse? Cîțiva erau oameni din structuri care considerau, ca și Ceaușescu, că Gorbaciov este agent american și trădător. Alții nu credeau în această posibilitate, dar erau lămuriți că acțiunea secretarului general al PCUS va conduce la distrugerea sistemului și, în consecință, din solidaritate sau din deznădejde, acceptau benevol să strecoare foștilor colegi acele informații pe care le considerau importante, în primul rînd pentru țara respectivă. Cei mai mulți însă proveneau din rîndurile celor speriați de perspectiva restructurării, ofițeri și funcționari comuniști – unii lucrau de pe vremea lui Stalin, dar majoritatea erau brejnevieni – îngrijorați de

pierderea locului de muncă, a poziției în vechea ierarhie, indivizi frustrați care considerau că și-au dăruit viața și munca Marii Uniuni Sovietice și „acum vine Gorbaciov și șterge totul cu *perestroika* lui". Alții erau oportuniști; înțeleseseră ce se întîmplă și căutau prin corupție și acumulare de bani să-și asigure o pensie liniștită sau un fond financiar cu care să-și pornească o afacere. Un grup aparte în rîndul surselor sovietice l-au reprezentat militarii, ofițeri superiori ai Armatei URSS. Timp de decenii au trăit în cultul superiorității militare sovietice, cu mîndria că au cucerit cosmosul și l-au pus în slujba apărării intereselor URSS, cu ambiția să-l învingă pe inamicul de moarte al comunismului – „imperialismul american", cu credința că apără popoarele sovietice și pe ale lumii de amenințarea americană. Astăzi – adică în 1986-1989 – erau puși să dea mîna cu inamicul, să colaboreze cu el, să accepte de dragul lui distrugerea arsenalului nuclear, apoi a mii de tancuri și rachete cu focos convențional, să se retragă din zone strategice, să renunțe la colaborarea cu foștii aliați. Mulți militari pur și simplu considerau atitudinea lui Mihail Gorbaciov ca pe o recunoaștere a înfrîngerii, transformîndu-i pe *ei* în învinși. Pentru toți acești oameni liberalizarea echivala cu o trădare.

Întregul complex de mentalități obtuze era valabil și pentru numeroși comuniști din țările blocului răsăritean și va fi întîlnit identic la funcționari și militari români în timpul și după revoluția din decembrie 1989. Unele informații despre ce se întîmplă în țările lor au ajuns la vîrfurile Securității române direct de la serviciile de informații ale statelor comuniste europene. Aceasta este o explicație pentru faptul că Securitatea română și implicit Nicolae Ceaușescu au cunoscut din timp atît scenariile de schimbare a liderilor comuniști din țările Tratatului de la Varșovia, aplicate de Uniunea Sovietică prin KGB, cît și modul în care s-a acționat.

Așa a înțeles Nicolae Ceaușescu că schimbarea se face printr-un lider politic racolat din interiorul Comitetului Central, al Biroului Politic, sprijinit la momentul oportun de ministrul de Interne și de ministrul Apărării (de regulă, tot oameni ai Moscovei). În caz de rezistență a fostului conducător al partidului, erau incitate și provocate

manifestații de stradă cu violențe de ambele părți. Dacă vechiul conducător ordona reprimarea (cum se întîmplase în Cehoslovacia, RDG și Bulgaria), cei doi miniștri cheie refuzau „să tragă în popor" iar liderul progorbaciovist cerea demisia șefului partidului. Cu trupele sovietice în țară, cu baza regimului dictatorial (Interne le și Armata) trasă de sub picioare, nici un conducător comunist nu-și mai putea păstra locul. Imediat după înlăturare, mulțimea din stradă primea garanția aplicării reformelor și a liberalizării sau, ca în cazul Bulgariei, mulțimea era adunată chiar de partid și informată asupra schimbării.

Cercetătorii care vor avea acces în viitor la arhivele Securității vor întîlni și o situație pe care poate nu și-o vor putea explica. Multe informații despre schimbarea regimului comunist din România sunt atît de firești, de comune, încît frămîntările generațiilor noastre li se vor părea anormale. Rezultatele penetrării serviciilor secrete românești în preajma lui Gorbaciov – în sine, o operațiune cît se poate de spectaculoasă – au avut și un caracter preventiv. În fapt, ce secrete încredințau membrii Echipei Gorbaciov, fie „în orb", fie informativ, agenților români? Că reforma este o acțiune adevărată, nu o farsă, că sistemul comunist va cădea pentru că nu mai rezistă, că KGB-ul va organiza unele căderi din ordinul lui Gorbaciov, că din acel moment comerțul cu URSS se va face pe baze economice realiste și dacă România vrea să mai importe cocs, de exemplu, trebuie să plătească în dolari la prețul pieței, că Germania se va reunifica, că URSS își va retrage trupele din Europa și că pînă la sfîrșitul anului 1989 toate regimurile dictatoriale trebuie să dispară. Or, toate aceste lucruri erau vizibile cu ochiul liber la nivelul diplomației sau structurilor politice ale statelor din întreaga lume. Problema lui Ceaușescu era că afla lucrurile astea și nu îi conveneau. Ba, mai mult, se ambiționa să se cramponeze de putere, cu consecințe nefaste pentru țara lui. Putem chiar estima că unii înalți demnitari gorbacioviști transmiteau în acest fel mesaje politice clare, de prevenire, în speranța că Nicolae Ceaușescu va înțelege faptul că nu există cale de întoarcere. Avînd în vedere faptul că aceste informații au curs spre Ceaușescu timp de mai mulți ani, nu ne rămîne decît să

tragem concluzia că i s-a oferit mai întîi lui ocazia să facă schimbarea, apoi au hotărît să-l îndepărteze.

Fuseserăm obişnuiţi cu imaginea unui KGB infailibil şi de nepătruns. Dezvăluiri făcute presei după 1989 arată că însuşi KGB-ul fusese penetrat pînă la vîrf. Generalul Dmitri Poliakov era în GRU „secretar al comitetului de partid şi profesor al viitorilor agenţi sovietici" şi cu toate astea „prejudiciile provocate de el spionajului de la Moscova depăşeau tot ce făcuseră împreună cei peste 50 de transfugi şi agenţi ruşi dubli care au colaborat cu Occidentul. Sub numele de cod *Cilindrul* (pentru FBI) şi *Bourbon* (pentru CIA), Poliakov a acţionat 25 de ani, sfidînd toate normele de securitate ale GRU"[122]. În timpul crizei cubaneze anglo-americanii avuseseră în Oleg Penkovski un important agent infiltrat în structurile GRU, iar mai recent s-a aflat că Oleg Gordievski, rezidentul (şef de filieră) KGB la Londra, lucra pentru Serviciul Secret de Informaţii al Marii Britanii încă din 1974. „Cel mai înalt lider de partid căruia Gordievski îi raporta asupra problemelor curente era Mihail Sergheevici Gorbaciov."[123] În 1996 a izbucnit scandalul Platon Obuhov, secretar II în Departamentul America de Nord din cadrul Ministerului rus de Externe, scandal care s-a lăsat cu expulzări de partea rusă şi britanică. Nimic nu ne împiedică să credem că penetrările serviciilor secrete comuniste româneşti, est-germane şi cehoslovace nu au fost posibile în celelalte rînduri, ale comuniştilor sovietici. Paradoxul situaţiei este că şi unii, şi alţii, din Vest şi din Est, aflau acelaşi lucru, lucrînd însă fiecare pentru scopuri total opuse.

Spre sfîrşitul anului 1989 operaţiunea KGB de surprindere a Statelor Unite prin rapiditatea liberalizării est-europene, prin oprirea înarmării nucleare şi prin larga publicitate a figurii lui Mihail Gorbaciov a început să dea roade. Preşedintele George Bush avea probleme în mediile politice şi la nivelul opiniei publice, fiind tot mai violent acuzat că nu vine în întîmpinarea reformelor sovietice, că rămîne prudent în faţa unei ocazii istorice, că întîrzie să răspundă

---

[122] Lilia Traci, *„Briliantul" spionajului american la Moscova* în *Lumea Magazin*, Nr. 12(104) 2001, p. 44.

[123] Christopher Andrew şi Oleg Gordievski, *KGB, istoria secretă a operaţiunilor sale externe de la Lenin la Gorbaciov*, Ed. All, Bucureşti, 1994, p. 3.

cu gesturi spectaculoase la gesturile spectaculoase ale Moscovei. Deşi îşi preluase funcţia supremă de la Casa Albă încă de la începutul anului, Bush nu avusese încă nici o întîlnire oficială cu Gorbaciov, fapt care îi irita pe politicienii ambelor administraţii. Pe durata anului 1989, Gorbaciov se mişcase mult, devenise de departe personalitatea cea mai populară şi dăduse suficiente semnale importante pentru a forţa reacţii pe măsură. Bush şi Gorbaciov corespondau, schimbau mesaje, vorbeau la telefon, însă lipsea ceva – întîlnirea care să tranşeze definitiv trecutul şi să proiecteze viitorul. Ion Stoichici transmitea la 1 decembrie 1989 de la Ambasada României din Washington: „Nu se pune problema că el (*George Bush*, n.a.) nu doreşte progresul mişcărilor reformiste, ci faptul că el nu vede clar unde conduc toate acestea, ceea ce îl tulbură (...) Se apreciază că prudenţa lui G. Bush se bazează pe faptul că preşedintele «are suspiciuni faţă de orice fapt care apare a fi prea simplu, prea cert, întrucît este neliniştit de o eventuală schimbare a situaţiei»"[124]. Fostul şef al CIA simţise scenariul Echipei Gorbaciov, dar totodată era şi sincer îngrijorat că acesta va eşua pentru că mersese şi prea repede şi prea departe pentru suportabilitatea societăţii şi structurilor sovietice. Probabil că Bush mai ştia şi că *perestroika* eşuase şi că sprijinul pe care îl avusese Gorbaciov pînă atunci de la KGB se oprise în punctul de unde nu mai putea ţine evenimentele sub control. Pentru a dezamorsa tensiunea politică din Statele Unite, dar şi pentru a se lămuri asupra intenţiilor URSS pe mai departe, preşedintele american îi solicită lui Mihail Gorbaciov o întrevedere neoficială, cu scop informal. Părţile convin să se întîlnească în Malta, la 2 şi 3 decembrie 1989, alternativ, pe vase aparţinînd flotelor celor două ţări. Agenţia TASS editează un buletin de uz intern în care comentează sub formă de estimare agenda probabilă a întrevederii. Între altele, poziţiile celor doi lideri erau explicate astfel: „Invocîndu-se părerea potrivit căreia lui Bush nu-i plac convorbirile de tipul Ialtei, se afirmă că SUA nu doresc să discute despre viitorul popoarelor europene pe baze bilaterale, respectiv în raporturile lor cu URSS. Ceea ce ar dori preşedintele Bush ar consta în cunoaşterea

[124] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 375.

părerilor lui Gorbaciov față de actualele transformări din țările socialiste, precum și garantarea de către URSS că nu va interveni în aceste procese de liberalizări. La rîndul lui, Gorbaciov ar putea să atragă atenția asupra pericolului pe care l-ar reprezenta eventualele încercări de folosire a schimbărilor din țările socialiste în folosul unilateral al Occidentului"[125]. Comentariul Agenției TASS spune foarte multe. În ciuda aspectului său protocolar și a mențiunii că președintelui Bush nu-i plac înțelegerile de tip Ialta, fragmentul citat este expresia elocventă a dorinței celor doi lideri mondiali de a se înțelege asupra soartei popoarelor europene și nu numai. Este clar că Bush voia ca URSS să nu intervină acolo unde mișcarea politică depășea stadiul „scenariului favorabil" (stat socialist cu reforme de tip *perestroika*), îndreptîndu-se vertiginos spre democrație și economie de piață autentice, adică spre Occident, iar Gorbaciov cerea ca Statele Unite să nu încurajeze acest proces. În ce privește strict aluzia la Ialta – dincolo de speculațiile publicistice care nu au încetat de atunci – problema are un aspect *diplomatic* – cele două Mari Puteri nu vor recunoaște niciodată așa ceva și chiar vor respinge ca absurdă comparația –, dar și un aspect *logic* – se întîlnesc în mijlocul mării pe vase militare, pentru că acestea oferă puține șanse ca discuțiile să fie interceptate, datorită puternicelor instalații de bruiaj ale bastimentelor; prevăd prin protocolul preliminar să întrerupă discuțiile împreună cu delegațiile și să poarte un dialog între patru ochi. (De cine se fereau? Logic, fiecare se ferea de aliații lui.) Pun pe agendă probleme care țin de sferele de influență, așa cum fuseseră ele stabilite tocmai la Ialta (ce altceva înseamnă „baze bilaterale, respectiv în raporturile lor cu URSS"), fiecare cerînd pe fond ca procesele de liberalizare din Europa de Est să se desfășoare natural (nu a existat nimic natural în trecerea de la comunism la capitalism).

Mihail Gorbaciov va publica în *Memoriile* sale doar un fragment din stenograma convorbirilor de la Malta de pe vasul „Maxim Gorki". Ca să putem cîntări corect valoarea informației publice despre întîlnirea de la Malta vom preciza acum că la începutul celei

[125] *Ibidem*, p. 379.

de-a doua întîlniri (cea din 3 decembrie), Mihail Gorbaciov l-a informat pe președintele Bush că dialogul din ziua precedentă durase cinci ore. Fragmentul din stenograma primei întîlniri acoperă aproximativ o oră și jumătate de discuții. Gorbaciov a vorbit mai mult, dar Gorbaciov vorbește repede.

La începutul dialogului din ziua de 2 decembrie 1989, la care au participat Eduard Șevardnadze, James Baker și „alți înalți funcționari", Gorbaciov a adoptat un ton ofensiv, subliniindu-i lui George Bush: „Dumneavoastră ați fost cel care a avut inițiativa acestei întîlniri", procedeu diplomatic prin care un partener adoptă o poziție de relativă superioritate, prin faptul că celălalt are o problemă, nu el. Continuă însă tot Gorbaciov cu o confirmare a interesului său egal în rezolvarea problemelor, dar și cu o teză destul de transparentă despre necesitatea dialogului direct între liderii URSS și SUA: „Trebuie să conducem în felul acesta, trebuie să ne adaptăm la schimbări. Prin urmare, nu ne mai putem mulțumi în prezent doar cu munca intensă care are loc la nivelul miniștrilor de Externe. Este indispensabil ca aceia care conduc țările noastre să aibă întîlniri de lucru și contacte mai frecvente"[126]. Era o invitație la procedeul luării deciziilor la nivelul cel mai înalt, și pentru că ceea ce au discutat ei nu se referea doar la relațiile bilaterale, invitația propunea o înțelegere și asupra soartei altor națiuni. George Bush va amenda stilul ofensiv al liderului sovietic recunoscînd că ideea întîlnirii îi aparține, dar cum și URSS dăduse semne clare că este foarte interesată de acel dialog, va considera că „am pregătit împreună întîlnirea". Președintele american explică apoi că este nevoit să facă o cotitură de 180 grade față de poziția sa anterioară, deoarece este presat de americani să abandoneze prudența. În sfîrșit, îi prezintă lui Gorbaciov scopul întrevederii: „Presupun că în decursul discuțiilor ce le vom purta să putem face un schimb de vederi nu numai asupra Europei de Est, ci și asupra altor regiuni, ceea ce ne va îngădui să ne cunoaștem mai bine și mai profund. Aș dori ca acest schimb să aibă loc nu numai în prezența delegațiilor complete, ci să avem și convorbiri între patru ochi"[127]. Pare la prima vedere o inițiativă

[126] Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Ed. Nemira, București, 1994, p. 79.
[127] *Ibidem*.

spontană, dar Gorbaciov îi răspunde: „Am impresia că am mai discutat împreună despre aceasta". Bush confirmă: „Da, e adevărat". În continuare, președintele american anunță că atitudinea prudentă a SUA față de *perestroika* se va schimba ca urmare a evoluțiilor evidente din Europa de Est. Prin atitudinea prudentă a SUA trebuie să înțelegem faptul că au ezitat să sprijine financiar și comercial reformele din URSS, adică să-l ajute pe Gorbaciov să producă transformarea economică și, implicit, politică din URSS. Drept răsplată pentru liberalizarea Estului, Bush oferă renunțarea la Amendamentul Jackson-Vanick pentru URSS (clauza națiunii celei mai favorizate), precum și la amendamentele Stevenson și Bird (îngrădirea posibilităților de acordare de credite părții sovietice). Propunerea venea în întîmpinarea unuia din scopurile liberalizării gorbacioviste, care era aplicarea reformei în URSS cu cît mai mulți bani veniți din Occident. Succesul venea astfel, dar tîrziu pentru Gorbaciov. De asemenea, Bush va anunța schimbarea poziției SUA față de acordarea Uniunii Sovietice a statutului de observator în cadrul GATT, după ce se opusese acesteia.

În acest loc textul stenogramei din memoriile lui Mihail Gorbaciov se întrerupe și este inserat un comentariu rezumativ: „Apoi George Bush a trecut la chestiunile regionale, după ce a expus poziția Statelor Unite în privința Americii Centrale. După aceasta, a propus să fie abordate problemele legate de dezarmare"[128]. Este greu de aflat despre ce s-a discutat concret în perioada acoperită de acest comentariu. Există însă un indiciu, altfel destul de confuz. Cînd venea vorba despre „problemele regionale" Statele Unite erau interesate în problematica sferei lor de interese din America Centrală. Și nu numai cazul Cubei, ci și al crizelor mai noi din Nicaragua, Salvador și Panama. Confuzia este generată de faptul că, în comentariu care ține loc de dialog, „chestiunile regionale" și poziția SUA față de America Centrală sunt menționate separat. Situația indică o posibilă discuție în balanță asupra problemelor din interiorul sferelor de influență – Europa de Est și respectiv America Centrală. Răspunsul la această dilemă ar putea fi cunoașterea de către George Bush a

[128] *Ibidem*, p. 81.

faptului că Mihail Gorbaciov continua să finanţeze în secret atît partidele comuniste din Europa de Vest, cît şi gherilele teroriste din America Centrală. În timp ce continua să ceară insistent bani şi credite din Occident, Gorbaciov dădea Băncii de Stat a URSS dispoziţia de a vărsa partidelor eurocomuniste, din Occident, suma de 22 milioane de dolari[129]. Disidentul sovietic Vladimir Bukovski va găsi în arhivele sovietice o rezoluţie a Secretariatului CC al PCUS în care se vede cu ce se ocupa Mihail Gorbaciov în anii '80: „Să se satisfacă cererea Conducerii PC salvadorian şi să i se dea însărcinare Ministerului Aviaţiei Civile să se ocupe de transportul în septembrie-octombrie ale acestui an al unor încărcături de arme de foc şi muniţii de fabricaţie occidentală"...[130] Este perfect posibil ca Bush să fi cerut încetarea sprijinului politic şi militar acordat gherilelor comuniste din America Centrală, poate şi o retragere a sprijinului acordat Cubei. Atunci au discutat şi despre soarta ţărilor socialiste din Europa de Est. În continuarea întrevederii cu echipele s-a discutat despre dezarmare şi ecologie, dar fondul dialogului a fost cererea sovietică de sprijin american pentru *perestroika* economică, în schimbul liberalizării europene. Gorbaciov va menţiona foarte scurt, pasager, poziţia URSS în America Centrală: „... Nu dorim să cucerim baze pentru arme şi nici puncte de sprijin", lăsînd însă deschisă problema sprijinului politic, iar Bush va sublinia că „în timpul schimbărilor din Europa de Est, Statele Unite nu au făcut declaraţii arogante, care ar fi putut aduce prejudicii Uniunii Sovietice". În continuare subiectul important a fost neproliferarea armelor chimice.

Întrevederea se întrerupe brusc şi este de presupus că s-a trecut la întîlnirea între patru ochi. Conform unor surse din fosta Securitate română (DIE) discuţiile secrete s-au purtat atît într-un salon al navei „Maxim Gorki", cît şi pe puntea vasului. Nicolae Ceauşescu dădea o mare importanţă acestui tip de discuţii, pentru că ştia din experienţa proprie cum rezolva o serie de probleme decisive, neprotocolare, adresîndu-se direct interlocutorului pe o alee sau pe un hol

---

[129] Vladimir Bukovski, *Judecată la Moscova*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1998, p. 18.
[130] *Ibidem*, p. 33.

și înțelegîndu-se doar din cîteva cuvinte. Liderul comunist român a rămas convins că Bush și Gorbaciov s-au înțeles atunci în două fraze în privința îndepărtării lui de la putere, sarcina revenindu-i lui Gorbaciov, iar Bush urmînd să o sprijine internațional. În compensație, America primea dreptul să intervină în Panama. Aceasta a fost interpretarea pe care a dat-o Nicolae Ceaușescu celor două informații venite din Malta la București în seara de 3 decembrie 1989.

Cît adevăr se ascundea sub această impresie? Atît timp cît arhivele americane și foste sovietice nu vor furniza documente revelatoare este imposibil de răspuns cu precizie. Tot ce avem la dispoziție este textul celei de-a doua întîlniri între delegații, de a doua zi (3 decembrie), în care liderii sovietic și american au făcut referiri la discuția între patru ochi. George Bush spune la un moment dat: „Ieri, în timpul convorbirii pe care am avut-o între patru ochi, am discutat, fără a intra în detalii, despre reunificarea Germaniei. Veți înțelege că nu puteți cere să nu aprobăm"[131]. Apoi, peste cîteva rînduri, urmează un pasaj care ne interesează direct: „Fără a trata în mod deosebit fiecare din țările Europei de Est, aș sublinia că înțelegem foarte bine importanța unei părți din acordurile de la Helsinki care privesc frontierele statelor din Europa". Gorbaciov va evita răspunsul direct, astfel că Bush va face o nouă declarație elocventă: „Doresc să accentuez în mod deosebit că dumneavoastră sunteți catalizatorul schimbărilor din Europa, care sunt constructive"[132]. Se dezvăluie astfel, indirect și aluziv, alte trei subiecte ale discuției între patru ochi: reunificarea germană, *status-quo*-ul teritorial (pentru noi înseamnă teritoriile ocupate de URSS și date ei la Ialta) și faptul că Statele Unite lasă mînă liberă Moscovei pentru intervențiile în țările comuniste care întîrziau schimbarea – Cehoslovacia, RDG, România. Cele trei țări vor fi menționate expres de George Bush mai tîrziu în discuție. În legătură cu schimbarea regimurilor din Est, Gorbaciov răspunde că „în unele locuri situația va fi chiar critică" și că „experiența personală ne permite să precizăm că în Europa lucrurile nu se vor desfășura întotdeauna pașnic. În linii

[131] *Ibidem*, p. 98.
[132] *Ibidem*, p. 99.

mari, lucrul acesta se poate constata de pe acum". În continuare, fără a-şi abandona ideea, Gorbaciov va spune: „Vor mai rămîne, desigur, unele greutăţi. Am discutat despre aceasta ieri". Ideea de mînă liberă acceptată de America este destul de transparentă, însă putem descifra şi condiţionarea de către URSS a acesteia – Moscova nu dorea ca după renunţarea la comunismul marxist, Statele Unite să intervină în acele ţări pentru a introduce valorile occidentale, capitalismul şi democraţia de tip occidental. Statele din fostul lagăr comunist eliberate de Moscova trebuiau să rămînă state socialiste sub controlul partidelor comuniste reformate, aşa cum am arătat mai sus în schema schimbării. George Bush a răspuns foarte categoric: „Valorile occidentale nu înseamnă absolut deloc că am dori să impunem sistemul nostru României, Cehoslovaciei ori RDG-ului"[133]. Pare destul de clar că despre aceste trei ţări se discutase fără stenogramă şi că misiunea de a schimba conducerile de acolo revenea URSS. Tot acest dialog complicat şi aluziv, cu aspect de făţărnicie, trebuie văzut prin prisma răspunderilor pe care şi le asumaseră cei doi lideri mondiali, prin nevoia de a se tatona asupra unor decizii, a orientării politicilor externe, şi din obligaţia personală, foarte importantă, de a nu-şi pierde credibilitatea. Discuţia principală, cea adevărată, prin care au decis soarta lumii a fost între patru ochi.

S-a afirmat de multe ori că întîlnirea de la Malta a semănat cu cea de la Ialta. Există anumite similitudini. În primul rînd a fost vorba în ambele cazuri de Mari Puteri care hotărau soarta statelor mai mici. În al doilea rînd, întîlnirile s-au desfăşurat la sfîrşitul unui război (al doilea război mondial şi Războiul rece). În privinţa Europei de Est a existat o ţară căreia i s-a acordat un statut special în discuţie. La Ialta a fost Polonia, la Malta a fost RDG. Şi la Ialta s-a discutat fără stenogramă oficială, pentru că subiectul era sensibil. Dar există o deosebire fundamentală între Ialta şi Malta prin faptul că la Malta s-a discutat practic încetarea legitimităţii Ialtei. De ce a existat o aparentă asemănare între cele două întîlniri ale Marilor Puteri? Un posibil răspuns l-a dat Jacques de Launay:

[133] *Ibidem*, p. 104.

„Atunci cînd istoricii vorbesc despre împărţirea de la Ialta, ei fac totdeauna aluzie la bucata de hîrtie a lui Churchill. În realitate, este vorba despre o stare de spirit, nu de un acord propriu-zis"[134]. Ce înseamnă de fapt „starea de spirit" a unor astfel de conferinţe? „Marile Puteri, de-a lungul istoriei, indiferent de regimul lor, îşi urmăresc propriile interese, fără a ţine prea mult seama de voinţa statelor şi popoarelor mici. Această practică este veche şi constituie o caracteristică esenţială a evoluţiei istorice a omenirii"[135]. În *Dicţionarul diplomatului* aflat în bibliografia obligatorie a Institutului Naţional de Studii Strategice al Statelor Unite ale Americii, la cuvîntul „interese" există o definiţie din 1807 a lui Metternich: „State izolate există numai ca abstracţii ale unor aşa-zişi filozofi. În societatea statelor fiecare stat are interese"[136]. Nicolae Iorga, chinuit de neînţelegerea de către guvernanţi a pericolului pe care îl reprezintă demagogia în faţa intereselor naţionale, scria în 1937: „Stările de spirit trecătoare vin din magia periculoasă a cuvintelor care şi-au pierdut înţelesul şi ajung a fi lozinci nelămurite, în care se poate ascunde şi cel mai bolnav misticism"[137]. Chiar dacă Malta nu a semănat cu Ialta, starea de spirit de la Malta a fost aceea a deciziei peste capul naţiunilor, decizie care a cuprins eliberarea naţiunilor est-europene de comunism cu protejarea statutului de Mare Putere al URSS (Rusiei).

---

[134] Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial*, Vol. II, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1998, p. 296.
[135] Ioan Scurtu şi Georgiana-Margareta Scurtu, *Evoluţia situaţiei din Balcani în a doua jumătate a secolului al XX-lea* în *Balcanii, ieşirea din trecut*, Institutul de Studii Internaţionale şi Strategice, Bucureşti, 1999, p. 121.
[136] Charles W. Freeman Jr., *The Diplomats Dictionary*, National Defense University Press, Washington DC, p. 183.
[137] Nicolae Iorga, *Sfaturi pe întunerec*, Ed. Militară, Bucureşti, 1977, p. 110.

Capitolul III
IAŞI – 14 DECEMBRIE 1989
ÎNCEPUTUL REVOLUŢIEI

Moto:

Moldova a produs multe proiecte, de aici au pornit multe idei, preluate de alte spaţii din România. Gloria schimbării este egoistă şi prea dorită pentru a putea fi împărţită cu fraţii de la Iaşi.

MIHAI DORIN – istoric

Întîmplările de la Iaşi din ziua de 14 decembrie 1989 sunt de regulă amintite în treacăt, ca o revoltă care a fost înăbuşită în faşă, sau sunt complet ignorate atunci cînd este deschisă cronologia revoluţiei. Unele articole, studii şi volume, deşi pledează pentru o implicare a Uniunii Sovietice în schimbarea de regim din România, uită să analizeze tentativa de revoltă din oraşul aflat doar la cîţiva kilometri de URSS. Altele, cu toate că îşi construiesc argumentaţia pe alegerea oraşului Timişoara drept loc al scînteii revoluţionare, pentru că acolo fusese activist Ion Iliescu, uită că acesta fusese şi prim-secretar la Iaşi. În sfîrşit, importanţa acordată oraşului Timişoara, ca început al evenimentelor violente ce au caracterizat revoluţia română, face din Iaşi un episod neînsemnat, în primul rînd pentru că mişcarea de acolo a eşuat. Este nedrept. Soluţia pentru stabilirea rolului jucat de oraşul Iaşi în afara sau la începutul revoluţiei este, din punct de vedere logic, foarte simplă: trebuie găsită, dacă există, legătura între evenimentele din capitala Moldovei şi cele din capitala Banatului. Au existat anumite fenomene care sunt comune evenimentelor din cele două oraşe? Putem identifica date care să lămurească faptul că tentativa de revoltă de la Iaşi a fost o încercare a cuiva – poporul român, un grup de conspiratori,

sovieticii sau americanii – care a reuşit apoi să o ducă la final abia la Timişoara? Vom încerca să descifrăm pas cu pas misterul începutului revoluţiei.

Teama lui Ceauşescu de invazie

Timp de mai multe luni din anul 1989, Nicolae Ceauşescu a fost preocupat de posibilitatea ca statele Tratatului de la Varşovia sau numai URSS să invadeze România. De fiecare dată, pe toate canalele a primit acelaşi răspuns – URSS a renunţat definitiv la doctrina intervenţiei militare în statele comuniste europene, atitudine care constituie o garanţie pentru dorinţa sa de a se înţelege cu Statele Unite. În ce priveşte celelalte membre ale Tratatului de la Varşovia, Ceauşescu a fost informat de DIA că acestea nu mai sunt în stare să organizeze şi să susţină logistic o acţiune de tipul celei din Cehoslovacia din 1968, forţele lor militare fiind în proces de dezorganizare şi de pierdere a capacităţii operaţionale. În particular, forţele armate ale Ungariei trecuseră la desfiinţarea publică a unor unităţi de tancuri şi notificaseră Statelor Unite şi Uniunii Sovietice disponibilitatea de a se conforma proiectului „Cer deschis", care ar fi permis monitorizarea mişcărilor de trupe şi tehnică din regiune. Aceste gesturi aveau însă o anumită relativitate, în ce priveşte cazul România, deoarece informaţia despre nivelul înţelegerilor sovieto-americane venise de mult, şi miza pe o eventuală contradicţie între cele două Mari Puteri nu putea fi luată în calcul. Dimpotrivă. În ciuda disproporţiei numerice între forţe, strategii statelor Tratatului de la Varşovia ştiau că o eventuală invazie în România va ridica cel puţin două tipuri de rezistenţă: 1. Confruntare armată cu trupele române, care, deşi slăbite şi prost înzestrate, îşi păstrau comanda centralizată şi unitatea de acţiune (ceea ce începuse deja să se degradeze în armatele statelor vecine) şi 2. Solidarizarea populaţiei în jurul lui Nicolae Ceauşescu, în loc să-l înlăture. De aceea, orice intervenţie în România trebuia fie să ia caracterul unei *lovituri de palat*, date de oamenii Moscovei, fie să acţioneze prin *subversiune* cu ajutorul unor unităţi ale forţelor speciale, fie să provoace o *revoltă populară*. Avînd în vedere situaţia specială a Puterii în ţara noastră, combinată

cu inactivitatea *massei*, URSS era nevoită să încerce de la una la toate cele trei metode.

Marele semn de întrebare care persistă asupra felului în care a reacționat regimul comunist din România la primele tentative de intervenție, atît la Iași cît și la Timișoara, este desenat de contradicția între convingerea autorului că Nicolae Ceaușescu știa ce se întîmplă în Europa de Est, că era informat asupra deciziei de a fi înlăturat, și măsurile pe care orice om normal în fața unui pericol iminent și cu atît mai mult un dictator cramponat de scaunul său le-ar fi luat pentru a se apăra. Or, aparența de surpriză a incidentelor din Timișoara, care justifică deruta și improvizația dictatorului român în fața producerii incidentelor, conduce spre imaginea unei inconștiențe sau a unei ruperi bruște de realitate din partea lui Nicolae Ceaușescu. Să încercăm, fiecare dintre noi, să ne punem în situația lui. Aflăm că Statele Unite și URSS s-au înțeles să ne înlăture, vedem cum au fost înlăturați ceilalți lideri comuniști prin lovituri de palat sau lovituri de stat, suntem informați despre manevrele militare desfășurate de trupele URSS și ale Tratatului de la Varșovia la granițele noastre. O minimă prevedere ne obligă să luăm anumite măsuri, cum ar fi trecerea Armatei, Securității și Miliției în stare de alarmă, informarea amplă a cetățenilor prin intermediul presei, îmbunătățirea aprovizionării populației cu alimente, creșterea activității diplomatice pentru a preveni și împiedica intervenția, negocierea unei soluții. Ceaușescu nu face nimic din toate astea. Majoritatea trupelor unităților de infanterie, dar și subunități de Miliție sunt în continuare dislocate la centrele județene de strîngere a recoltei (peste 80 000 de militari în termen, o treime din efective); instruirea efectivelor și mai ales tragerile cu armamentul din dotare sunt suspendate de mult și nu se reiau; planurile de reparații și de aprovizionare cu combustibil pentru tehnica de luptă nu se respectă; organele de ordine interioară intră în alarmă pe timpul congresului din noiembrie, apoi sunt scoase din misiuni, singura acțiune fiind constituirea patrulelor mixte, subofițer plus militari în termen înarmați, dar fără muniție, care bîntuie noaptea pe străzile marilor orașe; subunitățile de cercetare ale Armatei rămîn în cazărmi, în loc să treacă la operații de verificare a terenului și scotocire;

populația nu primește alimente și nu se face nimic pentru aprovizionarea cu benzină a benzinăriilor; încălzirea locuințelor lasă în continuare de dorit; la televizor programul este redus la două ore, acoperite cu propagandă de cea mai proastă factură, reluată din procedeele anilor '50.

Ce se întîmpla cu Puterea în România? Ea pare dominată de inconștiență. Nu avem alt răspuns decît acela dat și în cazul dictatorilor anteriori, Carol al II-lea și Ion Antonescu: concentrarea Puterii la vîrf în mîna unui om a condus la blocajul total al statului, reprezentat de ansamblul mecanismelor sale decizionale, acționale și administrative, astfel încît orice mișcare pe harta politică și administrativă a statului ajunsese să depindă de capacitatea organizatorică, de viziunile personale, de fondul cultural și nu în ultimă instanță de starea de sănătate a liderului absolut. Situația a fost și mai mult adîncită de faptul că indivizii aflați în aparatul de vîrf al statului, în imediata apropiere a lui Ceaușescu sau în structurile cu care el lucra direct, deveniseră cu toții conștienți de evoluția evenimentelor din Europa, dar și de situația internă a țării, și așteptau paralizați să se întîmple ceva, foarte greu de înțeles ce anume. Să plece Ceaușescu singur? Să arate cu degetul spre unul dintre ei pentru a-l desemna ca succesor? Să facă un infarct sau o comoție cerebrală? Să-l împuște careva din Securitate sau din Armată și ei să răsufle ușurați? La acest tablou suprarealist nu exista atunci decît alternativa intervenției sovietice. Să fi fost vreunul din anturajul lui Ceaușescu atît de nebun încît să creadă că o intervenție străină, convențională sau neconvențională, odată petrecută *ca expresie a inactivității lor, a inutilităților lor pentru o schimbare*, i-ar mai fi păstrat în funcții? Este absurd. În fața acestei situații absurde nu ne rămîne decît să ne continuăm investigația, în efortul de a înțelege ceva din mecanismele care au facilitat și provocat revoluția din decembrie, încercînd să dăm răspunsuri pe rînd la întrebările de mai sus.

Teama de invazie a lui Ceaușescu era reală și avem informații că era preocupat de acest subiect. Însă, de la început, Ceaușescu nu a văzut mai departe de imaginea unei invazii de tip Cehoslovacia 1968, fără să înțeleagă faptul că existau deja metode mult mai moderne, evoluate de acțiune. El a pus loviturile de stat din celelalte

țări comuniste pe seama infiltrării superioare și controlului sovietic din acele partide, lucru pe care îl considera prea puțin avansat în România. Pe de altă parte, în acea perioadă critică s-a derulat un fenomen dintre cele mai curioase și suspecte: pe de o parte veneau informații alarmante de la grăniceri și Securitate, inclusiv de la rețelele românești care operau în Basarabia, despre mișcările de trupe sovietice *pe întreaga linie a graniței*, de la Siret la Galați, iar DIA răspundea că sunt *mișcări nesemnificative*, iar Milea îi transmitea asta mai departe lui Ceaușescu. Acesta a rămas în alertă, însă cel puțin pînă la 21 decembrie 1989 nu a crezut posibilă o invazie sovietică, nu din considerente militare, ci din convingerea lui că „poporul român se va ridica la unison". Asta nu l-a împiedicat să folosească argumentul pericolului de invazie pentru a-l determina pe ministrul Vasile Milea să acționeze împotriva revoltelor populare de la Timișoara și București.

Accelerarea schimbărilor în Est

Schimbările din RDG și Cehoslovacia s-au produs pe fondul unor ample manifestații de stradă. Caracteristica principală a acestei etape este că demonstrațiile se repetau, autoritățile interveneau în forță și făceau arestări, însă efectul confruntărilor asupra structurii de Putere nu apărea. Sentimentul pe care îl încearcă cercetătorul acestor evenimente, atunci cînd se apleacă asupra lor cu ochiul relaxat, este că lipsea ceva, o scînteie, un eveniment determinant.

Toamna redegistă. „Din vară, în fiecare luni, la Leipzig se organizau demonstrații. În piața Karl Marx, în fața primăriei, are loc la 18 septembrie o nouă demonstrație de protest. Poliția arestează peste 100 de demonstranți, rănindu-i pe alții. Camioanele poliției intră în mulțime. În piața primăriei se află biserica Sfîntul Nicolae, unde, din 1987, cîteva zeci, apoi sute de persoane, se întîlneau ca să se roage pentru pace și să discute. În lunile august-septembrie, numărul celor care se adună aici crește. Discuțiile pe teme ecologice, civice, religioase se transformă în proteste. De la cîteva mii, protestatarii ajung la mai multe zeci de mii, pînă la aproape un milion. Piața Karl Marx va deveni pentru RDG ce va fi piața Wenceslas

pentru Praga, în noiembrie-decembrie 1989."[138] Organizatorii acestor manifestații erau mici formațiuni „care susțin supraviețuirea statului est-german într-o formulă de socialism reformat" – constată scriitorul Stelian Tănase –, ceea ce indică nu numai prudența programului grupurilor est-germane, ci și influența directă a programului gorbaciovist de la Moscova, fie pe cale mediatică, fie prin acțiunea rețelelor KGB. În preajma vizitei lui Gorbaciov la Berlin, demonstrația din fața catedralei Sfîntul Nicolae devine mult mai activă. Se scandează „Gorby!, Gorby!". Miliția intervine brutal și demonstrația se radicalizează. Se schimbă violențe de ambele părți. Se fac arestări, astfel că la agenda revendicărilor politice și economice se adaugă cererea de eliberare a celor arestați. Intervine mecanismul psihologic al trecerii pragului de frică în temeritate, sentimentul de *massă* și de forță al mulțimii fiind atins prin desprinderea (ca urmare a arestărilor) a unor membri din corpul demonstrației. Se aprind lumînări în preajma catedralei, simbol al jertfei și sugestie pentru ideea că arestații vor fi torturați și uciși. Solidaritatea *massei* crește astfel vertiginos, ceea ce conduce la părăsirea de către demonstranți a temelor personale, a motivațiilor individuale, canalizînd întreaga energie a manifestației din fața catedralei Sfîntul Nicolae spre un mesaj unitar – schimbarea conducerii comuniste cu o conducere socialist-reformistă după modelul Gorbaciov. „Să facem și noi ca în Rusia" a fost o lozincă revoluționară care mai bîntuise Europa de Est cu șapte decenii în urmă. *Massa* pusă în mișcare în principalele orașe est-germane va constitui suportul moral, dar și foarte mediatic, al vizitei lui Gorbaciov în RDG. Cu această ocazie liderul moscovit cere nomenclaturii est-germane să treacă la reforme după modelul *perestroikăi* și *glasnost*-ului. Lui Honecker, Gorbaciov îi va spune de-acum celebra frază: „În politică, viața îi pedepsește cu asprime pe cei care întîrzie". Avînd în vedere rezistența încăpățînată a lui Erich Honecker, în rîndul manifestanților se răspîndește zvonul că trupele sovietice staționate în RDG nu vor interveni în sprijinul conducerii comuniste, ba, dimpotrivă, dacă forțele de represiune internă vor trage în demonstranți „Armata

[138] Stelian Tănase, *Miracolul revoluției*, Ed. Humanitas, București, 1999, p. 215.

Roşie va împiedica masacrul, patrulînd pe străzi"[139]. Acest zvon întăreşte presiunea străzii. La nivelul conducerii superioare a RDG se constituie un „complot", în care sunt implicaţi Egon Krenz, cel mai tînăr membru al Biroului Politic (ca Gorbaciov în 1985), Erich Mielke, şeful STASI, Markus Wolf, fostul şef al spionajului din STASI, oportunistul de serviciu al RDG-ului, primul-ministru Willy Stoph. Acesta va fi cel care îi va rosti lui Honecker fraza cheie a schimbării: „Decît să tragem în popor mai bine vă daţi demisia". Lipsit de sprijinul ministerelor de forţă, Honecker nu poate rămîne la putere. El va continua să declare pînă la moarte: „Totul a fost condus de la Kremlin". Deşi lucrurile sunt evidente, deşi pe Honecker nimeni nu-l va crede, pînă la deschiderea arhivelor şi a dosarului „revoluţiei" din RDG nimeni nu poate da un verdict categoric.

Puciul sofiot. Românii erau obişnuiţi cu supunerea proverbială a Bulgariei la ordinele Moscovei. Numeroase bancuri pe seama lui Jivkov circulau în România pentru a sublinia, prin contrast, independenţa noastră faţă de URSS. Ultimii ani ai deceniului nouă au fost dominaţi, din punctul de vedere al accesului la televiziune, de interesul românilor din sudul ţării, în special din Bucureşti, pentru emisiunile postului oficial bulgar. Scena întîmpinării la aeroport a noului ambasador al URSS în Bulgaria, un diplomat cu trăsături asiatice, de către şeful statului bulgar, Todor Jivkov, a venit să confirme legenda despre proverbiala supunere la ordinele Moscovei. Iată însă că „ordinul" dat de Gorbaciov de părăsire a Puterii de către Jivkov nu a fost ascultat. Bătrînul lider comunist avusese o singură reacţie la cererea Moscovei de a trece la reforme: a organizat o plenară a Partidului Comunist Bulgar la care a propus să fie date jos toate lozincile de pe clădiri. Apoi *perestroika* bulgară s-a oprit. Mai mulţi emisari ai Echipei Gorbaciov i-au cerut lui Jivkov în repetate rînduri să declanşeze un proces de reforme politice şi economice, dar liderul bulgar părea că refuză orice gest reformist. Ca supravieţuitori ai comunismului avem dreptul să-i judecăm pe liderii comunişti, dar avem şi libertatea de a ne gîndi dacă vreunul dintre ei a

[139] *Ibidem*, p. 220.

judecat vreodată actele sale de conducere după o raţiune. Era, fără îndoială, o expresie a dictaturii comuniste, dar era raţiunea *lor*. Imaginea unor dictatori însetaţi de putere nu este suficientă. Astăzi, la 15 ani de la evenimente, analiza lucidă asupra „cazului bulgar" demonstrează că era *imposibil* din punct de vedere practic ceea ce îi cerea Moscova lui Jivkov. În Bulgaria comunistă din anul 1989, chiar dacă ar fi existat voinţă politică şi o cedare benevolă a Puterii de către Jivkov, tot nu s-ar fi putut aplica programul sovietic de liberalizare. În plan politic, Bulgaria ar fi trebuit să inventeze un partid de Dreapta, cu totul nou, în stare să aplice reformele sub Legea marţială. Prin tradiţia vieţii politice bulgare, încă de la consolidarea sa ca stat naţional modern Bulgaria a avut numai partide de stînga şi centru stînga, cu particularitatea că Partidul Comunist Bulgar era cel mai puternic din Balcani şi că principalul său opozant era Uniunea Agrariană a lui Aleksandăr Stamboliiski. Partidul Social Democrat al lui Blagoev, ca şi în România, era în bună măsură o ficţiune organizatorică. Apariţia în 1913 a unei mişcări politice, numite de istoricii bulgari „de Dreapta", conduse de Alexandr Ţankov, a agitat puţin scena politică, mai ales după ce Ţankov, provenit din rîndul comuniştilor, şi-a luat ca model „revoluţia" fascistă a altui socialist, Benito Mussolini. Ţankov şi urmaşul său Liaptcev au orientat formaţiunea lor politică spre Germania şi Italia în timpul războiului. Apoi au venit sovieticii şi comuniştii. Partidul agrarian a fuzionat cu Partidul Comunist, continuînd însă să-şi păstreze o anumită tradiţie chiar în interiorul puterii comuniste între 1945 şi 1989. În această perioadă însă, Bulgaria comunistă, la fel ca şi România, a căutat în permanenţă să-şi dezvolte industria, să echilibreze ponderea ocupării populaţiei între industrie şi agricultură, să îşi specializeze anumite ramuri ale economiei astfel încît suportul său economic şi financiar să fie mai diversificat. Din aceste motive, trecerea la o reformă politică în 1989 nu putea apela la tradiţie, pentru că un program agrarian era deja anacronic. Este ce s-a întîmplat şi în România după revoluţie cu Partidul Democrat Agrar. Nimic! Păstrîndu-ne în domeniul reformei economice, a *perestroikăi* ce se cerea bulgarilor, dependenţa majoritară a economiei ţării de resursele sovietice şi de tehnologia URSS-ului făcea imposibilă

supraviețuirea în condițiile în care Moscova anunța: unu, că își ridică mîna politică de pe scena politică bulgară și doi, că întreprinderile bulgare vor trebui să se alinieze prețurilor mondiale și să semneze contracte reale, pe bani adevărați, cu vechii furnizori de materii prime, semifabricate și produse finite din URSS. Moneda națională *leva*, susținută artificial, nu putea rezista. Asta echivala cu o criză sigură, raportul între dependența economică și „liberalizarea" bruscă a dependenței fiind devastator. Todor Jivkov, pe care îl putem numi cum vrem – stalinist, criminal sau dictator sîngeros – știa foarte bine acest lucru. Propunerile lui Gorbaciov i se păreau nerealiste, aberante. Asta era „rațiunea" lui, care poate fi interpretată ca o rezistență la schimbare, însă judecata lui ca bulgar era rațională. În plus, Bulgaria avea două probleme nu grave, enorme!, cu impact asupra imaginii sale internaționale, adică asupra posibilității practice de a se „orienta" măcar economic spre Vest: implicarea în tentativa de asasinare a papei și mișcările diversioniste ale minorității turce. Cele mai importante schimburi comerciale și relații privilegiate ale Bulgariei în Vest erau cu Italia și Germania. Lovitura primită de Bulgaria pe tema atentatului asupra papei și pe problema minorității turce a blocat exact cele două canale „de fugă" spre Occident ale unei eventuale reforme bulgare.

O a doua particularitate a vieții politice bulgare a fost, de-a lungul timpului, asocierea aparent stranie între Armată și intelectuali. Pentru a construi o Opoziție politică într-o țară numai cu partide de stînga, Ţankov organizase mai întîi în 1913 o „Ligă a ofițerilor" care „a strîns în jurul ei ziariști, avocați și universitari"[140]. În Bulgaria a existat întotdeauna preocuparea pentru asocierea intelectualității la Armată și serviciile secrete, ca o sursă de putere națională și ca reacție la complexul dominației străine. Pe timpul războiului, Partidul Comunist din Bulgaria, agentură sovietică, a reușit cele mai importante penetrări tot în Armată. Pe scurt, Armata bulgară a jucat mereu un rol politic, de prim-plan sau mai discret, dar mereu prezentă ca forță populară. A treia particularitate era că Jivkov se

[140] Georges Castellan, *Histoire des Balkans (XIVe – XXe siècle)*, Ed. Fayard, Paris, 1991, p. 427.

înconjurase de rude şi prieteni intimi a căror singură autoritate politică fusese dată tocmai de relaţia privilegiată cu şeful statului şi al partidului; fără merite politice. Din motivul acesta, un vot în structura superioară de partid, care să schimbe conducerea, era puţin probabil în condiţii legale (statutare). Lovitura de stat sovietică nu putea miza decît pe acei nomenclaturişti care făceau parte din Biroul Politic, dar aparţineau formal Guvernului, şi în principal pe cele două ministere de forţă, tradiţional controlate de Moscova: Interne şi mai ales Armata.

Sub impresia căderii Zidului Berlinului cu o zi în urmă, oamenii Moscovei gorbacioviste provoacă o şedinţă a Biroului Politic în ziua de 10 noiembrie pentru a-l schimba pe Todor Jivkov. Acesta cere apropiaţilor săi să organizeze o manifestaţie populară de sprijin, cu scopul probabil de a arăta că se bucură de un suport politic naţional. Serviciul Secret (DS) bulgar întîrzie adunarea oamenilor, dar fără a contramanda mitingul. Apelul lui Jivkov la sprijin din partea ministrului de Interne şi al şefului Armatei, bine cunoscutul general Dobri Djurov, este declinat de aceştia. Mai mult, generalul Djurov ordonă cu de la sine putere deplasarea unor unităţi militare la Sofia şi încercuirea Capitalei. El are de partea sa corpul generalilor, toţi formaţi şi educaţi în URSS, unii aflaţi sub contract informativ cu GRU aproape pe faţă, şi din care o minoritate neînsemnată era mai tînără de 70 de ani. Petăr Mladenov, desemnat de Moscova pentru succesiune, îi cere lui Jivkov să demisioneze din funcţia de şef al partidului. Opune acestei cereri propria sa demisie. Pentru a se obţine majoritatea necesară, reformiştii îi promit lui Jivkov păstrarea funcţiei de preşedinte al statului. La plenara care urmează, Jivkov este pregătit pentru o cedare a funcţiei supreme în partid, iar Petăr Mladenov se pregăteşte să preia conducerea partidului. Gheorghi Atanasov, primul-ministru în funcţie, anunţă însă eliberarea lui Jivkov din toate funcţiile, încălcînd înţelegerea. Bătrînul lider părăseşte agitat sala. Întîmplarea trebuie să fi avut efect asupra lui Nicolae Ceauşescu.

Este imposibil ca Nicolae Ceauşescu să nu fi observat că scenariul cu renunţarea la funcţia de secretar general şi păstrarea funcţiei

de președinte, scenariu la care se gîndise și el, era foarte riscant și putea avea un alt final decît cel convenit. Lucrul ăsta se întîmpla la începutul lui noiembrie, cu mai bine de o săptămînă înainte de Congresul al XIV-lea al PCR. Chiar dacă am putea presupune că îi trecuse prin cap să accepte varianta renunțării la șefia partidului cu ocazia congresului, înșelătoria care i se întîmplase lui Jivkov a compromis orice flexibilitate din partea lui Nicolae Ceaușescu.

În fața unei posibile riposte din partea unor forțe partinice fidele și cu perspectiva ca mitingul din fața sediului partidului să se transforme într-o mișcare fără control, ministrul Apărării bulgar ia inițiativa și preia *de facto* conducerea statului pentru cîteva ore. În fața mulțimii care agita pancarte cu numele Partidului Comunist și noi lozinci mobilizatoare despre viitorul Bulgariei, Petăr Mladenov face figurație, iar generalul Dobri Djurov dă națiunii bulgare toate mesajele loviturii de stat. Prin faptul că principala forță a schimbării a fost Armata, care a acordat sprijinul său reformiștilor, care a acționat în primul rînd prin autoritatea sa tradițională, că schimbarea lui Jivkov a fost ilegală în raport cu legile de atunci ale Bulgariei, la Sofia a avut loc în 10 noiembrie 1989 mai degrabă un *puci*. La 5 decembrie, Mladenov se întîlnește cu Mihail Gorbaciov. Cînd începe să vorbească, reformistul bulgar nu poate avea decît un singur limbaj: „În Bulgaria, toată lumea, cu excepția unei pături subțiri a populației, susține cu căldură *perestroika*. La ora actuală în țara noastră oamenii manifestă un deosebit interes pentru *perestroika* sovietică. Prestigiul inițiatorului ei a crescut și mai mult. În Bulgaria am nutrit întotdeauna sentimente de prietenie față de Uniunea Sovietică și am aprobat *perestroika* sovietică încă de la început"[141]. Fără comentarii!

Revoluția de catifea. Schimbarea regimului din Cehoslovacia cunoscută ca „Revoluția de catifea" rămîne peste timp cea mai reprezentativă expresie politică a intervenției sovietice în procesul de liberalizare a Estului. Populația cehoslovacă, încă traumatizată de evenimentele din 1968, reacționa sub imperiul derutei. Prudența populației, în primul rînd a muncitorimii, venea din sentimentul că

[141] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 106.

echipa reformistă de la Moscova nu va rezista mult, că va fi răsturnată de garda veche de la Kremlin şi că ţara, dacă se va mişca din nou spre independenţă, va suporta o nouă intervenţie. Mai conta şi propaganda intensă lansată după 1968 care făcea din Occident nu numai un monstru, dar şi un devorator rapace al economiei cehoslovace, propaganda atingînd cu perfidie sentimentul naţionalist de apartenenţă şi mîndrie faţă de întreprinderile de vîrf ale statului, adevărate simboluri naţionale pe care marile concerne occidentale le vînează pentru a le distruge, deoarece le fac o serioasă concurenţă. Mişcarea protestatară a intelectualităţii fusese izolată, prin diversiune, într-o zonă artistică unde imaginea liderilor era foarte uşor de deformat, Securitatea cehoslovacă (StB) cunoscînd toate tarele grupurilor artistice, diferenţele între biografia liderilor şi imaginea lor publică, reuşind totodată să minimalizeze importanţa mesajelor opoziţioniste prin reducerea lor la libertatea de expresie. Opere postmoderniste şi texte scoase din context, dar alese special pentru stridenţa lor în comparaţie cu arta „clasică", sunt publicate sau lăsate să circule în samizdat pentru a demonstra populaţiei că doleanţa acelor grupuri de intelectuali este să li se permită decadenţa, trivialitatea şi frivolitatea. Piese de teatru cu replici aluzive şi articole de presă cu nuanţe critice, protestatare sunt lăsate să se producă, dar numai în paralel cu cronici şi contraarticole care caută să demonstreze un singur lucru: acel tip de artă nu este original, nu are nimic cehoslovac, ci este copiat după curente care circulă în Vest şi, în consecinţă, sunt doar nişte experienţe trecătoare, o modă. Pe de altă parte, tendinţa grupurilor intelectuale de a transfera mesajul lor artistic în zona politicului este sancţionată ca o formă de abuz faţă de înţelegerea arătată de autorităţi, ca o încălcare a legii şi ca o acţiune inspirată secret din străinătate.

Încurajate de victoriile succesive ale opoziţiei poloneze şi concentrate asupra unei idei deosebit de puternice – folosirea prilejului ivit prin deruta şi slăbiciunile arătate de Moscova –, grupurile intelectuale îşi intensifică acţiunile de protest. Ele încearcă să-i mobilizeze pe activiştii de partid şi să forţeze curajul populaţiei prin preluarea inteligentă a tezei căderii probabile a lui Gorbaciov şi prin amendarea acesteia cu ideea că, în loc să aştepte, Cehoslovacia

trebuie să folosească noua criză a Uniunii Sovietice pentru a produce modificări decisive în organizarea sa politică astfel încît, la o eventuală revenire a brejnevienilor la Putere, țara să fie inconvertibil schimbată. Această idee-forță a Opoziției cehoslovace era o strălucită exemplificare a ideii naționale, dar ea nu se potrivea curentului general al fenomenului declanșat de Moscova gorbaciovistă. Contradicția a fost vizibilă foarte repede. Grupurile intelectuale se cuplează la manifestația din piața Wenceslas, unde se comemorau 30 de ani de la moartea prin autoincendiere a studentului Jan Palach în ianuarie 1969. *Caracterul antisovietic al manifestației face ca aceasta să nu adune prea multă lume*, în ciuda aplicării insistente a tehnicilor de exagerare a cifrelor participanților pentru a demonstra existența *massei* în sprijinul protestului. Cu această ocazie este arestat și scriitorul Vaclav Havel. Vladimir Alexe, cel mai insistent ziarist român de investigație asupra problematicii revoluției române, va reține din biografia acestuia legăturile timpurii cu Partidul Comunist Cehoslovac ale bunicului și tatălui său, sub protecția cărora s-a putut forma tînărul Havel, în loc să înfunde pușcăriile comuniste. Mult mai interesantă este însă următoarea observație: „Ulterior, tînărul Vaclav s-a bucurat de susținerea unui important lider comunist, Zdenek Mlynar, format și el în URSS"[142]. Să reținem deocamdată numele lui Zdenek Mlynar.

Arestarea și condamnarea micului grup de intelectuali din care făcea parte și Vaclav Havel aveau drept cauză reală tentativa reprezentanților opoziției artistice de a-și părăsi programul declarat – revendicări nonviolente – și de a ieși din izolarea elitistă pentru a se apropia de *massă*. În ciuda agitației grupurilor intelectualității, ale micilor formațiuni religioase și ale tineretului, în ciuda mitingurilor și demonstrațiilor succesive, punctate de intervenții ale forțelor de ordine, *massa* nu se mișcă. Mai ales muncitorii se complac în revendicări salariale și reorganizări sindicale care doar speculează agitația străzii pentru a o transforma în presiune locală, uzinală. Actorii și scriitorii care formau nucleul dur al Opoziției sunt populari dar nu îi conving, nu par a reprezenta o alternativă politică pentru

[142] Vladimir Alexe, *Biografiile secrete ale „reformatorilor" din statele Estului ex-comunist* în cotidianul *Ziua. Dosare ultrasecrete*, Nr. 122/ 9 septembrie 2000, p. II.

Putere. Conştiente de această realitate, forţele democratice occidentale implicate în sprijinirea schimbărilor de regim din Est trec la o campanie masivă de modificare a imaginii liderilor opoziţiei prin mass-media, retrăgînd în plan secund calităţile lor profesionale şi proiectînd puternic în prim-plan calităţilor lor politice. Havel, de exemplu, nu mai este autorul de piese de teatru, ci omul politic responsabil, curajos şi patriot, liderul politic de care are nevoie Cehoslovacia. Uniunea Sovietică, de cealaltă parte, dă mesaje tot mai transparente că nu mai susţine echipa comunistă de la conducerea partidului, iar Polonia şi Ungaria se trezesc peste noapte că au greşit în 1968, cînd au intrat cu trupe în Cehoslovacia, şi dau declaraţii oficiale în acest sens. Mesajul indirect era: reformiştii din '68 aveau dreptate, noi am greşit, reformiştilor trebuie să li se facă dreptate prin chemarea la Putere. Organizatorii demonstraţiilor profită de orice aniversare, oricît de improvizată, pentru a mai produce o ieşire în stradă cu speranţa că *massa* critică necesară schimbării se va forma în sfîrşit. Se demonstrează pentru împlinirea a 71 de ani de la crearea statului modern cehoslovac, pentru împlinirea a 2 ani de la revolta braşovenilor din România, pentru împlinirea a 50 de ani de la „înfrîngerea mişcării studenţeşti de către naziştі".

La 17 noiembrie 1939 un grup de studenţi, incitaţi de cîţiva tineri comunişti, au protestat faţă de ocupantul nazist. Acesta respectase autonomia universitară, însă studenţii ieşiseră în stradă. Istoriografia comunistă va insista pe amănuntul că studenţii n-au făcut altceva decît să cînte imnul naţional. Germanii atacaţi ripostează şi în cursul ciocnirilor îşi pierde viaţa studentul medicinist Opletal. Comenduirea Protectoratului Cehiei şi Moraviei decide arestarea studenţilor refugiaţi în clădirea Facultăţii de Drept, unde afirmau că se constituise un nucleu comunist. La intervenţia energică a rectorului Universităţii Caroline, istoricul Bedrich Hrozny (savantul care a descifrat scrierea hitită), trupele germane se retrag[143]. Data de 17 noiembrie devine Ziua tradiţională a Studenţilor.

Guvernul comunist cehoslovac nu putea refuza sărbătorirea acestei zile în 1989. Autorităţile acceptă ca manifestarea să se

[143] Vojtech Zamarovsky, *Din tainele imperiului hitit*, Ed. Junimea, Iaşi, 1980, pp. 156-157.

desfăşoare în condiţii legale, dar departe de centrul oraşului Praga. Odată adunaţi în număr mare, agitatori pregătiţi din timp provoacă mulţimea la încălcarea legii şi a înţelegerii cu autorităţile, îndemnînd manifestanţii să se îndrepte în marş spre piaţa Wenceslas, scandînd „Libertate!", „Fără violenţă!". Forţele Ministerului de Interne intervin pentru restabilirea ordinii. Unii manifestanţi îşi arată pieptul gol, alţii oferă miliţienilor flori. În timpul intervenţiei legale a forţelor de ordine se anunţă moartea studentului Martin Smid de la Facultatea de Fizică şi Matematică, fapt care creează o mare emoţie şi provoacă acuzaţia de crimă la adresa regimului. „S-a aflat apoi că n-a existat nici un mort. Iar studentul Martin Smid nu era student, ci agent al serviciilor speciale. Incidentul a stîrnit atunci, ca şi mai tîrziu, multe comentarii. După căderea regimului Jakes, o comisie de anchetă a constatat că evenimentele din 17 noiembrie au fost puse la cale de şeful serviciilor speciale, StB, generalul Alois Lorenz, în colaborare cu ofiţeri superiori KGB. Ideea a fost aceea de a crea un climat de violenţă."[144] Studentul Martin Smid era în realitate locotenentul de Miliţie Ludek Zivak[145]. Este interesant de observat – în tonul psihologiei mulţimii – că ministerele cehoslovace au comunicat încă din acea seară absenţa oricărui decedat cu numele Martin Smid. Un comunicat oficial a dezminţit informaţia care circula ca zvon. Mai mult decît atît, televiziunea i-a prezentat pe singurii studenţi ai Facultăţii de Fizică şi Matematică, în număr de doi, purtînd acelaşi nume[146]. Agitatorii, şi nu numai cei din Cehoslovacia, au fost mai convingători. „Guvernul minte!" şi „Guvernul a ascuns cadavrul" au fost temele lor. Operaţiunea condusă de serviciile secrete cehoslovace în cooperare cu KGB-ul viza înlocuirea lui Milos Jakes cu fostul lider comunist din 1968... Zdenek Mlynar, mentorul lui Vaclav Havel. Acesta mai avea o calitate: fusese prieten în studenţie la Moscova cu Mihail Gorbaciov. Scenariul eşuează pentru că Mlynar, aflat în exil în Austria, nu a ajuns la timp la Praga sau, conform altei versiuni, a renunţat să mai vină, refuzînd să

[144] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 249.
[145] Vartan Arachelian, *Scînteia vine de la Moscova* în revista *Historia*, Anul 1, Nr. 2, decembrie 2001, p. 27.
[146] Dumitru Preda şi Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 307.

fie manipulat. În absența liderului programat de Moscova, complotul apelează prin improvizație la fostul lider Alexander Dubcek pe care îl plasează alături de Havel. Cunoscutul scriitor va striga mulțimii despre Dubcek: „Am fost împreună încă de la început!", legitimîndu-l astfel pe înlocuitorul lui Mlynar. Demonstrațiile vizează acum un singur scop: provocarea grevei generale, provocarea unei reacții din partea muncitorilor, semnal că regimul comunist nu mai este susținut de clasa muncitoare. În ziua de 27 noiembrie sindicatele, încă foarte prudente, declară o grevă de două ore, apoi oamenii se întorc la lucru. Greva este folosită pentru noi presiuni asupra puterii comuniste. Liderii comuniști cedează puterea unui nou guvern, dar și acesta este dominat de comuniști. Apare la Praga și Mlynar, care împreună cu Dubcek formează echipa dorită de Moscova. Numai că mulțimea isterizată și istovită de tot acel joc al scenariilor, lămurită și asupra cursului evenimentelor din Europa Răsăriteană își radicalizează mesajul. Alți instigatori, dar și oameni sătui de comunism lansează în mijlocul mulțimii primele mesaje categorice: „Afară cu comuniștii!" și „Fără comuniști!". Radicalizarea mulțimii îi sperie pe organizatorii diversiunii. Liderii reformiști, în frunte cu Vaclav Havel, se adaptează rapid noii situații și preiau mesajele. Jucîndu-se cu focul, URSS a pierdut partida și în numai cîțiva ani va pierde definitiv Cehoslovacia din sfera ei de influență.

Ceea ce caracterizează scenariul sovietic de renunțare la regimurile comuniste pentru a le înlocui cu regimuri reformiste – adică o tentativă de trecere de la comunism la socialism – este lovitura de stat. Reamintim, pentru a nu scăpa din vedere nici o clipă axa analizei, că lovitura de stat este o răsturnare a unui regim din *interiorul* acestuia, din *interiorul* structurii aflate la Putere. Unii analiști s-au întrebat de ce a avut nevoie Moscova de întregul circ al revoltei populare, cînd putea să-i schimbe pe vechii conducători cu cei reformiști prin lovituri de palat, numai prin votul din Biroul Politic. Liderii reformiști aveau nevoie de legitimitate pentru a fi credibili, trebuiau să pară simboluri ale voinței populare, nu o altă expresie, mai luminată, a influenței sovietice. Pe de altă parte, criza sistemului era reală, experiențele nu mai erau permise, iar alternativa era orientarea țării respective către Vest.

De prin anul 1994 în presa occidentală a început momentul dezvăluirilor. De ambele părți ale Oceanului ziare, reviste și posturi de televiziune au făcut publice o serie de amănunte secrete ale liberalizării Estului. În România, ziaristul Vladimir Alexe le-a urmărit cu tenacitate. La 19 noiembrie 1999 el va publica un articol sinteză pe baza unor extrase din presa străină. Cititorul român putea afla astfel că fostul lider est-german Honecker a declarat ziarului *Berliner Wochenpost:* „Destituirea mea ca șef al partidului și al statului este rezultatul unei manevre de mare anvergură ai cărei instigatori continuă să rămînă în umbră. Cei care astăzi se laudă cu această acțiune nu sunt altceva decît plevușca"[147]. Vaclav Havel a declarat postului de televiziune BBC II: „Revoluția de catifea de la Praga a fost declanșată de KGB". Reconstituirea modului cum a operat KGB-ul în Cehoslovacia ne interesează și pe noi: „Generalul sovietic Viktor Gruşko, adjunctul lui Kriucikov (președintele KGB-ului), a sosit în ajun, personal, la Praga, împreună cu un grup de *vîsautniki*, ofițeri *spetznaz* (operațiuni speciale), care acționează de regulă în civil. Gen. Gruşko și gen. Teslenko (însărcinat la Praga al KGB-ului) au condus împreună cu colegul lor cehul Alois Lorenc (șeful StB, Securitatea cehoslovacă) întreaga desfășurare a *Revoluției de catifea* dintr-un apartament conspirativ din Praga"[148]. Două publicații ale Departamentului de Stat al SUA – „Facts on File" și „Background Notes" – au dezvăluit încă din 1994 că premierul reformist ungar Gyula Horn „făcuse parte din AVO, securitatea maghiară, și participase din plin la reprimarea în sînge a revoltei anticomuniste de la Budapesta, din 1956"[149]. Bomboana pe colivă, după cum spune o expresie românească, a fost însă dezvăluirea apartenenței lui Lech Walesa la rețeaua de informatori ai poliției politice poloneze (SB)[150]. Toate aceste amănunte pălesc în fața acțiunii, a comportamentului

---

[147] Vladimir Alexe, *KGB a regizat răsturnarea regimurilor comuniste din Europa de Est* în *Ziua* din 19 noiembrie 1999, p. 7.

[148] *Ibidem.*

[149] Vladimir Alexe, *Biografiile secrete ale „reformatorilor" din statele Estului ex-comunist*, cotidianul *Ziua. Dosare ultrasecrete*, Nr. 122/ 9 septembrie 2000, p. III.

[150] Vasili Mitrokhin, Christopher Andrew, *op. cit.*, p. 532. (Vezi și Miruna Munteanu, *Lech Walesa a fost agentul comunist Bolek?* în *Ziua. Dosare ultrasecrete*, Nr. 120/26 august 2000, p. I).

personalităților reformatoare din momentul decisiv al căderii comunismului. Probabil că niște oameni perfect „curați", niște opozanți autentici nu ar fi avut vreo șansă să răstoarne regimurile dictatoriale și că numai din interior, prin substratul viabil al loviturii de stat, se putea ajunge la o revoluție. Un om „curat" ar fi condus mesajul său într-o direcție foarte precisă și categorică: „Jos comunismul!", dar și „Judecați comunismul!", ceea ce ar fi însemnat căutarea, găsirea și pedepsirea vinovaților pentru deceniile de dictatură comunistă. Or, vinovații pentru existența sistemului comunist erau la Moscova, apoi la Washington și la Londra, sub monumente de marmură. Mai rămăseseră epigonii lor locali. Să fi fost nebuni de legat, ca președintele cehoslovac Svoboda, liderii comuniști nu s-ar fi dat la o parte pentru a fi judecați. În numărul din 22 noiembrie 1989 al publicației sovietice „Literaturnaia Gazeta" se făcea aprecierea că, cel puțin în privința evenimentelor din RDG și Cehoslovacia, „oamenii au ieșit în stradă *nu numai ca urmare a acțiunilor subversive*, ci, în primul rînd, ca urmare a acumulării unor dificultăți și nemulțumiri interne"[151].

Ultima tentativă de împăcare cu americanii

În străinătate situația României și a lui Ceaușescu prezenta un aspect paradoxal. În presa vest-europeană comuniștii și Ceaușescu erau atacați violent, Securitatea și Armata erau etichetate drept credincioase pînă la moarte lui Ceaușescu, românii acuzați de naționalism și de lașitate. Excela presa franceză, în special cea socialistă. Șablonul Ceaușescu-Dracula a circulat pe la mai toate marile publicații occidentale. Campania anti-Ceaușescu din presa franceză are două direcții principale, este de durată și constantă. Sursa inițială o constituie modificarea poziției oficiale franceze, în primul rînd a Președinției, atît sub Valery Giscard d'Estaing cît și sub François Mitterrand, față de Nicolae Ceaușescu personal. Apoi a fost nevoia de a-i proteja și apăra pe disidenții și opozanții din România, debil

[151] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 331 (*Informarea Ambasadei României la Moscova către Ministerul Afacerilor Externe* din 24 noiembrie 1989, ora 17.45).

nucleu al rezistenței, de furia partidului și a Securității. A doua direcție a atacurilor provenea din bătălia pe care o ducea Franța pentru a gestiona procesul de negociere a liberalizării, aflat în pericolul de a fi restrîns la o înțelegere sovieto-americană. Ideea „Casei comune – Europa" nu putea admite insule dictatoriale și anacronice, aceasta fiind una din bazele înțelegerii franco-sovietice. Interesul insistent și zomotos pentru orice decizie stupidă a conducerii sau pentru orice zvon mai mult sau mai puțin fondat venit de la București pe căile disidenței și ale opozanților ținea subiectul „România ceaușistă" sub presiune. Franța, considerată neoficial o protectoare și un fel de responsabilă pentru România, va potența prin dinamica interesului ei oficial și neoficial această imagine. Președintele François Mitterrand va merge chiar mai departe, amestecîndu-se în relațiile româno-maghiare și punctînd, prin revenirea la vechiul obicei al negocierii problemelor României direct cu URSS (Rusia), poziția sa de Mare Putere angajată în procesul de modificare a hărții politice a Europei de Est și de înghețare a hărții geografice. Prin nota Nr. 00288/12.12.1989, Departamentul Securității Statului îl informa pe Ceaușescu că președintele Franței făcuse o declarație publică extrem de gravă la încheierea reuniunii CEE de la Strasbourg. „... Problema unor provincii cum ar fi Silezia, Moravia, Prusia Orientală etc. trebuie să rămînă *intangibilă*. În schimb, nu trebuie să se omită problema divergențelor între Ungaria și România în problema *Transilvaniei* sau problema *Basarabiei*... Franța și URSS, trebuie să-și reia rolul de asigurare a echilibrului în Europa, așa cum au făcut-o de secole."[152] Mai clar de atît, mai evident asupra jocului făcut de Franța „de secole" împotriva României nu există. Nici o altă țară, nici măcar URSS, din inițiativa ei, nu a pus în discuție apartenența de drept a Transilvaniei la România. Și asta, în 1989!

În timpul acesta presa americană tăcea sau continua să publice mari articole plătite de serviciul de propagandă al lui Nicolae Ceaușescu. În octombrie 1989, *New York Times Magazin* se pregătea să publice un amplu articol despre politica independentă a României și

[152] Arh. SR, *Raportul Comisiei Senatoriale privind acțiunile desfășurate în revoluția din decembrie 1989*, vol. I, p. 5.

despre calitățile de lider mondial ale lui Ceaușescu, afișînd un portret al acestuia pe copertă. În presa americană așa ceva nu se admite în cazul unui dușman al SUA. Un ziarist cu renume, David Binder, de la *NWT*, avea puterea să plaseze mereu astfel de articole și imagini. În urma unor proteste, ziarul american a publicat articolul fără să mai acopere coperta cu chipul zîmbitor al „geniului Carpaților". Cunoscutul opozant Mihai Botez va descrie în 1989 o discuție semnificativă cu ziaristul american: „Am avut ocazia să stau de vorbă, la reședința unui diplomat american, cu David Binder, considerat drept unul dintre ziariștii occidentali cei mai competenți în probleme ale Europei de Est, care se afla într-o călătorie la București. A făcut afirmații dure, exprimîndu-se astfel: «Cine sunteți voi? Cine sunt disidenții din România, mă rog? Ce înseamnă, pentru voi, societatea civilă românească? În Balcani nu există așa ceva. Noi preferăm dialogul cu cei care reprezintă *realitatea*, precum domnul Ceaușescu. El, măcar, e la putere»"[153].

Autorul a încercat să înțeleagă acest fenomen, de aceea a apelat la un martor unic, la o personalitate românească de talie internațională, unul dintre puținii români care reușiseră să devină celebri prin intermediul presei americane – graficianul Eugen Mihăescu. La 9 iulie 2003, Eugen Mihăescu, ambasadorul României la UNESCO, mi-a declarat următoarele:

„Eugen Mihăescu: Pînă la sfîrșitul lui noiembrie am avut sentimentul că americanii îl țineau în brațe pe Ceaușescu. Am fost pe la marile cotidiane pentru a-i convinge pe redactori că Ceaușescu este un impostor. Mă respingeau, refuzau să creadă. Pentru ei Ceaușescu era unul dintre învingători, unul dintre cei care luptaseră împotriva Moscovei și învinseseră acum, cînd se liberaliza Estul. Incredibil! Am dus în redacții articolele anticeaușiste din presa europeană. «Propagandă» – îmi răspundeau. Le-am spus: «Demolează sate, demolează biserici, nenorocește copii...» Nimic. «Ceaușescu e aliatul Americii, ne-a ajutat mult».

[153] Dennis Deletant, *Ceaușescu și Securitatea. Constrîngere și disidență în România anilor 1965-1989*, Ed. Humanitas, București, 1998, p. 199. (Citat din M. Botez, *Romania: A Case of „Dynastic" Communism*, Freedom House, New York, 1989, pp. 62-63.)

AMS: În noiembrie 1989?

EM: Sfîrşitul lui '88 şi începutul lui '89. Îmi venea să înnebunesc. Mai păţisem chestia asta în toamna lui 1988 la Londra. Am cerut o audienţă preşedintelui Comisiei de politică externă a Camerei Comunelor, nu mai ţin minte cum îl chema... Mă primeşte şi îi spun cine e Ceauşescu. Englezul se uită la mine şi îmi răspunde: «Cunosc semnătura dumitale din *New York Times*. Desenezi foarte frumos, dar ai vreun mandat?». Îi răspund: «Am mandatul a 21 de milioane de români cu căluşul în gură». «Românii!» – se miră el şi începe să-mi spună bancul cu Sfîntul Petru care l-a întrebat pe Dumnezeu de ce a dat atîtea bogăţii în zona Carpaţilor, iar Dumnezeu îi răspunde: «Stai liniştit că i-am pus pe români peste ele». În sfîrşit, prin vara lui '89, aflu că Bush se duce la Budapesta... Vedeţi dumneavoastră data exactă, cînd a fost Bush în Ungaria...

AMS: Cred că în iulie... (*data corectă 11-12 iulie 1989*, n.a.)

EM: Aflu că Bush se duce în vizită în Ungaria şi mai aflu că va face o escală secretă la Otopeni să se vadă cu Ceauşescu.

AMS: Cît de secretă era, dacă ştia presa americană?

EM: Păi nu de la presă am aflat. Este o întîmplare care m-a convins că Ceauşescu juca foarte sus pe cartea americană. Domnule, nenorocitul ăsta penetrase unde nu te aştepţi. Mihai Botez era intim al familiei Shultz. George Shultz, secretarul de stat al lui Reagan.

AMS: Făceau parte din aceeaşi lojă?

EM: Nu ştiu dacă era o lojă propriu-zisă. Shultz făcea parte din «Clubul Bilderberger», după numele unui hotel unde s-au întîlnit prima oară cei mai puternici oameni din lume, într-o localitate din Olanda (*Oosterbeek*, n.a.) Acum se întîlnesc, nimeni nu ştie unde. Este, dacă vrei, un fel de guvern mondial, ăsta de care se vorbeşte, nimeni nu ştie adevărul. Şi Shultz îi spune lui Botez că Bush face escala secretă la Otopeni. Botez mă sună şi mă anunţă alarmat ce a aflat. Alerg la *New York Times* şi îl întreb pe Ray Cave, redactorul şef, dacă are editorial despre vizita lui Bush în Ungaria. Avea. Îl întreb dacă ştie de escala secretă de la Bucureşti. Nu ştia. Îl implor să facă ceva şi Ray Cave hotărăşte să-l atace pentru prima oară pe Nicolae Ceauşescu. Aşa apare, în preziua vizitei lui Bush la

Budapesta, ştirea că este prevăzută şi o întîlnire cu Nicolae Ceauşescu, «acest Noriega al comunismului».

AMS: Noriega era inamicul numărul unu al administraţiei americane.

EM: Domnule, proiectul a fost real. Iată de ce. În aceeaşi zi, Shultz îl sună pe Botez şi îi reproşează că mi-a dezvăluit secretul acelei vizite. Fusese sunat de la Casa Albă şi certat pentru anunţul din *New York Times*. Aranjamentul fusese real".[154]

Să încercăm să lămurim lucrurile. Nu există nici o informaţie accesibilă care să ateste intenţia lui George Bush de a se întîlni cu Nicolae Ceauşescu *în secret* la Otopeni. Există în schimb certitudinea că preşedintele american nu se putea întîlni în secret cu Ceauşescu pentru că traseul aeronavei prezidenţiale americane este cunoscut de toţi cei care gestionează spaţiul aerian al Europei, pentru că se creează un culoar aerian special şi nimeni nu-şi asumă riscul să facă modificări în traseu fără o notificare prealabilă. Prezenţa aeronavei *Air Force One* pe un aeroport nu poate fi mascată, oricît de adîncă ar fi noaptea întîlnirii. Însă originea informaţiei, implicînd nume de prestigiu – George Shultz, Mihai Botez, Eugen Mihăescu –, nu poate fi o intoxicare banală sau o părere aruncată întîmplător. Mihai Botez a aflat despre intenţia de contact Bush-Ceauşescu de la George Shultz în casa acestuia, unde se găsea în vizită, şi în prezenţa soţiei acestuia. L-a sunat pe Eugen Mihăescu de la unul din telefoanele imobilului fostului secretar al Departamentului de Stat. Casa Albă a reacţionat în condiţii private, dar a reacţionat. Dacă a existat o tentativă de acest gen, ea nu putea fi lansată decît de la Bucureşti, din iniţiativa personală a lui Ceauşescu, nu se putea transmite decît printr-un canal foarte special – eventual şi cel mai plauzibil, şef rabinul Moses Rosen – şi nu se putea adresa decît grupului Dreptei republicane, al neoconservatorilor de care am amintit în primul capitol, unde se aflau personalităţi, în majoritate de origine evreiască, care făcuseră afaceri în trecut cu Ceauşescu. „Afacerea" pare la prima vedere a fi facilitarea emigrării evreilor

[154] Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluţie*, Ed. RAO, Bucureşti, 2004, pp. 20-22.

din România şi mai ales din Est *prin* România. Se comentează foarte des şi cu convingere pe tema vînzării evreilor de către Ceauşescu, fapt care ar fi generat „umbrela americană" cu care a fost protejat două decenii Ceauşescu. Numai că, în momentul în care priveşti cifrele emigrărilor de evrei din România şi înmulţeşti numărul lor cu sumele care se estimează că se pretindeau de către Ceauşescu, nu vei obţine o cifră mai mare de 20 de milioane. Un mizilic! Pentru cîteva zeci de mii de evrei care mai rămăseseră în România după valul emigraţionist de sub Gheorghiu-Dej şi pentru o miză de 20 de milioane de dolari nu se creează o supercampanie mondială de proiecţie pozitivă a figurii fostului copil de ţăran din Scorniceşti, nu vin doi preşedinţi americani la Bucureşti, în plină doctrină Brejnev, şi nu se face Congresul SUA că nu vede dictatura comunistă din România. Într-o carte foarte subiectivă de memorii, fostul şef rabin Moses Rosen arată care era realitatea numerică a evreilor sub regimul Ceauşescu: „Pretenţia rabinului Miller că România a oprit emigrarea evreilor era totalmente nefondată. Mii de evrei părăseau România în fiecare an. Cifra de 100 000 de evrei pentru România nu avea, de asemenea, nici o bază reală. Cu atît mai mult era o minciună faptul că 30 000 de evrei ceruseră emigrarea şi fuseseră respinşi. De fapt, la data aceea, în 1975, existau numai 45 000 de evrei în România şi numai 800 dintre aceştia ceruseră formularele pentru emigrare"[155]. Relaţia cu evreii a lui Nicolae Ceauşescu, mediată abil de rabinul comunist al României, avea o agendă pe cît de secretă, pe atît de grea: transferul evreilor estici prin aeroporturile din ţară, legături adînci cu Mossadul şi Forţele Armate Israeliene, în primul rînd prin cadre militare formate la şcolile din România, cooperare între serviciile de informaţii şi scurgeri „întîmplătoare" de la unul la altul, fie despre ce mai pregătesc palestinienii, fie despre ce mai pregătesc sovieticii, amplasarea unor directori de origine evreiască la conducerea mai tuturor firmelor americane din România, plasamente financiare la bănci americane, cumpărarea de către România a unor terenuri şi companii în străinătate, girate de fonduri evreieşti, sprijinul constant acordat Israelului

[155] Şef rabin doctor Moses Rosen, *Primejdii, încercări, miracole*, Ed. Hasefer, Bucureşti, 1991, p. 282.

la ONU prin votul separat față de cel ostil al blocului estic ș.a. Comel Burtică, fost ministru al Comerțului Exterior, declara Rodicăi Chelaru: „Cu deosebită atenție trata Ceaușescu problemele comunității evreiești, care cuprindea mulți ilegaliști. Rabinului Moses Rosen i-a asigurat condiții speciale pentru a-și desfășura activitatea. Putea să plece în străinătate sau să aducă de acolo orice bunuri care nu erau permise oamenilor de rînd. De asemenea, pentru a sprijini comunitatea, eu, ca ministru al Comerțului Exterior, am convenit cu rabinul să prestăm prin firma TERRA orice fel de servicii de care avea nevoie comunitatea evreiască: aprovizionare cu alimente și bunuri de primă necesitate, îngrijirea cimitirelor etc. Serviciile erau plătite de organizația JOINT INTERNATIONAL"[156]. Citatul este interesant pentru ceea ce nu conține și anume faptul că acea „comunitate" de care vorbește Burtică mai număra spre sfîrșitul deceniului nouă aproximativ 9 000 de evrei, adică extrem de puțini, mulți dintre ei integrați în societate ca români de origine evreiască (pe linie maternă), iar felul cum se făceau plățile, direct între MCE și Joint International, nu prin intermediul Federației Comunităților Evreiești din România, arată că în America bordul acestei organizații luase decizia de a-l sprijini pe Ceaușescu. Acesta nici măcar nu este un secret, nu s-au ferit nici o clipă, și este suficient să iei în mînă presa din zilele în care Nicolae Ceaușescu se afla în Statele Unite sau presa din zilele premergătoare vizitei președintelui american în România ca să vezi cu cine se întîlnea întotdeauna șeful statului român înainte să-l întîlnească pe șeful administrației americane. A fost vorba de cea mai strînsă legătură vizibilă și invizibilă cu o țară comunistă din Estul Europei.

Nicolae Ceaușescu a greșit față de această relație nu prin antisemitismul permis accidental unor ziariști sau scriitori români, nici prin epurări pe criterii etnice. A greșit exact în substanța relației, a greșit în afaceri. Cînd a inițiat relația privilegiată cu America și cu evreii, Ceaușescu a cerut chiar el dezideologizarea legăturilor, să se facă abstracție de sistemele politice diferite, de conflictul ideologic dintre ele, iar afacerile să se desfășoare, cu mici amendamente – de exemplu, procentul 51-49% din societățile mixte –, după doctrina și practica pieței libere. Biograful Ion Petcu nu ratează

[156] Rodica Chelaru, *op. cit.*, p. 122.

esența erorilor lui Ceaușescu: „La prima vedere, pierderea sprijinului oamenilor de afaceri americani pentru România a fost determinată de «noua politică economică» adoptată la București. În 1980, deficitul balanței de plăți a României depășea 3 miliarde $, din care în relațiile cu SUA 410 milioane $. În același timp, datoria externă a țării a atins la sfîrșitul anului 1981 suma uriașă de 11,4 miliarde $. Pentru reechilibrarea balanței de plăți, N. Ceaușescu a adoptat o politică cum nu se poate mai proastă și neinspirată pentru țară: pe de o parte, a decis o expansiune forțată a exporturilor însoțită de o limitare drastică a importurilor, paralel cu reeșalonarea datoriei externe; pe de altă parte, a decis plătirea cu orice preț a datoriei externe pînă la sfîrșitul anului 1988. Aceste decizii – mai ales reducerea drastică a importurilor – au lovit, între altele, în exportatorii americani care și-au pierdut treptat interesul pentru relațiile cu România"[157]. Prima ripostă a oamenilor de afaceri americani este descrisă de același Cornel Burtică: „Americanii ne-au făcut o radiografie economică perfectă – ce fenomene negative se manifestau în economia românească – și au răspîndit acest document cîtorva zeci de bănci, iar acestea au început să nu ne mai acorde credite. Începuseră și comentariile dure din afară, iar administrația Reagan punea deja tot felul de interdicții în negocierile privind clauza națiunii celei mai favorizate..."[158]. Afirmațiile lui Burtică îl confirmă pe Eugen Florescu, fostul consilier al lui Ceaușescu, prezent la Washington o dată cu verdictul: „Ceaușescu – falit!". Cum canalul emigrationist funcționa, problema clauzei națiunii celei mai favorizate nu poate fi înțeleasă decît ca o presiune cu substrat economic. Situația nu avea din punctul de vedere american vreo legătură cu comunismul, însă avea legătură din punctul de vedere al lui Ceaușescu. Cotitura „noii politici economice" a grăbit răcirea relațiilor româno-americane.

Revenind acum, după ce cunoaștem contextul, la încercarea lui Ceaușescu de a sensibiliza puternicul nucleu lobbist american în vara anului 1989, trebuie să observăm că apelul vine la numai cîteva zile după întîlnirea „cu scîntei" de la București dintre Ceaușescu

[157] Ion Petcu, *op. cit.*, p. 305.
[158] Rodica Chelaru, *op. cit.*, p. 184.

și Gorbaciov. Reamintesc că cearta violentă cu liderul sovietic a avut loc în noaptea de 7 spre 8 iulie, iar vizita lui George Bush la Budapesta era planificată în 11-12 iulie. Cererea lui Ceaușescu pentru aranjarea unei escale la Otopeni – în subtextul căreia se vede o încercare disperată de a se apăra de Gorbaciov – a ajuns la grupul Kissinger, Eagleburger, Shultz și probabil că aceștia intenționau, din onestitate, să facă un demers. Nu au putut trece de Bush. În plus, la acea dată America discuta direct cu URSS gestionarea Puterii în lume, iar evreii emigrau din Est direct în Israel. Gestul semnificativ al presei americane și care a declanșat campania de informații despre situația din România a fost făcut la 2 decembrie 1989 de CNN. Ecranul era despărțit în două: în stînga se transmitea în direct aterizarea avionului lui Mihail Gorbaciov pe aeroportul din La Valeta, capitala Maltei, în dreapta se transmitea în direct aterizarea avionului care o aducea în America pe Nadia Comăneci, simbolul României în America, marea gimnastă trecută clandestin peste graniță în Ungaria de o echipă a serviciilor secrete maghiare.

Mao spusese deja: „O imagine face cît o mie de cuvinte".

Primele semnale de peste Prut

În această perioadă se produc evenimente importante în Basarabia, provincia românească încorporată Uniunii Sovietice prin Pactul Molotov-Ribbentrop. Hotărîrea Echipei Gorbaciov de a modifica structura și componența pseudoparlamentului Uniunii Sovietice și de alegere a unui nou Congres al Deputaților Poporului a pus în mișcare diferite grupări basarabene. Gruparea naționalistă, avînd un nucleu intelectual credincios istoriei și limbii române, va profita de ocazie pentru a începe a se face cunoscută public în calitate organizată. La fel ca și alte grupări basarabene, echipa naționalistă a fost infiltrată încă de la început de agenți sovietici, cu scopul de a controla limitele de acțiune ale programului său politic. Principala misiune a agenților era să identifice acele grupuri sau personalități credincioase adevărului istoric și dreptății popoarelor, să le provoace la manifestări naționaliste sau să le organizeze chiar ei. Mișcarea naționalistă trebuia să devină în ochii populației Basarabiei un

pericol, o formă de extremism, o tentativă de trecere a provinciei direct sub „ocupație" românească.

Încă din cursul anului 1988 în Basarabia se activează grupurile intelectuale și studențești naționaliste, dedicate revenirii la limba română și la grafia latină. În martie 1989, scriitoarea Leonida Lari scoate la Riga, în Letonia, revista *Glasul* în limba română. Pe teritoriul provinciei românești încorporate de URSS prin înțelegerea cu Germania nazistă apar primele formațiuni, mai întîi culturale, de promovare a adevărului istoric și a valorilor limbii și literaturii române, cărora populația românească le aparținea de drept: „Clubul Mateevici, Mișcarea Democratică Moldovenească, Liga Democratică a Studenților, Societatea Istoricilor – care la 20 mai 1989 s-au contopit în una singură: Frontul Popular Moldovenesc"[159]. Programul politic era foarte simplu și direct, îmbinînd problematica identitară cu cea politică: 1. Suveranitatea republicii. 2. Limba română ca limbă oficială de stat. 3. Trecerea la grafia latină, veșmînt firesc al oricărui idiom latin; Tricolorul ca drapel de stat. Frontul Popular organizează o serie lungă de manifestații și adunări de protest în care se lansează de către patrioți autentici și principalele mesaje naționaliste, axate pe cele trei idei fundamentale: istoria, cultura și limba română. Aplicarea unui astfel de program în republica sovietică a Moldovei însemna, fără echivoc, desprinderea de URSS și revenirea la Patria Mamă, România. Pentru a controla și compromite această tendință, KGB-ul a activizat rețelele sale informative în republică și a pregătit o serie de diversiuni menite să sperie populația românească cu perspectiva unei noi intervenții militare, pe de o parte, iar pe de altă parte să sperie minoritatea rusofonă cu perspectiva repetării „invaziei fasciste românești" din 1941. La 7 noiembrie, cu ocazia manifestației de ziua URSS se organizează o defilare militară cu scopul de a-i intimida pe cetățeni. Mulțimea năvălește în piață, și coloanele militare sunt întoarse în cazărmi. Din dorința de răzbunare, militarii deschid focul mai tîrziu, apoi, cînd mulțimea se adună în fața clădirii Ministerului de Interne, militarii „au ieșit din clădire înarmați pînă în dinți – dovadă că atacul ce a

[159] Autor colectiv, *Istoria Basarabiei de la începuturi pînă în 1998*. Coordonator Ioan Scurtu, Ed. Semne, București, 1998, pp. 297-298.

declanşat alarmarea mulţimii fusese premeditat – şi au început să lovească în neştire. A fost o răfuială în cel mai autentic stil KGB-ist"[160]. KGB-ul a organizat de altfel mai multe greve în întreprinderile basarabene, incitîndu-i pe muncitori să se opună schimbării grafiei şi limbii oficiale, lansînd şi zvonul că forţele patriotice româneşti din Barsarabia urmăresc alipirea republicii de România apoi măcelărirea membrilor de partid comunist sovietic. În ciuda aparenţei unei pierderi a controlului asupra republicii sovietice a Moldovei, KGB şi GRU au controlat permanent mişcările grupului naţionalist, nu numai prin operaţiuni de infiltrare, deconspirare, denigrare publică şi trădare (cazul grupului Ilie Ilaşcu), dar şi prin mobilizarea structurilor militare şi de securitate sovietică din centrele de la Nikolaev, Tiraspol şi Odessa. În toamna anului 1989, Armata sovietică planifică manevre militare în Basarabia la sfîrşitul cărora trupele combatante rămîn pe poziţii de aşteptare. Totodată, pentru a putea controla deplin situaţia, KGB-ul a acţionat restrictiv asupra sistemului de alimentare cu utilităţi a republicii, sistem energetic amplasat de Stalin strategic, dincolo de Nistru.

Agitaţia publică a Frontului Popular a fost resimţită în toată intensitatea ei în vechea capitală a Moldovei întregite, la Iaşi. Grupul cel mai sensibil la ceea ce se petrecea peste Prut a fost cel intelectual, de altfel niciodată rupt spiritual de fraţii aflaţi sub ocupaţie sovietică. Din februarie 1989 încep să apară apelurile şi contactele unor personalităţi basarabene la *Europa liberă*. Mesajele scrise sau convorbirile telefonice de la Chişinău, deşi afectate tehnic de starea precară a comunicaţiilor, aveau însă un conţinut clar, neobişnuit de transparent. La 19 septembrie 1989, Gorbaciov va lua cuvîntul la plenara CC al PCUS, anunţînd proiectul creşterii autonomiei republicilor din componenţa URSS, dar va atrage atenţia că „toate manifestările de naţionalism şi de şovinism, orice tentativă de a atîţa duşmănia faţă de un popor nu este de admis"[161]. Tradus în limbile naţiunilor ocupate de URSS la sfîrşitul războiului mondial asta însemna strivirea oricărei tentative de desprindere. La 2 noiembrie 1989, pe fondul reacţiei tot mai violente a opozanţilor lui Gorbaciov,

[160] *Ibidem*, p. 307.
[161] Mihail Gorbaciov, *op. cit.*, p. 242.

care, între altele, îi reproşau scăparea din mînă a problemei naţionalităţilor, ambasadorul României la Moscova transmitea la Bucureşti explicaţiile primite de la V.A. Medvedev, membru al Biroului Politic, secretar al CC al PCUS: „Dificultăţile existente pe plan economic şi al raporturilor dintre naţiuni nu au fost determinate de restructurare. Ele au existat şi s-au acumulat de-a lungul anilor"[162].

De la începutul lunii septembrie atît Securitatea, cît şi Armata României se văd confruntate cu o situaţie oarecum neaşteptată şi anume o avalanşă de contacte neoficiale sau conspirative din partea unor cetăţeni din Basarabia, majoritatea propunînd colaborarea informativă sau trecerea la acţiuni comune în vederea dezlipirii Basarabiei de URSS. Unele propuneri, fiind prea extravagante, au fost declinate, altele au fost luate în legătură operativă şi folosite pentru culegerea de informaţii asupra mişcărilor trupelor sovietice şi a elementelor operative ale KGB şi Ministerului de Interne sovietice. O serie de legături au fost realizate pe linia informaţiilor militare. În cursul anilor, dinspre Basarabia veniseră semnale ale existenţei unor grupuri de patrioţi, între care cel din 1971 avusese un sfîrşit dramatic. Este de subliniat că, spre deosebire de România, unde lupta de rezistenţă armată din munţi – cu toate tarele ei – pierise la începutul anilor '60, lupta în conspirativitate şi lupta armată din Basarabia nu au încetat niciodată, numărul grupurilor şi organizaţiilor secrete româneşti active, capturate sau nu de sovietici, fiind foarte mare[163]. Ca exemplu mai cunoscut, un grup de iniţiativă condus de Alexandru Usatiuc Bulgăr a transmis Securităţii o scrisoare prin care solicita ca Nicolae Ceauşescu să pună în discuţie retrocedarea Basarabiei, în provincie existînd în acel moment un climat favorabil unei astfel de acţiuni. Securitatea română îi prezintă cazul şefului statului. Nicolae Ceauşescu dă dispoziţie ca scrisoarea, însoţită de un „material" explicativ să fie remisă lui Iuri Andropov. „Eroarea a constat în precaritatea documentării, chiar şi la nivel de rutină, înainte de a se raporta şefului statului pentru a afla dacă Usatiuc şi grupul său de patrioţi – între care Valeriu Graur,

---

[162] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 269.

[163] Vezi Iulian Chifu, *Basarabia sub ocupaţie sovietică*, Ed. POLITEIA-SNSPA, Bucureşti, 2004, pp. 164-182.

Gheorghe Ghimpu şi Alexandru Şaltoianu – acţionau cu sinceritate şi din propria lor iniţiativă. Consecinţele au fost dezastruoase pentru românii din Basarabia. KGB-ul a declanşat o teribilă anchetă în rîndul grupurilor de români din Basarabia. Cele patru persoane din grupul Usatiuc au fost anchetate, excluse din partid, date afară din serviciu şi apoi deportate în Siberia."[164] Pînă la evenimentele din decembrie din România, Securitatea nu a putut evalua corect cîte din aceste oferte erau sincere, venind de la patrioţi români, şi cîte aveau caracter de intoxicaţie sau infiltrare, fenomen care a continuat şi după 1989, cînd soarta vechii provincii româneşti nu era încă hotărîtă. Cert este că multe din iniţiativele din Basarabia s-au dovedit ulterior a fi tentative de preluare a reţelelor de informaţii româneşti din provincie sau de identificare a poziţiei României faţă de o eventuală desprindere. Din nou s-a dovedit că URSS reuşise să domine situaţia informativă din Basarabia, să fie mult mai activă şi cu baze operative solide, realitate care ne mai costase o dată pierderea provinciei în 1940 fără să tragem un foc. Şi acest amănunt va conta într-un fel anume în evenimentele din decembrie 1989.

Tot în septembrie se petrece la Iaşi, în culisele vizitei de lucru a lui Nicolae Ceauşescu, un fapt care nu poate fi neglijat. Ceauşescu vine la Iaşi pentru deschiderea anului universitar în condiţiile în care Securitatea deţinea informaţii că un grup organizat de KGB în Basarabia va pătrunde în România sub acoperirea de turişti şi va acţiona pentru organizarea unui protest care să bruieze mitingul din Piaţa Unirii. Informaţia este confirmată de şeful Securităţii judeţului Iaşi, colonelul Constantin Ciurlău:

„**Domnul Ciurlău**: În momentul cînd era la tribună, nişte grupuri care erau în partea cealaltă să încerce să zică «Jos Ceauşescu!».

Domnul Săndulescu: Adică nu era ceva similar cu ce a fost aici pe 21 decembrie 1989?

Domnul Ciurlău: Oarecum"[165].

---

[164] Cristian Troncotă, *The evolution of the relations between Romanian and Soviet Intelligence And Security Agencies (1969-1989)* în *On both sides of the Iron Curtain*, Ed. Militară, Bucureşti, 2001, p. 51.

[165] Arh. SR, *Stenograma nr. 179/29 mai 1994, Audierea colonelului Ciurlău Gh. Constantin*, p. 24.

Securitatea ia măsuri complexe de blocare a oricărei posibilități de acest gen, dar, totodată, face la Iași o mișcare neobișnuită – în mod inexplicabil, Serviciul „Gărzi" care îl apăra pe Ceaușescu slăbește sistemul de protecție și cîteva zeci de persoane ajung la el. A fost o acțiune deliberată. La începutul vizitei lui Ceaușescu, foarte devreme dimineață, generalul Iulian Vlad se va deplasa cu un autoturism propriu pe traseul delegației, autoturism în care îl va invita pe șeful Securității locale, colonelul Ciurlău. Cu această ocazie colonelul Ciurlău îi va da un raport amplu asupra situației reale din județ, insistînd asupra faptului că mai mult de jumătate din populația Iașiului își exprimă nemulțumirea față de condițiile de trai, că există aproximativ 10-12 000 de petiționari, cetățeni care i-au trimis scrisori lui Ceaușescu și că mulți dintre ei vor încerca să i le înmîneze chiar personal. Spre surprinderea lui Ciurlău, Vlad i-a spus atunci: „Lasă cîțiva să ajungă la el", lucru care s-a și petrecut. Această întîmplare nu putea avea loc fără ca Serviciul „Gărzi" să nu primească un ordin. Generalul Iulian Vlad „aranjase", de fapt ordonase ofițerilor din paza imediată a lui Ceaușescu să-i lase. Ciurlău va relata membrilor Comisiei senatoriale acest fapt: „Cîte 10 oameni mergeau o dată la el și îi dădeau scrisori" și „au fost lăsați foarte mulți să-i dea"[166]. Scopul generalului Vlad era de a trezi atenția lui Ceaușescu asupra realității, cu speranța că va lua măsuri de îmbunătățire a condițiilor de trai.

Înțelegînd – dar foarte tîrziu – cursul evenimentelor europene, Nicolae Ceaușescu va încerca să redeschidă problema Basarabiei la Congresul al XIV-lea al partidului, fără nici un efect măcar asupra patrioților autentici din provincie. Nu-i ajuta, nu-i mai putea ajuta. Dacă era un naționalist autentic, dacă simțea sufletește rana Basarabiei, cum au simțit-o Nicolae Filipescu, Brătienii sau Nicolae Iorga, Ceaușescu trebuia să pornească această bătălie de mult, de cînd a aflat de negocierile privind reunificarea germană sau de cînd a auzit prima scuză sovietică pentru nedreptățile istorice făcute Poloniei, Ungariei, Cehoslovaciei. Și de data asta am pierdut pe mîna noastră. În fața unei perspective de minimă cedare – numirea

[166] *Ibidem*, p. 36.

fiului său la conducerea partidului –, Ceaușescu nu renunță la Putere, la întreaga Putere, și lansează la plenara CC a PCR din 27-28 iunie 1989 procesul mecanic și inutil al realegerii sale în funcția de secretar general al partidului. Înconjurat de oameni fără coloană vertebrală, nepatrioți, el blochează orice speranță a oamenilor de rînd și îi pune și mai mult în gardă pe șefii Armatei și Securității care așteptau o schimbare de conivență. Nici măcar aceasta nu se produce.

Oficial, România anului 1989 era cuprinsă de valul propunerilor venite de la oamenii muncii pentru realegerea lui Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului și a țării. La televiziune se transmiteau interminabile telejurnale cu secvențe de la adunările organizațiilor de partid din țară, cu declarații de adeziune și sprijin din partea reprezentanților diferitelor categorii sociale. Duminică de duminică, seara era prezentat un spectacol organizat de fiecare județ în cinstea lui Ceaușescu. Toată acea campanie – inclusiv proiectarea în cinematografe a vizitelor de lucru ale șefului statului în locul filmelor artistice – avea drept scop prezentarea în ochii națiunii și ai lumii a unei imagini de solidaritate a poporului român și a naționalităților conlocuitoare cu Nicolae Ceaușescu. Dacă cei din străinătate nu mai credeau acest lucru, cei din interior nici atît, dar nu făceau nimic. Membrii Comitetului Central avuseseră o ultimă ocazie să pună în discuție conducerea lui Nicolae Ceaușescu și implicit soarta țării la 24-25 octombrie 1989, în timpul Plenarei lărgite a CC a PCR. Titus Popovici va declara într-un interviu luat de Mihai Tatulici în 1994 că aștepta ca Ceaușescu să-și anunțe retragerea la această plenară. El a descris stupefacția participanților în momentul în care șeful lor de partid a anunțat tema discuțiilor: „Problemele socialismului, ale activității ideologice, politico-educative, de dezvoltare a conștiinței revoluționare, de formare a omului nou, constructor conștient al socialismului și comunismului în România". Era irecuperabil. Dar și ei erau la fel.

În Basarabia se constată o prezență sporită a unor turiști, funcționari de stat sau aventurieri (cazaci și foști luptători în Afganistan) care bîntuie prin provincie fără un scop aparent. Unii dintre ei își oferă serviciile, ca luptători, pentru cauza moldovenilor. Alții par a

dori să se stabilească acolo, la spartul tîrgului. La 14 decembrie, în timpul lucrărilor Congresului deputaţilor, Mircea Snegur, preşedintele Sovietului Suprem al RS Moldovenească, „a arătat că, la construirea Uzinei Metalurgice din Rîbniţa, fostul Minister al Siderurgiei a promis că va aduce, din afara republicii, 139 de specialişti, ca pînă la urmă să aducă peste 900, din care mulţi nu aveau nimic comun cu industria siderurgică"[167]. Într-o telegramă trimisă de ambasada română de la Moscova în data de 12 decembrie 1989, era semnalat un aspect care nouă astăzi ni se pare cel puţin straniu: „În RSS Moldovenească se constată un interes crescînd faţă de soarta populaţiei de origine românească din fostele judeţe din sudul şi nordul Basarabiei, aflate în prezent în RSS Ucraineană. Are loc un proces de intensificare a cererilor pentru retrocedarea acestor teritorii RSS Moldoveneşti"[168]. Ciudăţenia acestei situaţii venea din faptul că românii din Basarabia, deşi majoritari, erau departe de a se fi constituit într-o forţă politică unionistă coerentă şi puternică, şi cu toate acestea se preocupau de teritorii – e adevărat, româneşti – aflate în posesia Ucrainei. Toată această exagerare nu făcea decît să împingă debila forţă naţionalistă moldovenească în conflict cu puternica Ucrainâ, republică devastată de Istorie şi în care principala orientare doctrinară, cea dominantă şi profundă, a ucrainenilor era naţionalismul lor. La 11 februarie 1989 în Ucraina se formase organizaţia „Taras Şevcenko", ca societate dedicată limbii ucrainene, iar în plan politic apăruse Mişcarea Populară a Ucrainei pentru Restructurare (prescurtat RUH) care şi-a ţinut primul său congres la 8-10 septembrie[169]. Primele organizaţii reformiste ucrainene erau programatic naţionaliste şi nu aveau de gînd sub nici o formă să accepte că teritoriile pe care le primise Ucraina de la URSS nu le aparţineau. Un conflict între naţionaliştii români şi ucraineni convenea de minune Moscovei pentru a proiecta o imagine de extremism, uşor de fixat asupra patrioţilor români autentici. Poziţia Moscovei de unică negociatoare şi de singură capabilă să gestioneze o criză moldo-ucraineană era căutată în primul rînd. Colonelul Constantin

[167] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 446.
[168] *Ibidem*, p. 426.
[169] Tiberius Puiu, *Ucraina şi ucrainenii*, Ed. Mustang, Bucureşti, 1999, p. 202.

Ciurlău arăta în fața Comisiei senatoriale pînă unde se ajunsese cu diversiunea sovietică: „Ceea ce m-a frapat a fost faptul că, începînd cam din septembrie 89, au început să apară la televiziunea moldovenească unii turiști din Moldova cu anumite revendicări teritoriale, că vor să ia Moldova pînă la Piatra Neamț și respectiv pînă jos, cu acțiuni împotriva României, unde nu e *perestroika* și *glasnost*, terminologia de atunci, și în acest timp s-a intensificat foarte mult numărul turiștilor. Probabil că la ei a existat o anumită libertate de mișcare, putînd să intre mai ușor la noi"[170]. Evenimentele petrecute după 1989 au demonstrat că exact acest aspect a dominat diferitele forme de diversiune organizate de Moscova în spațiul fostelor provincii românești din Est.

Opoziție la Iași

Iașiul părea cumva pregătit pentru o acțiune anticeaușistă și chiar anticomunistă. În februarie 1983 acționase în oraș un mic grup de studenți – între care și Sorin Ovidiu Vîntu – care fabricau manifeste bătute la mașina de scris și le împrăștiau în oraș. Unul dintre manifeste, intitulat „Curaj moldoveni!", îndemna explicit la revoltă împotriva lui Ceaușescu. Descoperiți la începutul lunii martie prin identificarea particularităților grafice ale mașinii de scris folosite, studenții sunt anchetați și avertizați. La 28 martie 1983 „Consiliul de Stat adoptă Decretul privind regimul aparatelor de multiplicat, materialelor necesare reproducerii scrierilor și al mașinilor de scris, prin care se introduce controlul polițienesc asupra folosirii acestor aparate"[171].

În februarie 1987 se produsese o neașteptată manifestație a studenților ieșeni provocată de condițiile de trai din căminele studențești. În iarna 1986-1987 în România se înregistraseră temperaturi de –20 grade Celsius, cu o minimă în Moldova de -26 grade Celsius.

---

[170] Arh. SR, *Stenograma nr. 179/29 mai 1994, Audierea colonelului Ciurlău Gh. Constantin*, p. 6.

[171] Cristina Păiușan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Ed. Tritonic, București, 2002, p. 283.

La 16 noiembrie 2003, cunoscutul om de afaceri Sorin Ovidiu Vîntu, la acea dată ziarist la *Opinia studențească*, a declarat autorului:

„**Sorin Ovidiu Vîntu**: A început la Căminele studențești din Copou. Cîteva sute de studenți au început să coboare pe Bulevardul Lăpușneanu spre centru. La circa 30 de minute după asta au început să se miște și cei din cartierul Tudor Vladimirescu. Erau politehniștii. S-au adunat cam 10 000 de oameni în Piața Palatului Culturii și au pornit spre Primărie.

AMS: Dumneavoastră unde vă aflați?

SOV: Eram în oraș. Am fost informat de cîțiva prieteni despre începutul mișcării și imediat am părăsit Iașiul, ducîndu-mă la Roman. Acesta este adevărul, nu am nevoie de legitimație de erou. Alții și-au făcut și și-o pun pe frunte, umblă așa printre noi cu capul gol. Eu făcusem acțiunea aceea cu manifestele în urmă cu cîțiva ani și mă ridicau imediat, vinovat sau nevinovat. Dar am aflat ce vă spun de la participanți de încredere. Ce era semnificativ: cînd s-au pus în mișcare spre Primărie, pe stradă, pe trotuare, erau zeci de mii de ieșeni care n-au avut curajul să intre în coloană, dar strigau de pe margine: «Bravo! Mergeți!» La Primărie au ajuns peste 20 000 de oameni, studenți și oameni care au rămas pe margine, privitori.

AMS: Cifrele mi se par cam mari!

SOV: Cifrele se află în documentele Securității Iași, care documente sunt acum la Armata de la Iași. Cifra de 20 000 de participanți este oficială, este luată din documentele Securității.

AMS: Mai departe...

SOV: În fața Primăriei nu s-a întîmplat absolut nimic. A venit mulțimea acolo și a stat. Era un cordon de Miliție. Ei strigau revendicări studențești, frig, foame, burse, nici o clipă nu s-a strigat ceva cu Ceaușescu. Aveau probleme cu condițiile de cazare, cu mîncarea la cantină. Atunci a venit informația că primul-secretar îi invită la dialog, să urce o delegație de zece studenți. Nici unul nu a vrut să vorbească, le-a fost frică. Un tip din mulțime, Dan Căpățînă, a strigat atunci: «Alegeți dumneavoastră!» și cei de la partid au ales la nimereală zece persoane. După vreo două ore au ieșit de la întîlnirea cu primul-secretar, care le-a promis că «tovarășul președinte

Ceauşescu, aflînd de problemele lor, va lua cele mai drastice măsuri pentru remedierea situaţiei». Mulţimea s-a împrăştiat dezorganizat.

AMS: Aveţi o explicaţie?

SOV: Nici un lider. De-asta nu s-a făcut nici o arestare, deşi, am uitat să vă spun că cei din Tudor Vladimirescu opriseră tramvaiele dimineaţa. Au oprit tramvaiele, au dat călătorii jos şi unii au devastat tramvaiele. Adică, a existat comportament huliganic, cu violenţă în mişcarea celor veniţi din Tudor Vladimirescu, dar nu s-a făcut nici o arestare. Iar pe cei din piaţă cum să-i aresteze, dacă primul-secretar îi alesese din mulţime să discute cu el. Nu aveau lideri, de-asta s-a dezorganizat atît de repede".[172]

Securitatea judeţului Iaşi a trecut atunci printr-un moment dificil, care se va repeta identic la Braşov, în noiembrie. Ea a informat din timp asupra pregătirii manifestaţiei, arătînd şi cauzele – condiţiile insuportabile din cămine –, dar Comitetul Judeţean de Partid nu a luat nici o măsură. În acea zi de 16 februarie 1987 – arată colonelul Ciurlău –, studenţii scandau: „Lumină să învăţăm", „Apă să ne spălăm". „S-au oprit în Piaţa Unirii, au cîntat imnul ţării, care era atunci, şi pe la 12.30 au ajuns la cămine şi s-au culcat. Între timp se dăduse drumul la lumină, la căldură." A urmat însă imediat greva de la uzinele „Nicolina". La 16 februarie 1987 se declanşează la Uzinele „Nicolina" o grevă spontană care îl are drept protagonist pe Titi Iacob, rectificator, credincios al Bisericii Creştine după Evanghelie. „În faţa primului-secretar şi a altor activişti de partid, a cerut drepturi pentru muncitori: duminică liberă, salarii omeneşti, căldură şi lumină, alimente în magazine"[173]. Şi în acest caz, Securitatea l-a informat pe primul-secretar asupra faptului că plata întîrziată şi diminuată a salariilor va duce la o încetare a lucrului în ziua de 16 februarie, simultan cu mişcarea studenţească. La fel se va întîmpla şi la Braşov – puterea locală va ignora informaţia, încercînd apoi să o ascundă de Bucureşti. Colonelul Ciurlău îi raportează generalului Vlad, care îl pune în gardă pe primul-secretar. Acesta

---

[172] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 11-12.

[173] Cassian Maria Spiridon, *Iaşi, 14 decembrie 1989, începutul Revoluţiei Române*, Ed. Timpul, Iaşi, 1994, p. 70.

reacționează violent, anunțînd destituirea lui Ciurlău și telefonînd unor lideri ai partidului, membri în CPEx, pentru a protesta față de „abuzurile" Securității. În momentul izbucnirii grevei de la Nicolina, primul-secretar ordonă Miliției să intervină în întreprindere, să împrăștie grupul de greviști și să-i aresteze pe capi. Inspectorul MI și șeful Securității refuză. În aceste condiții, primul-secretar abordează direct Secția militară a CC, cerînd destituirea conducerii Securității Iași și arestarea colonelului Ciurlău. Generalul Vlad îl va trimite de urgență la Iași pe colonelul Rațiu, șeful Direcției I, pentru a aplana lucrurile. Cu această ocazie, colonelul Gheorghe Rațiu va arăta „pericolul lipsei de prevedere și de măsuri, în condițiile intensificării acțiunilor ostile României, inclusiv de peste Prut". Conducerea politică a Iașiului va anunța la București că greva de la Nicolina a fost generată de membrii unei secte – trimitere la credința lui Titi Iacob – și că a fost o provocare străină dezamorsată de activul de partid din întreprindere, explicație care a mulțumit conducerea centrală.

La Iași își continuă activitatea opozițională Dan Petrescu, acesta acordînd un interviu ziarului *Liberation* în ianuarie 1988 care se intitula „Nu Ceaușescu este singurul vinovat" și se încheia cu fraza: „Este mai ușor să-l omorîm pe Ceaușescu decît să schimbăm sistemul"[174]. În octombrie 1989, Dan Petrescu dă un interviu telefonic postului de radio *Europa liberă* în care anunța că intră în greva foamei și se pronunța cu temeritate și cu argumente împotriva realegerii lui Nicolae Ceaușescu la Congresul din noiembrie. Reținut pentru cîteva ore, el este eliberat și supus domiciliului forțat. Ca urmare a transmiterii interviurilor lui Dan Petrescu și Luca Pițu, o listă de protest se completează cu 11 semnături, inclusiv a Doinei Cornea. Direcția I a Securității consideră mișcarea ca nesemnificativă.

Evenimentele din decembrie 1989 de la Iași trebuie încadrate și înțelese într-un context specific marelui oraș moldovean. În primul rînd, lăsînd la o parte orice tentație spre patriotismul local a eroilor acelei tentative de revoltă, Iașiul a fost, era și continuă să fie un centru cultural și tradițional foarte puternic. Din punct de vedere al

---

[174] Vartan Arachelian, *În fața dumneavoastră. Revoluția și personajele ei*, Ed. Nemira, București, 1998, p. 186. (Intervenție televizată a lui Dan Petrescu.)

intensității vieții culturale, Iașiul este cel mai important centru al țării, prin mediul spiritual laic și religios de înaltă calitate și consistență, prin permanenta aplecare asupra tradiției culturale și istorice a provinciei, prin unul din cele mai solide centre istoriografice și arheologice, prin faima și valoarea Universității, prin personalitățile rămase în oraș și atașate orașului, Moldovei și problemei românilor de peste Prut. Să nu uităm că Iașiul a fost centrul mișcării naționaliste române! Primul supus influenței și agresiunii țariste și bolșevice, Iașiul a rezistat și prin dimensionarea, uneori pînă la exces, a reacției sale naționaliste. În Iași apărea o presă literară foarte ofensivă care dădea mereu bătaie de cap cenzurii. Toate aceste elemente de imagologie urbană și regională sunt amintite pentru a sublinia că orice mișcare de protest sau de revoltă la Iași, indiferent ce cauză socială sau economică ar fi avut, a fost întotdeauna preponderent *politică*, iar caracterul preponderent politic a fost dat mereu de substratul *național*, al înțelegerii profunde și lucide a intereselor naționale. Chiar și Dan Petrescu, un anticomunist notoriu, dar rezervat în ce privește naționalismul, se manifesta cu scopul de a trezi conștiința națională a românilor în contrast cu delirul propagandistic al dictaturii ceaușiste. Altfel spus, la Iași, spre deosebire de alte centre protestatare notorii ale țării – Brașov, Petroșani, București –, unde de la nemulțumiri sociale se ajungea conjunctural la conținut politic, sursele economice sau sociale ale protestului ieșean au avut întotdeauna o direcție ideologică precisă spre interesul național, fiind privite ca anomalii, abuzuri sau erori economice și sociale ale Puterii care slăbeau, destructurau sau distrugeau elemente definitorii ale națiunii. De aceea, erorile și abuzurile lui Ceaușescu erau privite la Iași ca *antinaționale*, nu neapărat ca expresie a tipologiei unei dictaturi personale.

După 1986, protestul unor grupuri intelectuale a fost direct anticomunist, influențat la fel de direct de evoluția liberalizării Estului și de ideea folosirii acelui moment pentru o răsturnare de sistem, nu pentru o *perestroikă*. Subliniez aici că fenomenul *graffito* de la Iași – inscripționare pe ziduri a unor mesaje – a avut mult înaintea altor orașe un conținut explicit anticomunist, cea mai frecventă inscripție fiind „Jos comunismul!". Nuanțele acestea erau transmise de

intelectualitate, de preoții ortodocși și catolici în permanență către muncitori printr-o multitudine de mesaje. Iașiul avea și o tradiție muncitorească aparte, îmbogățită de conflictul dintre propaganda și acțiunea bolșevică și mișcarea naționalistă muncitorească din oraș între 1917 și 1920[175], de permanentele instigări sovietice ale muncitorimii ieșene pînă în 1944, precum și de interesul privilegiat acordat de regimul comunist industriei ieșene, considerate ca făcînd parte din „avangarda mișcării muncitorești" din România. În oraș se aflau două unități industriale importante: Uzinele „Nicolina" și Combinatul de Utilaj Greu (CUG), un mamut energofag care în ultimii 5 ani, înainte de 1989, supraviețuia numai din comenzi pentru URSS, niciodată livrate la timp. În iarna anului 1985 autorul acestor rînduri a văzut la fața locului cuptoarele de la CUG Iași cu topitura răcită și cu zăpadă așezată în ele ca urmare a faptului că ningea prin plafoanele halelor. În această conjunctură, pentru ca o revoltă la Iași să aibă succes ea trebuia să îndeplinească anumite condiții care presupuneau constituirea unui nucleu al intelectualității ieșene, preluarea inițiativei și conducerea acțiunii – pentru a proiecta și menține *caracterul politic* al revoltei –, și realizarea unei legături organizatorice între acest grup și muncitorime, astfel încît forța protestului social și economic să fie canalizată direct spre finalitatea sa politică. Un astfel de grup a apărut la Iași în decembrie 1989.

Inițiatorul lui a fost Ștefan Prutianu, economist la Centrul de Cercetări Științifice și Inginerie Tehnologică pentru Utilaj Metalurgic și Prese (CCSITUMP) cu sediul în incinta CUG Iași. Acesta l-a contactat în luna august pe Cassian Maria Spiridon, inginer la aceeași instituție și scriitor. Într-un program de televiziune dedicat revoluției din decembrie 1989, Ștefan Prutianu va declara: „Era o oarecare inconștiență, adesea și o nebunie, nu o simplă dorință de aventură. Ideea era de a provoca o comunicare, de a crea o rețea de persoane prin care o șoaptă din gură în gură să ne lege într-o conspirație. Frontul Popular Român, le spuneam că este o organizație

[175] Vezi activitățile agenturii bolșevice din Iași în *Presa muncitorească și socialistă din România. Vol. III. 1917-1920. Partea a II-a. 1919-1921*, Ed. Politică, București, 1973, pp. 209-221 și 274-296 și Corneliu Zelea-Codreanu, *Pentru legionari*, Ed. Scara, București, 1999, pp. 17-22.

secretă, puternică. Ea încă nu exista, el se iniția, era la început"[176]. Cassian Maria Spiridon explică felul în care s-a format nucleul mișcării revoluționare de la Iași: „Ideea cu mișcarea din 14 decembrie a pornit de la Frontul Popular din Republica Moldova. Noi ne uitam la televizor, vedeam că Frontul Popular de dincolo de Prut este o forță politică suficient de puternică pentru a impune limba română, alfabetul latin – în condițiile în care regimul sovietic impusese alfabetul chirilic, limba rusă ca limbă de stat – și atunci, mai în glumă, mai în serios, împreună cu cîțiva colegi de la Institutul unde lucram atunci – Institutul de Cercetări pentru Utilaj Metalurgic și Prese, care era pe lîngă CUG – am hotărît să facem și noi un Front Popular. Pas cu pas, ideea a prins contur și s-a transformat în realitate"[177]. Postul de televiziune Chișinău transmitea toate mesajele gorbacioviste, buletinele de știri de la Moscova, precum și desfășurarea evenimentelor din republică în sensul transformărilor dictate de scenariul Echipei Gorbaciov. Între 7 și 10 noiembrie la Chișinău se desfășurase o acțiune violentă prin care nucleul naționalist autentic încercase să dea un caracter antisovietic mișcării. La 16 noiembrie, șeful comuniștilor din RSS Moldovenească este înlocuit de Petru Lucinschi. Acesta, împreună cu Mircea Snegur reprezentau vîrful echipei gorbacioviste. Revista *Literatura și Arta*, publicație care conta drept oficios al Frontului Popular din Moldova, „va declanșa un deșănțat cult al personalității domnilor Petru Lucinschi și Mircea Snegur"[178]. În plus, așa cum am enunțat deja, din februarie 1989 ieșenii ascultau la *Europa liberă* tot felul de mesaje încurajatoare venite de la Chișinău. Nestor Rateș și N.C. Munteanu vor aminti zece ani mai tîrziu cum au fost contactați de două personalități basarabene, Ioan Druță și Ilia Constantinovski, despre care au aflat mai tîrziu că primul provenea din anturajul lui Gorbaciov, iar al doilea fusese colonel KGB în anii '50[179]. În primul interviu acordat de Mircea Dinescu după revoluție lui Mircea Nedelciu,

---

[176] *Baricadă pentru neuitare*, TVR 2, 22.12.2003, ora 20.15.
[177] Cassian Maria Spiridon, *Orice revoluție are petele sale întunecate*, interviu luat de Dan M. Brezuleanu în *Situația* (Iași), Nr. 127/ 9 decembrie 1999, p. 8.
[178] Marius Mioc, *Revoluția din Timișoara și falsificatorii istoriei*, Ed. Sedona, Timișoara, 1999, p. 3.
[179] Vartan Arachelian, *op. cit.*, pp. 32-34.

cunoscutul disident arăta că l-a cunoscut pe acel colonel KGB: „Eu am cunoscut un bătrîn scriitor emigrat în URSS, Ilia Constantinovski, care spunea: «În socialism, anii trec foarte uşor, zilele trec îngrozitor de greu»"[180]. Pe fond, asupra conspiratorilor de la Iaşi acţiona şi sentimentul că, dovedindu-şi slăbiciunea pe propriul teritoriu de ocupaţie (în Basarabia), URSS n-ar fi avut forţa să intervină în România în cazul unei mişcări care să schimbe sistemul politic, adică să înlăture comunismul.

Data convenită de iniţiatori pentru apariţia formală a Frontului Popular Român este 27 noiembrie 1989, dată la care cei doi au hotărît să-l constituie şi să-i dea un nume stabil. Primii cu care au luat legătura Prutianu şi Cassian Maria Spiridon au fost poeţii Aurel Ştefanachi şi Nicolae Panaite. Aceştia erau de mult sub observaţia Securităţii care efectuase percheziţii la domiciliile lor. Fiind văzuţi de mai multe ori în anturajul altor scriitori ţinuţi sub observaţie la Uniunea Scriitorilor din Bucureşti şi avînd în vedere mediul viciat de delaţiune de acolo, cei doi ieşeni au intrat de la început în vizorul Securităţii. Aurel Ştefanache, aflat la Bucureşti încă din 8 noiembrie, va anunţa cel puţin 20 de scriitori că la Iaşi se organizează un grup de rezistenţă anticomunistă, Ştefanache făcînd acest anunţ deliberat şi conştient că Securitatea va afla foarte repede de ei. Cel puţin în zona grupului Ştefanache – Panaite – Cassian Spiridon, hotărîrea de a acţiona trecuse deja peste orice formă de teamă. La debut, micul grup gîndeşte să lanseze o serie de scrisori la postul de radio *Europa liberă*, însă, observînd rezultatul nul al demersurilor lui Dan Petrescu, membrii grupului renunţă la această idee şi hotărăsc să organizeze o manifestaţie anticomunistă, anunţată prin manifeste. Totodată, ei decid să dea un caracter organizat şi conspirativ Frontului Popular Român. Fiecare membru trebuia pentru început să contacteze alţi trei colegi sau cunoscuţi şi aceştia, la rîndul lor, să anunţe fiecare pe alţi trei ş.a.m.d. O primă ramură dezvoltată din nucleul central a fost cea a inginerului Ionel Săcăleanu (CCSITUMP). O alta, care se va dovedi foarte activă, va porni de la inginerul Georgel Morariu şi va ajunge la fraţii Emilian şi Dan

[180] Mircea Dinescu în dialog cu Mircea Nedelciu, *Sunt un timid obrăznicit din disperare*, *Avantpost*, Nr. 1, mai 1990, pp. 11-14.

Stoica, care se aflau în legătură cu Petru Fodor, Vasile Ilaşcu, Vasile Bebe Sfidineac. Grupul de la CUG Iaşi a intrat apoi în legătură – în jurul datei de 1 decembrie, prin Ştefan Prutianu – cu Titi Iacob de la Uzinele „Nicolina", care, la rîndul său, îl contactează pe inginerul Petrică Duşe, de la aceeaşi întreprindere. O altă ramură a Frontului l-a avut ca iniţiator pe inginerul Vasile Vicol. Securitatea a aflat de această iniţiativă încă de la constituirea grupului de la CUG, avînd în vedere că toţi cei patru membri fondatori ai Frontului Popular de la Iaşi se aflau sub urmărire informativă, iar Titi Iacob, ca fost luptător anticeauşist notoriu, era sub urmărire permanentă. Conform unui fost ofiţer al Direcţiei I a Securităţii „la început, urmărirea persoanelor de la Iaşi a vizat stabilirea caracterului organizat al activităţii lor (*pentru a putea fi încadrate la «complot»*, n.a.) şi a avut iniţial un aspect strict local, judeţean. La un moment dat însă, unii membri ai grupului, încercînd să-şi extindă reţeaua organizatorică, au dat peste indivizi care erau la rîndul lor urmăriţi, pe contraspionaj, pentru legături cu sovieticii. Din clipa aceea s-a intrat într-o misiune combinată şi a intrat pe fir Bucureştiul. Treaba a luat amploare, şi mijloacele puse în mişcare pentru cunoaşterea acţiunii s-au diversificat. Băieţii de la CUG căzuseră (*fără să vrea*, n.a.) pe o operaţiune în curs a sovieticilor". Operaţiunea sovietică viza mai de mult mediul muncitoresc, în care reuşise o serie de penetrări. Cele mai multe fuseseră realizate cu acoperirea misiunii – adică nu li se spusese că este vorba de o operaţiune a URSS –, dar au fost şi cîteva situaţii în care, suspectat asupra provenienţei sale, agentul sovietic a dat de înţeles că aceasta corespunde realităţii, dar numai în contextul liberalizării din Basarabia, care ar trebui făcută şi în Moldova de dincoace de Prut. Apoi, dacă purtai o discuţie cu un ziarist sovietic într-un restaurant şi acesta îţi vorbea de Gorbaciov şi de nevoia de a-l schimba pe Ceauşescu nu trebuie să fi prea versat ca să-ţi dai seama cu cine stai de vorbă în realitate. În general, foşti ofiţeri de Securitate implicaţi în operaţiunea de la Iaşi afirmă că reuşiseră să identifice şi să preia sub control cele mai multe reţele folosite de sovietici la Iaşi. În plus, ascultarea şi decriptarea comunicaţiilor peste Prut era făcută intens şi de Securitate, şi de Armată. Imediat ce erau efectuate contacte cu revoluţionari ieşeni, agentura sovietică transmitea la Centru, care se afla pe teritoriul Basarabiei,

evoluția legăturii. Avînd și datele furnizate de rețeaua de informatori, Securitatea deținea informații din cel puțin două surse, cît se poate de timpuriu, astfel că a declanșat o operațiune de identificare și monitorizare a grupului revoluționar. La cererea autorului, pentru a-și clarifica imaginea asupra mediului protestatar ieșean, ofițerul de Securitate din fostul Inspectorat MI de la Iași a declarat următoarele:

„Ofițer: Dan Petrescu căuta să dea amploare protestului său, să adune cît mai multă lume în jurul lui. Ordinul de la București a fost ca să fie izolat.

AMS: Știți de la cine a venit ordinul?

O: De la generalul Vlad. El (*Dan Petrescu*, n.a.) avea treabă cu Occidentul, cu *Europa liberă*, protesta, scria scrisori, dădea interviuri... nu făcea lucruri care să însemne acțiune.

AMS: Ar fi fost totuși foarte greu, avînd în vedere supravegherea permanentă, domiciliul forțat...

O: Nu era tipul omului de acțiune în stradă și nici organizator. Era un disident tipic, dacă vreți.

AMS: Eu îl consider un opozant. Adică, nu intru acum în detalii, dar eu fac o deosebire între disidenți și opozanți, am să vă explic mai tîrziu. Vă rog însă să-mi spuneți dacă în calculele Securității intra și ideea că Dan Petrescu poate fi ușor compromis, public, eventual, prin afișarea la o adică a dosarului penal și de aceea nu era considerat un pericol prea mare.

O: Acum, după paisprezece ani de la momentul acela, înclin să cred că ordinul de izolare a lui Dan Petrescu și a altor intelectuali avea drept scop nerecurgerea la acuzația de complot. Dacă se voia pedepsirea lor, existau mijloace, inclusiv dosarul acela, dar și alte chestiuni care curgeau după legile de atunci și după ordinele lui Ceaușescu.

AMS: Vă referiți la acel concept al Securității privind caracterul organizat al unei acțiuni.

O: Mi-ați arătat un interviu (*Stenograma emisiunilor de televiziune TVR 1 din 1996, moderate de Vartan Arachelian*, n.a.)... Convorbiri de patruzeci de minute la *Europa liberă*, domiciliu forțat în loc de pușcărie, făcea liste, primea avertismente și discuții... Eu rămîn la convingerea că nu s-a dorit transformarea lor într-un caz.

AMS: Dar cum vă explicați că... Vreau să spun: este greu de crezut că un ofițer de Securitate de la Iași sau de la București nu ar fi profitat de acest caz pentru a se face remarcat. Cum vă explicați că nu a existat o acțiune categorică, în stil polițienesc, în acel caz de la Iași? În ce-l privește pe Dan Petrescu, Securitatea avea un motiv relativ facil, pentru că avea și acoperirea infracțiunii penale, despre care eu cred că a fost înscenată. Eu sunt atacat în presă de domnul Petrescu pentru cărțile mele, nu am motive personale să-i iau apărarea (...). Ați văzut în acea dezbatere părerea lui Nestor Rateș și a lui N.C. Munteanu. Ei credeau că în Securitate apăruse o breșă sau măcar o ezitare din prudență.

O: Eu cred că Nicolae Ceaușescu nu știa de Dan Petrescu. Și nu știa pentru că nu i se spusese. Cazul Dan Petrescu era insignifiant pentru siguranța țării".

Din investigație nu rezultă că ar fi existat o legătură între „grupul" Dan Petrescu și organizatorii Frontului Popular, cu nucleu la Institutul de la CUG Iași. Logic, inițiativa lui Dan Petrescu de a strînge semnături împotriva realegerii lui Nicolae Ceaușescu la Congresul al XIV-lea avusese un ecou internațional, dar nici un efect asupra subiectului, motiv pentru care acțiunea Frontului Popular se conturează ca o continuare independentă, de cu totul altă factură, avînd drept scop producerea unei revolte anticomuniste. De altfel, conform mărturiei celor din „complotul inginerilor", grupul lui Dan Petrescu era numit al „scrisoriștilor". „Îmi pare rău că mă repet, dar (*mișcarea noastră*, n.a.) a fost singura mișcare care avea un caracter anticomunist și care își propunea niște comandamente de schimbare a regimului. Nu ceream salarii mai mari, scutiri de dări sau altceva; nu erau revendicări sindicale, ci revendicări strict politice: voiam libertate, democrație, schimbarea sistemului social."[181] Cu amendamentul că și Dan Petrescu, Liviu Cangiopol sau Liviu Antonesei aveau aceeași platformă politică anticomunistă, sunt trei lucruri de fixat în legătură cu situația de la Iași. În primul rînd, faptul că Securitatea nu a dorit să dea amploare cazului Dan

[181] Cassian Maria Spiridon, *loc. cit.*, p. 8.

Petrescu, fie pentru că era deja protejat prin intermediul presei străine, fie pentru că la nivelul conducerii nu se mai dorea, din prudență, o implicare în represiune. În al doilea rînd, și cazul Petrescu se poate înscrie în succesiunea regresivă de măsuri luate din ordinul generalului Iulian Vlad pentru o implicare cît mai redusă a Securității în represiuni, după evenimentele de la Brașov, și de „pasare" inteligentă a măsurilor de forță tot în interiorul Ministerului de Interne, dar pe umerii Miliției. De altfel, în timpul emisiunii lui Vartan Arachelian, Liviu Antonesei va face următoarea afirmație: „În cursul lui '89 apăreau informații dintr-acestea neoficiale că o mulțime de securiști se internau la Urgență sau la Socola ca să se pensioneze. Deci e limpede că cei mai inteligenți dintre ei se gîndeau că *e posibil să se ajungă la o represiune brutală și voiau să iasă din joc*"[182]. E posibil ca numărul lor să nu fie relevant, dar trebuie să fie vorba de cei care au înțeles mesajele de protecție ale generalului Vlad.

Cazul Dan Petrescu nu este atît de important pentru ceea ce numim revoluție, dar este semnificativ pentru analiza psihologică asupra ei. A fost opozantul cu cel mai mare acces la cea mai importantă sursă alternativă de informație pentru cetățenii români: *Europa Liberă*. Nu se poate să nu ne punem întrebarea: Cum se face că toți cetățenii care au participat activ la revoluție invocă mobilizarea lor prin ascultarea postului *Europa liberă*, dar fără să fi făcut ceva în sprijinul lui Dan Petrescu, principalul personaj al opoziției prezent pe același canal? Este paradoxal să constați influența postului *Europa liberă*, însă fără principala sa voce opozițională. Nu trebuie să ne lăsăm antrenați de campania denigratoare lansată împotriva lui Dan Petrescu după revoluție și să judecăm personajul cu imaginea de acum, formată atît prin programul constant și tenace de distrugere a valorii protestului său, cît și printr-o serie de afirmații aproximative sau hazardate din propriile-i articole publicate în ziarul *Național*. Totuși, se poate constata o realitate simplă: opoziția lui Dan Petrescu nu a fost urmată de populație. Opinia noastră este că lipsea ceva *între* mesajul curajos, curat anticomunist, categoric al lui Dan Petrescu și revolta populară.

---

[182] Vartan Arachelian, *op. cit.*, p. 46.

Grupul Frontului Popular Român era mult mai periculos pentru securitatea statului comunist şi pentru regim prin două aspecte decisive: avea un contact direct cu mediul muncitoresc şi era cel mai indicat la folosirea sa de către agentura sovietică datorită coincidenţei de scop final – revolta populară. Pentru a preveni declanşarea revoltei, Securitatea Judeţului Iaşi a primit sprijinul Direcţiei conduse de generalul Victor Neculicioiu. Acesta era şeful UM 0110, adică al aşa-numitei unităţi anti-KGB. Informaţia este importantă pentru că, prin nivelul de reprezentare şi prin misiune, această delegare arată clar că Securitatea avea informaţii despre o implicare importantă a serviciilor secrete sovietice. La 12 iunie 1994, în timpul audierii la Comisia Senatorială, generalul Neculicioiu a declarat: „În 14 decembrie eu am fost trimis la Iaşi cu o echipă care, pe specificul meu, să vadă implicarea ruşilor. Adică s-a semnalat că acolo, cum s-a raportat la conducere precis nu ştiu, ce mi s-a spus mie, că acolo urmează să fie o acţiune mai de anvergură şi toată treaba a fost că trebuie să văd implicarea ruşilor în ceea ce însemna că vor să facă ăia acolo. Să scoată, după cîte am înţeles, lumea în stradă. S-au dat nişte manifeste, cînd am ajuns eu acolo, de fapt în 15 dimineaţa, am fost pus în temă mai exact, erau doi sau trei inşi reţinuţi. Şi declaraseră deja că unul a făcut o organizaţie de recrutări din astea, nu ştiu dacă e bine spus în piramidă – el recruta pe unul şi ăla trebuie să recruteze alţi trei – ceva de genul ăsta; o scamatorie. Manifestul, ce spunea acolo, că trebuie ca ţara noastră să adere la *perestroika*. Deci avea o tentă oarecum rusească. O fi mîna ruşilor, n-o fi mîna ruşilor? Şi am mers şi cu nişte ofiţeri din cadrul unităţii, pe ruşi, pe alte categorii, să vedem ce fac ruşii. E drept că zona era bătută de ruşi; aveau oameni care îi ţineau la curent şi cadre de informaţii de la ambasadă"[183].

Conform versiunii publice, liderii Frontului Popular Român de la Iaşi au hotărît, începînd cu data de 10 decembrie 1989, să organizeze un miting în Piaţa Unirii, „unde cîţiva dintre noi trebuiau să vorbească: Ştefan Prutianu despre starea economică, Titi Iacob

[183] Arh. SR, *Stenograma nr. 111, completare audiere, general-locotenent Neculicioiu Victor*, 12 iunie 1994, p. 18.

despre starea deplorabilă a muncitorilor, iar eu (*Cassian Maria Spiridon*, n.a.) despre dezastrul din cultură"[184]. Au fost scrise de mînă sau ştampilate cu gumă cîteva mii de manifeste (tip fluturaşi) care chemau populaţia la adunare în Piaţa Unirii în ziua de 14 decembrie, iar unii cetăţeni au fost apelaţi telefonic şi informaţi asupra mitingului de protest. Unele manifeste au fost amplasate în cutiile poştale de la parterul unor blocuri de locuinţe, altele au fost duse în pachete şi lăsate la poarta căminelor studenţeşti. Cassian Maria Spiridon nu crede în versiunea unei scurgeri de informaţii din interiorul grupului, dar este convins că felul primitiv şi amator în care au acţionat la răspîndirea manifestelor şi purtarea convorbirilor telefonice au dus la identificarea rapidă a autorilor de către Securitate. Din investigaţia autorului izvorăşte o cu totul altă concluzie: au fost identificaţi încă de la primele mişcări, din cauza legăturilor cu grupul masiv de informatori de la Uniunea Scriitorilor din Bucureşti, dar Securitatea era interesată de legătura lor peste Prut. Partea de interes a perioadei de urmărire a evoluţiei activităţilor liderilor Frontului Popular Român este că Securitatea a avut tot timpul în faţă imaginea naivităţii şi amatorismului acelor ingineri patrioţi, a felului stîngaci şi dezorganizat în care acţionau, şi nu a aplicat prevederile legii, care spunea că oamenii trebuie preveniţi atunci cînd în anturajul lor evoluează interese ostile statului. În multe alte situaţii, ofiţerii de Securitate dăduseră de înţeles unor cetăţeni aflaţi sub urmărire că se găsesc pe un drum periculos. Mai exista apoi obiceiul ca Securitatea să apeleze la secretarii de partid pentru discuţii individuale cu angajaţii care aveau „probleme". Astea erau metodele, acestea erau vremurile. Dacă vrem să înţelegem ce se întîmpla atunci, trebuie să ne întoarcem la realităţile sau cazuistica de atunci. Putem să privim la infinit Istoria după criteriile de astăzi ale democraţiei. Istoria va îngheţa. Prin urmare, în cazul de la Iaşi *Securitatea nu a aplicat principiul prevenirii*, aşa cum o obligau legea şi dispoziţiile oficiale, şi nu l-a aplicat pentru că era interesată de descoperirea pînă la capăt a legăturilor acelui nucleu conspirativ românesc cu URSS.

---

[184] Cassian Maria Spiridon, *loc. cit.*, p. 8.

Primul program al revoluției

Problema manifestelor este cea mai delicată și stîrnește și cea mai mare confuzie. Din păcate, revoluționarii de la Iași nu au făcut nici un efort să clarifice informațiile derutante despre cronologia producerii și lansării manifestelor, lăsînd loc doar aproximărilor și ipotezelor. Deoarece informațiile despre evenimentele de la Iași au apărut în diferite ziare din București și Iași, la diferite date postdecembriste și cu diferiți autori, reproducerea articolelor într-un singur volum, cum a făcut scriitorul Cassian Maria Spiridon, fără a le însoți, probabil din modestie, de un aparat critic sau de comentarii, ne obligă la descifrarea solitară a problemei manifestelor.

Mai întîi trebuie precizat că au existat două categorii de documente: o *proclamație* și mai multe tipuri de *manifeste*. Proclamația se intitula „Chemare către toți românii (într-o altă variantă *cetățenii*) de bună-credință"[185]. Primele 50 de exemplare anunțau în mod greșit adunarea din Piața Unirii în ziua de sîmbătă, 16 decembrie, la ora 18.00. În decembrie, la ora 18.00 este întuneric! Textul avea un caracter anticeaușist și propunea copierea modelului redegist al manifestațiilor la aceeași oră în date diferite: sîmbătă, 16 decembrie, sîmbătă, 23 decembrie și sîmbătă, 30 decembrie. Iată textul primului program al revoluției române din decembrie 1989-mai 1990, așa cum a fost el răspîndit prin oraș:

Chemare către toți românii de bună-credință

A sosit ceasul descătușării noastre.

Să punem capăt foamei, frigului, fricii și întunericului care ne stăpînesc de 25 de ani.

Să punem capăt terorii dezlănțuite de dictatura ceaușistă care a dus un popor întreg în pragul deznădejdii.

Am rămas ultima țară din Europa în care mai persistă coșmarul stalinist amplificat de către o conducere incompetentă și răuvoitoare.

---

[185] Cassian Maria Spiridon, *Iași, 14 decembrie 1989, începutul Revoluției Române*, p. 15, după serialul apărut în numerele din decembrie 1990 și ianuarie 1991 ale revistei *Cronica* din Iași.

Să arătăm că noi cei din urmă vom fi cei dintîi.

Stă în puterea noastră şi numai a noastră să ne eliberăm de cel mai odios jug pe care l-a avut vreodată ţara noastră.

Pentru aceasta chemăm toţi cetăţenii de bună-credinţă ***sîmbătă, 16 decembrie ora 18.00,*** *la demonstraţia de protest care va avea loc în Piaţa Unirii.*

Dorim ca demonstraţia să se desfăşoare într-o tăcere deplină, iar la ora 19.00 să pornim cu toţii către Piaţa Palatului Culturii, unde se va sfîrşi demonstraţia, urmînd să ne întîlnim sîmbătă, 23 decembrie, la aceeaşi oră, în acelaşi loc. Ultima demonstraţie va avea loc la 30 decembrie, ora 18.00, cînd vom cere înlăturarea de la conducerea statului a lui Ceauşescu şi a familiei sale.

Facem apel la Armată, Miliţie şi Securitate să dea dovadă de curaj, patriotism şi clarviziune politică şi să sprijine acţiunea noastră de salvare a acestui neam, care este al nostru, al tuturor.

(Semnat)

FRONTUL DE SALVARE NAŢIONALĂ (semnătură înlocuită cu *FRONTUL POPULAR ROMÂN)*

Era un program strict anticeauşist, *perestroikist*.

Pe de altă parte, manifestele Frontului Popular (fluturaşi) erau făcute cu matriţe tăiate în gumă şi aveau următorul conţinut: „Participaţi la demonstraţia din Piaţa Unirii, *14 decembrie, ora 16.00*". De proclamaţie şi de manifeste s-au ocupat fraţii Stoica şi grupul lor. Pentru a evita deruta asupra datelor şi autorilor, vom menţiona că aceste manifeste, în număr de aproximativ 2 000, erau gata în seara zilei de 13 decembrie şi au fost răspîndite prin oraş începînd cu 14 decembrie ora 04.00[186]. Rămîne de neînţeles cum au putut greşi data anunţată în proclamaţie cu numai o zi înainte de manifestaţie. În legătură cu situaţia manifestelor, inginerul Stoica a dat cîteva explicaţii, care însă încurcă şi mai mult înţelegerea faptelor. Astfel, el afirmă că a găsit în scara blocului său „la jumătatea lunii octombrie 1989 un fluturaş neglijent scris şi care făcea cunoscut că, în duminica imediat următoare, în Piaţa Unirii din Iaşi, va avea loc

[186] *Ibidem*, pp. 33-34. (Declaraţie inginer Emilian Stoica.)

un miting de protest" la ora 11.00. Nimeni nu-şi revendică aceste manifeste apărute la Iaşi încă din octombrie. Ducîndu-se la ora anunţată de manifest, inginerul Stoica reuşeşte să identifice alţi doi cunoscuţi în Piaţa Unirii şi să înţeleagă că toţi fuseseră convocaţi prin aceeaşi metodă.

Metoda era cunoscută de Securitate, dar era folosită de Direcţiile cu activităţi externe, nu de cele cu misiuni în interior. Pentru a forma un grup de acţiune, undeva într-o ţară străină, lansezi anunţuri telefonice sau scrise unor persoane pe care le studiezi de mult şi care se cunosc sau lucrează în acelaşi loc, de regulă locul unde serviciul de informaţii a ales să formeze nucleul. La locul de întîlnire agentul se postează din timp filmînd sau fotografiind comportamentul celor chemaţi. În mod firesc se salută, intră în discuţie. Cei prea temători vor părăsi urgent locul. Cei curioşi sau suspicioşi vor aştepta să vadă dacă se întîmplă ceva sau vor deschide un dialog, la început aluziv, pentru a testa identitatea convocării. Ei nu ştiu că din acel moment sunt şantajabili, filmul sau fotografiile grupului adunat în piaţă, care nu atrage atenţia cu nimic cetăţenilor, putînd fi folosite împreună cu manifestul pentru a li se dovedi că se află deja într-un complot. Această metodă a fost învăţată de Securitatea română de la NKVD încă din anii '50. Cititorii pasionaţi de film vor găsi în scenariul producţiei *Telephon*, cu Charles Bronson în rolul principal, o ilustrare a acestei metode folosite de KGB în Statele Unite. Pentru că este o procedură care se foloseşte în exterior, ceea ce s-a întîmplat ieşenilor în octombrie pare a fi o operaţiune sovietică. Nu există însă nici o probă sau mărturie că lucrurile s-au petrecut aşa. Este o simplă supoziţie care ar putea explica mai multe lucruri: de ce nu i-a arestat Securitatea pînă în 14 decembrie, de ce s-a mutat *Dinamoviada* de la Oradea la Iaşi, de ce de acest caz s-a ocupat generalul Neculicioiu, şeful unităţii anti-KGB.

Grupul Stoica continuă să producă manifeste din coli în pătrăţele A4 tăiate în patru, pe care să scrie de mînă: „Jos Ceauşescu!" şi „Jos comunismul!". Ele au fost răspîndite în tren pe ruta Iaşi-Nicolina şi în cutiile poştale de la parterul unor blocuri. Precizez că, în timp ce manifestul anticeauşist este recunoscut de mai mulţi martori, manifestul cu „Jos comunismul!" nu a fost văzut de nimeni. După

două-trei săptămîni de activitate, pe la jumătatea lui noiembrie, Stoica îşi dă seama că nu e în regulă ceva: manifestele „apăreau şi în alte locuri unde nu operasem noi"[187]. De exemplu, Vasile Sfidineac găseşte un manifest lipit pe geamul tramvaiului 5 în care se anunţa o manifestaţie în ziua de 26 noiembrie 1989, ora 14.00, în Piaţa Unirii[188]. Nu poate fi al Frontului Popular, pentru că acesta abia se înfiinţează a doua zi, în 27 noiembrie, din patru persoane. Încă o dată, deşi subiectul este tratat în presa liberă de după 1989, nimeni nu-şi revendică nici aceste manifeste. Ioan Trofin, şef al Hotelului Unirea, îşi aminteşte de manifeste în 5-6 decembrie în Piaţa Unirii[189]. Nu ştim cine le-a făcut. Laurenţiu Constantin, student, de 22 ani, afirmă că au apărut afişe în complexul studenţesc „Puşkin", inclusiv la cantină pe 10 decembrie 1989. Anunţau manifestaţia din 14 decembrie din Piaţa Unirii, ora 16.00. „Români, pe 14 decembrie 1989, la ora 16.00, să fiţi în Piaţa Unirii. Vom cere demisia şefului statului. Vom repeta acţiunea pe 30 decembrie 1989."[190] Este posibil să fie vorba de Proclamaţia din 14 decembrie (tirajul 51 plus), avînd în vedere că studentul vorbeşte de „afişe". Numai că liderul Frontului Popular Român, Ştefan Prutianu, îl anunţă pe unul dintre revoluţionari, juristul Valentin Odobescu, că „pe 10 decembrie, la ora 12.00, în Piaţa Unirii va fi un semnal fals, menit să deruteze autorităţile, să nu se ducă"[191].

Investigaţia asupra cazului Iaşi a permis descoperirea secretului manifestelor din 10 decembrie 1989. Ele au aparţinut unui grup mic, de 3 studenţi, între care s-a aflat şi actualul director al Centrului de Prevenire a Conflictelor şi *Early Warning*, cadru didactic la catedra de „analiză de conflict" la SNSPA, doctor în istorie Iulian Chifu. În timpul convorbirilor din 24 mai şi 4 iunie 2004, Iulian Chifu mi-a declarat următoarele:

„Iulian Chifu: În afara manifestelor pe care le-au făcut cei din grupul Prutianu, au existat concomitent cu ei şi alte manifeste, pe

[187] *Ibidem*, p. 31.
[188] *Ibidem*, p. 36.
[189] *Ibidem*, p. 54.
[190] *Ibidem*, p. 51.
[191] *Ibidem*, p. 86.

aceeaşi metodologie cu a lor. Adică s-au făcut în paralel alte tipuri de manifeste, cu literele tăiate în gumă, dar altfel degajate, astfel că manifestele păreau diferite. Un coleg de-al meu, orfan de tată... avusese o poveste foarte nefericită... mă rog, nu asta e important... era student la Politehnică, locuia lîngă Nicolina – acum este în Canada, la *Microsoft* –, a venit cu ideea să facem manuscrise şi să le răspîndim prin tramvaie. Locuiam în zona Tătăraşi. Cînd porneau tramvaiele din staţie dădeam drumul la fluturaşi. Chestia asta am făcut-o şi eu, deci pot să vă confirm.

AMS: Problema este următoarea: Securitatea a identificat şase tipuri de manifeste la Iaşi. Unele erau tipărite, îngrijite şi în plus apăreau în zone unde revoluţionarii nu acţionaseră. Adică, după revoluţie, cei din grupul Prutianu au recunoscut că apăruseră mai multe manifeste şi că ele erau răspîndite în zone unde ei nu acţionaseră.

IC: Eu manifeste tipărite n-am văzut. Dar nu exclud, pentru că mă feream şi eu. Însă să ştiţi că la Iaşi, în rîndurile studenţimii, atmosfera era foarte favorabilă la aşa ceva. Lucrurile astea se discutau în facultăţi, se ştia că se pregăteşte o manifestaţie, fusese oprită apariţia *Opiniei studenţeşti* şi studenţii erau furioşi...

AMS: Cînd a fost asta?

IC: La începutul lui decembrie.

AMS: Cine a hotărît asta?

IC: Ordin de la Judeţeana de Partid.

AMS: Erau tembeli?

IC: Tembeli în ultimul hal. Revolta plutea în aer. Unii erau mai entuziaşti, pentru că Securitatea nu mişca. De altfel, aria era foarte întinsă, la Politehnică, la Universitate, erau greu de prins, de cuprins de către Securitate.

AMS: Dvs. unde eraţi student atunci?

IC: Eram anul trei la Matematică.

AMS: Aşadar, iniţiativa a aparţinut colegului dvs. A venit şi v-a spus dintr-o dată sau ideea a apărut într-o discuţie între dvs.?

IC: Ideea a fost a lui, a venit cu ea. Discuţia însă s-a petrecut în trei – eu, colegul meu şi un tip de la Politehnică. Fusesem toţi colegi de liceu. Colegul care este acum în Canada avea deja manifestele făcute la el şi 20 de bucăţi mi-a dat mie. Nu avea multe. Şi Petrică,

tipul de la Politehnică, stătea în zona Nicolina, aşa că raza noastră de acţiune a fost de la început limitată acolo. Ne era şi frică, vă daţi seama. Singurul loc unde au apărut manifestele noastre a fost zona Tătăraşi. Acelea au fost ale noastre. Pleca tramvaiul din staţie foarte aglomerat, cu uşile deschise, mă urcam printre ultimii, apuca să facă trei metri şi eu dădeam drumul la foi. Vîntul le răspîndea prin staţie (...)

AMS: Ce dată anunţa manifestul dvs.?

IC: Manifestele mele erau cele cu 10 decembrie, duminică 10. E vorba de cele făcute de Marius, colegul care este acum la *Microsoft*... sau, cred că mai este acolo.

AMS: Aşadar, n-a fost vorba de o greşeală, ci de o iniţiativă paralelă.

IC: Da. Oamenii nu vor să se mai întoarcă la acele evenimente, de teamă să nu fie băgaţi în cine ştie ce acţiune de care ei nu ştiau nimic. A intervenit... nu ştiu ce acţiune se desfăşura atunci. A intervenit teama să nu fie interpretat că ai lucrat cu ruşii. Oamenii se consideră astăzi manipulaţi, folosiţi, şi le este jenă. Dar, în ce mă priveşte, şi cred că e valabil şi pentru alţi colegi, noi am acţionat din sentimente curate. Însă nu ştii pe cine ai slujit şi nu vreau să fiu băgat în cine ştie ce reţele".[192]

În sfîrşit, în revista *Expres magazin* din decembrie 1990 apare informaţia că Ştefan Prutianu confirmă apariţia în Iaşi a manifestelor care dădeau drept autor al organizării manifestaţiei Frontul Salvării Naţionale![193] „Să-ţi faci chica topor", cum a scris nemuritorul Creangă în *Harap Alb*. Frontul Salvării Naţionale la Iaşi înainte de 22 decembrie?! Informaţia se confirmă: primele 50 de manifeste erau lansate în numele Frontului de Salvare Naţională. După revoluţie, această „eroare" – atribuită de Cassian Maria Spiridon fraţilor Stoica – a fost pusă pe seama celor doi prieteni notorii ai lui Ion Iliescu – Alexandru Tacu şi Ilie Dordea. Ea ar presupune însă că Ion Iliescu ştia de existenţa FSN-ului – iniţiat, conform Securităţii, printr-o înţelegere franco-sovietică – înainte de

[192] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 15-17.
[193] Cassian Maria Spiridon, *op. cit.*, p. 66.

revoluție. Răspunsul este nuanțat: Ion Iliescu știa de FSN înainte de revoluție, dar faptul că prietenii săi ar fi cei care au introdus FSN-ul în manifestele de la Iași nu se confirmă. Problema apariției „frontu-rilor" în diferite republici estice a fost tratată în timp – perioada 1991-1998 – de presa de la Chișinău.

Evidența articolelor apărute în presa scrisă de la Chișinău în ultimul deceniu al secolului trecut ilustrează o activitate subterană, în prelungirea unor planuri secrete ale Moscovei. Doi membri marcanți ai Frontului Popular din Moldova au furnizat informații despre o adunare secretă ținută în vara anului 1988 într-o pădure de lîngă Moscova unui important ziarist ieșean, care a acceptat să ne ofere o sinteză a lor: „Majoritatea liderilor provenea din fostele mișcări de sprijin pentru reformele lui Gorbaciov, *perestroikiști*. Cei doi români au participat la această întrunire. Au fost duși cu autobuze plătite de statul sovietic, de la Moscova, și păziți de forțe speciale, ca să nu știe nimeni. S-au pus de acord cum să se creeze noul curent politic, cunoscut cu denumirea de Front Popular. Așa a apărut el în mai multe republici cu aceeași denumire sau cu mici modificări. Cei din Georgia însă nu au rămas în cadrul stabilit și au ieșit. Așa se explică intervenția în forță a trupelor Moscovei în Georgia. S-a intervenit numai acolo unde liderii Frontului Popular au ieșit din înțelegerea cu Moscova, în Țările Baltice, în Basarabia. În Republica Moldova, Frontul Popular a pornit pe mai multe direcții, pe trei direcții: KGB, Druc și intelectualii. Lucrurile astea se cunosc pentru că în momentul în care independența Basarabiei a avansat cu viteză și se punea în discuție unirea cu România, KGB-ul i-a demascat. Așa a apărut în presă apartenența lui Druc la KGB, așa au apărut și numele conspirative ale celorlalți. În rîndul 1 erau Șoltianu, Dinu Viorel și Mihail Dinu, care au fost prezentați în presă ca lucrînd cu KGB. Acționau prin cenacluri, pînă să apară Frontul Popular și înainte de lansarea lui Druc. Rîndul doi era format din Moșanu, Nedelciuc, Valeriu Matei, Alex Dabija, Ion Hadîrcă, intelectuali care toți erau ofițeri cu nume conspirative, ofițeri acoperiți. Li s-au publicat numele de cod în presa de la Chișinău. Ei se aflau în spatele lui Druc. A treia direcție era Druc. A ajuns prim-ministru, a candidat la Președinția României, a mers departe. Din cîte îmi

amintesc, prin 1994-1995, Ambasada României de la Chişinău a primit dosarele lor de foşti ofiţeri, colaboratori ai KGB. Moscova se răzbuna. Nu ştiu în ce măsură atunci mai erau dependenţi de KGB. Probabil că de asta i-au lovit. Adică au fost şantajaţi că vor fi duse dosarele la Ambasada României dacă nu mai lucrează cu ei. După acţiunea asta, mulţi au dispărut în neant, nu se mai ştie de ei, s-au dat la fund. Matei a rămas în legătură cu Moscova. La fel şi Dabija. Realitatea este că grupul intelectualilor era infiltrat masiv". Precizăm că unii lideri moldoveni au contestat informaţiile despre colaborarea lor cu KGB-ul apărute în presa de la Chişinău şi în cîteva cazuri acuzaţiile au fost demontate, ca fiind intoxicaţii cu scopul de a-i compromite ca luptători pentru unitatea naţională.

Să ne adunăm firea şi să încercăm să punem puţină ordine în problema textelor începutului revoluţiei. În primul rînd, **Proclamaţia** (Chemarea), ca prim document al revoluţiei române, era un text curajos, destul de explicit, dar strict anticeauşist, fără nici o nuanţă anticomunistă. El a fost identificat după revoluţie ca *perestroikist*, pentru a sublinia cumva influenţa sovietică asupra revoluţionarilor de la Iaşi, municipiu pe ale cărui ziduri se scria de mult „Jos comunismul!" Apelul la faptul că rămăsesem ultima ţară comunistă care nu se mişca din teroarea stalinistă, precum şi trimiterile repetate direct la Ceauşescu şi ceauşism întăresc această opinie. În al doilea rînd se observă caracterul general, de adresare către întreaga naţiune, nu numai spre cetăţenii Iaşiului într-un limbaj care nu are nimic, nici măcar un cuvînt specific moldovenesc, nimic din strălucirea şi bogăţia de spirit şi de lexic a articolelor, cărţilor, altor texte apărute în Iaşiul prerevoluţionar. Pare o proclamaţie fără culoare locală, adresată întregii naţiuni române, ceea ce ar dezvălui o anumită intenţie de proliferare – nesusţinută însă de nici un gest –, dar totodată şi un semn că revolta de la Iaşi nu ar fi fost izolată. Încurcătura datelor se afirmă că aparţine revoluţionarilor ieşeni şi probabil a fost una din cauzele eşecului. Ea a fost favorizată de caracterul empiric al organizării, precum şi de lipsa de unitate a centrelor conspiraţiei. După revoluţie, liderii s-au suspectat între ei inclusiv de legături cu KGB-ul, punînd erorile pe seama unor idei şi planuri diferite, din care unele păreau inspirate de sovietici – evocarea FSN

înainte de revoluție, legături cu ziariști și diplomați sovietici, asigurări că nu li se va întîmpla nimic dacă se revoltă, circulația inexplicabilă a unor texte preconcepute, tipărite. Astăzi se poate face o reconstituire, chiar și aproximativă, a apariției și difuzării primului document al revoluției, *Proclamația de la Iași*. Potrivit vîrfurilor Securității locale și centrale, ea a fost compusă în URSS sub controlul KGB și pusă la dispoziție, printr-o modalitate pe care încă nu o cunoaștem, fraților Stoica. Se pare însă că s-a intervenit inițial în textul Proclamației prin eliminarea unor formulări tipice limbajului basarabean, care ar fi dezvăluit și originea sa sovietică. Declarațiile colonelului Constantin Ciurlău aduc lumină asupra acestor aspecte. De exemplu, el arată că „am avut de-a face la un moment dat și cu apariția unor manifeste, sigur au fost unele redactate și de localnici, dar se putea face deosebirea între ele datorită modului cum erau confecționate, calitatea hîrtiei, iar acestea din partea de dincolo de Prut se recunoșteau printr-un anumit limbaj care era folosit"[194]. În timpul audierii la Comisia senatorială s-a înregistrat și acest dialog:

„**Domnul Săndulescu**: În legătură cu manifestele, fluturașii (pe) care i-ați găsit, ce se spunea în ele?

Domnul Ciurlău: Cele care erau scrise pe hîrtie se chemau manifeste sau fițuici, din terminologia serviciului respectiv, dar apăreau și inscripții. La gară, de exemplu, s-a scris: «Jos Ceaușescu!», «Jos comunismul!», scris cu cretă. În decembrie, cînd au apărut manifestele, a fost unul cu conținut care chema: «România este ultimul bastion al stalinismului, *în lume este glasul perestroikăi, glasnost*-ului..., *de ce românii nu ies să-l dea jos pe Ceaușescu*?... Facem apel la armată, securitate, Miliție să dea dovadă de clarviziune politică...», cam așa se încheia, și acesta ni s-a părut nouă că a fost adus. Era scris pe o altă hîrtie, nu era contrafăcut. Aceste manifeste (*se referă la fluturași*, n.a.) puteau fi făcute la aparate de copiere sau puteau fi scrise foarte frumos de mînă. Ăsta (*afișul cu Proclamația*, n.a.) era tipărit într-un anumit fel și (pe) un anumit fel

[194] Arh. SR, *Stenograma nr. 179/29 mai 1994, Audierea colonelului Ciurlău Gh. Constantin*, p. 7.

de hîrtie şi limbajul din conţinut ne-a făcut să credem că e adus de afară. Ne-am gîndit la vecinii de dincolo. Fluturaşii pe care i-am găsit erau făcuţi cu radiera şi pe ei era scris să vină lumea la manifestaţia din 14 decembrie, ora 14.00 (*16.00*, n.a.), în Piaţa Unirii, atîta"[195].

Proclamaţia de la Iaşi a fost imprimată printr-un procedeu original: pe o folie de plastic s-a scris textul cu creionul, apoi literele au fost decupate cu un ciocan de lipit, prin topire. Folia era aşezată pe coala de hîrtie şi peste ea se trecea cu un dispozitiv simplu îmbibat cu cerneală. Pe coală rămîneau doar literele cuvintelor, textului. Aşadar, se pare că textul proclamaţiei – suspectate a fi de inspiraţie sovietică – avea următoarele caracteristici distincte: conţinea un îndemn la urmarea *perestroikăi* sovietice, la răsturnarea lui Ceauşescu şi era semnat *Frontul de Salvare Naţională*. S-au difuzat aşa primele 50 de exemplare, apoi, de la exemplarul 51 textul Proclamaţiei a fost modificat prin înlocuirea cuvîntului *cetăţeni* cu *români* – Securitatea afirmă că au fost eliminate şi referirile explicite la *perestroika* şi *glasnost* – şi prin eliminarea semnăturii *Frontul de Salvare Naţională*. Proclamaţii semnate Frontul de Salvare Naţională au fost răspîndite şi în oraşele Bacău şi Roman. Revoluţionarii ieşeni nu le revendică. Data anunţată, cea de 16 decembrie, dată foarte suspectă, care a preocupat şi Securitatea, a rămas, ceea ce arată că între grupul Prutianu-Cassian şi grupul Stoica exista o deosebire esenţială, de sursă a acţiunii. Într-o discuţie purtată la 14 iulie 2004 cu Cassian Maria Spiridon, acesta mi-a declarat: „Manifestul ăla mare, tipărit, a fost adus de fraţii Stoica. După revoluţie unul a refuzat să mai stea de vorbă cu noi, iar celălalt a făcut tot posibilul să distrugă «Asociaţia 14 decembrie». Tot ei au pus data de 16 decembrie, data cînd trebuia să înceapă la Timişoara. E clar că asta a fost ramura bolnavă, ramura KGB". Securitatea Iaşi a făcut o distincţie clară între manifestele care anunţau marea adunare din Piaţa Unirii la 14 sau 16 decembrie. Ele au fost răspîndite în zilele de 10 şi 11 decembrie. În noaptea de 13 spre 14 decembrie

[195] *Ibidem*, pp. 48-49.

însă a avut loc o altă operație, cea de plasare a unor pachete cu manifeste la complexul studențesc Tudor Vladimirescu. Colonelul Ciurlău arată că erau „pachete masive" din care au fost recuperate cîteva sute. Conform Securității, *ele fuseseră plasate acolo de rețeaua sovietică*. Revoluționarii afirmă că le-au pus ei. Este însă perfect posibil ca agentura sovietică să fi acționat paralel cu Frontul Popular Român, operînd în numele acestuia. Ciurlău a raportat generalului Vlad, iar acesta i-a răspuns: „Să se facă totul pentru a se evita o ciocnire între forțele de ordine și nucleul acela ce se constituia", apoi a ordonat generalului Neculicioiu să se deplaseze urgent la Iași pentru a identifica implicarea sovietică. Acesta este traseul logic, sprijinit pe informațiile obținute pînă acum și care, indiferent de buna intenție, de naivitatea sau de angajarea conștientă a fraților Stoica, pune în lumină o implicare sovietică discretă, dar substanțială în provocarea și pregătirea manifestației de la Iași. Este, de asemenea, semnificativ că toate drumurile duc spre concluzia că primul document al revoluției române, primul act politic materializat printr-o proclamație, fusese inspirat de URSS și semnat Frontul de Salvare Națională!

Tentativa de revoltă populară din 14 decembrie

Una din temele tentativei de revoltă de la Iași este *Dinamoviada* de judo organizată în pripă acolo între 13 și 16 decembrie. Nu știm dacă s-a desfășurat ceva din ea, dar peste 300 de sportivi s-au cazat cu cîteva zile înainte în hotelurile din Iași. Ei sunt suspectați a fi luptători și trăgători din trupele speciale ale Securității sau ale Armatei. Nucleul s-ar fi aflat la Hotelul Unirea, care domină cu înălțimea sa Piața Unirii și unde se cazaseră 110 „sportivi". Pe această ipoteză, întîmplările au o doză de spectaculozitate, pentru că în același hotel se cazaseră și 176 de turiști sovietici din localitățile Nikolaev și Odessa. Securitatea afirmă că „turiștii" erau luptători din trupele speciale sovietice. Cum s-or fi simțit împreună vecini de camere? Cert este însă că în după-amiaza zilei de 14 decembrie, cînd era clar că manifestația a eșuat, hotelul s-a golit în mai puțin de o oră. Cercetarea arată că mutarea *Dinamoviadei* a fost o simplă coincidență, dar asta

nu exclude ca sovieticii să fi văzut în ea o contraoperaţie a Securităţii, fiind probabil unul din motivele abandonării acţiunii.

În după-amiaza de 14 decembrie, liderii Frontului Popular Român s-au deplasat în Piaţa Unirii, unde au găsit toate intrările blocate de Miliţie şi de Gărzile patriotice. Forţele de ordine fuseseră amplasate în dispozitive încă de la ora 03.00 dimineaţa. Staţia de tramvai a fost mutată din piaţă pe o stradă din apropiere pentru a nu reprezenta un punct de staţionare. Numeroşi cetăţeni, atenţionaţi prin manifeste şi telefon, au încercat să vină în Piaţa Unirii pentru a participa la miting şi au fost obligaţi să circule, să nu se oprească, iar alţii, observînd dispozitivul de intervenţie şi pustiul pieţei, au traversat ca şi cum erau doar în trecere pe acolo. Dispozitivul amplasat de forţele Ministerului de Interne a fost compus în realitate dintr-un număr mai mic de forţe decît cel prezentat exagerat de revoluţionari, însă el avea anumite particularităţi pe care abia în 1994 le-a dezvăluit colonelul Constantin Ciurlău. Începînd cu 12 decembrie 1989 în Iaşi au intrat două autocare de turişti din RS Moldovenească şi din alte republici sovietice şi 60-70 autoturisme în care erau două-patru persoane. Puse sub urmărirea filajului, s-a descoperit că aşteptau în anumite puncte, deşi aveau program de vizitare, apoi plecau la obiective (probabil descoperiseră filajul) şi se întorceau în acelaşi punct de aşteptare. La ora 16.00, ora declanşării manifestaţiei, cele două autocare au parcat în zona laterală a Hotelului Traian, în dreptul străduţei de acces spre Piaţa Unirii. Dispozitivul de contracarare din 14 decembrie era format din patrule ale Miliţiei, două maşini de pompieri şi în rezervă o companie de securitate-miliţie de la batalionul din Fălticeni. Dispozitivul era completat cu o echipă mare de filaj în piaţă. Efectivele trupelor de miliţie-securitate au fost plasate la intrările în oraş pentru a observa dacă se întorc maşinile străine dinspre Bolboca, Tîrgul Frumos. Este vorba de coloanele de maşini cu turişti sovietici care intraseră la 9 decembrie în ţară şi se opriseră pe şoseaua de ieşire din Iaşi (în dreptul actualului cimitir „Mareşal Ion Antonescu"). Autocarele şi autoturismele din oraş au fost puse sub observare. Numărul celor identificaţi în piaţă ca fiind convocaţi, mai bine zis răspunzînd apelului FPR, a fost între 200 şi 300 de persoane. Totodată, în Piaţa Unirii

au fost identificaţi numeroşi străini care cunoşteau pregătirea mitingului:. „Unii (*străini*, n.a.) au participat, pentru că au fost identificaţi de filaj, într-un anume fel. Ba, mai mult, reţin că mi s-a raportat că au fost identificaţi chiar un ziarist sau doi din Elveţia sau din altă ţară, care se găseau în acel moment în piaţă. Eu am vrut să raportez că iniţial s-a spus ca acest 14 decembrie să fie 16, după aceea s-a spus că e 14 şi nu 16. Iar în final, cînd s-a făcut analiza tuturor datelor şi informaţiilor, ne-am întrebat, dar nu am putut să găsim un răspuns pînă azi: cine hotărîse 16 decembrie şi cine a schimbat apoi 14 decembrie?"[196]. Răspunsul îl putem da astăzi: cine a organizat şi diversiunea de la Timişoara din 16 decembrie. Turiştii sovietici au început să plece din 15 decembrie din Iaşi şi *nu au mai apărut toată perioada*. Surprinzător, la Iaşi pe toată perioada acută a revoluţiei a fost relativ linişte!

Liderii Frontului Popular Român din Iaşi au fost arestaţi cu exactitate, dovadă că numele lor era cunoscut dinainte pe cale informativă. „Primul arestat a fost pe 14 decembrie – Vasile Vicol, un inginer, coleg la ICPUMP, unde era nucleul de bază al mişcării. Au urmat, în aceeaşi zi, în ordine: Valentin Odobescu, Ştefan Prutianu, Ionel Săcăleanu, Cassian Maria Spiridon şi Aurel Ştefanachi"[197]. Arestarea lui Vasile Vicol s-a făcut dimineaţă, la locul de muncă, fără ca restul colegilor să fie şi ei reţinuţi cu această ocazie. Misterul acestei atitudini poate fi dezlegat doar dacă identificarea lui Vicol ca făcînd parte din conspiraţie nu se realizase pînă atunci. Neavîndu-l sub observaţie de mai mult timp, noutatea informaţiei despre apartenenţa sa la acţiune a determinat reţinerea imediată, pentru a nu scăpa de sub control vreo direcţie a mişcării. În presa ieşeană a apărut după revoluţie informaţia că unul dintre cei contactaţi de Vicol, un anume Dorin Vlădeanu, nepot al primului-secretar de la judeţul Vaslui, a comunicat telefonic Securităţii tentativa sa de racolare. Practic, Securitatea nu putea rămîne pasivă în faţa unui gest care se făcuse public, dar nici nu putea risca surprinderea revoluţionarilor în flagrant printr-o arestare prematură. Rămîne logică doar varianta necunoaşterii apartenenţei lui Vicol la FPR. Vlădeanu

[196] *Ibidem*, p. 18.
[197] *Ibidem*.

n-are nici o legătură cu deconspirarea acțiunii. În aceeași dimineață, Cassian Maria Spiridon și Ștefan Prutianu au plecat pe jos prin secțiile CUG, reconfirmînd muncitorilor ora și convocîndu-i încă o dată la manifestație, apoi s-au deplasat la Uzinele Nicolina și, în sfîrșit, tot pe jos în Piața Unirii.

Dintre cei șase revoluționari arestați – Ștefan Prutianu, Cassian Maria Spiridon, Aurel Ștefanachi, Vasile Vicol, Valentin Odobescu și Ionel Săcăleanu –, doar scriitorul Cassian Maria Spiridon a dat detalii ample despre anchetă și detenție. Era luat în fiecare zi de la institut cu un ARO la sediul Securității, interogat, pus să dea declarații, apoi era lăsat peste noapte acasă. În acest timp i s-au prezentat probe din cursul urmăririi sale: „Mi-au spus și ce am vorbit în Piața Unirii și cu cine m-am întîlnit la întoarcerea acasă, mi-au arătat fotografii din care îmi cereau să recunosc diverse persoane". După trei zile de interogatorii, a fost transferat la Procuratură, unde a fost bătut în timpul anchetei. După aproape 24 de ore de interogatoriu și bătăi – așezat pe un scaun cu genunchii și bătut la tălpi cu bastonul, întins apoi pe o masă lungă și lovit în cap și pe spate cu pumnii –, Cassian Maria Spiridon a fost anunțat că va fi închis, apoi îmbrăcat în zeghe, cu numărul 31, și încarcerat. Era 18 decembrie. Începuse Timișoara. Aurel Ștefanache, o personalitate mai dinamică și purtător al unui spirit hotărît, va face declarații complete anchetatorilor, fără să încerce să ascundă ceva din gîndurile, proiectele și intențiile anticeaușiste. „Am recunoscut ce fac fără nici o reținere – îi va declara autorului la 11.09.2004. Le strigam: Indiferent ce se întîmplă cu mine, eu am cîștigat, eu am învins!". Liderii Securității admit că revoluționarii de la Iași au fost influențați de sovietici, dar nu neagă, ci chiar subliniază caracterul curat al acțiunii anticeaușiste a grupului Prutianu-Cassian-Ștefanache.

Din ceea ce s-a publicat pînă acum sau a fost discutat cu ocazia simpozionului ținut la 10 decembrie 1999 la Iași, rămîn cîteva lucruri obscure și chiar ciudate. La un moment dat, în febra destăinuirilor de după decembrie 1989, a apărut și următoarea declarație: „Dorin Aștefănoaie, muncitor la CFS (aceasta a fost o aripă nedeconspirată, alături de cea de la Metalurgica), aștepta doar un semnal de la Prutianu, pentru a declanșa un mic incident, cu băieții care-l

însoțeau, în preajma statuii lui Cuza, incident care ar fi adunat mulțimea"[198]. Este tipul de incident, cu scop de a aduna lumea, întîlnit apoi la Timișoara și care a fost pus mereu pe seama grupurilor de agitatori și incendiatori. Tot ca metodă pentru a aduna lumea, Emilian Stoica menționează că a folosit în timpul telefoanelor pe care le dădea diferiților ieșeni argumentul că joi, 14 decembrie 1989, în Piața Unirii se vor aduce „portocale, orez și alte bunătăți". De ce? Răspunsul îl dă tot Emilian Stoica: „Majoritatea, imediat cum auzeau despre ce e vorba, ne trînteau telefonul în nas"[199]. Ieșenii nu erau pregătiți pentru o revoltă, nici anticeaușistă, nici anticomunistă. Profesorul Gheorghe I. Florescu de la Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" din Iași a rostit cu ocazia simpozionului din 1999 un mare adevăr: „Poate, la un moment dat, undeva, s-a decis ca la Iași să înceapă ceea ce s-a întîmplat pe 16 decembrie 1989 la Timișoara. Alții au gîndit, poate, altfel și au manipulat totul pentru a avea ei cîștig de cauză. Poate, pur și simplu, capitala Moldovei a intrat într-o asemenea punere în scenă numai în virtutea planului imaginat de Frontul Popular Român (...) Nimeni și nimic nu a provocat *scînteia* așteptată"[200]. Alte întîmplări ciudate. În timpul anchetei de la Securitate, lui Cassian Maria Spiridon i s-au reprodus și următoarele cuvinte pe care le rostise într-adevăr în Piața Unirii: „Ce interesant ar fi să fie și ziaristul sovietic pentru a vedea ce-i în Piață!"[201]. Care ziarist sovietic? Aurel Ștefanache a explicat că, în timpul uneia din vizitele la Uniunea Scriitorilor din București, a luat legătura cu prozatorul Răzvan Petrescu, iar acesta l-a anunțat că la Iași va veni „un ziarist sovietic la voi să vadă ce faceți". Agenții sovietici sub acoperire de ziariști au fost identificați la Iași de filaj, apoi de UM 0110. Vasile Vicol avea printre sarcinile sale în complot și pe aceea de a declanșa dispozitivul care face să sune clopotele Mitropoliei, în ziua de 14 decembrie 1989 fix la ora 16.00.

---

[198] *Ibidem*, p. 17.
[199] *Ibidem*, p. 33.
[200] *Iași, 14 decembrie 1989, începutul revoluției române?*, Ed. Cogito, Oradea, 2000, p. 66.
[201] Cassian Maria Spiridon, *Iași, 14 decembrie 1989, începutul revoluției române*, Ed. Timpul, Iași, 1994, p. 18.

În dimineaţa de 14 decembrie 1989 Vasile Vicol a fost arestat de Securitate, iar la ora 16.00 era sub anchetă. Dar la ora 16.00 fix clopotele de la Mitropolie au început să sune! După revoluţie Vicol va declara şocat: „Deşi eram captiv, clopotele au fost trase". Vom face din nou apel la Creangă: „Na, pozna!". În sfîrşit, Titi Iacob, muncitorul de la „Nicolina", îşi aminteşte un telefon inexplicabil pe care l-a primit de la Timişoara în seara zilei de 17 decembrie 1989: „Voi ce faceţi acolo, dormiţi? Doar trebuia să fiţi primii..."[202]. Precizez că secta (cum era denumită în acea vreme) din care făcea parte Iacob a fost implicată şi la Timişoara în evenimente.

Cercetarea cazului în rîndul foştilor ofiţeri de Securitate a adus autorului un amănunt interesant. Conform unei astfel de surse Securitatea era în posesia a mai multor tipuri de manifeste, iar din cursul anchetării organizatorilor a rezultat că aria de răspîndire a manifestelor era mult mai mare decît cea revendicată de autori. Ancheta primară, încă din seara de 14 decembrie, a tras concluzia că au existat cel puţin două reţele de întocmire şi răspîndire a manifestelor şi a pornit o acţiune de identificare a celui de-al doilea grup. Pînă la căderea regimului nu s-a putut obţine un rezultat convingător, dar convingerea interlocutorului – ofiţer cu un grad mai mic în Securitatea Iaşi –, care a furnizat autorului acest amănunt, fiind că a doua reţea era agentura sovietică. Oricum, între 9 şi 14 decembrie, au trecut graniţa pe la punctele rutiere de trecere a frontierei, numai dimineaţa la ore foarte mici, mai multe coloane de „turişti" sovietici. Aceştia au fost legitimaţi şi înregistraţi pe liste la punctul de frontieră şi întrebaţi prin sondaj cu ce scop călătoresc. Răspunsul a fost invariabil în limba română, cu accent basarabean, şi a constat în afirmaţia că îşi fac vacanţa în Iugoslavia şi Bulgaria. Ceea ce cunoaştem deja de la Timişoara – tineri atletici, cu părul scurt, cîte doi-trei bărbaţi într-o maşină, cîteva femei cu alură sportivă, nici un copil – a fost mai întîi înregistrat la Iaşi. Mai mult decît atît, a existat şi un indiciu. Colonelul Ciurlău arată că „la un hotel, parcă «Moldova», în camere existau nişte pliante şi s-a găsit într-o cameră *o hartă pe care se trăsese o linie*

[202] *Ibidem*, p. 57.

începînd de la Iaşi, Craiova, Timişoara"[203]. Subiectul a trezit interesul senatorilor:

„**Domnul Săndulescu**: Aţi spus că vi s-a dat o hartă pe care era o linie ce trecea – Craiova – Timişoara, era românească sau rusească?

Domnul Ciurlău: Era românească, în fiecare cameră de hotel erau pliante turistice şi pe o hartă dintr-un asemenea pliant era acea linie trasă. *În acea cameră stătuseră nişte turişti ruşi.* Noi căutam prin camere de hotel şi, ceea ce găseam foarte mult, erau sticle goale de băutură, inclusiv sticle de colonie, tampoane de vată prin care strecurau, era la ei o perioadă de restricţie"[204].

Alte surse din Securitate care afirmă cu tărie că turiştii respectivi făceau parte din trupele speciale sovietice ar putea să exagereze, însă există un fapt cel puţin ciudat care le dă dreptate. Un grup de turişti care călătoreşte cu automobilele pentru a ajunge în Bulgaria îşi planifică parcursul în aşa fel încît să nu-l prindă noaptea pe drum. Pentru asta trece într-adevăr frontiera de la Est foarte devreme dimineaţă pentru a străbate şoselele din România pe lumină şi ajunge în Bulgaria înainte să se înnopteze. Numai că „turiştii" sovietici au pătruns pe teritoriul României dimineaţă, au declarat că se duc în Bulgaria, dar au oprit şi au rămas în Iaşi. În ziua de 13 decembrie, una dintre coloane – şi aici e vorba şi de martori ocazionali – s-a deplasat pe Dealul Bucium, o zonă împădurită şi cu acces unic prin şoseaua naţională. Cealaltă coloană a rămas în oraş. Apoi, la un moment dat, în seara zilei de 13 decembrie, coloana din oraş s-a pus în mişcare cu o direcţie de deplasare spre Vest. Coloana de la Bucium aşteaptă pe acelaşi loc şi în noaptea de 14 spre 15 decembrie, apoi dimineaţă îşi continuă drumul pe şoseaua naţională spre Bucureşti (şi Bulgaria?). Aceasta este coloana văzută de ministrul Apărării Naţionale, generalul Vasile Milea, şi consemnată în Raportul Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989: „În ziua de 15.12.1989, în timp ce ministrul Apărării

[203] Arh. SR, *Stenograma nr. 179/29 mai 1994, Audierea colonelului Ciurlău Gh. Constantin*, p. 27.
[204] *Ibidem*, p. 40.

Naţionale general-colonel Vasile Milea, se înapoia la Iaşi, iar şeful Marelui Stat Major, general-maior Guşă Ştefan, de la Buzău, unde participase la activităţi de depunere a jurămîntului în unităţi militare, au observat de-a lungul întregului traseu foarte multe maşini străine din care majoritatea aveau numere de înmatriculare sovietice"[205]. Informaţia este confirmată şi de generalul de Securitate (r) Nicolae Pleşiţă: „Generalul Vasile Milea era deputat de Iaşi. Mergea spre nord şi s-a întîlnit pe la Bacău cu o coloană de maşini Lada din Uniunea Sovietică. Securitatea n-a putut face nimic pentru că ei s-au declarat «turişti». Milea a cerut militarilor lui să oprească o coloană. Avea şi el informaţii prin DIA. «Suntem turişti şi trebuie să mergem în coloană». Aceeaşi vîrstă, aceeaşi ţinută civilă, aceeaşi pregătire fizică, atletică. Milea mi-a povestit cu lacrimi în ochi: «E de rău, Nicule. Zvonurile cu Malta nu sunt vorbe în vînt. Se pregăteşte şi la noi...» Spera că o să-i spun lui Ceauşescu. Am procedat ca în cazul lui Militaru. «Foarte bine că mi-ai spus, dar tu eşti ministrul Apărării, Val. Trebuie să te duci să-i raportezi lui Ceauşescu, fiindcă s-ar putea să aibă efect mai mare decît dacă ne-am duce noi. De multe ori mi-a dat cu informaţiile peste ochi. Dacă spui şi tu, spun şi eu, poate reuşim să-l sensibilizăm». «Ai dreptate». I-o fi spus, nu mai ştiu. Noi am centralizat informaţiile, mai ales că intraseră şi coloane de «turişti» pe la Nădlac şi Borş"[206]. Informarea lui Nicolae Ceauşescu asupra prezenţei coloanelor suspecte de „turişti" sovietici s-a făcut prin buletine informative trimise de la Departamentul Securităţii Statului şi de la Ministerul Apărării Naţionale. Şeful statului a cunoscut cazul „turiştilor" sovietici, va urmări evoluţia informaţiilor despre ei şi, mult mai important, va folosi drept argument pentru mobilizarea generalului Milea împotriva manifestanţilor de la Timişoara în noaptea de 16 spre 17 decembrie 1989. De la postul de Miliţie Podul Iloaiei este semnalată Securităţii trecerea (spre interiorul ţării) a şase coloane în intervalul 9-14 decembrie.

---

[205] Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluţiei române. Decembrie '89*, Ed. „Ion Cristoiu", Bucureşti, 2000, p. 50.

[206] Viorel Patrichi, *Ochii şi urechile poporului. Convorbiri cu generalul Nicolae Pleşiţă*, Ed. Ianus Inf SRL, Bucureşti, 2001, p. 112.

Pasajul despre evenimentele de la Iaşi din cartea colonelului Filip Theodorescu a trezit cele mai mari controverse printre revoluţionarii din Oraşul lumină al României: „S-a scris cîte ceva despre un început de tulburări la Iaşi în 14 decembrie 1989. Realitatea este că pregătirile au fost chiar minuţioase şi cu importante cheltuieli materiale şi umane. Premergător datei amintite a fost trimis în zonă un număr apreciabil de «turişti» sovietici. A îngrijorat nu numai numărul mare şi prezenţa nejustificată pentru acel sfîrşit de an, dar şi faptul că nu mai ieşeau din ţară în aceeaşi proporţie cum se întîmplă de regulă. *Au fost aduse* şi s-a încercat răspîndirea unei cantităţi considerabile de manifeste cu conţinut anticeauşist şi nicidecum anticomunist. Apreciindu-se că mediul studenţesc este mai receptiv la incitare, *pachete întregi de manifeste au fost lăsate în preajma căminelor studenţeşti*. În realitate însă calculele au fost greşite, mizîndu-se îndeosebi pe dificultăţile materiale cu care se confrunta populaţia Moldovei. Evident, s-a marşat şi pe contribuţia celor doi aşa-zişi disidenţi din Iaşi: Dan Petrescu şi Luca Piţu, care însă nu se bucurau de audienţă decît în imaginaţia celor interesaţi din afara ţării. În consecinţă, populaţia Iaşiului nu a reacţionat la chemările la revoltă lansate cu insistenţă. Nu este meritul exclusiv al organelor locale, indiferent de rostul şi coloratura lor, că la Iaşi a fost «linişte». Aceasta a fost urmarea socotelilor greşite făcute de cei interesaţi, dar şi «căderii» a două importante personaje trimise în zonă tocmai în scopul declanşării evenimentelor"[207]. Conform revoluţionarilor ieşeni, cele două importante personaje erau Ion Iliescu, aflat în vizită la Victor Surdu în localitatea Tomeşti (5 km de Iaşi) – într-o altă versiune la Schitu Duca – şi Petre Roman, aflat la un simpozion despre mecanica fluidelor la Institutul Politehnic din Iaşi. Ambele personalităţi neagă acest fapt, deşi presa ieşeană a publicat mai multe mărturii ale unor participanţi la aceste întîlniri, care au confirmat prezenţa celor doi cunoscuţi oameni politici. Petre Roman a fost la Iaşi pentru probleme profesionale, dar mult înainte de 14 decembrie.

[207] Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timişoara – decembrie 1989*, Ed. Viitorul Românesc, Bucureşti, 1992, p. 43.

Numeroasele coincidenţe apărute pînă acum au nevoie de o explicaţie. Într-o operaţiune de subversiune menită să producă o revoltă populară, sub observaţia serviciilor de informaţii ale ţării respective şi în condiţiile în care, odată descoperit, poţi deveni obiectul unei reacţii în forţă, cu morţi şi răniţi, prezentaţi apoi public drept mărturii ale unei intervenţii străine, era obligatoriu ca acţiunea să permită afluirea rapidă a grupurilor diversioniste la adăpost (peste graniţă). Din acest motiv, oraşele care ofereau cele mai bune posibilităţi de retragere erau cele de graniţă – Iaşi, Timişoara, Oradea. Rămîne în discuţie deplasarea grupurilor diversioniste către oraşe din centrul ţării. Cum este acoperită operaţiunea de retragere rapidă peste graniţă de la Braşov sau Cluj? Faptul că grupurile de „turişti", identificate de Securitate, de rapoartele comisiilor parlamentare, de presa română drept grupuri sau detaşamente ale trupelor speciale sovietice intenţionau să acţioneze şi în centrul ţării, nu numai în apropierea frontierelor, demonstrează că *operaţiunea viza producerea unor subversiuni care să ducă la o revoltă urbană generalizată, de amploare*, care să împiedice rezolvarea rapidă a crizei, aşa cum se întîmplase de mai multe ori sub regimul Ceauşescu. În al doilea rînd, caracterul nesigur al influenţei sovietice în România şi probabil slăbiciunile reţelelor KGB şi GRU din ţară (luate sub control sau identificate de Securitate), precum şi perspectiva unei evoluţii care să depăşească scenariul înlocuirii lui Ceauşescu şi să fie proiectată rapid spre o mişcare populară anticomunistă, au făcut ca detaşamentele speciale sovietice să primească misiuni etapizate, care presupuneau, pe de o parte, generalizarea revoltei şi pe de altă parte canalizarea ei spre o soluţie politică rapidă. Nu exclud posibilitatea ca ele să fi avut în misiune şi pregătirea, în caz de forţă majoră, a unei intervenţii militare cu forţe convenţionale. Asta este o justificare plauzibilă pentru riscul asumat de a acţiona cu grupuri diversioniste în mijlocul ţării – ştiau că în caz de nereuşită va urma invazia. Iaşiul era foarte bun din punctul de vedere al retragerii forţelor de intervenţie, însă era şi foarte riscant. O provocare a revoltei la Iaşi urmată de un eşec ar fi fost fără îndoială folosită nu numai pentru a se arăta spre Moscova, dar şi pentru a se trece la o altă variantă, operaţiunea din Vestul ţării, care nu mai beneficia de

controlul total al sovieticilor. În Vestul țării interferențele erau multiple și occidentale. Iar despre coloanele de „turiști" aflate deja în centrul țării este greu de spus ce s-ar fi întîmplat cu ele. Probabil că ar fi fost conduse spre graniță în mod forțat, iar dacă „ar fi făcut figuri", cum a spus la un moment dat generalul Gușă, șeful MStM ar fi pus tancul pe ele. Așa cum l-au cunoscut foarte bine subordonații lui, cum l-a cunoscut și autorul acestor rînduri și cum a avut destule înclinații la Timișoara, generalul Gușă, tanchist de specialitate, n-ar fi ezitat să tragă la un ordin. Dar și asta ar fi fost o cale deschisă spre intervenția militară a trupelor sovietice. Iar sovieticii îl cunoșteau foarte bine pe generalul naționalist. Timișoara, pe de altă parte, oferea cele mai bune condiții pentru declanșarea subversiunii. Era la graniță și în plus oferea sprijinul logistic, informativ și diversionist al forțelor ungare și sovietice de pe teritoriul Ungariei, precum și sprijin de pe teritoriul Iugoslaviei. La Iași, sovieticii erau singuri și ușor de identificat ca autori. În plus, la Timișoara numărul întreprinderilor cu efective muncitorești era mai mare, astfel că formula celebră a lui Curtio Malaparte despre lovitura de stat prin grevă generală se putea aplica cu șanse de reușită. La Timișoara, unitățile economice erau relativ apropiate de centrul orașului, astfel că posibilitățile forțelor de ordine românești de a bloca accesul erau mai reduse. La Iași, accesul spre centru era ușor de blocat, cum s-a și văzut, chiar dacă liderii Frontului Popular Român ar fi organizat manifestația de protest în Piața Palatului. Conform unei declarații făcute autorului de fotoreporterul ieșean Agapi în anul 1991, oamenii Securității au reușit să-i izoleze pe muncitorii și pe maiștrii de la întreprinderile din Iași, care intenționau să se ducă în Piața Unirii, oferindu-le o masă la restaurant sau ținîndu-i de vorbă. În întreprinderi s-a făcut prezența de mai multe ori în ziua de 14 decembrie și unele soții ale celor ținuți sub observație au primit telefoane suspecte la locul de muncă. Soțiile și-au sunat bărbații, cerîndu-le să vină acasă direct, să „nu mai bată orașul". Nu este nimic frivol și nici măcar comic în aceste amănunte, este o realitate așa cum a fost percepută atunci și este oricum realitatea de la baza piramidei. Ușurința cu care Securitatea a dezamorsat revolta la nivelul cetățenilor Iașiului nu mai ține de amatorismul celor din Frontul Popular Român,

ci de acceptarea realității că o mare majoritate a cetățenilor Iașiului nu era pregătită pentru o revoltă anticeaușistă și cu atît mai mult pentru una anticomunistă. Ele aveau nevoie de un factor dinamic, unul care nu se găsea la Iași, dar se găsea la Timișoara: minoritatea maghiară extremistă.

Legătura Iași-Timișoara

Dacă pornim de la afirmațiile colonelului Filip Teodorescu, pe care le citează mereu revoluționarii de la Iași, luînd în calcul și imaginea pozitivă, de credibilitate, pe care i-a creat-o presa română într-o perioadă cînd foștii ofițeri de Securitate erau făcuți în toate felurile, negativ, trebuie să acceptăm că în arhivele Securității se află dovezile implicării sovietice în evenimentele de la Iași. Aparatul logic nu poate rata ocazia: dacă în decembrie 1989 sovieticii se ocupau cu provocarea unor tulburări care să permită înlăturarea regimului Ceaușescu, atunci după eșecul de la Iași au încercat să producă același tip de concentrare a unei *masse* de manevră în alte orașe. Spre deosebire de Brașov, Arad sau Cluj, la Timișoara s-a ivit scînteia. Este perfect posibil ca ea să fi fost produsă de forțele occidentale cu mînă maghiară, avînd în vedere tăcerea Occidentului față de ce se petrecea la Iași și zgomotul din preajma izbucnirii revoltei din Timișoara.

Toți cei care reproduc citatul de la pagina 43 din cartea colonelului Filip Teodorescu fac o greșeală editorială. Ei nu citesc cele cîteva rînduri care premerg citatul. Iată-le: „Fără a mai repeta, se impune totuși să amintesc cititorului că, dacă *consensul* cu privire la înlăturarea lui Ceaușescu și a celor din jurul acestuia *era stabilit între Est și Vest*, inclusiv referitor la căile de realizare, au existat totuși importante nuanțări cu privire la *punctul pînă la care trebuie mers* și *zona* în care să se declanșeze acțiunea". Consensul cu privire la înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu fusese stabilit, așa cum am văzut, între Mihail Gorbaciov și George Bush la Malta. Este însă nerealist să credem că cei doi lideri mondiali au discutat și cum să-l dea jos pe Ceaușescu și dacă să producă subversiunea la Iași sau la Timișoara. Aceste amănunte fuseseră stabilite și puse la punct, cu

excepția nuanțelor menționate de colonelul Teodorescu, între serviciile de informații din Vest (SUA, Germania, Franța) și Est (URSS, Ungaria, Iugoslavia). Acolo s-a lucrat pe amănunt, cu pregătiri „minuțioase" și „importante cheltuieli materiale și umane". Ceea ce s-a întîmplat în România în subteranul revoluției – adică al revoltei populare, al puciului și al victoriei Frontului Salvării Naționale – a avut la bază o operație combinată a mai multor servicii de informații din Vest și Est. Fără acceptarea acestei realități și fără tentativa tenace de a identifica diferitele mișcări ale diferitelor interese în haosul și vacarmul revoluției nu vom afla niciodată adevărul.

În al doilea rînd, nemulțumirea și frustrarea pe care o încearcă și o arată revoluționarii de la Iași în legătură cu ignorarea evenimentelor din orașul lor este într-adevăr justificată, dar numai pînă la un punct. Oamenii au început să-i uite; eșecul mișcării de atunci este plătit cu tăcere în operele istoriografice. În 1998, o ziaristă de talent, Anda Purdelea, semnala pericolul uitării: „Deși acesta a fost un moment important din istoria Iașiului, puțini își mai amintesc de el. Am întrebat ieri mai mulți ieșeni ce s-a întîmplat pe 14 decembrie 1989, dar am avut surpriza să constatăm că nu știau – dădeau din umeri și treceau nepăsători mai departe"[208]. Cheia salvării evenimentului din 14 decembrie 1989 de la Iași nu se află în mîna Securității sau a SRI, pentru că acestea nu vor dezvălui niciodată informații despre dosare operative. Cheia recunoașterii Iașiului drept inițiator al revoluției se află la revoluționari. Numai ei pot să lase la o parte teama, sfiala și nesiguranța și să vorbească public despre legăturile pe care le-au avut cu emisarii din Basarabia, cu ziariștii ruși, cu diferiți indivizi „binevoitori" apăruți de peste Prut și care se declarau foarte preocupați de dictatura lui Ceaușescu. În acel moment și numai în acel moment se va putea separa partea de manipulare de partea de revoltă autentică, de slujirea interesului național de către patrioți români, de începutul autentic al revoluției. Dezvăluind implicarea sovietică la Iași, ei vor permite demonstrarea similitudinilor cu Timișoara și cu alte localități. Cînd această legătură va fi făcută cu probe și apoi cu logica fiecărui cititor, Iași,

[208] Anda Purdelea, *Ieșenii au uitat ce a fost pe 14 decembrie 1989*, *Evenimentul de Iași*, 15 decembrie 1998, p. 3.

14 decembrie 1989 va fi trecut fără îndoială în cartea de Istorie drept începutul revoluției. Iată, de exemplu, o frază cheie care trebuie explicată: „*Ne întîlneam cu frații de peste Prut* și, mai în glumă, mai în serios, am început să ne gîndim la *o mișcare revoluționară* – a continuat Cassian Maria Spiridon"[209]. Astăzi, Cassian Maria Spiridon afirmă că întîlnirea cu frații de peste Prut s-a produs *după* revoluție și că fraza a fost distorsionată de presă. Cartea în care a apărut acest citat din presă este însă îngrijită chiar de Cassian Maria Spiridon.

Două articole despre începutul revoluției la Iași publicate în numerele 3333/30 aprilie 2004 și 3334/1 mai 2004 ale cotidianului *Jurnalul Național* au încercat să completeze tabloul. Un ofițer al fostei UM 0110 arăta că în timpul evenimentelor de la Iași, consulul sovietic de la Timișoara (!) comunica cu ambasadorul său, anunțîndu-l că nu sunt încă gata de acțiune. În articolele respective, un fost ofițer al Direcției I, informații interne, arăta că „la Iași trebuia să se declanșeze revoluția și că la Timișoara nu era decît varianta de avarie. Conform acestuia, în Iași, cei care coordonau operațiunea de declanșare a revoltei își aveau comandamentul într-un apartament «înțesat cu tehnică». Ofițerul Direcției I susține că varianta Iașiului a picat din cauza unei operațiuni de filaj. Filorul, care îl avea în lucru pe șeful comandamentului respectiv, a încercat să-l fotografieze noaptea, în infraroșu. Cînd ofițerul străin tocmai se pregătea să intre în apartamentul în care era comandamentul, filorul a fost trădat de becul de la aparatul foto, iar «subiectul», brusc, s-a aplecat să se încheie la pantofi, după care s-a întors și a plecat"[210]. Conducerea Securității nu a cunoscut aceste detalii. Dar, ne putem imagina eventualitatea ca la Iași, în decembrie 1989, să fi existat un „comandament" sovietic ascuns într-un apartament, precum cel de la Praga și de la Sofia, precum cel maghiar de la Timișoara – după cum afirmă col. Gheorghe Rațiu în cartea sa –, fără ca șeful Securității să știe? Ne putem imagina doar în două situații: o trădare la nivelul Direcției I sau o situație mult mai simplă, mai naturală și

---

[209] *Iași, 14 decembrie 1989, începutul revoluției?* Ed. Cogito, Oradea, 2000, p. 253.

[210] Eugen Ciufu, *Cum a fost păcălită Unitatea „anti-KGB"*, în *Jurnalul Național*, Nr. 3 334/1 mai 2004, p. 7.

lipsită de mister, în care ratarea operației de filaj a fost ascunsă superiorilor, act care se mai întîmpla în Securitate înainte de revoluție. Mai multe astfel de ratări ale misiunii au fost descoperite de autor la Timișoara, neraportate superiorilor sau raportate sub altă formă decît realitatea. Această ipoteză aplicată la Iași nu-mi aparține; este afirmația unui ofițer de Securitate de la Iași, care a recunoscut că unele ratări și eșecuri din activitatea Securității locale erau ascunse colonelului Ciurlău, iar altele nu ajungeau la București. Pentru a încheia, voi reproduce un text exponențial pentru sinteza analizei noastre. El aparține tot lui Iulian Chifu: „Afirm și susțin că, dacă la Iași nu a existat revoluție, atunci nu a existat revoluție în România. Aici este singurul loc în care un grup de disidenți, organizați – oricît de infantilă și nepolitică era atunci structura din triadele inventate de Ștefan Prutianu – într-o forță de natură politică ce se intitulase Frontul Popular Român, cu un program în cîteva puncte care se poate asimila cu unul revoluționar, ca un set de acțiuni de frondă față de regim care trădează organizarea, chiar dacă semnalul pentru mitingul din 14 decembrie 1989 nu a mai avut loc. Că mișcarea aceasta a fost inclusă în planul mai-marilor arhitecturii unei lovituri de stat, că a fost diversiunea ce a grupat la Iași forțele de Securitate ce au reacționat tardiv, peste două zile, la Timișoara, este un fapt ce poate fi lesne acceptat. Însă tocmai neprofesionismul din această mișcare revoluționară, lipsa de pregătire minuțioasă și, în final, neconsumarea completă a mitingului din 14 decembrie sunt elemente care demonstrează că mișcarea a fost una făcută cu inima deschisă, cu bună-credință și cu asumarea urmărilor ce puteau apărea după iminenta arestare a noilor disidenți, necatalogați în catastifele *Europei Libere* sau ale *Vocii Americii*. Chiar dacă a fost controlată din interior, mișcarea nu a putut fi dirijată de cineva, tocmai pentru că structura ei era mult prea flască, prea neînchegată, pentru a putea permite acest lucru"[211].

Punînd cap la cap toate informațiile, imaginea cea mai plauzibilă se compune dintr-o politică cu caracter global, vizînd înlăturarea

[211] Iulian Chifu (Radu Chiaburu), *O ipoteză despre revoluția română, începută la Iași* în cotidianul *Independentul*, 14 decembrie 1999, p. 5.

regimurilor vechi comuniste din Europa de Est, dintr-un plan general de subversiune destinat în particular României, avînd drept țintă declanșarea *simultană* a unei serii de diversiuni în cîteva mari orașe – Iași, Brașov, Cluj, Timișoara – în ziua de 16 decembrie 1989. La Cluj, nucleul disident din jurul Doinei Cornea nu se formează și, în consecință, nu poate constitui o sursă credibilă pentru diversiune. Inclusiv natura nonviolentă a protestului Doinei Cornea nu putea mișca mai nimic în Cluj. La Brașov, liderii sindicali vizați pentru a redeștepta revolta din 1987 erau izolați și puși sub o strictă supraveghere. Represiunea, chiar și sub forma răspîndirii liderilor prin mai multe localități ale țării, își făcuse efectul. La Iași, suportul popular nu a existat. Ca, de altfel, și la Timișoara în prima fază. În aceste patru orașe sunt răspîndite mii de manifeste, sunt formate nuclee disidente, sunt activizate rețele de spionaj și de influență, se instalează rezidențe ale unor servicii de informații, se difuzează seară de seară semnale și mesaje incitatoare prin posturi de radio și televiziune străine. Nu se mișcă nimic la nivelul populației. Probabil că secretul incitării calificate de la Timișoara *spre acte de violență* se află tocmai în această lipsă de reacție a populației României, ilustrată prin experimentul făcut la Iași. Ieșiul revoluționar este un paradox: avea cea mai avansată și activă studențime, avea un corp muncitoresc solid și nemulțumit, avea cel puțin un opozant celebru și... nimic! O mișcare de *massă* izbucnită în patru orașe mari ale României, plus Aradul și Tîrgu-Mureș, avea menirea să forțeze *establishment*-ul de la București la o debarcare pașnică a lui Ceaușescu. O mișcare de o asemenea amploare avea avantajul că nu putea rămîne neobservată, ignorată sau reprimată fără consecințe în plan politic. Eșecul de la Cluj, de la Brașov, mai ales cel de la Iași, precum și eșecul din primele două zile (14-15 decembrie) de la Timișoara prin lipsa de reacție a populației, prin incapacitatea „mămăligii" de a face explozie, a făcut necesară trecerea subversiunii străine într-o altă etapă, în etapa violentă de la Timișoara.

Aceasta este legătura funcțională, dar și cauzală, între Iași și Timișoara și tocmai ea determină amplasarea corectă a începutului revoluției în capitala Moldovei. O revoluție poate avea un debut ratat, dar asta nu înseamnă că acel debut nu face parte din revoluție.

Eşecul manifestaţiei de la Iaşi este el însuşi, prin comparaţie cu Timişoara, o dovadă a caracterului curat şi românesc al acţiunii liderilor Frontului Popular Român. Dacă acţionau mînă în mînă cu sovieticii, cum s-a întîmplat la Timişoara, revolta populară reuşea.

La 15 ani de la revoluţie, statul român, partea sa de existenţă oficială, pluteşte în continuare în confuzie şi în ridicol. Parlamentul României a emis la 20 iulie 2004 *Legea recunoştinţei faţă de eroii-martiri şi luptători care au contribuit la victoria Revoluţiei române din decembrie 1989*. La art.1, alin.1 se afirmă: „Revoluţia română din decembrie 1989, declanşată prin revolta populară de la Timişoara..." etc. Confuzie totală şi incultură politică – revolta populară de la Timişoara se produce abia în 20 decembrie 1989 şi nu reprezintă începutul revoluţiei. Ea a început la Iaşi, a continuat prin diversiunea şi mişcările de stradă din 16 decembrie de la Timişoara, a continuat cu represiunea militară. De altfel, în aceeaşi lege nu lipseşte fenomenul deja tipic al legislaţiei româneşti în care articolele aceluiaşi act oficial se bat cap în cap, se contrazic, astfel că, în momentul în care textul Legii abordează intervalul de timp căruia i se adresează ansamblul privilegiilor stipulate de lege, data de la care se calculează activitatea revoluţionară este 14 decembrie 1989 (art. 3, alin. 3).

În 14 decembrie 1989 în România nu a existat decît o singură acţiune revoluţionară – Iaşi, Frontul Popular Român.

Capitolul IV
DIVERSIUNE ŞI REPRESIUNE
Timişoara, 16-17 decembrie 1989

Acest început de capitol s-ar putea intitula „Ceauşescu împotriva lumii". În decembrie 1989, Nicolae Ceauşescu adusese România în cea mai grea situaţie din istoria sa. Ţara mai fusese ameninţată de imperii, dar ştiuse să manevreze între ele sau să se alieze, uneori împotriva sentimentelor naţionale, cu unul dintre vecini pentru a supravieţui. Chiar şi în primul război mondial, trădată de aliaţii ei şi înghesuită în nordul Moldovei, România a găsit resurse de inteligenţă şi abilitate politică pentru a ieşi învingătoare. Cuplul Ionel Brătianu – regina Maria de la conducerea statului a avut forţa patriotică să lupte pînă la capăt, prin sacrificii personale, pentru salvarea naţiunii de la o catastrofă şi pentru recuperarea statului, readucîndu-l pe scena politică europeană în dimensiunile sale ideale. Fără îndoială că o comparaţie între cuplul Ionel Brătianu – regina Maria şi Nicolae şi Elena Ceauşescu poate părea forţată, dar pentru că au ocupat acelaşi loc al deciziei trebuie să existe cel puţin un grad de libertate comparativă. Ionel Brătianu şi regina Maria aveau o credinţă puternică în Dumnezeu, în naţiunea pe care o conduceau şi îşi răsplăteau privilegiul de a fi ajuns prin destin să stea pe locul cel mai de sus printr-un patriotism adevărat, raţional, fiind dominaţi în tot ceea ce făceau ca şef al Guvernului şi suverană de slujirea cu orice preţ a interesului naţional. Brătianu a renunţat la Putere, a acceptat să fie hulit, condamnat şi blestemat, s-a înţeles cu şeful Opoziţiei; regina Maria a acceptat compromisuri care pentru o femeie sunt deosebit de grele. Am arătat în volumele anterioare ce erau în stare să facă pentru ţara lor liderii politici ai României. Numai dictatorii paranoici Carol al II-lea şi Nicolae Ceauşescu s-au cramponat de Putere.

Analiza faptelor de pînă acum asupra preliminariilor revoluției din decembrie 1989, ca și amintirea încă vie a celor ce i-au supraviețuit lui Nicolae Ceaușescu arată destul de clar că în fața schimbărilor radicale din Europa, a cotiturii pe care o făcea Istoria în 1989 și a amenințării grave ce plutea asupra României, Nicolae Ceaușescu a ales interesul personal de a rămîne un conducător prin dictat al țării, pînă la capăt, prizonier al dogmei marxiste și al nemăsuratei sale dorințe de putere, spre nenorocul neamului său. Nu a putut fi identificat nici un moment în care, punînd în balanță funcția sa trecătoare și soarta națiunii, să fi făcut un gest care să ateste că se gîndea la neamul lui mai mult decît la el. Ieșit din Istorie o dată cu decizia Moscovei de a schimba regimurile comuniste dogmatice din Est, Nicolae Ceaușescu a încercat să lupte cu Istoria. Soarta personală a lui Ceaușescu ne interesează mai puțin. Efectul deciziilor sale este ceea ce contează și ceea ce scrie Istoria în fiecare zi. Se folosește des argumentul că Ceaușescu concentrase puterea în mîna sa de o asemenea manieră încît nu se putea găsi o soluție în afara voinței lui. Dacă acceptăm acest argument, în condițiile în care națiunea nu reacționează, iar statul trebuie să funcționeze, indiferent de regim, atunci trebuie să-l judecăm pe Ceaușescu pînă la capăt, tocmai pentru că avea toată puterea.

Situația internă

În decembrie 1989 situația internă a României era deosebit de grea și periculoasă pentru națiune. Populația trăia în condiții sociale și materiale extrem de grele, cu hrană puțină sau improvizată, fără căldură în case, fără benzină pentru autoturisme, lipsită de condiții elementare de igienă și asistență medicală, fără dreptul de a se exprima sau crea liber, fără dreptul la circulație, fără acces la informație, izolată de lume și supusă unui tip de regim dictatorial depășit de Istorie. Statul era confundat cu regimul iar șeful statului se considera reprezentantul națiunii pe care o tortura cu propagandă și cultul personalității. Partidul comunist, construit de Nicolae Ceaușescu ca forță politică menită să gestioneze regimul „socialist multilateral dezvoltat" și să conducă statul „în curs de dezvoltare" funcționa

mecanic, pierzînd orice calitate creativă şi orice eficienţă, în afara celei represive. Funcţionarea *mecanică* a unui partid, incapacitatea de a se plia pe problemele societăţii, renunţarea la iniţiativă şi îngheţarea structurilor, precum şi atingerea pragului de *ineficienţă*, în care partidul nu mai poate face nimic, nici în propriile structuri, nici pentru a exercita presiunea deciziei asupra liderului, conduce la moartea organizaţiei.

Pentru a înţelege de ce s-a murit la Timişoara, la Bucureşti şi apoi în celelalte localităţi unde s-au înregistrat victime, de ce Armata şi Securitatea n-au făcut mai nimic pentru a-l răsturna pe Ceauşescu nu este suficient să-i identificăm pe autorii ordinului de deschidere a focului sau pe indivizii care au tras. Asta este treaba Justiţiei. Treaba Istoriei este să explice cum s-a ajuns aici, care au fost cauzele profunde şi ce consecinţe ale acestor cauze au adus în mintea unor oameni revolta, violenţa, ordinul de a ucide şi omorul propriu-zis. De aceea, analiza fundamentală şi care nu s-a făcut pînă acum cu temei este asupra stării Partidului Comunist Român din decembrie 1989.

Starea Partidului Comunist. Teoria Organizaţiilor este deja o ştiinţă modernă şi, indiferent ce modele teoretice foloseşte, ea adună într-un corp de idei simple cîteva concluzii. În situaţia de criză a unei organizaţii – cum era cazul Partidului Comunist Român la sfîrşitul deceniului nouă al secolului trecut – este obligatoriu ca elementele de structură din proximitatea conducerii superioare sau chiar conducătorul suprem să provoace analiza obiectivă a trei teme:

1. Identificarea unei modificări a mediului politic intern sau/şi internaţional;
2. Diagnosticarea cît mai precisă a propriei organizaţii;
3. Planificarea schimbării.

Dacă Nicolae Ceauşescu era patriot sau măcar îşi punea cîteva întrebări fundamentale, ca urmare a informaţiilor precise pe care le primea de la Securitate începînd din noiembrie 1987, ar fi trecut cu luciditate, dar mai ales cu responsabilitate la evaluarea corectă a partidului, a stării naţiunii şi a situaţiei statului. Nu întîmplător am insistat în capitolele precedente pe faptul incontestabil – deşi au existat

şi păreri romantice că Ceauşescu nu ştia – că după revolta de la Braşov şeful statului a fost informat în amănunt asupra situaţiei grave din ţară, precum şi asupra transformărilor petrecute pe plan extern.

Mediul. O dată cu venirea lui Mihail Gorbaciov la putere în URSS şi luarea deciziei de a restructura regimul politic, a devenit evident că transformările pe care le va suporta Partidul Comunist al Uniunii Sovietice şi sistemul său de putere vor avea efecte asupra celorlalte partide comuniste din statele satelite. Cauzele influenţei de neocolit erau trei: aranjamentul internaţional de la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial cedase statele respective în sfera de influenţă sovietică; partidele comuniste erau creaţia directă a PCUS, impuse la putere în fiecare ţară *manu militari*; atunci cînd partidele comuniste au încercat orice tentativă de reformă (Ungaria, Cehoslovacia, Polonia) sau de independenţă (România) puterea sovietică s-a arătat ostilă, ameninţătoare, a intervenit militar sau a ordonat schimbarea liderului independent. Cum Occidentul nu recunoaşte nici astăzi implicările sale în tentativele de reformă sau de independenţă din interiorul sistemului comunist european, deşi le-a sprijinit vădit, va trebui să acceptăm că Occidentul şi-a asumat o realitate la care participa prin vechea negociere a împărţirii sferelor de influenţă, la început, şi prin neamestec în treburile interne ale lagărului comunist, pînă la semnarea Actului final de la Helsinki. Aşadar, situaţia de fapt că atît regimurile comuniste din Europa, cît şi calitatea de unic reprezentant al puterii acordată de Moscova, Washington şi Londra partidelor comuniste din acele state *aveau un caracter artificial*, negociat între Marile Puteri, materializat pe hărţi şi confirmat prin ONU, a determinat situaţia în care o schimbare petrecută mai întîi la Moscova să aibă impact direct asupra celorlalte capitale comuniste. Totodată, aşa cum am arătat în primul capitol, decizia URSS de a ieşi din propria criză prin sacrificarea regimurilor dogmatice din Est, prin nevoia de a avea atuuri serioase cu care să-şi negocieze păstrarea statutului de Mare Putere, a provocat Moscova nu la abandonarea lagărului, ci la forţarea acestuia să se transforme.

Partidele comuniste din Est au primit mesajul schimbării fie pe linia subterană a KGB, fie prin mesaje directe pe linie politică venite de la PCUS. Începînd din 1986, la Bucureşti au venit pe rînd

Eduard Şevardnadze (15-16 octombrie 1986), Mihail Gorbaciov (25-27 mai 1987 şi 7-8 iulie 1989), Andrei Gromîko (10-14 mai 1988). În aceeaşi perioadă Nicolae Ceauşescu a fost de patru ori la Moscova. Tot din 1986 încep să se producă modificări în structurile de conducere ale partidelor comuniste, în mediul politic din ţările respective şi să se pună în discuţie pentru prima oară fundamentele doctrinare ale Puterii. Aşadar, mediul de bloc politic în care exista şi evolua Partidul Comunist Român suferea modificări, iar acest lucru trebuia să producă o necesară evaluare a situaţiei organizaţiei politice româneşti. Am intra pe o pistă greşită dacă nu am observa că Nicolae Ceauşescu a schiţat evaluarea, dar nu cea necesară. Ea a fost schiţată abia la 24-25 octombrie 1989, într-o plenară lărgită a CC al PCR în care a refuzat reforma sistemului politic şi a anunţat continuarea existenţei regimului dogmatic comunist în limite netransformabile. Aceeaşi decizie mai luase un singur stat din lume: Cuba, o insulă. Fidel Castro declarase în iulie 1989: *Communismo o muerte!* Comunismul sau moartea! Ceauşescu nu s-a consultat cu nimeni, dar vom vedea că în timpul celebrei şedinţe a CPEx din 17 decembrie va evoca Biroul Politic al Partidului Comunist Cubanez în care Fidel Castro rostise celebra propoziţie. Ceauşescu i-a convocat în octombrie pe membrii Comitetului Central într-o sală şi le-a citit textul rezistenţei sale dogmatice, nerealiste şi în acelaşi timp aberante. Reacţia aparatului de conducere şi de comandă al partidului s-a rezumat la cîteva şoşoteli şi discuţii la bufet. Adevărul profund al *mediului* a fost acela că, în timp ce pentru Cuba, URSS şi SUA s-au înţeles ca regimul să rămînă în picioare cît mai trăieşte Fidel Castro, în ce priveşte regimul comunist din România, cei care au decis şi condus schimbarea s-au înţeles să-l doboare.

Diagnosticul organizaţiei. Teoria Organizaţiilor arată că, aplicînd modelul Nadler-Tushman, Partidul Comunist Român trebuia să evalueze 4 componente esenţiale ale organizaţiei: sarcina (*scopul*), indivizii (*membrii*), *organizarea formală* şi *organizarea informală*[212].

În privinţa *scopului*, luînd în calcul ceea ce declara oficial partidul că doreşte naţiunii române – independenţa, integritatea teritorială,

[212] Autor colectiv, *Teoria Organizaţiilor* în *Buletinul Învăţămîntului Militar*, Anul III/Nr.1-2, Bucureşti, 1996, p. 127.

dezvoltarea economică şi creşterea nivelului de trai al populaţiei –, acesta era total deformat în faţa realităţii. Independenţa României îşi pierduse chiar şi acele valenţe pozitive cîştigate prin marea deschidere internaţională a politicii externe. Suveranitatea statului se afla într-o situaţie critică, pusă în discuţie de Marile Puteri în privinţa statutului său de subiect de drept internaţional, luîndu-se decizii asupra soartei sale în alte locuri decît la Bucureşti, iar în ce priveşte integritatea teritorială aceasta a fost pusă în discuţie explicit de doi vecini, Ungaria şi Iugoslavia, sprijiniţi de două Mari Puteri – Franţa şi Italia. Dezvoltarea economică şi nivelul de trai erau la pămînt. Se trăia cu raţii, pe cartele, sub nivelul minim de civilizaţie, în obscuritate.

Membrii partidului se despărţiseră în două categorii. Primii erau membrii de rînd, inclusiv mulţi secretari ai organizaţiilor de bază, care constataseră de mult ineficienţa partidului şi îşi exercitau doar formal apartenenţa în scopuri preponderent personale (obţinerea, ocuparea sau păstrarea unei funcţii administrative sau profesionale, care însemna în ultimă instanţă o anumită sumă de bani), proces ce a condus la disoluţia ideologică, doctrinară şi operaţională a organizaţiei. A doua categorie era cea a activiştilor de partid, a celor urcaţi în funcţii superioare, membri ai CC, nomenclaturişti. Deşi sunt consideraţi privilegiaţi ai regimului, privilegiile lor scăzuseră considerabil şi se reduseseră doar la cîteva facilităţi mărunte, izolate mai ales la nivelul înaltei nomenclaturi. Ei „se descurcau" prin folosirea abuzivă a funcţiei pentru rezolvarea unor probleme personale, sindrom întreţinut cu o vastă reţea de relaţii în subordine, pe orizontală şi în sus, cît mai aproape de vîrful ierarhiei, plus corupţia. Pentru a li se accepta ilegalităţile şi abuzurile, pentru a se închide ochii la ineficienţa lor politică şi profesională ei răspundeau prompt, de cele mai multe ori brutal sau exagerat, la ordinele partidului, la ordinele venite de sus. Executau cu zel orice ordin, fie că privea pe un cetăţean oarecare, fie că reprezenta un interes personal al superiorului, fie că li se trasa o sarcină – oricît de stupidă – şi a cărei legalitate nici nu o mai verificau.

Înalta nomenclatură avea sub Ceauşescu chiar un statut special, menit să asigure controlul ei politic, manevrarea uşoară dintr-o

funcție în alta și loialitatea, statut construit din cîteva decizii strict materialiste. Oamenii din jurul său și din pozițiile cheie au fost aleși de Ceaușescu în exclusivitate din activiști de partid, funcționari ai partidului, fără o altă pregătire profesională, iar dacă aveau o diplomă aceasta era obținută pe linia partidului, la care se adăuga faptul că nu-și practicaseră niciodată așa-zisa meserie. Trebuie subliniat că numeroși „intelectuali" cunoscuți după revoluție ca politicieni și lideri de opinie foarte activi aveau diplome, mai ales de istorici și ziariști, obținute, cum se spunea, „pe colțul mesei secretarului de partid", printr-un ordin al lui Nicolae Ceaușescu, respectivii neurmînd nici o zi cursurile unei facultăți sau participînd doar la cîteva instructaje ținute la Academia „Ștefan Gheorghiu". Legile de control al averii – criticate după revoluție – aveau în primul rînd rolul de a permite controlul strict asupra averii activiștilor de partid, lăsîndu-i astfel la dispoziția partidului și a banilor acestuia. Casele în care au fost mutați au primit regimul locuințelor de serviciu, astfel că un activist dat afară din funcție pierdea practic tot, putea fi trimis undeva în țară împreună cu toată familia sau rupîndu-se de familie, într-o nouă formă de dependență față de partid și Ceaușescu. Deținerea unui autoturism era considerată lux. Una din cauzele prezenței celebrilor indivizi fără coloană din preajma lui Ceaușescu a fost condiționarea totală a destinului lor. Nu o dată, la cererea partidului, Securitatea furniza conducerii superioare informații despre viața, averea și familia nomenclaturistului – acest fapt nu este de tăgăduit –, dar informațiile nu deveneau active decît atunci cînd hotăra partidul. Foștii nomenclaturiști nu au pierdut ocazia să se plîngă de urmărirea Securității, prezentîndu-se ca victime, iar foștii securiști nu au încetat să nege urmărirea nomenclaturiștilor. Adevărul este undeva la mijloc: îi urmărea, dar informațiile compromițătoare, din punctul de vedere al criteriilor ceaușiste, rămîneau la dispoziția partidului și atît timp cît activistul era docil, nu ieșeau din dosar. Greșea cu ceva, nu se mai încadra pe linie sau avea nevoie Ceaușescu de un țap ispășitor, dosarul se deschidea și se deschidea numai la ordinul partidului. „Pentru a fi siguri că nu vor sfîrși prin a fi anchetați în beciurile poliției politice pentru spionaj, afaceri oneroase, imoralitate, constituire de

rețele de tip mafiot (acuzații care au fost folosite în anumite contexte ale luptei pentru putere dintre comuniști în întregul bloc sovietic), s-a ajuns, după experiența stalinistă, la un consens: limitarea și controlarea riguroasă a acțiunilor poliției politice în privința membrilor de partid."[213]

Organizarea formală a partidului nu suferise modificări încă de la sfîrșitul anilor '60. Ceaușescu considera partidul ca pe o creație a sa, iar această atitudine provenea din anumite realități indubitabile. Partidul Comunist Român de sub conducerea lui Nicolae Ceaușescu cunoscuse modificări structurale după proiectul său personal, pe care l-a imaginat și compus în anii săi de ucenicie între 1945 și 1965. Timp de două decenii, așa cum mărturisesc foștii săi apropiați, Ceaușescu și-a pregătit conducerea prin înțelegerea mecanismelor de funcționare ale partidului și prin proiectarea propriei sale structuri. Pe acest schelet s-au așezat, începînd cu Congresul al IX-lea, schimbarea denumirii partidului, modificarea istoriei sale, epurările succesive ale cadrelor fostelor structuri, epurarea etnică și antisovietică, promovarea prin salt a activiștilor tineri, captarea intelectualității culturale și științifice, rotația accelerată a cadrelor. Prea puțini analiști au înțeles că Nicolae Ceaușescu își construise propriul partid comunist, care pe fond era mai puțin al țării și mai mult al lui. Scopul acestei *organizări formale* construite de Ceaușescu era menținerea sa pentru totdeauna la Putere, într-un spațiu în care, peste tot în jurul lui, Moscova alegea și confirma pe șefii partidelor, le ridica adversari în imediata apropiere sau îi înlătura prin lovituri de palat. Dacă nu reușeau manevrele astea, îi lichida fizic sau intra cu trupe.

Modelul organizatoric de bază folosit de Nicolae Ceaușescu pentru noul partid a fost Armata. Perioada în care Ceaușescu a fost politrucul Armatei RPR este secvența biografică în care el se formează ca lider, dar mai ales i se dezvoltă pînă la limita biologică acele calități native cu care a reușit să conducă statul pînă cu o săptămînă înainte să fie executat. Trimiterea lui la Armată, într-un cadru foarte bine organizat, îmbrăcarea uniformei de general,

[213] Marius Oprea (coordonator), Nicolae Videnie, Ioana Cîrstocea, Andreea Năstase, Stejărel Olaru, *op. cit.*, p. 30.

posibilitatea de a studia metodic, precum şi sentimentul de autoritate pe care îl acumula prin darea, executarea şi raportarea ordinului au avut un efect formator, de maturizare a liderului politic şi de conştientizare a mirajului Puterii. În concepţia lui Nicolae Ceauşescu, secretar general al PCR, partidul dispunea de toate pîrghiile statului, dădea ordine în structuri şi verifica executarea ordinului. Regimul comunist avea această particularitate a militarizării instituţiilor aşa-numite „de forţă". Facultăţile de Drept erau pepiniere şi surse de jurişti şi magistraţi, dar şi de ofiţeri de Securitate – aceştia făceau trei ani de studii de Drept în cadrul şcolii militare, apoi încă doi ani la fără frecvenţă la Facultatea de Drept –, Justiţia fiind subordonată directivelor partidului, iar verdictele, în cazurile care implicau statul, partidul sau subiecte politice, dirijate de secţii speciale ale Comitetului Central. Miliţia era un instrument eficace pentru menţinerea ordinii publice, dar principala sa armă era brutalitatea. În timpul revoluţiei această dimensiune a Miliţiei s-a văzut cu prisosinţă. Eficienţa ei în perioada de început a statului comunist, cînd, după ce a instrumentat brutal colectivizarea, a dus o bătălie considerabilă împotriva infracţionalităţii generalizate, cît şi capacitatea de a gestiona informativ strada, lumea interlopă şi circulaţia au adus Miliţia în situaţia de a fi văzută pozitiv de cetăţeni, ca un apărător al ordinii. În ultimul deceniu imaginea ei avea să se degradeze vertiginos, pe măsura insistenţei ordinelor abuzive primite de la partid. În decembrie 1989, cel mai hulit personaj public era miliţianul. El a fost şi principala ţintă a atacurilor infractorilor, diversioniştilor şi revoluţionarilor de la Timişoara, uniţi de aceeaşi ură. În sfîrşit, Armata, căreia Ceauşescu îi va da mereu impresia unei griji paterne, a avut de la început, prin legi şi reglementări speciale, şi sarcina politică de a „apăra cuceririle revoluţionare" şi dreptul de a-şi folosi forţa umană şi tehnica în domenii care nu ţineau de misiunile sale oficiale. O bună parte a procesului de deprofesionalizare a Armatei a venit din complexul legislativ creat în jurul acestei instituţii, care o făcea incapabilă de puci, şi din politizarea excesivă a controlului ei, prin diferite pîrghii aflate exclusiv în mîna lui Nicolae Ceauşescu.

Organizarea informală a partidului urmărea acelaşi model personal impus de Ceauşescu organizaţiei sale. Partidul Comunist

Român nu mai funcţiona decît pe bază de directive, exclusiv de sus în jos, unica sursă a deciziei aparţinîndu-i liderului suprem. Chiar şi atunci cînd „iniţiativele" porneau de jos în sus, ele erau provocate de sus cu conţinutul şi forma dorite. Pentru a sublinia această impunere, directivele menţionau încă de la început încadrarea măsurilor în concepţia personală a secretarului general şi în limitele documentelor emanate de acesta, prin trimiteri la declaraţii, acte şi decizii ale acestuia, inclusiv atunci cînd ele se refereau la altceva, fuseseră emise într-un alt context sau pur şi simplu nu existau. Au rămas celebre examenele de admitere de la Facultatea de Istorie din Bucureşti în care cîţiva candidaţi au invocat la proba orală declaraţii şi documente ale lui Ceauşescu pe care acesta nu le dăduse niciodată, promovînd examenul pentru că profesorii nu puteau contrazice citatele. Cei care l-au cunoscut bine pe Ceauşescu ştiu că acesta avea obiceiul de a prelua idei şi iniţiative de la apropiaţi pentru a le prezenta ca fiind ale lui. În plan mediatic, informarea membrilor partidului, la un loc cu toată naţiunea, fusese redusă la propagandă. Şi nu la orice fel de propagandă, ci la cea de factură stalinistă, singura care se potrivea cu hotărîrea lui Ceauşescu de a nu schimba linia dogmatic-marxistă a partidului său. Aici, fondul acestui apel la formele vechi marxist-leniniste era reprezentat de „îngheţarea" nivelului de cultură politică a lui Ceauşescu la exact acel nivel, fapt care transforma automat orice altă viziune ideologică sau doctrinară modernizată într-un atac la gradul lui de înţelegere şi la puterea lui de control ideologic. Este fondul disidenţei lui Ion Iliescu, care vedea în partid un organism viu, iar în secretarul general un reprezentant al acestuia, supus controlului acestuia. Pe de altă parte, tendinţa decizională a cuplului Ceauşescu, în această privinţă, a fost aceea de a însoţi comunicarea prin propagandă cu interzicerea altor forme de informare, fenomen care a condus inconturnabil la izolare informaţională. Un aspect aparte al acestei crize generalizate a partidului a fost faptul că singurele locuri unde se concentra întreaga informaţie – Cabinetul 1 şi Cabinetul 2 – şi unde teoretic se compunea imaginea mediată a realităţii, deveniseră în decembrie 1989 preponderent selective. Elena şi Nicolae Ceauşescu respingeau informaţiile despre realitatea internă şi externă, refuzau să le mai

creadă sau să le accepte, şi nu mai reţineau decît informaţiile false sosite din sistemul politic, din partid. Or, din partid nu mai veneau decît omagiile, laudele, declaraţiile de loialitate şi raportările false. Din alte structuri, cum erau Ministerul de Externe sau Ministerul de Interne (Postelnicu), nu mai veneau decît informaţii cenzurate, eviscerate de partea conflictuală, şi de cele mai multe ori, paradoxal, anonime. Adică nu se mai preciza sursa, pe ce cale a venit, cine a fost implicat, fără nume şi într-o frazeologie cît mai vagă. Au rămas celebre formulările de tipul „se vine", „s-a dispus", „s-a hotărît", „se preconizează" etc. Apoi, erau căutate informaţiile „pozitive". Acestea erau atunci *raportările false* din economie, *declaraţiile fragmentare sau trunchiate* ale unor lideri antireformişti din URSS şi din lagărul comunist – declaraţii care îi dădeau lui Ceauşescu sentimentul că „se rezistă" – şi sancţiunile. Pedepsirea unor activişti (cum a fost cazul vînătorilor din judeţul Dolj unde totuşi a murit un om) sau condamnarea exagerată a unor oameni pentru diferite cauze minore (cum erau condamnările la moarte pentru furtul porumbului), reprezentau pentru cuplul Ceauşescu informaţii pozitive. Ei mai credeau că toate aceste informaţii pe care le selectau reprezintă elemente ale *autorităţii*. Ruperea de realitate, valabilă în orice caz atunci cînd informaţia nu este preluată, prelucrată şi interpretată profesionist – ce a păţit şi Emil Constantinescu mai tîrziu –, duce invariabil la pierderea autorităţii. Apelul la activiştii de partid pentru a-i înlocui pe specialişti este letal sub orice regim, aşa cum s-a văzut şi în perioada 1996-2000. Aşa se explică, de altfel, şi felul urît în care a căzut Ceauşescu: fugind cu elicopterul pentru că aşa i-a sugerat un general cu piciorul în ghips, abandonat pe o şosea, umblînd bezmetic cu diferite maşini hîrbuite şi la dispoziţia a doi plutonieri de Miliţie.

Partidul Comunist Român mai avea o singură funcţie, cea represivă. El mai deţinea încă puterea să ordone înăbuşirea revoltelor şi, la o adică, să trimită Armata în stradă cu tancurile. Felul în care răspundeau ministerele de forţă la comanda politică depindea de şeful acestora. Milea, Postelnicu, ministrul Justiţiei (?, nu mai ştim cine era ministru), apoi mai jos şeful Securităţii sau şeful Procuraturii erau conştienţi că se află într-o capcană administrativă – faptul

acesta acum este clar –, iar unii dintre ei, cei mai lucizi, se aflau într-o dublă capcană – politică şi sufletească (Milea şi Vlad) –, dar aşteptau ca Ceauşescu să devină raţional, iar sistemul să stabilească repede nişte limite ale raţiunii.

Planificarea schimbării. Orice om politic normal la cap atunci cînd vede că baza lui ideologică (mediul politic din URSS şi din lagăr) sau organizaţia din care face parte (partidele comuniste) se schimbă, îşi pune problema cum îl va afecta schimbarea. Este clar că Nicolae Ceauşescu intuia că schimbarea care începuse la Moscova va conduce la un moment dat la schimbarea lui. La început a crezut invers, că se doreşte schimbarea lui cu un lider promoscovit şi apoi subordonarea Bucureştilor la cursul adoptat de Moscova. Intuia corect. Rezistînd, Ceauşescu a apucat anii să observe că se dorea căderea sistemului şi, în consecinţă, el nu mai putea supravieţui decît în măsura în care reuşea să asigure supravieţuirea sistemului. A încercat să facă o alianţă cu Husak şi Honeker, pentru a se opune *perestroikăi*. A încercat şi cu Jivkov, de la care a primit asigurări că nimic nu se va mişca. Apoi a rămas cam singur.

În calitate de creator al partidului, convins că acesta nu poate funcţiona fără el, şi fabulînd în domeniul rezistenţei la lipsa de hrană, medicamente, căldură şi libertate a naţiunii sale, precum şi fantazînd în convingerea că poporul îl iubeşte şi este alături de el pe acel drum, Nicolae Ceauşescu a luat decizia ca, în loc să *schimbe*, să *reziste*. Decizia de a rezista era determinată de importanţa planurilor pe care le avea pentru viitor: autonomia financiară a ţării, contracte mari petrol-armament cu Iranul şi Irakul, apropierea de Organizaţia statelor nealiniate, reluarea şi relansarea relaţiilor cu Germania Federală şi SUA. Aceste proiecte erau nerealiste. Momentul decizici dramatice de a relansa politica externă românească a fost mereu amînat din 1986 şi pînă în 1989 şi momentului i-a trecut definitiv vremea în noaptea de 3 decembrie 1989, după ce a fost informat că soarta lui a fost hotărîtă de liderii URSS şi SUA. În timpul unei şedinţe de judecată, generalul Iulian Vlad a sintetizat fenomenul prin următoarea butadă: „Procesul lui Ceauşescu a fost judecat la Bucureşti, în noaptea de 7 spre 8 iulie, sentinţa s-a dat la Moscova în 4 decembrie, iar executarea sentinţei a avut loc la Tîrgovişte în 25 decembrie!".

Deşi nu are date certe, ci doar nişte zvonuri din imediata lui apropiere, scriitorul, prin calitatea de proprietar al limbii şi stăpîn al procedeelor literare, îşi poate permite să imagineze starea de spirit a cuplului Ceauşescu în acea noapte de la începutul lunii decembrie 1989. Procedeele literare folosite se numesc *uchronie* şi *etopee*. Uchronia permite autorului să imagineze scene sau momente ale istoriei pe care nu le poate confirma nimeni şi pentru care nu există sau nu aveau cum să existe documente şi mărturii. Etopeea este procedeul literar care îi permite autorului să pună în gura unor personaje istorice – în literatura americană, inclusiv personaje contemporane – cuvinte şi declaraţii care nu pot fi probate, să le plaseze în situaţii imaginate de el, să le compună din atitudini credibile. Cea mai cunoscută etopee din literatura română este *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*.

Şeful statului ajunge acasă foarte tulburat, mai ales abătut. Cele mai importante forţe ale lumii se coalizaseră împotriva lui şi se prevestea o furtună care, după ce măturase teritoriul dintre Zidul Berlinului şi Oradea, urma să se abată şi asupra ţării lui. Ceea ce urmăreau duşmanii şi mai ales agentul american Mihail Gorbaciov era distrugerea comunismului, renunţarea la ideal şi pactizarea cu imperialismul capitalist. Pentru că el, Nicolae Ceauşescu, continuă să reziste, duşmanii au dezlănţuit toate forţele propagandei antiromâneşti şi au pus la cale dezmembrarea României. Dar, în primul rînd, este vînat el. El, care stabilise cu ei relaţii multilaterale, economice şi politice, el, care îi ajutase pe americani şi pe israelieni, care deschisese cel mai mult relaţiile cu De Gaulle, el care se plimbase în trăsură cu regina Angliei şi inaugurase relaţiile cu Germania Federală, cînd aceasta umbla disperată să lege o legătură pe piaţa estică, el, care condamnase intervenţia în Cehoslovacia şi pusese toată ţara în poziţie de apărare militară, el, care împinsese România la marginea Tratatului de la Varşovia şi pînă în pragul Organizaţiei statelor neutre şi nealiniate, el, care fusese şi la Olimpiada din America şi la cea din URSS, împotriva embargoului, tocmai el era vînat pentru a fi înlăturat de la conducerea ţării. Şi a cui? A ţării pe care el o scosese din anonimat, pe care o proiectase în nucleul select al celor ce contau şi jucau pe masa deciziilor strategice. Poporul nu

uită binele făcut şi poporul a văzut cum a crescut ţara de la o patrie agrară la o ţară mediu industrializată. Apoi, cum să se dea la o parte cînd toate astea sunt meritul lui şi pe toate le-a construit el. În plus, are planuri măreţe pentru viitor, are de terminat Casa Poporului în care va sta el, are de terminat procesul de sistematizare a satelor, de dărîmat bisericile alea, care sunt prea multe şi vînd în fiecare zi opiu, are de finalizat transformarea Bucureştilor în port la Dunăre şi mai ales are de încheiat procesul de realizare a tuturor produselor din lume în România. Ca şi celebrul personaj Babuşkin, el va privi rîndurile de cărţi cu coperţi roşii din mica bibliotecă a casei, se va opri un timp asupra volumului cu dedicaţie abia primit de la Gorbaciov şi va şopti doar pentru el: „Astea sunt intrigi!". El se sfătuieşte cu soţia sa, ca orice bărbat ajuns la ananghie. Femeia îl îmbărbătează: „Nu te lăsa, Nicule!" şi mai drăcuie cîţiva subalterni care nu-şi fac datoria să-l apere pe tovarăşul. Ea însă nu-i poate oferi mai mult decît o imensă ură pe tot şi pe toate, precum şi o criză violentă de isterie casnică. Într-un moment de acalmie cei doi se aşază în faţa unei sticle de vin şi se gîndesc la o schimbare în echipa de guvernare, în martie anul viitor, cu ocazia alegerilor. Va fi adus Nicu de la Sibiu, va fi înfiinţată funcţia de preşedinte al partidului, iar pe fiu îl va pune prim-vicepreşedinte. A învăţat să conducă oamenii, s-a bătut pentru judeţul lui, a căpătat experienţă, s-a mai potolit şi cu femeile. Nicolae are 71 de ani, e bolnav, dar mai poate trăi cel puţin 14 ani, cît să mai crească şi Nicu în vîrstă. *Gerovitalul* e produs românesc. Apoi, dacă e la o adică, Elena poate conduce statul foarte bine, avînd în vedere pregătirea ei profesională şi diplomele de savant internaţional. Cînd va muri, cîndva prin mileniul trei, Nicolae va fi îmbălsămat şi pus într-un sarcofag de sticlă, într-un mausoleu de marmură construit pe locul cel mai înalt al Bucureştilor, deasupra poporului. Scorniceşti va fi declarat oraş martir. Bulevardul principal al Capitalei, aeroportul Snagov, care se va construi între timp, Combinatul Siderurgic de la Călăraşi vor primi numele lui. Statui vor împodobi pieţele centrale ale capitalelor de judeţ. Pînă atunci însă, va lupta cu întreaga sa convingere marxist-leninistă pentru viitorul de aur al omenirii, se va bate pînă la ultima picătură de sînge împotriva imperialismului, va milita

consecvent pentru internaţionalismul proletar şi pentru cauza popoarelor – comunismul.

Cam aşa arată un posibil scenariu din creierul lui Nicolae Ceauşescu în timp ce realitatea bătea la uşă. În timpul anchetelor, acuzaţi că n-au făcut nimic să-l oprească, foştii membri ai CPEx au afirmat că „aşteptau ca raţiunea să învingă". Dar mai era ceva raţional în gîndirea lui Nicolae Ceauşescu?

Presiunea externă

Revenind la posibilul titlu „Ceauşescu împotriva lumii", trebuie remarcat că, prin inactivitatea naţiunii şi eficienţa represivă a partidului, existau toate temeiurile formale ca naţiunea română să fie considerată solidară cu liderul ei. Sigur, toţi liderii Marilor Puteri declarau că se gîndesc la binele naţiunii române, că ceea ce fac este destinat eliberării sale şi că nu se pune în discuţie suveranitatea statului român. Unele declaraţii apelau la nedumerire sau la nuanţe cu referire la un anumit specific „necombatant" al românilor, cum a fost, de exemplu, declaraţia lui Raymond Seitz, adjunctul secretarului de stat pentru problemele Europei şi Canadei, la sfîrşitul lunii noiembrie 1989: „Este o ţară insensibilă sau imună la toate schimbările care au loc în Europa Răsăriteană. Ea are unele particularităţi proprii"[214]. Adică, cu alte cuvinte, noi suntem mai ciudaţi. Alţii, ca Oleg Bogomolov, consilier al lui Gorbaciov şi şef al Comisiei care-i purta numele şi cu care ne-am mai întîlnit, dovedeau că ştiu mai multe: „Procesul care se desfăşoară în prezent, în unele ţări din Europa de Est are un caracter ireversibil şi de generalitate. Anumiţi conducători politici pot să nu fie conştienţi de necesitatea unor asemenea schimbări, dar viaţa însăşi le-o va impune. De aceea eu privesc cu un anumit optimism evoluţia viitoare a României"[215]. Cînd Istoria face cotituri şi încep a se surpa malurile hărţilor, fiecare cuvînd este important şi fiecare vocabulă este cîntărită înainte să fie rostită. Bogomolov a spus că „viaţa" va impune schimbarea.

---

[214] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 18 (Departamentul Securităţii Statului/SIE/ *Nota 277 din 2.12.1989.*)
[215] *Ibidem.*

Schimbarea a fost impusă de la Moscova, ceea ce ne face să credem că în adîncul sistemului comunist Moscova încă mai avea drept de viață și, după cum am văzut, și de moarte asupra lagărului său. În condițiile în care națiunea nu reacționa la semnalele de afară și cum nu-și puteau permite ca la acest nivel să-i declare pe români incapabili de schimbare, liderii Marilor Puteri aveau nevoie de un inamic bine marcat, de cineva care ține națiunea sub teroare. Acel cineva avea două capete: Ceaușescu și Securitatea. Imaginea terorii se concentra asupra liderului comunist român și asupra instrumentului său devotat. Aveau în bună măsură dreptate, însă Ceaușescu și Securitatea lui acționau în treburile statului de 25 de ani, timp în care aceleași Mari Puteri lucraseră cu amîndoi în draci. Ba, pe generalul Pleșiță l-a decorat Charles De Gaulle. De decorațiile lui Ceaușescu nu mai amintim. Nici de scurgerile *voite* de tehnologie militară dinspre Vest spre regimul comunist al lui Ceaușescu prin intermediul Securității (Allouette, Puma, IAR 93 și 99, motoare MAN și platforme pentru tancuri, aparatură sofisticată de urmărire și ascultare, microelectronică, diamante industriale ș.a.). Ceaușescu de atunci este Saddam Hussein de astăzi, cel care fusese îmbrățișat la Bagdad cu ani în urmă de nimeni altul decît Donald Rumsfeld. Din acest punct de vedere, eliminarea lui Ceaușescu a scutit țara de ceea ce s-a întîmplat în Iugoslavia și în Irak, state în care liderii fuseseră pînă atunci ținuți în brațe de Occident.

Problema de fond a raportului stat-națiune este că atît Ceaușescu cît și Securitatea nu au reacționat pentru a-și elibera poporul în momentul cînd a apărut prilejul, în clipa în care inclusiv Moscova le-a cerut acest lucru. Cînd Moscova a dat drumul la primele lanțuri, Ceaușescu a ordonat ca ele să rămînă la locul lor, iar Securitatea să le strîngă mai bine. Pe Marile Puteri, așa cum am văzut, trecutul nu le mai interesa, nici că erau să-și dea cu bombele atomice în cap, nici că printre ele fusese un român care jucase pe aceeași masă cîteva jetoane.

Problema ce trebuie lămurită, pentru a judeca și isteria anticeaușistă și anti-Securitate care a produs morți și răniți în decembrie 1989 și care, mai mult decît atît, va avea consecințe asupra situației națiunii și statului român mulți ani după revoluție, este în ce măsură

Ceauşescu personal şi Securitatea, ca instituţie, reprezentau un pericol letal pentru naţiune, sursa terorii şi principala frînă în drumul spre libertate. Întrebarea ar putea să pară ciudată, nepotrivită – atîta timp cît „se ştie" – şi chiar subversivă. În şapte ani de documentare pentru scrierea acestor volume despre revoluţia din decembrie am întîlnit invariabil aceeaşi nedumerire a foştilor ofiţeri de Securitate faţă de reacţia Armatei, a presei postdecembriste şi a politicienilor din Opoziţie în ce îi priveşte, viaţa şi activitatea lor în cadrul Securităţii fiind extrem de rigide, departe de ceea ce se întîmplase între 1947 şi 1965, substanţial limitată de ordinele partidului, de legi şi regulamente restrictive care împiedicau, cel puţin formal, abuzurile. Teroarea la care se refereau liderii Marilor Puteri atunci cînd enunţau îngrijorarea lor pentru naţiunea română acţiona pe două căi: psihologice şi ocazionale. Teroarea la care supusese naţiunea Securitatea în primele decenii ale statului comunist nu se uita. Ea funcţiona mai departe fără să mai acţioneze fizic. Pe de altă parte, dacă ieşeai din front, teroarea revenea imediat cît se poate de prezentă. S-a văzut asta la Braşov şi la Iaşi, cele două cazuri cu adevărat grave. O teroare reactualizată este o teroare prezentă. Se afirmă cu temei că nu a existat Opoziţie. Asta înseamnă că o majoritate covîrşitoare a naţiunii române se adaptase terorii şi reacţiona asemenea cîinelui lui Pavlov la cel mai mic stimul. Se invocă foarte des în ultimul timp diferenţa de atitudine a Securităţii între perioada 1948-1965 şi perioada 1965-1989, prima fiind dominată de teroare instituţionalizată, a doua de dispariţia acesteia. Ea a fost explicată şi prin faptul că aproape 100% din aparatul informativ avea studii superioare. În realitate, teroarea fusese preluată de partid, acesta aplicînd toate metodele posibile pentru distrugerea destinului individului care nu se alinia. Sistemul de putere, adus de Ceauşescu la perfecţiunea încercuirii, strivea orice conştiinţă şi orice acţiune, izola individul şi îl condiţiona, inclusiv biologic, dîndu-l afară din serviciu, umilindu-l, lăsîndu-l fără casă, înfometîndu-l, urmărindu-l pentru a-l pedepsi. Apoi, Ceauşescu reuşise să stîrnească în majoritatea covîrşitoare a românilor sentimentul naţionalist sau, mai corect spus, particula grea de frustrare din nucleul naţionalismului. În faţa nedreptăţilor autentice sau a celor imaginare, dar bine speculate

de propaganda anilor '70, românii s-au simțit pe rînd mîndri, protejați, băgați în seamă pe timpul lui Ceaușescu și într-un final concilianți, apatici, indiferenți. Învestind întreaga încredere în Ceaușescu, ei așteptau ca acesta să fie cel care să întreprindă ceva. Sentimentul de așteptare, potențat de nevoile zilnice și de presiunile externe, a urcat de la popor pînă la liderii politici din imediata lui apropiere.

În al treilea rînd, o reformă eliberatoare venită în întîmpinarea românilor putea să aterizeze din orice parte a lumii, cu excepția Uniunii Sovietice și a Ungariei. Dușmanii de moarte ai țării puteau să aibă și cele mai bune și generoase intenții. Nici un român nu era în stare să-i creadă. Aici intervine din nou explicația necesară pentru acuzația de nepatriotism la adresa lui Ceaușescu, pentru că, așa comunist cum era regimul ei și așa chinuită de criza internă, România putea să-și facă tranziția cerînd ajutor Americii sau Franței. Cu America avusese relații privilegiate, la conducerea Franței era un socialist pragmatic, cîndva plătit de București. Cuplată cu una din aceste Mari Puteri sau cu amîndouă, România și chiar Ceaușescu aveau șansa să negocieze ceva. Pe cînd așa, în decembrie 1989, cînd lumea ajunsese într-un alt punct al Istoriei, nu mai era nimic de făcut. Astăzi – sigur, privind cu alți ochi – ne dăm seama cît de puțin reprezentau opozanții lui Ceaușescu și cît de puțini s-ar fi alăturat acestora pentru a forma o Opoziție politică în condiții de libertate, cît de ușor era să-i infiltreze cu informatori – cum a făcut KGB-ul în Polonia, Cehoslovacia, Ungaria –, și ce eforturi politice, materiale și financiare va investi Occidentul pentru a construi în aceste țări mutilate de istorie o societate normală. Cîte avantaje ar fi avut acea Românie care era deja cu un pas în afara Tratatului de la Varșovia?

Dar acesta este un alt traseu, pe care nu ne-am dus, la fel cum n-am pornit pe traseul arătat în 1862 de cel dintîi prim-ministru al țării, nefericitul Barbu Catargiu, mort cu țeasta zdrobită pe Dealul Mitropoliei. Greșind drumul, lumea a trecut la presiuni. Presiunile la care a fost supusă România în decembrie 1989 au fost, în principal, de șapte feluri: înțelegeri politice la nivelul cel mai înalt între Marile Puteri; redeșteptarea iredentismului maghiar și amenințarea cu dezintegrarea teritorială; presiuni economice; presiuni militare prin manevre și amenințări la frontiere; o amplă campanie mediatică

internațională împotriva regimului, dar și la adresa românilor, ca popor; intervenția ocultă a lojilor masonice; tentativa de influențare cultică și propaganda religioasă.

Înțelegerile la nivelul cel mai înalt sunt cunoscute fragmentar și destul de aproximativ. Se pot identifica trei momente cheie în care s-a discutat soarta regimului comunist din România și a lui Ceaușescu personal. Prima a fost întîlnirea Mitterrand – Kohl de la începutul lunii noiembrie la care s-a analizat în primul rînd „chestiunea germană", preocupare prioritară a Franței, pentru a evita pierderea poziției sale în Europa prin reapariția unei Germanii Mari. Dar și a Germaniei, care evident urmărea reunificarea în formă absolută. Cu aceeași ocazie, Mitterrand și Kohl s-au înțeles să constituie un „front comun al forțelor de opoziție din țările socialiste"[216]. Într-o notă a Securității din 13 noiembrie 1989, întocmită pe baza unor informații obținute din interiorul Comandamentului NATO, se dezvăluia existența unei forme de repartiție a celor mai importante state NATO în privința interesului, dar și al acțiunii față de statele comuniste: „SUA se vor concentra îndeosebi asupra situației din URSS, urmînd ca RFG și Marea Britanie să se ocupe mai mult de problemele legate de RDG, Polonia, Cehoslovacia, iar Franța și Italia, de cele privind Ungaria, Bulgaria și România"[217]. Așadar, din punctul de vedere al NATO fusesem repartizați Franței. De Ungaria se ocupau cu prioritate Franța și Italia și vom arăta mai departe de ce. A doua întîlnire importantă a fost cea din 6 decembrie 1989 de la Kiev între Gorbaciov și Mitterrand, la care s-a convenit îndepărtarea prin forță a lui Ceaușescu, conlucrarea informativă și militară între Franța și URSS pe acest subiect (Mitterrand a plusat oferind grupuri de comando ale Armatei franceze, astfel încît să fie îndepărtată posibilitatea ca o eventuală intervenție cu trupe sovietice sau ungare să pară un atac al forțelor Tratatului de la Varșovia), precum și confirmarea *status-quo*-ului teritorial, pe frontierele stabilite la Ialta, inclusiv drepturile URSS asupra Basarabiei și nordului Bucovinei. Cu această ocazie a fost reafirmat principiul de drept internațional al neintervenției în treburile interne ale unui

[216] *Ibidem*, p. 21.(DSS/SIE 00252/793/7.11.1989.)
[217] *Ibidem*.

stat, cu excepţia cazurilor în care pe teritoriul statului respectiv au loc încălcări flagrante ale drepturilor omului. Cele reale trebuiau expuse, celelalte inventate (Tökes). A treia întîlnire, decisivă, a fost cea de la Malta între Gorbaciov şi Bush, însă cu adevărat influentă pentru regimul Ceauşescu şi pentru România a fost întîlnirea de la Kiev, unde cele două Mari Puteri vechi „tutelare" au decis din nou asupra soartei noastre. Trebuie arătat aici că înclinarea Franţei spre gestionări mascate ale sferelor de influenţă nu era doar o chestiune de tradiţie, ci şi problemă vitală pentru cucerirea unui rol de primă mînă în politica europeană şi mondială. Franţa a cunoscut în ultimele decenii mai multe accente stridente ale politicii sale externe – un exemplu a fost continuarea experienţelor atomice în Atolul Mururoa, cînd toate statele nucleare abandonau metoda experienţelor subterane –, ieşind mereu în relief ca un fel de semnal al neuitării sale dincolo de trioul cu adevărat potent SUA-URSS-Germania. Gorbaciovismul a surprins Franţa într-o fază a politicii în care îşi autocondiţiona performanţele europene de relaţia cu colosul comunist de la Răsărit: „A face Europa înseamnă a şti să adopţi o linie politică faţă de Uniunea Sovietică, care se uită tot timpul cu jind la Germania. François Mitterrand îşi impune să nu vadă în sovietici decît pe reprezentanţii unei mari puteri, la drept vorbind ai unui mare imperiu care n-ar putea fi sensibil decît la forţă. Emoţiile pe care conducătorii lor, regimul şi etica lor le suscită sunt de luat în consideraţie în măsura în care pun în mişcare o opinie publică. Altfel spus, existenţa gulagului, intervenţia în Afganistan, sau înăbuşirea Poloniei nu pot dicta un comportament de la stat la stat. Trebuie să te resemnezi cu ritmurile lente ale istoriei şi cu faptul că toate statele sunt în mod egal nişte monştri fără suflet"[218]. O astfel de politică, dublată de viziunile aproape imperiale ale lui Mitterrand a făcut ca drumul spre o înţelegere deplină cu sovieticii asupra intervenţiei în România să fie foarte scurt.

Deoarece în opinia publică s-au dezvoltat două curente de păreri în legătură cu dreptul Marilor Puteri de a interveni în evenimentele din România considerăm necesar să încercăm o aplecare asupra

[218] Jean Daniel, *Religiile unui preşedinte. Privire asupra aventurilor mitterrandismului*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1991, p. 307.

reglementărilor internaționale care legiferează astfel de cazuri. Primul curent este strict jurnalistic și pornește de la premisa că nu are nici o importanță temeiul juridic al amestecului în treburile interne atîta timp cît acest amestec ne-a eliberat, ne-a redat libertatea. Al doilea curent are un caracter politic explicit și subliniază abuzul la care s-au dedat Marile Puteri prin intervenția în România pe cale militară neconvențională, prin susținerea financiară, mediatică și materială a grupurilor opoziționiste, prin acțiunea serviciilor de informații. Acest curent, îmbrățișat și de personalități ultranaționaliste independente, dorește să impună o imagine a soartei României decise în străinătate, în cancelariile Marilor Puteri, revoluționarii români fiind doar actori ai unui scenariu scris la Kremlin și în Salonul Oval. În substrat, acest curent induce și sentimentul că fostului regim comunist i s-a făcut o nedreptate. Ambele curente evită temeiul legal.

Dreptul internațional. Judecarea situației în care niște puteri străine discută și hotărăsc o intervenție multiplă în interiorul unei țări este îngreunată de faptul că la acea dată, anul 1989, Dreptul internațional și Carta ONU nu aveau la dispoziție mijloace juridice care să permită o astfel de acțiune. Abia mai tîrziu, tocmai din cauza impreciziei legislative, Statele Unite vor încălca nedisimulat prevederile existente sau le vor interpreta subiectiv, intervenind prin intermediul NATO în Iugoslavia și fără NATO sau fără ONU în Irak. Aceste intervenții au fost, de fapt, expresia construcției defectuoase a ONU, a ineficienței sale și în ultimă instanță a inutilității sale în raport cu evoluția rapidă a lumii. Datorită acestor defecte normative, dreptul Statelor Unite de a riposta la atacul din 11 septembrie 2001 s-a sprijinit exclusiv pe informațiile furnizate de serviciile secrete, adică pe surse nepublice. Dar atunci, în 1989, aceste probleme nu se puneau la lumina zilei, cu toate că în Cancelariile Marilor Puteri se discuta, iar liderii acestora ajunseseră să negocieze practic încălcarea lor. Nici un articol al Dreptului internațional nu acorda dreptul liderilor americani, sovietici, francezi sau germani să decidă acțiuni care să implice intervenția în treburile interne ale altui stat. Aceasta era o capcană pe care o întinsese Occidentului chiar Uniunea Sovietică, încă din timpul Conferinței de la San Francisco (25 aprilie-26 iunie 1945), pe care o dezvoltase

într-un corp aparent solid de rezoluții ale ONU cu scopul de a interzice activitățile Occidentului în sfera sa de influență și pe care o considerase întărită cu ocazia semnării Actului final de la Helsinki. Așa cum am arătat, dorința puternică de a i se confirma frontierele sferei sale de influență a obligat URSS să accepte la Helsinki „povestea" cu drepturile omului. În 1989 dispare mecanismul de protecție a blocului comunist în fața campaniei pentru respectarea drepturilor omului. Pînă atunci este adevărat că propaganda din URSS și din țările comuniste combătea mediatic campania occidentală, dar într-un final, undeva, la o întrevedere la nivel înalt, pe căi diplomatice sau în cursul unor negocieri liderii sovietici puneau problema ratificării tratatelor de reducere a armelor nucleare, a sporirii cheltuielilor de înarmare, a intervenției în America Latină și chestiunea drepturilor omului era dată urgent la o parte. Cel mai clar exemplu este al Chinei – cînd vor ceva de la ea, Marile Puteri uită rapid de respectarea drepturilor omului. Cum URSS renunța la această doctrină de protejare a blocului său prin propagandă internațională, manifestarea generalizată a campaniei împotriva regimului comunist de la București nu mai putea primi decît slaba ripostă autohtonă.

Așadar, din punctul de vedere al reglementărilor internaționale, Marile Puteri nu puteau exercita presiuni asupra României – Nicolae Ceaușescu era un mare campion al principiului nerecurgerii la forță sau la amenințarea cu forța –, decît pe temeiul drepturilor fundamentale ale omului. Acestea sunt în fapt un set de principii umaniste și umanitare fără relevanță juridică, nici la acea dată, nici astăzi. Prin urmare, Occidentul și în primul rînd SUA au avut nevoie de un act internațional care să permită ingerința, iar acest act a fost cel semnat în finalul Conferinței de la Helsinki din 1975. Dar tot nu era suficient, pentru că nu exista posibilitatea sancțiunii „oficiale", decît prin intermediul unor proceduri complicate din cadrul ONU. În cazul României, pentru SUA, URSS, Franța și Germania era evident că orice tentativă de sancțiune – embargoul, de exemplu – nu ar fi trecut de votul Chinei în Consiliul de Securitate. Urmarea căii legale ducea la un eșec previzibil. În consecință, Marile Puteri au hotărît să acționeze prin mijloacele individuale pe care le aveau la dispoziție – măsuri unilaterale de embargo economic, chemarea

ambasadorilor, campanie mediatică negativă, sprijinirea conspirativă a opozanților și disidenților – la care s-a adăugat confirmarea secretă a dreptului URSS de a interveni neconvențional pentru schimbarea regimului din România. Aici a contat și un paradox: România comunistă își dezvoltase relațiile internaționale atît de mult încît pătrunsese în sistemul de intercondiționare al lumii, astfel că și pîrghiile prin care putea fi blocată erau numeroase. Probabil că la un moment dat Ceaușescu a simțit presiunea acestei intercondiționări mondiale și de aceea a lansat programul autarhiei economice, izolînd brutal țara.

Pe fond juridic, drepturile fundamentale ale omului sunt apărate prin corpul de convenții cuprinse în *Dreptul internațional umanitar*. Acesta mai poartă și denumirea de Dreptul de la Geneva, locul unde între 1949 și 1980 s-au emis reglementările sale de bază. De la început trebuie precizat că Dreptul acesta este depolitizat, adică nu ține cont de ideologii și nu face distincții asupra regimului politic, cu excepția particulară a rasismului. De aceea, el se limitează numai la conflictele armate între state, în care drepturile indivizilor combatanți sau necombatanți pot suferi încălcări. Protocolul adițional la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 exprima convingerea „că nici o dispoziție a prezentului Protocol sau al Convențiilor de la Geneva, din 12 august 1949, nu poate fi interpretată ca legitimînd sau autorizînd vreun act de agresiune sau oricare altă folosire a forței, incompatibilă cu Carta Națiunilor Unite“[219]. Interpretarea imediată a acestui principiu arată că, pentru a interveni în Ungaria (1956), în Cehoslovacia (1968) sau în Afganistan (1979), URSS avusese nevoie de o cerere venită din interior, de la o grupare a partidelor comuniste, indiferent dacă era autentică sau scrisă în prealabil la Moscova. Să observăm că în ambele cazuri europene, Occidentul a avut o reacție oficială identică: „Este o problemă internă a blocului comunist“. În cazul României orice cerere de intervenție venită din interiorul partidului comunist sau din partea unor eventuale grupuri opozante producea previzibil o represiune

[219] Ionel Cloșcă, Ioan Suceavă, *Dreptul Internațional Umanitar al conflictelor armate. Documente*, Ed. Șansa SRL, București, 1993, p. 281.

individuală rapidă a lor şi o solidarizare a populaţiei cu Ceauşescu. În text se vorbeşte şi de „orice altă folosire a forţei" care pare o formulare categorică, dar în realitate este foarte vagă. În virtutea acestui paragraf detaşamentele trupelor speciale ale URSS au trebuit să intre în România sub acoperirea de „turişti" şi tot în temeiul acestui paragraf Gorbaciov s-a pronunţat în permanenţă public că nu se amestecă şi nu are nici un amestec în evenimentele din România. Bineînţeles că nu-l crede nimeni, însă din punctul de vedere al interesului maxim de a respecta Dreptul internaţional, care i se putea aplica şi lui, Gorbaciov era obligat să dea aceste declaraţii. Tot în Dreptul umanitar la care puteau face apel Marile Puteri există şi o Convenţie specială care reglementează protecţia victimelor conflictelor armate *fără caracter internaţional* (Protocolul II), adică al conflictelor interne. La articolul 1, alineatul 2 Protocolul are un text indubitabil: „Prezentul Protocol nu se va aplica situaţiilor de tensiune internă şi tulburărilor interne, cum sunt actele de dezordine publică, actele sporadice şi izolate de violenţă şi alte acte analoage, care nu sunt conflicte armate"[220]. Altfel spus, ordinul lui Ceauşescu de intervenţie la Timişoara, dacă era legal, nu putea fi atacat prin intermediul Dreptului umanitar, decît dacă se putea demonstra folosirea unor practici inumane, de tip asasinat voluntar, execuţii, tortură, genocid. Mai mult decît atît, dacă persoanele abilitate prin lege decretau starea de necesitate, ca primă etapă pentru starea de război, şi indicau prezenţa unui inamic la frontiere sau pătruns în teritoriu, dreptul forţelor de ordine de a interveni în tulburări interne era chiar confirmat şi întărit prin Convenţia de la Geneva privitoare la protecţia persoanelor civile în timp de război din 12 august 1949. La Articolul 5 se preciza: „Dacă pe teritoriul unei Părţi în conflict, aceasta are motive serioase să considere că o persoană protejată prin prezenta Convenţie este, în mod individual, *legitim bănuită* că s-ar deda unei *activităţi dăunătoare securităţii statului* sau dacă s-a stabilit că acesta se dedă în fapt unei asemenea activităţi, zisa persoană nu va putea să se prevaleze de drepturile şi privilegiile conferite prin prezenta Convenţie, care, *dacă s-ar exercita în favoarea sa,*

[220] *Ibidem*, p. 339.

ar putea să aducă prejudicii securității statului"[221]. S-ar putea aduce argumentul că România nu se afla atunci angajată în nici un război. Perfect adevărat, dar numai dacă din sentințele pronunțate de Justiția română după 1989 se scot acuzele că România se afla de fapt într-un război, în Războiul rece, și că statul român comunist era ilegitim pentru că fusese ocupat de trupele sovietice în 1944, iar regimul comunist era impus, acuze pe baza cărora numeroși ofițeri ai Armatei și Securității au primit sute de ani de pușcărie. Atît Comisia juridică internațională a ONU, cît și Comisia pentru supravegherea respectării drepturilor omului s-au lovit în permanență de dificultatea juridică de a sancționa o încălcare a drepturilor omului prin orice fel de presiuni decît cele care pînă la urmă erau lăsate la dispoziția individuală a unor state. „În legătură cu formulările Cartei Națiunilor Unite, este evident că măsurile de presiune sunt prevăzute numai în conexiune cu pacea mondială și securitatea internațională. În acest context, drepturile omului nu sunt menționate în legătură cu două aspecte: a) nu sunt menționate ca motiv pentru a impune măsuri coercitive, b) nu sunt luate în considerare cînd sunt luate în calcul efectele unor asemenea măsuri asupra condițiilor de trai – în fapt, șansele de supraviețuire ale populației afectate."[222] Dacă rămînea în viață și cu un avocat bun, la un eventual proces internațional, mai ușor decît cel al lui Milošević, Ceaușescu ar fi creat mari probleme juridice, cu Dreptul internațional în brațe. Dacă Nicolae Ceaușescu decreta oficial încă din 17 decembrie, ora 13.30, starea de necesitate și anunța că este vorba de o intervenție străină, demonstrînd aceasta cu probe (agenți capturați, diplomați acuzați de spionaj, depozite clandestine de arme, transporturi de arme, denunța manevrele militare de la graniță, dispozitive menite sabotajului etc.) dreptul de trecere la măsuri militare în interior, la Timișoara și București, devenea legitim. Dacă Securitatea și Armata i-ar fi ascultat ordinele, disidenții, opozanții, grupurile de diversioniști pregătiți în Ungaria și „turiștii" sovietici puteau fi reținuți, evacuați

[221] *Ibidem*, p. 236.
[222] Doctor Hans Kochler, *Ethical Aspects of Sanctions in International Law* în *Review of International Affairs*, volume XLVI, Nr. 1 035-1 036, Belgrad, 15 VIII-15 IX 1995, p. 1.

sau curățați, dacă foloseau arme, încă din după-amiaza de 17 decembrie. Și asta, legal. Vom afirma tot aici că, dacă Securitatea română voia să-l apere pe Ceaușescu, ar fi trecut rapid la aceste măsuri și termina revoluția înainte să înceapă. La Timișoara, de exemplu, filajul îi depistase cu precizie pe instigatori și în haosul creat de deschiderea focului, și căderea primilor morți îi putea lichida extrem de rapid. Nu a vrut. Numai o întîmplare a făcut ca în momentul de vîrf al crizei la conducerea Securității să se afle un intelectual. Dacă la conducerea Securității se afla atunci un activist de partid – de tip Postelnicu, de exemplu – László Tökes era suprimat de mult, coloanele de „turiști" sovietici nici nu ajungeau la destinație, iar agenții diversioniști de la Timișoara dispăreau într-o noapte. Fără urmă.

Pe de altă parte, nu putem să nu constatăm că Nicolae Ceaușescu a crezut naiv în respectarea Dreptului internațional într-o lume răscolită de terorism, saturată cu arme nucleare și străbătută de la un capăt la altul de furia comunicării. Dacă ar fi să-l caracterizăm pe Ceaușescu printr-un singur cuvînt, acesta ar fi *depășit*.

În domeniul public al comunicării oficiale mediatizate, presiunile asupra României comuniste nu au existat. A existat doar speranța exprimată de lideri politici din străinătate că situația se va schimba prin acțiunea din interiorul Puterii de la București sau prin cea a populației. Nu este locul acum pentru concluzii, dar Nicolae Ceaușescu și-a săpat singur groapa și a început această muncă sinucigașă în clipa în care a știut că România va fi atacată și nu a arătat națiunii pericolul. Dar, la fel ca în numeroase alte situații, inclusiv cazul 11 septembrie 2001, acțiunea propriu-zisă nu s-a desfășurat public, iar mediatic nu s-a spus decît ceea ce era conform cu Dreptul internațional. Îl prevenim așadar pe cititor că, pînă la deschiderea arhivelor, peste cîteva decenii, și pînă la primele scurgeri de informații din dosarele Cancelariilor Marilor Puteri, nu va exista confirmarea sau infirmarea vreunei forme de presiuni oficiale asupra României comuniste.

Redeșteptarea iredentismului maghiar. În perioada 1986-1989 a avut mai multe surse, cel puțin trei. Nu vom face o incursiune în istoria relațiilor tensionate dintre români și unguri, între România și

Ungaria, nu pentru că au fost supermediatizate, ci pentru că ceea ce ne interesează aici este doar încorporarea acestui fenomen în categoria presiunilor internaţionale. Cele trei surse ale redeşteptării extremismului maghiar în perioada premergătoare revoluţiei au fost: 1. Folosirea subversivă a acestuia de către URSS cu scopul de a crea o sursă de conflict în care să poată interveni diplomatic şi eventual militar. 2. Folosirea acestui subiect de către Occident pentru a exercita o presiune politică pe un alt subiect mai important, sensibil sau grav. 3. Cauze interne ale Ungariei.

Folosirea conflictului milenar între români şi unguri pe tema Transilvaniei de către Rusia îşi are rădăcina chiar în momentul în care acest subiect a fost aşezat în centrul preocupărilor politice ale guvernelor României moderne. Interesul Rusiei a fost simplu de descifrat, el fiind legat de ocuparea ilegală a Basarabiei începînd cu 1812, de ilegitimitatea administrării ruseşti asupra acestei provincii româneşti şi de problemele juridice, de politică externă şi morale pe care le-a avut la sfîrşitul războiului ruso-turc din 1877-1878. Din clipa în care s-a format România Mare şi Basarabia a revenit la Patria Mamă, Rusia sovietică şi apoi URSS n-au recunoscut dreptul la autodeterminare al populaţiei Basarabiei şi au forţat internaţional, *întotdeauna pe alte căi decît cele directe*, folosindu-şi statutul de Mare Putere şi slăbiciunile organismelor internaţionale, de la Societatea Naţiunilor şi pînă la ONU, precum şi slăbiciunea altor Mari Puteri, mai ales a Franţei, de a accepta negocieri secrete neloiale, pentru a i se recunoaşte stăpînirea Basarabiei. În dorinţa de a potenţa pretenţiile sale asupra provinciei româneşti răsăritene, URSS a folosit orice prilej pentru a pune în compensaţie negativă, pe soiuţia şantajului, problema Transilvaniei. Gravele erori ale Franţei de la sfîrşitul primului război mondial, lăsarea deschisă a unor cazuri pentru a-şi satisface interese strategice în Europa – cazul Cehoslovaciei, cazul despăgubirilor germane, cazul Basarabiei – au permis URSS-ului să negocieze secret înţelegeri care s-au aplicat o dată cu înţelegerile, tot secrete, dintre Stalin şi Hitler. Atitudinea iresponsabilă a Franţei, dezinteresul Marii Britanii în anumite zone şi absenţa SUA din dezbaterile europene au favorizat direct manevra constantă a URSS între români şi unguri, prin acreditarea ideii că nu

numai Basarabia este o problemă deschisă, ci şi Transilvania, iar românii au obligaţia de a alege, România Mare fiind, din punctul de vedere al acelor Mari Puteri, o construcţie artificială. Aceeaşi imagine de improvizaţie au creat Franţa, Marea Britanie şi URSS în privinţa Cehoslovaciei, ca stat. Sub ocupaţie sovietică, Moscova stalinistă a impus pe teritoriul României o enclavă artificială, Regiunea Autonomă Maghiară, cu acelaşi scop de şantaj. Desfiinţarea acestei enclave şi reorganizarea administrativă a teritoriului făcută de Nicolae Ceauşescu a îndepărtat posibilitatea ca Regiunea Autonomă Maghiară să se transforme rapid, la un semn al Moscovei, într-o regiune autonomă autentică. În esenţă, una din metodele de a păstra Basarabia sub influenţă sovietică şi de a împiedica pretenţiile justificate ale României, alături de propaganda constantă despre crimele făcute de români în Basarabia, a fost excitarea extremismului maghiar sau organizarea chiar de către ea a acestuia. În consecinţă, românii trebuie să afle că, între numeroasele acte şi declaraţii revizioniste din perioada 1986-1989, multe erau provocate de URSS prin multiplele mijloace pe care şi le instalase în Ungaria, în Statele Unite şi în Vestul Europei. Diferiţi activişti ai Partidului Muncitoresc Socialist Ungar s-au trezit peste noapte mai mult maghiari decît comunişti şi foarte preocupaţi de Transilvania. Este importat de subliniat că primele accente extremiste au apărut în rîndurile aşa-zişilor reformişti de la vîrful partidului comunist maghiar, în fapt nimic altceva decît echipa pregătită de sovietici sub control KGB de transfer de la comunismul dogmatic la socialismul cu faţă umană prin modelul *perestroikăi*. Cel mai gălăgios era Imre Pozsgay, membru în Biroul Politic şi unul dintre liderii comunismului maghiar, care şi-a format un mic grup de susţinători ai reformării partidului, la fel ca micile echipe dirijate de Moscova în celelalte ţări ale blocului sovietic. Printre temele care copiau scenariul moscovit, el a introdus în dezbateri şi vechile teme ale nedreptăţilor de la Trianon şi ale „dreptului" maghiarilor din Ungaria de a fi responsabili asupra maghiarilor din jurul ţării. La fel ca în timpul lui Horthy, primul atac s-a produs împotriva Cehoslovaciei, apoi împotriva României. Metodele erau bine cunoscute: diferiţi istorici, academicieni sau oameni de cultură fără autoritate istoriografică,

dar cu imagine publică, încep să amintească subiectul, să editeze cărți – între care a rămas celebră prin aberații *Istoria Transilvaniei*[223] –, să lanseze mesaje cu ocazia unor dezbateri mediatizate. Ele sunt preluate de diferiți lideri comuniști ca parte a temelor reformei și introduse în mecanismul presiunilor exercitate asupra conducerii PMSU pentru a-l determina să se transforme. Liderii comuniști, ca de exemplu Karoly Grosz, fostul secretar general al PMSU schimbat conform scenariului sovietic, faza I, cu Rezso Nyers la 24 iunie 1989, chiar a fost acuzat ca „trădător al cauzei maghiarilor" pentru faptul că nu a revendicat Transilvania cu ocazia întîlnirii de la Arad din 1988 cu Ceaușescu[224]. Noul șef al partidului comunist va fi nevoit să-și radicalizeze și el mesajul iredentist sub presiunea grupărilor desprinse din PMSU, al formațiunilor cu mesaj extremist apărute pe scena politică și al presei declarate libere. Răspunsul Bucureștilor la recrudescența manevrelor iredentiste stimulate de URSS – de unde și apariția unor poziții oficiale ungare pe această temă – s-a transformat mai întîi într-o carte în care au fost combătute toate atacurile antiromânești din ultimul an (1985), carte la care a contribuit și viitorul lider țărănist creștin-democrat Gabriel Țepelea. Într-unul din studiile acestui volum, istoricul Florin Constantiniu dezvăluia că la Moscova, cu ocazia tratativelor sovieto-ungare, „I.V. Stalin a recunoscut, de asemenea, că acordul de armistițiu, în care se specifică faptul că mare parte din Transilvania aparține României, oferă baze legale pentru prezentarea pretențiilor teritoriale ale Ungariei la conferința de pace"[225]. Stalin aplica un principiu continuu al politicii Moscovei față de problema româno-ungară.

Redeșteptarea extremismului maghiar, inclusiv a aspectelor sale ultraextremiste în Occident ca mijloc de presiune a implicat

---

[223] Am avut ocazia să citesc cartea în 1989, prin intermediul istoricului Nicolae Stoicescu. Între altele, în acest tratat apărut sub egida Academiei RP Ungare se afirmă că ungurii sunt de origine europeană și că, migrînd spre Est cu soarele în față, li s-au subțiat ochii, devenind chinezii de astăzi, precum și că românii sunt mai numeroși în Transilvania pentru că beau lapte mai mult!

[224] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 125 (Raportul Ambasadei României la Budapesta din 1 iulie 1989, ora 19.30).

[225] Florin Constantiniu, *„Rectificarea" istoriei sau rectificarea frontierelor?* în *Jocul periculos al falsificării Istoriei*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 294.

folosirea și încurajarea lobby-ului maghiar din statele dezvoltate – mai ales SUA, Germania, Franța și Marea Britanie – la acțiuni și declarații cu caracter revizionist. Acest curent, care a cunoscut și aspecte isterice, și scenarii fanteziste, întemeiate pe fals istoric și cultural, a avut un acces liber în presa de mare tiraj și a găsit cîțiva mercenari în rîndurile unor personalități din țările respective. Au fost puse în circulație hărți întocmite pe criterii religioase, hărți geografice false, cărți și enciclopedii cu informații trunchiate, eronate sau voit negative despre români, ca popor, și despre România ca stat. Edituri prestigioase, ca de exemplu Penguin Books, au acceptat să publice acele aberații. Pentru a avea dimensiunea aberației la care s-au pretat mari case editoriale, vom folosi chiar exemplul uneia din cele mai mari edituri britanice. În *Atlasul de Istorie Medievală* al Editurii Penguin Books „româna și albaneza sunt două limbi care au apărut în Balcani în secolul al XIV-lea"[226]. Pe harta răspîndirii geografice a culturilor agricole și a resurselor naturale vegetale în dreptul Ungariei este figurată agricultură dezvoltată, iar în dreptul României, stepă – fără nici o reprezentare a pădurilor care dominau peisajul la începutul epocii medievale și au dat denumirea Transilvaniei –, și nu oricare stepă, ci aceeași stepă care coboară în diagonală din tundra siberiană. Conform hărților din acest atlas, de la anul 406 pînă la anul 565 pe teritoriul României de astăzi nu existau decît hunii, iar de la 565 pînă la 830 nu existau aici decît avarii. De la 830 la anul 1000, teritoriul României era locuit de maghiari și de bulgari. De la anul 1000, zona estică și sudică a Carpaților devine foarte vioaie, fiind ocupată de populația turcă patzinak, dar asta numai pînă la anul 1130, cînd în Moldova, Dobrogea și Valahia locuiesc cumanii. În sfîrșit, pentru a putea explica apariția din neant a poporului român la sfîrșitul epocii medievale, la sfîrșitul atlasului și la sfîrșitul Istoriei, Editura Penguin Books hotărăște să publice o explicație: „Românii de astăzi pretind a fi descendenții coloniștilor vorbitori de limba latină plantați în Dacia (Transilvania modernă) în primul secol după Christos. Problema cu această idee este că nu există nici o evidență a supraviețuirii

[226] Colin McEvedy, *The New Penguin Atlas of Medieval History*, Penguin Books, London, 1992, p. 4.

acestor colonii în cele zece secole dintre abandonarea provinciei romane în 270 d.Ch. şi prima menţionare a valahilor (vorbitori de latină provincială) în România în 1230 d.Ch. Cei mai mulţi consideră că originea mult mai plauzibilă a românilor rezidă în populaţia vorbitoare de latină din sudul Dunării, unde instituţiile romane au prins rădăcini mai adînci şi au supravieţuit pentru mult mai mult timp"[227]. Istoriografia română este obişnuită cu astfel de elucubraţii şi isterii extremiste tipărite în tot felul de edituri obscure şi broşuri de propagandă, dar să apară aşa ceva sub autoritatea unei mari case editoriale britanice este pur şi simplu degradant, o politică murdară. Acest tip de propagandă la care s-au pretat edituri şi publicaţii occidentale nu are nici o legătură cu regimul comunist al lui Ceauşescu, ci sunt agresiuni la adresa naţiunii române şi la adresa statului român.

În fruntea declaraţiilor şi a acţiunilor de lobby antiromânesc s-a plasat Otto von Habsburg, o personalitate influentă, anunţată de presa maghiară drept rudă cu preşedintele american George Bush. Lobby-ul iredentist maghiar a beneficiat şi de sprijinul particular al soţiilor de origine maghiară a unor importanţi lideri occidentali. Astfel de influenţări se fac şi reprezintă substanţa oricărei organizaţii lobbiste. Ele sunt mai puţin periculoase atunci cînd intră în contact cu principiile şi instituţiile democratice sau cu Dreptul internaţional, dar devin importante atunci cînd subiectul presiunii – regimul Ceauşescu – încalcă normele internaţionale, refuză dialogul, apelează la propagandă ieftină şi sterilă, îşi sfidează partenerii – ca în cazul renunţării la clauza naţiunii celei mai favorizate –, reduce activităţile diplomatice, oficiale, şi mai devin importante atunci cînd liderii statelor democratice încalcă principiile şi se apucă să facă abuzuri: ocolesc ONU, se înţeleg să exercite presiuni indirecte, negociază soarta altor naţiuni prin întîlniri private. Este atmosfera anului 1989 în lume. Sprijinirea iredentismului maghiar de către Occident nu a atins cotele punerii în discuţie a suveranităţii şi integrităţii teritoriale ale României, singurul exces cunoscut fiind cel al lui François Mitterrand la Kiev pe tema şantajului Transilvania

[227] *Ibidem.*

contra Basarabia. Cauzele acelui sprijin au fost însă slăbiciunile statului român comunist, încăpățînarea de a nu se adapta schimbarilor care se petreceau în lume, refuzul de a-și elibera națiunea din teroare, atitudinea ostilă arătată de București capitalelor Marilor Puteri.

Îngăduirea și folosirea propagandei iredentiste antislovace, antiromânești și antisîrbești de către Occident au avut în cele trei țări vizate un efect contrar celor așteptate sau cel puțin declarate de către liderii occidentali. A fost o gravă eroare strategică – dacă acceptăm a priori că Marile Puteri doreau binele națiunii române –, deoarece dezvoltarea mediatică largă și preluarea temelor extremiste de către personalități oficiale sau semioficiale occidentale nu au avut alt efect decît să-i înarmeze pe Ceaușescu, pe Securitate și pe Partidul Comunist Român cu un argument de cea mai mare forță sentimentală – pericolul dezmembrării României. *Nu putea exista un subterfugiu mai bun oferit pe tavă lui Ceaușescu decît posibilitatea de a demonstra poporului său că pericolul este real*, este foarte mare, iar Marile Puteri s-au coalizat împotriva poporului român, împotriva integrității teritoriale a României și a lui, ca fiind cel dintîi apărător al acestora, nu pentru a-l elibera de dictatura comunistă, ci pentru a dezintegra statul și națiunea. Este foarte greu de înțeles cum a fost posibil ca Occidentul să apeleze la un mecanism atît de primitiv. De la acoliții săi politici din imediata apropiere și pînă la ultimul soldat, efectul acestei porcării provocate de URSS și de Occident și folosite pînă la refuz și pînă în ultima clipă de Ceaușescu a coborît de pe trotuar și a funcționat cu cea mai mare intensitate pe străzile Timișoarei. Un tînăr timișorean din acea perioadă a povestit autorului următoarea scenă petrecută în orașul de pe Bega în ziua de 19 noiembrie 1989: „Cred că era în ultima zi a congresului. Eram în mașină cînd am observat pe clădirea de lîngă vila lui Ceaușescu scris cu vopsea roșie:«Jos ungurii!». Am rămas mut. Am cerut colegului meu să oprească... «Uite, măi, ce scrie acolo!». El mi-a spus atunci că a văzut același înscris și la Fabrica de bere, și în alt loc. Surprinzător era locul unde fusese scrisă lozinca aia. Era vizavi de locuința unui fost colonel de Securitate, Scurtu, într-un loc supravegheat de Miliție, pe strada Beethoven colț cu Bulevardul Victoriei. Nu se putea apropia nimeni să stea și să deseneze cu

vopsea aşa ceva, pentru că era desenat cu grijă, nu în grabă, lînga vila lui Ceauşescu. În aceeaşi zi lozinca a fost ştearsă, dar după o săptămînă a reapărut în acelaşi loc. Urma se vede şi astăzi. Ne-am gîndit: «Domnule, ce semn e ăsta?». Eram îngrijoraţi, simţeam că se va întîmpla ceva, pentru că o chemare de acest gen: «Jos ungurii!» noi n-auzisem niciodată în Timişoara".

Cauzele interne ungare care au generat în trecut, precum şi în perioada pe care o analizăm, extremismul său naţionalist au – în mod paradoxal pentru români şi dilematic pentru autor – şi o substanţă obiectivă. Analiza care urmează va împinge argumentele spre zone nonconformiste faţă de imagologia românească şi va căuta să atingă un grad de obiectivitate avansat pînă la limita interioară a raţionalului, numai din convingerea că rezolvarea definitivă, pentru totdeauna, a acestui subiect nu va putea fi obţinută pînă nu se va înţelege precis care sunt argumentele raţionale ale ungurilor. În primul rînd, naţionalismul extremist românesc, dar şi nevoia de a reacţiona la extremismul maghiar a unor naţionalişti moderaţi au lansat în mentalitatea românească imaginea unui ungur asiatic venit călare, sălbatic, mîncînd carne de sub şa, ucigaş nativ şi înclinat comportamental spre bestialitate. Elementul de bază al imaginii era comparativ: românii – stabili, aşezaţi sufleteşte, dedicaţi unei credinţe calme (ortodoxia), în timp ce ungurii erau migratori, agitaţi social şi animişti. În anul 1997, în calitate de subsecretar de stat în Departamentul de Informaţii al Guvernului României am refuzat publicarea unui volum în care se afirma că există în celulele sanguine ale românilor o particulă unică, o substanţă rămasă de la daci care ne diferenţiază de restul popoarelor lumii. Atacat în Senat pentru acea decizie, am fost nevoit să explic Comisiei senatoriale de cultură cu argumente ştiinţifice de ce ideea prezenţei unei substanţe necunoscute în sîngele românilor este o aberaţie. Cu toate acestea nu am fost scutit de atacuri violente în anumite ziare.

Adevărul istoric însă arată că acel popor ungar venit din Asia spre sfîrşitul perioadei migraţiilor a dispărut în cursul procesului de europenizare prin integrare, că după deschiderea de către Geza a procesului de penetrare occidentală la sfîrşitul secolului al X-lea şi după anul 1000, o dată cu acceptarea vasalităţii faţă de Sfîntul

Scaun, metisajul între asiatici şi europeni a evoluat rapid, favorizat de imigrarea masivă a unor grupuri organizate de populaţii din Vest, de adoptarea catolicismului, a limbii latine cultice, a obiceiurilor şi mentalităţilor occidentale. Din acest fond etnic nu lipseşte populaţia protoromână ortodoxă din Cîmpia Panonică şi cea cehă supuse şi ele unui metisaj îndelungat. Naţiunea maghiară şi-a păstrat, cum era firesc şi printr-un proces natural, limba.

Problemele maghiarilor au fost întotdeauna dimensiunea şi poziţia lor geografică, probleme care s-au accentuat o dată cu apariţia naţiunii maghiare moderne după primul război mondial. Naţiune mică numeric şi aşezată între state mai mari şi mai puternice, legată de sursa occidentală a civilizaţiei sale prin o altă naţiune mică, cea austriacă, tulburată şi ea de probleme identitare, maghiarii s-au trezit în 1920 în situaţia lor strategică cea mai proastă. Timp de aproape un mileniu Ungaria s-a luptat să se extindă, să fie încorporată sistemelor politice vest-europene pentru a se defini ca spaţiu geografic. A întîlnit peste tot în jurul ei popoare majoritare şi de aceea a forţat colonizarea şi maghiarizarea unui număr cît mai mare de indivizi pentru a schimba structura etnică a vecinătăţilor. Aliată cu imperii puternice, făcîndu-le servicii şi cerîndu-le sprijin, Ungaria a lucrat în permanenţă în Istorie pentru a-şi face un loc cît mai bun. În 1920 ea rămînea dezgolită de toate eforturile militare ale trecutului şi de toate cuceririle ei artificiale, vizibil clară în dimensiunile ei teritoriale reale, autentice. În acel moment, adevărul strategic dintotdeauna a ieşit transparent la suprafaţă: lipsită de resurse naturale, de o armată numeroasă şi de un teritoriu prielnic apărării, Ungaria nu-şi poate asigura singură exercitarea atributelor naţiunii – independenţă, integritate teritorială, identitate culturală naţională, ridicarea gradului de civilizaţie, traiul mai bun al naţiunii. Aşa cum înţelegem astăzi că s-a mişcat şi continuă să se mişte lumea, Ungaria a căutat să-şi rezolve serioasa problemă strategică dezvoltînd alte valenţe protective pentru naţiunea sa – 90% popor ungar, 10% minorităţi –, altele decît cele enunţate mai sus. Astfel se explică valoarea deosebită a diplomaţiei ungare, activitatea multiplă, pe foarte multe scene, a spionajului, folosirea intensivă a minoritarilor maghiari din statele vecine pentru propagandă şi activităţi conspirative,

constituirea şi întreţinerea lobby-ului din străinătate, plasarea emigranţilor în zonele mediatice de mare influenţă – presă, televiziuni, cinematografie, edituri –, băgarea femeilor în patul sau bucătăria diferiţilor lideri politici, menţinerea mereu în actualitate, oricît de forţată, a ideii nedreptăţilor făcute Ungariei. În faţa lui Dumnezeu şi a dreptăţii popoarelor nimeni nu-i poate acuza pentru acestea. Nedreptatea şi abuzul acestor valenţe intervine atunci cînd sunt puse în slujba extinderii teritoriale sau tentativei de a influenţa echilibrul politic, social sau etnic din spaţiul vecinilor.

De ce face totuşi Ungaria asta? Pentru că, tot strategic, ea nu are decît două soluţii: 1. Se asociază unei Puteri în stare să-i asigure protecţia şi dezvoltarea generală a naţiunii şi 2. Se extinde teritorial pentru a atinge (cel puţin) nivelul de suficienţă al resurselor care să-i permită autoapărarea. O combinată a acestor două căi strategice ale Ungariei este folosirea aderenţei sau supunerii sale la dominaţia unei Puteri, îndeplinirea scopurilor acelei Puteri în folosul atingerii propriului scop de expansiune. Acestea ar fi motivele pentru care Ungaria a avut nevoie de suzeranitatea papală, de existenţa Austro-Ungariei, a sărit cu rapiditate „dintr-o barcă în alta", aliindu-se fără nici o ezitare cu Anglia împotriva Germaniei, cu Germania şi Italia împotriva Angliei şi Franţei, făcînd servicii extravagante ocupantului sovietic, ajutînd Germania Federală împotriva RDG-ului, sărind astăzi din barca URSS-ului în cea americană, şi tot acestea sunt motivele pentru care extremiştii antimaghiari numesc Ungaria „curva Europei". Dacă revenim la modelul teoretic al comparaţiei, în timpul ăsta România a rămas fidelă prosteşte Franţei, Puterea care o vindea pe ascuns Rusiei şi Uniunii Sovietice, apoi a luptat alături de Germania nazistă (care deja vînduse părţi din ea Ungariei şi URSS-ului), tot prosteşte, pînă la capăt. În plan istoric, inconsecvenţa maghiară a ieşit mai bine. De ce? Pentru că îşi urmăreşte permanent interesele naţionale, indiferent cine bate din picior la Budapesta şi indiferent cîte imperii trec pe la ei, se ridică şi cad peste lume, şi pentru că sentimentele liderilor săi sunt canalizate spre patrie, fără să acorde vreun sentiment Marii Puteri protectoare. Ea ştie să-şi facă aliaţi consecvenţi, cum este Italia, căreia nu a încetat să-i facă servicii pe spaţiul austriac, să-i asigure o cale comercială

directă spre Centrul Europei, în schimbul unei ieşiri indirecte la mare, Adriatica, şi pentru a folosi influenţa italiană în relaţiile cu Iugoslavia şi România. Aşa se face că relaţia pragmatică între Ungaria şi Italia este mult mai puternică decît relaţia sentimentală dintre România şi Italia, cu trena sa nesfîrşită de amintiri despre daci şi romani. În aceste aproape două secole de dragoste patetică a României ba pentru Franţa, ba pentru Italia, Ungaria n-a iubit pe nimeni, decît propriul ei interes. Aici se găseşte explicaţia deciziei americane de a „repartiza" România comunistă Franţei şi Italiei şi înţelegerea cooperării depline între cele două state, atît de iubite de România, tocmai cu Ungaria, atunci cînd au hotărît să schimbe regimul de la Bucureşti.

Între ramele acestui tablou geopolitic ar fi fost aşadar anormal din punct de vedere maghiar să nu profite de inconştienţii care conduceau România înapoi spre stalinism la sfîrşitul deceniului nouă al secolului al XX-lea, în timp ce lumea se schimba. Cobai ai acestui experiment sunt maghiarii din România. Deşi ar putea, prin unitate, claritate politică şi bogăţie să-i depăşească în demnitate şi stare materială pe maghiarii din Ungaria, ungurii din Transilvania sunt în continuare folosiţi ca masă de manevră pentru conflictul milenar. Ei repetă astfel, de mai multe ori în istorie, acelaşi drum blocat la capăt. În ce-i priveşte pe români şi relaţia lor cu extremismul maghiar, Gabriel Ţepelea a surprins fenomenul în cîteva cuvinte: „Ca în cazul oricărei minorităţi ce crede că-şi apără supravieţuirea, ungurii din Transilvania s-au manifestat în primul rînd ca unguri, ca un bloc, în timp ce românii îşi administrau lecţii politice, îşi scormoneau reciproc autobiografiile. Tactica aceasta, care făcea din învinşi învingători, a dat rezultate remarcabile, ideea de autonomie s-a transformat, insidios, în aceea de stat în stat"[228].

Presiuni economice. Al treilea tip de presiune exercitată asupra României a fost cea economică. A fost cea mai uşor de aplicat, avînd în vedere criza economică generalizată din ţară şi comportamentul incorect al partenerilor economici români – nerespectări

[228] Gabriel Ţepelea, *Însemnări de taină*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 269.

sau rezilieri unilaterale de contracte, livrarea de produse sub calitatea şi cantitatea contractată, blocarea metodei barter etc. Dependenţa energetică de URSS, chiar diminuată, a permis reducerea livrărilor sub diferite motive, între care cel mai des invocat era că au îngheţat conductele în Ucraina. De altfel, în Nota-raport Nr. 00275, înaintată de generalul Iulian Vlad lui Nicolae Ceauşescu la 1 decembrie 1989, la punctul 1, alineatul 9 se estima: „Cu privire la ţara noastră, Bush va releva (*la întîlnirea de la Malta*, n.a.) că statele membre ale NATO vor continua aplicarea de restricţii în relaţiile lor cu România şi va solicita ca şi URSS să procedeze în mod similar, mai ales prin reducerea livrărilor sovietice de ţiţei, gaz metan şi minereu de fier"[229]. Trebuie subliniat aici că politica de „independenţă" economică de URSS promovată de Ceauşescu a identificat şi folosit multe din sursele de materii prime la foarte mari distanţe de ţară, în zone unde influenţa americană sau sovietică era decisivă. Spre exemplu, cînd s-a vrut blocarea proprietăţilor statului român în Canada, un trib amerindian local a revendicat pămîntul, trezindu-se după un secol că ar putea fi proprietar. Deoarece România transporta petrolul importat pe vase, acestea au început a fi arestate, întîrziate sau puse în carantină prin porturi sub diferite motivaţii improvizate. În timpul ăsta românii tremurau în case şi-l înjurau pe Ceauşescu, fapt care reprezenta şi scopul acelor şicane.

Ironia soartei face ca problema interzicerii presiunilor economice să fie o temă lansată în lumea contemporană de americani prin Doctrina Gran în anul 1948, cu ocazia Conferinţei interamericane de la Havana: „Esenţa ei constă în interzicerea *măsurilor unilaterale* coercitive cu caracter economic, financiar sau comercial, atît timp cît n-au fost epuizate celelalte proceduri cunoscute de rezolvare pe calea discuţiilor şi cooperării economice egale şi echitabile a unor neajunsuri, care pot apărea în acest cadru între state (...)"[230]. Dimensiunea impactului presiunii economice asupra României a putut fi înţeles atunci cînd s-a publicat stenograma întîlnirii Gorbaciov–

[229] Senatul României. *Raportul Comisiei Senatoriale privind acţiunile desfăşurate în revoluţia din decembrie 1989*, vol. 1, p. 10.
[230] Aurel Preda-Mătăsaru, *Neagresiunea şi negocierea: o ecuaţie a păcii*, Ed. Politică, Bucureşti, 1981, p. 118, Nota 40.

Ceaușescu din 4 decembrie 1989 de la Moscova. Pentru materiile prime, Ceaușescu îl informează pe Gorbaciov că „noi lucrăm mult cu țările în curs de dezvoltare și vrem să accentuăm această tendință. Avem acum posibilitatea să le acordăm chiar și ceva credite. De altfel, acum avem de încasat 2,7 miliarde dolari de la aceste țări"[231]. Țările în curs de dezvoltare erau insolvabile sau dependente total de instituțiile financiare internaționale și nici un conducător al unui astfel de stat nu avea libertatea să-și plătească creanțele față de România. Din cele 2,7 miliarde, 1,7 erau ale Irakului, alte sume erau din țări ca Mauritania. Iar Ceaușescu intenționa să le acorde credite din banii pe care îi strînsese pe seama foametei și frigului din casele românilor. În privința petrolului, Ceaușescu arată că importă doar 5 milioane de tone din URSS și 15 milioane din alte țări, surse aflate în realitate la foarte mari distanțe, însemnînd și costuri foarte mari. Din Uniunea Sovietică lua doar 7 milioane de tone de minereu de fier și 12 milioane din alte părți, iarăși cu costuri și în condiții complet neavantajoase. „Noi importăm cărbune cocsificabil din Statele Unite ale Americii, iar cu cîțiva ani în urmă am și investit 100 de milioane acolo – suntem deci proprietari."[232] Adio! În sfîrșit, atunci cînd Ceaușescu a cerut perfectarea unei întîlniri pe probleme economice între primii-miniștri, N.I. Rîjkov a spus: „Pe 9 ianuarie 1990 ne întîlnim", iar Gorbaciov a replicat spre el: „Veți mai trăi pînă la 9 ianuarie!", de-acum celebrele cuvinte care indicau condamnarea la moarte a lui Ceaușescu. Vom reveni asupra acestui episod. Pe timpul audierii sale din 1994, Nicu Ceaușescu a atins problema schimburilor comerciale între România și URSS, explicînd dezechilibrul lor: „Sigur, știu cum se vedea din afară. Deci, acum mă refer la ceea ce vedeam eu din exterior, era că relațiile noastre cu Uniunea Sovietică – Rusia sau cum doriți să-i spuneți – se vor deteriora. Sigur, cum, în ce fel va decurge acest joc – să-i spunem – al relațiilor dintre noi și ruși – nu numai economice –, fiindcă v-am explicat situația economică și, în general, deja din 1968 ei anunțaseră că ei vor intra cu toate mărfurile pe sistem occidental, mă rog, occidental... și pînă acum se plăteau occidental...

---

[231] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 92.
[232] *Ibidem*, p. 93.

Vedeți, noi plăteam în mîncare! Mîncarea merge oriunde în lume, ceea ce se vede bine acum în România... Se plătea în fier-beton sau oțel, preț de bursă. Mergi peste tot în lume cu el! Sigur, se plătea în ciment, preț de bursă, mergi peste tot în lume cu el, se plătea în aluminiu, preț de bursă, se mergea peste tot în lume cu el... adică aici este problema. Aceste lucruri... Degeaba spui: «Bun! Fac schimb». Nu era schimb. Că una e să fac schimb cu mărfuri care sunt greu vandabile în Apus și alta este să fac schimb cu lucruri care sunt vandabile în toată lumea și oriunde ieși cu ele pe piață, toată lumea ți le cumpără"[233]. În dialogul purtat cu Eugen Florescu la 1 august 2004 a fost evocată și tema proiectului economic al lui Nicolae Ceaușescu:

„**AMS**: Care era proiectul lui Ceaușescu?

Eugen Florescu: Ce dorea el nu era rău pentru România. Lui Gorbaciov i-a spus: «Nu casă comună europeană ne trebuie nouă, ne trebuie monedă convertibilă cu care să intrăm în Europa, nu casă comună». Sigur, se referea la intrarea pe piețele economice, pentru că ideea cu casa comună Europa era una politică și s-a văzut că n-a avut nici o șansă. Pasul următor al lui Ceaușescu în politică era convertibilitatea leului. La o discuție cu Totu, ăsta îi spune că în perioada interbelică leul fusese convertibil pentru că România era mare producătoare de cereale. Acum vă dați seama de ce a umflat Ceaușescu producțiile de cereale, datorită unui analfabetism economic, crezînd că lumea îl ia în serios și că folosind acest argument va face convertibilitatea leului.

AMS: Așadar, știa adevărul asupra raportărilor false.

EF: Știa adevărul, dar îl folosea. Al doilea segment al planului lui simplist: Ceaușescu era invidios pe țările care obțin venituri mari din împrumuturile date altor țări și a vrut să facă din România un bancher internațional.

AMS: Păi spuneați că era sănătos!

EF: În toată politica lui Nicolae Ceaușescu a dominat experiența sa de țăran: «Pînă îmi strîng bani să-mi fac casă, mănînc numai

---

[233] Comisia Senatorială pentru Cercetarea Evenimentelor din Decembrie 1989, *Stenograma ședinței de audiere din ziua de 22.03.1994 a domnului Nicu Ceaușescu*, Fond „Sorin Roșca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 21. (De aici CSCED 1994.)

pîine cu ceapă». Şi el a crezut că poate face experienţa asta cu 22 de milioane de oameni. Asta a fost logica lui economică".[234]

În concluzia acestei teme, este mai degrabă credibil că deciziile eronate luate de Ceauşescu în privinţa relaţiilor comerciale, a politicilor financiare şi a autarhiei economice au reprezentat un factor de presiune asupra ţării mai mare decît presiunile externe. În momentul în care Ceauşescu a rupt relaţia cu sistemul mondial financiar, dorind să-l concureze, el a rupt şi echilibrul interdependenţei economice în care tot Ceauşescu înscrisese ţara, fiind pe vremea aceea primit în toate marile capitale ale lumii civilizate. Acum i se trînteau toate uşile în faţă. Rămîneau deschise doar două, curbate elegant în partea de sus şi miniate tentant, cele ale Iranului şi Irakului. Abia astăzi ne dăm seama cît de periculos era să fi intrat pe ele.

Presiuni militare. În strategiile militare un conflict nu se produce doar prin declaraţii de război urmate de acţiuni militare. Un conflict militar se poate şi provoca. De cele mai multe ori a fost vorba de încălcări repetate şi cu victime omeneşti ale frontierelor de stat, pătrunderi de scurtă adîncime cu subunităţi menite să testeze reacţia forţelor autohtone, încălcări ale spaţiului aerian, înscenarea de incidente cu folosirea armelor de foc, pentru a da impresia că ţara atacată este cea care atacă, şi nu în ultimul rînd mişcarea forţelor militare în apropierea frontierelor pentru a provoca măsuri de apărare legitime, dar care sunt prezentate public ca fiind operaţiuni de ameninţare. Conform istoriografiei româneşti, cum de altfel am mai arătat, cititorul nu trebuie să caute Adevărul sau Dreptatea în conflictele militare: învingătorul hotărăşte cine a avut dreptate. Din acest punct de vedere dezvoltarea fără precedent a structurilor de informaţii publice a avut şi menirea de a proiecta decenii la rînd prin mass-media interesele strategice şi operative ale statelor. Tipul de manevră militară care înlocuieşte agresiunea, întoarcerea adevărului din orice incident sau provocare cu ajutorul presei ţine loc de cele mai multe ori operaţiunii militare propriu-zise sau ajunge să o legitimeze.

---

[234] Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluţie*, Ed RAO, Bucureşti, 2004, p. 81.

Ceea ce s-a întîmplat în jurul României în noiembrie-decembrie 1989, prin mişcarea unor forţe militare, prin operaţiuni vizibile de pregătire a unei intervenţii, prin antrenarea unor diversionişti care să acţioneze pe teritoriul românesc a avut două scopuri în progres, adică pe etape ascendente: să permită provocarea incidentelor care să conducă la îndepărtarea lui Ceauşescu de la Putere şi, dacă operaţiunea nu reuşeşte, să creeze acele condiţii necesare *agresiunii indirecte*. Agresiunea indirectă nu este reglementată unanim în legislaţia internaţională, deşi ea ar trebui să concretizeze juridic conceptul de „ameninţare cu forţa". Acesta este reglementat teoretic, dar permite în continuare ameninţări cu folosirea forţei, presiuni individuale economice, ideologice etc. De ce? Deoarece „ameninţarea cu forţa nu poate conduce la riposta armată în baza art. 51 din Cartă. *Per a contrario*, situaţia amintită ar echivala cu *încurajarea agresorului* de a declanşa aşa-zise «războaie preventive»"[235]. Aşadar, orice reacţie militară a României cu scopul de a se apăra sau de a preveni invazia putea fi interpretată abuziv ca o ameninţare la adresa vecinilor, în speţă Ungaria, şi dădea un motiv formal forţelor Tratatului de la Varşovia să intervină, adică pe adevăratul agresor încurajat. În literatura postdecembristă s-a vehiculat foarte mult ideea „iugoslavizării" României, ipoteza că, dacă nu se întîmpla revoluţia şi nu era îndepărtat Ceauşescu, ceea ce i s-a întîmplat Iugoslaviei ni se întîmpla nouă. Această teorie se sprijină pe realităţile preliminariilor războiului din Iugoslavia şi pe caracterul deja previzibil al unor mecanisme internaţionale ale intervenţiei, inclusiv pe suportul mediatic. O eventuală mobilizare a României pentru a se apăra ar fi fost interpretată ca o pregătire de război împotriva Ungariei. Avem oricum exemplul declaraţiei lui Ceauşescu asupra capacităţii tehnologice de a fabrica arme nucleare, interpretată imediat de liderii ungari ca o ameninţare la adresa ţării lor. Continuarea acestei diversiuni ar fi pus România în situaţia unei ţări suspectate că deţine armament nuclear (ca Irakul) şi din acel moment nici nu mai conta dacă aveam sau nu acel armament. În acelaşi timp s-ar fi declanşat mişcările revizioniste ale minorităţii maghiare şi

[235] Aurel Preda-Mătăsaru, *op. cit.*, p. 116.

orice intervenţie împotriva actelor ei ilegale ar fi fost interpretate internaţional ca discriminări de genul celor din Kosovo, izolarea iredentiştilor transformîndu-se în lagăre de exterminare, iar crimele făcute de extremiştii maghiari (vezi cazul Cugir) ar fi fost interpretate ca acte de eliberare faţă de autorităţile comuniste criminale. Aşadar existau toate temeiurile construite mediatic pentru a justifica o intervenţie militară în România, aşa cum s-a intervenit în Iugoslavia. Diferenţa ar fi fost dată de distanţa apreciabilă dintre tenacitatea şi naţionalismul autentic al sîrbilor şi înclinarea spre cedare şi compromis a românilor, astfel că un conflict de acest gen la noi s-ar fi terminat mult mai repede şi cu rezultat acceptat.

Pentru cazul că lovitura de palat nu reuşea, era necesar ca forţele militare româneşti să fie angajate, să fie alarmate şi să iasă în stradă mai ales că după principiile strategice comuniste, unităţile militare se aflau în localităţi – nu în afara lor cum este normal –, astfel încît forţele odată ieşite în stradă să poată fi antrenate în subversiune. Nu trebuie crezut că principalii conducători profesionişti ai Armatei – Milea şi Guşă – şi din Ministerul de Interne, şeful DSS generalul Iulian Vlad, nu ştiau aceste lucruri. Ei chiar au acţionat conştient, fiind şi bine informaţi, pentru a împiedica antrenarea forţelor proprii, ale MApN şi ale Securităţii în scenariul provocării. Lucrurile trebuiau rezolvate de Miliţie şi de Gărzile patriotice, echivalente generic Gărzilor naţionale din ţările civilizate.

Escaladarea măsurilor de presiune militară poate fi reconstituită astfel:

Observînd mişcările de trupe de la graniţă şi operaţiunile specifice pregătirii unei intervenţii, factorul politic de la Bucureşti se simţea presat să facă ceva, acel ceva fiind înlăturarea regimului şi înlocuirea lui cu o formă tranzitorie de regim politic.

Încercînd să afle ce reprezintă mişcările de forţe de la graniţele sale, Puterea de la Bucureşti primea mereu acelaşi răspuns care nega existenţa acestor mişcări. Prin negarea unei realităţi identificabile fizic la frontiere, Puterea de la Bucureşti înţelegea că mecanismul negocierii a fost tăiat, că intervenţia este iminentă şi în consecinţă trebuia să grăbească procesul de schimbare.

Constatînd că Ceauşescu se încăpăţînează, pentru răsturnarea regimului din România a fost elaborat un plan etapizat de trecere de la presiuni implicite la presiuni explicite: au fost activate reţelele de spionaj, agentura a trecut la informarea şi organizarea unei disidenţe, pe teritoriul României au pătruns trupe speciale sub acoperirea de „turişti", forţele militare din jurul României au trecut la manevre de verticalizare a mişcărilor lor, a fost pregătită subversiunea pentru a declanşa o revoltă internă. Este posibil să fi existat şi un plan de eliminare fizică a lui Ceauşescu. Raportul SRI înaintat Senatului României atinge aceste elemente ale scenariului printr-o serie de fraze în spatele cărora se găsesc informaţii, documente şi probe la care însă SRI refuză să acorde accesul: „În perioada premergătoare Revoluţiei, activitatea rezidenţelor sovietice – intensificată pe toate planurile – avea în vedere, mai mult decît înainte, obţinerea de informaţii privind: starea sănătăţii dictatorului, posibili succesori, concepţiile acestora, de unde se poate trage concluzia că *se urmărea doar schimbarea lui Ceauşescu şi menţinerea sistemului*. S-au accentuat preocupările pentru contactarea de vechi activişti (critici potenţiali ai dictatorului), disidenţi şi alte categorii de oameni nemulţumiţi, care sufereau din cauza privaţiunilor impuse de dictatură. În contactele cu reţeaua informativă, cadrele de spionaj dădeau asigurări că «lucrurile se vor schimba», iar în cîteva cazuri au avansat ca dată probabilă «perioada Plugușorului 1990»"[236]. Dacă nici una din aceste măsuri nu reuşea, nu ducea la reacţia populară, se intervenea militar sub acoperirea campaniei mediatice internaţionale favorabile şi a înţelegerilor secrete între Marile Puteri.

Campania de presă. Aşa cum s-a observat din ansamblul înţelegerilor secrete şi din declaraţiile publice ale liderilor politici mondiali, fiecare Mare Putere s-a angajat să facă ceva împotriva regimului de la Bucureşti. Presa franceză şi cea vest-germană s-au ocupat de protejarea şi multiplicarea notorietăţii opozanţilor (Doina Cornea, Dan Petrescu, Gabriel Andreescu, Andrei Pleşu, grupul ziariştilor) şi disidenţilor din România (Ion Iliescu, Dumitru Mazilu,

---

[236] Arh. SR, *Punct de vedere preliminar al Serviciului Român de Informaţii privind evenimentele din decembrie 1989*, p. 27.

semnatarii Scrisorii celor 6, Mircea Dinescu), în conformitate cu înțelegerea Mitterrand-Kohl de la începutul lui noiembrie („front comun al forțelor de Opoziție din țările socialiste"). Presa franceză a excelat în exagerări și informații false, pe care le privim astăzi cu distanță datorită *Jurnalului* Monicăi Lovinescu, scriitoarea română care nu pare să fi evitat înfățișarea numeroaselor informații false din presa franceză, dar și a relativității fenomenului disident[237]. Presa germană și-a ales chestiunea minorităților și cazul Dinescu. Presa britanică s-a rezumat, pe fond, la atacarea personală a lui Ceaușescu, inclusiv prin propagandă „neagră" (Dracula al Carpaților ș.c.l.). În același context a fost oferit spațiu iredentismului maghiar și scenariilor fanteziste, sumbre despre viitorul națiunii române. Toate se petreceau la limita dintre realitatea dictaturii comuniste a lui Nicolae Ceaușescu și imaginația ziaristului.

Factorul decisiv în informarea populației asupra evenimentelor din Europa și în detaliu din blocul comunist a fost postul de radio *Europa liberă*. El a reprezentat cel mai bun instrument al motivării românilor împotriva regimului Ceaușescu și al inducerii sentimentului de curaj și acțiune împotriva forțelor de ordine, prin prezentarea eșecurilor repetate ale guvernelor comuniste din jurul României de a menține ordinea regimului dictatorial. Activitatea *Europei libere* a fost foarte complexă, acoperind cu profesionalism temele dictaturii, ale existenței disidenței și opozanților, ale propagandei anti-Ceaușescu. Pînă în momentul decisiv al revoltei, *Europa liberă* a evitat cu inteligență să folosească mesajele extremismului maghiar, lucrătorii de la Secția română reușind să împiedice pierderea credibilității postului și a funcției sale de influență în momentul cînd trebuia să-și joace rolul său istoric. Cînd a venit acel moment, *Europa liberă* nu s-a putut distanța de diversiune și dezinformare, în primul rînd pentru că dezinformarea a fost aplicată pe surse și în al doilea rînd, fiindcă o retragere din campania ofensivă de pînă atunci

---

[237] Vezi în *Pragul/Unde scurte*, Humanitas 1995, cazurile de informații exagerate sau false despre situația, oricum serioasă, a opozanților Doina Cornea și Dan Petrescu, ca și cazurile de „disidență" Augustin Buzura sau Gabriela Adameșteanu, care în timpul acesta se aflau în plimbare unul la München și cealaltă la Paris.

ar fi fost interpretată de ascultători ca un semnal de reținere. Credibilitatea unui sistem de comunicare reprezintă structura fundamentală a capacității de influențare, și cum *Europa liberă* fusese creat pentru a influența el nu putea evita misiunea sa esențială, hotărînd la un moment dat să-și conserve credibilitatea în detrimentul scopului său. Valoarea impactului acestui post de radio asupra populației României poate fi cel mai bine înțeleasă din perspectiva inamicului, a vîrfurilor Securității. Nu au putut face față, nu au avut nici mijloace. Reacția lui Ceaușescu a fost să dea ordin la televiziune să umple spațiul cu emisiuni politice și, mai ales, a reînviat tezele propagandistice ale anilor '50. Spațiile cele mai populare ale TVR erau filmul și teatrul TV. Au reapărut filmele cu comuniști în ilegalitate, au apărut seriale noi, improvizate, cu copii eroi, cu tipografii clandestine, cu femeia comunistă care naște în închisoare, toate prostiile inventate de propagandă sau care aparținuseră legendei ilegaliștilor.

Pentru a combate efectele informării prin *Europa liberă*, partidul a luat măsura prelucrării membrilor săi prin organizațiile de partid și stimulării unor personalități publice să contraatace prin presa comunistă. Totodată, la nivelul Securității s-a produs un fenomen care a trezit multe suspiciuni după 1989, fiind vorba despre retragerea totală a serviciului secret român din operațiunile de sabotare a activității *Europei libere* și trecerea la anumite forme de contact și legătură directe între DSS și celebrul post de radio american. Schimbarea tacticii în privința *Europei libere* a fost explicată de generalul Stamatoiu în 1994: „Nu metode dure, nu procedeele care se practicaseră înainte. Adică o influențare, o temperare, atragere spre țară, le-am făcut și unele servicii unora, care acum tac, și care sunt și acum la *Europa liberă*, cu familiile lor, și am căutat să rezulte că nu suntem așa negri cum fuseseră descriși mai înainte cei care se ocupau de informații externe"[238].

Lojile masonice. Punerea în discuție a restructurării în interiorul aranjamentului de la Yalta, după 45 de ani de bipolaritate, a reactivat lojile masonice și organizațiile de tip masonic, cu preponderență

[238] Arh. SR, *Stenograma nr. 31, Audierea generalului-locotenent Stamatoiu Aristotel, 26 ianuarie 1994*, pp. 32-33.

pe cele controlate de Bisericile reformată şi catolică, aflate în ofensivă. Am arătat la începutul volumului cauzele care au dus după al doilea război mondial la intrarea în adormire a numeroase mari loji şi loji, precum şi la compromiterea parţială a imaginii organizaţiei. Timpul a lucrat pentru organizaţiile statale şi asociative *de tip* francmasonic, care au preluat majoritatea preocupărilor francmasonice, fără a mai fi acelaşi lucru cu fostele loji. Biserica romano-catolică, după urcarea pe Scaunul Pontifical a papei Ioan Paul al II-lea, a reuşit să domine categoric rămăşiţele vechiului conflict, singurul centru supravieţuitor ceva mai activ fiind Franţa, ţara în care Stînga anarho-marxistă se amestecă cu masoneria, troţkismul, guevarismul într-un cocteil ideologic delirant.

În cei 45 de ani scurşi de la război, francmasoneria s-a schimbat şi ea, dedicîndu-se mai mult cultivării omului şi ridicării aspiraţiilor sale, precum şi slujirii lui Dumnezeu. Spre exemplu, „Marea Lojă Naţională Americană este alcătuită din 50 mari loji formate în fiecare stat federal din componenţa SUA. Principiile fundamentale pentru acestea sunt: *credinţa în Dumnezeu*, prezenţa sfintei Biblii pe altarul fiecărei loji, *interzicerea oricărei activităţi politice în interiorul lojelor*, imparţialitatea totală în materie de religie, supunerea faţă de legea morală etc."[239] Tentativa de refacere a lojilor francmasonice oculte, precum şi a celor identificate în trecut drept „iudeo-masonerie" la sfîrşitul deceniului opt al secolului al XX-lea a fost imediat sancţionată public de papa Ioan Paul al II-lea. La 6 noiembrie 1983, declaraţia asupra francmasoneriei a cardinalului Ratzinger va prezenta poziţia Bisericii romano-catolice: „Credincioşii care aparţin societăţilor masonice se află într-o stare gravă de păcat şi nu pot primi Sfînta Cuminecătură (Împărtăşanie)"[240]. Într-un comentariu din 23 februarie 1985 apărut în oficiosul Vaticanului *Osservatore Romano* se explica şi de ce se opune Biserica organizaţiilor francmasonice: „Atmosfera de secret presupune pentru cei înrolaţi mai întîi de toate riscul de a deveni instrumente ale strategiilor

---

[239] Radu Comănescu, Emilian M. Dobrescu, *Istoria francmasoneriei (926-1960) şi Istoria francmasoneriei române (1734-1991)*, vol. I-II, Ed. Tempus, Bucureşti, 1993, p. 108.
[240] *Ibidem*, p. 153.

necunoscute lor"[241]. Foarte adevărat, iar lucrul acesta se va vedea cel mai bine în scandalul lojei P2. Eşecul comunismului a contribuit şi el la ofensiva lojilor francmasonice şi a celor de tip francmasonic. Subiectul fiind delicat, suntem nevoiţi să repetăm că francmasoneria adevărată nu trebuie confundată cu francmasoneria *ocultă*, care se implică conspirativ şi ilegal în politică, şi că autorul acestor rînduri nu este mason. Însă căderea previzibilă a comunismului o dată cu reformele lui Gorbaciov – un proces fundamental politic – a creat condiţiile pentru ca anumite loji francmasonice să se implice din nou în politică şi anume în politica mondială. S-a comentat la un moment dat pe seama legăturilor lui Nicolae şi ale Elenei Ceauşescu în Italia cu *Propaganda Due*, legături confirmate de documentele găsite la sediul societăţii lui Licio Gelli şi de martori români care au cunoscut bine relaţia[242]. În primul rînd trebuie subliniat că anchetele ample desfăşurate de Justiţia italiană au dezvăluit fără dubiu că întreaga organizaţie Propaganda Due fusese iniţiată, sprijinită financiar şi condusă de KGB, astfel că prezenţa lui Ceauşescu acolo nu trebuie să mire prea mult[243]. În fapt, relaţia pornită prin ameţirea cuplului de dictatori cu iluzia unor grade înalte – Ceauşescu voia Premiul Nobel pentru Pace, voia să-şi acorde gradul de mareşal, ca Antonescu, voia să devină preşedintele Organizaţiei ţărilor nealiniate şi neutre şi această funcţie să fie echivalată Secretarului general ONU –, s-a finalizat numai în privinţa unor afaceri şi combinaţii financiare, de altfel şi scopul imediat al acelei organizaţii. În anturajul lui Ceauşescu, un singur lider comunist era francmason, Manea Mănescu, afiliat la sfatul şefului statului pentru a ţine un canal deschis cu această organizaţie. În trecut, atunci cînd Emil Bodnăraş acceptase să devină francmason, racolat de ambasadorul Mexicului în România, Ceauşescu îl alungase cu acest motiv din sfera Puterii.

Singurele mărturii pe care le avem pînă acum în legătură cu implicarea lojilor francmasonice în răsturnarea lui Ceauşescu sunt cele

---

[241] *Ibidem*, p. 154.

[242] Vezi şi Mihai Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj şi poliţie politică*, Ed. Elion, Bucureşti, 2003, p. 125.

[243] Toată povestea cu detalii la Radu Comănescu, Emilian M. Dobrescu, *op. cit.*, pp. 144-149.

furnizate de Securitate, în legătură cu reactivarea acestora în Ungaria, şi cea a lui Dan Amedeo Lăzărescu. Avansul Ungariei în procesul de desprindere din blocul comunist s-a reflectat şi în prioritatea reorganizării francmasonice faţă de România şi va avea efect după revoluţia din decembrie, cînd ieşirea din adormire a lojilor din ţară a suferit obediente dubioase ungaro-franceze, rezolvate mult mai tîrziu prin reconstituirea Marei Loji Naţionale. Ceea ce se mai cunoaşte este că Ordinul Masonic Român sau „Grupul de la Paris" era aliat cu Marea Lojă Naţională Franceză şi că a dat mandat lojilor americane să se ocupe de refacerea lojilor din România, probabil o expresie a înţelegerilor politice la nivel înalt privind „repartiţia" intereselor în ţara noastră. Una din legăturile în ţară a fost Dan A. Lăzărescu.

Dan Amedeo Lăzărescu a fost o figură cu totul particulară, în primul rînd prin maniera originală de a prezenta faptul istoric, fabuloasă, arborescentă, aristocratică şi de aceea extrem de atractivă, în al doilea rînd prin faptul că a iniţiat ştiinţa imagologiei moderne în România – este considerat părintele acestei ştiinţe la noi –, şi în al treilea rînd prin destinul său dramatic, ca francmason notoriu, ca parlamentar liberal violent anticomunist demascat spre sfîrşitul vieţii în calitate de fost informator al Securităţii. A fost o nedreptate şi o ilegalitate! După 8 ani de detenţie, Dan A. Lăzărescu a acceptat să semneze un angajament şi, la scurt timp după eliberare, a fost racolat de Securitate, făcîndu-se apel la sentimentele sale de patriot, pentru a activa în domeniul combaterii iredentismului maghiar. El a făcut parte dintr-un grup select de personalităţi de mare anvergură – între care Constantin Noica, Emil Condurachi, Constantin Daicoviciu – care au avut legături directe cu generali din vîrful Securităţii pentru a explica înţelesurile adevărate ale naţionalismului românesc. Securitatea a constatat destul de repede că, folosind istorici făcuţi pe bază de buletin, activişti de partid în domeniul istoriografiei şi diverşi indivizi dogmatici, nu va putea combate internaţional campaniile iredentiste, lobby-ul maghiar extremist, de aceea a apelat la personalităţi ale „vechiului regim". Dan A. Lăzărescu a fost una dintre ele şi activitatea sa internaţională, dublată de legăturile sale masonice, au adus servicii importante ţării, nu regimului

comunist. Agresiunile mediatice sau oculte francmasonice şi iredentiste antiromâneşti nu au apărut pe timpul comunismului, ele s-au manifestat sub orice regim şi au vizat teritoriul şi naţiunea, nu schimbarea de regim. Avînd în vedere caracterul *strategic, operativ şi de maximă relevanţă pentru securitatea statului* al activităţilor lui Dan Amedeo Lăzărescu, dezvăluirea în timpul campaniei electorale din 2000 a calităţii de fost informator al fostei Securităţi, fără a se preciza domeniul în care a lucrat, deoarece *acesta nu intra în prevederile legii „dosarelor"* – dimpotrivă, era sancţionabil prin prevederile Legii siguranţei naţionale –, a fost în primul rînd un act ilegal şi în al doilea rînd un atac politicianist şi totodată stupid al administraţiei Constantinescu îndreptat împotriva Partidului Naţional Liberal.

În toamna anului 1989, trimis de statul român la congresul de la Paris consacrat Revoluţiei Franceze, Dan A. Lăzărescu a fost contactat pe linie francmasonică: „Era pe la sfîrşitul lunii septembrie 1989, cînd un vechi prieten care plecase din România prin 1947 (*e vorba de Marcel Schapira, Mare Suveran Comandor al Ordinului Masonic Român*, n.a.), m-a întîlnit şi mi-a comunicat că ştie un izvor secret şi sigur că, pînă la sfîrşitul anului, Gorbaciov şi-ar fi luat angajamentul să îi lichideze pe cei de pe urmă patru dictatori comunişti din Europa Centrală şi Răsăriteană, în ordinea următoare: Honecker, Hussak, Ceauşescu şi Jivkov. În asemenea situaţii, nu se întreabă nimic. Prietenul meu a adăugat că Ceauşescu va fi răsturnat de uneltele Moscovei din vreme implantate în armată şi în securitate, dar am avut impresia că, de data aceasta, era o informaţie din alte izvoare, nu tot atît de sigure ca prima, care s-a adeverit întocmai în ordinea indicată"[244]. Informaţia a fost plină de neprevăzut pentru Dan A. Lăzărescu, în septembrie 1989, cum este şi pentru noi astăzi, deoarece răsturnarea celor patru dictatori nu s-a „adeverit întocmai în ordinea indicată", iar aproximaţia în privinţa „uneltelor" are parfumul unui zvon şi chiar a unei politizări de tip lovitură de stat.

Fenomenul francmasonic de după căderea Cortinei de fier a derutat pe numeroşi politicieni şi funcţionari de stat. Mulţi parlamentari s-au înscris într-un dubios Partid Radical European, cu

[244] Dan A. Lăzărescu, *Confesiuni*. Dialoguri realizate de Radu Ţoancă, Ed. Hestia, Oradea, 1997, p. 221.

structură de tip francmasonică, loja ieşită din adormire în ţară a fost repede infuzată de mulţi indivizi cu trecut comunist activ şi masiv infiltrată de serviciile secrete. Din afară au apărut reprezentanţi ai Ordinului Cavalerilor de la Malta, care au primit în rîndurile lor înalţi funcţionari de stat şi generali – unul dintre ei, cel puţin, era analfabet şi fusese şeful propagandei comuniste în Armată –, totul apărînd în presă – să-mi fie iertat – ca o maimuţăreală a ceea ce fusese cîndva rigoarea şi solemnitatea mişcării francmasonice autentice. Într-o înregistrare făcută în ultima zi de viaţă a generalului Emil Macri şi pusă la dispoziţie autorului de un fost ofiţer de Securitate, fostul şef al Direcţiei II declara: „Una din marile greşeli făcute de noi a fost să ignorăm masoneria. Cînd a venit momentul, spionajul a pătruns, s-a strecurat în România prin reţelele masonice. Or, această problemă a masoneriei a fost abandonată de noi timp de zeci de ani, din ordinul partidului, şi a revenit în preocupările noastre, a fost pusă pe rol abia în ultimii doi-trei ani. Prea tîrziu!". Preluate de patrioţi români, legile masonice de astăzi contribuie activ la relaţionarea internaţională a naţiunii noastre.

Reactivarea militantă a Bisericilor occidentale. În cadrul mai larg al campaniei de proteste faţă de programul de sistematizare a localităţilor, a fost lansată distinct campania împotriva demolării bisericilor, întărind imaginea internaţională a lui Ceauşescu de ateu şi antichrist. Problema bisericilor dărîmate a apărut mai întîi cu ocazia cutremurului din 1977 cînd, din dispoziţia Elenei Ceauşescu, a fost demolată Biserica Ienei. Atunci, singurul care a protestat în scris, depăşind nivelul pur formal şi oral al nemulţumirilor exprimate de unii oameni de cultură, a fost profesorul Răzvan Theodorescu. Apoi, prin efortul aceluiaşi istoric al artei, care a deschis o listă de protest şi a înaintat conducerii trei scrisori, la care s-a adăugat implicarea în caz a istoricului militar Ioan Talpeş şi a generalului Ilie Ceauşescu, fratele dictatorului, a fost salvată Biserica Mihai Vodă din Bucureşti. Apoi a apărut cazul bisericii din complexul Palatului Cotroceni, avariată grav de cutremurul din 1977. Din punct de vedere tehnic, biserica trebuia oricum demolată prin procedeele ştiinţifice de conservare şi apoi reconstruită în forma iniţială. Arhitecţii şi restauratorii Palatului, în tentativa de a ocoli decizia Elenei

Ceauşescu de a demola biserica pentru totdeauna, au hotărît să încerce salvarea ei, în forma avariată. Arhitectul „de interior al familiei Ceauşescu", Camil Roguski, îşi aminteşte: „Văzînd că nu putem să o scoatem la capăt, ne-am adresat colegilor şi prietenilor noştri la Paris şi urmaşilor Cantacuzinilor. Doream să apară în presa franceză, în presa străină, o serie de articole, despre importanţa acestei biserici, care era a naţiunii române, şi despre urmările demolării ei"[245]. Presa franceză a reacţionat extinzîndu-şi atenţia asupra întregului fenomen. În decembrie 1986 a fost demolată biserica Mănăstirii Văcăreşti, lăcaş de cultură şi monument istoric de maximă însemnătate pentru naţionalismul românesc. Demolarea s-a produs tot prin decizia Elenei Ceauşescu, ca urmare a proiectului de construire a mausoleului funerar al lui Nicolae Ceauşescu pe locul unde se găseşte Mitropolia. Aflată în pericol de a fi mutată la Mănăstirea Văcăreşti, Patriarhia a protestat vehement, fapt ce a provocat furia Elenei Ceauşescu: „Bun, să rămînă ei acolo. Dărîmăm biserica şi punem în locul ei un centru sportiv, un complex sportiv"[246].

Un moment încărcat cu semnificaţii încă neştiute a fost întîlnirea particulară dintre papa Ioan Paul al II-lea şi patriarhul României Teoctist la Roma. Deşi patriarhului i s-a interzis de la Bucureşti deplasarea la întîlnire, Teoctist s-a dus la Vatican. Din ceea ce se cunoaşte, cu această ocazie Teoctist a fost informat asupra iminenţei căderii comunismului şi a lui Ceauşescu, s-a convenit asupra stabilirii unor legături directe, mai întîi confidenţiale şi apoi oficiale, şi s-a perfectat în principiu vizita papei în România, după căderea dictaturii. Faptele s-au petrecut astfel: „În 1989, Patriarhul României a profitat de o vizită pe care trebuia să o efectueze la o comunitate ortodoxă din India. Statul român nu finanţa deplasarea, Prea Fericitul Teoctist a trebuit să aleagă între două rute posibile, aşa că a optat pentru cea prin Roma, explicabilă şi prin faptul că era mult mai ieftină. Încă de la scara avionului, un reprezentant al Departamentului pentru Culte îl avertizase pe Patriarh să anunţe conducerea dacă se ivea ocazia să discute cu Sanctitatea Sa Papa. La Roma a

[245] Mirela Petcu, Camil Roguski, *Ceauşescu: adevărul din umbră*, Ed. Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2001, p. 120.
[246] *Ibidem*, p. 126.

aflat că va fi găzduit în Cetatea Vaticanului şi că a doua zi, pe 5 ianuarie, la ora 11.00, va fi primit de Papa Ioan Paul al II-lea. Aceste date au fost comunicate Bucureştiului. Cu puţin înainte de întîlnire, cînd maşina ce trebuia să îl conducă la Papa era deja la scară, Prea Fericitul Teoctist a fost vizitat de ambasadorul de atunci al României, care a transmis ordinul venit de la Bucureşti de a anula întîlnirea cu Sanctitatea Sa. Prea Fericitul Teoctist a replicat că nu poate produce un incident diplomatic şi că îşi asumă răspunderea de a merge la întîlnire. Întrevederea era evident pregătită din timp".[247]

Apariţia unui caz al activităţii bisericilor occidentale în România perioadei 1986-1989 a fost determinată de nişa pe care a creat-o *glasnost*-ul sovietic, precum şi de insistenţa politicilor occidentale asupra respectării prevederilor Actului final de la Helsinki în privinţa libertăţii convingerilor religioase. Trebuie spus de la început că problema implicării bisericilor occidentale în schimbarea de regim din România a avut un dublu caracter, religios şi politic, la care au fost încorporate cîteva cazuri de spionaj, mai precis de folosire a unor prelaţi sau legături pe linie cultică în scopuri ilegale de incitare, conspiraţie sau propagandă. Propaganda se reducea la tentative de prozelitism şi la susţinerea iredentismului maghiar. Din punctul de vedere al consistenţei şi eficienţei acestor activităţi, ele au avut un impact limitat pînă în decembrie 1989, explodînd cu toate consecinţele sale după revoluţie. În rîndurile preoţilor şi enoriaşilor catolici din România au circulat cu precizie şi abundenţă informaţiile despre transformările petrecute în Ungaria, Polonia şi Cehoslovacia, despre rolul pe care îl joacă în procesele de liberalizare (inclusiv politice) de acolo Biserica romano-catolică şi despre personalitatea şi activitatea anticomunistă a papei. Fenomenul a creat o mai mare apropiere şi solidarizare a enoriaşilor, cetăţeni români, de Biserica lor, precum şi convingerea avansată că schimbarea va atinge şi România. Fenomenul a fost valabil şi în cazul Bisericilor reformate. Din această perspectivă minoritatea creştină aparţinătoare de Bisericile occidentale (reformaţi aproximativ 3,5%, romano-catolici aproximativ 5,0%) a fost mai bine informată asupra perspectivelor schimbării şi mult mai bine motivată în momentul schimbării.

[247] *National*, 23 martie 1999, p. 1.

Pe componenta religioasă a implicării, Bisericile occidentale urmăreau, dincolo de firească eliberare, refacerea patrimoniului confiscat de comuniști, rezolvarea cazului Bisericii greco-catolice și prozelitismul organizat. Pe componenta politică a intervenit acea parte a campaniei anticomuniste duse de Vatican, Statele Unite și Germania care viza folosirea prelaților și legăturilor cultice pentru a sprijini schimbarea. Catolicii au fost mai puțin implicați în activitățile enunțate, datorită nivelului superior de înțelegere a fenomenului religios și politic, preponderent ecumenic, la care ridicase papa Ioan Paul al II-lea problema liberalizării Estului. Catolicii au fost ponderați, deoarece papa vedea în perspectiva liberalizării mai degrabă o apropiere de Biserica Ortodoxă decît o continuare a confruntării dogmatice. În aceste condiții cele mai multe bătăi de cap au dat autorităților Bisericile reformiste și sectele. Acestea din urmă au reprezentat întotdeauna un mediu ideal pentru implicare politică. Se pare că autoritățile române tratau cu luciditate acest fenomen: „Asistăm în ultimii ani la un alt fenomen: amestecul sectelor «vechi» în viața social-politică este mai evident decît în trecut, iar cel al sectelor «noi» se dovedește de multe ori brutal și flagrant, activitatea lor fiind dominată de multe mobiluri ascunse. Aceasta nu înseamnă că orice acțiune întreprinsă de un sectant sau de o sectă religioasă trebuie automat calificată în acest mod, latura social-politică a activității lor urmînd să fie analizată de la caz la caz, de la o sectă la altă sectă și, la nevoie, de la o acțiune individuală a unuia dintre sectanți la alta"[248]. Pe toată perioada scursă între 1986 și 1989, emisari sectanți au căutat să pătrundă în România cu publicații de propagandă și Biblii neortodoxe, au fost respinși încă de la graniță sau surprinși pe teritoriul țării în timpul activității și expulzați. În cîteva cazuri, s-a încercat pătrunderea pe la punctele de frontieră cu Bulgaria și URSS (Basarabia) fără să explice cineva cum trecuseră de celelalte frontiere ale Cortinei de fier. Majoritatea provenea din Germania și Austria, dar au fost identificați și emisari din Franța și SUA[249]. Odată ajunși în zona de propagandă, unde erau așteptați de legături puse la dispoziție de centrele din Occident, acești emisari treceau la

[248] Petre Hladchi-Bucovineanu, *Fațete reale ale sectelor religioase*, Ed. Politică, București, 1983, p. 10.
[249] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, pp. 118-119.

activităţi de incitare în rîndurile enoriaşilor, tema principală fiind revolta minorităţilor împotriva regimului comunist, dar pe suportul temelor teritoriale şi naţionale ale iredentismului maghiar. Practic, lupta anticomunistă era o acoperire pentru interesele extremismului antiromânesc. Ocazia nu putea fi pierdută.

Deşi *fenomen marginal în ţările comuniste din Est* (Ucraina, URSS, România, Bulgaria), folosirea sectelor şi a bisericilor occidentale pentru implicarea în politica schimbării a avut un rol particular foarte important în România prin instrumentarea cazului László Tökes. Cazul Tökes este cel mai bine cunoscut pe scena publică de parlamentarii Comisiei senatoriale care s-au ocupat de reconstituirea evenimentelor din decembrie 1989, precum şi de ziariştii care au avut acces în perioada 1990 – 1992 la copiile după dosarul preotului reformat, care a circulat prin redacţii[250].

Cazul László Tökes. Activitatea politică anticomunistă a lui László Tökes nu a fost prezentă în toată perioada cît s-a aflat în conflict cu propria sa Biserică. Atitudinea iredentistă, extremist maghiară, s-a manifestat timpuriu, după ce tatăl său a dus un adevărat război cu liderii şi enoriaşii propriei sale Biserici, iar activitatea de agent s-a putut identifica cu probe numai în ultimii ani, 1988-1989. Consistenţa cazului său a fost dată de conflicte din interiorul Bisericii reformate. Din cei opt copii ai familiei Istvan şi Elisabeta Tökes, numai László a urmat cariera preoţească, făcîndu-şi studii în şcoli religioase din România comunistă, prin libertăţi religioase acordate de regimul comunist: primele opt clase la Gimnaziul reformat de fete, liceul la Colegiul piarist şi apoi student la Institutul Teologic Protestant unde tatăl său era profesor. Deoarece tatăl său se implicase la un moment dat în lupta pentru conducerea cultului reformat din România, iniţiind chiar în 1981 o sciziune „pe criterii politice", tînărul László l-a urmat pe calea disidenţei religioase. Problema este că foarte mult timp, deşi existau numeroase denunţuri din

[250] Autorul acestui volum a fost unul dintre cei care au cunoscut documente ale dosarului lui László Tökes în calitate de redactor-şef al cotidianului *Viitorul românesc*, în cursul anului 1991. Copia după dosar a fost verificată împreună cu alte surse stabilindu-se autenticitatea incontestabilă a acestuia. Întrucît copia dosarului fusese achiziţionată de redacţie, exemplarul unic a rămas în patrimoniul acesteia.

partea enoriaşilor, László Tökes nu a reprezentat un subiect de interes pentru Securitate, fapt care atestă cauza religioasă internă, ierarhică şi personală a preocupărilor sale timpuriu protestatare. Atît tatăl său, prin revista *Foaia protestantă*, publicaţie legală al cărei redactor-şef era, cît şi László Tökes prin articolele sale din revista *Ellerpontok* („Contrapunct"), publicaţie ilegală, care însă era lăsată să circule de către Secretariatul pentru Culte, nu au avut alt subiect al nemulţumirii decît modul în care conduceau Biserica episcopul Nagy de la Cluj. Dosarul Securităţii insinuează că scopul real al atacurilor la adresa celor doi episcopi era ascensiunea lui Istvan Tökes într-o poziţie de conducere. Pe de altă parte, legăturile dubioase ale acestuia cu lideri reformaţi din Ungaria, precum şi informaţiile provenite din reţea în legătură cu atitudinea sa „politică" – în fapt, folosirea acuzaţiei de pactizare cu regimul de la Bucureşti pentru scopuri ierarhice –, ascensiunea tatălui lui László Tökes a fost blocată. Fiul a preluat campania tatălui în calitate de capelan la parohia reformată din Dej (1977-1984). Conflictul intern din Biserica reformată nu putea rămîne fără ecou şi fără a fi speculat de extremismul maghiar, astfel că o scrisoare cu caracter polemic ajunge la *Europa liberă*. Nici cu această ocazie Securitatea nu iniţiază vreo măsură împotriva lui. Ca urmare a unei avalanşe de cereri venite din partea *enoriaşilor reformaţi*, avînd ca subiect comportamentul sfidător, arogant, neglijent în serviciu, imoral – întreţinea mai multe amante –, episcopul Nagy i-a intentat un proces disciplinar care a durat o jumătate de an, între 1983 şi 1984. Comisia superioară reformată din Cluj, în prezenţa episcopului Nagy, l-a achitat însă, considerînd că acuzaţiile nu sunt suficiente pentru a fi sancţionat disciplinar. Pentru a aplana conflictul, a fost transferat la Sînpetru de Cîmpie, unde însă László Tökes refuză să se ducă. Dînd în judecată conducerea Bisericii reformate, Justiţia română îi respinge acţiunea pe motiv că acea cauză nu era de competenţa ei, refuzînd să se implice într-un caz care ţinea de regulile interne ale unui cult. László Tökes îi scrie atunci lui Nicolae Ceauşescu. Memoriul său este repartizat Departamentului pentru Culte, care în primăvara anului 1986 intervine la Eparhia reformată din Cluj *în favoarea* lui László Tökes. În timpul audierilor la Comisia senatorială, colonelul Gheorghe Raţiu, fostul şef al Direcţiei I, avea să declare: „Tökes

László a fost agent, iar Papp László, episcop, tot un agent al serviciilor secrete maghiare. A avut sarcina să-l şicaneze pe Tökes. De două ori la Direcţia cultelor i-am spus lui Papp László să-l lase în pace pe Tökes, dar el nu s-a conformat"[251]. La 1 iunie 1986, László Tökes este repus în drepturi şi transferat ca ajutor al preotului Paiker Leon la parohia reformată din Timişoara. Explică mai departe colonelul Raţiu: „Papp László era deputat în MAN şi era interzis să-i urmărim pe deputaţi. Dar am făcut aceste verificări. Prin '87-'88 a spus că tatăl lui Tökes l-a rugat să-l reangajeze pentru că episcopul Nagy de la Cluj l-a dat afară. M-a întrebat şi pe mine ce părere am, am spus: «Bine, să-l reprimească», şi atunci Cumpănaşu a trimis acordul Departamentului cultelor. Dar Papp László a ţinut să-l numească la Timişoara pentru că au un preot în vîrstă autoritar care poate să-l ţină în frîu. Am fost de acord şi dosarul lui Tökes a fost transferat la Timişoara. Preotul a primit un atac de cord după certuri bisericeşti de-ale lor. După o săptămînă Tökes s-a instalat în casa parohială. Aici a intervenit fiul lui Papp László, Carol, care n-a vrut să-l numească paroh pentru că nu are vechime şi atunci a dat o decizie de mutare. La insistenţele mele Cumpănaşu a fost de acord cu mutarea asta"[252]. Transferul de la Dej la Timişoara a fost făcut cu aprobarea Securităţii, care, mobilizată de liderii religioşi ai Bisericii reformate şi de numeroasele denunţuri ale enoriaşilor, hotărîse în iarna anului 1985 să acorde oarecare atenţie acestui caz. Cu ocazia unei cercetări făcute de Ministerul Apărării Naţionale în 1992, colonelul Gheorghe Raţiu i-a declarat autorului: „A fost o mare greşeală a Securităţii să accepte transferul lui Tökes de la Dej la Timişoara. Eroarea a provenit din importanţa redusă pe care o acorda cazului Tökes, persoanei în sine, care în 1985 nu reprezenta altceva decît un rebel în interiorul Bisericii sale, precum şi faptului că Securitatea a primit asigurări din partea episcopului Papp că la Timişoara îl va avea sub supraveghere proprie, prin intermediul unor mijloace specifice Bisericii respective. La acea dată nu mi-am dat seama de jocul dublu făcut de episcopul Papp, care incita mereu cazul Tökes şi avea o fiică măritată la Debreţin, unde se deplasa

[251] CSCED 1994, *Stenograma audierii din data de 16 februarie 1994 a domnului Gheorghe Raţiu* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 2.
[252] *Ibidem*.

foarte des sub acoperirea acestei relații". În fapt, agitația lui László Tökes a condus la trecerea acestuia în sfera de interes a rețelelor finanțate de extremismul maghiar, precum și a serviciului de informații maghiar. Interesul Securității pentru László Tökes apare cu adevărat abia în iarna anului 1985, deoarece atunci a primit informația, pe calea spionajului extern românesc, că Tökes este în vederile iredentei maghiare. Se pare că inițial Securitatea Județului Cluj se limitase la „încadrarea" lui László Tökes cu doi informatori, provenind din anturajul său feminin – László Tökes era un bărbat frumos și destul de libertin –, apoi a reușit să-l racoleze pe fratele acestuia, Andraș, șantajîndu-l prin apartenența sa la minoritatea homosexuală. Securitatea a greșit din nou, convinsă că are suficiente surse sigure, din imediata și intima apropiere a preotului reformat, și nu a descoperit din timp că László Tökes reușise nu numai să provoace confesiunea colaborationistă a fratelui său, ci și să ajungă la o înțelegere cu acesta privind prevenirea asupra tuturor zonelor de interes și a activităților Securității în ce îl privește. În adresa trimisă de SRI Comisiei parlamentare, chiar se precizează: „Prin șantajarea fratelui său, TÖKES LÁSZLO a reușit să cunoască orice acțiune inițiată împotriva sa de fostul organ de represiune comunistă"[253]. A mai existat un amănunt care a derutat Securitatea mult timp: László Tökes se prezenta ca un fidel al lui Nicolae Ceaușescu, purtînd cu acesta o corespondență bogată, plină de adulație. Fostul ofițer de Securitate de la Timișoara, colonelul Petru Pele avea să declare în fața Comisiei senatoriale: „Sunt adunate 14 tomuri de dosare cu Tökes. El l-a venerat pe Ceaușescu. Îi scria scrisori să-l ajute împotriva șefilor lui bisericești. Dosarele lui Tökes au fost trimise la MApN, acum am înțeles că sunt la SRI. În dosare Tökes figurează cu numele conspirativ *Vasile*. El acționa pentru independența Ardealului, deci nu avea nimic cu Ceaușescu. A ținut legătura cu agenții maghiari, trimitea materiale la TV Panorama"[254].

---

[253] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 128. (Semnalez că textul publicat reprezintă informarea făcută de SRI către Senatul României, pe baza dosarului Securității, nu raportul autentic întocmit de aceasta, așa cum eronat apare în titlul textului publicat de autorii citați!)

[254] CSCED 1994, *Stenograma audierii din 29 martie 1994 a domnului Petru Pele* (manuscris), Fond „Sorin Roșca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.

Întregul tablou de pînă acum al cazului Tökes demonstrează dezinteresul sau cel puţin lejeritatea cu care a tratat Securitatea acest caz pînă în anul 1988, cînd preotul reformat a intrat activ în atenţia agenturii maghiare. Probabil că el nici nu a reprezentat un caz politic pînă în acel moment, ci doar unul confesional. Între 1986 şi 1988, deşi se afla sub conducerea vechiului său adversar, episcopul Papp, Tökes nu are probleme deosebite şi nici nu produce vreunele. În 1988 însă, preluat de emisari speciali trimişi din Occident, László Tökes ia poziţie împotriva programului de sistematizare a localităţilor sub acuzaţia adusă statului de demolare a satelor maghiare. Aceasta era direcţia prioritară a campaniei internaţionale lansate de extremismul maghiar şi preluată ca act de încălcare a drepturilor omului de către presa occidentală, cu toate că programul de sistematizare – un subiect care trebuie analizat cu atenţie – nu avea un caracter etnic, majoritatea copleşitoare a localităţilor vizate fiind etnic românească. Între aprilie 1988 şi decembrie 1989, László Tökes este surprins în întîlniri conspirative cu agenţi maghiari în diferite locuri de contact, în Timişoara şi în afara oraşului, în intersecţii auto fără trafic, înregistrat audio şi video fără dubiu asupra calităţii de cetăţean român implicat împotriva statului său în activităţi ilegale. Deşi probele strînse la Direcţia I sunt relevante, deşi agenţii maghiari cu care a intrat în contact au fost urmăriţi şi pe teritoriul ungar pînă la identificarea precisă a serviciului secret din care făceau parte, deşi la un moment dat i-a plasat un agent român pe post de emisar ungur, şi Tökes i-a făcut un raport complet asupra activităţii sale, deşi Securitatea a cerut lui Ceauşescu arestarea lui, şeful statului nu ia nici o măsură, în afară de cele clasice de supraveghere. La 19 octombrie 1993, Comisia senatorială l-a audiat pe generalul Iulian Vlad:

„**Domnul Nicolaescu:** Problema Tökes aţi raportat-o lui Ceauşescu?

Domnul Vlad: Da, a fost raportată în august sau septembrie 1989, cînd Securitatea judeţului Timiş şi direcţia centrală de linie mi-au prezentat cazul analizat de ei şi din care rezultau lucruri deosebite în activitatea acestui cetăţean român. Se propuneau măsuri legale, m-am dus cu cazul, dar nu cu dosarul, că nu accepta să-şi

arunce privirea într-un dosar, cred că avea repulsie, de cînd fusese anchetat şi judecat, faţă de dosare. El a considerat atunci că nu este oportun, el nu angaja discuţii explicite, cel mai des returna hîrtia fără să spună nimic şi se deducea că nu eşti în vederile lui. Defectul sau calitatea mea era că ceream explicaţii şi asta nu convenea, îmi spuneam punctul de vedere. În cazul dat am explicat că solicitau este serioasă, că nu este vorba aici de ceea ce făcea un cetăţean român, ci de ceea ce se făcea în spatele acestui cetăţean român, puterea lui, planurile şi acţiunile care se întreprindeau în spatele acestui cetăţean român.

Domnul Gabrielescu: Poate ne spuneţi ce ştiaţi înainte de decembrie '89 despre acest caz?

Domnul Vlad: Pot să vă dau detalii, dar cel mai bine cred că vă poate lămuri în acest caz locţiitorul şefului Securităţii judeţului Timiş, maior Tinu Radu, care a lucrat în acţiunea respectivă. Ceea ce pot să vă spun este că acest cetăţean român nu acţiona în interesul României, care era patria lui prin naştere, ci în interesul unei puteri străine. Culegea informaţii de orice natură pe care le transmitea afară. Ceea ce are o denumire pentru un străin, spionaj, pentru un român este trădare de ţară. Au fost dovezi, un dosar întreg. Cînd i-am prezentat preşedintelui României cazul, a reflectat, cum nu făcea în alte cazuri, a cerut explicaţii, i-am dat, şi mi-a spus: «Nu este oportun pentru ţară, nu trebuie făcut». Noi propuneam să fie chemat să răspundă în faţa legii pentru faptele lui. Şi acum consider că era o propunere corectă să fie anchetat. A mai spus ca, totuşi, să fie ţinut sub control, şi aşa s-a şi făcut pînă la data de 15-16 decembrie 1989"[255].

Iniţiativa Securităţii în privinţa lui László Tökes a fost materializată prin două documente, primul fiind o notă a Departamentului Securităţii Statului în care, pe baza probelor existente la dosarul de urmărire, se propunea luarea măsurilor legale prevăzute pentru cazurile de trădare de ţară, iar al doilea era nota Procuraturii în care se prezenta temeiul legal al arestării. Conform generalului de justiţie Gheorghe Diaconescu, cel care a şi înaintat nota Procuraturii Generale, pe această notă, Nicolae Ceauşescu a scris: „NU. Să se ia măsuri de

[255] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 505.

influențare obștească. Să fie dat în judecată de corul UTC din Arad pentru calomnie și să fie mutat". Printre declarațiile cu referire la activitățile sale parohiale, Tökes făcuse aprecieri ironice la adresa corurilor care interpretau cunoscutele cîntece „patriotice" închinate lui Ceaușescu. Noi, cei care am fost contemporani, știm că erau jalnice. Oricum, de la acea apostilă a lui Ceaușescu a pornit acțiunea de mutare a lui Tökes din Timișoara. Episcopul Papp și-a arătat satisfacția, a mers pînă la capăt, dîndu-l în judecată, iar într-un interviu acordat postului de radio *Kossuth* a spus foarte clar despre Tökes: „Dacă nu se simte bine în România, să se mute în Ungaria sau în Canada, unde trăiește fratele său"[256]. Lucrurile astea conveneau regimului și lăsau impresia că acțiunea va decurge liniștit.

Încercînd să înțelegem atitudinea prudentă a lui Nicolae Ceaușescu, dincolo de mentalitatea sa primitivă cu „influențarea obștească", trebuie să luăm în calcul faptul esențial că șeful statului și al partidului conducea în primul rînd și decisiv prin partid, nu prin instituții. Faptul că un secretar de stat și șef al Departamentului Securității Statului avea acces direct la el era singular, prin natura activității acelei instituții în care Ceaușescu vedea un instrument al partidului. Indiferent ce informații i se aduceau la cunoștință, decizia aparținea secretarului general și se transmitea prin partid. Nu Securitatea dădea ordine Procuraturii, ci partidul, care dădea ordin și Securității să pună la dispoziția Procuraturii informațiile necesare instrumentării unui caz. În acest sistem de gîndire și de lucru, Nicolae Ceaușescu trebuie să fi cîntărit atunci cazul lui László Tökes dintr-o perspectivă mai largă. Ceea ce Securității i se părea foarte simplu, avînd în vedere probele pe care le strînsese, din punct de vedere politic era mult mai complicat. La 28 august 1988, cu ocazia întîlnirii de la Arad, Karoly Grosz, secretar general al PMSU, folosise un limbaj din care rezulta că Ungaria nu recunoaște apartenența Transilvaniei la România, iar Nicolae Ceaușescu reacționase vehement, cu toate că intenția lui fusese să profite de această întîlnire pentru a calma relațiile româno-ungare. De la 31 ianuarie 1988, Ceaușescu avea pe cap un caz deosebit de complicat, surprinderea diplomatului Mircea Răceanu în flagrant delict de spionaj în

[256] *Ibidem*, p. 126.

favoarea SUA, iar probele din anchetă şi mărturisirile arestatului conduceau spre o posibilă condamnare la moarte (care s-a şi pronunţat). Lui Ceauşescu nu-i trebuia un al doilea caz, mai ales că dosarul Răceanu era încă ţinut în rezervă, avînd în vedere implicarea relaţiei cu Statele Unite. Abia în martie 1989 este dat publicităţii cazul lui Răceanu. La începutul lui aprilie Germania Federală îşi cheamă ambasadorul. La fel au făcut şi alte ambasade occidentale, cu scopul de a evita implicarea ambasadorilor în ceremoniile festive organizate la sfîrşit de an. În zilele de 14 şi 15 decembrie 1989, toţi ambasadorii statelor occidentale au revenit la post pentru a fi martori şi actori ai răsturnării lui Ceauşescu. Conform unei versiuni publice, tot în primăvara lui 1989, serviciile secrete americane sugerează apariţia unei forme de protest din direcţia partidului (Scrisoarea celor 6), pentru a compensa căderea lui Răceanu. După Silviu Brucan, nu a existat vreo legătură între cele două cazuri. Are dreptate: „Scrisoarea celor 6" a fost de inspiraţie sovietică. Un scandal cu ungurii era ultimul lucru pe care şi-l dorea Ceauşescu. De altfel, într-o discuţie purtată de autor la 12 august 2003 cu fostul procuror-şef adjunct, Gheorghe Diaconescu, acesta a declarat: „Ceauşescu avea două obsesii: maghiarii şi studenţii. Considera că aceste două medii sunt cele mai periculoase pentru declanşarea unei revolte, a unei mişcări protestatare violente, serioase, şi dorea să le evite. Din acest motiv era extrem de prudent în privinţa măsurilor legale care îi vizau pe maghiari şi pe studenţi, căutînd să nu dea el ocazia pentru o astfel de mişcare". Dacă ne uităm pe lista acţiunilor sale politice din ultimul an, vom observa şi cum înţelegea Nicolae Ceauşescu să blocheze ameninţarea potenţială din partea minorităţii maghiare şi a studenţilor. La 26 octombrie 1989 organizează o plenară a Consiliului oamenilor muncii de naţionalitate maghiară, la care primeşte asigurări de devotament şi sunt respinse „încercările de amestec în treburile interne ale României", iar la 5 decembrie „Consiliul de Stat hotărăşte majorarea cuantumului burselor pentru studenţi şi elevi şi acordarea de burse fiilor de muncitori şi ţărani cooperatişti, indiferent de veniturile părinţilor"[257]. Un apel nepotrivit

[257] Cristina Păiuşan, Narcis Dorin Ion, Mihai Retegan, *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*, Ed. Tritonic, Bucureşti, 2002, p. 343.

la proverbul românesc „Cînd o face plopul mere şi răchita micşunele" – o versiune recentă a proverbului autentic „Cînd o face plopul nuci şi răchita mere dulci"[258] – pentru a arăta că socialismul nu va pieri niciodată, nu a provocat decît reacţia ironică a studenţilor *din mai multe centre universitare*, care au atîrnat mere în plopi.

Preliminarii ciudate

Mai mult decît orice estimare a unui scriitor sau istoric, faptul că în anul 1990 România ar fi cunoscut oricum o explozie socială şi politică nu poate fi negat. Era previzibil dintr-o sumă întreagă de motive interne şi externe. Antecedentele din anii 1987-1989, mai ales persistenţa focarului social de la Braşov, cu concentrare mare de industrie ineficientă, apoi blocajul funcţional al centrelor industriale supradimensionate şi eşecul agriculturii comuniste arată că naţiunea ajunsese la un capăt în raportul său cu statul. Uniunea Sovietică a înţeles din timp că explozia previzibilă a societăţii româneşti va duce la apariţia unui fenomen accelerat de căutare a unei alte soluţii politice pentru România. Trecuse şi timpul experienţelor economice şi al răbdării populaţiei. O Românie revoltată nu se putea îndrepta spre URSS. Ea putea rămîne suspendată, se putea rupe în bucăţi sau se putea orienta, prin forţa crizei, spre cele trei oferte occidentale: un ajutor economic german, o umbrelă politică americană, o iluzorie protecţie franceză. Să nu uităm că în decembrie '89 Polonia şi Cehoslovacia ieşiseră din scenariul Echipei Gorbaciov şi se îndreptau vertiginos spre soluţiile occidentale. România era prea aproape de URSS pentru a fi pierdută în acelaşi fel. *Perestroika* eşuase, iar Echipa Gorbaciov mersese prea departe dincolo de limitele scenariului kaghebist, astfel încît anul 1989 înregistra înmulţirea eşecurilor planului iniţial de ieşire din criză. Gorbaciov însă nu avea încotro; el trebuia să meargă înainte pe plan extern, pe planul care se rezema mai mult ca oricînd de umărul occidental.

Cîteva precedente. Nu o dată în ultimii 15 ani cuvîntul *revoluţie* a fost înlocuit cu *explozie*. Însă explozia are în primul rînd nevoie

---

[258] Alexandru Dobrescu, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*, Ed. Mydo Center, Iaşi, 1997, p. 65.

de o scînteie, iar în al doilea rînd distruge, face prăpăd în jurul ei. Produsă într-o casă cu uşile şi ferestrele închise, explozia face ravagii. Dacă acea construcţie este solidă, ar putea rămîne în picioare stîlpii de rezistenţă. Dar construcţia era butaforică: „Partidul comunist, Securitatea, Nomenclatura şi Economia planificată erau cei patru stîlpi ai regimului, stîlpi care nu mai puteau fi «reparaţi», ci înlocuiţi, iar orice înlocuire a unuia atrăgea slăbirea construcţiei şi prăbuşirea ei"[259]. „Explozia" de la Timişoara a avut mai multe precedente interesante în care mulţimea se adunase spontan şi manifestase într-un context psihologic favorizat de amănunte aparent nesemnificative. Ar fi interesant de analizat cîteva cazuri.

La 7 mai 1986 echipa de fotbal *Steaua* (club al Ministerului Apărării Naţionale a României) cîştiga, după o finală dramatică cu *F.C. Barcelona*, Cupa Campionilor Europeni. La finalul comentariului său, spicherul Coca-Cosma Teoharie a anunţat eronat că fotbaliştii se întorc în aceeaşi seară de la Sevilla. În Capitală se adună spontan în principalele centre sportive – Ghencea şi Giuleşti – sute de suporteri. Un grup se strînge în faţa sediului Clubului *Steaua* din strada Plevnei, apoi porneşte spre Aeroportul Otopeni pe jos, adunînd pe drum şi suporterii giuleşteni, şi pe alţi suporteri din centru, care încercaseră, fără succes, să convingă pe şoferii unor autobuze de noapte să iasă din traseu şi să-i transporte pînă la aeroport. Deşi pînă acolo sunt aproximativ 15 km, la Otopeni ajung peste 2 000 de oameni. Pe drum, mai întîi de la magazinul alimentar de lîngă Televiziune, deschis entuziast de gestionar, apoi de la chioşcul alimentar al Aeroportului Băneasa (cu program permanent) unii participanţi cumpără băuturi alcoolice, mai ales sticle de şampanie. Ajunsă în faţa aerogării Aeroportului Otopeni, mulţimea se comportă relativ disciplinat scandînd şi cîntînd în cinstea victoriei. La început, scandările sunt expresia bucuriei şi mîndriei, subliniind superioritatea românească în domeniul fotbalului pe plan european. După cîteva ore de aşteptare şi confuzie, autorităţile (Miliţia) anunţă că este o eroare şi că sportivii se întorc abia seara următoare. Mulţimea nu crede, devine agitată şi în scurt timp apar primele accente

[259] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ed. Univers enciclopedic, Bucureşti, 1999, p. 494.

verbale violente la adresa Miliției, în care mulțimea vede pe eternul rival sportiv al *Stelei*, echipa *Dinamo* (club al Ministerului de Interne). Adunarea se transformă, inclusiv pe fondul consumării băuturilor aduse, într-o manifestație scăpată de sub control în care milițienii din spațiile laterale sunt huiduiți, agresați, injuriați, goniți. Înspre dimineață mulțimea se calmează, înțelege și, avînd în vedere că la Aeroport este adusă și presa din ziua respectivă (8 mai), spiritele se potolesc. Suporterii pleacă pe jos înapoi. Cazul, oricît ar părea de izolat și particular, are importante semnificații din punctul de vedere al psihologiei mulțimii. În primul rînd, nu a fost nevoie de nici o instigare calificată pentru ca oamenii să se adune. Mulțimea a mărșăluit liberă pe străzile Capitalei, nu pe trotuare. Determinarea impresionantă a mulțimii a fost dovedită de parcurgerea unei distanțe apreciabile pe jos. În momentul în care autoritatea ordinii (Miliția) a intervenit – fără violențe, firesc și corect –, pentru a explica mulțimii realitatea, aceasta nu a fost crezută și, mai mult, a provocat o reacție de ostilitate. În seara următoare vor veni mai mulți, peste 5 000, tot pe jos și mult mai organizați (cu pancarte, cu steaguri, cu banderole etc.). Cristian Țopescu, cunoscut comentator sportiv aflat în disidență, a fost solicitat de autorități să se prezinte la aeroport în uniformă de ofițer pentru a ține mulțimea în stare de calm. Avînd în vedere că avionul întîrzia, Țopescu a fost nevoit să se adreseze mulțimii, să-i explice esența confuziei privind ziua și ora întoarcerii fotbaliștilor, să vorbească aproape două ore. Faptul că un singur om, cunoscut ca disident, ca personalitate căreia i se făcuse o nedreptate, a intervenit cu succes pentru a transmite de fapt același mesaj ca și Miliția, dovedește funcția esențială a credibilității în relația cu *massa*. În acea noapte de 8 mai 1986 avusese loc un transfer dramatic de autoritate, de la stat la un om. Duminica următoare, în fața unor tribune arhipline, echipa *Steaua* a jucat în campionat primul său meci după cucerirea Cupei Campionilor Europeni. Printr-o ironie a soartei, adversara era echipa de fotbal a „Securității" (în realitate a Miliției Municipiului București), *Victoria* București, pe care *Steaua* a zdrobit-o cu un umilitor 4-0[260]. În tribune s-a

[260] Horia Alexandrescu, *Steaua, campioana Europei*, Ed. Militară, București, 1986, p. 202.

manifestat un adevărat delir anti-Securitate şi anti-Miliţie. Esenţa acelei întîmplări a fost curajul, înfrîngerea fricii de autoritate prin constituirea ca mulţime, mulţimea fiind un mediu primitiv care asigura protecţia individului, care permitea exprimarea nemulţumirii, care oferea posibilitatea consumării sentimentului de libertate. Fenomenul s-a repetat cu amploare la Braşov în 1987.

La Timişoara au existat cîteva cazuri de organizare a unei mulţimi înainte de decembrie 1989. Dintr-o iniţiativă rămasă şi astăzi foarte vagă, deşi se bănuieşte că erau studenţii, cu un an înainte, în decembrie 1988, mai mulţi tineri au încercat să organizeze o manifestaţie într-una din pieţele Timişoarei. „Tinerii nu foloseau manifeste, nu ţi se adresau direct, tranşant: cînd treceau pe lîngă cineva, ziceau – însă destul de incolor, ca, în situaţia că persoana ar fi încercat să îi tragă la răspundere, ei să poată mima mirarea, nevinovăţia, exasperarea – cu un ton scăzut: «Dacă eşti patriot, vino în 3 ianuarie în Piaţa Unirii!», mergînd mai departe de parcă nici nu te-ar fi observat, necum să-ţi fi vorbit"[261]. Ca şi la Iaşi, în decembrie 1989, organizatorii fac aceeaşi greşeală: indică două puncte de întîlnire – Piaţa Unirii şi Piaţa Operei – similitudinea cu indicarea dublului loc de întîlnire din capitala Moldovei – Piaţa Unirii şi Piaţa Palatului – fiind tulburătoare. Ca şi la Iaşi, peste un an, „Miliţia şi Securitatea, cunoscînd datele problemei, se pregătiseră să intervină cu promptitudine, în ambele locuri existînd tehnică şi forţe de ordine"[262]. Numeroşi timişoreni vor trece prin cele două pieţe fără să se oprească. În documentele Securităţii acest caz nu există, probabil pentru că nici nu a existat în forma uşor exagerată prezentată de revoluţionari (tehnică, forţe de ordine etc.).

La 15 noiembrie 1989, cu ocazia meciului de fotbal România-Danemarca, în urma căruia echipa naţională s-a calificat la Campionatul Mondial din Italia, centrul oraşului Timişoara a fost ocupat de cîteva mii de oameni, care şi-au manifestat bucuria. S-a cîntat *Deşteaptă-te, române!*, un cîntec patriotic cu semnificaţii revoluţionare. Acţiunea a pornit, ca întotdeauna după o victorie

[261] Titus Suciu, *Reportaj cu sufletul la gură*, Ed. Facla, Timişoara, 1990, p. 6.
[262] *Ibidem*, p. 7.

internațională la fotbal, din Complexul studențesc. Securitatea cunoștea din interior, cu ajutorul unei rețele destul de ample, că la fiecare meci internațional important în căminele studențești se adunau studenții pentru a urmări partida, după o aprovizionare metodică și substanțială cu palincă, la bidoane. Ofițerul de obiectiv chiar obișnuia să treacă prin încăperile cu televizoare și să stabilească împreună cu studenții niște reguli de comportament, să-i roage să nu producă distrugeri. După terminarea meciului, s-a format un grup de aproximativ 200 de studenți care a plecat cîntînd spre sediul Comitetului Județean de Partid unde manifestația s-a oprit pentru scurt timp, scandînd numele unor jucători (Hagi, Balint, Sabău) și primind salutul cîtorva funcționari din sediu (reamintim că meciul s-a disputat după-amiaza, pe lumină). De aici, grupul a fost condus de lucrători ai Securității infiltrați printre manifestanți și purtînd fulare ale clubului Politehnica Timișoara pe un traseu care să nu deranjeze circulația în oraș spre centru. Întîmplarea a făcut ca, fiind identificat în grup un student străin bănuit de legături cu o organizație teroristă, manifestația să fie filată în permanență, filmată și fotografiată. Persoana respectivă însă se integrase pur și simplu manifestației de bucurie fără nici un scop subversiv. O dată cu venirea serii, în zona centrală mai rămîne un grup de 50-60 de manifestanți din mijlocul cărora s-a strigat la un moment dat: „*Perestroika!* Gorbaciov!". Lucrătorii Securității – probabil printre puținii participanți treji – vor conduce grupul înapoi în Complexul studențesc, unde fusese deja organizată de cadrele didactice și de grupul politic de sprijin al acestora (UASCR) o ședință menită să potolească spiritele. Nu există mărturii credibile că din mulțime s-a strigat „Jos Ceaușescu!". Nimic nu a transformat adunarea într-o manifestație anticeaușistă. Titus Suciu, un timișorean care a avut inteligența să înregistreze aproape toate evenimentele importante din oraș, va consemna cu temei: „Din păcate, n-a existat nicăieri un *pol*, un *punct de aglomerare*. Adică nici unul dintre concitadini nu a avut curajul să se pună în fruntea mulțimii, să-i ordoneze și canalizeze energia, pentru a o folosi împotriva organelor locale de partid"[263]. Trebuie menționat

[263] *Ibidem*.

că, spre deosebire de Iaşi sau Bucureşti, centrul oraşului Timişoara – identificat prin axa edilitară dintre Catedrală şi Operă – este compus în majoritate dintr-un spaţiu pietonal, dintr-o alee de promenadă izolată de circulaţia rutieră, fapt care nu a permis unul din gesturile de-acum tipice ale revoluţiei: oprirea circulaţiei. Cum organele de ordine (Miliţia) se instalaseră în ziua de 15 noiembrie pe calea rutieră din faţa Catedralei şi asigurau fluenţa circulaţiei rutiere, spaţiul de adunare a fost practic foarte uşor de închis, avînd în vedere şi faptul că pe lateralele clădirii Operei accesul pietonal se face prin două străduţe extrem de înguste. Apoi, faptul că oamenii Securităţii au reuşit să se infiltreze şi la un moment dat să conducă manifestaţia aduce acest caz la dimensiuni ceva mai apropiate de realitate.

Mult mai interesant pare însă incidentul timişorean din 23 noiembrie 1989, care era penultima zi a Congresului şi în care era pregătită realegerea lui Nicolae Ceauşescu în fruntea partidului comunist. La Uzina Mecanică Timişoara, în mod iresponsabil – din punct de vedere al puterii comuniste – nu s-a plătit salariul la timp, deşi era exact intervalul în care se desfăşura Congresul al XIV-lea. În cîteva întreprinderi din ţară şi din Bucureşti au existat membri ai partidului care votaseră pe timpul verii în organizaţia lor împotriva realegerii lui Nicolae Ceauşescu, provocînd deruta liderilor politici. La întreprinderea *Aerofina* din Bucureşti, de exemplu, muncitorul specialist Şorodoc s-a ridicat într-o şedinţă de partid şi a anunţat că apartamentul său din bloc este imposibil de locuit din cauza lipsei apei de băut, a apei menajere, a căldurii în instalaţia de termoficare. A cerut să se rezolve aceste probleme. Nu i-a dat nimeni nici o atenţie. În şedinţa următoare, adică peste o lună, a anunţat că, nefiindu-i rezolvate problemele de către actuala conducere a partidului, votează împotriva realegerii lui Nicolae Ceauşescu la Congresul al XIV-lea, cu speranţa că un alt secretar general se va apleca asupra problemelor unuia dintre membrii partidului pe care îl conduce. Luat „la prelucrare" de secretarul de partid al instituţiei şi de trimisul sectorului, muncitorul Şorodoc constată că partidul din care face parte nu-l mai reprezintă. La următoarea şedinţă, peste încă o lună, cere cuvîntul statutar şi îşi anunţă demisia din PCR. Primul-secretar al sectorului şi diferiţi alţi activişti – care, subliniem, nu au

desfăşurat nici o formă de presiune, alta decît munca de lămurire – au rămas siderați în fața acelei cereri prezentate firesc şi într-un cadru organizat. În Statut nu exista un articol care să permită demisia din partid. Deruta în fața unui disident care nu se manifesta violent, care păstra în permanență o atitudine demnă, care se înscria cu corectitudine în prevederile legilor şi în logica documentelor de partid şi căruia nu i se putea reproşa nimic profesional, a permis ca la întreprinderea *Aerofina* să existe înregistrat oficial un vot împotriva realegerii lui Nicolae Ceauşescu la Congresul al XIV-lea. După cum s-a aflat ulterior, cazul său se multiplica în numeroase alte întreprinderi din țară, păstrîndu-se însă în limitele izolării. În cele cîteva cazuri, foarte puține, provenite din rîndul intelectualității tehnice, aşa-numitul TESA, atitudinea de refuz a votului a fost privită cu indiferență, şedințele de partid ale organizațiilor compuse din angajați ai aparatului tehnico-economic fiind de mult transformate într-o parodie la care se citeau ziare sportive, se spuneau bancuri şi se mimau cu ironie lozincile zilei (devenise celebru comentariul ironic al lozincii „Trăiască Pacea şi Securitatea!"). Mai mult decît atît, organizațiile de partid ale TESA aveau de cîțiva ani secretari aleşi din rîndurile lor, ale intelectualității tehnice, secretari care se complăceau de multe ori în derizoriul imprimat de colegii săi. În organizațiile muncitoreşti situația era mult mai periculoasă, existînd cazuri disperate de oameni cărora li se spunea că reprezintă clasa conducătoare a țării, dar care nu mai suportau viața în blocurile unde fuseseră mutați şi care se degradaseră vertiginos, de oameni care nu mai puteau să-şi întrețină familia, pe fondul reducerii drepturilor salariale sau a neplății la timp a lefii.

La Timişoara şi la Braşov exista o situație socio-economică aparte, cîte un focar exploziv cu implicații psihologice determinate de faptul că în aceste municipii fuseseră aduşi numeroşi muncitori din Moldova. Aceştia veniseră, ocupau blocuri întregi de locuințe şi lucrau de regulă în sectoarele cele mai dificile, cele mai periculoase, scopul principal al venirii lor fiind cîştigul mai mare, sumele apreciabil mai mari ce se puteau cîştiga în acele locuri. Cum în anii 1988-1989 criza economică generalizată a sistemului a condus la diminuarea substanțială a salariilor, muncitorii moldoveni au pierdut

avantajul principal al deplasării lor locative, al mutației pe care o suportaseră, și nemulțumirea a devenit cu atît mai mare. Altfel spus, veniseră să cîștige mai mult și ajunseseră să cîștige mai puțin. Cauza principală a migrației lor economice era astfel trădată de statul care îi adusese acolo.

La Timișoara, un grup de muncitori de la secția mecanică a Uzinei Mecanice (UMT) a încercat să mobilizeze angajații pentru o grevă care să forțeze plata salariilor. Este posibil să fi existat și accente izolate împotriva realegerii lui Nicolae Ceaușescu. „Totul trebuia să demareze în 23 noiembrie, ora nouă. Atunci aveau să oprească mașinile, să iasă în curte, să mobilizeze și celelalte secții, după care urmau să pornească în oraș pe un traseu ocolitor, cît mai lung, cu întreprinderi pe parcurs, pentru a aduna manifestanți de pretutindeni."[264] În dimineața respectivă la ora nouă curtea întreprinderii a rămas goală. Abia după ora 10.15 un grup estimat la aproximativ 300-400 de oameni se adună în curte scandînd: „Români, veniți cu noi!". Această lozincă este una din cele mai controversate, deoarece are cel puțin două sensuri: un apel al manifestanților de altă origine etnică către români sau un apel patriotic românesc. Secția de propagandă a partidului nu va rata nici un prilej pentru a sublinia că nucleul revoltaților a fost mai mereu format din cetățeni de origine etnică maghiară, incitați de posturile de radio și televiziune din Ungaria. Conform unor informații venite tot din rîndul revoluționarilor cifrele participanților trebuie să piardă un zero: „Din păcate – afirmă Iosif Costinaș –, doar 40 de temerari au ieșit la poarta uzinei la ora fixată"[265]. În fruntea lor s-ar fi aflat maistrul Sabin Poenar. În curtea interioară a UMT se adună și muncitori din alte secții, formîndu-se o coloană care pleacă spre poartă. „Numai că în dreptul birourilor apare un șef de secție, la intervenția căruia oamenii dau înapoi, se pierd, se risipesc pe la secțiile lor, așa că afară au ajuns doar vreo 30 de oameni"[266]. Întîmplarea este derutantă. Un număr impresionant de muncitori care au oprit mașinile și

[264] *Ibidem*, p. 8.
[265] Iosif Costinaș, *Întrebări cu și fără răspuns. Decembrie 1989*, Ed. Mirton, Timișoara, 2001, p. 21.
[266] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 8.

au declanşat o acţiune protestatară împotriva realegerii lui Nicolae Ceauşescu se intimidează în faţa unui şef de secţie! Deşi efectul de mulţime este realizat, el nu funcţionează, ca şi în cazurile precedente, pentru a se „canaliza" spre acţiune. Şi de această dată lipseşte ceva, ca şi mai tîrziu la Iaşi, ca în numeroase alte cazuri de grevă spontană sau iniţiativă protestatară pe care Securitatea recunoaşte că le-a dezamorsat pe aproape întregul teritoriu al ţării. A lipsit *scînteia*, a lipsit elementul esenţial al exploziei. Tot în timpul audierilor la Comisia senatorială, colonelul Raţiu avea să precizeze: „În România era situaţia explozivă, lipsea doar scînteia. Scînteia s-a declanşat la Timişoara (...) Situaţia era mai explozivă la Iaşi sau Galaţi, mult mai necăjite, şi noi ne aşteptam ca acolo să înceapă"[267].

Cercetarea de către autor a cazului de la UMT arată că relatarea tîrzie conţine multe exagerări, dar îl identifică pe „şeful de secţie" în persoana colonelului-inginer de Securitate Jurj, care i-a liniştit pe muncitori, dîndu-le asigurări că „Mîine vă intră banii".

O precizare necesară. Cititorul trebuie să fie prevenit că povestea revoluţiei române conţine o cantitate apreciabilă de episoade legendare, provenite din rîndurile revoluţionarilor, şi de multe informaţii derutante din partea Securităţii, fie minimalizînd actele revoluţionare, fie ascunzînd slăbiciuni, eşecuri şi erori ale propriului aparat. În rîndurile revoluţionarilor a existat tentaţia de a construi o „istorie" anterioară exploziei, o întreagă pregătire preliminară cu scopul de a da un caracter organizat, bine şi lucid structurat politic manifestaţiei din 16 decembrie. Era în dezinteresul legendei ca explozia de nemulţumire să rămînă în istorie ca un eveniment necontrolat, haotic, întîmplător. Sau, şi mai rău, organizat de altcineva decît de revoluţionarii înşişi – de sovietici, de unguri sau de autorităţi. Securitatea şi DIA au fost cele mai des folosite ca diversiune la o realitate greu de reconstituit. În timpul cercetării, autorul s-a confruntat cu o adevărată construcţie ficţionară despre pregătirea revoluţiei, despre desfăşurarea ei în momentele esenţiale şi – punctul cel mai sensibil – despre eroii ei. La un moment dat poveştile

[267] CSCED 1994, *Stenograma audierii din 16 februarie 1994 a domnului Gheorghe Raţiu* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 2.

revoluției conțin atîta invenție încît nici nu mai știi ce să crezi, încît devine extrem de greu să alegi adevărul de minciună, și de o parte, și de alta, pentru a-ți forma o imagine coerentă, realistă asupra evenimentului. Reconstituirea făcută de autor la fața locului, la Timișoara, a dezvăluit o cantitate imensă de minciună, legendă, improvizație în legătură cu diferitele episoade ale evenimentelor: locuri în care se afirmă că erau adunați mii de revoluționari nu îngăduie decît prezența a cîtorva sute, distanțe care nu se puteau parcurge pe jos cu viteza pe care o descriu relatările postdecembriste, unghiuri de vizibilitate sau de tragere din care fie nu se puteau vedea incidentele, fie nu se putea executa foc direct, imagini aflate în arhiva Muzeului revoluției care atestă cu totul altceva decît se afirmă în lucrări memorialistice, documente falsificate, hărți întocmite pentru a ascunde realitatea etc.

Pentru a se descurca în plasa deasă a legendei, cititorul are la dispoziție aproximativ 300 de cărți despre evenimentele de la Timișoara, din care doar vreo cinci păstrează încă peste timp căldura relatării din vecinătatea evenimentului și numeroase detalii apropiate cumva de adevăr. Rămîn interesante mărturiile consemnate de Miodrag Milin, Marius Mioc și Titus Suciu, unele încărcate sentimental și înfrumusețate politic (caracterul anticomunist), cu patriotism local (prioritatea Timișoarei) și cu episoade eroice (implicarea personală în actul istoric). Peste timp, tentativa de a reconstitui faptele și de a se plasa pe ei înșiși cît mai spre centrul lor în dezordinea evenimentelor i-a făcut pe participanți sau pe martorii oculari să încerce compunerea ansamblului și să-i dea o ordine – o ordine revoluționară. Din păcate pentru ei partea de revoltă a unei revoluții nu are, în principiu, o ordine acțională tocmai pentru că implică prezența, mișcarea voluntară sau folosirea *massei*. La cantitatea imensă de idei și inițiative, cîteva – uneori doar una – dintre ideile enunțate haotic ating gîndirea, mentalitatea, temerile sau preocupările unei majorități a *massei* și emitentul acela devine instantaneu un lider, un erou. Oamenii îl urmează. Apoi sunt liderii acționali, cei care, din diferite motive personale sau doctrinare își înfrîng teama, simt forța *massei* și o folosesc, dezvoltă mesaje și atitudini temerare mergînd pînă la violență. Ei identifică primii un inamic – organele

de ordine, infiltrații, simbolurile Puterii (însemne, imagini, clădiri) – și reușesc să dirijeze forța *massei* spre acel inamic. Ei nu sunt mai puțin revoluționari prin asta, ci chiar sunt adevărații revoluționari pentru că acelea sunt mecanismele determinante ale unei revoluții. Tentația de a face din revoluționar un individ conștient, lucid, decent și cu comportament de om bine educat este de neoprit, dar în egală măsură incompatibilă cu principiile unei revolte violente. O forță inepuizabilă este frustrarea, forță care a acționat devastator în România mai ales după revoluție, atunci cînd revoluționarii au constatat fie eșecul personal, fie deziluzia politică, fie blocarea speranțelor ficționare în fața unor guvernări slabe, ineficiente. În acest caz, revenirea la idealurile revoluției, la raportul între speranță și rezultat, a devenit un simptom care a încărcat și mai mult legenda cu mituri, unele dintre ele fabricate cu bună știință pentru a marca vizibil identitatea de revoluționar. Pentru numeroși revoluționari această identitate este mai puternică decît cea profesională sau politică (de membru al unui partid) sau este pur și simplu ultima identitate care le-a mai rămas. De aceea, ei aveau nevoie de impunerea ideii că revoluția a avut un program, o desfășurare condusă rațional spre un țel bine determinat și că a atins victoria, dar aceasta a fost deturnată de forțe contrarevoluționare. Pe lungi liste de eroi vom întîlni frecvent în loc de muncitor, funcționar, medic, șofer cuvîntul unic *revoluționar*, aceasta fiind ultima și singura identitate a individului care a riscat atunci, care s-a revoltat sau măcar a coborît în stradă pentru a privi, a rănitului sau a celui bătut de forțele de ordine. În apărarea acestei identități au fost folosite apoi toate mijloacele administrative și politice. Ei nu sunt de condamnat, ci de înțeles.

Am inclus acest pasaj explicativ aici pentru a pregăti într-un fel cititorul la confruntarea cu o construcție legendară care are deja o istorie de 15 ani, s-a realimentat în fiecare an în decembrie prin intermediul presei și s-a îmbogățit pînă la mitologie prin literatura revoluției. Pe de altă parte, comportamentul autorităților în timpul evenimentelor de la Timișoara are propriile sale particularități. Este evident astăzi că factorul politic local a acționat în derută, amatoristic și discreționar și că factorul cel mai apropiat de realitatea străzii, Securitatea, a acumulat cele mai multe informații, a acționat

pentru a monitoriza evenimentele şi la un moment dat a pierdut controlul acestora.

În sfîrşit, renunţînd la aprofundarea acestui fenomen psihologic acum, vom semnala totuşi cititorului că din cercetarea atentă a mărturiilor se desprinde concluzia unui corp de informaţii preponderent indirecte, de relatări tîrzii şi de amintiri extrem de imprecise pentru datele de 14 şi 15 decembrie 1989, chiar şi pentru 16 decembrie, situaţie estimată a proveni atît din incapacitatea firească de a participa activ la un fenomen violent şi a rămîne perfect lucid în mijlocul unei revolte, a unei intensităţi emoţionale, cît şi din faptul că faza iniţială a revoltei încă îşi căuta o formă a sa. Cititorul are la dispoziţie o sursă simplă, des folosită şi care s-a transformat într-un fel de reper pentru analiza revoluţiei române – *Psihologia mulţimilor* a lui Gustave Le Bon. În opera sa publicată în 1895, Le Bon explică esenţa unei revoluţii: „Cînd edificiul unei civilizaţii este mîncat de viermi, mulţimile îi aduc prăbuşirea. Atunci se manifestă rolul lor. Pentru o clipă, forţa oarbă a numărului devine singura logică a istoriei"[268]. Atît autorul, cît şi cititorii aşteaptă în continuare noi documente ale arhivelor secrete, dar este perfect posibil ca acele documente să nu fie altceva decît reflexul negativ al miturilor fabricate de revoluţionari, o imagine la fel de falsă privită în oglindă.

O coincidenţă suspectă. În noaptea de 10 spre 11 decembrie 1989 „persoane neidentificate au împrăştiat pe străzile Timişoarei manifeste cu conţinut exclusiv anticeauşist «Jos Dictatura!», «Jos tirania ceauşistă!», «Moartea dictatorului!». În dimineaţa zilei următoare (11.12.1989) întregul personal al Miliţiei Judeţene a fost mobilizat pentru adunarea acestor hîrtiuţe ce umpluseră străzile oraşului"[269]. Manifestele aveau acelaşi conţinut cu cele care au apărut la Iaşi şi care anunţau drept dată a revoltei tot 16 decembrie! Nu s-a putut stabili o legătură între cele din Timişoara şi cele de la Iaşi, decît că au fost răspîndite în aceeaşi zi. Sunt însă, fără îndoială, şi alte coincidenţe surprinzătoare, la care se adaugă folosirea aceluiaşi cîntec patriotic *Deşteaptă-te, române!* şi locul de adunare în Piaţa

---

[268] Gustave Le Bon, *Psihologia mulţimilor*, Ed. Anima, 1990, p. 9.

[269] Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluţiei române. Decembrie '89*, Ed. „Ion Cristoiu", Bucureşti, 2000, p. 51.

Unirii din Timişoara şi Iaşi, iar asta în condiţiile în care revoluţionarii din ambele oraşe nu recunosc vreo legătură între ei. Rămîne doar misteriosul telefon primit de la Timişoara de Titi Iacob la Iaşi: „Voi ce faceţi acolo, dormiţi? Doar trebuia să fiţi primii...". Este perfect posibil să nu existe nici o legătură, dar trebuie menţionat că în Bucureşti era foarte bine cunoscut de populaţie cazul unui funcţionar al Ambasadei Ungariei care fusese surprins de Securitate împrăştiind manifeste în oraş. Aflîndu-se sub filaj, era evident că nu fusese o întîmplare sau că „i-a pus cineva manifestele pe capota autoturismului, împrăştiindu-se atunci cînd a plecat de la stop" aşa cum pueril s-a apărat diplomatul ungur. Important pentru noi din acest caz este că, în mod cert, nu numai revoluţionarii produceau şi răspîndeau manifeste în România a anului 1989. Am discutat cazul împreună cu generalul Ştefan Alexie, fostul secretar de stat al DSS:

„**AMS**: Spuneţi-mi ceva despre manifestele care apăreau pe străzi în acea perioadă, înainte de revoluţie.

Ştefan Alexie: În Bucureşti, în perioada aceea, se difuzau manifeste, pe care noi le-am codificat *Luneta*. Nu reuşeam să prindem autorul acestor manifeste. Erau aruncate în diferite locuri, în zone unde era lume multă, fără să fie sesizat autorul. Aveau un conţinut dur la adresa lui Ceauşescu şi chemau la răsturnarea lui. S-au irosit forţe imense, sute de oameni ca să prindem autorul, cu pînde, filaj, echipe speciale... La un moment dat au fost aruncate din tavanul holului mare de la Palatul Telefoanelor. În tavan nu era nimic, nu exista posibilitatea de a fi aruncate de acolo. Atunci ne-am dat seama că sunt proiectate în sus cu un dispozitiv. Manifestele erau puse în nişte tuburi, care aveau la fund carbid cu apă, tubul era pus în picioare şi legat cu un nailon subţire. Cînd trecea cineva, se răsturna tubul, avea loc reacţia şi pulveriza manifestele. Cred că era iarnă, probabil '88 spre '89, cînd, întorcîndu-mă de la Vaslui, intram în Bucureşti spre seară. Deodată, la staţia maşinii a intrat apelul «urgent la faţa locului, eveniment deosebit». Am ajuns la birou şi m-am interesat. O maşină a Ambasadei Ungariei circula cu viteza redusă, avînd puse pe capotă manifestele, astfel încît să cadă pe stradă pe o distanţă mai mare. Cînd a ajuns pe Dionisie Lupu, prin

dreptul casei Dianei Pacepa, soldatul din post (*de la Biblioteca Americană* – n.a.) a observat mişcarea şi a semnalat. La scurt timp s-a apropiat şi filajul din spate, avînd astfel posibilitatea să observe felul în care opera maşina ambasadei ungare. Şoferul a fost somat să oprească, dar nu a vrut. L-au prins, l-au blocat la intrarea în pasajul de la Colţea. Şoferul era ataşatul Ambasadei Ungariei, Gyorfy, iar lîngă el era o femeie. Au fost supuşi unei cercetări în noaptea respectivă. Maşina a fost dusă la poliţie, demontată şurub cu şurub. Femeia care l-a însoţit a fost cercetată, aflîndu-se astfel că era menajera de la ambasadă. A relatat cum a fost luată de Gyorfy din ambasadă, cum l-a ajutat să ia pachetele cu manifeste din ambasadă şi cum au plecat în oraş, cum le punea pe capotă şi mergea încet ca să le împrăştie. Nu erau dubii".[270]

Generalul Neculicioiu a menţionat cu ocazia audierii sale la Comisia senatorială că în acţiunea ambasadei maghiare de la Bucureşti fusese implicat şi consilierul ambasadorului, un anume Hodişca Tibor[271].

Între preliminariile ciudate ale incidentelor din 16 decembrie se înscrie şi anunţul făcut de László Tökes în timpul slujbei din 10 decembrie prin care îşi informa enoriaşii că în 15 decembrie expiră termenul la care trebuie să se mute la Minei, în judeţul Sălaj. În aceeaşi noapte apar în oraş manifestele evocate mai sus şi care nu sunt revendicate de nimeni. Am putea presupune că au aparţinut unui grup de enoriaşi, care, prin natura şi restricţiile cultului lor, nu obişnuiesc să-şi manifeste opţiunile politice. Însă manifestele nu conţineau mesaje particularizate, de exemplu: „Opriţi mutarea pastorului Tökes!" sau „Protestăm împotriva abuzului la adresa pastorului Tökes!" sau „Adunaţi-vă să-l apărăm pe pastorul Tökes!", ci mesaje anticeauşiste. Mai intervine un amănunt semnificativ: conform afirmaţiilor lui Tökes, precum şi ale unora dintre enoriaşi, decizia de mutare din Timişoara era neconformă cu prescripţiile cultului. Astfel, enoriaşul Gazda Arpad precizează: „Biserica reformată este o biserică democratică. Spre deosebire de biserica catolică, aici

[270] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 114-115.
[271] Arh. SR, *Stenograma nr. 33/26 ianuarie 1994, Audierea generalului Neculicioiu Victor*, p. 6.

enoriaşii aleg preotul. Dacă un preot este ales de enoriaşi, nu poate fi schimbat de episcop"[272]. Sigur, Tökes nu era ales la Timişoara, ci mutat de la Dej din ordinul episcopului. Iar László Tökes povesteşte: „Ce-i drept, Securitatea pregătise acum şi cadrul legal pentru evacuare. La începutul lui septembrie i-a forţat pe prezbiteri să semneze sentinţa. Din cei 31 de prezbiteri, au fost prezenţi la adunarea aceea doar cinci inşi. Şi aceştia, sub impulsul fricii, pentru că fuseseră ameninţaţi cu pierderea posturilor, cu măsuri luate împotriva copiilor lor. Dar cinci inşi erau insuficienţi, regulamentul nostru prevede că o hotărîre devine definitivă cînd e aprobată cel puţin de un sfert din numărul membrilor conducerii bisericii. S-au prezentat doar cinci inşi? Nu-i nimic, numărul se poate completa... Şi securiştii l-au completat, s-au dus după alţi trei membri cu maşinile lor, i-au adus, i-au pus să semneze. De-acum, deci, totul era în litera legii"[273]. Este posibil ca Tökes să mintă, aşa cum a făcut şi în alte situaţii, însă nimic nu-i împiedica pe enoriaşii săi să răspîndească minciuna în oraş prin manifeste. Ar fi existat aşadar un temei pentru un protest cu subiect foarte precis – evacuarea pastorului Tökes nu era acceptată de o parte dintre enoriaşi. O altă parte – şi acest lucru trebuie subliniat – îl susţinea pe episcopul Papp László, cel care luase de fapt decizia de mutare a lui Tökes, înaintase cazul Justiţiei şi obţinuse un verdict final de evacuare. În consecinţă, grupul de susţinători ai lui Tökes putea răspîndi manifeste cu conţinut la fel de precis, dar credem că nu a făcut-o, că nu acest grup este autorul lor. Comportamentul fidelilor săi din perioada critică 15-16 decembrie demonstrează o formă de manifestare paşnică, lipsită de orice accent. Revoluţionarul Marius Mioc este autorul unei cărţi interesante, care demontează cîteva din afirmaţiile oficialităţilor române de după decembrie 1989, dar nu are răspuns pentru astfel de amănunte ciudate. Şi, atît timp cît Securitatea declară că autorii manifestelor au rămas necunoscuţi – adică nu i-a putut identifica –, probabil că numai timişorenii ar putea răspunde

---

[272] Marius Mioc, *Revoluţia din Timişoara şi falsificatorii istoriei revoluţiei*, Ed. Sedona, Timişoara, 1999, p. 7.

[273] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 14. (*Prezbiterii* formează un corp de laici şi pastori reformaţi care gestionează problemele unei parohii.)

la semnele de întrebare ale acestui caz. Altfel, coordonarea anunţului lui Tökes cu răspîndirea manifestelor nu aparţine revoluţiei, ci subversiunii străine.

Erori ale autorităţilor politice 14 decembrie-16 decembrie 1989, ora 17.00

Modul în care s-a transformat cazul de trădare şi spionaj László Tökes în scînteia dezordinilor din Timişoara, continuate printr-o revoltă populară, a preocupat pe mulţi analişti. De regulă este invocată ocazia dată de evacuarea pastorului reformat pentru provocarea protestelor sau violenţelor populaţiei timişorene (într-o altă versiune, doar ale grupului diversionist), sau direct de la Tökes pentru declanşarea revoluţiei din România. Faptul că revoluţia ar fi pornit de la un ungur a determinat o serie de tentative de ocolire a realităţilor din zilele de 15 şi 16 decembrie, a detaliilor semnificative astfel încît revoluţia – act fundamental şi istoric – să aparţină în întregime românilor. Această abordare are un caracter subiectiv şi politic, dar cu limite, iar limitele sunt date de refuzul de a accepta că în acel moment la Timişoara orice aglomeraţie întîmplătoare putea deveni sursa mişcării. Existenţa unei subversiuni organizate de serviciile secrete din URSS şi Ungaria, cu sprijinul serviciilor secrete din Occident şi din Iugoslavia, al căror exponent a fost László Tökes este deja o teză foarte solidă. Securitatea şi Armata afirmă cu fiecare ocazie că au identificat cu precizie modul de operare din momentele-cheie, chiar dacă acele momente-cheie s-au desfăşurat în mulţime, dar nu au putut aduce probe. Revoluţionarii afirmă că numai ei au acţionat. Intervenţia directă a subversiunii (partea sa de implicare activă în evenimente) are nevoie de un mediu format, pregătit din timp. Angajarea populaţiei româneşti în subversiune a pus marile probleme, în primul rînd pentru faptul că forţele menite să acţioneze pentru identificarea şi reţinerea diversioniştilor au fost timorate de existenţa unei mulţimi, au primit ordine să fie rezervate în acţiuni şi, aşa cum s-a putut înţelege mai bine în ultimul deceniu, nu erau nici pregătite să gestioneze profesionist o astfel de mişcare. Totodată, este greşit să limităm subversiunea doar la partea ei

incitator-violentă. Subversiunea este o operație amplă care s-a desfășurat în România și în lume pe durata cîtorva ani. Diversioniștii străini au fost susținuți de grupurile manifestanților români. Autoritățile române de astăzi refuză în continuare accesul la informațiile selecte ale Securității culese în perioada premergătoare declanșării procesului revoluționar, deturnînd mereu subiectul decisiv, care poate lămuri totul, spre problema nesemnificativă a dosarelor informatorilor în care mascați și demascați caută să se elimine unul pe altul din cîmpul scenei politice, la 15 ani după ce și unii, și alții au ieșit de sub tutela Securității, trădînd-o, desființînd-o, arătînd apoi cu degetul tot în urmă spre ea. Pe acest traseu este o fundătură, cea în care se află de vreo cinci ani subiectul *revoluție*, pentru că, în conformitate cu dezvăluirile din presă și cu declarațiile unor timișoreni, însuși László Tökes a fost informator al Securității. Așadar, apartenența cuiva la corpul informatorilor sau colaboratorilor este irelevantă pentru schimbarea de regim, atît timp cît „simbolul revoluției anticomuniste" era parte a acestui corp. În aceste condiții, neavînd acces la probele care să ateste sau să infirme modul în care s-a desfășurat subversiunea sovieto-ungară de la Timișoara și ce rol a jucat László Tökes în ea, nu ne rămîne decît să punem cap la cap datele cunoscute.

Raportul Tökes – spionajul maghiar. Cunoscînd cu certitudine colaborarea pastorului László Tökes cu serviciile secrete maghiare este normal să studiem acțiunile lui în contextul încercărilor repetate de a provoca undeva scînteia care să producă explozia. De la început trebuie observat că în raportul Tökes–spionajul maghiar se poate constata o tendință dominantă, o caracteristică – avînd în vedere nivelul de informație de care dispunem – și anume că Tökes era *folosit* de spionajul maghiar drept sursă a conflictului mult mai mult decît eventuala convingere a pastorului că el va reprezenta declanșatorul unei operațiuni subversive. Cu alte cuvinte, valoarea acțiunii cuplului Tökes–spionajul maghiar era dată mai mult de capacitatea spionajului maghiar de a-l *folosi* pe Tökes pentru scopul final – înlăturarea lui Ceaușescu (misiune primită de la Marile Puteri) și internaționalizarea „cazului" Transilvaniei în vederea unei anexări (misiune proprie), decît de capacitatea lui Tökes de a *produce*

el însuşi o revoltă, de a organiza sau de a mobiliza energii revoluţionare. Momentul în care Securitatea a hotărît să înainteze propunerea de arestare – septembrie 1989 – nu era întîmplător. În acel moment Securitatea reuşise să facă dovada relaţiei directe între *activitatea* antistatală a lui Tökes şi *activităţile* antiromâneşti din străinătate. Am subliniat cuvîntul *activitate*, deoarece relaţia pastorului reformat cu serviciile secrete străine era deja documentată, inclusiv *probatio probatissima*, astfel că putea fi dovedită, însă în lipsa unor consecinţe care să atingă interesele legitime ale statului. Tökes se putea întîlni cu un agent maghiar, dar simpla întîlnire nu este relevantă. În septembrie 1989 Securitatea a reuşit să strîngă suficiente probe pentru a demonstra că László Tökes folosea o *reţea* de enoriaşi, credincioşi din alte localităţi, cetăţeni români de origine etnică maghiară, agenţi maghiari pentru a culege informaţii din ţară pe care le transmitea legăturilor sale venite din Ungaria. Informaţiile vizau tot felul de întîmplări sau decizii politice locale care interesau comunitatea maghiară din România, atît reale cît şi inventate sau exagerate. Tökes strîngea aceste informaţii şi le transmitea emisarilor veniţi din Ungaria. Aceştia le prelucrau în structurile serviciului de informaţii maghiar şi le transmiteau reţelelor din străinătate, posturilor de radio şi televiziune, ziarelor, organizaţiilor iredentiste ale emigraţiei maghiare. Acestea ieşeau cu ele public, susţinînd campania împotriva României, a naţiunii române şi ocazional împotriva regimului Ceauşescu. Precizăm că László Tökes nu era singurul care ducea această activitate de trădare de ţară, dar în acest caz Securitatea a reuşit să depisteze întregul lanţ al acţiunii subversive. Această situaţie se afla în spatele afirmaţiei făcute de generalul Iulian Vlad în timpul audierii sale la Comisia senatorială (19 octombrie 1993): „Culegea informaţii de orice natură pe care le transmitea afară". Proba indubitabilă a acestei afirmaţii a apărut public după 1989, într-o carte mult mai bună decît celelalte, scrisă de Marius Mioc. Ildiko Sepssy, soţia unui membru al grupului Tökes aflat sub supravegherea Securităţii, avea să povestească: „Soţul a făcut microfilm cu scrisoarea lui Tökes, care s-a transmis mai departe prin fostul socru al fiicei mele. Cînd Tökes avea ceva de transmis în străinătate, apela la soţul meu să facă microfilme. În 1990 am aflat că

însăşi fiica mea ducea microfilmele la Arad, la bunica fostei soacre, de unde altcineva (nu ştiu cine) aranja să ajungă mai departe"[274]. Bela Sepssy va explica şi el implicarea în activitatea de spionaj: „Acasă şi la serviciu aveam laborator fotografic. Acolo am făcut microfilmele cu textele scrise de László Tökes, care apoi ajungeau la Budapesta, unde erau prezentate la radio şi TV"[275].

Faptul că documentele capturate de Securitate de la agenţii maghiari intraţi în contact cu Tökes în perioada 15-20 noiembrie 1989 conţineau pe lîngă celebra chitanţă-dovadă a finanţării de către spionajul maghiar şi un chestionar vine să întărească teza conform căreia Tökes are valoarea unui *instrument*. Ultima întrebare era: „Cînd credeţi că va cădea Ceauşescu?", la care Tökes nu a completat nici un răspuns[276]. Nu ştia, nu i s-a spus. Pentru a înţelege mai bine această calitate limitată a lui László Tökes, vom preciza că Doinea Cornea sau Dan Petrescu se aflau într-un raport invers cu serviciile secrete occidentale, fiind opozanţi autentici care *foloseau* ei emisarii occidentali pentru a transmite mesajul lor politic explicit, anticomunist, fără să mai aibă vreo importanţă dacă acei emisari erau sau nu agenţi ai unor servicii de informaţii. Diferenţa de fond era dată de faptul că cei doi, spre deosebire de Tökes, nu aparţineau scenariului sovietic, al KGB-ului. Reamintim că acest scenariu viza provocarea unor manifestaţii, a unei revolte *simultan* în localităţile Iaşi, Cluj, Braşov, Arad, Timişoara. În fiecare localitate exista un nucleu, un focar pregătit, un fel de Tökes. Timişoara a fost oraşul ales pentru că, la fel ca Aradul, era lîngă frontieră, era favorabil unei acţiuni rapide de pe două direcţii, sud şi est. Dar la Timişoara, spre deosebire însă de Arad, exista un motiv de scînteie pus pe tavă de factorul politic românesc, evacuarea omului lor. Data declanşării operaţiunii era oferită de hotărîrea judecătorească – 15 decembrie (de fapt 16 decembrie), şi era deci cunoscută cu suficient timp înainte. László Tökes îşi anunţă enoriaşii, micul său grup de manevră, încă din 10 decembrie, că peste cinci zile va fi evacuat.

---

[274] Marius Mioc, *Revoluţia fără mistere*, Ed. Almanahul Banatului, Timişoara, 2002, p. 34.
[275] *Ibidem*, p. 35.
[276] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 52.

Anunțul este făcut cu atîtea zile înainte din motivul simplu că era duminică, zi în care își ținea slujba știind că nu o apucă pe cea din duminica următoare. Numai că aici intervine un amănunt banal, dar din acelea care răstoarnă istoria din nimic: data evacuării pica în 16 decembrie, care era sîmbătă, zi de repaus conform legilor țării. Tot în litera și spiritul legii, evacuarea propriu-zisă trebuia să se facă luni, 18 decembrie, zi de lucru. Tökes era convins că autoritățile nu vor respecta legile și-l vor evacua pe 16, astfel încît 15 decembrie era ultima lui zi în Timișoara. Normal, dar în ultimă instanță și firesc, autoritățile nu acționau, pentru a respecta legea, inclusiv pentru a nu da ocazia unei acuzații de abuz. Nici prin cap nu le trecea să-l evacueze pe Tökes mai devreme de luni. Confirmarea vine chiar de la oamenii Securității: „Nu se punea problema evacuării – afirmă colonelul Rațiu în audierea pe care am mai citat-o – pentru că sîmbăta și duminica nu se fac evacuări, eventual luni". Iar generalul Neculicioiu, șeful contraspionajului țări socialiste, avea să declare: „Am un singur caz: în 12 decembrie, viceconsulul Csikas este sunat din Timișoara și i se spune că «suntem organizați, avem lanț viu Timișoara – Gyula, suntem în jurul lui Tökes, dar nu mai avem bani». Am luat legătura cu consiliul județean. Tökes era lucrat de Direcția I și nu de noi, unitatea 110. Este o anomalie. Tökes, dovedit 100% că-i agentul Budapestei, trebuia lucrat de noi"[277].

Așadar, Tökes nu face anunțul în 10 decembrie doar dintr-un calcul personal. Securitatea are dovezi că anunțul său era legat de o acțiune organizată în Ungaria menită să miște spre granițele României un număr mare de indivizi care urmau să formeze un lanț de solidaritate cu Tökes, peste frontieră, între localitățile Gyula și Timișoara. Cum este greu de crezut că această mișcare putea avea un succes practic (era nevoie de sute de mii de oameni), este clar că acțiunea nu viza decît imaginea, transformarea cazului Tökes într-o nouă campanie de propagandă internațională despre încălcarea drepturilor omului, ale minorităților și libertății religioase. În noaptea de 10 decembrie, un număr mare de manifeste este răspîndit prin oraș fără ca Securitatea să-i descopere pe autori, cu toate că Tökes

[277] CSCED 1994, *Stenograma audierii din 26 ianuarie 1994 a domnului Victor Neculicioiu* (manuscris), Fond „Sorin Roșca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.

şi grupul lui restrîns de fideli se aflau sub permanentă supraveghere. Alţii fuseseră îndepărtaţi din oraş cu serviciul sau sub diferite pretexte administrative: Gazda Arpad la Lugoj, Balaton Zoltan şi Varga Lajos la Centrala Nucleară de la Cernavodă, un altul la Casa Poporului din Bucureşti[278]. Aşadar, intelectualii din grupul lui Tökes – studenţi şi oameni maturi care ar fi putut forma un nucleu protestatar autentic – sunt dezorganizaţi. Maiorul Radu Tinu, adjunct al şefului Securităţii judeţului Timiş, va declara zece ani mai tîrziu: „De menţionat că mai bine de 90% din tot ce se mişca în imobilul din strada Timotei Cipariu era sub controlul nostru"[279]. În perioada 10-16 decembrie Securitatea a ascultat convorbirile din apartamentul pastorului László Tökes, cunoscîndu-i bine intenţiile şi atitudinea. Timp de o săptămînă Tökes şi apropiaţii săi au inspectat de mai multe ori împrejurimile imobilului şi au încercat să identifice filajul. De fiecare dată au identificat *greşit* persoanele şi autoturismele care îi urmăreau. Ca urmare, în 14 decembrie echipa de filaj este propusă la premiere de şeful Securităţii judeţului Timiş. Ziua de 15 decembrie găseşte dispozitivul de supraveghere al Securităţii intact şi nedescoperit. Din 1 decembrie imobilul este păzit de un miliţian şi supravegheat în permanenţă de Securitate. Oricine intră este legitimat şi înscris într-un registru. Pentru a asigura calitatea pazei, „miliţianul" era în realitate un luptător USLA detaşat de la Aeroportul Timişoara şi îmbrăcat în uniformă de miliţian. Pe baza rapoartelor de supraveghere, inclusiv prin ascultare şi înregistrare, a registrului de intrări şi a informaţiilor provenite din grupul fidelilor lui Tökes, între care Securitatea avea mai mulţi informatori infiltraţi, ceea ce în termeni specifici se numeşte *anturajul* pastorului reformat este cunoscut în detaliu. Factorul politic în primul rînd, dar şi cel executiv consideră situaţia ţinută sub control. La Bucureşti, în 14 decembrie, generalul Vlad se întîlneşte cu primul-secretar Bălan, îşi urează sărbători fericite, fără ca subiectul Tökes să fie amintit cumva. În mapa cu informaţii la zi a şefului DSS cazul Tökes nu apare, cu numai o zi înainte de izbucnirea incidentului.

---

[278] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 7.

[279] Radu Tinu, *Timişoara... No comment*, Ed. PACO, Bucureşti, 1999, p. 22.

Ziua de 14 decembrie 1989. Deşi există cîteva mărturii care vorbesc despre formarea primului grup de manifestanţi încă din seara de 14 decembrie, probabil că este vorba de o confuzie, cei în cauză neobservînd de la distanţă altceva decît prezenţa cîtorva enoriaşi care frecventau locul în mod curent. De cele mai multe ori este vorba de o confuzie de dată. Pentru data de 14 decembrie avem o primă mărturie, cea a lui Constantin Jinga, care afirmă că în jurul orei 16.00 a fost abordat de o colegă sub pretextul că „e revoluţie în oraş" şi că în faţa Bisericii Reformate este lume adunată[280]. Această mărturie are toate valenţele ciudăţeniei. Nu poate fi o eroare de datare, deoarece în mărturia sa Constantin Jinga dă un reper precis, inconfundabil: face precizarea că era joi, 14 decembrie, şi avea cursuri de la ora 16.00. În aceste condiţii nu se înţelege pe ce se întemeia afirmaţia colegei că „este revoluţie în oraş", în ziua de 14 decembrie (!), cînd era linişte, nici măcar enoriaşii nu erau adunaţi, iar „revoluţie" va fi din 16 decembrie. Este posibil ca Jinga Constantin să fi avut de-a face cu o persoană care ştia mult mai multe decît el, decît forţele de ordine şi decît Tökes însuşi. De altfel, în lista mărturiilor strînse de Marius Mioc şi de Titus Suciu se află mai multe cazuri de persoane care anunţă direct sau – ca şi la Iaşi – telefonic existenţa unei manifestaţii în Piaţa Maria. Printre ele sunt anunţuri *anterioare* declanşării manifestaţiei propriu-zise din locul precis Piaţa Maria, însă nu este exclus ca numele acelui loc să fi fost folosit ca punct de reper, din obişnuinţă, aşa cum şi bucureştenii spun Piaţa Romană, chiar dacă e vorba de străzi adiacente. Tot în ziua de 14 decembrie, un cetăţean român de naţionalitate maghiară – identificat de autor cu numele Varga (Lajos) Ladislau –, aflat sub supravegherea UM 0110 (contraspionaj ţări socialiste) este semnalat Securităţii Timişoara ca devenit dintr-o dată activ, comunicînd direct şi neacoperit diplomatului-ofiţer cu care avea legătura la Ambasada Ungariei din Bucureşti. „Mesajul se referea la derularea evenimentelor din «jurul lui Tökes László», dar în acelaşi timp obiectivul se simţea în pericol şi solicita o întîlnire cu diplomatul-ofiţer"[281].

---

[280] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 27.
[281] Radu Tinu, *op. cit.*, p. 22.

Mesajul înregistrat pe casetă a fost descifrat de Securitate în 15 decembrie, astfel că au ştiut cine este cu precizie. Cunoscut ca agent din anturajul lui Tökes, lui Varga Ladislau i se înscenase cu puţin timp în urmă o percheziţie cu subiect valutar. Probabil că, reţinut şi cercetat, Varga simte că a fost descoperit şi, speriat de consecinţe, face eroarea să-şi caute legătura pe linie de spionaj, dezvăluind astfel şi una din legăturile lui Tökes cu spionajul maghiar. Este, de asemenea, posibil ca unii enoriaşi să fi venit la casa parohială neştiind sau neînţelegînd prea bine care erau procedurile juridice de evacuare, astfel încît să fi încercat să se intereseze sau chiar să se plaseze acolo din timp. Pentru aceeaşi zi însă există o mărturie extrem de interesantă, mai ales pentru că vine de la un revoluţionar, şi nu din partea autorităţilor. Simion Popescu, muncitor la IJTL Timişoara îi va relata lui Miodrag Milin următoarea scenă, petrecută în seara de joi, 14 decembrie: „La ieşirea din bloc, pe la ora 22.00, întorcîndu-se spre casă, pe mijlocul străzii Negoi a observat trei cetăţeni; veneau dinspre tramvai, cîntînd româneşte şi ungureşte. Unul cînta: «O ce veste minunată». Ajungînd în dreptul lor, i-au spus răspicat: «Domnule, dumneata nu colinzi cu noi?». Le-a răspuns: «Încă nu e timpul de colindat». S-au oprit din drum şi au venit către el, spre trotuar. L-au mai întrebat: «Dumneata cînd o să colinzi?». Le-a răspuns: «La noi se colindă de Crăciun». Unul l-a întrebat din nou: «Unde la voi?». I-a zis (fiind clujean): «La noi, la Cluj». Atunci un altul l-a mai întrebat: «Tud magyarul?». I-a zis: «Ştiu, dar nu prea bine!». Cineva dintre ei a venit atunci cu remarca: «Lasă-l, măi, că ăsta-i de-al lui Ceauşescu!». Omul nostru a rîs, ca să calmeze spiritele. Intrînd totuşi în vorbă, i-a întrebat de unde sunt, de baştină? Aceia i-ar fi zis că-s din partea Şimleului Silvaniei. Apoi, de unde vin aşa de veseli, la acea oră? I-au răspuns: «De mîine, şi cît de repede, vom vedea un lucru mare, de ce sunt în stare ardelenii! (?) Dacă eşti aici de atîta timp, chiar nu ştii nimic?». Răspunsul a fost: «Ştiu foarte multe, dar nu ştiu ce ştiţi dumneavoastră!». (Aveau şi sticle în mînă şi erau cam ameninţători.) Unul a rostit, pînă la urmă: «Hai, mă, să mergem, nu vezi că ăsta-i străin, iar noi avem treburile noastre». Faptul l-a făcut curios. Ce naiba o fi? Le-a cerut: «Spuneţi-mi, totuşi, despre ce este vorba?». Au

răspuns: «Du-te mîine seară la Maria şi ai să vezi!»"[282]. Scena este mai valoroasă astăzi decît în 1990, pentru că astăzi ştim că numeroşi indivizi din grupurile de diversionişti şi incitatori proveneau din alte localităţi decît Timişoara, că fuseseră pregătiţi pentru a produce incidentele şi că acţionau pe baza unui plan. Aşa cum se prezintă mărturia, Simion Popescu surprinsese cu o seară înainte un mic grup pregătit să acţioneze în oraş, împreună cu alte astfel de grupuri, pentru a produce dezordinile cunoscute. Filajul consemna în perioada 11-15 decembrie prezenţa unui număr relativ mic de enoriaşi care veneau şi plecau interesîndu-se de situaţia pastorului, intrarea în imobilul unde Tökes locuia ilegal fiind în permanenţă supravegheată de cel puţin doi adepţi. În acest context se produce un fapt aparent minor, ba chiar ridicol: cineva, o persoană necunoscută, sparge geamul apartamentului cu o piatră. Tökes va protesta, afirmînd că Securitatea i-a spart geamul ca să i se facă frig în casă, însă enoriaşii prezenţi la intrare nu denunţă pe nimeni, declară autorităţilor că n-au văzut nimic. Fără ca Tökes şi grupul lui să ştie, Securitatea primeşte ordin să cerceteze cine i-a spart geamul. Ofiţerii ajung la concluzia că a fost o înscenare, dar atît Tökes, cît şi grupul lui de adepţi anunţă în continuare zgomotos că „a fost atacat de Securitate". În faţa acestei atitudini, generate de spargerea unui geam, Securitatea Timiş hotărăşte să nu-şi mai piardă timpul cu toate fleacurile. Iată însă că peste numai o zi în presa budapestană apare ştirea că Tökes a fost atacat în casa lui de către Securitate, fapt care pune Securitatea Timiş din nou în acţiune cu scopul de a depista sursa. În felul acesta, pornind de la un fapt banal, Securitatea descoperă unul din traseele activităţilor de agentură din Timişoara: „Pentru a crea senzaţia că într-adevăr este în pericol Tökes László, agenţii sub acoperire de la consulatul iugoslav au transmis la un moment dat că a fost atacată de Securitate locuinţa pastorului. Televiziunea iugoslavă nu a dat nimic, dar informaţia a apărut imediat la Radioteleviziunea din Budapesta. Era clar pe ce canal acţionau spionii de la Consulatul Iugoslaviei"[283]. Centrul de spionaj

[282] Miodrag Milin, *Azi în Timişoara, mîine-n toată ţara!* în *Timişoara. 16-22 decembrie 1989*, Ed. Facla, Timişoara, 1990, pp. 46-47.
[283] Niculae Mavru, *Revoluţia din stradă*, Ed. RAO, Bucureşti, 2004, p. 67.

de la Consulatul Iugoslaviei – precizarea este absolut necesară – nu acţiona ca atare numai în folosul serviciilor de informaţii iugoslave, ci în interiorul unei reţele de spionaj maghiare, primind misiunea să lucreze pentru Ungaria. Acest fapt este confirmat oficial de SRI.

Ziua de 15 decembrie 1989. În dimineaţa zilei de 15 decembrie, în jurul orei 08.00 – se pare că este ora la care şi-au dat întîlnire enoriaşii –, în apropierea imobilului apar fidelii pastorului, în majoritate oameni în vîrstă şi femei. Aceştia însă, observînd prezenţa miliţianului de pază, nu au curajul să se apropie şi, după cum explică foarte bine Gazda Arpad, „se plimbau prin zonă, intrau în farmacie, ieşeau, intrau în alimentară, ieşeau"[284]. În mărturia lui Sandu Hanus există mai multe contradicţii şi informaţii aproximative, generate de faptul că nu a fost martor direct decît din seara zilei de 15 decembrie. Totuşi, el afirmă că a văzut 40-50 de inşi strînşi în faţa casei lui Tökes încă de la ora 06.30 dimineaţa[285]. Nimeni nu confirmă această informaţie şi ea are toate trăsăturile unei confuzii. Chiar şi martorul Gazda Arpad dă de înţeles că a ajuns la imobilul lui Tökes după-amiază. Pînă la acest moment el povesteşte din auzite, însă probabil de la martori oculari. Aceştia i-au relatat că Miliţia nu dădea voie nimănui să se apropie şi, în consecinţă, enoriaşii nu s-au putut aduna în faţa imobilului. În acest moment intervin în derularea neaşteptat de calmă a evenimentelor doi factori: 1. Enoriaşii nu înţeleg un fapt, sunt derutaţi de realitatea imediată că hotărîrea judecătorească de evacuare nu se aplică, că la casa lui Tökes, deşi acolo exista un miliţian, nu vine ordinul de evacuare, nu apare executorul judecătoresc; măsura pare a fi amînată, fapt ce permite pierderea dimineţii. În realitate, nimeni nu avea de gînd să trimită acolo executorul judecătoresc. 2. Pe direcţia Bulevardului 6 Martie apare secretarul II al Ambasadei SUA, Denis Curry, însoţit de o corespondentă de presă de la Ambasada Marii Britanii la Bucureşti.

Cei doi fuseseră preluaţi de organele de filaj ale judeţului Timiş încă de dimineaţă şi se cunoştea cu ce scop au venit acolo. S-au plimbat prin oraş, pentru a da senzaţia că sunt turişti interesaţi de

[284] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 8.
[285] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 18.

clădirile vechi ale Timişoarei, apoi au trecut de mai multe ori prin dreptul imobilului din Timotei Cipariu. Liniştea din faţa casei i-a contrariat, crezînd că pastorul a fost deja evacuat. La un moment dat, au încercat să intre în clădire, dar miliţianul de la intrare i-a legitimat, astfel că au renunţat. După-amiază au făcut rost de o maşină şi au revenit într-un moment în care începuseră să se adune cîţiva enoriaşi. Cei doi agenţi occidentali „au staţionat cît să-l poată vedea pe Tökes, apoi s-au retras şi au mers pe căi ocolite, pentru a scăpa de noi, la telefoane"[286]. În realitate, au fost goniţi. În momentul în care maşina acestora ajunge în dreptul podului peste Bega, filajul îl anunţă pe Radu Tinu. Acesta dă ordin miliţianului de la imobilul lui Tökes să iasă din dispozitiv, să se deplaseze după colţ şi să oprească circulaţia autovehiculelor în Piaţa Maria. Agentul va legitima cîţiva trecători şi va direcţiona circulaţia pînă la apariţia celor doi străini. Ei au încercat să pătrundă pe strada Timotei Cipariu, dar au fost opriţi de miliţian, acesta informîndu-i că accesul este oprit pentru că în zonă se efectuează cercetări asupra unui accident. „Întrucît D.(enis) C.(urry) şi însoţitoarea sa nu voiau să renunţe – relatează maiorul Radu Tinu –, am intervenit eu, direct, dîndu-i de înţeles că nu are ce căuta în zonă". Tinu s-a prezentat mai întîi ca un cetăţean oarecare de pe stradă, enervat de situaţie: „Nu vezi, dom'ne, că nu ne dă voie miliţianul?" Relatarea maiorului Tinu continuă de aici: „Cu toate acestea, cei doi nu renunţă, ocolesc două-trei străzi şi revin din cu totul altă direcţie. Filajul, care-i preluase de la aeroport, mi-a raportat şi, contrar uzanţelor, le-am ieşit în faţă, dîndu-le de înţeles că nu au nici o şansă să ajungă în strada Timotei Cipariu". Radu Tinu le-a bătut obrazul, le-a făcut semn să treacă Bega şi le-a strigat în zeflemea: „Dincolo de Potomac!". „După circa 40 de minute, de la un telefon public D.C. raporta la ambasadă: «L-am văzut, totul este în regulă, lucrurile se desfăşoară normal»"[287]. Conform Comisiei senatoriale, mesajul transmis la Ambasada SUA ar fi fost: „acţiunea continuă"[288], ceea ce nu este acelaşi lucru. În

[286] Niculae Mavru, *op. cit.*, p. 68.
[287] Radu Tinu, *op. cit.*, p. 23.
[288] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 53.

versiunea ofițerului de Securitate, textul este dezincriminant pentru agentul CIA. „Lucrurile se desfășoară normal", anunța el. Nu se desfășura nimic altceva decît că Tökes stătea în casă, era bine-mersi, iar comisia de evacuare lipsea. Pe mesajul „acțiunea continuă" lucrurile stau cu totul altfel, fiindcă, în absența unor evenimente în fața imobilului, „acțiunea" nu putea fi decît cea de folosire a momentului evacuării pentru declanșarea unor incidente. Persoana cea mai aproape de adevăr este însă Niculae Mavru, fostul șef al serviciului de filaj-investigații al Securității județului Timiș, care a urmărit îndeaproape desfășurarea întregului incident. El va reproduce convorbirea telefonică a secretarului II al ambasadei americane în forma înregistrată pe bandă: „Am fost, l-am văzut, totul decurge conform planului"[289]. Reconstituirea făcută de autor la fața locului arată că a fost oprit la aproximativ 100 m distanță de imobilul în care locuia ilegal Tökes și că a fost nevoit să se întoarcă pe o stradă paralelă și mai îndepărtată de Timotei Cipariu. De altfel, încercarea lui de a ocoli și reveni pe alt traseu dovedește că nu-și îndeplinise misiunea. Probabil că finalizarea misiunii viza un contact informativ cu Tökes, nu numai unul vizual. De exemplu, Gazda Arpad afirmă că, la un moment dat, a ieșit Laslo Tökes la ușă: „Cei doi milițieni stăteau la ușă, în fața lor era Denis Curry, în spatele lor László Tökes, și au discutat așa în engleză, în prezența milițienilor"[290]. Scena a creat oarecare confuzie, deoarece mărturiile șefului filajului și ale adjunctului șefului Securității Timiș se contrazic, însă este vorba de două secvențe distincte, petrecute la ore diferite: dimineață Curry l-a văzut pe Tökes, iar după-amiază, cînd a vrut să-și continue misiunea, a fost împiedicat de Radu Tinu. Scena este însă foarte importantă dintr-un cu totul alt motiv: în absența milițianului, în fața casei lui Tökes se strîng patru enoriași în vîrstă, doi bărbați și două femei, care profită de acel incident pentru a se putea apropia. Maiorul Tinu mai ia decizia de a retrage definitiv milițianul din fața intrării imobilului. După acest moment, în relatarea martorului Gazda Arpad apare un detaliu care este confirmat chiar

[289] Niculae Mavru, *Tăvălugul. Filajul în acțiune*, Ed. Paco, București, 2002, p. 6.
[290] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 8.

de László Tökes. Gazda Arpad afirmă: „... Miliția a fost retrasă din poartă – ca urmare a vizitei diplomatului american". Iar Tökes povestește: „... În mod surprinzător, au dispărut securiștii. E exact cum vă spun. În 15 (*decembrie*, n.a.) au dispărut și militarii, și securiștii, care păziseră atîtea zile ușa casei mele"[291]. Și în continuare, Tökes face o apreciere fundamentală: „Atunci am fost aprovizionat cu de toate, nu se mai temea nimeni, nu avea de cine (...)"[292]. Ora aproximativă la care s-a produs contactul vizual cu Denis Curry a fost 11.15.

Să recapitulăm, pentru a afla cum au început cu adevărat evenimentele din Timișoara. În dimineața de 15 decembrie enoriașii nu se pot apropia de casa lui Tökes. Comisia de evacuare nu se prezintă. Apare însă secretarul II al Ambasadei SUA. În urma apariției acestuia miliția nul de la intrare este retras din dispozitiv. Enoriași, curioși și indivizi avizați se strîng în voie în fața casei pastorului, unii aprovizionîndu-l cu lemne și alimente, alții postîndu-se la intrare cu lumînări și protestînd față de o evacuare care nu avusese loc. La început, conform datelor furnizate de Securitate, au fost trei-patru enoriași și aproximativ zece curioși. Ulterior s-a strîns o mulțime de ordinul zecilor, dar suficientă cît să atragă atenția. Cine a compus cu adevărat prima mulțime vom afla mai tîrziu.

Puterea de a lua decizii nu o avea decît factorul politic. O posibilitate este aceea că Bălan sau altcineva din conducerea Comitetului Județean de Partid a sunat la București, la Bobu, și a informat asupra apariției secretarului II al ambasadei americane. Atunci reacția este tipică pentru Ceaușescu. El avea teamă de ce o să spună americanii, teamă de o acuzație de încălcare a drepturilor omului. Mult mai plauzibilă este însă versiunea că decizia de a retrage miliția nul i-a aparținut lui Radu Tinu, dar în baza unui instructaj prealabil, a unui ordin dat mai de mult și care îl obliga să ia astfel de măsuri de cîte ori este semnalat un diplomat străin în apropierea casei pastorului reformat. Securitatea locală trebuia să găsească alt fel de mijloace de a-i împiedica pe vizitatorii străini să ajungă la

[291] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 14.
[292] *Ibidem*.

Tökes. Astfel, uneori au fost îndrumaţi greşit şi s-au rătăcit în oraş, alteori li s-a indicat un cu totul alt imobil şi l-au căutat pe pastorul reformat pînă s-au plictisit prin blocuri cu sute de apartamente. Un ziarist occidental chiar a găsit în cartierul de lîngă întreprinderea Electrotimiş un Tökes, căruia i-a luat un interviu, respectivul Tökes neînţelegînd pînă la sfîrşit ce vrea străinul de la el. Un alt emisar occidental a fost dus cu taxiul în afara oraşului şi abandonat în faţa unei biserici ortodoxe, în care străinul l-a căutat pe Tökes, convins că este ascuns de Securitate undeva în altar, după catapeteasmă.

Retragerea pazei din faţa casei lui Lászlo Tökes nu era un fapt inedit. El se mai petrecea la Cluj în faţa casei Doinei Cornea. Cunoscuta oponentă anticomunistă explică în 1992 fenomenul: „Dar ştiţi, după ce domnul Arbuthnott, ambasadorul Marii Britanii, a fost molestat în faţa casei mele şi sub ochii mei şi, mai ales, după *indignarea produsă în lumea întreagă* de această întîmplare neplăcută, autorităţile române au hotărît să se poarte cu mănuşi! *De fiecare dată cînd un diplomat venea la Cluj, miliţianul dispărea*, ca din întîmplare, din pragul porţii mele..."[293]. Comportamentul nu era acelaşi în cazul disidenţilor, pe care Ceauşescu îi considera „oamenii Moscovei". Silviu Brucan era în permanenţă urmărit şi paza lui din cartierul Dămăroaia nu dispărea niciodată, deşi acesta locuia mai mult la fiica sa din Cartierul Primăverii. La Mircea Dinescu, la fel. Nikolai Morozov, corespondent al Agenţiei TASS în România, povesteşte cum nu a reuşit să clintească echipa care îl supraveghea pe cunoscutul poet[294]. Aşadar, dispariţia pazei din dreptul casei lui Lászlo Tökes, dispariţie care a permis adunarea primului grup de protestatari şi al curioşilor, atrăgînd astfel atenţia asupra cazului Tökes a fost consecinţa unui ordin anterior al lui Nicolae Ceauşescu. Fără să-şi dea seama, prin ordinul dat mai demult, iar dacă mai folosim şi teza că adunarea oamenilor în faţa casei lui Tökes este începutul evenimentelor, atunci Nicolae Ceauşescu este primul autor al revoluţiei!!

---

[293] Doina Cornea, *Libertate? Convorbiri cu Michel Combes*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 93.

[294] Nikolai Morozov, *Corespondentul Agenţiei TASS care a văzut totul*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2002, p. 26.

Conform Comisiei senatoriale, în după-amiaza aceea la faţa locului a sosit primul-secretar Radu Bălan „pentru a vedea cu propriii ochi ce se întîmplă acolo. În jurul orei 16.00 numărul persoanelor ce staţionau în zonă trecea peste 100"[295]. Mai multe mărturii arată că primul-secretar al judeţului Timiş i-a agresat verbal, i-a înjurat pe cetăţenii adunaţi acolo şi i-a ameninţat cu intervenţia forţelor de ordine. Radu Bălan nu a confirmat această atitudine, în schimb a menţionat cu ocazia cercetării penale intervenţia sa din ziua aceea: „În data de 15 decembrie 1989, la ora 16.00, secretarul cu probleme de propagandă, Bolog Vasile, mi-a comunicat că din datele ce le poseda, în faţa locuinţei pastorului László Tökes este adunat un număr de 70-100 persoane, care nu se manifesta sub nici o formă"[296]. Vasile Bolog va explica situaţia în cursul procesului: „În seara de 15 decembrie 1989, în jurul orei 19.00, ajungînd acasă, de la membrii familiei mele am aflat că în Piaţa Maria, în dreptul locuinţei pastorului László Tökes, erau adunaţi vreo 200 de cetăţeni. L-am sunat pe Radu Bălan, care mi-a cerut să mă deplasez personal în acel loc şi să-l informez ce s-a întîmplat. Aşa am făcut, acolo găsind vreo 200 de persoane cu lumînări aprinse, care erau paşnici şi care, am înţeles, se opuneau unei eventuale evacuări a pastorului. Informîndu-l pe Radu Bălan, acesta l-a trimis pe primarul Moţ, care a dat asigurări că pastorul nu va fi evacuat. În consecinţă, oamenii s-au retras"[297]. În privinţa acestui moment, la Muzeul Revoluţiei din Timişoara există o fotografie care îi prezintă pe Moţ şi pe Tökes împreună la fereastră. În continuare, Radu Bălan a arătat că „în seara aceleiaşi zile m-am deplasat şi eu în Piaţa Maria, unde îşi avea acel pastor locuinţa şi am constatat că persoanele adunate acolo erau paşnice. În scopul prevenirii unei situaţii explozive şi cu aprobarea mea, primarul municipiului, Moţ Petru, *i-a dat în scris* pastorului asigurarea că nu va fi evacuat. Drept urmare, la miezul nopţii, acele persoane care stăteau în Piaţa Maria s-au retras la casele lor,

---

[295] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 53.

[296] Curtea Supremă de Justiţie, Secţia Militară, Dosar nr. 6/1990, Proces-verbal, Şedinţa publică din 9 mai 1990, *Declaraţia inculpatului Bălan Radu*, p. 3 (De aici CSJ.SM.)

[297] *Ibidem*, *Declaraţia inculpatului Bolog Vasile*, 11.06.1990, p. 1.

fără cel mai mic incident. Precizez că anterior, la ora 22.30 din aceeași seară de 15 decembrie 1989, l-am pus în temă despre situația creată în Piața Maria pe Bobu Emil. Acesta mi-a indicat să iau măsuri ca oamenii să plece acasă, fără să le concretizeze"[298].

Asupra configurației grupului de protestatari din dreptul imobilului în care locuia László Tökes avem două mărturii semnificative. Sandu Hanus trece pe acolo între orele 18.00 și 19.00: „M-a impresionat în mod deosebit un grup de credincioși maghiari. Cei douăzeci și ceva de oameni aveau în mîini lumînări"[299]. Mult mai bogată în amănunte despre grupul protestatar este relatarea revoluționarului Matei Adrian Kah (în altă versiune Kalli), muncitor la IJPIPS, care a ajuns la fața locului în jurul orei 19.00: „Am mers spre parohie unde m-am întîlnit cu prietenii mei, pletoși și rockeri, care discutau la colțul unde este un magazin. (...) Eram acolo oameni care formau un tablou pestriț: rockeri, creștini, țigani, oameni care discutau. Creștinii (în zilele Crăciunului, cînd eram la spital, iar pastorul Dugulescu ne-a adus ajutoare, aveam să aflu că aparțineau de biserica acestuia) cîntau și spuneau să stăm acolo, să nu plecăm"[300]. Martorii semnalează prezența unor indivizi – după relatări, destul de numeroși – al căror comportament îi descoperea drept membri ai forțelor de ordine. Se apropiau de curioși și îi sfătuiau să plece, pe alții îi întrebau iritați ce caută acolo. Lui Sandu Hanus i s-a adresat un individ care i-a precizat că înăuntru este un „popă care instigă oamenii la dezordine și revoltă", pe Matei A. Kah l-a interpelat un altul: „Ce faci aici?". Mai mulți martori au observat un operator care filma în permanență de la un geam de deasupra farmaciei din apropiere. La un moment dat s-a ivit un incident. Doi indivizi l-au tras din grup pe unul dintre credincioși, încercînd să-l bage într-o mașină Dacia combi de culoare neagră. Cei doi agresori au fost interpelați de Ștefan Iordănescu, avînd în vedere că erau îmbrăcați civil și mai ales că arătau prea ciudat ca să fie milițieni sau securiști: „Unul dintre ei avea păr lung, mustață și palton pe el, celălalt era înalt, cu o căciulă de iepure în cap, scurtă de piele și

[298] *Ibidem*, *Declarația inculpatului Radu Bălan*, p. 3.
[299] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 19.
[300] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 13.

cizme Otter"[301]. Cetățeanul Iordănescu era îndreptățit să intervină, atît timp cît credinciosul era agresat de doi civili. În plus, imaginea pe care o aveau oamenii de rînd despre oamenii Securității era un stereotip – înalți, tunși scurt, la costum cu cravată roșie, ochi albaștri. Pe milițieni nu și-i imaginau decît în uniformă albastră. Nu aveau cum să știe că atît Securitatea, cît și Miliția foloseau agenți sub acoperire, bărboși, pletoși, deghizați, unii făceau pe cerșetorii, alții pe șoferii de taxi, pe vînzătorii din piață etc., așa cum fac toate serviciile de ordine publică din lume. Individul cu căciulă din blană de iepure i-a cerut lui Ștefan Iordănescu să se legitimeze, acesta a refuzat sub pretextul că este șomer, și atunci individul a încercat să-l rețină. În acel moment Ștefan Iordănescu îl lovește. „Lumea l-a încercuit pe securist – povestește mai departe Matei A. Kah – și l-a luat la bătaie." În finalul molestării, individul a fost întins pe linia de tramvai, probabil pentru a fi călcat sau, oricum, amenințat cu asta. Două persoane, colegi cu cel bătut, îl ridică de acolo și amenință că vor reveni pentru a-i căuta pe agresori. Credinciosul reținut mai devreme a fost astfel eliberat și urcat de eliberatorii săi într-un tramvai. Kah și rockerii vor părăsi zona. În scurt timp vor fi căutați pe străzile laterale, prin magazine, în tramvaie.

Povestea lui Matei A. Kah merită a fi analizată. Vom porni de la faptul verificat că zona imobilului în care locuia László Tökes era foarte bine supravegheată de filaj auto și pietonal, filmată și fotografiată de cîte ori apărea ceva sau cineva suspect. Facem precizarea că dispozitivele de filmare nu erau deasupra farmaciei, ci în alt loc. Unul din procedeele de filaj era parcarea unei mașini acoperite cu o prelată care era ruptă în cîteva locuri abia vizibile. Oamenii filajului erau înăuntru și uneori stăteau astfel închiși în autoturism zeci de ore, comunicînd prin stații de emisie-recepție, mîncînd și făcîndu-și nevoile cu ajutorul unor recipiente speciale. Inițial, Securitatea a observat prin mijloacele de supraveghere că numărul enoriașilor care făceau un fel de „gardă" la casa lui Tökes creștea la un moment dat inexplicabil. Printr-o sursă din interior a aflat că enoriașii stabiliseră un plan simplu de schimb din trei în trei ore a

[301] *Ibidem*, p. 14.

unui număr de patru persoane care să asigure permanența în dreptul intrării. Nerăbdători și alarmați de venirea serii fără ca executorul judecătoresc să-și facă apariția, dar și crezînd că acesta va profita de întuneric pentru a executa sentința judecătorească, enoriașii celui de-al doilea schimb au venit mai devreme, ridicînd la opt numărul persoanelor, apoi la 12 prin apariția celui de-al treilea schimb. Existența acestui mic grup va fi semnalată în apropiere de cîțiva trecători. Într-adevăr, lumea care s-a strîns ulterior în Timotei Cipariu era pestriță, iar în oraș se anunțase un concert rock, ceea ce verifică spusele lui Kah. Nu erau mai mult de 20 de indivizi, cu atitudine de curioși, din rîndul cărora se manifestau mai zgomotos un anume Romică, zis Nebunul, figură pitorească a Timișoarei, care recita cu voce tare versuri de Adrian Păunescu, și un anume Simion Cherlea, cunoscut de Miliție ca infractor cu antecedente de drept comun. Au mai fost identificați pe bază de recunoaștere vizuală doi hoți de buzunare care acționau de regulă în gară și două femei cu pașaport de apatride, care umblau de mai multe zile prin diferite locuri publice, agitau pașapoartele și strigau că Securitatea nu le dă viză. În realitate, cele două doamne nu aveau viză *de intrare* în SUA, Ambasada americană refuzîndu-le imigrarea. Restul de curioși nu a fost identificat pe loc, dovadă că erau cetățeni obișnuiți ai localității. O posibilă cauză a prezenței unor indivizi din lumea interlopă este sugerată de fostul membru CPEx, Dumitru Popescu: „Mi-am adus aminte că Ceaușescu desființase recent talciocul din Timișoara și, cu două zile înainte, dacă nu mă înșel, închisese micul trafic de frontieră cu Iugoslavia. M-am gîndit că, probabil, masa aceea de bișnițari din Timișoara, care trăiau din trafic și se obișnuiseră cu cîștigurile grase și cu o viață ușoară, s-a revoltat și a protestat în fața autorităților locale pentru că-i luaseră pîinea de la gură"[302]. Revoluționarul Traian Orban va declara autorului: „În 17 decembrie era zi de *ocsko*, de talcioc la piața de vechituri și pentru micul trafic de frontieră. Ceaușescu l-a închis în 15, dar l-a închis degeaba pentru că la el veneau săptămînal oamenii din toată țara cu «trenurile

[302] Dumitru Popescu, *Am fost și cioplitor de himere*, Ed. Expres, București, 1993, p. 369.

foamei», mai ales din Moldova. Erau cei care veneau din marile orașe pentru încălțămintea *Otter*, mulți care veneau pentru obiectele de mic trafic și bișnițarii. Astfel, în acele zile la Timișoara a sosit un număr important de persoane din țară care au găsit talciocul închis și au început să bîntuie străzile pentru a-i găsi pe vînzătorii ambulanți, goniți din piață. Bineînțeles că erau nemulțumiți". Avînd în vedere componența aparentă a grupului de curioși și convinsă că este vorba de infractori veniți la furat, Securitatea anunță Miliția că prezența acelora le deranjează operațiile de supraveghere.

Informația furnizată de Dumitru Popescu, chiar dacă vine de la una din cele mai jalnice figuri ale sistemului comunist din România, nu trebuie tratată cu superficialitate și nici etichetată grăbit ca o încercare de denigrare a revoluției. La fel ca în numeroase alte cazuri de reacție emoțională, unele mărturii aparent denigratoare ascund miezul lor interesant. Este cunoscut de cînd lumea că în orice mișcare a *massei* indivizii cu antecedente antisociale sau anarhiste, trec cu multă ușurință pragul fricii și își transferă ura sau răzbunarea personală într-o acțiune violentă îndreptată împotriva autorității, beneficiind de acoperirea mulțimii. Ei nu pot fi excluși din astfel de evenimente, sunt identificați mai apoi ca elementele cele mai violente, dar este o greșeală sau o diversiune să caracterizezi mișcarea de revoltă, manifestația sau demonstrația drept o acțiune a lumii interlope. Acest lucru a fost făcut de Nicolae Ceaușescu, apoi a fost repetat de autorități în primii ani postrevoluționari cu scop politic imediat. Asocierea evenimentelor din 15 decembrie de la Timișoara cu nemulțumirea lumii interlope față de desființarea talciocului este interesantă ca informație tocmai prin faptul că excesele diferiților indivizi cu cazier *nu au avut nici un efect asupra evenimentelor*. Prin urmare, violențele verbale din 15 decembrie, ca și cele fizice din 16 decembrie atribuite indivizilor lumii interlope din Timișoara se pot confirma, dar nu au fost determinante. Chiar Radu Bălan va arăta în proces care a fost cauza reală a revoltei: „... Existau deficiențe serioase în ce privește aprovizionarea tehnico-materială a unităților economice, cu repercusiuni grave în ceea ce privește posibilitatea de asigurare a retribuțiilor oamenilor. În multe întreprinderi salariații luau sub 80% din salariu. Aprovizionarea cu produse

agroalimentare a populației era sub minimul necesar pentru majoritatea populației, deși resurse existau în județ. Nu se asigura necesarul de energie electrică și termică mai ales pentru populație, dar nici pentru industrie, ceea ce dădea naștere la nemulțumiri"[303]. În plus, oamenii revoltați, care au o credință și o dorință puternică de a protesta, de a-și manifesta voința politică, altfel spus revoluționarii, se feresc instinctiv de asocierea cu lumea interlopă în mijlocul unei revolte, dar nu au posibilitatea de a opri acțiunile lor violente datorită sentimentului că o revoltă pusă în mișcare nu trebuie să se oprească în nici un loc. În România există un obicei popular, un fel de reflex care probabil are o explicație filozofică, socială sau psihologică: în fața unei întîmplări violente în stradă românul strigă invariabil „Hoții!", chiar dacă incidentul n-are nici o legătură cu un furt. Pe baza cercetării evenimentelor de la Timișoara au putut fi identificate atitudini clare de disociere a revoluționarilor autentici de indivizii lumii interlope. Nu înseamnă însă că aceștia din urmă n-au existat și nu au participat la revolta de la Timișoara.

După ora 19.00 în zonă se deplasează o echipă a Miliției și Securității în civil. Securistul cu „căciulă de iepure", semnalat de Matei A. Kah și care ar fi luat bătaie de la manifestanți, ar putea fi locotenent-colonelul Gheorghe Atudoroaie, adjunct al șefului Securității Timiș, care purta într-adevăr o astfel de căciulă neobișnuită adusă din Moldova. Mai erau de față colonelul Ion Deheleanu, șeful Miliției județene și coborîse în stradă și maiorul Radu Tinu. Scena „bătăii" a fost o încercare a colonelului Deheleanu de a-i împrăștia pe indivizii suspecți și pe curioși. Conform mărturiei lui Radu Tinu, la un moment dat un procuror l-a reținut pe Simion Cherlea și l-a dat cu capul de stîlpul refugiului, acesta căzînd pe linia de tramvai. Oprit de Tinu să-l mai bată pe Cherlea, acesta a ripostat: „Lasă-l dracului, că ăsta e informatorul meu". De la acest incident la „bătaia" pe care ar fi luat-o securiștii, altfel în permanență gardați de luptători în civil, distanța este uriașă, ca de la realitate la legendă. Dimpotrivă, chiar victima Simion Cherlea afirmă că a fost invers: „Au venit securiștii, i-am recunoscut pe acolo. M-au arestat în

[303] CSJ.SM, *Dosar 6/1990, Declarația inculpatului Bălan Radu*, p. 2.

15 seara, am fost bătut în serii pînă la ora 24.00. Au bătut-o şi pe femeia arestată cu mine, era gravidă. Mi-a spus să semnăm cîte un angajament că nu mai mergem la casa lui Tökes şi ne-au dat drumul. Dar noi ne-am dus înapoi în Piaţa Maria"[304]. Conform lui Radu Tinu, a doua zi dimineaţă, în jurul orei 08.30, Simion Cherlea a venit singur la sediul Securităţii, întrebîndu-l pe maior dacă va exista vreo consecinţă din partea Miliţiei pentru prezenţa la casa lui Tökes şi cerînd protecţie. Tinu l-a întrebat ce caută între iredentişti: „Ce, tu eşti extremist maghiar? Aştia au alte treburi aici" şi l-a sfătuit să nu se mai amestece.

O altă mărturie asupra grupului adunat în faţa imobilului din strada Timotei Cipariu este a lui Nicolae Danciu Petniceanu, mărturie consemnată în formă literară: „Credincioşi şi necredincioşi deopotrivă se opreau în capul străzii, priveau ce priveau, dădeau a lehamite din mînă şi se duceau în drumul lor. Erau şi dintre aceia care se buluceau sub fereastra larg deschisă de la Sfînta biserică şi voiau cu orice preţ să-l vadă în carne şi oase pe preot şi să-l audă ce anume precuvîntează. O parte dintre curioşi, cam la douăzeci de suflete, s-au adunat ciopor sub teiul din buza trotuarului şi cu mîinile vîrîte pînă la coate în buzunare ori cu arătătoarele pe scrivala buzelor stăteau numai ochi şi urechi. Ascultau vorbele blînde ale pastorului. Era, în general, o atmosferă de acalmie, dar şi de aşteptare[305]. În povestirea lui N.D. Petniceanu apare la un moment dat şi un amănunt straniu, sugerat astfel chiar de autor: în grupul de la Tökes se aflau cîţiva tineri în blugi şi cu pungi de plastic în mînă inscripţionate *Aldi*. El îi va regăsi pe tinerii respectivi „vînjoşi şi blonzi-roşcaţi, îmbrăcaţi frumos, decent" avînd aceleaşi pungi goale (!) *Aldi* în mînă şi în ziua de 16 decembrie, autorul descoperind abia după revoluţie că acele pungi necunoscute proveneau din magazinele din Viena şi Budapesta[306]. Sugestia este a unui semn de recunoaştere, care poate fi un amănunt pierdut din vedere de

---

[304] CSCED 1994, *Declaraţia din 31 martie 1994 a domnului Simion Cherlea* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.
[305] Nicolae Danciu Petniceanu, *Tot ce am pe suflet*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1995, p. 150.
[306] *Ibidem*, p. 154.

Securitate şi observat de N.D. Petniceanu cu ochi de specialist, fost ofiţer al Direcţiei paşapoarte. Procuratura Generală a fost sesizată în timpul anchetei din 1990 asupra existenţei altor semne de recunoaştere, după cum i-a relatat autorului generalul de justiţie Gheorghe Diaconescu, cel care se ocupa în 1990 de acele anchete: „Între informaţiile primite de la Timişoara a fost şi aceea că anumite persoane, tineri solizi, purtau o insignă cu un brad micuţ, un semn de recunoaştere. Interesîndu-mă, am constatat că informaţia se verifica din mai multe surse, cele mai numeroase fiind din rîndul revoluţionarilor".

Martorul Victor Burghelea confirmă şi el dimensiunile evenimentelor din 15 decembrie: „După ora 18.00, trecînd cu tramvaiul prin «Maria», observ acolo un grup de 50-60 persoane. Cobor şi mă întîlnesc cu colegul de serviciu Giulay Adam. El mă pune la curent cu ceea ce urma să se întîmple, adică evacuarea forţată a pastorului László Tökes. Nu-mi place grupul, printre ei îmi dau seama că sunt şi «băieţii» de la Securitate. Ba, în spatele meu, apare cîte o faţă cu organele auzului bine «dezvoltate». La ora 19.00 colegul mă ia de braţ şi ne postăm în dreptul unei ferestre de la parohie, în cadrul căreia apare pastorul cu soţia lui şi începe să vorbească, dar, după cîteva spuse, de jos se strigă să vorbească în româneşte căci sunt mulţi români care şi ei ascultă. Pastorul se supune şi spune cîteva în maghiară, apoi în româneşte. La un moment dat de jos se înfiripă, destul de timid, dar se înfiripă, un «Deşteaptă-te, române!». După a doua strofă parohul se adresează mulţimii sfătuind-o să nu cînte astfel de cîntece, nu că nu i-ar plăcea şi lui, dar este periculos şi pentru el, şi pentru mulţime. Se aud: «Nu vă lăsăm!», «Nu vă lăsăm!»"[307]. În jurul orei 21.00 la faţa locului apar dinspre strada Treboniu Laurian (pe calea de acces neocupată de protestatari) Ion Rotărescu, secretarul cu probleme organizatorice al Comitetului Municipal de Partid, şi primarul oraşului Petre Moţ. Aceştia intră în clădire împreună cu şase reprezentanţi ai celor adunaţi în stradă, între care se afla şi Gazda Arpad. Acesta povesteşte că László Tökes s-a plîns că nu are lemne, că sunt geamurile sparte şi că n-a mai

[307] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 57.

primit salariu. „Cei doi au făgăduit că vor rezolva tot în afară de problema mutării la Mineu la care au zis că probabil se rezolvă şi asta, dar n-au dat o promisiune clară. În schimb au cerut ca el să spună mulţimii să plece acasă"[308]. Martorul Gazda Arpad afirmă că el s-a adresat în maghiară iar un român pe nume Ion Istvan, în limba română. Acel Ion Istvan, student care a lucrat apoi ca inginer la întreprinderea Solventul ar fi spus: „«Oameni buni, aici primarul Petre Moţ şi Rotărescu au făcut nişte făgăduieli. Hai să le dăm şansa să demonstreze că au spus lucruri adevărate. De aceea vă roagă şi domnul Tökes să mergeţi acasă. Dar mîine veniţi să vedeţi dacă s-au ţinut de cuvînt. Dacă nu, fiecare să mai aducă şi vecinii, pentru că aici se întîmplă o nedreptate». Deci el a instigat, pot să spun"[309]. Lumea se dispersează.

Comisia senatorială a fost greşit informată, astfel că instituirea unei comisii judeţene care să analizeze cererile lui Tökes, promisiunea că nu-l vor mai evacua este posibil să fi fost pusă în discuţie, dar apariţia primelor „manifestări anticeauşiste" din data de 16 decembrie au fost transferate eronat nopţii de 15 decembrie[310]. Securitatea a supravegheat în permanenţă zona şi a înregistrat orice atitudine. Urmînd metodologia specifică profesiei, dacă vreun om din grupul acela restrîns de 20-30 de persoane lansa vreo lozincă anticeauşistă, era luat în lucru de filaj, identificat şi apoi atras din mulţime, izolat, sau cercetat a doua zi la locul de muncă. În cazul unor persoane obişnuite, necunoscute, aşa cum a fost majoritatea manifestanţilor, filajul făcea descrieri amănunţite, un fel de portret robot care era apoi verificat în fişierele Miliţiei şi dacă nu putea fi identificat nici acolo persoanei respective i se ataşa un agent în civil sau deghizat în manifestant care încerca să afle de la respectivul sau de la ceilalţi cine este. Toate aceste operaţii se consemnează în rapoarte. Aşadar, pentru a ne apropia de realitatea zilei de 15 decembrie trebuie studiate rapoartele de filaj. Acestea nu indică vreun fenomen de transformare a grupului de curioşi în grup revoluţionar. Cititorul poate să-şi dea seama singur că, dacă apăreau lozinci

[308] *Ibidem*, p. 10.
[309] *Ibidem*.
[310] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 53.

anticomuniste, în aceeaşi noapte autorul strigăturii era deja reţinut. În noaptea de 15 spre 16 decembrie – aşa cum îi va declara autorului – maiorul Radu Tinu îşi va anunţa soţia că sîmbătă seara vor merge la Operă, la un spectacol. Comisia senatorială însă aduce un amănunt foarte important în perspectiva evenimentelor: „În aceeaşi noapte, în jurul orei 23.00 (15.12.1989), Radu Bălan informează pe Emil Bobu despre cursul evenimentelor din Timişoara. Se pare, aşa cum rezultă după unele surse, că acesta din urmă ar fi dat dispoziţii de împrăştiere violentă a manifestanţilor"[311]. Aşa cum am văzut, Bobu i-a dat lui Bălan o indicaţie vagă, tipică individului şi înaltei nomenclaturi, echivalentă celebrului „descurcă-te!". La ora 23.00 nu mai era nimeni în faţa casei lui László Tökes. Nu aveau pe cine să împrăştie. Lucrătorii filajului şi cei implicaţi în supravegherea grupului din seara precedentă primesc permisiunea să meargă să mănînce şi să se odihnească, lăsînd în misiune doar doi agenţi. Ascultat în continuare, László Tökes priveşte pe după perdele strada, confundă o maşină oarecare staţionată întîmplător în apropiere cu maşina filajului şi hotărăşte să se culce. Nu ştim dacă intenţiona să iasă şi a renunţat.

Însă cea mai surprinzătoare mărturie despre evenimentele care vor porni în 16 decembrie 1989 vine de la un revoluţionar implicat mai demult în activităţi anticomuniste şi chiar într-o tentativă de asasinat asupra lui Nicolae Ceauşescu. Dănilă Mihoc, membru al cultului baptist, a declarat la 1 aprilie 1994 Comisiei senatoriale, practic, că este autorul revoluţiei din Timişoara. El pregătise încă din 1988 eliminarea şefului statului: „Ne-am gîndit cum să-l asasinăm pe Ceauşescu. Şedinţele le ţineam la o creşă pe strada Fagului. Portarul era de-al nostru. Am făcut rost de otravă prin C. Emanuil care lucra la *Solventul*. Ceauşescu urma să vină la deschiderea anului de învăţămînt. Dar eu am fost reţinut la băile *Neptun* şi atunci acţiunea noastră a fost stopată. Voiam să-l împungem, să-l înţepăm cu ace otrăvite pe Ceauşescu"[312]. Revoluţionarul Dănilă Mihoc a explicat mai departe senatorilor felul în care a organizat

---

[311] *Ibidem*.

[312] CSCED 1994, *Declaraţia din 1 aprilie 1994 a domnului Dănilă Mihoc* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.

rezistența împotriva autorităților, avînd în vedere că acestea nu pe Tökes îl vizau, ci pe pastorul Dugulescu din Timișoara: „Încă din august '89 am intrat în legătură și cu pastorul Tökes. L-am asigurat că-l vom ajuta. La sfîrșitul lui noiembrie iarăși făceam evanghelizări. Și la începutul lui decembrie. Spuneam credincioșilor de pastorul Tökes, că are necazuri, și mergeau la casa lui. Trebuia prima dată evacuat Dugulescu, pentru că din aprilie 89 s-a interzis evanghelizarea tinerilor. Dar cazul Tökes a devenit mai actual. S-au ocupat de el, urmînd să-l evacueze pe Dugulescu după aceea. Comuniștii îi ațîțau pe români contra ungurilor prin fabrici, spuneau de Budapesta, pentru a-i învrăjbi. I-am cunoscut pe cei de lîngă Tökes. Din 10 decembrie pînă în 15 zilnic am organizat «pichete» în fața casei lui Tökes. Am zis să vorbim mai mult românește în piață. Eram noi, baptiștii, penticostalii și reformații lui Tökes". Este adevărat că nici o informație nu confirmă pichetarea locuinței lui Tökes încă din 10 decembrie, aceasta fiind de altfel păzită cum am arătat, dar se pare că avem în mărturia revoluționarului Dănilă Mihoc o altă dimensiune a evenimentelor, și anume războiul religios. „În 15 am făcut o ședință comună – a relatat mai departe revoluționarul timișorean senatorilor –, reprezentanții de la culte (Tökes era foarte distrus, moralul foarte scăzut, soția gravidă). Am discutat în biroul lui Tökes. I-am adus și o sumă de bani, i-am adus și alimente. Era și un inginer Csapo (a fost și el arestat) și alții. Am luat cuvîntul, am spus că aici va veni foarte multă lume, vor veni și elevi, vom face grupuri și grupulețe, că vom scoate studenții. La planul meu Tökes a spus că mai bine murim noi aici cîțiva decît să riscăm. Dar i-am spus că nu mai putem aștepta. În piață era lume din ce în ce mai multă. Lumea striga să iasă Mihoc, pentru că credeau că m-au arestat. Dar eu eram bine gardat, aveam caratiști". Este remarcabil spiritul de sacrificiu al lui László Tökes în acele momente, dar nu putem să nu remarcăm că, în opinia lui Dănilă Mihoc, nu Tökes era vizat de iminenta arestare, ci chiar Dănilă Mihoc, care, din fericire, era gardat de caratiști baptiști. Am avea de-a face, așadar, cu o confuzie a autorităților, organizatorul revoluției fiind cu totul altcineva decît pastorul maghiar. Cultele baptist, penticostal și reformat reușiseră astfel să deruteze Securitatea într-o atît de mare măsură încît

războiul religios s-a putut declanșa în acea seară, luîndu-i pe toți prin surprindere. Acest fapt este întărit de următoarea declarație a revoluționarului Dănilă Mihoc: „Am spus că pe 16 venim iarăși aici, că ori vreți, ori nu vreți, noi venim aici și o facem (revoluția), că altă ocazie nu mai prindem. Am stat și noaptea acolo. La fratele Tökes am discutat că nu lovim, că ne adunăm cu lumînări. Dugulescu a acceptat să punem lumînări, cu toate că la neoprotestanți nu se obișnuia, doar cu scopul să atragem și ortodocși. În 16 (decembrie) Dugulescu a întîrziat pentru că avea evanghelizare la biserica lui. La Tökes, cînd am intrat, era acolo cu comitetul lui. I-am spus informația că vor să-l scoată cu uslașii prin spate, să-l răpească. I-am spus că noi suntem decișI să începem. El ezita, a spus să nu începem nimic, mai bine moare el. Oamenii lui Tökes m-au condus afară. Am planificat să punem în față femei gravide și handicapați, noi îi păzim în spate și pe flancuri, să mergem la Județeana de Partid, să cerem demisia lui Ceaușescu și a Guvernului". Fără îndoială că strategia de inspirație irakiană de a pune gravide și handicapați, păziți din spate și din flancuri, în fața manifestanților ar putea explica și succesul atacului asupra magazinelor și Comitetului Județean de Partid, dar și numărul mare de morți de la Timișoara. „A venit fratele Dugulescu – spune mai departe Mihoc. Tökes și-a schimbat moralul, a fost foarte fericit cînd a văzut cîtă lume s-a adunat. A apărut Moț, primarul, s-a băgat la Tökes cu alți comuniști, noi îi huiduiam, strigam lozinci. Moț n-a putut ține cuvîntarea, l-am huiduit, a plecat. Am primit o informație că Dugulescu va fi arestat, l-am scos de acolo". A existat într-adevăr o versiune că unele persoane prezente în fața imobilului în care locuia Tökes ar fi fost enoriași ai pastorului baptist Dugulescu care doreau să se solidarizeze cu Tökes. Securitatea infirmă versiunea, biserica pastorului Dugulescu fiind un loc liniștit și sigur. Totuși, nu trebuie exclusă implicarea enoriașilor altor culte, avînd în vedere faptul real că în fața parohiei reformate erau persoane cu lumînări aprinse, simbol care nu face parte din recuzita cultului reformat. Cercetarea la fața locului a arătat că în zilele de sîmbătă și duminică lăcașul de cult al pastorului Dugulescu era pustiu. De altfel, nici baptiștii nu folosesc lumînări. În sfîrșit, revoluționarul Dănilă Mihoc a furnizat Comisiei

senatoriale de 1 aprilie 1994 şi o informaţie ultrasecretă şi care ar putea schimba întreaga imagine pe care o avem despre evenimentele de la Timişoara: „Încă din Piaţa Maria s-a strigat «Jos comunismul!», «Vrem pîine!», «Doina Cornea!», «Ana Blandiana!». Pe cei care nu strigau «Jos comunismul!» i-am izolat. Aşa l-am izolat şi pe Claudiu Iordache. Pentru Timişoara erau pregătiţi să arunce bombe"[313]. Este mai puţin credibil că un grup minoritar care striga „Jos comunismul!" îi putea izola pe cei din grupul majoritar care nu strigau „Jos comunismul!", dar bombardarea Timişoarei trebuie să fie cumva legată de declaraţia de mai tîrziu a Elenei Ceauşescu de a rade oraşul de pe faţa pămîntului sau face parte din delirul revoluţionar al unor astfel de persoane suspecte. Din păcate, nici ofiţerii de aviaţie din Timişoara care au format celebra CADA nu au vrut să dezvăluie existenţa unui astfel de ordin. Ceea ce a rămas în memoria documentelor şi amintirilor este doar faptul că magazinele au fost „bombardate" de jos. Astfel de scenarii inventate de mitomani au circulat şi încă mai domină fondul relatărilor despre evenimentele de la Timişoara. Nu l-am reprodus întîmplător. Numeroşi indivizi exaltaţi, de cele mai multe ori neparticipanţi la evenimente, auzind totul din zvon, sau simpli martori de pe margine la una sau două din secvenţele revoltei de la Timişoara au umplut ziarele şi cărţile cu fanteziile lor. Ei sunt şi principalii denigratori ai revoltei populare, falsificatorii faptelor istorice şi distrugătorii cei mai temeinici ai rolului important al Timişoarei în procesul revoluţionar început la Iaşi.

Pentru noaptea de 15 spre 16 decembrie rămîne semnificativ conţinutul convorbirii dintre Bălan şi Bobu sau dintre Ceauşescu şi Bălan. O întîmplare anume petrecută a doua zi ne poate da un răspuns convingător.

Ziua de 16 decembrie, înainte de ora 17.00. A doua zi dimineaţă (16 decembrie 1989) Securitatea judeţului Timiş îşi desfăşoară activitatea normal. Aşa cum am arătat, în jurul orei 08.30 manifestantul Simion Cherlea vine să discute cu Radu Tinu, apoi maiorul

[313] *Ibidem*, p. 2.

va lucra împreună cu locotenent-colonelul Kope R. la întocmirea raportului referitor la agentul maghiar Varga Ladislau, cel care luase contact cu Ambasada Ungariei. Filajul prezintă şi el raportul – linişte. „În dimineaţa de 16 decembrie 1989, la ora 08.00 – declara în proces Ion Florea, fost secretar al Comitetului Judeţean Timiş al PCR –, am fost chemat de Radu Bălan, o dată cu mine venind şi ceilalţi secretari: Bolog Vasile, Avram Teodorea, Boiboreanu Viorica şi Lazureanu Aurel. Bălan Radu ne-a informat cu privire la cazul Tökes şi anume că în Piaţa Maria s-au adunat trei-patru sute de persoane care-şi exprimau opoziţia faţă de măsura de evacuare a pastorului ce urma a fi luată. Primul secretar ne-a informat că *pentru dezorganizarea acelei manifestaţii urmează a fi infiltraţi alţi patru-cinci sute de oameni cu diferite responsabilităţi pe linia muncii de partid sau de sindicat.* Ne-a mai precizat că deja printre aceşti demonstranţi se găsesc lucrători din aparatul Inspectoratului Judeţean al Ministerului de Interne."[314] Avînd în vedere că la ora 08.00 nu era nimeni în faţa casei parohiale, decizia lui Bălan pare de neînţeles. Ea capătă un înţeles – determinat şi de natura măsurii care urma a fi luată – doar dacă în noaptea de 15 spre 16 decembrie Emil Bobu l-a informat de Nicolae Ceauşescu asupra convorbirii sale cu Bălan, iar Ceauşescu l-a sunat tot în aceeaşi noapte pe Bălan la Timişoara şi i-a cerut să ia măsura neinspirată, dar tipică lui Ceauşescu, de a aduce muncitori care să-i ia la bătaie pe manifestanţii din faţa casei lui Tökes. Şi Bălan, şi Bobu au ascuns în proces această convorbire de noapte cu Ceauşescu, pentru că ordinul lui Ceauşescu se află la originea evenimentelor, iar ei l-au executat, tot ca nişte oameni lipsiţi de judecată. Convorbirile telefonice Bălan-Bobu-Ceauşescu sunt semnalate de Comisia senatorială pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989, fără a cita stenogramele. Totodată, printr-o hotărîre neconstituţională, Senatul României împiedică accesul la documentele revoluţiei aflate în arhiva sa. Să ne uităm la text şi să vedem ce conţine. Îşi poate cineva imagina „infiltrarea" a patru-cinci sute de cadre ale partidului printre două-trei sute de manifestanţi? Este hilar. Ce fel de „infiltrare" poate fi aceea a unui grup masiv de

[314] CSJ.SM, Dosar 6/1990, *Declaraţia martorului Florea Ioan*, p. 1.

oameni care depăşeşte ca număr pe cel al manifestanţilor? Nu, este clar că au fost trimişi la bătaie, iar această măsură este tipică unui singur om – Nicolae Ceauşescu. Să ne amintim că în timpul teleconferinţei din 21 decembrie 1989, Ceauşescu va invoca trecutul său de membru al grupelor de şoc organizate de sovietici pe străzile Bucureştilor în anii 1944-1947, pe care populaţia i-a identificat sub numele de „mardeiaşi": „Reamintesc numai că în Bucureşti funcţionau înainte asemenea grupe şi nu îndrăznea nimeni, nici un huligan nu îndrăznea să ridice capul pe bulevardele Capitalei. Este adevărat, am fost atunci criticaţi că sunt prea aspre – este demult –, dar le-am spus că trebuie să fie şi mai aspre cu cei care încalcă legile"[315]. Toţi biografii, cu excepţia celor plătiţi de el, confirmă prezenţa lui Nicolae Ceauşescu în grupurile de bătăuşi de pe străzile Bucureştilor, dar şi la conducerea unor astfel de echipe în perioada colectivizării forţate.

După ora 09.00 încep să se adune mai întîi cei patru enoriaşi de serviciu, apoi aproximativ 10 curioşi. La un moment dat strada se goleşte subit. Nimeni nu înţelege din ce cauză, şi ofiţerii de Securitate coboară pentru a investiga. Pe Bulevardul 6 Martie trecuse o maşină de vidanjă care avea scăpări tehnologice şi lăsase pe caldarîm o dîră de materii fecale urît mirositoare. Persoanele din faţa casei lui Tökes se împrăştiaseră pentru a scăpa de mirosul insuportabil. Se îndeplinea una din constatările celebre ale lui Petre Ţuţea: „Toate revoluţiile se umplu pînă la urmă de căcat şi sînge". Informat asupra acelui incident, Radu Tinu cere aprobarea ca vidanja să fie oprită şi pusă să mai treacă o dată. Colonelul Sima, şeful Securităţii Timiş, consideră propunerea neserioasă şi nu o aprobă. Maiorul Tinu propune atunci ca în intersecţia străzilor Treboniu Laurian şi Timotei Cipariu să fie amplasat un miliţian care să dirijeze circulaţia camioanelor grele pe Timotei Cipariu astfel încît să nu se poată aduna o mulţime care să ocupe strada. Colonelul Sima respinge şi această propunere pe motiv că, dimpotrivă, camioanele ar putea fi blocate acolo şi va fi foarte greu să le deblocheze apoi.

---

[315] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 201.

Pentru acest moment al zilei, dar şi pentru intervalul foarte mare dintre orele 10.00 şi 17.30 Comisia senatorială are o versiune din păcate prea schematică. Se afirmă că la ora 10.00 Nicolae Ceauşescu a luat legătura cu primul-secretar Radu Bălan şi a dispus „măsuri concrete printre care şi evacuarea imediată şi necondiţionată a pastorului la noul loc de muncă. Dictatorul devenise nervos"[316]. Nu avem stenograma convorbirii telefonice, dar din ceea ce se întîmplase în 15 decembrie şi din reconstituirea făcută din relatările revoluţionarilor şi ale ofiţerilor Securităţii un interes al lui Ceauşescu pentru situaţia de la Timişoara este perfect plauzibil. Bobu fusese sunat noaptea de Bălan şi apoi acesta l-a informat pe şeful statului acasă. Ceauşescu a sunat şi probabil că Bălan l-a informat asupra faptului că evacuarea ar putea fi împiedicată de prezenţa unui grup de oameni în faţa casei lui Tökes. Iarăşi în tonul cunoscut, Ceauşescu a ordonat efectuarea evacuării imediat, adică în ziua de 16 decembrie cum era prevăzut în hotărîrea judecătorească, fără să ţină cont că legea obliga la executarea sentinţei în prima zi lucrătoare. Este, de asemenea, posibil ca Bălan să-l fi informat că duminică László Tökes avea slujbă şi ar fi putut profita de ocazie pentru a incita lumea la nesupunere civică. Nu ne trebuie prea multe investigaţii ca să ne imaginăm că Ceauşescu a cerut să se ia măsuri „pe linie de partid", de „influenţare obştească", adică altfel spus muncitorii, oamenii muncii din Timişoara să ia atitudine şi să intervină pentru executarea sentinţei judecătoreşti, dar mai ales pentru a-i lua la bătaie pe cei strînşi în faţa casei lui Tökes. Acesta era patentul gîndirii lui Ceauşescu, primitiv, rămas la anii 1945-1948, cînd făcuse parte din acel grup de şoc instruit de sovietici pentru încăierările cu „fasciştii" din centrul Bucureştilor. Subliniem însă că ordinul dat de Bălan subalternilor săi a fost la ora 08.00 în timp ce discuţia invocată de Comisia senatorială a avut loc la ora 10.00, ceea ce demonstrează existenţa unei alte convorbiri, de noapte. Oricum, după convorbirea de dimineaţă cu Nicolae Ceauşescu, primul-secretar Radu Bălan hotărăşte să nu execute ordinul secretarului general: „Sîmbătă, 16 decembrie 1989, la ora 10.00, m-a sunat Ceauşescu

[316] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 54.

Nicolae, interesîndu-se de situaţia privitoare la pastorul amintit. I-am expus-o aşa cum era în realitate, susţinînd că nu se poate trece la evacuare, deoarece hotărîrea judecătorească nu era încă executabilă. El mi-a ordonat să trec de îndată la evacuare, lucru pe care însă nu l-am făcut, tocmai în ideea de a nu da naştere la conflicte"[317]. Ceauşescu îi cerea să execute un ordin ilegal. Este primul ordin ilegal dat de Ceauşescu în acea perioadă. Următoarele ordine ilegale date de el vor fi mult mai sîngeroase.

Comisia senatorială arată că „în aceeaşi zi, din ordinul ministrului de Interne, în toate unităţile subordonate acestui minister, a fost introdusă *Situaţia nr. 2* prevăzută de Ordinul 2030 din 15.05.1972"[318]. Nu se precizează ora la care s-a dat ordinul. Ea este importantă, pentru că lipsa acestui amănunt din concluziile Comisiei senatoriale permite confuzia, inducînd ideea că în după-amiaza de 16 decembrie situaţia era deosebit de gravă. Ora declarării *Situaţiei nr. 2* o aflăm de la generalul Grigorie Ghiţă, în timpul audierii sale din 1994: „În 16 decembrie, ora 20.00, m-a sunat Vlad la domiciliu să mă prezint la Comandament, la Băneasa, în spatele Institutului de Meteorologie şi Hidrologie (unde este acum Comandamentul trupelor de jandarmi). Am fost informat de situaţia de la Timişoara. Am luat legătura cu generalul Bunoaica, comandantul brigăzii de la Timişoara, i-am dat misiunea să nu permită intrarea sau ieşirea în biserica reformată din Timişoara. *La ora 22.00, s-a ordonat la MI aplicarea Ordinului 230/1973, deci Situaţia nr. 2*, stare de alertă a efectivelor. Am transmis ordinul în teritoriu"[319]. Însă revoluţionarii înşişi, precum şi foştii ofiţeri de Securitate arată că în dimineaţa zilei de 16 decembrie numărul persoanelor strînse în faţa casei lui Tökes era redus. Revoluţionara Veronica Balaj are o amintire romantică despre prima jumătate a acelei zile: „Pînă la prînz, nu s-a arătat vreun semn că ziua aceea ar fi putut fi deosebită. Era o sîmbătă de sfîrşit de an. Un şaisprezece decembrie ca oricare altul. Aşa

---

[317] CSJ.SM. Dosar 6/1990, *Declaraţia inculpatului Bălan Radu* (9 mai 1990), p. 3.
[318] *Ibidem*.
[319] CSCED 1994, *Declaraţia din 23 februarie 1994 a domnului Grigorie Ghiţă* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1. (Eroare de datare – Ord. 2 030/1972.)

părea. Şi nici nu bănuiam altfel. Atîta că vremea se încălzise peste aşteptări. Soarele se hlizea în ciuda calendarului în care scria mijloc de decembrie"[320]. Temperatura maximă la Timişoara în ziua de 16 decembrie 1989 va fi de 16 grade Celsius.

Avem temeiuri să credem că, începînd cu ora 11.00, în sediul Comitetului Judeţean de Partid s-a dezvoltat un conflict personal între primul-secretar Radu Bălan şi fostul prim-secretar Ilie Matei. Bălan va arăta în proces că „tot în aceeaşi zi, la ora 11.00, la Comitetul Judeţean de Partid şi-a făcut apariţia Matei Ilie, secretar al CC al PCR, care era învoit pentru a-şi rezolva unele probleme familiale. L-am pus pe acesta în temă cu situaţia creată în jurul pastorului menţionat, cu ordinul dat de Ceauşescu de a se trece la evacuare, la care Matei Ilie a fost de părere că trebuie să se pună în executare hotărîrea de evacuare"[321]. S-a născut o contradicţie între cei doi lideri comunişti locali, provenită din faptul că Ilie Matei era fostul prim-secretar al judeţului Timişoara, iar Bălan îi luase locul doar de o lună şi jumătate. Conform unor surse din Primăria Timişoarei, Matei cunoştea foarte bine cazul Tökes, fusese implicat în emiterea ordinului de evacuare şi îl considera pe Bălan încă nefamiliarizat cu situaţia judeţului şi cu a lui Tökes în particular. Radu Bălan nu dorea să-şi înceapă conducerea judeţului cu acte de violenţă şi, în plus, fiind prizonierul unei imagini clasice, larg răspîndite, că Timişoara este un oraş civilizat, a mizat pe reacţia civilizată a cetăţenilor. Pentru Ilie Matei însă, proaspăt promovat secretar în CC, ordinul lui Ceauşescu era literă de lege. Faptul că Bălan a refuzat să execute acest ordin a generat starea de conflict şi poate şi un telefon la Bucureşti. Avem astfel ipoteza unei diferenţe majore de opinie tocmai la nivelul deciziei superioare pe plan local. Mai tîrziu, în seara zilei de 17 decembrie, Bălan îi va declara revoluţionarului Ioan Savu: „Am vorbit cu oamenii, Savule. Am vorbit, dar n-am putut face mai mult pentru că sosise Matei, pentru că veniseră generalii"[322].

---

[320] Veronica Balaj, *Jurnal de Timişoara. 16-22 decembrie '89*, Ed. Hercules, 1991, p. 3.

[321] CSJ.SM, Dosar 6/1990, *Declaraţia din 9 mai 1990 a inculpatului Bălan Radu*, p. 3.

[322] Ioan Savu, *Mărturia unui revoluţionar din comitetul care a dus tratativele cu primul-ministru al ţării* în *Timişoara. 16-22 decembrie 1989*, Ed. Facla, Timişoara, 1990, p. 114.

Să ne lămurim asupra problemei evacuării lui László Tökes. În primul rînd să reamintim că acesta ocupa ilegal apartamentul din clădirea situată în strada Timotei Cipariu. În al doilea rînd, legalitatea acțiunii de evacuare era stabilită prin Codul de Procedură Civilă. Potrivit prevederilor art. 385 din Codul de Procedură Civilă, în vigoare la acea dată, „nici o executare nu se va putea face înainte de ora 8 dimineața și după ora 6 seara". Dar art. 386, în vigoare la acea dată, prevedea că „executarea silită nu se va putea face în zilele nelucrătoare, potrivit legii, afară de cazurile urgente în care executarea poate fi încuviințată de președintele instanței de executare". Așadar, în caz de urgență, Tökes putea fi evacuat în orice zi, între orele 08.00 și 18.00, cu încuviințarea președintelui Tribunalului Timiș, dacă intervenea un „caz de urgență". Întîmplările din noaptea de 15 spre 16 decembrie nu întruneau condițiile cazului de urgență, astfel că ordinul de evacuare forțată dat de Ceaușescu era ilegal.

În jurul orei 12.00 în dreptul imobilului în care locuia Tökes erau strînse aproximativ 30 de persoane. De această dată procentul curioșilor, al celor care poate încercau o solidarizare mută cu pastorul Tökes este dominant; dintre cele aproximativ 30 de persoane lipsesc indivizii lumii interlope din ziua precedentă. La ora 13.00 maiorul Radu Tinu îl sună la București pe șeful Direcției I din DSS, colonelul Rațiu, și îi raportează, printre altele: „Nu e bine ce se întîmplă. E o bîlbîială la partid, habar n-au ce să facă". Este vorba, fără îndoială, de conflictul Bălan-Matei din sediul CJP. La cîteva minute după ora 14.00 străzile din apropiere se animă și tramvaiele devin ceva mai aglomerate. Pentru cei care nu sunt familiarizați cu Piața Maria din Timișoara, trebuie precizat că aceasta este un nod important de circulație, locul unde angajații întreprinderilor de la periferie schimbă tramvaiele venite din trei direcții diferite, pentru tramvaiele care circulă spre centru. În Piața Maria, în mod normal la ore de vîrf, se adunau pentru a lua alte mijloace de transport multe sute de persoane. Așadar, posibilitatea de a vedea ce se întîmplă cîțiva pași mai încolo, la casa parohială, era maximă, iar șansele ca un călător curios să întîrzie pentru a afla ce se întîmplă treceau mult peste 50%. Era sîmbătă, și programul de lucru al întreprinderilor timișorene se încheia la ora 14.00. În jurul orei 16.00 în strada

Timotei Cipariu apare un grup compact, de aproximativ 60-70 de persoane care se opreşte în dreptul casei lui Tökes, ocupînd şi o parte din carosabil. Securitatea îşi trimite rapid oamenii printre cei veniţi, iar Radu Tinu se duce personal pentru a afla ce se întîmplă. De la ziaristul Teodor (Doru) Burza, venit în scurt timp şi el la faţa locului, află că sunt *sindicalişti trimişi de primarul Petre Moţ* să împiedice adunarea manifestanţilor şi, la nevoie, să-i împrăştie. Prin această decizie stupidă, *autorităţile locale constituie ele însele un grup masiv de peste 100 de persoane* în faţa casei lui Tökes, trezind curiozitatea trecătorilor. Mulţi dintre ei se vor opri şi apoi vor rămîne pe loc pentru a vedea ce se mai întîmplă. Alţii vor staţiona un timp, se vor duce acasă să mănînce şi să-şi rezolve unele probleme casnice, însă hotărîţi să revină pe seară. Sindicaliştii – persoane cu funcţii pe linie de sindicat din mai multe întreprinderi timişorene – devin cu timpul agitaţi, lăsaţi acolo fără nici o conducere, împiedicaţi să se ducă acasă după terminarea programului, preocupaţi ca şi restul persoanelor prezente de lipsurile zilnice, enervaţi că pierd timpul într-un loc lipsit de interes. Li se spusese că în Timotei Cipariu este un grup violent de iredentişti, de unguri care vor să împiedice punerea în aplicare a unei hotărîri judecătoreşti. Nu se întîmpla nimic din toate astea. În această manevră tipică mentalităţilor comuniste care dominau gîndirea activiştilor de partid, de jos şi pînă la Bobu şi Ceauşescu, trebuie identificat conţinutul discuţiilor telefonice din timpul nopţii şi de dimineaţă dintre Ceauşescu şi Bălan.

Informaţiile obţinute de Comisia senatorială despre convorbirile telefonice la înalt nivel politic între Timişoara şi Bucureşti provin exclusiv de la factori politici locali. Era de aşteptat ca în declaraţiile lor ulterioare, date în procese sau în faţa Comisiei, să ascundă gafa monumentală pe care au făcut-o, dovadă a îngustimii gîndirii lor şi a incapacităţii de a conduce o structură, de a gestiona o situaţie oarecare. Le era extrem de greu să recunoască faptul că sunt autorii primei aglomerări importante de oameni din Timotei Cipariu şi mai ales că sindicaliştii pe care i-au trimis acolo, „reprezentanţii clasei muncitoare", „forţa înaintată a partidului" etc., pactizaseră cu micul grup de enoriaşi şi simpatizanţi de acolo, sătui de propagandă, de

minciună, de condiţiile mizerabile de trai şi de salarii diminuate. Teza unei mulţimi de 1 000 de persoane prezente în dimineaţa sau după-amiaza zilei de 16 decembrie nu este realistă. Nici autorii cei mai entuziaşti şi înclinaţi spre exagerări nu confirmă aceste cifre, nici jumătate, nici măcar un sfert. În după-amiaza de 16 decembrie, Emil Bobu va lua şi alte măsuri, aşa cum aflăm din declaraţia adjunctului său, Nicolae Mihalache: „În data de 16 decembrie 1989, la ora 16.30, din ordin, m-am prezentat la Bobu Emil care, de faţă cu Constantin Radu, mi-a spus următoarele: «Vei pleca la Timişoara. În cursul acestei nopţi va trebui să fie evacuat un pastor, problema de care se vor ocupa organele Ministerului de Interne. Cumpănaşu Ion va discuta cu pastorul şi îi va preciza noua parohie. Toate indicaţiile necesare au fost transmise şi primului-secretar Radu Bălan. Tu nu vei avea altă sarcină decît aceea de a mă informa cu evoluţia situaţiei de la Timişoara»"[323].

Avem posibilitatea acum să încercăm o reconstituire a evenimentelor şi din punctul de vedere al Securităţii, punct de vedere care a lipsit din analizele anterioare. În primul rînd, trebuie subliniat că supravegherea adunărilor de oameni în faţa casei lui Tökes reprezenta doar un aspect, o parte a activităţii Securităţii Timiş, care era mult mai complexă. Din punct de vedere strict profesional, adunarea oamenilor acolo îi deranja pe securişti în îndeplinirea misiunii lor, atît prin faptul că le mobiliza forţele pentru a depista prezenţa unor eventuali instigatori din afară sau din interior, cît şi prin faptul că perturba operaţiile de supraveghere asupra lui Tökes. Este clar că în momentul în care s-au implicat autorităţile locale, Securitatea s-a retras în interiorul misiunilor sale stricte de urmărire informativă. Şi să nu uităm că avea în zonă cîteva coloane de „turişti" sovietici care tot declarau că se duc în Iugoslavia să petreacă Crăciunul, dar nu mai părăseau împrejurimile Timişoarei. Ei nu se cazau la hoteluri şi dormeau peste noapte în maşini. Dormitul peste noapte în maşină, la jumătatea lui decembrie, presupune fie o rezistenţă fizică ieşită din comun, fie folosirea intensă, pe durata întregii nopţi, a sistemului de încălzire al autoturismului, fapt care

[323] CSJ.SM, Dosar 6/1990, *Declaraţia martorului Nicolae Mihalache* (11.06.1990), p. 2.

produce un consum de combustibil foarte greu de recuperat. Iarăşi nu trebuie să uităm că nu se găsea benzină şi că la staţiile de alimentare erau cozi imense, zi şi noapte. Este imposibil să neglijăm aceste detalii ale unor întîmplări nefireşti şi ilogice. Coloanele de turişti se aflau la doar cîţiva kilometri de Iugoslavia şi totuşi nu treceau graniţa. În cursul zilei, unul sau două autoturisme din coloană plecau în recunoaştere prin oraş, oprindu-se în apropierea unor locuri care vor deveni „aprinse" începînd cu seara zilei de 16 decembrie – în faţa Consiliului judeţean, în dreptul aleii ce ducea la Operă, pe străzile din vecinătatea casei lui Tökes. În dimineaţa aceleiaşi zile, două tiruri sovietice vor staţiona pe interzis în apropierea unor unităţi militare din Timişoara, îngreunînd accesul. Vor fi îndepărtate de Miliţie. Mirko Atanaskovici, consulul iugoslav de la Timişoara, care va fi acuzat în timpul proceselor revoluţiei că s-a implicat în revoltă şi se va apăra după aceea că nu a depăşit „cu nimic ceea ce e prevăzut în Convenţia Internaţională privind relaţiile diplomatice internaţionale", făcea în săptămîna 10-16 decembrie trei şi chiar cinci deplasări pe zi în Iugoslavia şi înapoi. El nu ştie sau nu vrea să spună că urmărirea sa nu se reducea la un grănicer care îi număra ieşirile şi intrările pe la graniţă, ci era supravegheat pe teritoriul Iugoslaviei şi interceptat de la Belgrad, astfel că Direcţia de Contraspionaj pe profil cunoştea unde şi în ce măsură încalcă prevederile Convenţiei Internaţionale. În plus, el îşi activase propria reţea de informaţii, între care unii agenţi ai săi au fost identificaţi la casa parohială. Precizăm că în oraşul Timişoara se mai aflau cîteva obiective ale supravegherii operative, asemănătoare lui Tökes.

Senatorul Sergiu Nicolaescu a inserat în cîteva din volumele sale pe tema revoluţiei un pasaj dintr-un raport al Securităţii: „Concomitent, au apărut şi au început să se manifeste tot mai insistent şi unele grupuri de tineri cu înfăţişări şi ţinute diferite ce păreau a nu aparţine cetăţenilor oraşului. De menţionat că aceste grupuri solicitau paşapoarte, vize, precum şi căldură şi alimente. Totodată, aceştia incitau la acţiune, solicitau şi altor persoane să se alăture lor, iar, dacă unii cetăţeni îi refuzau, erau etichetaţi ca laşi şi fricoşi. S-a încercat folosirea ca tribună a unui tramvai oprit. Printre enoriaşii ce se mişcau în jurul casei parohiale, organele de filaj au identificat

agenți ai spionajului străin care încercau să-și piardă urma în mulțime"[324]. Cercetarea făcută la 14 ani după revoluție arată că raportul Securității invocat de Comisie este o sinteză care acoperă evenimente petrecute pe durata a mai multor ore ale zilei de 16 decembrie. Asocierea lejeră a apariției „grupului de tineri" ceva mai hotărîți cu revendicările lor – pașapoarte, vize, căldură și alimente – este incorectă. Pașapoarte și vize cereau doar cele două femei apatride, cunoscute în Timișoara de mai toată lumea, căldură și alimente a fost tema primului grup mai serios adunat în fața casei parohiale, care era format din sindicaliștii primarului Moț, grupul de tineri a apărut după-amiază tîrziu și s-a manifestat cu hotărîre o dată cu înserarea, iar oprirea tramvaiului și identificarea unor agenți ai spionajului străin s-au întîmplat seara, după ce mișcarea s-a mutat în Piața Maria. Declarațiile foștilor lucrători de Securitate înregistrate după 14 ani de la evenimente și după ce au trecut prin închisoare și procese trucate se îndreaptă astăzi spre imagini mai realiste, lucide, spre considerații mult mai obiective.

Mult mai importantă decît relatările „fierbinți" ale anului 1990, înfierbîntate de tendința spre epopee eroică a revoluționarilor și spre exagerarea pericolului din partea ofițerilor care trebuiau să se apere cumva în niște procese politice, este faptul că *incidentele din zilele de 14, 15 și din după-amiaza zilei de 16 decembrie nu au fost provocate de László Tökes în nici un fel, că Securitatea nu a înregistrat nici o legătură a lui cu vreo agentură în această perioadă, nici un fel de instigare la revoltă din partea vreunui agent străin*. Aceștia existau, erau monitorizați cum se învîrteau prin jurul casei pastorului reformat, dar de cele mai multe ori comunicau ce se întîmplă sau inventau informații din oraș, de la diferite adrese. Pînă în după-amiaza de 16 decembrie Securitatea a controlat foarte bine cîmpul informațional și zona de misiune. După orele 15.30-16.00, cînd apar sindicaliștii, după ce conducerea Securității Timiș ia legătura cu București și după ce este informat colonelul Rațiu la Direcția I, în fața casei lui Tökes este activată o rețea de informatori ai Securității române avînd misiunea să se integreze grupului de

[324] Sergiu Nicolaescu, *Sergiu Nicolaescu acuză!*, Ed. PRO, București, 1998, p. 43. (Vezi și *Un senator acuză!*, Ed. PRO, București, 1996, p. 34.)

manifestanți și să informeze asupra intențiilor acestuia. Primele informații provenite de la rețea dezvăluiau faptul că sindicaliștii au devenit nemulțumiți, că s-au asociat micului grup preexistent, comentînd critic măsura de a fi aduși acolo, apoi întîrzierea salariilor, greutățile pe care le au și ei acasă. Deja în jurul orei 16,00 colonelul Sima și maiorul Tinu informează Comitetul Județean de Partid că grupul de persoane din strada Timotei Cipariu s-a mărit la aproximativ 200 de persoane, că sindicaliștii au pactizat cu primii manifestanți și că se conturează un nucleu „asemănător celui de la Brașov". Conform mărturiilor culese de autor de la foști ofițeri de Securitate implicați în evenimentele de la Timișoara, Securitatea a ajuns la concluzia, încă din jurul orei 16.00, că manifestația se va îndrepta spre sediul Comitetului de Partid pentru a demonstra și probabil a devasta la fel ca la Brașov. Această concluzie a provenit din culegerea informațiilor în mijlocul manifestanților, unde se discutau aprins temele sociale cunoscute și valabile în orice colț al țării: lipsa de alimente, lipsa căldurii în case, cozile la benzină, dar mai ales neplata salariilor la timp sau diminuarea lor pentru nerealizarea planului. Datele culese de la informatori aveau caracterul unei descrieri de situație relativ calmă, dar în tonul tipic al discuțiilor la margine de trotuar în care oamenii se vaită, își dau cu părerea, își povestesc tot felul de necazuri. Informatorii ieșeau din mulțime și sunau de la telefoane publice sau se duceau acasă și nu se mai întorceau la casa parohială. Este un semnal că situația de acolo nu era alarmantă sau, cum aveau să recunoască după revoluție ofițerii, un simptom că informatorii nu mai aveau chef să rămînă legați de angajamentele lor. Oricum în fața casei parohiale nu era vorba de mii de oameni, cum eronat s-a afirmat. În jurul orei 17.00, Lorin Fortuna și Claudiu Iordache se duc și ei în strada Timotei Cipariu împreună cu familiile. Probabil că mulți dintre timișorenii prezenți au venit acolo din curiozitate. În aceleași informări telefonice a apărut și amănuntul că la alimentara din Piața Maria se adusese bere, după foarte mult timp, și că mulți au cumpărat și au consumat-o pe loc. În zilele de 15 și 16 la Timișoara în întreprinderi s-au plătit salarii (chenzină), majoritatea salariaților primind sume reduse procentual din cauza neîndeplinirii planului. Deși ulterior s-a încercat specularea

acestui detaliu, ca făcînd parte dintr-un plan, aprovizionarea cu bere după mult timp în care acest produs lipsise a fost pur întîmplătoare, fapt pe care l-a verificat chiar Securitatea. Instituția care s-a ocupat din ordin de supravegherea aprovizionării corespunzătoare cu alimente a orașului Timișoara pentru sărbătorile de iarnă a fost Miliția[325]. Prezența unor persoane aflate sub influența alcoolului în astfel de situații nu trebuie să creeze proteste rituoase și nici speculații că se încearcă minimalizarea revoltei, compromiterea revoluționarilor și eventual adoptarea poziției aberante a lui Ceaușescu față de timișorenii care s-au revoltat atunci, că erau bețivi, huligani sau agenți străini. Consumul de alcool în stradă, în frig, în mobilizarea curajului este o realitate cunoscută de oricine dorește să-și păstreze obiectivitatea și refuză ipocrizia. Nu ne-am fi oprit asupra acestui detaliu dacă nu ni s-ar fi părut, în ciuda frivolității sale aparente, mai important decît alte detalii. Cititorul este invitat să nu uite că asupra modului în care s-a produs explozia de nemulțumire din Piața Maria au existat în presă, imediat după victoria revoltei populare, și alte opinii, care au indicat și altă proveniență a violenței: oameni drogați, agenți și instigatori străini, diversioniști ai Armatei sau Securității care au înscenat totul ca să provoace represiunea. Acestea sunt aberații de pe cealaltă parte a baricadei. Cititorul are astfel la dispoziție posibilitatea de a alege singur în ce măsură agitația din Piața Maria a fost provocată de diversioniști profesioniști sau de niște oameni nemulțumiți de condițiile de viață, între care unii se încălziseră cu bere la sticle de un kilogram și prinseseră curaj. Tentația de a construi eroi impecabili este de cînd lumea. Cînd este portretizat Siegfried, marele erou din Cîntecul Nibelungilor, nu se folosesc pasajele epopeii în care Kriemhild descrie cum o zvînta în bătăi soțul ei și o umplea de vînătăi. Între instrucțiunile pe care le lasă Napoleon generalului Kleber în Egipt, atunci cînd hotărăște să se întoarcă în Franța, nu vom găsi și ordinul de a otrăvi cei 3 050 de soldați francezi bolnavi și răniți

[325] În *Planul de măsuri pentru acțiunea ORIENT-89* din 2 decembrie 1989, la Capitolul III, art. 17, alin. b, Miliția primea misiunea de a supraveghea „desfacerea produselor alimentare în scopul prevenirii stărilor de spirit necorespunzătoare". La alimentara din colț de la Piața Maria a ieșit invers.

pentru că îngreunau retragerea. Acest ordin cinic nu figurează pe nici un monument.

În jurul orei 17.00 din după-amiaza zilei de 16 decembrie în zona străzii Timotei Cipariu și a Pieței Maria se strînseseră aproximativ 200-300 de persoane. Cifrele participanților la incidentele din acea seară sunt de 800 de persoane (estimarea Securității) sau aproximativ 1 000-2 000 (estimarea unor revoluționari). Felul în care a evoluat constituirea *massei* de protest din strada Timotei Cipariu poate fi reconstituită pînă la un punct din mărturiile – altfel destul de puține și vagi – ale unor participanți intervievați de Titus Suciu și de Marius Mioc. Astfel, Sandu Hanus trece pe acolo după ora 14.00 și vede aproximativ 80-100 de persoane. Se duce acasă și seara află de la soacra sa că se adunaseră, după ora 18.00, peste 2 000 de persoane (cifră exagerată). Studentul israelian Cristian Bogdan ajunge la fața locului în jurul orei 16.30 și apreciază grupul la ceva mai mulți de 100 de oameni. După ora 16.00 ajunge în Piața Maria și martorul Gheorghe Curpaș, care se postează lîngă balustrada refugiului pentru pietoni din stația de tramvai a Pieței Maria și privește în lungul străzii Timotei Cipariu. El afirmă că erau mai puțin de 200 de persoane și că, în momentul în care a hotărît să pătrundă în mulțime, a recunoscut foarte ușor că adunarea era înțesată cu oameni ai Miliției în civil. Pe cîțiva chiar îi cunoștea: „Un oarecare Enache, un plutonier ce lucrase la Miliția din Remetea, de un timp activînd la municipiu; căpitanul Rădulescu, de la Miliția economică; și un altul pe care știu că-l cheamă Roman"[326]. Martorii selectați de Marius Mioc își încep relatările după ora 17.00, oră care se pare că a reprezentat un fel de prag al evenimentelor. Oricum, pentru a identifica cît mai bine evoluția mulțimii, orice număr de persoane în preajma cifrei de 100, invocat de martori, se referă la următoarea componență: informatorii Securității, filajul, micul grup de enoriași (8-12 persoane), cîțiva cetățeni curioși sau intim solidari cu Tökes (aproximativ 20-30) și grupul masiv de sindicaliști adus de primarul Moț (60-70 de persoane). Dincolo de aceste cifre sunt cei care se adună după ora 16.00 din curiozitate, văzînd mulțimea neobișnuită

[326] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 28.

din fața casei lui Tökes (majoritatea), cei cîțiva care au afirmat după revoluție că așteptau un prilej pentru a-și manifesta protestul și grupul de tineri energici care apare și face prima agitație.

16 decembrie, după ora 17.00. La cîteva minute după ora 17.00 în zona de adunare se produce un eveniment pe care îl considerăm determinant. László Tökes iese de mai multe ori la fereastră sau transmite prin apropiații săi mulțimii să plece din fața casei. În pofida teoriilor despre incitare cu care a fost intoxicată și Comisia senatorială, și presa, László Tökes a acționat în seara zilei de 16 decembrie pentru încetarea manifestației și părăsirea străzii. Conform enoriașului Gazda Arpad, care se afla în casă cu Tökes, acesta a considerat adunarea din fața casei sale o provocare a Securității (este posibil să fi aflat de cei 60-70 de sindicaliști) și a ieșit de mai multe ori cerînd oamenilor să plece, să se ducă acasă pentru că este în siguranță și nu-l amenință nimeni. El respecta înțelegerea din ziua precedentă cu primarul Petre Moț. De altfel, dimineață apăruseră geamgiii și puseseră geamurile care lipseau, Tökes fusese aprovizionat cu lemne și alimente, iar doctorii veniseră să o consulte pe soția însărcinată a pastorului. Colonelul de Securitate Pele confirmă scena: „Tökes îndemna oamenii să se împrăștie, le vorbea din geam, probabil că s-a speriat că s-a adunat atîta lume". Această scenă a avut un anumit echivoc. Nucleul de adepți ai lui Tökes a început la un moment dat să scandeze „Libertate!", fiind vorba de „libertate" pentru pastorul reformat. Acest strigăt a fost interpretat apoi ca un strigăt de libertate pentru poporul român, împotriva lui Ceaușescu. Nici o legătură. Conform mărturiei celui mai serios și echilibrat martor de la Timișoara, Miodrag Milin, Tökes iese la fereastră, „a făcut apoi semn și le-a zis: «Dar eu sunt liber!». Lumea din față însă a întrebat: «Cine este în spatele dumneavoastră?» Pastorul a propus să vină cinci persoane, ca să se convingă. Nu a mers nimeni"[327]. Fără îndoială că dezamorsarea legendei cu securiștii care sunt în spate nu convenea, de aceea nu s-a dus nimeni atunci să verifice. Oamenii au fost incitați să scandeze în continuare, fapt care l-a deranjat pe Tökes. „Acesta a ieșit la geam, zicînd: «Plecați

[327] Miodrag Milin, *loc. cit.*, p. 52.

acasă, nu vă periclitaţi viaţa pentru mine, nu mă vor lua, mi-au dat asigurări»"[328]. În faţa intervenţiilor repetate ale lui László Tökes de a fi lăsat în pace, din mulţime se lansează ideea că pastorul este cumva prizonier al Securităţii, că este forţat de securiştii care se află înăuntru să dezamorseze adunarea. Este firesc să acceptăm că oamenii care veniseră să se solidarizeze cu pastorul erau contrariaţi că acesta de fapt îi gonea. „Domnul Tökes – povesteşte martorul Gheorghe Curpaş – a apărut la fereastră pe la 17 şi un sfert, spunînd celor de jos: «Fraţilor, nu sunt în pericol, nu e înăuntru nici un securist». N-a prea fost crezut, un tînăr a şi încercat să pătrundă pe fereastră, alţii îi băteau la uşă, toţi crezînd că pastorul se găsea sub ameninţarea organelor de represiune. Pentru că oamenii de la uşă au insistat, după un timp pastorul a apărut din nou: «Fraţilor, repet, nu sunt în pericol. Pe de altă parte, v-aş ruga să mă lăsaţi să-mi pregătesc predica pentru mîine. Ştiu, vreţi să mă ajutaţi, dar îmi faceţi numai greutăţi. Repet, nu sunt în pericol. Dacă vreţi să vă convingeţi, formaţi o delegaţie de trei inşi...»"[329] Martorul Matei Adrian Kah dă mai multe detalii, între care unul pare semnificativ – în imobil au intrat mai mulţi cetăţeni, scotocind prin încăperi în căutarea securiştilor. Comicul scenei vine şi din faptul că la ora aia securiştii se retrăseseră din mulţime şi ascultau în căşti amuzaţi comentariile zeloşilor. Apoi Kah A.M. identifică „un tip, bine aburit, care susţinea că-l apără pe pastor", lucrător la întreprinderea Electromotor. Agitaţia devine mai mare cu cît înţeleg mai bine că Tökes îi goneşte. El va declara mai tîrziu: „Crezînd că procedez cum trebuie, pentru că oamenii erau din ce în ce mai agitaţi, i-am sfătuit de mai multe ori să meargă acasă. Era tîrziu, nu mai puteau fi struniţi, începuseră să scandeze lozinci, de-acum numărul românilor era poate 80%, se adunaseră deja cîteva mii (sic!) şi voiau parcă altceva, altceva decît să mă păzească pe mine. Se conturase, adică, o stare revoluţionară, de altfel oamenii m-au chemat, m-au chemat între ei, în mijlocul lor[330]. László Tökes îi refuză. Cîţiva tineri din anturajul

[328] *Ibidem*, p. 53.
[329] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 28.
[330] *Ibidem*, p. 15.

sau îi gonesc pe un ton mai ferm, cerîndu-le să se ducă în altă parte. Grupul de agitatori se instalează în Piața Maria.

Eșecul căutării securiștilor din casa lui Tökes, dar mai ales demersurile insistente ale acestuia de a fi lăsat în pace au avut un efect așteptat asupra agitatorilor acelei mulțimi. Ei au pierdut la scurt timp după ora 17.00 din ziua de 16 decembrie CAUZA care le alimenta agitația. Practic, cazul Tökes se închide aici. Înfuriați că au rămas fără o CAUZĂ, agitatorii sau cei mai curajoși și îndîrjiți revoluționari – cum dorim să-i numim – caută rapid o altă CAUZĂ. Aceasta se afla la îndemînă și se tot acumulase în orele de discuții, încălzire cu bere și agitație din fața casei. Este clipa în care interesul pentru pastorul reformat László Tökes se transferă protestului social.

Teza conform căreia sursa revoltei de la Timișoara și a revoluției în general este László Tökes este falsă. Revolta a început la Iași, avînd un puternic caracter politic, și a renăscut la Timișoara prin tentativa unui grup dur aflat în legături cu Ungaria de a prelua de la cei cîțiva români revoltați protestele lor cu caracter social. Deși însuși martorii subliniază că întreaga desfășurare a incidentului a fost filmată și înregistrată de Securitate și în consecință aceasta deține probele realității, foștii ofițeri afirmă în continuare că nu s-a strigat nici o lozincă anticeaușistă în fața casei lui Tökes. Chiar și martori care insistă să afirme că lozincile anticomuniste au existat încă de acolo, subliniază că pastorul László Tökes nu s-a asociat acestora, ci dimpotrivă a cerut ca așa ceva să nu fie legat de el. Din rapoartele de filaj și înregistrările audio-video ale Securității, precum și din mărturiile foștilor ofițeri reiese că primele manifestări zgomotoase de după ora 17.00 au avut un caracter exclusiv social și că s-a strigat «Vrem lapte!», «Vrem pîine!», «Vrem căldură!», că s-a încercat timid interpretarea cîntecelor *Deșteaptă-te române!* și *Hora Unirii*. Interpretarea acestui cîntec patriotic în rîndurile manifestanților este explicată de mărturia lui Ciprian Cipu, director la Centrul Județean al Creației Populare, despre activitatea revoluționarului Ciszmarik Ladislau, responsabil cu probleme muzicale la aceeași instituție. Acel Centru județean avea sarcina de

partid de a pregăti colinde și cîntece patriotice pentru sărbătorile de iarnă (de fapt, Plugușorul, ziua Republicii și Anul Nou). Sunt tipărite astfel *Hora Unirii*, *Trei Culori* și *Deșteaptă-te, române!*, cu textele originale, ca urmare a unei indicații a secretarului cu propaganda pe județ[331]. Din relatarea lui Ciprian Cipu rezultă că Ciszmarik Ladislau fusese cel care împărțise textele acelor cîntece în Piața Maria. Din păcate, Ciszmarik Ladislau va fi unul dintre cei împușcați în cursul revoltei, iar cadavrul său, unul din cele incinerate la București. Conform reconstituirii făcute mai tîrziu de revoluționari, el a fost împușcat în fața unui lacto-bar „dirijînd cîntece în Piața Operei". Cercetarea Procuraturii indică faptul că focul a fost deschis selectiv: „Deschiderea focului s-a făcut de trăgători individuali, fără ordin, trăgători care nu au putut fi identificați pînă în prezent"[332]. Probabil că Ciszmarik ieșise în evidență prin calitatea de „dirijor al cîntecelor", a avut cumva o poziție ușor de individualizat și a fost confundat cu un lider. Dacă focul ucigaș a pornit de pe un TAB sau tanc, în mod cert Ciszmarik n-a fost auzit, trăgătorul nu a auzit ce spune sau cîntă. Oricum, este semnificativ că un ungur a fost împușcat în timp ce dirija cîntece patriotice românești. Am insistat pe acest caz, dincolo de semnificația sa revoluționară, pentru a face o scurtă analiză asupra raportului individ – *massă*.

Structurarea mulțimii. Comportamentul acelei mulțimi primare din Piața Maria a fost foarte bine sintetizat de o voce pe care o putem considera credibilă, pentru că este a unui intelectual cunoscut. Scriitorul timișorean Daniel Vighi arată că „două lucruri au contribuit, după părerea mea, la depășirea spaimei: mai întîi faptul că trecea timpul și nu se întîmpla nimic și mai apoi faptul că se aduna tot mai multă lume"[333]. Observația este pertinentă, urmărește un profil comportamental clasic al mulțimilor și dezvăluie mecanismul cel mai intim al formării nucleului activ al revoltei. Un alt revoluționar

---

[331] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 30.

[332] Locotenent-colonel magistrat Gh. Cornescu, *Informare cu privire la cercetările efectuate de Parchetele militare în cauzele referitoare la evenimentele din decembrie 1989*, p. 10.

[333] Daniel Vighi, *Scriitorii în revoluție – radiografia unei mentalități* în *O enigmă care împlinește șapte ani. Timișoara, 1989-1996*, Ed. Fundației Academia Civică, București, 1997, p. 121.

timişorean, Claudiu Iordache, cunoscut parlamentar şi om de litere, avea să surprindă mai tîrziu în cîteva cuvinte tumultul acelui conflict de sentimente: „Noi încă nu avem încredere în puterea românească de a schimba. Numai că, atunci, românii au ieşit pe străzi uitînd că sunt indivizi. În mulţime, frica tace şi curajul cîntă fără cuvinte"[334]. Aşteptarea din 15 şi 16 decembrie dimineaţa, fără să se întîmple ceva important, fapt confirmat şi de Securitate, eliminarea din cadrul imaginii a grupurilor lumii interlope apărute în 15 decembrie la faţa locului, sentimentele de frică, cedare, intimidare pe care le-au degajat autorităţile politice locale în aceste două zile – ba chiar se afirmă că în 16 decembrie primarul Moţ a revenit în Timotei Cipariu şi i-a înjurat pe manifestanţi –, apoi acumularea numerică declanşată de măsura stupidă a autorităţilor de a trimite acolo un grup de sindicalişti, precum şi dezamăgirea produsă de refuzul lui László Tökes de a deveni sursa unei mişcări revendicative, toate împreună au declanşat agitaţia celor care doreau să se întîmple ceva, să se spargă „buba". Şi, ca în orice poveste morală, un grup mai hotărît a trecut pragul fricii şi pentru ceilalţi, sătui de viaţa amară pe care o trăiau şi de lozincile lui Ceauşescu. Spectatorii de pînă atunci au înţeles că nu trebuie să mai aştepte să le facă cineva treaba şi au hotărît că trebuie să acţioneze ei. Înfrîngerea fricii a fost cheia mişcării care a transformat aşteptarea în acţiune. Ea a fost potenţată ca reacţie umană firească prin intervenţia demonetizată, lipsită de autoritate credibilă, prostească, arogantă a factorului politic local. După spusele lui László Tökes, s-ar fi format o delegaţie care s-a deplasat la Primărie unde însă nu au primit decît ameninţări. „Demonstranţilor li s-a dat un ultimatum. Dacă nu se vor împrăştia pînă la ora 17.00, se vor folosi tunurile de apă"[335]. Este posibil ca László Tökes să mintă din nou, dar avem o confirmare a spuselor sale de la un român: „Un tînăr vorbeşte în faţa casei lui László Tökes: «Avem informaţii că vor veni pompierii» (...)"[336]. De unde aveau informaţii? Singura explicaţie logică este că delegaţia care s-a dus la Primărie a fost într-adevăr ameninţată de autorităţile locale că, dacă nu eliberează locul pînă la ora 17.00, pune tunurile

[334] Claudiu Iordache, *Clasa nevrednică*, Ed. IRINI, Bucureşti, 1997, p. 28.
[335] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 15.
[336] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 18 (Relatarea îi aparţine chiar lui Marius Mioc.)

de apă pe ei. Grupul acela se va întoarce furios în Piața Maria. El este o explicație, tot logică, a „grupului de tineri violenți" care apare în acel loc la un moment dat. Petre Țuțea, care declara că mereu a dorit să scrie o carte intitulată *Aflarea în treabă ca metodă de lucru la români*, îi va spune unui comunist pe vremea lui Ceaușescu: „Ați plantat pe spinarea fiecărui cetățean cîte o piele de iepure. Păi atunci... s-a terminat cu soldatul"[337]. „Soldatul", întruchiparea curajului, va renaște în sufletul și mintea celor cîțiva români curajoși și se va trezi la Brașov, apoi la Iași și apoi la Timișoara. În acest loc, pentru a nu scăpa din vedere nici o clipă fenomenele psihologice cu care avem de-a face atunci cînd analizăm împreună – autor și cititor – ansamblul revoluției române, ne amintim scurta analiză a lui Nicolae Iorga despre starea de spirit, despre deosebirea de fond între stările de spirit trecătoare (emoții sociale sau politice trecătoare, mode, imitații, curente efemere) și starea de spirit a unei națiuni în fața evenimentului istoric. Dacă vom deschide cartea cea mai cunoscută a lui Gustave Le Bon vom constata că el descrie cu precizie starea de spirit din Timișoara cu 94 de ani înainte ca ea să se nască în Piața Maria. „Sub influența anumitor emoții violente, cu ocazia unui mare eveniment național, de pildă, mii de indivizi izolați pot căpăta, la un moment dat, caracteristicile unei mulțimi psihologice. Este suficientă atunci o întîmplare, de orice fel, care să-i reunească, pentru ca modul lor de comportare să capete imediat aspectul specific al actelor mulțimilor. În anumite ceasuri ale istoriei, o mînă de oameni poate constitui o mulțime psihologică, pe cînd sute de indivizi reuniți întîmplător pot să nu constituie o astfel de mulțime. Pe de altă parte, un întreg popor, chiar în lipsa vreunei aglomerări vizibile de oameni, devine cîteodată, printr-o influență sau alta, o mulțime. O dată formată, mulțimea psihologică va căpăta anumite caracteristici generale provizorii, dar determinabile. Acestor caracteristici generale li se adaugă caracteristici specifice, variabile în funcție de elementele care compun mulțimea și care îi pot modifica structura mentală."[338] Este fascinant cît de bine se potrivesc aceste cuvinte, scrise cu aproape un secol înainte, stării de

[337] *322 de vorbe memorabile ale lui Petre Țuțea*, Ed. Humanitas, București, 1997, p. 90.
[338] Gustave Le Bon, *op. cit.*, p. 13.

spirit a națiunii române în faza de *perestroika* a lagărului comunist și în fața refuzului lui Ceaușescu de a liberaliza societatea românească. Este fantastic cum atinge peste timp Le Bon cazul unei întîmplări oarecare, stimulate prin posturile de radio și televiziune străine, prin stupiditatea autorităților și prin prelungita stare de așteptare a unei schimbări. Este interesant cum identifică mîna de oameni goniți de Tökes în Piața Maria într-un nucleu determinant pentru mulțimea psihologică și cum demonstrează Le Bon că, oricît de neomogenă era componența grupului din strada Timotei Cipariu, el se comporta ca și cum ar fi avut un suflet colectiv. Pe enoriași, pe curioși și pe sindicaliști îi uniseră aceeași nemulțumire socială – care în comunism are automat un caracter politic –, aceeași frică și apoi același sentiment de forță a mulțimii. În textul său, scriitorul Daniel Vighi chiar va insista pe sentimentul primar al mulțimii, care de fapt are la Le Bon semnificația unui suflet colectiv: „Singurul sentiment minim de siguranță era doar faptul că trebuie să fim cît mai mulți". Aceasta și este principala trăsătură a mulțimii.

În numai cîteva minute, cu aproximație între 17.20 și 17.30, și pentru numai cîțiva metri, din strada Timotei Cipariu în Piața Maria, grupul de tineri agitați și nucleul de nemulțumiți a făcut gestul fundamental al supraviețuirii sale ca mulțime: a tras pantograful tramvaiului, l-a oprit și a blocat circulația. Cîțiva copii ai străzii au aruncat pietre în geamurile tramvaielor. În cîteva minute zona s-a umplut cu oamenii dați jos din tramvaie. Unii au plecat nervoși pe jos acasă, mulți însă au rămas pe loc pentru a vedea ce se întîmplă. Se forma astfel instinctiv masa critică a mulțimii. În acel nucleu incipient se concentrau toate elementele definitorii ale unei „stări revoluționare". La începutul anilor '70 din secolul al XX-lea, profesorul Roger Mucchielli a definit-o cu precizie: „Se poate constata că așa-numitele *condiții social-economice* ale revoluției (exploatarea muncii, mizeria, șomajul, forța, ignorînd starea maselor și punîndu-se în serviciul intereselor unei clase avute, minoritare etc.) și chiar *condițiile politice* (privarea de libertăți publice, teroare polițienească, ideologie impusă, deposedarea de drepturi legitime etc.) nu devin forțe motrice ale revoluției decît în condițiile existenței *stării de spirit revoluționare*, a unei voințe de luptă. Această *stare de spirit* este aceea care face revoluția, altfel există resemnarea fie din

cauza fricii, fie a respectului. Se poate şi trebuie deci «lucrat» la nivel psihologic, făcînd să dispară frica şi respectul şi creînd agresivitate la unii, complicitate la alţii"[339]. Şi acest exemplu bibliografic de acum 35 de ani, în care apar în evidenţă fenomene întîlnite la Timişoara în decembrie 1989 – condiţiile social-economice şi politice cunoscute, condiţia determinantă a depăşirii resemnării din cauza fricii sau a respectului faţă de forţă, de autorităţi, precum şi cele două componente ale mişcării, violenţii şi complicii – arată că ceea ce s-a întîmplat în Piaţa Maria nu a fost un miracol sau un act de mare originalitate, ci mecanismul unui proces social la baza căruia s-a aflat un proces psihologic. Din aceste motive el a fost şi atît de uşor stimulat. Oricine l-ar fi provocat – probabil instigatori calificaţi pe care Securitatea şi unii revoluţionari i-au observat şi nu i-au oprit –, ei nu au ieşit din comportamentul tipic al unei revolte, din naturaleţea revoltată a stării de spirit. Tot aşa, deşi starea de spirit exista şi la Iaşi, pregătită prin acţiunile Frontului Popular Român şi ale agenturii sovietice, atîta timp cît nu s-a format mulţimea critică, *massa*, explozia nu s-a produs. Grupul violent rămas singur, fără mulţime, ar fi fost repede anihilat sau ar fi încetat singur să mai acţioneze. Avînd în vedere starea de spirit a naţiunii, împărţirea ei neştiută în oameni hotărîţi să facă ceva şi oameni care îi aprobau tacit pe cei hotărîţi, explozia de revoltă a ieşenilor, timişorenilor sau bucureştenilor s-a înscris în *unitatea* stării de spirit revoluţionare în care se aflau românii la acel sfîrşit de deceniu nouă. Este încă unul din argumentele teoretice că revoluţia a început de fapt la Iaşi, în 14 decembrie, pentru că acolo s-a manifestat primul simptom al procesului prin care trecea naţiunea română în ansamblul ei. Totodată, dacă acţiunea de la Timişoara avea cu adevărat drept scop rezolvarea cazului Tökes, atunci, o dată cu respingerea de către acesta a ajutorului oferit de micul grup de nemulţumiţi, ea s-ar fi oprit după ce s-a constatat că refuzul lui este autentic, este opţiunea lui liberă de a fi lăsat în pace şi nu este controlat de nici un securist. Dar timişorenii din acea seară de 16 decembrie căutau cu totul altceva. Încă o dată trebuie înţeles că nu László Tökes este cauza izbucnirii revoltei la Timişoara. Şeful Direcţiei I va preciza Comisiei senatoriale

[339] Roger Mucchielli, *La Subversion*, Ed. Bordas, Paris, 1971, p. 138.

în 1994: „La trei am plecat la masă, sună telefonul, am venit înapoi la serviciu, mi s-a spus că la Timişoara, că nu la casa lui Tökes, ci pe strada principală a apărut un grup de tineri turbulenţi, *alţii decît cei din faţa casei lui Tökes*, că au blocat circulaţia, opresc trecătorii, au spart vitrine, au scos lanţuri, că se îndreaptă spre Piaţa Maria (se comportau ca şi cei instruiţi la Bicske)"[340].

La ora 17.00 Nicolae Ceauşescu îl sună din nou pe Radu Bălan, acuzîndu-l că îl dezinformează, situaţia din Timişoara fiind mult mai gravă. Imediat ce secretarul lui general închide telefonul, Radu Bălan îi cere şefului Gărzilor patriotice să adune un număr de luptători din întreprinderile timişorene pentru a apăra sediul judeţean al partidului. „După aproximativ 30 de minute de la anterioara convorbire – declara mai departe Radu Bălan – Ceauşescu Nicolae m-a sunat din nou la telefon, întrebîndu-mă dacă a ieşit armata. I-am răspuns că nu este nevoie de aşa ceva şi că nici nu a ieşit, după care, spunîndu-i că am mobilizat doar 204 luptători din Gărzile patriotice, mi-a închis telefonul, nervos." Este prima informaţie despre invocarea ieşirii armatei pe străzile Timişoarei.

16 decembrie 1989 la Bucureşti. Conform unei mărturii de la Cabinetul nr. 1, în jurul orei 14.00, generalul Vlad ajunge la sediul CC pentru a-i prezenta lui Nicolae Ceauşescu un raport amplu asupra pregătirii vizitei în Iran. În anticameră era şi Emil Bobu, venit să-l informeze pe Ceauşescu asupra cursului evenimentelor din Timişoara, dar cei doi, Vlad şi Bobu, nu-şi vor vorbi. La un moment dat, Ceauşescu iese şi spune un singur lucru: „Vlade, cu tine vreau să stau de vorbă", apoi pleacă la Casa Poporului. După aproximativ o oră Ceauşescu se întoarce, nu-i dă nici o atenţie lui Bobu şi intră în birou împreună cu Vlad. Aici, şeful DSS îi va prezenta detaliile vizitei timp de aproape o oră. Ceauşescu a părut neaşteptat de mulţumit şi entuziast de programul vizitei şi, mai ales, de cifra contractelor economice care urmau să fie semnate – 1 miliard de dolari! Nimic despre Timişoara, doar că Ceauşescu adoptă o atitudine neobişnuită, asigurîndu-l pe şeful DSS că se va întoarce repede din Iran. Vlad nu înţelege, dar ajuns acasă are presentimentul că

---

[340] CSCED 1994, *Declaraţia din 16 februarie 1994 a domnului Gheorghe Raţiu* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 2.

Ceauşescu se referea la altceva decît la deplasarea în Iran. Cere maşina şi pe drum este contactat de ofiţerul de serviciu pe Departament prin staţie: „Avem probleme la Timişoara!". Ajuns la sediu, generalul Vlad află cu stupoare cum evoluase situaţia de la Timişoara încă de dimineaţă şi îşi apostrofează aspru subalternii, pe generalul Bucurescu şi pe colonelul Raţiu – *pînă la ora 17.00 din ziua de 16 decembrie 1989 nici unul dintre subalternii săi nu-l informaseră pe şeful DSS despre evenimentele de la Timişoara, deşi atît Sima cît şi Tinu sunaseră la Bucureşti în repetate rînduri şi îi ţinuseră la curent pe cei doi înalţi demnitari ai Securităţii.*

Atît limitele înguste ale situaţiei de la Timişoara, cît şi incapacitatea autorităţii politice locale de a gestiona o întîmplare banală au fost recunoscute implicit de fostul membru al CPEx, prim-vicepremier-ministru al Guvernului, Ion Dincă, în timpul audierii din 21 octombrie 1993 la Comisia senatorială: „Am aflat despre evenimentele de la Timişoara în dimineaţa zilei de 16 decembrie, pe la ora 08.30 de la Bobu, care m-a sunat la telefon şi mi-a comunicat că la Timişoara un preot L. Tökes urma să fie evacuat dintr-o locuinţă ocupată abuziv, în baza unei hotărîri judecătoreşti. Acesta s-a baricadat în casă şi nu vrea să o părăsească, iar în jurul casei *s-au adunat 70-80 de persoane* care susţin personalitatea preotului şi sunt împotriva hotărîrii de evacuare a lui. Pînă atunci nu ştiam despre acest preot şi l-am întrebat pe Bobu ce trebuie să fac eu, pentru că acolo sunt organe locale care pot rezolva situaţia. Mi-a spus să fac ce cred eu de cuviinţă. Eu am considerat de cuviinţă să trimit acolo pe şeful Departamentului Cultelor, Ion Cumpănaşu, căruia i-am relatat ce mi-a spus Bobu şi că trebuie să plece cu primul avion la Timişoara. A plecat la Timişoara, dar nu a putut să intre în contact cu preotul Tökes care nu a acceptat să stea de vorbă cu el, spunîndu-i că stă degeaba acolo. M-a sunat din biroul fostului prim-secretar Radu Bălan. Am vorbit cu Bălan la telefon, l-am întrebat dacă Cumpănaşu trebuie să rămînă acolo şi a spus că da. *Nu se întîmplase nimic deosebit în oraş pînă în seara zilei de 16 decembrie* cînd am primit telefon de la Cumpănaşu pe la ora 19, că au primit aprobare de la Bucureşti să se facă evacuarea forţată a pastorului. Am fost împotriva acestei evacuări forţate şi i-am cerut să-mi

spună cine a dat aprobarea. Primul secretar îi spusese lui Cumpănaşu că are aprobarea de la Nicolae Ceauşescu să facă evacuarea forţat"[341]. Aşadar, avem o sursă a nemulţumirii, chiar a revoltei: în timp ce autorităţile politice locale cad la o înţelegere cu László Tökes, factorul politic de la Bucureşti ordonă evacuarea forţată, care în acea zi nu se putea aplica decît prin forţarea legii. Senatorul Sabin Ivan, membru al Comisiei senatoriale, altfel plin de fantezie politică, scrie în cartea sa despre Cumpănaşu că „a ordonat preoţilor ca la slujba de duminică, să condamne actele huliganice din 15 şi 16 decembrie 1989"[342]. Informaţia este confirmată de preotul Mihai Pop din Timişoara: „În 17 decembrie dimineaţa toţi preoţii au primit telefon să facă slujbele în care să defăimeze faptele golanilor. Era Cumpănaşu de la Departamentul Cultelor în Timişoara, l-am văzut. De asemenea, am primit telefon să nu facem nici o înmormîntare fără aprobare de la pompe funebre"[343].

La 22 februarie 1990, din ordinul primului-ministru Petre Roman cu numărul 566/P.R. s-a instituit o comisie de cercetare a evenimentelor din Timişoara. Membrii acestei comisii au avut posibilitatea să cerceteze documente oficiale care ulterior au dispărut sau nu mai sunt puse la dispoziţia publicului. Unul din membrii Comisiei, Marina-Rodica Giura, a apucat să-i dea maiorului Radu Tinu, la acea dată inculpat în „procesul Timişoara", copii după unele din documentele Comisiei. Cîteva erau extrase din rapoarte ale unităţilor militare din Banat şi Oltenia. Astfel, conform unui astfel de raport în seara de 16 decembrie, generalul Roşu, comandantul Armatei 3 cu comandamentul la Craiova, a fost informat de locotenent-colonelul Zeca, înlocuitorul la comanda Diviziei 18 din Timişoara, asupra evenimentelor din oraş. Generalul Roşu a raportat mai departe ministrului Apărării, general Vasile Milea, iar acesta lui Nicolae Ceauşescu. În volumul 24 INSTANŢĂ al procesului de la Timişoara, se află şi raportul UM 01008 şi extrasul din raportul unităţii:

---

[341] Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluţia română din decembrie 1989 retrăită prin documente şi mărturii*, Ed. Axioma Edit, Bucureşti, 2001, p. 558.
[342] Sabin Ivan, *Pe urmele adevărului*, Ed. Ex Ponto, Constanţa, 1996, p. 169.
[343] CSCED 1994, *Declaraţia din 28 martie 1994 a domnului Pop Mihai* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 2.

„16 decembrie, ora 19.00 ALARMĂ". Avem un răspuns astfel pentru întrebarea adresată de Ceaușescu lui Bălan la ora 17.30: „A ieșit Armata?" Ordinul a ajuns abia la ora 19.00. Pentru a se informa asupra evenimentelor, generalul Roșu îl va trimite la Timișoara pe locotenent-colonelul Olaru de la contrainformații militare. Din sinteza jurnalelor de operații ale unităților militare din Timișoara publicată în 2001 aflăm: „În prima jumătate a zilei de 16.12.1989, unitățile armatei din garnizoana Timișoara desfășoară program normal de instrucție, *fără a fi prevenite* (!) asupra unor posibile mișcări protestatare în municipiu sau despre situații deosebite în zona de responsabilitate ori la frontieră. După-amiază însă, întrucît manifestațiile în sprijinul pastorului reformat László Tökes cunosc o amploare crescîndă, cu evidente obiective politice, degenerînd în acțiuni violente și distructive, autoritățile locale intervin cu forțe, luînd măsuri pentru a bloca zona centrală și clădirile administrative cu trupe MI (miliție, securitate, grăniceri, pompieri). După ora 20.00 au loc primele ciocniri între forțele de ordine și manifestanți"[344]. Sinteza nu explică sau ocolește consemnarea instituirii stării de alarmă la UM 01008 începînd cu ora 19.00. Ea a fost mai mult ca sigur o alarmă „locală", dată la nivel de armată, adică la nivelul Armatei 3 care subordona unitățile militare din Timișoara. Ministrul Vasile Milea a fost informat și a aprobat acea primă treaptă de alarmare, dar nu mai mult. Reconstituirea acestei decizii pornește tot de la primul-secretar Radu Bălan, care, în urma telefonului primit de la Ceaușescu, sună la Comandamentul Diviziei mecanizate pentru a-l convoca pe colonelul Rotariu, membru în Biroul județean de partid. „În lipsa colonelului menționat am aflat de la ofițerul de serviciu că nu se primise un astfel de ordin" – declară Bălan. Situația este anormală, pentru realitatea juridică de atunci. Într-adevăr, colonelul Rotariu lipsea din Comandament, dar din 11 membri ai Consiliului Județean de Apărare, instituit potrivit Legii 14/1972 privind organizarea apărării naționale a Republicii Socialiste România, șase erau militari. Dintre aceștia, reprezentînd o majoritate a consiliului, s-au

[344] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 229.

prezentat la chemarea lui Bălan doar doi – cel de la Gărzile patriotice şi cel de la pompieri. Restul s-a eschivat. Primul secretar al judeţului şi comandant prin lege al Consiliului Judeţean de Apărare nu trece de ofiţerul de serviciu de la o divizie mecanizată! Este o gaură mare în structura autorităţii. La Divizia mecanizată erau şeful de stat major, locţiitorul politic, adjunctul comandantului, cel puţin trei funcţii mari care puteau lua decizii în locul comandantului. Chemat de acasă, locotenent-colonelul Zeca îl contactează pe Bălan, dar la cererea „pe un ton imperativ de a scoate trupe şi tehnică de luptă pentru restabilirea ordinii"[345], ofiţerul îl refuză pe motiv că nu a primit ordin de la eşalonul superior. Ajuns la Divizie, Zeca îl sună pe generalul Roşu, dar şi acesta îi spune să aştepte şi să nu ia nici o măsură fără aprobarea ministrului. Pentru a nu exista nici un dubiu asupra acestui moment, vom preciza că Radu Bălan a sunat atunci direct la generalul Roşu, comandantul Armatei 3 de la Craiova, şi i s-a dat la telefon tot pe ofiţerul de serviciu care i-a raportat că generalul Roşu este de negăsit. Primul secretar de la Timişoara, aflat în mijlocul unei revolte populare în oraş, îl sună pe ministrul Milea. Acesta îi răspunde sec că trupele Ministerului Apărării Naţionale nu au primit nici un ordin de intervenţie. „După aproximativ 10 minute însă – relatează mai departe Radu Bălan în faţa completului de judecată – m-a sunat Milea, comunicîndu-mi că între timp a primit ordin de la Ceauşescu Nicolae să scoată armata fără armament şi muniţie pe străzile Timişoarei". De fapt, acum ştim că ordinul lui Ceauşescu era să iasă înarmaţi. Din ordinul lui Milea, Zeca a format cinci patrule, apoi, după alte intervenţii ale lui Ceauşescu, 10 şi mai tîrziu 15. Din declaraţia olografă a generalului Guşă înţelegem că Milea a speculat cifrele acestor patrule, folosind expresiile „încă 10" şi „încă 15", dar în realitate erau încă cinci şi încă cinci. În total 15. La miezul nopţii au fost retrase din ordinul unilateral al lui Milea. Nu s-a ieşit cu tehnică de luptă cum ceruse Ceauşescu.

---

[345] CSJ.SM., Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia martorului locotenent-colonelul Zeca Constantin* (9.06.1990), p. 2.

La Bucureşti, generalul Vlad se lămureşte în privinţa ezitărilor subordonaţilor săi, reacţia sa de nemulţumire fiind provocată de neinformarea lui asupra unui eveniment atît de grav. În acel moment, în jurul orei 19.00, cînd generalul Iulian Vlad se informează asupra tuturor aspectelor legate de incidentele de la Timişoara, atît despre confuzia care domnea la Consiliul Judeţean, cît şi despre implicarea Armatei, şeful Securităţii îl sună pe colonelul Sima şi îi ordonă să treacă la activitate informativă şi, totodată, să oprească orice implicare în stradă a lucrătorilor Securităţii. El îi va spune lui Sima literalmente: „Nu avem ce căuta în stradă să ne punem poalele în cap!" Din acel moment Securitatea Timiş s-a concentrat cu preponderenţă la activităţile informative curente: verificarea canalelor de legătură ungureşti şi iugoslave, verificarea poziţiei şi activităţii agenţilor, curierilor, a autoturismelor folosite, a convorbirilor telefonice între agenţi şi bazele lor. Acum apar primele informaţii ale agenturilor străine, trimise posturilor de radio străine, că în faţa casei lui Tökes este o demonstraţie masivă, nici unul dintre agenţii interceptaţi neştiind sau nedorind să informeze că mulţimea de la Tökes era de fapt un grup organizat de Primărie. Maiorul Radu Tinu confirmă ordinul venit de la generalul Vlad cu următoarea formulare: „Să nu ne lăsăm angrenaţi în evenimentele din oraş"[346].

Colonelul Filip Teodorescu, locţiitor al şefului Direcţiei de Contraspionaj, îşi aminteşte că în jurul orei 20.20 din ziua de 16 decembrie a fost convocat de urgenţă la sediul Securităţii. „Cînd ieşeam din lift dînsul (*generalul Bucurescu*, n.a.), însoţit de colonelul Gheorghe Raţiu – şeful Direcţiei de Informaţii Interne, tocmai se îndrepta spre cabinetul generalului Iulian Vlad. L-am întrebat care este motivul convocării mele. Generalul Bucurescu mi-a comunicat că au fost convocaţi toţi şefii de direcţii întrucît la Timişoara, cu ocazia punerii în executare a hotărîrii judecătoreşti de evacuare a pastorului László Tökes din locuinţa parohială, s-au produs dezordini şi *se pare că amestecul străin este prezent.*"[347] Convocarea

[346] Radu Tinu, *op. cit.*, p. 254.
[347] Filip Teodorescu, *Un risc asumat*, Ed. Viitorul românesc, Bucureşti, 1992, p. 53.

colonelului Teodorescu a fost lămurită după revoluție, cînd s-a stabilit că șeful Direcției a 3-a, generalul Aurelian Mortoiu, se afla în Iran, iar adjunctul său desemnat inițial să se ocupe de cazul Timișoara, locotenent-colonelul Gheorghe Diaconescu nu a putut fi trezit de soție, fiind beat mort. În continuare, Filip Teodorescu trece la un „control de rutină asupra situației operative din punctul de vedere al contraspionajului. Cadrele de spionaj aflate în acel moment în țară, precum și agenții acestora din rîndul cetățenilor români, cei cunoscuți de noi, *nu desfășurau activități deosebite* care să ne atragă atenția"[348]. Pe baza acestor mărturii se poate trage concluzia că Securitatea a dorit să fie prezentă în evenimentele de la Timișoara, dar cu activități limitate strict la misiunile de informații și contraspionaj. Altfel spus, după o vorbă românească, Securitatea „se bagă, dar nu participă". Motivul principal l-a constituit preluarea, cu efecte decisive pentru declanșarea revoltei, de către factorul politic central, trecînd și peste factorul politic local, a cazului evacuării lui László Tökes. Principalii actori ai evenimentelor din partea Securității sunt unanimi în a afirma că Mihalache, Cumpănașu și însoțitorii lor veniți de la București au luat cele mai neinspirate măsuri care au condus la constituirea mulțimii și la radicalizarea acesteia. Filip Teodorescu precizează: „Din cele prezentate de colegii noștri din Timișoara rezulta că respectivii (*echipa politică venită de la București*, n.a.) mai mult au complicat lucrurile decît au ajutat, au impus evacuarea cu orice preț, deși era vizibilă declanșarea de dezordini în oraș. Conform obiceiului, raportau șefilor lor din București că autoritățile locale, în totalitatea lor, sunt incapabile și, dacă nu ar fi fost ei prezenți, nu s-ar fi rezolvat problema evacuării"[349]. Bobu i-a raportat, cine știe în ce termeni alarmiști, lui Ceaușescu și acesta a ordonat evacuarea forțată, în afara cadrului legal. Prin intermediul primarului Moț, care a transmis delegaților sprijinitorilor lui Tökes sub formă de amenințare hotărîrea șefului statului, după ce tot el, primarul, dăduse asigurări cu o zi înainte că nu se va aplica sentința, grupul s-a întors „montat" în Timotei Cipariu.

---

[348] *Ibidem*, p. 54.
[349] *Ibidem*, p. 58.

Pe român să nu-l minți în față că se face fiară, să nu-l sfidezi și să nu-l tratezi ca pe un gunoi că se ridică din el toată revolta acumulată în decenii de așteptare!

Declanșarea acțiunilor protestatare

Reamintim că, în concepția acestei analize, revoluția a fost un proces complex care a început în 14 decembrie la Iași și că în aceeași unitate a stării de spirit revoluționare evenimentele de la Timișoara s-au declanșat prin constituirea unei mulțimi psihologice conduse spre violență de un grup de tineri calificați de diferiți martori ca „instigatori", „agitatori", „curajoși". Un pasaj din volumul de amintiri al șefului filajului de la Timișoara descrie o modalitate pe cît de neobișnuită pe atît de simplă de a aduna oamenii, înțelegînd prin acest cuvînt un număr de curioși, de gură-cască pe care îi întîlnim la locul oricărui accident sau incident stradal din oricare oraș al țării: „La un moment dat, nucleului de bază i s-a alăturat o femeie isterică, o persoană cu evidente probleme de sănătate, care se declara de religie baptistă sau penticostală, nu mai țin minte, și care era foarte bine cunoscută în oraș pentru că striga prin parcuri, oprea lumea, acosta militari. Și nouă ne era cunoscută pentru că era frecvent curtată de străini, mai ales de ziariști, care îi luau interviuri, îi ascultau protestele crezînd că e vorba de un disident anticomunist. Îi lăsam în pace pentru că erau de rîsul lumii, nu putea fi ceva credibil. Pe de altă parte ne convenea, deoarece ziariștii, bucuroși de «pradă», părăseau repede orașul crezînd că au prins marea captură. Și, deși era înregistrată liber de ziariști sau de presupușii ziariști, nici un post de televiziune sau vreun ziar din străinătate nu a transmis sau publicat corespondența respectivă. Nici un redactor-șef nu era atît de nebun încît să se compromită cu acel caz. În realitate, era vorba de o persoană cu pașaport de apatrid căreia Ambasada SUA refuza să-i dea viza de intrare în America. Cazul ei nu avea nici o legătură cu noi. Femeia venise în strada Timotei Cipariu împreună cu un grup de copii între șase și zece ani, pe care i-a așezat chiar în ușa bisericii, a imobilului. Apoi a început să țipe isteric că în casa lui Tökes László sunt securiștii și-l bat. Ei bine, *această femeie a*

avut un rol determinant în a-i face pe curioşi să se oprească pentru mai mult timp şi în creşterea numerică în jurul nucleului de bază, ţipetele ei auzindu-se şi în Piaţa Maria, şi pe străzile adiacente, trezind curiozitatea celor care treceau prin apropiere şi nu vedeau ce se întîmplă în Timotei Cipariu"[350]. Nu aveam nevoie de analize filozofice pentru a înţelege cum s-au adunat cetăţenii curioşi la ţipetele acelei femei.

Formarea nucleului revoluţionar. Conform detaliilor furnizate presei mai tîrziu, persoana care a coborît pantograful primului tramvai a fost poetul Ion Monoran. Nume parcă predestinat (în engleză *mono-run* înseamnă linie simplă de tramvai), poetul timişorean era cunoscut de Securitate ca fiind *cenaclist*, membru al intelectualităţii medii care activa în grupuri literare, folchiste mai mult sau mai puţin profesioniste, dar în care se comentau critic, ca şi la Bucureşti, ca şi la Iaşi, situaţia de fundătură a regimului comunist, *perestroika* şi evenimentele din Est. Numeroşii minori care au fost semnalaţi în zonă şi care mai tîrziu vor fi arestaţi, de asemenea, în număr inexplicabil de mare, proveneau în marea majoritate de la un cămin de surdo-muţi din apropiere. Experienţa medicinei arată că acest fel de minor instituţionalizat poate deveni uşor foarte violent. Studentul israelian Cristian Bogdan a surprins momentul: „Tramvaiele staţionau, care cum venea era oprit, demonstranţii trăgeau frînghiile pantografelor, goleau vagoanele. În mulţime nici un miliţian, nici o uniformă. Am stat acolo pînă spre ora douăzeci umblînd printre demonstranţi, ascultînd ceea ce spuneau oamenii care se urcau pe scările şi tampoanele tramvaielor şi vorbeau"[351]. Alertat de informaţiile venite de la Securitate în legătură cu probabilitatea ridicată a îndreptării mulţimii către Comitetul Judeţean de Partid, primul-secretar Radu Bălan dă dispoziţie la ora 17.30 şefului Gărzilor patriotice să formeze mai multe detaşamente pentru apărarea sediului local al partidului. Comisia senatorială reconstituie momentul şi afirmă că, în final, „nu pot fi aduşi la sediu decît 204 luptători". Forţele Ministerului de Interne au fost total absente în timpul acestor evenimente.

---

[350] Nicolae Mavru, *op. cit.*, pp. 75-76.
[351] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 22.

La ora 18.00 apare Nicolae Mihalache, adjunctul lui Bobu, care împreună cu Radu Bălan se deplasează în zona incidentelor. Decizia lor spune încă o dată totul: „Cînd au revenit din zonă, cei doi şi-au manifestat nemulţumirea întrucît măsurile preconizate a se lua în vederea îndepărtării acelor manifestanţi nu se realizaseră, pricină din care Radu Bălan a hotărît *să se mărească numărul muncitorilor ce urmau a fi infiltraţi printre manifestanţi*"[352]. La ora 19.00, Cumpănaşu îl sună pe Dincă, aşa cum am aflat deja, şi îi comunică faptul că Bălan este incapabil să stăpînească situaţia. Capacitatea lucrătorilor Securităţii de a controla situaţia s-a diminuat rapid între orele 20.00 şi 21.00. Nu aveau permisiunea să intervină în vreun fel, filajul devenise precar deoarece numărul persoanelor cu comportament de revoltat crescuse peste posibilităţile practice de acţiune, şi în plus mijloacele de comunicaţie, folosite intens toată ziua de joi şi vineri, nu mai făceau faţă (dura două zile reîncărcarea bateriilor). În cursul dialogului purtat de autor cu maiorul Radu Tinu în ziua de 14 august 2003, acesta a explicat:

„**Radu Tinu**: Pe Ion Monoran îl ştiam, nu era o problemă pentru noi. S-a urcat pe tampoanele tramvaiului şi a vorbit.

AMS: Vă amintiţi ce a spus?

Radu Tinu: Cuvîntarea lui a fost scurtă, ceva cu *perestroika* şi «uite ruşii ce-au făcut, să facem şi noi...». A fost, mai degrabă, un discurs literar... Cam dezlînat. La un moment dat, atenţia mulţimii a fost atrasă de un cetăţean de înălţime medie, îmbrăcat cu un pardesiu, care era foarte virulent. Nu-l ştiam. Am luat legătura cu cei de la filaj şi cu oamenii mei şi am cerut verificarea. Nu putea fi filat din apropiere, din cauza mulţimii.

AMS: Ce anume a determinat interesul special pentru acea persoană?

RT: Pentru noi, Timişoara era un „oraş mic", cum se spune. Cam ştiam cine sunt oamenii, cum arată cetăţenii săi, reuşeam, şi noi, şi Miliţia, să identificăm repede pe cineva care nu era din oraş. Este, dacă vreţi, experienţa muncii în apropiere de graniţă. Îl simţi,

---

[352] CSJ.SM, Dosar nr.6/1990, *Declaraţia martorului Florea Sofronie* din 8.06.1990, p. 2.

îl citeşti repede. Şi, într-adevăr, pe timpul discursului său am primit informaţia că nu era din Timişoara. Dar nu ştiam cine e. A fost unul din cei cîţiva, puţini, care au incitat cu adevărat mulţimea.

AMS: Gîndul se duce imediat către un individ suspect, către un posibil agitator profesionist.

RT: Nu exclud asta, dar nouă ne-a fost imposibil să-l identificăm atunci. Asta e realitatea!

AMS: Ce atrăgea atenţia la mesajul lui?

RT: Era virulent împotriva regimului, chiar dacă nu explicit... Ceauşescu, comunismul.... Cred că mesajul lui era mai coerent şi mai direct, se deosebea de ceilalţi, inclusiv de Monoran, care bălmăjise ceva cu *perestroika*..."[353]

Este posibil, şi o luăm deocamdată ca o ipoteză de lucru, ca personajul virulent să fi fost observat şi reţinut în memorie cu mai mult interes de martorul Gheorghe Curpas: „Profitînd de ocazie, un oarecare Goruţă, ori Moruţă Vasile, nu mai reţin cum îl chema, s-a urcat pe tampoane. Cred că acest om e primul tribun al revoluţiei. Spunea că are copii, că vrea ca ei să trăiască altfel, că e momentul să ne ridicăm la luptă pentru libertate... Mă treceau fiorii, se spuneau astfel de cuvinte pentru prima dată în faţa unei mulţimi, îl admiram, mă temeam pentru el, îl compătimeam, îl invidiam. Curajul lui a dat roade, au vorbit şi alţii"[354]. Miodrag Milin crede că-l chema Daniel Vălcăneanţu, dar nu este sigur. E posibil să fie vorba şi de două persoane. Ciudăţenia e că acest om sau aceşti oameni nu a/au revendicat meritul acelui moment! Au incitat şi au dispărut.

Marius Mioc, un revoluţionar foarte activ după revoluţie, a avut parte de o situaţie care merită interesul. A fost implicat în evenimentele din oraş în seara de 16 decembrie, după ora 20.00 pînă spre ora 22.00. Restul relatărilor sale se referă la anchetele la care a fost supus şi, mai ales, la bătăile pe care le-a primit. A rezistat recitînd versuri de Adrian Păunescu. Mărturiile sale despre tratamentul ilegal aplicat în puşcărie se potrivesc perfect cu cele aplicate revoluţionarilor de la Iaşi, ceea ce constituie o probă a metodelor folosite

---

[353] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 50.
[354] *Ibidem*, p. 29.

de organele de represiune ale regimului comunist, altfel îndelung negate. Deşi perioada în care a fost implicat efectiv în revolta de la Timişoara a fost extrem de redusă – unul din motivele pentru care este atacat şi ridiculizat în presă –, cîteva informaţii pe care le furnizează în volumul polemic pe care l-a publicat în 1999 sunt relevante pentru înţelegerea întîmplărilor din Piaţa Maria şi de pe Bulevardul 6 Martie. Astfel, Mioc afirmă că la apariţia primului detaşament de miliţieni mulţimea din Piaţa Maria nu depăşea 200-300 de persoane, evaluare ce pare aproape de adevăr. Din cercetările Comisiei senatoriale ştim că în zonă au fost trimise mai întîi 28 de cadre de Miliţie fără armament şi echipament de luptă, însă seara tîrziu. Filajul a surprins relaţia între aceştia şi demonstranţi: „Ofiţerii de Miliţie, cu mult calm, cel puţin la început, au cerut celor cîteva sute de oameni să plece la casele lor, să fie liniştiţi, să-şi vadă de treburi. O parte s-au lăsat convinşi de vorbele acestor ofiţeri arhicunoscuţi, unor manifestanţi fiindu-le chiar ruşine că se aflau faţă în faţă cu ei. Am asistat la dialoguri din care am constatat că într-adevăr oamenii se cunoşteau: «Măi, Gheorghe, du-te acasă», «Nea Traiane, să nu ne bateţi», «Nu vă bate nimeni, măi, duceţi-vă acasă la copii» etc."[355]. Apoi, apare un pluton de intervenţie cu bastoane, scuturi şi căşti format din aproximativ 80 de cadre de Miliţie, şi două-trei maşini de pompieri. Marius Mioc face o distincţie binevenită între cele două grupuri de miliţieni. La apariţia primului grup de miliţieni neînarmaţi, mulţimea „are un moment de derută". „Era anormal ca 200-300 de oameni să se teamă de 10 miliţieni – continuă Mioc – şi totuşi aşa era. Uniforma de miliţian îşi păstra încă un prestigiu total inoportun în conjunctura respectivă. Sunt necesare acţiuni pentru revenire la normalitate. Se strigă «laşii!» către cei care se retrăseseră. «Uite cîţi suntem noi şi cîţi sunt ei!»."[356] Pasajul este semnificativ ca mărturie pentru psihologia mulţimii – teama de autoritate, reprezentată de uniformă, existenţa micului nucleu de indivizi curajoşi şi nevoia absolută de a constitui mulţimea psihologică şi pe cea numerică. În strigătul „laşii!" se găsea toată spaima celor curajoşi că vor fi lăsaţi singuri în faţa forţei

[355] Niculae Mavru, *Revoluţia din stradă*, Ed. RAO, Bucureşti, 2004, p. 90.
[356] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 18.

organizate a autorității și disperarea că ar putea să piardă singura lor protecție – mulțimea. Apoi, evident, este invocat numărul – element primitiv al oricărei mulțimi. „Lîngă un magazin alimentar erau două lăzi cu sticle goale de lapte – numai bune de aruncat în milițieni. Mă aprovizionez și eu de acolo. Panica mulțimii a încetat. Milițienii sunt tratați cu sticle zburătoare și cu epitetul «hoții!»". În timpul procesului de la Timișoara cele două lăzi cu sticle de lapte *goale* au devenit 2 000 de sticle *pline* cu lapte. Nimic despre sticlele de bere. Folosirea epitetului antitetic *hoții* adăugat substantivului *milițieni* nu-l mai comentăm.

Profitînd de acest citat din revoluționarul Marius Mioc, trebuie arătat însă că structurarea unei mulțimi active, protestatare, revoltate sau revoluționare are nu numai avantaje, ci și un mare dezavantaj. Ne propunem un joc al logicii. Nevoia mulțimii de a se manifesta solidar naște și tratamentul unitar al ripostei. Deși revoluționarii nu încetează să laude constituirea și acțiunea mulțimii, ca personalitate colectivă, atunci cînd trebuie să analizeze tratarea lor ca mulțime de către forțele de ordine, adică atunci cînd mulțimea este atacată, bătută, udată cu tunurile de apă sau împușcată personalitatea colectivă dispare și se vorbește doar de victime. În cazul dat, mulțimea a aruncat cu sticle de lapte, nu x sau y, cu toate că Marius Mioc și-a asumat gestul mai tîrziu. Atacarea cordonului de milițieni, care se aflau acolo într-o postură legitimă, a reprezentat o infracțiune. Cine era infractorul? Mulțimea? Întrebarea poate fi crucială pentru înțelegerea raportului între acțiune și reacțiune și mai ales pentru militarii Armatei, care prin definiție și misiuni nu au posibilitatea materială de a disocia individul de personalitatea colectivă. Forțele de ordine, da. Peste tot în țările democratice civilizate se întîmplă două lucruri care nu s-au petrecut la Timișoara în decembrie 1989: 1. Forțele de ordine sunt asistate de o autoritate juridică (de regulă reprezentantul Procuraturii) care are obligația să-i prevină pe manifestanți că au încălcat anumite legi și să le prezinte consecințele legale ale infracțiunii lor. 2. Forțele de ordine restabilesc ordinea apoi, pe baza informațiilor furnizate de structuri specializate, prin rapoarte ale membrilor forțelor de ordine, prin reconstituire cu martori sau în baza unui proces, Justiția îi condamnă

individual pe cei găsiți ca vinovați de infracțiuni sancționabile. În cazul în care s-a constatat că mulțimea s-a comportat ca un corp organizat, cu o identitate juridică precisă (sectă, asociație, grupare paramilitară, club etc.) se iau măsuri administrative și împotriva grupării respective (amenzi, control instituțional, se limitează activitatea sau se interzice). Numărul persoanelor reținute nu este de regulă egal cu cel al persoanelor condamnate. În urma revoltei din Los Angeles din 1992 s-au operat peste 12 000 de arestări și numai aproximativ 6 000 de persoane au fost condamnate. Dar, să observăm: au fost condamnați șase mii de oameni! În afara acestui mecanism nu există decît rezultatul forței. Dacă forțele de ordine înfrîngeau revolta, manifestanții capturați erau judecați și condamnați. Cum victoria a aparținut mulțimii – din Iași, Timișoara, București și alte localități –, cei judecați și condamnați (în parte) au fost din rîndurile forțelor de ordine. În acest loc, fiind vorba de un criteriu politic, decizia este și ea politică. Vom da aici un exemplu semnificativ: generalul Iulian Vlad a fost condamnat la 16 ani de închisoare pentru reținerea ilegală timp de 4 ore a lui Dumitru Mazilu – acuzație falsă, nu l-a reținut Vlad –, în schimb, generalul Vlad, arestat în 31 decembrie 1989, este reținut ilegal, fără nici o formă legală, fără mandat, fără formularea vreunei acuzații timp de 3 luni și nu a fost condamnat nimeni pentru asta! Soarta oamenilor în timpul unei revoluții depinde substanțial de rezultatul ei. Asta nu are nici o legătură cu dreptatea, adevărul, legitimitatea juridică. Trebuie subliniat însă că mulțimea învingătoare de care vorbim este cea a manifestanților din mai multe orașe, nu exclusiv cea din Timișoara.

Din fericire, Marius Mioc vine cu alte cîteva amănunte foarte interesante despre relația manifestanților cu milițienii: „Cîțiva manifestanți se duc să discute cu ei. Apoi se strigă să nu se mai arunce cu sticle. Se oprește aruncarea sticlelor și mulțimea scandează către milițieni «Uniți-vă cu noi!». Milițienii sunt pașnici. S-au răsfirat în linie în dreptul străzii Timotei Cipariu, dar se poate trece printre ei"[357]. Este un moment de cumpănă. Revolta pierde din substanța sa violentă, esențială, în timp ce riposta nu se produce, deși este legitimă –

[357] *Ibidem.*

tulburarea ordinii publice şi poate chiar mai mult, avînd în vedere tentativa de a „pune în pericol viaţa ori integritatea corporală" a miliţienilor. Gesturile de calmare a situaţiei venite din partea manifestanţilor relevă caracterul neanarhic al unei acţiuni care nu era îndreptată expres împotriva ordinii publice sau, în particular, a miliţienilor, ci viza protestul faţă de factorul politic. Colonelul Mavru – *repetăm, cel care a urmărit cu ochi profesionist evenimentul* – a constatat prezenţa unui nucleu compact de manifestanţi, un grup bine conturat şi constituit din tineri maghiari purtînd elemente de îmbrăcăminte asemănătoare. Acest nucleu avea un comportament antrenat, tipic formaţiunilor cu misiuni de incitare şi diversiune: „Acum fac precizarea că acel comportament al nucleului de bază din jurul lui Tökes era tipic unor persoane instruite în anumite proceduri de incitare, nu al unor cetăţeni obişnuiţi care se comportă şi reacţionează spontan. Noi am recunoscut clar elemente ale instructajului metodic al unor servicii de spionaj, pe care şi noi le învăţasem la şcoală, pentru a identifica rapid un agent provocator în mijlocul unei mulţimi. Incitarea calificată nu este un fapt întîmplător, o improvizaţie"[358]. Dar şi mai interesantă este reacţia conducerii Securităţii locale: „Raportam permanent colonelului Sima, secvenţă cu secvenţă, şi ştiu că el la rîndul lui raporta la CJP şi la Bucureşti, conform ordinelor primite. Sima ne întreba, în esenţă, de fiecare dată: «Sunt străini? Sunt unguri? Ce vor? Ce fac?». Şi atît. Nu s-a ordonat nimic altceva. Nu am primit în acea perioadă nici un ordin. Raportam, el asculta, punea aceleaşi întrebări, apoi închidea telefonul"[359]. O dată cu venirea nopţii, şeful filajului îl va suna din nou pe Sima, semnalîndu-i că lumea scandează: „«Ce strigă?» – s-a interesat Sima. I-am raportat: «Tovarăşe colonel, se scandează *Pîine, libertate!*». «Lasă-i să strige!», a fost răspunsul colonelului Sima"[360]. Nicolae Mavru a surprins foarte bine şi raportul între nucleul incitator şi mulţimea de cetăţeni manipulaţi: „Aceşti cîţiva tineri, maximum zece, fluturînd un steag, au început să strige: «Haideţi

[358] Nicolae Mavru, *op. cit.*, p. 79.
[359] *Ibidem*, p. 81.
[360] *Ibidem*, p. 84.

după noi, spre Comitetul Județean!», moment în care se rupeau din mijlocul nucleului și al mulțimii și o porneau spre Piața Maria. Nimeni nu i-a urmat. Au mai încercat o dată și încă o dată, în total de vreo opt, nouă ori, să facă aceeași mișcare pentru desprinderea mulțimii și orientarea ei spre atacarea sediului partidului. După aproximativ o oră, timp în care lumea se cam plictisise de oratorii de pe tampoane, au reușit să pună în mișcare circa șaptezeci de persoane. Cu sfială la început, au mers vreo sută de metri, exact pînă în apropierea grupului statuar Maria, și s-au răspîndit"[361]. Grupul de instigatori maghiari se întorcea furios în mulțime, iritat de lipsa de cooperare și de curaj a românilor. Atunci s-a încercat radicalizarea mesajului și pentru prima oară a fost lansată lozinca „Jos Ceaușescu!". Scena are un iz comic ce nu poate fi ratat: „Îmi amintesc bine, deoarece eram lîngă maiorul Radu Tinu și strigam și noi alături de ceilalți «Jos Ceaușescu!». Noi strigam cu rușine, totuși, pentru că era șeful statului în funcție și comandantul suprem. Mă uitam la Tinu și mai mult ca sigur gîndea ca și mine: Dacă ne recunoaște cineva? Dacă ne vede, dracului, cineva strigînd «Jos Ceaușescu!» împreună cu ăștia și ne raportează mai sus? Eu poate mai scăpam, că eram în Filaj și aveam obligația să mă confund cu mediul, dar Tinu... Chiar în acel moment l-am contactat din nou pe colonelul Sima: «De data asta se strigă jos cu... tovarășul... Ceaușescu!», i-am spus mai cu fereală. A avut aceeași reacție: «Lasă-i să strige!», apoi m-a mai întrebat dacă sunt violenți. Nu, nu erau violenți momentan. «Ce-ai zis că scandează? Cum scandează?», a repetat, ca și cum nu înțelesese de prima dată. De data asta i-am spus în clar: «Se scandează Jos Ceaușescu!». «Lasă-i să strige!», a fost răspunsul colonelului Sima"[362]. Nu a fost vorba de o „fraternizare" a Securității cu manifestanții din Piața Maria, ci de un refuz al implicării.

Factorul politic este în măsură să considere în acest moment fie că manifestația poate fi gestionată pașnic, prin dialog, negocieri, înțelegeri, fie că legea a fost deja încălcată și este autorizat de aceasta să riposteze în forță. Factorul politic – Nicolae Ceaușescu

[361] *Ibidem.*
[362] *Ibidem*, p. 85.

personal, apoi Emil Bobu şi Radu Bălan – a hotărît atunci să folosească forţa. „Apar maşini de pompieri şi apoi militari cu scuturi. Oamenii sunt alungaţi de lîngă locuinţa lui Tökes şi se regrupează la podul care face legătura din Piaţa Maria spre Centru. O vreme situaţia e staţionară. Lanţul de militari se află în Piaţa Maria, unde se despart tramvaiele 1 şi 6. Între grosul mulţimii şi militari e o distanţă destul de mare. Cîţiva demonstranţi strigă lozinci şi se agită, însă majoritatea oamenilor se poartă ca simpli spectatori. Lanţul de ostaşi începe să înainteze bătînd cu bastoanele în scuturi. Oamenii intră în panică. Ostaşii înaintează pînă peste pod separînd mulţimea în două."[363] Se formează două coloane de manifestanţi. Este de precizat că încă din Piaţa Maria în rîndurile mulţimii apăruseră două curente: să se deplaseze la Comitetul Judeţean de Partid pentru a-şi continua protestul şi ideea mai elaborată de a se deplasa în Complexul studenţesc pentru a-i mobiliza pe studenţi la luptă, pentru a mări şi numărul, şi forţa violentă a mulţimii, şi apoi astfel configuraţi să se ducă la Consiliul Judeţean. Constatăm aşadar că nu numai Ceauşescu şi aparatul politic aveau o anumită imagine despre valenţele revoluţionare ale corpului social al studenţilor, ci şi populaţia. În anul 1990, scriitorul Mircea Nedelciu va scrie în revista *Avantpost*: „Studenţimea este cel mai înaintat detaşament al unei revolte, este cel mai bine folosit de diferite forţe angajate în revoltă şi este singurul factor activ care nu rezolvă nimic". Reconstituirea făcută de autor la faţa locului a adus la lumină două detalii interesante pentru analiza evenimentelor din seara de 16 decembrie. În primul rînd se constată că, privind dinspre strada Timotei Cipariu, spargerea vitrinelor la magazinele de vizavi din Bulevardul 6 Martie a pornit mai întîi spre stînga, contrar sensului arătat de martorii timişoreni, adică nu spre pod şi spre Centrul municipiului. Motivul este greu de înţeles, avînd în vedere pretenţia că se urmărea deplasarea protestului în faţa sediului CJP, şi alimentează mai bine teza că distrugerea şi devastarea magazinelor a avut scopul de a atrage atenţie, de a produce un eveniment atît de grav încît să nu poată fi negat, ascuns. În al doilea rînd, la Muzeul revoluţiei din Timişoara, în sala

[363] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 19. (Relatare Marius Mioc.)

de vernisaj se află o fotografie luată în seara de 16 decembrie în Piața Maria și trimisă muzeului din străinătate, de la Geneva. Fotografia înfățișează zona pietonală și o parte a străzii în dreptul magazinului alimentar din colț, două tramvaie blocate și cu geamurile sparte și un grup de manifestanți, nu mai mare de 40-50 de persoane. Deoarece nu știm la ce oră a fost luată imaginea, nu putem preciza dacă numărul manifestanților este cel real sau fotografia surprinde doar un grup aparte. Ceea ce constituie însă lucrul cel mai important la această fotografie trimisă din străinătate și care dă adevărata ei valoare ca document este că *imaginea a fost luată de pe imobilul în care locuia Tökes*. Cine se putea urca sau avea profesionalismul să urce pe acoperișul unui imobil, altfel înalt, păzit și supersupravegheat de Securitate? Fotografia este foarte suspectă și trezește bănuiala că a fost făcută de un profesionist care, în mod sigur, nu spărgea vitrine și nu se bătea cu milițienii în stradă, ci urmărea evenimentul „de sus".

Așa cum se prezintă astăzi tabloul situației din noaptea de 16 decembrie putem identifica două teme ale mulțimii, esențiale pentru supraviețuirea ei și determinante pentru evoluția evenimentelor:

1. Caracterul politic al acțiunii și de aici îndreptarea firească a intențiilor motrice către Comitetul Județean de Partid.

2. Nevoia grupului hotărît, activ și violent de a fi protejat prin supraviețuirea sau permanenta acumulare a unei mulțimi curajoase și în mișcare.

În privința caracterului politic, datorită absenței informațiilor credibile și persistenței imaginii imprecise asupra configurației primului grup violent, nu știm în ce măsură a fost vorba de un grup organizat și pregătit în Ungaria sau de un nucleu natural format odată cu acumularea erorilor autorităților locale și centrale. Cîțiva martori, nu mulți, insistă că încă de la debut mișcarea a abordat lozinci anticeaușiste („Jos Ceaușescu!", „Jos tiranul!", „Gorbaciov!") și anticomuniste („Libertate!") alături de cele sociale („Vrem căldură!", „Vrem mîncare!"). Martorii proveniți din rîndurile Securității insistă că principalele mesaje politice se limitau la *perestroika* și Gorbaciov și că mult mai tîrziu au apărut mesajele anticeaușiste, „în jurul orei 20.00 pe Bulevardul Vasile Pîrvan, cînd ne îndreptam

spre Căminele Studenţeşti şi Comitetul Judeţean PCR, moment în care iluminatul public a fost oprit. În clipa aprinderii becurilor toţi se uitau, cu vădită teamă, la cei din jur..."[364]. Observaţia fostului ofiţer de Securitate atinge reacţii credibile pentru acel moment al naţiunii, încă timorată, încă indecisă.

În ce priveşte nevoia nucleului central al manifestaţiei de a asigura o mulţime suficientă în care indivizii violenţi să-şi piardă identitatea avem mai multe informaţii. Coloana care trece prin intersecţia Bulevardului Mihai Viteazul cu splaiul Tudor Vladimirescu, în drum spre Complexul studenţesc, este surprinsă de martorul Cristian Bogdan: „Nu erau prea compacţi, am putut trece printre ei". Martorul Mircea Radu arată că în zona sensului giratoriu de pe Bulevardul Vasile Pîrvan coloana s-a „pierdut". „Ori îmi stăruie în cap această idee fiindcă stăteam în deschiderea aceea mare, nu ştiu. Am rămas acolo vreo 30 de minute"[365]. La apariţia grupului de tineri violenţi, martorul Gheorghe Curpas înregistrează un îndemn semnificativ pentru analiza noastră: „Veniţi înapoi, suntem prea puţini, să mergem după studenţi, la Complex!". Strigătele repetate „Laşilor!", „Români, veniţi cu noi!" precum şi apelul la lozincile curajoase „Jos Ceauşescu!", „Jos tiranul!" au fost expresii ale disperării că acţiunea odată pornită va eşua, că grupul hotărît va fi expus anihilării facile de către forţele de ordine, dar şi ale faptului că populaţia nu reacţiona la o mişcare de stradă şi – credem noi, mult mai aproape de adevăr – nu cunoştea sau nu dădea vreo importanţă cazului László Tökes. Cele două coloanele pornite din Piaţa Maria – una pe Podul Mihai Viteazul, alta pe Podul Michelangelo – vor trece mai întîi printr-un episod dramatic. În mod neaşteptat, se stinge iluminatul public şi întreaga zonă a oraşului rămîne în beznă. Ofiţerii de Securitate întreabă impacientaţi prin intermediul staţiilor de comunicaţii ale filajului „cine a fost dobitocul care a stins lumina?", deoarece întunericul împiedica identificarea comportamentului mulţimii, deruta complet filajul – lucrătorii acestuia au pierdut de sub observare „obiectivele" –, în întuneric se putea petrece orice –

[364] Radu Tinu, *op. cit.*, p. 23.
[365] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 24.

înjunghieri, aruncări în Bega, dispariția unor indivizi deja filați. „Dobitocul" era, potrivit lucrătorilor Securității, secretarul de partid la Secția organizatorică Florea, membru al nucleului politic identificat după revoluție ca unul dintre vinovații de toate bîlbîielile, ezitările și deciziile stupide care au permis escaladarea mișcării protestatare. Florea și primarul Moț fuseseră la Podul Michelangelo pentru a încerca să-i oprească pe manifestanți și nu reușiseră. În acea beznă s-a strigat „Jos Ceaușescu!". La somațiile Securității, lumina a fost reaprinsă după aproximativ 5 minute. Coloana și-a urmat drumul, și mai hotărît, către Complexul studențesc. Aici însă răspunsul studențimii a fost altfel. Nu au ieșit. După revoluție au fost mărturii care au arătat că unul sau doi studenți au sărit geamul pentru a scăpa de supravegherea profesorilor sau a securiștilor din clădire. Nu îi supraveghea nimeni. Adevărul este că studențimea nu s-a asociat acelei mișcări, probabil pentru că nu îi cunoștea cauza sau din simplul motiv că era în vacanță. Sîmbăta era zi de chef în căminele studențești. În fața acestei situații limită, grupul manifestanților hotărăște să se îndrepte spre Comitetul Județean de Partid. În drum, pe Podul Michelangelo coloana este întîmpinată de primarul Petre Moț, care încearcă să-i oprească: „Gîndiți-vă ce faceți, frați români!", dar este bătut[366]. Ajunși în fața clădirii care reprezenta autoritatea politică manifestanții scandează lozinci anticeaușiste și anticomuniste, cerînd în același timp ca primul-secretar Bălan să coboare pentru un dialog, situație paradoxală la care sigur că nu s-a gîndit nimeni atunci. Ce putea negocia reprezentantul partidului comunist și al lui Ceaușescu cu o *massă* care cerea căderea regimului și a sistemului politic? Martorul Adrian Matei Kah afirmă că „aici ne-am oprit și cîțiva tineri au spart însemnele comuniste (secera și ciocanul) și s-a strigat ca pînă atunci pe traseu: «Vrem saloane de Crăciun, nu conducători nebuni!», «Vrem căldură!», «Vrem mîncare!». Dar în loc să vină cineva să discute, o mașină de pompieri s-a apropiat stropind demonstranții"[367]. Martorul Radu Mircea descrie acest moment cu cîteva amănunte în plus: „Chiar

[366] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 15.
[367] *Ibidem*.

dacă n-au avut mijloace potrivite, doi tineri s-au cățărat, acesta e cuvîntul, cățărat, la lumina unor lanterne, pe zidul Consiliului – se foloseau doar de intervalele dintre structurile clădirii! – pentru a smulge stema. Au ajuns pînă la ea, n-au reușit să o dea jos însă, fiindcă aveau o poziție proastă, iar stema stătea foarte bine prinsă în ancorele ei"[368]. Și studentul israelian Cristian Bogdan a asistat la scenă: „În fața Consiliului, trei inși încercau să dea stema jos, nu reușeau, era foarte bine prinsă și ei nu aveau nici o unealtă; jos se strigau lozinci, după un timp s-au manifestat altfel, au spart vitrinele librăriei din apropiere, au dat foc cărților lui Ceaușescu, au spart poarta Consiliului. Cam pe atunci au apărut milițienii cu scuturi, căști și bastoane"[369]. Precizăm că întreaga scenă a distrugerii însemnelor de pe clădirea CJP a fost filmată de Securitate și analizată a doua zi pentru a putea fi identificate persoanele participante. Acest film se găsește în Arhiva SRI și ne-a fost refuzat la vizionare. Șeful Filajului a văzut scena: „M-am amestecat printre oameni pînă aproape de trotuarul de lîngă CJP, apoi, văzînd că se îngroașă gluma, m-am retras pe linia de tramvai. Deodată, doi tineri de 20-22 de ani s-au cățărat pe zidul CJP, cu o dexteritate care m-a uimit. Sunt convins că nici cei cu pregătire specială nu puteau să se cațere atît de ușor și de repede. Au ajuns și la stema PCR și la cea a României și le-au spart. Erau îmbrăcați cu ceva gen salopetă neagră. După aceasta, au fugit, trecînd pe lîngă mine și înjurînd. Le-am reținut perfect semnalmentele (...) Voi sări aici peste poveste și voi menționa că pe cei doi tineri i-am găsit a doua zi în penitenciar, unde m-am dus special pentru ei. Nu mai aveau bluza neagră de salopetă. Unul a declarat că este din Ardeal, altul din Moldova (Botoșani, parcă). Acte nu aveau. Au fost eliberați pe 19 decembrie. Nici astăzi nu se știe cine au fost. Numele declarate de ei nu există"[370].

Mașina de pompieri a fost atacată cu pietre, șoferul pierzînd controlul volanului și izbindu-se în peretele unei case. Martorul Dan Fleșeriu își amintește: „«Trebuie să spargem vitrinele!», susținea

---

[368] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 25.
[369] *Ibidem*, p. 23.
[370] Niculae Mavru, *op. cit.*, p. 88.

unul dintre manifestanți, «ca să rămînă urme. Acum suntem puțini, peste cîteva ore vom merge pe la casele noastre, așa că mîine, cum în ziare, la radio ori la televiziune nu se va spune nimic, nu va ști nimeni de manifestarea noastră. Însă dacă mîine se vor vedea aceste urme, s-ar putea ca în seara ce vine să fim mai mulți. Mai mulți și mai puternici»"[371]. Martorul Gheorghe Curpas a participat la luptele de stradă din zona Comitetului de Partid Timiș: „Pe lîngă pietre, oamenii au rupt din copaci crengi, ciomege; trei inși s-au angajat să smulgă o pancartă de pe frontispiciul edificiului... Și-atunci am fost atacați de milițieni. De vreo treizeci de milițieni ce apăruseră de pe strada Filipescu, fiind echipați cu scuturi, ciomege și căști. Noi am început să aruncăm cu pietre în ei, ei însă înaintau mereu, unii dintre noi au dispărut, rîndurile s-au rărit; cei mai curajoși s-au dovedit tinerii din primele cinci-șase rînduri, «Nu fugiți, lașilor!», strigau ei; între noi a căzut o bombă lacrimogenă, în aer au apărut particule, picături iritabile; am început să lăcrimăm, ba parcă ni s-a umflat gîtul, limba, dar continuam să ne batem, am prins un milițian între noi și l-am bătut cu ce am putut, pumni, picioare, ciomege"[372]. Martorul Vasile Rotărescu introduce în acțiune un amănunt care nu apare la alți martori și care nu este însoțit de explicații: „Noi aruncam cu sticle cu benzină, un fel de grenade ad-hoc, ei înaintau apărați de scuturi"[373]. Nu știm de unde s-a putut procura benzină în noaptea aceea și cine a fabricat – deoarece cocteilul Molotov se fabrică – acele proiectile incendiare. Respingerea atacului din fața Comitetului de Partid a reușit să disperseze o bună parte din manifestanți, nucleul violent retrăgîndu-se pe două coloane și distrugînd magazine în drumul său. Spre miezul nopții s-au izolat două focare de conflict, unul înapoi spre Piața Maria, altul în zona Regionalei CFR. În aceste locuri, luptele între manifestanții violenți și forțele de ordine s-au dat corp la corp, în timp sau la scurtă vreme după ce persoane violente spărgeau vitrinele și incendiau interiorul. Tot în acest moment de scădere a intensității acțiunilor nucleului violent și de ofensivă a forțelor de ordine apar

[371] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 35.
[372] *Ibidem*, p. 30.
[373] *Ibidem*, p. 33.

în diferite locuri autoturisme şi autocamioane străine. Gheorghe Curpas povesteşte: „Pe podul Michelangelo – o luasem din nou spre Complexele Studenţeşti – am dat de două TIR-uri ruseşti, nu-mi dau seama ce-or fi înţeles, nu pot fi sigur că ştiau ce se întîmpla în oraş, oricum au oprit, ne-am dat mîna, noi am zis o mie de chestii, au zis şi ei multe, în urechi mi-a rămas numai *Haraşo rebiata!* («Bravo, băieţi!»)". Dan Fleşeriu i-a văzut în apropierea pieţei Küttl: „Apariţia în acea zonă a două maşini străine, două autoturisme, unul din URSS, celălalt din Italia, a declanşat un val de aplauze". Intervenţia unor cetăţeni străini este semnalată şi de martorul Pop Corneliu, pentru ziua de 17 decembrie: „Au trecut vreo două TIR-uri bulgăreşti, ne-am făcut cu mîinile, ne-am încurajat reciproc (...) Apar în sensul giratoriu şi două autoturisme din URSS, venind dinspre Arad. Manifestări de solidaritate, încurajări, urări de izbîndă"[374].

Problema grupului violent. Comisia senatorială a surprins atît existenţa grupului violent care a produs distrugerile din oraş, cît şi implicarea unor cetăţeni străini în evenimente, însă a lăsat cazul fără un răspuns, înlocuindu-l cu patru ipoteze: 1. Grupuri locale de furioşi. 2. Grupuri de mercenari străini. 3. Diversiune făcută de Securitate. 4. Diversiune făcută de Armată. Ultimele două ipoteze au fost incluse din considerente politicianiste, avînd în vedere îmbrăţişarea acestei teorii de membrii comisiei aflaţi în Opoziţie. Unii revoluţionari au acceptat aceste soluţii din comoditate, dar şi pentru că ei înşişi nu aveau o explicaţie pentru acţiunile grupului violent de la Timişoara. Teoria unei diversiuni făcute de Securitate sau de Armată este ilogică. Ideea că diversionişti români au devastat magazinele şi clădirea Comitetului de Partid pentru a putea justifica represiunea este o aberaţie, ca multe alte aberaţii produse în mediul politic din dorinţa de a construi o legitimare politică pentru lideri şi membrii de partid care nu au participat la revoluţie, din răzbunare pe Securitate, din ură faţă de Armată sau (în cazul unor lideri UDMR) din dorinţa de a masca implicarea unor lideri maghiari în violenţele din decembrie 1989 de la Timişoara. Toate informaţiile care s-au

[374] *Ibidem*, p. 48.

putut strînge pînă acum dovedesc fără nici un dubiu demersurile şefilor Securităţii şi Armatei de a împiedica apariţia conflictului, apoi de a-l stinge cît mai repede şi, mai ales, de a se implica cît mai puţin în el. De altfel, putem afirma acum că, în afara gafelor făcute de autorităţile politice locale şi centrale, dezvoltarea conflictului s-a putut produce şi pentru că forţele de ordine au intervenit ezitant, limitat, dezorganizat – adică fără o pregătire prealabilă, fără premeditarea la care fac apel adepţii teoriei represiunii provocate. Adevărul complet sau cel puţin suficient de credibil nu va fi aflat decît după ce Arhivele secrete vor fi deschise. Ele nu sunt deschise din motive politice, dar şi din cauza faptului că o serie de indivizi implicaţi în evenimente se află sub supravegherea SRI şi după 1989, ca urmare a păstrării legăturilor cu vechile reţele de informaţii şi spionaj străine.

Autorul crede că problema grupului violent de la Timişoara a fost greşit abordată, cu toate că informaţiile care ar fi putut explica măcar o parte din întîmplări au fost publicate din diferite direcţii. În primul rînd, nu putem cere manifestanţilor obişnuiţi să aibă capacitatea de a distinge profesionist un român revoltat, ajuns la pragul disperării, de un diversionist. Deşi unii dintre manifestanţi au afirmat după revoluţie că au participat la acţiuni violente, nici unul nu recunoaşte că a devastat şi nici unul că a făcut parte din grupul violent. Mărturiile strînse de cei doi autori timişoreni – Titus Suciu şi Marius Mioc – nu pot da explicaţii, ci doar confirma că grupul violent a existat, a acţionat şi nu era tipic timişorenilor:

Cristian Bogdan: „Nucleul mulţimii era format de un grup de tineri energici, curajoşi, în jurul lor găsindu-se oameni de toate vîrstele".

Mircea Radu: „Demonstranţii din piaţă nu erau mulţi, după cîte îmi amintesc nu depăşeau cifra de două sute, se comportau însă cu un curaj nebun. Ca să nu greşească ţintele, se apropiau pînă la 20, chiar 15 metri, de unde aruncau în militari cu pietre, întorcîndu-se apoi după alte proiectile. Blănăria din piaţă a fost spartă, de un ins cam băut, cam vulgar". (Ofiţerii Securităţii l-au identificat în persoana unui cunoscut cerşetor, care a lovit vitrina cu cîrja şi apoi a devastat magazinul împreună cu trei ţigani.)

Radu Bărzeanu: „Exista un nucleu, un grup de oameni mai hotărîţi, care scandau chemări, lozinci, ceilalţi mergînd în urma acestora tot mai răsfiraţi, în grupuri tot mai restrînse, în funcţie de curajul fiecăruia".

Corneliu Pop: „Am remarcat un tip înalt cu o pată roşie pe obraji, îmbrăcat într-un Parker, care reuşea să se facă auzit şi ascultat de suficient de mulţi oameni din jur".

Sandu Hanuş: „Cele mai multe vitrine au fost sparte de un grup de şapte persoane avînd în mînă nişte bastoane – de unde? Cum de veniseră astfel pregătiţi? – şi sticle cu băutură"

Andraş Vasile: „După ora 21, se spărgeau vitrinele, la librăria din colţ, la tutungerie. Treaba asta o făceau patru tineri tunşi zero, îmbrăcaţi în haine civile, avînd nişte bîte, zic eu speciale, lungi de 1,70-1,80 m, prevăzute la capete cu vergi metalice. Ei spărgeau, dar nu luau nimic, aveau ceva împotriva vitrinelor, lucru pe care, de altfel, îl executau într-adevăr cu plăcere. Nu la mult timp după ce librăria fusese atacată, *alţi tineri* (subl. n.) s-au repezit la rafturile cu cărţi, la cele cartonate şi cu coperţi roşii ori cu poza lui Ceauşescu pe ele, le-au luat şi le-au dus în intersecţie, unde le-au dat foc. După cîteva minute, mi s-a părut că observ ceva aparte: grupul celor patru tineri tunşi zero era condus de doi inşi în haine de piele. Tinerii li se adresau mereu, cei doi înclinau din cap şi indicau o direcţie, alta, adică o vitrină ori alta, după care aceştia se repezeau spre ea" (Este cea mai consistentă mărturie şi singura cu observaţii asupra comportamentului tipic unor diversionişti; totodată, martorul arată clar că indivizii care spărgeau vitrine şi cei care furau sau devastau în magazine nu formau acelaşi grup, ci două grupuri distincte.)

Adrian Matei Kah: „Un grup de oameni se uita cum nişte indivizi bine instruiţi spărgeau geamurile de lîngă Restaurantul Bulevard. Am rugat oamenii să apere Modexul, pentru că era clar că *spărgătorii n-aveau nimic comun cu revolta*".

Autorul a stat de vorbă în mai multe rînduri cu deputatul PNL de Timiş, Ovidiu Drăgănescu, participant la revolta din Timişoara şi care a relatat în ziua de 26 august 2003 şi următoarea scenă: „La un moment dat, dinspre Centru, din zona care dădea la Primărie, a

apărut un individ ciudat. Avea cam 1,75 m înălțime, alură sportivă, mai mult slab decît solid, îmbrăcat cu o vestă maro și jeans. S-a apropiat de grupul nostru foarte calm, a scos pe rînd patru sticle de cocteil Molotov, le-a dat foc foarte tacticos și le-a aruncat în magazinul de parfumerie. Noi strigam, săream, făceam agitație... El, nu, acționa tacticos. Erau sticle de bere de o jumătate de litru, cu benzină și cu fitil de cîrpă. Magazinul a fost incendiat imediat, sprayurile au început să pocnească. Repet, noi strigam, rîdeam, țopăiam pe acolo... Ăla și-a terminat treaba și a plecat în aceeași zonă de unde venise și unde noi știam că erau trupe, militari înarmați". Avînd în vedere credibilitatea serioasă a martorului Ovidiu Drăgănescu și mai ales faptul că provine din rîndurile revoluționarilor autentici, mărturia sa în legătură cu apariția acelui individ suspect este consistentă. Nici un revoluționar timișorean nu avusese un astfel de comportament.

Problema grupului violent și a indivizilor ciudați (bine pregătiți, metodici, primind ordine de la alți indivizi calmi, acționînd violent și apoi retrăgîndu-se) va fi mereu un subiect de controversă. Să ne amintim că Filip Teodorescu, adjunctul șefului Direcției de Contraspionaj, a fost alarmat în seara de 16 decembrie și, ajuns la sediul Departamentului, a fost informat de generalul Gianu Bucurescu asupra ordinului primit de la generalul Iulian Vlad: „Există informații că la Timișoara au fost infiltrate forțe străine în scopul declanșării unor conflicte violente vizînd destabilizarea situației politice din zonă; să iau doi-trei ofițeri cu experiență și să mă deplasez imediat la Timișoara"[375]. Informația furnizată de Filip Teodorescu este deosebit de gravă și nu credem că-și putea permite să nu-și cîntărească bine cuvintele. „Infiltrarea de forțe străine" nu este o joacă; ea însemna *penetrarea sistemului de apărare și securitate al țării*, operațiune cunoscută ca premergătoare unei intervenții militare sau unei diversiuni cu scopul de a crea premisele unei răsturnări politice. Atunci cînd șeful DSS face o astfel de afirmație serioasă și dă un ordin în baza acestei informații trebuie să existe temeiuri informative solide, date verificate și care pot susține luarea măsurilor de apărare.

[375] Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 55.

Credem că mai degrabă generalul Vlad i-a cerut colonelului Filip Teodorescu să verifice dacă au fost infiltrate forțe străine, iar acesta, pînă în după-amiaza de 22 decembrie, nu i-a putut confirma.

Defecțiuni în sistemul de apărare al țării

În cercetările Comisiei senatoriale – comisie care reprezintă Parlamentul, una din cele trei Puteri ale țării – au apărut informații asupra cazurilor numeroase de cetățeni români care treceau fraudulos granița în Ungaria, erau cazați în lagăre de refugiați improvizate în unități militare și apoi, după un instructaj, retrimiși în România. Concluzia Comisiei este că acești indivizi au compus grupurile violente de la Timișoara. Sursa principală a informațiilor pare a fi colonelul Filip Teodorescu, autorul cărții *Un risc asumat*. Într-adevăr, în acest volum fostul adjunct al șefului Direcției de contraspionaj arată că în vara anului 1989 la nivelul superior al Departamentului Securității Statului fusese creat un comandament special cu misiunea de a analiza săptămînal evoluția acțiunilor iredentiste maghiare împotriva României. Acest comandament a constatat, printre altele, că împuterniciții de graniță din partea Ungariei și Iugoslaviei au început la un moment dat să predea un număr mare de transfugi români, cu toate că pînă atunci astfel de cazuri erau foarte rare. „Împreună cu formațiunile de grăniceri au fost stabilite măsuri de cercetare informativă atît a persoanelor predate de împuterniciții de graniță, cît și a celor prinse la intrarea ilegală în țară; au rezultat informații deosebit de importante și îngrijorătoare: în lagărele de refugiați din Ungaria și Austria se proceda la recrutarea de mercenari, cu precădere dintre cetățenii români de naționalitate maghiară și țigani, cointeresîndu-i material; li se dădea o sumă ca avans, restul urmînd să-l primească după îndeplinirea misiunii; misiunea lor consta în introducerea în România de materiale de propagandă anticeaușistă și antiromânească pe care să le răspîndească în zona Transilvaniei și Banatului, introducerea de armament, muniție și explozivi și asigurarea în ascunzători; să stimuleze nemulțumirile și chiar să declanșeze nemulțumiri deschise, acte de violență împotriva autorității de stat folosind în acest scop și armele, și explozibilul

puse la dispoziție; în momentul în care se semnala un conflict într-o localitate din zonă, ei trebuiau să se deplaseze urgent acolo, să-l amplifice și să-l direcționeze."[376] Conform colonelului Gheorghe Rațiu, șeful Direcției I, în competența căruia se afla cazul, din cele aproximativ 300 de persoane cercetate astfel s-au constituit, ca relevante și substanțiale, 20 de dosare, între care șase conțineau informații cantitativ și calitativ de extremă valoare informativă. Generalul Ionel Gal, fost șef al Arhivelor Statului, avea să confirme această situație: „Din activitatea informativă și de cercetare a rezultat că majoritatea acestora veneau din tabăra de la Bicske a organizației «România liberă» unde erau instruiți special să participe la o acțiune de răsturnare prin forță a regimului din România. Arestarea și anchetarea a șase indivizi lansați au confirmat faptul că toți transfugii erau pregătiți și așteptau un semnal să intre în acțiune la Timișoara"[377]. În fața Comisiei senatoriale, colonelul Rațiu a făcut următoarele precizări: „După o teleconferință a lui Nicolae Ceaușescu, Vlad a spus că mai mult de trei luni nu poate dura asta! Era un fenomen de plecare ilegală din țară, dar la sfîrșitul lui '89 s-a întîmplat invers – trimiterea lor înapoi. Ceaușescu a dispus ca acești fugari să fie ținuți în dormitoare la batalioanele de grăniceri. Am trimis oameni să-i cerceteze; circa 20 au recunoscut că au fost recrutați de organizația «România liberă» din Budapesta și aveau o tabără de antrenament la Bicske. Pentru că eram în cercetări la Arad cu un cioban ce a trecut cu oile, am fost și la Timișoara să văd situația acestora. Erau români și țigani cei recrutați și mi-au spus că trebuie să se prezinte la Timișoara. Maghiarii favorizau plecarea fugarilor în Occident prin diferite filiere. În 1986, economistul Roșca din Timișoara a înființat organizația «România liberă» la Budapesta care a luptat pentru răsturnarea regimului comunist din România. În Ungaria cercurile iredentiste erau în special din rîndul clerului. La biserica Sf. Ștefan, un preot reformat Nemeth Geza îi primea pe transfugi. Cel mai mare număr de transfugi staționați în Ungaria era în jur de 6 000. Geza Nemeth a sprijinit organizația «România liberă» și Poszgai i-a vizitat. Nimic contra lui Ceaușescu. Apoi Roșca a

[376] Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 49.
[377] Ionel Gal, *Rațiune și represiune în Ministerul de Interne (1965-1989)*, vol. 1, Ed. Domino, București, 2001, p. 315.

plecat în Occident. Ultimul şef acolo a fost unul Manea. Sediul s-a mutat la Bicske – o fostă cazarmă – unde pregăteau transfugii"[378].

Mecanismul racolării era următorul: prin reţele de spionaj active pe teritoriul României erau studiaţi, contactaţi „în orb", angajaţi în discuţii cu referire la situaţia materială personală, la situaţia generală din România, la imaginea lor despre felul de trai din Occident, la posibilitatea de a cîştiga repede o sumă importantă de bani în valută, o serie de cetăţeni români, cu predilecţie tineri. Într-un dialog al autorului cu generalul Ştefan Alexie, fost secretar de stat în Departamentul Securităţii Statului, acesta a oferit un caz semnificativ: „Cu circa una-două luni înainte de evenimentele de la Timişoara, şeful Securităţii Bihor a depistat la Vama Borş doi cetăţeni germani care intraseră legal în ţară şi care la ieşire aveau asupra lor liste şi documente care puteau fi interpretate ca acte prin care anumiţi indivizi, cetăţeni români, erau selectaţi pentru evenimentele din decembrie. Securitatea a început imediat studierea şi contactarea celor aflaţi pe liste. Pe cei doi germani i-au cazat la un hotel din Oradea, şi colonelul Ogăşeanu a discutat cu ei. Au recunoscut că au venit cu misiunea de a pregăti persoane ca să acţioneze la momentul oportun prin acţiuni anarhice în oraşele Cluj, Sighişoara, Sibiu, Braşov, Cugir. Cei doi germani erau unul de aproximativ 50 de ani, altul de 28-30 de ani. Vă atrag atenţia că violenţele de la Cugir din timpul revoluţiei, faptele oribile de acolo, actele de barbarie n-au fost întîmplătoare şi că acolo au acţionat oameni pregătiţi din timp! Criteriul de selecţie al celor doi agenţi germani viza persoane atenţionate sau pedepsite pentru incercare de trecere frauduloasă a frontierei, cărora le promiteau ajutorul pentru a fugi în Vest, persoane cu aviz negativ de a primi viză, de a pleca definitiv din ţară, evident nemulţumite, precum şi infractori de drept comun".

Cîteva din Notele Securităţii au ajuns şi în arhivele presei române:

NOTĂ

„O sursă a Securităţii judeţului Harghita care a efectuat recent o călătorie turistică în RF Germania, a contactat, între alţii, pe

[378] CSCED 1994, *Declaraţia din 16 februarie 1994 a domnului Gheorghe Raţiu* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 2.

BINDER KAROLY din localitatea Kirdkheim, de profesie inginer, originar din țara noastră.

Cel în cauză a relatat că este secretarul «Asociației maghiarilor ardeleni» stabiliți în landul Baden-Wutenberg. Organizația are în componență circa 420 de membri, sediul acesteia aflîndu-se la Stuttgart.

Cetățeanul vest-german a mai precizat că scopul întregii activități desfășurate de membrii asociației este «obținerea independenței Transilvaniei» și că fiind conștienți de preponderența elementului românesc în această zonă, în ultima perioadă, *au început să coopteze în cadrul organizației și persoane de naționalitate română*. A susținut totodată că în sprijinul acestei idei, una din principalele lor preocupări este de a demonstra opiniei publice internaționale că populația de naționalitate maghiară din țara noastră «este lipsită de cele mai elementare drepturi și libertăți».

BINDER KAROLY a făcut cu acest prilej și o serie de afirmații dușmănoase la adresa realităților social-politice și economice din RS România.

Cu aceste aspecte va fi informată UM 0544, împreună cu care vom acționa pentru obținerea de date cu privire la scopurile și modalitățile concrete de acțiune ale acestei asociații, cu accent pe prevenirea realizării unității dintre elementele emigrației române și maghiare din această zonă.

> N.N. BINDER KAROLY, este în vîrstă de 40 ani, de origine germană (șvab), fost maistru la Fabrica de instalații și utilaje de transport Carei, căsătorit, are trei copii minori. În ianuarie 1989 a plecat cu permis de mic trafic în RP Ungară, de unde a ajuns ilegal în RF Germania, obținînd cetățenia germană.
> Are în țară părinții, un frate și soția (cu cei trei copii) necunoscuți cu probleme deosebite"[379].

Se pune întrebarea: românii care au acceptat să lucreze pentru „Asociația maghiarilor ardeleni", avînd ca scop „independența Transilvaniei", adică ruperea ei de țară, și care au fost trimiși de

[379] Notă DSS din Arhiva cotidianului *Jurnalul Național* (indicativele de identificare a unității emitente și a lucrătorilor de Securitate au fost îndepărtate).

această organizație să acționeze la Timișoara au fost eroi ai revoluției sau trădători de țară? Cititorul este lăsat să judece singur. Să studiem și o altă Notă a Securității, de data asta cu amănunte despre cei care au fost pregătiți în Ungaria și au acționat la Timișoara:

NOTĂ

„1. Recent, o sursă a Securității județului Satu-Mare s-a întors dintr-o călătorie din Ungaria, unde a vizitat unele cunoștințe din «tabăra refugiaților» de la Bicske, relatînd următoarele aspecte de interes operativ:

În «tabără» s-a întîlnit cu un fost prieten, pe nume NAGY EMERIC, originar din Carei, care i-a confirmat că în august 1989 a trecut fraudulos în Ungaria împreună cu soția și fiica sa, iar în prezent activează ca secretar al unei organizații denumită «Liga Anticomunistă Română» înființată recent în lagărul de la Bicske.

A menționat că organizația ar avea circa 100 de membri, *recrutați dintre fugarii de origine română* și conduși de un anume MANEA TRAIAN din Ploiești. Împreună cu fiica sa NAGY HAJNAL, participă la activitățile pe care MANEA TRAIAN le organizează și inițiază din Bicske împotriva României. A precizat sursei că se ocupă mult cu acțiunile acestei organizații, iar fiica sa este translator.

Pe fondul unor manifestări dușmănoase, naționalist-iredentiste, NAGY EMERIC a încercat să determine sursa să rămînă în Ungaria, precizînd că în Bicske ar fi un mare număr de fugari români, inclusiv sași și șvabi, care așteaptă să emigreze în Occident. Deși ungur, *activează alături de români la indicația autorităților maghiare, precizînd că are sprijinul material al acestora*, al unor emigranți români din Anglia, conlucrînd strîns cu gruparea «România Liberă» de la Budapesta.

A menționat, de asemenea, că pînă în prezent organizația condusă de MANEA TRAIAN a inițiat acțiuni anticomuniste și *antiromânești* în fața ambasadei de la Budapesta, demonstrații de stradă și intenționează să-și intensifice preocupările de acest gen, mai ales cu prilejul celui de-al XIV-lea Congres.

Securitatea județului Satu-Mare întreprinde măsuri de identificare a rudelor și legăturilor pe care NAGY EMERIC le are în țară, în vederea lucrării lor active și inițierii unor acțiuni preventive adecvate.

Cu aspectele raportate va fi informată şi Unitatea Militară 0544/225, cu care vom conlucra pentru neutralizarea actelor ostile ale celui în cauză.

> NAGY EMERIC este fiul lui Ioan şi Terezia, născut la 10 noiembrie 1947 în Carei, fost merceolog la Inspectoratul pentru Protecţia Plantelor, cu ultimul domiciliu în localitatea natală, str (...).
> În august 1989, împreună cu soţia şi fiica, a trecut fraudulos graniţa în Ungaria.

2. Din verificarea informativă realizată de Securitatea judeţului Satu-Mare pe lîngă BODA ELISABETA, soacra ţiganului fugar HORVATH NICU, rezultă că aceasta a fost vizitată în noaptea de 15/16 noiembrie 1989, în condiţii de discreţie deosebită, de două persoane necunoscute care în aceeaşi noapte ar fi plecat la Timişoara.

Avînd în vedere că HORVATH NICU este persoana prin care MANEA TRAIAN, conducătorul «Ligii Anticomuniste Române» de la Bicske, intenţionează să introducă în ţară fituici cu conţinut ostil, nu este exclus ca una din aceste persoane care au vizitat-o să fie ginerele acesteia.

Pentru identificarea şi reţinerea persoanelor în cauză au fost luate măsuri de către organele de securitate şi grăniceri din zona limitrofă frontierei inclusiv la legăturile cunoscute din Timişoara, solicitînd în acest sens şi sprijinul Inspectoratului General al Miliţiei"[380].

În legătură cu fituicile evocate în nota de mai sus, un raport al SRI Caraş-Severin arată că aceste fituici au apărut în timpul evenimentelor de la Timişoara în localităţi ale judeţului: „Din data de 19 decembrie 1989 s-a semnalat în Caransebeş, Oţelu Roşu şi Reşiţa prezenţa unor autoturisme înmatriculate în judeţul Timiş, din care se răspîndeau de către persoane neidentificate fituici al căror conţinut îndemna la solidaritatea cu acţiunile de la Timişoara şi la înlăturarea de la conducerea ţării a lui Nicolae Ceauşescu"[381]. O Notă a

[380] *Ibidem* (copie în posesia autorului).
[381] *Ibidem* (copie în posesia autorului).

Securității județului Iași raporta conducerii DSS că o sursă a sa a informat că „în ultima perioadă, autoritățile maghiare insistă tot mai mult pentru a-i determina pe aceștia să se stabilească în Ungaria. Comisia pentru refugiați le dă asigurări că îi va sprijini în aducerea familiilor din țara noastră, inclusiv prin plătirea unor sume de bani călăuzelor care se angajează în trecerea lor ilegală peste granită și îi folosește în exercitarea, la rîndul lor, de influențe emigrationiste asupra turiștilor români cu care vin în contact (...) Funcționari ai Ambasadei Franței din capitala țării vecine sunt preocupați de contactarea unor tineri din această categorie și determinarea lor de a se înrola în armata franceză, promițîndu-le sume mari de bani și acordarea cetățeniei respective după cinci ani de prestare a unui asemenea serviciu (...) La München, sursa a contactat pe BESTHOLD REILAND, fost medic stomatolog la Rădăuți, și pe prietenul apropiat al acestuia, TOHOON ZERFFASS, originar din zona Sucevei, ambii avînd multiple relații în rîndul emigrației române din zonă. Aceștia au relatat despre pregătirile ce le-au făcut, cu mult înainte, fugarii români care au fost trimiși, împreună cu angajați ai postului de radio „Europa liberă", la demonstrația antiromânească ce a avut loc, în luna iunie a.c., la Budapesta"[382].

Aceste documente ale Securității demonstrează că fenomenul pe care îl analizăm a avut în centrul său racolarea, instruirea și folosirea unor români pentru activități declarate anticeaușiste și anticomuniste, dar acoperind și activități îndreptate împotriva statului, antiromânești. De aceea, teza implicării maghiare la Timișoara potrivit căreia actorii violenți ai incidentelor erau unguri, iar atacul s-a produs în cadrul unei operații militare neconvenționale purtate de Ungaria pe teritoriul nostru are nevoie de cel puțin o precizare: principala forță de acțiune a fost constituită din români din România, incitați să acționeze cu promisiunea de bani sau emigrare în RFG, din români fugiți peste granită și pregătiți în lagărele din Unaria, din minoritari unguri sau germani fugiți din țară și reintroduși fraudulos peste frontieră.

Din aceste motive întrebarea adresată Securității: „Unde sunt străinii identificați și prinși la Timișoara?" este nepotrivită, iar

[382] *Ibidem* (copie în posesia autorului).

concluzia că nu a existat o intervenție străină și că autorii violențelor revoluționare de la Timișoara au fost numai timișoreni este pripită. Avem de a face cu români folosiți și care s-au lăsat folosiți pentru o promisiune de lucru sau cetățenie în Germania. Constatăm deocamdată că în principalele puncte de inițiere a evenimentelor de la Timișoara, la Piața Maria, pe tampoanele tramvaielor sau la CJP, dînd jos stemele, ne-am întîlnit cu eroi proveniți din alte localități!

O altă cale de contact era prin intermediul rețelelor de contrabandă, foarte active în zona Banatului, mai ales pe relația Iugoslavia, care foloseau sau eludau micul trafic de frontieră și care furnizau tot felul de produse minore, dar și țigări străine și cafea, de negăsit pe piața românească. Pentru cititorul străin este locul să precizăm că în România anului 1989 cafeaua aflată pe piață era un amestec de substanțe atipice, între care intra și ovăz măcinat. Ea purta denumirea populară de „nechezol", de la verbul *a necheza* (strigăt caracteristic calului), ilustrînd astfel plastic componența furajeră a cafelei puse în vînzare pe piața oficială românească. Consumul constant al acelui amestec produce afecțiuni grave ale pancreasului. În diferite situații de contact, mai ales cu ocazia unor operațiuni de „bursă neagră", cetățenii români erau sfătuiți să fugă din țară sau erau puși în contact cu călăuze, explicîndu-li-se că dincolo de graniță există lagăre de refugiați care oferă condiții bune de hrană și posibilitatea de a emigra după un timp în America, Germania de Vest, Austria. Pe de altă parte, un număr de rețele de contrabandă controlate de Securitate reușiseră să interfereze cu aceste operațiuni și să informeze detaliat asupra activităților de pregătire a unor comandouri diversioniste. O astfel de rețea care trafica argint industrial pentru Italia a fost informată la începutul lunii decembrie 1989 de șeful unor vaste operațiuni de contrabandă din Balcani, celebrul lider naționalist sîrb Arkan, că operațiunile de pregătire a unor acțiuni subversive cu scopul răsturnării lui Nicolae Ceaușescu erau finalizate și vor fi declanșate de pe teritoriul Ungariei și Iugoslaviei. Tinerii iredentiști maghiari sau amatorii români de aventură erau preluați de călăuze și duși în taberele de instructaj. Comisia senatorială a identificat și a dat publicității numele a două astfel de

tabere pentru instruirea mercenarilor, la Bicske şi Haiduszboszlo[383]. Este posibil ca membrii Comisiei, neprofesionişti, să facă o confuzie între locul de unde erau racolaţi (Bicske, Haiduszboszlo) şi taberele de instruire, care se aflau în unităţi militare. Pentru a se putea informa cît mai corect asupra acestor activităţi ostile, Securitatea a reuşit să-şi infiltreze propriii agenţi printre transfugi şi să afle cum şi prin ce mijloace sunt trecuţi peste graniţă, unde sunt grupaţi şi în ce constă pregătirea subversivă. O dată instalaţi în taberele de pregătire, transfugii din România erau înregistraţi, fotografiaţi, li se întocmea un dosar care conţinea şi note ale informatorilor strecuraţi printre ei în lagăr, astfel încît să poată fi identificat cît mai bine potenţialul diversionist al respectivului, gradul de inteligenţă, nivelul de nemulţumire sau ură împotriva regimului, a poporului român şi a ţării, gradul de interesare materială, înclinaţia spre aventură, curajul. În tabere era difuzată presă „dirijată", conţinînd ştiri şi articole ostile României, informaţii despre evoluţia *perestroikăi* şi *glasnost*-ului sovietic, despre succesele internaţionale ale lui Gorbaciov, publicaţii ocazionale ale unor organizaţii româneşti din emigraţie, mai mult sau mai puţin controlate de servicii secrete străine. Se puneau la dispoziţie pentru a fi citite în limba română exemplare multiplicate ale cărţii *Orizonturi roşii* a lui Ion M. Pacepa. Cei selectaţi astfel erau apoi supuşi unor interviuri conduse de profesionişti, în care se făcea un comentariu asupra informaţiilor primite de cetăţeanul român prin presa „dirijată", prin discuţiile „în orb" cu informatorii infiltraţi printre ei, se analizau pasaje din cartea lui Pacepa. Pe baza unor criterii profesioniste, cei selectaţi erau dirijaţi spre operaţiunile de instructaj diversionist evocate de colonelul Filip Teodorescu. De exemplu, unul dintre criteriile care se aplicau ţiganilor era ostilitatea faţă de autorităţile române, în special faţă de Miliţie, mai ales în cazurile care proveneau din rîndurile infractorilor cu condamnări la activ. Acestui tip de infractor îi este mai uşor să atace un om în uniformă datorită aversiunii pe care o are faţă de simbolul respectiv, datorită abilităţilor dobîndite în mediul infracţional, a curajului

[383] Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluţiei române. Decembrie '89*, Ed. „Ion Cristoiu", Bucureşti, 2000, p. 49.

sporit şi totodată prin cunoaşterea din relaţia imediată a realităţilor micii corupţii la care mulţi angajaţi ai Ministerului de Interne se pretau, mai ales în zonele de graniţă. Criteriul principal de selectare a tinerilor maghiari era de regulă agresivitatea sentimentelor iredentiste. Odată încheiată pregătirea, mercenarii români şi maghiari erau infiltraţi în grupuri mai mari de refugiaţi aduşi la graniţă şi predaţi autorităţilor române. De regulă predarea se făcea cu autobuze transportînd minim 30 de persoane – între care diversioniştii erau doi-trei – sau încărcate la maxim cu 70-80 de persoane, între care diversioniştii erau mai mulţi. Alte grupuri, mai mici, erau lăsate în apropierea punctului de trecere a frontierei şi obligate să se deplaseze pe jos pentru a se preda. De cele mai multe ori, astfel de grupuri nu conţineau nici un diversionist, dar dădeau de lucru organelor de stat româneşti în egală măsură. Autorităţile române îi preluau şi declanşau operaţiunea inversă, de identificare şi prelucrare informativă a celor întorşi din Ungaria şi Iugoslavia. Astfel a fost identificat un număr de indivizi pregătiţi dincolo de graniţe pentru diversiunea din decembrie. Conducerea Securităţii continuă să afirme că deţinea informaţii precise despre indivizii antrenaţi în taberele din Ungaria. Am cerut SRI-ului dosarele lor şi am fost refuzat. Criza de la frontieră însă a avut o dimensiune fără precedent. Ea pornea de fapt de la criza profundă, nemaiîntîlnită, din rîndurile trupelor de grăniceri ale ţării.

Situaţia Comandamentului Trupelor de Grăniceri ale României. În anul 2001, generalul de brigadă (r) Sever Neagoe, fost şef al Secţiilor Pază şi Operaţii şi Pregătire de luptă din cadrul Comandamentului Trupelor de Grăniceri, a întocmit o sinteză a istoriei grănicerilor români, pornind de la figurile sale centrale. Prin intermediul biografiilor principalilor comandanţi ai armei grăniceri, generalul Sever Neagoe aduce la cunoştinţă şi o serie de informaţii despre situaţia operativă de la graniţele României în perioada de final a sistemului comunist european. La sfîrşitul anului 1982 la comanda Trupelor de grăniceri a fost numit, ca urmare a unei politici de cadre greşite, general maior Constantin Călinoiu, care provenea din arma infanterie. Nu avea pregătire de specialitate pentru grăniceri, dar avea un dosar bun de cadre (fiu de miner), numirea sa fiind

favorizată de un criteriu politic: „originea sănătoasă". Arma grăniceri era o specialitate cu mare tradiție la români și care stimula adevărate genealogii profesionale. Astfel, numeroși ofițeri de grăniceri proveneau din familii în care tatăl fusese tot grănicer sau din familii ale unor ofițeri care fuseseră grăniceri și pe timpul României Mari. În consecință, procentul de ofițeri de grăniceri din perioada Ceaușescu la al căror dosar se afla un tată ofițer regalist, antonescian, eventual decorat de germani cu „Crucea de Fier" sau avusese misiuni pe Nistru, era destul de însemnat. Ca de obicei în situațiile de criză, autoritatea politică își căuta țapi ispășitori pentru ordinele sale aberante și explicații în lipsa de încredere asupra unor oameni cu trecut nesigur pentru comunism. Generalul Călinoiu a accentuat pregătirea trupelor de grăniceri pe teme tactice și tactic-operative, pe activități specifice infanteriei, acordînd un timp mai redus pregătirii în domeniul strict grăniceresc. Este interesant că această pregătire implica, probabil, contracararea „elementelor de cercetare-diversiune, elementelor teroriste, detașamentelor înaintate ale inamicului, precum și problemelor privind combaterea propagandei acestuia"[384]. Se poate observa astfel că, dintr-un ordin politic iresponsabil, li se cerea unor soldați în termen să acopere profesionist activități care sunt obligatoriu atribuite unor unități speciale, formate de regulă din cadre, din angajați permanenți din sistemul de apărare al țării. Ca urmare a neglijării activităților de specialitate evident că problemele la frontiere nu au întîrziat să apară, mai ales după 1986 cînd s-a lansat operațiunea sovietică de liberalizare a Estului și au fost reactivate intens organizațiile vest-europene pentru respectarea drepturilor omului, organizații sub acoperirea cărora se desfășurau și operațiuni ilegale. În fața creșterii alarmante a numărului cazurilor de penetrare a sistemului național de frontiere, autoritatea politică hotărăște trecerea în rezervă a unui corp întreg de ofițeri superiori cu experiență, înlocuirea lor cu ofițeri proveniți din activiști de partid și reducerea efectivelor. „Șeful de stat major al Trupelor, șefii secțiilor de pregătire de luptă, mobilizare, tratate, comandanții brigăzilor Oradea, Giurgiu și Iași, au trecut în rezervă pentru pensionare;

---

[384] General de brigadă (r) Sever Neagoe, *Personalități din evoluția grănicerilor în secolul al XX-lea*, Ed. Știință și Tehnică SA, București, 2001, p. 205.

(*precizez că vîrsta de pensionare era 55 de ani, astfel încît să nu se creadă cumva că au fost pensionaţi pentru că erau bătrîni, că s-a schimbat o generaţie etc.*, n.a.). Cei doi secretari ai Consiliului Politic au săvîrşit grave fapte de corupţie şi imorale, în urma cărora au fost destituiţi, acest organ nemairevenindu-şi pînă în decembrie 1989, cînd a fost desfiinţat; locţiitorul tehnic a decedat, iar şeful secţiei pază şi operaţii a fost numit să înlocuiască prin cumul pe şeful de stat major"[385]. Această situaţie inadmisibilă din interiorul structurii destinate de naţiune, de Constituţie şi de legile ţării să apere frontierele a culminat cu o şedinţă în care generalul Călinoiu s-a certat cu propriii săi locţiitori, insultîndu-se unii pe alţii, pentru ca în urma acestui scandal murdărit cu trivialităţi, cu trădări personale şi denunţuri, generalul Călinoiu să fie înlocuit la 14 august 1987 cu colonelul Petre Teacă, comandantul „brigăzii în care se petrecuseră în acei 4 ani şi aproape 8 luni cele mai neplăcute evenimente!". Pe acest fond de decizii distructive în cascadă venite de la Bucureşti, prin intermediul Ministerului Apărării Naţionale, pe teritoriul de acţiune al brigăzilor de grăniceri din Vestul ţării s-au petrecut cele mai spectaculoase treceri ale frontierei de stat, precum şi un adevărat flux de transfugi în Ungaria şi Iugoslavia. Cererile repetate de creştere a efectivelor trupelor de grăniceri din zonele de apărare a frontierei au fost la fel de repetat respinse, ba, mai mult, organele de informaţii-grăniceri au preluat „activitatea de procurare a datelor necesare organizării pazei" astfel că grănicerii organizau serviciul de pază „fără datele necesare despre acţiunile infractorilor". Incredibil! Cu toate acestea, între decembrie 1987 şi decembrie 1989 numărul infractorilor la regimul trecerii frontierei de stat reţinuţi a crescut de la 7 345 la 29 541, adică de 4 ori! Echivalentul în procente pentru cei care nu au fost prinşi este tulburător. La un moment dat s-a făcut estimarea, pe baza urmelor şi a informaţiilor precare, că numai în anul 1989 numărul persoanelor care trecuseră fraudulos frontiera de Vest a statului depăşea cifra 1 000. Mai mult decît atît „au crescut cazurile în care infractorii s-au asociat în grupuri de 10-15 persoane care nu s-au supus la somaţii, au atacat pe grăniceri", iar în anumite sectoare au fost constatate „pîrtii de urme

[385] *Ibidem*, p. 207.

cu autori neidentificați"[386]. La 1 noiembrie 1989, prin raionul pichetului Peregul Mare „au trecut în Ungaria 7 persoane cu două autoturisme, 8 cai și 1 042 de oi". La 27 noiembrie a fost trecută fraudulos frontiera prin raionul pichetului Pordeanu gimnasta română Nadia Comăneci, în cadrul unei operațiuni conduse de serviciile secrete maghiare cu scopul de a lovi în imaginea internațională a statului român. Este neverosimil, dar frontierele României par a fi fost în acel an 1989 literalmente vraiște! Nicolae Ceaușescu este principalul vinovat pentru această situație, fiindu-i raportată în permanență, repetat, această situație și refuzînd cu încăpățînare să aprobe măsuri profesioniste de apărare a frontierelor, înlocuindu-le cu dispoziții privind „îmbunătățirea muncii politice, implicarea mai amplă a organizațiilor oamenilor muncii de la orașe și sate în activitatea de prevenire și împiedicare a faptelor de încălcare a prevederilor legii, creșterea spiritului cetățenesc al cetățenilor din localitățile și zonele limitrofe granițelor țării, îmbunătățirea muncii cu activul de partid din unitățile și subunitățile Comandamentului Trupelor de Grăniceri". Nu există decît o singură explicație rațională pînă acum, venită de la un general al Armatei române care a dorit să nu fie citat: „Ceaușescu credea că o invazie împotriva României se va produce printr-un incident violent la graniță, ca în al doilea război mondial între Polonia și Germania. De aceea, căuta să împiedice un astfel de incident, dar lăsa grănicerii fără nici un mijloc de ripostă. În plus de asta, sistemul de apărare a frontierelor României fusese dimensionat sub regimul comunist ca pentru un stat înconjurat de aliați, de membri ai Tratatului de la Varșovia, într-o concepție care viza cooperarea cu trupele de grăniceri ale vecinilor. Or, în 1989 România era practic înconjurată din toate părțile de inamici. Și spun *din toate părțile* pentru că și dinspre Marea Neagră și Deltă aveam probleme". Nicolae Ceaușescu hotărăște trecerea grănicerilor din subordinea Ministerului Apărării Naționale în subordinea Ministerului de Interne. Data acestui ordin... 15 decembrie 1989! În celebra operă *Elogiul nebuniei* a lui Erasmus din Rotterdam, Prostia vorbește: „Să nu așteptați cumva să mă definesc ori să-mi descriu părțile componente, după obiceiul retorilor. Nimic mai alături cu calea.

[386] *Ibidem*, p. 210.

Să mă definesc ar însemna să mă fixez între anumite hotare, ori puterea mea este nemărginită". Căutăm degeaba trădători în apropierea lui Ceauşescu, scuze că nu a fost informat corect, că nu se simţea prea bine în 1989... Trădătorii, cîţi au fost, au profitat din plin de criza lui paranoică, de primitivismul gîndirii sale politice, de judecăţile lui marxiste cramponate într-o dogmatică înapoiată, de încăpăţînarea cu care a sacrificat soarta naţiunii române pentru gloria lui iluzorie, pentru iluziile lui grandomane, el fiind şi cel dintîi şi cel mai mare trădător al poporului român. A fost dublat de numeroşi incompetenţi. Unul dintre ei, certificat oficial şi istoric ca atare, a fost Tudor Postelnicu. El a convocat o şedinţă extraordinară în ziua de 15 decembrie anunţîndu-i pe grăniceri: „Aţi venit la noi, unde să ştiţi că nu mai merge", „... Să fiţi sprijiniţi de organele locale pentru a face faţă condiţiilor rele din pichete întrucît Ministerul de Interne nu are fonduri", „... Inspectorii-şefi ai Ministerului de Interne de la judeţe să verifice soldaţii de grăniceri"?!?[387]. Habar nu avea cum îi cheamă. În acelaşi context se înscrie şi relatarea fostului căpitan I. Popescu, într-un interviu acordat publicaţiei *Expres Magazin* în 1991: „În urma acestor incidente (*trecerile frauduloase din perioada 20 noiembrie-1 decembrie 1989*, n.a.) s-au deplasat în zonă Postelnicu, ministrul de Interne, însoţit de generalii Milea şi Vlad, precum şi procurorul general Nicolae Popovici. Această inspecţie simandicoasă, desfăşurată în condiţii neobişnuite (au fost duşi cu tractorul, au mers şi prin noroi pînă la genunchi), a constatat numeroase nereguli, în special în privinţa condiţiilor de hrană, cazare şi dotare a trupelor. S-au luat măsuri: multe cadre au fost sancţionate, destituite. Au fost chiar şapte arestări. Aceasta a creat o stare şi mai mare de nemulţumire, de revoltă, în rîndul celor ce trebuiau să asigure paza graniţei, precum şi în miliţia şi primăriile din zonă, deoarece muştruluiala, sancţiunile şi demiterile i-au atins şi pe ei. Astfel a slăbit şi mai mult paza graniţelor, au fost zdruncinate şi autorităţile administrative din zonă. (În timpul acestei inspecţii, Postelnicu nu-l băga în seamă pe Iulian Vlad, iar cînd trebuia să i se adreseze, ţipa la el în faţa subalternilor)."[388] Este greu de crezut că lucrurile s-au

[387] General de brigadă (r) Sever Neagoe, *op. cit.*, p. 211.
[388] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 148.

petrecut așa. Nu au existat arestați, iar Postelnicu nu-și permitea să strige la generalul Vlad. În plus, acolo nu existau subalternii săi, Vlad fiind neînsoțit. Concluzia o trage tot grănicerul: „Istoria acestor trupe și cititorii prezentei lucrări trebuie să rețină faptul fără precedent că, *în perioada evenimentelor din decembrie 1989, grănicerii nu s-au găsit de facto în subordinea nimănui*, deoarece în unitățile lor abia începuseră operațiunile de predare-primire, care s-au întrerupt în ziua de 22 decembrie 1989, cînd Ceaușescu a părăsit sediul Comitetului Central cu elicopterul"[389]. Ceaușescu a făcut o criză de nervi, a doua după Pacepa, pentru cazul Nadia Comăneci, trecerea ei frauduloasă peste frontieră fiind făcută cu complicitatea unor grăniceri, prin corupție. Apoi a fost trecerea peste frontieră a unui cioban cu oile și cu două autoturisme, care în realitate era un incident local provenit din faptul că individul era ciobanul Comitetului Județean de Partid, ocrotit de liderii politici din Timișoara și iertat în repetate rînduri pentru astfel de treceri. În urma acestor incidente, Ceaușescu a vrut să treacă grănicerii în subordinea Securității, dar aflînd că această subordonare este specifică doar URSS și Bulgariei, a renunțat, subordonîndu-i Ministerului de Interne.

Pe de altă parte, dar în aceeași ordine de idei, zona Timișoara a reprezentat un interes strategic important al Uniunii Sovietice și al Tratatului de la Varșovia. Zona Timișoara a fost declarată „regiune militară specială" de către trupele sovietice de ocupație încă din 1944, deoarece adăpostea un comandament sovietic de nivel strategic destinat conducerii operațiunilor militare pentru toată aria sud-estică a Balcanilor și baza operațională a activităților de informații și spionaj pentru aceeași zonă. Interesul sovietic pentru Banat, cu centrul pe orașul Timișoara, a fost ilustrat și de reacția supradimensionată a lui Stalin la amenințarea desprinderii Iugoslaviei titoiste din sistem, fapt ce a condus la dramaticele deportări ale populației minoritare sîrbo-croate din zonă[390]. În același timp, Timișoara –

---

[389] General de brigadă (r) Sever Neagoe, *op. cit.*, p. 211.

[390] Vezi Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Valentin Sămînță, *Deportarea în Bărăgan. Destine – Documente – Reportaje*, Ed. Asociației Foștilor Deportați în Bărăgan din Timișoara, Timișoara, 1996 și Miodrag Milin, Liubomir Stepanov, *Golgota Bărăganului*, Ed. Uniunea Democratică a Sîrbilor și Carașovenilor din România, Timișoara, 1996.

în primul rînd aeroportul şi facilităţile sale pentru manevra pe verticală – a avut un rol, din fericire doar teoretic, în planurile Tratatului de la Varşovia pentru flancul de sud, vizînd lovitura forţelor aeropurtate sovietice în nordul Italiei în caz de război cu NATO. Toate aceste considerente au menirea să arate că Uniunea Sovietică deţinea informaţii geo şi topografice amănunţite despre zona Timişoarei, care doar aparent era departe de Moscova.

Un al treilea aspect al situaţiei dezastruoase de la graniţă l-a constituit corupţia. Decizia de trecere a grănicerilor de la Ministerul Apărării la Interne a fost influenţată de cantitatea tot mai mare de informaţii primite de Securitate prin reţea în legătură cu înmulţirea actelor de corupţie în rîndurile grănicerilor. Cazurile Nadia Comăneci şi „turma de oi", odată cercetate cu seriozitate, printr-un ordin direct al lui Ceauşescu, au dezvăluit complicitatea unor grăniceri, mînă în mînă cu călăuze române şi maghiare. Colonelul Gheorghe Sălceanu, fost inspector-şef MI la Arad în timpul revoluţiei, a declarat în faţa Comisiei senatoriale: „Cînd am ajuns eu în noiembrie '89 în Arad era fenomenul de trecere frauduloasă a frontierei, treceau sute de persoane. Erau arestaţi subofiţeri de grăniceri care erau «călăuze», găsiţi la ei sute de mii de lei. Era acolo procuratura militară, îi aresta pe capete. Cei care fugeau peste graniţă erau în general tineri, din toată ţara, nemulţumiţi. Ca din 10 decembrie '89 să fie deja invers, veneau din afară şi erau predaţi de grănicerii unguri. Erau în general români, dar erau şi *de ceilalţi*"[391]. Ne putem imagina că, în momentul în care Securitatea a început să-şi infiltreze propriii oameni printre fugari, a fost uşor de demonstrat complicitatea unor grăniceri şi dimensiunea corupţiei la frontiere. Pe de altă parte, în Timişoara acţiona o reţea extrem de puternică de traficare a paşapoartelor şi a valutei, avîndu-l în frunte pe ofiţerul MI responsabil cu aceste activităţi, individ aflat în legătură directă cu generalul Nuţă şi cu Tudor Postelnicu, la care duceau firele corupţiei. Altă reţea ilegală îi lega pe ofiţeri superiori ai Miliţiei cu clanurile de ţigani implicaţi în traficul cu aur şi bijuterii.

---

[391] CSCED 1994, *Declaraţia din 31 mai 1994 a domnului Gheorghe Sălceanu* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.

Evoluția coloanelor de „turiști" străini. Securitatea a monitorizat în permanență deplasarea coloanelor de „turiști" pe teritoriul țării noastre, ele fiind practic „pasate" de la Securitatea unui județ la Securitatea altui județ pe măsură ce se deplasau. Așa cum arăta generalul Pleșiță, posibilitățile Securității de a interveni cumva asupra acestor coloane erau limitate. Astfel de coloane cu turiști mai trecuseră pe teritoriul României și în alți ani, cu foarte puține ocazii constatîndu-se că unul sau doi „turiști" se mai ocupau și cu altceva decît turismul – fotografierea sau filmarea unor obiective militare, măsurarea optică sau electronică a drumurilor, înregistrarea podurilor și evaluarea traficului de zi și de noapte, contactarea unor rețele în scop informativ ș.a. Niciodată însă nu se înregistrase un flux de asemenea proporții și, mai ales, o componență atît de unitară: tineri atletici, cu documente de cetățeni ai RSS Moldovenească, vorbind stricat românește, dar avînd totuși noțiuni de gramatică și vocabular, de cele mai multe ori fără familii, ci însoțiți în mașină de „prieteni", avînd între ei doi-trei traducători de limba *română*, deși afirmau că se deplasează în Bulgaria sau Iugoslavia pentru vacanța de iarnă. Au intrat, așa cum am văzut la cazul Iași, pe la punctele rutiere de trecere a frontierei de la granița cu URSS, au dormit în mașini peste noapte, evitînd hotelurile, deși România poate fi străbătută de la Nord la Sud, chiar mergînd și cu 50-60 km/oră în cinci-șase ore. Opriți și întrebați în cîteva locuri de agenți de circulație (sub îndrumarea Securității) vindeau aceeași legendă cu excursia în Bulgaria, făceau apel la sentimentele frățești basarabene, deși în acel moment în Basarabia erau mișcări de stradă, lupte pentru identitate națională și culturală care nu prea constituiau un prilej de vacanță. În dimineața zilei de 15 decembrie coloanele s-au răspîndit brusc pe trasee care n-au nici o legătură cu Crăciunul din Bulgaria, luînd-o spre Cluj, Brașov, județul Ialomița, oprindu-se la Craiova, Arad, Reșița și Timișoara. „Nota Serviciului Român de Informații privind unele aspecte legate de desfășurarea evenimentelor din județul CARAȘ-SEVERIN în DECEMBRIE 1989" aduce cîteva probe asupra acestui fenomen: „Concomitent s-a constatat, mai ales în a doua parte a lunii noiembrie 1989, o prezență numeroasă de cetățeni străini pe teritoriul județului, îndeosebi a

celor din Ungaria şi fosta URSS, atingîndu-se un aflux maxim în perioada 15-22 decembrie 1989. În acest interval puteau fi reperaţi frecvent în diferite localităţi sau pe trasee grupuri sau coloane întregi de autoturisme cu turişti străini, avînd la bord două-trei persoane de vîrstă medie (între 25-40 ani), de regulă bărbaţi atletici. Nu se foloseau de locuri de cazare (hotel-motel), iar direcţiile spre care se îndreptau erau motivate de aceştia faţă de organele de Miliţie cu care intrau în contact cu ocazia unor controale pe linie de circulaţie, confuz, neconvingător"[392]. Raportul SRI prezintă şi un caz concret, petrecut în localitatea Soceni, la 10 km de Reşiţa: „În urma unui accident rutier produs de unul din cele trei autoturisme sovietice ce se deplasau spre Caransebeş, cel implicat în accident, BORTA NICOLAE s-a prezentat agentului de circulaţie maior GAVRILĂ NICOLAE ca fiind poliţist în fosta RSS Moldovenească, vorbind româneşte, ca de altfel şi ceilalţi şase concetăţeni cu care călătorea. Susţineau că vin din Iugoslavia, dar nu au putut da informaţii precise despre aspecte cotidiene din această ţară (preţurile la diferite produse, regimul vamal etc.)". La 15 decembrie, un autocar cu 20 de turişti din Ungaria a constituit acoperirea pentru un contact conspirativ: „Grupul turistic a vizitat parohiile romano-catolice din cele două localităţi (*Slatina-Timiş şi Caransebeş*, n.a.), luînd legătura cu preoţii DOBRA PETRU şi LOVASZ REINHOLD, ambii aflaţi la acea dată în atenţia organelor de securitate pe linia problemei naţionalişti-iredentişti maghiari, continuîndu-şi apoi drumul spre Timişoara în 16 decembrie 1989".

Comportamentul acestor coloane de turişti sovietici şi maghiari a sugerat atît Securităţii cît şi conducerii Armatei procedeul militar al „răspîndirii în trăgători", tipic unităţilor de comando. Un număr de maşini cu numere succesive ai căror conducători pretind că merg astfel, în coloană, pentru a nu pierde drumul, pentru a evita eventuale accidente rutiere, pentru a se deplasa în ordine, civilizat, nu se sparge la un moment dat în mai multe grupuri care o iau pe trasee diferite pentru a se opri în vecinătatea unor mari oraşe româneşti. Braşovul a fost foarte vizat, dar s-au dus şi pe Valea Jiului. Senatorul

[392] Copie în posesia autorului.

Sergiu Nicolaescu avea să-i confirme autorului în ziua de 2 septembrie 2003: „Grupurile diversioniste sovietice au vizat şi Braşovul, şi Clujul. Misiunea lor era să producă o revoltă a maghiarilor, minoritatea maghiară fiind singurul corp social şi etnic pe care se putea miza atunci la o revoltă împotriva lui Ceauşescu. Ungurii, ajutaţi substanţial de germani şi de olandezi, vizau încă de la început, şi sunt categoric asupra acestui lucru, ceea ce mai tîrziu s-a numit «iugoslavizarea» României. Dar, la Cluj, exista o majoritate românească solidă. Se vede asta şi astăzi prin faptul că primarul ăla de acolo... Funar este ales de atîţia ani. Au încercat şi la Braşov, dar Braşovul era înţesat de Securitate şi, dacă sovieticii ar fi încercat ceva, se lăsa cu mult sînge printre ei. Timişoara era locul cel mai slab, pentru că era vraişte, era o localitate de graniţă expusă şi din Vest, şi din Sud, unde niciodată nu s-au putut controla frontierele". Tot în 15 decembrie se petrece un fenomen şi mai interesant. Din Iugoslavia se prezintă la punctele de trecere a frontierei în România alte coloane de „turişti" sovietici, care afirmau că se întorc din vacanţă. Evident, vacanţa nici nu începuse încă. Coloanele nu s-au mai îndreptat spre URSS, ci s-au oprit în preajma Timişoarei, iar cînd s-au pus în mişcare, după fuga lui Ceauşescu, au produs incidentul de la Craiova, cînd au forţat barajele Armatei şi au fost ciuruiţi.

Activitatea comandourilor de diversionişti sovietici şi unguri nu a fost documentată pînă la capăt. Ei au fost observaţi, bănuiţi a face parte din trupele speciale instruite în acţiuni de diversiune, dar Securitatea şi, în primul rînd, forţele de ordine pregătite pentru aşa ceva nu au avut timp să-i captureze. Între cei aproximativ 100 de cetăţeni reţinuţi în Timişoara în noaptea de 16 spre 17 decembrie nu au fost cetăţeni străini. Este posibil să fi fost şi cîţiva dintre cetăţenii români antrenaţi în Ungaria, dar nu s-a putut face cercetarea pînă la capăt. Apoi a fost lansată marea subversiune cu asasinatele de mii şi zeci de mii de oameni făcute de Securitate şi cu conflictul deschis al acesteia împotriva Armatei. Pe de altă parte specialiştii, profesioniştii care ştiau cum acţionează un diversionist nu au avut ocazia, nu au vrut sau nu au fost crezuţi în faţa nevoii de a explica măcar după revoluţie ce s-a întîmplat. Aşa se face că numărul „turiştilor", al celor returnaţi de maghiari la graniţă, al celor care au

trecut fraudulos graniţa în acea perioadă a creat impresia că diversioniştii erau cu miile sau cu sutele. Grupurile de diversionişti nu au depăşit 20, maxim 50 de luptători. Ei s-au aflat *printre* „turiştii" din coloanele de maşini, au fost trimişi să acţioneze în Timişoara, s-au întors la coloane şi au raportat îndeplinirea misiunii şi consecinţele acesteia: mulţimea s-a adunat, unii dintre indivizii instruiţi în tabere din Ungaria au răspuns la semnal şi au instigat mulţimea, s-a scandat împotriva lui Ceauşescu, s-a manifestat pe străzi, apoi pentru că populaţia nu reacţiona s-a trecut la distrugeri, devastări, incendieri. Securitatea îşi menţine şi după 15 ani teza că primii morţi de la Timişoara şi Bucureşti au aparţinut unor luptători sovietici din trupele speciale.

Oricum, imaginea despre ei este mult simplificată de revoluţionari şi de populaţie. Ea este influenţată şi de filmele de acţiune, şi de clişeul că luptătorii unui comando au o anumită ţinută sofisticată, trag pînă înroşesc automatele, fac salturi spectaculoase etc. Operaţiunile de acest tip sunt în primul rînd gradate. Ele vizează un scop precis cu mijloace minime. Dacă scopul este atins foarte repede – incitarea populaţiei Timişoarei la revoltă, distrugeri vizibile, crearea unei situaţii de tensiune internaţională – diversioniştii nu au nevoie de alte intervenţii şi se retrag imediat din zona de operaţii. În această umbră a necunoaşterii modului în care operează astfel de comandouri s-a adunat cea mai mare cantitate de confuzie şi fals. Sunt locuri – şi s-a văzut acest lucru la Praga – unde este nevoie de o singură diversiune simplă, de un miliţian care a făcut pe mortul, dublat de o campanie care a dramatizat episodul, şi diversioniştii se retrag, lasă mulţimea să facă restul. În zona de vîrf, care este întotdeauna cea politică, acţionează agenţii – de spionaj, de influenţă, de diversiune – care direcţionează sau după caz controlează evoluţia evenimentelor. Dacă nu sunt întrunite condiţiile pentru acţiunea primară a diversiunii – cum ar fi, de exemplu, neconstituirea în timp şi loc a mulţimii –, se trece la alte etape: distrugeri, incendieri, angajarea în violenţe a forţelor de ordine, provocarea deschiderii focului, perturbarea comunicaţiilor, foc diversionist selectiv, asasinarea unor lideri, ameninţare militară la graniţe, sabotarea unor obiective strategice (baraje, instalaţii periculoase, căi ferate,

poduri ş.a.). Toate aceste operaţiuni fac parte din procedeele războiului neconvenţional, modern, care nu implică folosirea forţei armate clasice, ci subunităţi specializate în subversiune. Nu o dată, dacă nu sunt întrunite condiţiile subversiunii, grupurile de diversionişti nu acţionează, se retrag din dispozitiv, cum s-a întîmplat probabil la Iaşi. Această atitudine este adoptată şi atunci cînd misiunea este tocmai aceea *de a nu provoca intervenţia militară* clasică, pentru a nu se aplica prevederile legislaţiei internaţionale asupra legilor războiului. Aceasta conţine reglementări asupra prizonierilor, a dreptului de foc şi ripostă, impune existenţa unui ultimatum, a unei declaraţii de război, presupune aducerea cazului în faţa ONU, proceduri complicate şi care consumă timp. Răsturnarea regimului Ceauşescu era deja foarte întîrziată, pentru că şi Gorbaciov aşteptase o schimbare la sfîrşitul lui noiembrie cu ocazia Congresului al XIV-lea.

Ion Stănescu, fostul ministru al Turismului, a dat unele explicaţii pentru cazul „turiştilor" şi al închiderii frontierelor. „Conducerea ţării, în primul rînd Nicolae Ceauşescu, se afla în posesia unor informaţii încă din vara anului 1989, care se refereau la pregătirea unei agresiuni împotriva României. Afirmaţia se sprijină pe măsura luată de a nu mai fi primiţi în România turişti din Ungaria"[393]. În luna iunie, Stănescu a fost convocat de Emil Bobu care i-a comunicat că Ceauşescu a ordonat anularea contractelor cu firmele maghiare de turism perfectate deja pentru sezonul abia deschis. Ministrul Turismului s-a conformat ordinului. Informaţiile care stăteau la baza deciziei lui Ceauşescu proveneau de la Securitate, dar şi de la „membri aflaţi la vîrf în Partidele Comuniste din ţările socialiste". În scurt timp însă, o dată cu declanşarea unei campanii de proteste în presa din Ungaria, Ceauşescu a uitat ordinul pe care l-a dat şi l-a acuzat cu violenţă pe Stănescu pentru măsura de anulare a contractelor turistice: „Cine îţi dă ţie dreptul să iei asemenea măsuri care să strice relaţiile cu Ungaria?", a strigat la el. După ce a găsit un vinovat, Ceauşescu, laş şi fricos, a redeschis frontierele pentru „turismul" diversionist. În ce priveşte afluxul de coloane cu „turişti"

[393] Ion Stănescu, *Potenţialul turistic românesc – Eldorado al viitorului*, Ed. Paco, Bucureşti, 2001, p. 224.

sovietici, Ion Stănescu clarifică confuzia lăsată asupra acestui caz, reproducînd dialogul său cu Tudor Postelnicu: „Cînd Ceauşescu s-a aflat în Iran, m-a sunat la telefon Postelnicu: «N-aţi înţeles că nu trebuie să mai primim străini? Nu aveţi evidenţa lor...?». Postelnicu mi-a spus că au venit ruşi automobilişti din Iugoslavia şi s-au cazat în campingul de la marginea Timişoarei. I-am explicat că aceştia nu sunt veniţi prin organizaţiile de turism româneşti, ci sunt în tranzit, iar eu, ministrul Turismului, nu am nici o legătură cu asemenea gen de circulaţie turistică. De graniţă se ocupă Ministerul de Interne, de care răspunde el, Postelnicu. Iar străinii aflaţi în tranzit intră în preocuparea Ministerului de Interne"[394]. Aşadar, coloanele de „turişti" sovietici se prezentau ca fiind în tranzit spre sau din Iugoslavia, dar nu făceau tranzitul. Ei au rămas pe teritoriul României în preajma marilor oraşe pentru a interveni în cazul eşecului diversiunilor care trebuiau să provoace căderea lui Ceauşescu. Au fost pur şi simplu daţi afară din ţară abia în octombrie 1990 de către primul-ministru Petre Roman: „A mai fost un moment foarte delicat, în octombrie 1990, cînd în ţară se aflau 30 000 de ruşi! Cu maşinile lor! Eu, cînd am aflat de aceasta, în calitate de prim-ministru, de la organul competent, adică S.I. Externe, am făcut mare tărăboi şi, mă rog, pînă la urmă am reacţionat, au fost scoşi din ţară. A mai fost o mişcare foarte ciudată înainte de 19 martie 1990 la Tîrgu-Mureş"[395]. Într-o discuţie particulară, Petre Roman i-a confirmat autorului că identitatea acestor „turişti" ca luptători ai forţelor speciale sovietice fusese deplin documentată de SIE. Ce fel de tranzit era acela în care 30 000 de turişti (probabil că nu toţi erau luptători ai forţelor speciale sovietice, dar ei ofereau acoperirea) rămîn pe teritoriul unui stat, prin care se presupune că trec în maximum 48 de ore, şi rămîn un an de zile!?

*

În astfel de constatări asupra infiltrării unor luptători străini a fost implicat cumva şi autorul acestor rînduri. După revoluţie, în

[394] *Ibidem*, 227.
[395] Arh. SR, *Stenograma nr. 90/ 8.03.1994, Audiere Petre Roman*, pp. 44-45.

preajma alegerilor din 1992, doi ofiţeri MApN din subordinea mea mi-au raportat că în trei pieţe din Bucureşti s-au instalat tarabe de basarabeni sau ucraineni care vindeau tot felul de dispozitive mărunte – freze, bormaşine, flexuri. Cei doi ofiţeri au observat şi existenţa printre mărfuri a unor maşini de prelucrat ţevi tratate, de filetat şi de ghintuit. Experţi ai contraspionajului militar au vizitat sub acoperire pieţele, au cumpărat din locuri diferite mai multe piese şi au montat la birou o armă cu care se putea trăgea. Ea a fost pusă pe masa ministrului Apărării.

*

Cu toate că, probabil, nu există sau nu mai există probe concrete, am vrut să dau acest exemplu pentru a se înţelege că membrii unui comando diversionist nu acţionează neapărat ca o grupă echipată vizibil şi înarmată la vedere. Un diversionist este adus la faţa locului cu o maşină, coboară şi înaintează pînă se pierde în mulţime, constată situaţia, acţionează, de obicei sprijinit de un altul, apoi se retrage la maşina cu care a venit şi este din nou „turist". Nu poţi să-l reţii legal decît dacă îl surprinzi în timpul acţiunii. Dar cum acţiunea lui se desfăşoară exclusiv în mulţime, folosind comportamentul psihologic al acesteia, capturarea este forte greu de făcut. În operaţiunile structurilor moderne antiteroriste şi antidiversioniste se folosesc mijloace moderne, uneori foarte sofisticate, de identificare şi oricum se face o înregistrare video. În decembrie 1989 structurile româneşti de contracarare a acestui tip de acţiune nu aveau aşa ceva.

Am prezentat aici o ipoteză, o analiză întemeiată pe puţinele date avute la dispoziţie pentru a încerca să explic de ce apar atît de multe informaţii, cele mai valoroase provenind de la revoluţionari, despre existenţa unor indivizi şi mici grupuri violente la Timişoara şi pentru a încerca un răspuns la întrebarea: De ce nu a fost prins măcar unul? Deocamdată am identificat două răspunsuri posibile.

1. Fiind prevenit asupra intenţiilor criminale ale lui Nicolae Ceauşescu şi înţelegînd foarte bine cursul evenimentelor, şeful Departamentului Securităţii Statului a dat ordine care să evite implicarea

Securității în represiune. Ca urmare a acestor ordine, activitatea de împiedicare a desfășurării manifestațiilor, dar și cea de blocare a misiunilor diversioniste, a fost diminuată la un nivel în care acțiunea a depășit previziunile și a dus la pierderea controlului asupra evenimentelor. Pierderea controlului s-a datorat unei succesiuni de erori care au provenit în primul rînd de la autoritatea politică centrală, stimulată de erorile autorităților locale și de faptul că, deși forțele de ordine aparținînd Ministerului de Interne reușiseră să oprească dezvoltarea violentă a evenimentelor în noaptea de 16 spre 17 decembrie, Nicolae Ceaușescu a dorit cu insistență să implice Armata, trimițînd-o pe străzile Timișoarei, fie să-i sperie pe timișoreni, fie să-i reprime.

2. În decembrie 1989 forțele de ordine publică instituite prin Constituție și legi nu aveau mijloace adecvate tehnice să facă față unei situații care a escaladat, așa cum știm, de la tragerea pantografelor unui tramvai la scene de război civil. Nici legislația țării nu oferea posibilități Securității să intervină altfel, pe timp de pace. În această ecuație trebuie să introducem și atitudinea prudentă, rezervată a unor comandanți sătui de Ceaușescu.

Să continuăm investigația pentru a încerca să reconstituim atitudinea ministerelor de forță, în seara și noaptea de 16 decembrie 1989.

Departamentul Securității Statului. La ora 21.00 generalul Vlad a convocat la sediul DSS pe șefii de direcții și a avut loc o ședință de informare asupra situației de la Timișoara. Este locul unde și momentul în care informațiile de la Timișoara au avut sau nu valoare. Șeful DSS a hotărît atunci trimiterea unei echipe cu misiuni de informare. Cum colonelul Rațiu era de serviciu pe minister, iar ceilalți generali ezitau, generalul Macri s-a oferit să se ducă el. Așa s-a format echipa Securității pentru Timișoara. Peste noapte, o dată la ora 22.00 și a doua oară la ora 02.00, Nicolae Ceaușescu l-a sunat pe generalul Iulian Vlad. În prima convorbire, Ceaușescu a întrebat ce cunoaște despre situația de la Timișoara, iar generalul Vlad i-a prezentat informațiile pe care le obținuse pînă atunci. La ora 02.00, Ceaușescu a sunat într-o stare evidentă de nervozitate, reproșîndu-i șefului DSS neimplicarea Securității și evacuarea lui

Tökes. Ministrul secretar de stat a precizat atunci că evacuarea lui Tökes nu este în sarcina Securității, ci a Justiției. Discuția va fi întreruptă brutal de Elena Ceaușescu, iar președintele va închide telefonul.

La ora 23.00 va pleca spre Timișoara trenul în care se afla grupul de ofițeri ai Securității condus de generalul Emil Macri. În tren, colonelul Filip Teodorescu a încercat să afle mai multe despre misiunea în care fusese trimis: „Generalul Macri, singurul care discutase personal cu generalul Iulian Vlad înainte de plecare, mi-a mărturisit că nu știe mai mult decît că s-au produs dezordini cu ocazia punerii în executare a hotărîrii judecătorești de evacuare a unui preot maghiar, precum și informația ce-mi fusese transmisă de generalul Bucurescu. Nu era neliniștit întrucît pe linia lui de responsabilitate – respectiv economie – totul era în nota obișnuită"[396]. Rămîne în continuare de neînțeles nivelul scăzut de informații pe care îl aveau înalți ofițeri de Securitate în legătură cu misiunea în care au fost trimiși. Iată, de exemplu, un fragment din Declarația de martor a locotenent-colonelului Gheorghe Caraşcă din Direcția VI, dată în fața procurorului la 19 martie 1990: „Menționez că în ziua de 16 decembrie 1989 eram de serviciu pe unitate (permanent), iar în jurul orei 21.00 am primit ordin telefonic de la fostul șef al unității, colonelul Morariu Pătru, să mă prezint la ora 22.00 la Gara de Nord la șeful Stației CFR la generalul în rezervă Macri Emil pentru a pleca în misiune la Timișoara, fără să-mi precizeze scopul acesteia". Dacă ar fi să ne luăm după declarațiile lui Tudor Postelnicu, acesta chiar dezinforma, avînd în vedere că în noaptea de 16 decembrie părerea lui despre evenimentele de la Timișoara era că „s-a creat o stare de spirit necorespunzătoare ca urmare a faptului că în timpul nopții (*trecute*, n.a.) preotul catolic Laslo, a fost forțat de organele administrației de stat să părăsească domiciliul și orașul"[397]. Că România a avut un dobitoc în fruntea Ministerului de Interne, care nici după două săptămîni de revoluție nu știa cum îl cheamă pe Tökes și ce fel de pastor este, nu reprezintă o surpriză, dar în noaptea

[396] Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 57.
[397] Procuratura Generală, Direcția Procuraturilor Militare, Dosar 517/P/1989, *Declarație învinuit Postelnicu Tudor*, 28 decembrie 1989, p. 2.

de 15 spre 16 decembrie nu se produsese nici o evacuare, iar Tökes ajunsese la o înțelegere cu primarul orașului.

Ministerul Apărării Naționale. Cel mai chinuit om în acele ore premergătoare izbucnirii revoluției, cel mai torturat psihic de Nicolae Ceaușescu a fost ministrul Apărării Naționale, generalul Vasile Milea. Așa cum am arătat, Ceaușescu – mai ales într-o situație de criză personală – avea tendința de a stimula folosirea forței brute, înțelegînd prin aceasta implicarea Armatei în represiune. Armata era instituția în care Nicolae Ceaușescu avea cea mai mare încredere, fiind și mediul pe care îl cunoștea cel mai bine. În momentul în care dorea să pună ordine într-un sector de activitate, într-un domeniu, apela la ofițeri ai Armatei. Așa ajunsese, de exemplu, transportul urban din București să fie condus de generali și cu aceeași soluție căutase Ceaușescu să rezolve grava criză energetică din 1985. La 17 octombrie 1985, prin Decretul prezidențial nr. 208 fusese instituită starea de necesitate în Sistemul energetic național și se trecuse la regimul militarizat al acestui sistem. La articolul 4, de exemplu, se prevedea numirea unui comandant militar în conducerea unităților producătoare de energie electrică și care avea în subordine „un grup de cadre militare stabilit de Ministerul Apărării Naționale"[398]. Legătura șefului statului cu Armata era parazitată de Elena Ceaușescu, din motive obscure, soția președintelui avînd, cel puțin în anul 1989, o serie de atitudini disprețuitoare sau ostile la adresa corpului militar. Un ordin care a permis ofițerilor să poarte cămașă scurtă pe timpul verii a fost anulat de Elena Ceaușescu pentru că li se vedea părul de pe brațe. Printr-un decret al Consiliului de Stat militarilor li s-a interzis accesul în perimetrul clădirii Comitetului Central, Piața Republicii și zona Sălii Palatului, iar un incident din iarna anului 1988 a devenit repede foarte cunoscut în Armată prin absurdul lui. Patru ofițeri care circulau pe Podul Eroilor au fost reținuți din ordinul Elenei Ceaușescu în momentul în care coloana oficială trecea prin acel loc sub pretextul că își țin mîinile în buzunarele mantalelor și ascund acolo pistoale. S-a dovedit că suspiciunea ei era neîntemeiată, dar a dat ordinul să fie cusute

[398] *Buletinul Oficial*, Nr. 50 din 18 octombrie 1985, p. 411.

buzunarele mantalelor în toată Armata. În sfîrşit, este cunoscut că în anul 1989 Nicolae Ceauşescu a refuzat avansările în grad cu ocazia zilei de 23 august, promiţînd că le va face la 25 octombrie, refuzînd şi atunci, cu toate că generalii Milea şi Vlad au insistat. Nu avem o explicaţie pentru atitudinea lui Nicolae Ceauşescu faţă de aceste decizii care au produs o serioasă nemulţumire în rîndul militarilor.

Tendinţa lui Nicolae Ceauşescu de a se sprijini pe Armată pentru a se menţine la putere era amplificată de neîncrederea în Securitate, conform unei ciudate experienţe personale din trecut şi a unei mentalităţi primitive care judeca serviciile secrete exclusiv prin prisma spionajului de tip vechi, în care lucrau spioni care-şi vindeau conştiinţa oricui. În repetate rînduri, aşa cum confirmă un număr mare de înalţi ofiţeri de Securitate, Ceauşescu le reproşa „înclinaţia" spre jocurile duble sau triple. Cu fiecare acţiune reuşită a Securităţii în străinătate, cu fiecare penetrare în apropierea vreunui şef de stat străin, Ceauşescu îşi amplifica teama că este înconjurat de spioni străini infiltraţi lîngă el şi că vehiculul principal al penetrării este chiar spionajul românesc. De fapt, era o reacţie instinctivă împotriva singurului corp de intelectuali din interiorul aparatului de Putere al regimului.

Dar interesul real al lui Nicolae Ceauşescu pentru Armată a fost determinat fundamental nu de încrederea sau dragostea faţă de instituţia militară, ci de dorinţa sa expresă şi conştientizată politic de a *controla* Armata. Toate prevederile legale referitoare la Armată pe care le-a emis Ceauşescu în 25 de ani de conducere a ţării au fost îndreptate cu insistenţă şi metodă, cum vom demonstra, spre *controlul* multiplu, cît mai adînc şi eficient al militarilor forţelor armate ale ţării astfel încît să le poată folosi în interes propriu, pentru menţinerea sa la Putere pînă la sfîrşitul vieţii. Începînd cu anul 1980, Nicolae Ceauşescu chiar a lansat în mediile militare ideea numirii sale în gradul de mareşal, motiv pentru care gradul de mareşal era păstrat în mod inexplicabil în ierarhia gradelor militare[399]. Ultimii doi mareşali, Antonescu şi regele Mihai, fuseseră duşmanii

[399] Legea nr. 14 din 28 decembrie 1972 privind organizarea apărării naţionale a Republicii Socialiste România, Buletinul Oficial, Anul VIII, Nr. 160, partea I, p. 1 370.

comunismului. Cu ocazia unui bilanț al Ministerului Apărării Naționale, șeful statului comunist român a afirmat că, în cazul unei agresiuni a NATO împotriva statelor comuniste, el va prelua gradul de mareșal pentru a asigura reprezentarea superioară a Armatei României, la paritate cu Armata Poloniei, în cadrul comandamentului aliat al Tratatului de la Varșovia. Probabil că Ceaușescu făcea o confuzie între funcția politică de mareșal al Seimului polonez și gradul militar avînd aceeași denumire.

Potrivit unor mărturii din anturajul generalului Milea, ministrul Apărării a avut un număr foarte mare de întîlniri cu Ceaușescu în perioada evenimentelor de la Timișoara. Este înaltul demnitar chemat cel mai des la reședința din Bulevardul Primăverii, la diferite ore, inclusiv noaptea pentru a-l convinge și a-l mobiliza asupra gravității situației. De asemenea, a fost sunat de foarte multe ori de la Cabinetele 1 și 2. Logic, Milea nu putea nega seriozitatea acelei situații atîta timp cît el însuși primise informații alarmante pe linie de contraspionaj militar și tot el îi trimisese aceste informații lui Ceaușescu prin buletinele MApN. Nu avem prea multe date despre conținutul acestor întrevederi, însă Milea a comentat la minister despre tracasarea la care îl supunea Ceaușescu. Nu avem dubii asupra intenției lui Ceaușescu de a folosi Armata în represiune, încă de la început, și asupra prudenței lui Milea de a se implica. În plus, și Milea, ca și șefii din Miliție, trăiau cu sentimentul că Securitatea este vinovată de cazul Tökes. În raportul Comisiei senatoriale chiar este evocată o convorbire telefonică din jurul orei 01.00 între colonelul Deheleanu, șeful Miliției județene, și generalul Nuță în care acesta din urmă a replicat: „Securitatea să se ducă în mă-sa, că ea a creat cazul ăsta"[400]. Nu Securitatea crease „cazul" Tökes, ci Nicolae Ceaușescu; Securitatea ceruse de mult trimiterea acestuia în justiție. Este însă interesant de observat că, deși nu lipsesc amintirile vii ale înalților ofițeri din Miliție sau Armată despre condițiile proaste de viață din acel an, despre compătimirea populației și despre propriile lor probleme personale, de familie, de serviciu, toți își îndreaptă

[400] Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române. Decembrie '89*, Ed. „Ion Cristoiu", București, 2000, p. 56.

atenţia spre cazul Tökes, ca sursă a revoltei. Aşa cum am văzut, este complet fals. Tökes a fost un pretext oarecare. În noaptea de 16 spre 17 decembrie 1989 generalul Milea face şi el aceeaşi apreciere, considerînd că evacuarea pastorului de la Timişoara este o chestiune izolată, un incident minor, „al Securităţii", fără să facă legătura cu acţiunea de la Iaşi şi cu informaţiile venite din Ungaria. A fost o greşeală gravă a întregii conduceri a ţării şi a conducătorilor Ministerului de Interne şi ai Ministerului Apărării Naţionale. Nu ştim dacă, în frunte cu Nicolae Ceauşescu, liderii comunişti români nu au considerat că demontarea acţiunii de la Iaşi a fost o victorie decisivă care a oprit acţiunea sovietică. În româneşte există o expresie care se potriveşte acestei ipoteze: „a se lăsa pe tînjală". Pe de altă parte, ştim astăzi că vîrfurile Securităţii cunoşteau caracterul complex al acţiunii organizate de Vest şi de Est împotriva României. Se ştia că vor acţiona şi la Braşov, Cluj, Arad, dar au crezut probabil că stăpînesc situaţia operativă.

În declaraţia olografă dată de generalul Ştefan Guşă la 13 februarie 1990, şeful Marelui Stat Major arăta cum a început implicarea sa în evenimente. „În seara zilei de 16 decembrie, ora 21.30, am fost sunat de ofiţerul de serviciu pe MStM să mă prezint de urgenţă la minister şi că maşina a plecat către domiciliul meu. M-am prezentat direct în biroul ministrului Apărării Naţionale, general-colonel Vasile Milea, care mi-a spus că a fost informat de către general-maior Roşu Dumitru, comandantul Armatei 3, că în oraşul Timişoara s-au produs tulburări generate de evacuarea unui preot reformat şi că printre persoanele respective sunt multe turbulente, creînd dezordine în oraş. Am întrebat dacă este nevoie să aduc şi alte persoane din conducerea ministerului şi mi-a ordonat că nu e cazul, să-i verific dacă sunt la domiciliu, dar eu şi dînsul vom rămîne peste noapte la minister"[401]. Generalul Milea a sunat la comandamentul Diviziei mecanizate de la Timişoara şi a purtat o convorbire cu locotenent-colonelul Zeca, înlocuitorul comandantului, asupra situaţiei din oraş. Informaţiile acestuia erau foarte vagi şi se învîrteau în jurul aceleiaşi imagini eronate despre acţiunile lui László

[401] Document în posesia autorului.

Tökes şi ale grupului său de iredentişti. Este posibil ca toate aceste referiri la „cazul Tökes" să ascundă incapacitatea comandanţilor din diferite eşaloane militare şi civile de a recunoaşte faptul că mişcările violente de la Timişoara antrenaseră populaţia românească nemulţumită de regimul Ceauşescu. Factorul politic local şi central insista pe sursa străină a acţiunilor violente şi pe participarea huliganilor, eliminînd din orice comunicare, cu o singură excepţie, orice referire la caracterul politic anticeauşist. Doar pe canale secrete, ofiţerii de Securitate de la Timişoara au transmis adevărul. Altfel nu se justifică prudenţa generalului Iulian Vlad.

În continuare, pînă în jurul orei 24.00, generalul Milea şi generalul Guşă iau legătura cu armatele şi cu şefii de departamente ale ministerului pentru a verifica prezenţa acestora în garnizoane. Milea primeşte telefoane alarmate de la conducerea politică a Timişoarei, cerîndu-i-se intervenţia Armatei. Unul din telefoanele alarmate a fost de la fostul prim-secretar Ilie Matei, dovadă a faptului că trecea peste primul-secretar Bălan, pe care îl considera „lipsit de fermitate". Nu ştim dacă el sau Mihalache, prin Bobu, a fost acela care l-a pîrît pe Milea că nu vrea să scoată armata din cazărmi. Ministrul Apărării găseşte o modalitate de a se eschiva, fie precizînd că nu este un caz de intervenţie militară, fie informînd rituos că unităţile militare se află într-o situaţie operativă obişnuită, dar cu maximă atenţie din partea comandanţilor. În faţa acestui răspuns, primul-secretar Bălan de la Timişoara apelează din nou prin intermediul liniei politice, pînă la Nicolae Ceauşescu şi acesta îl va suna din nou pe Milea, ordonîndu-i să scoată Armata în stradă. Milea hotărăşte să mărească numărul de patrule militare pe străzile Timişoarei. Acum Ministrul Apărării a ordonat la rîndul său unităţilor militare din Timişoara să organizeze cele 10 patrule formate din militari înarmaţi dar fără muniţie la ei. La ora 24.00 şeful Marelui Stat Major s-a dus la culcare. La primele ore ale zilei de 17 decembrie 1989, Nicolae Ceauşescu îl sună din nou pe Milea şi, sub ameninţarea destituirii, îi ordonă să scoată trupele. Milea va executa acest ordin ilegal. Manifestaţiile din noaptea de 16 decembrie vor fi în realitate sparte de Armată, ea efectuînd şi cele mai multe din arestările înregistrate atunci. În actele oficiale şi în declaraţii se vorbeşte însă numai de

mărirea patrulelor la 15. Este o informație falsă: trupele MApN au fost scoase pe străzi încă din noaptea de 16 decembrie; nu au tras, dar au bătut și arestat până la dimineață.

Procuratura Generală. Procurorul general adjunct Gheorghe Diaconescu a fost primul din sistemul Justiției care a luat contact cu informații de la Timișoara: „În ziua de 16 decembrie, până pe la 10.00 și ceva seara, nu am știut nimic – a declarat Gheorghe Diaconescu autorului în ziua de 3 septembrie 2003. Procurorul de serviciu pe Procuratura Generală, Dumitru Ioniță, mi-a telefonat și mi-a spus că procurorul-șef Tilincă i-a vorbit despre acea «aglomerare» din Piața Maria de la Timișoara, în legătură cu operația de evacuare a lui Tökes. Despre Tökes știam din februarie-martie. A fost un raport înaintat secretarului CC Ion Coman prin care a fost informat că Tökes a oferit informații la doi ofițeri maghiari, identificați cu gradul de maior, că a primit bani. Au fost capturate și cele două chitanțe. I-am cerut lui Ioniță să ia relații suplimentare, pentru că simpla aglomerare nu produce o alertă. După aproximativ o oră revine spunînd că este «agitație». Pe la 24.00 l-am sunat pe Popovici. Nu știa nimic. Nefiind informat pe vreo cale oficială și la nivelul lui, nu era alertat. (...) Ofițerul de serviciu Ioniță mă suna pe mine, nu pe Popovici, pentru că avea această obligație prin ordin. Ne-am dus totuși la birou, eu și Popovici. Popovici a vorbit cu Tilincă, dar acesta avea informații modeste. Atunci a luat legătura cu generalul Vlad de la care a aflat mai multe. Popovici a închis și mi-a spus: «Cred că e cazul să pleci la Timișoara, maestre». M-am dus în cabinetul meu și am luat la mînă toate lucrările. Le-am lăsat în lucru cu biletele pe fiecare dosar. Am lucrat aproximativ două ore, după care am revenit împreună cu Popovici acasă, spre ora 04.00 dimineață. Am dormit foarte puțin, una maximum două ore, apoi m-am dus la aeroport, la prima cursă de Timișoara. (...) La Procuratura Generală nu a fost nici o ședință a conducerii în seara de 16 decembrie. Numai noi doi (*Popovici și Diaconescu*, n.a.)".[402]

Să facem bilanțul datelor pe care le avem despre comportamentul șefilor din ministerele de forță în noaptea de 16 spre 17 decembrie

[402] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, p. 62.

1989. Ministrul de Interne nu înțelege ce se întîmplă, dar dă ordinele de intervenție în stradă, fără arme și muniție. El este sunat în mai multe rînduri de Nicolae și Elena Ceaușescu, transmițînd mai departe forțelor de ordine de la Timișoara toate cererile acestora. Șeful Departamentului Securității Statului lasă ca misiune forțelor sale neimplicarea în stradă, iar cînd evenimentele evoluează spre violențe nu este informat la timp de subordonații săi direcți. Va fi singurul care va organiza o ședință a conducerii în acea seară și va trimite un grup de patru ofițeri la Timișoara pentru a fi mai bine informat. Șeful acestui grup, generalul Macri, răspundea de probleme economice și a fost totuși desemnat să conducă colectivul ca urmare a simplului fapt că s-a oferit voluntar. La Ministerul Apărării, generalul Milea este excedat de presiunile cuplului Ceaușescu, căutînd în permanență să împiedice implicarea Armatei, convins că este o problemă minoră, a Ministerului de Interne. El nu dă impresia că ar face legătura între informațiile secrete pe care le primise, cel puțin în ultimele luni, în legătură cu organizarea unei acțiuni multinaționale împotriva României și nici cu evenimentele de la Iași, în care fusese implicat, cel puțin prin ordinul de verificare a coloanelor de „turiști" sovietici. Șeful MStM, generalul Gușă, este chemat la minister, dar activitatea sa se reduce la verificarea prezenței comandanților și șefilor de departamente în garnizoane. Apoi se culcă. Procurorul-șef al țării nu știe nimic pînă la miezul nopții și, aflînd că generalul Vlad a trimis o echipă proprie acolo, îl trimite și el pe procurorul șef adjunct Diaconescu, deși la acea oră infracțiunile raportate de la Timișoara erau exclusiv de drept comun. Nicolae Ceaușescu îl sună pe generalul Iulian Vlad de două ori și pe generalul Vasile Milea de cel puțin șase ori, insistînd pe folosirea forței brute pentru a lichida rapid dezordinile din Timișoara.

Tot acest tablou înfățișează un lanț al prudenței din partea unor conducători de instituții importante ale statului, conducători care cunoșteau situația reală a populației, așteptau o schimbare și mai știau și ce se pregătește la granițele țării. Nici Postelnicu nu era atît de inconștient să nu-și dea seama că instigarea de la Timișoara – despre care Securitatea știa că are caracter diversionist! – antrenase cetățeni nemulțumiți ai capitalei județului Timiș. După miezul

nopţii, comunicările de la Timişoara reflectă situaţia reală: în ciuda violenţelor provocate de manifestanţi, mişcarea a fost oprită, există patru răniţi din rîndurile forţelor de ordine, dar şi aproximativ 100 de persoane reţinute. Avînd în vedere cifrele asupra numărului de participanţi la mişcarea din seara de sîmbătă spre duminică, numărul arestaţilor este oricum foarte mare, fie dacă e vorba de aproximativ un sfert din participanţi, fie dacă au reprezentat, mult mai probabil, aproximativ între 5 şi 10% dintre cei care au protestat pe străzile Timişoarei. În ce priveşte rezultatul ciocnirilor între manifestanţi şi forţele de ordine, avem o mărturie interesantă din partea generalului Ştefan Alexie, secretar de stat în DSS: „Eu nu am fost convocat în noaptea de 16 decembrie, ora 21.30, pentru că în februarie făcusem un infarct în timpul unui bilanţ. Eram cu bagajul pregătit ca a doua zi să mă internez. După Congres acuzam dureri anghinoase. Seara m-a sunat şeful de cabinet al generalului Vlad, întrebîndu-mă dacă am fost convocat. I-am spus că nu, iar el mi-a recomandat atunci să rămîn acasă. Pe 17 dimineaţa, la ora 07.00, m-am dus totuşi la birou în loc să mă prezint la spital. Aflînd că sunt în sediu, Vlad vine în biroul meu şi îmi spune, cu un anume entuziasm: «Nu s-a tras nici un foc, s-au descurcat bine. Nu s-a ieşit cu muniţie, dar au făcut faţă. Avem patru răniţi şi atît». În continuare, generalul Vlad a dispus adresarea de felicitări generalului Ghiţă, dar cum acesta nu a putut veni la Centru, a primit felicitările prin telefon“[403]. În privinţa răniţilor din rîndurile forţelor de ordine avem o mărturie de la Timişoara, care provine de la o persoană calificată, medicul Octavian Onisei de la secţia Chirurgie I a Spitalului Judeţean: „Între orele 21 şi 22 au fost aduşi şase membri ai unităţilor de luptă antiteroristă (USLA) bătuţi de populaţie“. Nu erau de la USLA, ci de la trupele de miliţie–securitate. Trei dintre ei au fost internaţi la chirurgie, pentru intervenţii asupra unor răni deschise, un al patrulea a fost internat la neurologie (este vorba de cel lovit în

[403] Consemnare a autorului din ziua de 2 septembrie 2003. Precizez că adresarea de felicitări de către un comandant nu este un act pur formal, ci o hotărîre oficială care se consemnează în Ordinul de zi pe unitate şi se trece în Dosarul personal al ofiţerului. Tot acolo se înscrie şi temeiul, fapta pentru care i s-au adresat felicitările.

cap de secretarul de partid de la magazinul „Bega"), iar alţi doi au fost pansaţi şi au plecat. Între cei patru rămaşi în spital a fost remarcat căpitanul Dorneanu: „Striga mereu, striga în adevăratul sens al cuvîntului că indivizii aceia sunt huligani, golani, că trebuie struniţi; striga că el nu era om oarecare ci comandant şi că trebuia să fie între oamenii lui, dacă nu cu totul, măcar cu capul, ca să-i comande, ca să le spună cum să facă, *marele lui regret fiind acela că nu li s-a dat ordin să tragă*, pentru a-i face chisăliţă"[404]. Spre dimineaţă, probabil orele 02.00-03.00, la spital s-a prezentat un subordonat al căpitanului Dorneanu cu care acesta a avut un dialog: „Nu vă faceţi probleme, dumneavoastră o să vă faceţi bine, că i-am învins". „Cum i-aţi învins, că erau mulţi?". „I-am învins, aşa cum ne-aţi învăţat dumneavoastră"[405]. În timpul anchetei, timişoreanul Marius Mioc a fost bătut şi i s-a strigat: „Prea bun e Ceauşescu cu voi. *Trebuia de la început să dea ordin să se tragă*. Ai văzut că tot noi suntem mai tari? Care cum mişcă – îngeraş"[406]. Informaţia nu poate fi verificată, probabil că este literaturizată, dar pentru faptul că descrie o situaţie foarte similară cu aceea de la Iaşi, trebuie să aibă un sîmbure de adevăr. Oricum, mărturiile privind starea de spirit a unor membri ai forţelor de ordine sunt importante pentru a înţelege cumva atitudinea din momentul în care ordinul de folosire a muniţiei reale chiar s-a dat.

Pentru a trage concluzii asupra comportamentului ministerelor de forţă în noaptea de 16 spre 17 decembrie trebuie remarcat faptul cert că, prin ordinul ministrului Apărării, al ministrului de Interne şi al şefului DSS, nu s-a deschis foc asupra manifestanţilor, deşi actele de violenţă, agresiunile asupra militarilor şi devastările de magazine, precum şi pătrunderea în clădirea Comitetului Judeţean de Partid se produseseră încă din seara de 16 decembrie. Voinţa de a nu folosi armele de foc a aparţinut celor doi demnitari menţionaţi, Milea şi Vlad (acesta din urmă influenţîndu-l pe Postelnicu), însă

---

[404] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 37.

[405] *Ibidem*.

[406] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 22. (Mărturii despre faptul că au fost bătute în locurile de detenţie au publicat mai multe persoane reţinute în perioada 16-22 decembrie 1989.)

dorința de a folosi armele a existat la militarii din stradă, mai ales după orele de confruntare cu grupurile violente. Mai trebuie remarcat că, deși în noaptea respectivă fuseseră arestate aproximativ 100 de persoane pentru furt, împreună cu obiectele furate, Procuratura nu s-a mișcat.

Această situație induce imaginea clară a lipsei dorinței de a declanșa o represiune din partea conducătorilor ministerelor de forță ale țării. Toate informațiile indică dorința de a opri escaladarea evenimentelor. Dacă la Timișoara au acționat diversioniști, aceștia nu au făcut-o din ordinul vreunui ministru român.

De asemenea, să nu uităm și să adăugăm aici că în noaptea de 16 decembrie manifestanții autentici din Piața Maria au oprit aruncarea cu sticle și alte obiecte în milițieni, încercînd dialogul, milițienii au răspuns că au primit ordine, iar revoluționarii au interpretat firesc acest răspuns ca fiind expresia voinței de represiune a lui Nicolae Ceaușescu. Teoria cu grupurile speciale, secrete, bine instruite ale Securității sau Armatei care au spart vitrinele pentru a produce motivul declanșării represiunii pare astfel complet ilogică sau creația unui interes politic de speță joasă. O vom analiza separat. Pe de altă parte, comportamentul superficial al unor înalți ofițeri din conducerea politică și a Armatei, lipsa de comunicare între structuri și atitudinea de izolare și desconsiderare între aceleași structuri în fața unui eveniment ce se lega evident de campania internațională declanșată împotriva regimului comunist din România, în condițiile în care trupele Uniunii Sovietice se deplasau perpendicular pe granițele țării, fără preaviz și fără a îndeplini condițiile prevăzute în acordurile multilaterale din interiorul Tratatului de la Varșovia, demonstrează *o uzură înaintată a regimului comunist condus de Nicolae Ceaușescu*, cu efect direct asupra capacității de apărare națională. Înainte de a căuta din nou trădători în preajma lui Ceaușescu, trebuie să analizăm cu luciditate situația statului român din acel moment. El se destructura de mai multă vreme. Așa cum arătau și experții Comisiei „Bogomolov" sovietice, Nicolae Ceaușescu încă mai avea resurse să supraviețuiască la conducerea acelui stat prin diferite

mijloace, între care o infuzie de fonduri spre consum şi o reacţie în forţă la orice mişcare de protest ar fi avut efecte retractile asupra populaţiei, lipsită, în opinia sovieticilor, după cum am văzut, de „conştiinţa naţională".

Subversiunea

Nicolae Ceauşescu l-a sunat pe Milea în intervalul 16 decembrie, ora 22.00-17 decembrie, ora 06.00 de şase ori. Informat încă o dată de Bălan asupra deciziei luate de generalul Milea şi mergînd în continuare pe ideea că trupele de miliţie–securitate au reacţionat timid, Nicolae Ceauşescu îl sună din nou pe ministrul Apărării la ora 06.00 ordonîndu-i să readucă trupele în oraş. În faţa acestei solicitări, Milea propune trimiterea unei echipe de stat major din partea ministerului la Timişoara pentru a se informa la faţa locului şi a lua măsuri în conformitate cu realitatea. Milea invocă lipsa de informaţii. Argumentul ministrului era întărit de faptul că Postelnicu raporta mereu că trupele Ministerului de Interne stăpînesc situaţia şi că prezenţa soldaţilor este nu numai inutilă dar ar putea fi şi provocatoare. Ca urmare a ultimului telefon primit de la Ceauşescu, ministrul Milea cheamă la el pe colonelul Dumitru Ionescu din MStM, pe colonelul Teodor Ardelean de la Consiliul Politic Superior şi pe încă un ofiţer ordonîndu-le să se deplasese cu avionul la Timişoara „pentru a vedea care este situaţia şi eventual pentru a coordona unele acţiuni dacă va fi cazul. Apoi a vorbit la armate ordonînd să se constituie grupe operative, fără însă să se aducă toate cadrele în cazărmi"[407]. Este clar că Nicolae Ceauşescu voia să vadă Armata în stradă pentru a intimida, pentru a arăta hotărîrea de a răspunde în forţă manifestaţiilor pe care el le considera exclusiv opera diversioniştilor străini, ignorînd cu consecvenţă participarea cetăţenilor nemulţumiţi ai Timişoarei la evenimentele protestatare. La acea oră a dimineţii exista o realitate raportată la Bucureşti de Securitatea Timiş: nu fusese descoperit şi dovedit nici un diversionist, nici un străin suspect, iar Miliţia reţinuse aproximativ 100 de

[407] *Declaraţie olografă a generalului Ştefan Guşă din 13.02.1990*, p. 1.

persoane între care vreo 30 pentru furt şi foarte mulţi copii. Existau în schimb informaţii despre prezenţa şi acţiunile agenţilor sovietici şi maghiari, dar fără a se putea determina implicarea lor directă în evenimente. Factorul politic local, liderii Comitetului Judeţean de Partid, precum şi activiştii trimişi de Dincă şi Bobu de la Bucureşti alimentau agitaţia lui Ceauşescu, direct sau prin Emil Bobu, cu cîteva teme alarmante: devastările din oraş sunt uriaşe, nu aparţin timişorenilor, ci unor grupuri violente de agenţi străini şi huligani; s-a insistat pe participarea ţiganilor şi a unor indivizi veniţi din alte localităţi, care au avut asupra lor obiecte contondente şi arme albe; forţele de ordine au acţionat slab, fără voinţă şi au stat să fie bătute de nişte derbedei, existînd răniţi în rîndurile miliţienilor; acţiunea este organizată de iredentişti maghiari în jurul lui László Tökes, acesta fiind şi punctul cheie în jurul căruia gravitează toate mesajele alarmiste ale liderilor comunişti locali, căutînd în fapt să ascundă bîlbîielile, deciziile contradictorii şi acţiunile stupide (vezi trimiterea sindicaliştilor) care au produs în realitate incidentul. În timp ce Milea şi Vlad intuiau în acţiunea de la Timişoara o nouă tentativă de a forţa căderea lui Ceauşescu, acesta şi Emil Bobu, factori politici decisivi şi decizionali, căutau să transfere această tendinţă unui atac la adresa integrităţii teritoriale, a unei pregătiri pentru o invazie iminentă cu scopul de a distruge sistemul comunist. Ceauşescu personal se identifica drept apărător al acestor teme. Nu trebuie să scăpăm din vedere două aspecte esenţiale ale comportamentului lui Nicolae Ceauşescu din acele momente, faptul că era foarte bine informat că se urmăreşte înlăturarea lui de la Putere şi faptul că peste tot în ţările lagărului comunist liderul fusese îndepărtat cu concursul determinant al şefilor Armatei şi Ministerului de Interne! Bolnav de suspiciune, dar şi suficient de viclean, el nu putea interpreta altfel prudenţa şi rezervele generalului Milea şi ale lui Postelnicu faţă de cererile lui insistente de a se interveni în forţă de o asemenea manieră încît incidentele de la Timişoara să fie rupte brusc din cursul lor, să fie oprite atît de brutal încît să blocheze orice altă dezvoltare. El voia – este cît se poate de clar – o represiune rapidă încă din noaptea de 16 spre 17 decembrie, cu deschiderea focului şi cu trageri „în tot ce mişcă".

Atitudinea lui Nicolae Ceauşescu nu era a unui nebun, ci a unui om care, bine informat şi calculat, a ales soluţia (greşită) a lichidării rapide a focului diversionist şi acoperirea represiunii fulger cu propagandă şi adunări muncitoreşti. Este posibil ca el să fi înţeles că acţiunile de la Iaşi şi de la Timişoara, precum şi cele în pregătire la Braşov, Arad şi Cluj-Napoca, aveau calitatea de **diversiuni** în pregătirea acţiunii centrale de la Bucureşti. În acest loc trebuie să afirmăm şi noi cu convingere că evenimentele din Iaşi şi Timişoara se înscriau într-un plan al **subversiunii** care atribuia oraşelor de provincie postura de centre ale **diversiunii** care să determine în final o acţiune decisivă la Bucureşti. Succesul la Timişoara (cum s-a şi produs în 20 decembrie) nu era suficient, dar constituia mişcarea necesară care eşuase la Iaşi, iar evenimentele din capitala Banatului, în întreaga lor complexitate – cu diversionişti, hoţi, dar şi o majoritate formată din cetăţeni revoltaţi – nu au reprezentat în planul schimbărilor est-europene mai mult decît succesul unei diversiuni.

Pentru a înţelege că folosirea cuvintelor **subversiune** şi **diversiune** pentru a caracteriza evenimentele de la Timişoara nu este o licenţă literară sau o opţiune subtil subiectivă a autorului vom apela din nou la definiţii, chiar în acest loc, înainte de a continua reconstituirea evenimentelor.

Subversiunea a ajuns în prim-planul operaţiunilor politico-militare ale unor Puteri după anul 1970, o dată cu ascuţirea crizei din Orientul Apropiat şi cu declanşarea crizei petrolului. Atunci americanii au înţeles importanţa campaniilor de propagandă organizate de URSS înaintea unei acţiuni militare sau pseudomilitare în zone din afara sferelor de influenţă şi rolul important pe care îl joacă folosirea căilor publice de comunicare pentru a crea starea de spirit favorabilă unei intervenţii. Subversiunea reprezintă un complex de acţiuni menite să cîştige războiul, dacă se poate fără a se trage nici un cartuş. Ea este declanşată *din timp* împotriva unui inamic, cu scopul de a-l face să cedeze sau oricum de a-l slăbi în faţa unei intervenţii paramilitare, din interior. Axa subversiunii este crearea imaginii publice că schimbarea dorită s-a produs datorită unor forţe interne ale binelui revoltate împotriva unui rău, acţiune pe care Puterea externă respectivă o susţine politic spre atingerea păcii, a

libertății și democrației. Reamintim că vocabula *democrație* era invocată și de URSS, și de Occident în egală măsură, deși înțelegeau prin ea lucruri total opuse. Subversiunea este caracteristică războiului ultramodern, cel mai recent istoric, și a fost vizibilă și pentru români în cîteva situații conflictuale: campania susținută prin cele mai importante și influente canale mass-media, în frunte cu CNN (unde a excelat Cristiane Amampur), pentru a-i transforma pe sîrbi și pe liderii acestora într-o grupare de naziști asasini; campania împotriva lui Saddam Hussein, fostul aliat al SUA împotriva Iranului, prezentat ca „prințul negru din Orient" anunțat de Nostradamus, Antichrist și antidemocratic; campania rusă împotriva cecenilor și denigrarea constantă a comandantului Dudaev; campania rusă susținută activ de mass-media franceză împotriva naționaliștilor români din Basarabia, prezentați ca fasciști și asasini, în timp ce mercenarii cazaci veniți cu armele în provincia românească estică erau niște eroi romantici (vezi reportajul TV5 din 13 iulie 1992!).

Profesorul Roger Mucchielli, expertul occidental numărul unu în problema subversiunii, ne oferă prima definiție a acestui tip de război neconvențional: „În această nouă formă de război, subversiunea a devenit arma principală. Într-adevăr, strategia războiului total din zilele noastre exclude recurgerea la intervenția armată străină. În loc de a angaja trupele la frontierele națiunii de cucerit, se provoacă din interiorul statului respectiv și prin acțiunea agenților subversivi pregătiți special, un proces de dezagregare a autorității, în timp ce mici grupuri de partizani, prezentați ca «proveniți din popor» și constituiți «spontan» vor angaja un nou tip de luptă locală cu intenția declarată de a începe un «război revoluționar de eliberare», în fapt de a accelera procesul de degradare a statului din țara vizată și apoi de a cuceri puterea"[408]. Mai clar de atît nu se poate. În această definiție a unui expert occidental întîlnim toate detaliile anormale și nenaturale (în fond cele care nu aparțineau revoltei revoluționarilor autentici ai Timișoarei) ale evenimentelor de acolo: evitarea unei intervenții militare clasice, cu trupe, și trimiterea unor comandouri acoperite sub calitatea de turiști, adică prezența

[408] Roger Mucchielli, *La Subversion*, Ed. Bordas, Paris, 1971, p. 137.

„agenților subversivi pregătiți special", instruirea unor „mici grupuri de partizani" identificați prin cetățenii români fugiți peste granță, racolați în taberele paramilitare din Ungaria și returnați în România ca refugiați ilegali, constituirea „spontană" în Piața Maria a unui grup cu pretenția de nucleu „revoluționar" și atacarea *fără motiv* a forțelor de ordine aflate în zonă, scopul real fiind acela de a arăta cetățenilor normali ai orașului că autoritatea poate fi înfrîntă, că prin bătaia dată unui tînăr din rîndurile milițienilor se dezvoltă curajul împotriva regimului, că devastările vor lăsa un semn atît de vizibil încît este imposibil ca Ceaușescu să-l mai ascundă. „Opinia publică este mediul în care operează subversiunea" – spune Roger Mucchielli și este vorba în primul rînd de opinia publică din țara supusă subversiunii, dar și de opinia publică din statul care o organizează, în al doilea rînd, pentru ca organizatorii să-și asigure un sprijin popular pentru intervenția lor. „Fără presă, fără radio, fără televiziune, subversiunea este neputincioasă" – spune mai departe Mucchielli, dîndu-ne peste timp o explicație indubitabilă pentru campania internațională dusă prin toate mijloacele de comunicare împotriva lui Ceaușescu, dar și, parțial și din păcate, inclusiv asupra poporului român. Subversiunea, ca procedeu operațional al unei puteri străine, nu are în sine culoare politică, fiind folosită pe scară largă și de NATO, și de URSS, și atinge egal și tehnic ambele fețe ale cercului secționat prin care Brîncuși simboliza binele și răul. Să ne înțelegem – subversiunea slujește în egală măsură și acțiunea care oprimă popoare, și acțiunea care eliberează națiuni. Depinde de cine este organizată și împotriva cui.

În decembrie 1989 subversiunea sovietică, desfășurată cu concursul american, maghiar, iugoslav, german, francez, olandez, britanic, austriac ș.a., a urmărit eliberarea națiunii române de sub dictatura de tip stalinist a lui Nicolae Ceaușescu, din cauza faptului că națiunea română întîrzia să se elibereze singură. Dincolo de această temă centrală, trei actori principali ai subversiunii au urmărit scopuri secundare diferite: URSS, înlocuirea lui Ceaușescu cu un lider comunist reformist; Statele Unite, ruperea României din sfera de influență sovietică; Ungaria, ruperea Transilvaniei din teritoriul

României. Din aceste trei intenții nu s-a realizat ultima. Prima s-a obținut imediat, în faptul revoluției, iar a doua a urmat un curs foarte lent care s-a finalizat în 2004, o dată cu primirea în NATO. Este atipic. Este românesc.

Pentru a înțelege mai bine că subversiunea este o operațiune planificată care se desfășoară pe termen lung, și nu trebuie confundată cu violențele din stradă, vom prezenta cele trei obiective secrete urmărite de o astfel de operație: 1. Demoralizarea națiunii vizate și dezintegrarea grupurilor ce o compun. 2. Discreditarea autorității, a apărătorilor, funcționarilor și oficialităților acesteia. 3. Neutralizarea maselor pentru a împiedica orice intervenție spontană generală în favoarea ordinii existente în momentul ales pentru preluarea nonviolentă a puterii de către un mic grup minoritar.

Demoralizarea națiunii și dezintegrarea grupurilor ce o compun a fost vizibilă prin campania de presă dusă împotriva românilor, prezentați ca izolați, înapoiați, țigani, rămași politic în urmă (să ne amintim declarațiile americane care „nu înțelegeau" de ce populația nu reacționează la evenimentele din Est), mămăligari care nu fac explozie, *popor cu istorie făcută de alții, cu istorie incertă și fără „conștiință națională"*. Apoi a fost tentativa de a folosi minoritatea maghiară pentru o revoltă împotriva statului, folosirea țiganilor și a infractorilor pentru provocarea violențelor împotriva autorității, prezentarea comuniștilor ca un corp separat de societate prin privilegii, prezentarea disidenților și opozanților drept reprezentanți ai unei largi părți a populației care nu are curajul să reacționeze din cauza fricii de Securitate, transformarea lor în lideri de opinie, în posesori ai adevărului și ai unei imagini clare, optimiste despre viitor.

Pentru a vedea exact cum arată o diversiune împotriva românilor, prezentați ca înapoiați și incapabili, vom alege un singur exemplu. În cartea pe care și-a publicat-o în România, corespondentul Agenției TASS, agentul sub acoperire de ziarist Nikolai Morozov, povestește și următoarea întîmplare: „Odată, aflîndu-mă la o fermă de păsări și notînd în agendă cifre ce demonstrau o formidabilă productivitate a găinilor de acolo, am auzit în spatele meu o discuție din care reieșea că această gospodărie aparținea PCR și era scutită

de livrările planificate către fondul de stat. Întrebarea mea «nevinovată» despre ce înseamnă «gospodărie de partid» l-a panicat pe ghidul nostru şi, bineînţeles, nu am insistat să primesc răspunsul..."[409]. Reprezentantul Uniunii Sovietice nu ştia ce este o gospodărie de partid sau, mai bine zis, se făcea că nu ştie pentru că, vezi-Doamne, el făcea *perestroika*, se emancipa, iar românii rămîneau nişte comunişti depăşiţi. Răspunsul corect pe care trebuia să-l dea ghidul român era următorul: „Gospodăria de partid este o structură economică sovietică impusă în România de ocupantul sovietic şi care copia obligatoriu gospodăriile de partid din URSS. Dintr-o astfel de gospodărie de partid s-a ridicat în ierarhia politică tovarăşul Mihail Sergheevici Gorbaciov, nu ştiu dacă aţi auzit de el, şeful dumneavoastră care se ocupa cu ospeţele lui Andropov la gospodăria de partid din Stavropol şi trimitea la Moscova în conteinere speciale produsele gospodăriei de partid pentru consumul înaltei nomenclaturi. Ferma de păsări pe care o vizitaţi este scutită de livrările la fondul de stat pentru că tovarăşul Nicolae Ceauşescu plăteşte petrol sovietic cu pui de găină". Dacă ghidul ar fi dat acest răspuns, după cîteva zile Comitetul Central al PCR primea o notă de protest pentru atitudine antisovietică din partea Comitetului Central al PCUS, aşa cum mai fuseseră trimise astfel de note împotriva istoricului Ioan Talpeş, care a scris că masacrul de la Oarba de Mureş a fost organizat de sovietici, împotriva lui Marin Preda pentru romanul „Delirul", împotriva lui Dumitru Popescu pentru romanul „Pumnul şi palma". Nikolai Morozov nu făcea pe nebunul, ci participa cu mica lui acţiune diversionistă la subversiunea mai mare.

Discreditarea autorităţii era şi cel mai uşor de obţinut pentru că se discredita singură, în frunte cu omul cel mai vinovat, Nicolae Ceauşescu. Secondat de Elena Ceauşescu, a treia femeie fatală a României după Maria Obrenovici şi Elena Lupescu, discreditarea era doar o chestiune de publicitate a evidenţei. Dar şi de invenţii – „Orizonturi roşii" este o astfel de acţiune. Un capitol aparte a fost scris în discreditarea serviciului secret al ţării, a Securităţii, ca aparat represiv sîngeros şi ordinar, pus în slujba dictaturii neostaliniste

[409] Nikolai Morozov, *op. cit.*, p. 37.

a lui Ceauşescu, braţ înarmat al acestuia împotriva populaţiei, rupt de activităţile pe care le desfăşoară în toate ţările un serviciu secret, ocupîndu-se numai cu opresiunea, fiind condus direct de dictator şi îndeplinind fără ezitare toate ordinele criminale ale acestuia. La procesul de discreditare a autorităţii a contribuit foarte mult corupţia din aparatul de partid şi, mai ales, cea din Miliţie.

Neutralizarea maselor era necesară pentru a nu reacţiona la o intervenţie militară sau la un act criminal împotriva conducătorului statului, ambele acţiuni declanşînd previzibil o solidarizare cu acesta (faptul s-a petrecut invers cu generalul Milea) şi împiedicînd astfel, cum arată foarte bine Mucchielli, acţiunea „unui mic grup minoritar" destinat să ia puterea. Oricît ar părea de contradictoriu cu teza oficială a teroriştilor, în decembrie 1989 a existat o formă de neutralizare a maselor, pentru a le împiedica să atace frontal bazele comunismului şi să se desprindă din sistem.

Aşa cum uşor se poate constata, această operaţiune subversivă împotriva regimului comunist din România şi parţial împotriva poporului român s-a desfăşurat pe mai mulţi ani, declanşîndu-se cam prin anul 1986. De atunci au fost lansate campaniile din presa occidentală, susţinute fie de agentura sovietică din ţările respective, cea mai activă fiind cea din presa franceză, fie de către serviciile specializate ale acelor state la comandă politică. Oricare schimbare a situaţiei din România ar fi oprit acţiunea, cu condiţia să fi îndeplinit scopul celei care o lansase – URSS. Dacă Ceauşescu preda puterea unui om acceptat de Moscova în iunie, septembrie sau noiembrie 1989, la Congres, subversiunea se oprea în iunie, septembrie sau noiembrie. Ceauşescu nu a cedat şi subversiunea nu s-a oprit. Subversiunea a fost din acest motiv mult mai complex organizată, datorită atuurilor interne pe care miza Ceauşescu şi care se regăsesc în analizele institutelor sovietice gorbacioviste, încît era nevoie, spre deosebire de alte ţări comuniste, de o explozie în mai multe oraşe odată, de prezenţa comandourilor sovietice pe teritoriul României, de cel puţin o mare diversiune. La Iaşi nu a reuşit, la Braşov a fost prea dificil de obţinut. A reuşit la Timişoara.

Ce este diversiunea? Am folosit cuvîntul la un loc cu subversiunea şi trebuie arătată diferenţa.

Diversiunea este o parte componentă a subversiunii. Ea copiază operaţiuni specific militare, folosite la nivel tactic în timpul ducerii acţiunilor de luptă în războaie, dar este folosită şi de serviciile secrete cu scop operativ. Atunci cînd se planifică o subversiune asupra unui stat, cum a fost România în decembrie 1989, în planul de operaţii există mai multe locuri în care se caută obţinerea unui început. El poate fi o acţiune spectaculoasă de sabotaj, o acţiune ofensivă asupra unui obiectiv precis şi important care să reprezinte obligatoriu şi semnificativ autoritatea (de exemplu, clădirea unui Comitet Judeţean de Partid), un asasinat a unui lider din Opoziţie (de exemplu, părintele Popieluşko în Polonia), un atentat supermediatizat (înscenarea de la Praga), exploatarea unei eveniment favorabil anterior (mişcarea de la Braşov din 1987) sau un incident provocat special în jurul unui pastor reformat pe care Ceauşescu ezita prosteşte să-l trimită la puşcărie. Trebuie să fie clar că scopul acţiunii de la Timişoara nu era eliberarea propriu-zisă a Timişoarei şi a timişorenilor, pentru că nu puteau rămîne izolaţi şi liberi în interiorul unei ţări comuniste, ci folosirea eliberării Timişoarei prin acţiuni „revoluţionare" pentru a trezi Bucureştii, pentru a lovi apoi în inima dictaturii. Definiţia diversiunii arată cel mai bine rolul exact pe care l-au avut acţiunile diversioniste de la Timişoara în ansamblul operaţiunii: „Diversiunea este o acţiune premeditată pusă la cale de un adversar militar sau de serviciile secrete, prin care duşmanului i se deturnează atenţia spre un obiectiv secundar pentru a-l slăbi, în vederea unei lovituri distrugătoare în zona de securitate principală"[410]. Acesta este încă un argument pentru alegerea unui oraş îndepărtat ca loc al diversiunii. Unii foşti activişti de partid şi ofiţeri de Securitate i-au spus autorului în vara anului 2003 că dacă Ceauşescu venea la Timişoara, aşa cum s-a dus la mineri în 1977, dezamorsa totul. Dacă Ceauşescu se ducea la Timişoara diversiunea se concentra asupra lui şi păţea cel puţin ce a păţit la Bucureşti (huiduieli, panică, atacarea lui directă, dacă nu era şi curăţat). Dacă dezamorsa diversiunea, ea se redeschidea în alt oraş. Dacă Ceauşescu se ducea

[410] Radu Cristescu, *Spionajul şi contraspionajul pe înţelesul tuturor. Mic dicţionar al serviciilor secrete*, Ed. Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2000, p. 47.

în fiecare oraş pentru a potoli spiritele, s-ar fi produs un atac decisiv la Bucureşti, în lipsa lui. Ceauşescu ştia bine lucrul ăsta şi din acest motiv a rămas în Capitală, în centrul de Putere. Pe de altă parte, forţele de apărare ale României nu aveau capacitatea să facă faţă unei operaţiuni complexe conduse de URSS şi sprijinite de toate ţările vecine, precum şi de cele mai puternice state NATO. Singurele forţe capabile să lichideze rapid diversiunea, printr-o acţiune fulgerătoare şi simultană asupra agenţilor diversionişti, erau DIA şi Securitatea. În timp ce forţe străine „penetrau sistemul naţional de apărare", DIA nu a mişcat, iar Securitatea a preferat să le observe atent şi de aproape, în tentativa de a gestiona şi controla schimbarea, schimbare pe care o dorea şi ea.

Respectul şi recunoştinţa faţă de morţii revoluţiei şi faţă de revoluţionarii care au supravieţuit nu poate să împiedice raţiunea să funcţioneze în faţa evidenţei că, negăsind resursele interne de grup social sau de naţiune de a se opune dictaturii lui Nicolae Ceauşescu, cetăţenii români care au ieşit în stradă la Timişoara au fost instigaţi profesionist şi manipulaţi pe baza unui plan premeditat. Singura salvare a demnităţii acestor cetăţeni este că aveau toate motivele să iasă în stradă şi că fără ei, fără acea minoritate curajoasă ajunsă la capătul răbdării, nu se putea îndeplini nimic din planul subversiunii. Am putea spune, de asemenea, că ei au fost ajutaţi profesionist să învingă.

Teza diversiunii provocate

În perioada 28 martie-1 aprilie 1994 la Comisia Senatorială condusă de senatorul Valentin Gabrielescu au fost audiaţi mai mulţi revoluţionari de la Timişoara, membri ai unor asociaţii revoluţionare. La 30 martie, primarul revoluţionar al Timişoarei, fostul ofiţer Viorel Oancea, avea să pună în gardă Comisia, în mod neaşteptat, încă de la început asupra credibilităţii unora dintre mărturiile revoluţionarilor: „Cele mai reprezentative dintre asociaţiile revoluţionarilor din Timişoara sunt «17 decembrie», «Altar» şi «Victoria». Celelalte sunt parazite, au apărut ulterior, sunt mulţi care nu sunt adevăraţi revoluţionari, persoane dubioase, fel de fel de indivizi ce erau în

jurul mişcării din Timişoara"[411]. Teza pe care o punem în discuţie este provocarea distrugerilor de la Timişoara de către echipe ale Securităţii sau Miliţiei pentru a justifica apoi represiunea. Pe temeiul logicii, ea este o teză absurdă, dar pentru că presa liberă a preluat-o şi răspîndit-o larg şi pentru că s-a format deja în imagistica multor cititori, o vom analiza ca o ipoteză de lucru.

Benea Trofin, fost ofiţer de Miliţie, a declarat la 28.03.1994: „Seara la ora 10.00 a început «scandalul», cînd au venit un grup de miliţişti (*miliţieni, probabil o greşeală de redactare*, n.a.) îmbrăcaţi în salopete negre, înarmaţi cu bîte. L-am recunoscut pe plutonierul «Tibi» printre ei. Ei au început să spargă geamurile de la vitrine, apoi alţii veneau şi dădeau foc la magazine în Piaţa Traian şi în jurul pieţei, pe străzi. L-am văzut printre ei şi pe unul Ştefănescu ce lucra înainte la Securitate (...) În maşina cu care m-au dus la spital era şi «Tibi», cel care spărgea vitrinele, a fost împuşcat şi el".

Comentariu: Pare o mărturie calificată, avînd în vedere apartenenţa la fosta Miliţie a revoluţionarului, precum şi faptul că dă nume, chiar dacă foloseşte şi un pseudonim (Tibi). Autenticitatea faptelor descrise se loveşte însă de informaţii deja verificate, care arată că în seara de 16 decembrie spargerea vitrinelor s-a produs începînd de la Piaţa Maria, pe Bulevardul 6 Martie, după ora 18.00, iar acţiunile grupurilor violente s-au stins pînă în ora 22.00, invocată de martor. Aşadar, la acea oră, vitrinele erau sparte şi magazinele incendiate de mult. Declaraţia nu se potriveşte nici cu mărturiile altor revoluţionari, care, sprijinind aceeaşi temă a diversiunii Securităţii, îşi susţin afirmaţiile cu detaliul că forţele de ordine nu trăgeau în cei care devastau. Atunci, cum se explică rănirea plutonierului „Tibi"? Dacă martorul se referă la noaptea de 16 decembrie, atunci nu s-a tras cu muniţie de război. Dacă se referă la seara de 17 decembrie, mărturia sa nu explică cine a devastat în 16 decembrie. Să fi continuat Securitatea devastarea din seara precedentă? Cu ce scop? La ora 22.00 focul fusese deschis de mult, încă

[411] Toate mărturiile revoluţionarilor folosite în acest subcapitol aparţin volumului *Audieri revoluţionari* din Arhiva Senatului, conform Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, stenograme.

de la 19.00, astfel că teza provocării pentru a permite represiunea cade, aceasta fiind deja consumată. În plus, este foarte suspectă folosirea pentru o astfel de diversiune subtilă şi complicată a unor cadre cunoscute în oraş, sub pericolul de a fi recunoscute! La aceste considerente se adaugă mai multe informaţii provenite de la conducători ai fostei Securităţi potrivit cărora printre persoanele contactate şi racolate în perioada premergătoare diversiunii s-au aflat şi foşti ofiţeri trecuţi în rezervă, pensionaţi sau daţi afară din Securitate şi Miliţie. S-a mai înregistrat un fenomen interesant: o serie de agenţi români retraşi din străinătate după fuga lui Pacepa au fost repartizaţi în provincie pe diferite funcţii inferioare şi nu sunt puţine datele că unii dintre ei au fost contactaţi de legături provenite din statele unde lucraseră înainte.

Petroiu Spiridon, pensionar, a declarat la 29.03.1994: „Convingerea mea este că magazinele din Timişoara au fost sparte de organele de Securitate în scop de diversiune pentru a da motive de a trage în oameni. Am văzut un cetăţean cu geacă uşoară, tuns scurt şi cu o bucată de ţeavă ce a spart sistematic vitrinele de la galeria de artă (circa 10 geamuri), sistematic, parcă îndeplinea o misiune. De furat au furat toţi, erau ţigani mulţi. Au început să tragă cei din faţa Catedralei, miliţienii şi cei de la MI. Dar nu au tras asupra celor care spărgeau şi jefuiau, ci s-a tras în cei care strigau".

Comentariu: Şi această mărturie este contrazisă de logică. Ce rost avea continuarea spargerii vitrinelor – presupunînd că fusese începută din 16 decembrie –, atît timp cît diversiunea îşi atinsese scopul: focul fusese deschis? Mai mult decît atît, distrugerile din 16 decembrie fuseseră constatate de Procuratură şi filmate de operatori militari, din ordinul lui Nicolae Ceauşescu, pentru a se constitui în probe. Cînd se produc devastările din seara şi noaptea de 17 decembrie, Ceauşescu invocase deja devastările în ordinele sale ilegale la şedinţa CPEx şi la teleconferinţă, cerînd trecerea la represiune. Filmul n-a fost niciodată difuzat, deşi între 16 şi 22 decembrie au trecut cinci zile.

Orban Traian, medic veterinar, a declarat la 28.03.1994: „Apoi, înspre Piaţa Libertăţii au început să spargă vitrinele. Erau experţi, aveau vergele, lanţuri, cabluri. Noi am vrut să-i oprim, dar nu ne-au

ascultat, parcă erau drogați. Erau tineri în misiune. Au ajuns cu spartul vitrinelor și pe strada Engels, la un magazin de chimicale. I-am rugat ca acolo să nu dea foc. În altă parte puneau foc cei care spărgeau".

Comentariu: Este mărturia unui revoluționar cu o anumită experiență militară, familiarizat cu mediul acesta, în care avusese și anumite conflicte personale. Oarecum mai radical în aparițiile televizate, este însă mai rezervat în scris sau în audieri oficiale. Pasajul pe care îl reproducem nu-i identifică pe securiști în făptuitori, ci mai degrabă descrie o operație tipică a diversioniștilor pregătiți din timp în Ungaria. Mărturia sa este mai importantă în fraza unde arată că revoluționarii autentici se opuneau devastărilor, diferențiindu-se astfel de grupul violent.

Gheorghe Mariana, fostă vînzătoare, soție de ofițer MApN, a furnizat informații interesante în ziua de 29.03.1994, fiind un caz de victimă a devastărilor: „În 16 decembrie, de curiozitate, m-am dus și eu la casa lui Tökes. La ora 13.00-13.30, Tökes se afla la geam, lîngă el, doi civili. El era în prelată neagră (*probabil „prelatul era în îmbrăcăminte neagră"*, n.a.). Apoi, pe 16 seara s-au spart toate vitrinele. În 17 decembrie spălam geamurile. La ora 11.00 era un cordon de polițiști. Pe la ora 17.00 am văzut un grup de 12 tineri, conduși de unul, aveau bîte și rângi la ei, strigau «Români, veniți cu noi!» și au spart toate vitrinele din cartier. Apoi, în jurul orei 20.00 a năvălit alt grup de circa 20-30 care au mai spart ce era de spart și aruncau afară toată marfa. Grupul era condus de un negricios cu mustață".

Comentariu: Mariana Gheorghe introduce două teme noi în discuție, arătînd că în 17 decembrie spăla geamurile sparte în 16 decembrie. Nu este o contradicție, deoarece, așa cum s-a dovedit cu mărturii și probe în procesul Timișoara, încă din noaptea de 16 decembrie primul-secretar Bălan și alți activiști de partid au solicitat cooperativelor de geamuri să le pună la loc. Operațiunea a început duminică dimineața, primele geamuri fiind reinstalate la CJP. Unii martori din rîndul revoluționarilor confirmă și ei existența geamgiilor și a unor mașini aparținînd cooperativelor de specialitate. Problema este că, dacă geamurile au fost sparte de „brațul înarmat al Partidului" pentru a provoca represiunea, nu se înțelege de ce

Partidul le punea la loc, ştergînd cu grabă urmele!? A doua temă este şi mai fascinantă, cei care devastau chemîndu-i pe români la spargerea geamurilor. Am avea de-a face fie cu o Securitate foarte inventivă, fie cu un caz parabolic: diversiunea care a instigat la represiune împotriva revoluţionarilor a fost făcută chiar de revoluţionari!

Pavel Stratan a declarat la 30.03.1994: „În 17 decembrie am văzut şi eu trei tineri, solizi, cu nişte bîte mai groase la un capăt, care spărgeau vitrinele şi plecau mai departe. Presupun că erau puşi de miliţieni pentru ca oamenii să intre în magazine să fure şi să aibă pretext de a trage în populaţie. Ulterior, nişte vagabonzi au spart şi prin cartiere, văzînd că în centru s-a spart, dar tonul s-a dat în centru".

Comentariu: Este o mărturie elaborată, singura cu o anumită logică şi care face o distincţie plauzibilă între două grupuri de spărgători, cei din Centru şi cei de la periferii. Teza explică de fapt că în Centru s-a produs o diversiune calificată, iar la periferii un ecou al acesteia. Astfel, este posibil ca martorii să fi văzut izolat una dintre tipurile acestea de devastări şi să le interpreteze într-una din cele două versiuni: făcute de diversionişti străini/ autohtoni în centru şi de ţigani, infractori, copii la periferii. Luînd în calcul şi dubiul martorului („presupun"), declaraţia sa nu ajută logica necesară înţelegerii acelui fenomen.

Ştefan Ivan, primul primar al Timişoarei şi preşedinte FSN, profesor universitar, s-a referit şi la subiectul nostru în ziua de 30.03.1994: „Vitrinele au început să fie sparte de provocatorii Securităţii pentru a se dovedi că în Timişoara sunt huligani. O altă categorie erau borfaşi, ţigani, apoi s-au alăturat şi au spart şi ei".

Comentariu: Este o mărturie care vine în continuarea celei a lui Pavel Stratan, privind identificarea distinctă a spărgătorilor de vitrine. Nu aduce nici un argument în favoarea logicii şi nici a faptelor dovedite. Este greu de imaginat ca generalul Vlad, cuplat total la împiedicarea proliferării violenţelor de la Timişoara, să fi instigat chiar el la represiune, pentru a fi apoi acuzat de trădare, tocmai pentru că nu a intervenit, de către Nicolae Ceauşescu.

Iulcuţi Pavel aduce detalii surprinzătoare în declaraţia sa din 31 martie 1994: „Au venit trei-patru persoane îmbrăcate cu scurte kaki, ca la armată, înarmaţi cu bastoane mari şi spărgeau vitrinele. Erau

tineri şi bine legaţi, solizi. Unul a spus: «Da-ţi foc şi aici că sunt locatari comunişti şi aici!». Şi-au umplut buzunarele cu ţigări după care au dat foc la tutungerie. Au trecut la pantofi, au spart şi au dat foc şi acolo, după care au ieşit cu un geamantan cu încălţăminte. În spate era încălţăminte bună, tip *Otter*, în faţă era doar de calitate inferioară. Am stins noi incendiul cu nişte furtune. Pompierii erau dincolo, la blănuri, că şi acolo se dăduse foc".

Comentariu: Nu prea este loc de comentariu asupra acestei declaraţii, avînd în vedere că, în opinia lui Pavel Iulcuţi, Securitatea devenise anticomunistă încă din seara de 17 decembrie, şi-a umplut buzunarele cu ţigări, după care a început să fure pantofi.

Paradoxal, chiar şi declaraţiile acestea mult postdatate, politizate, subiective şi pe alocuri ridicole se adună la bilanţul probelor care atestă existenţa grupurilor violente organizate şi puse în acţiune împotriva regimului Ceauşescu în urma înţelegerilor între Marile Puteri şi a „undei verzi" primite de serviciile secrete pentru a acţiona în România.

17 decembrie – ziua cea mai lungă

Între orele 03.00 şi 05.00 ale dimineţii de 17 decembrie din ordinul lui Nicolae Ceauşescu preşedintele Tribunalului Judeţean Timiş dispune evacuarea forţată a lui László Tökes. „Acţiunea s-a desfăşurat în prezenţa executorului judecătoresc, a inspectorului de culte, a prim-vicepreşedintelui Consiliului Judeţean ce răspundea de problema cultelor şi a patru ofiţeri de Miliţie"[412]. Avînd în vedere violenţele din oraş, distrugerile, răniţii din partea forţelor de ordine şi arestările se poate spune că măsura devenise între timp legală. Dar nici atunci n-a fost, deoarece nu a fost respectată prevederea legală privind intervalul orar (8.00-18.00). Se verifică însă cazul că Judecătoria Timiş nu intenţionase să-l evacueze pe Tökes înainte de luni 18 decembrie, pentru că termenul expira în zi nelucrătoare şi că doar apariţia urgenţei a permis, încălcînd legea în vigoare,

[412] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 57.

evacuarea lui în noaptea de 16 spre 17 decembrie. Problema este însă că revolta din oraş nu mai avea nici o legătură cu Tökes încă din jurul orei 17.30, astfel că evacuarea forţată a fost inutilă. Ea n-a făcut decît să întărească încă o dată impresia eronată că ar exista o legătură funcţională între revolta timişorenilor, pe un program social şi politic scandat în stradă, şi fostul informator al Securităţii devenit agent maghiar. Imaginea acestei legături, subliniem încă o dată, a fost lansată şi întreţinută de factorul politic local pentru a găsi o altă cauză a revoltei decît cea reală, anticeauşistă. După evacuare, locţiitorul comandantului Diviziei mecanizate din localitate îi raportează ministrului că situaţia din Timişoara s-a calmat şi îi solicită să retragă încă o dată forţele militare din oraş. Precizăm că primele patrule au fost retrase în jurul orei 22.00, că la intervenţiile insistente ale lui Ceauşescu, au fost scoase trupe şi că spre dimineaţă s-a produs a doua retragere a Armatei din stradă. Milea aprobă, astfel că pînă la ora 06.00 pe străzile Timişoarei nu se mai afla nici un militar al Armatei. În studiul documentar din 1998 al Arhivelor Militare se afirmă: „Nicolae Ceauşescu, în calitatea sa de comandant suprem al forţelor armate, a implicat, încă din noaptea de 16/17 decembrie, în această acţiune, şi armata. A fost un abuz cras pe care Ceauşescu l-a făcut deliberat, pentru a-şi păstra puterea, întrucît armatei nu-i reveneau, legal, misiuni în acest sens, ea nu fusese instruită niciodată şi nici dotată pentru astfel de acţiuni şi era în afara oricărei morale s-o angajezi să lupte împotriva propriului popor"[413]. Afirmaţia este discutabilă, dar ea capătă totuşi o anumită substanţă dacă este legată de o afirmaţie de mai jos, aflată în acelaşi text: „Începînd cu noaptea de 16/17.12.1989, Ceauşescu a făcut personal presiuni asupra ministrului Apărării Naţionale pentru a-l determina să ordone, iniţial, înarmarea trupelor cu muniţie de război şi, ulterior, să ceară folosirea focului pentru înăbuşirea demonstraţiilor"[414]. Să le luăm pe rînd, dar în ordine inversă. Se confirmă prin acest text conţinutul celor şase convorbiri telefonice între Ceauşescu şi Milea, în care şeful statului îi cerea ministrului

[413] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluţia din decembrie 1989*, Ed. Militară, Bucureşti, 1998, p. 33.
[414] *Ibidem*.

Apărării implicarea trupelor armatei în restabilirea ordinii, inclusiv prin folosirea armelor de foc. La aceste cereri, ministrul ordonă intervenţia trupelor fără muniţie la ele. Rezultă că ministrul Apărării nu a executat ordinul (ilegal) al lui Ceauşescu. Era posibil? A fost posibil? Noi spunem că da, însă numai în situaţia unei ipoteze care se sprijină pe date plauzibile. Aşa cum ştim deja, Nicolae Ceauşescu aplica un formalism care să inducă subordonaţilor săi rezolvarea unor probleme, mai ales a celor ilegale, după care îi sancţiona, îi rotea prin alte funcţii şi îi reamplasa apoi în funcţii importante, cu aerul că i-a iertat. Sub acest aspect formal, care dădea impresia unei mari abilităţi politice, a unei viclenii sau inteligenţe native, Ceauşescu ascundea de fapt actele sale de laşitate. Este unul din motivele pentru care se înconjurase cu slugi credincioase şi promova indivizi de tip Curticeanu, de exemplu, care îi înţelegeau jocul şi apelau rapid la sistem pentru a transmite intenţii, propuneri, sugestii pentru ordine pe care Ceauşescu nu le mai dădea clar. De aceea, neavînd la dispoziţie stenogramele convorbirilor telefonice din noaptea de 16 spre 17 decembrie, estimăm că Ceauşescu nu a dat un ordin direct şi explicit: scoate armata, înarmează trupele cu muniţie, trage în ei! Această ipoteză permite şi înţelegerea actului de „insubordonare" (pe care acum îl punem între ghilimele) al ministrului Milea. În consecinţă, înclinăm să credem că cererea lui Ceauşescu, deşi a vizat ieşirea efectivelor MApN cu muniţie de război, nu a conţinut şi ordinul explicit de a deschide focul. Posibilitatea de a obiecta pe care o avea la dispoziţie Milea era dată de legislaţia în vigoare, care presupunea un lanţ lung de decizii politice la nivelul instituţiilor statului sau decretarea stării de necesitate de către comandantul suprem. Atitudinea corectă, rezervată a ministrului Milea a împiedicat executarea vreunui ordin ilegal în această fază. Mai mult decît atît, comportamentul Armatei în toată perioada 16-26 decembrie 1989 nici nu poate fi tratat ca unitar, ea avînd în primul rînd pe plan local atitudini diferite faţă de evoluţia diferită a evenimentelor. Altfel spus, implicarea Armatei în revoluţie nu poate fi studiată mai întîi decît pe secvenţe şi abia la sfîrşit analizată în întregul ei. În prima secvenţă – organizarea de patrule şi participarea la reţineri – nu se poate documenta şi dovedi nici un act de participare la represiune.

De fapt, urmînd firul analizei noastre obiective, în noaptea de 16 spre 17 decembrie încă nu ştim dacă răspunsul autorităţilor la violenţele din oraş a avut caracter de represiune şi nu a fost cumva legitim, avînd în vedere gravitatea faptelor – devastări, atacarea sediului politic al judeţului, atacul asupra forţelor de ordine, incendierile. Privite cu ochiul normalităţii, cu ochiul de acum al românului, este imposibil de acuzat cineva care, de exemplu, a dat ordin sau a folosit la Timişoara tunurile cu apă ale maşinilor de pompieri, gaze lacrimogene sau luptători cu căşti, scuturi şi bastoane, a cules informaţii. Justiţia română era înfierbîntată, şocată şi probabil derutată în 1990 cînd a pus printre capetele de acuzare şi astfel de lucruri care se întîmplă peste tot în lume şi reprezinta deja mijloace clasice ale forţelor de ordine.

La ora 06.30 soseşte la Timişoara automotorul cu grupul de ofiţeri ai Ministerului de Interne. Şeful Securităţii Timiş, colonelul Sima, îi informează pe generalii prezenţi şi pe ofiţerii superiori cu care veniseră asupra situaţiei, iar aceştia inspectează zona Piaţa Maria-Bulevardul 6 Martie, luînd cunoştinţă la faţa locului de dimensiunile devastărilor. „Cînd au sosit generalul Macri şi ceilalţi, era linişte în oraş. După ce generalul Macri a revenit din zona Piaţa Maria-Bulevardul 6 Martie unde s-a informat la faţa locului despre devastările de magazine în prezenţa celor mai sus amintiţi în scopul traducerii misiunii cu care veniseră de la Bucureşti de a se intensifica munca informativă pentru stăpînirea situaţiei operative s-a luat în plus măsura trimiterii în zona frontierei a mai multor ofiţeri de Securitate, întrucît aveam informaţii că se va încerca să se trimită din străinătate elemente transfuge de origine română care să destabilizeze situaţia politică din ţară."[415] Rezultă că ofiţerii veniţi de la Bucureşti nu au putut crede că devastările au fost făcute de timişoreni. În al doilea rînd, constatăm un fapt extrem de important în planul informaţiilor şi anume că Securitatea cunoştea fenomenul folosirii de către agentura maghiară a transfugilor *români* pentru diversiune, însă la Ministerul Apărării a ajuns informaţia că ei sunt cetăţeni aparţinînd minorităţii *maghiare*. Scopul acestei diversiuni

[415] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia inculpatului Sima Traian* (6 martie 1990), p. 4.

interne făcute de factorul politic, în frunte cu Nicolae Ceauşescu, nu putea fi altul decît de a convinge Armata că evenimentele de la Timişoara aparţin unei revolte a maghiarilor, premergătoare unei invazii a trupelor Tratatului de la Varşovia. Cercetătorul acestor evenimente va avea în faţă două seturi de informaţii: cele de la Securitate, care identificau grupurile diversioniste, autoare ale devastărilor, ca formate din românii antrenaţi în Ungaria, şi cele de la Armată, unde devastările nu au alţi autori decît elemente iredentiste ale minorităţii maghiare. Între Securitate şi Armată nu se putea interpune pentru a modifica sensul informaţiei decît factorul politic central.

La ora 06.45, Nicolae Ceauşescu îi ordonă ministrului Apărării să organizeze în Timişoara o defilare militară cu scopul de a descuraja continuarea acţiunilor de protest şi a atacurilor violente. În consecinţă, generalul Vasile Milea ordonă constituirea unor detaşamente însumînd 500 de militari, desfăşurarea pe patru coloane şi defilarea cu drapelul de luptă şi cu fanfara pe patru trasee diferite din oraş. La ora 07.30, generalul Guşă revine în biroul ministrului Apărării şi este informat asupra măsurilor luate peste noapte. Apoi, Milea este sunat din nou de Nicolae Ceauşescu. După ce închide, i se adresează lui Guşă: „Uite, măi, ni se reproşează că armata nu a luat nici un fel de măsuri". La scurt timp va suna ministrul de Interne, alertat de generalul Vlad în legătură cu intenţia de a scoate din nou Armata pe străzi pentru defilare: „A sunat Tudor Postelnicu, iar din frînturile de conversaţie am reţinut că acesta spunea că Ministerul de Interne stăpîneşte situaţia din Timişoara şi că nu are nevoie de armată deocamdată, deoarece are securitate, Miliţie şi grăniceri. Acest lucru l-a confirmat şi ministrul spunînd: «Da, de cîteva zile au luat şi grănicerii la ei»"[416]. A fost o ultimă tentativă a generalului Vlad de a împiedica ieşirea Armatei în stradă, stimulînd orgoliul lui Postelnicu şi speriindu-l cu ideea că un eşec al forţelor Ministerului de Interne va avea consecinţe asupra rămînerii sale în funcţie. Intervenţia este invocată de generalul Alexie: „Vlad s-a interesat cine a dat ordinul pentru defilare. Credea că vreun comandant local, dar Securitatea Timişoara nu ştia cine, nu confirma. Dar erau trupe din

[416] *Declaraţia olografă a generalului Ştefan Guşă din 13.02.1990*, p. 1. (Document în posesia autorului.)

oraş. Îl caută atunci pe Milea şi nu-l găseşte. Sună la Cabinetul 1 şi i se spune, probabil de Mitea, că Ceauşescu a dat ordinul, reproducînd şi termenii acelui ordin: «Să le arătăm forţa!»". Ce a făcut Nicolae Ceauşescu în dimineaţa zilei de 17 decembrie aflăm de la secretarul său personal, Mihai Hîrjău: „În 17 decembrie '89, Curticeanu m-a sunat să mă prezint urgent la birou. Mi-a spus că la Timişoara s-au desfăşurat evenimente grave – de genul celor de la Braşov –, că evenimentele sunt în curs. Ceauşescu a venit pe la 08.00-08.30 şi a avut loc o şedinţă CPEx (*este vorba de Biroul Permanent,* n.a.). A vorbit de mai multe ori cu Timişoara, cu Radu Bălan. Au venit şi Vlad, Postelnicu, Milea la şedinţă, ce a durat aproximativ o oră. Apoi iarăşi a vorbit cu Timişoara. La 11.00-11.30 Ceauşescu a plecat prin Bucureşti, adică pe şantierele de construcţii. Am plecat acasă"[417]. Într-adevăr, aşa cum a confirmat Ion Dincă la ora 10.00 a avut loc o şedinţă a Biroului Permanent: „Am fost chemat de Ceauşescu cu o parte din membrii Biroului Permanent şi ne-a informat despre cele întîmplate la Timişoara foarte degajat, că problema este rezolvată, că preotul a fost evacuat, că au fost acte de vandalism, distruse magazine, se face o evaluare a pagubelor şi vom fi informaţi, dar să avem grijă să nu mai izbucnească asemenea conflicte pe teritoriul ţării şi să fie informat la timp, imputîndu-i lui Bobu că în dimineaţa zilei de 16, cînd a vorbit cu mine Bobu, trebuia să-l informeze şi pe el"[418]. La întîlnirea cu miniştrii, evocată de Mihai Hîrjău, nu a participat generalul Iulian Vlad, ci au fost chemaţi numai Postelnicu şi Milea, acesta din urmă primind şi ordinul direct de a organiza defilarea. Nu avem informaţii dacă ordinul pentru defilare dat de Nicolae Ceauşescu a fost o decizie venită din instinct sau era întemeiat pe cunoaşterea legislaţiei internaţionale asupra acestui procedeu. Pentru că, tot printr-o ironie a sorţii, defilarea militară cu scop de intimidare se găseşte în legislaţia statelor civilizate, cu precădere aplicată de autorităţile britanice şi ale statelor din Commonwealth. În ziua de 16 martie 1992, la Ministerul

---

[417] CSCED 1989, *Declaraţia din 7 februarie 1994 a domnului Hîrjău Mihai* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.

[418] Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluţia română din decembrie 1989 retrăită prin documente şi mărturii*, Ed. Axioma Edit, Bucureşti, 2001, p. 559.

Apărării Naţionale a României a fost organizată o întîlnire a juriştilor Comitetului Internaţional al Crucii Roşii, ocazie cu care a fost prezentată legislaţia internaţională asupra „Conduitei autorităţii publice pentru asigurarea ordinii în situaţii de tulburări şi tensiuni interne" precum şi „Codul de conduită în situaţia folosirii trupelor militare pentru restabilirea ordinii interne". Cu aceeaşi ocazie Hans Peter Gaser, consilier juridic al CICR, a acordat un interviu:

„**Întrebare**: Guvernul ordonă Armatei să iasă în stradă, dar guvernul poate fi schimbat după o astfel de intervenţie. Armata rămîne neprotejată asupra intervenţiei?

Hans Peter Gaser: Dacă Armata iese din cazarmă şi este implicată în stradă, respectînd regulile de conduită şi reglementările interne, aliniate la cele internaţionale, iese din cauză. Într-un stat de drept există ierarhii, ordine superioare. Armata acţionează după codurile disciplinei, dar riposta trebuie să fie pe măsură. În reglementările britanice există proceduri gradate. De exemplu: există formula *to show the colours* („să-ţi arăţi culorile"), adică *defilarea trupelor cu armament greu şi tancuri pentru impresionarea turbulenţilor*. Acelaşi cod există şi în India. Nu toate ţările au semnat convenţiile internaţionale pe această temă. De exemplu, din 53 de reglementări, SUA recunosc numai şapte. Pentru SUA o manifestaţie de stradă însoţită de violenţă (incendieri, distrugeri, violuri, atacul sediilor unor instituţii de stat) este calificată drept *terorism*. Nu există noţiunea de «mişcare de eliberare naţională» sau de «partizani» în SUA"[419].

Prima cursă TAROM de dimineaţă aduce la Timişoara şi echipa Procuraturii Generale, conduse de Gheorghe Diaconescu. În interviul acordat autorului în ziua de 3 septembrie 2003, acesta a retrăit aceeaşi senzaţie de incompatibilitate între distrugerile din oraş şi timişoreni:

---

[419] Arh. va Ministerului Apărării Naţionale (de aici Arh. MApN), fond SIRPA, *Stenograma înregistrării Simpozionului Conduita autorităţii publice pentru asigurarea ordinii în situaţii de tulburări şi tensiuni interne*, Bucureşti, 16.03.1992, p. 2.

„Gh. Diaconescu: Am ajuns la Timişoara în jurul orelor 08.30-09.00. Ne aştepta Tilincă (*procurorul-şef al Timişoarei*, n.a.). I-am cerut să coborîm în centru, la Catedrală. Pe drum Tilincă mi-a spus ce se întîmplase: «Acte de vandalism!». Parcurgînd drumul pe jos între Catedrală şi Operă am văzut magazinele cu vitrine sparte, interiorul răvăşit, incendiat, chioşcuri de ziare incendiate. Mi-au făcut o impresie deosebită. Lucrasem trei ani de zile la Timişoara (*între 1965 şi 1968, ca procuror militar şef adjunct*, n.a.) şi cunoşteam oraşul foarte bine. Primul gînd, foarte puternic, a fost că autorii nu puteau fi timişoreni. Era un oraş curat, timişorenii îl îngrijeau, îl respectau. Cunoşteam foarte bine caracterul timişorenilor, se simţea diferenţa de civilizaţie. Ce vedeam acolo nu se potrivea cu imaginea mea despre Timişoara şi timişoreni. Era aiurea! Am mers în continuare direct la Inspectoratul MI. Acolo l-am găsit pe generalul Macri. Erau veniţi cu un automotor. Era acolo şi Mihalea, amîndoi în cabinetul şefului inspectoratului, un colonel de Securitate al cărui nume îmi scapă.

AMS: Colonelul Ion Popescu.

GD: Exact. Era în jurul orei 10.00. Popescu ne-a informat, pe noi procurorii, că în cursul nopţii în afara actelor de vandalism au avut loc şi ciocniri în Piaţa Maria între grupurile de acolo şi cadrele de Miliţie. Ca să-mi demonstreze violenţa acţiunilor, a adus în birou şi ne-a prezentat cinci-şase ofiţeri şi subofiţeri în uniformă care erau bandajaţi, răniţi. Apoi m-a condus într-un oficiu, o cameră alăturată, şi acolo pe masă erau expuse obiecte contondente care fuseseră capturate de la manifestanţi – lanţuri, cuţite, o secure, pari rupţi din pomi. Fuseseră capturate de miliţieni în cursul luptelor. Exista şi un număr însemnat de persoane reţinute. Conform agendei lui Nuţă, pe care am consultat-o după revoluţie, la Bucureşti, erau 104 reţinuţi în dimineaţa de 17 decembrie. Am întrebat: «Unde sunt reţinuţi?» Mi s-a răspuns: «Îi avem peste tot, la birourile Securităţii, la Miliţie (arest) unde sunt audiaţi pe linie de Securitate, respectiv Miliţie, şi mai aveam la penitenciar». Astfel am aflat că fusese trimis acolo locotenent-colonelul Caraşcă de la Direcţia VI împreună cu un colectiv. Nu aflaseră nimic! (...) De la Inspectoratul MI am plecat la Procuratură, unde i-am cerut lui Tilincă să mobilizeze

procurorii pentru a începe investigarea celor de la penitenciar. S-a format un grup din cei veniţi de la Bucureşti, Direcţia Cercetări Penale, precum şi cei de la judeţ. S-a făcut o cercetare «oarbă» – identificare, unde a fost prins, de ce, povestea lor. În termeni clasici, erau «vărsaţi» de Miliţie fără să ştii nimic despre ei. Am identificat două teme imediate: 1. Dacă există temei. Toate forţele de ordine aduceau persoanele şi le lăsau în acele locuri (Securitate, Miliţie, Penitenciar) fără nici un fel de act constatator, cu excepţia a 29 de persoane surprinse cu obiecte furate. 2. Erau mulţi copii. Era obligatoriu să-i audiem pentru a se stabili vîrsta. Pînă la 14 ani, minorul nu era răspunzător penal. Între 14 şi 16 ani poate răspunde penal printr-o expertiză medico-legală psihologică şi care să stabilească că a lucrat cu discernămînt. Mulţi erau sub 14 ani, era deci reţinere ilegală.[420]

Începînd cu ora 10.00 pe străzile Timişoarei s-a desfăşurat defilarea militară ordonată de Ceauşescu. Patru coloane din patru unităţi militare din garnizoană (UM 01185, UM 01008, UM 01115, UM 01942), au trecut pe trasee stabilite din timp la Comandament. Defilarea a trei coloane s-a desfăşurat fără incidente, populaţia obişnuită a oraşului privind oarecum cu uimire acel marş, unii fără să aibă o explicaţie, alţii fără să ştie dacă nu se serbează vreun eveniment neanunţat. Au fost şi cetăţeni care, trecînd prin centru şi văzînd distrugerile, au legat defilarea militară de faptele din noaptea precedentă. Coloana Unităţii Militare 01185 însă a fost atacată de grupuri de indivizi violenţi, care pînă atunci nu se manifestaseră în vreun fel în acea dimineaţă. Comandantul detaşamentului, căpitan (la acea dată) Nicolae Roman a declarat celei de-a doua Comisii senatoriale la 11 mai 1994: „Din 17 decembrie '89, ora 08.00, în Timişoara am fost în centrul evenimentelor. Am condus în 17 decembrie, cu drapelul de luptă, unitatea prin oraş. Ordinul l-am primit de la comandant, maior Bulai, dimineaţa pentru defilare. La ora 10.30 a venit şi fanfara, am repetat un cîntec cu militarii. La 10.50 am pornit cu muzica în frunte, drapelul de luptă şi apoi trupele. La

[420] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 63-64.

Piața Maria era un cordon de scutieri, lume agitată ce scanda, ne huiduia, am trecut apoi prin Piața Operei unde erau grupuri de cetățeni, au început huiduielile și îndemnurile: «Omorîți-vă ofițerii!». S-au adunat cetățenii în jurul nostru, ne-au presat, unii parcă nu erau din Timișoara, aveau corpuri contondente"[421]. Este interesant – și semnificativ în același timp – că ofițerul a dat mult mai multe amănunte în fața Comisiei precedente, conduse de senatorul Sergiu Nicolaescu: „În Piața Operei coloana a devenit un adevărat magnet, fiind înconjurată de persoane cu înfățișare și îmbrăcăminte ce nu arătau a fi din Timișoara. Printre altele s-a strigat și «Omorîți-vă ofițerii!»; atunci am ordonat: «Compania întîia la mine!», ridicînd și coborînd brațul cu repeziciune. Militarii au înconjurat imediat muzica și drapelul, creîndu-se un interval de aproximativ 10 m (moment în care locotenent-colonelul Petru Baba a fost atacat de un individ cu cuțitul – ofițerul a fost salvat de către un militar care l-a lovit pe agresor cu patul armei). Cu drapelul la piept, sergent-major A. Bagiu, pe care l-am avut în stînga mea, împreună cu întreaga coloană, ne-am deplasat către Hotelul Continental. Mulțimea s-a calmat la strigătul unui cetățean care a cerut ca ea să rămînă pe loc"[422]. Atacul asupra detașamentului militar în defilare, cu muzică, nu are nici o explicație logică, nefiind vorba de o subunitate care să blocheze manifestanții, să-i agreseze cumva sau să-i reprime. Ca act de intimidare militară nu poate fi înregistrat, deoarece armata defilează cu diferite ocazii fără ca acest fapt să atragă furia mulțimii. În anul 1994, pe vremea cînd era președintele Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989, Valentin Gabrielescu, fruntaș al PNȚCD, a declarat în legătură cu defilarea din 17 decembrie: „Ideea nu este nouă, nici originală, se folosește și în alte părți. Englezii spun: *To show the flag* („a arăta drapelul"). Cred că ideea a fost bună. Voia să arate populației Timișoarei: «Armata este aici! Cîntăm! Defilăm! Nu reprimăm, nu atacăm! Dar suntem prezenți!». Și americanii trimit cîte un vas să arate că sunt

---

[421] CSCED 1989, *Declarația din 11 mai 1994 a domnului Roman Nicolae*, Fond „Sorin Roșca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.

[422] Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române. Decembrie '89*, Ed. „Ion Cristoiu", București, 2000, p. 59.

prezenți acolo unde apare cîte un conflict... Însă Milea nu se aștepta la ceea ce a urmat. A ieșit ce a ieșit... Bieții oameni, care nu făceau nimic – cîntau și arătau drapelul –, au pățit ceva cu totul neobișnuit în România: să fie fluierați, huiduiți, să se arunce în ei cu pietre..."[423]. Avînd în vedere că incidentul s-a petrecut asupra unei singure coloane din cele patru și într-un singur loc, rezultă logic că intimidați, eventual, și îndemnați să răspundă intimidării printr-o agresiune nu puteau fi decît *cei vinovați de violențele de peste noapte, adică cei care se știau cumva vizați pentru ceva*. Dacă vreunul dintre ofițeri ar fi făcut pe loc această legătură logică – dar chiar și fără ea – trebuie spus foarte clar că, în temeiul legilor și din acel timp și de astăzi, *militarii puteau executa foc asupra agresorilor*, acoperiți complet de prevederile Decretului nr. 367/18 octombrie 1971 privind regimul armelor, munițiilor și materiilor explozive, art. 36, alin. a, alin. c și cu respectarea art. 37 privind somația. Înjunghierea unui militar din coloană (fie și sub formă de tentativă) și acțiunea cu scopul de a captura drapelul de luptă implică dreptul de foc în regulamentele tuturor armatelor din lume.

Presa și unii autori de cărți au minimalizat acel incident, considerîndu-l neînsemnat sau cel mult un act de intimidare. Dar din punctul de vedere al legilor, situația era cît se poate de serioasă. De altfel, incidentul a avut consecințe în toată Armata, deoarece informația a circulat cu rapiditate pe canalele militare oficiale și neoficiale. Cititorul obișnuit nu este familiarizat cu atmosfera, cu obiceiurile, cu sistemul de lucru al structurilor militare. Cititorul trebuie să știe că în momentul în care s-a comunicat de la Divizia 18 atacarea detașamentului de la UM 01185 – cu exagerările previzibile, „au atacat Armata!!!" –, din Ministerul Apărării au început să curgă telefoanele către toate marile unități din țară și de aici la unități, atît prin legături directe între comandanți sau între ofițerii de informații, cît și între prieteni, colegi, rude. Majoritatea o făcea din îngrijorare, dar era și o formă de interes direct: „La voi e liniște? Ce este acolo? Uite ce s-a întîmplat la Timișoara". Sau, așa cum figurează în documente oficiale ale Armatei 3 și ale

[423] *Observatorul militar*, Anul VI, Nr. 51(262), 21-27 decembrie 1994, p. 4.

ministerului, „grupuri de huligani devastează şi distrug bunurile poporului, huligani aflaţi sub conducerea agenţilor străini, care în felul acesta ameninţă independenţa de stat a României şi pun în pericol socialismul"[424]. Se confirmau ştirile despre acţiuni destabilizatoare la frontiera de Vest făcute de unguri şi sovietici. Acel incident aparent minor a avut efect asupra credibilităţii ordinelor venite de la Bucureşti, atît de la Ceauşescu, care numai despre o iminentă agresiune militară vorbea, cît şi de la Milea, pentru care intervalul 11.30-13.30 din după-amiaza de 17 decembrie a fost decisiv. Potrivit mărturiei generalului Guşă la Comisia senatorială, după incidentul cu defilarea, ministrul Milea a ordonat „retragerea în cazărmi ca să se evite contactul cu civilii". A fost imediat sunat de Ceauşescu, acuzîndu-l că nu reacţionează în timp ce „Armata este atacată". I-a reproşat încă o dată faptul că nu a scos blindate şi, în special, că nu a defilat cu blindate. Atacul asupra detaşamentului cu fanfară din Timişoara, pe care mulţi îl consideră minor, l-a pus pe Milea în situaţia de a nu mai putea minimaliza faptele.

Şi cu toate acestea, încercînd să depăşim dramatismul incidentului, am apelat la un participant la eveniment din partea cetăţenilor Timişoarei pentru a încerca să îndepărtăm cumva, prin cunoaşterea mai detaliată a faptelor, imaginea de act deosebit de grav şi pe care nu şi-l poate permite nici o naţiune şi nici o autoritate fără serioase consecinţe. Sorin Bocereanu era în decembrie 1989 funcţionar la Direcţia drumuri şi poduri şi totodată lider al unei formaţii rock. În seara de 29 septembrie 2003 a avut cu autorul următorul dialog:

„**Sorin Bocereanu**: Incidentul cu defilarea s-a petrecut pe pod, între Piaţa Maria şi Catedrală, între orele 11.00 şi 12.15. Veneam dinspre Catedrală şi pe pod am văzut, cam pe la jumătate, un grup de oameni de la UTC, de la Casa tineretului, activişti de partid. Erau acolo Rotărescu şi unul, parcă îl chema Coniac sau aşa ceva, tipi pe care îi ştiam de la Casa tineretului. În Piaţa Maria, de la Regionala CFR pe partea dreaptă era trotuarul destinat publicului,

[424] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 60. (Textul este însoţit de precizarea: „Iată care erau informaţiile deţinute pînă la această dată de armată, de la general la soldat".)

oamenii fiind obligați să circule doar pe partea aceea, în timp ce trotuarul dinspre casa lui Tökes era gol și nu se putea circula pe el din cauza unui cordon de militari. Lumea se înghesuia pe trotuarul din dreapta și din cauza cordonului de militari, care stătea chiar pe bordură, om în om, era înghesuială ca la meci, abia mergeai, abia înaintai. Lumea era curioasă să vadă ce s-a întîmplat peste noapte. Se auzise de bătaia de peste noapte, se vedeau și distrugerile. Majoritatea celor care se înghesuiau pe trotuarul din dreapta era formată din curioși.

AMS: Cît de mari erau distrugerile?

SB: Să știți că nu erau atît de mari cum s-a spus. Nu am văzut incendii. Fuseseră sparte vitrinele și se furase dinăuntru. La Comitetul Județean fuseseră incendiate niște încăperi de la parter, dar pe stradă eu nu am văzut urme de foc. De altfel, în dimineața de duminică erau acolo cei de la Gospodăria comunală, puneau în grabă geamurile la loc. Erau niște furgonete speciale și se puneau geamurile, cam în grabă, așa.

AMS: Dar nu v-ați întrebat cine le-a spart?

SB: Să știți că eu am participat și la evenimentele din 16 decembrie. Am intrat în coloană pe Bulevardul Lenin, cam prin dreptul hotelului partidului de pe vremea aia. În fața coloanei, ca oriunde, ca la mineriade, ca la oricare din mișcările de acest gen pe care le-ați văzut apoi și în București, să știți că erau boschetarii, copiii străzii și, să fiu iertat, țiganii. Ăsta este adevărul. Trebuie să vă gîndiți la acești hoți, copii ai străzii, țigani care așteaptă, care profită de orice prilej pentru a devasta.

AMS: Să revenim la defilare.

SB: Am trecut prin acea mulțime pînă în capăt, apoi m-am întors tot prin înghesuiala aia. La un moment dat... Scena este foarte comică, îmi vine și acum să rîd. La un moment dat, am auzit muzică și am observat că dinspre Piața Küttl vine o fanfară. Situația era de un comic nebun, ridicolă. Lumea era îngrijorată, revoltată de ce se întîmplase peste noapte, se lansau diferite ipoteze despre morți, despre răniți, despre tineri arestați, și te trezești că vine fanfara să-ți cînte pe străzi. Era de un ridicol incredibil. Cînd fanfara s-a apropiat, am recunoscut prieteni de-ai mei în rîndul militarilor, colegi cu

care cîntam la nunți, la concerte, mai mergeam și la o bere. Pe mine situația lor mă amuza teribil. Cînd au ajuns în dreptul oamenilor, au început să le strige: «S-a întîmplat ce s-a întîmplat azi-noapte, nu vă e rușine! Vă arde de cîntat? Au fost bătuți, au fost arestați oameni...». La început au fost oameni mai în vîrstă, plus că mulțimea înghesuită pe acel trotuar s-a oprit și n-a mai putut fi ținută de cordonul acela subțire de militari, că te întrebi și ce-o fi fost în mintea lor să înghesuie un puhoi de oameni pe un trotuar și să-l țină acolo cu un rînd de tineri în uniformă. Vă rog să mă credeți, totul, tot ce se întîmpla acolo era penibil. Bătrînii le strigau: «Măi copii, măi, nu vă e rușine ce faceți?». La capătul podului erau niște grupuri, dar mici, trei-patru indivizi, care parcă așteptau. Ăștia au început să fluiere, să huiduie. Lumea s-a bulucit spre fanfară. N-au fost bătuți, dar au fost cîțiva care au încercat să-i tragă de instrumente. Nu era răzbunare sau vreo atitudine de ură, era mai degrabă dezgust. Oamenii erau iritați. Colegii mei din fanfară răspundeau: «Noi suntem muzicanți, n-avem nici o treabă cu..., noi, cu muzica, ni s-a dat ordin...», chestiuni de-astea care sporeau ridicolul situației. Țin minte că s-a produs o busculadă, dar n-a depășit cu nimic o anumită limită periculoasă, însă formația s-a spart, muzica a încetat într-un mod caraghios, pe rînd, că se mai auzea cîte un trombon, o trompetă...

AMS: Dar dumneavoastră n-ați observat că în spatele fanfarei este o formațiune militară cu drapel de luptă, cu ofițeri, cu armele pe umăr pentru defilare?

SB: Ba da, însă atracția era fanfara. La început nici nu a existat vreun interes pentru militari. V-am spus: oamenii erau revoltați de fanfara aia. Se striga: «Vă arde de cîntat, voi nu știți ce se întîmplă?».

AMS: Dar dumneavoastră știați ce se întîmplă?

SB: Bineînțeles că știam. Vedeam la televiziunea ungară ce se întîmplă. Am văzut întîlnirea de la Malta între cei doi și ne spuneam: «Măi, nu se poate, trebuie să înceapă și la noi». Eu nu sunt un om de acțiune, sunt o persoană retrasă, dar îmi doream schimbarea și o doream cît mai firesc. Însă, cînd a început și la noi, eu nu mă așteptam la atîta rezistență. Senzația mea era că toată lumea vrea să-l schimbe pe Ceaușescu, că se săturaseră de el. Apoi, eu de exemplu treceam în Ungaria și făceam mic comerț. În Ungaria era

plin de ruşi, de maşini Lada, se deschisese piaţa, erau acolo cum au venit după aceea şi la noi, prin pieţe, cu tarabele lor de scule.

AMS: Înţeleg că vă aflaţi în partea din faţă, unde s-a destrămat fanfara. Nu aţi văzut atacarea drapelului? Aţi auzit strigîndu-se: Omorîţi-vă ofiţerii?

SB: Nu am auzit aşa ceva, iar eu eram foarte aproape. Şi să ştiţi că dacă cineva i-ar fi lovit pe colegii mei din fanfară, eu le-aş fi sărit în apărare. Vă repet, eu nu luam în serios acea situaţie, pentru că toată scena era de un umor nebun. Ridicolul domina situaţia mai mult decît orice act violent.

AMS: Domnule Bocereanu, dumneavoastră ştiaţi ce înseamnă atacarea unei formaţii militare în acel moment?

SB: Sigur că ştiam. Era foarte grav. Ştiam şi ce înseamnă drapelul şi ce se poate întîmpla dacă este atacat drapelul, dar atunci nu interpretam acel gest ca pe ceva atît de grav din cauza situaţiei comice în care ne aflam. Apoi, detaşamentul nefiind ostil, nici nu părea o confruntare. Vă spun, sentimentul general era că militarii aceia ştiau care este situaţia generală şi le ardea de cîntat. Era cumva o sfidare. Dar, totuşi, îmi amintesc că a fost atacat drapelul. Aşa este, a existat acest episod. Au trecut mulţi ani, am reţinut numai ce mă interesa. Fiecare probabil că a ţinut bine minte ce l-a interesat şi militarii au rămas doar cu amintirea atacării drapelului, dar eu vă spun că întreaga scenă nu părea atît de serioasă.

AMS: Ştiaţi că aveau dreptul să deschidă foc în acel moment?

SB: Sigur, dar vă repet, nu a fost un conflict propriu-zis, ceva împotriva militarilor. Ei se scuzau că fuseseră puşi în situaţia aia, oamenii protestau din cauza sfidării. După busculadă s-a format un grup şi au apărut imediat nişte lideri, adică nişte oameni cu iniţiativă. «Hai în Piaţa Operei, hai la Primărie!». S-a urcat unul pe un stîlp şi în jurul lui s-a adunat lumea şi se tot aduna din curiozitate. Acolo a început bătaia. Era un cordon în dreptul redacţiei ziarului *Renaşterea bănăţeană*, la Liceul Sanitar, un cordon cu bîte, dar cu nişte bîte cum sunt cozile de cazma. Au fost huiduiţi. Atunci cineva a apărut cu ideea «Cine are copii să-i pună în faţă», pentru că era lume venită cu copiii de mînă, curioşi. «Cine are copii, să-i ia în

brațe, că nu vor trage în copii». Lumea era circumspectă. Atunci un individ a strigat: «Nu vă fie frică, că n-au voie să dea în copii».

AMS: Dar cine erau oamenii aceștia, liderii de care vorbeați, cei care aveau repede un răspuns pentru orice situație?

SB: Erau oameni maturi, dar nu-i cunoșteam. E posibil să nu fi fost din Timișoara. Și oamenii așa au făcut, au luat copiii în brațe, chiar și pe cei mai mărunței, și s-au apropiat cam la 10 metri de cordon. Mi-aduc aminte că militarii se uitau la noi rugător și ne implorau să nu înaintăm, să nu mai facem nici un pas. Lumea striga la ei: «Ce faceți voi aici?». Deja trecuseră cam două ore de la incidentul cu fanfara, iar înaintarea noastră a durat vreo 10 minute pînă am ajuns în fața militarilor. Gîndiți-vă, ei stăteau cu bîtele alea în mîini. Am ajuns față în față, lipiți de ei. Militarii erau foarte speriați. Ne spuneau: «Suntem trimiși de comandanți», se scuzau... Atunci, în spatele nostru, niște indivizi au luat inițiativa să-și facă și ei niște bîte și au început să sară pe copaci... Acolo sunt niște tei. Săreau pur și simplu și cădeau cu crengile. Presiunea a venit din spate iar rezistența militarilor a fost foarte mică. Militarii au fost atacați, au început să-i lovească și le-au luat bîtele. Apoi au ajuns în dreptul unor mașini... Se striga: «Să le răsturnăm, să le distrugem».

AMS: Vă repet întrebarea: erați unul dintre cei care au lovit, care au răsturnat mașini, ați participat la atacarea detașamentului care defilase?

SB: Nu. Toate astea le-au făcut niște oameni... cum să spun, niște oameni de acțiune. Eu pe cont propriu iau foarte puține hotărîri, este felul meu de a fi, dar ascultam multe din acele așa-numite comenzi pentru că îmi doream să facă cineva ceva și îi urmam. Nu ne puteam opri, trebuia să se întîmple ceva, altfel ieșisem degeaba, se oprea totul și era ca înainte".[425]

O altă declarație, cea a revoluționarului Radu Mircea, introduce un amănunt care ar putea explica trecerea de la calm la violență: „Cînd am ajuns în Küttl, dinspre Bulevardul 6 Martie se apropia o fanfară militară. La început lumea a aplaudat, totul a fost perfect,

[425] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 42-45.

formația și-a văzut de drum, a trecut de brutărie, oamenii se luaseră după militari, numai că milițienii de pe partea dreaptă a bulevardului – pe care pînă atunci nu se putea circula – au barat drumul din nou. Asta a iritat, au început huiduielile, apostrofările"[426]. Pare evident că Radu Mircea a surprins evenimentul la începutul său, iar Sorin Bocereanu, în faza sa finală. Pentru a nu exista neclarități, precizăm că drapelul de luptă al unei unități militare este un simbol al statului, nu al regimului sau al vreunui partid.

La ora 12.00, ministrul Apărării a ordonat transmiterea la toate unitățile a indicativului TABELA ABC ANA. „Acest indicativ avea în vedere aplicarea unui set de măsuri organizatorice în scopul trecerii, în ordine, la desfășurarea unor activități care să asigure ridicarea capacității de luptă a comandamentelor și unităților. Printre acestea se număra și asigurarea continuității conducerii în afara orelor de program și pe timpul nopții, amplificarea controlului asupra modului cum se executa serviciul de zi și de gardă"[427]. Indicativul TABELA ABC ANA a fost transmis ca urmare a anunțării oficiale a vizitei lui Nicolae Ceaușescu în Iran și nu a avut vreo legătură cu evenimentele de la Timișoara. Însă, între orele 12.00 și 12.30, Ceaușescu îl sună de două ori pe Vasile Milea, mai întîi reproșîndu-i că nu a scos blindatele pentru defilare și apoi informîndu-l că „armata a fost atacată la Timișoara". Era vorba de incidentul cu fanfara. Generalul Gușă a amintit scena în declarația sa olografă din 13 februarie 1990: „După puțin timp a sunat din nou cabinetul 1, respectiv Nicolae Ceaușescu, deoarece ministrul a spus: «Am înțeles, tovarășe secretar general, trimitem o companie de tancuri imediat. Am înțeles». După care a cerut imediat legătura la Timișoara și a ordonat ca să pregătească imediat o companie de tancuri care să se deplaseze către centru, spunîndu-le să fie foarte atenți și să nu cumva să se tragă sau să se întîmple vreo nenorocire". Insistența generalului Gușă pe cuvîntul *imediat* demonstrează cumva și schimbarea atitudinii ministrului Milea. În 17 decembrie reîncepuse atacul

[426] Titus Suciu, *Reportaj cu sufletul la gură*, Ed. Facla, Timișoara, 1990, p. 86.
[427] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ed. Militară, București, 1998, p. 45.

asupra clădirii Comitetului Județean de Partid și în foarte scurt timp s-a reluat devastarea magazinelor. De data asta, pe timpul zilei, fără protecția nopții. Generalul Vlad află că defilarea a produs adunarea unei mulțimi care a permis mascarea activității diversioniștilor, însă un alt fenomen a fost mult mai important pentru curajul și insistența cu care au fost reluate atacurile la adresa forțelor de ordine și devastările. În jurul prînzului, la Timișoara se conturase o situație clasică de *pierdere a autorității*, determinată nu numai de violența atacurilor, ci și de bîlbîielile forțelor de ordine. Sunt mărturiile despre lipsa unei atitudini ofensive din partea soldaților și a ofițerilor acestora, despre apelul lor la înțelegere, la conștientizarea situației limită în care se aflau – sub ordin și sub jurămînt militar –, sunt apoi informațiile despre ilaritatea, dar și iritarea create de o defilare cu fanfară în mijlocul unei situații atît de dramatice – o mărturie înregistrată în anul 1999 la Timișoara afirmă că fanfara cînta melodia „Suflecată pînă-n brîu" – și nu în ultimul rînd a fost comportamentul pompierilor. Revoluționarul Radu Bărzeanu își amintește intervenția mașinilor de pompieri „ca în poveste, în loc să vezi țîșnind un jet puternic, la capătul furtunului a apărut un firicel de apă abia vizibil, ce-a stîrnit fluierături, aplauze, hohote de rîs"[428]. Îndemnurile acelor indivizi „de acțiune", care antrenau mereu manifestanții fie prin cultivarea curajului – „N-au voie să tragă", „Nu au gloanțe", „Puneți copiii în față că nu vor trage în ei" etc. –, fie prin exemplul personal, menit, după cum arată mai toți martorii consemnați de publiciștii timișoreni, să-i intimideze pe soldați, pe tinerii din trupele de securitate-miliție. Este de altfel revelator că în toate agresiunile făcute de acele grupuri de indivizi violenți *nu au fost atacați ofițerii* – deși se striga „Omorîți-vă ofițerii!" –, *ci au fost atacați mereu soldații în termen* din rîndul forțelor de ordine. Cînd au ripostat cadrele s-a lăsat peste tot cu sînge, dar de partea cealaltă. În ultimii 15 ani s-a încercat mereu identificarea primului rănit din ziua de 17 decembrie. Conform fișelor medicale de la Spitalul Județean și mărturiei doctorului Atanasie Bărzeanu „pe la treisprezece a fost

[428] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 40.

adus un tînăr de 21 de ani, lovit la cap. Tînărul făcea parte din Gărzile patriotice, mobilizat pentru paza Consiliului. Grupa lor număra vreo cincizeci de inşi. Stăteau înăuntru, în Consiliu. Cînd au început să apară manifestanţii, miliţianul care era cu ei, speriat şi el, le-a zis că nu ştia ce să facă, nu vedea cum ar fi putut împiedica intrarea în clădire, dispunea doar de şase gloanţe (...) Dintre manifestanţi, primul rănit în ziua aceea a ajuns la urgenţă pe la ora paisprezece şi patruzeci de minute. E vorba, de fapt, de un tînăr împuşcat în gambă, pe care l-am operat imediat, el fiind, cred, cel dintîi martir al revoluţiei din decembrie"[429]. Între orele 13.00 şi 14.40 se petrecuse un eveniment care a marcat conflictul între manifestanţi şi forţele de ordine pentru istorie.

Deschiderea focului

Este neîndoios că forţele de ordine au fost cele atacate întîi. Există, de asemenea, numeroase mărturii despre inactivitatea, reţinerea forţelor de ordine în faţa manifestanţilor. Să luăm cîteva exemple din mărturiile revoluţionarilor: **Radu Bărzeanu**: „Cum stăteam în apropierea Liceului de Muzică, am văzut pe strada Siret, în apropiere de acest liceu, un camion cu prelată, plin de soldaţi cu bastoane. Care însă n-au intervenit deloc"; **Corneliu Pop**: „La un moment dat, un ofiţer ne-a spus să ne apropiem, că ne făcea loc. Am ezitat, ne-a fost teamă de o capcană, totuşi am înaintat. Militarii s-au retras înspre colţul dinspre Continental, în faţă a rămas ofiţerul, cu arma în mînă, paşii ni s-au cam împleticit, mai mult stăteam decît mergeam, am ajuns în dreptul lui, al lor. Ne aşteptam în orice moment să ne înconjoare, să ne aresteze. Mai mult de frică, tăcerea mă înnebunea, m-am adresat şi acestor militari cu aceleaşi cuvinte. Nu s-a închegat un dialog, militarii n-au spus nimic, ofiţerul însă m-a îndemnat să-mi văd de drum, să mă gîndesc la ceea ce putea urma, mai ales dacă am copil"; **Ion Goagără**: „Noi eram, poate, vreo trei sute de oameni. Ne-am uitat unii la alţii, nu ştiam ce să facem, eu păstrez

[429] *Ibidem*, p. 44.

de atunci o amintire ce mă tulbură mereu: unii soldaţi aveau lacrimi în ochi. Nu ne-au făcut nimic, ne-am îndepărtat de ei cu: «Armata e cu noi!», ne-am făcut cu mîinile cît timp ne-am văzut". Incidentele mai serioase au pornit în faţa sediului Consiliului Judeţean. Demonstranţii au fost întîmpinaţi cu jeturi de apă, însă grupul violent a atacat două dintre maşinile pompierilor şi le-a incendiat. Aproximativ 10-12 persoane au pătruns în sediu şi au început să devasteze, aruncînd diferite obiecte, dar şi elemente de simbol ale regimului (tablouri, cărţi, steme, documente), după care au incendiat interiorul. În acel moment (între orele 13.00 şi 14.00) a apărut primul-secretar Radu Bălan care a încercat să dialogheze cu manifestanţii. „Oamenii l-au înconjurat imediat, între noi şi el deschizîndu-se un dialog. «Oameni buni, a spus el, am încercat să fac cîte ceva. Eu sunt aici numai de două săptămîni, dar trebuie să recunoaşteţi, s-a îmbunătăţit situaţia la pîine, la carne...». «Cum să se îmbunătăţească? Nu-i adevărat!», i-am întors-o noi, acoperindu-l nemulţumiţi. «Lăsaţi-l să vorbească!», strigau alţii. Intervenţie inutilă, nu se putea înfiripa un adevărat dialog, doar se striga, fiecare avea adevărul lui şi voia să se facă auzit. «De ce, a tunat de lîngă mine un glas, nu ne-aţi aşteptat cu microfonul, pentru discuţii? De ce cu armata?». «Nu eu comand armata, oameni buni!». «Atunci măcar opriţi-o! – începuseră să apară forţele de ordine, dinspre Filipescu, care degajau terenul din faţa Consiliului. Spuneţi-le să ne lase în pace să vorbim, că noi asta dorim, să vorbim cu dumneavoastră şi să vă spunem ce ne doare». Bălan ne-a ascultat, ori s-a făcut că ne ascultă, s-a îndreptat spre forţele de ordine cu mîinile ridicate – l-am văzut pe acolo şi pe Rujoi, prim-vicepreşedintele Consiliului Popular Judeţean, dar lui nu-i dădea nimeni nici o atenţie şi nici el nu a făcut nimic –, s-a întors cu mîinile în sus şi către noi, că adică să nu fim agresivi, dar cei care tot înaintau şi ne tot împingeau erau ei, era un vacarm adevărat, noi strigam mereu, ei ne răsfirau, maşinile ardeau – două autotunuri şi două camioane – cu fum mult, la una dintre ele chiar a explodat ceva. Şi aşa, încet-încet, ne-au împins înspre Continental, acolo, nu după mult timp apărînd nişte blindate dinspre Aleea Sportivilor, apoi şi militari, intenţiile lor fiind destul de

clare pentru că, în afara cordoanelor, ne lăsau să trecem, în interior însă nu..."[430].

O realitate şocantă în Armată. În jurul orei 13.00, generalul Vasile Milea convoacă la Ministerul Apărării o şedinţă cu adjuncţii, şedinţă care avea calitatea de Birou al Consiliului de Conducere. Cetăţenii României nu erau familiarizaţi cu faptul că, în realitatea regimului comunist din România, ministrul Apărării Naţionale nu conducea direct ministerul, în calitate de conducător al acestuia. Administrarea Ministerului Apărării din acel timp revenea Consiliului de Conducere, care, în temeiul Decretului 444/20 noiembrie 1972 privind organizarea şi funcţionarea Ministerului Apărării Naţionale, capitolul al III-lea, art. 7 avea caracter deliberativ şi hotăra „în problemele *generale* privind activitatea acestuia". La capitolul al II-lea, *Atribuţii*, de exemplu, ministrului Apărării nu-i revenea nici o autoritate de a decide în vreo problemă fundamentală, toate verbele care activează alineatele articolului despre atribuţii fiind neutre: „aduce la îndeplinire", „analizează", „asigură", „organizează", prezintă", „sprijină", „îndrumă", „colaborează" „înfăptuieşte sarcini", „avizează". Nicăieri în atribuţiile Ministerului Apărării şi ale ministrului nu apar verbele decisive: „comandă", „dă ordine", iar verbul „a conduce" este folosit doar pentru „activitatea de comerţ exterior" cu tehnică militară, pentru „activitatea aeronautică civilă" şi pentru „învăţământul militar". Pare de necrezut, dar aceasta era realitatea juridică a MApN sub regimul Ceauşescu: *conducea* comerţul cu arme, liniile aeriene civile şi învăţământul militar! Toate celelalte atribuţii aparţineau, conform art. 2 din lege, Comitetului Central al PCR. Acesta dădea ordine Ministerului Apărării şi ministrului, şi el împreună cu Consiliul său executau ordinele. La articolul 1 se enunţa de fapt relaţia de subordonare: „Ministerul Apărării Naţionale înfăptuieşte politica partidului şi statului în domeniul apărării ţării". Mai mult decît atît, situaţia aberantă în care Armata era *administrată* de un colectiv – pentru că asta era realitatea juridică a conducerii atunci – era perturbată şi de o multiplă subordonare, astfel că în decembrie 1989, conform legilor

[430] *Ibidem*, p. 91 (Mărturia lui Tudor Biclean.)

sistemului comunist, Armata executa ordinele comandantului suprem, ale Consiliului Apărării, condus de comandantul suprem, şi ale Consiliului de Miniştri (art. 2).

Aşadar, pentru a putea da ordine în Armată, generalul Milea adună în jurul orei 13.00 Biroul Consiliului, compus din prim-adjuncţi şi adjuncţi ai ministrului. La această adunare, prim-adjunctul politic al ministerului, generalul Ilie Ceauşescu, afirmă că „toate acestea (*de la Timişoara*, n.a.) sunt iniţiate şi se desfăşoară cu sprijin din afară, din Ungaria şi din alte ţări, inclusiv din URSS"[431]. Înainte de ora 13.30, Nicolae Ceauşescu îl sună din nou pe Milea, îl informează despre atacarea şi redevastarea sediului Comitetului Judeţean de Partid Timiş şi îi comunică faptul că „a decretat starea de necesitate". Această informaţie o avem din Procesul Timişoara, unde, la Volumul 21, pagina 278, se află declaraţia colonelului Dumitru Ionescu, din Marele Stat Major al Armatei: „La ora 13.30, în ziua de 17 decembrie, general-colonel Vasile Milea, ministrul Apărării Naţionale, ordonă prin telefon comandantului marii unităţi – Divizia 18 – următoarele: *Situaţia în Timişoara s-a agravat. Ordin să intervină armata. Armata intră în alarmă de luptă. S-a decretat stare de necesitate*". Este primul ordin grav şi dramatic dat la Timişoara şi în acelaşi timp primul mare abuz, deoarece atît ordinul dat de Ceauşescu, cît şi ordinul transmis de generalul Milea erau *ilegale*. Totodată, avem informaţia că „în ziua de 17 decembrie 1989, la ora 13.00, ministrul de Interne a comunicat colonelului Petre Teacă (*şeful Comandamentului Trupelor de Grăniceri*, n.a.) faptul că s-a declarat *stare de asediu* la Timişoara"[432].

Nici la ora 13.00, nici la ora 13.30 nu a fost dat indicativul legal pentru alarma parţială de luptă, iar starea de necesitate nu fusese decretată conform legilor de atunci ale ţării.

Regimul stării de necesitate. Autorii studiului documentar despre Armata română în revoluţia din decembrie arată că „Dreptul de a ordona o asemenea măsură îl avea numai preşedintele RSR,

---

[431] *Declaraţie olografă din 13 februarie 1990 a generalului Guşă*, p. 3.

[432] General de brigadă Sever Neagoe, *Personalităţi din evoluţia grănicerilor în secolul XX*, Ed. Societatea Ştiinţă şi Tehnică, Bucureşti, 2001, p. 213.

comandantul suprem al forţelor armate, la propunerea ministrului Apărării Naţionale". Trecem peste faptul că ministrul nu propusese aşa ceva, dar nici Ceauşescu nu putea emite acel ordin fără a trece prin nişte etape prevăzute de legile ţării. Revoluţia din România are o problemă de drept foarte serioasă, cu toate că a cunoscut procese în Justiţie timp de peste un deceniu, iar unele nu sunt finalizate nici astăzi. Este de neînţeles cum s-a orientat Justiţia către acuzaţii de „genocid", „conturi secrete", „represiune cu jeturi de apă şi gaze lacrimogene", „deschiderea focului împotriva poporului", toate motivate sentimental, fără să facă apel la legile existente în decembrie 1989!

În primul rînd trebuie stabilit regimul dreptului în raportul manifestanţi-forţe de ordine. Aveau voie cetăţenii Timişoarei să facă o manifestaţie? Aveau dreptul forţele de ordine să riposteze? Potrivit Constituţiei din 1965, republicată în Buletinul Oficial nr. 65 din 29 octombrie 1986, la art. 28 se prevedea că „Cetăţenilor Republicii Socialiste România li se garantează *libertatea* cuvîntului, a presei, a întrunirilor, a mitingurilor şi a *demonstraţiilor*". Iar la art. 29, alin. 1 se afirma că „Libertatea cuvîntului, presei, întrunirilor, mitingurilor şi demonstraţiilor nu pot fi folosite în scopuri potrivnice *orînduirii* socialiste şi intereselor celor ce muncesc". Ne aflăm în faţa unei dileme. Factorul politic local, Departamentul Securităţii Statului, precum şi Ministerul Apărării Naţionale, atît prin conducători cît şi prin diferiţi subordonaţi, implicaţi (sub jurămînt) sau nu în procese după decembrie 1989, neagă total existenţa caracterului politic *anticomunist* explicit din partea manifestanţilor. Începînd cu ora 20.00 a serii de 16 decembrie 1989, Securitatea acceptă că s-a strigat sau scandat împotriva lui Nicolae Ceauşescu, în favoarea lui Mihail Gorbaciov şi a *perestroikăi*. Mişcarea de la Timişoara este identificată în totalitate, cel puţin pînă la 20 decembrie, drept o mişcare *anticeauşistă*, nu anticomunistă, o mişcare împotriva conducătorului statului, nu a *sistemului*. În favoarea acestei versiuni pledează, ca argument extrem de puternic, atitudinea conducerii organizate a manifestanţilor, respectiv Frontul Democrat Român de la Timişoara, care negociază cu primul-ministru Dăscălescu şi cu Bobu o listă de revendicări al căror conţinut este social, economic şi parţial politic.

Partea politică este legată de vinovăţia lui Nicolae Ceauşescu pentru victimele represiunii din perioada 17-20 decembrie şi îndepărtarea acestuia de la conducerea statului. De asemenea, pe timpul desfăşurării evenimentelor, pînă în ziua de 22 decembrie 1989, aproximativ orele 17.30-18.00 Comisia senatorială instituită de Parlamentul României nu recunoaşte caracterul *anticomunist* al evenimentelor, în general, ci numai caracterul *anticeauşist*. În condiţiile expuse mai sus, se pune întrebarea în ce măsură manifestanţii au respectat prevederile art. 28 din Constituţie („libertatea demonstraţiilor") şi în ce măsură manifestaţia lor s-a înscris în prevederile art. 29, alin. 1, încălcînd sau nu restricţia asupra „scopurilor potrivnice orînduirii socialiste şi intereselor celor ce muncesc"? Aici intervin două aspecte, două atitudini distincte. Ele ating, din punctul de vedere al analizei istoriografice, un paradox.

1. Autorităţile neagă caracterul anticomunist, adică „cu scopuri potrivnice orînduirii socialiste" al manifestanţilor, ceea ce presupune că manifestaţia de la Timişoara nu încălca prevederile Constituţiei, iar violenţele înregistrate de partea revoluţionarilor au avut un caracter penal şi individual. (Cei prinşi asupra faptului sau găsiţi vinovaţi – de incendiere, devastări, furturi, agresiuni fizice – ca urmare a cercetării legale urmau să suporte rigorile legilor, diminuînd astfel orice tentativă de a considera evenimentele drept o formă organizată de revoltă.) În aceste condiţii ar fi fost vorba de represiunea unei manifestaţii legale, ocrotite de art. 28 din Constituţie. Precizez că manifestaţia din Piaţa Maria, transformată în miting după oprirea primului tramvai, a fost blocată de forţe ale Ministerului de Interne care nu fuseseră trimise pentru a asigura *ordinea* desfăşurării manifestaţiei, ci pentru a o *împiedica*. În acelaşi context refuzul procurorilor de la Timişoara de a instrumenta dosare altor persoane decît celor reţinute pentru furt şi ultraj reprezintă un semn că raportul manifestanţi-forţe de ordine se înscrie în prevederile art. 28, nu şi 29. Aşadar, autorităţile (Armata, Securitatea, Justiţia, inculpaţii din procese) susţin cumva, probabil inconştient, caracterul constituţional legal al manifestaţiei din 16 decembrie?

Dimpotrivă, revoluţionarii, atît individual, dar mai ales organizaţi în asociaţii legal constituite insistă să afirme, inclusiv prin

intermediul unor documente oficiale, publice, că manifestațiile de la Timișoara au avut de la început un caracter anticomunist, îndreptat împotriva sistemului. În aceste condiții ei se înscriu în prevederile art. 29 din Constituție și dau (probabil inconștient) *un temei constituțional dreptului de represiune*. Pentru istoric, nu și pentru Justiție, există explicația tentativei organizațiilor de revoluționari de a se legitima ca anticomuniste, deși probele privind acest caracter sunt postdatate, subiective, inventate cu scopuri diferite, care în final s-au dovedit a avea un caracter politic explicit (în condițiile sistemului democratic). Paradoxul este vizibil: prin această pretenție, chiar revoluționarii situează manifestația de la Timișoara în afara Constituției în vigoare și în consecință Justiția i-a judecat pe inculpați cam fără temei constituțional. Justiția, admițînd trimiterea în judecată a unor persoane implicate în „represiune", Procuratura la rîndul ei, reprezentîndu-i pe revoluționari, iar Justiția acceptînd răspunderea solidară a unor instituții (Armata) nu au avut un temei constituțional pentru acțiunea judecătorească atît timp cît partea vătămată, revoluționarii, afirmă că revolta lor a fost anticomunistă, ceea ce înseamnă că au încălcat prevederile art. 29 din Constituție. Pe de altă parte, dacă se admit afirmațiile diferiților inculpați proveniți din rîndul autorității că revolta nu a avut caracter anticomunist, ci numai anticeaușist, autorii represiunii erau pasibili de pedeapsă în temeiul art. 28. Prin urmare, dacă se menține tendința de a afirma că revolta de la Timișoara a avut un caracter anticomunist, poate exista un rezultat favorabil al revoltei, succesul revoluției, dar nu poate exista o inculpare pentru represiune, ci numai pentru fapte penale care au încălcat prevederile legilor în vigoare în acel moment, și de o parte, și de alta.

În ce privește decretarea stării de necesitate, comunicată de Nicolae Ceaușescu ministrului Apărării și ministrului de Interne în ziua de 17 decembrie 1989, ora 13.30, Constituția din 1965 arată că aceasta era în primul rînd o prerogativă a Marii Adunări Naționale. Aceasta, potrivit art. 43, alin. 22, „Proclamă, în interesul apărării țării, a ordinii publice sau a securității statului, *starea de necesitate*, în unele localități sau pe întreg teritoriul țării". Printr-un defect al Constituției comuniste, Consiliului de Stat nu-i erau conferite

atribuţii în privinţa stării de necesitate, dar trimiterea spre Constituţie exista în mod hilar în alte legi. La art. 7, Consiliul de Stat putea declara mobilizarea generală şi parţială, iar potrivit art. 8 putea declara starea de război. În mod normal, între sesiunile Marii Adunări Naţionale (cazul din decembrie 1989), Consiliul de Stat era cel autorizat să proclame starea de necesitate, dar în Constituţie s-a uitat înscrierea acestei prevederi.

Preşedintele RSR avea următoarea atribuţie: „art. 75, alin. 14. În interesul apărării Republicii Socialiste România, al asigurării ordinii publice sau securităţii statului, *proclamă*, în caz de urgenţă, în unele localităţi sau pe întreg teritoriul ţării, *starea de necesitate*. În îndeplinirea atribuţiilor sale, preşedintele RSR emite decrete prezidenţiale şi decizii". Acest ultim alineat se referă la toate atribuţiile sale. Nicolae Ceauşescu mai inventase o instituţie care să conducă Armata, un fel de Consiliu Suprem de Apărare a Ţării actual, care atunci se numea Consiliul Apărării RSR. *Legea nr. 5/ 14 martie 1969 privind înfiinţarea, organizarea şi funcţionarea Consiliului Apărării Republicii Socialiste România* conţinea o prevedere care nu exista în Constituţie: „Atribuţii. art. 3, alin. I. Examinează şi propune Marii Adunări Naţionale, respectiv *Consiliului de Stat*, proclamarea *stării de necesitate*, mobilizarea parţială sau generală, precum şi declararea stării de război". Apoi, la art. 5 preciza că „Preşedintele Consiliului Apărării este comandantul suprem al forţelor armate ale RSR", iar la art. 6 – „Consiliul Apărării îşi desfăşoară activitatea potrivit principiului muncii şi conducerii colective". Adică dezbate, votează şi adoptă prin vot, conform alin. 2, astfel că preşedintele nu decidea singur proclamarea stării de necesitate. Sistemul de Putere inventat de Ceauşescu era complicat în mod voit, astfel încît să permită folosirea deciziei unilaterale a comandantului suprem care de fapt conducea toate organismele inventate în domeniul apărării. Astfel, prin prevederile art. 9 al aceleiaşi legi: „Hotărîrile Consiliului Apărării sunt obligatorii pentru toate organele la care ele se referă". Se observă încă o dată că Ministerul Apărării nu avea nici o autoritate în stat şi trebuia să se supună hotărîrilor partidului şi ordinelor comandantului suprem. În mod legal, Ceauşescu trebuia să convoace Consiliul Apărării şi să propună

acolo instituirea stării de necesitate, loc unde poate ministrul Apărării ar fi putut limita implicarea Armatei în evenimente, cu evitarea deschiderii focului şi cu legile ţării pe masă. Nicolae Ceauşescu însă s-a prevalat direct de atribuţiile preşedintelui ţării prevăzute la art. 75, alin. 14 din Constituţie, pe care îl reproducem din nou: „În interesul apărării Republicii Socialiste România, al asigurării ordinii publice sau securităţii statului, *proclamă*, în caz de urgenţă, în unele localităţi sau pe întreg teritoriul ţării, *starea de necesitate*", dînd telefoane, dar fără să respecte prevederile articolului.

Aici se deschide o capcană în care au căzut foarte mulţi analişti, revoluţionari şi chiar jurişti. Dar în primul rînd în capcană a căzut Milea. Preşedintele proclamă starea de necesitate, ori „a proclama" presupune două lucruri foarte clare: existenţa prealabilă a unui document cu caracter juridic legal (decretul de instituire a stării de necesitate) şi anunţarea publică a instituirii stării de necesitate. Nicolae Ceauşescu nu a emis nici un decret în ziua de 17 decembrie 1989, nici la ora 13.30, nici mai tîrziu, iar comunicarea a fost făcută privat, printr-o convorbire telefonică ministrului Apărării. Ceauşescu nu a anunţat public starea de necesitate, aşa cum cerea chiar Constituţia comunistă.

Pentru a nu exista dubii, am apelat la literatura enciclopedică de specialitate:

Dicţionarul Explicativ al limbii române:

„A proclama: A anunţa ceva în mod solemn şi oficial; a aduce la cunoştinţă publică (printr-o proclamaţie) un fapt de mare importanţă şi de interes general".

Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească", Ed. Cartea Românească, 1931:

„A proclama: A publica, a declara în public cu glas tare şi în mod solemn. A vesti, a încunoştinţa, a face cunoscut".

Pentru că acest cuvînt este un neologism care provine din limba franceză, vom căuta termenul în această limbă pentru a observa dacă are şi alte sensuri.

Nouveau Petit Larousse, Paris 1969:

PROCLAMER: Publier à haute voix et avec solennité. Divulguer, révéler. Sinonime: *Annoncer. Déclarer. Dévoiler. Manifester.*

Le Petit Larousse, Dictionnaire Encyclopédique, 1995:

. PROCLAMER: Reconnaître, révéler publiquement et solennellement. Faire connaître publiquement.

Petit Robert, Dictionnaire de la langue française, Paris, 1967:

PROCLAMER: Publier ou reconnaître solennellement, par un acte officiel. Proclamer la république, la dictature, un roi. Proclamer l'état du siége. Annoncer ou déclarer hautement auprés d'un vast publique".

Legătura între starea de necesitate şi verbul „a proclama" a fost făcută prima dată oficial de revoluţionarul Jules Michelet: *„Le décret de l'Assemblée, imprimé et affiché sera, de plus, à tous les carrefours, proclamé a son de trompe".*

Dicţionarul Enciclopedic român:

„Proclamaţie: Act scris al conducerii de stat, prin care acesta, în anumite împrejurări de însemnătate specială, se adresează direct tuturor cetăţenilor ţării".

Proclamarea stării de necesitate trebuie să fie, în conformitate cu înţelesul unic şi unanim al acestui termen, anunţarea publică, direct, prin viu grai sau prin acte oficiale obligatoriu publice, către întreaga populaţie a situaţiei de instalare a acestei stări prevăzute de Constituţie. Nicolae Ceauşescu a ordonat direct ministrului Apărării şi ministrului de Interne înarmarea militarilor cu muniţie de război în ziua de 17 decembrie 1989, ora 13.30, declarîndu-le la telefon că a decretat starea de necesitate. Ca urmare a acestui ordin politic, ministrul Apărării a transmis acest ordin ilegal întocmai. De asemenea, aşa cum ştim, Nicolae Ceauşescu a anunţat în teleconferinţa din ziua de 17 decembrie prin interfon cu circuit închis şi privat, secret, liderilor politici judeţeni şi altor factori din structurile politice, de stat şi militare că a decretat starea de necesitate. Aceasta trebuia proclamată, declarată sau decretată public. Acest lucru l-a făcut abia în seara de 20 decembrie la televiziune. Care a fost, prin urmare, temeiul legal al folosirii trupelor Ministerului Apărării Naţionale în oraşul Timişoara, cu dreptul şi ordinul expres de a

deschide foc împotriva populației? Locuțiunea „împotriva populației" are această formă în mod voit, și autorul nu folosește alte sintagme precum „persoane violente", „huligani", „infractori" etc., deoarece numai forțele de ordine ale Ministerului de Interne aveau în misiunile lor obligația și autorizația de a deosebi cetățeanul obișnuit de infractor, de individul/indivizii care încalcă vreo lege; Armata nu are în misiunea ei decît lupta cu inamicul. Pentru Armată, ca și pentru fiecare militar în față nu se află, conform regulilor sale și legilor pentru ducerea războiului pe uscat, decît o masă fără identitate care poartă denumirea generică de *inamic*. În consecință, în timp ce forțele de ordine pot acționa împotriva infractorilor de orice fel, identificînd, izolînd și reținînd vinovații, trupele militare nu pot face aceste diferențieri, pentru că nu au mijloacele juridice și operaționale. Armata ar fi putut să ia prizonieri, dar acest drept îl obține numai după decretarea *stării de război*, care este cu totul altceva. Ca urmare, focul deschis la Timișoara a avut calitatea juridică de *foc deschis împotriva inamicului*, ceea ce este aberant. Împiedicarea acestei aberații în lumea civilizată este cea care a impus reglementarea folosirii Armatei în tulburări interne prin legi speciale, pe care România nu le avea și nu le are nici astăzi.

Ordinul dat lui Milea la telefon în ziua de 17 decembrie 1989 la ora 13.30 și transmis întocmai de acesta unităților din Timișoara era neconstituțional și ilegal. Prin urmare și dreptul de folosire a Armatei, în anumite situații din municipiul Timișoara – în principal cele ofensive – a fost neconstituțional și ilegal.

Pentru celelalte situații în care s-a deschis focul, și anume cele prevăzute de legea privind regimul armelor și munițiilor, uzul de armă era legitim. Le vom analiza la timpul potrivit.

Mai apare un aspect însemnat al acestui eveniment grav, care aruncă asupra evenimentelor din Timișoara o lumină însîngerată și care repune în discuție întregul eșafodaj al proceselor din ultimii 15 ani: dreptul legal al lui Nicolae Ceaușescu de a ordona măsuri de restabilire a ordinii prin intermediul factorului politic local. *Legea Nr. 14/28 decembrie 1972 privind organizarea apărării naționale a*

RSR[433] arăta la art. 15: „În vederea coordonării şi realizării măsurilor de apărare pe plan local, la judeţe, municipii, sectoare ale municipiului Bucureşti, oraşe şi comune, funcţionează consilii locale de apărare, organe deliberative, care au sarcina de a soluţiona *problemele de apărare* atît pe timp de pace, cît şi pe timp de război", dar nu se precizau problemele de ordine publică. La art. 16, alin. 2 se arăta: „Consiliile judeţene de apărare şi cel al municipiului Bucureşti sunt subordonate şi răspund pentru întreaga lor activitate faţă de comandantul suprem al forţelor armate, Consiliul Apărării RSR, iar pe plan local, faţă de Comitetul Judeţean de Partid, consiliul popular judeţean, respectiv al municipiului Bucureşti", iar la Atribuţii, textul art. 18, alin. e avea următoarea prevedere: „(Consiliile judeţene de apărare) Organizează şi conduc în mod unitar acţiunile pentru prevenirea şi lichidarea efectelor calamităţilor naturale, a incendiilor, pentru apărarea sănătăţii populaţiei, a avutului obştesc, respectarea liniştii şi *ordinii publice*". Aşadar, Nicolae Ceauşescu putea să dea ordine directe primului-secretar de la Timişoara şi Consiliului Judeţean de Apărare, care putea să ia măsuri şi să dea ordine de intervenţie doar forţelor locale aparţinînd Ministerului de Interne, pompieri sau Gărzi patriotice, nu şi unităţilor militare. În cartea pe care a elaborat-o colectivul din Statul Major General în 1999 în legătură cu executarea ordinului militar, se arată foarte clar că „din consiliile judeţene de apărare făceau parte: comandantul militar al garnizoanei sau al unei unităţi militare desemnate de ministrul apărării naţionale, comandantul Centrului militar, şeful de stat major al apărării locale antiaeriene, şeful de stat major al Gărzilor patriotice. Această reprezentare se rezuma doar la rezolvarea problemelor locale şi nu angaja instituţia militară, *nu atrăgea după sine subordonarea unităţilor militare faţă de organele locale*"[434]. Motivul era simplu: apărarea ţării nu se organizează după configuraţia judeţelor, ci după alte criterii teritoriale. Ce însemna asta în planul concret al evenimentelor din Timişoara?

---

[433] *Buletinul Oficial*, VIII, Nr. 160, partea I, p. 1 364-1 385.

[434] Constantin Degeratu, Constantin Zanfir, Floarea Şerban, Adrian Şuşu, *Executarea ordinului militar*, Ed. Militară, Bucureşti, 1999, p. 63.

Însemna că Radu Bălan nu putea da ordin unităţilor militare din garnizoană de a ieşi cu trupe, tehnică, muniţie şi de a executa foc pentru restabilirea ordinii. Acest lucru nu putea să-l facă decît Nicolae Ceauşescu prin intermediul Constituţiei şi legilor ţării, iar ministrul apărării să execute ordinul, dacă era legal. Ceauşescu însă, aşa cum am văzut, l-a minţit pe Milea că a decretat starea de necesitate cu scopul precis de a implica Armata în represiune. Milea a transmis ordinul la 13.30, neavînd cum să verifice dacă a fost respectată legea şi aşteptînd ca decretul de instituire a stării de necesitate să fie publicat sau ca preşedintele ţării să o proclame public. Probabil că între timp şi-a dat seama că acest decret nu există şi a revenit cu ordine care să limiteze implicarea armatei în stradă. Într-un eventual proces, generalul Vasile Milea se putea apăra prin două argumente: că ordinul dat de Ceauşescu nu era *vădit* ilegal, deoarece comandantul suprem avea prin Constituţie dreptul să decreteze starea de necesitate, şi prin faptul că avea obligaţia să execute ordinul, urmînd ca proclamarea oficială a stării de necesitate să-i dea şi temeiul legal pentru executarea ordinului. Aceste două argumente nu-i puteau aduce însă fostului ministru decît circumstanţe atenuante. Sublinem încă o dată că proclamarea stării de necesitate era doar aspectul *formal* al acestei atribuţii constituţionale şi că ea nu se putea exercita decît după instituirea prin *decret,* adică printr-o formă juridică, a acelei situaţii. Altfel spus, în spatele proclamării stării de necesitate trebuia să se găsească obligatoriu decretul de instituire a stării de necesitate. Nici decretul, nici proclamaţia nu au existat.

„Întrucît tot mai mulţi comandanţi de garnizoane raportau că primii secretari ai Comitetelor Judeţene de Partid – se afirmă în tratatul despre rolul Armatei în revoluţie –, care erau şi preşedinţi ai Consiliilor Locale de Apărare, pretindeau insistent ca unităţile militare să iasă din cazărmi cu efective şi tehnică pentru a participa la stăvilirea mişcării de protest, ministrul Apărării Naţionale – intuind pericolul atragerii armatei într-o confruntare deschisă cu populaţia ieşită în stradă – a preluat direct, sub autoritatea şi controlul său din Bucureşti, orice intervenţie a trupelor MApN în afara

cazărmilor, cerîndu-le comandanților militari să nu se răspundă solicitărilor de efective și tehnică, din partea oricui ar veni, decît după aprobarea sa expresă"[435]. S-au păstrat stenogramele convorbirilor telefonice între ministrul Vasile Milea și generalul Iulian Topliceanu, comandantul Armatei de la Cluj, iar în convorbirea din 17 decembrie, după ora 15.15, a existat și următorul dialog:

„**Generalul Milea:** Îți atrag atenția că toate cererile de efective pentru diferite misiuni le aprob eu. Primii secretari să mă sune la telefonul operativ și să-mi solicite ce doresc.

Generalul Topliceanu: Așa voi proceda și este bine ca în interior să se aprobe cît mai puține efective, majoritatea să le folosim pentru frontieră"[436].

Textul îl scoate din cauză pe generalul Topliceanu, ca și pe omologii săi din orice garnizoană, astfel că inculparea acestora după revoluție este cam de neînțeles. Milea mai avea o problemă în raporturile sale cu ordinele venite de la Ceaușescu și anume faptul relevat foarte bine de specialiștii militari că, prin doctrina de apărare asumată de dictator și prezentată ca propria sa concepție, localitățile României, inclusiv cele mari, erau incluse în structura apărării. Adică se putea duce război și în localități. Pe acest temei Ceaușescu a ordonat ieșirea cu blindate pe străzile Timișoarei, însă această operație nu se putea face decît în cazul declarării *stării de război* și, evident, numai dacă inamicul era pătruns în localitatea respectivă. În volumul „Armata, mareșalul și evreii" am arătat ce s-a întîmplat cînd trupele blindate române au intrat în Chișinău și au surprins eșaloane sovietice de infanterie în retragere pe străzile orașului – tancurile generalului Son au tras cu obuzele în plin, făcînd un adevărat carnagiu. Apoi, cînd tancurile au înaintat pe străzi, au început să fie doborîte de vînătorii de tancuri sovietici ascunși prin case. Așadar, ceea ce putea face Milea după ce a transmis

---

[435] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ed. Militară, București, 1998, p. 33.
[436] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 195.

ordinul lui Ceauşescu a fost să limiteze efectivele trimise în stradă, dar şi să orienteze misiunile acestora către poziţii defensive – apărarea unităţilor militare, a unor obiective importante, a sediilor instituţiilor politice sau administrative ale statului.

Nicolae şi Elena Ceauşescu cunoşteau caracterul politic, anticeauşist al mişcărilor de la Timişoara. Să revenim la cronologia evenimentelor de la Timişoara şi să urmărim activităţile procurorului-şef adjunct Diaconescu şi ale procurorilor săi, deoarece, pe baza unei mărturii, dar şi a unor documente, între orele 14.00 şi 15.00 s-a petrecut un fapt care aruncă o lumină revelatoare pentru caracterul, interesele şi intenţiile reale ale cuplului Ceauşescu.

„**Gh. Diaconescu:** În jurul prînzului m-am întors la Inspectorat. Aveam nevoie de informaţii, deoarece realitatea percepută de mine (lipsa actelor, numărul mare al copiilor, identificarea doar a 29 de infractori) nu corespundea cu situaţia din oraş, cu devastarea vizibilă, violentă şi cu agresiunea asupra forţelor de ordine. Problema numărul unu era că nu aveam informaţii; nimeni nu ne informa asupra legăturii cauzale între cei reţinuţi şi fapte. Atunci am dat acel ordin, care a fost invocat şi amintit de toţi procurorii audiaţi în legătură cu evenimentele de la Timişoara, cele 10 porunci. Prima era să se aplice procedurile ca la carte, fără să se omită nici măcar o virgulă de la Codul de Procedură Penală.

AMS: Aţi simţit că ceva nu este în regulă.

GD: Bineînţeles. Am cerut acest lucru şi miliţienilor. Atunci am aflat că s-ar fi reluat mişcările şi că se caută pătrunderea în forţă în clădirea CJP, deşi era înconjurată de trupele de miliţie-securitate ale generalului Ghiţă.

AMS: Erau neînarmate. Doar cu nişte bîte de lemn.

GD: Asta am aflat-o ulterior. Au fost spulberaţi, s-a intrat din nou în sediu, au dat foc, au urmat distrugeri şi acte de vandalism. Iar am fost informat că erau foarte mulţi copii. Chestia asta era de neînţeles pentru mine. Se vorbea de spulberarea forţelor de ordine şi în acelaşi timp de copii! Era ceva incredibil! Mulţi elevi. Au fost contactate cadrele didactice de la şcoli şi licee să vină să-şi ia elevii. Spre surprinderea mea s-au prezentat foarte puţini. O adevărată

babilonie birocratică. Aceasta este şi principala cauză pentru care copiii nu au fost puşi în libertate imediat. Din informaţiile ulterioare am aflat că, de fapt, chestiunea a ajuns pînă la Elena Ceauşescu. Cineva – Coman sau Bălan – a pus această problemă mai tîrziu prin telefon la Bucureşti şi Elena Ceauşescu i-a răspuns: «Ce, ăştia sunt copii să intre cu boata în clădirea partidului şi voi îi puneţi în libertate? Ce copii sunt ăştia?».

AMS: Să intre cu boata!? Ce înseamnă?

GD: Nu ştiu, dar şi eu, şi ceilalţi am reţinut intervenţia exact, datorită pitorescului ei. În timp ce ne aflam acolo, apare Radu Bălan. Agitat, sărise pe o fereastră din clădire, ceva de genul ăsta. Ne-a povestit (*lui Popescu, Macri, Mihalea, Diaconescu, aflaţi în încăpere*, n.a.) că în momentul în care manifestanţii au ajuns în faţa sediului a coborît şi a discutat cu ei. Bălan s-a prezentat. Manifestanţii n-au avut nici un fel de gesturi şi cuvinte nepotrivite faţă de el. Au aflat cine este şi oamenii i-au spus că nu au nimic cu partidul, dar de ce nu ne daţi lapte, carne... revendicări economice. (*Este o confirmare a scenei relatate de revoluţionari*, n.a.). A încercat să le explice, să promită însă la un moment dat un grup violent a atacat din nou clădirea, fără nici o legătură cu cei cu care discuta. În acest moment, aproximativ orele 14.00-15.00 în ziua de 17 decembrie, am sunat pe TO la Popovici. Nu puteam să-i vorbesc în clar, dar i-am spus: «Aici este altceva...». «Ce altceva?» – m-a întrebat. «Eh, este o nemulţumire de altă natură». Am folosit un limbaj voalat ca să înţeleagă că era vorba de o manifestaţie politică. Popovici tot nu înţelege şi îmi spune: «Trebuie să ştiu ce e acolo». Atunci i-am răspuns: «Nu există temei pentru treaba noastră, e politic...». Procurorul general nu a avut nici o reacţie, motiv pentru care am şi crezut că nu mai este la telefon. Am închis telefonul, însă după aproximativ 30 de minute...

AMS: Numai puţin! Care era în opinia dumneavoastră sensul acelor cuvinte, în opinia dumneavoastră ca înalt magistrat?

GD: Că nu este vorba de o acţiune a unor forţe duşmane împotriva statului şi că actele de distrugere se petrecuseră în timpul unei mişcări politice îndreptate împotriva şefului partidului şi statului. Cauza era evident economică. Să revin!

AMS: Vă rog.

GD: După aproximativ 30 de minute am fost chemat de generalul Macri, care mi-a comunicat că mi s-a repartizat un birou separat şi nu mai particip la discuţiile colectivului. Am fost foarte mirat şi chiar ofensat.

AMS: Să reamintim că eraţi procurorul general adjunct al ţării şi, nu numai prin puterile conferite de lege, ofiţerii de orice grad trebuiau să fie foarte atenţi.

GD: Eu aşa cred. M-am dus să văd biroul; era, mi se pare, al locţiitorului şefului Securităţii. Toate telefoanele erau deconectate, inclusiv telefonul interior. Asta m-a făcut să cred că s-a schimbat atitudinea faţă de mine. Ulterior am aflat că telefonul lui Popovici era ascultat şi că Elena Ceauşescu a fost informată asupra discuţiei mele cu Popovici. Ea l-a sunat pe Postelnicu şi i-a spus: «Diaconescu este trădător!». Nu am rămas în acel birou, dar nici nu ştiam ce să fac, plus că eram, firesc, îngrijorat. Nu trec cîteva minute şi mă sună chiar Postelnicu, acesta anunţîndu-mă că Elena Ceauşescu m-a declarat trădător".[437]

În legătură cu acest moment-cheie dintre orele 14.00 şi 15.00 ale zilei de 17 decembrie 1989, în care o înaltă oficialitate a statului transmite de la Timişoara la Bucureşti că la Timişoara nu este o acţiune a iredentismului maghiar sau a vreunui inamic extern, ci o manifestaţie împotriva lui Nicolae Ceauşescu, astfel încît nu mai există nici un dubiu la nivelul conducerii asupra realităţii din oraşul de pe Bega, ei bine, în legătură cu acest moment, avem la dispoziţie două documente. Primul este declaraţia olografă a lui Tudor Postelnicu, dată în timpul anchetei, în care afirma: „În cadrul unei convorbiri telefonice cu Elena Ceauşescu, printre alte probleme, mi-a spus şi faptul că procurorul general adjunct Diaconescu Gh. dă informaţii greşite de la Timişoara şi că felul în care procedează nu face altceva decît să abată atenţia de la realităţi. Am simţit că aceasta, El(ena) Ceauşescu, voia să minimalizeze gravele probleme

[437] Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluţie*, Ed. RAO, Bucureşti, 2004, pp. 64-66.

de la Timişoara. Am sunat din proprie iniţiativă şi am vorbit cu Diaconescu Gheorghe. I-am spus că «Elena Ceauşescu este foarte nemulţumită despre faptul în care dumneavoastră aţi prezentat problemele de la Timişoara». Mi-a răspuns: «Nu am făcut altceva decît să informez realitatea»"[438]. În timpul cercetărilor declanşate de Armată asupra evenimentelor din decembrie 1989, căpitanul de justiţie Marius Budu a înaintat ministrului Apărării un raport în ziua de 19 ianuarie 1990 asupra unui incident petrecut pe timpul anchetei: „La data de 26 sau 27 decembrie 1989, nu pot preciza exact, avînd pe atunci calitatea de procuror civil, mă aflam în incinta sediului Ministerului Apărării Naţionale, unde purtam o discuţie cu Postelnicu Tudor, fostul ministru de Interne al fostei dictaturi ceauşiste. La un moment dat, în încăperea în care purtam discuţia a intrat domnul Diaconescu Gheorghe, colonel de justiţie şi adjunct al procurorului general al României, care i-a pus unele întrebări lui Postelnicu Tudor, legate de activitatea acestuia în reprimarea mişcării de la Timişoara şi a revoluţiei din 22 decembrie 1989. Spre sfîrşitul discuţiei, Postelnicu Tudor a afirmat faţă de domnul Diaconescu Gheorghe, citez: «Sunteţi supărat pe mine!». Domnul Diaconescu Gheorghe a replicat, citez: «Nu, de ce?». Postelnicu Tudor a răspuns că se referă la discuţia telefonică purtată cu domnul Diaconescu Gheorghe. Domnul Diaconescu Gheorghe a afirmat că nu este deloc supărat pentru cele transmise şi imputate atunci şi că oricum acel aspect nu are nici o legătură cu cauza în care era cercetat Postelnicu Tudor şi nu poate influenţa obiectivitatea cu care se vor face cercetările. (*În acel moment Postelnicu era cercetat numai pentru evenimentele din Bucureşti*, n.a.). Totuşi, după aceea, domnul Diaconescu Gheorghe l-a întrebat pe Postelnicu Tudor, citez: «Dar vă aduceţi aminte ce mi-aţi spus atunci, nu?, că sunt demis din funcţie şi că voi fi condamnat pentru înaltă trădare de patrie, din ordinul lui Ceauşescu Elena?». Postelnicu Tudor, lăsînd capul în jos, a răspuns că aşa este, dar nu a făcut altceva decît să transmită ce i-a ordonat Ceauşescu Elena. În continuare, domnul Diaconescu Gheorghe i-a răspuns lui Postelnicu Tudor, citez: «Şi

[438] Document în posesia autorului.

toate acestea pentru că am raportat altceva decît ceilalți și nu am vrut să dau mandate». După ce domnul Diaconescu Gheorghe a părăsit încăperea l-am întrebat pe Postelnicu Tudor cum a putut să facă trădător un om care a raportat adevărul și nu a acceptat să tîrască în rușine o întreagă instituție. Postelnicu Tudor mi-a spus că atunci cînd Ceaușescu Elena a auzit că Diaconescu Gheorghe a raportat că la Timișoara nu acționează elemente huliganice și că este vorba de o mișcare populară în care se cer drepturi și libertăți democratice, motiv pentru care Procuratura nu va emite mandate de arestare pentru persoanele reținute din rîndul demonstranților, i-a ordonat să-i transmită lui Diaconescu Gheorghe că din acel moment este demis din funcție și că va urma să fie judecat pentru trădare"[439]. Este interesant că tocmai Securitatea confirmă această situație. Locotenent-colonel Gheorghe Caraşcă, de la Direcția VI, trimis, cum am văzut, și el la Timișoara, declară în calitate de martor: „Misiunea pe care am primit-o de la generalul în rezervă Macri Emil a fost aceea de a stabili prin cercetări cine sunt capii evenimentelor din Timișoara, precum și dacă ar exista legături cu elemente ostile din afară. Ofițerii de securitate au efectuat cercetări pe linia problemelor menționate mai sus, audiind circa 100 de persoane, iar cadrele de Miliție au efectuat cercetări pe probleme specifice muncii de Miliție (furturi, distrugeri). Menționez că din cercetările efectuate, care au avut loc în Penitenciarul Timișoara, nu au rezultat aspecte care să intereseze organul de securitate"[440]. Reamintim că diversioniștii de la Timișoara erau români, fuseseră instruiți în taberele din Ungaria, reveniseră în țară. Majoritatea nu provenea din Timișoara, ci din localități transilvănene și din alte localități bănățene (Miercurea Ciuc, Cugir, Caransebeș, Zalău etc.) Așadar, ancheta Securității nu putea afla decît ceea ce știa deja încă din octombrie. Nici o clipă serviciile de informații maghiare și sovietice n-ar fi riscat să li se prindă agenți unguri sau ruși în mijlocul acțiunii, pentru că atunci s-ar fi putut demonstra fără tăgadă cine a organizat acțiunea. Pe

[439] Document în posesia autorului.

[440] Procuratura României, Procuratura Militară Cluj, Dosar 14/P/1990, *Declarație de martor a locotenent-colonelului Caraşcă Gheorghe* (19 martie 1990), p. 2. (De aici PR.PMCj.)

cînd aşa, în timp ce revoluţionarii vor afirma la infinit că *alţii* sunt autorii violenţelor şi instigatorii deschiderii focului, Securitatea nu va înceta să le dea dreptate. Este un alt paradox românesc.

În legătură cu „cele zece porunci" date de Gheorghe Diaconescu procurorilor de la Timişoara, avem la dispoziţie mărturia procurorului Gheorghe Mocuţa sub forma unei scrisori trimise Simpozionului organizat în 1996 de Alianţa Civică la Timişoara: „Gheorghe Diaconescu ne-a prezentat atunci o listă de zece «porunci» de la Centru (*Procuratura Generală*, n.a.), pe care noi trebuia să le urmăm, precizîndu-ne că va trebui să efectuăm cercetări în continuare. Aceste porunci reprezentau o prelucrare a dispoziţiilor teleconferinţei prin prisma unui cunoscător al normelor juridice, dar nu pot preciza cine anume a stat la baza întocmirii lor. Ceea ce pot preciza cu certitudine este faptul că procurorul general Nicolae Popovici a dat dispoziţii exprese de a se emite mandate de arestare împotriva «huliganilor» de la Timişoara. Vreau să arăt, de asemenea, că prima dispoziţie din cele zece suna în felul următor: «Cercetările se vor efectua cu respectarea strictă a dispoziţiilor legale»"[441]. Ştim cu exactitate că cele zece „porunci" erau scrise de Diaconescu la Timişoara şi că fuseseră emise încă de dimineaţă, mult înainte de teleconferinţa lui Ceauşescu, că aceste reguli au oprit eliberarea de mandate, fapt ce a produs declararea ca trădător a procurorului general adjunct.

În timp ce timişorenii încă mai negociau cu Radu Bălan mai multă carne şi pîine, în timp ce generalul Milea tot aştepta decretul de instituire a stării de necesitate, în timp ce generalul Macri şi colonelul Teodorescu transmiteau că nu este nici un spion implicat direct în violenţele din oraş, Nicolae şi Elena Ceauşescu ştiau cu precizie că ceea ce se întîmpla la Timişoara era împotriva lor. La ora 14.30, cei doi i-au chemat acasă pe cîţiva din acoliţi, Bobu, Manea Mănescu şi Ion Coman. Din seria de emisiuni „În faţa dumneavoastră" ale lui Vartan Arachelian, am reţinut acest dialog reprodus apoi într-o carte:

---

[441] Gheorghe Mocuţa, *Informare* în *O enigmă care împlineşte şapte ani. Timişoara, 1989-1996*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1996, p. 154.

„**Marius Ghilezan**: Aş vrea să profităm de situaţia discuţiei din ziua de 17. Un lucru mai puţin cunoscut este faptul că dumneavoastră împreună cu Emil Bobu şi Manea Mănescu aţi fost la Ceauşeşti acasă la ora 14.30.

Ion Coman: Bobu era acolo, Manea Mănescu nu era.

Marius Ghilezan: Manea Mănescu a venit mai tîrziu, după ce dumneavoastră aţi plecat. Ce v-a spus Ceauşescu, în Primăverii, la ora 14.30, înainte ca dumneavoastră să plecaţi spre Timişoara?

Ion Coman: Da, a spus următorul lucru, şi sper să vă redau cît mai exact: «Un grup de vandali, de derbedei, vînduţi străinătăţii, încearcă să destabilizeze România. Au spart magazine, au incendiat unităţi militare, au incendiat Comitetul Judeţean de Partid, au încercat să ia drapelul de luptă al unităţii. În această situaţie, am hotărît – el! – stare de necesitate în municipiul Timişoara şi am ordonat lui Milea şi celor de la Interne, să trimită un grup de generali de răspundere să execute aceste ordine. Te duci şi tu – deci nu eram legat de generali – şi împreună cu judeţeana de partid, să lămuriţi cu incendierile, cu toate, şi să reintre în normal a doua zi, orice problemă să fie rezolvată». Asta a fost misiunea mea"[442].

Misiunea lui Ion Coman, aşa cum s-a demonstrat pe bază de mărturii, precum şi pe baza actelor sale reconstituite inclusiv prin analiza atentă a declaraţiilor sale, a fost să-l reprezinte pe Nicolae Ceauşescu în calitate de conducător al tuturor activităţilor legate de înăbuşirea revoltei de la Timişoara. Bineînţeles, nici la 14,30 nu era vreo stare de necesitate proclamată sau decretată. În timpul procesului său de la Cluj, generalul Ştefan Guşă a dat cîteva amănunte despre misiunea pe care a primit-o:

„**Întrebare**: Ce ordin aţi primit în legătură cu reprimarea manifestărilor populare din oraşul Timişoara?

Răspuns: În ziua de 17.12.1989, în jurul orei 14.00, generalul Vasile Milea, fostul ministru al Apărării Naţionale mi-a ordonat să mă deplasez cu un avion militar la Timişoara împreună cu

---

[442] Vartan Arachelian, *În faţa dumneavoastră – revoluţia şi personajele sale*, Ed. Nemira, 1998, p. 145.

generalul-colonel Victor Stănculescu, prim-adjunct al ministrului Apărării Naţionale, general-locotenent Chiţac Mihai – comandantul trupelor chimice, general-locotenent Nuţă Constantin, adjunct al ministrului de Interne şi şef al Inspectoratului General al Miliţiei – şi un grup de ofiţeri pe care îi vom considera necesari, în scopul de a pune ordine la Timişoara. Ni s-a mai precizat că suntem *în subordinea nemijlocită* a fostului secretar al Comitetului Central, Ion Coman, reprezentant direct al fostului dictator.

Întrebare: Ce ordine aţi dat la Timişoara în executarea misiunii încredinţate dvs. de ministrul Milea şi al ordinelor primite ulterior din partea secretarului Ion Coman?

Răspuns: Ajungînd în Timişoara, am constatat că mai multe unităţi din garnizoana Timişoara – mecanizate, tancuri, secţia de reparaţii, batalionul aprovizionare-transport, şcoala de şoferi, apărarea antiaeriană – se aflau deja constituite în dispozitive de luptă. Am înţeles că dispunerea în dispozitivele de luptă a fost ordonată de înlocuitorul la comanda Diviziei mecanizate din Timişoara – locotenent-colonelul Zeca – şi a colonelului Rotariu de la Divizia de apărare antiaeriană. Am fost informat că pînă în momentul sosirii mele militarii care erau constituiţi în dispozitive de luptă erau dotaţi cu muniţie de manevră şi că *ulterior au primit ordin ca această muniţie să fie înlocuită cu muniţie de război*. Pînă la sosirea mea militarii au folosit muniţie de război, dar prin foc de avertisment (pe verticală)"[443].

Ordinul dat de generalul Vasile Milea forţelor militare de la Timişoara şi transmis de adjunctul şefului Marelui Stat Major, generalul Eftimescu (generalul Guşă era pe drum, nu a fost implicat în darea ordinelor), prin Armata 3 de la Craiova, prevedea distribuirea muniţiei de război, folosirea tancurilor şi dreptul de foc.

ORDINUL MINISTRULUI APĂRĂRII NAŢIONALE
Transmis de general Eftimescu
Retransmis de locotenent-colonel Ilie Marin.
17 decembrie 1989

– Muniţia se ţine pe companii centralizat, nu pe soldaţi.
– Ofiţerii poartă pistoalele cu unitatea de foc.

---

[443] PR. PMCj, Dosar 14/P/1990, *Declaraţie învinuit general locotenent Guşă Ştefan* (13 februarie 1990), p. 1.

– Cînd sunt chemaţi la eşaloanele superioare sau organele de partid şi de stat se deplasează înarmate.

– Se cheamă cadrele din concedii.

– Funcţiile unicat se cheamă în cazarmă chiar dacă sunt în economia naţională.

– La compania cu trei plutoane să se asigure patru ofiţeri.

– Comandantul de unitate se cheamă la unitate chiar dacă sunt în economie.

– Subunităţile de intervenţie să aibă mijloace de legătură.

– Pe fiecare tanc să fie asiguraţi trei-patru pistolari ca desant pe tanc – înarmaţi – în măsură să răspundă la provocări.

– Mecanicii conductori să fie mai activi.

– TAB-ul să aibă strictul necesar pentru a fi mai mobil.

– Militarii care sunt numiţi în acţiuni să aibă hrană rece pentru una-două zile.

– Demonstranţii să fie serios avertizaţi şi apoi să se tragă la picioare.

– Sunt unii dintre demonstranţi care împing bătrîni şi copii în faţă, mijloacele noastre să-i ferească pe aceştia.

– Subunităţile de arme să fie pregătite ca infanterişti.

– Patrulele în oraş să fie formate dintr-un cadru + patru militari în termen înarmaţi.

Primit: Ajutorul ofiţerului de serviciu principal
ss/ maior Vlăduţu Gheorghe.
Pentru conformitate
p. COMANDANTUL U.M. 01204
locotenent-colonel
Balasz Ştefan
(semnătura şi ştampila unităţii)

Locotenent-colonelul Constantin Zeca va declara în procesul de la Timişoara: „La ora 15.00, ducîndu-mă în zona Comitetului judeţean de partid, am constatat existenţa unor trupe de la Brigada de securitate (*–miliţie*, n.a.), de la Brigada de grăniceri, de la Divizia de apărare antiaeriană a teritoriului şi de la Regimentul de aviaţie. Toate aceste trupe erau înarmate, dar, din cîte ştiu eu, fără muniţie. În total cred că au fost în jur de 1 500 de militari. Efectiv, nu se

putea trece cu maşina prin faţa Comitetului judeţean de partid. După ora 15.00, în spatele cordoanelor de militari aflate în faţa Comitetului judeţean de partid au fost dispuse trei tancuri de instrucţie fără armament. Ulterior au mai apărut alte cinci tancuri care au fost dispuse atît la podul *Decebal*, cît şi la Comitetul jedeţean de partid. Ulterior, după ce mă întorsesem de la aeroport, mi s-a raportat că două din aceste tancuri au fost atacate, incendiate, iar echipajele, molestate grav (unul dintre ofiţeri a primit o lovitură de muchie de topor în cap). Mi s-a mai spus că echipajele au fost salvate din mîna acestor huligani de către persoane civile care manifestau paşnic"[444].

Să încercăm reconstituirea faptelor, atît pe baza datelor cunoscute de la autorităţi, cît şi cu ajutorul revoluţionarilor. După atacarea detaşamentului de defilare, grupuri de manifestanţi s-au îndreptat spre clădirea Comitetului Judeţean de Partid unde au întîlnit formaţiuni ale forţelor de ordine formate din tineri militari ale trupelor de securitate-miliţie înarmate cu bîte de lemn. Acestea au fost atacate de grupuri violente care foloseau sticle sparte, pietre, crengi rupte din copaci. S-a pătruns în sediul partidului şi au fost devastate şi incendiate încăperi de la parter şi primul etaj. Iniţial, clădirea fusese apărată de detaşamente ale Gărzilor patriotice, ai căror luptători au fost molestaţi, la Spitalul judeţean înregistrîndu-se şi primul rănit (oficial). Gărzile patriotice sunt înlocuite de luptători de la USLA, care reuşesc să evacueze clădirea. Ca urmare a acelui atac, forţele de ordine sunt sprijinite şi de formaţiuni ale MApN, inclusiv cu tehnică de luptă, ca urmare a unui ordin expres al ministrului Apărării, general-colonel Vasile Milea. Nu cunoaştem mecanismul real de gîndire al ministrului Apărării, dar puteam estima că a fost surprins – dacă nu chiar înfuriat – de atacarea detaşamentului aflat în defilare şi mai ales de tentativa de a captura drapelul de luptă. Acest fapt aparent minor – dar numai pentru un neiniţiat – i-a confirmat apelurile insistente ale lui Nicolae Ceauşescu asupra gravităţii evenimentelor din Timişoara. În plus, avem informaţii din stenogramele convorbirilor telefonice purtate de Milea cu unităţile din zona

[444] CSJ. SM, Dosar Nr.6/1990, *Declaraţie de martor locotenent-colonel Zeca Constantin* (9.06.1990), p. 4.

de Vest și din Transilvania că trupele armatei ungare și ale unităților sovietice staționate în Ungaria se puseseră în mișcare, demonstrînd paralel cu linia frontierei, pentru ca unele unități să ia la un moment dat direcții perpendiculare, ceea ce presupunea iminența unui atac. Din punct de vedere strict militar, acțiunile violente din oraș, precum și informațiile despre grupurile violente ale diversioniștilor, construiau imaginea unei operațiuni militare cu detașamente infiltrate pe teritoriul României avînd drept misiune slăbirea posibilității de apărare a frontierelor și a teritoriului și pregătirea unei invazii. Pe teritoriul Ungariei se aflau trupe sovietice de valoarea a aproximativ 60 000 de militari, la care se adăugau și efectivele armatei ungare. În plus, stațiile de ascultare ale Armatei române au semnalat încetarea comunicațiilor între unitățile maghiare, același lucru petrecîndu-se și în zona de amplasare a trupelor sovietice, fapt care este caracteristic scurtei perioade dinaintea unui atac iminent, pentru a nu dezvălui inamicului poziția și valoarea trupelor angajate. Ministrul Milea nu putea ignora aceste semnale. Este incontestabil. Probabil că pentru el aceste semnale au contat mai mult decît evenimentele din Timișoara și în mod firesc era imposibil să nu le interpreteze ca făcînd parte din aceeași operațiune militară. Mecanismul diversiunii pe teritoriul inamic înainte de un atac cu trupe se găsește în toate tratatele de artă militară și se învață încă din liceul militar.

Ne oprim pentru a aprofunda acest aspect important, deoarece el a declanșat o serie de activități și atitudini în interiorul Armatei cu impact asupra condițiilor în care s-a deschis focul – subiect al capitolului de față. Este adevărat că încă din data de 17 decembrie, după ora 15.15, avem la dispoziție stenogramele convorbirilor telefonice între generalii Milea și Topliceanu și că ministrul Apărării și-a început intervenția cu o afirmație cît se poate de tranșantă:

„**General Vasile Milea**: Fii atent pentru că sunt pregătite forțe în Ungaria care pregătesc o agresiune la frontiera de Vest a țării. Luați măsuri ferme pentru ridicarea capacității de luptă a unităților. Instrucția se face la cazarmă sau în apropiere de cazarmă. Vezi că ai militari nepregătiți, care ți-au venit de la muncile agricole.

General Iulian Topliceanu: Am înţeles. Am să iau măsurile stabilite pentru alarma de luptă parţială. (*S-a primit ordinul în 14 puncte. După terminarea comunicării celor 14 puncte, vocea ministrului era alertată, înainte de a începe comunicarea ordinului*) (!)

General Milea: Pe la tine, în zona Ardealului, care este situaţia?

General Topliceanu: Este linişte, nu avem probleme, dar informaţiile primite duc la concluzia că pot avea loc oricînd acţiuni în zona de frontieră. Am primit informaţii de la Brigada de grăniceri privind persoanele care au venit din Ungaria şi au relatat despre deplasări de trupe spre frontiera de vest a României.

General Milea: Aşa avem şi noi informaţiile de la ataşatul militar de la Budapesta (...)"[445]

Într-adevăr, între orele 15.00 şi 16.25, ministrul Apărării a transmis în teritoriu ordinul pentru alarmă de luptă parţială şi, foarte important pentru analiza noastră, a alarmat unităţile combatante, la pace, pentru apărarea frontierelor. Ordinul a ajuns la ora 15.20 la Armata 1 şi a avut următorul conţinut:

N(ota) T(elefonică) – **A2/0887/17.12.'89**

Din ordinul ministrului Apărării Naţionale începînd cu 17.12.89, (ora) 18.30 se execută indicativul **RADU CEL FRUMOS** în toate M(arile) U(nităţi), U(nităţi) şi formaţiuni ale A1.

Parola – **OASTEA CEA MARE**
Semnează – Ge(ne)ral-colonel Milea V.
Întocmit – maior Mitruş
Trimite – colonel Buliga R.

În acest loc trebuie precizat că Milea a trimis principalele unităţi de luptă spre frontiera de Vest, în timp ce în Timişoara, de exemplu, au fost puse la dispoziţia autorităţilor locale subunităţi cu valoare combativă redusă. Este suficient să privim din nou lista subunităţilor

[445] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, 194. (Există suspiciuni că în stenograma convorbirilor telefonice Milea-Topliceanu s-a intervenit ulterior, fiind unul din documentele falsificate după revoluţie.)

descrise de generalul Guşă în declaraţia sa din proces – „secţia de reparaţii, batalionul aprovizionare-transport, şcoala de şoferi"! Mai întîi au fost repartizate două tancuri de instrucţie – probabil pentru a satisface dorinţa de „putere" a lui Ceauşescu; tancurile acelea nu puteau decît strivi oameni –, apoi, o dată cu agravarea situaţiei, blindate cu muniţie la ele. Un aspect al alarmei de luptă parţiale este că militarii, într-o fază incipientă, înainte de a trece la executarea unor misiuni, sunt adunaţi şi consemnaţi în unităţi. Astfel, din după-amiaza de 17 decembrie 1989, toţi militarii români din Timişoara, şi nu numai, au fost izolaţi de orice altă informaţie decît cea oficială, parţială şi deformată din interiorul sistemului. În urma şedinţelor ministrului Apărării cu adjuncţii, generalul Ilie Ceauşescu a transmis tuturor ofiţerilor politici din ţară o serie de ordine şi misiuni – despre care nu ni s-au păstrat decît mărturiile unor astfel de ofiţeri – prin care a cerut ţinerea sub observaţie şi controlarea comandanţilor de unităţi asupra executării ordinelor venite de la Bucureşti, precum şi izolarea informaţională a ofiţerilor. De exemplu, autorul acestor rînduri a avut posibilitatea să cerceteze, în anul 1993, în unităţi din Transilvania consecinţele acestor ordine şi în toate situaţiile i s-a confirmat ordinul de a sigila toate aparatele de radio şi televiziune din unităţi, trecerea centralelor telefonice sub controlul activiştilor de partid, interdicţia de a suna acasă, la familie, şi ţinerea de şedinţe cu activul de partid în care li se spunea că se pregăteşte un atac al armatei ungare.

După revoluţie s-a încercat lămurirea acelui aspect legat de iminenţa unei invazii a trupelor maghiare şi sovietice. Ameninţarea a existat fără îndoială. Într-o emisiune a lui Vartan Arachelian, viceamiralul Mircea Dinu, şeful Direcţiei de Informaţii a Armatei în 1989, şi generalul Paul Şarpe, locţiitorul acestuia, au dezvăluit că Armata primise informaţii importante asupra operaţiunilor pregătite împotriva regimului din România. Ataşatul militar de la Budapesta „a constatat, dar i s-a şi adus la cunoştinţă prin relaţiile bune pe care le avea cu alţi diplomaţi unele mişcări către graniţele României, unele schimbări de dispozitive. Nu la nivel de mari unităţi care să îngrijoreze în mod deosebit, ci la nivel de nuclee de batalion-regiment;

inclusiv grupuri de observare împinse spre graniţe"[446]. În cursul lunii noiembrie, omologul iugoslav al viceamiralului Dinu i-a comunicat ataşatului militar român la Belgrad întregul proiect general de subversiune organizat de sovietici cu ajutorul Ungariei, care conţinea şi declanşarea unor „acte de tulburare a ordinii interne la care să fie posibilă o reacţie sau o revoltă, ca urmare a nemulţumirilor generale ale populaţiei; ordinea era începînd cu localităţile de graniţă, şi ulterior totul să se extindă pînă în inima ţării". Declaraţia a fost completată cu o intervenţie a generalului Şarpe: „Din relatarea domnului viceamiral Dinu, reiese că noi am deţinut această informaţie din sursă foarte valoroasă, cum poate fi considerat omologul domnului viceamiral, dar această informaţie se referea nu la un pericol militar – pentru că noi avem menirea să sesizăm pericol militar, deci apropierea marilor unităţi, a efectivelor de luptă de frontierele ţării noastre. Aşadar nu era vorba despre un pericol militar, pentru care să forţăm imposibilul în vederea unor informaţii suplimentare. Era un pericol de cu totul altă natură"[447]. Din mai multe motive jurnalistice şi politice, asupra Direcţiei de Informaţii Militare planează multe suspiciuni, între care şi cea privind lipsa de reacţie, minimalizarea situaţiei la semnalele primite din surse sigure. De exemplu, este totuşi şocant să afli că, în decembrie 1989, şeful Direcţiei de Informaţii a Armatei era în concediu, iar pe 17 decembrie a revenit la Bucureşti fără să-l cheme nimeni!!! Vîrfuri ale Securităţii nu încetează nici astăzi să afirme că DIA era locul cu cele mai multe infiltrări ale spionajului sovietic. Revenind la subiectul nostru, nu putem să nu constatăm discrepanţa evidentă între informaţiile DIA, care spuneau că „nu exista un pericol militar" şi ordinele de trecere la alarmă de luptă parţială date de generalul Milea şi însoţite de informaţii contrare – se mişcă trupele ungare, se mişcă trupele sovietice, se verticalizează ş.a. Ori Milea a fost dezinformat, ori a fost o operaţiune mult mai subtilă, care a prins în capcană conducerea Armatei.

---

[446] Vartan Arachelian, *op. cit.*, p. 106.
[447] *Ibidem*, p. 107.

Optăm pentru o operațiune de simulare a pregătirii de invazie – mișcări de trupe cu efective mici, prezența vizibilă la granită a unor efective reduse cu misiuni de observare, încetarea comunicațiilor prin sistemul Tratatului de la Varșovia, care putea fi captat și de români –, simulare care avea probabil scopul de a atrage forțele militare ale Armatei române spre granițe sau în dispozitivele de apărare prevăzute în planurile secrete – atenție! – ale sistemului național de apărare, astfel încît orașele unde se desfășura diversiunea să fie degajate de forțe militare și să permită dezvoltarea violențelor menite să conducă la criza politică destinată răsturnării lui Nicolae Ceaușescu. O astfel de strategie nu se putea pune în aplicare decît împreună cu o trădare venită de la nivelul cel mai înalt al Armatei.

Securitatea îl indică drept principal trădător (sau erou!) pe generalul Victor Stănculescu, prim-adjunct al ministrului Apărării Naționale. În timpul audierii din 26 ianuarie 1994 în fața Comisiei senatoriale, generalul Nicolicioiu a făcut și următoarea declarație: „În septembrie, atașatul (*militar al Ungariei*, n.a.) Arady a fost presat de la Budapesta pentru a da informații. A răspuns că mîine primește setul de informații. A doua zi l-am urmărit și *Arady a intrat în cabinetul ministrului adjunct al Apărării*, care apoi nu pentru acest lucru și-a pus piciorul în ghips"[448]. În apărarea sa din procesul de la Timișoara, maiorul Radu Tinu a afirmat la un moment dat că generalul Roșu, comandantul Armatei 3, și-a trimis șeful contraspionajului militar la Timișoara deoarece „au fost trădători și de la MApN și de la Interne"[449]. Fostul adjunct al șefului Securității Timiș nu indică însă decît un singur trădător (sau erou?) de la Armată – generalul Victor Stănculescu. Surse ale vîrfurilor Securității afirmă că în vara anului 1989, generalul Stănculescu și-a făcut concediul de odihnă împreună cu familia la Lacul Balaton, ocazie cu care a fost contactat informațional și informat asupra operațiunii de îndepărtare a lui Nicolae Ceaușescu.

---

[448] CSCED 1989, *Declarația generalului Victor Neculicioiu (26 ianuarie 1994)*, Fond „Sorin Roșca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 2.

[449] Radu Tinu, *Timișoara... No comment*, Ed. PACO, București, f.a., p. 108.

Mărturiile revoluționarilor. Dramatismul întîmplărilor de pe străzile Timișoarei este cel mai bine redat de relatările revoluționarilor, chiar dincolo de unele exagerări și „înfloriturí", iar selecția orientată spre reconstituirea unor incidente prin audierea mai multor voci permite și atingerea unui nivel suficient de credibilitate. Mulți surprind din nou prezența diversioniștilor. Vom sublinia acțiunile lor tipice.

Traian Orban, ceva mai vehement și pătimaș în intervențiile televizate, este interesant în mărturiile scrise în care descrie întîmplările de după degajarea clădirii CJP: „Militarii fugeau după noi, încercînd să ne împrăștie sau să ne rețină. Noi fugeam, ne retrăgeam 10-20 metri, apoi reveneam. După un timp au pornit și tancurile, și TAB-urile. În mulțime lumea comenta nemulțumită traiul pe care-l ducem, frigul din locuințe, se vorbea despre cei care încearcă să fugă din țară și despre nădejdea că doar-doar se va schimba ceva, ca în țările vecine. Am fost împinși pînă în dreptul străzii Popa Șapcă. Sus am văzut un elicopter. Numărul nostru creștea, mereu ni se alăturau trecători nemulțumiți și întărîtați de desfășurarea de forțe, dar și curioși care *după scurt timp se retrăgeau sau priveau de departe*. Cînd am ajuns în dreptul bazarului, am văzut o echipă de patru-cinci tineri care s-a apucat să spargă vitrinele magazinelor. Noi am protestat, spunîndu-le că nu asta dorim, dar *ei și-au văzut de treabă, îndeplinindu-și misiunea*. Tinerii aceia doar spărgeau, nu furau. Militarii, asistînd la aceste spargeri, au devenit mai agresivi, încercînd să rețină demonstranții sau să-i lovească cu paturile armelor. Demonstranții au ripostat aruncînd cu pietre și militarii s-au retras. Au venit în viteză tancurile și TAB-urile, care ne-au împrăștiat. Noi aruncam în tancuri cu ce apucam (pietre, bucăți de bordură, conserve). Chioșcul de ziare din Piața Sfîntul Gheorghe a fost incendiat. În această piață ne-au ajuns tancurile și TAB-urile. Cu o parte a demonstranților am luat-o pe strada Engels. Cîțiva indivizi au vrut să incendieze magazinul de chimicale de la colțul străzilor Engels și Ceahlău. Știam că în depozit sunt chimicale foarte inflamabile și am intuit ce nenorocire s-ar putea întîmpla dacă ar lua foc. În casa aceea stă fostul meu coleg de școală Nicolae Secoșan (crainic radio). A zbierat la indivizii aceia să nu dea foc, că

locuiesc acolo. Tipii s-au retras. Am ajuns în Piaţa Libertăţii. La cofetăria Macul Roşu nişte ţigani se serveau cu sucuri şi prăjituri, îndemnînd şi pe alţii să ieie. Militarii veneau după noi să ne împrăştie. Am luat-o pe străzile laterale. Am ajuns iar în Piaţa Sfîntul Gheorghe şi am luat-o pe linia de tramvai înapoi spre Libertăţii. Pe străduţa aceea a venit un tanc în viteză căutînd să ne calce, cu o şenilă pe trotuarul din stînga, călcînd balustrada. Era cît pe-aci să-mi prindă piciorul. După ce tancul a trecut, unii indivizi au scos mobilier din cofetăria Macul Roşu, au făcut o baricadă pe linia de tramvai şi i-au dat foc. Manifestanţii priveau înmărmuriţi. Tancurile treceau şi pe trotuare, şi pe spaţii verzi, unul din tancuri a călcat bordura bazinului de apă al porumbeilor. La un moment dat, în dreptul staţiei de tramvai s-a oprit un tanc, care a fost înconjurat de tineri ce încercau să-l blocheze. *Nişte băieţi voiau să bage o rangă sau alte obiecte între şenile*. I-am ajutat şi eu, băgînd între roţile şenilelor cablul de remorcare al tancului respectiv. Tancul a fost blocat, dar motorul îi mergea, iar turela se mişca ameninţător în toate direcţiile. Un băiat călărea pe ţeavă. Motorul tancului s-a oprit, iar mulţimea a izbucnit în urale. După asta, un grup de militari ne-a alungat şi a recuperat tancul, care a fost retras"[450].

Ioan Savu a ajuns în Piaţa Operei în jurul orei 15.00. El a surprins un moment semnificativ, sugestiv pentru morfologia mulţimii. „Oamenii erau iritaţi, nu ştiau cum să acţioneze şi asta îi indispunea şi mai mult. Peste 10-15 minute, dinspre Piaţa Libertăţii s-a apropiat un grup – venind dinspre Piaţa Alba Iulia – de vreo 30-40 de tineri scandînd: «Jos Ceauşescu!», «Vrem alegeri libere!». Noi am înaintat pe lîngă ei, sperînd că în direcţia aceea se întîmplau lucruri mai deosebite. Se întîmplau. Chiar atunci cînd treceam prin dreptul chioşcului de ziare din Piaţa Libertăţii, cineva îi punea foc, în intersecţia străzilor 9 Mai şi V. Alecsandri, pe linia de tramvai deja ardea o maşină. Am încercat atunci să pătrundem înspre Continental prin străduţa dintre clădirea în care se găseşte Consignaţia şi Biblioteca Judeţeană. N-a fost posibil nici pe aici, la aprozarul din

[450] Marius Mioc, *Revoluţia din Timişoara şi falsificatorii istoriei*, Ed. Sedona, Timişoara, 1999, p. 44.

Piața Vasile Roaită – flăcări, așa că înapoi pe K. Marx, apoi prima la stînga pe D. Cantemir"[451].

Gheorghe Curpaș este un revoluționar foarte entuziast și unul dintre puținii care își asumă deschis participarea la violențe și la acte care puteau justifica reacția forțelor de ordine. Din păcate, relatarea sa este plină de contradicții, unele imposibil de lămurit. Am reținut însă un fragment care surprinde un amănunt important pentru diferențierea celor două tipuri de participanți: „Ceea ce ne-a unit – că ne strînsesem mai mult de două mii de oameni, numai că eram împărțiți pe grupuri și fiecare spunea ce-i trecea prin cap – a fost apariția altui grup de tancuri. Dintr-o dată am avut un obiectiv al acțiunii; nemulțumirile noastre, revoltele noastre haotice s-au... topit, așa să scrieți, s-au topit într-o unică și mare hotărîre: să nu permitem trecerea tancurilor înspre zona centrală! Din clipa aceea nu mai eram o adunătură de inși care nu știam ce vrem, ci o formațiune de luptă. Unii dintre noi au manevrat două firobuze (*troleibuze*, n.a.) în așa fel încît au barat accesul spre centru de pe la Liceul de Chimie încolo, alții au încercat să ridice o baricadă și pe strada Lidia, la intersecția acesteia cu Calea Giroculuí, cei mai agili au început să pătrundă printre tancuri și cu rîngi, cu bare metalice produceau, se străduiau să producă avarii cît mai mari, iar, după ce mașinile s-au grupat în fața barajului, o parte din noi am manevrat alte două firobuze în așa fel încît am prins tancurile între două linii de netrecut (...) Ne uitam la monștrii ăia și nu ne trecea prin cap nimic; la un moment dat, am început *să ne întrebăm dacă făcuse vreunul dintre noi armata la tancuri*, dacă știa careva din cei de acolo să conducă o asemenea dihanie; *nu s-a găsit nici unul*"[452]. Scena în care este descrisă prezența unor indivizi dotați cu rîngi și bare metalice, pregătite pentru a bloca mișcările tancurilor, a fost invocată mereu de Armată ca fiind dovada existenței unor oameni antrenați, cunoscători ai tancului printre manifestanți. Mai trebuie spus că unele mărturii ale revoluționarilor, pe care le-am citat și noi, menționează prezența grupurilor de tineri înarmați cu astfel de

[451] Titus Suciu, *Reportaj cu sufletul la gură*, Ed. Facla, Timișoara, 1990, p. 57.
[452] *Ibidem*, pp. 66-67.

bare *încă de dimineață, mult înainte de apariția blindatelor pe străzi*, ca și cum ar fi știut că acestea vor apărea mai tîrziu. Gheorghe Curpaș este cel care arată că manifestanții nu aveau astfel de cunoștințe, motiv pentru care după ce grupul înarmat cu rângi și bare a dispărut, manifestanții au constatat că nimeni dintre ei nu făcuse armata la tancuri. Atunci, au desfăcut butoaiele cu motorină de pe tancuri și le-au incendiat. Iarăși este un act de neprofesioniști, pentru că în tancuri era muniție brizantă care putea face praf cartierul. Așadar, întrebarea cine erau acei cunoscători ai tancului și înarmați cu bare de blocaj al roților motoare ori rămîne fără răspuns, ori primește răspunsul cel mai plauzibil, întărit cu zecile de pagini de dovezi aduse chiar de revoluționari – indivizii hotărîți, violenți și agili, care sunt identificați drept diversioniștii revoltei de la Timișoara.

Cristian Bogdan, studentul israelian care a făcut și fotografii în timpul evenimentelor, a fost martor și în ziua de 17 decembrie la escaladarea violențelor. Mărturiile lui sunt parcă mai reci, mai obiective, oarecum așezate cu efortul de luciditate al celui care în mijlocul unui eveniment dramatic are răbdarea să fixeze aparatul la ochi, să caute imaginea cea mai potrivită și să fotografieze clipa. El a furnizat unele dintre cele mai credibile informații. „Primele fotografii le-am făcut de la fereastra camerei mele din cămin. Am surprins pe (strada) Filipescu militari, milițieni, șase mașini. După aceea am coborît și am luat-o la fugă spre Piața Libertății, prin spate, pe strada Ceahlău; lume multă, agitație, *tinerii spărgeau vitrinele, nu furau nimic, dar spărgeau tot ce vedeau – țigănușii aveau alte preocupări!;* în Libertății: lume multă (aproximativ ora șaisprezece), un tanc, pe el oameni, un demonstrant lovea cu un ciomag prin trapă, mi-am găsit unghiul, clic declanșatorul; numai că în clipa următoare mă trezesc luat de umeri, iar deasupra capului văd o măciucă, cea mai mare măciucă din lume, niciodată nu am văzut una mai mare! «Pentru cine fotografiezi, mă?», mi-a spart omul timpanul cu strigătul lui. Am avut un noroc imens, i-am dat exact replica potrivită: «Pentru tine!». «E, atunci...» și *omul i-a dat pe ceilalți demonstranți la o parte, fără să fi acceptat vreo împotrivire din partea celor pe care-i îndepărta*. Aici, în Libertății, se auzeau împușcături, oamenii se liniștea unii pe alții: «Nu vă temeți, sunt gloanțe oarbe».

«Așa e, am fost ofițer, știu ce spun, armata n-a primit muniție de război». În momentul următor, atenția ne-a fost acaparată de încercarea a două tancuri care voiau să intre în piață prin strada 9 Mai"[453]. În continuare, Cristian Bogdan înregistrează una dintre cele mai controversate scene ale revoltei de la Timișoara. El arată că TAB-ul (Transportor Auto-Blindat, confundat de martorii femei și de unii bărbați neinițiați cu tancul) „se mișca mereu, părea turbat, a și început să tragă, deci trăgea, dar nu am văzut pe nimeni căzînd". Iar tancul care se deplasa în viteză de pe strada 9 Mai a fost oprit într-un mod neașteptat: „... îndrăzneala unui tînăr m-a blocat: omul, văzînd tancul apropiindu-se, s-a repezit spre el, s-a aruncat asupra lui și, ținîndu-se de țeava tunului cu mîna stîngă, întins pe tanc ca un Christos, cu palma dreaptă încerca să-i acopere vizeta conducătorului pentru ca monstrul să se oprească, din lipsă de vizibilitate"[454]. Scena este stranie, pentru că a sări pe un tanc sau TAB în mișcare, a ști unde este vizeta conducătorului și a încerca obturarea ei – militari interogați în timpul anchetei MApN afirmă că tînărul avea o cîrpă cu ulei în mînă – este o acțiune specifică vînătorilor de tancuri și se numește „orbirea tancului". Nu o poate face decît de cineva foarte bine antrenat, care a exersat de multe ori această mișcare pe alte tancuri similare. La fel ca în cazul piloților sinucigași de la 11 septembrie 2001, numai un naiv poate crede că pentru a ieși de pe culoarul aerian, pentru a pilota aeronava manual și pentru a lovi cu precizie cu un avion de pasageri o clădire lată de 60 de metri din mijlocul orașului au fost suficiente cele cîteva ore de antrenament pe un aerodrom cu iarbă și cele cîteva ședințe de simulator invocate de autoritățile americane!

În sfîrșit, martorul nostru surprinde o scenă plină de semnificație: „Cei din Piața Operei nu prea știau ce să facă. Sesizînd starea de spirit, un bărbat de vreo 35 de ani, șaten, cu mustață, bun orator, s-a urcat pe un parapet al intrării în pasajul subteran din fața Operei și a vorbit cam așa: «Oameni buni, trebuie să facem ceva. Haideți să facem ceva în mod hotărît, cu un scop bine precizat. Acum

[453] *Ibidem*, p. 75.
[454] *Ibidem*, p. 76.

suntem mulţi şi ar fi păcat să pierdem ocazia. De exemplu, poate ar fi bine să mergem spre graniţa cu Ungaria. Cîţi suntem, vom reuşi, vom trece dincolo şi vom continua lupta cu ei. Ce părere aveţi?». «Nuuu!». S-a auzit din toate piepturile. Mai înainte am precizat că omul mi-a plăcut. Auzind răspunsul, mi s-a părut că i-am surprins pe chip un zîmbet inteligent. Cred că prima lui intervenţie a fost un fel de nadă, el voia de fapt altceva. Ceea ce a şi obţinut apoi imediat. «Atunci, a zis, să luptăm aici!». «Daaa!», l-au aclamat oamenii. «Adică să strigăm lozinci, să ne mobilizăm, să ne adunăm în fiecare seară, pînă cînd vom fi luaţi în seamă de cei de la conducerea judeţului». «Daaa»"[455]. Scena are şi valoare literară prin surprinderea cu fineţe a diferenţei între omul care ştie ce face, acţionează inteligent, lucid, manipulează cu abilitate exersată, şi masa de manevră redusă la reacţia primitivă „Nuuu!", „Daaa", ce caracterizează orice mulţime psihologică de la Constantin Negruzzi („proşti, dar mulţi") la Silviu Brucan (*stupid people*). Rămîne la fel de interesantă propunerea de a trece în Ungaria, unde, după cum ştim, era organizat de către serviciile secrete maghiare un „lanţ" uman între Gyula şi Timişoara, care trebuia să fie filmat pe o porţiune de cîţiva metri reali pentru a fi prezentat drept kilometric, în Ungaria unde nu se înţelege cum „vom continua lupta de la ei" şi unde se forţa graniţa pentru a permite tranzitul în şi dinspre România fără oprelişti.

Intervenţia acelui individ poate fi interpretată şi ca o testare a situaţiei, ca o evaluare, avînd în vedere că mişcarea se potolise în Piaţa Operei, dar şi că în oraş se produseseră suficiente acte spectaculoase, Armata ieşise, se deschisese focul şi în sus, şi în jos, se produseseră suficiente distrugeri ca să transforme Timişoara într-un caz internaţional şi să-l pună pe Nicolae Ceauşescu în situaţia de a nu putea ascunde gravitatea evenimentelor de acolo. De altfel, urmărind cu atenţie ordinele acestuia şi ale Elenei Ceauşescu se vede foarte clar efortul de a ascunde criza, de a izola comunicaţiile oraşului, de a reduce ansamblul corpului revoltat, al mulţimii la „un grup de huligani plătiţi de străini", de a distruge urmele, inclusiv

[455] *Ibidem.*

cadavrele celor omorîţi. Este probabil *principalul motiv pentru care Ceauşescu nu a decretat şi nici proclamat starea de necesitate*, pentru că asta presupunea anunţarea publică şi, implicit, recunoaşterea existenţei şi gravităţii crizei. El insistă în toate acele prime ore ale zilei de 17 decembrie pe rezolvarea rapidă prin intervenţia în forţă şi fără echivoc a tuturor forţelor de ordine şi a trupelor Armatei şi cînd constată prudenţa celor doi şefi de instituţii ale sistemului de apărare, generalul Iulian Vlad şi generalul Vasile Milea, trece pragul Constituţiei, al legii şi anunţă diversionist decretarea stării de necesitate prin telefon. Îl minte apoi şi pe Ion Coman şi îl trimite la Timişoara pentru a înlocui, printr-un personaj instituit cu puteri depline, gestul aşteptat şi de factorul politic local, şi de Securitatea locală: să se ducă la Timişoara şi „să se ridice – cum spunea tot el – în faţa muncitorilor pentru a le spune adevărul". Dacă acceptăm că Ceauşescu avea o inteligenţă nativă şi o mare abilitate politică, atunci trebuie să acceptăm şi faptul că nu s-a dus la Timişoara conştient că ţinta acţiunii este el şi numai el şi că la Timişoara nu este decît diversiunea necesară pentru lovitura principală dată la Bucureşti. În plus de asta, ceea ce îl preocupa cel mai mult în după-amiaza de 17 decembrie 1989 era trădarea, adică ceea ce înţelegea el din rezistenţa opusă conştient de Vlad şi Milea. În acel moment, Ceauşescu avea nevoie de o înscenare, de un act care să-i pună pe cei doi titulari ai posturilor cheie, dar şi pe oamenii Moscovei din CPEx într-o situaţie limită, în faţa unui ordin direct, a unui ordin de execuţie (adică de trecere la acţiune). A fost un risc pentru Ceauşescu, pe muchie de cuţit, dar i-a mers. Spre nenorocirea naţiunii române. Totodată, intrînd în zona infracţionalităţii, a crimei de stat, el a căutat imediat o justificare a actelor sale şi nişte vinovaţi. De aici, convocarea şi desfăşurarea şedinţei extraordinare a CPEx din 17 decembrie.

Dacă urmărim cu atenţie „harta" mărturiilor depuse de revoluţionari, harta traseelor pe care s-au mişcat sau au fost mişcaţi, ba de forţele de ordine, ba de diversionişti, vom constata o deplasare întortocheată, o intrare pe străzi, revenire, regrupare, împrăştiere, potolire şi din nou explozie, avem şi imaginea unei mulţimi fizice,

nu numai psihologice, care nu depășea după estimările ulterioare 2 000 de oameni pentru ziua de 17 decembrie. Ea a migrat în jurul Centrului și pînă la urmă s-a concentrat pe spațiul dintre Catedrală și Operă, loc cu dimensiune istorică. Ce făcea restul? Timișoara avea aproximativ 300 000 de locuitori. Ce făceau în timpul evenimentelor din oraș aproximativ 200 000 de cetățeni maturi? Pentru a răspunde la această întrebare, vom arăta mai întîi că mai exista un grup social în oraș care se manifesta într-un fel. Cînd au reînceput devastările, în ziua de 17 decembrie, locatarii clădirilor devastate și incendiate s-au organizat ad-hoc pentru a le apăra. Iată ce povestește revoluționarul Mircea Gașpar: „Apoi am remarcat alt lucru demn de semnalat. Locatarii din imobilele la parterul cărora există magazine au început să se organizeze în formațiuni de pază. S-au înarmat cu ciomege, cu rângi, stînd în preajma prăvăliilor"[456]. Colonelul Ion Deheleanu, șeful Miliției județului Timiș a spus la un moment dat în proces: „Nu mai conteneau telefoanele cu apelurile cetățenilor din oraș, care pe bună dreptate ne-au făcut incapabili, că nu suntem în stare să stăpînim o mînă de derbedei"[457]. Conform unei mărturii din Poliția actuală a municipiului Timișoara, în acea noapte s-au înregistrat aproximativ 20 000 de apeluri telefonice care cereau – în majoritate femei – lichidarea mai repede a manifestanților/manifestațiilor. Nu putem dimensiona corect acest fenomen, care oricum era limitat de capacitatea unei centrale telefonice de a primi mesaje și de numărul redus al cetățenilor care știau numerele de telefon ale Miliției județene. Oricum putem afirma că cetățenii aflați în acea zi la Timișoara se împărțeau involuntar în șase categorii:

– **agenți străini** și observatori calificați ai evenimentelor (de ordinul a 10-15 persoane);

– **diversioniști**, cetățeni români antrenați în Ungaria, mulți provenind din alte localități decît Timișoara (de ordinul a 30-50 de persoane, dar există și estimări spre 200, greu verosimil, decît dacă luăm în calcul și persoanele antrenate de ei în acțiuni violente);

---

[456] *Ibidem*, p. 82.

[457] CSJ.SM, Dosar Nr. 6/1990, *Declarația inculpatului Deheleanu Ion* (9 martie 1990), p. 3.

– **borfaşi** implicaţi în spargeri, furturi, devalizări (fără nici o legătură politică cu manifestanţii, dar în legătură acţională cu aceştia; de ordinul zecilor);

– **cetăţeni ostili incidentelor din oraş** care au cerut protecţia forţelor de ordine, oprirea manifestaţiilor sau care s-au organizat în grupuri de pază a locuinţelor (teoretic potrivnici revoltei; de ordinul cîtorva mii);

– **cetăţenii autentic revoltaţi** ai Timişoarei, masă de manevră pentru diversionişti, revoluţionarii din 17 decembrie 1989 (aproximativ 2 000 de persoane, dar există şi estimări care tind spre 8 000, ceea ce este neverosimil);

– **populaţia Timişoarei**, inactivă, probabil timorată, lipsită de iniţiativă (peste 200 000 de oameni).

Nu putem vorbi decît de un nucleu revoltat al Timişoarei în mijlocul unei majorităţi covîrşitoare care nu reacţionează. Putem presupune cîteva stări sufleteşti, excluzînd neutralitatea şi indiferenţa: frica de autorităţi mai puternică decît nemulţumirea pentru condiţiile de trai; comoditatea laşă, după ce au acceptat şi unii au aprobat realegerea lui Nicolae Ceauşescu în fruntea puterii politice; sentimentul dominant de a lăsa pe alţii să facă treaba cea mai urîtă şi periculoasă.

În faţa acestei statistici apare ca relevant un cu totul alt raport între tezele considerate ca decisive ale celor două tabere: dacă actele de violenţă au fost făcute de agenţi străini sau de revoluţionari. Practic, cititorul are acum la dispoziţie posibilitatea să observe că nu mai este important cine au fost autorii violenţelor, cei care au atacat Armata – diversionişti români, străini sau revoluţionari –, ci faptul că aceştia au fost extrem de puţini (aproximativ 1,5%) într-un oraş care nu reacţiona. I se striga acestui oraş timp de zeci de ore: „Laşilor! Veniţi cu noi!". Şi nu veneau.

Situaţia juridică a Armatei. Comisia senatorială condusă de Sergiu Nicolaescu a stabilit că primii răniţi prin împuşcare au fost din rîndurile militarilor: „În jurul orelor 15.00-16.30 (17.12.1989) s-au înregistrat doi răniţi militari prin împuşcare. Asupra acestora s-a executat foc de armă automată de persoane neidentificate. Armata trebuia provocată. Cine avea arme automate? Acesta ar fi un

exemplu clasic de diversiune făcută de agenți provocatori. Nu există însă posibilitatea verificării acestei informații venite numai din partea Armatei"[458]. Afirmația se sprijină pe un raport al UM 01108 în care nu se dădeau alte amănunte: „Asupra a doi militari de la o altă unitate s-a tras cu arme de foc, aceștia fiind răniți"[459]. Autorii tratatului despre implicarea Armatei în revoluție vin apoi cu un citat din relatarea locotenent-colonelului Vasile Gioară: „Prima victimă a fost un soldat (*se confirmă afirmațiile medicilor de la Spitalul Județean*, n.a.). Era 17.12.1989, ora 16.00. Veneam cu subunitatea dinspre Comitetul Județean de Partid. Magazinul Bega fusese spart. Pentru protecția sa și a sediilor unor instituții, militarii făcuseră un cordon între CEC, spatele magazinului, Bancă, Poșta Mare. Piața Libertății era ticsită de demonstranți. Cordonul de militari se oprise fiindcă nu putea să-i mai împingă. Atunci au izbucnit incendiile. Ardeau: depozitul de echipament pentru rezerviști de la Comenduirea garnizoanei, mașina colonelului Predonescu, chioșcul de ziare din piață". Așa cum este relatarea ea introduce o oarecare contradicție cu teza MApN, deoarece sugerează mai degrabă că manifestanții au fost *împinși* în Piața Libertății, unde se aflau unitățile militare, de un cordon de militari. Subunitatea locotenent-colonelului Gioară n-a mai putut înainta, deoarece între aceasta și unitatea militară se afla mulțimea strînsă de cordonul militar. În acest caz, ideea vehiculată mulți ani, că manifestanții s-au *îndreptat* spre unitățile militare pentru a le ataca, își pierde substanța. Probabil că atacul s-a produs între grupul presat de cordon și perimetrul unității militare. Cei din margine au incendiat clădirile menționate, ceea ce reprezintă un act reprimabil, dar nu putem afirma că au ajuns acolo cu acel scop. Mai este adevărat că santinelele au în consemn și paza și apărarea perimetrului, care nu se reduce la spațiul interior al cazărmii, ci se extinde și asupra unui spațiu de protecție în care poate intra de exemplu și parcarea, trotuarul de lîngă zid, o cantină militară etc. Mai departe, locotenent-colonelul Vasile Gioară relatează:

---

[458] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 63.

[459] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ed. Militară, București, 1998, p. 135.

„Înainte de primul foc am observat înapoia mașinilor din capătul străzii, pe care este Agenția CEC, un milițian de la circulație. Manifestanții l-au înconjurat. În clipa cînd a fost capturat, din mulțime s-a tras asupra soldaților întreg încărcătorul unui pistol. Primul glonț l-a lovit pe soldatul Adrian Zaharia"[460]. Incidentul este deosebit de grav, dar nu prin consecințele sale imediate (rănirea soldatului), ci prin faptul că focul a fost deschis din mulțime. Un infractor izolat, care intră în posesia unei arme și trage, putea fi și era obligatoriu să fie identificat, somat și împușcat dacă nu lasă imediat arma jos. Dar un trăgător cu armă de foc din mulțime este, dincolo de actul său de lașitate, și autorul implicării mulțimii în actul infracțional. Un foc venit din mulțime permite deschiderea focului spre mulțime. Mai întîi se somează, apoi se execută foc în plan vertical, după care se execută foc la picioare. În realitate, consecințele focului la picioare în astfel de situații nu pot fi controlate dinainte. Deschiderea focului din mulțime aruncă acea mulțime într-o altă situație juridică, ofensivă și cu grad foarte mare de periculozitate, accelerată și de faptul că militarii *nu cunosc cîte arme se află în mulțime*. Mai ales dacă este vorba de militari ai Armatei care, așa cum am arătat, nu au la dispoziție mijloace specifice de identificare, focul executat asupra lor este *foc inamic* la care se ripostează cu armamentul peste tot în lume. Nu este pe de-a-ntregul firesc, dar este realitatea unei lumi care poartă războaie de vreo 7-10 000 de ani. Este suficient să privim știrile primite din Irak după încetarea ostilităților sau să analizăm simplu represaliile armatei israeliene în Cisiordania sau Gaza după un atac terorist în Ierusalim. Conducerea Securității afirmă că primele focuri au avut un caracter diversionist, fiind executate de agenți străini, cu misiunea de a produce victime și de a provoca militarii la ripostă.

Un alt martor al Armatei, colonelul Nicolae Predonescu, descrie scena atacării „cu bîte, sticle incendiare, pietre și alte obiecte contondente" a unității militare, cu o privire din interior: „Cele două santinele de la comandament au fost retrase în incintă și au fost dispuse, sus, pe balcon pentru a nu fi atacate. Către ora 16.30 au

[460] *Ibidem.*

fost atacate violent comandamentul diviziei şi restaurantul militar, au fost incendiate sala de sport (de la comenduire), restaurantul militar, autoturismul personal 2-TM-455, flăcările cuprinzînd brazii din faţa comandamentului şi ajungînd la etajul 1, la camera ofiţerului de serviciu, unde era dispusă aparatura IAU, camera în care erau păstrate hărţile şi arhiva. Cînd militarii din postul de santinelă, dispuşi în balcon, au fost loviţi cu pietre şi sticle, au executat foc de avertisment în sus. Personal le-am dat acest ordin să nu tragă în populaţie, alături de mine fiind mai mulţi ofiţeri şi salariaţi civili care m-au auzit"[461]. Conform acestei relatări, dar şi pe baza cercetării judecătoreşti, rezultă că focul deschis în Piaţa Libertăţii a fost legitim. Nenorocirea este că după somaţie şi focul tras în aer exista dreptul legal de a executa foc spre mulţime, la picioare. Trebuie însă repetat că focul la picioare este numai o improvizaţie legislativă, valabilă însă peste tot în lume, deoarece efectele sale directe, precum şi prin ricoşarea gloanţelor nu pot fi controlate. Doar în Statele Unite focul se poate executa direct şi, recent, posturile de televiziune au prezentat un astfel de caz în care un ofiţer de poliţie a tras foc de armă direct, în piept, de la doi metri într-o persoană care refuza să ridice braţele. În Piaţa Libertăţii focul la picioare ar fi fost şi mai periculos, deoarece, aşa cum arată comandantul lor, tragerea se făcea în unghi descendent, de la un balcon. Acelaşi lucru este valabil şi la fel de anormal în cazul ordinului ministrului Apărării privind focul executat la picioare de pe tanc, din poziţia desant. Nu avem informaţii că atunci a fost executat foc în mulţime, dar între orele 17.00 şi 17.30 familia Bărbat (soţ, soţie şi fiică) a fost atacată cu foc. Vasile Bărbat povesteşte: „Eu împreună cu soţia şi fiica am ajuns în faţa comenduirii garnizoanei, *pe trotuar*, în dreptul actualei plăci comemorative. Atunci militarii de pe strada Alba Iulia au tras *foc de avertisment vertical* în direcţia Pieţei Operei. *În secundele imediat următoare din direcţia restaurantului militar s-a tras o rafală asupra noastră*. Soţia a fost omorîtă de două gloanţe trase în cap şi piept, eu am fost nimerit în abdomen, iar fiica, rănită uşor la

[461] *Ibidem.*

mînă"[462]. Cazul este important pentru a înțelege cîteva tipuri de evenimente petrecute în acele zile la Timișoara, legate toate de deschiderea focului. Este clar că, o dată cu ordinul pentru alarma de luptă venit de la Milea, ofițerii au transmis ordinul la trupă. În prima fază a incidentelor din Piața Libertății nu există îndoieli asupra legitimității focului în plan vertical, reamintind celor care au mai evocat episodul deschiderii focului pentru prima oară în oraș și care tind să minimalizeze importanța obiectivelor incendiate (un restaurant, o mașină), că restaurantul, parcarea, celelalte clădiri descrise de colonelul Predonescu, precum și trotuarul *făceau parte din perimetrul unității și din consemnul militarilor de gardă*. Tocmai aceste amănunte ale consemnului obligă santinelele să someze, prin regulament, pentru a atrage atenția că s-a intrat într-o zonă apărată prin consemn. În rest, pentru oricine este clar că dincolo de zidul unei unități militare este o zonă protejată. Oamenii obișnuiți de regulă nu știu însă că există o zonă din jurul unui obiectiv militar, în afara zidului, care este supusă aceloraşi reguli de apărare. Santinela nu poate sta la discuții, să explice diferitelor persoane care trec pe acolo ce este perimetrul, de aceea la somație și mai ales la executarea focului în plan vertical trebuie să părăsești urgent zona, altfel te expui focului direct. Totodată, în această zonă se amplasau de regulă indicatoare care limitau circulația, dreptul de fotografiere, parcarea autovehiculelor etc. Așa cum este descris, focul tras asupra familiei Bărbat nu face parte din această categorie, chiar dacă cele trei persoane se aflau pe trotuarul comenduirii. Una din persoane era copil (aproximativ 12 ani). În Piața Libertății nu mai erau manifestanți. Focul tras în aceste condiții a fost ilegal și probabil că a aparținut unui militar neinstruit sau unui militar aflat într-o stare de tensiune care i-a afectat discernămîntul. A fost un foc izolat, automat, complet atipic focului din ordin sau de formațiune militară. Ofițerul cercetat în acest caz, un căpitan de CI, nu putea fi acuzat decît dacă se dovedea că gloanțele găsite în victime au pornit din

[462] Marius Mioc, *Revoluția din Timișoara și falsificatorii istoriei*, Ed. Sedona, Timișoara, 1999, p. 33.

arma lui. Oricum, prin funcție și grad, este clar că nu i-a dat nimeni ordin să tragă astfel și totodată exclude posibilitatea ca focul să fi aparținut unui soldat, deoarece un căpitan de CI nu putea da ordin de deschidere a focului unor militari aflați sub comanda ofițerilor subunităților de linie din unitate. În apropierea aceleiași zone se produce și un alt incident, descris de Antoanela Todor: „Apropiindu-ne din nou de Piața Libertății, am văzut fum. Ne-am grăbit, ca să vedem ce se întîmpla. Ajunsesem la intersecția străzilor Ungureanu și Ceahlău, nu eram singurii de acolo, la doar cîțiva metri se găsea un grup de vreo cinci tineri. Și deodată, de nu știu unde, s-a auzit o împușcătură. Eram cu el de braț (*cu Miroslav Todorov, logodnic*, n.a.). De fapt, nici nu sunt sigură că am auzit ceva, numai că, la un moment dat, Miroslav a căzut"[463]. Cea mai plauzibilă cauză a acestui omor este un ricoșeu, poate chiar de la rafala trasă împotriva soților Bărbat. Conducerea DSS afirmă că la deschiderea focului în Timișoara, ofițerii de Securitate de acolo au raportat că trage Armata, dar și că se execută foc de diversiune. Ei au presupus că sunt diversioniști străini, dar n-au putut proba. Armata, de asemenea, a afirmat în mai multe documente oficiale, iar instanțele le-au preluat ca atare, că au existat și alte surse ale focului, insinuînd că au aparținut Securității. Insinuarea a fost demontată de cercetările Procuraturii. Nu avem însă voie să excludem posibilitatea existenței focului diversionist (direct, izolat și țintit), sub acoperirea deschiderii focului de către Armată și beneficiind de situația specială a lucrătorilor Securității de la Timișoara, retrași din dispozitive și obligați să lucreze numai cu rețelele, din birouri. Alte cazuri, cum este cel în care a fost rănit Traian Orban, sunt ceva mai clare: din clădirea Garnizoanei, aflată pe o latură a Pieței Libertății, au ieșit doi militari și doi civili înarmați cu pistoale automate și au executat foc asupra mulțimii, apoi s-au retras în clădire.

La 15 ani de la evenimente, problema folosirii focului cu muniție de război de către Armată la Timișoara nu este dacă Armata a tras sau nu, ci în ce condiții a tras. Aici trebuie să se concentreze

[463] *Titus Suciu, op. cit.*, p. 96.

analiza noastră, folosind același mecanism al deducției. Statul Major General al Armatei române a prezentat un punct de vedere asupra acestui aspect. „În executarea hotărîrilor instituțiilor supreme ale statului, a ordinelor comandantului suprem de a interveni în vederea restabilirii și menținerii ordinii publice și pentru apărarea ordinii de drept, marile unități, unitățile și formațiunile militare au avut de executat misiuni care se circumscriu următoarelor tipuri principale: paza și apărarea obiectivelor militare (unități militare, depozite de armament, muniție, materiale explozive, carburanți-lubrifianți, tehnică sau materiale militare, aerodromuri, instalații tehnice ce prezintă importanță militară etc.); paza și apărarea unor obiective economice, politico-administrative sau social-culturale cum ar fi: unități economice, lucrări de artă (poduri, tunele), sedii ale autorităților publice locale, televiziunea, radioul, poșta, magazine, hoteluri etc.; blocarea căilor de acces către diferite obiective de interes militar, politico-administrativ; sprijinirea forțelor Ministerului de Interne pentru menținerea ordinii publice, descurajarea acțiunilor violente în scopul protejării obiectivelor pe care le aveau de păzit și apărat, pentru limitarea distrugerilor de bunuri materiale etc.; controlul circulației pe unele căi de comunicații importante; acțiuni pentru protecția efectivelor și tehnici proprii."[464] Această listă de misiuni acoperă toate situațiile în care s-au aflat militarii Armatei în decembrie 1989 la Timișoara, dar asta nu înseamnă că vreo lege le definea undeva în acest fel. Există mari îndoieli că în misiunile de luptă ale Armatei se găsea pe undeva apărarea magazinelor sau a hotelurilor, blocarea căilor de acces către obiective politico-administrative, la care se adaugă și aspectul cam meschin că armata ar fi apărat sedii administrative (de stat) și nu sedii politice (ale partidului), prevalîndu-se de realitatea că ambele se aflau în aceeași clădire. Nu cred că în misiunile de apărare date de partidul comunist Armatei se afla și Catedrala.

Problema Armatei a fost că se afla în totalitate sub control politic nedemocratic, totalitar, că ministrul ei a fost înșelat, indus în eroare de

[464] Constantin Degeratu, Constantin Zanfir, Floarea Șerban, Adrian Șușu, *op. cit.*, p. 95.

şeful statului şi că era obligată prin lege să execute ordinele acestuia fără posibilitatea de a verifica legalitatea ordinelor sau de a reacţiona decît printr-un puci, adică printr-o lovitură de stat militară. În a doua şi a treia fază a revoluţiei (revolta de la Timişoara şi prima zi a revoltei de la Bucureşti) acest lucru nu a fost posibil. Ea presupunea un puci dat de Milea şi adjuncţii săi în ziua de 17 decembrie. Nu au fost în stare. Organizaţiile revoluţionare au această tentaţie de a izola evenimentele din Timişoara, pentru a putea indica fără echivoc un vinovat al represiunii, dar izolarea evenimentelor din oraşul lor este o prăpastie adîncă, fiindcă la Timişoara a fost o revoltă populară abia în 20 decembrie, un segment al revoluţiei începute la Iaşi şi continuate la Bucureşti. Scoaterea revoltei de la Timişoara din contextul general al revoluţiei şi al subversiunii este imposibilă din punct de vedere istoriografic şi neproductivă din punct de vedere al adevărului. Armata care a tras la Timişoara, ca instituţie, este aceeaşi care l-a îndepărtat pe Ceauşescu la Bucureşti şi a adus succesul revoluţiei, finalizînd atît tentativa de revoltă de la Iaşi, cît şi revolta de la Timişoara. Acesta este şi motivul pentru care, din punct de vedere istoric, revoluţia a avut o desfăşurare etapizată şi nu va putea fi scrisă vreodată altfel: tentativa de revoltă de la Iaşi a fost continuată prin planul subversiunii străine cu revolta de la Timişoara, apoi cu revolta din Bucureşti şi cu puciul din dimineaţa de 22 decembrie 1989.

Uzul de armă. Suntem deja lămuriţi cu o imagine de ansamblu asupra deschiderii şi folosirii focului cu muniţie de război la Timişoara. A tras Armata, sub acoperirea căreia probabil că s-a executat şi foc diversionist, şi foc necontrolat. Cum autorii focului diversionist nu au putut fi identificaţi, deşi prezenţa lor este acceptată de toţi factorii instituţionali, precum şi de mărturiile revoluţionarilor, nu putem analiza decît condiţiile în care Armata a pus în aplicare dreptul la uzul de armă. Cum am văzut, ordinele politice erau ilegale, atît cele date de Ceauşescu cît şi cele ale factorului politic local. La aceasta se adăuga şi aspectul particular al situaţiei că nu exista o legislaţie specifică pentru folosirea Armatei în tulburări ale ordinei interne, deşi Armata era scoasă din cazărmi şi cu alte ocazii:

cutremure, inundații, deszăpeziri, îndepărtarea consecințelor unor catastrofe locale (alunecări de teren, accidente feroviare, prăbușiri de clădiri), situații în care se ieșea și cu tehnică de luptă, dar fără muniție. Așadar, diferența ar fi dată de prezența muniției de război în dotarea trupelor și tehnicii militare scoase pe străzi în Timișoara și București, dar și de inexistența unui document oficial care să descrie natura și dimensiunea folosirii Armatei. Înarmarea cu muniție de război poate fi justificată de natura evenimentelor și în primul rînd de prezența actelor de violență. Este, de asemenea, adevărat că existaseră cîteva incidente care justificau folosirea armamentului (tentativa de capturare a drapelului, deschiderea focului de pistolet din mulțime, incendierea unor clădiri din perimetrul unității militare), dar valoarea și dimensiunea acestor incidente este incompatibilă cu înarmarea tancurilor cu obuze (lovituri), a căror eficiență este dată de distrugerea unor clădiri fortificate ale inamicului, a blindatelor adverse sau a infanteriei dușmane înarmate. Numeroasele capcane în care au intrat revoluționarii și ziariștii după decembrie 1989 au dus la proiectarea unei imagini deformate asupra realității juridice, indicîndu-se sau acuzîndu-se direct și nediferențiat Armata și Securitatea, ca instituții criminale. Refuzînd să se adreseze legislației românești și internaționale a vremii, revoluționarii și ziariștii au apelat la principiile drepturilor fundamentale ale omului, iar unii ceva mai lucizi, la Convenția pentru apărarea drepturilor omului, citînd-o însă incomplet (iar în unele cazuri eronat).

Trebuie spus de la început că România comunistă nu ratificase această Convenție, ceea ce nu înseamnă că nu putea fi judecată ca stat după această lege internațională. Problema însă nu este aderarea României comuniste la ea, ci faptul că în realitate aceasta *nu îi poate ajuta* pe revoluționari și ziariști să găsească un temei legal pentru o acuzație criminală la adresa forțelor de ordine de la Timișoara și București. Denumirea corectă a acestui act internațional este *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, amendată prin Protocoalele nr. 3, 5 și 8 și completată prin Protocolul nr. 2*, semnată la Roma la 4 noiembrie 1950 și revizuită în anii 1970 (Protocolul nr. 3) și 1971 (Protocolul nr. 5). Protocolul

nr. 8 a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1990 şi nu este luat aici în discuţie. La Titlul I al Convenţiei, unde este pus în discuţie raportul între dreptul la viaţă şi moarte, Articolul 2 este total defavorabil revoluţionarilor:

Titlul I

ARTICOLUL 2

1. Dreptul la viaţă al oricărei persoane este protejat prin lege. Moartea nu poate fi cauzată cuiva în mod intenţionat, decît în executarea unei sentinţe capitale pronunţate de un tribunal în cazul în care infracţiunea este sancţionată cu această pedeapsă prin lege.

2. Moartea nu este considerată ca fiind cauzată prin încălcarea acestui articol în cazurile în care aceasta ar rezulta dintr-o recurgere absolut necesară la forţă:

a. pentru a asigura apărarea oricărei persoane împotriva violenţei ilegale;

b. pentru a efectua o arestare legală sau pentru a împiedica evadarea unei persoane legal deţinute:

c. **pentru a reprima, conform legii, tulburări violente sau o insurecţie.**

Aşadar, pentru a iniţia analiza asupra legitimităţii deschiderii focului, este clar că folosirea de către revoluţionari şi ziarişti a apelului la Convenţia pentru apărarea drepturilor omului cu scopul de a demonstra natura criminală a deschiderii focului şi provocării de victime la Timişoara a fost voit sau involuntar diversionistă. Convenţia spune în realitate invers. De altfel, ar fi foarte greu de justificat deschiderea focului de către armata britanică în Irlanda de Nord, a armatei franceze în Corsica, a armatei italiene în Sicilia (împotriva unor grupări mafiote), a armatei americane în tulburările de la Los Angeles din 1992. Rămîne, aşadar, să „coborîm" la legislaţia românească. Uzul de armă era reglementat prin *Decretul Consiliului de Stat nr. 367/18 octombrie 1971*, modificat prin Decretul nr.18/20 ianuarie 1986 (referire la armele de tir şi de recuzită) şi prin Decretul nr. 170/15 iulie 1989 (referire la infractorii de frontieră). Prevederile asupra uzului de armă, care ne interesează pe noi, nu au fost

modificate. Să le enunţăm, subliniind anumite aspecte importante pentru analiza noastră, iar pentru uşurarea analizei vom interveni cu comentariul după fiecare alineat:

CAPITOLUL III

Uzul de armă

Art. 36. Persoanele care sunt dotate cu arme de foc pot face uz de armă, pentru îndeplinirea sarcinilor de serviciu sau a misiunilor militare, *numai dacă este absolut necesar* şi *dacă folosirea altor mijloace de împiedicare sau constrîngere nu este posibilă* (*focul a fost deschis la Timişoara după ce au fost epuizate toate formele de împotrivire la atacul mulţimii şi nu s-a tras în masă, ci în situaţii izolate*, n.a.) în următoarele situaţii:

a) împotriva acelora care atacă *prin surprindere* pe cei aflaţi în serviciul de gardă, escortă, pază sau securitate, precum şi împotriva acelora care, prin actul săvîrşit *prin surprindere*, pun în pericol grav obiectivul păzit (*atacarea unităţilor militare din Timişoara, a tehnicii de luptă sau a cordoanelor militare nu poate fi încadrată la surprindere, atacatorii fiind vizibili şi zgomotoşi, constituiţi în grupuri identificabile ca atare*, n.a.);

b) împotriva persoanelor care pătrund sau ies, în mod ilegal, în sau din perimetrele ori zonele păzite, stabilite în consemn (*cazul Piaţa Libertăţii, unde militarii sunt acoperiţi de lege, cu amendamentul că uciderea doamnei Bărbat nu intră în această categorie*, n.a.);

c) pentru imobilizarea sau reţinerea infractorilor care ripostează sau *încearcă* să riposteze cu arma *sau cu orice alte obiecte* care pot pune în pericol viaţa ori *integritatea corporală;*

(*Este alineatul care acoperă cu legitimitate marea majoritate a cazurilor de deschidere a focului, datorită faptului că manifestanţilor li se atribuie calitatea de infractori, adică de persoane care prin acţiune sau comportament încalcă legile ţării. Am arătat că, dacă manifestaţia era doar anticeauşistă, ea era constituţională, iar dacă era anticomunistă, era ilegală şi atît timp cît revoluţionarii şi Procuratura vor continua să afirme că revolta a fost anticomunistă şi că Armata, Miliţia şi Securitatea au apărat atunci regimul comunist, şi nu statul, focul deschis la Timişoara, ca şi la Bucureşti, în temeiul*

aliniatului c a fost legitim. Mai mult decît atît, solidaritatea de timp și loc între manifestanții nonviolenți și cei violenți împiedică diferențierea, mai ales în cazul opozabilității cu Armata. Aici există o singură diferențiere, dar majoră, și anume cea dintre manifestanții de la Timișoara și cei de la București, unde nu au existat acte de violență, devastări și atacări ale forțelor de ordine, ci doar baricade și cazuri izolate de agresiune! Acest aliniat c era de o subtilitate macabră, am putea spune, deși el apare și în legislația țărilor civilizate, deoarece pornea de la verbul a riposta, *de către infractori, ceea ce presupune reacția infractorilor la o intervenție preliminară a forțelor de ordine, și folosește formula* orice alte obiecte *cînd se referă la mijloacele agresiunii infractorilor. Cu alte cuvinte, aruncarea de pietre, sticle sau cocteiluri Molotov, folosirea de rângi, pari etc. care puteau pune în pericol integritatea corporală a oricărui militar permitea uzul de armă*, n.a.);

d) pentru a împiedica fuga de sub escortă sau evadarea celor aflați în stare legală de reținere sau de deținere (*nu este cazul*, n.a.);

e) pentru imobilizarea infractorilor care, *după comiterea unor infracțiuni grave*, încearcă să fugă, iar *rămînerea lor în stare de libertate ar crea un pericol deosebit de grav (este iarăși un aliniat care ajută forțele de ordine, deoarece riposta acestora era urmată de rețineri de persoane – nu a fost o represiune cu scopul de a ucide pentru a elimina fizic inamicul –, iar violențele făcute de manifestanți justificau deschiderea focului pentru a le opri și, în măsura în care acestea continuau și după deschiderea focului, continua și uzul de armă. Ideea era că infractorii, continuînd violențele, trebuie opriți inclusiv cu arme de foc pînă la imobilizarea lor astfel încît rămînerea lor în libertate să nu permită crearea unui pericol deosebit de grav*, n.a.).

Articolul 37 din același Decret arăta că uzul de armă avea și niște reguli, în primul rînd cele legate de somație. Somația legală însemna cuvîntul „Stai!", apoi „Stai că trag" și după aceea foc de armă în sus. Aliniatul 3 al articolului 37 mai permitea și uzul de armă fără somație „dacă lipsește timpul necesar pentru aceasta". Armata a afirmat în permanență că a respectat legea, acceptînd doar

existența unor situații izolate care nu pot fi judecate decît ca acte individuale, nu erori din ordin. Presa a insistat să nu o creadă, însă principalele mărturii asupra comportamentului Armatei provin tocmai de la revoluționari:

Radu Bărzeanu: „... Militarii, folosind o portavoce, ne avertizau mereu că vor trage, dacă ne apropiem (...) Dinspre Centru a apărut o mașină militară, s-a deschis focul – a fost numai de avertizare, nu am văzut pe nimeni căzînd".

Corneliu Pop: „Ei însă mă avertizau mereu, strigau să nu înaintez, că vor trage".

Gheorghe Curpaș: „... Au aruncat cu petarde, apoi au tras, nu în noi, trebuie să precizez, au tras în sus, în pereți, numai că acolo, la intersecția străzii Albac cu Calea Girocului, a murit un om, poate dintr-un glonț ricoșat, poate dintr-unul tras direct, nu știu, oricum omul a murit pe loc, o întîmplare stupidă, el nu era demonstrant, ieșise să-și cheme copiii, auzise strigătele noastre și împușcăturile, și coborîse cu gîndul să-i pună la adăpost pe cei mici...".

Ecaterina Grecu: „A debarcat toată lumea, oamenii i-au întîmpinat cu lozinci pacifiste, ofițerii au încercat să se facă auziți, în cele din urmă au tras focuri de avertizare"[465].

Marius Mioc, un revoluționar din noaptea de 16 decembrie, a avut inspirația să obțină și opinia unui caporal din rîndul forțelor militare:

Marian Nicu: „La intrare în Timișoara a fost oprită coloana de mașini, iar domnul căpitan Cășeriu, care era și șeful coloanei, ne-a explicat că ne deplasăm la Timișoara, deoarece grupuri de huligani, de bandiți au atacat magazine distrugîndu-le (*lipsește următorul verb!* n.a.)... persoanele civile care nu li se alăturau la săvîrșirea acestor fapte. Ni s-a ordonat să acționăm conform regulamentului, să somăm «Stai!», după aceea «Stai că trag!» și dacă nici la această somație nu se supune să tragem foc de avertisment în sus. Dacă nici în acest caz nu se supun somației să tragem la picioare, să evităm pe cît posibil să tragem în plin"[466].

---

[465] Selecție din numeroase alte mărturii asemănătoare după Titus Suciu, *op. cit.*, pp. 41-81.

[466] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 77.

Toată această construcție juridică ar fi perfectă dacă ordinul inițial, care instituia starea de necesitate, ar fi fost legal. Cum ordinul lui Nicolae Ceaușescu a fost ilegal și prin consecință și cel al ministrului Milea, întrebarea nu mai este cum a tras Armata, ci cum a ajuns în situația să tragă? Putem doar să luăm în calcul faptul evident că militarii, de la conducerea Ministerului Apărării în jos, nu aveau cum să cunoască și să blocheze ilegalitatea ordinului. Erau obligați să-l execute. Prin urmare, vinovăția pentru executarea unui ordin ilegal urmează un traseu identificabil: Nicolae Ceaușescu (pentru darea ordinului), Ion Coman, generalul Vasile Milea, generalul Ștefan Gușă (cu mențiunea că ordinul de foc era deja dat), generalul Victor Stănculescu (cu mențiunea că a căutat în permanență să nu fie implicat). Toți ceilalți ofițeri inculpați sau nu prin Justiție nu aveau ce căuta în procesele de după 1989, la fel ca și conducătorii și ofițerii Securității, decît dacă ar fi săvîrșit fapte individuale în afara legii.

Reamintim că secvența pe care o analizăm aici este deschiderea focului din după-amiaza de 17 decembrie 1989, în jurul orei 17.00. Ea a fost posibilă deoarece, ca urmare a înșelătoriei lui Nicolae Ceaușescu, ministrul Apărării a dat un ordin ilegal care a permis prezența trupei și a tehnicii de luptă în stradă, înarmată cu muniție de război și cu dreptul de a trage. Ies din cauză toate situațiile în care manifestanții au atacat unități militare, opere de artă (poduri, tuneluri) sau alte obiective care se aflau în paza legală a Armatei și sub consemn. În toate aceste situații nu era nevoie de instituirea stării de necesitate; erau suficiente prevederile legilor în vigoare privind uzul de armă. Însă, acest temei legal se aplica exclusiv forțelor de ordine, care puteau fi trimise în misiunea de restabilire a ordinii publice de către autoritatea politică locală (primul-secretar și șef al Consiliului județean al apărării) și nu se aplica forțelor Ministerului Apărării Naționale, care nu puteau fi trimise în stradă decît prin ordin al ministrului Apărării. Repetăm, tocmai pentru importanța lui, acest ordin a fost forțat de Nicolae Ceaușescu printr-o minciună, inducîndu-l în eroare pe Milea. Credința noastră este că Ceaușescu a făcut acest lucru în mod deliberat, știind că ordinul este ilegal. Fie în mod mecanic, fie din necunoaștere, toți generalii

implicaţi în represiunea de la Timişoara invocau atunci existenţa stării de necesitate, pentru că acesta era temeiul ordinului dat de Milea, iar astăzi Armata îl invocă oficial şi fără echivoc. Dar nu are dreptate. Argumentul real este altul: *nu a cunoscut şi nici nu avea cum să cunoască sau să blocheze ilegalitatea ordinului lui Ceauşescu. Aceasta este marea dramă a Armatei române.*

Mai există o problemă a deschiderii focului la Timişoara. Analiştii, ziariştii, revoluţionarii şi, mai grav, magistraţii au scăpat din vedere un aspect la fel de important al revoltei de la Timişoara – **responsabilitatea mulţimii**. Pare ciudat şi neverosimil, dar într-o situaţie ca aceea din ziua, seara şi noaptea de 17 decembrie 1989 mulţimea – sau gruparea revoluţionară, cum vrem s-o numim – avea şi ea o responsabilitate menţionată în jurisdicţia internaţională. Astfel, este interzisă amplasarea copiilor şi femeilor în faţa unei demonstraţii, faptă confirmată de mărturiile revoluţionarilor prezentate şi în această lucrare, motiv pentru care persoanele care instigă sau fac astfel de fapte sunt pasibile de trimitere în judecată pentru expunerea unor minori la pericolul vătămării grave sau al morţii, iar în Israel, Statele Unite, Marea Britanie, de exemplu, sunt condamnaţi pentru tentativă de omor. Această soluţie a provenit tot din cazuistica britanică, aşa cum a arătat specialistul român în drept umanitar şi drept al conflictelor armate, doctor Ionel Cloşcă: „În unele state, cum este Anglia, este stipulat şi dreptul armatei de a interveni pentru asigurarea ordinii publice. Amintesc acum cazul unei intervenţii de stradă în care un copil a murit în urma unei lovituri în zona capului, cu un glonte de cauciuc, ordinul fiind acela de a se trage la picioare, iar înălţimea copilului reprezentînd un factor foarte obiectiv. Forţele de ordine au fost absolvite de vină"[467]. Mai sunt cîteva cazuri în care militarii au fost atacaţi cu violenţă – cum este incidentul conducătorului de tanc ieşit prin turelă pentru a potoli mulţimea şi a fost lovit cu muchia unui topor în cap sau cel al ambuscadei cu troleibuze –, cazuri care se înscriu în categoria

[467] Arh. MApN fond SIRPA, *Stenograma înregistrării Simpozionului „Conduita autorităţii publice pentru asigurarea ordinii în situaţii de tulburări şi tensiuni interne"*, Bucureşti, 16.03.1992, p.1.

perfidiei, interzisă de legislația internațională. De asemenea, o mulțime care manifestă, chiar și ilegal, nu trebuie să permită prezența în rîndurile sale a unor persoane înarmate și cu atît mai mult să accepte ca acestea să execute foc spre forțele de ordine, deoarece aceasta legitimează focul de ripostă, iar focul de ripostă al Armatei nu alege. Încă o dată este de subliniat că o mulțime nu se poate declara drept un corp revoluționar distinct, nu poate pretinde să fie tratată de forțele de ordine și de Justiție drept un monobloc uman fără responsabilitate, care nu-și asumă infracțiunile atunci cînd se manifestă violent, iar cînd se trage asupra ei să se identifice numai prin victimele sale. Din mărturiile mai cunoscute, una singură demonstrează înțelegerea acestui fenomen: „Știm bine însemnătatea excepțională pentru mersul ulterior al revoluției, al atacului, al ocupării și al devastării clădirii Consiliului Județean din Timișoara: *aceasta a provocat reacția violentă a dictatorului*, ordinul de a se trage în mase (dat duminică, 17 decembrie, la ora 17.00). De acum evenimentele au pornit pe calea cea fără de întoarcere"[468]. Problema este că, într-o teză care se sprijină pe ideea „care pe care", învingătorul decide soarta învinșilor și povestea evenimentului. Asta nu înseamnă că au și dreptate sau că, din punct de vedere istoric, nu pot fi supuși analizei critice. Revoluționarii din Timișoara trebuie să fie convinși că fără partea de violență – distrugeri, devastări, incendieri – care de fapt *nu a fost justificată de nimic* și care nu s-a întîmplat la București, de exemplu, revolta lor era curată și poate n-ar fi produs atîtea victime umane. Au existat nenumărate situații în care autoritățile și populația revoltată a Timișoarei s-au aflat față în față și au parlamentat, nenumărate încercări ale activiștilor de la partid sau de la Primărie, precum și a ofițerilor de a bloca atacurile violente, devastările, incendierile. Atunci, în 17 decembrie dimineața, să fi ieșit muncitorii și cu totul alta era fața revoluției române.

Încă o dată despre starea de necesitate. Insistăm pe acest aspect, deoarece judecarea proceselor revoluției, fiind puternic politizată, lipsită de informații autentice despre evenimente, presată de mass-media

[468] Miodrag Milin, *Azi în Timișoara, mîine-n toată țara!* în *Timișoara, 16-22 decembrie 1989*, Ed. Facla, Timișoara, 1990, p. 73.

şi de factorul politic, lipsită de probele esenţiale ale uzului de armă (gloanţele), administrată în unele situaţii cu mediocritate, a permis trimiterea în puşcărie a unor oameni nevinovaţi, lăsarea în libertate a unor vinovaţi, condamnarea Armatei ca instituţie (una din aberaţiile Justiţiei române), transformarea unor persoane în revoluţionari (beneficiari ai unor drepturi materiale şi băneşti), fără nici un temei juridic real.

Pentru a nu greşi, avînd în vedere că autorul acestui volum nu este specialist în drept, am apelat la profesionişti, la personalităţi ale Magistraturii, ale Curţii Constituţionale şi ale Consiliului Legislativ al României democratice. Răspunsul acestor specialişti, cărora încă le este teamă să emită public opinia lor, a fost formulat astfel: „Decretul prezidenţial pentru instituirea stării de necesitate nu a fost emis pe data de 17.12.1989 şi nici ulterior (*pînă în 20 decembrie 1989*, n.a.). Pornind de la aspectele legistice formale pe care le îmbracă decretul prezidenţial de instituire a stării de necesitate, se ajunge cu uşurinţă la ideea că aceasta nu cuprinde şi prevederi referitoare la căile, mijloacele tehnice sau de altă natură prin care sunt puse în operă măsurile de restricţionare a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale cetăţeanului. În consecinţă, trebuie apelat la regimul armelor de foc (implicit al folosirii acestora) care este reglementat actualmente de Legea nr. 17/1996, iar în perioada critică evocată de dumneavoastră de Decretul nr. 367/1971". Rămîne în afara legii, aşadar, ordinul de scoatere a trupelor MApN cu muniţie de război (reamintim afirmaţia Statului Major General din 1999: existenţa Consiliilor judeţene de apărare „nu angaja instituţia militară, nu atrăgea după sine subordonarea unităţilor faţă de organele locale").

Nu a fost vorba numai de dezinformarea ministrului Apărării Naţionale, ci şi de dezinformarea Comitetului Politic Executiv şi a Comitetului Central de către Nicolae Ceauşescu pe timpul şedinţei extraordinare CPEx şi a teleconferinţei care a urmat în după-amiaza de 17 decembrie 1989. Avem date că unii dintre înalţii demnitari ai statului „s-au prins", cum se spune, de la început sau la un moment dat. Este cazul generalului Vlad, care a întrunit comandamentul său şi a cerut inteligent de faţă cu toată lumea Oficiului juridic al Securităţii să prezinte legislaţia în vigoare şi, constatînd ilegalitatea

ordinelor lui Ceauşescu, a dat trei ordine clare, pe care le vom analiza mai tîrziu. Este, într-un fel, şi cazul lui Milea, care a dat iniţial un ordin fără echivoc, în baza falsei stări de necesitate, apoi a revenit cu un ordin care limita intervenţia Armatei în represiune. La şedinţa CPEx Milea ar fi spus că s-a uitat în documente şi nu a găsit nici unul care să permită focul împotriva populaţiei. După toate probabilităţile, cel care a rostit acea frază a fost Tudor Postelnicu, nu Milea. Aşadar, *cineva s-a uitat în documente!* Avem o mărturie care demonstrează că şi Ion Coman a înţeles la un moment dat înşelătoria lui Ceauşescu. Fostul procuror general adjunct Gheorghe Diaconescu i-a relatat autorului la 14 septembrie 2003: „În ziua de 20 decembrie 1989, pe la ora 12 noaptea (*adică 20 spre 21 decembrie*, n.a.), l-am surprins pe Ion Coman vorbind la telefon cu Bucureştii, la capătul celălalt al firului aflîndu-se Dumitru Apostoiu, consilier al preşedintelui pe probleme juridice. Cînd m-a văzut, Coman a spus: «Discutam problema decretării stării de necesitate. Eu nu mă pot înţelege în termeni juridici cu Apostoiu» şi îmi dă telefonul. Apostoiu se chinuia să nască un text. Se vedea că este o improvizaţie şi că este singur. Nu-l ajuta nimeni. N-aş putea să vă spun dacă Coman l-a sunat pe Apostoiu, îngrijorat de lipsa acelui document fundamental, sau Apostoiu a cerut lămuriri de la Timişoara asupra unor detalii. I-am dat cîteva sugestii despre cum trebuie să sune decretul, dar finalmente nu mi s-a transmis textul acestui document". Este posibil ca această convorbire să fi avut loc mai devreme de ora 12.00 noaptea, pentru că oficial decretul a intrat în vigoare la ora 23.00, doar dacă el a fost, de data asta, anunţat public, dar înainte să existe fizic. Este vorba însă de decretul din 20 decembrie 1989. Noi analizăm aici deschiderea focului şi morţii căzuţi între 17 decembrie şi 20 decembrie, ora 23.00.

Am apelat şi la literatura de specialitate. Pentru trecut (înainte de perioada comunistă) lucrurile sunt clare: fără ordinul procurorului şi fără existenţa stării de urgenţă sau de asediu nu se putea deschide foc decît în situaţii similare Decretului 367/1971. Vechea legislaţie a României regale, relativ democratică, avea trei paliere: *starea de urgenţă*, *starea de asediu* şi *starea de război*. Regimul comunist a renunţat la formula primelor două etape, înlocuind-o cu

una singură – *starea de necesitate*, care acumula prevederi ale ambelor situații anterioare. De fapt, era vizată anume *starea de asediu* pe care regimurile comuniste nu și-o puteau închipui, deoarece ea presupunea existența unor revolte populare, insurecții, răscoale din rîndurile muncitorimii și țărănimii. Cînd acestea au existat cu adevărat, represiunea s-a făcut întotdeauna în baza unei presupuse acțiuni din străinătate a forțelor imperialiste, anticomuniste, contrarevoluționare etc. Așa cum arată doctorul în drept Ioan Vida, starea de urgență sau de asediu, în regimul anterior, precum și starea de necesitate din perioada comunistă „pot și trebuie să îmbrace forma unui decret normativ. Aceste decrete intervin în domeniul legislativ, ele cuprind norme juridice primare, emise în baza unei delegări legislative constituționale către președintele României"[469]. Este nevoie obligatoriu de un decret, deoarece starea de necesitate implică instituirea unui regim special, dar și limitat în timp, de restrîngere a libertăților publice. Numai în baza acestui decret libertatea cetățenilor de a manifesta, ca și dreptul forțelor de ordine de a interveni cu muniție de război poate fi delimitată precis (într-o anumită regiune, într-un anumit județ, într-un anumit oraș, între anumite zile, între anumite ore). Fiind un document care limitează libertățile publice, el conține obligatoriu și limitele sale de loc și timp, astfel că, la încetarea stării de necesitate, se emite un alt decret care proclamă revenirea la libertățile publice dinainte (uneori parțial). În analiza atribuției conducătorului statului, sub oricare regim, de a institui starea de urgență, starea de asediu sau cea de necesitate, doctorul Vida arată că acestea nu se puteau și nu se pot exercita decît în baza unei legi, a unui act normativ oficial și pe principiul proporționalității[470]. Am atins astfel, prin cuvîntul *proporționalitate* un alt aspect concludent al cadrului juridic legat de evenimentele de la Timișoara.

Atît în *Declarația universală a drepturilor omului*, din 10 decembrie 1948, cît și în *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și*

---

[469] Doctor Ioan Vida, *Manual de legistică formală*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 295.

[470] Doctor Ioan Vida, *Puterea executivă și administrația publică*, Ed. Regia Autonomă „Monitorul Oficial", București, 1994, p. 63.

a libertăţilor fundamentale din 4 decembrie 1950 este enunţată ca principiu „proporţionalitatea folosirii forţei" în activitatea de asigurare a ordinii publice. Întîmplarea a făcut că personalitatea istorică acreditată cu introducerea acestui principiu în tehnica legislativă să fie Sfîntul Toma din Aquino (122(4)5-1274), asupra căruia autorul acestui volum a făcut studii îndelungate în ţară şi în străinătate. Aşa cum arătam în ultimul capitol din volumul 3, Sfîntul Toma din Aquino (nume laic Tommaso D'Aquino) a enunţat în opera sa fundamentală *Summa Theologiea* un cod de principii pentru uzul tribunalelor ecleziastice şi al celor laice, care au fost preluate de Inchiziţie şi aplicate nu totdeauna în litera şi spiritul lor. Unul dintre principii era cel al proporţionalităţii: *Potest tamen aliquis ex bona intentione proveniens, illicitus reddi si non sit proportionatus fini* („Dacă se iveşte totuşi – un caz – din partea cuiva de bună intenţie, acesta se transformă în act ilicit dacă nu are o finalitate proporţională"). Tradus în situaţia de la Timişoara, forţele de ordine nu puteau folosi armele de foc decît dacă grupurile violente foloseau la rîndul lor arme de foc, iar împotriva unui foc tras cu un pistolet din mulţime nu se poate executa foc de armă automată. Cu atît mai mult, împotriva unor grupuri care devastează, incendiază clădiri sau atacă cu pietre, cu rângi, cu bîte forţele de ordine nu poţi folosi muniţie de tanc, muniţia de calibru mare a mitralierei de pe TAB (calibrul 14,5 mm). În seara şi noaptea de 17 spre 18 decembrie, cînd la Timişoara s-a tras ore în şir, nu aveau ce să caute, din start, obuzele în magaziile tancurilor. S-a constatat folosirea muniţiei de război de pistol automat, muniţia armelor de pe TAB şi tanc, nu şi a obuzelor. Prezenţa lor în înarmarea tancurilor descoperă mai degrabă starea de improvizaţie, tipică actelor ilegale, în care s-a acţionat. Aceste ordine din noaptea de 17 spre 18 decembrie au aparţinut, conform mărturiilor, generalului Milea şi lui Ion Coman. Pentru că nu vom insista pe evenimentele violente de ambele părţi din acest interval de timp, vom încerca să stabilim cine au fost executanţii ordinelor lui Ceauşescu, spre cine trebuie să ne uităm atunci cînd analizăm consecinţele uzului de armă de foc. În timpul procesului său, generalul Guşă a dat următoarea declaraţie: „În seara zilei de 17.12.1989 am primit telefonic ordinul secretarului

Ion Coman ca armata să deschidă foc asupra demonstranţilor, «fără nici o discuţie», cu «toată fermitatea». Eu nu am dat curs dispoziţiei primite din partea secretarului Ion Coman, ci am ordonat, dimpotrivă, să nu se tragă în manifestanţi, dar să se păzească obiectivele stabilite, iar militarii să nu se lase provocaţi şi dezarmaţi. Ordinul pe care l-am dat eu, tuturor trupelor din subordine din Timişoara, poate fi confirmat de locotenent-colonelul Zeca, colonelul Ionescu, colonelul Gheorghe Radu, locotenent-colonelul Balaş Ştefan (era ofiţer de serviciu), precum şi comandanţii unităţilor de la divizia mecanizată pe care i-am convocat în seara aceleiaşi zile"[471]. Este perfect posibil să fie aşa, dar nimeni nu explică ce au căutat trupele MApN în stradă, să păzească anumite clădiri, loc unde au fost atacate, provocate, dezarmate şi obligate să execute foc. Mai toate mărturiile, inclusiv ale altor inculpaţi, arată că Armata a tras aproape toată noaptea. Diferite imagini filmate cu camere ascunse arată blindate executînd foc din mişcare, probabil respingînd un atac. Dar nu fusese decît un atac cu pietre, cu sticle, cu bîte. Să ne uităm încă o dată pe legile internaţionale: „Organul de stat abilitat să exercite, în conformitate cu legea, toate măsurile cu privire la respectarea ordinii publice în statul de drept este Ministerul de Interne. La realizarea acestor măsuri participă şi Ministerul Apărării Naţionale, pentru paza şi apărarea unor obiective importante de pe teritoriul naţional, menţinerea şi restabilirea ordinii de drept"[472]. Şi pentru a nu exista confuzii, specialiştii militari precizează şi care forţe ale Armatei pot îndeplini aceste misiuni: „unităţile şi subunităţile de *poliţie militară* din Ministerul Apărării Naţionale"[473].

O imagine mai apropiată de cronologia reală a deschiderii focului la Timişoara o avem de la locotenent-colonelul Constantin Zeca: „Din ce mi s-a raportat de către comandanţii din subordinea mea, am reţinut că primele focuri de armă cu muniţie de război au

---

[471] PR. PMCj, *Declaraţia generalului-locotenent Guşă Ştefan (13 februarie 1990)*, p. 2.

[472] General doctor Anghel Andreescu, colonel doctor Octavian Burcin, colonel doctor Neculai Munteanu, locotenent-colonel Adrian Bălan, *Starea de asediu în România modernă*, Ed. All, Bucureşti, 2000, p. 12.

[473] *Ibidem*, p. 13. Situaţia nu este comparabilă cu mineriada din februarie 1999, deoarece atunci a existat o lege (decret) specială pentru intervenţia Armatei.

fost executate în jurul orei 20.00. Pînă la ordinul dat de Coman în jurul orei 18.00, acela de a se face uz de armă, după cum am precizat, s-a tras începînd cu orele 16.00-16.30 de către trupele Ministerului Apărării Naţionale în punctele: comandamentul Diviziei, cînd acesta a fost atacat (cele două santinele), în zona agenţiei CEC de către civilii care au capturat pistoletul miliţianului şi în zona podului Decebal şi în Piaţa Traian, pentru depresurarea tancurilor incendiate. Aceste trageri s-au efectuat, după cîte mi s-a raportat, cu cartuşe de manevră"[474]. Poziţia pe care o putem considera oficială a Ministerului Apărării Naţionale a fost expusă pe larg în volumul „Armata română în revoluţia din decembrie 1989", ea fiind de altfel citată ca atare în mai multe documente şi luări de poziţie ale unor înalte oficialităţi militare. Episodul deschiderii focului cu muniţie de război este prezentat astfel: „În jurul orei 17.00 se realizează practic un dispozitiv circular pentru apărarea Comitetului Judeţean de Partid, cu participarea, în majoritate, a trupelor de Securitate (–Miliţie), Miliţie, grăniceri. Dispunerea efectivelor militare se prezenta astfel: trupe de Securitate (–Miliţie) şi grăniceri, în clădire; trupe de Securitate (în uniforme kaki) şi pe cîteva străzi adiacente. Trupe din brigada de Securitate (–Miliţie) şi cea de grăniceri mai erau dislocate în Parcul Copiilor, la Comitetul Municipal de Partid, Catedrală şi Podul Decebal. La apărarea sediului participă şi militari din UM 0187, aparţinînd MApN Importante efective ale MApN, din UM 01185, 01145, 01125, 01008 erau concentrate pentru a bloca arterele de comunicaţie şi a interzice afluirea manifestanţilor în zona sediului Comitetului Judeţean de Partid. Alte detaşamente din UM 01008 se aflau dispuse la Hotelul Continental, magazinul Bega, CEC, iar militari din UM 01185, 01864, 01926 la Poşta Centrală şi Banca Naţională; în Piaţa Maria şi la podul cu acelaşi nume ocupaseră dispozitive militari din UM 01276; la podul Decebal, militari din UM 001185, 01008, 01115. La sala Olimpia se afla trimis un detaşament din UM 01185, iar la Piaţa Unirii, pentru paza depozitului de muniţii al Gărzilor patriotice, un alt detaşament din UM 01864.

---

[474] CSJ.SM, Dosar nr.6/1990, *Declaraţia martorului locotenent-colonel Zeca Constantin (9.06.1990)*, p. 11.

După ce ajunge, în jurul orei 17.45, la comandamentul marii unități mecanizate, generalul-maior Ştefan Guşă preia conducerea forțelor militare aparținînd MApN aflate în oraş. Avînd în vedere cazurile de atac asupra cazărmilor, cît şi de agresare a militarilor, în scopul capturării armamentului aflat asupra lor, ordonă ca subunitățile să primească, fiecare, cîte o unitate de foc, iar muniția să fie distribuită pînă la soldat"[475]. Fragmentul dezvăluie principala inadvertență de fond a problemei: se justifică oricînd apărarea cu forțe ale MApN a clădirii depozitului de muniții din Piața Unirii, a Poştei Centrale, a Băncii Naționale, a CEC-ului, chiar şi a podurilor (presupunînd că se împiedica astfel minarea sau distrugerea acestora, ceea ce este greu de crezut), dar nu se înțelege ce au căutat forțele Armatei la Hotelul Continental, la magazinul Bega, la sala Olimpia, în Piața Maria, pe arterele de comunicații spre CJP, care era apărat cu forțele de ordine legale! Însăşi motivația pentru înarmarea cu muniție de război a trupelor pînă la nivel de soldat – atacarea cazărmilor şi tentativa de capturare a armelor – nu corespunde acestor dispoziții civile. Într-o notă a lucrării, se precizează scopul real al prezenței blindatelor în stradă: „În realitate, s-a urmărit obținerea unor efecte psihologice: impresionarea şi demobilizarea populației, descurajarea acțiunilor agresive etc."[476]. Dar dacă misiunea nu este îndeplinită, dacă se constată că manifestanții nu sunt nici impresionați şi nici demobilizați? Iată o întrebare fără răspuns. Poziția generalului Guşă poate fi înțeleasă şi numai din punct de vedere strict militar. În fața Comisiei senatoriale el a explicat: „Armata era împrăştiată; la «Radu cel Frumos», în loc să ne constituim în eşaloane de luptă, eram deja împrăştiați. Conducerea, foarte greu de executat. Or, pe acest fond al împrăştierii trupelor şi aşa puține, un militar gîndeşte că se poate pătrunde (*în dispozitivul de apărare al țării*, n.a.)"[477]. Cu toate că generalul Guşă a încercat să retragă efectivele în spatele forțelor de ordine, ele au rămas în poziția cea mai vulnerabilă, în

---

[475] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ed. Militară, Bucureşti, 1998, p. 60.
[476] *Ibidem*, p. 135.
[477] Arh. SR, *Stenograma nr. 3/21 septembrie 1993, Audierea generalului Guşă Ştefan*, p. 18.

fața acestora, pe căile de comunicații, la distanță de clădirea CJP. În toate aceste locuri se poate pune în discuție legitimitatea executării focului; în toate celelalte situații, în care efectivele Armatei au apărat obiective de importanță statală, din poziție defensivă, legitimitatea ripostei cu foc nu mai are nevoie de explicații. Cum dispozitivele au fost hotărîte înainte ca generalul Guşă să ajungă în oraş, responsabilitatea lui pentru deschiderea focului în acele locuri ilegitime se reduce substanțial. Nu ne dăm seama în ce măsură el mai avea posibilitatea practică de a deplasa acele forțe şi de a le scoate din zonele vulnerabile, însă pare acum destul de clar că orice atac asupra militarilor, indiferent de locul unde se aflau, a primit riposta conform ordinului generalului Milea – somație, foc în aer, foc la picioare. Generalul Guşă a întărit acest ordin, o dată cu ordinul de înarmare cu muniție de război: „În caz de atac, se va trage întîi foc de avertisment, în aer şi, apoi, la picioare"[478]. Într-un interviu acordat lui Pavel Coruț, el va declara: „Mă îngrijora situația militară din zonă. Nu înțelegeam de ce era atacată armata. Era clară agresiunea asupra sediilor de partid. Dar, repet, mă derutau acțiunile împotriva armatei şi distrugerile magazinelor. Dacă aveau ceva cu partidul şi cu Ceauşescu, de ce atacau armata?"[479]. Îi răspundem noi astăzi, peste timp şi peste mormînt: pentru că Armata împiedica accesul la sediul partidului şi pentru că Armata apăra sediul partidului.

Putea generalul Guşă să retragă trupele din acele locuri? La cîteva minute după un astfel de ordin era declarat trădător, împuşcat în unitate şi un alt comandant prelua conducerea forțelor de represiune. În lumea armatelor, asta este lege. Rămase pe loc, efectivele MApN au reprezentat un simbol al autorității, al autorității care era atacată pe toate planurile în acel moment. Noi nu arătăm aici vinovați şi nevinovați – asta este treaba Justiției –, noi înfățişăm aici tragedia. Cît mai realist şi cît mai aproape de dimensiunile sale umane. Totul a pornit de la telefonul mincinos al lui Nicolae Ceauşescu. Apoi, a fost şi blestemata şedință a CPEx.

---

[478] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ed. Militară, București, 1998, p. 61.
[479] *Ibidem*.

Şedinţa CPEX din 17 decembrie 1989

Din informaţiile furnizate de Ion Dincă, de Ion Coman şi de Mihai Hîrjău, secretarul personal al lui Ceauşescu, în jurul prînzului, în ziua de 17 decembrie 1989, şeful statului a făcut o vizită pe şantierul Casei Poporului pe timpul căreia a fost informat că problemele de la Timişoara nu s-au terminat. S-a dus mai întîi acasă, de unde l-a sunat pe Milea şi l-a minţit că a decretat starea de necesitate, i-a chemat pe Coman, Bobu şi Manea Mănescu dîndu-le aceeaşi informaţie falsă, apoi s-a întors la sediul Comitetului Central. A luat din nou legătura cu conducerea politică de la Timişoara şi a aflat că trupele MI şi MApN nu au folosit muniţia de război, iar în plus Armata nu a demonstrat cu blindate, urmînd ca, o dată atacată, să riposteze cu foc. Cum principala preocupare a lui Ceauşescu în acel moment era „trădarea", el a interpretat strict subiectiv că ceea ce constituia în realitate o tentativă de respectare a legii şi o abandonare a sa de către şefii ministerelor de forţă era simptomul trădării. În faţa crizei, Nicolae Ceauşescu hotărăşte să atace direct, convocînd o şedinţă extraordinară a Comitetului Politic Executiv.

Să nu trecem la analiza acelei şedinţe înainte să revenim la şeful Securităţii, persoană cheie a revoluţiei. În noaptea de 16 spre 17 decembrie, generalul Vlad a studiat măsura în care era posibilă o invazie a forţelor Tratatului de la Varşovia. Avînd în vedere atît forţele speciale infiltrate deja în ţară şi forţele convenţionale care manevrau la frontiere, el a tras concluzia că rezistenţa lui Ceauşescu, încăpăţînarea de a se menţine la putere şi ordinul de a deschide foc poate declanşa un atac militar. În consecinţă, el a ordonat intensificarea culegerii de informaţii, mai ales în legătură cu activitatea şi mişcările agenturilor, deoarece acestea îi puteau indica, prin comportament, o invazie iminentă. Totodată, mai multe ordine date în judeţele cu probleme vizau protejarea instituţiei prin neimplicarea în tulburări civile, protejarea documentelor, sigilarea armamentului. O parte a activităţii din acea după-amiază a fost dedicată analizei şanselor unei soluţii politice (demisie sau destituire). Însă preocuparea principală a fost îndreptată spre mişcările forţelor militare din preajma ţării. Reamintim că tancurile se mişcau din două direcţii,

Ungaria şi URSS. Bulgarii foloseau alte metode, infiltrări izolate şi treceri de frontieră, informative. Ştiau că pot fi loviţi cu rachete sol-sol şi nu riscau un conflict cu un Ceauşescu imprevizibil. Rolul Bulgariei s-a jucat pe televiziune. Dacă Ceauşescu infuza rapid Armata cu bani din fondurile valutare obţinute tot de ea (circa două miliarde de dolari) şi dacă nu se certa cu Vestul, mai ales cu americanii, invazia străină ar fi fost imposibilă. Ceauşescu însă nu ceda. Pe planul imaginii despre el însuşi, pe care şi-o construise Ceauşescu, fie ca urmare a fazelor înaintate ale paranoiei, fie ca urmare a mediului creat de propagandă în jurul său, el se considera un luptător comunist, acelaşi luptător comunist care cunoscuse închisorile şi participase la bătăile de stradă din perioada 1945-1948. Orice întoarcere din realitatea situaţiei critice a anului 1989 în adîncurile minţii sale nu găsea acolo decît fondul sărac şi primitiv al ideologiei marxist-leniniste, atît cît apucase el să înveţe din ea. Faptul că trage după el în prăpastie o ţară nu-l interesa, nu-l punea în calcul. Construise partidul ca să poată rămîne la Putere pînă la moarte şi, dintr-o dată, Uniunea Sovietică îi dădea planul peste cap.

Revenind la subiectul nostru, trebuie să arătăm de la început că stenogramele şedinţei CPEx din 17 decembrie, date publicităţii pînă acum, nu sunt originale. S-a emis ipoteza că, pe rînd, Ceauşescu, Bobu şi Curticeanu au intervenit asupra celei originale, eliminînd tocmai părţile cele mai importante. O altă suspiciune se îndreaptă spre MApN, unde au fost duse aceste documente, asupra cărora s-a intervenit pentru a-l scoate pe Milea din cauză. Gestul lui Ceauşescu se confirmă: îşi incita subordonaţii la acte ilegale, apoi ştergea meschin şi laş urmele şi dădea vina pe ei, fără nici o remuşcare. Stenograma a fost reconstituită în mai multe rînduri şi nimeni nu poate confirma că vreo versiune ar corespunde adevărului. Este posibil însă ca falsul să fi fost făcut în clădirea CC. Fostul stenograf al Cancelariei CC, Aurelian Dîmu, avea să declare Comisiei senatoriale conduse de Valentin Gabrielescu: „Duminică seara m-am întors în Bucureşti, am urcat la birou. Colega mea era speriată, mi-a spus că tocmai participase la o şedinţă a Biroului Politic Executiv ca stenografă şi că la Timişoara se întîmplă lucruri deosebite. Petrescu, adjunct de şef de secţie, şi Vela (decedat acum) i-au spus

să scoată din stenogramă pagini întregi. Mi-a spus că aceste pagini scoase conţineau indicaţiile date de cuplu pentru măsurile ce trebuie luate la Timişoara"[480]. Deoarece în domeniul public circulă mai multe versiuni ale stenogramei, am procedat la o scurtă analiză, constatînd că exemplarul reconstituit de stenografa Maria Ionescu are foarte multe trăsături de credibilitate, atît prin limbajul tipic cît şi prin particularităţi de comportament. Ea este în continuare contestată de unii participanţi. Generalul Iulian Vlad a fost unul dintre aceştia: „Eu am contestat acea stenogramă, care în părţile esenţiale este contrafăcută. 7-8 puncte din stenogramă sunt de contestat şi, contrar stenogramei, instanţa a trebuit să ţină seama de argumentele mele, că erau logice, şi a trebuit ca în dispozitivul sentinţei să se facă trimitere că ceea ce se spune acolo este inexact"[481]. Abordîndu-l pe senatorul Sergiu Nicolaescu în ziua de 13 octombrie 2003, am aflat următoarele:

„Sergiu Nicolaescu: Eu m-am ocupat, încă din ianuarie 1990, deci foarte proaspăt, de verificarea situaţiei stenogramelor. Mai mult, eu am fost special la Închisoarea Jilava şi le-am pus în faţă arestaţilor Bobu, Postelnicu... un text, iar ei mă priveau ca Dumnezeu, fiindcă se credeau condamnaţi la moarte. Am avut importante discuţii între patru ochi şi vă spun că le-am solicitat sinceritate, dacă vor să scape. Cred că informaţiile obţinute de mine atunci sunt cele mai apropiate de adevăr. În ce o priveşte pe doamna Ionescu, i-am solicitat refacerea stenogramei, dar cred că ea a avut stenograma originală, ascunsă undeva, a ştiut de unde să o ia şi astfel a refăcut-o.

AMS: Înclin să vă dau dreptate, pentru că există un aspect tehnic, foarte important al stenogramei, dincolo de ce s-a afirmat în şedinţă, şi anume succesiunea intervenţiilor. De exemplu, poţi să-ţi aduci aminte ce a spus Postelnicu, dar foarte greu în ce timp precis a spus-o, după cine, în ce context, între ce alte intervenţii. Era o discuţie liberă, Elena Ceauşescu intra frecvent peste Nicolae Ceauşescu,

---

[480] CSCED 1994, *Declaraţia domnului Dîrnu Aurelian* (8 februarie 1994), fond „SRS", ziarul *Ziua*, p. 1.

[481] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p.515.

acesta la rîndul său se adresa foarte general la miniştrii de acolo: «Voi ce-aţi făcut? Ce ordine v-am dat eu?» etc., şi nu poţi şti în ce ordine au răspuns Milea, Postelnicu, Vlad.

SN: Sigur, sigur, bună observaţia! Eu cred şi acum că Maria Ionescu a ştiut unde se află stenograma originală sau a avut acces la ea şi a copiat-o. Oficial însă, rămîne o stenogramă refăcută, nu originală.

AMS: Mai există o posibilitate, ca Maria Ionescu să fi refăcut stenograma după caiete. Ea nota pe nişte caiete.

SN: Pe-astea le-a luat Armata. Le găsiţi la Armată".

La ora 15.30 Mihai Hîrjău a început să-i convoace pe membrii CPEx la şedinţă. După ora 16.00 soseşte la Timişoara avionul militar care îi aduce pe Ion Coman, general Ştefan Guşă, general Victor Stănculescu, general (MI) Constantin Nuţă, generalii Chiţac, Cîrneanu şi Radu Gheorghe. Grupul de militari se deplasează mai întîi la Inspectoratul Judeţean al MI, unde este informat de atacarea incintei Diviziei mecanizate, apoi la cazarma „Oituz" după care, între orele 17.00 şi 17.30, ajunge la sediul Diviziei. Aici, Guşă a fost informat de colonelul Ionescu asupra situaţiei din oraş şi a angajării forţelor Ministerului Apărării: „Mi-a raportat că o parte din demonstranţi a avut răngi, bîte, sticle incendiare şi că au spart magazinele, iar unii au încercat să intre în Comandament, fiind nevoiţi să ordone focuri de avertisment în sus. De asemenea, că după cîte cunoaşte ar fi fost omorîtă o femeie şi o fată, dar nu de către soldaţi. Mi-a arătat geamurile sparte chiar la biroul în care ne aflam. A mai raportat că dimineaţă a primit ordin de la ministru să scoată detaşamente de militari care să se deplaseze cu cîntec prin oraş. Două din acestea au fost blocate de civili şi cu greu le-au adus în cazărmi, iar după acest incident au primit ordin de la Bucureşti să nu mai iasă decît cu armament şi muniţie. Nu am întrebat de la cine au primit ordin, dar am dedus că de la ministrul Apărării s-au transmis de altcineva în numele ministrului. Menţionez că atît timp cît m-am aflat în biroul ministrului (*de la Bucureşti*, n.a.), acesta nu a transmis un astfel de ordin. Am mai aflat de la locotenent-colonel Zeca că şase tancuri din cazarma GIROC au fost blocate în timp ce se îndreptau spre Centru, că un subofiţer şi un soldat au fost răniţi (loviţi) şi că în

aceste tancuri se află muniție de război, fiind unitate «gata de luptă permanent». Aceste tancuri aveau permanent muniția în ele. Am ordonat ca imediat să se ia măsuri și să fie aduse în cazarmă, deoarece incendierea lor ar fi produs o catastrofă. În cazul că au defecțiuni, să fie remorcate și tractate, inclusiv cu alte tancuri"[482]. În timp ce șeful Marelui Stat Major era informat în acest fel și dădea primele ordine, Ion Coman primea știrea că urmează ședința CPEx, iar factorii politici locali au primit ordinul să organizeze audierea teleconferinței ce urma. Chemat de Ion Coman să vină la CJP, generalul Gușă refuză și nu va participa la audierea teleconferinței.

În versiunea stenogramei Sergiu Nicolaescu, la ședință au participat: Bobu Emil, Ceaușescu Elena, Ciobanu Lina, Constantin Nicolae, Constantin Dăscălescu, Dincă Ion, Dobrescu Miu, Fazekaș Ludovic, Mănescu Manea, Niculescu Paul, Olteanu Constantin, Oprea Gheorghe, Popescu Dumitru, Radu Ion, Rădulescu Gheorghe, Totu Ioan, Andrei Ștefan, Curticeanu Silviu, David Gheorghe, Gere Mihai, Giosan Nicolae, Milea Vasile, Mureșan Ana, Pacoste Cornel, Postelnicu Tudor, Stoian Ion, Szas Iosif, Toma Ioan, Ursu Ion. Au mai participat ca invitați Bărbulescu Vasile și Radu Constantin.

„**Tovarășul Nicolae Ceaușescu**: Nu sunt toți tovarășii?

Tovarășul Silviu Curticeanu: Lipsesc tovarășii Coman Ion și Ilie Matei, care sunt la Timișoara și tovarășa Suzana Gîdea.

Nicolae Ceaușescu: Uite, tovarăși, de ce am convocat Comitetul Politic Executiv. La Timișoara au avut loc aseară unele evenimente, care s-au reluat astăzi la prînz. Pretextul l-a format așa-zisul preot reformat, care a fost sancționat pe linia lor, l-au mutat din Timișoara în alt județ și trebuia să plece din casa pe care o ocupa. N-a vrut să elibereze casa. Episopul s-a adresat tribunalului, care a hotărît să-l evacueze. Lucrurile s-au tărăgănat mult. Ieri s-au dus să pună în aplicare hotărîrea tribunalului".

Combinație de adevăr și minciună. Situația locativă ilegală în care se afla Tökes a fost combinată cu informația falsă că sîmbătă

---

[482] PR.PMCj, Dosar nr. 14/P/1990, *Declarația olografă a generalului-locotenent Gușă Ștefan* (13.02.1990), p. 5.

„s-au dus să pună în aplicare hotărîrea tribunalului". În realitate condiţiile legale pentru evacuare în ziua de sîmbătă nu erau întrunite, iar evacuarea s-a făcut abia după ce violenţele din oraş au permis încadrarea legală a acţiunii, ca situaţie excepţională. Ceauşescu ascunde astfel faptul că a cerut evacuarea ilegală, în zi nelucrătoare a lui Tökes.

Nicolae Ceauşescu: „El şi-a organizat un grup. Aici este amestecul cercurilor de afară, a cercurilor străine de spionaj: începînd cu Budapesta, pentru că el a dat şi un interviu. De fapt, lucrurile sunt cunoscute. De altfel, este cunoscut şi faptul că atît în Răsărit cît şi în Apus toţi discută că în România ar trebui să se schimbe lucrurile. Şi-au propus şi cei din Răsărit, şi cei din Apus să schimbe şi folosesc orice".

Teza principală a unei acţiuni organizate de Tökes – în realitate organizată de serviciile secrete sovieto-franco-ungare sub pretextul Tökes – era argumentată cu interviul pe care pastorul reformat îl dăduse televiziunii ungare, care însă nu putea fi luat în calcul drept acţiune de spionaj. Acţiunile de spionaj şi trădare fuseseră documentate deplin de Securitate în septembrie. Bineînţeles, Ceauşescu nu recunoştea că apariţia acestui caz îi aparţine prin ordinul de neîncepere a urmăririi penale împotriva lui Tökes. Apoi urmează o afirmaţie interesantă conform căreia proiectul de schimbare a regimului din România „este cunoscut". Poate de membrii CPEx, nu de populaţie. De altfel, din mărturiile lui Ion Dincă aflăm că, după cearta cu Gorbaciov de la Moscova, din decembrie, Ceauşescu a promis că va prezenta Comitetului Central, Marii Adunări Naţionale şi opiniei publice situaţia crizei din relaţia cu URSS şi va deschide problemele Tezaurului, Insulei Şerpilor şi Basarabiei. Tot ce a rămas a fost scheunatul din Congresul al XIV-lea, în noiembrie. Punerea accentului pe Tökes şi pe „cercurile revanşarde, revizioniste" avea scopul de a asigura o imagine precisă de pericol naţional din partea vechiului inamic. Acesta părea şi mai mare, pentru că atacul era sprijinit de agenţi şi occidentali şi sovietici. Era prima oară cînd, după 1968, Ceauşescu invoca explicit pericolul unei agresiuni sovietice. Dumitru Popescu va expune, după revoluţie,

opinia sa în legătură cu această temă: „Mă plictisea îngrozitor politizarea oricărui fleac pînă la gradul de descendenţă din manevrele imperialismului mondial (...) Cînd blama dominaţia imperialistă, chiar în vremea lui Brejnev, avea în vedere şi URSS, iar uneori numai URSS"[483].

Nicolae Ceauşescu: „Aseară, organele noastre au reuşit să pună ordine. A fost evacuat şi trimis acolo unde a fost dat de Episcopie. Aceasta era, practic, o problemă strict a lor şi trebuia să se aplice o hotărîre judecătorească de evacuare a casei, ceea ce era ceva normal. Astăzi, spre prînz, de altfel au fost şi ieri, dar tovarăşii n-au înţeles că vor reveni astăzi. O serie de elemente declasate s-au adunat din nou şi au provocat dezordine, au intrat în sediul Comitetului Judeţean de Partid. Trebuia pusă pază, pentru că asta este o regulă generală. Au avut o atitudine defensivă, capitulardă, atît organele Ministerului Apărării Naţionale cît şi ale Ministerului de Interne".

Ceauşescu a arătat că a fost reatacat sediul CJP Timiş de grupuri violente de huligani, care au agresat paza, organele de ordine, trecînd peste faptul că nu-i informase despre primul atac. Acest tip de preambul avea scopul să-i asigure pe membrii CPEx că la Timişoara există un vinovat clar şi bine identificat – huliganii, şi o victimă – ordinea publică. Mai mult, prin atacarea sediului partidului din Timişoara se contura o circumstanţă agravantă, fiind vorba de partidul pe care ei îl conduceau şi îl reprezentau în acea şedinţă. Este posibil ca Ceauşescu să fi mizat şi pe faptul că majoritatea celor prezenţi nu ştia exact ce se întîmplase la Timişoara, că unii probabil aflau atunci pentru prima oară de acel caz, iar ceilalţi – Bobu, Dincă, Manea Mănescu – erau deja informaţi. După ce îi montează în acest fel, Ceauşescu trece de fapt la unul din scopurile sale, pentru care organizase în pripă şedinţa, şi anume acuzarea celor trei (iniţial doi) demnitari ministeriali de slăbiciune.

---

[483] Dumitru Popescu, *Am fost şi cioplitor de himere*, Ed. Expres, Bucureşti, 1993, pp. 369-370.

„**Nicolae Ceauşescu**: Eu am dat ordin să se facă acest lucru, iar voi aţi făcut o plimbare. Nu era posibil să se întîmple ce s-a întîmplat dacă unităţile se găseau în centru. Trebuia lichidate repede toate aceste lucruri. Le-a trebuit o oră şi jumătate pînă s-au mişcat unităţile militare. Unde a fost demonstraţia de care am vorbit, pentru care am dat ordin?

Milea Vasile: Am executat deplasarea din est către vest.

Nicolae Ceauşescu: Nu deplasare de la est către vest! Unităţile transportoare şi de tancuri trebuia să se afle în centru. Asta înseamnă ce am ordonat, nu să se ducă de la est la vest. Am menţionat bine de aseară ce trebuie să faci, demonstraţia unităţilor de bază, a tanchetelor, unităţile motorizate, toate trebuiau să fie în centrul oraşului, nu în cazarme. De aceea am spus să fie demonstraţie, că demonstraţia presupune ca toate unităţile să fie în centru. Asta înseamnă demonstraţie! Adevărat că n-am dat toate detaliile, dar cînd spui să fie demonstraţie trebuie să fie demonstraţie, nu să se plimbe spre Jimbolia sau Arad. Trebuia să fie în oraş, pentru că străzile sunt destul de largi. Acolo trebuie să fie staţionate unele unităţi. Acelaşi lucru şi cu trupele Ministerului de Interne."

Intervenţia dezvăluie destul de mult din convorbirile de noapte şi de dimineaţă ale lui Ceauşescu şi arată suficient de clar că intenţia sa a fost dublă: angajarea forţelor MApN cu blindate în centrul oraşului şi folosirea armamentului cu muniţie de război împotriva manifestanţilor: „Trebuia lichidat repede toate aceste lucruri". Este la fel de clar că Postelnicu a fost prudent, iar Milea a înţeles să-şi trimită unităţile militare acolo unde le era locul, în dispozitivele de apărare dinspre frontiere. Ca militar, Milea ştia ce înseamnă folosirea blindatelor în centre urbane, mai ales că în tactica militară acestea nu pot fi trimise în misiuni urbane decît *exclusiv* cu desant de infanterie. Adică, blindatele trebuiau să se deplaseze cu militari înarmaţi urcaţi pe ele, astfel încît orice atac asupra blindatului din partea unor luptători izolaţi (vînător de tancuri) sau în grup să fie respins cu foc de infanterie de pe tanc. Era situaţia cea mai periculoasă pentru manifestanţi, deoarece desantul de pe tanc putea executa foc dintr-o poziţie mai înaltă, în mişcare şi

din apropiere. S-ar fi înregistrat sute, dacă nu mii de victime, deoarece focul ar fi putut fi deschis numai dacă manifestanții se apropiau sau aruncau cu obiecte contondente de la mică distanță, deoarece focul din mișcarea tancului nu poate fi precis, ci numai în masă, iar poziția în unghi, de sus în jos, mărește numărul de victime aflat în raza vizuală sau în bătaia armei. Să ne imaginăm un soldat aflat pe un tanc, rănit sau incendiat cu un cocteil Molotov; el nu poate fi ajutat, deoarece camarazii săi nu se pot întoarce, răsuci, nici măcar mișca pentru a interveni; el nu poate primi nici asistența echipei medicale; el va cădea de pe tanc sau va arde ca o torță. În astfel de situații, soldații deschid focul instantaneu, din instinct de apărare. Cunoștea Ceaușescu ce riscuri presupunea trimiterea blindatelor în centrul orașului Timișoara? După informațiile date chiar de el în această intervenție, da. Pe de altă parte, dacă ordinul lui a fost de trimitere a blindatelor fără desant („Adevărat că n-am dat toate detaliile") el reprezenta o enormă greșeală militară, o prostie. Pare acum ceva mai vizibil că generalul Milea a încercat mai întîi să-și rezolve problema lui numărul 1, apărarea frontierei în fața unei invazii previzibile, anunțate prin diferite semnale tipice, și a căutat să limiteze implicarea forțelor sale în oraș. Această concluzie este confirmată atît de declarațiile generalului Gușă, despre valoarea scăzută a trupelor trimise de Milea în oraș, cît și de conversațiile sale cu generalul Topliceanu (dacă sunt autentice).

După ce îl acuză pe Postelnicu pentru faptul că trupele de grăniceri nu au tras, deși erau înarmate, și că trupele de securitate-miliție au ieșit neînarmate, Ceaușescu a cerut lui Curticeanu să-l cheme pe Iulian Vlad. Apoi, va lansa informația cu ordinele de peste noapte:

Nicolae Ceaușescu: „Am discutat cu voi azi-noapte, am discutat de mai multe ori și la 2, și la 3, și la 4 dimineața, ce aveți de făcut".

Aici este necesară o nuanță, avînd în vedere că Iulian Vlad contestă această afirmație, în ce îl privește, dar nu ține cont de faptul că Ceaușescu făcea afirmația în prezența și cu referire doar la Milea și Postelnicu. Acesta din urmă chiar va avea la un moment dat o replică: „de 15 ori m-ați sunat", ceea ce arată cam ce a făcut

Ceaușescu toată noaptea. Asta presupune și o frecvență mult mai mare de convorbiri telefonice cu factorul politic de la Timișoara decît au recunoscut Bălan sau Matei în timpul proceselor. La o astfel de frecvență a convorbirilor telefonice se putea da o sumedenie de ordine, între care cele privind demonstrația de forță de a doua zi cu trupe și blindate, inclusiv ordine ilegale asupra uzului de armă. Reamintim însă că în noaptea de 16 spre 17 decembrie incidentele se încheiaseră; nu s-a petrecut decît evacuarea pastorului Tökes.

„**Nicolae Ceaușescu**: Voi n-ați executat ordinul dat, că am dat ordin în calitatea pe care o am de comandant suprem, ordin care este obligatoriu pentru voi, pentru toate unitățile, atît ale Ministerului Apărării, cît și ale Ministerului de Interne. Cum este posibilă o asemenea situație? Niște derbedei să intre în sediul Comitetului Județean de Partid, să bată pe soldați, pe ofițeri și ei să nu intervină!?

Vasile Milea: Nu le-am dat muniții.

Nicolae Ceaușescu: De ce nu le-ați dat? Am dat ordin să se tragă în aer, să someze? De ce nu le-ați dat muniții? Dacă nu le-ai dat muniții mai bine îi țineai acasă! Ce fel de ministru al Apărării ești tu? Ce fel de ministru de Interne ești tu, Postelnicu? Spuneați că le-ați dat muniții de manevră! Ei au primit sarcină de luptă, nu de manevră. Nu ați spus adevărul. De abia acum spuneți, pînă acum ați dezinformat. Ați spus că ați dat ordin să tragă! De ce ați dezinformat?"

Nu este exclus ca în timpul nopții Milea și Postelnicu să se fi înțeles asupra ocolirii ordinului lui Ceaușescu, înarmîndu-și fiecare trupele, dar cu muniție de manevră. Astfel, la întrebările insistente ale lui Ceaușescu dacă au fost înarmate trupele și dacă au dat ordin să se tragă, ei au răspuns probabil că le-au înarmat și că au dat ordin să tragă, înțelegîndu-se în realitate ca ambele ordine să fie blocate prin înarmarea cu muniție de manevră. Este evident că Ceaușescu voia sînge, voia morți, atît de mulți încît revolta să fie oprită de frică, adică reprimată. Totodată, este imposibil ca, în fața tuturor variantelor de stenogramă, să mai poată cineva afirma că Armata, Miliția și Securitatea au dorit represiunea, ca instituții obediente lui Ceaușescu. Pînă și Postelnicu, activistul rudimentar de la conducerea

MI, a avut rezerve în fața ordinului de a ucide. Putem afirma cu temei că la acea oră nu doreau un ordin de liber foc, din răzbunare, decît cîțiva ofițeri de Miliție bătuți în seara precedentă și cei care, văzînd violența grupurilor de diversioniști, deosebirea marcantă între aceștia și locuitorii revoltați ai Timișoarei, au crezut că într-adevăr la mijloc este o acțiune ungurească. Teza ofițerilor zeloși poate fi pusă în discuție, însă doar după teleconferință.

Un aspect care trebuie neapărat luat în calcul este impactul „cazului Brașov" asupra atitudinii miniștrilor de Interne și Apărare. Am văzut că în amintirea secretarului personal al lui Ceaușescu, Mihai Hîrjău, apare referința la evenimentele de la Brașov prin faptul că prima știre despre incidentele de la Timișoara le compara cu cele de la Brașov. Mai cunoaștem și de la ofițerul anchetator Carașcă faptul că cei arestați în noaptea de 16 spre 17 decembrie 1989, cu excepția celor 29 de hoți, erau manifestanți politici. Este așadar destul de normal să credem că prima imagine pe care au avut-o Vlad, Postelnicu și Milea despre mișcările de la Timișoara să fie asociată mișcării muncitorești de la Brașov, caz deja instrumentat și documentat în cadrul Securității drept o situație în care „oamenii au avut dreptate", erorile au aparținut factorului politic local, incidentele erau legate de situația socială grea a populației. Prevalîndu-se de teoria că Armata și Securitatea sunt ale poporului, ei au găsit o resursă doctrinară, dar și legală pentru prudența în fața ordinelor insistente, disperate și ilegale ale lui Nicolae Ceaușescu.

Paradoxul acelui moment din ședința CPEx era că, în timp ce Milea se apăra de acuzația că l-a dezinformat pe Ceaușescu peste noapte, el dăduse încă de la ora 13.30 și apoi completase cu „ordinul în 14 puncte" ordinul de foc cu muniție de război. De aceea, nu putem privi ordinele din noaptea de 16 spre 17 decembrie și din dimineața și după-amiaza de 17 decembrie ca fiind ale unui mecanism bine pus la punct, rigid, obedient care a intrat în funcțiune la ordinul – ilegal, să nu uităm acest lucru! – dat de comandantul suprem. Aici avem un caz de disfuncționalitate în sistemul superior de comandă al statului, provenit probabil din sentimentul încercat de cei doi miniștri că soarta lui Ceaușescu este pecetluită. Precizăm acum că nu numai generalul Iulian Vlad a avut pe parcursul anului

o serie de ieşiri premonitorii, ci şi Milea, care în cîteva situaţii depistate pe parcursul documentării pentru acest volum (de exemplu, într-un dialog cu Sergiu Nicolaescu), a sugerat nuanţat înlăturarea lui Ceauşescu. Toţi însă aşteptau ca altcineva să o facă. În continuare Ceauşescu a criticat şi faptul că nici Gărzile patriotice nu au fost scoase cu armament şi, revenind asupra celor doi miniştrii, a atins punctul principal al demersului său:

„**Nicolae Ceauşescu**: Să discutăm în Comitetul Politic Executiv această situaţie, iar eu, în calitate de comandant suprem, consider că aţi trădat interesele ţării, interesele poporului, ale socialismului şi n-aţi acţionat cu răspundere.

Vlad Iulian: Aveţi dreptate, tovarăşe secretar general, aşa este.

Nicolae Ceauşescu: Au spus că au scos trupele de Securitate, dar erau neînarmate.

Vlad Iulian: Aşa este. Au fost cu bastoane de cauciuc şi cu gaze lacrimogene.

Nicolae Ceauşescu: De ce nu au mers înarmaţi?

Vlad Iulian: Am crezut că nu era cazul".

Scena are unele probleme de autenticitate. Este ilogic ca, acuzat de trădare şi pasibil de condamnare la moarte, Iulian Vlad să fi spus „Aveţi dreptate"! În al doilea rînd, generalul Vlad nu i se adresa lui Ceauşescu decît cu formula „tovarăşe preşedinte", niciodată cu „tovarăşe secretar general". Replica „Aveţi dreptate, tovarăşe secretar general, aşa este" i-a aparţinut probabil lui Postelnicu sau este pusă de stenografă din greşeală. Vlad intrase în încăpere exact în acel moment, a salutat „Să trăiţi, tovarăşe preşedinte" şi a rămas în poziţie de drepţi, iar Ceauşescu a întors capul spre el rostind fraza: „Au spus că au scos trupele de Securitate, dar erau neînarmate". Această frază este cea confirmată de Vlad în prima lui replică: „Aşa este, au fost cu bastoane... etc.". Altfel nu este logic. În secvenţa următoare generalul Vlad a afirmat şi apoi a demonstrat cu martori în proces că dialogul său cu Ceauşescu a continuat după ce el a răspuns: „Am crezut că nu e cazul", cu reacţia dictatorului: „Cum? Tu hotărăşti?", de asemenea, logică. Urmează o secvenţă mult mai importantă.

„Nicolae Ceauşescu: De ce n-aţi raportat, să spuneţi, că am vorbit toată noaptea cu voi? Din momentul de faţă, dacă Comitetul Politic Executiv este de acord, destituim pe ministrul Apărării Naţionale, pe ministrul de Interne şi pe comandantul trupelor de Securitate. *Din acest moment preiau comanda Armatei*, să-mi pregătiţi Decretul. Convocaţi Consiliul de Stat, ca să facem totul legal, în seara asta. Nu mai am încredere în asemenea oameni. Nu se poate merge mai departe aşa. Toată noaptea am stat şi am discutat cu ei din 10 în 10 minute, ca apoi să-mi dau seama că ei nu fac ce le-am ordonat. De abia pe urmă mi-am dat seama că ei nu fac ce le-am spus. *Trebuia să-i omoare pe huligani*, nu să-i bată ei. *Tu crezi că huliganii aceia n-au ştiut care este situaţia cu voi*, de au intrat în sediu? Intrarea în sediul organului de partid nu este admisă? Cine v-a dat dreptul *să vă consultaţi voi* şi să nu luaţi măsurile care se impun, pentru că eu am discutat cu voi şi v-am dat ordin? Ştiţi ce ar trebui să fac, *să vă pun în faţa plutonului de execuţie!* Asta meritaţi, pentru că ceea ce aţi făcut voi înseamnă pactizare cu inamicul!"

În acest pasaj avem cîteva teme ce trebuie analizate. Ele dezvăluie existenţa unui fel de scenariu personal cu care Ceauşescu intrase în şedinţă. Întrebat asupra acestui episod în timpul audierilor senatoriale, Ion Dincă a confirmat că Ceauşescu intenţiona „să preia el conducerea Armatei, a Ministerului de Interne şi Dep(artamentului) Securităţii Statului pînă la numirea noilor titulari". Ceauşescu chiar a cerut lui Curticeanu să pregătească decretul pentru a fi totul legal. Dar singura situaţie legală era constituirea Marelui Cartier General şi decretarea stării de război. Război cu cine? Nici pe timp de pace nu se putea, deoarece portofoliile unor miniştri nu puteau fi luate sub autoritatea sa directă decît de către primul-ministru. Ceauşescu nu era prim-ministru. Aşadar, afirmaţiile lui Ceauşescu erau incoerente. Mai departe s-a adresat cuiva, nu ştim cui, dar este posibil să fi fost Vlad datorită naturii întrebării, folosind subterfugiul extrem de periculos că „huliganii", adică agenţii străini, ştiau care este „situaţia" cu cei trei miniştri. Adică, trădarea implica nu numai refuzul de a trage în manifestanţi, ci şi înţelegerea cu serviciile de spionaj străine. Ea este continuată de ameninţarea cu trimiterea în

fața plutonului de execuție. Acuzația părea și mai gravă, deoarece „se consultaseră între ei". Adică... complot! Scenariul este acum transparent, însă atunci însemna o amenințare iminentă cu pedeapsa capitală. Ceaușescu deja construise premisele, acuzarea, „probele", capetele de acuzare – complot, pactizare cu inamicul, trădare. Dumitru Popescu își va prezenta opinia în interviul acordat ziaristului Ioan Tecșa: „Înțelegeam că poruncise ședința ca să-i zdrobească psihic pe cei trei. Dar simțeam că mai există încă un substrat, și anume timorarea noastră, a membrilor CPEx"[484]. De ce? Care era scopul acestei timorări indirecte a celor trei miniștri? Un posibil răspuns, ales de noi tocmai pentru că este plauzibil, se găsește tot la Ion Dincă: „Vreau să vă spun că Ceaușescu era preocupat de mult că în rîndul membrilor Comitetului Executiv s-ar găsi oameni nefideli lui, ca să nu spun trădători. El s-a exprimat de cîteva ori la adresa unora că e trădare și poate să fie un act politic de teatru pentru a vedea cine îi spune să se ducă la pensie și să alegem alt secretar general. Dacă se întîmpla așa, el știa cine sunt oponenții sau oponentul. Din păcate nici unul dintre noi nu a făcut acest gest, deși, dacă se făcea acest gest, nu se întîmpla în țară ceea ce s-a întîmplat"[485]. Analiza lui Dincă este neașteptat de viabilă, în contrast cu imaginea noastră despre acest personaj odios. Așa cum am arătat în capitolele precedente, Ceaușescu știa că sovieticii își pun în aplicare scenariul de înlocuire a vechilor lideri comuniști prin intermediul unor membri ai Biroului Politic, sprijiniți în ședința fatală de miniștrii ministerelor de forță. Așa se întîmplase peste tot. Or, scenariul părea că funcționează, dar numai în privința miniștrilor, gestul acestora fiind probabil mai degrabă determinat de cunoașterea scenariului moscovit, decît de o participare directă la proiectul sovietic. Ceaușescu aștepta în acel moment demascarea rivalului său, omul Moscovei. Vom spune că cel vizat era Constantin Dăscălescu. Mai era suspectat Ioan Ursu pentru legăturile sale privilegiate cu vîrfuri ale KGB-ului, iar Dăscălescu, de felul cum fusese primit de sovietici în timpul vizitei din 4-6 decembrie. O altă

[484] Dumitru Popescu, *op. cit.*, p. 371.
[485] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 561.

persoană contactată de sovietici era Gogu Rădulescu avînd numele conspirativ „Marcel". Este însă greu de crezut că cei doi deveniseră agenți sovietici și atît de curajoși peste noapte. KGB-ul nu reușise să penetreze atît de sigur lîngă Ceaușescu. Securitatea aflase încă din toamna anului 1988 că mai mulți membrii CPEx fuseseră contactați sub diferite pretexte, fie în orb, fie sub forma unor discuții pe teme politice, pornind de la starea proastă a relațiilor româno-sovietice și ajungînd la perspectiva îmbunătățirii lor dacă Ceaușescu ar părăsi puterea. Aceste contacte aveau aspectul unor sondaje profesioniste pentru identificarea disponibilității la scenariul moscovit, dar racolări propriu-zise, cu intrarea într-un dialog care să-l pregătească pe înlocuitorul lui Nicolae Ceaușescu nu au fost depistate decît în cazurile Dăscălescu, Ursu și Gogu Rădulescu. Trebuie subliniat din nou că acest înlocuitor al lui Ceaușescu reprezenta doar prima etapă politică a scenariului, primul demnitar destinat să preia conducerea partidului pentru a trece la reformarea acestuia după modelul *perestroikăi*. Din partid urma să apară o aripă reformatoare, condusă de un lider charismatic, vizat și el mai de mult și identificat de Securitate în persoana lui Ion Iliescu.

Din informațiile pe care le deținem în acest moment, vîrfurile Securității au început tot din 1988 să permită cultivarea imaginii lui Ion Iliescu drept posibil succesor al lui Nicolae Ceaușescu, acceptînd să fie plasate mai multe articole despre acesta în presa occidentală. Celebrul articol despre Ion Iliescu din revista „Stern" este un caz. Apoi au fost informațiile trimise posturilor de radio și televiziune, cel mai bine penetrat cu surse pentru imaginea lui Ion Iliescu fiind „Europa liberă". Pentru conspirarea deplină a acțiunii de construcție mediatică a imaginii lui Ion Iliescu au fost folosiți cetățeni străini aflați sub contract informativ cu Securitatea. Alte articole și informații erau infiltrate, în paralel, mai ales în presa de stînga din Franța, de sovietici.

În acel moment de tensiune maximă, ajuns la capătul propriului scenariu de demascare a rivalului prosovietic, Ceaușescu este luat prin surprindere de o intervenție venită din locul unde se aștepta mai puțin.

Gogu Rădulescu, poreclit de popor *Porcul*, liderul comunist care căsca de se rupea în congrese, surprins nu o dată cu acest gest la televiziune, individul în jurul căruia roiau tot felul de intelectuali „disidenți", precum și artiste de teatru și film în căutare de protecție și carieră, a deschis gura și a rostit prima frază de opoziție:

„**Gheorghe Rădulescu**: Tovarășe Ceaușescu, eu v-aș ruga să nu luăm această măsură, pentru că nu este acum – așa consider eu – momentul, să-i lăsăm să vedem cum vor acționa și după aceea să luăm măsurile care se impun".

Conform stenogramei Sava-Monac, în acel moment a intervenit și primul-ministru:

Constantin Dăscălescu: Și eu, tovarășe Ceaușescu, sunt de aceeași părere. Consider că nu este acum cazul să luăm această măsură".

Ne oprim aici pentru o scurtă analiză a momentului. Stenograma Nicolaescu nu surprinde acest moment. Ea conține un lung pasaj de dialog în care Ceaușescu reamintește ordinul pentru starea de necesitate, înregistrează reacțiile Elenei Ceaușescu și relativa docilitate a celor trei miniștri. Ceaușescu va face apoi un apel la „educația comunistă a UTC-ului", dezvăluind că printre „huligani" erau și membri de partid, și UTC-iști: „De altfel, au fost și cîțiva membri de partid, dar mulți UTC-iști. Ce educație revoluționară faceți voi?". Pasajul care ne interesează în continuare este însă următorul:

„**Nicolae Ceaușescu**: Deci, tovarăși, avînd în vedere situația care s-a creat, acum de fapt îmi dau seama, că, așa cum este, nu se poate face ordine cu ciomagul. Am convocat și teleconferința. Voi da ordin ca imediat să se primească, acum, armament, toți să fie înarmați și să aplice ordinul. Cînd am dat ordin să aplicați *starea de necesitate*, cu ce o aplicați, cu bîta? Cînd am spus *stare de necesitate*, ce înseamnă pentru voi *stare de necesitate*, cu bîta? Tu, care conduci trupele de Securitate, nu știi ce înseamnă *stare de necesitate* (?)

Vlad Iulian: Știu, tovarășe secretar general, am dat ordin.

Nicolae Ceauşescu: Nici acum nu spuneţi adevărul, pentru că cei de la sediul Comitetului Judeţean de Partid n-au avut cu ce trage. Soldaţii au luptat cu ce au avut, cu bîta, şi au reuşit să facă faţă. Unul dacă trăgea, ar fi fugit ca potîrnichiile. Voi nu vedeţi unde aţi adus situaţia? *Am spus să trageţi în aer, somaţi, şi dacă nu, trageţi în picioare.*

Elena Ceauşescu: Să fi tras în ei, să fi căzut şi pe urmă luaţi şi băgaţi în beci. Nu vi s-a spus aşa? Unul să nu iasă".

Pasajul este fundamental pentru analiza noastră. Din particularităţile de limbaj ne dăm seama că este real, adică aşa cum a fost consemnat pe caiet de stenografe. Ceauşescu repetă de trei ori „stare de necesitate" în aceeaşi intervenţie, insistînd pe „vinovăţia" celor trei. Probabil că în acel moment toţi trei ştiau că afirmaţia este falsă, dar tăceau. În acest loc, stenograma Sava-Monac introduce celebra replică a opoziţiei lui Milea:

„**Silviu Curticeanu:** Să tragă!

Nicolae Ceauşescu: De ce nu aţi făcut ce v-am spus eu?!

Vasile Milea: Vă raportez, tovarăşe secretar general, că n-am înţeles acest lucru. Am căutat în toate regulamentele militare şi nu am găsit nicăieri prevăzut că armata trebuie să tragă în popor".

Precizăm un amănunt scăpat din vedere de analişti şi anume că celebra replică a consultării regulamentelor i-a fost atribuită în Stenograma Sergiu Nicolaescu lui **Tudor Postelnicu**, acesta asumîndu-şi-o în timpul procesului, dar mărturiile altor inculpaţi, ca de exemplu Bobu, indicîndu-l pe Milea ca autor, a produs convingerea că replica i-a aparţinut ministrului Apărării. Există însă o informaţie mult mai precisă, venită de la un martor ocular, care se afla în imediata apropiere a celor doi miniştri – generalul Constantin Olteanu. Relatarea sa are toate argumentele exactităţii: „Cînd îşi vărsa focul mai tare pe cei doi, Nicolae Ceauşescu a constatat că generalul Iulian Vlad, şeful Departamentului Securităţii Statului, nu era prezent şi a cerut să fie chemat imediat, deşi acesta nu făcea parte din Comitetul Politic Executiv. În circa 15 minute, generalul Vlad a

sosit şi a împărtăşit soarta miniştrilor muştruluiţi"[486]. Să ne oprim şi aici o clipă şi să constatăm că stenograma conţine cel puţin o lacună gravă: nu marchează absenţa iniţială a lui Vlad şi nici momentul apariţiei lui. Or, stenograma, aşa cum este prezentată, dă impresia că Vlad a participat de la început şi probabil i se atribuie cuvinte pe care nu le-a spus el. În al doilea rînd, apariţia lui Vlad trebuie să se fi produs tîrziu, cel puţin după jumătatea şedinţei, pentru că avem două intervale mari marcate de Olteanu: primul, în care Ceauşescu îşi varsă focul pe cei doi miniştri, şi al doilea în care trec 15 minute pînă apare Vlad. Există aşadar premise ca observaţiile lui Vlad la adresa stenogramelor să fie întemeiate. În continuare, generalul Olteanu dă şi alte amănunte: „Cei trei demnitari erau acuzaţi de Ceauşescu pentru trădare, cerînd să fie destituiţi şi trimişi – cum zicea el – în faţa plutonului de execuţie. În această atmosferă incendiară, a luat cuvîntul **Tudor Postelnicu** care a declarat că el este un om corect, devotat, că poate fi destituit, trimis în faţa plutonului de execuţie, dar că nu este trădător. La cele spuse de Postelnicu, Ceauşescu nu a făcut nici o apreciere. În continuare, **Postelnicu** a explicat că ei, *cei de la Interne, au căutat în legi, în regulamente, în alte acte normative*, fără să spună explicit ce anume, dar *nu au găsit prevederi care să le permită să acţioneze altfel decît o făcuseră*"[487]. Nu poate exista nici o confuzie: cel care a făcut afirmaţia în legătură cu cercetarea legilor care nu permit „să se tragă în popor" – dacă cumva s-a spus şi asta – a fost Tudor Postelnicu, nu Milea. El spune acolo: „...Cei de la Interne au căutat în legi". Generalul Olteanu nu se putea înşela dintr-un motiv foarte simplu: „*După aceea*, a intervenit generalul Vasile Milea, care se afla lîngă mine, în stînga, iar Postelnicu în stînga lui Milea. Fac această precizare pentru a se înţelege că *m-am aflat aproape de cei doi miniştri şi am avut posibilitatea să reţin ceea ce a spus fiecare*". Prin urmare, informaţia cu atitudinea lui Milea de a refuza să tragă în popor este o legendă. Iar legenda nu putea fi fabricată decît, postrevoluţionar, de

---

[486] General colonel (r) Constantin Olteanu, *De la CPEx la Penitenciarul Jilava* (1) în *Dosarele istoriei* An.V, Nr.1 (41), 2000, p. 58.
[487] *Ibidem*.

cineva de la Armată sau prin reconstituirea stenogramelor sub controlul Armatei. Prin urmare, replicile corecte ar trebui să fie cele din stenograma Nicolaescu:

„**Elena Ceauşescu**: Dacă nu v-a fost clar, de ce nu aţi întrebat? Trebuia să întrebaţi dacă ies trupele înarmate sau neînarmate.

Tudor Postelnicu: Vă raportez că nici într-un act normativ nu am găsit acest lucru şi nu mi s-a comunicat că trebuie să iasă cu cartuşe de război[488]".

Pare un schimb de cuvinte mai aproape de realitatea raporturilor de atunci între acei miniştri şi CPEx, în timp ce o replică „Armata care trebuie să tragă în popor" pare destul de strident adăugată de cei de la MApN după revoluţie. Nu-i spunea nimeni lui Ceauşescu: „Ordinul tău înseamnă că Armata trebuie să tragă în popor!". Astea sunt fantezii.

Oricum, a fost momentul-cheie, a fost singurul moment de adevăr din acea mascaradă sîngeroasă organizată de Ceauşescu. Dictatorul a fost confruntat cu primul adevăr, cu realitatea juridică a unui stat în care acelaşi Ceauşescu făcea paradă de legalitate, cu minciuna aruncată disperat pentru a se salva cu orice preţ. S-or fi privit în ochi în acel moment? O fi avut curajul Milea să-i înfrunte privirile? Nimeni nu-şi mai aduce aminte, însă cei trei miniştri au fost ţinuţi tot timpul în picioare, în poziţie de drepţi. Poziţia de drepţi nu este umilitoare în faţa unui om drept, însă în faţa unui ticălos este o adevărată înjosire. Revenind la momentul apariţiei primelor rezerve şi obiecţii faţă de măsurile cerute de Ceauşescu împotriva lui Milea, Postelnicu şi Vlad, vom constata că la Bucureşti, în acea seară de 17 decembrie, se petrecea un fapt prea asemănător cu ceea ce se petrecuse în celelalte capitale ale statelor comuniste din Europa:

„**Nicolae Ceauşescu**: Manea, tu ce părere ai?

---

[488] Sergiu Nicolaescu, *Sergiu Nicolaescu acuză!*, Ed.Pro, Bucureşti, 1998, pp. 302-303.

Manea Mănescu: Tovarăşe preşedinte, şi eu cred că nu este acum momentul pentru această măsură.

Gheorghe Oprea: Tovarăşe Ceauşescu, vă rog să nu luăm acum această măsură, ca să-i lăsăm să vedem cum vor acţiona. După aceea vom vedea ce măsuri se impun a fi luate.

Nicolae Ceauşescu: Îi lăsăm pe ăştia să demonstreze, şi noi nu luăm nici o măsură?! Voi ştiţi cum a fost, în 1945, în această piaţă. Au tras în noi şi nouă nu ne-a fost frică de ei. Eu eram aici, în piaţă, împreună cu Doncea şi cu Pătrăşcanu.

Vasile Bărbulescu: Eu ştiu că eraţi aici şi v-aţi expus gloanţelor reacţiunii.

Nicolae Ceauşescu: Deci nu sunteţi de acord cu măsura propusă?! Atunci (*trîntind hîrtiile din faţa sa şi ridicîndu-se de pe scaun*), alegeţi-vă alt secretar general!

(*Se îndreaptă spre uşă; moment în care Silviu Curticeanu îl urmează ajungîndu-l, spunîndu-i:* Nu aşa, tovarăşe secretar general. Eu niciodată n-am să vă părăsesc, voi rămîne lîngă dumneavoastră. *În acest moment se ridică de pe scaun Constantin Dăscălescu care spune*: Nu se poate, tovarăşe secretar general, noi nu asta am vrut. Nu se poate! *În acest moment se ridică de pe scaune aproape întreg Comitetul Politic Executiv, creîndu-se un moment de derută. Ana Mureşan plîngea. Elena Ceauşescu s-a dus spre el, convingîndu-l să revină pe scaunul său*).

Dumitru Popescu: Eu nu înţeleg această reacţie, întrucît aici s-a exprimat o simplă părere.

Emil Bobu: Vă rugăm să nu vă supăraţi, tovarăşe secretar general.

Gheorghe Rădulescu: Eu nu am făcut propunerea aceasta ca să ajungem la o asemenea situaţie. A fost o simplă părere.

Nicolae Ceauşescu: Bine. Atunci eu voi pleca mîine în Iran şi vom relua această problemă după ce se vor termina evenimentele de la Timişoara (...)".

Pasajul acesta, al şedinţei CPEx, este halucinant. El a conţinut temele principale ale tragediei României din acel moment istoric. În faţa celei mai slabe opoziţii, în faţa celei mai mici frîne împotriva

ilegalității și crimei, Nicolae Ceaușescu cedează puterea. În momentul în care șeful partidului a fost întors din drum, el își anunțase deja intențiile criminale, dăduse ordinul de deschidere a focului. Pentru cercetătorul evenimentului este cu atît mai fascinant acest moment cu cît el copia scenariul sovietic aplicat în celelalte țări comuniste: opoziție din rîndul Biroului Politic și refuzul șefilor ministerelor de forță de a executa ordine ilegale, în primul rînd ordinul de a trage în oameni. Nu avem probe și nici prea multă înclinație să credem că URSS reușise să racoleze unul sau doi membri ai CPEx și pe cei trei miniștri, și mai degrabă credem că fiecare sau oricum cei mai mulți dintre cei prezenți acolo simțeau că epoca lui Ceaușescu este terminată, că liderul absolut este condamnat de sovietici sau că trebuia oricum să urmeze o schimbare de echipă. Dar faptul că au acționat astfel, mai ales dacă *nu* erau înțeleși cu sovieticii, este cu atît mai grav.

O mărturie elocventă avem de la Cornel Pacoste, care a participat la ședința CPEx și a descris întîmplările în timpul procesului de la Timișoara: „În acest context, Ceaușescu Nicolae a propus destituirea celor trei miniștri, el urmînd să preia comanda. Pe rînd, într-o formă mai mult sau mai puțin expresă, Gogu Rădulescu, Constantin Dăscălescu, Gheorghe Oprea s-au opus, toți subliniind că nu este momentul potrivit pentru această măsură. Personal cred că dacă s-ar fi propus fie chiar numai suspendarea lui Postelnicu, nimeni nu se opunea. În această situație, Ceaușescu Nicolae și-a pus mîinile în cap și s-a îndreptat ca o vijelie spre ieșire, spunînd: «Căutați-vă atunci un alt secretar general». S-a iscat un vacarm, agitație, mulți l-au luat în brațe pentru a-l opri, alții strigau să nu plece. În acest timp am auzit-o pe Ceaușescu Elena afirmînd: «Lăsați-l în pace că se întoarce»"[489]. Dumitru Popescu a văzut scena puțin altfel: „A dat cu pumnul în masă, s-a ridicat în picioare și a strigat: «Eu cu acest Comitet Executiv nu pot să mai lucrez. Alegeți-vă alt secretar general, eu nu mai sunt secretarul vostru general». Și a dat să plece (...)

---

[489] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declarația inculpatului Pacoste Cornel* (10 mai 1990), p. 3.

Au intervenit cîţiva, repede, şi l-au blocat la uşă. Am auzit cuvinte patetice, declaraţii, asigurări, angajamente, toate de natură să-l frîneze"[490]. În continuare, fostul acolit al lui Nicolae Ceauşescu va descrie scena revenirii la Putere: „S-a întors, s-a dus la locul lui, a rămas în picioare, s-a sprijinit în cot de scaun, într-o poziţie meditativă, a păstrat cîteva minute de tăcere, cîntărind, pasămite, după care, aproape calm, parcă detaşat de lume, cu o linişte în care mai pluteau totuşi ameninţări, a spus: «Bine, o să facem aşa. Deocamdată să ne vedem de treburi. O să mai discutăm chestiunea». Cuvintele, deşi rezonabile, conţineau o primejdie latentă, oricînd pasibilă să degenereze într-o nouă criză"[491]. În continuare însă Dumitru Popescu încearcă să justifice atitudinea celor care l-au întors din drum pe dictatorul comunist al României. El expune o teorie care nu poate fi lăsată să circule în domeniul public fără o abordare polemică. Vom sublinia pasajele litigioase: „În plus, în şedinţa din 17 decembrie 1989 *ceea ce cerea Ceauşescu era absolut legal*. El spunea: Au avut loc tulburări ale *ordinii publice* în Timişoara. *Vagabonzi, haimanale, huligani* au dat foc la magazine, au spart vitrinele, au furat bunuri în valoare de zeci şi sute de milioane, au devastat sediul organului local al puterii de stat şi al judeţenei de partid, au molestat militarii de pază, au atacat unităţi militare. Şi voi aţi stat cu braţele în sîn. Toată noaptea v-am dat ordine şi indicaţii cum să procedaţi. Nu voi, activul local cu pieptul i-a scos din sediu pe agresori şi *a restabilit liniştea*. Voi aţi stat ca nişte nătărăi, aţi trimis să apere instituţiile şi bunurile publice bieţi militari neînarmaţi, practic ţinînd nişte beţe de lemn în mînă. V-am dat ordin clar să-i somaţi *pe cei care atacă*, să trageţi în aer şi dacă nu opresc *agresiunea*, să trageţi la picioare. Ce era ilegal aici?"[492]. Totul era ilegal. Dar, să o luăm pe rînd.

Dumitru Popescu invocă ordinea publică drept obiect al tulburărilor de la Timişoara. Organismul constituţional şi legal care are datoria să restabilească ordinea publică era/este Ministerul de Interne,

---

[490] Dumitru Popescu, *op. cit.*, p. 374.
[491] *Ibidem*, p. 375.
[492] *Ibidem*, p. 376.

nu Armata. Dumitru Popescu, în loc să se întrebe ce era ilegal acolo, trebuia să se întrebe ce căutau ministrul Milea în şedinţă şi Armata în stradă? În continuare el îl citează pe Ceauşescu atunci cînd îi descrie pe autorii incidentelor de ordine publică de la Timişoara: vagabonzi, haimanale, huligani, şi uită că, în şedinţa la care a participat, s-a cerut intervenţia cu blindate. Este posibil ca, pe moment, Dumitru Popescu să nu fi sesizat nuanţa, dar mai departe face trimitere la episodul restabilirii liniştii. Păi, dacă vagabonzii, haimanalele şi huliganii au furat, devastat şi incendiat pe 16 decembrie şi liniştea a fost restabilită, avînd sub cercetare peste 100 de arestaţi, cum se face că a doua zi au revenit să fure, să devasteze şi să incendieze? Ce comportament de hoţ este acesta? Dacă au ieşit să fure şi să distrugă în numele lui Tökes, cum le spusese Ceauşescu, cum se explică revenirea la infracţiunile de ordine publică după ce Tökes fusese evacuat şi nu se mai afla în oraş? Dacă a fost vorba de o acţiune a unor sprijinitori ai lui Tökes – deci, cu caracter politic –, cum se explica faptul că, aşa cum i-a informat tot Ceauşescu, huliganii erau „în majoritate UTC-işti", iar printre ei erau şi membri de partid? Un om inteligent ca Dumitru Popescu nu avea voie să nu-şi pună aceste întrebări, mai ales cînd, în faţa lui, şeful Internelor afirmă că în actele normative nu se precizează folosirea muniţiei de război. Este posibil să crezi că, în faţa unor vagabonzi, şeful Armatei, al Securităţii, şi mai ales o brută ca Postelnicu au refuzat să tragă pentru că erau nişte nătărăi sau pentru că aveau informaţii despre componenţa reală a manifestanţilor de la Timişoara? În legătură cu somarea şi împuşcarea celor care atacă, agresează, principiul de drept este corect, numai că Ceauşescu ceruse intervenţia Armatei cu muniţie de război şi cu blindate în situaţie ofensivă – tocmai asta reproşase şi Elena Ceauşescu: „să-i doboare şi să-i bage la beci" –, fără instituirea legală a stării de necesitate. Pe cine acuza Ceauşescu în faţa lui că n-a tras, pe atacantul central de la *Universitatea Craiova* sau pe ministrul Apărării? Dumitru Popescu, un intelectual, un om cultivat, o personalitate cu interesante intervenţii reflexive, nu şi-a pus întrebarea simplă: Ce caută tancurile împotriva unor vagabonzi? Dar dacă erau spioni, din Est şi din Vest? Chiar Dumitru Popescu afirmă că se plictisise de politizările catastrofice ale lui

Ceauşescu, la care se adaugă faptul că tot în faţa lui şeful Securităţii, întrebat de ce nu a intervenit în forţă, a răspuns: „Am considerat că nu era cazul". Semnal că nu era cazul spionilor. Iată de ce întrebarea lui Dumitru Popescu: „Ce era ilegal aici?" nu este nici măcar retorică. Admitem că la acea oră el şi ceilalţi acoliţi ai lui Ceauşescu nu ştiau că Lepa Bărbat fusese împuşcată mortal la Timişoara fără să atace şi să agreseze militarii, dar nu putem admite că un om cu pretenţii intelectuale trebuie neapărat crezut pe cuvînt.

Cei care l-au întors din drum pe Ceauşescu atunci şi-au asumat calitatea de complici la crimă. Tot complici la crimă sunt şi ceilalţi membri ai CPEx care, la sfîrşitul şedinţei, cînd Ceauşescu le cere votul, i-au votat ordinele criminale fie explicit, fie prin tăcere. S-a vehiculat mereu teza că echipele de securişti care păzeau sediul Comitetului Central i-ar fi arestat sau eventual ucis pe oponenţii lui Ceauşescu. Este fals. Avem la dispoziţie mărturia colonelului Octavian Nae, şeful Serviciului Gărzi din Direcţia V a DSS, care infirmă teza conform căreia şedinţa CPEx din 17 decembrie ar fi fost înconjurată, păzită cu armele şi s-ar fi ţinut sub presiunea armelor. Afară erau ofiţerii din garda personală a celor dinăuntru[493]. Securiştii din clădire sunt oricum aceiaşi care, la ordinul generalului Vlad, depun armele în 22 decembrie, atunci cînd manifestanţii pătrund în sediu. Încă de la acea oră a şedinţei CPEx, securiştii răspundeau numai la comanda lui Vlad. De altfel, în timpul audierii sale la Comisia senatorială, în ziua de 24 ianuarie 1994, generalul Neagoe, şeful gărzilor lui Ceauşescu, a declarat: „Am avut o discuţie anterioară cu Iulian Vlad că noi ce facem dacă se întîmplă şi la noi ce s-a întîmplat în celelalte ţări socialiste şi am ajuns la concluzia că «noi nu tragem»!". Dovezile există în conţinutul tuturor contraordinelor date de şeful Securităţii pe toată durata perioadei 14-17 decembrie şi mai ales după, cînd Ceauşescu era încă la Putere. În acea scuză este şi o doză de fariseism. Era posibil ca Nicolae Ceauşescu să aresteze Comitetul Politic Executiv? Se putea ascunde un astfel de fapt? Putea să apară seara Ceauşescu la

[493] Arh. SR, *Stenograma nr. 44/9 februarie 1994, Audierea colonelului Octavian Nae*, p. 34.

televizor şi să anunţe că a arestat CPEx-ul, că i-a arestat chiar pe oamenii lui, creaţi de el, aleşi de el tocmai pentru că îi erau fideli? Dar Comitetul Central, dar Congresul care abia se terminase? Criza ar fi fost şi mai mare, o criză devastatoare, nu numai la vîrful partidului, ci în tot partidul. Era Ceauşescu disperat, dar nu nebun. Teza gărzilor care i-ar fi arestat sau ucis pe membrii CPEx este o gogoriţă.

În textul stenogramei mai există un moment semnificativ pentru relaţia Ceauşescu-Milea. Este secvenţa în care Ceauşescu cere angajamentul celor doi miniştri, iar generalul Vasile Milea dă următorul răspuns:

Vasile Milea: „Garanţia pentru mine este că n-am înţeles primejdia de la început, acum îmi este clar, cînd aţi spus că este «stare excepţională»".

Intervenţia aceasta întăreşte senzaţia că Milea şi-a dat seama la un moment dat că *lipseşte baza legală* a ordinului transmis telefonic de Ceauşescu şi a ordinelor sale trimise la Timişoara. Afirmaţia tranşantă făcută de Ceauşescu în CPEx, că a instituit starea de necesitate, i-a dat probabil lui Milea sentimentul că are o acoperire legală pentru folosirea muniţiei de război şi a blindatelor împotriva manifestanţilor. Logic, legal şi omeneşte, după ce în şedinţa CPEx s-a spus că nu există reglementări pentru folosirea muniţiei de război în tulburări interne, Milea trebuie înţeles ca fiind cel mai înşelat în această afacere sîngeroasă. Este şi motivul pentru care spune „acum îmi este clar" pentru că s-a instituit oficial „starea excepţională", cea care ar fi trebuit să-i ofere temeiul legal pentru ordinul de foc. În mod normal, pentru a înţelege şi mai bine contextul juridic, după terminarea şedinţei, Silviu Curticeanu trebuia să treacă la întocmirea textului decretului privind instituirea stării de necesitate, decret în care urmau să fie precizate concret misiunile Armatei. Nu a făcut-o. Ceauşescu nu a cerut-o. Un şef de stat responsabil, care înţelege şi protejează starea Armatei ţării, include în decret toate acele misiuni care acoperă actele deja desfăşurate de organismul militar din ordinul său şi îşi asumă răspunderea politică pentru ele.

Aşa făcea mareşalul Ion Antonescu. Deşi au murit executaţi tot de ai lor şi tot din ordinul Moscovei, este o mare diferenţă morală între Ion Antonescu şi Nicolae Ceauşescu.

Teleconferinţa din 17 decembrie 1989

Ieşind din şedinţa CPEx, Ceauşescu îl întreabă pe Silviu Curticeanu dacă este pregătită teleconferinţa cu judeţele şi insistă ca la sediile judeţene de partid să se afle prezenţi comandanţii militari pentru a auzi de la el, peste autoritatea miniştrilor, ordinele clare de folosire a armamentului împotriva manifestanţilor.

În timpul acesta la Timişoara se întîmpla din nou ceva cu procurorul general adjunct Gheorghe Diaconescu: „Am aflat că va fi o teleconferinţă. M-am deplasat în sala care fusese amenajată special pentru audierea ei, în clădirea Inspectoratului, însă Macri mi-a spus pe un ton vizibil jenat că şedinţa din acel loc are un caracter operativ, intern şi am fost respins, invitat să părăsesc sala. Era încă un semnal că mă aflam în dizgraţie. Atunci m-am interesat şi m-am dus la centrala telefonică, unde, spre surprinderea mea l-am găsit pe colonelul Filip Teodorescu. Cum teleconferinţa întîrzia, am avut ocazia să discut cu el şi să înţeleg că şi el avea anumite rezerve faţă de cursul evenimentelor. Am audiat împreună teleconferinţa. În timpul teleconferinţei s-au auzit focuri de armă automată. Era muniţie de manevră. Se trăgea inclusiv din clădirea în care mă aflam. Oamenii erau în stradă, la ferestre, pe terase şi priveau curioşi. Prin intermediul unui telefonist am aflat că fusese atacată unitatea militară, dar şi undeva în preajma Inspectoratului. Ştiu că s-a folosit muniţie de manevră". Filip Teodorescu recunoaşte că l-a întîlnit pe Diaconescu în biroul tehnic al Inspectoratului, dar că, observînd întîrzierea teleconferinţei, la un moment dat a plecat, audiind părţi ale teleconferinţei din biroul şefului securităţii Timiş. El mai afirmă că nu a auzit nici un foc de armă pe timpul teleconferinţei, ceea ce este posibil avînd în vedere că serviciul tehnic (centrala telefonică) se afla într-o altă clădire.

La teleconferinţă Nicolae Ceauşescu a minţit din nou că factorul politic local a făcut greşeala de a nu-l evacua pe Tökes „conform

legilor țării și normelor care sunt în toată lumea". Reamintim că legea nu permitea evacuarea forțată în zilele oficiale de odihnă. El va susține apăsat: „Se socotește stare de necesitate și se aplică legea!" Nu a pronunțat în nici o clipă „am decretat", „am instituit", „am proclamat", pentru că asta presupunea existența unui act. În schimb folosește verbul „se socotește", care înseamnă „ca și cum", ceea ce ne face să credem că în continuare Ceaușescu știa foarte bine că ordinul său este ilegal. Obișnuiți cu dictatura, cu ordinele arbitrare și cu executarea voinței personale a lui Nicolae Ceaușescu, activiștii de partid și militarii nu vor pune la îndoială legalitatea acestui ordin și se vor lăsa antrenați în actele criminale ale șefului statului și ale partidului. Este prețul compromisului politic și personal pe care îl plătești atunci cînd te complaci într-o astfel de situație, cum spunea chiar Cornel Pacoste, „de marionetă". Nici un tribunal din lume nu-l putea judeca pe Cornel Burtică, de exemplu, cel care a părăsit din proprie voință orice funcție politică, toate privilegiile și toate onorurile atunci cînd a constatat că partidul și șeful acestuia nu urmează nici un principiu moral. Din teleconferință, merită să mai reținem doar pasajul care încadrează fără echivoc, împotriva protestelor titularului acestui moment, poziția oficială a lui Ion Coman:

„**Nicolae Ceaușescu**: (...) Ceilalți generali din București unde sunt? Imediat să vină împreună cu voi să fie la *locul de comandă și locul de comandă este Comitetul Județean al Partidului. Acesta este punctul de comandă!* Generalii care au mers cu tine unde sunt? Generalii care au venit din București – șeful Marelui Stat Major, ministrul adjunct și ceilalți unde sunt?

Ion Coman: Acum am mers cu ei și merg să vadă cele trei coloane.

Nicolae Ceaușescu: Te rog, *acționează în numele meu și preiei comanda* și îmi raportezi din 15 în 15 minute cum se soluționează problemele! Pe toți îi chemi și *le dai ordin să execute!* Toate unitățile să fie în centru și să pună ordine! S-a înțeles?

Ion Coman: Am înțeles, tovarășe Nicolae Ceaușescu!"

Ion Coman s-a apărat în proces cu argumentul: „Este real că Ceaușescu Nicolae mi-a cerut să acționez în numele lui și să preiau

comanda, urmînd a-i raporta din 15 în 15 minute cum se soluționează problemele. Prin aceasta însă eu nu am înțeles că urma să devin un comandant peste toți ceilalți generali în ce privește punerea în executare a *ordinului lui* Ceaușescu de a se folosi armele pentru restabilirea ordinii și liniștii publice în Timișoara. Aceasta pentru că toți aceștia își cunoșteau *misiunea cu care sosiseră la Timișoara*, fiindu-le transmisă de Ceaușescu prin intermediul miniștrilor lor. Cu ei am ținut doar legătura telefonică în timpul evenimentelor și uneori direct". Să le luăm pe rînd. Așa cum am arătat, conform legii comuniste, „Ministerul Apărării Naționale își desfășoară activitatea sub conducerea și îndrumarea Comitetului Central al Partidului (...). Comitetul Central avea peste 100 de membri, fapt pentru care exercitarea conducerii era atribuită în mod expres „Secției pentru controlul muncii de partid în MApN, MI, Procuratură și Justiție", pe scurt secției militare a CC, al cărei șef în decembrie 1989 era Ion Coman. Așadar, trimiterea lui la Timișoara era deplin justificată prin funcția pe care o îndeplinea. Coman se afla în exercițiul funcțiunii. Tot așa cum am arătat, prin Legea nr. 14/1973, privind organizarea apărării naționale a RSR, Consiliile județene de apărare și cel al municipiului București sunt subordonate și răspund pentru întreaga lor activitate față de comandantul suprem al forțelor armate. În proces și în numeroase apariții publice, Ion Coman a arătat că el nu a înființat nici un comandament de represiune la Timișoara și nici nu a preluat comanda vreunui comandament. Este fals. Comandamentul exista, era cel județean de apărare instituit conform Legii nr. 14 și condus de primul-secretar al județului, Radu Bălan. Prin atribuțiile conferite de statutul PCR și al CC, comandantul suprem Nicolae Ceaușescu avea în subordonarea directă pe primul-secretar și șef al Consiliului județean de apărare, pe care îl putea înlocui printr-un împuternicit personal. Să ne amintim ce a spus Ceaușescu la teleconferință: „Acționezi în numele meu și preiei comanda!" Coman a încercat să deturneze realitatea ierarhică, prin inducerea ideii că de fapt Ceaușescu l-ar fi trimis să preia comanda trupelor militare, în calitate de general, de comandant militar, fapt inutil, deoarece generalii primiseră ordine pe calea lor ierarhică. Este iarăși fals. El l-a reprezentat pe Nicolae Ceaușescu, chiar dincolo de

funcţia lui politică la CC, în calitate de împuternicit al comandantului suprem. Tot în repetate rînduri Ion Coman se apără afirmînd că răspunsul său din teleconferinţă: „Am ordonat să se tragă foc!", nu avea nici o valoare, deoarece ordinul de deschidere a focului fusese deja dat de Ceauşescu şi de Milea. Este o altă diversiune, pentru că Ion Coman nu a fost trimis de Ceauşescu la Timişoara pentru a ordona deschiderea focului, ci pentru a controla „punerea în aplicare a ordinelor lui Ceauşescu". Prin urmare, *nu ordinul de a deschide focul era misiunea lui Coman, ci verificarea felului în care forţele de represiune execută acel ordin*, trag, îi doboară şi apoi îi bagă la beci. Să vedem ce spune Radu Bălan, titularul Comandamentului judeţean de apărare: „După sosirea lui Coman Ion şi a celor cinci generali, practic aceştia au preluat comanda în ce priveşte înăbuşirea evenimentelor din Timişoara (...) Generalii amintiţi mai sus evitau să ţină o legătură cu mine, cerînd în permanenţă să vorbească cu Coman Ion"[494]. Iar la întrebarea privind funcţionarea comandamentului de la Timişoara, el a declarat: „Ion Coman a ţinut o legătură permanentă cu Guşă şi cu Nuţă, care îl informau despre dispunerea forţelor în teren şi despre situaţia existentă acolo, informaţii pe baza cărora apoi dădea indicaţii asupra modului cum trebuie să se acţioneze pentru reprimarea demonstranţilor"[495]. Această activitate se numeşte în termeni militari „de comandă". Am reprodus deja declaraţia din proces a generalului Guşă despre ordinul primit de la Coman după teleconferinţă, ordin de foc „fără nici o discuţie" şi „cu toată fermitatea". Aşadar, nu a fost vorba de o afirmaţie formală pentru liniştirea lui Ceauşescu – „Am dat ordin... se trage!" –, ci şi de un ordin explicit dat apoi generalului Guşă. În declaraţia olografă scrisă în faţa procurorului, generalul Guşă a pus la dispoziţia Justiţiei detalii semnificative: „După cîteva minute a sunat Ion Coman şi mi-a reproşat neexecutarea ordinului de a mă prezenta la judeţ menţionînd (cu unele aproximaţii): «Îţi reţin foarte serios atenţia asupra executării ordinelor! Să fie foarte clar! Se trage!

---

[494] CSJ.SM, Dosar nr.6/1990, *Declaraţia inculpatului Bălan Radu* (9 mai 1990), p. 11.
[495] *Ibidem*, p. 13.

Se trage fără nici o discuţie! Trebuie să punem ordine cît mai urgent!». Am încercat să-i explic că nu se poate trage decît în condiţiile atacării militarilor înarmaţi, a depozitelor şi chiar şi în aceste condiţii numai după somare şi executarea focului de avertisment. A închis telefonul, nu înainte de a-mi reţine foarte serios atenţia asupra executării ordinelor. Lîngă mine se aflau toţi ofiţerii din încăpere şi anume: colonelul Gheorghe Radu, colonelul Ionescu Dumitru, locotenent-colonelul Zeca, generalul Chiţac Mihai, ofiţerul de serviciu operativ". Este o declaraţie cu martori. Locotenent-colonelul Constantin Zeca a prezentat la proces amănuntele profesionale privind tipurile de ordine primite, nivelul de subordonare şi categoriile de acţiuni desfăşurate de trupele MApN din Timişoara: „Deşi primul-secretar al judeţului era preşedintele Consiliului Apărării, operaţiunile legate de acţiunile armatei se executau numai la ordinul ministrului Apărării Naţionale. La întrebarea pusă răspund că generalul Guşă şi ceilalţi ofiţeri de la punctul de comandă constituit la Divizie nu au executat alte ordine decît cele date de ministrul Apărării. Nu am în vedere aici *ordinele cu caracter tactic*, cu privire la *deplasarea şi folosirea în teren a forţelor armate*. Ordinul transmis de Coman în seara de 17 decembrie 1989 generalului Guşă, mai mult ca sigur a fost transmis de grupa operativă tuturor forţelor aflate în garnizoana Timişoara, altele decît cele aparţinînd Diviziei a 18-a, pe care o comandam"[496]. Altfel spus, ordinul de a ieşi din cazărmi şi componenţa forţelor MApN au aparţinut lui Milea, ordinele privind folosirea trupelor în oraş împotriva manifestanţilor i-au aparţinut lui Coman. Şeful Inspectoratului Judeţean al MI, colonelul Ion Popescu, a susţinut în proces următoarele: „Cel care a organizat şi condus totul pentru prevenirea şi anihilarea evenimentelor în curs de desfăşurare la Timişoara a fost Coman. Acesta ţinea legătura permanentă cu Bucureştiul, cu Divizia din Timişoara aparţinătoare de MApN, cît şi cu Inspectoratul judeţului Timiş al Ministerului de Interne"[497].

---

[496] *Ibidem*, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia martorului locotenent-colonel Zeca Constantin* (9.06.1990), p. 15.

[497] *Ibidem*, Dosar nr.6/1990, *Declaraţia inculpatului Ion Popescu* (5 martie 1990), p. 11.

Problema stării de război. Foarte mulţi demnitari comunişti şi militari s-au prevalat de existenţa stării de necesitate pentru a justifica faptele lor sau executarea ordinelor. Ca români, în calitate de cetăţeni care au trăit perioada comunistă din plin, dar şi ca analişti ai istoriei României moderne ştim că niciodată cunoaşterea şi aplicarea legilor nu au fost în ţara noastră o preocupare responsabilă. Ar fi suficient să consemnăm gestul şefului Securităţii, generalul Iulian Vlad, care, ajuns de la teleconferinţă la sediul său, cere Ordinul 2600/1988 pentru a-l citi şi afla ce prevederi cuprinde în cazuri de tulburări civile. Nu îi cunoştea pe dinafară prevederile. Gheorghe Diaconescu afirmă că, anterior evenimentelor, în repetate rînduri miniştri şi şefi de departamente apelau la el sau la procurorul general Nicolae Popovici pentru a li se spune ce prevedeau anumite legi sau să li se explice sensul unor prevederi. Iulian Vlad era unul dintre aceia foarte insistenţi, care, dincolo de relaţia amicală cu Diaconescu, cerea nu o dată explicaţia juridică în scris. Apăraţi de această realitate a necunoaşterii Constituţiei şi a legilor, precum şi de faptul că ordinul lui Ceauşescu nu era vădit ilegal – pentru că într-adevăr avea dreptul să decreteze starea de necesitate, dar în condiţiile legii –, foştii demnitari comunişti au reuşit că convingă Justiţia şi să publice chiar cărţi în care situaţia legală a stării de necesitate a fost complet ignorată. Cercetarea atentă a vastei documentaţii referitoare la revoluţie dezvăluie însă un amănunt surprinzător. Analiza aplicată a ordinelor lui Ceauşescu arată că, de fapt, acele ordine aparţineau *stării de război*, nu stării de necesitate. Scoaterea trupelor cu muniţie de război şi a blindatelor din cazărmi şi trimiterea lor în misiuni de luptă aparţin de drept stării de război. De altfel, întorcîndu-ne şi la ultimul pasaj al şedinţei CPEx vom constata că însuşi Nicolae Ceauşescu a definit starea la care se referea:

„**Nicolae Ceauşescu:** (...) Toţi trebuie să ştie că suntem în *stare de război*. Tot ce s-a întîmplat şi se întîmplă în Germania, în Cehoslovacia şi în Bulgaria acum, şi în trecut în Polonia şi Ungaria, sunt organizate de Uniunea Sovietică cu sprijinul american şi al Occidentului".

Cel care a interpretat precis natura ordinelor date de Nicolae Ceauşescu la teleconferinţă a fost primul-secretar al judeţului Sibiu, Nicu Ceauşescu. Lui i s-a imputat că, imediat după terminarea teleconferinţei, ar fi declarat: „Asta nu-i stare de necesitate, e stare de război, şi trebuie să se facă uz de armă fără somaţie". Constantin Boşoteanu, fost şef al Gospodăriei de partid şi intim al lui Nicolae Ceauşescu plasează această declaraţie în 18 decembrie, dar în gol, fără nici o legătură cu vreun eveniment, ca şi cum ar fi fost o replică dintr-un dialog oarecare. Numai că în declaraţia din anchetă, dată la 30 decembrie 1989, chiar Nicu Ceauşescu precizează: „Cu această ocazie, am cerut ca trupele să treacă în *stare de război*, referindu-mă la cele aparţinînd MApN"[498]. Conform mărturiei bucătarului său, în acel moment Nicu Ceauşescu era beat. Una dintre iubitele lui, Mirela Coşa, avea să declare în anchetă: „El a mai adăugat că în această situaţie este *stare de război*, ordonîndu-i prin telefon colonelului Rotariu Iulian să ia măsuri pentru întărirea pazei în Sibiu"[499]. Generalul Macri, aflat în proces la Timişoara, avea să declare: „Este adevărat că la teleconferinţa din 17 decembrie 1989 dictatorul a precizat că este *stare de război* şi trebuie să acţionăm, în consecinţă, cu toată fermitatea. Tot adevărat este că nici un război nu se poate cîştiga fără procurarea informaţiilor privitoare la adversar"[500]. Generalul Iulian Vlad, prin declaraţia sa din 16 iulie 1990, pune lucrurile la punct: „După teleconferinţa din 17 decembrie 1989, a fost introdusă (*ilegal*, n.a.) în sistemul organelor MI starea de necesitate. Starea de necesitate în sistemul MI presupune alarmarea efectivelor din unităţile MI, totodată aceasta presupune asigurarea în permanenţă a desfăşurării activităţii şi a planului întocmit. Această stare de necesitate nu presupunea în mod necesar distribuirea armamentului şi a muniţiei"[501]. Evocam mai sus hotărîrea suspectă a viceamiralului Mircea Dinu, şeful DIA, de a pleca în concediu

---

[498] Ion Cristoiu, *Istoria ca telenovelă*, Ed. Evenimentul Românesc, Bucureşti, 2003, p. 61.

[499] *Ibidem*, p. 96. (Vezi şi p. 97 unde menţine şi îşi întăreşte declaraţia.)

[500] CSJ.SM, Dosar nr.6/1990, *Declaraţia inculpatului Macri Emil* (3 martie 1990), p. 13.

[501] Ion Cristoiu, *op. cit.*, p. 106.

exact în momentul cel mai periculos pentru țară. El a relatat în emisiunea lui Vartan Arachelian că, înainte să plece în concediu, s-a prezentat la ministrul Milea pentru a cere permisiunea. Milea l-a întrebat: „Dar tu te gîndești să pleci acum, cînd se întîmplă atîtea lucruri?", iar Dinu i-a răspuns: „Nu se întîmplă în plan militar, deci ceea ce se întîmplă nu face obiectul prezenței mele acolo", explicînd apoi sensul răspunsului său către ministrul Apărării: „Probleme politice și răzvrătiri – asta e cu totul altceva"[502]. Așadar, în opinia fostului șef al DIA, generalul Vasile Milea a știut și el, chiar dinainte, că mișcările de la Iași, Timișoara, eventual cele în pregătire de la Brașov sau Cluj, aveau un caracter politic. Procesul lui Nicu Ceaușescu, pentru cele petrecute la Sibiu, dezvăluie și el un amănunt semnificativ, chiar dacă noi ne-am familiarizat deja cu el. În ziua de 17 decembrie 1989, după ora 12.00, generalul Vlad l-a sunat la Sibiu pe Nicu Ceaușescu: „Cu același prilej i-am răspuns că manifestanții au încercat pătrunderea prin forță la sediul comitetului județean de partid Timiș, și că deja în acel moment *manifestațiile au un caracter politic*"[503]. În timpul audierii la Comisia senatorială (Gabrielescu), Nicu Ceaușescu va întări impresia că ordinele secretarului general al partidului și comandantului suprem se potriveau stării de război:

„**Domnul Gabrielescu**: Dvs., de la teleconferința aceea, ce ați înțeles esențial, ce trebuia să faceți?

Domnul Nicu Ceaușescu: Eu, în ceea ce privește județul Sibiu? Nimic!

Domnul Gabrielescu: Nimic?

Domnul Nicu Ceaușescu: Și chiar nu am făcut nimic! Nu am întreprins...

Domnul Gabrielescu: Bine, dar sensul acelei teleconferințe?

Domnul Nicu Ceaușescu: Sensul acelei teleconferințe? Eram un județ de centru! Ca să ajungă la noi – era mai greu!

Domnul Gabrielescu: Cine să ajungă?

---

[502] Vartan Arachelian, *op. cit.*, p. 108.
[503] Ion Cristoiu, *op. cit.*, p. 102.

Domnul Nicu Ceauşescu: Păi, în momentul în care se face *un război* – că nu se face din interior spre exterior...

Domnul Gabrielescu: Bine, dar nu era vorba de război!...

Domnul Nicu Ceauşescu: Ei, *aşa s-au prezentat lucrurile!* Aveţi benzile cu teleconferinţa! Deci, mă refer la cea din... (*17 decembrie*, n.a.), fiindcă după aceea nu s-au mai pus probleme... aceste lucruri (...)"[504].

Nicu Ceauşescu considera că România a intrat în război cu o putere străină. Întrebat care putea fi acea putere străină, el a făcut referire la coloanele de turişti sovietici care fuseseră semnalate şi în judeţul Sibiu. Este posibil ca el să fi interpretat măsurile ordonate de şeful statului, prin prisma pregătirii sale militare bune, drept un răspuns la o „agresiune militară pe teritoriu limitat", categorie a războiului modern care se învaţă la cursurile Academiei Militare, motiv pentru care nu a luat alte măsuri decît cele legale, avînd în vedere că „agresiunea" se producea doar în teritoriul limitat al judeţului Timiş.

De fapt, pe noi nu ne interesează consecinţele ordinului pentru „stare de război" date de Nicu Ceauşescu la Sibiu, deoarece acest ordin, comunicat telefonic comandantului garnizoanei, nu a avut nici un efect nociv în 17 decembrie. Colonelul Dragomir primea ordine de la Ministerul Apărării, iar ordinul venit de la primul-secretar nu putea decît să confirme o situaţie pe care comandamentul militar o aborda exclusiv între limitele ordinelor primite de la Milea. Apoi, la Sibiu era linişte, iar populaţia, aşa cum ştiam atunci şi cum ştim şi acum, era mulţumită de conducerea lui Nicu Ceauşescu, pentru că rezolva problemele de aprovizionare mult mai bine decît în alte judeţe. Ceea ce ne interesează pe noi este să subliniem că mărturiile lui Nicu Ceauşescu, nu numai prin curajul şi corectitudinea cu care le-a formulat, ci şi prin natura filială a relaţiei sale cu Nicolae Ceauşescu, demonstrează că ordinele ilegale date de comandantul suprem cu ocazia teleconferinţei se potriveau stării de război, nu

[504] CSCED 1994, *Stenograma şedinţei de audiere din ziua de 22.03. 1994 a domnului Nicu Ceauşescu*, pp. 62-63.

stării de necesitate. Am arătat deja că ambele situații nu erau instituite legal. Pentru toți ceilalți demnitari comuniști am găsit circumstanța atenuantă a necunoașterii prevederilor Constituției și ale legilor din domeniul ordinii publice și apărării. Toți, cu excepția unuia – Silviu Curticeanu.

Absolvent al Facultății de Drept din Cluj-Napoca, diplomat în științe juridice cu mențiunea „foarte bine", doctor în Drept *magna cum laude*, magistrat cu experiență în Justiția clujeană, director al Direcției Civile (1965-1972), Silviu Curticeanu ajunge șeful Secției justiție din Comitetul Central, apoi, din iulie 1975, devine jurisconsultul lui Nicolae Ceaușescu. Adică, persoana cea mai autorizată să-i dea consultații lui Nicolae Ceaușescu în domeniul legilor țării. Ulterior este numit șeful Cancelariei. În această calitate, de la Constituție și pînă la ultima hotărîre de guvern, toate actele normative ale țării au trecut prin mîinile sale. În cartea publicată în anul 2000, Silviu Curticeanu arăta că, de cele mai multe ori, era pregătit să-i răspundă lui Ceaușescu pe loc asupra prevederilor unei legi, fapt cu totul remarcabil dacă avem în vedere că domeniul lui se extindea la întreaga legislație a țării. Cu această calitate extraordinară, Silviu Curticeanu nu avea cum să rateze cunoașterea prevederilor Constituției. Mai mult decît atît, el arată că „nu mică mi-a fost surprinderea cînd, înainte de Congresul al XIV-lea, Ceaușescu mi-a cerut Constituția, spunîndu-mi că vrea să o citească în liniște, să vadă dacă nu sunt necesare unele modificări; i-am dat-o și a rămas pe masa lui multă vreme, fără să se întîmple nimic; în cele din urmă, mi-a restituit-o, făcînd precizarea că, deși a citit-o și recitit-o de nenumărate ori, nu a găsit nimic care să justifice modificarea ei, nici în privința drepturilor și libertăților cetățenești, nici în privința caracterului democratic al statului"[505]. Așadar, cu mai puțin de o lună înaintea evenimentelor din decembrie, Nicolae Ceaușescu studiase Constituția. Încă o dată subliniem că, dacă Ceaușescu avea acea inteligență nativă și abilitate personală în domeniul politic – cum îl prezintă biografii săi –, este imposibil să nu fi cunoscut perfect

[505] Silviu Curticeanu, *Mărturia unei istorii trăite*, Ed. Albatros, București, 2000, p. 117.

prevederile constituționale privind ordinea publică și apărarea națională. Ba, știind bine ce nori se strîngeau deasupra României și a lui, putem presupune că tocmai pe acelea le-a studiat cel mai atent. Prin urmare, considerăm că este exclus ca Nicolae Ceaușescu să nu fi știut prea bine ce prevede Constituția în situația stării de necesitate și care este diferența față de starea de război. De asemenea, este exclus ca Silviu Curticeanu să nu fi știut care era regimul legal al stării de necesitate.

Căutînd să se apere în fața posterității, Silviu Curticeanu prezintă pe rînd toate contraargumentele sale la acuzațiile care i s-au adus în procesul său postrevoluționar. Mai întîi arată că nici un participant la ședința CPEx din 17 decembrie nu a știut ce se petrece la Timișoara, astfel că nu au pus la îndoială afirmațiile lui Ceaușescu. Îl putem crede, dar Mihai Hîrjău arată foarte clar că ordinul venit de la Curticeanu, de a se prezenta la birou, era însoțit de precizarea că la Timișoara se petrece „ceva ca la Brașov" în 1987! În continuare, el afirmă că nimeni din cei care aveau informații despre evenimentele de la Timișoara (Milea, Postelnicu și Vlad) nu au infirmat descrierea faptelor așa cum a fost ea făcută de Ceaușescu. Nu este așa, Vlad și Milea (sau Postelnicu) prezentaseră acele argumente simple și suficiente în apărarea lor, care aveau însă girul nemijlocit și total al legii. În al treilea rînd, Curticeanu subliniază că două afirmații ale lui Ceaușescu excludeau posibilitatea ca ordinele sale să fie ilegale sau vădit ilegale (!), adică faptul că la Timișoara acționează „huligani, derbedei etc." și că „toate acțiunile trebuie să se desfășoare cu respectarea regulamentelor, legilor și a Constituției". O astfel de declarație din partea persoanei profesioniste în domeniul Dreptului, a celei care cunoștea pe dinafară legile țării și Constituția, a personalității politice și demnitarului însărcinat și plătit pentru a-l consilia pe șeful statului în materie legislativă nu poate fi decît o expresie a disperării în fața conștientizării gravei sale vinovății. Să afirmi că în fața unor huligani și derbedei trebuie să trimiți tancuri, trupe cu muniție de război, pe șeful Marelui Stat Major, pe șeful secției militare a CC și pe o grămadă de generali din toate armele este cel puțin un act de cinism. La fel de cinic este să afirmi că apelul lui Nicolae Ceaușescu la respectarea legilor era suficient

pentru a-l scuti pe jurisconsultul său, *autorul tuturor decretelor de instituire a stării de necesitate de pînă atunci*, de responsabilitatea pe care o avea legal. Nu putea să uite că exact acele ordine erau ilegale. Situaţia sa este mult mai gravă: din punct de vedere al funcţiei şi pregătirii profesionale, Silviu Curticeanu era singurul care ştia că ordinele sunt *vădit* ilegale. Adăugînd la aceste informaţii datele furnizate de Gheorghe Diaconescu despre cunoaşterea adevăratului caracter al mişcărilor de la Timişoara de către Nicolae şi Elena Ceauşescu avem un tablou complet al caracterului criminal al ordinelor date de aceştia. Este exclusă posibilitatea ignoranţei şi este anulat contraargumentul că şeful statului nu ar fi cunoscut caracterul politic, îndreptat direct şi personal împotriva conducerii sale, ba chiar mai degrabă individualizat ca o mişcare anticeauşistă mai mult decît o mişcare anticomunistă.

Găsindu-ne în momentul dramatic al şedinţei CPEx şi al teleconferinţei, este bine să facem un bilanţ al faptelor:

Nicolae Ceauşescu transmite ministrului Apărării ordinul fals că a instituit starea de necesitate. Milea, care pe moment nu are cum verifica legalitatea ordinului, transmite unităţilor din Timiş ordinul de trecere la alarmă parţială de luptă. La un moment dat, Milea înţelege înşelătoria şefului statului şi emite un ordin care avea menirea să diminueze consecinţele ordinului ilegal al lui Ceauşescu. Atît în timpul şedinţei CPEx, cît şi pe timpul teleconferinţei, Ceauşescu insistă pe ideea instituirii stării de necesitate, dar în fapt ordinele sale aparţin stării de război. Nici una, nici cealaltă nu au fost instituite legal. Singurul prim-secretar care identifică ordinele ca aparţinînd stării de război, de asemenea ilegale, este fiul său. Ion Coman, în calitate de reprezentant al comandantului suprem, ordonă executarea ordinelor date de Nicolae Ceauşescu, generalul Milea le reconfirmă, însă la faţa locului forţele Armatei aflate în dispozitive de apărare organizate anterior sau în deplasare spre acestea, dar şi în locuri unde nu aveau ce căuta, sunt nevoite să deschidă focul sub presiunea agresiunilor făcute de grupuri violente şi să ucidă inclusiv oameni nevinovaţi. Sub acoperirea ordinelor ilegale ale lui Ceauşescu, forţe ale Ministerului de Interne din Timişoara

(inclusiv trupele de miliție–securitate), trecute sub conducerea nemijlocită a generalului Nuță, vor acționa în oraș toată noaptea, producînd victime.

Abordînd problema implicării forțelor Miliției în incidentele sîngeroase de la Timișoara nu putem ocoli o seamă de informații venite de la înalți reprezentanți ai autorităților. În rîndul consecințelor ordinelor ilegale date în timpul teleconferinței se înscriu și amănuntele din următoarea declarație a fostului procuror general adjunct Gheorghe Diaconescu, aflat în acel moment în clădirea Inspectoratului MI Timiș:

„**Gheorghe Diaconescu**: La terminarea teleconferinței s-a dat ordinul de înarmare cu muniție reală, de război. A fost un moment înfiorător. Coboram pe scări și vedeam lucrători în civil ai Miliției exultînd de bucurie. Nu pot să-l uit pe unul care a strigat: «Și frate-miu dacă vine în față trag!». Majoritatea se înarma cu pistoale. Cu arme automate s-au înarmat echipe de Miliție îmbarcate în ARO și au plecat cu armele scoase pe fereastră.

AMS: Vă amintiți acele mașini ARO?

GD: Sigur erau unul alb, culoarea aceea gri și unul parcă roșu.

AMS: Ce uniforme purtau acești militari?

GD: Erau îmbrăcați civil. M-am dus direct la Penitenciar, mi-am recuperat procurorii și le-am spus: «Opriți-vă și căutați-vă un loc de dormit, nu mai mergeți la hotel». Eu am stat la procurorul Ieronim Ursu două nopți. Își luase eticheta de pe ușa apartamentului și de la cutia de scrisori. Peste noapte a fost infernal. Se trăgea ca la război, mult, aiurea. Toată noaptea a pîrîit focul automat. N-am mai ieșit pînă în 18 (decembrie) dimineața din casă".[506]

Este o mărturie consistentă care explică, din partea Procuraturii Generale, numeroasele informații venite de la revoluționari despre prezența unor civili și cadre ale Miliției în autoturisme Dacia și ARO, trăgînd în manifestanți. Colonelul Ion Deheleanu, șeful

[506] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 67-68.

Miliției județului Timiș, a explicat felul în care au participat forțele Miliției în noaptea de 17 decembrie: „Generalul Mihalea s-a ocupat de stradă, ajutat de colonelul Obagila de la pază și ordine și șeful Serviciului pază și ordine de la Miliția județului, locotenent-colonelul Toma Ionel. Nici pe locțiitorul meu, Corpodeanu, nu prea l-a luat în seamă Nuță, dimpotrivă, mi-a spus că dacă tot nu am făcut nimic, măcar să le creem spațiu liber, să o facă ei"[507]. Colonelul Ion Popescu, șeful Inspectoratului MI al județului Timiș, a venit cu anumite precizări privind dispozitivul de intervenție în stradă al Miliției: „În jurul orei 08.00 (*din ziua de 18 decembrie*, n.a.), ajungînd la biroul meu de la Inspectorat, unde l-am găsit pe generalul Nuță care (*sic!, acesta*, n.a.) mi-a spus că urmează să sosească generalul Ilie Ceaușescu și generalul (*era colonel la acea dată*, n.a.) Diaconescu, adjunctul procurorului general. Între timp a sosit generalul Mihalea Velicu cu un plan al orașului Timișoara, un ghid luat de la OJT pe care l-a prezentat generalului Nuță, spunînd că *toate misiunile ordonate s-au executat*. Pe acest plan erau menționate 8 dispozitive, și anume Piața Operei, Piața Victoriei, Piața Maria, Circumvalațiunii, Calea Aradului, lîngă Spitalul județean, Calea Girocului și Calea Lipovei"[508]. Există un amănunt în dispută și anume afirmația generalului Nuță că generalul Gușă ar fi dat asigurări că pune el ordine în oraș. Este perfect posibil ca lucrurile să fi stat așa. Colonelul Deheleanu o confirmă: „Pe scările Comitetului județean de partid, la plecare Nuță s-a adresat lui Macri spunîndu-i că «în noaptea asta nu trecem la treabă, în două ore Gușă va lua asemenea măsuri, încît nimeni nu va ieși din casă cîteva zile». Nu știu în ce măsură afirmația lui Nuță corespundea realității și nici dacă Gușă a făcut ceva în sensul spus de Nuță. Eu nu vreau să arunc vina pe Armată, dimpotrivă, o stimez, ea reprezintă scutul de nădejde al țării. Este adevărat că măsurile la care se referea Nuță nu erau în sarcina Armatei, ci a Ministerului de Interne, în ce privește restabilirea ordinii"[509]. Vom sublinia însă încadrarea orară din replica lui

---

[507] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declarația inculpatului Deheleanu Ion (9 martie 1990)*, p. 6.
[508] *Ibidem* (*Declarația inculpatului Popescu Ion din 5 martie 1990*), p. 7.
[509] *Ibidem* (*Declarația inculpatului Deheleanu Ion din 9 martie 1990*), p. 6.

Nuță – „în două ore". Este vorba de intervalul orar 19.00-21.00. Mult timp, mai ales în articole din presa timișoreană, dar și în presa centrală democratică, s-a insistat pe focul deschis exclusiv de trupele Ministerului Apărării. Sursa acestei informații incomplete a fost cunoașterea ordinului de înarmare a forțelor MI dat de generalul Nuță abia în dimineața zilei de 18 decembrie, ceea ce excludea Miliția din corpul forțelor de represiune din noaptea de 17. În realitate, ordinul de înarmare cu muniție de război s-a făcut înainte de sosirea lui Nuță, iar intervenția în stradă a Miliției a început imediat după terminarea teleconferinței, așa cum arăta foarte clar Gheorghe Diaconescu. De altfel, în declarația poate cea mai autorizată a șefului Miliției, colonelul Ion Deheleanu, se află și acest pasaj: „Armamentul și *muniția de război* au fost distribuite în două etape: duminică după-amiază (și aceasta de frica lui Nuță, care urma să apară) și luni la prînz (18 decembrie)"[510]. Unii dintre lucrătorii sau din rîndul persoanelor de sprijin ale Ministerului de Interne, o categorie aparte de participanți care a fost neglijată în timpul cercetărilor, au acționat în civil. Pe aceștia i-a văzut înarmați și colonelul Filip Teodorescu înainte de teleconferință: „Ne-am continuat drumul spre inspectoratul MI. La capătul străzii, în imediata vecinătate a sediului Miliției municipale, am observat un cordon de *civili înarmați cu pistoale automate*. Am înțeles de la colonelul Popescu Ion că erau cadre de Miliție însărcinate cu paza sediului (...)"[511]. Din rîndurile acestora au fost probabil cei văzuți de Diaconescu după teleconferință urcîndu-se în mașinile ARO cu armele automate scoase pe geamuri. În legătură cu relația interven ționistă dintre generalii Nuță și Gușă, acesta din urmă a făcut următoarea declarație: „După un timp (*de la terminarea teleconferinței*, n.a.), a sunat și generalul Nuță spunînd că, din informațiile lui, armata nu prea acționează cu fermitate. În zilele și nopțile respective acesta mi-a reproșat de mai multe ori acest lucru"[512]. Șeful Securității Arad a relatat Comisiei senatoriale următoarea scenă: „Aparatul meu de

[510] *Ibidem*, p. 8.
[511] Filip Teodorescu, *Un risc asumat*, Ed. Viitorul Românesc, București, 1992, p. 75.
[512] PR. PMCj, Dosar nr. 14/P/1990, *Declarație olografă inculpat Gușă Ștefan*, p. 5.

radio, deci staţia de emisie-recepţie pe care o aveam montată în portbagaj în Dacia 1300 neagră, 2 B 4805 Bucureşti... i-am spus şoferului să deschidă aparatul de la staţie. Deci, discutam pe 17 decembrie, orele 11.00-11.30 (noaptea). Eu am auzit următoarea treabă şi am scris-o în declaraţie, pe care am dat-o în scris, în puşcărie: «Alo? Vulturul? Du-te în strada... – zicea o stradă – şi iei de acolo 5 flori!». «Alo? Cutare? În Timişoara, te duci şi iei de acolo 3 flori». Codificat, sigur! Decodificarea a făcut-o cel care a fost «Vulturul» sau a doua parolă, care a spus: «tovarăşe general Nuţă, eu sunt cu Dacia, nu pot să iau cele 5 cadavre de acolo!». Acesta a fost codul cu florile! Asta o ştie şi şoferul meu, şi eu. Asta este! Am spus: «Taci!»"[513]. Pe baza acestor date putem completa imaginea represiunii din noaptea de 17 decembrie 1989 de la Timişoara, avînd perioada cea mai acută şi mai sîngeroasă între orele 19.00 şi 21.00:

Forţele MApN. Focul a fost deschis de trupele Ministerului Apărării Naţionale aflate în dispozitive de apărare legitimă (unităţi militare, depozite, instituţii ale autorităţii de stat), în deplasare spre acestea sau în locuri care nu făceau obiectul unor misiuni legale, începînd cu ora 19.00, avînd în susţinere indicativul „Radu cel Frumos" transmis de ministrul Apărării pentru întreaga Armată şi ajuns la unităţile din Timişoara începînd cu ora 18.45. Indicativul „Radu cel Frumos" aparţinea de drept stării de război, ordinul generalului Milea permiţînd şi folosirea ilegală a focului în tulburări ale ordinii interne de stat. Calitatea juridică de „ilegal" a focului deschis de forţele Ministerului Apărării nu a fost dată numai de ilegitimitatea ordinelor venite pe traseul Ceauşescu-Milea, ci şi de incompatibilitatea acestora cu misiunea primită. În timpul cercetărilor Procuraturii Militare, un ofiţer al UM 01140 Lugoj, locotenent-major Maricel Cristea, de profesie inginer în telecomunicaţii – făcînd parte aşadar din intelectualitatea tehnică militară – a atras atenţia asupra unui aspect pe care diferitele medii româneşti implicate în problema revoluţiei l-au ignorat. În legătură cu ordinele primite în după-amiaza de 17 decembrie, el a declarat: „Precizez că, deşi s-a

[513] Arh. SR, *Stenograma nr. 108/2 iunie 1994, Audierea colonelului Dumitru Răşină*, p. 53.

dat ordinul *alarmă parțială de luptă* (Radu cel Frumos), nu ni s-a dat nici un document de alarmă, nici caracteristicile de lucru radio, nu s-a precizat nici o misiune, nici un inamic, nu s-au respectat raioanele de deplasare în astfel de situații, nu s-a luat nici o măsură de cercetare sau de protecție. Într-un cuvînt, nu s-a respectat nici o prevedere a Planului de alarmă în astfel de situații și nici nu ni s-a dat nici o misiune sau informație, deși toți militarii erau echipați cu armament și muniție. Aceasta a creat o stare de confuzie totală atît la cadre cît și la m.(ilitarii în) t.(ermen)"[514]. Deoarece cititorii nu sunt familiarizați cu procedurile actelor de conducere și comandă din Armată, vom arăta că, în situația de alarmă dată de ministrul Apărării, comandantul unei unități militare are la dispoziție un plic sigilat pe care îl desface atunci cînd primește indicativul și execută ordinele scrise acolo. Plicul conține misiunile specifice și speciale ale unității sale, deplasarea și dispunerea forțelor, felul cum comunică – pe scurt, cam ceea ce arăta că a lipsit inginerul Maricel Cristea. Motivul nerespectării unui principiu militar fundamental este că Armata nu avea în atribuții și nici în misiuni să facă ceea ce a fost trimisă să facă în centrul municipiului Timișoara. Plicul deschis nu oferea nici o soluție pentru respectarea ordinului pe care îl primiseră comandanții. Estimăm că toate misiunile din toate plicurile comandanților unităților militare din Timișoara vizau deplasarea în afara orașului. Și, ca o parte anecdotică a dramei consumate în acel decembrie, vom arăta că, printr-un ordin al ministrului Apărării Naționale, era interzis să se dea alarmă în unități duminica.

Trimiterea Armatei într-o misiune pentru care nu avea mijloace și nici pregătirea de specialitate a fost nu numai o gravă eroare politică, dar și una strict militară. Cea mai mare parte a situațiilor critice în care s-au găsit militarii a fost generată de neclaritatea ordinelor, de improvizațiile în acoperirea dispozitivelor, de necunoașterea modalităților de adaptare a focului la incidente urbane, de lipsa de

[514] CSJ. SPM, Dosar 4/P/1998, vol. 1, p. 200, *Declarație olografă Cristea Maricel*, p. 1.

pregătire a militarilor în termen şi de precaritatea informaţiilor primite de ofiţeri.

Analizînd calitatea focului înregistrat între orele 19.00 şi 21.00 se constată un raport total dezechilibrat între numărul de cartuşe trase (de ordinul sutelor de mii) şi numărul victimelor (58), ceea ce duce obligatoriu la concluzia că focul deschis de militarii Armatei nu a fost în *massă*, cu scop de represiune brutală, ci selectiv, în locurile unde au fost atacate unităţi militare, unde s-au produs atacuri asupra tehnicii militare (de ex., cazul Calea Girocului) şi în situaţii particulare în care fie militarii au deschis focul dezorganizat, fie au primit ordine directe de la ofiţerii lor, în afara limitelor stricte ale misiunii încredinţate prin ordin de generalul Guşă. Un caz aparte l-au reprezentat cîteva situaţii în care militarii, după ce au somat şi au tras focuri de avertisment în aer (tip de tragere care a reprezentat majoritatea), au îndreptat armele spre caldarîm sau spre picioarele agresorilor, fapt care a produs rănirea sau moartea unor manifestanţi sau cetăţeni curioşi atît prin imprecizia şi hazardul focului la picioare, cît şi prin ricoşeu.

Date tehnice

Un glonţ de calibrul 7,62 mm, tras de la 100 de metri, are capacitatea de a străpunge şi răni mortal 7 persoane aflate în linie, la o distanţă de 0,5-1,0 m una de cealaltă, informaţie tehnică menită să excludă, şi ea, intenţia de masacru. Dacă s-ar fi tras în plin, avînd în vedere şi configuraţia străzilor din apropierea Centrului municipiului Timişoara, precum şi cazuistica beligeranţelor, victimele ar fi fost de ordinul miilor, iar căderea lor s-ar fi produs într-un interval de 5-7 minute. În acest calcul ipotetic intră şi numărul militarilor aflaţi în dispozitivele de luptă, estimat de MStM la peste 1 500 de oameni înarmaţi, în comparaţie cu numărul estimat al demonstranţilor, 2 000-3 000 şi chiar 8 000. Fiecare încărcător de pistol automat are 30 de cartuşe. De asemenea, dacă s-ar fi deschis foc cu muniţia grea, specifică, de pe tanc, la pierderile umane însemnate s-ar fi adăugat mari pagube materiale şi incendii de durată, avînd în

vedere calitățile incendiare speciale ale materialelor explozive din componența obuzelor.

Identificarea precisă a părții de represiune a trupelor MApN (alergarea demonstranților cu blindatele, focul tras din mișcare, în ofensivă, din formație de detașament de infanterie și fără somație, în holurile blocurilor, foc de urmărire în timp ce grupurile de manifestanți se împrăștie) este îngreunată de calitatea obiectiv neperformantă a mărturiilor revoluționarilor. Între acestea primează informațiile privind poziția statică a militarilor, riposta (reacție după un atac al manifestanților), numeroase dovezi de efectuare a somației legale, a focului vertical, a cererilor repetate de a nu se apropia de dispozitivele militare sau de a se îndepărta de acestea, rănirea sau moartea prin ricoșeu. Mai există o explicație – de altfel, foarte plauzibilă – pentru raportul dezechilibrat dintre intensitatea focului, despre care toți martorii amintesc: rafalele prelungite, răpăitul prelung al armelor, și efectul său asupra „forței vii" de pe străzile Timișoarei. Una din declarațiile din Procesul Timișoara, cea a lui Sofronie Florea, secretar al CJ Timiș al PCR, pune în discuție o anumită situație a străzii în jurul orei 19.00 din noaptea de 17 decembrie 1989: „După ora 19.00, cînd deja se terminase cu acțiunile de devastare și chiar și incendiile fuseseră stinse, iar în perimetrul Piața Operei-Catedrală demonstranții începuseră să se retragă, am auzit primele rafale de arme și am văzut oamenii căzînd împușcați. Aceste rafale de armă au continuat să se audă și în zona parcurilor din jurul Catedralei, unde erau sute de manifestanți. Au apărut «Salvările» care au ridicat răniții. Cei neatinși de gloanțe, la rîndul lor, cărau la autoturismele lor pe cei atinși de gloanțe sau morți. Toată această activitate a durat pînă în jurul orei 21.00. Mă întreb și acuma *de ce a trebuit să se tragă, de vreme ce încetaseră acțiunile de devastare*"[515]. Valoarea acestui pasaj din declarația fostului activist de partid este dată de amănuntul că, la scurt timp după ora

[515] CSJ. SM, Dosar nr. 6/1990, *Declarația martorului Florea Sofronie* (8.06.1990), p. 4.

19.00, adică exact atunci cînd militarii au început să tragă, ceea ce am numit *massa* psihologică şi fizică a mulţimii de la Timişoara se dispersase. În momentul deschiderii focului s-a mai petrecut un fapt care poate fi încadrat în categoria evenimentelor neprevăzute, la limita dintre dramă şi ridicol. Deschizînd focul, Armata trăgea şi în cei 35 de lucrători ai Filajului aflaţi printre manifestanţi: „Către orele 18.30-19.00, tragerile s-au intensificat. Încă nu-mi venea să cred că mor oameni în România. Români. Dar mi s-a raportat că în unele zone (Girocului, Libertăţii, Lipovei) se trage şi că trec Salvări care ridică răniţi şi morţi. L-am întrebat din nou pe colonelul Sima: «Cine trage, tovarăşe colonel, cine trage cu muniţie adevărată? Am informaţii că se trage cu muniţie de război, că sunt morţi şi răniţi» – asta întîmplîndu-se după ora 19.00. I-am strigat în telefon dacă ştie că se trage cu cartuşe de război şi, în caz că are cunoştinţă, de ce nu mi-a comunicat, să-mi retrag oamenii (...) În plus, se întîmpla un fenomen neaşteptat: subordonaţii, care căpătaseră cu vremea încredere în mine, mă asaltau cu diverse cereri de informaţii, cu întrebări: «Spuneţi-ne de unde se trage, care este procedura de foc, ce ordine s-au primit, ca să putem observa zona, să ne protejăm» (...) Colonelul Sima mi-a replicat că el nu ştie de vreun ordin de intervenţie cu cartuşe de război şi că mă va suna peste cîteva minute. Abia atunci ne-am dat seama că, dacă nu-l informam noi, el nu avea de unde să ştie. M-a sunat într-adevăr peste 5-10 minute şi mi-a comunicat că Armata este cea care trage cu cartuşe de război. «Armata are ordin să tragă», mi-a spus el, apoi mi-a dat permisiunea să-mi retrag oamenii, deoarece militarii vor trage în tot ce mişcă. Cu toate acestea, mi-a cerut să fac tot posibilul să rămîn în misiune şi să mai acţionăm în limita posibilităţilor, acolo unde ne va ordona el. A insistat pe ideea că nu putem rămîne fără informaţii asupra desfăşurării ostilităţilor. În concluzie, trebuia să ne orientăm, să vedem şi să aflăm ce se întîmplă fără să ne pierdem viaţa în prostie"[516].

Oamenii revoltaţi, manifestanţii care încă nu identificau precis ecoul evenimentelor de peste zi, familiştii sau pur şi simplu cetăţenii

[516] Niculae Mavru, *op. cit.*, pp. 115-116.

temători în fața unei posibile reacții a lui Ceaușescu sub acoperirea nopții, au plecat acasă, iar în Centru au rămas doar cîteva grupuri, la nivel de sute din rîndul celor hotărîți să nu cedeze, să nu dea înapoi, revoluționarii, tinerii împreună cu copiii, diverse persoane conduse de sentimente autentic anticeaușiste sau anticomuniste, dar și borfașii, micile echipe diversioniste și curioșii, persoane care pur și simplu au rămas în stradă din curiozitate sau au întîrziat să se retragă spre casă. Acest corp revoltat de cetățeni, chiar dacă era format din grupuri dispersate în diferite locuri, este cel care a fost atacat de militari cu scopul de a fi împrăștiat. Un astfel de tablou al corpului dur și autentic al revoltei de la Timișoara permite formularea mai multor explicații pentru o serie de alte amănunte ale consecințelor folosirii focului de armă:

1. Numărul relativ redus al victimelor, în comparație cu intensitatea focului, își are explicația nu numai în risipa de muniție pentru focul de avertizare, în plan vertical, ci și în numărul redus de manifestanți aflați pe străzi la acea oră.

2. Diminuarea evidentă a numărului demonstranților a permis identificarea mult mai ușoară a celor rămași în stradă drept corpul dur al revoltei, drept autorii devastărilor, drept „huliganii, derbedeii și mercenarii vînduți străinătății", și, respectiv, din punctul de vedere al serviciilor de contrainformații, drept forțe infiltrate în dispozitivul apărării naționale. Oricît ar părea de forțată această înșiruire de ipostaze, ele compun imaginile individualizate pe categoriile de participanți la represiune: milițieni, soldați, ofițeri, activiști de partid, servicii secrete.

3. Dincolo de misiunile legale de apărare a unor obiective de interes militar, economic și administrativ, se poate estima că au existat și acțiuni de împrăștiere a acelor grupuri de manifestanți cu scopul de a goli rapid străzile și de a „lichida" revolta. Putem estima, de asemenea, că focul vertical și mișcările greoaie ale trupelor MApN au stîrnit criticile la adresa Armatei din partea generalului Nuță, situație care a permis proasta acoperire și descoperirea acțiunilor ilegale ale echipelor mobile ale Milației.

4. Tot datorită numărului mai mic de demonstranți, în noaptea de 17 spre 18 decembrie se înregistrează primele identificări certe

de indivizi – sau revoluționari, cum au fost declarați oficial ulterior – care participaseră nemijlocit la devastări. Conform declarațiilor sub jurământ ale generalului Macri și ale șefului Miliției, colonelul Deheleanu, în afara celor 29 de indivizi surprinși furînd sau cu obiecte furate asupra lor în noaptea de 16 spre 17 decembrie, au mai fost identificați alți 8 cetățeni, la penitenciar și în Spitalul județean, ca făptuitori în cazurile de devastări. Identificarea lor s-a făcut pe baza notelor de filaj, cuprinzînd locul unde s-a produs devastarea, portretul robot al făptuitorului, amănunte privind vîrsta, îmbrăcămintea, semne particulare, comportament specific, ce obiecte sau arme albe a folosit, iar în unele cazuri după nume și adresă, prin verificare în baza de date a Miliției, în cazier, cu baza de lucru a Securității etc. Colonelul Sima, șeful Securității Timiș, a arătat în proces că „aceste 8 persoane erau recunoscute de ofițerii din subordinea mea ca participante la distrugeri. În aparatul de Securitate lucrez de 30 de ani și cred că am fost promovat în această funcție de comandă nu pentru că nu mi-aș fi cunoscut munca pe linie de securitate"[517]. Evoluția rapidă a evenimentelor, precum și ordinul expres dat de generalul Nuță de a-și atribui toate drepturile de anchetă asupra celor reținuți a împiedicat identificarea unui număr mai mare de autori ai părții violente din revolta de la Timișoara.

În legătură cu raportul intensitatea focului – număr de victime, unul dintre revoluționari, Vasile Andraș, a formulat o ipoteză interesantă, nu lipsită de virtuți analitice: „S-a tras mult, foarte mult, sunt și răniți mulți, dar dacă legăm numărul gloanțelor de numărul împușcaților, aștia din urmă sunt puțini. Repet, în noaptea aceea s-a tras mult. De-a dreptul nebunește. Dar în zona noastră, atît cît am putut vedea eu, au fost împușcați doar patru inși. Și atunci, vrînd să-mi explic ce s-a întîmplat, am ajuns la următoarele două concluzii: ori în magaziile armelor se găseau cîte unul, două gloanțe de război, restul fiind oarbe; ori cei mai mulți dintre ei aveau muniție de manevră și doar unii – poate aia mai copți, mai bătrîiori – dispuneau de muniție de război. Ori una, ori alta, fiindcă altfel..."[518].

---

[517] *Ibidem* (*Declarația inculpatului Sima Traian din 6 martie 1990*), p. 10.
[518] Titus Suciu, *Reportaj cu sufletul la gură*, Ed. Facla, Timișoara, 1990, p. 127.

Forţele Ministerului de Interne. Numeroase mărturii ale manifestanţilor, precum şi informaţiile furnizate de inculpaţi şi martori din procesele care au urmat evocă prezenţa unor dispozitive de pază şi mobile ale Miliţiei, cu lucrători şi persoane de sprijin în uniformă şi în civil înarmate şi executînd foc asupra grupurilor din stradă. Cea mai elocventă mărturie este cea a revoluţionarului Trofin Benea, fost ofiţer de Miliţie timp de 15 ani, care a avut astfel şi posibilitatea de a identifica persoane cunoscute: „S-au auzit împuşcături ce s-au tras dintr-un ARO. A venit de pe strada Industria Lînei, a trecut de Piaţa Traian, pe o altă stradă. A făcut prăpăd! Era un ARO al Miliţiei, trăgea în populaţie, atunci m-au împuşcat şi pe mine. Din ARO, la un moment dat, a coborît căpitanul Bucur Viorel şi căpitanul Iepure, şeful circulaţiei municipale, şi au descărcat încărcătoarele în grupul nostru. Am fost împuşcat în mînă şi în femur"[519]. Acţiunea acelor echipe mobile, folosind pentru deplasare autoturisme Dacia şi ARO, trăgînd pe geamurile deschise ale portierelor sau coborînd şi executînd foc înspre manifestanţi, se înscriu în categoria acţiunilor teroriste, urmărind să terorizeze atît prin prezenţa focului viu, cît şi prin producerea de victime. Deoarece aceste acţiuni sunt atribuite lucrătorilor unei instituţii a statului, ea se încadrează în categoria particulară a *terorismului de stat*. Efectul în victime al acestor echipe poate fi estimat ca redus în comparaţie cu victimele făcute de trupele MApN, scopul nefiind acela expres de a ucide în masă, ci de a intimida, de a teroriza. Cea mai înaltă oficialitate a Securităţii aflată în acel moment la Timişoara, generalul Emil Macri, funcţionar al Ministerului de Interne, va face şi următoarea declaraţie: „Am luat cunoştinţă *din informaţiile primite* că în oraş există persoane îmbrăcate în uniformele Armatei, însă acestea ar fi de fapt lucrătorii Ministerului de Interne"[520]. Declaraţia dată la 25 septembrie 1990 de martora Clara Ille, care s-a prezentat drept „membră a PCR din ilegalitate", confirmă afirmaţia generalului Macri: „Am trecut printre acele tramvaie şi am fost oprită de nişte bărbaţi în

[519] CSCED 1994, *Audierea domnului Benea Trofin (28.03.1994)*, Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.
[520] *Ibidem* (*Declaraţia inculpatului Macri Emil din 3 martie 1990*), p. 11.

ţinută militară cu părul lung, corpolenţi, toţi înarmaţi. M-a frapat faptul că erau de aceeaşi înălţime. Aveau căşti albe pe cap. Erau comandaţi de un ofiţer în jur de 40-45 ani. Nu pot preciza culoarea hainelor. După ce am fost legitimată şi am arătat că doresc să ajung acasă, ofiţerul respectiv mi-a cerut să nu mă abat de la mediana şoselei, că altcumva nu va fi bine. M-am conformat. După vreo 20 de paşi m-am intersectat cu un alt ofiţer, care era în costum de culoare albastră, avînd pe deasupra o manta de culoare kaki"[521]. Un soldat, Tiberiu Zorzon, aflat într-un dispozitiv de baraj rutier, va declara la 28 martie 1990: „Am oprit multe maşini civile în care erau persoane civile cu pistoale mitralieră cu ţeavă scurtă. Aveau numerele schimbate de la maşină, cel adevărat era pe bancheta din spate. Din discuţii şi din legitimarea acestora reieşea că sunt din MI"[522]. Sinteza anchetelor efectuate de Parchetul Militar în perioada 1990-1994 arată că: „În aproape toate zonele din Timişoara unde s-au înregistrat morţi şi răniţi au acţionat persoane civile care au deschis focul împotriva demonstranţilor, din autoturisme ARO sau Dacia, fără însemne distinctive. Din cercetările efectuate pînă în prezent, rezultă că din aceste autoturisme au acţionat forţe ale Ministerului de Interne. Invocăm în acest sens notaţiile din Registrul de consemnare a ordinelor transmise prin reţeaua radio telefon a Miliţiei, unde sunt notate patrulele mobile auto, denumite codificat ZET, precum şi declaraţiile generalului Macri Emil şi ale martorilor Vidican Mihai, fost ofiţer de Securitate, Ilinescu Gheorghe, fost subofiţer de Miliţie, Beghea Nicolae, Jucan Adrian, Iacob Pompiliu ş.a. S-a deschis focul din autoturisme în Piaţa Operei, Piaţa 700, Calea Girocului, Calea Aradului, Calea Şagului, Calea Buziaşului, Podul Decebal, Piaţa Traian, Gara de Nord şi Bulevardul Tinereţii. De asemenea, s-a deschis focul de pe clădiri sau de la etajele diferitelor imobile, de către persoane neidentificate. Astfel de situaţii s-au întîlnit în Piaţa Operei, Piaţa Libertăţii, Calea Girocului, Calea Lipovei şi Calea Aradului. Trebuie menţionat că toate aceste forţe

[521] CSJ.SPM, Dosar 4/P/1990, p. 314, *Declaraţie martoră Ille Ţlara* (25.09.1990), p. 2.
[522] CSJ.SPM, Dosar 4/P/1990, p. 133, *Declaraţie olografă Zorzon Tiberiu*, p. 3.

neidentificate în anchetă care au acționat acoperit (în uniforme de militari în termen, din autoturisme și de pe clădiri) așa cum rezultă din declarațiile unor martori, ar fi deschis focul doar pe fundalul tragerilor dinspre cordoanele de militari"[523]. Nu există certitudinea că focul diversionist, tras de pe clădiri, ar fi aparținut unor luptători ai MI, în schimb Securitatea afirmă că erau diversioniști străini. Nu s-au adus probe pentru a susține această afirmație, dar se ridică un semn de întrebare asupra necesității, logicii amplasării unor astfel de trăgători de către generalii MI, atîta timp cît forțele lor acționau în stradă după un plan, atît cu trupe la vedere, cît și cu echipe mobile. Ce rost avea să urce niște trăgători pe case, adică în poziții fixe, din moment ce acțiunea forțelor de represiune se desfășura în mișcare? Manifestanții contraatacați fugeau, dispărînd astfel repede din raza de acțiune a unui lunetist.

Ca aspect particular al comportamentului cadrelor Ministerului de Interne se înscrie și răzbunarea. Așa cum am arătat cu ocazia analizei asupra evenimentelor din noaptea de 16 decembrie, există mărturii care atestă dorința de revanșă a celor care fuseseră bătuți de grupurile violente, precum și exprimarea regretului că nu au avut arme sau muniție pentru a riposta. Ordinul lui Nicolae Ceaușescu venit prin teleconferință a permis nu numai uzul de armă, dar și abuzul de armă, în condițiile unei practici a brutalității Miliției, așa cum o demonstrează deja o întreagă literatură pe acest subiect. În afara mărturiilor depuse de persoanele arestate în timpul evenimentelor de la Iași, Timișoara și București, avem la dispoziție și o scenă descrisă de colonelul Filip Teodorescu: „La un moment dat am auzit afară niște bufnituri asemănătoare celor ce rezultă din bătutul covoarelor. M-am ridicat și m-am uitat pe fereastră. La fel au făcut și ceilalți. La început nu am înțeles despre ce este vorba. Ne-am dumirit că erau persoane reținute, aduse în curtea Inspectoratului, iar după ce erau coborîte din autovehicule erau lovite cu bastoane de cauciuc, iar în lipsa acestora cu «înlocuitori»,

[523] CSJ.SPM, Autor colectiv coordonat de general de brigadă Samoilă Joarză, *Sinteza aspectelor rezultate din anchetele efectuate de Parchetul Militar, în perioada 1990-1994, în cauzele privind evenimentele din decembrie 1989*, p. 60.

aşezîndu-le cu faţa în jos. La acţiune participau miliţieni în uniformă, soldaţi şi civili. Ulterior, erau coborîţi la arest, tot sub o ploaie de lovituri. M-a indispus total scena şi n-am mai reuşit să aţipesc pînă s-a luminat de ziuă. Explicaţia dată ulterior de unii care au cunoscut mai îndeaproape acţiunea era că s-a produs o refulare a stării nervoase a cadrelor şi militarilor care încasaseră şi ei destule lovituri de la «demonstranţii paşnici»"[524].

Securitatea. După 22 decembrie, mai ales în timpul proceselor, în cadrul larg al diversiunii împotriva Securităţii a fost întreţinută cu insistenţă ideea că şi Securitatea a tras la Timişoara. Cercetarea efectuată de Procuratură timp ce aproape 14 ani nu a putut demonstra acest fapt. O teză lansată încă din timpul evenimentelor – probabil voit – a făcut ca trupele de Securitate să fie confundate cu ofiţerii Departamentului Securităţii Statului. Aşa cum s-a observat pe timpul analizei noastre, toţi cei care au comentat implicarea Securităţii în represiune au folosit invariabil formele „Securitate", „securişti", „cadrele Securităţii" pentru a-i descrie de fapt pe militarii în termen care făceau parte din trupele de securitate-miliţie, denumirea corectă a acestor forţe. *Aceste trupe din Timişoara au trecut din subordinea generalului Vlad în subordinea generalului Nuţă în după-amiaza zilei de 17 decembrie.* Acest fapt oarecum straniu a fost posibil dintr-un motiv foarte simplu: generalul Nuţă era adjunctul ministrului de Interne şi în această calitate a fost învestit de Tudor Postelnicu să preia comanda tuturor forţelor MI din capitala Banatului. Sub această comandă au tras, dacă au tras, reconstituirea de către Procuratură a condiţiilor în care aceste trupe au folosit armamentul fiind foarte vagă: „Pentru zonele din Timişoara în care s-au înregistrat morţi şi răniţi în rîndul demonstranţilor, au fost întocmite dosare în care s-au efectuat cercetări în vederea identificării celor care au executat foc. Spre exemplu: dosarul privind uciderea a şapte persoane şi rănirea altor nouă în Piaţa Operei, în ziua de 17 decembrie 1989. Forţele implicate în această zonă au aparţinut atît Miliţiei şi Securităţii, cît şi Armatei. Deschiderea focului s-a făcut de trăgători individuali, fără ordin, trăgători care nu

[524] Filip Teodorescu, *op. cit.*, pp. 84-85.

au putut fi identificați pînă în prezent"[525]. Este semnificativ faptul că din cele 102 dosare întocmite de Parchetul Militar Timișoara, pe baza cărora au fost trimiși în judecată 46 de inculpați, doar doi au aparținut Inspectoratului MI, de care țineau legal trupele de miliție–securitate, unul fiind șeful Inspectoratului, colonelul Ion Popescu. Condamnările în cazul Securității au avut preponderent un caracter politic, frizînd de cele mai multe ori absurdul. Astfel, colonelul Traian Sima a primit 600 de ani de condamnare pentru arestări ilegale, neexistînd nici o probă că acesta ar fi ordonat arestarea cuiva, în condițiile în care nici nu avea vreo astfel de atribuție! Cifrele exagerate ale condamnărilor date ofițerilor de Securitate s-au întors în timp împotriva Justiției, ele demonstrînd fără echivoc caracterul politic al acestora și, mai ales, lipsa de probe. Atitudinea Securității Timiș – considerată de mulți ca suspectă – a provenit dintr-un ordin al generalului Iulian Vlad. După teleconferința lui Ceaușescu, generalul Vlad s-a deplasat la sediu și a convocat imediat o ședință a conducerii DSS. Aici el a cerut, de față cu toți, Ordinul 2600/1988 și, citindu-l, a subliniat că Securitatea nu va executa decît cele prevăzute în Ordin, adică culegerea de informații. În declarația generalului Gianu Bucurescu din 9 februarie 1994, dată în fața Comisiei senatoriale conduse de Valentin Gabrielescu, acesta a afirmat: „În 17 decembrie 1989, duminica, generalul Vlad a fost chemat cu Postelnicu la Ceaușescu. Ne-am adunat și noi să audiem cuvîntarea lui Ceaușescu la teleconferința de după-amiază. Vlad la revenire era schimbat, bulversat. A cerut Ordinul 2600, s-a uitat la el, apoi l-a restituit secretarului. După vizionare m-a chemat pe mine și Alexie în birou, unde ne-a spus că la Timișoara evenimentele au evoluat negativ, că Ceaușescu i-a reproșat că de ce trupele de Securitate nu au fost înarmate cum se ordonase și că Ceaușescu l-a destituit din funcție. Nu ne-a precizat dacă a fost numit în locul lui cineva, deci considerăm că este pe mai departe șeful Securității. Nu ne-am pus problema că acuma Vlad nu mai poate da ordine. Generalul Vlad ne-a

[525] CSJ. SPM, locotenent-colonel magistrat Gheorghe Comescu, *Informare cu privire la cercetările efectuate de parchetele militare în cauzele referitoare la evenimentele din Decembrie 1989*, pp. 9-10.

spus atunci să se continue munca informativă, dar să nu se angajeze Securitatea în acțiuni de stradă". Așa cum s-a putut constata după revoluție, generalii Securității au rămas solidari cu șeful lor în acel moment în care Ceaușescu anunțase destituirea lui. Credem că atunci și acolo vîrfurile Securității au hotărît debarcarea lui Ceaușescu.

Asupra comportamentului ofițerilor de Securitate de la Timișoara am arătat deja că aceștia au primit ordin de la generalul Vlad să nu se amestece în stradă, unde nu au acționat decît lucrătorii filajului și rețelele de informatori, pentru culegerea de informații. Colonelul Filip Teodorescu a confirmat această situație: „Îngrijorarea a crescut în momentul cînd s-a dezlănțuit canonada focurilor de armă automată, creîndu-mi senzația că ne aflăm în plin război (...) Din timp în timp suna generalul Iulian Vlad pe care îl informam cu ceea ce reușeam să reținem din sursele amintite. A fost foarte îngrijorat cînd a auzit despre folosirea armamentului, cu atît mai mult cu cît răpăitul armelor automate îl sesiza și direct, prin receptorul telefonului, atunci cînd deschideam fereastra. Ne-a atras atenția să nu iasă din sediu nici un cadru al Securității înarmat, reamintindu-ne că rostul nostru este obținerea de informații și nu «ieșirea în stradă» pentru restabilirea ordinei. Nu a ordonat nimic altceva, în mod cert fiind și el marcat de ceea ce se petrecea la Timișoara"[526]. Un comportament similar a avut și generalul Emil Macri, care, în unele momente, înlocuia raportul către superiorii săi de la București cu punerea telefonului la fereastră, pentru a putea fi auzită situația reală de la Timișoara. Cu ocazia unei întrevederi din ziua de 30 octombrie 2003, generalul Ștefan Alexie, fostul secretar de stat al DSS, a evocat o astfel de scenă: „Săracul Macri, mă suna de la Timișoara și după ce se prezenta îmi spunea: «Ascultă!» și punea telefonul la fereastră. Se auzeau scandările «Jos dictatorul! Ceaușescu, criminal!» Apoi închidea". Această atitudine a cadrelor Securității aflate la Timișoara era o consecință a schimbării radicale a atitudinii generalului Iulian Vlad, ca urmare a ședinței CPEx și a teleconferinței, împotriva lui Nicolae Ceaușescu, precum și a faptului că, la aflarea informației

[526] Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 82.

despre destituirea lui Vlad, toți ofițerii, fără nici o excepție, s-au solidarizat cu acesta. O figură aparte în timpul proceselor a făcut maiorul Radu Tinu, achitat mai mult pentru a-l potoli și a-l face să tacă, intervențiile sale din instanță incomodînd vizibil completul de judecată atît prin probele pe care le invoca, cît și prin ridiculizarea procesului politic în care era implicat. El a fost primul ofițer de Securitate prezentat pozitiv de presă, încă din ianuarie 1990[527], apoi a fost ascultat cu multă atenție și preluat pozitiv de presă colonelul Filip Teodorescu. Mărturiile lor, precum și articolele publicate de Radu Tinu sub pseudonimul „Dan Timaru" au făcut ca, în foarte scurt timp, presa timișoreană și nou-înființatele organizații ale revoluționarilor să-și direcționeze atacurile și acuzațiile asupra Armatei, într-o perioadă în care Armata reprezenta principala forță a țării, conducea autoritar Justiția, își trecuse Securitatea în subordine și, mai ales, reprezenta singura autoritate statală care legitima Frontul Salvării Naționale, adică puterea politică. Infirmarea de către timișoreni a rolului activ al Securității și acuzarea Armatei pentru morții din oraș au făcut din capitala Banatului un oraș ostil puterii nou-instalate, cu consecințele publice pe care le cunoaștem.

Al doilea tip de reacție este foarte controversat: a fost trecerea fostelor structuri ale Securității, mai ales a Direcției I, la contraatac după revoluție. Deși nu există probe asupra existenței reale a unui plan secret numit „Cristal", privind mutarea interesului acuzator de pe Securitate pe Armată, simptome ale unui fenomen dirijat de acest gen au existat. În zecile de dosare ale proceselor de la Timișoara există mai multe declarații ale unor revoluționari, avînd calitatea anterioară de informatori sau colaboratori ai Securității și ajunși după revoluție în diferite poziții timișorene influente – presă, formațiuni politice, Consilii populare –, care afirmă că au fost contactați de foștii ofițeri, convingîndu-i că acuzarea Armatei de represiunea de la Timișoara are și suport real și va închide subiectul, pentru că

[527] Vezi Radu Tinu, *Timișoara... no comment!*, Ed. Paco, București, 1999, pp. 28-112.

este vorba de o instituție fundamentală a statului. Dezechilibrul înregistrat în procesele postrevoluționare a permis succesul acestei campanii. De la acuzarea exclusivă a Securității s-a trecut la acuzarea exclusivă a Armatei.

*

În legătură cu subiectul cel mai sensibil – Securitatea – autorul acestor rînduri simte nevoia ca în acest loc să-și precizeze poziția. Consider că Securitatea a fost cel mai periculos instrument folosit de sistemul comunist în România. Regimul instalat de Nicolae Ceaușescu a moștenit nu numai acel instrument odios din primul deceniu și jumătate de regim comunist, ci și problema controlului său. Securitatea a evoluat ciclic între subordonarea directă în mîna conducerii superioare a partidului și subordonarea în cadrul Ministerului de Interne, în funcție de periculozitatea pe care o reprezenta fie în mîna unui om, fie scăpată de sub control. Situația Securității în decembrie 1989 era aceea a unei instituții cu aceleași misiuni, însă trecută sub un control strict al Partidului Comunist, infiltrată cu activiști de partid și supusă umorilor celor doi dictatori. Tot în decembrie 1989 Securitatea se afla la capătul unui proces de aproximativ 10 ani în care Nicolae Ceaușescu își pierduse încrederea în ea. În momentul decisiv al crizei din 1986-1989, Ceaușescu s-a sprijinit pe partid mult mai mult decît pe Securitate, devenind și suspicios vizavi de loialitatea față de el. Pe de altă parte, în perioada premergătoare și în timpul evenimentelor din decembrie 1989, Securitatea l-a abandonat discret pe Nicolae Ceaușescu, dorind o păstrare a sistemului socialist cu un alt regim, mai relaxat, cu „față umană", eventual sub conducerea lui Nicu Ceaușescu. Acest lucru nu era posibil decît prin cedarea benevolă a puterii de către Nicolae Ceaușescu pe motiv de boală sau de forță majoră politică, astfel că Securitatea nu a acționat direct pentru îndepărtarea lui. Această așteptare a costat-o surprinderea în momentul revoluției, nefiind pregătită de un atac care s-o desființeze și pe ea, o dată cu regimul

comunist. Dincolo de acest joc periculos, revoluția română nu era posibilă fără poziția favorabilă a Securității, aceasta avînd posibilitatea atît să anihileze în foarte scurt timp acțiunea externă, cît și să lichideze rapid orice manifestație spontană din interior. Contribuția sa la revolta populară avea menirea să-i mențină statutul de instituție importantă a statului și să-i permită să-și continue și activitățile de apărare a statului, așa cum o fac toate serviciile de informații din lume. Orice judecată asupra rolului Securității în statul comunist român trebuie obligatoriu să despartă – dacă poate – partea de poliție politică de partea care a privit apărarea statului. Realitatea este că aceeași și în totalitate Securitate, și cu partea ei de apărare a statului, și cu partea ei de poliție politică, a contribuit decisiv la căderea lui Ceaușescu. Mai departe ea a căzut victimă imaginii negative pe care o avea în societate și pentru care tot ea era vinovată, precum și scenariului de distrugere a ei, scenariu pe care nu l-a putut contracara la timp. Sub această lupă trebuie să privim toate mișcările discrete, neintervenționiste de la Timișoara, dar și faptul că, tot la Timișoara, Securitatea identificase aproape toate mișcările grupurilor diversioniste, agitatorii și diversioniștii străini și români. Îi identificase și se uita la ei. Colonelul Mavru avea să scrie în cartea sa plină de amănunte valoroase: „... exista o formațiune bine definită de indivizi tineri, de 22-25 de ani, atletici, tunși scurt și foarte incisivi. Nu atacau și nu făceau nimic orbește. Îi studiau foarte atent pe cei de pe margine și, mai ales, pe cei care nu se atașau grupului din «instinct», adică benevol. Miroseau imediat șovăiala, iar cei ce nu reușeau să se atașeze, sau mai bine zis fugeau, erau imediat huiduiți, fugăriți și chiar bătuți, dacă erau prinși din urmă. Scopul formațiunii era unul singur: adunarea cît mai multor oameni pentru manifestație. Acțiunea lor, fiind profesionistă, aproape fără nici o legătură cu scandările politice, fără legătură cu ideile și inițiativele grupului central de demonstranți, ne-a atras atenția de la început. În plus, operațiunile noastre, ale Filajului și Investigației, desfășurîndu-se după anumite reguli – pe care nu le pot dezvălui –, au fost la rîndul lor sesizate de acei tineri atletici, tunși scurt. Știau să facă și

contrafilaj, ceea ce însemna că de această dată aveam de-a face cu adversari de-ai noştri, serioşi"[528].

Epopeea tancurilor

O privire cu un ochi detaşat asupra evenimentelor tragice din noaptea de 17 decembrie 1989 nu poate să nu constate situaţia-limită în care au fost puşi manifestanţi şi militari, în acelaşi timp şi în acelaşi loc, de conducerea dictatorială a lui Nicolae Ceauşescu. Noaptea sîngeroasă de la Timişoara a fost un rezultat direct nu numai al funcţionării statului sub regim comunist, ci şi al complicităţii marii majorităţi a naţiunii cu acest regim. O responsabilitate mare o au vîrfurile Partidului Comunist, care au asistat pasiv la ineficienţa şi destructurarea singurei formaţiuni politice a ţării, acceptînd să-l urmeze pe Nicolae Ceauşescu pînă la sfîrşit, chiar şi atunci cînd acesta căuta în mod evident să-şi menţină puterea cu preţul vieţii unor cetăţeni ai ţării.

Pentru a ilustra această tragedie vom analiza situaţia oficială şi personală a şefului Marelui Stat Major al Armatei române, general-locotenent inginer Ştefan Guşă (1940-1994). Nu vom face o biografie a cunoscutului general, ci ne vom opri asupra a două mărturii care ţin loc de caracterizare, astfel încît să înţelegem cît mai sugestiv cine a fost generalul Guşă. Prima mărturie: soţia acestuia a relatat postului de televiziune OTV o scenă în care Ioan Aurel Ilie, fost coleg de şcoală militară la Piteşti – devenit după revoluţie ministru –, a venit la generalul Guşă înainte de 23 august 1989 şi i-a spus: „Fănică, ajută-ne să-l luăm pe Ceauşescu la paradă". Guşă i-a răspuns: „Măi, eu asta nu pot să fac. Dacă nu era Ceauşescu, eu nu ajungeam la şcoala de ofiţeri, pentru că mama nu avea cu ce să ne ţină. Mama vindea lapte şi ouă ca să vină o dată la trei luni să-mi aducă pachet. Eu am depus un jurămînt. Dacă tu ai echipa, cu cine să o faci, eu nu mă amestec"[529]. Ştefan Guşă, un copil sărac, fusese crescut de comunism şi era fidel acestuia, ceea ce nu l-a împiedicat

[528] Nicolae Mavru, *op. cit.*, p. 94.
[529] OTV, *Dan Diaconescu în direct*, 2.09.2004.

să aibă sentimentul de onoare şi să nu-l denunţe pe fostul lui prieten. A doua mărturie îi aparţine chiar generalului Guşă. În faţa membrilor Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989 el a declarat: „Pe ruşi îi bag în p... m... lor!"[530]. Aceste două reacţii nu sunt alese întîmplător.

Să revenim la analiza noastră. La ora la care ajunge la Timişoara – 16.38 din ziua de 17 decembrie 1989 –, şeful său direct, ministrul Apărării, generalul Vasile Milea, dăduse deja toate ordinele pentru alarma de luptă parţială a trupelor Armatei 3 dislocate în judeţul Timiş. Subliniem aici, tocmai pentru a întări imaginea catastrofei în care a tîrît Nicolae Ceauşescu Armata ţării, că alarma de luptă parţială se referea exclusiv la misiuni de luptă împotriva unui inamic extern şi nu prevedea deschiderea focului împotriva cetăţenilor ţării, indiferent de atitudinea lor, oricît de violentă, decît dacă aceştia deschideau foc de armă împotriva trupelor. Nu a fost cazul. Tot în momentul în care a sosit Guşă la Timişoara focul fusese deschis, mai întîi în plan vertical şi apoi direct, producînd moartea a două persoane. Acesta nu este un fapt semnificativ, deoarece focul deschis se putea închide imediat după incidentul din Piaţa Libertăţii. Mulţi inculpaţi s-au apărat cu afirmaţia că focul fusese deja deschis la Timişoara atunci cînd ei au intrat în dispozitivul de represiune. Nu are nici o importanţă lucrul ăsta. Mult mai important este faptul că generalul Guşă a găsit trupele MApN, inclusiv blindate, amplasate în dispozitive de apărare – pentru apărarea unor clădiri, instituţii, căi de comunicaţie, unităţi militare. De asemenea, o serie de subunităţi militare se aflau în deplasare spre Timişoara din ordinul ministrului Apărării. Este clar că nu le putea opri undeva, deoarece ar fi trecut peste ordinul superiorului său. Ajuns la comandamentul Diviziei 18 mecanizate, generalul Guşă a cerut un raport detaliat asupra situaţiei, anume dispunerea forţelor de infanterie şi blindate (tancuri + TAB-uri), constatînd existenţa unor dispozitive deja constituite, inclusiv în locuri care nu puteau reprezenta legal misiuni ale

[530] Arh. SR, *Stenograma nr.3/21 septembrie 1993, Audierea generalului Guşă Ştefan*, p. 25.

Armatei, precum şi a unor detaşamente în mişcare prin oraş, în deplasare spre locul de amplasare.

Problema incidenţei între demonstranţi (violenţi) şi militarii Armatei se poate sintetiza într-o imagine combinată, statică şi mobilă. Subunităţile Armatei au fost trimise în anumite locuri cu misiuni de apărare sau blocare a căii de comunicaţie. Incidentele care au implicat deschiderea focului de către subordonaţii generalului Ştefan Guşă şi au generat sau favorizat moartea unor oameni s-au produs în trei situaţii particulare: *în timpul deplasării* spre locul misiunii de apărare sau blocare; *în poziţie de apărare* a unor obiective; în timpul respingerii atacurilor venite de la demonstranţii violenţi prin *părăsirea misiunii de apărare* şi *trecerea la contraatac*. Putem afirma că generalul Guşă a „moştenit", la sosirea sa în Timişoara, primele două situaţii şi a fost acuzat de represiune prin acţiunea mobilă, de urmărire prin foc a demonstranţilor din diferite locuri fierbinţi. Această acuză este însă extrem de friabilă, deoarece orice militar instruit poate demonstra că un atac a fost în realitate un contraatac, adică un răspuns la o agresiune. În sarcina lui s-au pus, la un moment dat, înainte să moară prematur şi suspect, toţi morţii Timişoarei, lucru care de drept nu poate fi acceptat. Motivele sunt mai multe: ordinul de ieşire cu trupe şi muniţie de război nu i-a aparţinut; nici ordinul de folosire a muniţiei de război nu i-a aparţinut; ordinul întărit de el avea configuraţia regulamentară (somaţie, foc de avertisment, foc la picioare), dar nu avea cum să controleze nici efectul focului la picioare, nici încălcarea ordinelor sale prin executarea focului, de exemplu, fără somaţie, direct în plin, nediscriminatoriu în mulţime şi nu în cei care atacau. Pe fond, Guşă a încercat să-şi pună efectivele din oraş în poziţii de pază şi apărare, astfel încît eventuala ripostă să fie acoperită de prevederile legii privind regimul armelor şi a uzului de armă. Conform acestei doctrine, militarii aflaţi în diferite locuri din oraş ar fi primit un *consemn*, o misiune de pază şi apărare a obiectivelor respective, care în realitatea juridică din 1989 se referea însă numai la santinele. Problema-cheie este, de fapt, locul unde au fost amplasate forţele MApN, în ce măsură acest loc putea intra, chiar şi prin forţarea legii, în misiunea unei subunităţi militare. Doctrina militară a acelui timp, în

particular Regulamentul serviciului de gardă şi în garnizoană (1987), se referea, la articolul 2, la obiective „ce prezintă importanţă militară, economică sau politico-administrativă"[531]. Nu pot intra în aceste categorii hoteluri, magazine, Catedrala din Timişoara, clădirea Operei. Aşadar, se pot pune în discuţie cu seriozitate şi nepărtinire situaţiiile în care trupele MApN au fost amplasate în locuri care întruneau condiţiile regulamentare şi unde militarii au deschis focul pentru a apăra obiective legitime (unităţi militare, depozite militare, întreprinderi, tehnică militară, gări, aeroporturi, tuneluri, baraje, poduri). În această listă se află – dramatic, neînţeles nici de revoluţionari, nici de magistraţi – şi tehnica militară. Adică blindatele care au fost pe stradă.

În legătură cu acest subiect, vom analiza, spre exemplu, cazul Calea Giroculuí.

La ora 13.55 generalul Vasile Milea ordonă direct comandantului UM 01115 Giroc să scoată 10 tancuri de instrucţie. Comandantul unităţii nu avea decît şase în funcţiune, de aceea, pentru a completa numărul cerut mai trimite două tancuri, dar de luptă, cu muniţie pe tanc. „Sub comanda maiorului Dorel Ghibea, coloana de tancuri începe deplasarea, la ora 14.25, pe itinerariul Calea Girocului – str. Albac – str. Lidia – Căminele Studenţeşti – Podul Decebal. Cînd ajunge la Podul Decebal, coloana este întîmpinată de căpitanul Ioan Lăzăroiu din comandamentul marii unităţi, care transmite ordinul ca 4 tancuri să se îndrepte spre comandamentul marii unităţi mecanizate din Piaţa Libertăţii, iar celelalte să blocheze strada pentru a opri pătrunderea spre Comitetul Judeţean de Partid. Tancurile, aflate în deplasare spre comandamentul marii unităţi, vor fi blocate. Întrucît maşinile de luptă erau conduse cu viteză mică, pentru a nu lovi oamenii, elemente violente incendiază şi distrug aparatura, butoaiele cu motorină şi loturile de bord care se aflau în exteriorul tancurilor. Se folosesc în acest scop răngi, sticle cu lichid incendiar, li se vopsesc vizoarele pentru a împiedica vizibilitatea. Celelalte ajung pînă în dreptul cinematografului Parc, unde o mulţime de

[531] Constantin Degeratu, Constantin Zanfir, Floarea Şerban, Adrian Şuşu, *Executarea ordinului militar*, Ed. Militară, Bucureşti, 1999, p. 89.

oameni ocupă şoseaua pe toată lăţimea şi pe o adîncime de 3-400 de metri. «Situaţia era complicată – descrie acest moment maiorul Dorel Ghibea. A merge înainte însemna a trece peste oameni. Datorită aglomeraţiei nu aveau posibilitatea să se ferească. Dau atunci ordin de oprire. Oamenii încep să se apropie de tancuri şi să arunce spre ele cu tot felul de obiecte. În această situaţie dau ordin de retragere spre pod (*Decebal* – n.a.), unde existau două-trei plutoane de securitate (–miliţie). Retragerea se face pe rînd, în marşarier, nefiind alte posibilităţi de manevră». Ultimul tanc, al comandantului de detaşament, este înconjurat de manifestanţi, printre care şi copii, şi incendiat. Mecanicul-conductor, locotenentul-major Ion Bănicioiu, claxonează şi, pentru a-i avertiza să se ferească, deschide oblonul, moment în care agresorii îl lovesc în cap cu un topor, rănindu-l, şi-l trag afară din maşina de luptă. Tancul este recuperat imediat cu sprijinul unei subunităţi de securitate (–miliţie) care acţiona în zonă şi, împreună cu celelalte, intră, ulterior, în dispozitiv la Podul Decebal. Era ora 15.55"[532]. La acea oră generalul Guşă se urca în avion la Bucureşti.

A fost pusă în discuţie prezenţa muniţiei pe tanc în unele blindate scoase în oraş, în ideea că s-a dorit folosirea ei împotriva mulţimii. Acuzaţia nu este serioasă, dar cazul în sine este semnificativ pentru deruta comandanţilor în faţa unui ordin ilegal. Echipajele tancurilor de luptă nu au primit armament individual, arma proprie cu care se apără în caz de abandonare a tancului lovit, iar mitralierele montate pe blindat nu au avut muniţie, fapt care atestă lipsa dorinţei de a ucide cu acele maşini grele de luptă. Maiorul Gheorghe Badea a şi precizat acest lucru: „Nu am primit un ordin expres de a folosi tancurile în oraş, ci ordinul a fost de a scoate tancurile în oraş, eu înţelegînd că sunt scoase pentru intimidare şi nu pentru a fi folosite"[533]. Cercetînd declaraţiile din anchete ale militarilor responsabili de tancuri, am descoperit motivul real al ieşirii blindatelor cu muniţie

---

[532] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluţia din decembrie 1989*, Ed. Militară, Bucureşti, 1998, p. 58.
[533] CSJ.SPM, Dosar nr. 11/P/1996, *Declaraţie martor Badea Gheorghe* (24 noiembrie 1997), p. 1.

grea în depoziția subofițerului Dionisie Crețu, mecanic conductor: „Proiectilele nu au fost lăsate în unitate, pentru că lipsea șeful de depozit și șeful de armament (...) Nu am primit ordin de folosire a acelor proiectile. De altfel, nici nu aveam echipajul care să le folosească, respectiv trăgătorii"[534]. Scena demonstrează încă o dată improvizația în care a fost situată Armata printr-un ordin care nu corespundea procedurilor legale, faptul că nici alarmarea în acea zi de duminică nu fusese completă, lipsind cadre militare altfel indispensabile folosirii unui tanc în condiții de luptă.

Colonelul Filip Teodorescu confirmă, ca urmare a contactului vizual direct, atît informația privind agresarea cu un topor a locotenentului-major Bănicioiu, cît și prezența vopselei folosite pentru „orbirea" tancului: „Am remarcat un tanchist, în uniforma specifică, mic de statură, cu fața plină de sînge și de vopsea galbenă. Era ajutat de doi militari care îl duceau mai mult tîrîș. Cînd au ajuns în dreptul unui ofițer a reușit să spună că este comandantul tancului aflat pe Podul Michelangelo, a fost lovit cu toporul în cap, iar tancul este în pericol să fie incendiat"[535].

Generalul Gușă ajunge abia în jurul orei 17.45 la comandamentul marii unități mecanizate și preia conducerea forțelor militare din zonă. „La ora 18.55, cinci tancuri din UM 01115 Giroc, aflate sub comanda maiorului Gheorghe Badea, ce se îndreptau spre Comitetul Județean de Partid, au fost blocate pe Calea Girocului, în apropierea Poștei Centrale, la capătul liniei 15, de o mulțime agresivă, printr-o baricadă formată din 4 troleibuze. Referindu-se la acest moment, maiorul Badea a declarat ulterior: «Situația era critică (...) Cu troleibuzele nu era o problemă. Le aruncam de nu se vedeau, dar cu oamenii aveam două posibilități: să trec peste ei sau să opresc tancurile. Riscînd, eu am ales a doua variantă». Echipajele au părăsit tancurile, acestea fiind avariate și incendiate parțial de către manifestanții excesiv de agresivi. Parte din militari au fost loviți cu cruzime de elemente violente, 6 cadre militare fiind salvate de cetățeni aflați în apropiere. Maiorul Ilie Badea Gheorghe, plutonierii

[534] CSJ.SM, Dosar 6/1990, *Declarație martor Crețu Dionisie*, pp. 2-3.
[535] Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 74.

majori Ştefan Gheorghe Balint, Nicu Constantin Buta şi Ioan Brînzei, plutonierii Ilie Constantin Borcănescu şi Iosif Dionisie Creţu au fost răniţi"[536]. Gheorghe Badea va descrie momentul atacului astfel: „Cam la jumătatea distanţei între intersecţiile Căii Girocului cu str. Lidia şi str. Naturii, am fost obligat să opresc coloana de tancuri, deoarece, cam în dreptul Poştei, strada era blocată cu un troleibuz, iar în faţa acestuia era o mulţime mare de oameni, avînd în primele rînduri copii. Acesta a fost motivul pentru care am oprit. Precizez că dacă eu nu opream tancurile nimeni din cei prezenţi acolo nu le-ar fi putut opri din mişcare. Eu am oprit coloana pentru a nu înregistra victime. După ce am oprit tancurile, am ieşit pentru a discuta cu cei din stradă. Am făcut acest lucru pentru că tancurile au un sistem de protecţie care permite să se stingă incendiul de trei ori. M-am gîndit că după epuizarea acestor trei posibilităţi, tot va trebui să iau o decizie. Aşa că am ieşit să discut cu manifestanţii. Imediat ce am ieşit din tanc şi mi-am dat jos casca de tanchist, am fost lovit cu o piatră în cap"[537]. Subofiţerul Constantin Buta, unul dintre cei grav răniţi, a declarat următoarele. „În momentul cînd am încercat să ies, am fost lovit din partea stîngă cu o rangă metalică care mi-a produs o plagă foarte gravă a capului. Iar din partea dreaptă a poziţiei tancului am fost lovit cu o bordură de trotuar, tot în cap, producîndu-mi tot o gravă plagă cu o fisură a parietalului"[538]. Nu există dubii asupra dreptului de a deschide foc în asemenea situaţii; problema este ce au căutat în acea situaţie. Aici militarii nu pot fi acuzaţi de nici un tribunal responsabil. Reamintim că la analiza legilor internaţionale asupra tulburărilor civile am semnalat existenţa obligaţiilor mulţimii, a demonstranţilor, între care acţiunea cu perfidie împotriva militarilor se sancţionează cu asprime. Atacarea conducătorului de tanc, care iese din turelă pentru a cere manifestanţilor să nu-şi pună viaţa în pericol, şi lovirea lui cu un topor, rangă sau piatră se înscrie în această categorie. Încă

---

[536] *Ibidem*, p. 61.

[537] CSJ. SPM, Volumul 2, Dosar nr. 11/P/1996, *Declaraţie martor Badea Gheorghe* (24 noiembrie 1997), p. 2.

[538] CSJ.SPM, Volumul 2, Dosar nr. 4/1998, p.148, *Notă explicativă olografă a martorului Buta Constantin* (30.01.1990), p. 1.

o dată, militarii de oriunde în lume au dreptul să tragă în faţa unor astfel de cazuri. Martora Daiana Suciu a văzut toată scena din balconul mătuşii sale, loc de unde putea cuprinde un spaţiu mare între locul de întoarcere a troleibuzului 15 şi Oficiul poştal. Ea vorbeşte despre un al doilea eşalon de tancuri (cele 6) care apar de la unitatea din Giroc. La apariţia lor demonstranţii au blocat Calea Girocului în dreptul Liceului de Chimie. Cînd tancurile au trecut de un magazin Plafar a început atacul asupra lor. Pentru blocare au încercat mai întîi să folosească un motocompresor şi un autoturism Dacia. „În acest timp bărbaţii nu au stat cu mîinile în sîn. Ca prin minune – de unde oare? – au apărut o mulţime de vergele, de bare metalice şi oamenii mişunînd printre cele şase tancuri care făceau manevrele acelea de du-te-vino, apărînd deci multe clipe de staţionare efectivă – introduceau rângile pe undeva pe la şenile, pentru a le bloca. Pe unul au reuşit să-l oprească. Conducătorul acestuia, mai încăpăţînat ori mai slab din punct de vedere profesional, s-a angajat să treacă fără a mai fi ocolit agregatul. Dar calculele lui s-au dovedit greşite, agregatul s-a dovedit a fi mai greu decît crezuse el şi tancul s-a înţepenit; atunci conductorul a turat motorul la maximum, zgomot de-a dreptul infernal, a mai înaintat o jumătate de metru, altă solicitare a motorului, sau încă un sfert de metru înainte; numai că, staţionînd mai mult decît celelalte, ori chiar mergînd, dar foarte încet, bărbaţii au reuşit să plaseze o rangă într-un loc sensibil, blocînd sistemul de rulaj. Ajunsese în intersecţie, dar acolo, rămas fără o şenilă, s-a oprit. În momentul următor oamenii au sărit pe tanc, au deschis capacul şi i-au scos pe militari afară. Alt grup se ocupa cu «incendiul». Desprinseseră un bidon cu motorină de pe un tanc, îl spărseseră, lichidul se împrăştiase peste tot, şi oamenii încercau să-i dea foc. Treaba asta a fost însă mai dificilă decît s-ar putea crede, fiindcă motorina nu ardea. Au folosit hîrtii, chibrituri, cu toate astea nu apărea «pălălaia». După multe încercări s-a aprins, totuşi, arzînd însă greu, cu fum gros, înecăcios. Cei mai lucizi dintre oameni s-au ocupat însă cu altceva: au manevrat alte două firobuze, în spatele tancurilor, prinzîndu-le deci între două baricade situate la 120-150 de metri, după care, încet-încet, i-au scos pe militari din toate maşinile. Mai tîrziu, după ce tanchiştii se deplasau – pe jos! –

spre unitatea lor, a apărut, dinspre Giroc, un camion cu militari"[539]. Martorii Luca și Mariș descriu și ei scenele cu numeroase amănunte:

Ștefan Luca: „Peste vreo 10-15 minute am pornit, împreună cu un grup de demonstranți, către tancuri. Nevasta plecase acasă, să vadă de copii. Am ajuns pe la strada Ștefan Stîncă cînd a început să se tragă, cred că dinspre tancuri. Se auzeau gloanțele cum loveau stîlpii și blocurile. Pe strada Ștefan Plavăț, dintr-o mașină «Carpați» de armată, au început să sară soldați care imediat luau poziție de tragere pe burtă, cu fața spre tancuri. Ne aflam între două grupuri de soldați: cei care săriseră din mașină, aflați lîngă florărie, între semafoare, și cei din zona tancurilor. Lumea a început să fugă, să se adăpostească. Mă reîntîlnisem cu nevasta, și am intrat împreună într-un bloc. Aici era din nou ticsit de lume. Peste vreo 5 minute am văzut doi inși în haine de piele circulînd liniștiți pe mijlocul străzii. M-am gîndit că pot ieși în stradă fără pericol, și am vrut s-o iau spre casă. Nevasta a mers înainte. Deodată am văzut-o ghemuindu-se cu mîna la ochi și spunîndu-mi: «Fane, nu mai văd». Cînd am vrut să o ajut am simțit o căldură puternică pe corp și pe picior și am văzut că sunt plin de sînge. Am căzut. Încercînd să mă ridic am simțit o durere puternică și mi-am pierdut conștiința (*cunoștința*, n.a.). Soția, după ce și-a revenit (din ricoșeu, niște schije de la un glonț i-au intrat în ochi), văzînd că eu sunt la pămînt, a cerut oamenilor prezenți ajutor, dar, pe moment, nimeni n-a avut curajul să iasă din bloc"[540].

Daniel Mariș: „Eram în stradă. Pe Calea Girocului erau 4-5 tancuri blocate. Se făcuse o baricadă din troleibuze. Dintr-unul din tancuri a ieșit un militar care a fost lovit cu pietre. Unul dintre cetățeni l-a ocrotit de furia mulțimii ducîndu-l într-un apartament. S-au spart butoaiele de combustibil ale tancurilor. Cineva a dat foc la motorină. Alții au strigat să se oprească focul, fiindcă se puteau produce pagube. S-a intervenit (*de către revoluționari*, n.a.) pentru a se limita extinderea focului. Doi-trei manifestanți s-au suit pe un tanc și umblau la mitralieră. Nu știu ce voiau să facă cu ea, dar n-au

[539] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 98.
[540] Marius Mioc, *op. cit.*, p. 94.

izbutit să facă nimic. Unul dintre cei suiți pe tanc a fost strigat de o femeie (probabil maică-sa): «Coboară de acolo! Vrei să ajungi la închisoare, că numai luna trecută ai ieșit?». După cîtva timp s-au spart vitrinele de la magazine. S-au forțat ușile, s-a intrat înăuntru, fiecare însușindu-și din bunurile aflate acolo. Am intrat și eu în librărie, unde am luat niște pungi cu cărți (era obiceiul să se vîndă la pungă cîte o carte bună și una proastă). Cînd m-am întors acasă tata mi-a spus să arunc cărțile la gunoi, ceea ce am și făcut. Pe la ora 21.00-21.30 dinspre unitatea militară au venit niște soldați urmați de un TAB. Mulțimea s-a speriat și s-a retras spre străzile laterale. Soldații au deschis focul"[541].

A fost o umilință pentru generalul Ștefan Gușă, cunoscut tanchist, o adevărată legendă a armei tancurilor din România și din întreg Tratatul de la Varșovia. Informat asupra celor întîmplate în Calea Giroculuí, el va ordona despresurarea tancurilor blocate cu orice preț, avînd în vedere mai ales periculozitatea existenței încărcăturii de obuze din tancurile de luptă. „Dacă luau foc – a explicat el mai tîrziu –, explodau ca niște bombe. Distrugeau cartierul. Am dat ordin să fie deblocate cu orice preț. Recunosc ordinul: cu orice preț! Inclusiv prin foc"[542]. Misiunea a fost dată mai întîi detașamentului maiorului Vasile Paul din UM 01140, care avea la dispoziție 12 TAB-uri, 3 autocamioane și un autoatelier. Acesta ajunsese în Timișoara în jurul orei 18.15. Maiorul Paul s-a prezentat la generalul Gușă și a primit ordinul direct de a despresura tancurile din Calea Giroculuí cu o parte din forțele de care dispunea. Ofițerii au încercat să explice manifestanților starea de pericol în care se află ei și cartierul, dar au fost atacați cu violență de un grup estimat între 50 și 100 de persoane. Unii revoluționari au declarat după consumarea evenimentelor că se plimbau în jurul tancurilor sau staționau în liniște și nu exista nici un pericol. Locotenent-colonelul Dumitru Marcu, de la UM 01340 Oradea, descrie altfel scena: „Atunci am văzut primele tancuri care fumegau, mai departe următoarele trei pe

---

[541] *Ibidem*, p. 96.

[542] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ed. Militară, București, 1998, p. 62.

care erau urcați oameni în bustul gol, cu sticle în mînă"[543]. Cercetarea incidentului a arătat însă că mai multe persoane au pătruns în tancurile abandonate și au încercat să manevreze obuzele, abandonîndu-le împrăștiate în tanc. Deși unele blindate erau incendiate și încă mai ardeau la sosirea detașamentului lui Vasile Paul, maiorul Gheorghe Badea prezintă o cu totul altă imagine: „Arăt că după ieșirea mea din tanc, o parte din manifestanți, unii în stare avansată de ebrietate, au încercat să incendieze tancurile. Le-am spus că riscă să sară în aer din cauza proiectilelor din interior. S-au convins că sunt proiectilele în tancuri și atunci au stins toate începuturile de incendiu. S-au manifestat violent cu rângi și alte obiecte contondente asupra a tot ce puteau sparge de pe tanc, respectiv proiectoarele, aparate de ochire pe timp de noapte și butoaiele exterioare de combustibil. Pot preciza însă că pînă am plecat de acolo nimeni nu a mai pus problema incendierii"[544]. Probabil că incendiile văzute de detașamentele sosite pentru despresurare erau provocate de motorina scursă pe jos și aprinsă de agresori. „Îmi asum răspunderea pentru modul în care a acționat detașamentul meu de circa 24 de ofițeri și soldați, între orele 20.00-24.00, în seara zilei de 17.12.1989 pe cei circa 100 metri, în scopul scoaterii din zonă a tancurilor incendiate", a declarat public și fără echivoc Vasile Paul, ajuns general în Ministerul Apărării, unul dintre ofițerii de legătură cu NATO.

Un alt detașament, al UM 01340 Oradea, și condus de maior Dumitru Marcu, a intrat în Timișoara la ora 19.30. S-a deplasat la comandamentul marii unități mecanizate unde a primit aceeași misiune: să deblocheze cele cinci tancuri, avînd în vedere că ofițerii maiorului Paul comunicaseră prin stațiile blindatelor lor refuzul manifestanților de a permite recuperarea tancurilor și atacarea lor cu violență. Pe un drum ocolitor, dirijați de locotenent-colonelul Constantin Rogin, detașamentul de la UM 01340 a pătruns în zonă și a sprijinit despresurarea. Această acțiune s-a făcut prin folosirea focului de avertisment și a focului direct, în urma căruia au rezultat 10 morți și

---

[543] CSJ.SPM, Dosar nr. 4/P/1998, p. 29, *Declarație martor Marcu Dumitru*, p. 1.
[544] CSJ. SPM, Volumul 2, Dosar nr. 11/P/1996, *Declarație martor Badea Gheorghe* (24 noiembrie 1997), p. 2.

25 de răniți. În timpul acțiunii de despresurare, militarii au încercat să evite focul în mulțime, dar în momentul asaltului final s-au comportat conform unei situații de război, executînd așa-numitul „foc de despresurare", care presupune și eliminarea oricărui pericol din lateral, fapt ce explică, dar nu justifică pe deplin, tragerile spre flanc, în scările unor imobile pe măsură ce militarii înaintau. Cercetarea acelei adevărate epopei a tancurilor din Calea Girocului, atît din partea Procuraturii, cît și din partea revoluționarilor nu a ținut cont de specificul, greu de înțeles, al luptei de despresurare care presupune eliberarea prin foc a întregii zone în care se află unul sau mai multe blindate blocate[545].

Cu ocazia cercetării împrejurărilor în care s-a produs incidentul din Calea Girocului, a fost întocmită o hartă cu dispozitivul militar și acțiunea diferitelor forțe. Ea se află în dosarul Secției Parchetelor Militare și constituie probă la dosar, avînd la data judecării caracter secret. Ceea ce se observă, în primul rînd, atît pe hartă cît și la fața locului – amănunte necesare celor care nu cunosc Timișoara – este că această arteră de circulație se află între blocuri de locuințe și nu este o stradă îngustă, ci un bulevard destul de larg. Constatarea este importantă, deoarece permite înțelegerea faptului că tancurile aveau loc de manevră, însă blocarea lor s-a făcut cu mare precizie – primul din dreapta și ultimul din coloană, împiedicînd deplasarea celorlalte trei. În dreptul celor două tancuri blocate cu bare și rângi apare înscrisul „persoane străine pătrunse în zonă". Și mai interesant este faptul că „grupul violent de agitatori" se găsea într-o cu totul altă parte și s-a deplasat în direcția opusă „persoanelor străine pătrunse în zonă". Toate intervențiile ciudate s-au produs pe partea dreaptă, unde sunt semnalate grupurile de persoane, la intersecția cu str. Lidia. Aici s-a tras asupra „persoanelor pătrunse în dispozitiv (indivizi violenți, în stare de ebrietate, dotați cu rângi) dintr-un bloc și dintr-o grădină, iar dinspre str. Lidia s-a forțat în două rînduri intrarea în zonă a unor autoturisme Dacia albe. Concluzia este că

[545] Pentru completare vezi Referatul Comisiei Guvernamentale de Anchetă (Petre Roman) din 31 mai 1990 reprodus de Marius Mioc în *Revoluția din Timișoara și falsificatorii istoriei*, p. 86.

tancurile se puteau debloca singure dacă ar fi trecut peste oameni, cauza blocării lor fiind exclusiv lipsa intenţiei de a-i omorî. În al doilea rînd, încă înainte să apară trupele de despresurare, echipaje mobile ale Ministerului de Interne au încercat să deblocheze zona executînd foc selectiv de intimidare.

Tragedia în care civili şi militari au fost actori, puşi într-o situaţie-limită şi unii, şi alţii, şi-a avut izvorul în ordinul ilegal dat de Ceauşescu lui Milea, confirmat de membrii CPEx. Şi unii, şi alţii aveau dreptul să acţioneze, civilii să demonstreze, militarii să riposteze cu foc, într-un conflict creat cu intenţie de Nicolae Ceauşescu între Armată şi cetăţenii ţării. Identificarea precisă a dispozitivelor în care s-au aflat efectivele Ministerului Apărării Naţionale permite stabilirea caracterului legitim sau ilegitim al focului, precum şi gradul de responsabilitate penală al ofiţerilor de la Vasile Milea în jos. Însă tragedia este clară: au fost puşi faţă în faţă cetăţenii şi Armata ţării. Unii au fost instigaţi să atace Armata, alţii au primit ordin să tragă în oameni. Şi unii, şi alţii, cetăţeni şi militari, au fost marionetele unei politici fără cruţare şi fără sentimente. Dimensiunea reală a acestei tragedii poate fi exprimată în cifre şi statistici, în argumente şi în contraargumente, dar îşi arată chipul ei monstruos doar în ochii unui copil. Adrian Jugănaru, un copil de 13 ani din Timişoara, va trimite Procuraturii României următoarea scrisoare:

Declaraţie

Subsemnatul Jugănaru Adrian, născut la data de 1 XI 1976, domiciliat în oraşul Timişoara, str. Albac nr. 24, declar următoarele:

În seara de 17 a XI-a 1989 în jurul orei 18.45 tatăl meu Jugănaru Dumitru s-a dus la un coleg pe nume Mihai. Acolo a stat doar treizeci de minute după care a venit acasă şi a început să plîngă, spunînd:

– Copiii mei, să nu ieşiţi afară că este prăpădul din lumea minunată!

Eu şi mama mea i-am spus:

– Bine tăticule, nu ieşim!

După aceea tăticul a întrebat:

– Magda merge la lucru?

– Nu, (iam) i-am răspuns eu.

– Bine, a exclamat el.

Vrînd şi el să (iese) iasă afară, ne-a spus:

– Vedeţi că eu mă duc să văd tancurile astea de aici.

Eu i-am răspuns.

– Bine, (dute) du-te tăticule.

Acestea s-au întîmplat în jurul orei 07.30. La ora 07.37 el s-a dus jos. Eu, sora şi verişoara mea ne-am dus pe geamul de la baie să vedem ce face tatăl meu. Am văzut cum veniseră autoanfibiile, precum şi militari veniţi în cordoane. Demonstranţii veneau din centru şi se îndreptau spre Calea Giroculuí.

Militarii trăgeau în sus. Demonstranţii scandau următoarele: jos Ceauşescu, vrem libertate, armata e cu noi, armată nu uitaţi că aveţi copii şi fraţi etc. O autoanfibie patrula împrăştiind mulţimea de oameni. Lîngă cordonul de militari se afla o autoanfibie. Numărul ei era K 193.

A scandat şi tatăl meu. Cînd s-a început să se tragă în demonstranţi un glonţ l-a lovit pe tatăl meu fix în cap. De cînd s-a tras şi pînă ce am văzut că patru oameni îl aduc pe tatăl meu tîrîş nu l-am mai văzut.

Văzînd că îl duc tîrîş am sărit de pe vană, am coborît jos plîngînd şi strigînd tăticul meu, tăticul meu. Oamenii care îl duseseră pe tatăl meu pe un loc înverzit m-au întrebat dacă este tatăl meu. Eu le-am răspuns că da.

După ce le-am arătat unde stau l-au dus sus. Pe mine m-a luat o tanti sus la ea. Domnul Bujor a zis unui ofiţer pe nume Paul:

– Mă, Paule, mă nu trage!

L-am văzut pe acest Bujor ieşind din curte şi îndreptîndu-se spre maşina autoanfibie şi stînd de vorbă şi cu acel Paul înainte de a se trage în demonstranţi şi înainte de a fi împuşcat tata.

Aceasta este declaraţia pe care o dau, o susţin şi o semnez.

9 V 1990

Jugănaru

Bilanţul tragic al nopţii de 17 decembrie

În acea noapte antiromânească de 17 decembrie şi-au pierdut viaţa 59 de oameni (58 prin împuşcare), şi au fost rănite aproximativ 185 de persoane. Prinşi în scenariul diversiunii, manifestanţi,

curioşi, indivizi violenţi şi militari au jucat o dramă sîngeroasă, plătind preţul incapacităţii politice şi al anilor de complicitate la sistemul de putere dictatorială imaginat şi condus de Nicolae Ceauşescu. Revolta de la Timişoara, declanşată în continuarea celei de la Iaşi, a dorit cu preponderenţă transmiterea unui semnal politic spre Nicolae Ceauşescu pentru a părăsi puterea. Scenariştii sovieto-franco-maghiari ştiau că acesta nu va ceda şi de aceea au făcut tot posibilul să incite la violenţe pentru a lăsa urme atît de vizibile încît dictatorul comunist să nu mai poată supravieţui răsturnării sale de la Putere. În nenumărate rînduri, în timpul incidentelor din Timişoara, dar şi în declaraţiile ulterioare, manifestanţii şi militarii au evocat cererile repetate, şi de o parte, şi de alta, de a nu se recurge la violenţă. Şi totuşi s-a întîmplat, cu o aparentă fatalitate.

La bilanţul tragediei din 17 decembrie se va putea observa paradoxul unei confruntări în care civilii sunt puţini, cartuşele sunt de ordinul sutelor de mii, forţele par total disproporţionate, iar din punct de vedere strict militar raportul între foc şi efect este complet dezechilibrat şi de neînţeles, dacă am accepta teza represiunii voite. A fost o piesă de teatru în care chiar s-a murit pe scenă. Rechizitoriul Secţiei Parchetelor Militare de pe lîngă Curtea Supremă de Justiţie întocmit în 1997, încă politizat şi tendenţios, ne oferă totuşi schiţa acelei tragedii:

Catedrala Timişoara şi zona adiacentă: „În seara zilei de 17.12.1989, după încetarea actelor de vandalism, s-a deschis focul asupra demonstranţilor aflaţi în zona Catedralei", rezultînd 12 morţi şi 34 de răniţi. Focul a fost deschis de militari aflaţi în dispozitive amplasate la Operă şi în faţa cinematografului Capitol, apoi dintr-un tanc aflat în mişcare. Avînd în vedere locul, care nu se înscria în prevederile legilor privind dreptul Armatei de a interveni, deschiderea focului a fost ilegitimă. În aceeaşi zonă au tras în manifestanţi şi „patru civili înarmaţi, care au coborît dintr-un ARO de culoare albastră", membri ai echipelor mobile organizate şi trimise în oraş de generalul Nuţă.

Opera Timişoara şi zona adiacentă: Au fost împuşcate mortal nouă victime şi rănite alte 12 persoane. Focul a fost deschis din partea unor cordoane militare, iar unul dintre martori a indicat şi prezenţa a

trei civili care trăgeau de pe o clădire, precum şi focul executat dintr-un autoturism. Şi în această zonă, atît focul executat de militari, cît şi cel al echipelor MI a fost ilegitim, neexistînd obiectivul de importanţă militară, economică sau politico-administrativă pe care să-l apere.

Piaţa Libertăţii: Este un spaţiu înconjurat de obiective militare. Au fost doi morţi (Lepa Bărbat şi Miroslav Todorov, al căror caz l-am analizat deja) şi 20 de răniţi. Deschiderea focului a fost legitimă, fiind violat perimetrul unităţii militare şi înregistrîndu-se violenţe care justificau folosirea armelor de foc. Subliniem însă că presupunerea noastră asupra felului în care s-a ajuns în faţa unităţilor militare din Piaţa Libertăţii este confirmată de Rechizitoriu, care arată că cele cîteva sute de manifestanţi „au fost împinşi de tancuri şi transportoare dinspre judeţeana de partid" şi „au afluit spre Piaţa Libertăţii"[546]. În acelaşi loc s-a înregistrat rănirea soldaţilor Adrian Zaharia şi Florin Nicoară prin foc tras din rîndul manifestanţilor (probabil cu pistoletul capturat de la un miliţian).

Piaţa „Timişoara-700": Au fost doi morţi şi cinci răniţi, proveniţi din deschiderea focului în Piaţa Libertăţii, fie prin ricoşeu, fie ca urmare a respingerii atacului violent al manifestanţilor pînă la intersecţia cu strada Mărăşeşti. Dacă victimele au căzut ca urmare a respingerii atacului din Piaţa Libertăţii, ele au fost pierderi colaterale ale focului legitim descris mai sus; dacă există probe că militari au părăsit unitatea şi au ieşit în stradă pentru a-i urmări pe manifestanţi, cauza se poate judeca în contextul Decretului nr. 367/1971, art. 36, litera e, care reglementa uzul de armă. În ambele cazuri deschiderea focului pare legitimă.

Podul Decebal. O coloană de manifestanţi a încercat să treacă podul spre Comitetul Judeţean de Partid. Dispozitivul militar care bloca acesul era format din subunităţi MApN şi din trei plutoane ale trupelor de securitate-miliţie, precum şi din tancuri şi TAB-uri. S-a deschis foc de întîmpinare în jurul orei 19.00, înregistrîndu-se 4 morţi şi 21 de răniţi. Pentru a încadra acest caz în lege vom reaminti întrebarea generalului Guşă: „Dacă aveau ceva cu partidul şi cu Ceauşescu, de ce atacau armata?" şi răspunsul logic la această întrebare:

---

[546] CSJ.SPM, Dosar 11/P/1996, *Rechizitoriu* din 30 decembrie 1997, p. 11.

pentru că Armata apăra sediul partidului. În țările civilizate Armata nu are ce căuta în apărarea sediului unui partid, dar faptul că în același sediu se aflau și organele alese ale cetățenilor, instituțiile administrative, oferă o circumstanță atenuantă. Reamintim că peste 98% din populația orașului nu participa la aceste evenimente. La Podul Decebal s-a deschis foc și de pe celălalt mal al canalului Bega, din direcția unui dispozitiv al Miliției, și „din două autoturisme Dacia și două ARO, din care au coborît civili și militari înarmați".

Piața Traian. S-au înregistrat doi morți și 13 răniți. Focul a fost executat mai întîi dintr-un ARO de culoare deschisă. „Din registrul de comunicări radio-telefonice al MI rezultă că au avut patrule auto în oraș sub denumirea de ZET (volum I, filele 143-146)"[547]. Un martor afirmă că s-a tras asupra lui dintr-un TAB, iar un altul dintr-un camion militar. Cazurile nu par a aparține focului organizat, deschis sub ordin, ci focului criminal, sancționabil în mod individual. Un plutonier major de Miliție a fost condamnat la 6 ani de închisoare.

Complexul studențesc. Au murit doi studenți și au fost rănite alte trei persoane. Focul s-a deschis, izolat, din rîndul militarilor: „În Jurnalul de luptă al Diviziei Mecanizate este consemnat în 17.12.1989, ora 19.45: Batalionul de infanterie Arad acționează la Complexul studențesc – ordin general Gușă Ștefan. Direcția Centru – Termal – Complex"[548].

Calea Girocului. Cazul a fost analizat în detaliu mai sus. Au fost 10 morți și 25 de răniți. Deschiderea focului s-a încadrat în categoria celui de despresurare, care este legitim. Toate mărturiile invocă cererile repetate ale militarilor de a fi lăsați să-și recupereze blindatele avariate, somațiile legale, precum și atacarea cu perfidie a militarilor primului tanc, aspect care a dat certitudinea că este vorba de o agresiune a manifestanților cu caracter criminal. Între manifestanți și militari nu a existat o comunicare și o înțelegere privind situația limită, regulamentară, în care se aflau forțele armate de acolo. Cazul Calea Girocului reprezintă o situație tipică pentru surprinderea forțelor militare în deplasare spre misiune, care din punct de vedere militar nu are echivoc.

---

[547] *Ibidem*, p. 15.
[548] *Ibidem*, p. 16.

Calea Şagului. Au murit patru oameni, în situaţie de izolare, pe străzi, fără prezenţa mulţimii, iar una dintre victime a fost împuşcată în balcon. Martorii susţin că focul a venit din dreptul unei subunităţi militare şi dinspre un garaj al partidului aflat în vecinătate. Avînd în vedere circumstanţele, a fost vorba de foc criminal, nejustificat de vreo acţiune agresivă.

Calea Lipovei. Cele şase persoane decedate şi cei 27 de răniţi au căzut în condiţii de acţiune violentă în apropierea şi perimetrul unei unităţi militare. Focul tras de militari în apărarea şi despresurarea unităţii a fost legitim. În zonă a fost semnalată din nou prezenţa unor autoturisme ARO din care s-a tras. Pentru acest loc există un volum mare de probe privind tentativa unor tineri atletici, bine pregătiţi de a sări gardul unităţilor militare – cîţiva au fost împuşcaţi în perimetrul unităţii – fapt de neînţeles pentru acţiunea unor revoluţionari autentici.

Strada Ialomiţa. Un mort şi şase răniţi. Militarii aflaţi în misiune de pază la depozitele principale ale oraşului au fost atacaţi de un grup de 50-60 de persoane. „Militarii în termen s-au speriat şi au deschis focul spre manifestanţi, trăgînd în aer şi în caldarîm"[549]. Avînd în vedere locul şi misiunea legitimă a trupelor, focul deschis nu poate fi condamnat.

Calea Aradului. S-au înregistrat doi morţi şi opt răniţi. În zonă se aflau detaşamente ale Armatei cu misiunea de a păzi Întreprinderea Textilă. „Din raportul UM 01008 Timişoara rezultă că s-a deschis focul împotriva unor persoane turbulente, trăgîndu-se în caldarîm şi în aer". Trei dintre răniţi afirmă că s-a tras şi din autoturisme care circulau în zonă.

Gara de Nord. Un mort şi trei răniţi, împuşcaţi de lucrători ai Miliţiei.

Bulevardul 23 August. S-au înregistrat şapte răniţi, nici un mort. „Grupuri răzleţe s-au dedat la acte de vandalism. Apoi au intervenit forţele de ordine împotriva celor care demonstrau"[550]. Incidentele cuprinse în acel perimetru au fost identificate ca fiind legate de

---

[549] *Ibidem*, p. 20.
[550] *Ibidem*, p. 21.

încercarea de a devasta magazinul Bega şi de atacarea CJP. Un rănit declară că a fost împuşcat dintr-un ARO albastru de Miliţie.

Calea Buziaşului. Au fost cinci răniţi prin împuşcare. Patru au depus mărturie că au fost împuşcaţi din TAB-uri sau camioane, unul a declarat că a fost împuşcat de un civil înarmat coborît dintr-o autodubă TV.

Bulevardul Tinereţii. În această zonă au fost împuşcate mortal două persoane şi rănite alte cinci. Focul a fost deschis de un cordon de militari şi dintr-un ABI, aparţinînd MI.

Prima constatare este că, afişînd cifra de 59 de morţi (o persoană a fost călcată accidental de un tanc), s-a indus mereu imaginea că aceste victime aparţin focului tras în mulţime, existînd de o parte cele cîteva mii de demonstranţi şi de cealaltă parte militarii. S-a insistat mereu că a tras Armata. Acest tip de generalizare – demonstranţi, adică mulţime, revoluţionari, de o parte şi Armată, de cealaltă parte, tancuri de o parte şi cetăţeni cu piepturile goale de cealaltă parte, din care au căzut 59 de victime – nu corespunde imaginii furnizate de reconstituirea faptelor aşa cum a fost făcută de Procuratură. Analiza tabelului de mai sus, compus ca o sinteză a Rechizitoriului făcut de generalul Voinea în 1997, arată că numărul victimelor, identificat împreună cu locul, este foarte mic în comparaţie cu numărul demonstranţilor, aşa cum este el revendicat de revoluţionari, cu miile, şi în raport cu forţa de foc a militarilor. Cele mai multe victime au căzut în zona Catedralei (12) şi a Operei (9) dintr-o mulţime de cîteva mii de manifestanţi (una din mărturii vorbeşte de 8 000), zonă identificată ca nucleu al represiunii, unde acţiunea protestatară avea un clar caracter politic, iar trupele MApN nu aveau ce căuta. Este apoi cazul Calea Giroculuí, cu 10 morţi, dar în condiţiile speciale arătate deja. În toate celelalte situaţii a fost vorba de un număr foarte mic de victime, provenit fie din acţiuni agresive, fie din riposte cu caracter criminal, izolat, de intimidare sau din partea echipajelor ZET ale generalului Nuţă. Cercetătorul evenimentelor din noaptea de 17 decembrie are de ales una din două ipoteze: ori manifestanţii au fost atît de mulţi cît pretind revoluţionarii şi atunci numărul mic al victimelor provine din focul de intimidare, din ricoşeuri, din trageri selective – adică, nu s-a tras în masă cu scop de

represiune –, ori numărul manifestanților a fost mult mai mic și, în acest caz, având în vedere raportul număr al victimelor – forță, forța folosită a fost disproporționată și, în consecință, a avut un caracter de represiune. Altfel, militarii se vor apăra mereu că se aflau în misiune, că au fost atacați violent și au ripostat legal.

Oricum, este evident pentru orice om de bun-simț că militarii din stradă nu aveau posibilitatea de a verifica legalitatea ordinului pentru starea de necesitate dat ilegal de Ceaușescu și nici să conteste ordinele pentru alarma de luptă parțială venite de la ministrul Apărării. La nivelul superior al Armatei, cei doi adjuncți ai ministrului Apărării, generalii Stănculescu și Gușă, s-au aflat într-o situație juridică fără ieșire, în cerc vicios. Așa cum arată – corect de data asta – Secția Parchetelor Militare într-o Rezoluție din 22 ianuarie 2002, adică la 12 ani de la evenimente, generalii trimiși la Timișoara se aflau sub ordin militar și nu aveau la dispoziție „vreun instrument juridic cu care să înlăture acțiunile nelegale pe care le-a ordonat Ceaușescu"[551]. Conform legilor de atunci, ei ar fi trebuit să facă sesizarea nelegalității ordinului de înarmare cu muniție de război, de trimitere a blindatelor în stradă și de deschidere a focului împotriva manifestanților către „organul superior celui care a dat ordinul". Adică, Stănculescu și Gușă ar fi trebuit să-l sesizeze pe Nicolae Ceaușescu de faptul că ministrul Apărării, generalul Vasile Milea, le-a dat un ordin ilegal. În absurditatea situației create de Ceaușescu, o astfel de atitudine formală pare și mai absurdă. Alternativa lor era rebeliunea militară, situație în care puteau fi executați pe loc de orice ofițer care primea un astfel de ordin de la București, sau să-și tragă un glonț în cap. În acest caz comanda era luată de alți generali, care ar fi continuat represiunea. Putem presupune oricînd că generalii Gușă și mai ales Stănculescu (pe care îl bănuim de cunoașterea din timp a diversiunii) au înțeles la un moment dat că este vorba de o represiune ordonată ilegal de Ceaușescu, constatînd, de exemplu, că nu există decretul stării de necesitate, fie după ce l-au întrebat pe Milea de el, fie observînd că nu este publicat în ziarele

[551] Ministerul Public, Secția Parchetelor Militare, Dosar nr. 11/P/1996, *Rezoluție* din 22 ianuarie 2002, p. 7.

timişorene. Ei nu aveau la dispoziţie decît cele două variante expuse mai sus: rebeliunea sau glonţul. Aici intervine, bineînţeles, şi factorul personal. Guşă era un militar de carieră, cu principii cazone puternic fixate în comportament; era omul principiului: „Orice diavol alegi, priveşte-l în ochi". Stănculescu era mai rafinat şi mai umblat prin lume, uneori şi prin locuri unde a fost bine informat despre ce urma să se întîmple în decembrie în România. El căuta evident să-şi salveze pielea şi să iasă cu bine, viu, neîmpuşcat de Ceauşescu, dintr-o criză extrem de periculoasă. El este un supravieţuitor, un om politic. Nuţă şi Mihalea erau nişte brute, nu ne puteam aştepta nimic de la ei. Generalul Macri a avut un destin ciudat, căzînd mai degrabă victimă campaniei de distrugere a Securităţii, decît faptelor sale. Coloneii de Securitate, Popescu şi Sima, cărora li se luase comanda încă din dimineaţa de 17 decembrie, au primit împreună 1 200 de ani de condamnare, ceea ce spune mult despre caracterul sancţiunilor date după schimbarea regimului politic în România. Ne aflăm în faţa unor desfăşurări de raţionamente, de proiecţii logice. La momentul în care analizăm detaliat realitatea, cea mai bine cunoscută de Securitate, a contextului internaţional, a presimţirii evenimentului de către Securitate, a faptului că la Iaşi a fost încercată declanşarea diversiunii de către sovietici, că la Timişoara evenimentele s-au produs pentru că au fost instigate calificat de servicii secrete străine, apare o altă versiune logică a evenimentelor. Iar această altă logică are ca finalitate întrebările: de ce s-a ajuns în situaţia să tragă Armata, de ce a fost nevoie de ordinul criminal al lui Ceauşescu? Pe teritoriul României se desfăşura o diversiune străină: ce a făcut Securitatea să o împiedice? A lăsat-o să se desfăşoare. Am avut de-a face cu un proces ireversibil, căruia nu i ne puteam opune? De ce a trebuit să plătească Armata preţul acestei ruşini istorice?

Represiunea de la Timişoara din noaptea de 17 decembrie 1989 a fost ordonată de Nicolae Ceauşescu şi transmisă forţelor militare de ministrul Apărării, generalul Vasile Milea, şi de ministrul de Interne Tudor Postelnicu. Transmiterea ordinului de represiune la Timişoara s-a făcut sub acoperirea „stării de necesitate" invocate

ilegal de Ceauşescu, militarii de la Timişoara, atît cei de la Armată cît şi cei de la Interne, neavînd posibilitatea legală şi fizică de a verifica legalitatea ordinului, precum şi instrumentul juridic prin care să semnaleze ilegalitatea ordinului sau să oprească executarea lui. La faţa locului s-a înregistrat o atitudine represivă din partea forţelor Ministerului Apărării Naţionale în dispozitive care nu făceau parte din misiunile ce pot fi interpretate ca legale în situaţii excepţionale ale Armatei (Piaţa Operei, Catedrală) şi din partea forţelor Ministerului de Interne acţionînd acoperit cu echipaje mobile şi trăgători individuali, ambele atitudini înscriindu-se în categoria acţiunilor teroriste, în particular a terorismului de stat. În majoritatea cazurilor de victime provenite din folosirea armelor militare, focul s-a executat din poziţii de apărare (a clădirilor, tehnicii de luptă sau integrităţii fizice), prezenţa unor grupuri extrem de violente, practicînd şi violenţe nejustificate, devastări şi incendieri, permiţînd justificarea juridică a uzului de armă. Moral, niciodată.

Capitolul V
REVOLTA POPULARĂ
Timişoara, 18-20 decembrie 1989

Moto:

Puneţi tunul pe catedrală, să se termine odată cu totul.

ELENA CEAUŞESCU

Analizînd sumedenia de detalii ale comportamentului diferitelor autorităţi ale statului şi al manifestanţilor nu trebuie să uităm imaginea de ansamblu: evenimentele se petreceau în interiorul unui stat dictatorial comunist în care mentalităţile acţionau mai repede decît instituţiile, iar comunicarea între stat şi societate era unilaterală, restrictivă, redusă la propagandă. În celelalte ţări comuniste europene, neexistînd particularitatea liderului ales pe viaţă, populaţia se raporta la partidul comunist într-un mod mai direct, organic, astfel că responsabilitatea partidului intra în ansamblul percepţiilor populare. Teroarea aplicată în primele decenii de comunism în România a condus şi la lipsa unei reprezentări viabile de către cetăţeni a Constituţiei şi legilor ţării, astfel încît cunoaşterea şi aplicarea lor nu au fost o preocupare, întreaga forţă a legii fiind atribuită şi în majoritate recunoscută ca aparţinînd autorităţii. În sfîrşit, România era un stat insular al lagărului comunist, iar conştiinţa acestei apartenenţe se fixase timp de 45 de ani în mentalitatea a cel puţin 86% din populaţie, cea născută după 1944. Astfel, mesajele revoltei nu erau duse niciodată pînă la capăt, iar forţele de ordine erau obişnuite să ignore legea.

Al doilea lucru pe care nu trebuie să-l uităm este că noi – autorul şi cititorii săi – facem aici reconstituirea unei tragedii. Dacă reducem evenimentele de la Timişoara la schema simplă: revoluţionarii s-au revoltat, armata a tras şi apoi a trecut de partea revoluţiei, nu mai este nevoie nici de cărţi, nici de manuale şi nici de Istorie.

Putem face cum au făcut japonezii timp de 25 de ani după război: în cărțile de școală, la capitolul „Al doilea război mondial", exista doar titlul și o singură frază: „S-a întîmplat și am pierdut". Atît! Cîteva generații de copii și tineri au fost ferite astfel de sentimentul vinovăției, protejate de remușcările sau frustrările unui război pierdut de țara lor. Așa putem face și noi cu revoluția: s-a întîmplat, a venit libertatea, să ne bucurăm de ea! Din nefericire, comparația cu Japonia se oprește aici, deoarece Japonia a fost ocupată de Statele Unite, condusă de acestea spre democrație și prosperitate, în timp ce revoluția din decembrie 1989 – mai precis, felul cum s-a desfășurat ea – a răsfrînt consecințe negative directe asupra următorilor 15 ani din istoria României și încă mai răsfrînge.

Agenți provocatori sau revoluționari?

Întrebarea revine obsesiv pentru că răspunsul ei poate lămuri acțiunea diferiților actori ai evenimentelor. În noaptea de 17 spre 18 decembrie principalele activități au aparținut Armatei. Reamintim că ea se afla în alarmă pe întreg teritoriul țării, însă alarma care i se dăduse nu corespundea nici unei legi sau prevederi regulamentare și nici nu era menționată în ordinele secrete ale comandanților de unități. Informat sumar și aproximativ asupra consecințelor deschiderii focului la Timișoara, generalul Vasile Milea va transmite telefonic la Divizia 18 la ora 21.00 (17 decembrie) o serie de recomandări, al căror conținut, deși destul de clar, nu are un rost tocmai explicit. Ministrul Apărării va preciza „să se întărească paza cazărmilor și a depozitelor de armament și de muniție; să se execute focul de avertisment numai în sus, după somațiile regulamentare și, eventual la picioare, numai cînd obiectivele sunt atacate și dacă există certitudinea că este pusă în pericol integritatea acestora, a efectivelor sau tehnicii de luptă; să fie protejate armamentul și tehnica de luptă scoase în oraș pentru a nu cădea în mîna grupurilor turbulente"[552] Acest ordin nu este tocmai firesc din două motive. La

[552] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, p. 63.

acea oră se trecuse la alarma parțială de luptă pe toată țara, iar în Timișoara fusese dată încă de după-amiază. Alarma parțială de luptă implică automat toate măsurile transmise de Milea la ora 21.00. Practic, ca să luăm un exemplu, „întărirea pazei cazărmilor" fusese o măsură luată imediat după alarmare, astfel că reluarea acestui ordin era inutilă. Așa cum am văzut, „alarma parțială de luptă" nici nu s-a aplicat potrivit procedurilor standard. Ar fi posibil ca, repetînd acel ordin, Milea să fi avut în vedere informațiile pe care le primise pe linie militară despre efectul deschiderii focului în oraș, precum și despre cele cîteva incidente grave în care fuseseră angajate forțele Armatei (mai ales cel din Calea Girocului). Dacă informarea lui Milea s-a făcut telefonic, este posibil să i se fi raportat și caracterul „profesionist" al unor atacuri, cum au fost cele de orbire și blocare a tancurilor. Descrierea scenei din Calea Girocului i-o fi amintit lui Milea aceeași scenă petrecută la Praga, în timpul derulării scenariului KGB? Și acolo tancurile fuseseră blocate cu zeci de rângi și bare apărute din senin. Am fi tentați să credem că astfel i s-a întărit convingerea că violențele împotriva trupelor sale au fost conduse de agenți care au acționat sub acoperirea mulțimii formate din curioși. Al doilea motiv al caracterului nefiresc al acestui ordin este faptul că el nu este specific luptei armate, confruntării cu inamicul. Pe inamic nu-l tratezi cu focuri de avertisment, cu somații etc.; tragi și îl omori. Felul cum arată acest ordin demonstrează mai degrabă că ministrul Apărării *știa cine sunt cei din stradă*. Discuțiile purtate de autor cu numeroși ofițeri prezenți la Timișoara în acea perioadă au relevat faptul că toți, fără excepție, identificaseră fără dubiu prezența în stradă a unor cetățeni obișnuiți ai orașului, dar, din cauza acțiunilor violente și pe alocuri inexplicabile ale grupurilor de agresori civili, ei au interpretat acea categorie de timișoreni drept „persoane antrenate cu prea multă ușurință de diversioniști în acțiunile violente", ca „*massă* de manevră" sau pur și simplu drept „huligani". Dacă recitim cu atenție textul ordinului lui Milea, vom observa însă că el insistă pe trecerea subunităților aflate în oraș în poziții de apărare, în locații specifice Armatei (unități militare, depozite, clădiri oficiale) și pe apărarea în cazul atacării tehnicii de luptă. La acea oră mai existau încă focare

violente în oraş, mai îndepărtate de Centru, în ciuda focului intens declanşat începînd cu ora 19.00. Este posibil să i se fi raportat şi faptul că acţiunile nu au încetat. De altfel, între orele 21.30 şi 23.00, acţiunile grupurilor violente se îndreptau *exclusiv* spre obiective apărate de subunităţi ale MApN (Uzina Textilă Timişoara, cazarma UM 01942, cazarma UM 01008 şi Spitalul Militar), înregistrîndu-se răniri în rîndul militarilor, precum şi deschiderea focului de avertizare. În toate aceste cazuri focul deschis de militarii din formaţiunile de pază a fost legitim. Cazul din Calea Lipovei, de exemplu, rămîne în continuare inexplicabil, avînd în vedere că unităţile militare din această zonă se află la o distanţă apreciabilă de Centru. Aici, întrebarea lui Guşă: „Ei au treabă cu partidul, ce caută să atace unităţi militare?" are o deplină justificare. Calea Lipovei este un bulevard larg străjuit pe o parte de un gard lung din beton al unităţilor militare şi pe partea cealaltă de blocuri, locuite în majoritate de muncitori proveniţi din alte zone ale ţării, de regulă moldoveni. Nu au ieşit decît cîţiva, din curiozitate; restul a privit de la ferestre. În ciuda eforturilor pe care le fac unele asociaţii de revoluţionari de a prezenta faptele ca foarte clare, rămîne inexplicabil altfel decît prin incitare şi diversiune atacarea unităţilor din Calea Lipovei.

Interpretarea ansamblului incidentelor care au implicat Armata a atins în timp două aspecte distincte. Din punctul de vedere al revoluţionarilor, atacarea unor unităţi militare în acel interval orar a avut drept sursă identificarea Armatei ca autoare a represiunii din Centru şi drept scop disocierea soldaţilor de ofiţerii lor, urmărind oprirea focului de armă şi solidarizarea cu mişcarea anticeauşistă şi anticomunistă. În timpul acestor atacuri, între care cel de la cazarma UM 01942 – încercare de pătrundere în unitate – a avut aspect de sinucidere în grup, manifestanţii strigau: „Soldaţi, împuşcaţi-vă ofiţerii!" şi „Moldoveni împuţiţi!"[553]. Acest ultim apel, aparent straniu, provenea din zvonul public că în rîndurile forţelor de represiune se află ofiţeri aduşi din Moldova – reflex în domeniul militar al unor măsuri luate de partidul comunist în sectorul industrial cu aspect de migraţie economică din zonele sărace al Moldovei. Propaganda

[553] *Ibidem.*

maghiară nu ratase ocazia să afirme în repetate rînduri că aducerea moldovenilor în zone industriale aglomerate – Timişoara, Braşov, Valea Jiului – se baza pe loialitatea acestora la regimul comunist şi avea drept scop schimbarea configuraţiei etnice din zonele respective. Pe această canava, propaganda a indus şi ideea diferenţei în gradul de civilizaţie dintre românii bănăţeni şi românii moldoveni. În realitate şi unii şi alţii trăiau la fel de prost şi de neliber. Aberaţia acestei situaţii venea, cel puţin în cazul Căii Lipovei, din faptul pe care deja l-am arătat că locatarii acestui cartier erau în majoritate moldoveni. Pe cine atacau ei şi injuriau ca „moldoveni împuţiţi"?! Pe de altă parte, pentru orice instituţie militară, de oriunde, tentativa de disociere, de desolidarizare a soldaţilor de ofiţerii lor reprezintă un act extrem de grav, dar nu neapărat original, desolidarizarea soldaţilor de ofiţeri fiind înregistrată în cazul revoluţiei comuniste din octombrie 1917 din Rusia. Este încă un detaliu care apropie ultima revoluţie a secolului al XX-lea de prima revoluţie a aceluiaşi veac zbuciumat.

Mutîndu-ne în cealaltă tabără vom constata că atacarea unităţilor militare în intervalul 21.00-23.00 se înfăţişa ca o confirmare a intenţiilor agresiv-subversive ale manifestanţilor, imagine cu care fuseseră îndoctrinaţi militarii, dar mai arăta şi comandanţilor militari că nucleul dur al mişcării, izolat şi mai uşor de identificat ca urmare a dispersării *massei*, există şi operează intenţionat împotriva Armatei. Putem crede că este o atitudine exagerată şi chiar falsă, dar nu trebuie să neglijăm faptul imediat că acele atacuri violente se desfăşurau sub ochii lor, că erau ţinta lor şi că, în acel moment, nucleul dur aflat în stradă reprezenta o infimă parte dintr-o populaţie urbană care nu reacţiona. Pe noi nu trebuie să ne mire. Istoria revoluţiilor demonstrează că succesul a fost întotdeauna determinat de acţiunea dinamică a unui grup restrîns de persoane foarte hotărîte sau urmînd un plan cu final bine definit de care s-au ţinut cu tenacitate. Toate revoluţiile au avut un astfel de grup diversionist, fie că a plimbat cu căruţa zece morţi prin toate cartierele Parisului în 1848, anunţînd populaţia că în centru sunt 10 000 de morţi, fie că a intrat în Palatul de Iarnă gol, anunţînd apoi că l-a cucerit prin luptă. Pe de altă parte nu putem pretinde militarilor să cunoască

istoria unor astfel de fenomene politice ca să-şi dea seama că o revoluţie nu are nevoie de participarea „întregului popor". Dimpotrivă, la şcoală învăţaseră că o revoluţie arată altfel. Prin urmare, este perfect plauzibil ca militarii să nu fi crezut în informaţiile că în stradă nu sunt cetăţeni revoltaţi ai Timişoarei, ci nişte huligani şi agenţi străini, este perfect posibil să nu-şi fi dorit deschiderea focului împotriva lor şi chiar să fi constatat că nu există războiul la care au fost trimişi, dar la contactul direct cu violenţa străzii toate aceste gînduri au fost înlăturate de stereotipiile vieţii militare, de nevoia sau frica de a executa ordinele, de îndoiala că ceea ce se petrece sub ochii lor este firesc şi nu provocat cu intenţie. Strada le arăta invers, le dădea dreptate politrucilor din unităţile lor. Cred că este suficient să ne imaginăm cum a ajuns informaţia despre tancurile blocate în Calea Giroculuí la militari: „Îndreptîndu-se spre misiune, tancurile s-au oprit pentru a nu răni sau omorî cetăţenii din stradă; în faţa acestui gest de omenie şi responsabilitate, grupuri violente de agenţi provocatori şi huligani au atacat echipajele tancurilor, le-au blocat cu bare de fier pregătite din timp, le-au incendiat după care au molestat echipajele cu topoare şi rângi". Nu a existat alternativă la această informaţie, nu a fost nimeni care să-i informeze pe militari altceva. Faptul că după ce s-a produs atacul numeroşi locatari din apropiere şi trecători s-au învîrtit în jurul tancurilor, s-au urcat pe ele, au încercat să le manevreze nu înseamnă că aceleaşi persoane sunt şi cele care le-au blocat acolo. Asta este o altă legendă de la Timişoara, unde foarte mulţi şi-au atribuit acţiuni şi merite numai pentru faptul că s-au aflat în locul unde s-au petrecut astfel de incidente.

În cele două ore de represiune militară din noaptea de 17 decembrie de la Timişoara au existat două tipuri de reprezentanţi ai autorităţilor: activi şi inactivi. Cei implicaţi direct au fost Ion Coman, generalul Guşă, locotenent-colonelul Zeca, generalii Nuţă şi Mihalea, fostul prim-secretar Ilie Matei. Scoşi din joc ca urmare a preluării comenzii autorităţii şi a conducerii forţelor de represiune au fost primul-secretar Bălan, colonelul Ion Popescu, Gheorghe Diaconescu şi procurorii săi. Martori fără posibilitatea de a influenţa cursul evenimentelor au fost generalul Macri cu subordonaţii săi şi generalul

Victor Stănculescu. Aceştia doi din urmă, cum am mai arătat, erau singurii care ştiau ce se întîmplă, înţelegînd fenomenul în ansamblul său ca pe o diversiune menită să producă înlăturarea lui Ceauşescu la Bucureşti. Putem afirma de pe acum că, în faţa acestei diversiuni, Ceauşescu a găsit punctul slab în locul cel mai vulnerabil: ministrul Apărării, generalul Vasile Milea.

După convorbirea cu Milea, generalul Guşă îi va însoţi în timpul nopţii de 17 spre 18 decembrie pe Ion Coman şi pe fostul prim-secretar Ilie Matei într-o deplasare de recunoaştere prin oraş. Această deplasare s-a făcut într-un TAB, sprijinit de un camion militar plin cu soldaţi. Şi amănuntul acesta este straniu – şeful Marelui Stat Major al Armatei române circulă printr-un oraş românesc într-un blindat! Cauza acestor precauţii era sentimentul inoculat de la Bucureşti şi întărit de rapoartele panicarde venite de la subunităţile din oraş că pe străzi acţionează agenţi provocatori şi că s-au înregistrat trageri, cu consecinţe mortale, din surse necontrolate. Este posibil ca Guşă să nu fi ştiut de echipajele mobile „Zet" ale generalilor Nuţă şi Mihalea, dar a primit informaţia că se execută foc individual de pe clădiri şi din autoturisme. În mod cert Guşă fusese informat că în oraş trag şi civili. În plus, pe timpul deplasării din acea noaptea, chiar convoiul său a fost atacat într-o zonă de periferie. Trebuie însă arătat că, într-o sinteză a tuturor informaţiilor cunoscute despre existenţa şi acţiunea diversioniştilor, *aceştia părăsiseră deja Timişoara la acea oră*, deplasîndu-se cu trenul în alte localităţi ale judeţului, unde au încercat să inflameze populaţia, la fel ca şi în capitala Banatului. După toate probabilităţile, la acea oră grupurile aflate încă pe străzi aparţineau exclusiv timişorenilor.

Avertismentul Tien Anmen

Am amînat înadins analiza cazului Chinei de la capitolul referitor la premisele internaţionale ale revoluţiei române pentru a-l expune aici, datorită unor particularităţi anume ale impactului acestui caz în Armata României. Începînd din ziua de 30 septembrie 1989, în mari unităţi şi unităţi ale Armatei RSR a fost difuzat un film documentar dublat în româneşte, produs de Studioul cinematografic

al Armatei Republicii Populare Chineze. Filmul înfăţişa versiunea oficială asupra evenimentelor din China şi din Piaţa Tien Anmen în perioada 27 aprilie-3 iunie 1989. Deşi rolul iniţial al filmului era să marcheze, în rîndul militarilor români, ziua naţională a Republicii Populare Chineze (1 octombrie), pelicula a fost difuzată în toată Armata română la nivel de cadre pînă în ziua de 17 noiembrie 1989, adică pînă în preajma Congresului al XIV-lea. Explicaţia pentru această durată neaşteptată, de o lună şi jumătate, a proiecţiei documentarului militar chinezesc este că Nicolae Ceauşescu văzuse filmul şi ordonase expres vizionarea lui în toată Armata. Scopul comandantului suprem va putea fi înţeles numai după parcurgerea „cazului" China din anul 1989 şi după cunoaşterea conţinutului acelei pelicule. Totodată, ne vom putea explica şi de ce apariţia înscrisului „Tien Anmen II" pe zidul Institutului de Arhitectură în timpul fenomenului „Piaţa Universităţii" a trezit reacţii dezaprobatoare şi chiar ironice din partea presei favorabile FSN.

În literatura tematică scriitorul Stelian Tănase a analizat procesele complexe prin care a trecut regimul comunist din China în anul 1989. Sub influenţa imaginii internaţionale proiectate de programul sovietic de reforme, paşii dintîi ai schimbărilor din economia Chinei au permis apariţia unei schiţe de fenomen politic similar şi în China: „Intelectuali, jurnalişti, activişti comunişti revizionişti cer *toumingdu*, corespondentul pentru *glasnost*"[554]. Liderii moderaţi reformişti îi acceptă, îi încurajează discret şi chiar îi apără în faţa reacţiei imediate şi brutale a comuniştilor radicali. Aceştia din urmă consideră că orice uşă, cît de mică, deschisă spre liberalizare, va produce o catastrofă politică de proporţii, urmată imediat de una economică şi de una socială. În plus, un model sovietic este întotdeauna suspect pentru China, pentru că modelul unei Mari Puteri vecine urmăreşte întotdeauna interese strategice de durată. Pentru *leadership*-ul comunist chinez, campania dinamică şi pe alocuri agresivă a proiecţiei internaţionale a *perestroikăi* şi *glasnost*-ului era o altă formă de atingere a hegemoniei zonale, hegemonie pe care China o combătuse violent timp de o jumătate de secol. Argumentul forte al comuniştilor

[554] Stelian Tănase, *Miracolul revoluţiei*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1999, p. 181.

radicali era însă realitatea greu de contestat că gestionarea unui megastat multinațional populat cu o megapopulație (1,5 miliarde de oameni) presupune o formidabilă organizare politică și administrativă, pe care nu reușise să o demonstreze decît regimul comunist așa-numit „de tip asiatic", mai dur din punct de vedere doctrinar, intens ideologizat și puternic militarizat. Realitatea istorică le dădea dreptate, apoi nici Marile Puteri occidentale nu riscau o încurajare prea insistentă a liberalizării chineze, din cauza consecințelor previzibile ale apariției unui dezechilibru major în balanța puterilor mondiale. Statele Unite, mai ales, erau extrem de atente cu evoluția celei mai importante puteri militare din Pacific, unde Marina militară chineză deținea o supremație, cel puțin numerică, dar și atomică, de respectat. Fără îndoială că un proces de liberalizare era și este posibil oricînd, dar presupune divizarea țării în mai multe state naționale, ceea ce conducerea Chinei nu poate accepta. Din același motiv rezistența la reforme a liderilor comuniști radicali a îmbrăcat și aspectul luptei pentru unitate națională, ceea ce făcea totodată din orice abordare reformistă un risc de execuție publică pe stadionul central din Beijing. Liderii reformiști – Deng Xiaoping, Zhao Ziyang, Hu Yaobang, altfel figuri foarte cunoscute și în România – aveau însă de partea lor un argument la fel de puternic: URSS se mișca și o dată cu ea lumea; China risca să rămînă în urma acelei rotații accelerate a Terrei umane, motiv pentru care trebuia să facă și ea ceva, dar numai atît cît să nu-și pună în pericol existența. Timpul a dovedit că singurul loc unde *perestroika* și *glasnost*-ul aplicate unui regim comunist au reușit a fost China, deoarece liderii reformiști au știut cum să manevreze întredeschiderea lanțului comunist. Presat de grupul radical, Deng Xiaoping face o mișcare strategică inteligentă, retrăgîndu-se din toate funcțiile la Congresul PCC din 1987, dar ocupînd funcția de șef al Comisiei militare a partidului. Gestul lui Deng avea cel puțin două rațiuni subtile, care nu pot fi înțelese decît în context istoric chinez. În primul rînd, ideea de *retragere* inducea public o puternică imagine, nu de generozitate și responsabilitate politică – așa cum se întîmplă în cazul unui om politic care nu vrea să împiedice cursul normal al politicii –, ci de repliere în poziția gînditorului suprem, a înțeleptului. Fostul lider

Mao, în ciuda rarelor sale apariții și a faptului că nimeni nu știa ce face toată ziua, își conserva imaginea puternică de înțelept atoateștiutor și ubicuu. „Înțeleptul de pe Muntele Roșu" este o legendă chinezească al cărei simbol se dovedea extrem de elocvent fără să facă o trimitere directă la Mao. În 1978, cînd a avut loc la București marea expoziție de pictură chineză contemporană, a putut fi vernisat și imensul tablou „Mao vorbind insectelor"! În al doilea rînd, ocuparea funcției de șef al Comisiei militare îl așeza pe Deng în fruntea structurii de putere cea mai eficiente pe timp de criză. Din ianuarie 1976, cînd moare Ciu Enlai, și pînă în iulie 1977, cînd Deng Xiaoping prelua puterea, China a fost condusă practic de un prieten al României, Hua Guofeng. Funcția lui: șeful Comisiei militare a partidului. Așadar, precedentul exista.

Moartea lui Hu Yaobang la 15 aprilie 1989 declanșează mișcarea studențească, susținută din umbră de Deng cu scop dublu: cîștigarea bătăliei secrete la vîrful partidului și consumarea segmentului inevitabil al revoltei de stradă pînă la capăt. Harrison E. Salisbury, citat de Stelian Tănase, rezumă simplu realitatea fenomenului rămas în istorie cu numele „Piața Tien Anmen": „Studenții nu știau că Tien Anmen este o *înscenare*. A fost un test de forță nu doar între studenți și guvern; a fost *un test* în interiorul guvernului"[555]. *Massa* a fost folosită inteligent de grupul lui Deng Xiaoping pentru a forța mîna radicalilor și, în același timp, acceptînd circul mediatic și implicările nediplomatice ale lui Gorbaciov în manifestația din celebra piață, a permis consumarea acelui fenomen pînă la capăt, știind că are o curbă care va cădea în timp. În ziua de 18 mai se decretează Legea marțială care permite angajarea Armatei într-o misiune de represiune, însă timp de șase zile trupele acesteia nu apar, nu acționează. La 23 mai 1989, ambasadorul României în China transmitea că „Trupele armatei chineze de eliberare s-au repliat în zona periferiilor orașului «în așteptare de noi ordine». Aici s-au organizat în tabere, montînd corturi și creînd condiții pentru o ședere ceva mai lungă"[556].

---

[555] *Ibidem*, p. 183.

[556] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *1989. Principiul Dominoului*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 2000, p. 69.

Aceste trupe s-au oprit ca efect al contradicţiilor violente de la vîrful conducerii politice, Deng Xiaoping reuşind să-i convingă pe comuniştii radicali că aplicarea măsurilor militare putea fi interpretată ca o neputinţă a guvernului de a rezolva criza prin mijloace politice. Asta i-a descumpănit. Cum agitaţia din piaţă începuse să scadă spre sfîrşitul lunii mai, dar nu înceta mediatizarea exagerată şi partizană a presei internaţionale, liderii radicali au hotărît să lichideze nucleul protestatar, trimiţînd însă numai o parte a forţelor militare, conţinînd în primul rînd infanterie mecanizată. În ziua de 3 iunie în Piaţa Tien Anmen manifestaţia era deja vizibil eşuată, mai rămăseseră cîteva sute de persoane, în marea majoritate venite din provincie şi care nu mai doreau să se întoarcă, probabil de frică. În cursul serii de 3 iunie, care era o sîmbătă, camioanele militare sunt blocate de fluxul populaţiei paşnice aflată în stradă în mod firesc, fără vreo participare la mişcarea de protest stinsă în piaţă. Neputînd să înainteze, trupele care staţionaseră în jurul oraşului şi interveniseră sporadic în perioada precedentă, sunt atacate de cetăţeni. Fără ordine de foc, militarii sunt nevoiţi să accepte prezenţa civililor în preajma şi pe tehnica militară şi apare, ceea ce ştim şi din revoluţia română, sentimentul unei „fraternizări". În scurt timp se lansează zvonul că armata trimisă împotriva manifestanţilor s-a aliat cu aceştia. Grupuri violente se întorc în piaţă şi încep să atace clădiri oficiale. În aceste condiţii, trupe noi, aduse între timp din ţară, „au luat cu asalt toate centrele importante din centrul oraşului şi în primul rînd Piaţa Tien Anmen. De data asta, coloanelor de autocamioane cu militari li s-a deschis drum cu tancuri şi transportoare blindate. Afluxul de trupe autopurtate este masiv, în jurul Beijingului fiind adusă o armată de circa 200 000 de militari"[557]. Conform poziţiei oficiale chineze, acţiunea a produs 30 de morţi din rîndurile civililor şi 200 din rîndul militarilor! Cifrele au fost puse pe seama minciunilor propagandei comuniste chineze, dar situaţia, oricît pare de neverosimilă, era în realitate foarte aproape de adevăr. Totuşi, cum se poate explica o represiune care produce mai multe

[557] *Ibidem*, p. 94.

victime în rîndul militarilor decît în rîndul civililor?! Răspunsul era dat în filmul documentar prezentat cadrelor militare române.

Probabil că nimeni nu a fost în stare să explice cu adevărat ce s-a întîmplat, în detaliu, în acea noapte pe piatra Pieţei Tien Anmen, în condiţiile în care relatările presei occidentale au fost la rîndul lor ridiculizate, ca şi în cazul României, de dezvăluirea ulterioară a diversiunii la care s-a pretat. Documentarul militar chinez conţinea însă o temă surprinzătoare: în zona centrală a Beijingului şi în Piaţa Tien Anmen s-a produs o *fraternizare* a unor trupe militare „şovăielnice" cu populaţia, motiv pentru care trupe fidele puterii de stat au intervenit restabilind ordinea, inclusiv prin anihilarea trupelor „trădătoare". Aşadar, din punctul de vedere oficial chinez, *în Piaţa Tien Anmen avusese loc în principal o luptă între două formaţiuni militare*, nu între manifestanţi şi Armată. Ultima secvenţă a filmului documentar – aşa cum mi-a fost relatată de colegi ofiţeri din Armata noastră – înfăţişa buldozările care împingeau către un şanţ de la marginea Pieţei Tien Anmen maşini, camioane calcinate şi cadavre de civili şi militari la un loc. Imaginea era terifiantă şi a rămas imprimată puternic în memoria militarilor români. Acesta a fost şi scopul ordinului lui Ceauşescu de difuzare a filmului în unităţile militare româneşti: iată ce se întîmplă atunci cînd militarii ezită şi „trădează"! Filmul explica şi de ce au fost mai mulţi militari morţi decît civili, constituind totodată suportul informaţional pentru contestarea postrevoluţionară a înscrisului „Piaţa Tien Anmen II" de pe clădirea Arhitecturii: în Piaţa Universităţii nu avusese loc în noaptea de 21 spre 22 decembrie 1989 o confruntare între două formaţiuni militare.

Nu putem ignora acest avertisment dat de Nicolae Ceauşescu ofiţerilor români înaintea lui decembrie 1989.

Schimbarea dispozitivului militar

Întors din centrul municipiului Timişoara la Comandament, generalul Ştefan Guşă dă trei ordine. În primul cere deplasarea la Timişoara a unei subunităţi de paraşutişti. În al doilea, cere deplasarea în directă subordonare a unei subunităţi de cercetaşi de la Buzău.

Al treilea ordin era o repoziționare a subunităților aflate în oraș: „Pînă dimineață să se retragă toate tancurile în cazărmi; să se ia măsuri pentru odihna și hrănirea efectivelor. Misiuni pentru ziua de 18.12.1989: UM 01185 Timișoara, cu 200 militari, opt TAB-uri, cinci autocamioane, o autostație, va executa paza CJP, Poștei, Băncii, podurilor 23 August și Michelangelo; UM 01008 și 01276 Timișoara, cu 400 militari, patru autocamioane, vor asigura paza Depozitului ICRA, Gării de Nord, Uzinei Textile, Grupurilor emițătoare Radio și Pieței Traian; UM 01121 și UM 01970, cu 115 militari, vor apăra Comandamentul UM 01024 Timișoara; UM 01380 Arad cu 210 militari și trei TAB-uri se va dispune în zona Complexului Studențesc, pieților Maria, 700 și Mărăști; UM 01233 Buziaș va apăra Consiliul Popular Municipal și cele două poduri peste Bega din apropierea Catedralei ortodoxe; 300 militari din UM 01140 Lugoj se vor afla în Piața Operei. Se vor constitui patrule conduse de ofițeri în toate zonele de responsabilitate. Rezerva: 200 militari. Dispozitivul va fi gata pînă la ora 09.00"[558]. Acest ordin indică apariția posibilității pentru Gușă de a aduce forțele militare în poziții de apărare și, indirect, de interzicere a accesului de pe anumite căi de comunicație. Amplasarea în noile dispozitive urmărea prevederile Regulamentului militar, pe care l-am mai analizat (paza obiectivelor militare, economice etc.), dar făcea și unele concesii comenzii politice – Pieței Maria, 700, Mărăști, Complexul studențesc, Piața Operei. Se mai observă și interpretarea manevrei de interzicere a accesului, nu pe stradă cum se întîmplase peste noapte și cum găsise Gușă dispozitivul cînd a venit, ci prin blocarea podurilor, pe baza unei hărți a orașului. Este harta mult comentată de presă. Utilitatea acelei hărți a fost modificarea dispozitivului de amplasare al subunităților MApN, căutînd, fără să reușească complet, să respecte legea. Acest ordin mai arată convingerea lui Gușă că acțiunea nu s-a terminat, mai ales după ce fusese atacat în timpul inspecției, și nu putem ști ce a fost în gîndul lui – operațiune organizată sau revoluționari? În aceeași noapte, la ședința cu comandanții, generalul Gușă face precizarea că „în continuare situația rămîne gravă".

---

[558] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluția din decembrie 1989*, Ed. Militară, București, 1998, p. 65.

Aducerea la Timişoara a formaţiunilor de paraşutişti şi cercetaşi a fost o măsură îndelung dezbătută în presă, mult timp acreditîndu-se ideea (falsă) că aceste subunităţi au fost cele care au devastat pentru a provoca represiunea. Am demonstrat că ideea este cel puţin ilogică. Ministerul Apărării a lansat ipoteza că motivul aducerii acestor forţe a fost neîncrederea lui Guşă în informaţiile pe care le primea de la Ion Coman şi de la Nuţă. S-a acceptat, în volumul editat în 1998 de MApN, şi posibilitatea ca generalul Guşă să fi început să aibă bănuieli asupra realităţii, a sensului real al manifestaţiilor, precum şi asupra provenienţei participanţilor. În declaraţia sa olografă din timpul procesului, el va face şi următoarele afirmaţii: „Am trimis diferiţi ofiţeri în oraş pentru a-mi raporta care este situaţia, dar majoritatea au informat că e linişte, deşi se primeau multe ştiri alarmante: că familiile ofiţerilor sunt atacate, unele depozite sunt atacate şi chiar unele cazărmi sunt atacate. Colonelul Rotariu a sunat şi a raportat că i se atacă cazarma. I-am ordonat să întărească paza şi în caz că va fi atacat să someze şi dacă se pătrunde în cazarmă să tragă foc de avertisment, în sus, iar în caz că nu se vor supune să tragă la picioare. I-am reproşat că nu cunoaşte realitatea şi se conduce după zvonuri lansate de alţii. Să iasă afară din birou, să se convingă despre ce este vorba, care este realitatea şi numai după aceea să raporteze. Multe dintre zvonuri nu s-au confirmat şi aveam impresia că sunt lansate cu scopul de a dispersa şi alerga fără rost în diferite locuri". Este o probă că şeful Marelui Stat Major era în confuzie. Unităţile erau atacate, însă era vorba de injurii şi aruncarea unor obiecte peste gard, precum şi de acuzaţii pentru morţii din acea noapte. Au existat într-adevăr şi cîteva situaţii ciudate: două cazuri în care familiile unor ofiţeri au fost ameninţate, injuriate şi agresate de vecinii lor unguri de la bloc şi un caz în care uşa de acces a scării unui bloc locuit de cadre militare a fost găsită sudată, astfel încît să-i împiedice să iasă la alarmă. Un incident special a fost cel de la Unitatea Militară 01942 din Calea Lipovei, o şcoală de şoferi, unde un grup de tineri iresponsabili a încercat să pătrundă în unitate pe poarta principală, o dată cu două maşini militare. Speriaţi de apariţia neaşteptată a civililor peste ei, soldaţii în termen ai şcolii de şoferi – fără şedinţe de tragere efectuate – au deschis foc

necontrolat. Tot acolo, ordinul de a trage rafale în sus a permis şi rănirea sau uciderea accidentală a unor locatari din blocurile de vizavi. Informaţiile derutante, care cereau trimiterea forţelor militare în diferite locuri, simultan cu reproşuri că „Armata nu îşi face datoria", veneau de la generalul Nuţă. Amîndoi generalii, şi Guşă, şi Nuţă, au fost prezentaţi de presa postdecembristă drept favoriţi ai Elenei Ceauşescu, însă în acel moment de la Timişoara o legătură prin comunicaţii cu Elena Ceauşescu avea doar Nuţă. Apoi, aşa cum atestă toate amintirile apropiaţilor, între Guşă şi Nuţă era o mare diferenţă de personalitate, moralitate şi nivel de pregătire în favoarea lui Guşă. Bănuiala că generalul inginer Ştefan Guşă începuse să conştientizeze realitatea situaţiei în care se afla este întărită de aducerea celor două subunităţi specializate, de paraşutişti şi cercetaşi, pentru a avea informaţii proprii şi sigure. Faptul că el trimitea ofiţeri din cazărmi în oraş şi faptul că se simţea dezinformat dovedesc logica acelui ordin de deplasare. Însă trimiterea cercetaşilor, care aveau misiuni de cercetare în adîncimea frontului inamic, în întreprinderi îl aşază pe Guşă, cel puţin pentru un moment, în rînd cu liderii politici locali care încă din noaptea de 17 spre 18 decembrie 1989 au căutat să împiedice solidarizarea muncitorilor cu grupurile violente din oraş. Informaţiile despre starea de spirit a cetăţenilor oraşului şi în particular din întreprinderi veneau pe traseul Securităţii locale, erau raportate de generalul Macri lui Ion Coman, iar acesta le comunica eventual lui Guşă. Aşa cum arată depoziţiile ofiţerilor de Securitate din procese, starea de spirit a cetăţenilor era rezervată, adică nu aveau de gînd să iasă în stradă, deşi este uşor de imaginat la ce se gîndeau peste 290 000 de oameni în noaptea în care se trăgea în oraşul lor cu sute de mii de cartuşe. Am întrebat cîţiva martori din rîndul muncitorilor de la Fabrica de Ţigarete şi de la ELBA ce simţeau atunci cînd oraşul vuia de răpăitul armelor automate. Răspunsurile au fost invariabil dezarmante: „Noi ne vedeam de lucru"; „Directorul/ secretarul de partid ne-a spus să ne vedem de treabă"; „Tot ce ştiam era că armata se luptă cu ungurii preotului ăla"! Nu trebuie să scăpăm din vedere că atît pe linie politică, cît şi pe linia Direcţiei II a Securităţii (în economie) existau suficiente mijloace de a şti ce se petrece în întreprinderi.

Astfel, trimiterea de către Gușă a cercetașilor în întreprinderi nu avea decît o singură logică: se considera dezinformat de factorul politic și de Securitate, i se cereau deplasări de trupe în diferite locuri din oraș, scoțînd astfel efectivele din dispozitivul pe care abia îl stabilizase și din misiunile stricte de apărare. Cu toate acestea, nu în întreprinderi se afla problema lui Gușă, dacă ar fi să ne limităm la pretențiile oficiale ale Armatei, că nu s-a implicat în represiunea politică. Securitatea a depistat prezența luptătorilor DIA în mai multe grupuri de manifestanți din oraș, apoi și pe cei infiltrați în întreprinderi, menționînd în notele de filaj că aceștia sunt înarmați. Au avut asupra lor pistolete, dar documentele militare oficiale demonstrează că nu le-au folosit. Unii ofițeri de Securitate afirmă și astăzi că acele documente militare au fost falsificate. Nu există însă nici o probă, decît mărturii izolate că după revoluție au fost rescrise acte și documente întregi aparținînd unităților militare. Într-o declarație olografă, dată de generalul Macri la 24 februarie 1990, el afirma: „În zilele de 17-18 decembrie 1989 cît am stat la Timișoara în unele întreprinderi din oraș au fost prinși 9 ofițeri îmbrăcați în civil de către muncitori și aduși la Inspectoratul Județean de Interne. Aceștia au fost legitimați de organele de Interne locale și s-a stabilit că făceau parte din Direcția de Informații a Armatei; erau aduși din București și fuseseră aduși la Timișoara să facă muncă de informații. I-am dat telefon lui Ion Coman despre acest lucru și acesta mi-a confirmat că au fost aduși 50 de inși din cadrul Direcției arătate, dar care sunt slab pregătiți, fiind prinși"[559]. Dacă aceștia sunt diversioniștii, ne-am procopsit! Dar Macri făcea cel puțin două confuzii: luptătorii DIA ajunseseră la Timișoara la ora 07.40 din ziua de 18 decembrie, oră confirmată de Jurnalul operațiilor al unității lor, de diagrama aeronavei cu care au venit și de Registrul aerian al Aeroportului Timișoara. Așadar, nu erau în oraș pe 17 decembrie. În al doilea rînd, Macri afirmă că au fost aduși de la București, deși veneau de la Buzău. Militarii respectivi au fost prinși în perioada 18-20 decembrie, nu în aceeași zi, de ofițerii de Securitate și de personalul

[559] Marius Mioc, *Procesele revoluției din Timișoara (1989). Documente istorice*, Ed. Artpress, Timișoara, 2004, p. 362.

întreprinderilor aflat în serviciul de pază al întreprinderilor. În unele cazuri, cum au fost cele două din ziua de 20 decembrie, luptătorii DIA, avînd misiunea să stabilească starea de spirit a muncitorilor, au sărit gardul unor întreprinderi goale, muncitorii fiind în centrul oraşului! Autorul nu exclude posibilitatea ca unele documente, cum este de exemplu Jurnalul de luptă al Batalionului 404, să fi fost falsificat ulterior, însă nu are alte probe. Din păcate, Istoria se scrie şi aşa, rămîne astfel confirmată şi se transmite urmaşilor ca probe. Cîndva, peste ani, un istoric sau un cercetător ocazional va da peste un fragment de text sau peste un document secret şi îl va publica. Inflexibilă, Istoria va merge mai departe.

Ceea ce trebuie să reţinem în legătură cu acest moment precis al evenimentelor este că reorganizarea dispozitivului militar ordonată de generalul Guşă a fost interpretată la Bucureşti drept „un pas înapoi" făcut de Armată. Retragerea subunităţilor în poziţii de apărare, în principal de protecţie a unor clădiri, lăsa din nou cele mai multe căi de comunicaţii şi centrul oraşului la dispoziţia manifestanţilor şi împiedica manevrele represive de tip terorist ale generalilor Nuţă şi Mihalea, prin reducerea posibilităţilor de acoperire a operaţiei. Asigurările date de la Timişoara lui Bobu de către Ion Coman, precum şi asigurările date de Bobu lui Ceauşescu, devreme dimineaţa, că la Timişoara situaţia a fost pacificată, au permis nu numai plecarea dictatorului în Iran, ci şi acceptarea manevrelor de schimbare a dispozitivului militar ordonate de Guşă. În fapt, grupurile diversioniste părăsiseră deja Timişoara, astfel că potenţialul agresiv al mişcărilor de stradă se reducea la timişoreni hotărîţi să nu cedeze iniţiativa şi să nu piardă ocazia, la cetăţeni îngrijoraţi şi revoltaţi de canonada de peste noapte, precum şi de zvonul că sunt sute de morţi căzuţi pe străzile oraşului lor. După revoluţie, Coman a fost arătat cu degetul de mulţi adepţi ai ideii că rămînerea lui Ceauşescu în ţară ar fi rezolvat cumva lucrurile la Timişoara şi că plecarea lui a fost determinată de „dezinformarea" lui Ceauşescu de către Coman. Este adevărat că în dimineaţa de 18 decembrie, în jurul orei 06.00, Ceauşescu l-a sunat pe Coman şi l-a întrebat dacă poate pleca liniştit în Iran. „I-am răspuns că poate pleca liniştit şi să nu ducă nici o grijă" – a mărturisit Coman în proces. În dimineaţa

de 18 decembrie diversiunea încetase la Timişoara, spargerile izolate de magazine şi atacurile unor depozite aparţinînd lumii interlope deja mult mai bine organizate în două zile de tulburări civile. Bineînţeles, revoluţionarii amestecă lucrurile, atribuind toate distrugerile lumii interlope de care caută să se diferenţieze total pentru a înnobila revoluţia.

În acea dimineaţă, schimbarea dispozitivului militar a avut propria sa istorie, nu mai puţin importantă pentru înţelegerea unor întîmplări legate de represiune. Aşa cum am văzut, ministrul Milea a transmis peste noapte ordine (relativ) noi lui Guşă, care au vizat în principal retragerea tancurilor din stradă din cauza riscurilor la care se expuseseră în ziua precedentă. Nici o armată profesionistă nu trimite tancurile într-un oraş. La proces, Ion Coman va încerca să acrediteze ideea că ordinul de retragere a blindatelor i-a aparţinut, aducînd drept argument şi atitudinea dură pe care a adoptat-o în dimineaţa de 18 decembrie faţă de cei doi generali, Nuţă şi Guşă, pentru faptul că ascultă ordinele superiorilor lor pe linie ierarhică, Milea şi Postelnicu, fără avizul său. El nu face decît să confirme faptul că se afla la Timişoara în calitate de reprezentant şi împuternicit al comandantului suprem şi deţinea întreaga responsabilitate: „În dimineaţa cînd am discutat la telefon cu Nuţă şi cu Guşă le-am cerut ca mai înainte de a lua legătura cu miniştrii lor, să mă pună pe mine în temă cu ce vor raporta după care să mă informeze despre ordinele pe cale le primeau“[560]. Este un secret ascuns în această pretenţie. Milea şi-a dat seama de eroarea neprofesionistă pe care o făcuse şi a dat ordinul de retragere a tancurilor din oraş fără să-l anunţe pe Coman. Lipsit de tancuri, Coman îi cere lui Guşă compensarea forţei trupelor cu TAB-uri, motiv pentru care este adusă unitatea de la Buziaş şi introdusă în dispozitivul din oraş, la Catedrală. Totodată, pentru a stăpîni situaţia din oraş şi pentru a acoperi cu anumite măsuri asigurările date lui Ceauşescu, Ion Coman se va ocupa de verificarea atitudinii muncitorilor din întreprinderi şi de cooperarea deplină între forţele MI şi MApN. Pentru această a doua

[560] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia inculpatului Coman Ion* (7 mai 1990), p. 9.

problemă el a cerut celor doi generali să se prezinte la CJP pentru a pune toate dispozitivele pe o hartă unică. Scopul ambelor măsuri luate de Coman, verificarea situației din întreprinderi și unificarea dispozitivelor, era precis: împiedicarea muncitorilor să iasă în stradă. El se va deplasa personal în 7 întreprinderi pentru a face prezența și îi va opri ferm prin ordin pe cei doi generali să mai comunice cu miniștrii lor fără să-l informeze.

Ultima minciună politică

La ora 05.20, Ion Coman vorbește la telefon cu Emil Bobu și îl informează că situația de la Timișoara este sub control. La 05.30 Bobu îl sună pe Ceaușescu acasă și îi comunică același lucru. Ceaușescu se interesează de pregătirile pentru „mobilizarea activului de partid" din Timișoara cu scopul de a „înfiera acțiunea elementelor declasate care au provocat dezordini" în oraș. Încă din 17 decembrie, de la ora 23.00, la Timișoara fusese trimis Cornel Pacoste cu scopul de a coordona activitățile organizațiilor de partid din municipiu pentru obținerea unei atitudini publice, propagandistice, de condamnare a acțiunii manifestanților și de confirmare a stăpînirii situației de către partid. Totodată, Ceaușescu îi convoacă pe Milea, Postelnicu și Vlad la reședința din Bulevardul Primăverii pentru o ultimă serie de ordine, înainte să plece în Iran.

Sofronie Florea, secretarul Comitetului Județean de Partid, va organiza ședința de instruire cu activul de partid și va arăta în instanță că „În dimineața de 18 decembrie 1989, la ora 08.00, la Comitetul municipal de partid a avut loc instruirea activului de partid și de stat la care, în afară de mine, au participat Bălan Radu, Matei Ilie, Pacoste Cornel, activul județean și municipal de partid, secretarii de partid din întreprinderi, directorii și ceilalți șefi de întreprinderi și instituții. Luînd cuvîntul în cadrul acestei ședințe, Bălan Radu a comunicat că s-a decretat starea de necesitate în municipiul Timișoara și, ca atare, este indicat să nu se circule în grup, oamenii muncii avînd obligativitatea să se deplaseze la și de la locurile de muncă pe itinerariile cele mai scurte, că se va interzice vînzarea băuturilor alcoolice, se vor sista spectacolele, că

este necesar să fie luate măsuri ca salariaţii să nu iasă în stradă, că fiecare organ de partid trebuie să cunoască nominal pe cei care lipsesc de la locul de muncă şi cauzele. A pus accent pe necesitatea luării unor măsuri care să asigure desfăşurarea în bune condiţii a activităţii productive. A caracterizat actele de devastare ca fiind antistatale. A mai precizat că armata a primit ordin să tragă şi că a tras, rezultînd morţi şi răniţi"[561]. A fost o tentativă de a bloca solidarizarea muncitorilor timişoreni cu manifestanţii care fuseseră pe stradă în noaptea precedentă. Scopul principal a fost intimidarea, de aceea a fost invocată deschiderea focului de către Armată în condiţiile stării de necesitate şi mai ales ameninţarea că va trage în continuare. Matei Ilie a întărit şi el mesajul acesta, subliniind că este stare de necesitate, că Armata a fost înarmată cu muniţie de război şi că va trage. Cornel Pacoste a insistat pe organizarea adunărilor generale ale oamenilor muncii de solidarizare cu Ceauşescu şi înfierare a actelor de huliganism. Directorii de instituţii şi secretarii de partid din întreprinderi au primit sarcina să organizeze adunările generale ale oamenilor muncii pentru a transmite mesajele de intimidare şi pentru a lua poziţie critică împotriva actelor de huliganism. Cîteva din acestea au fost filmate şi transmise la televiziune, iar presa locală a publicat mai multe articole şi reportaje pe aceeaşi temă. Este interesant de semnalat că unii dintre directorii de întreprinderi, şi anume cei cu grade şi funcţii militare, au fost preveniţi de generalul Stănculescu încă din noaptea de 17 decembrie să fie foarte prudenţi, dîndu-le de înţeles exact contrariul celor anunţate oficial. Unul din cazuri, directorul Întreprinderii Optice Timişoara, avea să declare: „În noaptea de 17 spre 18 decembrie 1989, pe la ora 01.00, am fost sunat de generalul Stănculescu care se interesa de situaţia existentă în unitate. După ce i-am răspuns că nu este nimic îngrijorător, *acesta mi-a cerut să fiu atent la tot ce fac, afirmînd că nu este timp de alte discuţii*. Am înţeles prin aceste vorbe că trebuie să-mi drămuiesc fiecare pas de acţiune şi în sinea mea am mai făcut legătura cu cauzele reale care îi determinaseră pe oameni

[561] CSJ.SM, Dosar nr.6/1990, *Declaraţie martor Florea Sofronie* (8.06.1990), p. 5.

să iasă în stradă"[562]. Şi această atitudine a generalului Stănculescu se adaugă ipotezei că a ştiut din timp care este secretul diversiunii de la Timişoara. Adevărul este că în dimineaţa de 18 decembrie, care era luni, prima zi lucrătoare a săptămînii, locuitorii Timişoarei s-au dus la locurile de muncă. Nimeni, dar absolut nimeni nu s-a oprit să formeze un grup protestatar, să se ducă la CJP pentru a cere explicaţii despre intervenţia militară de peste noapte, să abordeze trupele militare pentru a afla care este situaţia. Sentimentul apartenenţei la un partid care avea responsabilităţi şi obligaţia de a da explicaţii în faţa membrilor săi, în ultimă instanţă a muncitorilor, nu funcţiona (nu se manifesta). La locurile de muncă au fost adunaţi în lungi şedinţe şi au asistat pasiv la declaraţii de solidaritate faţă de Ceauşescu, aflînd totodată că în oraş au acţionat nişte huligani şi nişte agenţi străini, că Armata şi-a făcut datoria. Organizaţiile de partid au făcut prezenţa pentru a depista absenţii, bănuiţi astfel că au participat la evenimentele de peste noapte. Acest act, aşa cum a fost el raportat la CJP şi înregistrat oficial, semnala un număr extrem de mic – unu-doi absenţi nemotivaţi doar la cîteva întreprinderi – astfel că dimensiunea represiunii, prin numărul de morţi şi răniţi – 59 de morţi, aproximativ 280 de răniţi – nu se înfăţişa salariaţilor drept atît de gravă pe cît era în realitate. În timpul cercetării din 2003-2004 am stat de vorbă cu mulţi salariaţi din întreprinderi timişorene şi am aflat că erau într-adevăr foarte derutaţi de contradicţia între realitatea numerică din întreprindere (IOT, UMT, ELBA, Fabrica de Tutun) şi ceea ce auzeau, fie în stradă, fie de la cei care îi contactau din stradă. Efectuarea prezenţei din oră în oră, precum şi asigurările date de secretarii de partid că se va îmbunătăţi aprovizionarea şi vor fi plătite salariile integral au condus la inactivitatea revoluţionară a muncitorimii timişorene, care nu a reacţionat nici în ziua de 18 decembrie, deşi peste noapte oraşul vuise. După şedinţele respective, unii participanţi la evenimentele nopţii trecute au început să relateze sporadic faptele colegilor lor, temîndu-se să nu fie arestaţi. Subiectul cel mai penetrant a fost existenţa morţilor la

[562] *Ibidem* (*Declaraţia martorului Pastiu Ioan din 12.06.1990*), p. 3.

Spitalul județean. Avînd în vedere intensitatea focului de peste noapte, auzit de toată lumea, precum și relatările involuntar exagerate ale participanților, imaginea despre numărul morților, așa cum era ea prezentată de agitatori, de participanți la luptele din timpul nopții, a căpătat proporții la primele ore ale dimineții. Foarte puțini aveau însă imaginea exactă a tragediei. Muriseră din întreprinderile timișorene aproximativ 20 de muncitori, ceilalți pînă la 59 provenind din rîndurile funcționarior, elevilor și studenților. La numărătoarea pe care o fac revoluționarii (de exemplu, Marius Mioc) apar 70 de morți, cifră fără nici un suport probatoriu și în care intră și 7 neidentificați. Aceștia din urmă sunt prezentați de Procuratură ca provenind probabil din alte localități, iar de Securitate ca fiind din rîndul diversioniștilor veniți din Ungaria. În timpul dialogului purtat de autor cu domnul Traian Orban la Muzeul Revoluției din Timișoara în ziua de 4 decembrie 2003, cunoscutul revoluționar avea să facă unele precizări neașteptate:

„Traian Orban: La Timișoara nu avem doar 7 neidentificați, ci și 17 dispăruți. Dacă prin ipoteză și cu mari eforturi am reușit să mai identificăm doi din rîndul celor șapte, nu știm nimic despre cei 17.

AMS: Bine, dar ce vă face să credeți că cei identificați sunt din rîndul celor 7 neidentificați și nu provin din rîndul celor 17 dispăruți?

TO: Au fost inițial 9, au mai rămas 6 sau 5. Am mai primit o seamă de cereri ale unor urmași și s-au stabilit două identități după media de vîrstă și după unele semnalmente. Avem și un caz în care identificarea este destul de certă, dar rudele nu au făcut nici un efort să ne ajute, nu s-au interesat.

AMS: Așadar, numărul persoanelor neidentificate în urma evenimentelor din Timișoara ar fi 22 sau 24?

TO: Da, și în unele cazuri nici nu încape loc pentru povestea cu fuga peste graniță. Știți că a apărut ideea că mulți oameni au fugit după revoluție în străinătate...

AMS: Sau, pur și simplu, au profitat de deschiderea granițelor, au rămas pe undeva și nu-i mai interesează rudele din România... Unii or fi prin pușcării...

TO: Vă dau un exemplu, Otto Zontec, om de 56 de ani, nu era un aventurier, o persoană care să fugă peste graniță. La Timișoara avem în realitate 5 sau 6 neidentificați și 17 dispăruți. Evidența lor, pe baza sesizărilor făcute din mai multe localități din țară, se află la Primărie.

AMS: Vreți să spuneți că între cei dispăruți la Timișoara mulți nu erau din Timișoara?

TO: Nu, mulți nu erau din Timișoara.

AMS: Domnule Orban, sunt puțin derutat. Iertați-mi insistența, dar calitatea de martir oferă niște avantaje. Este posibil să nu revendice nimeni 22 de cadavre, care oferă 22 de certificate de martir?

TO: Nu, nu m-ați înțeles. Cele 17 persoane dispărute sunt revendicate de 17 familii, dosarele lor sunt la Primărie.

AMS: Păi atunci, în cazul ăsta este posibil să avem 17 plus 5 sau 6 cadavre nerevendicate de nimeni între cele 40 arse la București? Ale cui sunt?"

În tabelul întocmit de Ministerul Sănătății în 1991 și înaintat Senatului României, la județul Timiș apar 26 de persoane decedate neidentificate, acoperind probabil tot județul și tot intervalul 17-26 decembrie[563]. Modul improvizat în care s-a făcut identificarea cadavrelor nu oferă informații certe că cei care sunt îngropați în cimitirul eroilor din Timișoara sunt chiar cei înscriși pe pietrele tombale. Barbaria morbidă a furtului cadavrelor și a arderii lor în crematoriul de la București ne răpește și această certitudine.

Emisiunile posturilor de radio străine erau încă prudente, schematice. *Europa liberă* începe să primească telegrame pe fluxul de știri abia după miezul nopții, dar conținutul lor era extrem de vag – granița închisă, existența unei manifestații de simpatie pentru László Tökes, apariția trupelor Armatei în oraș, deschiderea focului, însă fără descrierea consecințelor[564]. Lucrătorii secției române a *Europei libere* probabil că au fost și ei circumspecți atunci cînd le-au sosit

---

[563] Sergiu Nicolaescu, *Sergiu Nicolaescu acuză!*, Ed. PRO, Brașov, 1998, p. 271.
[564] Miodrag Milin, *Timișoara în arhivele Europei libere (17-20 decembrie 1989)*, Ed. Fundației Academia Civică, București, 1999, pp. 12-13.

ştiri de genul „4 000 de demonstranţi se aflau la biserica reformată", loc unde nu încap nici 500. Mijloacele de presă americane şi canadiene vor reacţiona abia din 19 decembrie[565].

În jurul orei 08.00 dimineaţa Milea, Postelnicu şi Vlad sunt chemaţi acasă la Nicolae Ceauşescu. Milea i-a dat asigurări lui Ceauşescu că lucrurile sunt pacificate la Timişoara. La ora 08.30, Nicolae Ceauşescu a decolat spre Iran. La conducerea statului rămîne un triumvirat format din Elena Ceauşescu, Emil Bobu şi Manea Mănescu, sprijinit de ministrul de Interne, Tudor Postelnicu. Primul ordin dat de acest triumvirat l-a vizat pe şeful de stat major al Gărzilor patriotice care a fost convocat şi i s-a comunicat că „va executa numai ordinele transmise de Curticeanu, Mănescu şi Bobu"[566]. Din ordinul generalului Ilie Ceauşescu în unităţile militare din responsabilitatea Armatei 3 se organizează şedinţe cu activul de partid şi instruiri ale cadrelor şi militarilor asupra evenimentelor de la Timişoara, dîndu-se ordine pentru încazarmare, adică izolarea informaţională a militarilor în unităţi. În susţinerea afirmaţiei că ceea ce se întîmplă la Timişoara este o acţiune a trupelor Tratatului de la Varşovia condusă de URSS, Ilie Ceauşescu a comunicat conducerii Armatei 3 şi unităţii militare din Timişoara că se va deplasa la Timişoara, aducînd cu el şi dovezile. Într-adevăr, în dimineaţa zilei de 18 decembrie, acesta soseşte în oraş, contactîndu-i mai întîi pe Ion Coman şi pe generalul Stănculescu, informîndu-i că deţine informaţii care atestă implicarea străină în evenimente. Colonelul Popescu, şeful Inspectoratului Judeţean al MI, a surprins momentul în care Ilie Ceauşescu i-a arătat „dovezile" generalului Nuţă: „În jurul orei 08.15 a sosit la Inspectorat generalul Ilie Ceauşescu care i-a dat generalului Nuţă două coli ministeriale pe care erau dactilografiate cîteva fraze. După ce le-a citit, generalul Nuţă s-a exprimat: «Da, se vede că este mînă din exterior», după care le-a băgat în mapă"[567].

---

[565] Alexandru Duvan, *Revoluţia română văzută de ziarişti americani şi englezi*, Ed. Evenimentul (Fundaţia România Liberă, Washington/Baltimore şi Centrul Mass-Media Evenimentul, Bucureşti), f.a., p. 7.
[566] Sergiu Nicolaescu, *op. cit.*, p. 583.
[567] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia inculpatului Popescu Ion* (5 martie 1990), p. 7.

Înscrisurile prezentate de Ilie Ceauşescu conţineau fragmente (citate comentate politic) din celebrele telegrame primite de la ataşaţii militari din Ungaria şi Iugoslavia. Ilie Ceauşescu s-a dus la Comandamentul Diviziei, instruindu-şi politrucii pe baza acestor hîrtii, aceştia la rîndul lor ţinîndu-şi şedinţele cu activul de partid pentru a le transmite concluzia că la Timişoara au acţionat şi acţionează în continuare elemente diversioniste străine. La recomandarea lui Ilie Ceauşescu activiştii de partid din unităţile militare au dat ordin pentru sigilarea tuturor aparatelor de radio şi TV din unităţi. Informaţia despre diversiunea străină a ajuns pînă la trupă, dar numai la militarii care se aflau în cazărmi. Nu ştim cît şi cîţi au crezut în veridicitatea lor, dar actul de propagandă şi de mobilizare psihologică a existat.

Începînd cu ora 12.00, Ion Coman şi Ilie Matei se deplasează în şapte întreprinderi timişorene pentru a verifica prezenţa la lucru şi dacă există victime din rîndurile muncitorilor. „În urma discuţiilor avute cu conducerile administrative şi politice ale acestor unităţi am aflat că prezenţa era cea obişnuită, că nu existau victime, cu una sau două excepţii, şi că directorilor le era teamă că vor fi atacaţi. La întrebarea mea: «De cine să fie atacaţi», aceştia au replicat: «De cei care au distrus oraşul» şi mi-au cerut să dau aprobare pentru ca armata (de fapt atît cei de la Ministerul Apărării Naţionale, cît şi cei de la Ministerul de Interne) să-i apere"[568]. Este o altă minciună politică lansată cu scopul de a justifica prezenţa forţelor militare la porţile întreprinderilor. Apărarea unităţilor economice era asigurată, conform legilor statului comunist, de Gărzile patriotice, organizate şi instruite în fiecare întreprindere, avînd la dispoziţie armament stocat în depozite speciale aflate în incintă. Ion Coman nu explică de ce, din ordinul său, muniţia aflată în depozitele Gărzilor patriotice din întreprinderi a fost ridicată de Armată. Explicăm noi: pentru ca muncitorii revoltaţi să nu aibă şi arme cu care să iasă în stradă împotriva regimului.

---

[568] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia inculpatului Coman Ion* (7 mai 1990), p. 10.

Astfel devine destul de clar, în hățișul de declarații ocolite și dezinformări, că schimbarea de către generalul Gușă a dispozitivului militar, din ordinul ministrului Milea, încă de la miezul nopții de 17 spre 18 decembrie, a fost transformată de factorul politic local în acea zi într-o misiune de patrulare, interzicere și blocare a muncitorilor în întreprinderi. O astfel de acțiune este caracteristică stării de asediu.

Bineînțeles, nici o lege nu autoriza o astfel de măsură și nici un document oficial nu îndreptățea forțele Ministerului Apărării Naționale să țină întreprinderile timișorene sub asediu.

Activitățile Procuraturii

La Timișoara, procurorul general adjunct Diaconescu ia primele măsuri pe linia Procuraturii: „Dimineața am mers la Procuratură. Atît cît aflasem, erau mulți morți. Am dat telefon la Procuratura Generală și am vorbit cu directorul Direcției anchete, Comșa Dorel, să trimită cu avionul doi procurori criminaliști care să coordoneze activitatea de identificare a cadavrelor. Au fost trimiși Ovidiu Petrescu și Vasile Greblea (șeful laboratorului criminalistic). Lui Tilincă i-am ordonat să nu mai trimită pe nimeni la penitenciar și să se mobilizeze toți la autopsii, coordonate de cei 2 criminaliști. De acolo m-am întors la Inspectorat, pentru a obține informații. Apăruse Nuță. El ne-a informat că cei mai mulți morți sunt la Spitalul județean, la serviciul medico-legal, dar că sunt și la alte spitale. Am cerut celor de la MI să le aducă pe toate la serviciul medico-legal. În cursul dimineții, pînă în jurul orelor 11.00-12.00, fuseseră aduse la Spitalul județean, Serviciul medico-legal, 42 de cadavre. Erau așezate pe jos, pe coridoare. În Serviciul medico-legal erau doar două mese de prosectură. Morții aceștia proveneau din stradă, în marea majoritate, și din spital, decedaseră ulterior, nu au putut fi salvați. Din cei 42 de morți au putut fi identificați atunci 13, pentru că aveau acte la ei sau fișa clinică adusă din spital. Pînă seara s-au strîns 56 de cadavre". Informația este confirmată de procurorul criminalist Ovidiu Petrescu: „Am ajuns la sediul Procuraturii județene

Timiş în jurul orei 12.30, după ce traversînd oraşul am văzut şi am aflat despre evenimentele ce au avut loc acolo în ziua şi noaptea precedente. La sediul Procuraturii judeţene l-am întîlnit pe domnul Gheorghe Diaconescu care ne-a trasat sarcina, mie şi colegului Greblea Vasile, de a ne deplasa la morga spitalului judeţean şi de a coordona acolo activitatea colegilor de la Timişoara în vederea examinării medico-legale şi a identificării cadavrelor existente[569]. Pînă în jurul orei 16.30 operaţiunile de examinare medico-legală şi de identificare a cadavrelor au fost finalizate, în condiţiile descrise de Gheorghe Diaconescu. Vom sublinia anumite pasaje importante pentru a putea lămuri unul din misterele revoltei de la Timişoara: „În ce priveşte cadavrele, am dat în toate cazurile *dispoziţii scrise de efectuare a expertizei medico-legale*, întocmirea de formulare, şi s-a încheiat un proces-verbal pentru fiecare cadavru. Documentele conţineau descrierea vestimentară, fizică, rănile, anumite semne particulare. *S-au făcut fotografii judiciar-operative* de către echipa specială a Miliţiei condusă de colonelul Ghircoiaş, şeful Inspectoratului de criminalistică al IGP. *Nu s-au făcut autopsii pentru că nu era timpul şi nu erau nici mijloace* – acolo erau trei medici şi două mese. S-a făcut constatare medico-legală, care este o examinare mai sumară decît autopsia. De exemplu, dacă a fost un caz strivit de tanc, ce să-l mai deschizi? La majoritatea cadavrelor, orificiul de intrare era în zona pectorală, s-a făcut incizie, *s-a găsit proiectilul, a fost prelevat în prezenţa procurorului, a medicului legist, ofiţerului de judiciar al judeţului, plus lucrătorul criminalist (foto) sub supravegherea celor doi criminalişti de la Bucureşti*. În condiţiile de acolo nu se putea face mai mult. S-a întocmit un dosar pentru fiecare cadavru, deci 56 de cadavre în ziua de 18 decembrie. Procurorii au plecat cu dosarele de acolo, iar criminaliştii cu filmele pentru developare la inspectorat. Precizez că în noaptea aceea au dispărut filmele". Această mărturie este importantă, deoarece, în anii trecuţi de la revoluţie şi pînă astăzi, atît presa cît şi diferite organizaţii revoluţionare au identificat neefectuarea autopsiilor cu neefectuarea

[569] CSJ.SPM, Dosar nr. 11/P/1996, art. 158, *Notă a procurorului şef-adjunct Ovidiu Petrescu*, p. 1.

nici unei proceduri legale de către Procuratură, insinuîndu-se sau chiar acuzîndu-se complicitatea acesteia la cazul furtului cadavrelor. Procurorii, în frunte cu Diaconescu, n-ar fi întocmit aceste acte cu scopul de a şterge urmele morţilor şi pentru a putea fi declaraţi fugiţi peste graniţă. Este fals. Aşa cum s-a constatat în timpul proceselor pe această speţă din perioada 1990-2002, Procuratura întocmise suficiente documente pentru ca existenţa morţilor, cauza morţii şi elementele preliminare ale identificării să se poată constitui în dosare ale unei anchete. Pentru asta au existat probe. Ce aflăm de la Gheorghe Diaconescu şi de la Ovidiu Petrescu? Aflăm că au existat dispoziţii *scrise* de efectuare a expertizei medico-legale, că au fost completate *formularele* tipice acestor cazuri, că *s-au făcut fotografii* judiciar-operative de către Miliţie şi, mai ales, că *„s-a găsit proiectilul, a fost prelevat* în prezenţa procurorului, a medicului legist, ofiţerului de judiciar al judeţului, plus lucrătorul criminalist (foto) sub supravegherea celor doi criminalişti de la Bucureşti", adică numeroase probe identificate şi strînse cu martori. În particular, mărturiile acestea arată că celebrele gloanţe inexistente de la Timişoara şi cu ajutorul cărora s-ar fi putut identifica armele din care s-a tras, au existat şi au fost extrase din cadavre. Ce mai ştim? Că pînă la ora 18.00 din ziua de 18 decembrie 1989, procurorul criminalist Ovidiu Petrescu întocmise procesul-verbal-cadru al cazurilor de omucidere de la Timişoara prin arme de foc şi că fuseseră întocmite dosare pentru fiecare persoană decedată. Aceste dosare, aflate în mîinile procurorilor, trebuiau completate cu probele aflate la Miliţie (fotografii judiciar-operative, fişele gloanţelor prelevate din fiecare cadavru şi eventual analiza balistică a lor, identificarea pe bază de fişier de evidenţă a populaţiei a persoanelor decedate). Toate aceste probe au dispărut de la Timişoara. Ele au fost cerute de Postelnicu la Bucureşti şi trimise de Nuţă. Astfel, în custodia Procuraturii de la Timişoara au rămas numai dosarele cu formularistica întocmită de procurori, fără probe. Mai poate fi subliniat ca semnificativ şi faptul că echipa de procurori condusă la Timişoara de Gheorghe Diaconescu *nu a încercat să ascundă cauza morţii* victimelor represiunii, toate dosarele întocmite, cu excepţia celui al femeii strivite de tanc,

precizînd drept cauză a morții împușcarea cu arme de foc militare. Ne așteptam, în atmosfera de criminalitate generalizată, creată de presa postdecembristă, ca forțele ceaușiste de represiune – Armată, Ministerul de Interne, Securitate și Justiție –, fidele dictatorului, să fi acționat unitar cu acesta. A fost creată impresia că forțele de ordine au acționat orbite de ură și îndrăgostite de Nicolae Ceaușescu și de regimul comunist. Lucrurile nu au stat așa. Nu putem identifica voința expresă de a ucide decît la cuplul Nuță-Mihalea, cu scopul de a intimida manifestanții prin acte de terorism și de a-i obliga să nu mai iasă în stradă, precum și la cîțiva militari dintre care doar o parte au fost identificați și trimiși în judecată. Un caz aparte îl reprezintă despresurarea tancurilor din Calea Giroculuí. Este adevărat că Procuratura a lucrat superficial, prevalîndu-se de condițiile improprii de la fața locului pentru a efectua autopsiile. Putem arăta aici că neefectuarea expertizei în cazul femeii călcate de tanc a fost un alt exemplu de superficialitate, deoarece chiar și în acest caz aparent simplu analiza corpului trebuia să facă anumite determinări, cum ar fi, de exemplu, dacă persoana decedată consumase alcool, dacă nu cumva fusese mai întîi împușcată și apoi se trecuse cu tancul peste ea, căzută din cauza rănii sau deja moartă, astfel încît să poată fi identificată responsabilitatea reală a conducătorului acelui blindat. Dar probabil că la ora aceea nimeni nu se gîndea că militarii și civilii (Gărzi patriotice plus persoane de sprijin ale MI) care au tras vor fi trimiși în vreo judecată.

Pentru a înțelege mai bine povestea „furtului cadavrelor", vom părăsi cronologia strictă a evenimentelor și vom face un salt de cîteva ore în timp. Pe parcursul interviului acordat de Gheorghe Diaconescu autorului în ziua de 3 septembrie 2003, acesta a făcut unele precizări interesante asupra cazului:

„Gheorghe Diaconescu: În jurul orei 20.00 din ziua de 18 decembrie, am fost chemat la spital de șefa Direcției sanitare, doctorița Rodica Novac, care era îngrijorată că n-are unde să pună cadavrele și există pericolul unei infecții intraspitalicești. Era hotărîtă să se ducă la partid să-l informeze pe Coman în legătură cu această

situație. Cadavrele proveneau prin moarte violentă, în marea majoritate prin foc de armă. Din acest punct de vedere lucrurile erau clare. Rodica Novac m-a însoțit la CJP și l-a informat pe Coman același lucru. De acolo am plecat acasă la Ursu, dar după 30 de minute a telefonat Nuță: «Veniți repede la inspectorat, vă trimit o mașină». Am fost dus într-o sală unde fusese amenajat un prezidiu la care stăteau Macri, Nuță, Mihalea și cred că și Sima, dar nu sunt sigur. Fără Coman. Am fost invitat să iau loc în sală, unde se aflau circa 30 de persoane. Chestiunea aceasta, invitarea mea în sală în loc de prezidiu, m-a deranjat, era ofensatoare. Eram totuși procurorul-șef adjunct al țării. Generalul Nuță a luat cuvîntul și a anunțat că s-a hotărît să se facă alte autopsii, fiindcă cele de la spital nu sunt edificatoare, motiv pentru care cadavrele trebuie duse la București în noaptea asta. Aș vrea să mă înțelegeți exact, în contextul precis de atunci: eram cu capsa pusă! Elena Ceaușescu mă declarase trădător iar ăștia luau hotărîri într-un domeniu care îmi aparținea. Am intervenit din sală pe un ton iritat: «Nu e nevoie de așa ceva, problema este a noastră, omorurile sunt de competența Procuraturii, nu a Miliției». Macri și apoi Nuță au insistat pe transportarea lor la București. Am rămas pe aceeași poziție, creîndu-se un evident moment de tensiune între mine și cei doi.

AMS: De precizat aici că erau totuși 30 de martori!

GD: Într-adevăr. Atunci au întrerupt ședința și am fost invitat într-un birou alăturat. Am intrat eu, apoi Nuță, Mihalea și Macri. Intervenția lor a mers de la «Vă rog, vă implor», pînă la «Nea Gigi, dă-o în p... m...». Eram furios și le-am repetat iritat: «Nu vă mai băgați peste mine. Ce v-a apucat cu chestia asta?» Nuță îmi spunea: «Nu e nici o problemă», adică nimic ascuns, însă evident ascundeau ceva, un ordin de la București. Apoi era și statutul meu, ca urmare a ordinului Elenei Ceaușescu, și era normal să fiu foarte atent cu tot ce se întîmplă. «Ce s-a întîmplat? îi tot întrebam. Vă doare pe voi capul dintr-o dată de autopsii». Nuță a repetat: «Nu e nimic, nea Gigi». Cum să nu fie nimic, cînd ei intrau peste atribuțiile mele.

AMS: Este posibil să fi crezut atunci că este vorba de o desărcinare a dvs. din ordin superior?

GD: Ba bine că nu! «Nu dau dispoziţie scrisă», le-am spus. «Ce vă costă?», m-a întrebat Macri. «Nu mă costă nimic. În 10 minute pot să o fac: pun formularele la maşină, dar dacă nu îmi spuneţi despre ce e vorba, nu dau dispoziţie. Eu nu consider că e cazul unei autopsii la Bucureşti». Lucrurile au rămas aşa şi am plecat acasă la Ursu. Acolo m-a sunat Stănculescu şi m-a anunţat că a doua zi la 07.00 sunt aşteptat la Coman. Văzînd că sunt mereu sunat, plus deranjul familiei Ursu, am părăsit apartamentul acestuia şi m-am dus la hotel".[570]

Vom preciza, în completarea acestui pasaj, că cei trei participanţi la acea întrevedere separată – Macri, Nuţă şi Mihalea – sunt decedaţi şi dialogul reprodus de Gheorghe Diaconescu nu poate fi verificat. El este însă plauzibil. În primul rînd pentru că, într-adevăr, Diaconescu nu a emis dispoziţiile scrise pentru deplasarea cadavrelor la Bucureşti. Ca analişti obiectivi ai acestor evenimente nu putem abandona, de dragul sentimentelor, realitatea faptică, elementele constitutive şi mai ales cele logice ale situaţiei. Or, este evident că acele cadavre nu puteau rămîne în spital prea mult timp. Gheorghe Diaconescu a oferit soluţia legală de a fi predate Primăriei (cele neidentificate) şi familiilor, pentru morţii identificaţi. Generalul Nuţă a luat legătura cu Postelnicu şi ordinul venit de la Bucureşti, de la Elena Ceauşescu, a fost ca ele să fie „furate". Faptul că au fost furate, adică s-a trecut peste procedura legală a eliberării unei dispoziţii, demonstrează că procurorii de la Timişoara nu au ştiut de acel ordin sau l-au acceptat tacit, dar fără a emite vreun document. Al doilea element de noutate faţă de imaginea formată în presă pe tema cadavrelor de la Timişoara este că problema nu a avut iniţial un caracter secret, ci s-a dezbătut în prezenţa a peste 30 de oameni, membri ai activului de partid, ai Miliţiei, Securităţii, Armatei. Refuzul Procuraturii de a elibera dispoziţiile pentru autopsierea la Bucureşti a determinat acţiunea ascunsă, furtul cadavrelor.

Ceea ce ne interesează pe noi în acest subcapitol este restabilirea adevărului privind efectuarea procedurilor legale, în condiţiile date,

---

[570] Alex Mihai Stoenescu, *op. cit.*, pp. 70-71.

asupra cadavrelor de la Timişoara, în dimineaţa şi după-amiaza zilei de 18 decembrie. Probele prelevate la faţa locului au dispărut, trimise la Bucureşti de generalul Nuţă, şi nu au apărut nici în procesele care au urmat în perioada 1990-2002. Putem să umplem fluvii de hîrtie de carte sau de ziar cu presupuneri despre cine a tras – Armata, Miliţia, Securitatea sau grupurile diversioniste străine, fără probele acestea deschiderea focului la Timişoara nu va fi niciodată pe deplin elucidată. În fapt, aşa cum am aflat de la Muzeul Revoluţiei din Timişoara, cel puţin jumătate din cadavrele incinerate la Bucureşti este perfect posibil să nu fi aparţinut timişorenilor. Identificarea numai pe bază de îmbrăcăminte şi vîrstă nu este edificatoare. Foarte multe corpuri umane fuseseră dezbrăcate în spital în cursul intervenţiilor chirurgicale pentru a fi salvate vieţile celor grav răniţi, apoi, după deces, au fost depozitate la morgă, fără a mai fi îmbrăcate. Hainele au fost amestecate, unele au fost arse. Aşadar, faptul că avem o listă cu 40 de cadavre identificate apoi pe baza reconstituirii aproximative a unor date de identitate nu înseamnă că această listă chiar îi conţine în totalitate pe timişoreni, atît timp cît avem 22, 24 sau 26 de neidentificaţi şi dispăruţi.

Reluarea manifestaţiilor

Pînă în jurul orei 15.30 a zilei de 18 decembrie 1989 situaţia a fost relativ calmă în Timişoara. Sigur, prezenţa cordoanelor forţelor de ordine şi ale transportoarelor blindate ale Armatei nu puteau să nu indice faptul că oraşul era sub asediu. Piaţa Catedralei a început să se anime după această oră, o dată cu apariţia primului grup de tineri. Un martor ocular, care a filmat secvenţe ale evenimentelor din piaţă descrie momentul: „În prima fază s-au adunat 25-30 de tineri, care veniseră dinspre Maria şi de pe strada Politehnicii. Totul s-a desfăşurat într-o tăcere sinistră. Tinerii s-au oprit pe platoul din faţa Catedralei într-o linişte, mă repet pentru că totul m-a impresionat extrem de puternic, de mormînt. Nici măcar nu-şi vorbeau, necum să strige lozinci (...) În jurul orei 16.00 a apărut – cineva îl avusese la el, dar nu-l desfăşurase pînă atunci – un drapel fără stemă. A fost primul drapel de acest fel, pe care-l vedeam. Şi steagul a

început să fluture, tînărul a prins curaj şi l-a purtat pe deasupra lor tot mai energic. Din partea forţelor de ordine, nici o reacţie încă. Deci: soare, forţele de ordine, tinerii, un steag fîlfîind şi, totuşi, o tăcere de mormînt, sinistră"[571]. La un moment dat, după ora 16.15, tinerii au început să scandeze „Jos Ceauşescu!" şi „Armata e cu noi!", mesaje elocvente asupra intenţiilor acestor manifestanţi. În piaţă se mai adunaseră aproximativ 500 de persoane în faţa Restaurantului Expres şi aproximativ o sută în staţia de pe celălalt trotuar. Ca răspuns la acele scandări militarii din TAB-uri primesc ordinul să ambaleze motoarele, probabil cu scopul de a intimida grupul manifestanţilor. După ora 16.30, TAB-urile avansează şi din ele se aruncă patru grenade de instrucţie cu substanţă toxică, care produc panică, împrăştie o parte a manifestanţilor, iar pe alţii îi obligă să pătrundă în Catedrală. Deoarece grenadele lacrimogene nu-şi făceau efectul, cordonul format din „miliţieni şi persoane civile înarmate"[572], ce se afla cu faţa la Catedrală deschide foc de avertisment. TAB-urile îşi continuă deplasarea trăgînd focuri cu mitraliera grea în plan vertical. Este secvenţa filmată de martorul Victor Popa şi prezentată la televiziuni ca dovadă a represiunii făcute de Armată. Autorul filmării va preciza fără echivoc: „Mitralierele aveau ţevile îndreptate în sus, sub un unghi de 30 de grade, nu ştiu însă poziţia armelor puşcaşilor"[573]. Dispozitivul forţelor de ordine din piaţa Catedralei era format din militari de la MApN (UM 01233 Buziaş), de fapt părţi ale unei companii care avusese probleme tehnice pe drum (li se defectaseră TAB-urile), şi din formaţiuni ale Ministerului de Interne, grăniceri şi lucrători ai Miliţiei din dispozitivul D1 imaginat de generalul Nuţă. Informat asupra ineficienţei grenadelor toxice, Ion Coman îl va suna pe generalul Guşă, cerîndu-i să trimită pe cineva la Catedrală. Guşă îl trimite în zonă pe generalul Mihai Chiţac, comandant al trupelor Chimice şi al Garnizoanei Bucureşti. Între timp, Coman o sună pe Elena Ceauşescu, care într-un acces de isterie îi ordonă: „Puneţi tunul pe Catedrală, să se termine odată cu

[571] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 155.
[572] Autor colectiv, coordonator general de divizie (r) Costache Codrescu, *Armata română în revoluţia din decembrie 1989*, Ed. Militară, Bucureşti, 1998, p. 67.
[573] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 157.

totul!"[574]. Coman ar fi încercat s-o tempereze. „Generalul Chițac s-a deplasat după ora 17.00 cu un autoturism ARO, însoțit de colonelul Predonescu Nicolae și locotenent-colonelul Elek Iuliu. Îmbrăcat în uniformă și cu un pistol mitralieră în mînă, generalul Chițac Mihai și-a exprimat nemulțumirea că demonstranții nu sunt împrăștiați din fața Catedralei. Chițac a dat ordine celor care comandau dispozitivele militare"[575]. În urma acestor ordine, a fost deschis focul, bineînțeles nu se știe de cine, rezultînd trei morți și cinci răniți. Dar pentru că acest caz a fost puternic mediatizat, Chițac fiind acuzat că a tras chiar el, iar acesta apărîndu-se că nu a participat la deschiderea focului, este bine să lămurim lucrurile. Indiferent dacă a tras sau nu, generalul Chițac este responsabil pentru deschiderea focului cu efectul pierderii de vieți omenești, deoarece, prezentîndu-se în piața Catedralei unde se aflau dispozitivele militare ale MApN și MI și *dînd ordine*, s-a înscris în prevederile regulamentelor militare la capitolul „preluarea comenzii", el fiind cel mai înalt în grad. Este adevărat că în literatura pe acest subiect și în presă au apărut cifre mult mai mari în rîndul victimelor de la Catedrală, cauza fiind politizarea partizană a evenimentului, dar și o particularitate a situației legată de felul cum au perceput unii martori incidentul. În momentul în care s-a deschis focul după ora 17.00, în condiții de înserare, manifestanții s-au culcat la pămînt, astfel că s-a creat impresia că au căzut secerați de gloanțe. Manifestanții au fost goniți și apoi vînați prin parcul din apropiere, mulți dintre ei fiind arestați. La scurt timp după acest incident, generalul Nuță l-a sunat pe generalul Gușă și i-a spus „că nu i-a plăcut cum acționează soldații și că oamenii lui au făcut treabă bună"[576]. Această declarație este considerată partizană și chiar inventată, în oglindă cu cea care îl indica pe Gușă drept autorul represiunii („face nea Fane curățenie" etc.), însă a fost consemnată în procese și mărturia colonelului Ion Deheleanu, șeful Miliției Timiș despre atitudinea generalului Nuță: „Este real că la

---

[574] CSJ.SM, Dosar nr.6/1990, *Declarația inculpatului Coman Ion* (7 mai 1990), p. 11.
[575] CSJ. SPM, Dosar 11/P/1990, *Rechizitoriu* din 30 decembrie 1997, p. 32.
[576] CSJ. Procuratura Militară Cluj, Dosar nr. 4/P/1990, *Declarația olografă a generalului Ștefan Gușă*, p. 8.

reproşul lui Coman că nu se trage suficient, Nuţă a afirmat: «Tragem, tovarăşi, nu scăpăm nimic, radem tot!»"[577]. Fără îndoială că au existat multe declaraţii fără acoperire şi neurmate de acţiune în acea perioadă. De exemplu, în ziua de 18 decembrie, Elena Ceauşescu a cerut în mod expres arestarea celor care atacaseră şi devastaseră sediul Comitetului Judeţean de Partid Timiş. I s-a răspuns mai întîi că sunt 86 de arestaţi din cei care au participat la acel atac, cifră complet aiurea, şi bineînţeles că nu s-a dat curs arestării, deoarece marea majoritate a celor reţinuţi fusese capturată la întîmplare de pe stradă, dintre participanţii ocazionali, jumătate dintre ei fiind copii. În plus, nici Procuratura, nici Miliţia nu reuşiseră să identifice prea mulţi agresori de la CJP. Aşa cum arătam, liderii represiunii au considerat că în acea zi Armata a făcut un pas înapoi. În Jurnalul de luptă al Diviziei 18 mecanizate, la ora 03.00 din 19 decembrie se consemnase: „General Chiţac – cordoanele bine concepute, dar staţionare. Să se execute manevre pentru a nu permite formarea grupurilor de terorişti"[578], ordin care îi identifica pe manifestanţi drept „terorişti" şi îndemna forţele militare să treacă la acţiuni ofensive. Poziţia „staţionară" era determinată de ordinul lui Guşă de a reduce activitatea efectivelor sale la misiuni de apărare a unor obiective din oraş. Avînd în vedere nivelul de reprezentare, ordinul nu putea veni decît de la Ion Coman. Totodată şi mare parte din participanţii la violenţele din noaptea precedentă a preferat să stea ascunsă, interpretînd liniştea din oraş drept o victorie a forţelor de represiune.

Pentru ziua de 18 decembrie avem certitudinea că au ieşit să protesteze cetăţeni ai Timişoarei, în majoritate tineri, în număr mult mai mic decît pe 17 decembrie, dar asupra apartenenţei acestor manifestanţi la calitatea de revoluţionar autentic nu poate exista vreun dubiu.

Apoi, în faţa unei Justiţii care schimbase rapid macazul după revoluţie, inculpaţii au dat vina unii pe alţii cum au putut. În cazul

---

[577] CSJ.SPM, Dosar nr.6/1990, *Declaraţia inculpatului Deheleanu Ion* (9 martie 1990), p. 12.
[578] CSJ. SPM, Dosar 11/P/1990, *Rechizitoriu* din 30 decembrie 1997, p. 31.

deschiderii focului în piața Catedralei, adunînd și mărturiile revoluționarilor, concluzia Procuraturii este una singură: au murit trei oameni ca urmare a tragerilor individuale din rîndul forțelor de ordine ale MI. În aceeași noapte în zone periferice ale Timișoarei se încearcă din nou atacarea unor obiective apărate de militari și trupe de miliție–securitate și sunt declanșate noi incendii. Deși mai reduse ca arie și violență, se înregistrează și devastări de magazine urmate de furturi. Bilanțul zilei de 18 decembrie 1989 este de 8 morți și 23 de răniți, proveniți în majoritate din rîndurile celor care au forțat dispozitivele de pază. Revoluționarii nu recunosc însă decît 5 morți pentru ziua de 18 decembrie, între care și controversatul Janoș Paris, însă cifra nu se înscrie în logica evenimentelor, deoarece în acea noapte erau 56 de cadavre la morga Spitalului județean – 13 identificate, alte 3 neidentificate și 40 transportate la București.

Furtul cadavrelor

Istoria României are și momente macabre, altfel inexplicabile în raport cu imaginea de cumpătare și religiozitate pe care o avem despre poporul nostru. În volumul 1 al acestei cărți am prezentat cazul petrecut la Craiova în 1860, foarte similar cu cel de la Timișoara, cadavrele fiind furate, aruncate într-o groapă, recuperate de manifestanți și așezate în oraș la răspîntii pe scaune și în paturi. Plouate și apoi înghețate de ger trebuie să fi înfățișat o imagine apocaliptică. Cazul cadavrelor de la Timișoara are un aspect juridic care nu a fost revelat de presă și anume faptul că putem vorbi de un furt, deoarece cadavrele nu au fost ridicate cu forme legale, adică fără o dispoziție emisă de Procuratură, și de o infracțiune de distrugere a probelor materiale prin incinerarea lor. Trebuie spus că, *dacă acele cadavre erau trimise la București cu forme legale și se făceau autopsiile care nu se puteau efectua la Timișoara, acest caz nu exista.* Din aceste motive, atît ordinul criminal, cît și responsabilitatea îi revin Elenei Ceaușescu. Numai în mentalitatea ei îngustă putea exista ideea că incinerarea cadavrelor însemna și dispariția cazului Timișoara. Ordinul ei s-a înscris în proiectul comun cu soțul ei de a nega existența

tulburărilor de la Timişoara, de a lichida cît mai repede acel focar şi de a şterge urmele. Acestui proiect li s-au opus diversioniştii, care au făcut tot posibilul să provoace devastări, incendieri cît mai vizibile, să implice Armata în incidente care să ducă la deschiderea focului, să existe morţi şi răniţi, li s-au opus posturile de radio şi televiziune, care construiau *in crescendo* evenimentul mediatic, şi li s-au opus timişorenii îngroziţi de posibilitatea ca ocazia să fie pierdută şi ultima şansă irosită.

Încă din după-amiaza zilei de 18 decembrie, între orele 15.00 şi 16.00, Elena Ceauşescu a cerut aducerea cadavrelor la Bucureşti şi incinerarea acestora, pentru a face să dispară urmele represiunii. Conform Comisiei parlamentare conduse de senatorul Sergiu Nicolaescu această acţiune a primit numele de cod *Trandafirul*[579]. În cazul în care se confirmă existenţa acestui cod înseamnă că operaţiunea a fost planificată la Ministerul de Interne, avînd un caracter premeditat şi cu scopul final de a incinera cadavrele. Procuratura Militară a reconstituit scenariul acestei acţiuni macabre: „Pentru a ascunde urmările uzului de armă din Timişoara, Elena Ceauşescu împreună cu Bobu Emil şi Postelnicu Tudor au hotărît să incinereze cadavrele celor împuşcaţi şi neidentificaţi, lansînd totodată zvonul că aceştia ar fi trecut fraudulos frontiera în statele vecine. În 18.12.1989 această dispoziţie a fost transmisă la Timişoara generalilor Nuţă, Mihalea şi Macri, fiind informat şi Coman Ion. În noaptea de 18/19.12.1989, la morga Spitalului Judeţean Timiş s-au deplasat colonelul Ghircoiaş Nicolae şi locotenent-colonelul Corpodean Ioan, împreună cu o echipă formată din lucrători de Miliţie (maior Avram Gheorghe, maior Veverca Iosif, căpitanul Mişea Eugen, căpitanul Grui Tiberiu, căpitanul Ciucă Valentin, locotenent-major Peptan Eugen şi locotenent-major Preda Laurenţiu). Morga a fost deschisă de învinuit doctor Golea Ovidiu-Sorin, directorul spitalului, care a permis încărcarea a peste 40 de cadavre într-o autoizotermă, fără ca lucrătorii de Miliţie să prezinte documentele legale. Colonelul Ghircoiaş Nicolae a indicat decedaţii ce urmau să fie luaţi,

[579] Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluţiei române. Decembrie '89*, Ed. „Ion Cristoiu", Bucureşti, 2000, p. 583.

iar ofiţerii menţionaţi i-au încărcat în camionul frigorific. Autoizoterma a plecat spre Bucureşti, fiind condusă de căpitanul Ciucă Valentin şi şoferul Ceaca Dorel, care însă nu ştia ce transportă. Pe parcurs, autovehiculul a fost însoţit de un autoturism al Miliţiei. Din ordinul generalilor Nuţă şi Macri, de organizarea preluării şi incinerării cadavrelor, la Bucureşti s-au ocupat colonelul Moraru Petre – locţiitor şef IGM, colonel Baciu Ioan – şef direcţie economică în IGM şi civilii Ganciu Gheorghe şi Iosef Emilian-Zamfir – foşti ofiţeri MI, angajaţi ai cimitirului. Cadavrele au fost incinerate în noaptea de 19/20.12.1989, iar cenuşa rezultată a fost aruncată într-o gură de canal, pe raza comunei Popeşti-Leordeni"[580]. În fapt, Justiţia a putut demonstra implicarea generalului Macri, nu şi a procurorului general adjunct Diaconescu. Pentru aflarea adevărului, acesta a făcut un gest unic, cerînd continuarea procesului său deşi infracţiunea care i se pusese în sarcină fusese amnistiată. Cazul lui Gheorge Diaconescu este interesant nu numai prin unicitatea sa, ci şi prin faptul că a demonstrat necesitatea continuării proceselor, astfel încît să apară şi informaţii noi şi lămuriri asupra unor concluzii eronate ale Justiţiei, precum şi asupra unor afirmaţii false ale presei. Presa din ziua de 29 decembrie 1997 a prezentat pe larg gestul acesta şi a comentat refuzul de a fi graţiat: „Contactat telefonic de noi în cursul zilei de ieri, domnul general (r) Diaconescu, acum şeful unui birou de avocatură din Bucureşti, ne-a mai spus că, în declaraţia pe care a dat-o la Parchetul General în legătură cu faptele de care a fost învinuit în dosarul 11/P/1990 referitor la evenimentele din 17-21 decembrie din Timişoara, a menţionat că refuză beneficiul amnistiei şi, în ce-l priveşte, solicită continuarea procesului penal, aşa cum prevede art. 13, alin. 1, din Codul de Procedură Penală. «Vreau să dovedesc astfel că nu mă ascund după un articol de lege, pentru că mă consider nevinovat şi numai atunci cînd se va constata acest adevăr să se dispună neînceperea urmăririi penale»"[581]. Prin *Rezoluţia* din 22 ianuarie 2002 a Secţiei Parchetelor Militare,

---

[580] CSJ. SPM, Dosar 11/P/1990, *Rechizitoriu* din 30 decembrie 1997, p. 23.

[581] *Adevărul*, 29.12.1997, p.14. (Vezi articole pe această temă şi în *Naţional, Evenimentul zilei, Jurnalul naţional, Libertatea, Ziua, România liberă, Curierul naţional, Cronica română*, toate din data de 29 decembrie 1997.)

Gheorghe Diaconescu a fost scos de sub urmărire penală, dovedindu-se astfel că este nevinovat, dar şi că nu a existat o autorizaţie de incinerare emisă de procurori, că fapta prin care au fost luate cadavrele de la Timişoara s-a numit furt, iar incinerarea lor s-a încadrat în infracţiunea de distrugere a probelor materiale. În povestea macabră a cadavrelor de la Timişoara, Gheorghe Diaconescu are două argumente foarte puternice: a refuzat să elibereze dispoziţia de preluare a cadavrelor şi a salvat dosarele celor incineraţi astfel că au putut fi identificate pînă la urmă, iar cazul, instrumentat de Justiţie. El mai dă însă şi alte amănunte interesante:

„**Gh. Diaconescu**: A doua zi, la 07.00, m-am deplasat la CJP unde era Coman, împreună cu cîţiva miniştri şi secretari ai CC – parcă Mihalache, Pacoste, unul cu tineretul. Discutau deja problema cadavrelor, pornind de la pericolul de infecţie intraspitalicească. Se făceau fel de fel de propuneri din partea celor prezenţi: să-i îngroape într-o unitate militară, astfel ca rudele lor să nu mai facă manifestaţie. Alţii au propus să fie înhumaţi în afara judeţului. Acolo s-a vehiculat cifra de 40 de cadavre neidentificate. Atunci i-am cerut lui Radu Bălan să-l aducă pe primarul Moţ, pentru că înhumarea cadavrelor neidentificate era obligaţia Primăriei. Am vorbit cu Tilincă să pregătească procurorii care să elibereze autorizaţii de înhumare. Din cîte îmi amintesc, obligaţia de înhumare intervenea după 48 de ore de la constatarea decesului. Altfel, era nevoie de o ordonanţă care să deroge de la regulă. Fără unul din aceste documente, cimitirele nu aveau voie să înhumeze. Moţ a luat legătura cu Tilincă prin telefon.

AMS: O clipă! Aceste discuţii se purtau marţi dimineaţa, pe 19 decembrie? Cadavrele fuseseră deja luate de Nuţă...!

GD: Aşa este, dar nu se ştia.

AMS: Adică, dincolo de macabrul situaţiei a existat şi umor negru. Şefii politici se adunaseră la partid şi imaginau tot felul de scenarii ca să scape de cadavre, în timp ce ele erau scrum, aruncate într-o gură de canal! Incredibil!

GD: În acel moment, Coman m-a tras cu el spre fereastră, avînd în mînă un şerveţel de hîrtie cu care se ştergea de grăsime, mîncase ceva. Mi-a spus în şoaptă că «este supărare mare de tot din partea

tovarășei Elena, că trebuie să mai tac și cum să spun așa ceva la telefon (*referire la convorbirea cu Popovici*, n.a.). Cei 41 au trecut fraudulos frontiera». «Imposibil, am răspuns, pentru că pentru fiecare cadavru este constituit un dosar înregistrat, ștampilat la Procuratura Timiș». Coman: «Băieții au făcut curat și la serviciul medico-legal, și la spitale».

AMS: Distrugerea registrelor...

GD: Inclusiv ruperea filelor din registrele de intrare, a foilor de observație clinică a celor tratați anterior. La proces am aflat că de asta s-a ocupat Ghircoiaș, în calitate de comandant al unei echipe care a plecat la București cu cadavrele. Ulterior, stînd de vorbă cu demnitarii partidului aduși la Căminul Haiducului în 22-24 decembrie, am constatat că Postelnicu cunoștea foarte bine situația, în amănunt: mașini de la CONTIM, ce culoare aveau, unde s-a făcut transbordarea. Lanțul deciziei fusese Elena Ceaușescu – Bobu – Coman. Chiar mi-a reprodus ordinul Elenei Ceaușescu: «Să se ocupe Nuță, că ăla e mai drăcos». Pe linie MI au acționat Postelnicu, Nuță și Macri. Ordinul Elenei Ceaușescu a fost dat încă din seara de 18 decembrie.

AMS: Să revenim la Ion Coman.

GD: Coman mi-a cerut să distrug documentele, dosarele. A făcut și un gest, strivind între degete șervețelul de hîrtie. M-am dus la Procuratură și, împreună cu Ovidiu Petrescu, Greblea și criminalistul-șef de acolo, Chindriș, i-am cerut lui Tilincă să fie aduse toate dosarele la mine. Unele aveau procese-verbale în creion, altele bătute la mașină. Am ordonat: «Așa cum sunt, fiecare mapă cu ordonanța, procesul-verbal și actul medico-legal să fie aduse în birou la Tilincă». În prezența martorilor de mai sus am constituit două pachete mari din hîrtie de ambalaj legate cu sfoară, am scris personal pe ele numărul de dosare și am semnat. I-a ordonat lui Tilincă să le pună în caseta casei de fier și, dacă este întrebat, să spună că sunt luate de mine. Mi-am luat această măsură de precauție pentru că, aflînd de furtul cadavrelor și de distrugerea actelor de la spitale, eram foarte vulnerabili putînd să ne fie luate foarte ușor și dosarele. Clădirea Procuraturii era păzită de un portar. Dosarele au rămas acolo pînă în ziua de 22 decembrie cînd, după anunțarea preluării puterii de către FSN,

i-am cerut lui Tilincă să scoată dosarele şi să dea ordonanţa de declinare a competenţei în favoarea Procuraturii Militare Timişoara, pentru că cei care au tras erau militari. Toate cadavrele au fost apoi identificate la Timişoara pe baza dosarelor întocmite şi salvate astfel".

Scena salvării dosarelor este confirmată de procurorul Ovidiu Petrescu. Acesta, în *Nota* pe care a înaintat-o la Dosarul 11/P/1990, mai arată şi că în dimineaţa de 19 decembrie „mai multe persoane s-au prezentat la sediul laboratorului, dintre aparţinătorii victimelor, cerînd încredinţarea cadavrelor"[582]. Sunat de procurori, generalul Nuţă a promis că va trimite un ofiţer de Miliţie să discute cu ei, lucru pe care nu l-a făcut, astfel că rudele şi prietenii victimelor au umblat de la laboratorul serviciului medico-legal, la Procuratură şi la Inspectoratul Judeţean de Miliţie toată ziua de 19 decembrie, cerîndu-şi morţii. În cursul zilei de 19 decembrie informaţia despre dispariţia cadavrelor se răspîndeşte în oraş.

Începutul mediatizării internaţionale a cazului Timişoara

Imaginea cetăţeanului român despre implicarea şi influenţa presei internaţionale, în special a celei ungare, în relatarea evenimentelor de la Timişoara este dominată de ideea diversiunii, a informării tendenţioase şi false, a denigrării grosolane a românilor. Trebuie arătat că aceste fenomene ale dezinformării şi diversiunii prin presă au fost reale, dar reprezintă aspecte relativ tîrzii ale mediatizării cazului Timişoara. Campania de informaţii false şi exagerări ale presei maghiare şi iugoslave s-a declanşat după 19 decembrie şi anume într-un moment în care imaginea externă despre rezultatul incidentelor din Timişoara, asociat cu plecarea lui Nicolae Ceauşescu în Iran, a indus sentimentul că revolta a fost reprimată eficient şi că autorităţile stăpînesc situaţia. Autorul continuă să creadă că iniţial mişcările politice provocate în România, la Iaşi şi apoi la Timişoara,

[582] CSJ.SPM, Dosar 11/P/1990, art. 158, *Nota procurorului-şef adjunct Ovidiu Petrescu din 20 martie 1990*, p. 4.

dar pregătite şi la Braşov, Arad şi Cluj, aveau menirea să conducă la o cedare a puterii sau o înlocuire rapidă a lui Ceauşescu. Atunci presa internaţională ar fi putut prezenta ca subiect central mişcarea de răsturnare a lui Ceauşescu prin voinţă populară, la fel ca în celelalte ţări comuniste din lagăr, avînd ca personaj principal naţiunea română, autoarea eliberării. Ceauşescu rezistînd şi reuşind să păcălească şi să implice Armata în represiune, subiectul principal al mass-media a devenit represiunea în sine. Cum factorul esenţial al succesului, singurul potent, devenise între timp Armata, campania de presă nu putea ataca comportamentul ei violent din timpul represiunii, astfel că a fost nevoie de un alt asasin – Securitatea.

Pe de altă parte, capacitatea agenţiilor de presă de a-şi plasa reporterii în locurile fierbinţi din Timişoara a fost serios diminuată prin acţiunea de blocare a accesului în oraş efectuată de forţele MI, precum şi de supravegherea strictă din partea Securităţii. Primele informaţii despre ciocnirile dintre manifestanţi şi forţele de ordine au venit de la cîţiva cetăţeni germani, maghiari şi iugoslavi trecuţi peste graniţă în după-amiaza şi seara de 17 decembrie, fără însă a putea furniza date consistente, fie pentru că nu apucaseră fizic să vadă rezultatul represiunii dintre orele 19.00 şi 21.00, fie pentru că fuseseră în zone marginale ale incidentelor. Aceste surse au fost neaşteptat de izolate şi contradictorii, conţinînd şi informaţii false, de fapt păreri personale sau zvonuri auzite în oraş înainte să treacă frontiera. Al doilea tip de surse a fost cel provenit din diferite telefoane date direct din Timişoara în Ungaria, Germania, Austria la cunoştinţe, prieteni sau rude, conţinînd relatări neprofesioniste, alarmiste sau confuze ale evenimentelor. Cîteva centre de concentrare a agenturilor – au funcţionat în acea perioadă activ centrele agenturii maghiare, iugoslave şi germane – au transmis informaţii în direcţia bazelor de spionaj aflate pe teritoriul ungar şi iugoslav, dar la presă nu au ajuns decît acele informaţii prelucrate de serviciile de informaţii şi livrate agenţiilor de presă la un anumit moment. În plus, aceste centre de informaţii ale agenturilor din Timişoara erau supravegheate la fel de activ de Securitate, astfel că mare parte a activităţii lor era cunoscută şi monitorizată, nefiind împiedicată pe

durata evenimentelor şi din motivul că valoarea informaţiilor transmise, ca şi intensitatea lor erau foarte reduse. În acest loc trebuie să luăm în calcul şi operaţiunile conduse de Securitate pe scena presei europene, fie prin infiltrări timpurii în reţelele de informaţii ale agenturilor, fie prin reţele proprii amplasate în redacţiile mijloacelor de presă europene, fie prin lovituri date pe resurse, mai ales pe surse credibile pregătite din timp. Este, de asemenea, important de subliniat că o dată cu declanşarea evenimentelor de la Iaşi şi apoi din Timişoara, Securitatea nu a trecut în nici o clipă la operaţiuni de contracarare a transmiterii de informaţii, la dezorganizarea reţelelor şi nici la dezinformări oficiale şi neoficiale. S-a încercat blocarea legăturilor telefonice din Timişoara spre interiorul ţării, fapt pus în aplicare parţial şi tîrziu. Acest subiect a fost unul din capetele de acuzare ale generalului Vlad în procesul său, fiind vorba de încălcarea dreptului fundamental la comunicare. Principala preocupare a fost informarea. Tot ce s-a făcut în domeniul contracarării a venit din partea secţiei de propagandă a partidului şi s-a rezumat la cîteva articole prin care se cerea respectarea legii, cu referire indirectă la evacuarea lui Tökes. Reamintim, pentru ironia situaţiei, că legea nu permitea evacuarea în zi de odihnă. Aşa cum a rezultat din cercetarea subiectului, Securitatea era implicată conspirativ în numeroase acţiuni ale presei europene, furnizînd informaţii şi chiar articole despre disidenţii din România. Unele articole despre disidenţa lui Ion Iliescu şi despre calitatea lui de posibil succesor al lui Nicolae Ceauşescu – cum a fost amplul articol din revista germană *Stern* – au aparţinut chiar Securităţii. Singurul motiv plauzibil găsit de autor pentru această acţiune este că Securitatea juca pe mai multe planuri, căutînd să controleze orice fir care ducea spre unul sau altul dintre posibilii succesori ai lui Ceauşescu. În plus, folosirea din timp a unor surse bine informate şi furnizarea de informaţii în regim de conspirativitate dădea credibilitate în ochii redacţiilor marilor centre de presă occidentale, astfel încît, la momentul oportun, baza informativă a acestora să poată fi influenţată sau controlată aşa cum dorea Securitatea. Este acum cert că Securitatea nu a dorit să blocheze informaţia externă despre evenimentele din Timişoara,

considerînd că aceasta ajuta prin presiune la forțarea deciziei lui Ceaușescu de a demisiona. Ea a căutat însă blocarea informației în interiorul țării, pentru a împiedica răspîndirea manifestațiilor și în alte orașe. Planul a fost dat peste cap de ședința CPEx în care Ceaușescu a fost întors din drum și prin implicarea Armatei în stradă, inclusiv prin deschiderea focului. A apărut în plus problema surselor maghiare și iugoslave, pe care marile agenții de presă le-au tratat cu oarecare distanță la început, pentru ca apoi, pe fondul sentimentului că revolta a eșuat, să treacă la folosirea lor în scop diversionist și de dezinformare. Să observăm evoluția informațiilor sosite la postul de radio *Europa liberă* în perioada 17-19 decembrie, care a fost, să nu uităm, cea mai intensă a represiunii și cu cele mai multe victime. Ea ne interesează din punctul de vedere exclusiv al informațiilor pe care *le puteau auzi* a doua zi la *Europa liberă* cetățenii români, cei din Timișoara constatînd ecoul evenimentelor de peste noapte din orașul lor, în comparație cu ce trăiseră ei în case sau pe străzi, ceilalți aflînd pentru prima oară că se întîmplă ceva la Timișoara:

După miezul nopții de 17 spre 18 decembrie primele informații sunt furnizate de *Radio Budapesta* și conțin doar date vagi despre enoriașii maghiari care au încercat să oprească evacuarea lui Tökes, cu precizarea că ciocnirile cu forțele de ordine au început în jurul orei 14.00 și că există cîțiva răniți. La ora 00.13 agenția MTI informează că granița României cu Ungaria a fost închisă. La scurt timp după mijloacele de presă maghiare intră în acțiune și cele austriece, multe surse fiind comune, identificate în persoana unui turist iugoslav. Acestea estimează numărul participanților la manifestații în jurul cifrei de 5 000 de oameni și precizează că au fost folosite tunuri de apă și s-au înregistrat răniți. Cifra participanților este exagerată, ea fiind de aproximativ 2 000 de persoane constituite în nucleele de manifestanți și curioși în diferite locuri ale orașului. Aceleași informații vagi curg pe telexuri pînă la ora 07.00 a dimineții de 18 decembrie, fără să depășească nivelul celor trei-patru teme: mișcarea a început în jurul lui Tökes, s-au strîns 5 000 de participanți, forțele de ordine au folosit tunuri de apă, granița cu

Ungaria a fost închisă. Deşi ne aflăm la 10 ore de la vîrful de violenţă al represiunii şi de cînd muriseră peste 50 de oameni pe străzile Timişoarei, agenţiile de presă nu numai că nu confirmă, dar nici nu amintesc de existenţa victimelor. După ora 09.00, Budapesta şi Viena introduc în fluxul de ştiri şi informaţia că la Timişoara au fost sparte vitrinele magazinelor, că a fost atacat sediul politic al judeţului şi că s-au operat arestări. În sfîrşit, înainte de ora 12.30, apare prima ştire de la agenţia sovietică TASS, preluată însă la München prin agenţia maghiară MTI, ştire din care se poate extrage o informaţie prea precisă pentru a nu fi fost furnizată de o sursă credibilă (probabil din Armată) – „Ciocnirile între poliţie şi demonstranţi au durat aproximativ două ore. Mulţi dintre demonstranţi au fost arestaţi"[583]. Deşi încadrează corect intervalul de timp în care s-a desfăşurat represiunea – două ore (19.00-21.00), TASS nu anunţă existenţa morţilor de la Timişoara. Nikolai Morozov, fostul corespondent al Agenţiei TASS, va povesti în cartea publicată în România că luni dimineaţă a primit reproşul de la Centru că toate agenţiile străine transmit informaţii despre Timişoara numai TASS nu şi că „una din gazetele moscovite publicase, fără a menţiona sursa, un material «senzaţional» în care descria plastic situaţia din acest oraş"[584]. Probabil că descrierea „plastică" a situaţiei din oraş provenea de la agenţii sovietici implicaţi în diversiunea de la Timişoara şi fusese prelucrată mai întîi la rezidenţa KGB de la Bucureşti şi apoi la Moscova, însă afirmaţia lui Morozov este oricum falsă. Veaceslav Stavilă, cercetător al Institutului de Studii al Academiei de la Chişinău, va arăta că „În Uniunea Sovietică, prima informaţie tipărită despre manifestaţiile de la Timişoara a apărut în dimineaţa zilei de 19 decembrie"[585]. În acea dimineaţă de 19 decembrie, la peste 30 de ore de la consumarea vîrfului dramatic al represiunii, corespondentul ziarului *Izvestia* la Bucureşti, V. Volodin (agentul KGB implicat în

---

[583] Miodrag Milin, *Timişoara în arhivele Europei libere (17-20 decembrie 1989)*, Fundaţia Academia civică, Bucureşti, 1999, p. 65.

[584] Nikolai Morozov, *Corespondentul Agenţiei TASS care a văzut totul*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2002, p. 47.

[585] Veaceslav Stavilă, *Mass-media din URSS despre evenimentele de la Timişoara* în *O enigmă care împlineşte şapte ani. Timişoara, 1989-1996*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 66.

cazul „grupului Băcanu") transmitea că „tentativa a 526 locuitori ai Timişoarei de a se adresa comitetului orăşenesc de partid cu rugămintea de anulare a deciziei judecătoreşti nu a dat rezultate. Sîmbătă, în faţa clădirii comitetului orăşenesc de partid a avut loc o demonstraţie la care au participat circa *cinci mii oameni*, împotriva lor fiind utilizate *instalaţiile antiincendiare*. Duminică, în timpul nopţii, credincioşii, cu lumînări în mîini, au format un lanţ viu în jurul clădirii bisericii reformate, exprimînd în acest fel un protest faţă de acţiunile conducerii oraşului. Acestor oameni *li s-au alăturat grupuri de tineri* care au scandat sloganе ce chemau la schimbarea conducerii ţării. Încercările Miliţiei de a dispersa mulţimea a(u) dus la ciocniri, în timpul cărora, într-un şir de magazine, *au fost sparte vitrinele*"[586]. Am subliniat cîteva părţi ale textului pentru facilitarea analizei. La prima vedere surprinde precizia cifrei de 526 de persoane care au protestat în faţa clădirii CJP. Pentru asta ar trebui să te afli la faţa locului şi să stai să numeri. Securitatea afirmă că agentul KGB Volodin se afla la Moscova, nu în România, fiind retras de agentură după arestarea grupului Băcanu, pentru a nu fi expus deconspirării publice sau unor represalii din partea Securităţii. Misterul cifrei 526 ar putea fi lămurit de o anumită observaţie făcută pasager de Marius Mioc într-una din cărţile sale. El arată că în ziua de 3 decembrie 1989, un grup de 526 de enoriaşi ai lui László Tökes înaintase Tribunalului din Timişoara o petiţie prin care se cerea renunţarea la evacuarea agentului maghiar[587]. Informaţia deschide mai multe posibilităţi analitice, arătînd şi numărul aproximativ de susţinitori reali ai lui Tökes, dar şi faptul că sovieticii erau la curent cu evoluţia acelui caz, în detaliu. În continuare articolul din *Izvestia* al lui Volodin arată că numărul manifestanţilor era de 5 000 (cifră falsă) şi că împotriva lor s-au folosit „instalaţii antiincendiare" (tunuri de apă ale pompierilor şi praf antiincendiu). Deşi articolul pretinde că descrie şi evenimente de duminică 17 decembrie, deşi identifică precis diferenţa de conţinut a *massei* demonstranţilor prin apariţia *separată* a unor grupuri de tineri şi aminteşte şi de spargerea vitrinelor,

[586] *Ibidem*, p. 67.
[587] Marius Mioc, *Revoluţia fără mistere. Începutul revoluţiei române: cazul László Tökes*, Ed. „Almanahul Banatului", Timişoara, 2002, p. 98.

V. Volodin nu spune nimic despre Armată şi despre deschiderea focului. Avînd în vedere apartenenţa sa dovedită la KGB, este de presupus logic că informaţiile i-au venit pe reţeaua aflată la faţa locului în Timişoara şi că decizia de a deschide în URSS tema evenimentelor din România a fost luată la vîrful KGB-ului, probabil după ce a fost informat Gorbaciov şi după ce s-a constatat că Ceauşescu pleacă în Iran. Apariţia primului articol despre evenimentele din România în presa sovietică a reprezentat un semnal clar că trebuie trecut într-o altă fază a subversiunii. De altfel, Nikolai Morozov arată în cartea sa că, fiind împiedicat să se ducă la Timişoara, a rămas în Bucureşti. Motivul principal pentru care a rămas în Capitală se înscrie perfect în logica subversiunii începute cu tentativa de diversiune de la Iaşi şi continuate prin diversiunea reuşită de la Timişoara: „În fine, am considerat că dacă tulburările de la Timişoara, ale căror începuturi noi oricum le pierdusem, vor lua amploare, atunci centrul noilor evenimente, indubitabil, va fi Capitala care nu trebuie părăsită"[588]. Trebuie spus că, inclusiv în ziua de 19 decembrie, nimic nu anunţa o extindere a protestului anticeauşist în Bucureşti, aşa cum nu se extinsese nici de la Braşov în 1987 şi cum nu se extinsese nici de la Iaşi în 14 decembrie 1989. Pentru a ilustra această afirmaţie autorul va apela la aceleaşi surse mediatice din care provin toate celelalte informaţii analizate în acest subcapitol: o telegramă sosită de la Viena la redacţia postului *Europa liberă* în ziua de 18 decembrie 1989, ora 15.43, precizează că „Între timp, diplomaţi occidentali contactaţi prin telefon la Bucureşti afirmau luni că situaţia în capitala României pare a fi calmă, lipsită de obişnuitele semne vizibile de nelinişte"[589]. În memoriile sale, liderul ţărănist Ion Diaconescu îşi va aminti: „În perioada revoluţiei de la Timişoara m-am întîlnit zilnic cu Cornel Coposu şi cu alţi prieteni şi ne uitam cu disperare că ţara părea impasibilă la evenimente, că focul nu se întindea"[590]. Cu aproximativ o oră în urmă, Agenţia *Reuters* îi contactase pe cîţiva diplomaţi occidentali la Bucureşti şi aflase că aceştia „auziseră de existenţa a cîţiva răniţi, dar nu şi de

[588] Nikolai Morozov, *op. cit.*, p. 48.
[589] Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 77.
[590] Ion Diaconescu, *După temniţă*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2003, p. 203.

morți"[591]. De existența morților se va afla public prin intermediul surselor iugoslave. Agenția *Associated Press* din Iugoslavia va cita un cetățean sîrb venit din România, apoi pe unul (sau același) sunat de un prieten din Timișoara care ar fi relatat că „cel puțin două persoane, inclusiv un copil, au fost ucise în revoltele de pe timpul sfîrșitului de săptămînă în Vestul României, orașul Timișoara" și că „alți călători au relatat că au văzut mai mulți morți în oraș după intervenția forțelor de Securitate"[592]. Sursele iugoslave vor fi preluate de toate agențiile. Ele aparțineau rețelei conduse de consulul general al Iugoslaviei la Timișoara, Mirko Atanaskovici, pe care Servicul Român de Informații îl va identifica după 1989 în raportul înaintat oficial Senatului României drept „cadru al Serviciului de informații iugoslav, infiltrat într-o agentură a serviciilor speciale ungare"[593]. Se explică astfel afirmațiile ofițerilor de Securitate că Mirko Atanaskovici era agent și că făcea între două și cinci treceri ale frontierei în Iugoslavia pentru a livra informațiile pe care le obținea prin rețeaua proprie sau prin cea maghiară aflate în Timișoara. Rețelele folosite de consulul iugoslav era formate din cetățeni români racolați din timp și pregătiți pentru a furniza informații în timpul desfășurării diversiunii de la Timișoara.

După ora 18.00 radio *Moscova* dă al doilea semnal, pentru trecere la desăvîrșirea diversiunii mediatice. Folosim acești termeni în mod deliberat, dar tehnic, fără să uităm nici o clipă că era vorba de răsturnarea regimului Ceaușescu, însă știrea difuzată de radio *Moscova* conținea și următoarea informație despre identitatea persoanelor revoltate la Timișoara: „Membri ai populației de etnie maghiară din oraș au regizat demonstrații acolo (*în Timișoara*, n.a.) în ultimele cîteva zile în apărarea drepturilor lor". (*Members of the city's ethnic Hungarian population have staged demonstrations there in the past few days in defence of their rights.*)[594] Acțiunile de la Timișoara nu aveau un caracter etnic, nu erau conduse de unguri

[591] Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 70.
[592] *Ibidem*, p. 78 (ora 16.56).
[593] Arh. SR. *Punct de vedere preliminar al Serviciului Român de Informații privind evenimentele din decembrie 1989*, p. 15.
[594] Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 83.

şi nu au pus în discuţie nici o clipă problema drepturilor minorităţii maghiare. În fapt, în rîndurile forţelor de ordine se aflau ofiţeri şi soldaţi din trupele de miliţie–securitate şi din Armată de naţionalitate maghiară care au tras în manifestanţi cot la cot cu românii, aşa cum de altfel a arătat raportul SRI înaintat Senatului României şi a demonstrat ancheta Procuraturii. Dar cînd *Radio Moscova* este aceea care afirmă că în România are loc o revoltă a minorităţii maghiare nu te poţi gîndi decît la clasica subversiune folosită de URSS pentru a ataca şi speria România, subversiune istorică pe care am prezentat-o în capitolul dedicat factorilor de presiune externă. Peste mai puţin de o oră, biroul *Reuters* de la Belgrad va prezenta primul martor ocular, studentul iugoslav Radislav Dencić, pe care îl va cita cu declaraţia: „Sute de oameni cădeau pe asfalt în faţa ochilor mei"[595]. Convingător, nu? Scenele s-au petrecut sub ochii lui. Numai că în aceeaşi corespondenţă de la Belgrad „studentul„ Radislav Dencić, dacă acesta este numele lui real, afirmă că „sutele" de morţi de la Timişoara au fost mitraliaţi din elicopter, iar atunci cînd descrie devastarea magazinelor din oraş se referă la un singur caz, altfel foarte revoluţionar – incendierea librăriei şi aruncarea în stradă a cărţilor lui Nicolae Ceauşescu. Evident, aşa cum cititorul deja ştie, acesta este un eveniment din seara de 16 decembrie, cînd nu a existat nici un mort. Cel de-al doilea martor ocular al Agenţiei *Reuters* – devenită între timp celebră prin falsurile difuzate din Iugoslavia în timpul intervenţiei NATO –, este şi mai interesant decît Radislav Dencić. Martorul, care a cerut să-şi păstreze anonimatul, plasează cele cîteva mii de manifestanţi din oraş în faţa casei lui Tökes şi îi face pe toţi unguri. Apoi, pentru a completa dramatismul luptei minorităţii maghiare, martorul descrie scena în care László Tökes i-a gonit în realitate pe manifestanţi din faţa casei sale, astfel: „Unii oameni au observat că faţa preotului era tumefiată de lovituri şi că mîinile lui erau mînjite de sînge"[596]. Aberaţiile de acest tip sunt preluate imediat de biroul *Associated Press* din Viena şi difuzate împreună

[595] *Ibidem*, p. 84.
[596] *Ibidem*, p. 85.

cu date eronate despre cazuistica mişcărilor anticeauşiste din România. *United Press International* nu se lasă mai prejos şi la ora 20.05 anunţă că la Timişoara sunt cel puţin patru soldaţi omorîţi cu un glonţ în frunte, pentru ca o oră mai tîrziu să fie reprodusă la Geneva o declaraţie a regelui Mihai I, fără nici o legătură cu acel caz, dar sub titlul „Se transmite că soldaţi au fost omorîţi", lansînd în acelaşi text şi un paragraf anodin, iarăşi fără nici o legătură cu ce spusese regele, despre Securitate. În sfîrşit, aproape de miezul nopţii, *Reuters* găseşte şi vinovatul: „Forţele de securitate româneşti este posibil să fi ucis zeci de oameni cînd acestea au deschis focul duminică împotriva demonstranţilor în oraşul Timişoara, după cum afirmă un martor"[597]. Martorul era acelaşi Radislav Dencić.

Cele mai cunoscute emisiuni de radio au avut o singură temă – fostul informator al Securităţii şi spion maghiar, László Tökes, prezentat drept *Hungarian human rights champion*.

Problema dezinformărilor grosolane făcute de agenţiile de presă occidentale, din care am prezentat aici doar începutul, a fost analizată de o personalitate a jurnalisticii româneşti, Emil Hurezeanu, care în perioada revoluţiei lucra la *Europa liberă* şi apoi a fost numit director al Departamentului românesc al postului de radio *Deutsche Welle* din Köln. Aşadar, un om care cunoaşte bine din interior mass-media occidentale. Emil Hurezeanu va şoca audienţa în timpul Simpozionului ţinut la Timişoara în 1996 cu informaţii despre felul în care sunt folosite mijloacele de presă în dezinformări: „În noiembrie şi decembrie 1989 am fost confruntaţi cu un fals război informaţional, cu larmă, în parte reală, în parte înscenată, pe care aş asemăna-o cu bruiajul electronic din timpul Revoluţiei. Am ştiut de cele mai multe ori – în ciuda opiniilor domnului Portocală din cartea publicată în 1990 – că se fac încercări de dezinformare. Am ştiut, şi uneori le-am evitat în general; alteori le-am folosit pentru că, indiferent de intenţiile celor care voiau să schimbe situaţia din ţară, pentru noi – şi bănuiesc, pentru majoritatea locuitorilor României – schimbarea şi prăbuşirea regimului Ceauşescu erau obiectivele cele

[597] *Ibidem*, p. 93.

mai importante"[598]. Un celebru dicton al Sfîntului Toma din Aquino: „Pentru a face un bine, ai voie să faci orice rău", s-a aflat începînd cu secolul al XIII-lea la baza construcţiei civilizaţiei europene occidentale, a fost principalul simbol doctrinar al Inchiziţiei şi funcţionează şi astăzi în doctrina globalizării.

Al doilea program revoluţionar al revoluţiei din decembrie

Cel de-al doilea program revoluţionar, după cel al Frontului Popular de la Iaşi, este foarte puţin cunoscut, şi mult mai naiv. Scriitorul Petru Ilieşu pleacă din Timişoara în ziua de 17 decembrie şi ajunge în Bucureşti în jurul orei 22.00, unde va trăi o aventură mirobolantă. Mai întîi opreşte nişte tineri veseli pe stradă şi încearcă să le relateze ce văzuse pe străzile Timişoarei. „Îmi amintesc acum nişte feţe fără identitate care s-au destins deodată – avea să-şi amintească scriitorul timişorean. Am simţit atunci că sunt crezut, că ceea ce le-am vorbit, aşa, dezlînat şi cu patimă, a fost crezut din prima clipă"[599]. El va lua legătura apoi cu un grup de confraţi de la Uniunea Scriitorilor, între care Nicolae Prelipceanu, Denisa Comănescu, Elena Ştefoi, Florin Iaru şi, în 18 decembrie, va întocmi împreună cu aceştia în apartamentul lui Florin Iaru un program revoluţionar în patru puncte:

1. Intervenţia trupelor ONU în România;

2. Alcătuirea unei liste cu cei care au tras, omorînd în Timişoara;

3. Declararea internaţională a acţiunii din Timişoara drept crimă împotriva umanităţii;

4. Declararea celei de-a doua zile de Crăciun drept zi de doliu naţional.

---

[598] Emil Hurezeanu, *Europa liberă şi Revoluţia* în *O enigmă care împlineşte şapte ani*, Fundaţia Alianţa Civică, Bucureşti, 1997, p. 95.

[599] Petru Ilieşu, *Axa Timişoara-Bucureşti, decembrie 1989* în *O enigmă care împlineşte şapte ani*, Fundaţia Alianţa Civică, Bucureşti, 1997, p. 202.

Nu punem în discuţie naivitatea programului; alţii nu au făcut nici atît. Programul intitulat *Protest* a fost expediat printr-un curier diplomatic în Vest, unde a fost recepţionat în ziua următoare. Grupul mai plănuise şi un contact în faţa ambasadei suedeze din Bucureşti, însă a fost repede descoperit şi cîţiva membri reţinuţi într-o secţie de Miliţie. Apoi, la fel de brusc, au fost eliberaţi. Potrivit lui Ilieşu, maiorul Radu Tinu ar fi declarat la o „masă rotundă" ţinută după revoluţie la Timişoara că acel „curier belgian" pe care îl folosiseră era omul Securităţii. Radu Tinu l-a păcălit. Curierul era chiar ofiţer al Securităţii, dar amplasarea lui sub acea identitate s-a putut face, deoarece scriitorul timişorean fusese „turnat" încă de la început de unii dintre partenerii săi de la Uniunea Scriitorilor.

19 decembrie – primele agitaţii muncitoreşti

În dimineaţa de 19 decembrie, încă de la primele ore ale activităţii economice, ofiţerii de Securitate din întreprinderi îl informează pe generalul Macri că muncitorii sunt agitaţi şi că s-au manifestat primele semne de protest cu tendinţa de a lua un caracter organizat. După ora 09.00 şi după ce în prealabil îl informase pe generalul Vlad la Bucureşti, Macri îl va anunţa pe Ion Coman că cel tîrziu în ziua de 20 decembrie la Timişoara va avea loc o grevă generală. Generalul Macri va cere ofiţerilor săi, pe care îi subordona şi prin calitatea de şef al Direcţiei a II-a, să-l informeze asupra stării de spirit a muncitorilor, dar şi să pregătească birourile pe care le ocupă în întreprinderile respective pentru eventuala evacuare. Într-adevăr, în momentul în care s-a conturat manifest acţiunea muncitorească în favoarea schimbării lui Nicolae Ceauşescu, ofiţerii de Securitate au fost retraşi şi din unităţile economice. Acesta ar fi al cincilea ordin elocvent în privinţa atitudinii generalului Vlad şi a Securităţii. Între orele 09.00 şi 10.00, şeful DSS o va suna pe Elena Ceauşescu şi o va informa asupra situaţiei de la Timişoara. Elena Ceauşescu a reacţionat violent: „Ce fac cei de acolo, ce păzesc cei trimişi acolo?". Conştient că femeia nu înţelege exact importanţa informaţiei, Vlad îi va explica pe un ton ferm că situaţia de la Timişoara *s-a schimbat*, că nu mai este vorba de elemente străine, ci de muncitori români.

După aproximativ 20 de minute, Elena Ceauşescu a convocat o şedinţă la CC, la „săliţă", locul unde ţinea ea întîlniri în acea perioadă. Au fost prezenţi Elena Ceauşescu, Emil Bobu, Manea Mănescu, Constantin Dăscălescu, Silviu Curticeanu, Tudor Postelnicu, Vasile Milea şi procurorul general Popovici. Generalului Vlad i s-a cerut să informeze asupra situaţiei de la Timişoara, iar cînd a terminat Elena Ceauşescu a hotărît trimiterea lui Dăscălescu şi a lui Bobu în oraşul de pe Bega.

Trecerea la acţiune a muncitorilor din întreprinderile timişorene trebuie văzută prin prisma unor realităţi incontestabile: cu numai cîteva luni în urmă, aceiaşi muncitori votaseră entuziast sau asistaseră fără nici o reacţie la realegerea lui Nicolae Ceauşescu în funcţia de secretar general al partidului; în continuare principalele preocupări ale muncitorilor erau de ordin economic şi social; deşi în oraş se trăsese două nopţi la rînd şi se aflase că sunt morţi şi răniţi, muncitorii nu reacţionau, se duceau la muncă şi ascultau, iarăşi fără reacţie, declaraţiile de solidaritate cu Ceauşescu şi „înfierarea" acţiunilor huliganice în lungi adunări ale oamenilor muncii. Ştim că nemulţumirile se acumulaseră în cîţiva ani, dar reacţia politică întîrzia să apară. Tocmai aceasta a fost şi miza ultimă a instigării făcute de URSS: determinarea muncitorilor să reacţioneze. De cealaltă parte, avînd în vedere exemplul „periculos" al Braşovului, miza represiunii rapide şi dure era împiedicarea unei reacţii din partea muncitorilor. Această imagine nu este o restrîngere a tabloului complex pe care îl înfăţişa societatea românească în acel moment, ci o coborîre la esenţa acţiunii celor doi actori principali ai evenimentului: un URSS gorbaciovist, nevoit să-şi reformeze repede sistemul, şi regimul comunist român luptînd să supravieţuiască. Ambii puneau la baza acţiunii lor aceeaşi ideologie, or, obiectul principal al ideologiei era muncitorul. Şi din acest punct de vedere, declanşarea prin subversiune a revoltei din România s-a deosebit de celelalte acţiuni din lagărul comunist, unde forţele schimbării puse în acţiune au fost altele: studenţii în Cehoslovacia, armata în Bulgaria, vîrfurile partidului în RDG. Dificultatea înlăturării lui Ceauşescu prin oricare alte mijloace – de exemplu, la Iaşi mişcarea studenţească eşuase, la Braşov populaţia era timorată – a condus la situaţia extremă a folosirii

muncitorimii pentru a forța căderea șefului statului comunist român, aducînd însă nu numai în prim-planul mișcării, ci și pe muchia de cuțit a ideologiei corpul social fundamental al regimului. Revolta muncitorimii române – mai întîi la Timișoara, apoi la București, cum vom vedea –, a pus în discuție bazele regimului, deoarece revolta sa, paradoxală din punct de vedere ideologic și doctrinar, contesta puterea pe care chiar ea o reprezenta. O contestare venită din partea altui corp social – de la studenți sau de la formațiunile vagi de tip „tinerii" sau „cetățenii" – nu era atît de periculoasă. De asta le-a fost teamă și sovieticilor, cum arătau premonitor institutele lor de analiză, de pierderea controlului ideologic și de atingerea bazelor sistemului. Realitatea acestui fenomen politic subteran și subtil nu a fost vizibilă doar la București în 22 decembrie seara, cînd mișcarea s-a transformat brusc în acțiune anticomunistă, împotriva sistemului, ci a avut un simptom la fel de vizibil la Iași, unde au apărut primele revendicări anticomuniste, apoi la Timișoara, cînd în programul Frontului Democrat Român au apărut și puncte cu caracter antitotalitar.

În dimineața de 19 decembrie la întreprinderea Electrobanat (ELBA) este semnalată prezența unor persoane străine care încearcă să se infiltreze printre muncitori. Numărul lor nu este mare, dar ei aparțin unor tabere opuse; sunt tineri strecurați în întreprindere care încearcă să-i convingă pe muncitori că în ultimele două zile au fost omorîți peste 1 000 de oameni, că morții au fost duși la București ca să se șteargă urmele și că pușcăriile gem de arestați care acum sunt torturați; ceilalți sunt luptători DIA trimiși să identifice starea de spirit a muncitorilor. La Secția 200, unde erau atelierele cu condiții grele de lucru și cu toxicitate ridicată, lucrătoarele devin agitate și nemulțumite. La ora 09.00 ajunge în secție zvonul că în curtea întreprinderii a sosit un camion militar din care se descarcă arme și această știre produce explozia de nemulțumire a oamenilor care se simt amenințați chiar la locul lor de muncă. Într-adevăr, venise un camion militar, dar el nu descărca, ci încărca arme și muniție, mai precis încărca armele și muniția Gărzilor patriotice din întreprindere. Era vorba de executarea ordinului Elenei Ceaușescu, speriată că muncitorii s-ar putea înarma și apoi ataca forțele de ordine. Martora

Adelina Elena descrie acel moment şi evoluţia lui: „Prezenţa armelor în întreprindere echivalează cu o împuşcătură. La secţia 200 vestea dezlănţuie furia pînă atunci mocnită. «Să mergem să-i întrebăm!», «Nu lucrăm sub arme!», «Ce vor de la noi?». Femeile izbucnesc şi cheamă: «Să ieşim în curte!», «Să-i chemăm pe toţi!», «Veniţi cu noi!». Este chemat fostul şef al secţiei, care s-a bucurat de respect. Încercările de a-i ţine în secţie dau greş. Femeile sunt în primele rînduri. Muncitoare tinere, unele studente la seral, femei în vîrstă cu mîini istovite, crăpate, cu feţe brăzdate de cearcăne adînci. În urma lor, tot mai mulţi bărbaţi. Trec peste ameninţările cu Procuratura, chiar şi peste acelea că vor fi împuşcaţi. Pe lîngă camionul cu oameni înarmaţi se scurge şuvoiul. Se văd pumni ridicaţi ameninţător. Coloana străbate curtea, îndreptîndu-se spre clădirea cu birourile conducerii administrative şi de partid ale întreprinderii"[600]. Scena nu este lipsită de paradoxul numeroaselor alte situaţii de la Timişoara din acele zile, cînd tragedia s-a îmbinat cu ridicolul, dar dovedeşte tensiunea în care se aflau oamenii de rînd. Sigur că din punct de vedere istoric este lipsit de importanţă dacă militarii aduceau sau luau arme la/de la întreprinderea ELBA, însă muncitorilor probabil că nu le-a trecut prin cap sau nu au ştiut că în întreprindere erau arme, cele ale Gărzilor patriotice. Paradoxul are o explicaţie simplă: în ultimii ani muncitorii nu mai erau scoşi la gărzi, deşi se afirma oficial că ei formează detaşamentele înarmate ale clasei muncitoare, gărzile erau compuse în majoritate din aparatul TESA şi din ucenici, tineri angajaţi, pentru ca muncitorii să rămînă în producţie, să nu fie întreruptă activitatea economică. Se adăuga şi faptul că tragerile cu acest armament fuseseră drastic reduse din cauza costurilor. Gărzile patriotice înfiinţate după invazia sovietică din Cehoslovacia deveniseră în 1989 o ficţiune. Apoi va trebui să luăm în calcul şi faptul că principalul nucleu de nemulţumiţi era format din femei.

Mulţimea muncitorilor, estimată la peste 1 000 de oameni, ocupă curtea uzinală. Cîţiva se urcă pe un autocamion şi pe un motostivuitor şi strigă. Apar directorul şi secretarul de partid. Ei le cer să se

---

[600] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 168.

liniştească, să se întoarcă în secţii, unde se va discuta cu ei separat. Este de presupus că dăduseră telefon în prealabil la CJP, anunţînd greva spontană. Adelina Elena povesteşte mai departe: „Deşi cuvîntul grevă nu a fost scandat, greva generală era declanşată şi instaurată în întreaga întreprindere. Între timp, maşina cu oameni înarmaţi a părăsit incinta fabricii. În schimb sosesc în mare grabă Radu Bălan, primul-secretar al judeţului, primarul Moţ şi Constantin Posa"[601]. Este adusă staţia de amplificare şi Radu Bălan se urcă pe un scaun. El cere ca muncitorii să se întoarcă în secţii şi le promite că se va discuta cu ei acolo. Oamenii scandează: „Aici, aici, cu toţii!" La un moment dat, observînd că nu îi poate convinge să se întoarcă la locurile de muncă, Bălan găseşte soluţia să scoată un carneţel din buzunar pentru a-şi nota doleanţele muncitorilor şi îi întreabă simplu ce vor. Urmează un scurt moment de derută, după care „Radu Bălan notează într-un carneţel cererile umile ale unor femei ajunse în dreptul lui: «Vrem căldură!», «Vrem carne!», «Vrem ciocolată pentru copii!» şi «Ciorapi, chiloţi, cacao, vată...»"[602]. Conţinutul cererilor este confirmat de timişoreanul Ion Pachia Tatomirescu: „... Să fie ciocolată pentru copii, să fie saloane de Crăciun şi să se termine cu bişniţa etc.; muncitoarele le-au zis de lipsa vatei, a chiloţilor de bumbac şi a ciorapilor"[603]. Cercetarea făcută de autor la Timişoara aduce cumva evenimentul la dimensiunile sale mai aproape de realitate. Într-adevăr, primul grup de nemulţumiţi ieşiţi în curte a fost format din femei. Dar motivul real îl constituia absenţa de la întreprindere a responsabilului CAR, care trebuia să dea împrumuturile pentru sfîrşitul de an. Numeroase persoane contribuiau la fondul CAR, participau la acele cunoscute „roţi", cotizînd tot anul şi îşi plasau luna împrumutului în decembrie, la sfîrşit de an, astfel încît să-şi poată face unele cheltuieli mai mari pentru produse de lungă folosinţă: frigider, televizor, aspirator etc. Erau sume mari, importante. Plata împrumutului nu se făcuse luni şi nu se făcea nici marţi, 19 decembrie, apărînd mai întîi zvonul că reprezentantul

---

[601] *Ibidem*, p. 169.
[602] *Ibidem*.
[603] Ion Pachia Tatomirescu, *Jurnal* în *Timişoara, 16-22 decembrie 1989*, Ed. Facla, Timişoara, 1990, p. 155.

CAR a fugit cu banii. În realitate, el fusese arestat pe stradă în seara de 17 decembrie şi se afla la penitenciar. Aflînd realitatea, femeile au cerut eliberarea reprezentantului CAR pentru a-şi primi banii. De aici primul mesaj revoluţionar: „Eliberaţi deţinuţii!".

În scurt timp informaţia despre greva de la ELBA ajunge la Elena Ceauşescu. Aceasta îl va suna pe Ion Coman şi îi va striga în telefon: „Trageţi în plin în femei şi puneţi cîinii pe ele!"[604]. Versiunea lui Radu Bălan nu diferă prea mult de cea a martorilor din rîndul angajaţilor întreprinderii: „În dimineaţa de 19 decembrie 1989, pe la ora 09.00, m-am deplasat la Întreprinderea Electrobanat, pentru a intra în dialog cu muncitorii care ieşiseră afară în curtea întreprinderii. Ajungînd acolo în prezenţa primarului Moţ, am aflat că aceşti muncitori revendicau îmbunătăţirea condiţiilor de trai, iar un grup de 10-15 tineri strigau «Jos Ceauşescu!». De asemenea, acei muncitori solicitau să fie scoasă armata din întreprindere şi din oraş, adică să fie retrasă în cazărmi. În timp ce discutam cu ei, au apărut două TAB-uri, care şi-au îndreptat ţevile spre noi, cei din curtea uzinei. Acest lucru a iritat şi neliniştit pe muncitori, fapt care m-a determinat să merg în secţie şi să-i telefonez lui Coman Ion, cerîndu-i să retragă armata, pentru că altfel oamenii nu se liniştesc, dimpotrivă. Mi-a replicat că nu e treaba mea, întrucît de armată se ocupa dumnealui. Cînd am revenit în curte TAB-urile fuseseră retrase şi am tras concluzia că primiseră ordin în acest sens"[605]. Observînd punctul mort al situaţiei, mulţimea nu mai vrea să dea înapoi şi începe să strige: „«Nu lucrăm sub arme!» (*camionul plecase şi se lămuriseră cu muniţia,* n.a.), «Afară armata din oraş!», «Unde sunt deţinuţii?», «Nu suntem huligani!» (*răspuns la informările făcute cu o zi înainte de partid că afară acţionează huligani,* n.a.), «Unde ne sunt banii?» (*leafa se dăduse în urmă cu trei zile, dar diminuată, apoi sigur era şi cazul împrumuturilor la CAR,* n.a.), «Vrem pîine pentru copii!», «Unde ne sunt morţii?». Şi apoi, unanim şi hotărît: «Jos Ceauşescu!»"[606]. Este de precizat că aceste

---

[604] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia inculpatului Coman Ion* (7 mai 1990), p. 11.
[605] Ibidem, *Declaraţia inculpatului Bălan Radu*, p. 14.
[606] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 170.

strigături sunt de fapt o enumerare a unor reacții simultane, neorganizate, care fie ilustrau amestecarea temelor sociale cu cele politice, fie aparțineau unor grupuri distincte: pe de o parte muncitorii cu revendicări economico-sociale și pe de altă parte micul grup de tineri cu lozinci politice explicite. Important aici este faptul că la un moment dat mulțimea s-a unit într-o *massă* compactă și solidară, avînd un singur dușman, pe Nicolae Ceaușescu. Probabil că dacă Nicolae Ceaușescu ar fi apărut în acea clipă între ei *massa* s-ar fi dezorganizat la fel de rapid, tinerii ar fi fost imediat izolați de muncitori, ca „huligani", și luați pe sus de Securitate. România a cunoscut de prea multe ori acest simptom în ultimii 15 ani pentru ca această ipoteză să nu fie credibilă.

După ora 11.00 în incidentul de la Electrobanat apare un element nou. Pe podul peste Bega din apropierea întreprinderii se adună oameni. Nu știm cine sunt și cum au aflat că la Elba e grevă. Surse din rîndurile revoluționarilor afirmă că acolo erau și cetățeni din Iași, Constanța, Arad. Filajul Securității identifică tot în zona Josefin, printre acei privitori, și patru lucrători DIA în civil. Peste Bega, în zona Josefin era celebrul talcioc închis de Ceaușescu în ziua de 15 decembrie. La cele două porți ale întreprinderii apar tanchete TAB cu țevile îndreptate spre curte. Încep huiduielile, se strigă în același timp „Ucigașii!" și „Armata e cu noi!", ceea ce este ilogic, dar nu în logica unei mulțimi încă fragile. Ea însă va rămîne fragilă pînă la urmă. De altfel, întîmplările rizibile continuă. Telefonul dat de Bălan lui Coman pentru retragerea blindatelor de la porți este urmat de ordinul lui Coman ca TAB-urile să dea ocol întreprinderii. Martora Adelina Elena confirmă: „Tanchetele, în fine, se urnesc și încep să patruleze în jurul Elbei, ocolind întreprinderea prin străzile 13 Decembrie, Splaiul Titulescu, Pop de Băsești, strada Gării". În scenă intră generalul Gușă. Dimineața i se raportează că este liniște în oraș, ceea ce corespundea adevărului, și că oamenii merg la lucru, cu excepția cîtorva grupuri mici care staționau pașnic. Evident, nu se aplicau prevederile „stării de necesitate", care nu permite adunarea unor grupuri mai mari de trei sau cinci persoane, și nu se aplicau pentru că acele prevederi nu existau. La un moment

dat, comandantul unității de parașutiști l-a sunat și i-a comunicat că a primit ordin de la Nuță să păzească clădirea Inspectoratului MI. Nuță își depășea atribuțiile, ceea ce este semnificativ, și își permitea acest lucru printr-o împuternicire directă de la Elena Ceaușescu. Gușă își anunță subordonatul – din nou semnificativ – că se subordonează lui și lui Coman. „Cred că înainte de prînz – declara generalul Gușă la proces – am fost sunat de Ion Coman care mi-a spus să mă duc urgent la ELBA că se află acolo fostul prim-secretar Bălan și că are probleme deosebite. Am plecat cu aghiotantul și cu căpitanul Ilie, șeful cercetării Diviziei. Am ordonat ca în urma noastră să se deplaseze și un camion cu soldați, dar acesta a rămas în urmă. La intrarea în fabrică am fost oprit de cîțiva civili care mi-au spus să nu intru, deoarece îmi risc viața și că o să fiu sfîșiat. În curte erau peste 1 000 de oameni, bărbați, femei, tineri care scandau: «Libertate!», «Jos Ceaușescu!» și alte lozinci"[607]. Observînd retragerea lui Bălan, Gușă se va îndrepta spre mulțime, se va urca pe scaun și le va vorbi: „Am încercat să fac liniște și le-am spus că soldații nu au tras în ei, ci în sus. Că soldații sunt frații și copiii lor și nu vor trage în ei. Cîțiva au aplaudat, alții au continuat să scandeze lozincile menționate mai sus. În pauzele de liniște i-am rugat să nu se mai spargă magazinele, să nu atace unitățile. Cei care au auzit au strigat că nu ei au făcut acest lucru și au cerut să plece armata de lîngă fabrici. Le-am promis că așa va fi, dar să nu se mai comită acte de violență. Unii au aplaudat, iar cîțiva au strigat: «Armata e cu noi!»". Oricum, prezența generalului Gușă în mijlocul mulțimii nu demonstrează doar curajul lui, ci și fondul nonviolent al manifestației de la ELBA. Ajuns din nou la poartă, el va trimite camionul cu soldați înapoi la divizie. Îi raportează lui Coman, însă acesta îi spune că n-a înțeles ordinul, că nu trebuia să se ducă el, ci să trimită o subunitate, apoi l-a ironizat că s-a speriat de cîteva femei. Înfuriat, Gușă ordonă lui Zeca să retragă toate blindatele de la întreprinderi. Cauza reală a prezenței lui Gușă la ELBA a fost informația falsă că

[607] CSJ. Secția Militară Cluj, Dosar nr. 14/1990, *Declarația olografă a inculpatului Gușă Ștefan.*

primul-secretar Bălan a fost sechestrat de manifestanți. Din aceeași informație falsă au rezultat și măsurile militare exagerate luate în jurul întreprinderii. Seara, generalul Gușă îi va raporta și lui Coman măsura de retragere a forțelor din oraș. Fiind liniște, Coman a acceptat. Probabil aflase că vine Dăscălescu.

Încercarea unor muncitori de a se solidariza cu grupul de afară, de la pod, eșuează. „Mulțimea se îndreaptă spre poarta II. Cîțiva cer deschiderea porții, unirea cu cei de pe pod. Li se explică că-i primejdios. Porțile trebuie să rămînă închise. Suntem la noi acasă, în grevă. Aici, uniți, ne simțim puternici, în siguranță. E uimitor cu ce repeziciune o masă uriașă, aparent anarhică, înțelege și se disciplinează. Radu Bălan telefonează chiar din cabina portarilor. Moț – se zice – este la cealaltă poartă"[608]. Mărturia surprinde cel mai bine psihologia izolaționistă a muncitorimii, încă limitată la revendicările sociale, încă temătoare, încă dezinformată și separată de evenimentele din oraș. În cazul ELBA este posibil ca reacția prudentă să fi fost determinată de cunoașterea realităților curente, zilnice a spațiului comercial din Josefin, a talciocului de peste drum, văzut ca un loc rău famat, mișunînd de bișnițari și de lumea interlopă, astfel că grupul adunat peste Bega nu era credibil, chiar dacă el putea fi compus din revoluționari autentici. Din alte mărturii rezultă că grupul era populat cu cetățeni veniți din alte județe ale țării pentru cumpărături și achiziții comerciale și care nu aflaseră de închiderea talciocului. Așa s-ar putea explica implicarea unor autoturisme cu numere de Iași, Constanța, Bacău în incidentele din zona ELBA. Martorul Sandu Hanuș ajunge acolo în jurul orei 14.30. Pe pod erau un tractor și o remorcă răsturnate și incendiate. A auzit o împușcătură și zvonul că a fost rănită o femeie. Militarii de pe TAB-uri trăgeau cu petarde „dar de tras (*cu armele*, n.a.) nu trăgeau"[609]. Apoi a apărut un TAB dinspre Bulevardul 6 Martie, acesta a tras și a rănit o femeie într-un fîș roșu, luată apoi de o mașină cu număr de Iași. Generalul Gușă afirmă că focul a fost deschis accidental, în momentul în care persoane din grupul adunat peste Bega au răsturnat

[608] Titus Suciu, *op. cit.*, p. 170 (*Mărturia dnei Adelina Elena.*)
[609] *Ibidem*, p. 174.

şi incendiat tractorul şi remorca lui. În aceste incidente s-a deschis focul asupra a două femei. Nu cunoaştem dacă acest fapt a avut vreo legătură cu ordinul Elenei Ceauşescu de a fi împuşcate femeile, dar cele două cazuri sunt pline de ciudăţenii. Vom analiza în detaliu unul dintre ele.

Conform mărturiilor revoluţionarilor, prima femeie se afla pe malul dinspre ELBA al Begăi cu un copil de mînă. Împotriva ei, fără nici o somaţie şi fără nici un motiv s-a tras foc de armă de către un singur soldat aflat în desant pe un TAB. Martora Adelina Elena, inspector pentru învăţămînt la întreprinderea ELBA, descrie scena dramatică astfel: „Şi, deodată, pe neaşteptate, răsună primele rafale. Curtea este un urlet. Alte focuri şi pe podul vidat de lume rămîn două siluete. «Poarta!» Prin deschizătură ţîşnesc cîţiva bărbaţi. Se-ntorc cu o femeie grav rănită, pe care – în grabă – o duc la Dispensarul ELBA şi ne anunţă că pe pod a rămas un băieţel împuşcat mortal, de 10-11 ani. Maşina directorului ţîşneşte spre dispensar, spre a duce rănita la spital; se aud şi strigăte, că vine Salvarea. «Copilul!». Sub ochii noştri, care pur şi simplu refuză în primul moment să creadă, corpul copilului este aruncat în Bega. Îl însoţesc ţipetele şi lacrimile femeilor de la ELBA. Dumnezeule, nu poate fi adevărat! Şi deodată ne dăm seama, conştientizăm fără putere de tăgadă că este adevărat, că avem morţi – poate chiar acea incredibilă mie de care pomenea cineva cu cîteva ore înainte, că avem răniţi, că victimele sunt femei şi copii nevinovaţi, a căror identitate se caută a fi ştearsă, că toţi cei întemniţaţi se află în pericol de moarte!“[610]. Dramatismul scenei este tulburător, bine dozat de o autoare cu simţ literar incontestabil, dar în realitate nu a fost împuşcat nici un copil, trupul lui nu a fost aruncat în Bega, iar din curte, din dreptul Porţii nr. 2 de la ELBA scena nici măcar nu putea fi văzută. Reconstituirea făcută de autor la faţa locului demonstrează că Poarta 2 de la ELBA se află la aproximativ 10 m sub nivelul străzii, accesul în întreprindere făcîndu-se printr-o rampă pronunţată, astfel că din curte nu se poate vedea decît vîrful podului peste Bega. A observa ce se întîmplă pe malul Begăi – un şanţ adînc la

[610] *Ibidem*, p. 170.

fel ca al Dîmboviței din București – ține de paranormal. De altfel, cîteva rînduri mai încolo se demonstrează felul în care circulă un zvon și cum poate deveni pagină de istorie, fără să vrei: „Se afirmă că din blindată s-a tras cu trasoare, că femeia și copilul au fost împușcați de doi «civili», cu pistoale sub haină. Aceiași care au aruncat trupul copilului în Bega și care au încercat – n-am înțeles dacă au reușit sau nu – să arunce și poșeta femeii, pentru a i se pierde și ei identitatea"[611]. Altă fantezie! Este clar că Adelina Elena descrie zvonuri și nu scene văzute, deși scrie negru pe alb „sub ochii noștri". Din păcate, fenomenul mărturiilor de la Timișoara – pentru că este vorba de un fenomen psihologic tipic în condiții de stres – suferă din cauza unor astfel de mituri fabricate chiar în timpul evenimentelor fără nici o intenție de înșelătorie. Martorii sunt sinceri (nu punem aici în discuție legendele fabricate după, din varii motive personale, politice sau sociale). Nu trebuie uitat nici o clipă că revoluționarii, cei foarte puțini care au ieșit în stradă, fie că au fost o *massă* de manevră a diversiunii, fie că au avut inițiativa de a provoca mult-așteptata cădere a lui Ceaușescu, sunt elementele esențiale ale revoluției, sunt personajele principale. Faptul că cel mai cunoscut și probabil cel mai important revoluționar al Timișoarei, domnul Traian Orban, astăzi director al Muzeului „Memorialul revoluției", a fost rănit în după-amiaza de 17 decembrie și a trăit revoluția în spital, faptul că cel mai prolific scriitor timișorean al revoluției, domnul Marius Mioc, a fost arestat în seara de 16 decembrie și a trăit revoluția în închisoare, nu au nici o relevanță pentru actul istoric.

*

Eu însumi am asistat la o scenă petrecută la București în timpul vizitei lui Mobutu Sese Seko, președintele Republicii Congo. Cîteva mii de oameni, între care mă număram, fuseseră scoase din întreprinderi și umpluseră circular Piața Scînteii (actuala Piață a Presei Libere) pentru a aplauda convoiul oficial. Ceaușescu și Mobutu

[611] *Ibidem*, p. 171.

se apropiau într-un ARO decapotabil. În momentul în care autoturismul a făcut primii metri în interiorul pieței (cam în dreptul trecerii de pietoni) un tînăr a sărit din mulțime și i-a întins lui Ceaușescu o scrisoare. În numai două secunde, un activist de partid a țîșnit în spatele lui, l-a prins, l-a tras înapoia rîndurilor de participanți și, cu ajutorul altor două persoane civile (probabil lucrători al Direcției V), l-a băgat într-o Dacia neagră. Întreaga scenă s-a petrecut „sub ochii mei", de la început pînă la capăt, la o distanță de 3-4 metri. Tînărul purta o pereche de bretele albe peste o cămașă de culoare închisă, avea părul lung, dar îngrijit, pantaloni de stofă și pantofi de vară, eleganți. Nu era un derbedeu. Reținerea lui s-a făcut în tăcere, iar Dacia neagră a demarat fără incidente. Ei bine, în minutele următoare am auzit cel puțin trei versiuni din partea unor oameni care se aflaseră lîngă mine – și trebuie să luăm în calcul faptul inevitabil că toată lumea se uita într-o singură direcție, spre ARO-ul prezidențial, și nu putea rata scena scrisorii –, trei versiuni în care tînărul ba îndreptase un pistol spre Ceaușescu, ba Ceaușescu se aplecase și luase scrisoarea, ba Mobutu luase plicul alb. Dar cea mai fabuloasă versiune am auzit-o cînd m-am întors la întreprindere: „Securitatea are lasouri cu care îi prinde pe protestatarii de acest fel". Oricît ar părea de neverosimil, de exagerat sau pedagogic, faptul este autentic și legenda lasourilor pe care le folosește Securitatea a circulat mult timp. Înadins – tocmai pentru a demonstra ușurința cu care se creează legende „sub ochii noștri" – nu am dat cititorilor un detaliu: în momentul în care activistul de partid a sărit în spatele tînărului, nu a reușit să-l prindă de umăr, ci doar i-a agățat bretelele, astfel că tînărul a fost tras înapoi de elasticitatea acestora. De aici, lasoul Securității. Ca scriitor profesionist, atent la detaliile vieții, scena și legendele ei mi-au rămas în memorie cu o claritate reconfortantă. Ea mă ajută astăzi să-i înțeleg pe martorii de la Timișoara și totodată să constat că acel tînăr curajos de la București, probabil un opozant autentic, a rămas un anonim – nimeni nu-și amintește de el.

*

Intervalul 18-20 decembrie are și o altă semnificație istorică – este perioada cea mai bună în care se putea da o lovitură de stat.

Ceaușescu era plecat din țară iar imaginea Elenei Ceaușescu era atît de proastă de sus și pînă jos în partid, Armată și Securitate încît îndepărtarea ei ar fi produs un imens oftat de ușurare. Omul-cheie era Milea. Fără sprijinul Armatei nimeni nu putea mișca ceva. Apoi, privind componența CPEx-ului românesc, o adunătură de bicisnici, era probabil și greu de găsit acolo un înlocuitor al lui Ceaușescu. După toată tragedia provocată la Timișoara, generalul Milea nu a schițat nici un gest. Nicolae Ceaușescu nu a plecat în Iran pentru că era atît de importantă vizita, nici pentru a face pe curajosul, ci a plecat pentru că își cunoștea bine oamenii. Cel care risca cel mai mult era generalul Iulian Vlad, autorul ordinelor de neimplicare date Securității de la Timișoara și a unui alt ordin care îl putea aduce în fața plutonului de execuție: eliberarea din penitenciare a persoanelor reținute pe baza unor acuzații politice și care nu aveau încă o sentință.

Revista presei

Analiza presei străine pentru ziua de 19 decembrie, cînd informațiile se refereau exclusiv la evenimentele din zilele precedente, induce sentimentul că observatorii occidentali au fost cumva descumpăniți de hotărîrea lui Ceaușescu de a efectua vizita în Iran. Imaginea proiectată de această decizie a fost aceea a unui regim solid, a unui aparat de conducere care stăpînește situația țării și a crizei de la Timișoara, dar și a unei incapacități de reacție din partea populației. Totodată, a părut că *leadership*-ul politic este solidar în jurul lui Ceaușescu. Sunt exploatate în continuare, dar cu prudență, informațiile venite pe canalele diversioniste maghiare și iugoslave, articolele din marile cotidiane și emisiunile de radio-TV orientîndu-se către analize mai elaborate asupra „cazului" românesc, către explicații despre istoria României, a regimului comunist și a naturii dictatoriale a lui Ceaușescu. Informațiile adevărate erau puține, corespondenții de presă fiind sistematic împiedicați să obțină informații directe, să contacteze surse credibile, să se deplaseze la Timișoara. Rămîne oarecum cuplată la temele surselor maghiare presa germană, exploatîndu-le pînă la saturație și folosind fără discernămînt

profesional o serie de dezinformări venite pe cele două căi diversioniste: Budapesta şi Belgrad. De exemplu, Agenţia *Tanjug* transmitea la 19 decembrie că la Timişoara sunt 2 000 de victime, adulţi şi copii, şi că poliţia a adus demonstranţi arestaţi în piaţa centrală din Timişoara, unde i-a bătut şi înjunghiat cu baionetele înainte să-i arunce în camioane şi să-i ducă într-o direcţie necunoscută[612]. În realitate aceasta era o scenă din timpul intervenţiei militare din Chile pentru răsturnarea lui Salvador Allende (1973). *Frankfurter Allgemeine Zeitung* publică o analiză plină de amănunte despre biografia şi dictatura lui Ceauşescu, despre criza economică a României şi despre criza politică în contextul liberalizării gorbacioviste, dînd impresia unei documentări serioase, dar plasează Timişoara în nord-vestul României, ceea ce demonstrează că documentarea fusese „primită", dată de undeva şi folosită fără o cercetare atentă a cazului; autorul reproduce mecanic o serie de informaţii, multe dintre ele reale, însă de sertar. *Die Welt* dă detalii despre clanul Ceauşescu, arată criza economică şi socială în care se zbate populaţia şi se axează pînă la urmă pe singurele teme consistente, cele diversioniste: ungurii şi Securitatea. *Stuttgarter Zeitung* pare mai degrabă interesat să-şi informeze cititorii despre cazul României, cu scopul de a îndepărta imaginea remanentă de erou antisovietic creată lui Ceauşescu tot de presa occidentală. Peter Keresztes, editorialist adjunct la *The Wall Street Journal*-Europa, face un portret eroic lui László Tökes, pe care îl întîlnise la Timişoara în octombrie, fără a preciza că Tökes ocupa ilegal imobilul şi parohia şi că din cei aproximativ 2 000 de enoriaşi reformaţi ai municipiului doar 10% erau de partea lui, îl susţineau. Cei doi maiori ai Serviciului de informaţii maghiar (AVO) care l-au plătit pe Tökes pentru activitatea de spionaj apar drept preoţi veniţi cu ajutoare bisericeşti. Importantul jurnal francez *Libération* publică sub semnătura ziaristei Dominique Garraud un scurt articol care se detaşează de campania dirijată de Moscova în presa de stînga franceză, surprinzînd corect contextul internaţional care furnizase României cazul Timişoara: „Da data aceasta, Ceauşescu nu

[612] Miodrag Milin, *Timişoara în arhivele Europei libere (17-20 decembrie 1989)*, Ed. Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1999, p. 167.

mai poate conta pe tăcerea «frateră» a aliaţilor săi din Pact (*Tratatul de la Varşovia*, n.a.). Occidentalii au uitat favorurile pe care le-au rezervat dictatorului român datorită independenţei sale vizavi de Moscova. Din contră, ei trebuie deja să facă faţă zelului noilor conducători maghiari, excedaţi de soarta rezervată minorităţii lor din România"[613]. Scurt şi cuprinzător, la obiect, rece şi profesionist! Cititorul român trebuie să ştie că în acea perioadă nu a acţionat doar diversiunea sovieto-maghiară în presa occidentală, ci şi corpul jurnaliştilor independenţi, de ţinută, pe care poate România nu-i interesa decît strict profesional. Reacţia presei occidentale nu poate fi redusă la ştirile diversioniste – cele cu miile de morţi, cu gropile comune, cu Securitatea şi Armata care trag în tot ce mişcă etc. – şi trebuie înţeles că numeroase mijloace de informare publică au fost private de informaţii reale, de la faţa locului, şi au fost nevoite să „înghită" ce le-au dat sursele diversioniste. Descumpănirea venită din gestul lui Ceauşescu de a pleca în Iran şi mai ales din lipsa de reacţie a populaţiei a produs o uşoară detaşare de tema „revoluţiei" care răstoarnă dictaturile pe rînd în Est şi care în alte capitale comuniste scosese sute de mii de oameni pe străzi. De aici poate a provenit şi nevoia iniţială firească de a exagera cifrele participanţilor la tulburările de la Timişoara din perioada 16-19 decembrie. La Bucureşti era linişte, la Timişoara se făcuse linişte.

Tot în 19 decembrie iese în evidenţă un articol al Ariellei Thedrel din *Le Figaro*, în care se dau amănunte despre existenţa Frontului Salvării Naţionale de mai tîrziu, plasat în interiorul nomenclaturii partidului comunist şi acreditat chiar cu unele activităţi: „În sfîrşit, de două ori în această toamnă, membri ai Comitetului Central al Partidului Comunist Român, simpatizanţi ai lui Gorbaciov şi regrupaţi într-un Front de Salvare Patriotic, au cerut pe un ton ameninţător demisia numărului unu român"[614]. Este posibil ca Arielle Thedrel să fi ştiut ceva mai mult decît noi. Nu poate fi vorba de pseudosemnatarii „Scrisorii celor 6", pentru că nu erau membri CC şi oricum ziarista aminteşte două intervenţii. Nu poate fi vorba nici

[613] *Ibidem*, p. 199.
[614] *Ibidem*, p. 203.

de grupul Iliescu-Militaru, pentru că nici lor nu li se potrivesc datele din articol. Fostul şef al Direcţiei I a Securităţii, colonelul Gheorghe Raţiu, a furnizat informaţii despre preexistenţa Frontului Salvării Naţionale şi despre campania de popularizare a acestuia în presa occidentală: „Cu 7-10 zile înainte de căderea lui Ceauşescu, toate posturile de radio occidentale cu emisiuni în limba română (nu doar *Europa liberă*) au început să transmită de mai multe ori pe zi ştirea că în România luase fiinţă o nouă grupare de opoziţie intitulată «Frontul Salvării Naţionale», care îşi propune ca în cel mai scurt timp să înlăture de la putere regimul ceauşist şi să preia puterea"[615]. Securitatea înregistra zeci de astfel de apeluri şi informaţii despre apariţia şi activitatea unor formaţiuni politice secrete (unele chiar îi aparţineau), dar numai aceasta a atras atenţia, din două motive: 1. Era singura care îşi propunea preluarea Puterii. 2. Deţinea informaţii că „Frontul Salvării Naţionale" era o formaţiune politică ale cărei baze „fuseseră puse la Moscova şi că era rodul unei combinaţii de colaborare între KGB şi Serviciul de spionaj francez"[616]. De aici la urechea Ariellei Thedrel a fost doar o chestiune de centimetri.

Presa americană reacţionează tîrziu la evenimentele din România, fiind preocupată de pregătirea mediatică a intervenţiei în Panama şi de apropierea sărbătorilor de iarnă. Ecoul comparaţiei făcute de *New York Times* între Noriega şi Ceauşescu are efect doar în mediile oficiale. Primele ştiri apar pe Coasta de Est, preluate în totalitate din presa occidental-europeană şi reproducînd involuntar exagerările, deformările şi diversiunile găsite acolo. Dominau, aşadar, cele două surse diversioniste – Agenţia *Tanjug* şi presa maghiară –, la care însă a fost adăugat un fond de informaţii cu caracter „istoric", explicîndu-se cetăţenilor americani schimbările produse în ultimii ani în atitudinea lui Nicolae Ceauşescu, după ce timp de două decenii fusese lăudat pentru „independenţa" faţă de Moscova, tentativele de revoltă anterioare (Braşov, intelectualii, disidenţii), precum şi situaţia grea economică. Informaţiile vor exploda din 21 decembrie, atît pentru a acoperi acţiunea din Panama, prin sugestia unei

[615] Colonel (r) doctor Gheorghe Raţiu, *Raze de lumină pe cărări întunecate*, Ed. Paco, Bucureşti, 1996, p. 216.
[616] *Ibidem*, p. 217.

paralele antidictatoriale, cît şi pentru a sublinia căderea ultimului bastion comunist ca urmare a programului gorbaciovist. Cîteva publicaţii vor introduce în analiză şi un apel voalat la Gorbaciov pentru a-şi exercita influenţa sa în România, astfel încît schimbarea să se producă mai repede şi sigur. Nu există invitaţii la intervenţia militară, dar ideea apartenenţei României la sistemul de putere sovietic şi sugestia responsabilităţii principale sovietice pentru rezolvarea situaţiei sunt prezente. Alexandru Duvan, un refugiat român în Statele Unite, va colecţiona din oraşul Baltimore primele reacţii americane şi britanice apărute în presa de peste ocean. În *Baltimore Sun* din 19 decembrie 1989, se scria, dincolo de povestea falsă cu Tökes: „Ceauşescu, care la 71 de ani călătoreşte rar, era într-o vizită oficială la Teheran. Încerca astfel să demonstreze că regimul lui nu era ameninţat. În acelaşi timp, această vizită era o încercare de a sparge izolarea în care îl aruncase dispreţul ţărilor învecinate. Din motive diferite, România şi Iranul împărtăşesc aceeaşi soartă de paria în lumea civilizată! Deci e normal să fie prieteni"[617]. A doua zi, *Baltimore Sun* arăta că Nicolae Ceauşescu este un mincinos, refuzînd ziariştilor accesul la informaţie şi folosind în continuare propaganda oficială pentru a înlocui realitatea. O sursă diplomatică de la Bucureşti transmitea starea de spirit din ţară, fără a da însă vreo explicaţie asupra ei: „Tineretul român, chiar cei din Partid sunt nemulţumiţi, dar prudenţi aşteaptă. Însă evenimentele din ultima săptămînă sugerează că nu vor aştepta prea mult"[618]. Presa americană a fost uşor defazată: ea nu a prins prima parte a valului de informaţii la zi despre evenimentele de la Timişoara, a rămas prudentă şi distantă în primele două zile, invocînd absenţa ziariştilor la faţa locului, şi fiind cumva derutată de şocul diversionist al surselor maghiare şi iugoslave; în faza a doua ea a prins contramişcarea diversionistă a lui Ceauşescu în Iran, o chestiune care îi interesa mult mai mult pe americani, şi a marşat pe relaţia româno-iraniană, ca una marcată de rezistenţa la cursul vizibil al

[617] Alexandru Duvan, *Revoluţia română văzută de ziarişti americani şi englezi*, Fundaţia România liberă (Washington/Baltimore) şi Centrul Mass-Media Evenimentul/Bucureşti, 1991, p. 9.
[618] *Ibidem*, p. 10.

liberalizării mondiale. Principalele cotidiane şi posturi de televiziune au preluat ştiri de la presa vest-europeană, dîndu-le însă o aproximaţie prudentă şi păstrînd tonul politicos şi rece al unei atitudini rezervate. Spre deosebire de presa vest-europeană, Ceauşescu apare ca „domnul Ceauşescu" – nu dictatorul, nu tiranul, nu descreieratul –, imaginea de adîncime a ştirilor, proiecţia subliminală fiind aceea a unei rupturi între naţiunea română şi şeful statului, ca proces politic fundamental şi totodată ca explicaţie pentru o cădere previzibilă. Această reacţie a presei americane a fost un reflex al dezinteresului aparent arătat de America situaţiei din România şi al înţelegerilor privind repartizarea sarcinilor între membrii NATO în cadrul procesului de lichidare a sistemului comunist. Altfel ar fi urlat media ca în cazul Grenadei, o insulă de 344 kmp din Caraibe (cam 18 pe 18 kilometri) în care Statele Unite interveniseră printr-o invazie militară în 1983.

Reacţia inteligentă a presei britanice. Cea mai substanţială atitudine, dominată de luciditate, viziune de ansamblu, informaţie şi analiză pertinentă s-a găsit în presa britanică *de ţinută*. Nu luăm în calcul presa de tipul *Daily Mail*, dedicată timp de 70 de ani temelor extremismului maghiar, falsificării istoriei României şi denigrării constante a poporului român, şi nici intervenţiile diferiţilor mercenari din televiziuni de care nici Marea Britanie nu duce lipsă. Ca o paranteză, dar cu scopul precis de a arăta cititorilor români cam cine au fost ziariştii occidentali care au transformat evenimentele din decembrie 1989 – martie 1990 din România într-o revoluţie maghiară, voi evoca aici încă o întîmplare trăită de mine. În ianuarie 1995 am efectuat o vizită oficială la sediul postului de televiziune britanic ITN, ocazie cu care directorul postului a ţinut o conferinţă de presă. Am întrebat dacă ITN a corectat informaţia falsă de la Tîrgu-Mureş despre Mihăilă Cofariu ca victimă a agresiunii românilor în timpul tulburărilor etnice din martie 1990. Mi-a răspuns fără ezitare că a primit informaţia adevărată la cîteva minute după difuzarea imaginilor în care Cofariu era prezentat drept ungur, dar nu a corectat-o „pentru că aceasta este politica postului". Revoltat de acest răspuns, colegul meu, ofiţerul de presă al Armatei Bulgariei, a pus capăt conferinţei de presă cu următoarea intervenţie: „Ca să nu mai

pierdem timpul aici, pentru că în mod cert ceea ce avem de învățat de la postul ITN nu se potrivește cu ceea ce ni se spune despre Actul final de la Helsinki, vă rog să alegeți dintr-o scară de cinci valori – adevărul, moralitatea, interesul național, interesul postului, banii – cel mai important principiu care vă guvernează activitatea de jurnalist". Directorul ITN a răspuns fără nici o ezitare: „Banii!". La miliardul de dolari pe care îl cheltuia Ungaria în anul 1989 pentru promovarea în presa mondială a intereselor sale strategice și de imagine, România răspundea cu propagandă de cea mai proastă speță. De aceea, vom lua în analiză doar presa de ținută din Marea Britanie.

Într-un editorial din 19 decembrie *Times* arăta că izolarea informațională și politică a României nu permite perceperea exactă a perspectivei în această țară în care „conducătorul" Ceaușescu ar putea supraviețui pentru încă un timp, avînd în vedere blocajul înregistrat de sovietici în programul de prăbușire rapidă a regimurilor comuniste din Europa de Est. Cauza este că „Ceaușescu și-a îndepărtat cu grijă din partid pe aceia care simpatizau cu Moscova. De aceea, președintele Gorbaciov se bucură de mai puțină influență la București decît în capitalele celorlalți vecini ai săi"[619]. Ziarul estima – bine orientat asupra realităților românești – că Armata română va juca un rol esențial în evenimentele în curs, chiar dacă pentru moment nu dădea semne că s-ar opune la ordinele de represiune primite de la Ceaușescu. Lipsa de reacție a populației și dominația fricii în România erau explicate corect prin două observații: „Există foarte puține legături între intelectuali, cele cîteva voci disidente auzite în Vest și clasa muncitorească. România duce lipsă de o instituție pregnantă cum este Biserica Catolică din Polonia în jurul căreia să se mobilizeze clar nemulțumirea populară. Românii, dorind chiar ei să scape de familia Ceaușescu și de partidul lor iubit, nu pot găsi inspirație (cum este papa polonez) sau refugiu (cum este Germania Federală)"[620]. Ceea ce se dovedea unic la ziarul *Times*, diferențiindu-l de toate celelalte publicații, a fost înțelegerea superioară

[619] Miodrag Milin, *Timișoara în arhivele Europei libere (17-20 decembrie 1989)*, Ed. Fundației Academia Civică, București, 1999, p. 181.
[620] *Ibidem*.

a implicării Ungariei în evenimentele din România şi a campaniei iredentiste declanşate în presa occidentală. *Times* acorda puţine şanse de succes iredentismului maghiar şi vreunei victorii în privinţa Transilvaniei şi semnala premonitor că „timpul pentru a ridica problema este cel de după instalarea sigură a unor guvernări democratice la Budapesta şi Bucureşti"[621]. Acesta era un semnal că în Marea Britanie exista un curent de opinie favorabil unei repuneri în discuţie a problemei Transilvaniei, în condiţii de negociere între părţi. Securitatea şi Armata nu au trecut cu vederea acest tip de atitudine şi multe din excesele naţionaliste de după revoluţie au vizat, uneori brutal, contracararea unor astfel de idei periculoase. Iarăşi semnificativ pentru înţelegerea realităţilor din România şi a mecanismelor eficiente, viabile de îndepărtare a lui Ceauşescu, presa britanică va reproduce intervenţia oficială a lui William Waldgrade, ministru de stat în Departamentul britanic de Externe, referitoare la evenimentele din România prin transmiterea unui apel către Securitate „să reprezinte adevărata dorinţă a poporului român şi să înlăture regimul actual"[622]. Această intervenţie oficială britanică a fost crucială, ca semnal politic. Marea Britanie se dovedea atentă la situaţia României şi atingea cu degetul în punctul sensibil, la momentul cel mai greu pentru cursul evenimentelor – absenţa lui Ceauşescu din ţară şi *necesitatea unei acţiuni, a unei mişcări decisive din partea Securităţii*, care să profite de acel moment. Nici un cuvînt pentru partid, nici o speranţă din partea populaţiei apatice. Realismul tipic naţionalismului britanic, realismul ca valoare a conservatorismului său axial va funcţiona şi în acest caz. Ştim astăzi că Securitatea acţiona discret pentru îndepărtarea de la putere a cuplului Ceauşescu, dar lovitura de stat aşteptată de englezi în perioada 18-20 decembrie nu s-a produs. Şi asta o va costa pe Securitate – la 14 ani de la revoluţie, în plină desfăşurare a cuceririi Bagdadului, postul de televiziune BBC încă mai compara gărzile fidele lui Saddam Hussein cu ofiţerii Securităţii române.

---

[621] *Ibidem*, p. 182.
[622] Alexandru Duvan, *op. cit.*, p. 11.

Tot pe 19 decembrie, *Times*-ul londonez publică un larg comentariu al milionarului de origine română Ion Raţiu, a cărui intervenţie avea rolul să corecteze ceva din avalanşa de informaţii false despre România, să contrabalanseze propaganda iredentistă maghiară şi să proiecteze o imagine mai apropiată de adevăr despre ţara lui de origine. Vocea lui Ion Raţiu era atît de diferită de ceea ce se scria sau vorbea despre România în acele zile – reapăruse acuzaţia de „fascişti" –, încît ne este greu să dimensionăm impactul ei asupra cetăţenilor britanici intoxicaţi pe toate canalele cu problema maghiară. Cunoscutul patriot român arăta că „partidul are astăzi 3,8 milioane de membri, dar puţini cred în comunism. Ei au intrat (în partid), deoarece calitatea de membru de partid este singura cale pentru o viaţă tolerabilă – de exemplu, pentru a obţine un titlu universitar mai înalt. Ceauşescu, familia şi clica lui sunt efectiv o mafie. Toată puterea vine de la Naşul. Această clică conducătoare depăşeşte cu greu 250 000 de persoane, în cel mai bun caz. Dacă nu există religie, n-are cum să fie reformare. Dacă nu există comunişti convinşi, nu pot exista disidenţi gata să muncească pentru un comunism cu faţă umană"[623]. În continuare, Ion Raţiu făcea o analiză pertinentă a raţiunilor pentru care Gorbaciov va interveni la un moment dat în România – în Germania de Est şi în Bulgaria, el a beneficiat de sprijinul comuniştilor est-germani şi bulgari dispuşi la un compromis cu Moscova, nu este cazul în România. Dar Gorbaciov nu va risca pierderea celor 80% din exporturile agricole ale României în URSS şi, în plus, are o problemă mult mai gravă de rezolvat: „*Perestroika* a adus o formă de autoguvernare republicii sovietice învecinate Moldovei, a cărei populaţie este pur românească. Limba moldovenească este acum limba oficială de stat şi este din nou scrisă cu caractere latine, nu chirilice. O Românie prosperă, hrănindu-şi poporul din bogăţiile naturale ale solului său (cum ar trebui), *o Românie angajată la o structurare politică şi socială, cu o recunoaştere graduală, dar asigurată a drepturilor omului, va face inevitabil ca moldovenii să dorească să părăsească Uniunea Sovietică şi*

[623] Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 185.

să se reunească cu Patria Mamă"[624]. Cunoscut ca apropiat al serviciilor de informații britanice, Ion Rațiu a furnizat atunci unul din argumentele grele pentru care Moscova era hotărîtă să intervină în România spre a răsturna regimul Ceaușescu și a-l înlocui cu un regim socialist reformat, care să copieze la București *perestroika* moscovită. Timpul și realitatea îi vor da dreptate pe deplin. Solicitat de postul NBC pentru un *talk-show*, Ion Rațiu îl va înfrunta și combate vehement pe celebrul comentator Brian Gumble – care va afirma în direct că Timișoara este un oraș unguresc –, apărîndu-i pe revoluționarii timișoreni, arătînd că manifestanții de la Timișoara sunt români, „toate lozincile au fost românești, victimele au fost români"[625].

Ion Rațiu a dus o activitate complexă pentru sprijinirea financiară și organizatorică a răsturnării regimului comunist din România. A fost implicat în acțiuni subversive, plătind echipe de acțiune și ziariști care să pătrundă clandestin în România prin Iugoslavia. A făcut față cu înțelegere numeroaselor solicitări financiare venite de la diverși refugiați sau exilați români, care s-au trezit peste noapte gata să acționeze împotriva lui Ceaușescu, cerîndu-i bani cu nemiluita pentru tot felul de proiecte fanteziste care să doboare sistemul. A murit fără să știe că *peste un milion de dolari investiți în acțiuni destinate răsturnării lui Ceaușescu au ajuns în conturile Securității române*, solicitanții fiind în marea lor majoritate agenții ei acoperiți din Occident, iar banii trimiși în țară căzuți imediat sub controlul contraspionajului. În jurnalul său, Ion Rațiu își va nota impresia față de intervenția mediatizată a regelui: „A fost cam molîu"[626]. Exploatarea mediatică a fostului suveran român a fost într-adevăr una din cele mai neinspirate acțiuni, dar ea era expresia absenței unei alternative, a cel puțin unei personalități politice marcante în stare să aspire marile speranțe ale românilor, autori ai unei revoluții și rămași a doua zi în pielea goală, mai goi decît regele pe care îl răsturnaseră. Această personalitate putea fi chiar Ion Rațiu, dacă nu era sistematic sabotat de propriul său partid, PNȚCD.

---

[624] *Ibidem*.
[625] Ion Rațiu, *În fine, acasă. Note zilnice. Decembrie 1989-decembrie 1990*, Ed. Univers, București, 1999, p. 17.
[626] *Ibidem*, p. 12.

Mîna serviciilor de informaţii britanice – încă o dată lucide şi bine informate – se va simţi şi în cazul articolelor din ziarul *The Independent*. Edward Lucas de la Bucureşti şi Steve Crashaw de la Londra vor sublinia încă o dată diferenţa enormă de percepţie între presa de ţinută şi presa populară care, nu numai din Marea Britanie, este expusă la orice investiţie diversionistă[627]. Într-un articol din 19 decembrie cei doi jurnalişti vor sublinia că „presiunea populară pare în acest moment prea necoordonată şi lipsită de lideri ca să fie în stare să-i disloce pe Ceauşeşti. Ce ar putea face totuşi este să convingă elemente din Armată şi din aparatul de Securitate că *singura şansă pentru a evita o revoltă naţională finală şi sîngeroasă, în care vieţile şi proprietatea tuturor celor conectaţi cu Ceauşeştii vor fi supuse unui risc, este să acţioneze rapid* pentru a îndepărta singurul exemplu european rămas al deformatului «socialism dinastic» practicat de acea familie pentru mai mult de trei decenii"[628]. Cine avea ochi şi creier atunci înţelegea adevărata soluţie, mesajul fiind mai degrabă destinat liderilor din Armată şi Securitate. Nu ştim dacă acest mesaj sau altul similar a ajuns la generalul Victor Stănculescu, dar era unul din cei vizaţi. Tentativele lui (nereuşite) de a evita implicarea la Timişoara şi acţiunile lui decisive de la Bucureşti susţin ipoteza Securităţii că Stănculescu era de mult în legătură cu agentura britanică din România. La recomandarea acesteia ar fi acceptat să colaboreze cu ataşatul militar Aradi al Ungariei.

Pe ansamblu, „revista presei" din 19 decembrie 1989 a reacţionat cu derută la sfidarea lui Ceauşescu, reprezentată de decizia de a zbura în Iran, o acţiune care arăta soliditatea regimului său şi lipsa de fisură în structura partidului, a Armatei şi Securităţii. Isteria şi diversiunea surselor maghiare şi iugoslave au mobilizat mai toată presa occidentală de scandal, plus cea franceză de Stînga, nereuşind însă a disimula disperarea că intervenţia grupurilor diversioniste de la Timişoara şi morţii acelui tragic municipiu puteau rămîne fără

---

[627] Precizăm că presa britanică este structurată pe două niveluri: presa de ţinută, formată din ziarele *Times*, *The Independent*, *The Guardian* şi *The European*, şi celelalte ziare, considerate „populare", a căror credibilitate este dată de impactul şi frecvenţa scandalurilor.

[628] Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 191.

rezultat. În vuietul mediatic declanşat atunci, singură presa britanică de ţinută a văzut lucid atît soluţiile reale ale crizei, cît şi dificultatea mişcării din loc a unei naţiunii încremenite.

Diversiunea de la *Europa liberă*. Oamenii nu-şi mai aduc aminte, ziariştii uită, politicienii ignoră marea majoritate a detaliilor acelor zile. Ceea ce rămîne dintr-o astfel de campanie mediatică este informaţia de şoc, acea intervenţie scurtă şi spectaculoasă care a reuşit să se imprime în memorie printr-o imagine, un sunet, o scenă. La doi ani de la atacul din 11 septembrie 2001, Institutul Galupp arăta că peste 66% din cetăţenii americani, impresionaţi de imaginea avioanelor lovind turnurile, uită că a fost lovit şi Pentagonul. Cam acelaşi lucru se întîmplă şi cu ştirile difuzate de televiziunile şi posturile de radio occidentale despre evenimentele de la Timişoara. Senatorii Comisiilor parlamentare de cercetare, partidele politice de Stînga, SRI şi Armata, personalităţile naţionaliste nu invocă decît partea de dezinformare a posturilor străine şi, în particular, diversiunea de la Radio *Europa liberă* din 19 decembrie 1989. Începînd din acea noapte, *Europa liberă* a început să difuzeze o bandă despre care se afirma că este înregistrată clandestin la Timişoara. Şocul acelei presupuse înregistrări era dat de zgomotul unor salve de tun trase în manifestanţi şi de strigătele isterice ale unei femei: „Suntem români! Suntem români!". Mircea Carp va povesti cum s-a mobilizat redacţia română a postului în ziua de 17 decembrie 1989: „Din iniţiativa unui grup restrîns de reporteri, de redactori care se găseau acasă, erau liberi, un grup în frunte cu colegul meu Sorin Cunar a hotărît să vină însă la radio şi, de acord cu conducerea, să ceară acordarea unor emisiuni speciale, a unui program special al *Europei libere* în limba română şi după ora 12.00 noaptea, cînd, în mod normal, emisiunile noastre se încheiau. S-a primit aprobarea şi s-a ţinut astfel deschis microfonul *Europei libere* pînă a doua zi dimineaţă, în dimineaţa zilei de 18 decembrie. În acest timp am transmis muzică, am transmis nişte reportaje mai vechi, dar, totuşi, de actualitate şi din cînd în cînd cîte o ştire despre Timişoara, o ştire cît de cît verificată, dar scopul principal al acestei emisiuni speciale era să ţină deschisă antena *Europei libere* pentru momentul în care vom putea

transmite pe larg tot ceea ce se întîmpla în țară"[629]. Începînd de a doua zi, 18 decembrie, redacția a fost restructurată și a început să transmită 24 din 24 de ore. În acest context, *Europa liberă* a transmis și înregistrarea cu salve de tunuri. În încheierea acestui subcapitol voi reproduce explicațiile temerare ale jurnalistului Emil Hurezeanu asupra acestui caz celebru: „Vă amintiți de banda de magnetofon care a sculat țara în picioare și care a fost transmisă de toate posturile, dar mai ales de noi, din 19 pînă în 23 decembrie; banda de magnetofon pe care se auzeau strigăte de disperare, zgomote de luptă, lovituri de tun, de artilerie, aici, la Timișoara, o bandă de 53 de secunde. În seara zilei de 19 decembrie, în jurnalul de actualități al televiziunii austriece a fost intervievat în direct, la telefon, un om de afaceri austriac, care a ținut să spună că vorbește dintr-un birou al Securității din Timișoara. El părea uimit de această retragere inexplicabilă a Securității din propria clădire, mai ales cînd securiștii aflaseră că omul vrea să dea un interviu, să vorbească de ororile confruntării de la Timișoara, pentru o televiziune occidentală. În legătură cu banda, trebuie să spun că banda aceea de magnetofon are o istorie foarte specială. Aici, la Timișoara, în 1993, a apărut mărturia unui jurnalist de la Belgrad, care spunea că înregistrarea cu zgomotul de luptă de pe străzile Timișoarei, cu salve de tunuri și strigătul disperat al femeii, ar fi fost făcută de el, ar fi fost transmisă de un post de radio din Belgrad în seara de 18, iar apoi remisă unui jurnalist german de la *Deutsche Welle* ce urma să o transmită postului de radio *Europa liberă*; în felul acesta a ajuns la noi. În realitate am primit această bandă printr-o agenție de informații, din partea unui domn din Linz, din Austria, care a încasat și un onorariu pentru ea, așa cum se procedează în astfel de cazuri. În ianuarie 1990, o echipă de ziariști americani făcea un film despre revoluție. Ei au insistat să afle cine este autorul, adresantul acestei benzi. I-am spus că este vorba de un domn, cu un număr de cont, cu o identitate precisă. Americanii au deseori energie să se

[629] Mircea Carp, *Radio Europa liberă și evenimentele din decembrie 1989* în Iosif Costinaș, *Întrebări cu și fără răspuns. Decembrie 1989*, Ed. Mirton, Timișoara, 2001, p. 9.

ocupe de lucruri de care noi, ceilalți, ne simțim înspăimîntați: au mers pe firul apei și au constatat că această persoană, așa cum a existat în decembrie 1989, nu mai exista în ianuarie 1990"[630]. Explicațiile sunt atît de clare că nu mai au nevoie de prea multe comentarii: a fost vorba despre o diversiune mediatică. Este suficient să ne gîndim că la Timișoara nu s-a tras cu tunul, nici cu artileria, nici de pe tancuri. Emil Hurezeanu s-a limitat la două ipoteze: o acțiune a Securității – de unde accesul surprinzător al austriacului în sediul Securității –, acțiune menită să forțeze mîna partidului la București și, eventual, o probă care să ateste că autoarea represiunii de la Timișoara este Armata, ipoteză susținută de informația pe care o avem acum că la Timișoara au existat foști ofițeri de Securitate implicați în acțiuni antiregim; o acțiune a KGB-ului printr-un agent *ilegal*, versiune mult mai plauzibilă. Analiza comportamentului presei occidentale în cazul revoluției române este totodată o lecție despre lumea în care trăim și în care România rămăsese, este și va mai fi în continuare mult, mult în urmă.

De la grevă generală la revoltă populară

În dimineața de 20 decembrie 1989 izbucnește la Timișoara o revoltă populară, avînd inițial configurația unei greve generale. Reacția corpului muncitoresc al societății atingea, așa cum am arătat, bazele teoretice și ideologice ale statului comunist român, inclusiv legitimitatea conducătorilor și a regimului lor. În privința legitimității, Nicolae Ceaușescu și regimul său primiseră recent o aprobare formală, oficială și legală, prin cele cîteva luni de vot ale anului 1989 în organizațiile de partid, de la cele mai mici pînă la cele foarte mari, și prin realegerea sa în funcția de secretar general al partidului. Din păcate nu exista un instrument pentru a demonstra că acest vot este fals, că nu corespunde voinței majorității populației. A veni cu argumentul că oamenii erau terorizați de Securitate

[630] Emil Hurezeanu, *Europa liberă și revoluția* în *O enigmă care împlinește șapte ani. Timișoara, 1989-1996*, Ed. Fundația Academia Civică, București, 1997, p. 96.

pentru a vota în favoarea lui Ceauşescu nu mai convinge pe nimeni. Societatea în ansamblu, de la mentalitatea neintervenţionistă a cetăţeanului şi pînă la gîndirea conformistă a unui înalt demnitar al partidului, era viciată. Vocile opoziţioniste sau disidente (adică din partid) erau extrem de slabe numeric, ineficiente şi izolate. Nu exista, aşadar, un instrument care să demonstreze contrariul decît o mişcare de *massă* a muncitorimii şi care nu putea debuta decît, obligatoriu, printr-o grevă generală. Dacă un istoric străin complet neiniţiat asupra realităţilor româneşti se va uita pe o schiţă simplă a revoluţiei române, peste 70 sau 100 de ani, nu va înţelege cum a fost posibil ca la numai o lună de la reînvestirea entuziastă a lui Nicolae Ceauşescu, acesta să fie răsturnat practic de acelaşi corp socio-politic care l-a reînvestit. Dacă se va uita peste presa română sau prin actele oficiale tot nu va găsi motivul unei astfel de răsturnări majore, pentru că, în luna trecută de la 19 noiembrie la 16 decembrie, nu se întîmplase nimic în societatea românească. Fără să vrea – şi asta este una din fatalităţile istoriei revoluţiei române – istoricul străin va căuta răspunsuri în exterior. În cazul României, eşecul tuturor tentativelor politice anterioare aparţinînd Uniunii Sovietice, de la încercarea de persuasiune a lui Gorbaciov asupra lui Ceauşescu şi pînă la tentativa de lovitură de palat din timpul CPEx-ului din 17 decembrie, a impus trecerea la faza ultimă şi cea mai riscantă a subversiunii: folosirea corpului muncitoresc pentru atingerea decisivă a scopului.

Să ne înţelegem asupra termenilor analizei: **revolta populară declanşată la Timişoara în ziua de 20 decembrie 1989 a fost autentică, a cuprins un număr suficient de mare de cetăţeni ca să determine cu adevărat un caracter de *massă* şi a avut un program social şi politic real care a configurat evenimentul cu claritate în istoria recentă a României. Ea a avut toate trăsăturile actului istoric, adică ale acelui act care, prin semnificaţia sa, rămîne înscris în istorie şi este supus descrierii, analizei şi concluziilor.**

Pe de altă parte, revolta de la Timişoara nu a avut caracter decisiv, adică nu a fost aceea care a determinat căderea regimului, dar

s-a înscris categoric în cronologia reprezentativă a revoluției. Fiind produsul unei subversiuni internaționale, a unei diversiuni aplicate calificat și a represiunii, revolta din Timișoara și-a atins scopul în cadrul acelei subversiuni. Revolta de la Timișoara nu s-a produs în ziua în care a început Congresul al XIV-lea al partidului sau în ziua cînd s-a terminat acesta și s-a observat că Ceaușescu nu produce schimbarea așteptată sau că nu renunță la putere. Ea nu s-a declanșat nici în 29 noiembrie, nici în 15 decembrie cînd pe întreg teritoriul economic al României s-au luat lefuri mai mici, diminuate cu 20-30%, iar pîinea, laptele și ouăle se cumpărau în continuare pe cartelă, deși șeful statului anunțase că a fost plătită datoria externă a țării. Toate aceste cauze interne foarte serioase și grave – și anume acele cauze interne mereu invocate – nu au produs revolta. Nu s-a produs nici măcar atunci cînd în Timișoara acționa un grup „revoluționar" care ducea adevărate bătălii de hărțuială cu forțele de ordine, nu s-a produs nici cînd se trăgea aproape un milion de cartușe în municipiul lor. Reamintim realitatea numerică aproximativă a persoanelor angajate în incidentele din 16-19 decembrie: circa 2 000 de revoluționari în stradă și peste 200 000 de cetățeni inactivi, nici măcar martori. Revolta populară a izbucnit atunci cînd s-a acumulat cu rapiditate o serie de factori favorizanți, generați de conflictul deschis între lovitura externă și contralovitura internă. Cele trei zile și două nopți de tulburări civile din Timișoara au provocat pînă la urmă, cu succes, prelungirea peste limitele suportabile a situației de asediu, au permis circulația și stabilizarea informației că nu a fost vorba de lupta cu ungurii sau cu huliganii, că sunt răniți în spitale și morți furați și duși la București, a dat succes dezinformării că la Catedrală au fost omorîți „copii și tineri în masă". Ele au condus la ruperea barajului psihologic al fricii de stat și de organizațiile de partid, la atingerea limitei de așteptare a unor schimbări în situația personală (alimente, salariu, frig), pe fondul parcurgerii și depășirii fazei dialogului cu factorul politic local, au scos în lumină tentativa eșuată a factorului politic local de a organiza contramanifestații în întreprinderi, au evidențiat pierderea credibilității organizațiilor de partid și diluarea autorității acestora – efectuarea prezenței din oră în oră a devenit o formă de presiune, de amenințare –,

au dat credibilitate informațiilor exagerate de la posturile maghiare și iugoslave de radio și televiziune.

Una din erorile fundamentale ale lui Ceaușescu a fost încercarea de a ascunde cît mai mult timp evenimentele de la Timișoara, adică decizia de a nu comunica. Este posibil ca Nicolae Ceaușescu să fi cunoscut particularitățile ciclice ale unei subversiuni calificate sau cel puțin să fi intuit instinctiv că o acțiune de acest tip are o desfășurare limitată în timp, altfel se diluează, riscă să fie descoperită și expusă, motiv pentru care a vrut de la început, cu insistență, ca Armata să intervină imediat și cît mai violent, pentru a rupe din debut procesul diversionist declanșat la Iași, pregătit pentru Brașov, Tîrgu-Mureș, Cluj și Arad și pînă la urmă declanșat la Timișoara. Soarta lui Ceaușescu s-a jucat în acel interval de trei zile de la Timișoara în care diversiunea căuta să producă cît mai mult zgomot, cît mai multe distrugeri și să lase urme imposibil de ascuns, dar mai ales să antreneze cît mai mulți cetățeni într-o mișcare de masă, iar Ceaușescu căuta să o înăbușe cît mai rapid și să o ascundă sau minimalizeze. Nu a reușit, pentru că Securitatea l-a abandonat și a refuzat să-l asculte, pentru că Armata nu a tras în plin, iar factorul politic a intrat în paralizie.

A doua mare eroare a lui Ceaușescu a fost fenomenul paradoxal al dizolvării autorității politice prin aglomerarea și suprapunerea autorității în Timișoara. Conform legii, în cazul unor tulburări interne de o asemenea factură, se constituia un comandament local al cărui comandant era primul-secretar al județului. Or, peste Bălan a intrat fostul secretar Ilie Matei care dădea ordine contrare celui dintîi, apoi au venit pe rînd Cumpănașu de la Culte, Mihalache de la Bobu, Cornel Pacoste, Ion Coman, generalii Gușă, Stănculescu, Chițac, Macri, Nuță, Mihalea, procurorul-șef adjunct Diaconescu, adjunctul ministrului de Justiție Bracaciu, procurori, ofițeri superiori de Miliție și Armată, miniștri de resort și activiști de partid de la București, unii dintre ei adevărați „mitici", toți călcîndu-se pe picioare. Autoritatea locală a primului-secretar al județului a fost încălcată de autoritatea acordată personal lui Ion Coman de Ceaușescu, în timp ce fiecare reprezentant venit de la București se raporta și raporta la autoritatea sa centrală. Să privim o clipă legenda hărții

autorității de stat la Timișoara între 17 și 20 decembrie: peste autoritatea legală a primului-secretar al județului se așeza autoritatea personalizată a lui Ion Coman, reprezentîndu-l pe Ceaușescu, peste conducătorii diferitelor instituții ale statului se așezau conducătorii Partidului, Armatei, Securității, Justiției veniți de la București, care primeau ordine atît de la Coman cît și de la șefii lor, secretari ai CC sau miniștri rămași la București. Peste toată această harababură instituțională, Nicolae și Elena Ceaușescu interveneau personal telefonic dînd alte ordine, nu numai lui Coman, reprezentantul lor, ci și direct altor actori ai represiunii.

Erorile de fond ale regimului Ceaușescu – situația socio-politică gravă a populației – și erorile de abordare în fața declanșării diversiunii acute la Timișoara au permis atingerea la 20 decembrie a acelui moment psihologic cheie: explozia vizibilă, nedisimulată a nemulțumirii corpului muncitoresc timișorean. Se adevereau două teze enunțate de Curzio Malaparte în *Tehnica loviturii de stat*: pentru a paraliza un regim, oricare regim, trebuie să paralizezi viața publică și, de aceea, greva generală folosită de comuniști pentru a da lovituri de stat poate fi folosită și ca armă pentru apărarea/cucerirea democrației; căderea unui guvern se poate produce și atunci cînd acel guvern crede că apărarea statului este o chestiune a poliției (în cazul nostru al forțelor de ordine combinate). Încă o dată ne exprimăm surprinderea pentru faptul că Nicolae Ceaușescu, un individ cu gîndire și manifestări primitive, a știut aceste lucruri și a căutat să le combată cu două acțiuni de ripostă: în primul rînd *blocarea muncitorilor în întreprinderi*, cu ținerea acestora în tensiunea condiționărilor politice și sociale, asedierea lor cu mijloace militare, organizarea de contramanifestații și în al doilea rînd *implicarea ilegală a Armatei* într-o represiune civilă, act anticonstituțional și de subminare a puterii de stat. Schema i-a ținut trei zile. Consecințele acestor acte criminale s-au văzut în toți acești ani, 15 la număr, în mentalități, complexe personale și de grup, în slăbiciunile instituțiilor fundamentale ale statului, în numeroșii anii în care politica României a fost condusă din stradă.

Așa cum informase corect Securitatea cu 24 de ore înainte, în dimineața de 20 decembrie muncitorii majorității întreprinderilor

timişorene au ieşit în curţile uzinale şi au început să protesteze, sub diferite motivaţii reale sau exagerate, căutînd un punct de sprijin, o soluţie pentru revendicările lor acumulate în ultimii ani de privaţiuni. Temele principale au fost surprinse de figura centrală a revoltei timişorene, inginerul Lorin Fortuna: „În cadrul unor întreprinderi din platforma industrială a Căii Buziaşului s-a plănuit o ieşire în stradă, a doua zi, printr-un marş organizat, care să protesteze faţă de dictatorul ce ordonase represiunea, precum şi pentru faptul că majoritatea cadavrelor celor ucişi în ziua de 17 decembrie 1989 au dispărut, fiind transportate şi incinerate la Bucureşti"[631]. De fapt, imaginea publică a lui Ceauşescu, de binefăcător al naţiunii şi de mare personalitate internaţională, se micşorase brusc la portretul unui asasin. Este de subliniat aici – împotriva tezei motivaţiei sociale – că argumentul determinant al revoltei, cel imediat, nu a fost situaţia grea în care trăiau oamenii, ansamblul nemulţumirilor politice şi sociale, ci rezultatul sîngeros al represiunii. Aşadar, legătura directă între cauză şi efect se poate face în primul rînd între rezultatul imediat al diversiunii, care a fost **represiunea, şi revolta populară,** nu între **nemulţumirile sociale şi revolta populară.** Acestea din urmă au reprezentat fondul mental, acumulat, al unui potenţial de revoltă cum exista în toată ţara, fără să explodeze. Dependenţa acută a populaţiei de stat produsese o mentalitate imposibil de schimbat peste noapte – nu s-a schimbat nici astăzi –, astfel că oamenii aşteptau în continuare pe cineva, primul-secretar al judeţului, Ceauşescu personal, să ia o decizie care să le modifice brusc starea materială şi situaţia socială. Ele, nemulţumirile sociale, au reprezentat apoi, după revoluţie, motivaţia noii puteri şi a tuturor celor interesaţi să nege existenţa sau să micşoreze importanţa intervenţiei străine. Această teză este o capcană, pentru că, dacă viaţa era bună sub Ceauşescu, putea să modifice Gorbaciov de o mie de ori politica URSS şi să producă intervenţii în ţările socialiste, un român mulţumit n-ar fi mişcat nici un deget împotriva lui Ceauşescu. *Perestroika* nu-şi avea sensul. Asupra stării de spirit a muncitorilor,

---

[631] Lorin Fortuna, *Semnificaţia zilei de 20 decembrie 1989* în *O enigmă care împlineşte şapte ani. Timişoara, 1989-1996*, Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 162.

martorul Gheorghe Curpaş avea să declare: „La Electrotimiş curtea plină, la AEM la fel, dar nu ieşeau, nu ieşeau, domnule, încă se temeau, nu se copseseră, nu aveau încă o conştiinţă revoluţionară"[632]. Avînd în vedere că liderii politici locali veniseră de mai multe ori în întreprinderile timişorene pentru a-i calma, este evident că soluţia dialogului fusese depăşită. Putem presupune că depăşirea acestui prag psihologic s-a datorat gravităţii faptelor incriminate: uciderea oamenilor şi furtul cadavrelor. Deşi liderii politici locali – Bălan, Florea, Bolog ş.a. – s-au deplasat şi în acea dimineaţă prin întreprinderi, ei au fost respinşi categoric şi huiduiţi. Un fapt banal şi nu lipsit de aspectul comic a determinat întîrzierea ieşirii muncitorilor: lucrătorii de la Electrotimiş aşteptau să sune sirena întreprinderii, dar cum aceasta era defectă s-a trimis o echipă sus, pe acoperiş, pentru a încerca repararea ei. Abia după mai bine de o oră oamenii şi-au dat seama că nu au nevoie de sirenă. Între timp se derula o formă de comunicare între întreprinderi apropiate, descrisă plastic de martorul Mircea Gaşpar: „La AEM, două secţii erau în doliu: o colegă de-a lor şi copiii altor două muncitoare fuseseră împuşcaţi. Femeile reacţionează mai repede, mai tranşant: refuză să muncească. Chiar mai mult, îndeamnă la revoltă. Numai că nu se prea ştie ce ar trebui făcut. Începutul e acţionarea sirenei, distrugerea lozincilor ceauşiste, dar mai departe... Şi atunci au fost folosiţi drept mesageri copiii, cele două întreprinderi vecine, AEM şi Electrotimiş, se îndemnau unii pe alţii, nu ştiau cum să facă primul pas, nu îndrăzneau...«La noi majoritatea sunt femei» scria într-un bileţel adus de un puşti celor de la Electrotimiş, muncitorii de aici trimiţîndu-le o notiţă în care se spunea: «La noi sunt mulţi securişti» (*se refereau probabil la informatori*, n.a.). Dilema lor e rezolvată de altă întreprindere. Din spate se vede venind IOT-ul! Atunci porţile celor două întreprinderi sar în lături, ies bărbaţii, ies femeile, umplu sensul giratoriu, se îmbrăţişează ca fraţii, pornesc mai departe amestecaţi, culeg pe drum oamenii muncii de pe la celelalte întreprinderi din zonă, înaintează spre centru tot mai hotărîţi, tot mai entuziaşti"[633]. Semnalul decisiv, primul gest de ieşire masivă în

[632] Titus Suciu, *op. cit.*, p 180.
[633] *Ibidem*, p. 185.

stradă şi de trecere a grevei generale în forma sa concretă de revoltă populară, printr-un marş cu program politic precis – înlăturarea lui Nicolae Ceauşescu – a aparţinut colectivului de la Întreprinderea Optică Timişoara. Ei bine, era o întreprindere economică centrală cu conducere militară! Nu a fost un paradox şi nici vreo manevră ocultă, ci rezultatul unei acţiuni simple, pe care de altfel am prezentat-o mai sus: generalul Stănculescu, şef ierarhic superior pe linie economică şi adjunct al ministrului Apărării, îi recomandase colonelului Ioan Pastiu să fie prudent, să nu răspundă la solicitări periculoase şi să nu împiedice reacţia muncitorilor. Colonelul Pastiu, care nu întîmplător a rămas director şi după revoluţie, a explicat la proces cum a fost posibil ca muncitorii unei întreprinderi militarizate să fie şi cei care să dea semnalul revoltei populare de la Timişoara: „În dimineaţa de 20 decembrie 1989 în mod succesiv am fost informat de secretarul de partid şi de alţi subalterni că muncitorii freamătă şi mai mult ca sigur că vor ieşi în masă la manifestaţie. Le-am cerut să le transmită că *nimeni nu-i împiedică să facă acest lucru*, deşi ar fi mai bine ca nemulţumirile şi doleanţele să şi le exprime acolo în unitate"[634]. Atitudinea directorului a fost raportată imediat la sediul partidului, de unde primarul Moţ i-a cerut să întoarcă oamenii din drum, apoi să organizeze o contramanifestaţie. Directorul a simulat o deplasare spre manifestanţi, dar după un ocol a revenit în biroul său. Aici a fost sunat dintr-o altă locaţie la telefon de ofiţerul de Securitate al întreprinderii, căpitanul Ţepenel, care l-a întrebat asupra situaţiei. Cu totul neaşteptat – dar noi ştim astăzi de ce – *ofiţerul de Securitate îi cere să nu-şi facă probleme*, „doar să ia măsuri să nu se întîmple vreo catastrofă"[635]. Se referea evident la asigurarea întreprinderii împotriva vreunui accident tehnologic. Mai dăm şi detaliu că această întreprindere nu a avut morţi dintre angajaţii săi în zilele precedente, doar un rănit uşor la mînă şi care a ieşit din spital după cîteva zile. În Timişoara circulă şi astăzi opinia că cei care au declanşat revolta populară au fost muncitorii întreprinderii ELBA, încă din 19 decembrie. Nu corespunde rigoarei istoriografice – acţiunea de la ELBA s-a înscris şi a rămas în categoria *protestului*.

---

[634] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia martorului Pastiu Ioan* (12.06.1990), p. 2.
[635] *Ibidem*, p. 3.

O sinteză a evenimentelor din Timişoara întocmită de doi autori la scurt timp după consumarea lor arată că: „Încă de dimineaţă, în Calea Buziaşului, muncitorii se organizează pe întreprinderi. La 09.30 muncitorii de la Întreprinderea Optică se unesc în stradă cu cei de la Electrotimiş şi AEM. Sunt înlăturate ultimele lozinci ceauşiste şi mulţimea se îndreaptă fluturînd steaguri tricolore fără stemă, cu eşarfe negre, spre Fabrica Banatul, adunînd pe rînd muncitorii de la fabrica de Autoturisme, de la cea de detergenţi, Azur, Ambalajul metalic şi mai apoi pe cei de la Cooperativa Progresul şi de la Guban. O adevărată avalanşă umană creşte pe străzile oraşului. Fabrica Banatul avea zi liberă. De pe această platformă industrială coloana a trecut pe lîngă Abatorul oraşului, o parte din ea o ia spre centru, dar cei mai mulţi ajung la Spitalul de pe Bulevardul Victor Babeş, scandînd: «Aveţi grijă de copii!». Coloana se opreşte şi la Spitalul Ortopedic de pe Bulevardul Mihai Viteazul, unde erau internaţi mulţi răniţi. Aici se cîntă *Deşteaptă-te române*. De acolo coloana se îndreaptă spre Consulatul iugoslav, cerînd diplomaţilor să comunice în exteriorul ţării adevărul despre Timişoara şi despre ce vor oamenii din acest oraş"[636]. Episodul este relatat şi de Lorin Fortuna: „Participanţii la marşul celor din Calea Buziaşului – printre care m-am numărat începînd din zona Abatorului – au hotărît să nu se meargă direct spre centrul oraşului, ci mai întîi să se facă joncţiunea cu cei din platforma Gării de Nord. În plus, s-a cerut să se treacă şi prin faţa Consulatului iugoslav, pentru ca de acolo să se vadă ce se întîmplă în Timişoara şi să se transmită în afara ţării. Joncţiunea dintre cele două mulţimi de oameni aflaţi în marş s-a produs, într-un entuziasm general, în zona podului de peste Bega, de la Gara de Nord, după care mulţimea s-a îndreptat către centrul oraşului"[637]. Escala pe la Consulatul iugoslav rămîne o acţiune încă foarte controversată, dar trebuie arătat că era singurul oficiu diplomatic din oraş, singura legătură oficială cu exteriorul şi că dorinţa de a se proteja cumva, de a contracara încercuirea militară a oraşului

[636] Florin Medeleţ, Mihai Ziman, *O cronică a revoluţiei din Timişoara (16-22 decembrie 1989)*, Ed. Muzeul Banatului şi Asociaţia Muzeografilor din Banat, Timişoara, aprilie 1990, pp. 21-22.
[637] Lorin Fortuna, *op. cit.*, p. 163.

şi blocajul informaţional, inclusiv telefonic, era firească în acele circumstanţe. Bineînţeles, nu putem accepta că zecile de mii de manifestanţi timişoreni ştiau la acea dată că Mirko Atanaskovici era un spion, însă chiar dacă cineva a „dirijat" profesionist *massa* spre Consulat, acest lucru nu mai are importanţă – în acel moment Atanaskovici lucra aparent pentru ei. Agentului maghiaro-iugoslav nu i s-a dat legătura cu Belgradul, Securitatea căutînd să-i împiedice activitatea de agentură. A luat legătura cu ambasada din Bucureşti. Demonstranţii i-au înmînat un document scris de mînă, însoţit de numele aducătorilor. Programul, cererile lor, în cinci puncte, ne interesează pentru agenda politică a momentului: „Transmiterea urgentă a ştirilor despre demonstraţia de la Timişoara şi despre cererile cetăţenilor prin posturile centrale de radio şi de televiziune româneşti; demisia urgentă, în bloc, a Guvernului şi a preşedintelui Ceauşescu; deschiderea necondiţionată a graniţelor şi liberul acces în România al presei şi surselor internaţionale; alegeri libere şi democratice; să se facă publice numele celor direct răspunzători de deschiderea focului împotriva demonstranţilor şi să fie pedepsiţi"[638].

Radu Bălan a fost între orele 10.00 şi 11.00 împreună cu Sofronie Florea la IMT unde a stat de vorbă cu muncitori (aproximativ 2 500 de angajaţi). Au mai venit ministrul de resort şi Cornel Pacoste. Oamenii afişau revendicări economice şi sociale plus lozinci împotriva lui Ceauşescu. Ambii lideri politici locali au fost huiduiţi. Primul secretar se întoarce la sediu, unde se discuta posibilitatea instalării unor staţii de amplificare pe Stadion sau în balconul Operei. „Din dispoziţia mea – va recunoaşte Bălan mai tîrziu –, auzind că demonstranţii nu vor să se adune pe Stadion, staţiile s-au montat pe clădirea Comitetului Judeţean de Partid". Vasile Bolog, secretarul pentru probleme de propagandă, a fost la Electrotimiş împreună cu secretarul Rotărescu: „Cereau aceleaşi drepturi: pîine, căldură, libertate, abdicarea lui Ceauşescu". De la Bucureşti vin telefoane alarmate, cerînd insistent organizarea unor contramanifestaţii, ordin pe care generalul Ştefan Guşă a încercat să-l execute, deşi era

[638] Mirko Atanaskovici, *Revoluţia a făcut-o poporul român* în *O enigmă care împlineşte şapte ani. Timişoara, 1989-1996*, Ed. Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 184.

convins că este o prostie: „Cred că tot în dimineața zilei de 20 decembrie s-a organizat în două întreprinderi o contrademonstrație la care trebuiau să participe și militari fără arme. Am trimis ofițeri care să verifice, dar mi s-a raportat că în întreprinderile respective nu era nimeni. Am raportat acest lucru lui Ion Coman, dar acesta a afirmat că se ocupă de acest lucru secretarul Moț de la municipiu insistînd să execut ordinul dat. Am ordonat să se execute, dar după aproximativ o oră mi s-a confirmat. Am dat ordin ca toți soldații să se înapoieze urgent în cazarmă și să nu mai iasă nicăieri"[639].

Semnificația sloganului „Armata e cu noi!". Odată pusă în mișcare demonstrația muncitorilor, generalul Gușă a cunoscut punctul critic al dilemei militarului așezat de destin între ordin și conștiință: „Către prînz am fost informat că grupuri masive de oameni se îndreaptă din diferite locuri către centru. Că aceștia poartă steaguri albe, scandau «Fără violență» și «Armata e cu noi». *Am ordonat să fie lăsați să treacă*. Mi s-a raportat că nu sunt violenți, că demonstrează pașnic. După un timp au apărut inclusiv pe strada din fața comandamentului, cu steaguri și albe, și cu tricolorul. Mulți s-au urcat pe TAB-uri și au defilat cu acestea. Am fost informat că la fel s-a procedat și în Piața Operei, Piața Maria, în fața Comitetului Județean. Am dat ordin ca după terminarea demonstrației toate TAB-urile să fie retrase în cazărmi, să nu cumva să se piardă armament sau muniție"[640]. Pentru cercetarea istoriografică este important de aflat dacă TAB-urile s-au deplasat cu demonstranții sau au fost „cucerite", cum afirmă legenda revoluționară. Urcarea pe TAB-uri este ușor de înțeles, veridică, în situația în care generalul Gușă nu dă ordin de foc, dar deplasarea lor cu manifestanți pe ele nu se putea face decît tot la un ordin. Generalul Gușă a dat și acest ordin, ca TAB-urile să-i transporte pe manifestanți spre centru, iar ordinul a fost dat după ce s-a consultat cu generalul Vasile Milea[641]. Locotenent-colonelul Constantin Zeca va încerca să reproducă ceva din

---

[639] CSJ. Procuratura Militară Cluj, Dosar nr. 14/1990, *Declarația olografă a generalului Gușă Ștefan*, p. 16.
[640] *Ibidem*, p. 17.
[641] Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române. Decembrie '89*, p. 583.

conținutul dialogurilor repetate între liderii politici și Comandamentul Diviziei: „Îmi amintesc că în data de 20 decembrie 1989, în jurul orelor 10.00-11.00, cei de la punctul de comandă situat la Comitetul Județean de Partid erau foarte agitați și prin toate liniile telefonice, vreo 10 la număr, ne sunau. Îmi amintesc de Coman Ion, Bălan Radu și de alți activiști de la Comitetul Municipal de Partid spunîndu-ne că grupuri mari de manifestanți se îndreaptă către centru și este nevoie de noi forțe pentru a bloca direcțiile de afluire a acestor manifestanți. Situația era reală, fiindu-ne confirmată de ofițerii trimiși de noi în recunoaștere. Generalul Gușă i-a raportat din nou ministrului Milea ce i se solicita de către cei menționați mai sus, iar acesta i-a reînnoit ordinul dat ca armata să nu mai intervină împotriva demonstranților sub nici o formă"[642]. Consecința acestui fapt rezultă și din declarația martorului Vasile-Costel Marcu: „Pe la orele 11.30-12.00 (*din ziua de 20 decembrie 1989*, n.a.) a trecut coloana de demonstranți spre gară și de acolo urma să o ia spre centru. Coloana era formată din circa 30 000 de oameni, venind dinspre întreprinderile Electrotimiș, FAEM, Spumatim, Azur și altele din acea zonă. Împreună cu mai mulți colegi m-am alăturat coloanei, scandînd cu toții lozinci anticeaușiste. M-am aflat pe la mijlocul coloanei de demonstranți. Pe parcurs am trecut pe la gară, de unde s-au alăturat demonstranți mulți de la întreprinderile ELBA, Electromotor, 13 Decembrie, IRA, coloana mărindu-se masiv. Coloana și-a continuat drumul spre centrul orașului, avînd drept țintă finală ajungerea în fața Operei de la al cărei balcon se țineau cuvîntări. Centrul orașului era înconjurat la toate capetele de acces ale străzilor cu TAB-uri și militari MApN care nu au tras în mulțime. Mulțimea a acaparat TAB-urile, s-a urcat pe acestea cu steaguri tricolore în mînă și împreună cu TAB-urile am plecat spre centru. M-am urcat și eu pe un TAB cu alți colegi de-ai mei de la întreprindere (ex. Vîrtaci Ioan și Negoiță Petru – muncitor, urcat pe alt TAB). În acest fel armata s-a alăturat poporului fără să tragă în

[642] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declarația martorului Zeca Constantin* (9.06.1990), p. 10.

mulțime nici un cartuș. Am ajuns cu TAB-urile, cît și restul demonstranților pe jos, în fața Operei. Cred că eram peste 100 000 de demonstranți"[643]. Numărul caracterizează *massa*.

Intră aici în discuție teza unor revoluționari că armata, trupa, a fraternizat în stradă în pofida sau fără știrea comandanților militari. Ipoteza a fost susținută indirect și de general de brigadă magistrat Dan Voinea în rechizitoriul la Procesul „Stănculescu-Chițac" prin comentariul la aceeași idee a fraternizării, dar invocată în apărare de militari: „După Revoluția din 1989, a încercat să se acrediteze ideea că începînd cu 20.12.1989, armata a fraternizat cu demonstranții la Timișoara. Este posibil să se fi produs acest lucru între manifestanți și militarii din stradă. Generalii MApN au rămas fideli regimului Ceaușescu pînă la căderea acestuia, la fel ca și ceilalți membri ai comandamentului local"[644]. Este o teză inegală și discutabilă. Transportoarele blindate au ținut în permanență legătura radio cu baza și cu Comandamentul Diviziei unde se afla generalul Gușă, iar acesta a fost informat din timp că manifestanții se apropie. Dacă acesta ordona foc – nu era nevoie de foc în plin, era suficient cel de avertisment – militarii ar fi executat acest ordin, așa cum îl executaseră timp de trei zile și două nopți. A existat așadar ordinul de a nu se deschide foc, fapt care a permis apropierea demonstranților de tehnica de luptă, „fraternizarea" și deplasarea împreună cu manifestanții. Dar și această mișcare s-a făcut tot prin ordin. Este o copilărie să crezi că TAB-urile au plecat atunci cu civilii urcați pe ele din propria inițiativă a subofițerilor care le conduceau, toate odată, fără ezitare. În dosarele revoluției se găsesc mai multe mărturii ale soldaților din subunitățile militare dislocate în oraș, și soldații, în mărturiile lor, deși luate pentru un anumit moment al evenimentelor – de exemplu, incidentele din Calea Giroculuí –, soldații, așadar, au relatat întreaga lor participare. Astfel, studierea atentă a depozițiilor lor poate lumina diferite alte zone ale evenimentelor, cu toate că selecția martorilor a vizat un scop anume, un caz anume. În mărturia

---

[643] CSJ.SPM, Dosar nr. 4/P/1998 vol.1, *Declarația martorului Marcu Vasile-Costel* (8 ianuarie 1990), pp. 1-2.

[644] CSJ.SPM, Dosar nr. 11/P/1996, *Rechizitoriu* din 30 decembrie 1997, p. 34.

sa, soldatul pistolar Ion Barticel arată ce ordine a primit în 20 decembrie 1989: „Aproximativ la ora 14.00 am primit alarmă şi ordinul să ne deplasăm la obiectiv. Ajunşi aici am primit ordin să nu tragem în manifestanţi, deoarece sunt oamenii muncii de la ELBA şi alte fabrici şi uzine. Am primit ordin să scoatem încărcătoarele de la armă, să punem armele la spate"[645]. Ordinul dat de Guşă de a permite deplasarea spre centru a fost completat cu ordinul de a se retrage apoi tehnica în cazărmi, o dată cu terminarea deplasării. Generalul Guşă chiar a confirmat această mişcare în declaraţia sa olografă: „Acest lucru s-a executat în după-amiaza respectivă, iar cele din faţa Comitetului judeţean s-au retras în dimineaţa zilei de 21 decembrie după ce s-a terminat demonstraţia din faţa Comitetului Judeţean". Teza „Armata e cu noi" este într-adevăr importantă pentru acest moment – exploatată intens atît de revoluţionari, cît şi de poziţia oficială a MApN –, dar ea comportă cel puţin o explicaţie pentru a fi înţeleasă. În primul rînd, a existat un scurt moment de confuzie în rîndul comandamentului militar atunci cînd au început să se formeze coloanele de manifestanţi: nu mai erau huligani, erau muncitori de pe platformele industriale şi aceştia scandau: „Armata e cu noi!", deşi, dacă ar fi să acceptăm teoria că la Timişoara între 16 şi 20 decembrie avusese loc o revoltă populară, din care nu putea lipsi corpul muncitoresc, oamenii care scandau „Armata e cu noi!" trebuiau să fie cei care tocmai scăpaseră de „măcel", de măcelul făcut de aceeaşi Armată! Este ilogic. Pe de altă parte, nu avem voie să ieşim din atmosfera acelei epoci istorice, din complexul mental al vremurilor, şi să uităm că educaţia făcută militarilor se axa pe ideea că Armata slujeşte poporul muncitor, pe muncitorime în principal în calitate de clasă conducătoare în societatea socialistă. Guşă era omul unor astfel de credinţe ferme. De aceea, o *massă* de muncitori care scanda „Armata e cu noi!" nu putea provoca decît un ordin de nefolosire a armelor, dar şi ocazia de a face o diferenţă categorică între „inamicul" cu care se înfruntase timp de 3 zile, huliganii şi agenţii străini, şi poporul muncitor, cetăţenii Timişoarei. O

[645] CSJ.SPM, Dosar nr. 4/P/1998, vol.1, *Declaraţia martorului Barticel Ion* (28.03.1990), p. 2.

doză de adevăr exista fără îndoială în această logică a generalului Guşă: muncitorii rămaseseră în fabrici pe toată durata tulburărilor de stradă, comportamentul distructiv al agresorilor din zilele precedente nu se potrivea cu mentalitatea timişorenilor, informaţiile venite din stradă şi de la filajul Securităţii, şi de la DIA, era că în componenţa grupurilor turbulente se identifică mulţi copii ai străzii, tineri rockeri sau exaltaţi, cenaclişti formaţi ani de zile la cîntecele şi versurile protestatare ale lui Adrian Păunescu, membri cunoscuţi ai lumii interlope locale, mici contrabandişti şi traficanţi locali cărora li se închisese talciocul, mulţi gură-cască, cîţiva cetăţeni ai Timişoarei curajoşi, sincer revoltaţi împotriva lui Ceauşescu din motive personale. Pentru militari şi în primul rînd pentru generalul Guşă aceştia nu erau reprezentativi pentru poporul român. Muncitorii, da. În seara zilei de 19 decembrie, generalul Ştefan Guşă convocase adunarea cadrelor de bază ale Diviziei 18 şi aduse de la Marele Stat Major şi le spusese: „Dacă pînă acum s-au manifestat în oraş grupuri de huligani care au produs pagube materiale avuţiei poporului, de acum încolo nu mai este vorba de aşa ceva; în mod cert, mîine muncitorii vor ieşi în stradă"[646]. În plus, ştim că din 19 decembrie dimineaţa ministrul Milea se alăturase generalului Vlad în ideea apelului la soluţia politică, situaţia fiind – aşa cum sublinia şeful DSS – *schimbată*: nu mai era vorba de diversiune, ci de „muncitorii noştri". În realitate, diversiunea îşi atinsese scopul – prin provocarea represiunii se reuşise mobilizarea cetăţenilor, în particular a muncitorilor, la un protest masiv faţă de regimul Ceauşescu.

„Armata e cu noi!" va fi unul din sloganurile emblematice ale revoluţiei, fără ca, probabil, vreunul dintre demonstranţii din stradă să aibă percepţia exactă a faptului că factorul decisiv al răsturnării lui Ceauşescu este Armata şi că după înlăturarea dictatorului ţara va fi la dispoziţia Armatei, aceasta hotărînd şi cine să preia puterea şi cum să se desfăşoare tranziţia spre regimul democratic. Strigătul repetat „Armata e cu noi!" a fost mai degrabă o formă de speranţă, o lozincă preventivă; în mai multe situaţii ulterioare liderii

[646] CSJ.SM, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia martorului Zeca Constantin* (9.06.1990), p. 10.

manifestanților vor cere ca Armata să nu tragă, expresie a fricii de un nou val al represiunii. De altfel, chiar și în acea zi istorică de 20 decembrie s-a tras. Martorul Vasile-Costel Marcu a fost rănit pe Calea Girocului după ora 18.30. El va descrie condițiile în care s-a deschis focul, în urma căruia a fost grav rănit la plămîn și coloana vertebrală și suportă astăzi o infirmitate permanentă: „În comuna Giroc, aflată la vreo trei-patru km de Timișoara, am mîncat la mine acasă și am mers apoi la bufet unde am băut 4 beri și am luat cu noi un litru de lichior pornind pe jos spre Timișoara, pe la ora 18.30. Ni s-au alăturat patru tineri consăteni (Banea Sorin, Tillică Dănuț, Popa Mihai și încă unul pe care nu mi-l amintesc), pornind împreună spre Timișoara, bînd lichior. Mergeam pe stradă ținîndu-ne de braț în două grupuri. Strigam: «Armata e cu noi», «Libertate» etc. Am ajuns pe Calea Girocului, unde sunt două unități militare: un depozit de muniții pe stînga cum intri în oraș și, în continuare, o altă unitate, pe dreapta. Cînd treceam prin dreptul depozitului de muniții, de după gard s-au auzit mai multe rafale de arme automate care trăgeau spre noi. Eu am fost singurul împușcat, glonțul intrînd prin spatele umărului stîng și apropiindu-se de coloana vertebrală"[647]. Autorul nu a reușit să găsească acest caz în dosarele Procuraturii. La acea oră focul nu putea fi deschis decît individual, în afara ordinului dat de generalul Gușă, sau în cazul în care micul grup din care făcea parte Vasile-Costel Marcu a intrat în perimetrul de protecție al unității sau a făcut ceva ce martorul nu amintește în declarațiile sale.

Pentru ziua de 20 decembrie 1989 nu putem vorbi de o fraternizare a Armatei cu manifestanții din Timișoara și implicit de o asociere a Armatei cu revolta populară. Teza, îmbrățișată și de revoluționari, și de MApN din considerente legendare, este, așa cum am arătat, falsă. În acel moment generalii Gușă și Milea au făcut o distincție netă între grupurile violente care acționaseră pe stradă începînd din 17 decembrie – identificîndu-i convenabil pe toți participanții în categoria „huliganilor" – și zecile de mii de muncitori

[647] CSJ.SPM, Dosar nr. 4/P/1998, vol. 1, *Declarația martorului Marcu Vasile-Costel* (8 ianuarie 1990), p. 2.

de pe platformele industriale. Armata s-a oprit din considerente doctrinare, dar şi practice – nu putea trage într-o mulţime de o asemenea dimensiune –, şi s-a oprit în aşteptarea unei soluţii politice. Numai în măsura în care putem demonstra – şi se poate demonstra pe bază de probe, nu de considerente sentimentale – că ministrul Apărării a rămas fidel regimului Ceauşescu, se poate vorbi şi de o atitudine asemănătoare a Armatei. Aici însă problema organizării, funcţionării şi subordonării Armatei sub regimul comunist, precum şi a responsabilităţii liderilor politici care o comandau (Ceauşescu şi Coman) intră obligatoriu în calcul. Totodată, ideea unei Timişoare libere din ziua de 20 decembrie, luate sub control de revoluţionari este la fel de nerealistă. Obişnuinţa de a folosi cuvîntul generic „Armată", chiar dacă este întemeiată pe realităţi imagologice substanţiale, creează multe confuzii. Nu a existat o „Armată" care a fraternizat la Timişoara în ziua de 20 decembrie şi o altă „Armată" care a tras în Piaţa Universităţii din Bucureşti în noaptea de 21 spre 22 decembrie. A existat o singură Armată, aruncată iresponsabil şi tragic de un grup de criminali împotriva cetăţenilor Patriei pe care o apăra.

Un cerc cu două centre: Opera şi CJP. În zona centrală a municipiului Timişoara se formează două coloane: „Împodobind transportoarele blindate cu steaguri, dîndu-le mîncare la militari, oamenii au intrat din nou în Piaţa Operei, printre Muzeu şi Hotelul Central. În Piaţa Operei, lumea a îngenuncheat pentru un moment de reculegere în memoria celor morţi în zilele revoluţiei. O parte din mulţime a rămas pe loc, iar o altă parte s-a îndreptat spre Piaţa Libertăţii. Nimeni nu s-a împotrivit, cînd s-a pătruns în clădirea garnizoanei, oamenii convingîndu-se că armata este alături de ei. Din Piaţa Libertăţii, coloana înaintează spre sediul judeţenei de partid. Ajunsă în faţa sediului, mulţimea a cerut stabilirea unui dialog cu autorităţile"[648]. Este de remarcat că deplasarea tuturor coloanelor de muncitori s-a făcut în ordine, flancate de oameni de ordine purtînd banderole, care îndepărtau din coloane sau din apropierea acestora persoanele în stare de ebrietate, prea agitate sau predispuse la acte de violenţă. În grupul de la Operă se conturează ca personalitate

[648] Florin Medelet, Mihai Ziman, *op. cit.*, p. 22.

inginerul Lorin Fortuna. El se duce în laboratorul său de la Facultatea de Electrotehnică şi confecţionează trei pancarte pe care scrie „Jos Ceauşescu!", „Frontul Democrat Român" şi „Asta-i Timişoara. Unde este ţara?". Se duce cu ele în Piaţa Operei şi le dă unor participanţi să le ridice, pentru a fi văzute. „Din păcate oamenii erau destul de suspicioşi – avea să relateze cu mult realism Fortuna –, fiecare considera că avea el ceva mai important de spus sau de propus şi lucrurile nu progresau. Atunci, în timp ce eram îngenuncheaţi spunînd «Tatăl nostru» pentru cei căzuţi, aşa cum de mai multe ori se întîmplase, am avut revelaţia balconului Operei şi mi-am dat seama că pentru a capta atenţia mulţimii (apreciez că, în acel moment, în Piaţa Operei erau cam în jur de 4-5 000 de oameni), era necesar să fi, nu în mijlocul ei, ci undeva, deasupra, vizibil (...) După terminarea rugăciunii, am spus celor din jurul meu că trebuie să intrăm în Operă şi, din balcon, să vorbim mulţimii pentru a o organiza. Ne-am deplasat, în grup, spre intrarea principală a Operei şi a Teatrului Naţional. Uşa era închisă şi, deşi am bătut cu pumnii, nu a deschis nimeni. Atunci Ioan Chiş a spus că el cunoaşte pe cineva de la Operă şi că va merge la intrarea de serviciu pentru a-l căuta şi a-l convinge să ne lase să intrăm. I-am spus să nu plece singur şi l-au însoţit mai mulţi"[649]. Considerînd că a venit momentul ca teama firească a oamenilor să fie depăşită, Lorin Fortuna a urcat în foaierul cu ieşire la balcon. Aici s-a întîlnit cu grupul care reuşise să pătrundă prin intrarea laterală. „Am ieşit pe balcon – povesteşte el mai departe –, adresîndu-mă mulţimii adunate în piaţă pentru a spune că trebuie să ne organizăm, formînd un comitet de coordonare şi conducere, în care scop am invitat cîte doi-trei reprezentanţi ai întreprinderilor ai căror salariaţi se aflau în piaţă, să urce alături de noi. Invitaţiei i s-a dat curs şi din aceşti reprezentanţi s-a format primul comitet care şi-a asumat conducerea revoltei timişorene. Era în jurul orei 13.00 cînd comitetul respectiv a fost prezentat mulţimii adunate în piaţă"[650]. În balconul Operei a fost instalată o

[649] Lorin Fortuna, *Semnificaţia zilei de 20 decembrie 1989* în *O enigmă care împlineşte şapte ani*, Ed. Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 164.
[650] *Ibidem*, p. 165.

stație de amplificare, pe care unii revoluționari (Ioan Chiș) o consideră pregătită pentru oficialități. Ea a fost instalată din ordinul primului-secretar Bălan, cum am văzut, pentru revoluționari, în speranța că grupul adunat în fața Consiliului Județean de Partid se va deplasa și el la Operă. Mihai Haidău, inginer electronist, arată că stațiile au fost pregătite într-adevăr pentru manifestanți în trei locuri – Operă, CJP și Stadionul 1 Mai –, neștiindu-se unde se vor opri aceștia. După cum a relatat în anchetă, lui Bălan îi era teamă că o nouă devastare a sediului județean al partidului va redeschide furia lui Ceaușescu și o revenire a represiunii, de aceea căuta să mute centrul acțiunii la Operă. La acea dată Radu Bălan nu mai credea că va putea rămîne în funcție, în orice circumstanțe, motiv pentru care unele atitudini ale sale au fost orientate vizibil către o colaborare cu revoluționarii, iar unii dintre aceștia l-au adoptat în grupul lor. În al doilea rînd, în spațiul adiacent balconului Operei a fost instalat, la cererea revoluționarilor, un post telefonic. Aparatul era „lucrat" de Securitate cu mult timp în urmă, avînd microfoane implantate pentru ascultarea unui angajat al Operei, ungur din anturajul lui László Tökes. În acest fel tot ceea ce se întîmpla în balconul Operei a fost ascultat în permanență de Securitatea Timiș, aceasta avînd o sursă directă și completă în chiar revoluționarii timișoreni. O operatoare telefonică a consemnat în scris sub formă de stenogramă tot ceea ce s-a discutat acolo. Din păcate, SRI nu acordă acces la aceste documente pentru a afla cu adevărat ce s-a spus și petrecut acolo. În jurul orei 15.00, din balconul Operei va vorbi Claudiu Iordache: „Mă numesc Claudiu Iordache, scriitor român. Mi-e teamă. Tuturor ne este teamă. Singura soluție este să rămînem împreună!"[651]. În următoarele ore, două preocupări principale vor domina eforturile revoluționarilor: trimiterea unor participanți în întreprinderi pentru a aduna cît mai multă lume și legătura cu Consulatul iugoslav pentru a se asigura un canal de informații despre revoltă în străinătate.

Cealaltă coloană, care se asigurase în Piața Libertății că Armata nu se opune manifestației, se va deplasa spre sediul județenei de

[651] George Galloway și Bob Wylie, *Prăbușirea*, Ed. IRINI, București, 2004, p. 135.

partid: „Ajunsă în faţa sediului, mulţimea a cerut stabilirea unui dialog cu autorităţile. Apar, în balconul de la etaj, cîteva persoane. Lumea huiduie şi cere să nu se tragă (!) Se anunţă că de marţi, ora 24.00, nu s-a mai tras. Mulţimea cere retragerea armatei din faţa Judeţenei unde erau trei şiruri de militari. Cordoanele de trupe militare şi intervenţionişti se retrag. În balcon sunt recunoscuţi Radu Bălan (pe atunci prim-secretar al Comitetului Judeţean al Partidului Comunist), Constantin Dăscălescu (pe atunci prim-ministru al Guvernului). Acesta din urmă vrea să vorbească şi este huiduit"[652]. Primul secretar Bălan va arăta că „pînă la sosirea la Comitetul Judeţean de Partid a lui Dăscălescu şi a lui Bobu (care s-a întîmplat pe la ora 14.00) prin faţa sediului au trecut grupuri de manifestanţi care scandau lozinci anticeauşiste, revendicîndu-şi totodată morţii şi arestaţii". Bobu şi Dăscălescu aterizaseră la Timişoara în jurul orei 12.30 şi fuseseră aduşi direct la CJP, ceea ce înseamnă că în jurul orei 13.00 erau deja acolo. Ieşit în balconul CJP, primul-ministru Constantin Dăscălescu nu se face auzit şi lumea îl huiduie. I se dă un megafon de mînă, dar la mulţimea adunată acolo – aproximativ 10 000 de oameni la acea oră – intervenţia sa este la fel de ineficientă. „Ulterior se montează megafoane mai puternice. Urcă în balcon un reprezentant bărbos al mulţimii (*Ion Marcu*, n.a.), cu un poncho din pînză albă pe care scria «Jos Ceauşescu», care face linişte şi încearcă să-i dea cuvîntul lui Dăscălescu. Acest prim-ministru de operetă nu ştie se spună altceva decît că a venit să «analizeze» şi să «rezolve» pe rînd problemele Timişoarei şi că lumea ar trebui să plece la locurile ei de muncă. Lumea îl huiduie. Se scandează în lozinci principalele deziderate ale mulţimii. Dăscălescu minte, afirmînd că nu cunoaşte situaţia din Timişoara"[653]. De fapt, Dăscălescu, incapabil de exercitarea înaltei funcţii în stat pe care o deţinea, trage de timp în aşteptarea întoarcerii lui Nicolae Ceauşescu din Iran.

Trebuie arătat în acest punct că cele două centre revoluţionare s-au dezvoltat inegal, cel de la Operă fiind mai timpuriu, mai bine organizat şi mai consistent, în timp ce grupul de la CJP a pierdut

---

[652] Florin Medeleţ, Mihai Ziman, *op. cit.*, p. 22.
[653] *Ibidem.*

mult timp căutînd un dialog cu responsabilii puterii locale şi cu primul-ministru Dăscălescu. Grupul de la Operă şi-a găsit foarte repede liderii proprii şi a trecut cu remarcabilă luciditate la constituirea unei forme de organizare revoluţionară şi la elaborarea unui program. Din această ecuaţie, dincolo de toate acuzele politizate care i s-au adus ulterior şi de evoluţia ciudată a destinului său, nu poate fi scos Lorin Fortuna, al cărui loc în memoria istorică trebuie marcat cu obiectivitate. Evoluţia evenimentelor va demonstra că linia revoluţionară rezistentă şi autentică a fost cea de la Operă, ruptă de relaţia cu autoritatea comunistă, conservată ca independentă şi constructivă. După ora 14.00, în clădirea Operei s-a constituit **Frontul Democrat Român**, şi Biroul său permanent, avîndu-l ca preşedinte pe Lorin Fortuna şi membri ai conducerii desemnaţi pe Claudiu Iordache – vicepreşedinte, pe Ioan Chiş, Mihaela Munteanu şi Maria Trăistaru, încă elevă. În jurul orei 18.00 în faţa Operei din Timişoara se aflau peste 40 000 de oameni. Tot atunci a fost trimisă o delegaţie de trei oameni la Consulatul iugoslav. „Consulatul iugoslav a jucat un rol foarte important. În cursul serii a plecat un om la Belgrad. De acolo, în aceeaşi noapte, a fost înştiinţat postul de radio *Europa liberă*"[654].

Radu Bălan va descrie la proces evenimentele de la Comitetul Judeţean de Partid: „În jurul orei 19.00 (*ora este greşită, scena s-a petrecut mult mai devreme, probabil 13.00*, n.a.), împreună cu Pacoste Cornel am coborît în faţa sediului Comitetului Judeţean de Partid, unde era adunată acea mulţime şi am stat de vorbă cu oamenii care mi-au reflectat ceea ce auzisem anterior eu din birou. M-a întîmpinat un anume Marcu de la IMT. Oamenii au fost paşnici şi nu m-au bruscat, ba dimpotrivă, am fost primit cu bunăvoinţă. În cele din urmă un număr de 13 reprezentanţi ai lor au urcat în sediu şi, în prezenţa mea şi a celorlalţi, au dialogat cu Dăscălescu şi cu Bobu, repetînd aceleaşi revendicări şi cerînd în plus morţii şi eliberarea reţinuţilor"[655]. Un alt martor, Marin Dunăvete, a rămas afară şi a avut posibilitatea să observe starea de spirit a manifestanţilor.

---

[654] Miodrag Milin, *op. cit.*, p. 76.

[655] CSJ. SM, Dosar nr. 6/1990, *Declaraţia inculpatului Bălan Radu* (9 mai 1990), p. 16.

Mărturia lui confirmă starea de tensiune, frica de o represiune imediată şi dură: „Apoi s-a făcut o listă cu reprezentanţi ai mulţimii care să discute cu Dăscălescu. Lista avea vreo 10 nume (sau mai multe). Unul care era pe listă s-a urcat pe treptele Prefecturii şi a citit lista cu glas tare. Ne-a zis să ţinem minte numele lor şi să cerem din cînd în cînd să apară la balcon ca să nu li se întîmple ceva, căci îşi asumă mari riscuri. Lista s-a făcut în mai multe exemplare care s-au dat în mulţime. Discuţiile dintre reprezentanţii noştri şi Dăscălescu au durat cîteva ore. Din cînd în cînd apărea la balcon cîte unul dintre ai noştri să ne spună că nu s-a rezolvat nimic. Între timp s-a instalat şi o staţie de amplificare. La un moment dat am fost informaţi de la balcon că clădirea e plină de militari. După un timp reprezentanţii au ieşit afară spunînd că Dăscălescu a zis că noi cerem ceea ce nu se poate. Cineva a venit cu propunerea să mergem la Operă. Unul din cei de pe listă a zis să nu plecăm, fiindcă aici se află cei cu putere de decizie. Tîrziu spre seară se pleca totuşi, în grupuri răzleţe, către Operă"[656]. O copie a listei a fost făcută pentru Consulatul iugoslav. Lista negociatorilor a fost pierdută timp de 5 ani apoi regăsită de timişoreanul Ioan Trapşa şi pusă la dispoziţia cotidianului *Ziua*. Este o filă de agendă-memorator („Nu uita") pe care se pot identifica cîteva nume scrise în grabă, cu greşeli, cu emoţii, unele nume devenind foarte cunoscute între timp: Savu Ioan, Marcu Ioan, Petre Petrişor, Curuţui Ion, Hurezan Petru, Eustaţiu Cornel, Pisică Marin, Oprea Sorin, Boroşoiu Petre, Săsăran, Vasoi Victoria, Barna, Stiura Rodica. Tot în stradă, oameni cu iniţiativă au încercat să întocmească o listă de revendicări, o platformă pentru negocieri. Lista, scrisă pe o foaie volantă, conţinea 14 puncte:

„0. *Demisia Guvernului.*
1. *Cine a dat ordin să se tragă.*
2. *Numărul morţilor.*
3. *Numărul răniţilor.*
4. *Cîţi sunt arestaţi.*
5. *Unde sunt morţii, să-i înmormîntăm.*

[656] Marius Mioc, *Revoluţia din Timişoara şi falsificatorii istoriei*, Ed. Sedona, Timişoara, 1999, p. 118.

6. *Transmisiune în direct la radio.*

7. (*De emoție cifra 7 a fost scrisă, dar nu a conținut nici o revendicare*, n.a.).

8. *Lista Comitetului cetățenesc să fie publicată la Radio* (*mai este ceva greu descifrabil care pare a fi „... și la Consulatul Yug.", dar nu putem fi siguri*, n.a.).

9. (Lista să fie publicată) *și în presă.*

10. *Copiii de la Catedrală.*

11. *Doliu național.*

12. *Demisia... (probabil demisia lui Nicolae Ceaușescu, dar nu au avut curajul să o scrie*, n.a.).

13. *Televiziune, radio*".

Documentul este o ilustrare a stării autentice de spirit a revoluționarilor, demontînd totodată numeroasele legende eroice despre momentul negocierilor cu liderii comuniști strînși în clădirea CJP. Nici o revendicare socială. Se cerea demisia guvernului, o chestiune care, în condițiile figurației pe care o făcea această instituție în viața politică românească și avînd în vedere că primul-ministru era în fața lor, nu avea prea mare efect. Era apoi problema numărul unu – victimele represiunii, ceea ce iarăși demonstrează legătura reală de cauzalitate cu revolta populară. Și, în sfîrșit, frica. Chiar și după atîția ani, citirea programului întocmit cu grabă și emoție în stradă respiră frica pe care o trăiau oamenii atunci, motiv pentru care cererea de a fi mediatizați la televiziune, radio, în presă se repetă obsesiv. Avînd în vedere comportamentul „carnasier" – ca să folosim un cuvînt inspirat al lui H.R. Patapievici – al autorităților, mai ales furtul și arderea cadavrelor, temerile revoluționarilor erau justificate. În continuare, revoluționarul Ion Marcu a reușit să aducă o relativă ordine în relația dintre manifestanți și autorități propunînd formarea acelui grup de reprezentanți. Conform afirmațiilor făcute de revoluționari într-un film al Televiziunii Române (TVR1 – *Timișoara, decembrie 1989*, autor Lucia Hossu Longin), la început grupul a fost format din șapte persoane: Ioan Marcu, Corneliu Dumitru Pop (acesta lipsește de pe listă, dar apare un Eustațiu Cornel), Sorin Oprea, Ion Savu, Petre Petrișor și două tinere, apoi s-a mărit la 13,

după cum am văzut. Au urcat în sediu şi au început să negocieze cu Bălan, Bobu, Dăscălescu şi Toma, ministrul Tineretului. Erau prezenţi şi generali de la Bucureşti. Revoluţionarul Ioan Savu descrie cu onestitate începutul tratativelor: „Cei mai mulţi dintre noi s-au cam pierdut, s-au cam fîstîcit. Unii au şi folosit – cu un ton moale, ca să nu zic altfel – formula: «Să trăiţi, tovarăşe prim-ministru!». Am crezut că pocnesc. Debutul discuţiei le-a fost şi el favorabil. Cu un: «Ce vreţi? Ce vreţi, tovarăşilor, cu adunătura asta de afară?» răstit, pe unii dintre noi Dăscălescu i-a intimidat şi, nici nu ştiu cum, s-a ajuns la schimburi de replici ce aveau în centru probleme mărunte: s-a vorbit parcă şi despre servicii, şi despre locuinţe, şi despre paşapoarte... Zic parcă, fiindcă n-am putut fi atent la tot ceea ce s-a discutat. Abia acolo în faţa lor mi-am dat seama că *nu eram pregătiţi să purtăm o discuţie cu ei!*"[657]. Grupul a trecut destul de repede peste temele sociale şi peste problema demisiei lui Nicolae Ceauşescu, realizînd probabil incapacitatea celor prezenţi de a rezolva astfel de revendicări. Apoi au atacat tema principală şi cea mai actuală a revoltei – morţii şi arestaţii –, temă în faţa căreia Dăscălescu a „cerut voie să se informeze despre situaţia din Timişoara". Cunoscutul om de paie al familiei Ceauşescu a încercat mai întîi să fie arogant – „Nu discut. Nu am ce discuta" –, apoi a căutat să cîştige timp pentru a primi indicaţi de la Ceauşescu. Incapabil să dea vreun răspuns coerent, el va tergiversa şi se va bîlbîi în faţa unei revendicări simple şi a cărui rezolvare era la îndemîna lui: retrocedarea morţilor şi eliberarea celor reţinuţi. Dăscălescu a cerut permisiunea să-i ceară voie lui Ceauşescu – cam aceasta fost ecuaţia lui, o ecuaţie cu o singură necunoscută: ce căuta acest individ în fruntea Guvernului României care se pretindea actor important al politicii internaţionale, care pretindea că a redat poporului istoria naţională, care se pretindea naţionalist. Ce căuta acest individ pe scaunul lui Ionel Brătianu? – iată întrebarea care trebuie pusă oricărui nostalgic al comunismului şi adept al lui Nicolae Ceauşescu. Identificînd precis caricatura de politician pe care o aveau în faţă,

---

[657] Ioan Savu, *Mărturia unui revoluţionar din comitetul care a dus tratativele cu primul-ministru al ţării* în *Timişoara, 16-22 decembrie 1989*, Ed. Facla, Timişoara, 1990, p. 105.

Ion Savu i-a strigat: „Domnule Dăscălescu, conform Constituției țării, în lipsa președintelui statului, primul-ministru are toate prerogativele puterii. Or, dacă dumneavoastră nu cunoașteți situația din țară, nu meritați să fiți prim-ministru!"[658]. Potrivit legendei despre revoluția de la Timișoara, Ioan Savu sau Ion Marcu ar fi încercat atunci să-l lovească pe Dăscălescu cu pumnul. În realitate, la auzul acelor cuvinte, Dăscălescu a bătut el cu pumnul în masă. A urmat un val de amenințări la adresa revoluționarilor. Pe acest fond, dar mai ales sub presiunea mulțimii din fața CJP, liderii grupului au cerut demiterea lui Ceaușescu. Asta a declanșat protestele și ostilitatea vizibilă a activiștilor de partid și a generalilor de acolo. Situația a devenit cumva stranie, autoritățile amenințînd cu arestarea revoluționarilor, iar revoluționarii cu capturarea liderilor politici și militari prin năvălirea mulțimii de afară. În aceste condiții, spre sfîrșitul celor cinci ore de negocieri, Dăscălescu a început să-și noteze doleanțele revoluționarilor pe măsură ce aceștia le dictau.

La un moment dat a venit de la Operă grupul condus de Lorin Fortuna, acesta avînd un mandat din partea Frontului Democrat Român și un program politic bine definit. Ioan Chiș s-a adresat lui Emil Bobu, crezînd că acesta reprezintă totuși ceva. Avocatul timișorean îi va arăta temeiul nemulțumirii cetățenilor și îi va cere morții. Bobu, cel care transmisese ordinul Elenei Ceaușescu de sustragere a cadavrelor, va nega. „Știm că sunt morți și știm că i-ați dus la București" – îi va spune Chiș. „De unde știi?" – va întreba speriat Emil Bobu. De altfel, Emil Bobu își va nota numele reprezentanților mulțimii pentru a-i supune unor represalii ulterioare. Conform declarației colonelului Mircea Gogonțea, comandantul batalionului de parașutiști de la Caracal, pe durata negocierilor din clădirea CJP Timiș, militarii prezenți au lăsat stațiile deschise, astfel că formațiunea de parașutiști a fost în permanență conectat la ceea ce se întîmpla acolo și, bineînțeles, a fost pregătită să intervină[659]. Toate informațiile erau transmise imediat la București, mai întîi Elenei Ceaușescu, apoi lui Nicolae Ceaușescu. În timpul primei

---

[658] *Ibidem.*

[659] CSCED 1994, *Declarația din 1 iunie 1994 a domnului colonel Gogonțea Mircea* (manuscris), Fond „Sorin Roșca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 1.

runde de negocieri, Ion Coman va fi sunat de Nicolae Ceauşescu, sosit din Iran, Coman afirmînd la proces că i-ar fi prezentat şefului statului situaţia reală. Dăscălescu a reuşit la un moment dat şi el să ia legătura cu Ceauşescu, dar ascunzîndu-i adevărul, limitîndu-se la problema morţilor şi a celor arestaţi. Ceauşescu a întrebat cîţi morţi sunt, Coman spunîndu-i că sunt 58, iar generalul Nuţă că sunt 28, prima cifră fiind pentru Coman un fel de alibi – că n-ar fi ştiut de furtul cadavrelor –, care însă nu ţine în faţa ultimelor informaţii cunoscute. „După luarea aprobărilor de la Ceauşescu – a explicat mai departe Radu Bălan Procuraturii – s-a admis eliberarea deţinuţilor şi a morţilor, ceea ce urma să se facă a doua zi, rămînînd ca restul problemelor să-şi capete rezolvarea ulterior. Acest lucru i-a nemulţumit, oricum nu le-a dat satisfacţie. Dăscălescu nu i-a raportat lui Ceauşescu că oamenii cereau abdicarea acestuia şi demiterea Guvernului". După ora 19.00, atît Dăscălescu cît şi ceilalţi nomenclaturişti i-au asigurat pe manifestanţi că Nicolae Ceauşescu va lua o atitudine publică printr-o apariţie la televizor, fapt ce a derutat încă o dată grupul revoluţionar de la CJP.

Eşecul grupului de la CJP, succesul grupului de la Operă, cantitatea imensă de legende eroice menite să legitimeze diferiţi indivizi şi improvizate grupuri, politizarea postrevoluţionară a revoltei populare din 20 decembrie 1989 au făcut ca revoluţionarii timişoreni să rămînă divizaţi timp de un deceniu şi jumătate. Influenţa exercitată de luptele politice din primele luni ale anului 1990, precum şi de eşecul important al partidelor de Opoziţie în alegerile din 20 mai, de rateurile fenomenelor „Piaţa Universităţii" şi „Punctul opt" al Proclamaţiei de la Timişoara au făcut ca oameni care îşi asumaseră riscuri imense şi responsabilităţi temerare în acele momente dramatice să se conteste între ei, să se acuze, să se urască. Un grup ataşat partidelor de Opoziţie îi va acuza pe revoluţionarii Frontului Democrat Român că nu au fost altceva decît nişte *perestroikişti*, că au înfiinţat un partid *perestroikist* şi că erau agenţi ai KGB-ului. Grupul radical, condus de Mihail Decean, ar fi cerut introducerea în programul FDR a trei puncte: „1. Demisia lui Nicolae Ceauşescu şi a întregului CC al PCR. 2. Demisia primului-ministru Constantin Dăscălescu şi a Guvernului. 3. Desfiinţarea Securităţii". În faţa

acestei cereri, Lorin Fortuna ar fi replicat: „Noi nu avem nimic cu partidul, nici cu Securitatea... noi avem ce avem cu Ceauşescu"[660]. Nu vom analiza acum acest conflict şi nu vom da un răspuns la tema oportunităţii, a distanţei politice parcurse în cele cîteva ore de revoltă populară din ziua de 20 decembrie, alegînd un răspuns tot din rîndul revoluţionarilor. Inginerul timişorean Mihai Haidău, un personaj care pare detaşat de furia politică declanşată după decembrie 1989, îi va da replica: „Afirmaţia de ieri a domnului Mihail Decean, precum că membrii FDR ar fi fost prelungirile unor structuri KGB-iste este cel puţin hilară, întrucît 20-25% erau infractori de drept comun, 10-15% erau infiltrări ale Securităţii, 50% erau prea tineri ca să poată reprezenta altceva decît visele unor liceeni, 1-2% e posibil să fi reprezentat interese străine, iar restul de circa 10% o reprezintă acei «conducători» fără experienţă politică şi fără structuri de susţinere, care nu au reuşit să dialogheze eficient cu Iliescu şi nu au reuşit să păstreze puterea nici trei săptămîni"[661]. Cercetarea făcută de autor la Timişoara după 15 ani de la evenimente, lungile dialoguri cu ofiţeri de Securitate şi de Miliţie de la Timişoara asupra provenienţei unor revoluţionari, studiul unor documente confirmă versiunea inginerului Mihai Haidău. De altfel, orice român, atunci cînd se uită pe o listă cu personalităţile – incontestabile, autentice şi vrednice de tot respectul nostru – ale părţii de revoluţie de la Timişoara, va observa că foarte puţini îşi trec meseria în dreptul numelui şi cei mai mulţi adoptă o nouă identitate – *revoluţionar*. Această nouă identitate, de revoluţionar, ascunde de cele mai multe ori un trecut, un viitor sau o cauză reală, foarte personală, a curajului sau disperării din decembrie 1989.

Înainte cu cîteva minute de ora 19.00, autorităţile locale şi centrale, precum şi revoluţionarii hotărăsc să urmărească împreună cuvîntarea lui Nicolae Ceauşescu la televizor. În momentul în care televizorul a fost deschis el era pe un canal sîrbesc; al doilea canal era tot sîrbesc, al treilea canal era televiziunea maghiară şi abia al patrulea canal era TVR. Chiar şi liderii de vîrf ai partidului din

---

[660] Mihail Decean, *Revoluţie şi perestroikă* în *O enigmă care împlineşte şapte ani. Timişoara, 1989-1996*, Ed. Fundaţia Academia Civică, Bucureşti, 1997, p. 130.
[661] Mihai Haidău, *Telecomunicaţii, conexiuni, secvenţe* în *loc. cit.*, p. 160.

clădirea Comitetului Județean de Partid urmăreau în mod curent posturile străine, nu televiziunea națională! După cuvîntarea lui Nicolae Ceaușescu la televizor, revoluționarii din clădirea CJP Timiș intră în panică. Se instalează frica de represalii a celor care avuseseră curajul să ceară demisia lui Ceaușescu și, totodată, se conturează clădirea Operei ca ultim loc de refugiu. Miodrag Milin evocă acel moment: „La ora 19.00 a vorbit Ceaușescu. N-a cedat, dimpotrivă... Demnitarul de partid Pacoste a reacționat în consecință: «Ieșiți din clădire!». Fortuna a vrut să ia microfonul. L-am împins deoparte. Să nu vorbească, era foarte grav! Am zis: «Domnule Pacoste, noi plecăm, dar nu renunțăm la luptă!». A zîmbit ironic. Am coborît cu toții. M-am gîndit că locul nostru de la Operă, unde aveam spațiu să ne apărăm"[662]. În psihologia acelor oameni s-a produs un declic acțional, generat de panică – fuseseră filmați, înregistrați, identificați, notați de Bobu și de alții. Unii au plecat în acea noapte spre graniță, cu gînd să fugă, alții s-au ascuns, dar un grup mic, cel mai disperat și aflat în situația cea mai critică, nu a cedat și a hotărît să meargă înainte. Ei sunt revoluționarii autentici ai Timișoarei. Baricadați în clădirea Operei, ei se vor găsi izolați și părăsiți de mulțime în acea lungă noapte, la discreția unei forțe de intervenție a Armatei sau Securității. Deși ordinul de capturare a venit de la București, nici comandanții militari, nici cei ai Securității nu l-au respectat.

*

În acest loc revenim cu recapitularea etapelor străbătute pînă în noaptea de 20 spre 21 decembrie de revoluția română, cu scopul de a nu pierde din vedere ansamblul evenimentelor, precum și înțelegerea corectă a fenomenului istoric pe care îl analizăm. Revoluția parcursese pînă în acel moment următoarele etape:

Etapa 1 – **Subversiunea străină.** Începînd din septembrie 1989 rețelele serviciilor secrete sovietice din România sunt mobilizate mai mult, activitatea lor devenind pe alocuri neacoperită, fapt care convinge Securitatea că se apropie faza finală, decisivă a subversiunii

[662] Miodrag Milin, *loc. cit.*, p. 76.

internaţionale declanşate în vederea prăbuşirii regimului comunist condus de Nicolae Ceauşescu şi înlocuirea lui cu un regim socialist reformat, după model gorbaciovist; Mihail Gorbaciov primeşte garanţii americane şi franceze că poate acţiona în România fără opoziţie sau protest, ba chiar cu sprijin logistic şi mediatic. KGB acţionează în anturajul politic al lui Nicolae Ceauşescu, pregătindu-l pentru momentul răsturnării, ca urmare a apariţiei unor crize grave în mai multe oraşe mari ale ţării.

Etapa a 2-a – **Diversiunea străină.** Serviciile secrete sovietice, atît independent, cît şi prin încurajarea şi stimularea organizaţiei Frontului Popular Român de la Iaşi, încearcă declanşarea crizei printr-o diversiune în acest mare oraş cu scopul de a oferi liderilor PCR de la Bucureşti ocazia de a-l îndepărta pe Ceauşescu; Securitatea reacţionează operativ şi înăbuşă acţiunea din faşă; **Iaşi, 14 decembrie 1989 este începutul revoluţiei.** În faţa eşecului de la Iaşi, serviciile secrete sovietice, întărite cu unităţi speciale de comando infiltrate în România sub acoperirea de turişti, se deplasează spre alte oraşe, fiind vizate Cluj, Tîrgu-Mureş, Braşov, Timişoara, unde sunt pregătite anumite „cazuri" în jurul cărora să se declanşeze proteste cu caracter politic şi social. Cazul Tökes de la Timişoara fiind mult mai avansat şi oferit ca oportunitate atît de serviciile de spionaj maghiare, cît şi de erorile în lanţ ale factorului politic local, este ales pentru declanşarea diversiunii.

Etapa a 3-a – **Tulburări civile.** Cazul Tökes este folosit pentru producerea unor tulburări civile în noaptea de 16 decembrie 1989 menite să atragă atenţia intern şi internaţional şi să producă la Bucureşti o criză politică suficient de acută încît să determine fie demisia lui Ceauşescu, fie demiterea lui. Tulburările civile în care au fost implicate elemente diversioniste sovietice, maghiare şi cetăţeni români pregătiţi din timp pe teritoriul Ungariei au cunoscut o violenţă neobişnuită, pentru situaţia civilă a ţării, dar nu au reuşit să mobilizeze populaţia municipiului Timişoara. Securitatea şi Armata se comportă prudent, Miliţia intervenind anemic şi indecis, astfel că doar numărul mic de participanţi împiedică dezvoltarea evenimentului. Eşecul diversiunii din 16 decembrie determină reluarea ei în

după-amiaza de 17 decembrie, cu şi mai mare amploare, de data asta fiind atacate direct forţele Ministerului Apărării Naţionale.

Etapa a 4-a – **Tentativa de lovitură de palat.** Nicolae Ceauşescu transmite în fals ministrului Apărării ordinul de deschidere a focului sub pretextul decretării stării de necesitate, fără a aplica prevederile Constituţiei, faptă ce se înscrie în infracţiune de subminare a puterii de stat. Apoi convoacă CPEx (17 decembrie 1989) cu scopul de a-şi solidariza conducerea superioară a partidului pentru declanşarea unei represiuni rapide. Sunt incriminaţi ca trădători ministrul de Interne, al Apărării şi şeful Securităţii. Cîţiva lideri comunişti, între care Gogu Rădulescu şi Constantin Dăscălescu, contactaţi în prealabil de sovietici, se opun destituirii celor trei miniştri. Ceauşescu anunţă renunţarea sa la Putere şi vrea să părăsească sala de şedinţă, dar este întors din drum de alţi membri ai CPEx. Lovitura de palat eşuează şi liderii politici se asociază de frică, fără altă replică, ordinului ilegal de represiune.

Etapa a 5-a – **Represiunea de la Timişoara.** Sub acoperirea ordinelor ilegale date de Nicolae Ceauşescu şi transmise de ministrul Apărării, forţele de ordine trec la ofensivă, deschizînd focul. Nucleul represiunii s-a înregistrat între orele 19.00 şi 21.00 ale serii de 17 decembrie, forţa principală de represiune fiind constituită din trupele de infanterie şi blindate ale MApN. Timp de două zile (18 şi 19 decembrie), Timişoara se află sub un regim ilegal de stare de asediu. Populaţia Timişoarei nu reacţionează. Grupurile diversioniste se deplasează spre alte localităţi ale judeţului Timiş, încercînd răspîndirea tulburărilor civile, dar cu rezultate nesemnificative. Presa străină, atît occidentală cît şi estică reacţionează din inerţia planului subversiunii externe, însă este derutată de plecarea lui Nicolae Ceauşescu în Iran. Apelurile cele mai importante către ţară aparţin presei britanice care se adresează direct Armatei şi Securităţii, cerîndu-le să acţioneze în lipsa lui Ceauşescu printr-o lovitură de stat. Cele două instituţii nu răspund acestui apel.

Etapa a 6-a – **Revolta populară de la Timişoara.** În dimineaţa de 20 decembrie se declanşează în întreprinderile timişorene greva generală, urmată apoi de un marş şi de formarea a două nuclee opoziţioniste, fapt ce marchează atingerea etapei revoltei populare. Ea

nu a avut un caracter spontan, ci provocat, cauza imediată a revoltei populare fiind succesul diversiunii şi consecinţele represiunii.

Aşadar, pînă în dimineaţa de 20 decembrie 1989, evenimentele rămase popular cu denumirea de „Revoluţia din decembrie", au cunoscut cel puţin 6 etape: **subversiunea străină** (septembrie-decembrie 1989, cu elemente de pregătire şi organizare încă din toamna anului 1988); **diversiunea străină** (14 decembrie la Iaşi, apoi 16 decembrie la Timişoara); **tulburări civile** (seara şi noaptea de 16 decembrie); **tentativa de lovitură de palat** (CPEx-ul din 17 decembrie, la Bucureşti); **represiunea** (17 decembrie, între orele 19.00 şi 21.00, cu prelungire într-o situaţie ilegală de asediu în zilele de 18 şi 19 decembrie); **revolta populară** (grevă generală între orele 08.00 şi 11.00, aproximativ, urmată fluent de revolta populară după ora 11.00). Această sinteză are rolul de a reaminti că ipoteza de lucru a analizei de faţă porneşte de la ideea că **revoluţia** a fost un fenomen politico-militar complex care a cunoscut mai multe etape componente, din care am parcurs pînă acum cu analiza doar 6, şi în continuarea cărora vom regăsi mai tîrziu, la Bucureşti, şi alte părţi.

Activităţile lui Nicolae Ceauşescu în ziua de 20 decembrie 1989

În timp ce inginerul Lorin Fortuna se ocupa de întocmirea programului politic al Frontului Democrat Român, iar generalul Guşă avea o discuţie telefonică scurtă cu generalul Stănculescu la Timişoara: „Nea Victore, aici situaţia e clară, doar cei de la Bucureşti nu înţeleg"[663], la Bucureşti Nicolae Ceauşescu pregătea prima sa ieşire publică în legătură cu evenimentele de la Timişoara. Hîrjău, secretarul său personal, va povesti membrilor Comisiei senatoriale (Gabrielescu) mişcările lui Ceauşescu din seara de 20 decembrie 1989. Ceauşescu a plecat primul de pe aeroport. Cînd a ajuns Hîrjău, după 10 minute, erau deja în şedinţă. Ceauşescu i-a spus lui Hîrjău să ia legătura cu Dăscălescu şi cu Bobu, a vorbit cu ei, apoi a

[663] CSCED 1994, *Declaraţia din 6 septembrie 1994 a domnului general Stănculescu Victor* (manuscris), Fond „Sorin Roşca Stănescu", ziarul *Ziua*, p. 2.

început să-şi scrie o cuvîntare pentru TV. Conţinutul cuvîntării l-a discutat în Biroul permanent (ceea ce, de obicei, nu făcea). Elena era la toate discuţiile. Apoi a fost chemat Pîrcălăbescu de la Gărzi pentru a fi trimise din cîteva judeţe Gărzi patriotice la Timişoara. A venit şi Dincă pentru această problemă. Apoi s-a dactilografiat cuvîntarea pentru TV. S-a mai adăugat o frază. Apoi s-a retras cu Manea Mănescu, cu Dincă, pentru a discuta ideea unui miting. A fost chemat Barbu Petrescu pe această idee. Înainte să apară la televizor, Ceauşescu va convoca o teleconferinţă cu primii secretari de judeţ. Ea va consta într-o scurtă cuvîntare a secretarului general, o intervenţie a primului-secretar de la Dolj şi o replică a Elenei Ceauşescu (ambele nesemnificative).

În cuvîntarea sa, Nicolae Ceauşescu va atinge patru teme. Prima va fi *intervenţia străină*, afirmînd că „toate aceste incidente grave de la Timişoara au fost organizate şi dirijate de cercurile revanşarde, revizioniste, serviciile de spionaj străine", motiv pentru care factorii locali, Armata şi forţele de ordine, nu au reuşit să „liniştească lucrurile". Pentru prima oară, Ceauşescu face legătura între intervenţia străină în România şi cea americană din Panama: „Acum, după declanşarea atacurilor SUA împotriva republicii Panama, reiese clar că şi evenimentele acestea de la noi fac parte din planul mai general împotriva statelor care îşi apără independenţa, integritatea şi suveranitatea şi nu doresc să capituleze în faţa dictatului cercurilor imperialiste, reacţionare". Afirmaţia, comparaţia în sine, era departe de adevăr, regimul dictatorial al lui Noriega din Panama încălcînd grav statutul internaţional al Canalului şi transformînd micul stat în principalul centru de trafic cu stupefiante al continentelor americane. În Panama avuseseră loc alegeri libere pe care Noriega le anulase pentru a rămîne la putere. Nu era vorba de nici o capitulare în faţa cercurilor reacţionare, ci de un adevărat război în care şi-au pierdut viaţa peste 4 000 de oameni. Informaţia despre declanşarea intervenţiei militare americane în Panama îi venise pe teleimprimatoarele din avion, Ceauşescu citind telegrama şi comentînd asupra confirmării informaţiilor primite la începutul lunii decembrie în legătură cu înţelegerile Bush-Gorbaciov[664]. În continuare, Ceauşescu

[664] Arh. SR, *Stenograma nr. 40/7 februarie 1994, Audiere Mihai Hîrjău*, p. 13.

abordează problema *mobilizării clasei muncitoare* împotriva intervenției străine de la Timișoara, prin organizarea „după cuvîntul meu la televiziune, chiar începînd din această seară și mîine" a unor adunări unde să se adopte moțiuni de condamnare. Graba lui – ce adunări se puteau organiza în întreprinderi seara? – avea scopul de a acoperi ordinul de deplasare a peste 20 000 de luptători ai Gărzilor patriotice din sudul țării la Timișoara pentru a-i lua la bătaie pe timișoreni. Ordinul reprezenta o nouă formă de subminare a puterii de stat, un act ilegal prin care se căuta provocarea unui conflict între cetățenii aceleiași țări, între muncitorii aceleiași națiuni. Apoi va atinge subiectul *Armată*, arătînd că „ea are astăzi marea răspundere în fața poporului de a apăra și respinge orice acțiuni care sunt împotriva independenței, suveranității, integrității teritoriale, a liniștii, a construcției socialiste în țara noastră". Și acest subiect nu era întîmplător ales, Ceaușescu știind la acea oră că forțele militare de la Timișoara se retrăseseră în cazărmi, fapt pe care nu-l putea admite. Mai mult, el miza pe reluarea represiunii, de data asta sub acoperirea și cu argumentul că muncitorimea, prin manifestările de condamnare și prin deplasarea gărzilor la Timișoara, acordă un gir politic și constituțional folosirii armelor. Ceaușescu forța din nou mîna Armatei, continuînd să submineze autoritatea și imaginea acesteia, ca instituție fundamentală a statului indiferent de regim. În sfîrșit, va reaminti primilor secretari că nu trebuie să neglijeze problema *planului* și a realizării lui „în toate domeniile de activitate". Hotărît să iasă public, să aducă subiectul la suprafață, Nicolae Ceaușescu nu va mai acorda mare importanță teleconferinței, pe care o provocase evident ca o formalitate, și se va concentra pe discursul de la televiziune.

Discursul de la Televiziune. După reacțiile lui din anturaj și de la *teleconferință*, o dată cu sosirea din Iran, Nicolae Ceaușescu trăia o stare combinată de nemulțumire/suspiciune față de subalterni și totodată de hotărîre de a lichida personal situația de la Timișoara. Această ultimă idee se conturează înaintea lui – pe baza mărturiilor rămase de la cei apropiați – sub forma unei lupte de tip revoluționar comunist împotriva reacțiunii, reacțiune care reușise să mobilizeze muncitorii dintr-un oraș împotriva partidului și a programului socialist al țării. La acea oră Ceaușescu știa că în centrul Timișoarei

sunt muncitori, membri de partid – sigur, „înşelaţi şi instigaţi de agenturi" – care îl contestă. Contestarea nu a declanşat la el în nici o clipă ideea unei negocieri, a unei analize a fenomenului, ci sentimentul că marea masă a muncitorimii române, a populaţiei este de partea lui, nu cunoaşte adevărul şi, odată informată la cel mai înalt nivel, i se va alătura pentru a combate deviaţiunea de la Timişoara. Un curs al evenimentelor pe această concepţie politică ar fi justificat şi intervenţia unităţilor de Gărzi patriotice pe care le trimitea îmbarcate în trenuri la Timişoara. În al doilea rînd, în după-amiaza de 20 decembrie Ceauşescu a perceput pentru prima oară pasul vizibil înapoi făcut de Armată şi de Securitate, ambele instituţii invocînd acelaşi argument, că situaţia *s-a schimbat*, că pe străzile Timişoarei sunt acum muncitorii. Relaţia dintre preşedinte şi instituţiile statului atinge un nou paradox: în timp ce Nicolae Ceauşescu forţează continuarea acţiunilor represive, conducerea Armatei şi a Ministerului de Interne sugerează şi speră într-o soluţie politică. De fapt, ceea ce ar putea fi considerată o soluţie politică în acele vremuri fusese de mult depăşită: la Timişoara Comitetul Judeţean de Partid încercase să negocieze încă din 17 decembrie, apoi acţionase prin structuri în întreprinderi, după care fuseseră trimişi tot felul de activişti de partid şi miniştri, iar la conducerea comandamentului instituit acolo se afla un reprezentant personal al secretarului general. În sfîrşit, în după-amiaza de 20 decembrie la Timişoara eşuase şi tentativa de negociere şi de soluţionare politică a primului-ministru Dăscălescu şi a lui Emil Bobu, omul trei al regimului. În fapt, dorinţa criminală a lui Ceauşescu de a înăbuşi mişcarea din faşă provocase o represiune brutală înainte de epuizarea posibilităţilor de dialog. Ceea ce înţelegeau conducătorii Ministerului Apărării şi ai Ministerului de Interne, inclusiv Securitatea prin „soluţie politică" era o deplasare a lui Ceauşescu la Timişoara sau o nouă şedinţă a CPEx în care secretarul general să anunţe modificări importante în conducerea statului şi a partidului, răspunzînd cumva, chiar şi minim, cererilor muncitorilor din Piaţa Operei. Vinovaţii erau la îndemînă, şi Ilie Matei era pregătit să-i arate cu probe în grupul de lideri politici locali, inclusiv de la Bălan în jos.

În timpul acesta la Bucureşti se întîmplă ceva ciudat, încă insuficient cunoscut şi de cele mai multe ori negat. Cunoscutul om de televiziune Vartan Arachelian a fost martorul unei întîmplări semnificative pentru momentul 20 decembrie 1989: „În după-amiaza acelei zile mă aflam la cafeneaua Aroma, de lîngă cinematograful Patria. La un moment dat, a intrat pe uşă colonelul Pop de la Securitatea Municipiului Bucureşti, fost în corpul consular, un obişnuit al locului. A intrat, a cerut un coniac şi ne-a spus tare: «Fraţilor, pînă la Crăciun îl bem în libertate». Sigur că ne-am strîns lîngă el şi astfel am aflat că la Comitetul Central avea loc o adunare secretă a unor lideri ai partidului cu scopul de a-l îndepărta pe Ceauşescu. Întîmplarea a făcut ca, văzînd ce se întîmplă în stradă în zilele următoare, să fiu foarte prudent". Mai mulţi autori, între care şi colonelul Gheorghe Raţiu, au afirmat – deşi niciodată crezuţi – că undeva prin rîndul doi al partidului se formase nu numai un curent de opinie, dar şi un nucleu de nemulţumiţi care va fi identificat apoi în primele rînduri ale manifestaţiei de a doua zi acţionînd neobişnuit. Acest grup pare să fi fost cel format din Apostoiu, Nicolcioiu, ambii consilieri ai secretarului general, generalul Stănculescu şi generalul Neagoe, şeful Direcţiei V, care obişnuiau să se întîlnească şi să-l bîrfească pe Ceauşescu într-unul din birourile CC-ului, la o sticlă de whisky. Incapacitatea membrilor CPEx de a acţiona măcar acum, în ceasul al doisprezecelea, pentru a împiedica o tragedie şi mai mare, a permis continuarea evoluţiei criminale a lui Nicolae Ceauşescu. Mai mult, ei l-au susţinut şi l-au însoţit – inclusiv Gogu Rădulescu! – la mesajul transmis prin televiziune, mesaj care va conţine elemente probatorii pentru infracţiunea de subminare a puterii de stat.

În discursul său de la televizor, Nicolae Ceauşescu va afirma că în zilele de 16 şi 17 decembrie avuseseră loc „evenimente grave", enumerînd atacarea unor instituţii de stat – nu spune nimic de atacarea sediului partidului –, distrugeri şi jafuri asupra unor clădiri publice şi asupra unor unităţi militare şi precizînd că autorii au fost „grupuri de elemente huliganice". Avînd în vedere gravitatea evenimentelor, Ceauşescu nu explică de ce anunţă acest fapt abia după trei zile. În continuare, el declară că „deoarece acţiunile grupurilor antinaţionale, teroriste au continuat, unităţile militare –

conform Constituției și în conformitate cu legile țării – au fost obligate să se apere, să apere ordinea și bunurile întregului oraș, de fapt să apere ordinea în întreaga țară"[665]. Aflăm în plus că pe teritoriul României se desfășurau de trei zile acțiuni teroriste, pe care mijloacele oficiale de comunicare nu le făcuseră publice, și că Armata a deschis focul. Evident, nu spune nimic despre poziționarea trupelor Ministerului Apărării în zone unde nu puteau îndeplini misiuni constituționale și nici legale, fără a mai insista și noi pe faptul că temeiul constituțional nu exista, iar cel legal era limitat la situațiile particulare și izolate de atacare a unor unități militare. După ce denunță organizarea și declanșarea evenimentelor „în strînsă legătură cu cercurile reacționare, imperialiste, iredentiste, șoviniste și cu serviciile de spionaj din diferite țări străine", Nicolae Ceaușescu se va întoarce cu insistență la mesajul său principal, vizînd conservarea solidarității Armatei cu el: „Amata și-a îndeplinit pe deplin datoria față de patrie, față de popor și cuceririle socialismului". El oferea astfel o absolvire izbăvitoare pentru toți cei – și erau mulți – care ordonaseră direct deschiderea focului și trăseseră. În acea primă seară de cumpănă pentru Armată, Ceaușescu oferea garanția acoperirii oricăror fapte criminale. Lucrul acesta a fost înregistrat ca atare și a contat în psihologia comandanților trimiși pe stradă la București, în noaptea de 21 decembrie, văzînd și făcînd ultima fază a represiunii. „Dacă armata și unitățile de ordine nu și-ar fi îndeplinit datoria și răspunderea față de patrie, față de popor, ar fi însemnat să nu răspundă jurămîntului, să nu îndeplinească prevederile Constituției țării de a acționa cu fermitate în apărarea cuceririlor socialiste, a cuceririlor întregului popor, a independenței, integrității și suveranității României" – va spune în continuare Nicolae Ceaușescu lăsînd să alunece și o insidioasă doză de amenințare în cuvintele sale. Apoi, și-a pregătit terenul pentru folosirea Gărzilor patriotice. Dar cerînd „mobilizarea tuturor cetățenilor Republicii Socialiste România", el vedea în acest apel tot o conexiune cu forțele armate: „Este necesar să sprijinim – în orice împrejurări –

[665] Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția română din decembrie 1989 retrăită prin documente și mărturii*, Ed. Axioma Edit. București, 2001, p. 179.

armata noastră, apărătoare de nădejde a independenței, suveranității și integrității țării, a construcției socialiste, a vieții pașnice a întregii noastre națiuni! Să acționăm în așa fel pentru a nu fi necesară intervenția armatei"[666]. Este clar că mesajul de la Televiziune, pe care noi l-am perceput atunci ca pe obișnuita lui înșiruire de fraze goale, a vizat în primul rînd Armata, la fel cum este clar, numai citind cu atenție frazele lui Ceaușescu, cine trăsese la Timișoara și cine șovăia acum. Pe fond, această tragedie în care a aruncat intenționat și ilegal Nicolae Ceaușescu Armata țării nu s-a limitat doar la victimele de la Timișoara, ci a avut un efect determinant și în perioada decisivă de după fuga și arestarea fostului comandant suprem. Totodată, în timpul cuvîntării – așa cum a declarat secretarul său particular – Ceaușescu s-a abătut de la textul scris și a pronunțat trei fraze liber: „Cu toții ne reamintim de poziția fermă a întregului popor în 1968, împotriva invaziei Cehoslovaciei și pentru apărarea independenței României. Acum se poate afirma că este o situație asemănătoare sau chiar mai gravă. De aceea, se impune să acționăm cu întreaga răspundere pentru a respinge orice atacuri împotriva României, a construcției socialiste din patria noastră". Era pregătirea pentru mitingul din 21 decembrie. Preocuparea lui Ceaușescu pentru refacerea momentului 1968 avea însă și un substrat diplomatic.

Ultimele ore ale zilei de 20 decembrie. În seara zilei de 20 decembrie Nicolae Ceaușescu îl invită pe ambasadorul Uniunii Sovietice, dar acesta lipsind din țară a fost înlocuit de însărcinatul cu afaceri *ad interim*. Pretextul acestei audiențe provocate de Ceaușescu era apariția primelor știri despre evenimentele de la Timișoara în presa sovietică și pe fluxul agenției TASS, iar esența întîlnirii era dată de protestul dictatorului român față de informațiile false pe care le difuzau acele mijloace de presă (în principal, informația că la Timișoara avusese loc o revoltă a ungurilor). Cu această ocazie, ambalîndu-se în protestul său, Ceaușescu va escalada spre o acuzație clară că în tulburările civile din capitala Banatului erau implicate grupuri de intervenție ale unor state membre ale Tratatului de la

[666] *Ibidem*, p. 182.

Varşovia, ungare şi sovietice. Pentru a argumenta această acuzaţie, Ceauşescu va cita în mai multe rînduri informaţii de pe un raport secret înaintat de Securitate în aceeaşi zi, raport pe care îl avea în faţă. Deşi existenţa acestui raport este confirmată de conducerea DSS, Serviciul Român de Informaţii refuză să îl pună la dispoziţia autorului. Este un document fundamental. Publicarea lui ar permite analiza riguroasă a informaţiilor obţinute de Securitate şi puse la dispoziţie la cel mai înalt nivel în legătură cu autorii incidentelor de la Timişoara, care provocaseră represiunea. Numai citind acest raport ne putem da seama dacă Securitatea avea date precise, probe, informaţii detaliate despre implicarea străinilor în diversiune sau Securitatea umpluse cîteva pagini cu fraze generale, aluzive, cu aproximaţii şi deducţii. Abia citind acest document putem spune cu certitudine dacă evenimentele de la Timişoara au fost provocate din afară sau au aparţinut unei minorităţi curajoase de timişoreni.

Elocvente pentru înţelegerea poziţiei oficiale şi descifrarea acţiunilor neoficiale ale URSS sunt rapoartele Ambasadei române la Moscova găsite de istoricii Mihai Retegan şi Dumitru Preda în Arhiva MAE. În seara zilei de 20 decembrie ambasadorul Ion Bucur a fost chemat într-o audienţă la I.P. Aboimov, adjunct al ministrului Afacerilor Externe al URSS, ocazie cu care diplomatul sovietic a adresat rugămintea „ca partea română să prezinte o informare, măcar cu caracter închis, despre ceea ce are loc în realitate în România"[667]. Întîlnirea dezvăluie, dincolo de limbajul diplomatic, acea parte ascunsă a relaţiilor între state comuniste, precum şi sugestii asupra integrării diferitelor acţiuni în ansamblul operaţiilor desfăşurate de URSS la nivel mondial. Cauza invocată oficial de Aboimov era cunoaşterea situaţiei din România în pregătirea adoptării de către al doilea Congres al deputaţilor a unei poziţii faţă de intervenţia americană din Panama. „Desigur, între aceste două situaţii nu există nici o legătură – va afirma adjunctul ministrului Afacerilor Externe al URSS. În cazul Panama, este vorba de o intervenţie militară străină, iar în cazul România evenimentele au

[667] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *1989. Principiul Dominoului*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2000, p. 475.

un caracter intern"[668]. Păcat că nici documentul, nici pagina de carte nu pot reproduce senzații, sentimente, gesturi și mimici. Diplomatul sovietic trebuie să fi roșit puțin sau să fi aplecat ușor ochii, dacă nu cumva, ca oficial antrenat de KGB aflat în fața unui ambasador al unui stat satelit al URSS, l-a privit drept în ochi cu răceală pe Ion Bucur, convins că în următoarele minute nu-i va crește nasul. Ba, credem că mai degrabă așa a procedat, ca un bun diplomat, mințind cu sînge rece. Este neîndoios că sublinierea diferenței între cazul Panama și cazul România, ca fiind total deosebite – intervenție străină și tulburări interne – avea un caracter de impunere, de îngroșare forțată a poziției oficiale a URSS. Noi nu uităm că, la Malta, Gorbaciov și Bush au discutat pe puntea vasului aceste două cazuri împreună, legate unul de celălalt, și probabil că numai Gorbaciov a făcut diferența printr-un limbaj ocolitor. Așa cum am văzut, de cîte ori americanii insistau pe subiectul Americii de Sud și Centrale, Gorbaciov devenea evaziv și afirma că URSS nu are interese politice acolo, lăsînd deschisă o cale de protest și șantaj pentru orice manevră americană. De altfel, intervenția americană în Panama a fost monitorizată de aproape de către sovietici. Să facem un scurt istoric.

Hotărîrea Statelor Unite de a îndepărta regimul dictatorial și corupt din Panama fusese luată mai demult, de cînd Casa Albă a aflat că fostul lider Noriega, sprijinit direct și substanțial în trecut de SUA, a hotărît să depășească limitele contractului său, implicîndu-se în traficul de stupefiante și în diversiuni politice periculoase în zonă. Trupele de intervenție americane s-au pregătit intens la baza Little Creek, statul Virginia, conducerea militară centralizată de la Fort Bragg planificînd și mai multe acțiuni ale trupelor de comando SEAL. La începutul lunii decembrie, după ce Bush s-a înțeles cu Gorbaciov la Malta, forțele speciale au fost mutate la baza Rodman, aflată vizavi, peste canal de statul Panama, unde s-au atrenat pînă în momentul atacului, sub conducerea comandantului Corson. Avizați asupra acestor mișcări, liderii panamezi au reacționat cerînd oficial explicații. Li s-a răspuns, ca și în cazul mișcărilor de trupe sovietice din Basarabia, că este vorba de un exercițiu

[668] *Ibidem*, p. 476.

militar curent, obişnuit. În noaptea de 18 spre 19 decembrie 1989, coordonatorul operaţiei din Fort Bragg îşi va informa trupele de intervenţie că armata panameză a descoperit intenţia de invazie şi a trecut în stare de alertă, astfel că elementul surpriză va fi mai greu de obţinut. La 19 decembrie, ora 23.30, unităţile de comando de la baza Rodman descoperă că în portul Panama, chiar lîngă canoniera lui Noriega, acostase o navă comercială sovietică. Grupurile de scafandri ai forţelor SEAL, trecînd prin dreptul acesteia la adîncime mică, constată că nava sovietică era dotată cu aparatură electronică tip sonar de detectare, fapt care conduce la concluzia că era o navă spion. De altfel, pe vasul sovietic s-a dat imediat alarma şi angajaţii „civili" s-au înarmat cu arme militare, fiind observaţi de pe celălalt ţărm în poziţii de luptă. Atacul împotriva statului Panama a început în dimineaţa de 20 decembrie, înaintea orei 01.00 pe uscat, sub denumirea „Cauza dreaptă". Armata SUA a angajat în această luptă peste 22 000 de militari. Intervenţia, finalizată abia în 3 ianuarie 1990, a produs 23 de victime din rîndul americanilor şi peste 4 000 din rîndul panamezilor. La 3 ianuarie 1990 populaţia statului Panama a ieşit pe străzi, dansînd, rugîndu-se, manifestîndu-şi bucuria pentru eliberarea din dictatură.

Să ne amintim, de asemenea, că în noaptea de 3 decembrie 1989, generalul Vlad i-a înmînat simultan *două* documente informative lui Ceauşescu, unul despre intervenţia sovietică în România şi unul despre intervenţia americană în Panama. Asta se întîmpla cu aproape *două săptămîni înainte* de declanşarea celor două operaţii. Mare jucătoare pe scena politică internaţională – dacă nu cumva era cea mai mare jucătoare! –, URSS îşi acoperea aproape perfect operaţiunile conduse în diferite locuri ale lumii, scoţînd mereu în evidenţă caracterul agresiv şi intervenţionist al adversarilor, de regulă americanii.

Scopul real al întîlnirii solicitate de Aboimov era sondarea atitudinii României, a secretarului general Nicolae Ceauşescu faţă de implicarea forţelor de comando ungaro-sovietice la Timişoara şi de activitatea, pe alocuri neacoperită, a agenturii sovietice din România, după eşuarea diversiunii de la Iaşi şi a loviturii de palat de la CPEx-ul din 17 decembrie.

Sovieticii ştiau foarte bine ce se întîmplă în România. Aboimov şi Gorbaciov voiau să ştie dacă Ceauşescu va reacţiona public, demascînd implicarea sovietică şi ungară la Timişoara printr-un protest internaţional care ar fi fost imediat preluat de presa occidentală pentru a echilibra informaţiile privind intervenţia în Panama. URSS putea pierde pe moment ofensiva, iar prezentarea în paralel a acţiunilor din cele două state străine ar fi sugerat destul de uşor caracterul tranzacţionist al înţelegerilor de la Malta. Adunînd acum cîteva din informaţiile comentate deja în capitolele precedente vom reaminti şi că Nicolae Ceauşescu avea, printr-un compartiment special al Securităţii, un acces direct, rapid şi eficient la marea presă occidentală. Aceasta refuza sau evita (cazul presei americane) să-i mai publice articolele de propagandă, dar s-ar fi reactivat imediat dacă Ceauşescu lansa tema intervenţiei sovietice în România. Ea putea fi comentată şi pozitiv, ca o intervenţie necesară împotriva unui dictator, dar subiectul deranja total URSS, din orice unghi de abordare. În plus, ştim acum că americanii căutau să se agaţe de orice pentru a-şi acoperi acţiunea din Panama. Pînă la urmă au cerut explicit intervenţia sovietică în România şi au pus toate canalele de televiziune pe Televiziunea Română Liberă.

La punctajele lui I.P. Aboimov ambasadorul român va răspunde modest, în nota obişnuită a lui Ceauşescu în relaţiile cu URSS şi cu celelalte state comuniste. El va protesta – acestea erau limitele mandatului său – pentru ştirile apărute în presa sovietică despre evenimentele de la Timişoara, prin preluarea unor surse care „conţin aprecieri neconforme cu realitatea". Ambasadorul român, în spatele căruia intuim directive personale ale lui Ceauşescu, tipice paranoiei sale de lider mondial, va aduce şi argumentul suprem: „Partea română nu a solicitat părţii sovietice să o informeze despre evenimentele din Gruzia sau din Nagorno Karabah şi nici nu a publicat ştiri provenite din surse occidentale, considerînd că este vorba de probleme strict interne ale URSS". Totodată, Bucur a invocat şi faptul că URSS a introdus restricţii pentru accesul turiştilor români în Armenia şi Gruzia! În continuare Ceauşescu încerca să joace tare.

La această întrevedere şi la acea atitudine a Ministerului Afacerilor Externe al URSS, Ceauşescu va reacţiona prin convocarea

însărcinatului cu afaceri A.I. al URSS la București, protestînd de data asta direct la implicarea sovieto-ungară de la Timișoara și dîndu-i detalii de pe raportul înaintat de generalul Iulian Vlad. Proba indirectă că așa au stat lucrurile este adusă la lumină tot de istoricii Preda și Retegan, prin publicarea unui al doilea document din Arhiva MAE. A doua zi, în 21 decembrie, la ora 12.00, ambasadorul Ion Bucur este chemat de urgență de Aboimov. Acesta a protestat de această dată amenințător pentru faptul că, la întrevederea lui Ceaușescu de la București cu însărcinatul cu afaceri A.I. sovietic, secretarul general al Partidului Comunist Român „a exprimat nemulțumirea față de declarațiile oficiale sovietice în legătură cu evenimentele de la Timișoara, apreciind că acestea sunt rezultatul unor acțiuni planificate din timp în cadrul Tratatului de la Varșovia"[669]. Nu avem informații despre o asemenea planificare, dar este posibil ca Ceaușescu să fi interpretat cooperarea diversionistă a URSS cu Ungaria ca parte a unei operații „de tip Cehoslovacia – 1968", motiv pentru care, atît în declarația sa de la televiziune, cît și în teleconferințe va invoca rezistența României din acel an violent. Așadar, sursa invocării rezistenței românești din 1968 nu era doar credința sa că cetățenii României se vor solidariza cu el, ca atunci, ci și teama că urmează o invazie. În textul telegramei trimise de la Moscova de Ion Bucur, această teamă se dezvăluie fără disimulare: „Ar exista date din care rezultă că URSS ar intenționa să intervină militar în România". În fața pasului temerar făcut de Ceaușescu, de a protesta pe linie bilaterală pentru implicarea sovieto-ungară de la Timișoara, reprezentantul oficial al URSS nu putea reacționa decît violent. Era un prim semn că, la disperare, Ceaușescu va putea denunța implicarea sovietică în mod public. Să nu uităm că în acea zi la București era programat un miting care se dorea asemănător cu cel din 1968! Dacă Ceaușescu repeta figura din 1968? Probabil că nu ar fi avut același efect, cel puțin în privința solidarității interne – oamenii n-ar fi avut entuziasmul de atunci. Oamenii ar fi fost aduși ca turma în piață și duși înapoi în întreprinderi, tot ca turma, cum se întîmpla de obicei, cum se întîmplase cu numai o lună înainte la terminarea Congresului PCR. Însă ecoul mesajelor antisovietice,

[669] *Ibidem*, p. 477.

denunțînd o invazie, ar fi răsunat pe toate canalele mass-media. Anunțul public putea, inclusiv, să anuleze acea decizie de invazie, pentru că invazia l-ar fi confirmat. Logic, URSS trebuia să acționeze rapid. Iar locul de acțiune era chiar mitingul din Piața Republicii.

În acel moment critic pentru operațiunea sovietică din România, Aboimov va trece la amenințări. El i-a arătat ambasadorului român că „*personal* și *în mod preliminar* le califică ca «declarații neîntemeiate care nu corespund realității și stîrnesc nedumerire». Este puțin probabil că cineva poate crede așa ceva. «Asemenea acuzații – a subliniat Aboimov – au un caracter așa de grav, încît ele necesită o examinare cu mare atenție»"[670]. Pentru cine nu este familiarizat cu limbajul și cutumele diplomației, trebuie arătat că o declarație de o asemenea gravitate, practic o amenințare, formulată în nume personal în fața unui ambasador, este inadmisibilă. Diplomații în exercițiul funcțiunii nu au păreri personale și cu atît mai mult nu li se permite să amenințe pe ambasadorul unui stat străin. În al doilea rînd, adjunctul ministrului Afacerilor Externe nu putea declara „în mod preliminar" în numele URSS nimic, deoarece *poziția oficială* a unui stat, mai ales a unui asemenea stat, nu aparține unui funcționar al Ministerului de Externe, ci organismului superior legitim: Guvernul, Președinția sau organul de conducere politică a statului. Este tot mai clar că Aboimov avea un mandat imperativ de a preveni vreun gest spectaculos din partea lui Ceaușescu. Acesta, deși convocase mitingul cu scopul de a repeta figura din 1968, a spus tot felul de prostii, numai esențialul nu. A căzut pe mîna lui.

În acest loc poate fi descifrată gîndirea sovietică asupra raportului între intervenția din Panama și cea din România: în timp ce în Panama era vorba de o intervenție străină, în România era obligatoriu ca acțiunea să pară o revoltă a populației, nu o intervenție sovietică, motiv pentru care URSS a acoperit mediatic și politic evenimentul din țara noastră ca pe o revoluție națională.

În logica lipsită de realism, dar orientată în funcție de accelerarea crizei dintre București și Moscova, ideea organizării mitingului

---

[670] *Ibidem*, p. 478.

i-a aparţinut lui Nicolae Ceauşescu. Tema a fost dezbătută îndelung în presa postdecembristă, pornind de la interesul pentru demonstrarea desfăşurării unei lovituri de stat în acel segment al revoluţiei, astfel că în apropierea lui Ceauşescu s-ar fi aflat nişte agenţi sovietici care au precipitat evenimentele. Teza este, într-adevăr, foarte tentantă. Adevărul înclină accelerat spre realitatea că Ceauşescu făcuse şi continua să facă mai multe greşeli în acele zile, dintre care unele, prin acumulare rapidă, s-au dovedit decisive: a trimis Armata în stradă să defileze apoi să tragă la Timişoara; a aglomerat autoritatea de acolo cu zeci de înalţi funcţionari trimişi de la Bucureşti; a refuzat să comunice direct cu timişorenii, a ascuns un eveniment al cărui nucleu dur era diversionist, dar şi uşor de anihilat sub acoperirea unei comunicări ofensive; a năruit puterea de stat prin ordine neconstituţionale din care nu mai putea ieşi decît cu un succes pe cît de total pe atît de sîngeros al represiunii; a plecat în Iran în mijlocul unei crize politice grave; a apărut la televizor fără să ofere nimic, nici o soluţie politică, nici o rezolvare a revendicărilor timişorenilor, ambiţionîndu-se pe iluzia existenţei unui fond revoluţionar comunist romantic în conştiinţa membrilor de partid, ca în anii '40, lansînd un singur mesaj, strict personal, că el va lupta pînă la capăt. Acesta, mai ales, nu interesa pe nimeni. În plus la aceste argumente, Ceauşescu nici nu mai avea alte soluţii – după ce şi Armata făcuse pasul înapoi –, decît apelul la „masele muncitoare", care urmau să legitimeze lupta lui şi detaşamentele de muncitori din Oltenia trimise la Timişoara pentru a-i lua la bătaie pe muncitorii de acolo.

În aceeaşi noapte Nicolae Ceauşescu emitea la Bucureşti decretul pentru starea de necesitate pe care trebuia să-l dea încă din 16 sau 17 decembrie.

DECRET PREZIDENŢIAL
Cu privire la instituirea stării de necesitate pe teritoriul judeţului Timiş

Avînd în vedere încălcarea gravă a ordinii publice în judeţul Timiş, prin acte teroriste, de vandalism şi de distrugere a unor bunuri obşteşti, în temeiul articolului 75 punctul 14 din Constituţia

Republicii Socialiste România, Președintele Republicii Socialiste România decretează:

Art. 1 – Se instituie starea de necesitate pe întreg teritoriul județului Timiș. Toate unitățile Armatei, Ministerului de Interne și formațiunilor Gărzilor patriotice sunt puse în stare de alarmă.

Art. 2 – Pe timpul stării de necesitate se interzic orice întruniri publice, precum și circulația în grupuri mai mari de cinci persoane.

Art. 3 – Toate unitățile socialiste din județul Timiș sunt obligate să ia măsuri imediate pentru desfășurarea normală a proceselor de producție, pentru paza bunurilor obștești, pentru respectarea strictă a ordinii, disciplinei și programului de lucru.

Art. 4 – Consiliile populare municipale, orășenești și comunale din județul Timiș sunt obligate să asigure respectarea strictă a ordinii publice, paza bunurilor proprietate socialistă, de stat și cooperatistă, aprovizionarea în bune condiții a populației, desfășurarea normală a transporturilor, organizarea și desfășurarea în bune condiții a întregii activități economice și sociale.

Art. 5 – Întreaga populație a județului Timiș este obligată să respecte cu strictețe legile țării, ordinea și liniștea publică, să apere bunurile obștești, să participe activ la înfăptuirea normală a activității economico-sociale.

NICOLAE CEAUȘESCU
Președintele Republicii Socialiste România

Subliniem cu tărie că nici acest decret nu a îndeplinit inițial condițiile legale – nu a fost proclamat în acea seară –, dar va fi publicat a doua zi în presă și citit de generalul Mihai Chițac din balconul Operei din Timișoara, ceea ce a făcut ca documentul să se înscrie, tardiv, în limitele legii. Se observă că el invoca art. 75 din Constituție, adică dreptul președintelui de a decreta starea de necesitate *în condiții de urgență*, dar, având în vedere existența intervalului 16-20 decembrie și faptul că *în cuvîntarea la Televiziune Ceaușescu face referire la evenimente petrecute cu patru zile în urmă*, în 16 și 17 decembrie, trebuia apelat la Consiliul de Stat. Urgența care putea justifica o invocare a art. 75 era numai în 17 decembrie, eventual 16 decembrie, cînd se petreceau actele de violență care să

justifice apelul la intervenţia directă a preşedintelui statului. Altfel, Constituţia arăta că trebuie apelat la Marea Adunare Naţională. Ceauşescu ştia bine acest lucru, deoarece avem o probă irefutabilă: în timpul procesului de la Tîrgovişte el va declara cu încăpăţînare: „Eu nu răspund decît în faţa Marii Adunări Naţionale". Atunci îşi adusese aminte de Constituţie! Decretul pentru starea de necesitate din 20 decembrie 1989, intrat în vigoare începînd cu ora 23.30, reactualiza ideea că toate unităţile socialiste din judeţ trebuie să ia măsuri pentru desfăşurarea normală a producţiei, o formă mascată pentru ţinerea muncitorilor în întreprinderi. Apoi erau reînvestite cu autoritate Consiliile populare, conform legii apărării naţionale. Sigur, ne întrebăm ce mai căutau acolo Coman şi ceilalţi şi cum de era numit prin ordin verbal Stănculescu comandant militar al Timişoarei? În legătură cu destinul acelui document inutil avem din nou mărturia unui jurist important, generalul Gheorghe Diaconescu: „În ziua de 20 decembrie 1989, pe la ora 12.00 noaptea, l-am surprins pe Ion Coman vorbind la telefon cu Bucureştii, la capătul celălalt al firului aflîndu-se Dumitru Apostoiu, consilier al preşedintelui pe probleme juridice. Cînd m-a văzut, Coman a spus: «Discutam problema decretării stării de necesitate. Eu nu mă pot înţelege în termeni juridici cu Apostoiu» şi îmi dă telefonul. Apostoiu se chinuia să nască un text. Se vedea că este o improvizaţie şi că este singur. Nu-l ajuta nimeni. N-aş putea să vă spun dacă Coman l-a sunat pe Apostoiu, îngrijorat de lipsa acelui document fundamental, sau Apostoiu a cerut lămuriri de la Timişoara asupra unor detalii. I-am dat cîteva sugestii despre cum trebuie să sune decretul, dar finalmente nu mi s-a transmis textul acestui document". Cam la aceeaşi oră de cumpănă a zilei de 20 spre 21 decembrie 1989, Nicolae Ceauşescu părăsea pentru ultima oară pe trepte clădirea Comitetului Central. Silviu Curticeanu, sluga şi complicele lui, îşi va aminti această scenă: „La ieşirea din birou, l-am auzit spunînd cu voce tare, dar mai mult pentru sine, reproduc textul: «Am să le arăt eu celor de la Timişoara!»"[671].

---

[671] Silviu Curticeanu, *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, Ed. Albatros, Bucureşti, 2000, p. 424.

Iar la Timişoara, în biroul serviciului special de ascultare telefonică, ofiţerii Securităţii Timiş ascultau încordaţi zgomotele, discuţiile, reacţiile de spaimă şi panică ale celor cîţiva care rămăseseră în clădirea Operei. Apoi, treptat, spre primele ore ale zilei de 21 decembrie, zgomotele au încetat. Secretara-telefonistă aflată sub contract cu Securitatea va mai consemna, conform amintirii maiorului Radu Tinu, pe stenograma acelei înregistrări, doar o singură frază: „Acum două persoane întreţin relaţii neprincipiale". În încăperea cu telefon, departe de zbuciumul acelei zile abia scurse, doi tineri făceau dragoste.

Capitolul VI

CÎT DE PREGĂTIŢI AU FOST ROMÂNII PENTRU O REVOLUŢIE?

Gradul de informare al cetăţeanului român în decembrie 1989

Moto:

„Arhipelagul Gulag" este un serviciu făcut în sprijinul partizanilor Războiului rece şi un act de răzbunare personală din partea autorului.

Primul canal al televiziunii RFG – 9 ianuarie 1974.

Pentru a înţelege cît de pregătită era naţiunea română pentru o revoluţie şi cum au fost manipulaţi românii, va trebui să alegem convenţional cazul unui intelectual aşezat teoretic la mijloc, între cei cîţiva şi foarte puţini rezistenţi, anticomunişti conectaţi prin unul sau mai multe fire în Occident şi protejaţi public de acesta, şi intelectualii numeroşi şi anonimi ale căror surse de informaţii erau *Europa liberă* şi posturile de televiziune ale ţărilor vecine. Românul nostru nu avea în decembrie 1989 o viziune globalistă asupra evenimentelor, cu toate că ele se mişcau evident. I-a lipsit spiritul unei astfel de priviri, sentimentul transnaţional pe care îl au naţiunile Marilor Puteri, dar mai ales conducătorii lor, care pot să sprijine cea mai odioasă dictatură – de tip Ceauşescu, de tip Saddam –, să investească în oameni ca Ossama bin Laden şi apoi să-i condamne pînă la anihilare. Atunci nu exista instrumentul veridic cu care să fie identificat în întreaga sa dimensiune conceptul de „interese ale Marilor Puteri", „politicianismul" la scară planetară, să-l înţeleagă şi să-l privească asemenea unei ocazii bune, rece însă la zbaterile inutile ale lui Ceauşescu de a se opune acestor interese şi de a se încrede în imaginea sa favorabilă din ochii naţiunii române, pe care tot el o martiriza. Din acest punct de vedere, comunismul

i-a împărțit pe români în *victime* ale propagandei, unde „interesele Marilor Puteri" erau prezentate ca malefice, și în *disperați*, pe care „interesele Marilor Puteri" nu-i interesau decît dacă ajungeau să-l răstoarne pe Nicolae Ceaușescu, eventual și comunismul, cu orice preț. Și unii, și alții, aduși în această stare de regimul Ceaușescu, reprezentau un teren favorabil acțiunii externe. Întrebarea care va rămîne fără un răspuns cuprinzător este aceasta: cît de pregătit cultural, istoric și politic era cetățeanul român pentru o revoluție care să îndepărteze regimul comunist? Evenimentele din decembrie 1989 se află chiar în mijlocul acestei întrebări. Ce s-a întîmplat *după* este în afara întrebării, deoarece, atunci cînd obții libertatea – indiferent că o cucerești sau îți este oferită – primești și dreptul de a o folosi pentru a-ți organiza viitorul. Aici, influențele externe devin secundare.

Al doilea argument este gradul de informare al cetățeanului român, acuratețea informațiilor pe care le primea din exteriorul țării, natura sistemului de comunicare – bazat în primul rînd pe zvon, pe transmiterea deformată a unei informații –, precum și vulnerabilitatea sa la diversiune. Ruperea de lume, cum se spune într-o expresie populară, a fost un factor important al naivității și stîngăciei cu care națiunea română și-a făcut revoluția. Ultima revoluție a mileniului doi.

Intelectualul moderat ales convențional pentru analiza noastră nu a ieșit în stradă la revoluție. A plecat de la locul lui de muncă acasă și a surprins pe ecranul televizorului scena incendiară a lui Mircea Dinescu și apoi perindarea diferiților revoluționari la microfon. O apariție anume l-a oprit să iasă în stradă: generalul în rezervă Nicolae Militaru. De ce? Să presupunem că intelectualul nostru citise *Orizonturi roșii* a lui Ion Mihai Pacepa sau ascultase la *Europa liberă* extrasele reproduse cu intonație teatrală.

Rețele clandestine

În perioada 1987-1989 au funcționat în București mai multe rețele clandestine de difuzare a literaturii și publicațiilor interzise. Rolul fiecărui membru era de a găsi o modalitate să copieze și să difuzeze mai departe texte interzise. Circulau pe acest traseu cărți de

Soljeniţîn, volume despre crimele comuniste din Uniunea Sovietică, articole din presa străină despre Gorbaciov, dar şi poezii nepublicate ale lui Adrian Păunescu, poezia *Motanul Arpagic* a poetei Ana Blandiana, fotograme ale unor caricaturi politice de Mihai Stănescu, exemplare epuizate din volumele *Jurnalul de la Păltiniş* sau *Epistolarul* ale lui Gabriel Liiceanu, stenograme ale unor conferinţe cu circuit închis de la Ministerul de Interne, Securitate, foruri superioare ale PCR. Aceste stenograme, de exemplu, conţineau lecţii (informări) susţinute de anumiţi specialişti în faţa unor lideri ai instituţiilor respective, ocazie cu care erau prezentate informaţii interzise în circuitul public. Profesorul Răzvan Theodorescu susţinuse în noiembrie 1989 două conferinţe într-o sală a Muzeului Naţional de Istorie cu tema „Rolul monarhiei române", intervenţia sa fiind în totalitate elogioasă la adresa regilor Carol I şi Ferdinand, a reginei Maria, dar şi a regelui Carol al II-lea, trecînd peste aspectele controversate ale biografiei sale. Afirmaţiile lui Răzvan Theodorescu, însoţite de date şi amănunte, nu se găseau în nici un text public şi aveau pe alocuri un caracter categoric şi reparatoriu explicit. Cunoscutul istoric afirma: „Regii României nu au fost mai răi decît alţi monarhi europeni. Sub Carol I şi Carol al II-lea, România a cunoscut cele mai importante salturi economice şi trebuie să înţelegeţi că nu putem compara la infinit realizările economice de astăzi cu cele din 1938, fără să acceptăm că acel an a fost unul de vîrf pentru societatea românească. Sub Ferdinand I s-a făcut Marea Unire. Totodată, cînd accepţi principiul comparaţiei, nu trebuie să te opreşti doar la statistici, la diferenţa între nişte cifre ale unor epoci total diferite şi sărite în timp, deoarece noi nu avem cum să ştim cum ar fi arătat România astăzi dacă nu avea loc 30 decembrie 1947". O stenogramă extrem de incitantă era cea a conferinţei ţinute în 1984 în faţa unor lucrători ai Securităţii de către istoricul militar Ioan Talpeş. Locul probabil unde avusese loc conferinţa era Institutul „Nicolae Iorga". Printre alte afirmaţii şocante, Talpeş prezenta celebrul masacru de la Oarba de Mureş drept o acţiune deliberată a Comandamentului sovietic cu scopul de a testa loialitatea Armatei române. În cazul Pactului Ribbentrop-Molotov, sovieticii erau prezentaţi ca autori ai unei agresiuni interpretată de ei, de sovietici,

drept „o necesitate pentru «victoria socialismului» (*cu ghilimele în text*, n.a.) şi pentru «victoria socialismului», acele state la acea dată trebuiau să fie sacrificate. Ne este greu să înţelegem acest lucru şi nu cred că-l vom înţelege vreodată". Liderii Partidului Comunist din România (din *subliniat în textul stenogramei*, n.a.) erau evocaţi prin propunerea de a declara România republică sovietică. Apoi, pe la jumătatea intervenţiei, Talpeş făcea şi următoarea afirmaţie: „România se spune că a fost burghezo-moşierească, a fost feudală, a fost ce vreţi dumneavoastră, însă datoria noastră este – şi aici cred că sunteţi de acord cu mine –, de a perpetua patrimoniul românesc. Indiferent care a fost coloratura, căci ceea ce este românesc este esenţial în toate elementele ei". Mai departe – şi să nu uităm că era anul 1984! – Ioan Talpeş vorbea despre răpirea Basarabiei, despre Insula Şerpilor şi despre braţul Deltei luat prin abuz de sovietici. În alt loc erau descrise ororile făcute de ocupantul horthyst în Transilvania, dar şi cele făcute de sovietici în Vechiul Regat după ocuparea ţării, începînd cu 30 august 1944. Notorietatea lui Ioan Talpeş printre membrii reţelei a crescut atunci cînd s-a aflat că într-un volum cu circuit închis editat de Editura Militară, destinat doar ofiţerilor, textul său despre cooperarea militară româno-sovietică în timpul războiului din Vest era extrem de critic şi pe alocuri acuzator. S-a aflat apoi repede că, la nivelul cel mai înalt, au existat două scrisori de protest din partea Biroului Politic al Comitetului Central al PCUS şi una din partea Comitetului Central al Partidului Comunist Ungar la adresa istoricului Ioan Talpeş. Acesta, protejat de fratele lui Nicolae Ceauşescu, a fost mutat la Editura Militară. Este interesant de semnalat că pe lista înaintată lui Ceauşescu de mai mulţi intelectuali pentru împiedicarea demolării Bisericii „Mihai Vodă" din Bucureşti se aflau Răzvan Theodorescu şi Ioan Talpeş. Importante personalităţi ale intelectualităţii culturale române, deşi solicitate, *au refuzat să semneze protestul*, de frică sau pentru a nu-şi compromite posibilităţile oferite de Securitate de a călători în străinătate. La două zile după încheierea lucrărilor Congresului al XIV-lea al PCR, Talpeş a fost chemat să comenteze rezultatele acestuia în faţa unei săli pline de delegaţi. Urcat la tribună el şi-a surprins auditoriul cu o declaraţie foarte scurtă: „Este prea devreme

pentru a evalua consecințele acestui congres. El poate fi sfîrșitul unei etape istorice pentru România. Din păcate, nu vă pot spune ce va urma. Vă rog să mă scuzați". După un scurt moment de liniște, sala s-a zguduit de aplauzele activiștilor de partid, care în urmă cu două zile îl ovaționaseră pe Ceaușescu și-l realeseseră în unanimitate. Intervenția lui Talpeș avusese un efect mult mai dinamic decît cea a lui Constantin Pîrvulescu de la Congresul al XII-lea. Cei mai mulți așteptaseră ca Nicolae Ceaușescu să-și anunțe retragerea, cu toate că cel puțin formal această decizie se afla în mîinile lor. Partidul Comunist Român, dacă existase vreodată, murise.

O altă stenogramă era cea a conferinței ținute de Nicolae Fotino, directorul ADIRI, în iulie 1984, în fața unor înalți activiști ai partidului, la care au participat Corneliu Coposu și istoricul liberal Dan Amedeo Lăzărescu, avînd ca temă colocviul de la Strasbourg referitor la consecințele primului război mondial. Fotino făcea o descriere a felului în care se mobilizează diaspora maghiară în perfectă înțelegere cu statul comunist maghiar pentru a pune în discuție „cazul" Transilvaniei. Intervenția lui Nicolae Fotino conținea informații obținute pe cale informativă, pigmentată cu detalii ale modului de organizare și pregătire logistică a acelei acțiuni antiromânești, făcute *cu acceptul tacit al francezilor*. La un moment dat, Fotino a propus publicarea manuscrisului necenzurat al lui Chiriței, *inclusiv capitolul care descrie înfrîngerea guvernului bolșevic de la Budapesta* din 1919 de către Armata română. Ineditul acelei conferințe era dat de apariția, pentru prima oară în public, a temei jocului necinstit făcut de Franța în relația sa cu România, temă ce reprezenta un șoc pentru legenda bine imprimată a iubirii francofone.

Pe același traseu de comunicare au circulat în perioada 1987-1989 articolele lui Sorin Alexandrescu, traduse de autorul acestor rînduri din olandeză, referitoare la generația optzecistă și la textualismul românesc, texte încărcate cu mesaje politice anticomuniste nedisimulate, apoi articolele publicate de Mircea Dinescu în presa germană. Traseele necunoscute ale rețelelor de difuzare a textelor interzise s-au activat brusc, peste obișnuință, în vara anului 1988, o dată cu apariția primelor informații despre disidența poetului Mircea Dinescu.

Cazul Dinescu. În acei ani se citea mult şi erau vînate cu tenacitate cărţile esopice, piesele de teatru aluzive, articolele critice din revistele culturale. Într-o perioadă în care lumea poetică era dominată de figura lui Adrian Păunescu, ostracizat după un incident grav petrecut în timpul unui turneu al Cenaclului „Flacăra", Mircea Dinescu era cunoscut drept copilul teribil al poeziei româneşti. Deşi apariţiile sale televizate erau foarte rare şi se rezumau la recitarea unor poezii proprii, Dinescu era perceput ca o voce ascuţită, tăietoare, explicit protestatară, plasată însă la sfîrşitul unui curent cultural care trezise multe speranţe printre cititori. Cu Păunescu în domiciliu forţat şi cu Grupul optzecist deturnat de la filonul său critic se încheia perioada de relativă acceptare de către partid a libertăţilor de expresie, în care Dinescu strălucise ca o cometă (premiul Academiei la vîrsta de 26 de ani). Ei bine, exact cînd curentul critic murea, cărţile lui Augustin Buzura deveneau mai eliptice, iar cele ale lui Octavian Paler luau tot mai mult un aspect turistic, Mircea Dinescu explodează din izolarea lumii literare prin atacarea frontală a subiectelor politice. Nu ştim dacă momentul acestei explozii a fost ales de autor ca urmare a unui calcul politic, dar cert este că atitudinea sa publică suferă o modificare substanţială către sfîrşitul deceniului nouă. După o curbă descendentă a notorietăţii şi prezenţei sale literare, Dinescu revine în atenţia cititorilor şi, în primul rînd, a intelectualilor printr-o poziţie politică explicită. Primul text dinescian care a circulat clandestin a fost scrisoarea deschisă adresată preşedintelui Uniunii Scriitorilor, în care poetul denunţa urmărirea sa de către Securitate (filajul) şi dezvăluia, într-un stil plin de ironie, felul cum fusese ascultat la cantina Casei Scriitorilor prin intermediul unei farfurii. Scenele descrise de Dinescu aveau ceva fabulos, incredibil, dar erau gustate pentru tonul lor spiritual. Totuşi, scrisoarea, care putea fi încadrată (de cunoscători) în categoria licenţelor literare pe care scriitorii de pretutindeni şi le permit, conţinea şi două informaţii importante, care au atras atenţia imediat. Prima era o trimitere la vizita lui Mircea Dinescu în URSS: „Apariţia acestor domni (*filajul*, n.a.) am sesizat-o încă din vara anului trecut, după întoarcerea mea din Ţările Baltice (*în text, ţările baltice, cu literă mică*, n.a.), unde mi-am petrecut concediul la invitaţia

Uniunii Scriitorilor Sovietici. Nu vă mai amintesc de faptul că (,) deşi fusesem invitat oficial printr-o hîrtie înmînată dumneavoastră personal de către secretarul Uniunii Scriitorilor din URSS, a trebuit să plec pînă la urmă cu greu, ca persoană particulară, după consumarea nervilor şi a unor insistenţe obositoare. Interviul pe care l-am dat la Radio Moscova, în care îmi exprimam entuziasmul pentru efectele magice ale cuvintelor *perestroika* şi *glasnost*, sesizate de mine în presa şi la posturile de televiziune sovietice, precum şi în viaţa socială din republici, pîrdalnicul interviu deci, nu făcu o impresie prea bună anumitor urechi, cum n-a făcut, după două luni, nici discursul meu despre condiţia scriitorului, intitulat «Pîinea şi circul» pe care l-am rostit la (un) colocviu(l) de literatură al Academiei de arte vest-berlineze". Cu o anumită întîrziere, determinată de dificultatea accesului la scriitorul Mircea Dinescu, din interiorul Uniunii Scriitorilor au fost lansate pe circuitul neoficial al reţelelor atît interviul de la Radio Moscova (25 august 1988), cît şi intervenţia din Berlinul de Vest (15 septembrie 1988), ambele pe foi volante, dactilografiate cu greşeli de ortografie care, evident, nu puteau aparţine poetului. În interviul de la Radio Moscova Mircea Dinescu îşi preciza poziţia de intelectual cu atitudine: „Se spunea pe vremuri că scriitorii sunt ajutoare de nădejde ale partidului. Să se înţeleagă bine acest lucru, în ce sens sunt ajutoare de nădejde: în sensul că scriitorul este un observator extraordinar al realităţii şi poate ajuta partidul (,) arătîndu-i cît mai bine realitatea". Dinescu se pregătea să arate public realitatea din România, motiv pentru care accesul său la public a fost limitat prin cenzură şi interdicţie. La colocviul ţinut în Berlinul de Vest, Dinescu va afirma, printre altele: „Scriitorii din Est suferă uneori de inconştiente şi elegante deformări profesionale, căci într-un sistem totalitar anormalii par cei ce nu şchioapătă – nemaivorbind de faptul că între aparenţă şi esenţă se circulă numai cu viză de la Miliţie. Cenzura, împreună cu fiica ei şi mai odioasă, autocenzura, te îmbie să încalţi de bunăvoie şi nesilit de nimeni pantofii ideologici îngăduiţi, mimînd astfel anormalitatea, scriind – spre a putea numi măcar, cît de cît, răul – cu subînţelesuri, pe dedesupt (dedesubt *în text*, n.a.), cifrat, chinuit şi întortochiat (*în text* întortocheat, n.a.), înfofolind în mii de foiţe

adevărul, aducînd în felul acesta ciudat un omagiu celebrei cizme spaniole ca încălţăminte firească a ereticului din vechi timpuri". Poetul evoca stilul esopic la care erau nevoiţi scriitorii români să apeleze, dar, mult mai important, identifica în mod explicit regimul comunist drept unul totalitar.

Scrisoarea înaintată preşedintelui Uniunii Scriitorilor conţinea şi o a doua temă importantă pentru atitudinea protestatară a poetului Mircea Dinescu. Evocînd momentul destituirii sale din funcţia de redactor la revista *România literară*, Dinescu arată ironic, dar foarte pronunţat „eretic", că în momentul chemării sale pentru a i se anunţa destituirea „am crezut că m-aţi chemat să semnăm împreună un act de dezaprobare pentru arestarea dramaturgului Vaclav Havel, colegul nostru cehoslovac şi faţă de sentinţa de condamnare la moarte a colegului nostru Salman Rushdie". Trimiterea la mişcarea cultural/politică a intelectualităţii artistice cehoslovace era transparentă.

Mircea Dinescu era într-adevăr urmărit de Securitate. Faptul a fost confirmat oficial de şeful Securităţii Bucureşti:

„Domnul Goran: Vedeţi, pe mine mă surprinde că (*Dinescu*, n.a.) nu mai e prieten cu Liiceanu, cu Pleşu... Că ei erau înainte prieteni.

Domnul Hosszu: Erau disidenţi?

Domnul Goran: Erau în atenţia noastră, aşa, că se gîndeau aşa: «Hai, noi, şapte scriitori să facem o scrisoare lui Dumitru Popescu că nu suntem de acord că i s-a luat Anei Blandiana drept(ul) de semnătură!». Trebuie să ştii asta, că între ăia şapte era şi unul dintre ai noştri. Şi asta era realitatea. Trebuia să ştii. Trebuia să informezi; în domeniul artei cam aşa stau lucrurile... Şi nu luai la anchetă. Făceam nota frumos, o dădeai la partid, la secretarul cu probleme de propagandă. Îl chemau ăia, îl judecau şi îl stăpîneau"[672].

La un moment dat, Mircea Dinescu a ieşit din nivelul observării curente care se făcea asupra scriitorilor, a oamenilor de cultură în general. Lucrul acesta s-a întîmplat o dată cu interviul acordat

[672] Arh. SR, *Stenograma nr. 90/4 mai 1994, Audierea colonelului Gheorghe Goran*, p. 97.

postului de radio *Moscova*, unde se declarase adept al *perestroikăi* şi *glasnost*-ului sovietic, fapt care îl punea în atenţia mărită a Securităţii. Numai că, în actele Secţiei CC care a ordonat Securităţii să-l pună sub urmărire, Dinescu nu a devenit, încă de la început, un caz al disidenţei, adică al unei opinii separate faţă de politica PCR, ci un caz al contraspionajului. Aceasta este o explicaţie şi pentru atacurile pe care le-a suportat după revoluţie în presa comunist-nostalgică, prin care s-a încercat şi în parte reuşit diminuarea imaginii de disident a talentatului poet român. Partidul lui Ceauşescu nu admitea existenţa disidenţei, iar în cazul Dinescu se ascundea după teoria posibilităţii „democratice" de a se manifesta cu o opinie separată în cadrul organizaţiei sale de partid sau a adunării generale de la Uniunea Scriitorilor. Numai că Adunarea generală a Uniunii Scriitorilor, dar în primul rînd Consiliul de conducere – din care însuşi Dinescu făcea parte! – fuseseră împiedicate să se mai întrunească. Astfel că argumentele Secţiei CC nu aveau nici o consistenţă legală şi nici partinică. Mircea Dinescu a fost urmărit din cauza soacrei sale, membră a micii comunităţi de intelectuali bolşevici rămaşi în România după retragerea trupelor sovietice. Securitatea şi-a sprijinit actul de trecere la urmărirea informativă a poetului pe ipoteza că soacra sa se află în contact informativ cu KGB-ul şi că atît vizita cît şi interviul la radio *Moscova* au fost perfectate cu scopul precis de a lansa imaginea unui disident român adept al *perestroikăi* şi *glasnost*-ului, ca admirator al politicii lui Gorbaciov şi critic la adresa politicii închistate, antireformiste a lui Ceauşescu. În consecinţă, Dinescu a fost urmărit pentru a se depista eventuale legături ale sale cu reţelele sovietice de spionaj din România, care, într-adevăr, primiseră misiunea de a identifica şi folosi personalităţi româneşti dispuse la o disidenţă sub acoperirea şi protecţia presei internaţionale. Certitudinea că Dinescu a intrat în sfera de interes a serviciilor secrete sovietice a venit la Bucureşti, prin tentativele repetate ale unor ofiţeri KGB sub acoperire de a-l vizita la domiciliu. Aceasta era o practică prin care Moscova atrăgea atenţia că persoana respectivă se află sub protecţia ei. Confirmarea o avem de la Silviu Brucan, care a relatat ordinul dat de Gorbaciov în acest sens. Nu a fost găsită nici o altă probă concretă de colaborare a poetului

Mircea Dinescu cu rețele de spionaj sovietice. Lipsa probelor, precum și imposibilitatea de a opri acumularea de către poet a informațiilor despre evoluția *perestroikăi* în URSS – familia Dinescu era abonată la presa sovietică, iar soacra o ridica personal de la ambasadă – a produs o tentativă de retragere subtilă a Securității din „cazul Dinescu", lansînd totodată proiecția unui Mircea Dinescu incontrolabil, instabil, paranoic, „nebun" ale cărui păreri nu pot fi luate în serios.

Cercetînd cu atenție acest caz, mai ales prin analiza împreună cu foști ofițeri de Securitate și foști activiști de la Secția de propagandă a Municipiului București, autorul a constatat că proiecția despre un Dinescu instabil a fost lansată deliberat de Securitate în sus, spre structurile de putere comuniste, în primul rînd către Secția de propagandă a Municipiului București, apoi către secția superioară a acesteia din CC, cu scopul de a atenua sau împiedica amplificarea impactului protestului său politic în structurile superioare ale partidului și mai ales la Ceaușescu, sub acoperirea opiniei că este poet, adică un visător lipsit de aplicare spre acțiune. Problema „cazului Dinescu" – care se înscrie fără dubiu în categoria disidenței – este că informațiile ajungeau la CPEx și la Ceaușescu prin alte canale, în primul rînd prin canalul politic, dirijat de Secția de propagandă, care *era în permanență alimentată de delațiuni ale confraților* lui Dinescu din Uniunea Scriitorilor, pe de o parte, iar, pe de altă parte, ca urmare a ecoului internațional al poziției lui Mircea Dinescu, ecou care, din nou, ajungea la Ceaușescu prin alte canale decît Securitatea. Situația devenise paradoxală: pe de o parte Securitatea încerca să subțieze importanța cazului Dinescu și îi acorda în continuare vize de călătorie în străinătate, inclusiv în Vest, iar Dinescu, imediat ce ajungea acolo, începea să dea declarații împotriva regimului neostalinist din România, declarațiile ajungeau la Ceaușescu și la aparatul de propagandă, care se întorcea acuzator spre Securitate. Deși probabil că nu cunoștea dedesubturile reale ale jocului dintre Securitate și Secțiile CC-ului, Monica Lovinescu observa cu inteligență fenomenul care punea în antiteză mișcarea gorbaciovistă cu nemișcarea regimului ceaușist în sfera intelectualității artistice: „Kremlinul își exportă cu succes *glasnost*-ul, trimițînd în Occident

emisari credibili, cu cărțile lor extrase din pivnițele cenzurii cu tot (...) Dezghețul sovietic face să apară, prin contrast, și mai aberant stalinismul rigid de la noi"[673]. Pentru a exemplifica, Monica Lovinescu arăta că, la a 16-a Bienală a Poeziei de la Liège din 1988, fuseseră invitați oficial 11 scriitori români, între care Mircea Cărtărescu și Alexandru Paleologu (!), dar nu primise viză decît... Mircea Dinescu. „Totul se petrece ca și cum regimul ar ține să-și împingă intelectualii spre disidență", constata cu acuitate Monica Lovinescu[674]. Consemnarea este de la sfîrșitul lui octombrie 1988, după ce Dinescu vorbise la Radio *Moscova* și în Berlinul de Vest. Sigur, la bienala aceea se încerca adunarea și sprijinirea formării unui grup disident compact în România. Cauza care se afla la originea paradoxului din „cazul Dinescu" se găsea în pozițiile diferite adoptate de Securitate și secțiile CC, liderii DSS și în primul rînd generalul Vlad considerînd problema adopției *glasnost*-ului și a *perestroikăi* de către unii scriitori, între care și Stelian Tănase, drept „o bătaie de cap inutilă și consumatoare de timp și efort din partea noastră", pe măsură ce activiști de partid, în frunte cu celebrul Dulea, incitați tot din interiorul Uniunii Scriitorilor, căutau cu încrîncenare să ajungă cu informații cît mai panicarde și periculoase la Ceaușescu. Pentru a scăpa de aceste cazuri, în decembrie 1988 generalul Vlad îl contactează pe Gogu Rădulescu, rugîndu-l să potolească, pe de o parte, zelul progorbaciovist al unor scriitori și pe de altă parte să dezamorseze informațiile alarmante care ajungeau la Ceaușescu. O bună parte a vizelor eliberate unor scriitori români pînă în noiembrie 1989 s-a datorat acestei înțelegeri. Întrucît sursa principală de informație pentru buletinele oficiale înaintate de secțiile de partid lui Nicolae și Elena Ceaușescu era postul de radio *Europa liberă*, principala monedă de schimb pentru acordarea vizelor și neluarea de măsuri represive împotriva scriitorilor între Vlad și Gogu Rădulescu a fost sfatul ca aceștia să fie rezervați în relațiile cu acel post. Mircea Dinescu însă nu se conforma nici unei convenții, știute sau neștiute, și își continua campania. Ea își va atinge

[673] Monica Lovinescu, *Pragul/Unde scurte V*, Ed. Humanitas, București, 1995, p. 99.
[674] *Ibidem*, p. 100.

apogeul cu articolul „Mamutul şi literatura" din 11 noiembrie 1989, cu o săptămînă înainte de Congresul al XIV-lea – în care Ceauşescu era făcut „Buldozerul naţional", Zidul Berlinului fusese „importat cărămidă cu cărămidă şi mutat la graniţele României", lăudătorii erau „apostolii cultului personalităţii, care scriu cu lingura cu care mănîncă", în România există „douăzeci de milioane de protestatari, de disidenţi lipsiţi de publicitate, ce-şi duc existenţa cu căluşul în gură". Chemînd la o grevă a scriitorilor, Mircea Dinescu îşi încheia apoteotic articolul ce era destinat publicaţiei germane *Frankfurter Allgemeine*: „E o ironie a sorţii pe care probabil o meritäm, fie chiar şi numai pentru voalatul colaborationism de a accepta să publici un articol neutru alături de baligile patriotarde şi licoide ale celor ce stau în patru labe în faţa tiranului". Este de semnalat că acest articol a circulat pe reţelele de difuzare clandestină a textelor interzise imediat după scrierea lui, chiar în săptămîna dinaintea congresului, cu o stranie promptitudine.

Toate reţelele clandestine de comunicare pe care circulau astfel de informaţii erau supravegheate de Securitate, cunoscute şi lăsate să funcţioneze fără prea mari piedici. Una din piedici era interzicerea accesului membrilor acestor reţele la copiatoarele Xerox din întreprinderi. Alta a fost chemarea repetată la secţiile de Miliţie pentru a se verifica maşinile de scris. Indirect, textele pledau şi pentru opoziţia pe care o făcea România vecinului sovietic şi întăreau într-un fel sentimentul de „independenţă", vag înţeles, dar mereu prezent în conştiinţa multor români. Chiar şi astăzi sunt numeroşi aceia care consideră că suprimarea lui Ceauşescu a fost o răzbunare pentru felul cum i-a sfidat pe sovietici. Realitatea relaţiilor sovieto-române era însă mult mai complexă. În fond, activitatea acestor reţele se limita la un număr restrîns de oameni care puteau citi şi altceva decît scria *Scînteia*. Astăzi actele lor, mai degrabă de lectură decît de rezistenţă, par minore, poate chiar ridicole, lovite de amară ironie şi naivitate, dar, de exemplu, pentru intelectualii domeniului tehnic din acea epocă ele reprezentau un acces la altă lume decît cea oficială. În zona intelectualilor de la Uniunea Scriitorilor, astfel de lecturi erau curente, iar cel puţin în două cazuri cunoscute, cărţile interzise erau cerute la citit pe sub mînă chiar de ofiţerii de

Securitate ai instituției. În plus de asta, nu o dată, atitudini precum cele ale lui Theodorescu și Talpeș erau difuzate la *Europa liberă*, așa cum s-a întîmplat cu un alt actor al evenimentelor din decembrie 1989, procurorul Gheorghe Diaconescu. În ziua numirii sale în funcția de procuror-șef al Municipiului București (7 iulie 1980), *Europa liberă* îl prezenta ca pe un magistrat corect și neinfluențabil politic. Sursa acelei evidențieri neașteptate, și care i-a creat magistratului serioase probleme, era atitudinea sa în cazul unui dosar penal devenit celebru. Cazul „Sony", caz al asasinării și tranșării macabre a tinerei Anca Broscățean – faptă pentru care fusese arestat, anchetat și închis un nevinovat, Samoilescu –, devenise un subiect de discuție în cele mai largi cercuri. Verdictul greșit fusese dat la presiunea directă a Elenei Ceaușescu, care a amenințat cu scoaterea din magistratură. Toți procurorii semnaseră actul de acuzare, dar Gheorghe Diaconescu a scris pe document: „Cu mari rezerve", atitudine care s-a dovedit corectă, adevăratul asasin fiind descoperit, iar Samoilescu eliberat. Problemele politice pe care le avusese Diaconescu după acel incident au atras atenția *Europei libere*. În imaginația ascultătorilor români, care nu proiectau atunci mental decît posibilitatea unei schimbări din interiorul Puterii, existența unor astfel de cazuri dădea speranța că undeva se formează un curent.

O altă rețea, mult mai interesantă de studiat, era cea a Ambasadei URSS la București. În anii 1986-1989, numeroși cetățeni au primit acasă, în cutia de scrisori, pliante sau broșuri în limba română despre Gorbaciov și *perestroika*. Aceste materiale de propagandă atingeau numai subiecte care-l interesau direct și dureros pe cetățeanul român: Gorbaciov rezolvase problema luminii și a căldurii în apartamente cetățenilor sovietici, apăruseră opinii libere în presa oficială și chiar primele publicații „independente", sovieticii puteau circula în străinătate, iar pe piața moscovită se vindeau produse alimentare occidentale, la Moscova erau invitate trupe rock și pop în vogă din Occident, naționalitățile primiseră dreptul de a-și exprima liber întregul potențial cultural fără să intre în contradicție cu politica oficială, la Leningrad fusese înființat primul mare cabaret din Est. Spectacolul acestui cabaret leningrădean difuzat de televiziunea bulgară s-a dovedit a fi absolut senzațional, mult peste

spectacolele pariziene răsuflate aduse la București și prezentate la Sala Palatului.

Departamentul Securității Statului a fost sezizat de timpuriu asupra acțiunii de propagandă lansate de URSS, care folosea acoperirea prilejului oferit de vizita lui Gorbaciov la București, dar și de un obicei mai vechi, rămas de pe vremea stalinismului, de a se permite propaganda între statele lagărului comunist. Anual erau stabilite prin înțelegeri bilaterale anumite tranșe de publicații cu propagandă provenind de la Agențiile oficiale ale statului respectiv, în cazul nostru *Novosti-URSS*. Cercetarea acestei operațiuni sovietice de influențare a descoperit două lucruri semnificative. Primul: materialele de propagandă nu făceau parte din tranșele trimise oficial de la Moscova, ci erau compuse și tipărite clandestin în România. Al doilea: analiza numelui și adresei persoanelor la care fuseseră trimise aceste materiale dovedea că ele aparțin unei baze de date ample deținute de spionajul sovietic despre cetățenii români. În București, de exemplu, s-a putut demonstra că majoritatea adresanților făcuse studii în URSS, avea proveniență basarabeană, că persoanele vizate aveau rude apropiate care studiaseră acolo, făcuseră parte din delegații sau din echipele oficiale ale programelor „schimbului de experiență", învățaseră limba rusă în școală. Mai mulți ofițeri relativ tineri de Securitate și de Armată au primit acasă astfel de materiale și le-au predat serviciilor de contrainformații, contrariați de faptul că ei nu își făcuseră studii în URSS. Într-adevăr, nu își făcuseră studiile acolo, dar fuseseră propuși la un moment dat pe liste secrete, care însă nu fuseseră aprobate de Ceaușescu. Atît de performantă era baza de date sovietică despre cetățenii români în decembrie 1989. Propaganda sovietică proiecta imaginea unui „dezgheț" serios, substanțial, care rezolva cetățenilor sovietici exact problemele pe care Ceaușescu nu le rezolva cetățenilor români.

Dincolo de toate aceste considerente, în anii dinaintea momentului decembrie 1989, au existat intelectuali care au citit în original *Arhipelagul Gulag* al lui Soljenițîn, *Istoria KGB-ului* de John Barron sau *Orizonturi roșii* a lui Ion Pacepa. Asocierea acestor titluri nu este întîmplătoare. Ea are scopul de a iniția o scurtă analiză asupra efectelor pe care le-au avut ele asupra unor intelectuali fără manifestări

disidente vizibile, dar încărcați cu speranța că *ceva* sau *cineva* îl va răsturna pe Ceaușescu. Acel cineva sau ceva era extrem de confuz înaintea lunii decembrie 1989. Lua uneori forma lui Mihail Gorbaciov, dar calitatea sa de rus și de stăpîn al Uniunii Sovietice, mare dușman etern al românilor, lăsa mereu loc unei îndoite suspiciuni. Motivul pentru care am ales aceste exemple este că, în tabloul colorat al personalităților revoluției din România, în afară de mobilitatea disidenților și a agenților sovietici, influența lecturilor interzise și a audierii postului *Europa liberă* apare ca semnificativă, uneori chiar determinantă, asupra unor intelectuali obișnuiți pe care îi vom găsi acționînd în clipele decisive ale răsturnării lui Ceaușescu.

Ce este *Orizonturi roșii?*

Orice cititor al cărții lui Pacepa știa că, în 1978, omul de încredere al lui Ceaușescu fugise în Vest și că acest fapt îi dăduse șefului statului comunist român o lovitură mortală. Circula prin straturile societății, de sus și pînă jos, legenda unei reacții a lui Ceaușescu din clipa în care a aflat de fuga lui Pacepa: „E o lovitură mai grea decît cutremurul din '77!". Adevărat sau nu, este cert că trădarea „omului de casă" a lui Ceaușescu a avut incontestabile efecte asupra destinului fostului șef al statului, dar și asupra instituției pe care o părăsise – Securitatea. La un deceniu după fuga sa, cartea *Orizonturi roșii* apărea la o editură din Washington și în foarte scurt timp exemplare pirat se găseau în România.

Din punct de vedere literar, cartea *Orizonturi roșii* a lui Ion Mihai Pacepa este nulă. Îi lipsește un stil, nu are construcție, se blochează în efecte facile și de aceea cele mai multe scene descrise în text par neverosimile, false, exagerate. Este vorba în primul rînd de scenele care descriu comportamentul cotidian al lui Nicolae Ceaușescu și al soției sale. Conștienți de slăbiciunile *formei* acestei cărți, editorii au inserat încă de la început un text explicativ: „Convorbirile din această carte au fost scrise din memorie de general-locotenent Ion Mihai Pacepa. Ele sunt tot atît de exacte pe cît pot fi orice convorbiri neînregistrate, reamintite"[675]. Dar chiar și acest

[675] Ion Mihai Pacepa, *Orizonturi roșii*, Ed. Venus, București, 1992, p. 2.

anunț de bun-simț nu salvează caracterul propagandistic ușor de identificat al cărții și nu poate acoperi lipsa de talent a autorului/autorilor. Astfel de cărți „ușoare" apar cu miile în Statele Unite, sunt citite în metrou sau pe băncile parcurilor, pe pajiștile campusurilor universitare sau în vacanțele stricate de ploaie. Însă importanța acestei opere nu stă în partea sa literară, ci în conținut și, mai ales, în impactul pe care trebuia să-l aibă la publicul său țintă. Or, ceea ce cititorilor români nu li s-a spus și ceea ce presa română nu a reușit să explice, este că *Orizonturi roșii* a fost o carte scrisă în primul rînd pentru americani. Scopul acestei destăinuiri a „omului de casă" al lui Nicolae Ceaușescu – așa cum se poate descifra la o analiză atentă și neapărat distanțată de revoluția din decembrie – a fost acela de a distruge imaginea pe care o avea Nicolae Ceaușescu în America, după ce făcuse patru vizite la Washington (1970, 1973, 1975, 1978), iar doi președinți americani fuseseră la București. Mai mult decît atît, Gerald Ford a venit la București „la numai trei săptămîni după ce îl primise pe Ceaușescu la Casa Albă"[676]. Așa ceva nu se întîmplase nici unui lider comunist din lume și oricum unui număr foarte mic de lideri occidentali, de regulă mari aliați ai SUA. Imaginea lui Ceaușescu în America trebuia distrusă rapid și pentru faptul că fusese construită pozitiv de americani timp de aproape un deceniu și jumătate, ca lider independent și antisovietic din interiorul lagărului comunist. În același context, un alt simbol al României în America, gimnasta Nadia Comăneci, trebuia să fugă din țară și să atragă atenția poporului american asupra realităților din țara lui Nicolae Ceaușescu. Scuza americanilor – pe care o putem găsi cu mare ușurință – este că, dincolo de orice construcție sau demolare profesionistă de imagine, la baza campaniei de distrugere a imaginii lui Ceaușescu se aflau și informații reale, întîmplări adevărate și realități pe care noi le trăiam zilnic. Așadar, *Orizonturi roșii* se înscrie precis în categoria operelor de ficțiune pornite de la fapte reale, numite în Statele Unite *docufictions*, la granița între documentar și imaginație, fără a atinge nici o clipă pretenția că reprezintă o descriere a unor fapte adevărate. Forța unor astfel de opere

[676] *Ibidem*, p. 119.

vine din faptul că, asociind fapte reale cu scene imaginare, îl face pe cititorul mediu să acorde un procent ridicat de credibilitate unor scene inventate în totalitate de către autor.

Același procedeu literar l-am folosit și eu în romanul *Drumul Olandei*, în care descriam activitatea unor români din Rezistența olandeză în timpul celui de-al doilea război mondial. Informațiile aveau la bază întîmplări reale, povestea a patru ofițeri români arestați în Germania după 23 august 1944 și trimiși într-un lagăr, de unde au evadat în Olanda. Acolo s-au integrat unei rețele a Rezistenței olandeze, unde au furnizat informații tehnice prețioase despre puterea aeriană a Germaniei naziste, ei fiind toți studenți ai Școlii Superioare de Construcții de Avioane de la Charlottenburg atunci cînd au fost arestați. Doi dintre ei participaseră și la acțiuni de sabotaj. În roman, afirmam la un moment dat că au murit eroic în timpul unei acțiuni. Era o licență literară. Numai că în 1997 am fost sunat de ataşatul militar al României în Olanda, care mi-a relatat că de două săptămîni caută mormintele românilor prin cimitirele olandeze împreună cu Organizația Veteranilor din Olanda, că au găsit cu precizie mormintele indicate de mine în carte, dar nu sunt de români. Nimeni, nici oficialul român, nici veteranii olandezi, nu a privi coperta cărții mele sau pagina de gardă pe care scrie „roman", adic operă de ficțiune. Pe cartea lui Pacepa nu scrie roman, din motiv lesne de înțeles, dar procedeul literar folosit de autorul *Orizonturilor roșii* este același.

În plus, mirajul pe care îl trezește în ochii unui cetățean normal și obișnuit misterul care înconjoară activitatea spionilor, secretele pe care le dețin, apropierea de adevăruri nespuse, precum și aura care plutește deasupra ofițerilor superiori ai serviciilor de informații, face din orice destăinuire a unui astfel de personaj – oricît de tarat ar fi el în realitate –, un pol de atracție irezistibilă.

Care ar fi așadar imaginile pe care le-a transmis în engleză *Orizonturi roșii* publicului american și funcționarilor administrației Reagan? Să încercăm o identificare. Americanii trebuiau să afle că:

1. România lui Nicolae Ceaușescu nu era independentă față de Uniunea Sovietică. Imaginea sa de independență era prefabricată,

falsă, construită artificial chiar de Ceauşescu. Din 22 februarie 1972 el preluase personal conducerea DIE şi lansase operaţiunea „Orizont" menită să convingă Occidentul că România este independentă, se opune Uniunii Sovietice, caută dezvoltarea economică prin intermediul tehnologiei occidentale pentru a se desprinde din lagărul comunist.

2. Nicolae Ceauşescu era înţeles cu Uniunea Sovietică şi cu celelalte ţări membre ale Tratatului de la Varşovia asupra planului de păcălire a Americii, Ceauşescu fiind totodată legat de China comunistă. Ceauşescu raporta la Moscova tot ceea ce stabilea şi făcea împreună cu americanii, trădîndu-le acestora încrederea. Tehnologia modernă luată din Occident era imediat livrată Uniunii Sovietice, astfel încît aceasta să o poată folosi în domeniul militar împotriva Statelor Unite.

3. În timp ce se prezenta drept un campion al dezgheţului faţă de America, Ceauşescu dezvolta şi mai mult, amplifica şi diversifica spionajul împotriva Statelor Unite, corupea şi mituia înalţi funcţionari americani, obligîndu-i să-şi trădeze ţara.

4. Calitatea de moderator în conflictul din Orientul Apropiat ascundea în realitate protejarea, sprijinirea OEP, precum şi implicarea directă în terorismul arab îndreptat împotriva Americii şi a Israelului.

5. Elena Ceauşescu, identificată prin asociere de către cetăţeanul american drept prima doamnă a României, era în realitate o ţoapă incultă şi avară, implicată direct în politică, tăind şi spînzurînd în ţară după bunul plac. Femeia căreia regele Spaniei îi săruta mîna, împărăteasa Farah a Iranului îi dăruia bijuterii scumpe şi pe care soţia preşedintelui Franţei o lua drept parteneră de dialog şi vernisaje culturale era o comunistă periculoasă, conducătoare din umbră a Securităţii.

6. Nicolae Ceauşescu făcea trafic de oameni, vînzînd evrei şi germani pentru a acumula averi personale sau fonduri folosite apoi tot împotriva Occidentului.

7. Ceauşescu era aliatul secret al lui Gadhafi, marele duşman al Americii din acea perioadă (1987). Securitatea furniza libienilor paşapoarte americane false, cu care aceştia pătrundeau în diferite state occidentale în vederea înfăptuirii unor acte de terorism.

8. Românii nu sunt mai liberi decît alte popoare aflate sub comunism şi nu trăiesc mai bine pentru că este Ceauşescu preşedinte. Rezultatele statistice publicate de oficialităţile române sunt false. Deşi a liberalizat emigrările, a desfiinţat delictele politice şi a eliminat cenzura (toate fuseseră argumente în favoarea acordării clauzei naţiunii celei mai favorizate), regimul comunist nu respectă Constituţia şi libertăţile fundamentale ale omului.

9. Nicolae Ceauşescu este antisemit şi îi urăşte visceral pe unguri, fapt care atinge interesele *lobby*-ului evreiesc şi maghiar în America, dar în special pe cel evreiesc care sprijinise mult timp politica lui Ceauşescu şi mai ales imaginea pozitivă a acestuia la Casa Albă.

10. Nicolae Ceauşescu îi disprețuieşte în realitate pe preşedinţii americani. Pe Jimmy Carter îl considera slab, dominat de trăiri interioare intense, pasionale, iar religiozitatea lui era ridicolă. Ceauşescu a ordonat recrutarea ca spion a fratelui preşedintelui american, Billy, pe care şeful statului român îl considera un individ beţiv şi corupt.

11. Ceauşescu a ordonat atacurile teroriste şi asasinatele asupra *Europei libere*, post de radio finanţat de Congresul SUA.

12. Ceauşescu este un dictator criminal şi paranoic.

Fără îndoială că cel puţin jumătatea acestor imagini induse americanilor de cartea *Orizonturi roşii* se sprijinea pe un sîmbure de adevăr şi corespundea parţial unei realităţi nu numai subterane. Însă problema noastră nu este aceasta, ci faptul că este imposibil ca americanii să nu le fi ştiut încă de la început, să nu le fi aflat eventual la un moment dat şi să nu le fi contracarat „prin mijloace specifice". Imaginea Americii în cartea lui Pacepa este aceea a unei mari naivităţi, naivitate pe care el, Pacepa, a curmat-o o dată cu fuga sa. Nu, problema este mult mai gravă: **Statele Unite au acceptat jocul lui Ceauşescu ştiind tot timpul cu ce se ocupa, cunoscînd tot timpul care erau realităţile României.** Unul dintre cei care îi informa periodic pe americani, timp de mai multe decenii, aşa cum însuşi pretinde, era chiar Ion Mihai Pacepa. Mai mult decît atît, era unul dintre cei care se ocupau cu transferul de informaţii şi tehnologie către URSS. Este de presupus aşadar că Statele Unite aveau interese strategice

suficient de mari pentru a accepta proiectarea în notorietate mondială a unui dictator criminal şi paranoic. Aceasta a fost prima impresie pe care a creat-o cartea *Orizonturi roşii* în mintea cititorilor români cu capul pe umeri, dar fără o experienţă politică exersată.

A doua impresie, mult mai devastatoare, a fost generată de lunga listă a succeselor Securităţii române pe care o conţine cartea lui Pacepa. Obişnuiţi cu ofiţerul de Securitate din întreprindere, care îşi mai umplea sacoşele la bufet, îşi mai lucra o mobilă sau o piesă de maşină în fabrică, mai făcea rost de casă sau loc de muncă unei rude de informator, fuma la un loc cu băieţii şi uneori mai trăgea şi un chef cu angajaţii după orele de program, românii nu aveau o imagine profundă, adîncă a ceea ce reprezenta Securitatea. Mai ales pentru cei care apucaseră deceniile postbelice de mare teroare, noii securişti păreau mai degrabă interesaţi de mersul producţiei, de succesul întreprinderii, de blocarea oricărui sabotaj sau a oricărei nemulţumiri salariale, dar în nici un caz exponenţii unei forţe cu amplitudine internaţională. Românii credeau sau fuseseră convinşi de propagandă că toate marile succese internaţionale ale României comuniste aparţineau geniului politic al lui Nicolae Ceauşescu. Vagi aluzii şi zvonuri nuanţate circulau despre performanţele spionajului românesc, dar nimic concret şi nimic conectat direct. *Orizonturi roşii* a fost prima „dovadă" a forţei Securităţii. Pentru că, fiind destinată americanilor şi construită după modelul de referinţe al acestora, cartea lui Pacepa nu trebuia să arate neapărat brutalitatea şi nocivitatea internă a Securităţii, cît pericolul pe care îl reprezintă această instituţie comunistă pentru americani. Patentul volumului în cauză fusese lansat cu cîţiva ani în urmă printr-un mare şoc editorial de autorul american John Barron, cu ocazia publicării cărţii *Istoria KGB*-ului. În *Istoria KGB*-ului, un jurnalist şi scriitor american renunţa pentru prima oară la propaganda clasică antisovietică şi, prezentînd în detaliu marile succese ale serviciului de informaţii sovietic, atrăgea atenţia indirect, dar decisiv, asupra periculozităţii acestui serviciu. Lăudîndu-l, Barron îi arăta forţa. Arătînd forţa KGB-ului, Barron pleda pentru vigilenţă, fermitate şi pentru sporirea fondurilor serviciilor de informaţii americane. Cam acelaşi lucru a încercat şi Pacepa cu volumul său, numai că impactul

asupra cititorului român dinainte de revoluția din decembrie a fost devastator. Securitatea puternică, implicată în operații spectaculoase pe plan internațional, încadrată cu oameni inteligenți, cu genii profesionale și cu ofițeri devotați, emana din cartea *Orizonturi roșii* teama, dezamăgirea, pierderea speranței pentru orice român care trăia cu iluzia unei eliberări viitoare. Probabil că au fost și cititori care s-au simțit mîndri după ce au citit această carte. Un calcul asupra ponderii diferitelor teme urmărite de Pacepa în cartea sa arată că subiectul *problema evreiască* ocupă 1%, subiectul *deosebirile între Nicolae Ceaușescu și Elena Ceaușescu* ocupă 1%, subiectul *conflictul cu sovieticii* ocupă aproximativ 8%, alte *subiecte secundare* (Nicu Ceaușescu, Zoia, personalitatea altor lideri români – Andrei, Burtică, Bobu etc.) ocupă 6% din conținutul cărții, în timp ce *succesele Securității* acoperă peste 80% din text.

Să identificăm cîteva succese „remarcabile" ale Securității române, așa cum le-a prezentat destul de detaliat Ion Mihai Pacepa în *Orizonturi roșii*.

1. Supravegherea electronică a celei de-a Șasea Flote a Statelor Unite din Mediterana.

2. Descoperirea microfoanelor amplasate de serviciile secrete occidentale în ambasadele române din țările respective și folosirea lor inteligentă ca surse de dezinformare.

3. Coruperea unor înalți funcționari occidentali pentru a prezenta România drept o țară liberă și independentă.

4. Racolarea ca spioni a doi funcționari ai Departamentului de Stat al Statelor Unite.

5. Recrutarea ca agent secret român a mîinii drepte a lui Arafat, un anume Hani Hassan.

6. Preluarea controlului asupra organizației „Iunie negru" a lui Abu Nidal.

7. Crearea la București a unui „oraș tehnologic" după model și cu tehnologie americană (IPRS–II), avînd la dispoziție „cea mai modernă microelectronică".

8. Deținerea tehnologiei fabricării diamantelor sintetice.

9. Medierea între Israel și OEP, prin intermediul Statelor Unite. Pacepa nu vorbește mai nimic despre medierea făcută de Ceaușescu între America și China, în timpul administrației Nixon.

10. Recrutarea a trei agenţi la Cancelaria Federală a Germaniei.

11. Controlarea emigraţiei române prin scriitori români de mare prestigiu aflaţi în străinătate şi care altfel se prezentau drept mari anticomunişti.

12. Obţinerea de informaţii complete (!) despre forţa militară a NATO.

13. Performanţe extraordinare în mobilitatea diplomatică a lui Ceauşescu: „în aprilie la Washington cu preşedintele american, în mai la Beijing, cu noul secretar general chinez, iar în iunie la Londra, cu regina".

14. Folosind materiale genetice furate din Statele Unite, România „a ajuns unul dintre cei mai mari producători de porumb din Europa".

15. Un citat fără alt comentariu: „Noua specie de agenţi secreţi români a fost recrutată dintre oamenii de ştiinţă şi inginerii de înaltă calificare".

16. Obţinerea proiectului de fabricare a aliajelor ultradure, folosite pentru noua generaţie de rachete militare şi spaţiale.

17. Obţinerea tehnologiilor militare germane de fabricare a tancurilor performante.

18. Infiltrarea în centrele de analiză NATO, astfel încît Securitatea îşi verifica acurateţea textelor cifrate în computerele NATO, imind şi certificate de autenticitate NATO pentru documente pe re tocmai le furase de acolo.

19. Performanţa ca fiecare ofiţer TS trimis în Occident de Securitatea română să aducă în ţară în medie 3 milioane de dolari.

20. Obţinerea de informaţii tehnologice secrete de la firme de aviaţie britanice etc.

Fostul spion al Securităţii comuniste române nu s-a putut abţine să nu îşi aroge merite în aceste performanţe şi să nu le prezinte cu o doză de mîndrie profesională, care de altfel transpare din paginile cărţii sale. Aparent, aceste succese profesionale i-au permis să urce în ierarhia poliţiei politice româneşti pînă alături de Nicolae Ceauşescu. În realitate, pe baza informaţiilor obţinute după revoluţie, s-a putut afla că ascensiunea lui Ion Mihai Pacepa s-a datorat altor cauze.

Cititorul român trebuie să știe că activitatea de culegere de informații – spionajul, cum este cunoscut cu un termen popular – consumă fonduri imense. De aceea, în activitatea de spionaj a unei țări pe teritoriul altei țări sau vizînd activitățile acesteia în afara țării sunt direct proporționale cu interesul pe care țara spioană îl are în țara spionată. Cu excepția celor două Mari Puteri interesate strategic permanent în România – Rusia și Germania –, intensitatea activităților de spionaj în țara noastră ale diferitelor servicii secrete străine fluctuează după gradul de interes pe care îl prezintă România în ochii acelui serviciu, fondurile investite mărindu-se sau scăzînd în funcție de cota de interes. Cînd România a devenit actor al scenei internaționale, posesoare a armelor chimice, a tehnologiei folosirii laserului în scopuri militare, deținînd capacitatea tehnologică de a fabrica arme nucleare, precum și posibilitatea de a-și achiziționa vectorii, spionajul Marilor Puteri a fost extrem de intens. Chiar dacă aceste dezvoltări tehnologice cu scopuri militare nu au putut fi avansate din cauza lipsei unui suport economic real sau al oscilațiilor umorale ale lui Ceaușescu, România comunistă prezenta totuși un potențial care nu putea fi ignorat. A fost perioada în care Securitatea a avut mult de lucru și a atins punctul de vîrf al performanței sale. Cînd economia s-a prăbușit, viața socială s-a ruinat iar activitatea politică s-a rezumat la cultul personalității lui Ceaușescu, spionajul s-a diminuat, o dată cu relațiile economice și diplomatice. Pericolul ca acele arme să fie folosite în afară s-a îndepărtat. Multe ambasade și-au închis porțile, au acoperit activitățile consulare prin centre zonale, cu sediul în țări vecine (de regulă Ungaria și Bulgaria) sau au încheiat înțelegeri pentru transfer de informații cu rezidențele altor ambasade rămase în țară. Multe rețele de informații au fost conservate sau puse la dispoziția Marilor Puteri interesate și active în procesul de îndepărtare a regimului Ceaușescu. Aceste retrageri de interes au purtat numele de „izolarea României ceaușiste". După revoluția din decembrie Occidentul s-a concentrat, cu insistență diplomatică, pe distrugerea imediată a capacităților de folosire a armelor chimice și pe desființarea unităților de rachete care le puteau transporta la țintă. Cu această ocazie s-a descoperit un fapt tehnic, dar semnificativ – ele nu puteau lovi decît Bulgaria. În proximă importanță,

creşterea activităţii serviciilor de informaţii în spaţiul românesc, intervenită în cursul anului 1989, nu a fost expresia interesului pentru potenţialul general al ţării, ci pentru înlăturarea lui Nicolae Ceauşescu şi a regimului său. În planul secund, distrugerea Securităţii a vizat deschiderea spaţiului românesc pentru o penetrare masivă, ceea ce dezvăluie un interes major şi secret, care nu trebuie neglijat.

Din punct de vedere „istoric" însă, chiar şi unele Mari Puteri, cum sunt Statele Unite sau Franţa, au avut fluctuaţii în interesul arătat spaţiului românesc. O singură ţară occidentală nu şi-a încetat nici o clipă legăturile multiple cu România şi nu a abandonat nici o secundă activităţile intense de spionaj pe teritoriul nostru: Germania. O afirmă foarte clar un as al serviciilor secrete româneşti, colonelul Filip Teodorescu: „Singura care nu a putut renunţa nici un moment la aceste activităţi, le-aş numi de rutină, a fost Republica Federală Germania care a continuat să-şi ţină la zi, cu meticulozitate, datele culese pe parcursul anilor cu privire la ţara noastră"[677]. Această realitate subterană făcea din România un teren de luptă informativă între Germania şi Rusia, sub toate regimurile. Prin urmare, de la cel mai simplu cetăţean român şi pînă la ministrul de Externe sau preşedintele statului, indiferent cine ar fi, ar trebui să se ştie că singurele Mari Puteri care sunt interesate direct şi activ de România, au fost, sunt şi vor fi Germania şi Rusia. În mod normal, nu numai după criteriul istoric, dacă nu produce rapid o orientare decisivă către centrul de putere anglo-saxon (SUA-Marea Britanie) şi acesta nu arată un interes de lungă durată, ţara noastră ar trebui să lase experienţele internaţionale şi să se poziţioneze între aceste două state europene cu prioritate.

Povestea relaţiilor româno-germane, inclusiv de spionaj, este foarte veche şi nu lipsită de importanţă pentru analiza noastră, chiar dacă pare aici o digresiune literară. Germania şi-a instalat reţele solide de informaţii în România o dată cu urcarea lui Carol I pe Tronul României, reflex al interesului acesteia de a atrage încă de timpuriu ţara noastră în spaţiul său de influenţă. Paradoxal pentru

[677] Filip Teodorescu, *Un risc asumat*, Ed. Viitorul Românesc, Bucureşti, 1992, p. 20.

orice român tipic francofil, dar perfect inteligibil pentru un analist atent al destinului european al României, Germania a vizat, între 1866 şi 1944, două subiecte cheie ale intereselor sale în România, care au fost şi sunt şi astăzi principalele două probleme ale statului român: puterea economică şi puterea militară. Terţiar, pentru constituirea unui suport popular al includerii României în sfera de influenţă germană, s-au dezvoltat relaţiile culturale. Altfel spus, Germania a oferit timp de peste un secol României soluţia rezolvării problemelor sale economice şi, implicit, a constituirii unei armate puternice. România a refuzat cu încăpăţînare aceste oferte repetate (fie din loialitate faţă de Franţa, fie din prostie), fiind nevoită să le accepte doar la ananghie şi anume statului nazist, sub Carol al II-lea şi sub Ion Antonescu. Carol I a fost primul care a avut această viziune (secondat de unii politicieni de Dreapta – Carp, Marghiloman) şi tot regele întemeietor a permis infiltrarea serviciilor de informaţii germane în zona economică şi militară a României. După primul război mondial, care a debutat cu activarea deplină a reţelelor germane şi sabotarea cvasitotală a Armatei române în numai cîteva zile, precum şi după dispariţia fizică a lui Carol I şi preluarea Puterii de către cuplul anglo-francofil regina Maria-Ionel Brătianu, influenţa germană a cunoscut un recul. S-a refăcut însă rapid pe cale economică şi comercială. A urmat colaborarea pe timp de război împotriva Uniunii Sovietice în care serviciile de informaţii germane şi române au fost mai apropiate ca oricînd, chiar dacă jucau de multe ori şi pe alte scene: germanii la Moscova şi la Budapesta, românii la Paris şi la Londra.

Important pentru analiza noastră asupra impactului pe care l-a avut dezertarea lui Ion Mihai Pacepa asupra regimului Ceauşescu este să arătăm că nu întîmplător trădarea fostului ofiţer de Securitate este legată de Germania. Deşi oficial România reia relaţiile diplomatice la rang de ambasadă cu RFG în 31 ianuarie 1967, după ce le reluase pe cele comerciale la 3 august 1963[678], legăturile economice şi activităţile de spionaj reciproc nu au încetat niciodată, inclusiv în perioada stalinistă. Uniunea Sovietică s-a ocupat intens de preluarea reţelelor de informaţii externe ale statelor ocupate în

[678] Alexandru Popescu, *Istoria relaţiilor culturale româno-germane*, Ed. România Press, Bucureşti, 1998, p. 47.

Est, şi în ce priveşte România, predarea reţelelor, mai ales a celor din spaţiul hitlerist, de către Eugen Cristescu, fostul şef al SSI, fapt care i-a asigurat supravieţuirea în faţa plutonului de execuţie. Cu acordul Moscovei – care avea ea însăşi nevoie de tehnologia germană pentru a întreţine şi dezvolta tehnologia pe care o luase drept captură la sfîrşitul războiului –, România comunistă şi-a asigurat un import neîntrerupt de produse care constituiseră baza comercială a relaţiilor din perioada nazistă cu firme ca Bayer, Farbenindustrie, Krupp etc. Fără a intra în detaliile acestor legături, ne interesează să subliniem că anii '50 ai relaţiilor comerciale româno-germane au fost dominaţi de produsele industriei chimice şi petrochimiei. Ion Mihai Pacepa a ajuns în această zonă a relaţiilor germano-române, pornind de la faptul întîmplător că alesese să devină inginer chimist în acei ani în care puteai lua o diplomă pe bază de buletin (1951). Încadrat în Securitate, pregătit de sovietici pentru spionajul în străinătate şi trimis în Germania ca şef al Agenţiei economice de la Frankfurt pe Main (1956), Pacepa acţiona „sub acoperirea de reprezentant al întreprinderii de comerţ exterior *Chimimport* (şi) era şi şeful rezidenţei de spionaj din RF a Germaniei"[679]. Din această calitate Ion Mihai Pacepa face o greşeală de amator, expresie a lipsei sale de profesionalism, şi pierde doi agenţi importanţi, Horobeţ şi Ciuciulin, în mîinile contraspionajului german. Cu această ocazie, RFG şi Statele Unite „au identificat aproape întreaga reţea românească de spionaj din RFG, Anglia şi SUA"[680]. Pe baza informaţiilor strînse la ancheta din 1978, precum şi a cărţilor dedicate lui Pacepa de Mihai Pelin şi de trei foşti ofiţeri care l-au cunoscut direct – Titu Simon, Neagu Cosma şi Nicolae Pleşiţă –, legenda adeziunii timpurii a lui Pacepa la democraţie, a colaborării sale din tinereţe cu americanii şi a infiltrării inteligente în serviciile de informaţii *româneşti nu stă în* picioare. Imaginea care se conturează este a unui securist obişnuit, poate ceva mai corupt şi lacom, care a fost lansat şi dirijat de către spionajul sovietic cu scopul de a „pasa" informaţiile obţinute de români din Germania spre Moscova, a unui securist care a ratat

---

[679] Mihai Pelin, *Culisele spionajului românesc. DIE, 1955-1980*, Ed. Evenimentul Românesc, Bucureşti, 1997, p. 30.
[680] *Ibidem*, p. 35.

lamentabil misiunea în Germania şi a fost „întors" de germani (americani) cu ocazia căderii celor doi agenţi ai săi. Probabil că a acceptat jocul pentru a-şi salva pielea. Apoi, el a devenit mult mai interesant ca agent dublu prin plasarea sa în mijlocul celei mai grave boli româneşti: corupţia. Chimistul Pacepa era alimentat cu cadouri, cu bani şi informaţii tehnice pentru a-şi croi drum la vîrful piramidei corupţiei din România comunistă. Cea mai importantă mutare făcută de serviciile de informaţii germane – cele mai bine informate asupra specificului românesc, cele mai bine integrate societăţii româneşti – a fost identificarea precisă, încă de timpuriu, a caracterului Elenei Ceauşescu. Ambiţioasă, urmărită de complexul de inferioritate, intrigantă nativ, Elena Ceauşescu nu făcuse parte din categoria soţiilor plasate de agentura sovietică a URSS în imediata apropiere a liderilor comunişti români. Aşa a ajuns ca soţia lui Nicolae Ceauşescu să aleagă chimia din multiplele profesii pe care le putea îmbrăţişa formal, fără a fi vreodată siguri că s-ar fi priceput la vreuna. Adevărat creator al Elenei Ceauşescu, împreună cu Mihai Florescu şi cu Bodnar de la ICECHIM, speculîndu-i pînă în ultima clipă incultura patologică, Ion Mihai Pacepa a navigat liber prin apele paranoiei cuplului Ceauşescu – obsesia furtului de tehnologie occidentală, obsesia rolului de mare jucător pe scena politică internaţională, obsesia grandomaniei edilitare, obsesia transformării în bancher al ţărilor subdezvoltate, obsesia rolului femeii în societate, obsesia unei independenţe absolute a României, obsesia permanentei şi neştirbitei iubiri arătate de poporul său.

Conform unei versiuni mai recente, generate se pare de publicarea în România a informaţiilor din „Arhiva Mitrokhin", discreditarea internaţională şi în primul rînd americană a lui Ceauşescu a fost comandată de Moscova. S-au dezvăluit prin acel volum operaţiile de discreditare a unor lideri comunişti sau a unor disidenţi făcute după un plan conceput de o secţie specială a KGB, cu sprijinul larg al presei internaţionale şi cu acceptul tacit al americanilor. Informaţia se va verifica deplin dacă va putea fi legată în viitor de date noi despre garanţiile secrete pe care le obţinuse Ceauşescu din partea americanilor şi pe care le-a pierdut prosteşte o dată cu renunţarea la clauza naţiunii celei mai favorizate şi cu

sfidările absolut stupide aruncate în fața vechilor sale legături la Washington.

Fuga lui Pacepa din 1978 – deși unii continuă să o minimalizeze – a avut consecințe dintre cele mai proaste pentru regimul comunist din România, dar din păcate și pentru România ca stat și națiune. Din acea vară a anului 1978, Nicolae Ceaușescu a intrat în panică, speriat că toată construcția lui de imagine s-a prăbușit. La această criză majoră personală nu a găsit decît o singură soluție și anume acea unică soluție pe care o înțelegea, pe care o învățase și pe care se sprijinea întregul său minim fond educațional: **revenirea la stalinism**. Se repeta cu altă denumire situația în care România mai fusese și în dictaturile precedente, sub Carol al II-lea și Antonescu, situație pe care am descris-o detaliat în volumele precedente și care poate fi rezumată prin următoarea definiție:

De fiecare dată cînd românii au fost conduși prin dictatură, Puterea s-a concentrat în mîinile unui om bolnav de Putere, considerat providențial, identificat drept soluție pentru rezolvarea problemelor de fond, de la cele istorice pînă la cele curente, populația investind în el speranța, sprijinul și dragostea, ajungînd inconștientă să-și lege destinul personal, destinul național și al statului de acel individ pînă la căderea lui ridicolă. De fiecare dată, populația, națiunea și statul au rămas să plătească oalele sparte de pe urmele dictatorilor săi, neînvățîndu-se minte și așteptînd în continuare un alt salvator. Nenorocirea este că, de oriunde ar veni acesta, va exista întotdeauna un Pacepa lîngă el. Și pînă nu vom avea un sistem democratic viabil, fantoma dictatorilor noștri ne va bîntui gîndurile, împreună cu umbra lăsată de lumina pe care o proiectează Marile Puteri asupra *nefericiților conducători români*.

Dar în acel decembrie 1989, intelectualul român și milioane de alți români încă nu știau aceste lucruri.

Critica unei cărți neînțelese

A doua carte care a contat în derutarea multor intelectuali români a fost *Arhipelagul Gulag* a lui Alexandr Soljenițîn. Soljenițîn

a fost un ofiţer sovietic arestat pe front pentru că în cîteva scrisori trimise unui prieten îl criticase pe Stalin. Pentru a parafraza titlul unui excelent roman politic al scriitorului Constantin Turturică, „nimeni nu este obligat să moară tîmpit". În plus, aşa cum singur recunoaşte, corespondenţa sa conţinea programul constituirii unui nou partid în URSS şi proiectul declanşării unui „război postbelic" în interior. „Iată de ce – scrie Soljeniţîn – anchetatorul meu nu trebuia să inventeze nimic pentru mine". Dotat cu mare talent literar şi încărcat cu suferinţa pe care a trebuit să o suporte în detenţie, Soljeniţîn s-a lansat mai întîi în literatura sovietică, apoi a fost preluat ca mare autor de către Occident. I s-a oferit premiul Nobel pentru literatură. Pentru unii, apariţia cărţii *Arhipelagul Gulag* în Occident „a fost tunetul, furtuna vestitoare. Bine am numit-o explozie atomică, un fel de Hiroşima morală" (Alexandru Paleologu). Pentru alţii (în primul rînd KGB-ul, apoi comuniştii lagărului sovietic), cartea a fost un obiect de propagandă anticomunistă americană, un instrument pe care pînă atunci (1973) îl ignoraseră, o potrivire perfectă pe campania dusă de SUA împotriva URSS. Unii au considerat că a luat Premiul Nobel pentru valoarea literară a cărţii sale, alţii, că l-a primit pe criterii politice, cum îl mai primiseră şi alţi scriitori comunişti.

În anul 1984 canalul francez *Antene 2* i-a luat lui Soljeniţîn un lung interviu. În acest film, întrebările puse de reporterul francez erau atît de amatoristic dirijate, încît totul părea o făcătură propagandistică, nepotrivită valorii autentice a operei lui Soljeniţîn. Mai mult, marele scriitor era pus să iasă în curtea casei sale din America, să inspire adînc şi teatral aerul american în faţa camerei de filmat şi să rostească patetic: „Libertate!". Întrebat banal, convenţional, cum s-a apucat de scris, Soljeniţîn a răspuns că a citit *Război şi pace* a lui Tolstoi şi a hotărît să scrie o carte mai bună decît asta. Punîndu-i-se întrebarea „de forţă": „Cum scrie?", Soljeniţîn a răspuns cam aşa: „Mă aşez la birou cu un top de coli albe în faţă, îmi verific stiloul, apoi sting lumina şi Dumnezeu îmi conduce mîna pe hîrtie în întuneric" (!). Astfel de secvenţe pot fi tratate ca nişte licenţe artistice ce se întîlnesc destul de des la scriitori, muzicieni, pictori sau sculptori celebri. Unii ajung să creadă în poveştile inventate tot de ei, alţii joacă această comedie pînă la capăt, conştienţi de farsă. Marele Céline, acuzat de

nazism şi de antisemitism, obişnuia să îmbrace nişte haine rupte, ponosite, să scoată un scaun în curtea casei şi să se aşeze pe el în văzul trecătorilor, pentru a-i convinge că se căieşte şi că este un nenorocit. Îl ploua, îl ningea, îl bătea vîntul. Intra în casă doar la prînz pentru a mînca în secret din cele mai rafinate preparate culinare etc.

Stilul rafinat ironic al lui Soljeniţîn şi fraza exersată au convins de la început pe mulţi cititori că se află în prezenţa unui scriitor valoros. *Arhipelagul Gulag* este o operă polemică anticomunistă în care domină stilul sarcastic şi pe alocuri moralizator, dominat de o cazuistică excelent condusă. Apoi, pe măsură ce textul se derulează, încep să apară semne de întrebare în privinţa conţinutului, mai bine zis a informaţiei pe care o furniza autorul sub forme literare aproape desăvîrşite. Iată sinteza cîtorva lecturi, culese de autor în noiembrie 1989:

1. Toate relatările despre atrocităţile, crimele şi abuzurile regimului comunist se referă *exclusiv* la perioada stalinistă, dîndu-le un caracter istoric precis, ca şi cum atrocităţile, crimele şi abuzurile din perioada Hruşciov sau Brejnev n-ar fi existat. Or, pentru cititorul român, lunga listă de crime staliniste nu reprezenta o noutate. În România se dezvoltase sub Ceauşescu un adevărat curent literar dedicat „obsedantului deceniu", în care crimele staliniste din România, identice cu cele din URSS şi din tot lagărul acesteia, erau descrise în amănunt. În România apăruseră în tiraje de masă *Galeria cu viţă sălbatică* a lui Constantin Ţoiu (carte tradusă în Occident ca disidentă), *Nişte ţărani* a lui Dinu Săraru, primul mare roman politic despre drama colectivizării (tradus şi el în Occident ca operă de disidenţă), *Caloianul* şi *Fiul secetei* ale lui Ion Lăncrănjan, opere modeste artistic, dar explicite politic (unul din capitole descria în premieră procesele şi asasinatele împotriva Opoziţiei, crimele de la Canal şi reeducarea de la Aiud), romanul *Orgolii* al lui Augustin Buzura, romanul *Cel mai iubit dintre pămînteni* al lui Marin Preda, o adevărată frescă a stalinismului, cu detalii din anchete, din puşcăriile comuniste, din lumea activiştilor de partid.

2. În România se lansase un curent literar mult mai curajos şi mult mai profund, cunoscut sub denumirea generică „Desant", curent literar pe care îl cultivau tinerii scriitori optzecişti. Critica anticomunistă a unor scriitori ca Mircea Nedelciu, Cristian Teodorescu,

George Cușnarencu, Bedros Horasangian, Mircea Cărtărescu ș.a. lovea într-un loc precis și cît se poate de contemporan: eșecul social al socialismului.

3. Chiar și în perioada de acută paranoia a lui Ceaușescu, cu două zile înainte de Congresul al XIV-lea, Mircea Cărtărescu citea în cenaclu textul *Păpușarii*, cu referire directă la cuplul prezidențial, iar Dinu Săraru publica un roman stupefiant, *Speranța*, în care comunismul este dus la groapă, iar tinerii ies în stradă pentru a provoca o nouă revoluție. Cartea lui Săraru ataca, nu stalinismul sau „obsedantul deceniu", ci comunismul sub Nicolae Ceaușescu.

4. Sunt foarte numeroși românii care au avut cel puțin o rudă arestată, închisă sau asasinată de comuniști în perioada stalinistă. Povestea Gulagului românesc le era cunoscută de la sursă. Și dacă nu, aveau o rudă, aveau un prieten, un coleg de serviciu, o cunoștință. Dacă este adevărat ce a scris cotidianul *România liberă*, că peste 2 milioane de români au avut de suferit atrocități comuniste, atunci fenomenul cunoașterii acestei realități a fost extrem de extins. Iar fenomenul cunoașterii a evoluat prin toate straturile societății, nu numai printre intelectuali, pentru că a existat colectivizarea, a existat deportarea unor comunități întregi, au existat milioane de țărani care înainte votau cu țărăniștii, cu liberalii și cu legionarii și sute de mii de bărbați români simpli care luptaseră pe front împotriva Uniunii Sovietice.

5. *Arhipelagul Gulag* conține și o pledoarie voalată pentru măreția Rusiei, un apel la statutul ei de Mare Putere, sub orice regim. Nimic bun și optimist pentru români.

6. În sfîrșit, în volumul 1 al romanului *Arhipelagul Gulag* se găsește o particularitate a narațiunii care îl poate deruta pe un cititor atent. Capitolele împărțite de Soljenițîn pe schema abuzului stalinist (arestarea, ancheta, procesul, transportul, detenția etc.), conțin, alături de cazuistica aflată de la diferiți martori, și propria sa trecere prin schema Gulagului. Or, între cazurile oribile pe care le descrie și cazul său există stridențe evidente.

Pentru această ultimă observație sunt dator o explicație mai largă. Arestările se făceau noaptea, cu percheziții violente, cu dube negre, cu lovituri și injurii. Soljenițîn scrie: „Eu am beneficiat probabil de

cea mai uşoară formă de arestare dintre cîte se pot închipui. Ea nu m-a smuls din braţele celor apropiaţi, nu m-a rupt de viaţa familială atît de scumpă nouă"[681]. În privinţa anchetei, după o analiză plină de stil asupra celor 31 de forme de tortură aplicate de NKVD şi GRU şi a unei cazuistici şocante, Soljeniţîn scrie: „Anchetatorul meu n-a folosit cu mine alte torturi în afară de privarea de somn, minciuna şi intimidarea – metode întru totul legale"[682]. Fragmentul nu poate fi înţeles decît în notă ironică. Dus într-un grup de arestaţi, Soljeniţîn refuză să-şi care geamantanul, pe motiv că este ofiţer şi nu cară. NKVD-iştii îl ascultă şi dau să care geamantanul unui prizonier german. Citind această scenă, un român nu-şi putea închipui pe generalul Macici, pe colonelul Hotineanu sau pe alt înalt ofiţer cerînd securiştilor să-i care geamantanul! Cîteva pagini mai încolo, celebrul disident sovietic declară: „Acel cititor care aşteaptă ca această carte să fie o demascare politică poate s-o închidă aici"[683]. Detenţia sub regimul stalinist este descrisă în toate aspectele ei monstruoase, cu celulele sordide, cu zeci de oameni înghesuiţi fără aer, cu bolnavi şi morţi, cu oameni arestaţi ilegal şi uitaţi în carcere, cu sinistrele beciuri de la Liublianka. Dus în celula 53 de la Liublianka, Soljeniţîn constată că trebuie să întreţină parchetul (!), să privească afară printr-o fereastră imensă, să returneze cărţile la bibliotecă unei bibliotecare blonde în zece zile, să nu facă mizerie după ce primeşte pachet, să poarte lungi discuţii cu colegii de celulă. „Aşadar – scrie Soljeniţîn –, iată care sunt posibilităţile noastre: să ieşim la plimbare, să citim cărţi, să ne povestim unul celuilalt trecutul propriu, să ascultăm şi să învăţăm, să discutăm şi să ne educăm! Şi drept răsplată – un prînz din două feluri de mîncare! Incredibil!"[684]. Orice deţinut politic român poate fi invidios. În materie de judecată, autorul *Arhipelagului Gulag* se simte nevoit să facă o distincţie clară între felul cum se desfăşura judecata în perioada stalinistă şi felul cum a fost rejudecat sub Hruşciov. Un

---

[681] Alexandr Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag, 1918-1956, Încercare de investigaţie literară*, vol. 1, Ed. Univers, Bucureşti, 1997, p. 18. (Reamintesc că Soljeniţîn a fost arestat pe front.)
[682] *Ibidem*, p. 105.
[683] *Ibidem*, p. 122.
[684] *Ibidem*, p. 151.

inginer electrician, A.D. Romanov, este judecat în 1937 astfel: „A fost tîrît în goană pe scară de doi gardieni, pînă la etajul al treilea (liftul probabil funcţiona, însă cum deţinuţii erau într-un necontenit du-te-vino lucrătorii închisorii nu l-ar mai fi putut folosi). Trecînd pe lîngă un deţinut care tocmai îşi primise condamnarea, au intrat în sală. Judecătorii care formau Colegiul Militar se grăbeau atît de tare, încît nici nu se aşezaseră pe scaune, stăteau toţi trei în picioare. Gîfîind din greu (ancheta lungă îl epuizase), a rostit numele şi prenumele. Judecătorii au mormăit ceva, au schimbat priviri între ei, şi Ulrich – iar el! – a pronunţat: «*Douăzeci de ani!*» Şi pe Romanov l-au scos în fugă afară, şi tot în fugă l-au introdus pe următorul". În 1963, Soljeniţîn ajunge în acelaşi loc: „Am avut prilejul să urc şi eu pe aceeaşi scară (am refuzat înadins liftul ca să pot examina scara), dar în compania politicoasă a unui colonel, secretarul organizaţiei de partid. Din întreg Arhipelagul doar mie mi-a hărăzit destinul această fericire! Şi în sala înconjurată de o colonadă rotundă, unde, se spune, au loc şedinţele plenare ale Tribunalului Suprem al Uniunii, cu o masă uriaşă în formă de potcoavă şi cu încă una rotundă şi şapte scaune vechi la mijloc, m-au ascultat şaptezeci de colaboratori ai Colegiului Militar, acela care i-a judecat cîndva pe Karetnikov, Romanov şi alţii, şi alţii..."[685] Sarcasmul salvează însă şi această scenă, dar deja a început să sune cam fals.

În sfîrşit, transportul de la anchetă în lagăr, în puşcăriile din Siberia, în coloniile de muncă se făcea cu nişte vagoane carceră (vagoane *zak*), în care aerul devenea insuportabil pe timp de vară, iar barele de fier se lipeau de carne în timpul iernii. Legaţi cu lanţuri în compartimente de tablă şi sîrmă groasă, deţinuţii politici mureau pe capete sau ajungeau la destinaţie cu minţile pierdute. Soljeniţîn povesteşte cum a fost transportat cu un vagon de călători („aproape nu se deosebeşte de călătoria în stare de libertate"), sub supravegherea unei escorte speciale care „se poartă prietenesţe şi chiar îţi vorbeşte cu *dumneavoastră*". În compartiment se urcă şi alţi călători, în staţii se poate coborî pentru dezmorţire. Înainte de staţia Pereborî – scrie Soljeniţîn – „am văzut că în compartimentul

[685] *Ibidem*, p. 216.

vecin era un loc liber la fereastră şi m-am mutat acolo"[686]. Poate neînţelegerea subtilităţilor limbii engleze, poate starea deprimantă în care se aflau mulţi cititori români în acei ani le-au întunecat privirea lucidă asupra valorii de document a acestei cărţi, însă povestea personală trăită de Alexandr Soljeniţîn în Arhipelagul Gulagului sovietic era suspect de frivolă în comparaţie cu ce trăiseră în realitate sute de mii de deţinuţi politici români şi mai mult ca sigur şi ruşi. În plus de asta, şocul mediatic care îl lansase internaţional pe Soljeniţîn se sprijinea fundamental pe ideea şocului politic produs de dezvăluirile sale, de informaţiile pe care le aducea în premieră (!) despre Gulagul sovietic, pe starea de şoc provocată cititorilor occidentali de aceste revelaţii. Şocul ăsta în Est nu s-a produs, fie pentru că această carte a fost interzisă prosteşte, fie pentru că în Est ea nu aducea nici o noutate, nimic necunoscut cititorilor. Dacă în România, de exemplu, regimul dictatorial al lui Ceauşescu ar fi aprobat publicarea cărţii, *Arhipelagul Gulag* ar fi fost golit – numai prin simplul gest de indiferenţă faţă de sensul contemporan al textului – de orice sens politic de actualitate. Ar fi fost mai mult ca sigur comparată cu cartea fundamentală a lui Marin Preda, i s-ar fi găsit defectele şi ar fi fost aşezată liniştit în raftul cu volume antistaliniste de care, vorba aia, comunismul „evoluat" nu se mai temea.

Astăzi, Alexandr Soljeniţîn este uitat, cărţile lui abia dacă se mai editează, iar dacă vine vorba despre el, se vorbeşte numai despre calitatea lui de disident, ceea ce este nedrept. La Tîrgul de Carte Bucureşti din 2003 şi 2004 s-a găsit la sutele de standuri un singur titlu de Soljeniţîn. Se mai vorbeşte şi de rolul politic internaţional pe care l-a jucat *Arhipelagul Gulag* în momentul declanşării campaniei finale împotriva sistemului comunist. Se pierde astfel şi superba claritate stilistică a cărţii *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, refuzată la premiul Lenin în 1964, deşi Soljeniţîn se luptase din toate puterile să îl ia. Editorul lui avea să declare: „Dacă Soljeniţîn ar fi primit atunci premiul, destinul lui ar fi fost, poate, cu totul altul..."[687].

---

[686] *Ibidem*, p. 416.

[687] Vladimir Lakşin, *Moscovskie novosti*, Nr. 24/1989, reprodus ca prefaţă la volumul lui Alexandr Soljeniţîn, *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, Ed. Quintus, Bucureşti, 1991, p. 10.

Încărcat şi cu deziluzia acestei lecturi, intelectualul nostru nu putea simţi altceva, în acel început de iarnă al anului 1989, decît o disperată nefericire pentru nedreptatea care i s-a făcut lui Marin Preda, rămas prizonier al limbii române şi autor al unei cărţi mult mai valoroase decît *Arhipelagul*... unui Soljeniţîn dubios. Acelaşi Soljeniţîn a luat-o repede razna după 1989 şi a fost discret şi cu zîmbete reci ascuns pe după cortina Istoriei, chiar de occidentali. La baza acestei proiecţii pesimiste de imagine s-a aflat tot o diversiune. În plin regim brejnevian, KGB-ul pusese în acţiune o adevărată reţea internaţională pentru discreditarea lui Soljeniţîn, aşa cum arată astăzi documentele publicate în Franţa. Într-un raport secret al Agenţiei *Novosti* din 22 februarie 1974, după ce se făcea bilanţul acţiunilor de denigrare a lui Soljeniţîn în întreaga lume, directorul agenţiei de presă sovietice preciza: *„Le travail de déconsidération de Soljenitsyne est mené en coopération avec le KGB"*[688]. Principala acuză adusă cărţii lui Soljeniţîn era „că se opune destinderii" între Est şi Vest. Ridicolul situaţiei şi ironia Istoriei fac ca tocmai destinderea autentică să fie aceea care să-l marginalizeze pe marele scriitor rus. Ajuns în Germania, Soljeniţîn este acuzat public: „Sunteţi mai rău decît kaghebiştii!", iar în Danemarca, la o întîlnire fastuoasă cu scriitorii danezi, membri ai Uniunii Scriitorilor Danezi, i s-a spus în faţă: „Noi toţi vă urîm! Oameni ca dumneata ar trebui spînzuraţi"[689]. Iată dezvăluirea uriaşei mize pe care contase KGB-ul atunci cînd a hotărît declanşarea procesului de salvare din criză a colosului sovietic: spaima oamenilor de război nuclear şi aranjamentele secrete, de negociere, pentru reunificarea germană. A funcţionat.

Aşa se face că, văzîndu-l pe generalul Militaru la televizor în după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989, scepticismul literar al intelectualului mediu s-a adăugat scepticismului politic. La acea dată nu ştia prea bine cine este Ion Iliescu. L-a văzut pentru prima oară pe micul ecran, prezentat drept „revoluţionar". Parte a marei mute care se uita în acele ore la televizor, intelectualul ales de noi drept

---

[688] Nicolas Werth, Gael Moullec, *Rapports secrets soviétiques (1921-1991), La société russe dans les documents confidentiels*, Ed. Gallimard, Paris, 1994, p. 538.
[689] *Lettre International*, Ediţia română, primăvara 2003, p. 39.

exponent al mediei naţionale a urmărit evoluţia lui Ion Iliescu şi a revoluţiei cu maximă atenţie. Intelectualul acesta nu şi-a arogat nici un merit şi pînă astăzi nu a formulat nici o critică. Un sondaj de opinie dat publicităţii la 29 mai 2003 de Institutul de Studii Sociale arăta că 87% din români nu au ieşit niciodată în stradă pentru un protest în decursul celor 15 ani scurşi de la revoluţia din decembrie 1989. Din 21 de milioane de oameni, peste 18 milioane n-au participat niciodată la o grevă, la o manifestaţie, la un marş, la vreun protest stradal. Singura descoperire pentru intelectualul cu lecturi interzise este că multe milioane de români au trăit acel moment istoric la televizor, în timp ce alţii, o minoritate extrem de restrînsă, făceau istorie revoluţionară şi postrevoluţionară.